

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજગતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૭૬૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સતીધર્મ - પતિસેવા

વિષય સી ૩૪૨ : ૬૨૧

સતીધર્મ-પતિસેવા

અને

સતીસમાજ.

બન્ને ભાગ સાથે.

શ્રી-પુરુષોનાં કર્તવ્યસંબંધી વૃત્તમ બંધાર;
પતિવ્રતા થવાતી ઉમેશ્વાર બેહેનોને માટે.

મર્તા દેવો ગુહ્યર્થા ધર્મતીચ્છતામિ ચ ॥

તસ્માત્સર્વે પરિત્યજ્યં પતિમેકં ભજેત્સતી ॥૧॥

શ્રીઓને સ્વામી છે તેજ દેવ છે, સ્ત્રીઓ છે તેજ
ગુરુ છે. સ્ત્રીઓ છે તેજ ધર્મતીર્થ અને વ્રત છે. માટે
સતી શ્રીઓએ સર્વની મુશ્કેલી છોડી ફક્ત સ્વામીનું
સેવન કરવું.

ચોજક.

છગનલાલ વિ. વિશ્વનાથ દ્વિવેદી.

નિવાસી—અમનગર.

સંવત ૧૯૬૨

સને ૧૯૦૬

મૂલ્ય રૂ. ૧—૮—૦ હાલ.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીરાઈટ-સંગ્રહ

૧૭૬૮

(આ ગ્રંથ ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે
રજીસ્ટર કર્યો છે.)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

અમદાવાદ

શ્રી “જૈન” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ તથા “રાજનગર”
ટાઇપ શકિન્ડરી પ્રેસમાં છપ્પું.

અર્પણપત્રિકા.

પરમ પ્રતાપિ અદ્વિતીય દાનવીર અને સરતખંડના ભૂપાત-
યામાં ભૂષણ રૂપ જાડેજ કુળેંદ્ર જામનગર નરેશ કૈલાસવાસી
મહારાજાધિરાજ જામશ્રી જશવતસિંહજી સાહેબ ખુદા-
દૂરનાં ધર્મ પતિ બાશ્રી જામજા સાહેબ શાહાં.

સંસ્થાન શ્રી જામનગર.

બાસાહેબ:—

આપ શુદ્ધ ક્ષત્રાણિના ધર્મને જાણોછો. અને પાળો-
છો, વિદ્યા જ્ઞાન મેળવી તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરોછો, સરસ્વતી
અને તેમના સેવકોનો સત્કાર કરવામાં પ્રીતિમાન છો. સ્ત્રી
જાતીની ઉન્નતિની ઇચ્છા અને તેઓનું કલ્યાણ થાય તેવાં
સાધનો યોજવા તને, મન અને ધનથી શ્રમ લઈ નિરંતર
ઉદ્યોગ કરોછો, એટલુંજ નહીં પણ ભારત વર્ષની બાબાઓ
અને ભામિનીઓનાં કલ્યાણાર્થે સ્ત્રીધર્મ બોધકનીતિ ગ્રંથ
રચાવી સ્ત્રીજાતીનું કલ્યાણ ઇચ્છ્યું છે અને ઇચ્છો છે, તથા
સત્યનિષ્ઠ અને સ્વદેશભિમાનથી સ્વદેશની અબળાઓને
સંસારીક અસહ્ય દુઃખથી મુક્ત કરી, તેઓ ધર્મનીતિવાળી
કેળવણી પામી, પોતાનાં કર્તવ્ય કર્મ સમજી તેને નીતિને
માર્ગે દોરવવા અંતઃકરણથી ઇચ્છા રાખોછો. સ્વામી ભક્તિ કરી
તેમના પૂજ્ય ભાવનાં મહત્વને જાણી આપના પવિત્ર પ્રેમી
કૈલાસવાસી પતિપ્રેમમાં સદ્ભાવ રાખી તેમના દંભરણ્ય
આ દંપતિના શિક્ષણ રૂપ પુસ્તક આપશ્રીના કર કમળમાં
“ સતી ધર્મ-પતિ સેવા ” કે જે સ્ત્રીઓપયોગી અને સ્ત્રીઓને
ભૂષણ રૂપ છે તે આર્ય સ્ત્રીઓના કલ્યાણાર્થે આપશ્રીને માનપૂર્વક
અર્પણ કરું છું તે સ્વિકારશોભ.

હું છું.

મહારાજા જામશ્રીના સદાનો આશ્રિત,
છગનલાલ વિ. વિશ્વનાથ દ્વિવેદી.

પ્રસ્તાવના.

આ સંસારમાં સર્વને સાંસારિક સાધન સહયુક્તી સ્ત્રી છે. આ કારણને લીધે માતા પિતાએ પોતાની પુત્રીને માટે, બાઈએ બેનને માટે, કાકાએ ભત્રીજાને માટે, પુરુષે પોતાની અર્ધાંગનાને માટે, અને એ આદિ સર્વેએ પોતાના કુટુંબની સર્વ કન્યાઓને માટે તેઓ બાળ્યાવસ્થામાંથીજ ધર્મનીતિવાળી અને સહયુક્તી થાય એવી યોગ્યતા કરવી જોઈએ, કારણ કે

નાસ્તિ માર્યાસમો વંધુર્નાસ્તિ માર્યાસમાગતિઃ ।

નાસ્તિ માર્યાસમોલોકે સહાયો ધર્મસંગ્રહે ॥

પુરુષને લોકમાં સ્ત્રી સમાન કાંઈ સગું, ગતિ તથા ધર્મ સંગ્રહ કરવામાં સહાય કરનાર નથી. એટલુંજ નહીં પણ સ્ત્રી જાતિનો અર્ધ વિભાગ સૃષ્ટિના સવળા ભાગમાં સમાએલો છે; તે કેવળ પુરુષ કેળવણીથીજ આ દેશની ઉત્તતિ છે એમ દરેક સુજોએ માનવાનું નથી, પણ સ્ત્રીકેળવણીથીજ આ દેશની ઉત્તતિ છે. સ્ત્રીઓ જો કેળવાએલી હોય તો તેઓ પોતાના કુટુંબપરિવારનું સુખ વિશેષ વધારે છે. પોતાનાં વડિલોનું માન યોગ્ય રીતે જાળવે છે. પ્રાચીન સત્તાસિઓએ ઘણી વખત દેશની ઉત્તમ સેના બનતી છે. તેનું અનુકરણ કરી હાલની આર્ય બ્રેહેરોને પોતપોતાના સ્વધર્માનુસાર વિચરાવવા ધારી પૂર્વે થયેલી આંધ મહિલાના ગુણાનુવાદની સ્મૃતિ કરાવે તેવાં સંદાયરણથી ગુમ થઈ ગયેલ સતીધર્મ એવું મહત્તાવાળું, પણ હાલમાં નાશ પામેલું નામ પુનઃવારણ કરાવવાની અત્યુત્કંઠા રાખી ‘ સતીધર્મ-પતિસેવા ’ પતિપત્નીએ આજકથી તે વૃદ્ધ પર્યંત પરસ્પર વર્તવાના ધર્મો તેમજ કુટુંબીઓના હસ્તકાંઠ પ્રકારના સત્સંબંધમાં આવનાર સાથે કેમ રીતે વર્તવું, એ સંબંધી જે વિવેક તથા ગૃહ સંબંધી સર્વ કાર્ય કરવામાં ઉપયોગી અસંખ્ય અગત્યના વિષયો ઉપરાંત ગૃહસ્થાશ્રમનું ખરું સુખ ઇચ્છનાર જુગલ જોડીઓને સંસારમાં કેવી રીતે વર્તવું તે વિષે આ ગ્રંથમાં સર્વ રીતે નિવેદન કરવામાં આવ્યું છે.

આર્ય દેશમાં સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રચાર પ્રથમથીજ ચાલી રહેલો છે. તેમ સ્ત્રીધર્મ અને સ્ત્રીકર્તવ્ય તથા શીષણ વ્રત પાળવામાં

પણ અન્ય સર્વ દેશોની સ્ત્રીઓ કરતાં આખ્યાવર્તની પ્રાચીન માતાઓ અને બેહેનો વધારે ઉદ્દૃષ્ટતા ધરાવતી હતી, તે પતિવ્રતા સતીઓનાં અનુકરણ હાલની સ્ત્રી જાતિનેજ ખસ કરીને કરવાનાં છે. વર્તમાન કાળમાં સ્ત્રીઓને કેળવવા તથા તેમને ઉન્નતાવસ્થાએ લઈ જવા તેમજ તેઓને ધર્મ કર્તવ્યોનું શિક્ષણ આપવા અને ઘર સંસારના બહોળાં કાર્યો ચાતુર્યપૂર્વક શીખવવાથી જ્ઞાન તથા સદુપદેશ અને આવી મહાન સતીઓનાં ઉત્તમ અરિત્રોથી સ્ત્રી જાતિને ધણાજ ફાયદા થાય છે એટલુંજ નહિ પણ સ્ત્રીઓ પોતાની છંદગી સુધારે છે કારણ કે તે સ્ત્રીને નિરંતર અસર કરનારું નિવડે છે. અને ઘણે ભાગે સંસારોત્તતિ માટે પુરુષ વર્ગે પણ તે અવશ્ય ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે કેમકે તેમાં એક પત્ની વ્રત આદિ સંખ્યાબંધ સદુપદેશો સમાએલા છે, માટે ગૃહસ્થો અને પતિવ્રતા થવાની ઉમેદવાર શીલસંપન્ન સદ્ગુણી બેહેનોને આ પુરતક વારંવાર અવલોકન કરવા ખવિત્ર ભાવથી બલામણુ કરવામાં આવે છે.

આ ગ્રંથ ખાસ ભારતભૂમિની કન્યાઓ અને ભામિનીઓ માટે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. સ્ત્રીઓ નિલ પાક પૂજનમાં આ ગ્રંથનો ઉપયોગ કરે અથવા તો પુરુષ ઠારાએ સાંભળે તથા યોગ્ય વિદ્વાન પાસે શ્રવણ કરે તો તેઓના નિર્મળ અંતઃકરણમાં સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેશેજ નહિ એટલુંજ નહિ પણ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓનો જગત્પ્રવિશે પરમ યશ દર્શાવવામાં ફેલાવવાને યોગ્ય છે.

સ્ત્રી જાતિના ધર્મને સમજાવનાર સદ્ગ્રંથની આપણા ગુજરાતી ઘરસંસારમાં પૂરેપૂરી જરૂર છે, કેમકે આધુનિક સમયમાં સ્ત્રીઓ ધર્મને વિસરવાથી ઘણી ખરાબ અવસ્થાએ પોહોંચેલી છે, એટલે પોતાના કર્તવ્યને અકતવ્ય તરીકે સ્વીકારી, જગતમાં ઘણે અંશે અપમાનને પાત્ર થએલ છે. કેમકે સ્ત્રી પુરુષનું પરસ્પરનું આકર્ષણ લોહસુખકની પેઠે કંઈ વિલક્ષણ પ્રકારનું છે, તેથી તે બન્ને કદી શુદ્ધ હોય તથાપિ બેકનિંદાને પાત્ર થાય છે. આથીજ સ્ત્રી જાતિની સતકીર્તિ અસ્ત થયેલી છે. સ્ત્રીઓ પ્રાચીનકાળમાં પુરુષના જેટલીજ ઉપયોગિતા ધરાવનારી ગણાતી, તેજ સ્ત્રીજાતિની આજે આવી દુર્દશા જેઠા સુદ તેમજ પતિવ્રતા સનારીઓ અને નિષ્પક્ષ

પાત્રી-નરોનાં અંતઃકરણમાં સ્ત્રી-ઉત્પત્તિનું મહત્વાણુ થાય તે સંખ્યા-
બંધ મહત્ત્વનો સોધવાતી ધણી નજર છે.

સંસારનાં સર્વ સુખનો આધાર સ્ત્રી છે, જેમ પુરૂષ સ્ત્રીના
તેમ સ્ત્રી પુરૂષના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેનારી હોવાથી અદ્વાઈતના
એટલે પુરૂષનું અર્ધ અંગ કહેવાય છે, એટલુંજ નહિ પણ સ્ત્રીઓ-
માંથી ભવિષ્યની દુનિયાં ઉત્પન્ન થાય છે. માટે સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ કર-
વાની ધણીજ આવશ્યકતા છે, કેમકે “સ્ત્રી વિના ગૃહ નથી, ગૃહ
વિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી. માટે સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ
વિના દેશની ઉત્પત્તિ અશક્ય છે.” જે તમે નારીઓપર નિષ્પક્ષ-
પાત નજરે લેતાહો તો તેઓને વ્યવહારપ્રયોગી કેળવણીથી
એનશીબ ન રાખો.

અજકીયો, તરૂણીઓ અને જૂદ સ્ત્રીઓ કેટલીક વખત અવ-
કાશની વેળાએ શૃંગાર તથા વિપયરસથી ભરપૂર કંગાઝ નવલ-
કથાઓ વાંચે છે, તે નહિ વાંચતાં જે આવા સ્ત્રીધર્મભેદક
નીતિ ગ્રંથો વાંચે તો તેઓને પોતાના સ્ત્રી ધર્મ કર્મનું તેમજ ધર
સંસારની રીતિનીતિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય અને તેમાં કોઈ કોઈ
યુવતીઓ તે પ્રમાણે વર્તવાને પણ પ્રયત્ન કરે એવા ઉદ્દેશથીજ આ
પુસ્તક ધણાક મિત્ર મિત્ર ધર્મ ગ્રંથો જેવા કે-વેદ, ઉપનિષદો,
મોગવાસિષ્ઠ, યાજુર્વલ્ક્યસ્મૃતિ, મનુસ્મૃતિ, કાલ્યાણ-
સ્મૃતિ, વ્યાસસ્મૃતિ, દક્ષસંહિતા, રાશરસંહિતા, મિતાક્ષર, રા-
માયણ, મહાભારત, ભાગવત, શિવપુરાણ, પદ્મપુરાણ, બલદત્તારદીય
પુરાણ, માર્કંડેયપુરાણ, હરિવંશ, ભાવપ્રકાશ, હારીતસંહિતા, મણિરત્ન-
માલા, અને જૈન આદિ ધણાક પ્રાચીન અર્ધાચીન ગ્રંથોમાંથી દોહ-
ન કરીને સ્ત્રીઓને વ્યવયોગી આશરે સવાસો શોક તથા તેટલીજ
કવિતાઓ સહિત ગદ્યપદ્યાત્મક આશરે ત્રણસો વિષ્ણોથી ભરપૂર કરવામાં
આવ્યો છે. આ ગ્રંથના બે ભાગ કરવામાં આવ્યા છે, જેના પ્રથમ
ભાગમાં સ્ત્રી પુરૂષના વર્તન સંબંધી જુદા જુદા દોહસોવિપયો અને
બીજા ભાગમાં પતિવ્રતા સતીઓનાં સુંદર રસમય આશરે દોહસો જીવન-
ચરિત્રો સમાવવામાં આવ્યાં છે. આશા છે કે, આજમ મેહેરબાન
કેળવણી ખાતાના અગ્રેસર સાહેબો તથા વિદ્વાનો, સદ્ગૃહસ્થો પોત-
પોતાના કુટુંબની સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિને માટે આ ગ્રંથનું લહાણું કરી-

ને શક્તિઓમાં અને કુટુંબીઓમાં કે કન્યાશાળામાં ભેટિયશે અથવા
 ધર્માર્થે દાન કરવા ધારશે તો તે અનંત ધન્યવાદને પ્રાપ્ત થતાં ક-
 સ્યાણનાં ભાગી થશે. કારણ કે આપણા આર્યવર્તની અને અખળા-
 ઓનાં હાથડાંની દાઝપર ધ્યાન દઇ કુમળી કુમારિકાઓને કેળવણી
 આપી તેમને ગૃહકાર્યમાં જોડી સુખી કરવાના હેતુથી આ સ્ત્રી ઉપ-
 શ્ચાત્મક પુસ્તક બહાર પાડતાં જણાવું છું કે, તે ગ્રંથ સ્ત્રી પુરુષને
 કેટલો ઉપયોગી છે એ વિષે મારે બોલવા કરતાં તેની યોગ્ય તુલના કરવાનું
 કામ વાંચનાર સહગૃહસ્થો અને સહગુણી બેહેનોની મુનસરી ઉપર મુકું છું,
 આ પ્રસ્તાવતા પુરી કરતાં પહેલાં વિદ્વજ્જનના આધાર સ્પર્દેશ
 કલ્યાણેચ્છુ પરોપકારી રા. રા. રૂપશંકર રાજારામ, નવાનગરના
 માજી મુખ્ય વકીલ સાહેબનો તથા રા. રા. ગોકલદાસ રામકૃષ્ણ
 મેતાનો સંપૂર્ણ ઉપકાર માનવાની મારી દરજ્જા મારે બળવતી જોઈ-
 એ એઓ સાહેબે કેટલોક લેખ સુધારી પ્રેક્ષા વગેરે તપાસવા શ્રમ
 સ્વીકાર્યો છે તેથી તેઓનો અતિ ઉપકાર માનુ છું. છતાં તે લેખમાં
 કયાંય મારો ખુદ્દોષ અથવા હસ્તદોષ કે પ્રેસવાલાએ કરેકશન
 કરવાનાં રહેલી ભૂલો ઉપર ધ્યાન નહિ આપતાં વિદ્વજ્જનોએ તે
 સુધારી વાંચતાં રહેલી ચુકને માટે દરજુજર કરશે એવી મારી
 પ્રાર્થના છે.

આ પુસ્તક બહાર પડવા વિગ્રંથ થવાનું કારણ કે મને કેટ-
 એક વ્યવહારિક અડચણો આવી પડવાથી મોડું થયું છે તેથી માસ
 માનવંતા આશ્રયતાઓ દરજુજર કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

જામનગર.

૨૭-૧૨-૦૬

વિશ્વનાથશર્મા

}

છ. વિ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
મંગળા ચરણ કવિતા.	૧
કન્યા કેળવણી.	૧
વિદ્યા મંદિરમાં પ્રવેશ	૬
કુમારિકા કર્તવ્ય.	૭
પુત્રી શિક્ષા.	૭
શિક્ષા સૂત્ર ગરબી.	૧૧
કન્યા વિક્રય યાને દીકરીના	
દેહકાળ.	૧૩
ધર્મે શાસ્ત્રો કન્યાવિક્રયને માટે	
શું કહે છે.	૧૬
વૃદ્ધ પતિને પરણેલીએ પિતા	
ને આપેલો શાપ.	૧૭
બાળલગ્ન અને તેથી થતાં	
કળેલાં કવિતા સાથે.	૧૮
વરવિક્રય.	૨૦
કન્યાદાન.	૨૧
કુમારિકાણ.	૨૨
જમાનામાં તથા દક્ષિણમાં	
થતાં લગ્ન.	૨૩
ગર્ભાધાન માટે કેવાં સ્ત્રી પુ	
રૂપો જોઈએ.	૨૫
પુત્ર તથા પુત્રી થવાનું કારણ	૨૬
ઋતુકાળ ને તેમાં સ્ત્રી સંગના	
દિવસો	૨૬
સ્ત્રીઓ આત્મગુપ્ત હોય છે.	૨૭
ઋતુમતી કે ન પાળનારીપાસે	
જવાબી થતી હાનિ.	૨૭
સ્ત્રીની ઉમરનો વિચાર.	૨૭
એક સ્ત્રીપર બીજી સ્ત્રી કર-	
વાનો નફારો રીવાજ	૨૮
સ્ત્રીની માનસિક નીતિ.	૨૯
ગૃહ કાર્યભાર	૨૯
સ્ત્રીઓનું નિત્યકર્મ આન્હિક.	૩૧

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ઉત્તમ ગૃહસ્થા શ્રમનું સંક્ષિપ્ત	
વર્ણન.	૩૩
સ્ત્રીઓની અસ્વતંત્રતા.	૩૪
મનની નિર્મળતા.	૪૦
સ્ત્રીની વાસ્તવિક યોગ્યતા.	૪૦
સ્ત્રીઓની અધારિત નિર્ગ.	૪૩
સ્ત્રીઓ વાંડે પુરુષની મોટામ	૪૪
સ્ત્રીઓ વિના સુતો મંગલ.	૪૬
સ્ત્રીઓપર સર્વ સુખનો આધાર	૪૮
સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને પુછેલાં	
સાત પ્રશ્નો	૫૩
સ્ત્રીઓપરોગી ૬૪ કળામાંની	
પોદશ શબ્દગાગ કળા.	૫૬
પોદશ ઝાંગજોબા કળા.	૫૭
પોદશ પતિગંજન કળા	૫૭
અષ્ટોત્તમ કળા ગૃહકાર્ય સંબંધીપદ.	
અષ્ટ વ્યભાષિક કળા.	૫૮
ધરુણાની ઘેસાઈ	૫૯
ધરુણાની ઘેસાઈ વિષે કહે	
હેવાત.	૬૦
પતિને પળાતારી નારી.	૬૩
કેંગળી સ્ત્રી.	૬૩
નફારી સ્ત્રી કવિતા	૬૪
દયા સ્ત્રીનાં કર્તવ્ય કર્મ.	૬૫
અનાય સ્ત્રીનાં લક્ષણ કવિતા.	૬૭
ધરુણી બેદરકારી.	૭૨
સદગુણી સ્ત્રી.	૭૩
સ્ત્રી ચરિત્ર કળા.	૭૩
વાલ પ્રત્યે માણસ સસરાનું ક-	
તવ્ય કર્મ.	૭૬
સ્ત્રીનું ભત્તાર પ્રત્યે કર્તવ્ય કર્મ.	૭૭
પુરુષનું સ્ત્રી પ્રત્યેનું કર્તવ્યકર્મ	૭૯
દામ્પત્ય ધર્મ કવિતા.	૮૦

સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓના ધર્મ. ૫૧
 રજસ્વલા સ્ત્રીઓને પાળવા-
 ના નિયમો. ૯૫
 ગર્ભિણી સ્ત્રીના નિયમો. ૯૭
 વિધવા સ્ત્રીઓના ધર્મો. ૯૮
 પ્રેષિતભતૃકા સ્ત્રીનું કર્ત-
 વ્ય કર્મ. ૧૦૦
 સ્ત્રીઓની મોટાઇ. ૧૦૧
 સ્ત્રીઓ પ્રસન્ન થવાથી કુલની
 વૃદ્ધિ થાય છે. ૧૦૨
 પતિના ગુણો. સ્ત્રીમાં આવેછે ૧૦૨
 શ્રીકૃષ્ણે કહેલા પતિવ્રતાના
 ધર્મો. ૧૦૨
 પતિવ્રતા મહિમા. ૧૦૪
 પતિપૂજા અથવા સ્તવન. ૧૦૫
 પતિપૂજા યાને મંગળ-
 સ્તોત્ર. ૧૦૬
 પતિમહિમા તથા તેના પ્રતિ
 કર્તવ્ય કર્મ. ૧૦૮
 પતિથી વિરુદ્ધ વર્નનારી સ્ત્રી-
 નું કર્તવ્ય ક્રમ. ૧૧૦
 પતિસેવા વિધિતથા મહાત્મ્ય ૧૧૧
 પતિવ્રતા મહિમા. ૧૧૧
 પતિવ્રત પાળવા વિધિ ગરબી ૧૧૩
 પતિવ્રતા અને વૃદ્ધા રાક્ષસી ૧૧૪
 એક પતિવ્રતા સ્ત્રી અને કૌ-
 શિક આલિણ. ૧૧૫
 દાશિખંડમાં કહેલા ન્યતિવ્ર-
 તાના ધર્મો. ૧૨૩
 નારદના પ્રશ્નથી નારાયણે ક-
 હેલું સતિ સ્ત્રીનું વર્તન. ૧૨૮
 સંસાર ધર્મમાં સ્ત્રીનો અ-
 વિહાર. ૧૩૪.
 પતિના હિત માટે ઇશ્વર-
 પ્રાર્થના કવિતા. ૧૩૬
 તેજ સ્ત્રીના જીવનને વન્ય
 છે દર્શિતા. ૧૩૭
 સત્યભામાએ પાંચાળીને આ
 મેલો સ્ત્રી બોધ. ૧૩૮

સ્ત્રીઓનાં વર્તન રાખવું? ૧૪૫
 મોખાપ તથા સ્ત્રીને કંઠાસથી
 અટકાવવા. ૧૫૦
 ચાલતા જમાનાની સાસુને વહુ ૧૫૬
 સ્ત્રી સુમાનમાં પ્રતિવ્રતા
 વિધે ભાષણ. ૧૫૮
 પ્રાચીન કાળની સ્ત્રીયં વર પદ્ધતિ ૧૬૦
 પુનર્વિવાહ વિચાર. ૧૬૩
 ઘર કાર્યની વ્યવસ્થા. ૧૬૭
 રાજની રાણીએ કેમ વર્તવું. ૧૭૦
 સ્ત્રીની અનાય કેળવણી
 કવિતા. ૧૭૧
 સ્ત્રીને છોકર થવું નથી તો
 બીજી કરતી કે કેમ. ૧૭૩
 સંતાન એટલે શું ને તેની
 ઉત્કંઠા. ૧૭૪
 વન્ધ્યત્વ યાને વાંઝીયા પાણું. ૧૭૫
 ગર્ભાધાન. ૧૭૭
 રજો દર્શનનું બંધ થવું. ૧૭૮
 મોળ અને ઉલટી. ૧૭૯
 મોઢામાં થુંકનું આવવું. ૧૮૦
 સ્તનનો ફેરફાર. ૧૮૦
 ભાવ અભાવ. ૧૮૧
 પેટમાં છોકરાનું યરકવું. ૧૮૨
 પેટનું વધવું. ૧૮૩
 ગર્ભિણીની માવજત. ૧૮૫
 ગર્ભાશયમાં બાળકની ઉત્પત્તિ
 ને પોષણ. ૧૮૬
 પ્રસૂતિ. ૧૮૭
 પ્રસૂતિનાં અગાડિનાં ચિન્હો. ૧૮૮
 પ્રસૂતિની ત્રણ અવસ્થા. ૧૮૯
 પ્રસૂતિને મુશ્કેલીના ઉપાય. ૧૯૨
 બાલક ને પ્રસૂતિની તાત્કાલિક
 વ્યવસ્થા. ૧૯૨
 મરી ગયેલ ગર્ભનું લક્ષણ. ૧૯૪
 સ્ત્રીનાં કેટલાંક સાધારણ દરદો ૧૯૫
 પ્રદર અને તેનો ઉપાય. ૧૯૫
 યેનીકંઠ અને તેનો ઉપાય ૧૯૬
 કેટલું દુખવું અને તેનો ઉપાય. ૧૯૭

પેશામમાં બળતરા ની ઉપાય.	૧૮૮
સ્તનપાક ને તેનો ઉપાય.	૧૮૮
પ્રમેહ ને તેનો ઉપાય.	૧૮૮
ઉપદંશ (ચાંદી) ને તેનો ઉપાય.	૨૦૦
કસુવાવડ ને તેનો ઉપાય.	૨૦૧
છોડ ને તેનો ઉપાય.	૨૦૨
સુવા રોગ ને તેનો ઉપાય.	૨૦૮
સ્ત્રીનું બાલકી જનું.	૨૦૯
બાળ જન્મ.	૨૧૦
ધાવ કેવી રાખવી.	૨૧૨
બાલ પાલન તથા રક્ષણ.	૨૧૩
નહાના બાળકના રોગો.	૨૧૫
છોકરાનું પાલન કરવાની માયતરની ધરજ.	૨૧૬
સ્ત્રીમાં પ્રાચીન અર્વાચીન ત શાવતનાં કારણો.	૨૧૮
સ્ત્રી ધન કોને કેહવું.	૨૨૦
ધર ધંધા વારતે સંઘળાએ રણવું જાઈએ.	૨૨૦
પાક વિધિ (રસોઇ) કેમ બનાવવી.	૨૨૧
પાક સંસ્કાર (વૈશ્વદેવ) કે વયસ.	૨૨૨
પિરસણ અને ભોજન વિધિ.	૨૨૩
સ્ત્રીઓનું શીયળવ્રત કવિતા.	૨૨૪
બ્યભિચારિણીને ગૃહ કાર્યનો અધિકાર નથી.	૨૩૩

બ્યભિચારિણીને બન્ને લોક- માં થતી શિક્ષા.	૨૩૪
પતિના અવગુણ જાનારી બાર પ્રકારની સ્ત્રીઓ.	૨૩૫
એકતાલીશ જાતની સ્ત્રીઓ વેશ્યા જેવી જાણવી.	૨૩૫
સ્ત્રીઓએ કેટલાંક અપલક્ષણ તજવાં.	૨૩૭
ધન્દ્રિય સંયમ.	૨૩૮
નગણી નારીયોને ચાખકા ક- વિતા.	૨૩૮
દંપતી પ્રેમના ઉંચા વિચાર- ને સ્ત્રીની મોહિની.	૨૪૧
પ્રેમના આકર્ષણથી બંધાયે- લાં સ્ત્રી પુરુષનો સંવાદ.	૨૪૩
દંપતીના પ્રેમની દૃઢતા અને પૂરી મીઠાસ.	૨૪૫
સ્ત્રીઓએ અવશ્ય તુલસી પૂ- જા કરવી.	૨૪૭
સ્ત્રી જાતિના વ્રતના દિવસો.	૨૪૮
ગૌરીના તહેવારો ને અગત્ય- ની સૂચના.	૨૪૯
રોવા કુટુંબનો કાંગો સિ- વાળ.	૨૫૦
કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓમાં રમ- તી રમતો.	૨૫૧
સર્વેરંજ સમજ સાથે.	૨૫૧
સ્ત્રીના અંગલક્ષણની પરિક્ષાર.	૨૫૪

દ્વિતીય વિભાગ-અનુક્રમણિકા.

૧ સતી-ઉમા-પાર્વતી	૧-૧૦	૩૭ પૃથા-કુન્તી	૧૨૫-૧૨૯
૨ હામીજી	૧૦-૧૩	૩૮ ગાંધારી	૧૨૯-૧૩૦
૩ ઇંદ્રાણી	૧૩-૧૬	૩૯ દ્રૌપદી	૧૩૦-૧૪૧
૪ અદિતિ	૧૬-૧૭	૪૦ સુભદ્રા	૧૪૧-૧૪૩
૫ દેવહુતિ	૧૭-૨૧	૪૧ ઉત્તરા	૧૪૩-૧૪૫
૬ અનસુયા	૨૧-૨૭	૪૨ રેવતી	૧૦૬
૭ સાવિત્રી	૨૭-૨૮	૪૩ સ્વાહા	૧૪૬-૧૪૭
૮ સરસ્વતી	૨૮-૩૧	૪૪ ઝરતકાઝ	૧૪૭-૧૫૦
૯ અરુન્ધતી	૩૧-	૪૫ ઉપા-આખા	૧૫૦-૧૫૫
૧૦ લોપામુદ્રા	૩૧-૩૩	૪૬ દુઃશલા	૧૫૫-૧૫૬
૧૧ ગાર્ગી	૩૩-૩૪	૪૭ કાદંબરી	૧૫૬-૧૬૩
૧૨ મૈત્રેયી	૩૪-૪૫	૪૮ પદ્મા	૧૬૪-૧૬૫
૧૩ અપાલા	૩૬-	૪૯ શાંડિલી	૧૬૫-૧૬૬
૧૪ અહલ્યા	૩૭-૩૮	૫૦ સંગા	૧૬૬-૧૬૭
૧૫ વેદવતી	૩૮-૪૦	૫૧ રેણુકા	૧૬૭-૧૬૮
૧૬ પારસ્વી	૪૦-૪૧	૫૨ શતરૂપા	૧૬૮-૧૬૯
૧૭ અશ્રુમતી	૪૧-૪૨	૫૩ વિશ્વવાહા	૧૬૯
૧૮ ધૃલા	૪૨	૫૪ ધૌપા	૧૬૯
૧૯ દમયંતી	૪૩-૫૦	૫૫ વાગ્ય દેવી	૧૭૦
૨૦ તારામતી	૫૦-૫૬	૫૬ ચુડલા	૧૭૦-૧૭૬
૨૧ ભાગવતી	૫૬-૫૮	૫૭ રુકિમણી.	૧૭૬
૨૨ મદાલસા	૫૮-૬૪	૫૮ વિદુલા	૧૭૬-૧૭૯
૨૩ નર્મદા	૬૪-૬૬	૫૯ સુસોચના	૧૭૯-૧૮૧
૨૪ કૌશલ્યા	૬૭-૬૯	૬૦ મરીચી	૧૮૧-૧૮૪
૨૫ કૈકય	૬૯-૭૨	૬૧ મહાશ્વેતા	૧૮૪-૧૮૬
૨૬ સુમિત્રા	૭૨-૭૪	૬૨ ભામતી	૧૮૭-૧૮૮
૨૭ સીતા	૭૪-૮૦	૬૩ નાચી	૧૮૮-૧૮૯
૨૮ શબરી	૮૦-૮૧	૬૪ ઉભય ભારતી	૧૮૯-૧૯૧
૨૯ શકુન્તલા	૮૧-૮૩	૬૫ લીલાવતી	૧૯૧-૧૯૨
૩૦ સુકન્યા	૮૩-૮૯	૬૬ લીલાવતી (ખીજ)	૧૯૨-૧૯૪
૩૧ શર્મિષ્ઠા	૮૯-૧૦૧	૬૭ મહીયરી લીલાવતી	૧૯૪-૧૯૫
૩૨ દેવયાની	૧૦૧-૧૦૫	૬૮ પ્રભાવતી	૧૯૫-૧૯૬
૩૩ સાવિત્રી	૧૦૫-૧૧૪	૬૯ દુર્ગાવતી	૧૯૬-૧૯૮
૩૪ તારા	૧૧૪-૧૧૬	૭૦ ચંદ્રપ્રભા	૧૯૮-૧૯૯
૩૫ મદોદરી	૧૧૬-૧૧૯	૭૧ સત્યવતી	૧૯૯-૨૦૧
૩૬ સત્યવતી	૧૧૯-૧૨૫	૭૨ ચંદા	૨૦૧-૨૦૨

૭૩ મહાલક્ષ્મી	૨૦૨-૨૦૩	૧૦૧ મુન્યેઠળ	૨૮૨-૨૮૩
૭૪ શરતસુંદરી	૨૦૩-૨૦૪	૧૦૨ ચીલ્લણા	૨૮૩-૨૮૪
૭૫ હેમંતકુમારી	૨૦૪-	૧૦૩ સીતા	૨૮૪-૨૮૫
૭૬ કૃષ્ણકુમારી	૨૦૫-૨૦૬	૧૦૪ બ્રાહ્મી અને સુંદરી	૨૮૭-૨૮૮
૭૭ વીરધાત્રીપત્ની	૨૦૬	૧૦૫ શિવાસતી	૨૮૮
૭૮ વિમળાદેવી	૨૦૬-૨૦૮	૧૦૬ નંદ્યંતી	૨૮૯
૭૯ કર્મદેવી	૨૦૮-૨૦૯	૧૦૭ રાહિણી	૨૯૨
૮૦ ભદ્રી કર્મ દેવી	૨૧૦-૨૧૧	૧૦૮ રતિસુંદરી	૨૯૫
૮૧ રાણકદેવી	૨૧૧-૨૧૩	૧૦૯ મુળસા	૨૯૭
૮૨ રાણુલ-રાજેમતી	૨૧૪-૨૧૭	૧૧૦ મદનરેખા	૩૦૦
૮૩ સેત્તરાણી	૨૧૭-૨૨૨	૧૧૧ યક્ષા	૩૦૪
૮૪ મુગસુંદરી	૨૨૨-૨૨૪	૧૧૨ યક્ષદાતા	૩૦૪
૮૫ ગોરીબાઈ	૨૨૪-૨૨૫	૧૧૩ ભુતા	૩૦૪
૮૬ મીરાંબાઈ	૨૨૫-૨૩૨	૧૧૪ ભુતદાતા	૩૦૪
૮૭ જયશાં ઓડણી	૨૩૨-૨૩૭	૧૧૫ સેણા	૩૦૪
૮૮ વીરમતી ચાવડી	૨૩૭-૨૪૩	૧૧૬ વેણા	૩૦૪
૮૯ માતતી	૨૪૩-૨૪૬	૧૧૭ રેણા	૩૦૪
૯૦ પદ્મણી	૨૪૬-૨૬૮	૧૧૮ શ્રીમતી	૩૦૬
૯૧ દેવરિમતા	૨૪૮-૨૫૫	૧૧૯ મૃગનયતી	૩૦૮
૯૨ મીનલદેવી	૨૫૫-૨૫૮	૧૨૦ ઝવેરઆ	૩૦૮
૯૩ જયા	૨૫૮-૨૬૦	૧૨૧ રૂપ સુંદરી	૩૦૯
૯૪ વીરા	૨૬૧-૨૬૨	૧૨૨ ભવાની	૩૧૧
૯૫ માયાદેવી	૨૬૨-૨૬૩	૧૨૩ સદુબા	૩૧૩
૯૬ સંયુક્તા	૨૬૩-૨૭૧	૧૨૪ મૈનાંબતી	૩૧૪
૯૭ કામલતા	૨૭૩-૨૭૮	૧૨૫ સરદારઆ	૩૧૮
૯૮ સુભદ્રા	૨૭૮-૨૮૦	૧૨૬ મરિયમ	૩૨૦
૯૯ શ્રીદેવી	૨૮૦-૨૮૧	૧૨૭ આમેના	૩૨૧
૧૦૦ જ્યેઠળ	૨૮૧-૨૮૨	૧૨૮ સતીનામં રમણ કવિતા	૩૨૩

સતિ ધર્મ-પતિ સેવા.

પ્રથમ ભાગ.

મંગળાચરણ-(શાર્દૂલ વિકિર્ણ વૃત.)

સ્વસ્તિશ્રી સુખરૂપ એક અમર, શ્રેણી પતિ જે દિસે,
બ્રહ્મા, ઇંદ્ર, કૃણીંદ્ર, રૂદ્ર, વરુણ, ક્યથેં સમાધી રિષે;
અદૈતા મૃતપાનથી કાળે શકે, આનંદના કંદને,
વંદું વિશ્વપ્રકાશ રૂપ વિભુ તે, શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૧

ધારંભે શુભ કાર્યમાં પ્રયત્ન જે, પૂનર્પ્રેમે ખરે,
ને નાના વિષ્ણુ કલ્પિત પાતે તે, પ્રયુક્ત વ્યુહો હરે;
આપે ઇષ્ટ પ્રેતાપ અર્ચન વડે, વાણી તણા કંદને,
વંદું આદિ ગણેશ રૂપ વિભુ તે, શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૨

જે છે દેવિ સરસ્વતિ જગ રિષે, સદાત ધર્મશ્રી,
વીણા પુરતક ધારણી ભગવતી, વિખ્યાત વિશ્વંભરી;
આપે શક્તિ અનેક ભક્તિ કરતાં, જે બુદ્ધિના મંદને,
વંદું વાણિવણા સ્વરૂપ વિભુ તે, શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૩

જે ધારે ગુણેશરી અવતાર, દેહો અજન્મા છતા,
નાના વિદ્યુતો તણા જગતમાં, જોયા કદિ ના હતાં;
ભક્તોની બહુ બીડ ભંજન કરે, તે આણી આકંદને,
વંદું હું અવતાર રૂપ વિભુ તે, શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૪

જે સૂર્યોદિ થડો દિસે નમ વિષે, જ્યોતિઃ સ્વરૂપે બહુ,
તે સર્વે ભગણુદિ ખેચર લહે, એનીજ સત્તા સહુ;
ધારે બૂલુવનાદિ શક્તિ કિરણે, નાધાર નિરપંદને,
વંદું સર્વ પદાર્થ ધારક વિભૂ શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૫

કન્યા કેળવણી.

ઢાહરો—મહું ભણાવો પુત્રિને, તો શાણી થનાર;
સદૈવ સુખ પામી કરે, આશિર્વાદ ઉચ્ચાર.

પ્રાચિન મહિલાઓ મોટા વિદ્વાન આચાર્યોની સાથે વાદવિવાદ કરી પોતાની વિદ્વતા ભરેલી યુક્તિ પ્રયુક્તિથી તેમને પરાસ્ત કરવી પણ હાલ તે સંધળું હૃદી ગયું છે. સ્ત્રી કેળવણીની જેમ ઘણું દર-જે ખામી છે, તેમ કન્યા કેળવણી પણ વારસદારના અભાવને લીધે મોટા ભાગે રંડાઈ ગયા જેવી દશામાં આવી ગઈ છે. જે કે આજ કાલ કન્યા કેળવણીની ઘણી અગત્યતા જણાવનારાં ભાષણો ઠેકાણે ઠેકાણે થાય છે, તેથી કન્યા કેળવણીની ઘણી જરૂર છે. એટલું ઘણું ભાગે લોકોના સમજવામાં આવ્યું છે પણ જેટલી પુરૂષ વર્ગમાં કન્યા કેળવણીની, અગત્યતા જણવામાં આવી છે તેટલી સ્ત્રીવર્ગમાં કન્યા કેળવણીની અગત્યતા જણવામાં આવી નથી; અને તેથીજ સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં કન્યાઓને નિશાળે મોકલવામાં વિશેષ વાંધો લેછે. પરંતુ જેમ જેમ કન્યા કેળવણીની અગત્યતા તેઓના જણવાનાં આવતી જશે, તેમ તેમ તેઓના મનનું અવળું વલણ મટી કન્યા કેળવણીને અનુકૂળ પડતું થશે. કન્યા કેળવણીનો વિશેષ પ્રચાર થવા માટે સરકાર તરફથી તેને લગતાં અસંખ્ય સાધનો જે કે પૂરાં પાડવામાં આવેછે તોપણ તે આંતરે બરાબર ફળીભૂત થતાં જોવામાં આવતાં નથી. આનું કારણ એજ કે વ્યવહારોપયોગી તેમ નીતિ ગ્રંથોની ખામી છે. જુઓ કે જે ગામડામાં પચ્ચીસ કન્યાઓની સરાસરી હાજરી આવી હશે તેવા ગામડાં કન્યાશાળા ઉઘાડેલી છે. તેમાં કન્યાઓને વાંચવા લખવા ઉપરાંત ભરત ભરતું વગેરે શિખવવામાં આવે છે. તેઓને વર્ષમાં એક બે વખત કપડાંના રેન્જઓ તથા ચોપડીઓ વિગેરેનું ધનામ આપવામાં આવે છે. કન્યાને હાથે જે ભરત ભરવામાં આવ્યું હોય તે ભરત ભરેલ કપડું પણ તેનેજ આપી દેવામાં આવે છે, તેઓને શિખવવાનું કામ પણ ફેટલીક જગોએ સ્ત્રી મેહેતીજ (હેડ મીસ્ટ્રેસ) તરફથીજ લેવામાં આવે છે, તેમ મુંગઈ જેવા શેહેરોમાં સ્ત્રીઓને માટે હાઈસ્કૂલો પણ સ્થાપવામાં આવી છે. આ પ્રમાણે કન્યા કેળવણીના સંબંધમાં ઘણી મહેનત લેવામાં આવે છે; તો પણ હજી તેનો બહોળો ફેલાવો થયો નથી.

હાલના જમાનામાં સ્ત્રીમાં કેળવણીની ખામીને લીધે સ્ત્રીઓપર કેવા કેવા આરોપો મુકવામાં આવેછે સ્ત્રીઓને એવાં સર્ટીફિકેટો મળે છે કે “આર મળે જ્યાં ચોટલા, ત્યાં વાળે એટલા.” ત્યારેજ પુરૂષોમાં કેળવણી હોવાને લીધે કહેવાય છે કે, “પંચ મળે ત્યાં પરમેશ્વર” પ્રિય બંધુઓ! સ્ત્રીઓને આગળના જમાના અનુસાર

કેળવવામાં આવે તો હું સ્પષ્ટ કહું છું કે, સ્ત્રીઓ ઉપર, ઉપર જણાવેલા મુકાતા આરોપો થોડા વખતમાં દૂર થતાં આપણી નજરે જોશું.

આપણા એક વિદ્વાન વક્તાએ જણાવ્યું છે કે, પુત્રીને સાતથી તેર વર્ષની ઉંમર સુધીમાં સંસારિક અને ધાર્મિક જ્ઞાન સાથે પાક-શાસ્ત્ર, વૈદકશાસ્ત્ર વગેરે શિખવવું. તેને હું અક્ષરસઃ મળતો આવું છું. પુત્રીને પરણાવ્યા પછી પણ બપોરના એ કલાક કેળવવામાં આવે તો તે ઉમ્મર અનુભવને એટલે ક્રિયા કરવાનો વખત છે, તેમાં તે જ્ઞાન ધણું કિંમતી થઈ પડે.

સ્ત્રી એ ધરતો પ્રધાન છે. કોઈ પણ રાજ્ય વ્યવસ્થા પ્રજા અને રાજા એ ઉભયને સુખકર, કલ્યાણકર અને ઉદયકર થાય, એવી કરવી હોય તો, પ્રધાન કેળવાયેલા હોવો જોઈએ. જેમ કે આખા હિંદુસ્તાનમાં રાજ્યો જે કંઈ પણ સારી રીતે ચાલે છે, તે નહિ કે તેઓના રાજા વિદ્વાન છે કે બુદ્ધિવાન છે. પરંતુ તેના પ્રધાનો શાણા અને કેળવાયેલા હોય છે. જે રાજ્યમાં પ્રધાન સારા ન હોય તે રાજ્યમાં વ્યવસ્થાની જગોએ અંધેર ચાલે છે, અને થોડા વખતમાં તે રાજ્ય પાંચમાસ થાય છે. આ સર્વ કોઈને જાણીતું છે તેમજ જે રાજ્યમાં પ્રધાન ડાહ્યા છે, તે રાજ્ય પોતાની સ્થિતિ સુધારી શકે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ તે વધારી પણ શકે છે. આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, રાજા કરતાં પ્રધાન વિશેષ કેળવાયેલા હોવા જોઈએ. રાજ્યની માફક ઘર એક રાજ્ય છે, એને આપણે ગૃહરાજ્ય કહેશું, હવે જેમ રાજ્યમાં રાજા છે. તેમ ગૃહરાજ્યમાં પુરુષ એ રાજા છે, અને રાજ્યમાં જેમ પ્રધાન છે તેમ ગૃહરાજ્યમાં સ્ત્રી એ પ્રધાન છે પરંતુ રાજ્યમાં તો પ્રધાન ડાહ્યા હોય છે; તેને લીધે રાજ્ય સુધરે છે, પરંતુ ગૃહરાજ્યમાં સ્ત્રીરૂપ પ્રધાન ઘણે ભાગે મુર્ખ હોવાથી હિંદુ ગૃહરાજ્યો ઘણાએક પાંચમાસી પામે છે, અને કેટલાએક દુર્વ્યવસ્થાથી બેહાલ થઈ ગયાં છે, અને થાય છે. પ્રજાને પણ પ્રધાન સારો હોય તો, શાંતિ કે સુખ મળે છે, તેમજ ગૃહરાજ્યમાં સ્ત્રીરૂપ પ્રધાન સારો હોય તો, પ્રજાને એટલે સંતતિને શાંતિ અને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્ત્રી એ મિત્ર છે, ગમે એવી ગુણ બાબત પણ આપણા ખરા મિત્ર પાસે પ્રગટ કરીને તે સંબંધી યોગ્ય સલાહ આપણે મેળવીએ છીએ. પરંતુ એવો કોણ મિત્ર છે કે જે આપણી આખી જીંદગી સુધી આપણી પાસેજ રહે અને જીંદગી પછી પણ જે આપણેજ રહે! એવી તો એક ગાત્ર આપણી સ્ત્રીજ છે. તે જ કેળવાયેલી

હોય તો આપણને તેના તરફથી ગૃહરાજ્યના રાજ્ય કારભારમાં તેમની યોગ્ય સલાહ મળે માટે ણીજી મિત્ર કરવા કરતાં મને એમ લાગે છે કે સ્ત્રીને સારી રીતે કેળવી, મિત્ર તરીકે તેનાર થયેલી જોડી, એ વધારે સારું છે.

પિતા અને માતા કરતાં કેળવાયેલી સ્ત્રી અધીક છે. માતા એ આપણા શરીરનું રક્ષણ કરે છે, પિતા એ આપણને હિંદનો માર્ગ બતાવે છે, તેમ કેળવાયેલી સ્ત્રી આપણી ભોજન વ્યવસ્થા આદિ ક્ષણમાં કાર્યોમાં કેવળ તેજ પ્રમાણે અને માતા તો માત્ર આપણે પ્રરણ્યા નં હોઈએ તેની પહેલાં દશથી પંદર વર્ષ સુધી આપણી રક્ષા કરે છે; પરંતુ સ્ત્રી તો આખી જીંદગી સુધી આપણું કામ ભજવે છે, તેમજ હિતકારક કામમાં તેમની સલાહ પણ આપ્યા જીવન સુધી મળે છે. આ બે કાર્યો ઉપરાંત શાસ્ત્રકાર લખે છે કે, ખેદને ખેદ પગાડી એટલે દૂર કરી ચિત્તને રમાડે છે, એટલે રંજન કરે છે, માટે આ અપેક્ષાએ બંનેનાં સ્ત્રી એ માતા તથા પિતા ઉભય ઉપરાંત આપણો એક સદાનો મિત્ર છે.

સ્ત્રી, એ ખાસકુ, અર્ધાંગના અને પૂર્ણાંગના છે. કેટલાએક સ્ત્રીને ખાસકુ ગણે છે, તે તે પણ એક કાળા પગનું અર્થાત્ ગુલામોથી પણ હલકી નો પછી ચાકરોથી હલકી હોય એમાં આશ્ચર્ય શું? અને એવું ગણી તેનું કામ પતિની યોગ્ય કે અયોગ્ય આજ્ઞા ઉઠાવવી, એટલું ગણી ઘર કામમાં વાસીદું વાળવું, છાણ લઈ આવી છાણા બનાવવાં, અને જેવી તેવી પણ રસોઈ કરી આપવી તે ઉપરાંત છોકરાં જન્મી તેને પાળવાં પોષવાં, અને એક અમલુ ગુલામડી તરીકે કામ કરવું, પરંતુ શાસ્ત્રકાર કહે છે કે સ્ત્રી અર્ધાંગના છે. સદ્ગુણી સ્ત્રી એ પુરુષથી જુદી નથી. એટલે કેટલા એક એમ સમજતા હોય કે, સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાથી આપણે નીચા થઈ જઈએ.—તેંદિ નદિ બંધુએ. સ્ત્રી એ અર્ધાંગના છે. પુરુષ અને સ્ત્રી એ બંનેનું આદ્યું આદ્યું અંગ ગણીને જે વ્યક્તિ બને છે, તે આખી વ્યક્તિ ધર્મમાં એક મણસ છે, અને સ્ત્રીની કેળવણી કે પુરુષની કેળવણી, સ્ત્રીનું ધન કે પુરુષનું ધન, એ રૂઢણું સરવાળે એકનું જ ગણાય છે.

ભુજંગી છંદ.

* વધુ શીખશે સર્વદા જ્ઞે સુવિદ્યા, વધુ સર્વદા તો થશે નાથ હૃદય x

સહ સાધશે કામ સારા વિચારે, બણી કામિનીથી સરે અર્થ ચારે. ૧
બલી તો થશે જો હશે તે બણેલી, પદ સદ્ગુણે શીખિ સારી બનેલી;
વિચારી વિવેકે વસૂ વાવરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને, ૨
ઘણું આપીએ જો ધરાયું ધડાવી, પગી તેની પાસેથી લેશે પડાવી;
નહિ ઉતરે પાર તેથી તરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૩
સદા સદ્ગુણી જ્યાં હશે ત્યાં સમાસે, ખરા ખોત્રી તે ખોત્રશે તે ખમાશે;
સ્વભાવેથી શોભાવશે સાસરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરી ને. ૪
કગાધ થકી તે કદીના કગશે, દયાથી ન વૃત્તિ કદાપી કમાશે;
છળે કાણુ તેને જશે છેતરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને, ૫
મળે મોટી વિદ્યા થકી માણુસાઈ, ટળે તેથી અગાનને આગસાઈ;
નહિ ફેલ મધ્યે ફસે તે ફરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૬
ન પડોયે હમેશાં પુરું હોય પદ્મું, કદી કાળ કાંડ થકી જાય કલ્હું;
નિભે તોય ભંડાર વિદ્યા ભરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૭
સુવિદ્યાથી સંતોષને સુખ પામે, સુવિદ્યાર્થી સારી સદા કીર્તિ જામે;
સુવિદ્યા થકી ધૈર્ય રાખે ધરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૮
સુવિદ્યા સખીની પડે સુખ આપે, સુવિદ્યા કુમારી તણાં કષ્ટ કાપે;
સુવિદ્યાથી સંભાળી દેખે ડરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૯
બણેલી બલી ભાત આણે સંભાળી, બણેલી ગણાશે સદા સદ્ગુણી;
સુખે સંપને રાખશે સંધરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૦
બલી ભાત જેણે ન વિદ્યા બણાવી, પ્રિતા માતને પાપથી પેટ આવી;
અતી શાપ આપે પીડા ઉચરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૧
નહિ જે બણી તે નકી નેણુ હીણી, સતી સદ્ગુણે તે ચક્રે કેમ વીણી;
અરે એજ માટે અતી આદરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૨

વસંત તિલકા.

વિદ્યા વિનોદ વિભુ વલ્લભતા વધારો,
વેશ્યા વિલાસ વિખરાદ વૃથા વિસારો;
વેગે વળી વિદ્વન્ વૈર વિકાર વાળો,
વીર વૃત્તે વિનયથી વધવા વિચારો,

૧૩

ઉપરની બાબતમાં વિચાર કરીએ તો સમજવામાં આવે છે કે,
ઘણી હિંદુ સ્ત્રીઓમાં કન્યાનાં લગ્ન છ, સાત કે આઠ વર્ષની નાની
ઉમ્મરમાં કરવામાં આવે છે અને દશ અમર અગિયાર વર્ષ થયાં કે
તરત તેને સાસરે જવાની જરૂર પડે છે, એટલે તેની કેળવણી ત્યાં-
થીજ અટકે છે અરે ! નાની બાળકીઓ ધર આગળ તોફાન કરે

અને આડી અવળી અથગ્રાઇ કનેડે તેના કરતાં નિશાળે જાય તો સાઈ એવા વિચારથી અથવા ઇનામની લાલચથી તેમનાં માથાપો પોતાની કન્યાએને નિશાળે મોકલે છે. પણ અમારી પુત્રી બધી ગણીને ડાહી થાય એવા હેતુથી તો થોડાંજ માથાપો મોકલતાં હશે.

વિદ્યા મંદિરમાં પ્રવેશ.

અંદરનો ભાવાર્થ સમજ્યા વિના એક આળી લાયઝેરીનાં પુસ્તકો જીજ્ઞાસે કર્યા હોય તો તે પણ કાંઈ ઉપયોગનાં ગણાય નહિ. ઉપર ઉપરથી કદિપણ સમુદ્રનાં રત્નો મળી શકતાં નથી. તેજો જ્યારે તેની અંદર ધસે નીચે પ્રવેશ કરીએ તોજ જેમ હાથમાં આવે તેમ વિદ્યા મંદિરની બહાર આસપાસ આંટા દેવાથી કાંઈ વળતું નથી. તે તે જ્યારે અંદર પ્રવેશ થાય ત્યારેજ જીંદગીને સુધારી દેનાર તત્ત્વ વિચારોનો લાભ થાય છે. બહેનો ! જેમ પોપટિઆ જ્ઞાનથી કાંઈ દહાડો વળતો નથી. તેમ 'અધુરી કેળવણીથી પણ સાઈ પરિચાર આવતું નથી. અરધીપરધી વિદ્યા બહુ ભયંકર છે. આપણા કેટલાક જૂના વૃદ્ધ પુરૂષો આજની કેળવણી ઉપર દોષ મૂકે છે. તેનું આજ કારણ છે. “અદ્યપશ્ચાન્ન તે અનીહાણુ” વિદ્યારૂપી ઝરાના સમાગમમાં આવી તેમાં સારી રીતે તૃપ્તિ મેળવવી, અથવાતો એક ટીપું પણ મેળવતું નહિ એ વધારે સાઈ છે. એ ઝરાનો એવો ગુણ છે કે તેમાંથી થોડો ધુંટડો લેવાથી માથું ફરી જાય છે. અને જેમ જેમ વધારે પીવામાં આવે તેમ તેમ મદ ઉતરતો જાય છે. પ્રખ્યાત મંહારાજ ગોગિરાજ ભૂત્કરિએ કહ્યું છે કે—

યદાર્કિચિજ્ઞોહ દ્વિપદ્મમદાંધઃ સમભવં,

તદાસર્વજ્ઞો સ્મિત્યભવદ્વલિભંમમનઃ ॥

યદાર્કિચિર્કિચિ દુષ્મન સકાશાદવગતં

તદામૂર્ત્વોદ્ધિસ્મિતિજ્વર ઇશ્વમદોમેન્ય પગતઃ ॥

ભાવાર્થ:—જ્યારે હું થોડું બણવા શિખ્યો ત્યારે હાથીની પેડે મદાંધ થઈ ગયો; અને હું સર્વજ્ઞ છું એવી રીતે મારું મન ગર્વિષ્ઠ થઈ ગયું. પાછળથી જ્યારે પડિતો પાસેથી કાંઈક કાંઈક વધારે સમજવા લાગ્યો, ત્યારે હું મુર્ખ છું, એવું માલમ પડ્યું, અને જેમ તાવ ઉતરી જાય તેમ મારો મદ જતો રહ્યો.

માટે આ બ્યવહારમાં શ્રેષ્ઠ સુખનું પાત્ર થવું હોય તો પુરી અને ખરી કેળવણી સેવાની જરૂર છે. સખ્યતા, ઉદારતા, સુજનતા,

ગંભીરતા, ધીરતા, અને સરસતા વીગેરે ઉત્તમ ગુણો જે માણસને આભૂષણ રૂપ છે, તે વિદ્યા દેવીની સંપૂર્ણ કૃપા વિના કદિ આવતા નથી. તો મારી સ્વદેશી બહેનો ! આપણા પોતાના બન્ના માટે, આપણા દેશની ખાતર અને આખા સંસારના હિતને માટે તમારે ઉત્તમ શિક્ષણ પદ્ધતિથી કેળવાવું જોઈએ. આ મારી પુનઃ પુનઃ બલામણ છે.

કુમારિકા કર્તવ્ય.

કુમારિકાએ હમેશાં પોતાના વડિલો ઉડે તે વખતજ રાત્રિના પાછલા પ્રહરમાં નિદ્રાનો ત્યાગ કરી જાગ્રત થવું અને ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવું. સ્મરણ કરતી વખતે ઇશ્વર પાસે ખરા અંતઃકરણથી એવી માગણી કરવી કે તે આપણને અંતીતિના આચરણથી અગગે રાખી, હમેશાં નીતિના સંબંધમાં જોડી રાખે આમ કરવાથી દિલ ધણું નિર્મળ રહે છે, પાપાચરણના નિચારો એની મેજે અટકી જાય છે, અને સ્વધર્મ ઉપર સદૃઢ આસ્થા બેસે છે. ત્યાર પછી પોતાની વહાલી માતા સાથે ધરના કામકાજમાં જોડાવું એટલે વાસીદાં વાળવાં, વાસણો અજવાળવાં, વગેરે કાર્યો માતાની આજ્ઞા પ્રમાણે ધણું ઉત્સાહથી કરવાં. રસોઇ કરવામાં આતુરી મેળવવી તેમજ દાણા સોવા, ઝાટકવા, તેને કેકાણે પાડવા, ધરમાં અટ્ટી અવગી રખડતી જણુસોને યોગ્ય ગોઠવણથી ગોઠવવી તથા સુંદર રીતે 'બરતાં' તથા શીવતાં શીખવું. માયાપત્ની આજ્ઞા ધગરં સ્વેચ્છાનુસાર બહાર ફરવું નહિ અને વખતસર સદ્ગુરુની સમીપમાં વિદ્યા સુંપાદન કરવા માટે પ્રાપ્ત થવું. વળી આપણા આયં જતોએ બાળાઓ માટે રમવગમતના તહેવારોના દિવસો સુકરર કરેલા છે, તે તહેવારોમાં કેટલાએક ધર્મનો મર્મ સમાયેલો છે. જેનું રહસ્ય ન જાણતાં ફક્ત ઉન્મતાઇ અને હુલ્લસાઈમાંજ ધણી બાળિકાઓ પોતાનો અમુલ્ય વખત ગુમાવે છે.

પુત્રી શિક્ષા.

હે પુત્રી ! હવેથી તું પિતાના ધરની પુત્રી મટીને સસરાના ધરની વહુ થવાની છે. માટે એ દશાનું રક્ષણ કરવાને તું હમેશાં સાવધ રહેજે. માણુઓ હાંસી કરે એવા બાળપણના ખેલ કરીશ નહિ, કેમકે હવે તારી એવી એટલા સાસરીઆંને સંતોષ કારક નહિ થાય. સાસરે મયા બાદ ધરના કામકાજમાં ચિત્ત નહિ રાખવાથી તે કામ આગળ જતાં પણ આવડતું નથી. અને ધરના માણુસોની ઇર્ષ્યાને પાત્ર થવું પડે છે. કામ કરવામાં દિલ ચોરવાથી સગીરની જોઈએ તેવી ચક્ષન વક્ષન

શક્તિ અટકતાં શરીરમાં ખરું દિલ રાખવાથી તે કામ આવડે છે. ધરના માણસો પ્રેમ રાખે છે. અને શરીર પણ કસરત થવાથી નીરોગી રહે છે. માટે સાસુ, સસરા, નણંદ, જેડ તથા દિયર વિગેરે માન્ય જનને યોગ્ય વર્તણૂકથી વશ કરવાં, પતિની પરિચર્યા કરવામાં સાવધ રહેવું, એટલે રાત્રિના પાછલા પ્રહરમાં પતિ પહેલાં ઉઠી મુખ શુદ્ધિ કરી પથારી ઉપાડી ધર સાફ કરવું, પછી રસોડાની અંદરના તમામ વાસણો માંજ ચુકાને લીંપી સાફ કરવો, ધરમાં વપરાતી જાણસો જેવાંકે ધી, તેલ, ધાન્ય. વગેરે તપાસી જવું; ત્યાર બાદ શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરી સ્વચ્છ થઇ સાસુ સસરાને નમન કરવું અને તે પછી વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરવા પોતાની વિચક્ષણતા વાપરેલી ઉત્તમ રસોઇ તૈયાર કરી ધરનાં માણસોને જમાડવા પતિએ ભોજન કર્યા બાદ પોતે ભોજન કરવું. એ પ્રમાણે સવાર સાંજ ધરને સાફ કરી રસોઈ કરી ધરના માણસોને જમાડવા, બાદ પોતે જમવું. પછી શૈયા કરી પતિની સેવામાં સાવધાન થવું.

વળી કુલવાન સ્ત્રીએ મન, વચન, અને કર્મથી પતિની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં દારી રૂપ બનવું, ઉંચે સ્વરે, કંઠાર તથા અપ્રિય બોલવું નહિ, કાઠની સાથે વાદ કરવો નહિ, ઘરેણાં ઘડાવવાં વગેરેનો કંકાસ કરી, પતિને, કદિ પણ કંટાળો આપવો નહિ, અવિવેક, ક્રોધ, હર્ષ તથા ગદિલપણાનો ત્યાગ કરવો, પારકી નિંદા કરવી નહિ, ઇશ્વરપર આરથા રાખવી, સાદસ, ચોરી, અહંકાર અને વિષયોમાં પ્રસાવું નહિ, પતિને પ્રેમ મધુર બાપણ અને અનુકૂળ આચરણથી વશ કરવો, કેમકે પતિ સમૂન પાલન કરનાર તથા પ્રેમ રાખનાર આ દુનિયામાં બીજું કોઇપણ સગું નથી. માટે જ્યારે પોતાનો પતિ પરદેશ ગયો હોય ત્યારે સુંદર શૃંગારો કે જે ફક્ત પતિનું ચિત્ત પ્રસન્ન કરવાને માટેજ છે તેનો ત્યાગ કરવો.

કહ્યું છે કે—

ક્રીડાં શરીર સંસ્કાર સમાજોત્સવ દર્શનમ્ ।

હાસ્યં પરગૃહેયાનં ત્યજે દ્યોષિત ભર્તૃકા ॥

બાવાર્થ:—જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય એવી સ્ત્રીએ ક્રીડા, શરીરપર સજવાના શૃંગાર, મિલાવડાની ધામધુમ જેવાની ઇચ્છા, હાસ્ય તથા પારકે ઘેર જવાનો ત્યાગ કરવો જ્યારે પતિ પરદેશથી આવે ત્યારે શૃંગારો ધારણ કરવા અને અંતઃકરણમાં આનંદ રાખ-

વો; ગુરુજનને નમન કરી પોતાની પાસે એકાંતમાં આવેલા પતિનો સત્કાર કરી તેનું કુશળ પૂછવું. પતિ બહાર ગયો હોય અને ત્યાંથી ઘરમાં આવે એ વખત ઉડી ઉભા થવું. તેના ચરણ સામી નજર રાખી નમ્રતાથી બોલવું અને હુંકામાં તેના વિરહ કોઇપણ કાર્ય કરવાની ઇચ્છા રાખવી નહિ. પતિ બન્ને ગરીબ હોય અગર શ્રીમાન હોય, મૂર્ખ હોય, અથવા વિદ્વાન હોય અને પાપી હોય કે પવિત્ર હોય તોપણ તેને પરમેશ્વર માની અનુકૂળ પણે વર્તનારી સ્ત્રી આ લોક અને પરલોકનાં સુખ ભોગવનારી થાય છે.

વહાલી દીકરી ! સારા આચરણવાળી સ્ત્રી કુલીન ગણાય છે, અન્યથા આચરણ કરનારી પુત્રી પોતાનાં માવતરની આખરને કલંક લગાડે છે, તથા પોતાની અપદ્ધિતિ કરાવે છે. માટે રસ્તામાં તેમજ એકાંતમાં કોઇ પરપુરુષ સામે દષ્ટિ પણ ફરવી નહિ તો પછી વાતચિત ન કરવી એમાં તો શુંજ કહેવું ! પરપુરુષ પાસે ઉભવાથી અથવા કંઈપણ બોલવાથી જ્ઞેનરાં મરણ મુજબ ગોડવણ કરી વાતો ચલાવે છે. અને તેની ખજાર પડતાં પતિના મનમાં પણ ખોટી શંકા આવે છે તેથી દંપતીના સ્નેહનો ભંગથવનો સંભવ રહેછે.

પતિ એ સ્ત્રીનું જીવન છે, તેની તથા તેનાં નિકટ સગાંઓની આજ્ઞાનું કદિપણ ઉલ્લંઘન કરવુંજ નહિ. જેઠાણીને વડેલ ગણિ તેનું માન જળવવું અને દેરાણીને સખી સમાન ગણી તેના પર હમેશ પ્રેમ રાખવો, સાસરીઆમાંથી કોઈ માવતર તરફનું લાંકુંચુંકું બોલે તો તે મુંગે મોહોડે સહન કરવું એટલુંજ નહિ. પણ તે માવતરના જરા પણ રોષ રાખવો નહિ અને કોઇ વખત તે વાત પાછી જણાવવી નહિ. ઘરમાં કોઈ છાતી વાત કરતાં હોય તો પાસેના ઘરમાં ગુપ્ત રીતે રહી તે સાંભળી નહિ. અને જાણી શકે તો તે માવતર પર બિલકુલ ધ્યાન નહિ આપતાં બીજા કામમાં વળગવું; વિનાકારણ વચમાં બોલી ઉઠવું નહિ, બોલવાની ખાસ જરૂર જણાય તો વિનય સહિત હુંકામાં ઘણા સારવાળાં કામગ વચનો બોલવાં. તમામ સંબંધીઓ સાથે મર્યાદા અને સલાહ સંપત્તી વર્તવું. વિવાહ વગેરે ઉત્સવોની અંદર વેગમાં આવી ઉચ્છૃંખલ થઈ ફરવું નહિ, પોતાના ઘરમાં જે સુખ હોય તેમાંજ સંતોષ માનવો, પારકું સુખ જોઈ તેની અદેખાઈ કરવી નહિ. તથા પ્રાણ જતાં પણ પોતાનું શિશુ વત તોડવું નહિ. સાસરીઆમાં સ્ત્રીએ કેવી રીતે વર્તવું તે વિષે કહ્યું છે કે

શુશ્રૂષસ્વ ગુહનકુરુ પ્રિયસત્ત્વી વૃત્તિમ પત્નીજને
ભર્તૃર્વિ પ્રકૃતા પિરોષણ તયામાસ્મ પ્રતીપં ગમઃ ।

ભૂયિષ્ઠં ભવદક્ષિણા પરિજને ભાગ્યેષ્વનુત્સોક્તિની
યાંત્યેવં ગૃહ્ણીપદં યુવતયોવામાઃ કુલસ્યાથ યઃ ॥

“ તું સાસુ સસરાની સેવા કરજે, શોકયોની સાથે પ્રિય સખી

સરખી વર્તણુક ચલાવજે કોઈ વખત પતિ તારું અપમાન કરે તો
પણ તેથી ઉઘટી ચાલીશ નહિ, નોકર ચાકર સાથે ઘણી બલમન-
સાધાર્થી વર્તજે અને ચડતિમાં ગર્વ કરીશ નહિ. આમ કરવાથી
સ્ત્રીઓ ગૃહિણી એવા મોટા ઇલાકાળને લાયક થાય છે અને તેથી
ઉઘટી રીતે ચાલનારી સ્ત્રીઓ કુલની આધીરૂપ ગણાય છે. ” કોઈ
અવશ્યના કારણસર બહાર જવાની જરૂર જણાય તો સાસુની આજ્ઞા
માગી જવું, તે ન હોય તો પતિની આજ્ઞા માગવી અને પતિ પણ
હાજર ન હોય તો ઘરમાં જે હોય તેને સૂચના કરી સમર્થાદ રીતે
બહાર નીકળવું. ત્યાં જેને ઘેર જવું હોય તેના ઘરમાં જે કોઈ બાંધ
માણસ ન હોય અને ફક્ત પુરુષો જ હોય તો રૂઢિપણુ અંદર જવું
નહિ. એકલા પુરુષના ઘરમાં પ્રવેશ કરવાથી બન્ને તે પિયર તરફનો
સગો હોય તોપણુ અન્ય માણસો અધમ શંકા લઈ આખરને હીણુપ
આપિછે. નાનાં નણુંદ અને દિયેર પોતાથી ગમે તેટલી ઉમ્મરે નાનાં
હોય તે પણ તેને કોઈ વખત તોછડાં નાગથી બોલાવવાં નહિ. નો-
છડાઈ વાપરનાર સ્ત્રીનાં પિયરમાં તોછડી રીતમાત ચાલતી હશે. એમ
સાસરીઆં અનુમાન કરેછે સાસુ વગેરે વડિલ સ્ત્રીઓની આજ્ઞા પ્ર-
માણે વર્તવામાં જરાપણુ આનાકાની કરવીજ નહિ. કદાચ તેમની
આજ્ઞા નુકશાન કારક જણાય તો તેમને માહું ન લાગે અને આપ-
ણુ બોલાવતે અવિનય બરેવું કોઈપણુ રીતે ન સમજે તેમ મોટી
નણુંદ અમર જેદારી કે એવાંજ કોઈ વડિલ મારશવ પોતાનો વિ-
ચાર નમ્રતા સહિત જણાવવા, અથવા ટુંકામાં વિનય સહિત તેમને
પોતાનો વિચાર પ્રત્યક્ષ જણાવવો, પણ કિતાવળાં થઈ આજ્ઞા કરનાર
વડિલનું અપમાન થાય એમ તમે આ બૂઝ કરીછે ” એવા શબ્દો
બોલી, મૂંઝાઈ ઉઘાડી પાડવી નહિ. એમ કરવા છતાં પણ જે આ
પડો પુચ્છકાર કરી કહાડે તો સહન કરીજવું. તેવિષે દિલમાં જરા-
પણુ રીસ કરવી નહિ; કારણુ કે આપણે જેને નુકશાન કારક સમ-
જ્યાં તે નુકશાન કારક અને આપણે જેને ફાયદા કારક સમજ્યાં તે

શાયદા કારક હોયજ એવો કંઈ નિયમ નથી. માટે વડિલોએ સમજ-
ને કહ્યું હશે. તે કહેવા ઠેકાણે છે, ને આપણે માનવા ઠેકાણે છીએ.
એમ મનને વાળવું તેમાંજ મોટાઈ છે. પરંતુ હું મોટા આપની ઠી-
કરી તેને કંઈપણ કેમ કહેવાય? આવો ગર્વ કરનારી સ્ત્રી કદીપણ
કુશીન ગણાતી નથી. દુષ્ટ સ્વભાવની સામુ તથા નચુંદ હોય તોપણ
તેનો જીવન મુંગે મ્હોડે સહન કરવામાં જેટલું હડાપણ છે. તેટલું
તેમની સાથે વિશેષ ક્રોધ કરવામાં હડાપણ કદીપણ ગણાતું નથી.
એક બે વખત બે સહન કરી ગયા હોયજ એવું તેનો અનાદર
છતાં પણ અનુકૂળ રીતે વર્તી હોયજ તો તેજ પાછાં ઠેકાણે આ-
વેછે. આથી ઉત્તરું એટલે પતિને આડું અવળું સમજાવવાને પ્રયત્ન
કરી તેમના વિરુદ્ધ આચરણ કરવાથી હમેશ કંકાસ થયા કરેછે, ને
આખરે ઘરફજેતી ને કાળકે ચડેછે. ઘરની છાતી બાળતોનો ક્યાંય
પણ પ્રકાશ કરવો નહિ. તેમજ ઝાઝું હસવાની ટેવ કદીપણ રાખવી
નહિ. છેવટમાં હે પુત્રિ? સાસરે જઈ મર્યાદા, વિવેક અને અનુકૂળ
આચરણથી સાસરીઆંબોને વશ કરવામાં તારી ખરી શોભા સમ-
જજે આ પ્રમાણે જોતું વર્તીશ તો આ લોકમાં કીર્તિ અને પરો-
કમાં ઉત્તમ સુખ પામીશ તથા અમારી આબરૂને વધારનારી થઈ પડીશ.

(અષ્ટયોગ, ત્રિતાલ.)

શીક્ષાસૂત્ર.

સાંભળ, સાસરે વાસ કર્યાનાં, સૂત્ર પરમ મર્મજારે;
અક્ષરે અક્ષર અંતર કોતરી, રાખજે કામળ બાળારે.
કામ કઠણ બહુ કરવાં પોતીકાં, જે છે છેક પરાયારે;
એવું કરવું તો ઇશ્વર હાથે, પણ આપણે ધવું હથારે. સાંભળ ૦ ૧
પ્રેમ વિના પર પ્રેમ પગાય ન, કેમે કરી કો કાળેરે;
માટે પ્રથમ તો આપ અંતર ભર, શ્વશુર પક્ષપર વૈલેરે. સાંભળ ૦ ૨
શ્વશુર પક્ષ છે પક્ષજ તારો, વિચારી બે ચિત્ત માંડી રે !
જે કુળ ઉપની ઉછરી હેતે, ત્યાં તો થઈ તું પરાઈ રે. સાંભળ ૦ ૩
ઘર તો સારડુંજ હવે તુંજ, આ તો પિયર સૌ કહે છે રે;
બાધ બોળાઈઆપે રીઝી જે, બાપડી બેન તે લેછે રે ! સાંભળ ૦ ૪
હક હિયાંથી ઉડ્યો, બેકો ત્યાં ! કઠણ વચન આ કહેતાં રે;
હૈયું માંડે ઉથલાઈ જાય, આંખે આંસુ વહેતાં રે, સાંભળ ૦ ૫
પરધરનું ધન પુત્રી કહાવે, સાચું આજ મેં માણ્યું રે !

સુખ દેખીશ હવે હું જ્યારે તે; સાચું સરળ એ જાણ્યું રે ? સાંભળ ૦ ૬
 જાણ્યો શ્વશુર કુળજ તારું ! રહેજો રોજ તે રૂખે રે;
 તેની શોભા એ શોભા તારી, સુખે સુખ, દુઃખ દુઃખે રે. સાંભળ ૦ ૭
 “પિયર પનોતું રાખો પ્રભુ, પણ, સાસરું તો ધર માં રે,”
 એમ વિચારી મનસા વાચા ! કર્મણા, કર તે પ્યાં રે. સાંભળ ૦ ૮
 પ્રેમે પોતીકું એમ ગણ્યું કે, સહેજે પોતીકું થાશે રે;
 સાસુ, નણંદ, વર, દીયર. સસરા, સર્વે ચિત્તથી વ્યા’શે રે. સાંભળ ૦ ૯
 વખતે વચન કહ્યાં કહે, તોપણ, વિનય ન તજવો તારે; રે
 “વનો વેરીતે વશ કરેછે,” મંત્ર એ મોઢો ભારે રે. સાંભળ ૦ ૧૦
 “કામ કર્યો તેને કામણ કીધાં” એ કહેવત છે સાચી રે;
 દોરાચીઠી ને છુમંતરની, કથની કપડી કચી રે ! સાંભળ ૦ ૧૧
 વિનય, વિવેક, ને વાંલ વધારી, ધારી ધોરજ, કરી કામો રે;
 સદા સુધડતા, સદગુણ ગ્રહીતે, નવલ સુતા સુખ પામે રે. સાંભળ ૦ ૧૨

ગરબી. ('રાગ ઉપર પ્રમાણે.)

શાણાં, સુધડ, સદગુણી, બની, બેની, સાસરે સુખીયાં થાજે રે !
 સંસારે સૌ સ્ત્રી કર્તવ્યો, કરી પરમ પદ પાજે રે શાણાં ૦ ૧
 છ’ર મિત્રજ તો ત્યાગજ કરવો, જે સાસરોએ રહેવું રે !
 શા’ણપણે સૌ સાથે બોલવું, ચાલવું, લેવું, દેવું રે. શાણાં ૦ ૨
 મધુર વચન, છે મંથથી મીઠાં, જન મન રંજનકારી રે,
 નારિનું ભૂષણ—નારિજ નહિ જે, નમ્રપણું ન ધરનારી રે. શાણાં ૦ ૩
 સ્વજન, પરજન, દાસ, દરેસીયું, વધવું વિધિ વિવેકે રે;
 સૌ સાથે સૌ લાયક ચાલવું, મા’લવું મારગ સીવેરે. શાણાં ૦ ૪
 વણ કહે મન વર્તી વરતવું, સાસરે સૌ અનુસરતું રે;
 પિયુ રંજનપર તો મન નિશ્ચિત ખતે અખંડજ ધરતું રે, શાણાં ૦ ૫
 પ્રેમે પિયુ મન રંજન કરવું, માનિતો ધર્મ એ મોટો રે;
 ચાર પદારથ એથી પમાયે, અન્ય ઉપાય તે બોટો રે. શાણાં ૦ ૬
 સ્વામી સંજયે શ્વશુર પક્ષની, સેવા કરવી સુરીતે રે,
 માત પોતા સમ સાસુ સસરા, માનવા મનથી નિત્યે રે. શાણાં ૦ ૭
 પોતાનુંજ ધર હવે થયું જે, તે તો સંભાળવું ભાવે રે;
 ઘર ગોઠવણી તો ગોરીતો, ગરવો ધર્મજ કહાવે રે. શાણાં ૦ ૮
 રાત દિવસ મર્યા મરે મરદ, જે, કરવા ઘરમાં કમાણી રે;
 આણી કમાણી ન વાપરી જાણી. બાયડી નહી તેં ભુંડાંણીરે. શાણી ૦ ૯
 શાણી સુધડ સ્ત્રી રોજ કરે છે રૂઢી વ્યવસ્થા ધરની રે;

કરકસર કરે, રહે સો સરસી, શોભા વધારે વરની રે. શાલ્યાં ૧૦
 ધર જોઈ ધરધણીયાળીનું, મૂલ કરે સો કોઈ રે;
 જો ધરમાં ગંદવાડો દેખે, કહે “કુઆડ, ફટા મોઢ રે” શાલ્યાં ૧૧
 સુખડનાં ધરખાર, ને આરડા, આરસ જેવા રૂપાળાં રે;
 સદા સુખડ રહે સુખડ સુંદરી, રાખી સુખડ આગ બાળા રે. શાલ્યાં ૧૨
 બાળકની સંભાળ કેળવણી, સ્ત્રીનો ધર્મ એ ત્રીજો રે;
 તણ્યે ધર્મ સરસ ને સરળ એ, પાળ્યા, તો પ્રભુ રીઝ્યો રે, શાલ્યાં ૧૩
 પ્રભુને પ્રાર્થનાથી પ્યારાં, કર્તવ્ય કંમો કરવાં રે.
 જપ તપ વ્રત ઉપવાસ મૂળી પણ, પ્રેમે પતિવ્રત ધરવાં રે. શાલ્યાં ૧૪
 પતિવ્રતા પતિને અનુસરતી, હાંડે હરધડી હેતે રે;
 તેની મરજી તેજ એની મરજી, જાનહોરી તેં છે રે. શાલ્યાં ૧૫
 પ્રાણથી પ્યારો ગણી પિયુને, અનન્ય ભક્તિ કરતી રે;
 દુર્ગત દુષ્ટને દેખીજ દરથી, આધી એ આસરતી રે. શાલ્યાં ૧૬
 નિર્જન વન, ને નિર્ધનતામાં, રહે પિયુ પાસજ હરખે રે,
 સ્વામી ચિતા નહિ સ્વર્ગ સોલ્યાએ સ્વામી સંગે સુખી નરક રે. શાલ્યાં ૧૭
 સતી પતિથી છુટી પડે નહિ, જાયાવત મત એની રે;
 પતિવ્રતાનું પરમ તત્ત્વ છે, પતિજ, સાંભળ એની રે. શાલ્યાં ૧૮
 એની પતિવ્રત ધારી ધીરજથી, કુળની કીર્તિ વધારી રે;
 વિશ્વંભરનો રાખી બરોસો, રહેજે, ઓ બેટી, તું મારી રે. શાલ્યાં ૧૯
 મુખી સદા તું હોજે ઉભય સ્થળે કર મંગલ ! લાડખેટી રે !
 માતી કુખ વખ ગુવરજે વાતી, માતી નવલ શીખ છેલી રે. શાલ્યાં ૨૦
 માવતરનો ધર્મ છે કે પોતાની મુત્રીનું દરેક બાબતમાં હિંત
 ઇચ્છું જોઈએ. જેને બહારે કેટલાંક અવમ માવતર તેનો વિકૃત
 કરી પુત્રીનો સ્વાર્થ બગાડવાની સાથે પોતાનો નીચ સ્વાર્થ સાધવા
 ચૂકતાં નથી, જેથી બિચારી પુત્રીનો આખો ભવ બગડે છે. આમ
 દીકરીના દોકડા લઈ પોતાનું પેટ ભરનારાં માવતરને ગાંઠે એ શબ્દો
 બોલવા ઉચિત ધારું.

કન્યાવિક્રય યાને દીકરીના દોકડા.

હાલ ઘણી નાતોમાં કન્યાવિક્રયનો ચાલ પેડેલો છે. ગુજરાત
 અને કાઠીયાવાડમાં કેટલેક ઠેકાણે પ્રવિકૃત પણ થાય છે. પરંતુ તે
 વિષે બોલવું મુશ્કેલી રાખી વિશેષ ફેલાયલા કન્યા વેચવાના મુદ્દા
 રિવાજ વિષે થોડા એક વિચારો જણાવું જે જ્ઞાતિમાં દીકરીના દી-
 કડા લેવાનો ચાલ છે તેવી જ્ઞાતિના માણસો અથવા જે નીચ મા-

જુસો હરામના પૈસા આપવા શરૂ છે તે એ પૈસાને દીકરીના
 મનમાં લોક ભેદી પછી પાછી એક સમજે છે. અને દીકરીને બહેરી
 મોટી કરીને, બુલાકામાં કાલે સીલાસ કરવાને તાણસ નેમ પોતાની
 ચીજના અમુક પૈસા આપનારને તે ચીજ આપે છે તે સમય અથવા
 જો બુલાકામાં વાપરતી માથક તે દીકરીને વેચે છે. ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમા-
 ને પણ આ રીતનાં દુનિયાને ધણા નુકસાન કરતાં છે; કારણ કે
 પુત્રીનાં પૈસા પ્રાપ્ત થવાથી તેનો પિતા ઉઘાગ વગરનો આગમુ થઈ
 જાય છે. તેથી તેટલો દુનિયાની દેલતમાં ધટારો થાય છે. વળી
 આવાં માર્ગસંના કબજામાં તે પૈસો રહેતો નથી; કમકે તેણે નેમ
 પુત્રીને વેચીને પૈસા લીધાં તેમ તેના પુત્રને કન્યા આપવા માટે ખીજે
 માણસ તેની પસંદી પૈસા પડાવે એટલે “દુધનું” દુધમાં અને
 પાણીનું” પાણીમાં જાય છે” હરામ દાનતથી મેળવેલા અણુ હ-
 કના પૈસા ખીજાં હકયાં મેળવેલા પૈસાને પણ તાણી જાય છે. કન્યા
 વિક્રય કરીને મેળવેલો પૈસો પરિણામમાં હાનિકારક થઈ પડે છે આ-
 પણ ધર્મ શાસ્ત્રમાં દહું છે કે—

અધર્મો પાર્જિતં દ્રવ્યં, દશ વર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકા દશે વર્ષે સમૂલંજ વિનશ્યતિ ॥

ભાવાર્થ:—અધર્મથી મેળવેલું ધન ઘણામાં ઘણું નવ વર્ષ સુધી
 રહે છે અને દશમું વર્ષ આવે છે ત્યારે સમગ્ર નાશ પામે છે એટલે
 “લુણ્ણીક્રાને પણ તાણતી જાય છે”

છપો.

લે દીકરીના દામ, ડામ રહેવાનો તેને

દુઃખ ટળીને સખ, કહોજી મળ્યું છે કે ને ?

રક્ત બદમી છે એજ, તેજ ધરમાં ના વ્યાપે;

કરે કુળને નાશ, હજા હજા કુમતી થાપે.

ચામનો દામ ઉપજવીને, તુર્ત તો ખુશી થાય છે;

(પણ) વિક્રય ધન આવ્યા પછી, હોય તેહ પણ જાય છે.

કન્યાવિક્રયનું પાપી દામ કરનારાને, પરમેશ્વર શિક્ષા બદલ
 અવળી ખુદિ આપે છે. હરામના પૈસા મળ્યાથી મોહાંધ થઈ જાય છે
 કે આપણને હવે શી શીકર છે. ધધો નહીં કરીયે તોપણ હરકત
 નથી. એવા એવા તુરંગ લાવી સારો ધધો કરવાની દરકાર રાખતા
 નથી અને આવેલા પૈસા બેઠાં બેઠાં અયોગ્ય રીતે વાપરી ખાઈ
 જાય છે. અથવા હરેક પ્રકારનું નુકસાન લાગે છે.

કન્યાનાં લગ્ન કરતી વખતે તેના માબાપ લગ્નનું સાઈ મુકુત જેવરસને છે તે એટલા સાઈ કે પરણ્યા પછી સાસરીઆમાં અમારી દીકરી સુખી થાય પણ તેની સાથે તેમણે એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે જમાઈના ઘરમાં જો સંપત્તિ હશે તો દીકરી સુખી થશે, પરંતુ આમ વિચાર ન કરતાં દીકરીનું ઘર પ્રથમથીજ વૃદ્ધી વૃદ્ધ તેના સુખની આશા રાખતી એ મૂળ તજ્જ્ઞાના જગમાંથી તરસ છી-પાવવાની આશા બરોબર છે. દુઃખનું મુકુત તો પહેલાંથીજ કરેલું છે માટે સુખની આશા રાખતી ફાગટ છે કન્યા વેચીને કન્યાદાન દેવા બેસવું એ પણ મિથ્યા દંભ છે. આમ કરવાથી સાસરીઆમાં સાસુ, નણંદ અને પતિના મેહેણાના મારથી દીકરી પોતાના પૈસા લેનાર માબાપને શાપ આપે છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને શુદ્ર આ પ્રમાણે મુખ્ય રીતે ગણાતી ચાર જાતોમાં બ્રાહ્મણ ધર્મ બોધક અને ધર્મ રક્ષક છે તે પોતાની જાતમાં આવે રીવાજ ચલાવે તો તેને ધર્મ રક્ષકને બદલે ધર્મ બ્રહ્મક એવું વિશેષણ આપવું જોઈએ.

કેટલાંક માબાપો પોતાની પુત્રીઓને પૈસાને લોભે પંદર પંદર વીશ વીશ વર્ષની કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ એક ઠેકાણે કરેલું કન્યાનું વેવિશાળ તોડી બીજે ઠેકાણે કરે છે. તેથી પ્રથમ પરણવાની આશાવાળા માણસને માથું કાપી લેવા જેવું થાય છે. વેપાર, નોકરી અને મજૂરી વગેરે અનેક ધંધાઓ કરવાની શાસ્ત્રમાં છુટ આપી છે જેમાં કન્યાવિક્રયનો ધંધો ક્યાંયગણિ બતાવ્યો નથી, પુત્રીનો પૈસો લેવાના ખુરા ચાલથી ધણા ગરીબ પુરુષો કુંવારાજ નિર્વશ ગુજરી જાય છે. માટે દરેક નાતના આગેવાનોએ આ હાનિકારક ચાલ જેમ બને તેમ વેહેજો બંધ પાડવો જોઈએ રૂઢીના મૂળ જેમ જેમ ઉઠાં પેસતાં ગયાં તેમ તેમ તેમાંથી નવા નવા શંકાઓ જોસ બંધ કુટ્યા લાગ્યા. વિદ્યા જ્ઞાના અભાવથી જ્યારે ગુજરાત ચલાવવાની ગમ ન પડી ત્યારે તેઓએ પૈસો સંપાદન કરવા અધમ રસ્તા શોધવા લાગ્યા સ્વાર્થ સમીપ યોગ્યાયોગ્ય વિચાર ધડીબર પણ ટકી શકતો નથી માવતર પોતાનાં બાળકો સુદ્ધાંતનો ભંચ બગાડીને પણ સ્વાર્થ સાધવામાં સાવધાન થાય છે. આગળના વખતમાં આર્ય ભોકો પોતાની પ્રિયપુત્રીનું પાત્ર જોઈ તુલસી પત્રે ઘન કરતા. તેના કેટલા એક વંશજે આજે તેનો વિક્રય કરે છે, એટલે કન્યાનું મુલ્ય મળતાં તેને પાત્ર કુપાય ગમે તેના હાથમાં સોંપી દે છે; પછી પોતાની પુત્રી પૈસા આપનારના હાથમાં સુખી થાઓ કે દુઃખી થાઓ અને સાસરીઆમાં ગમે તેવાં

મેહેણાં ખાતી દબાઈ રહે તેની તેમને કશી દરકાર હોતી નથી. આવા દિકરીઓના દોષગુણોથી દમામ રાખનારાઓ દુષ્ટજનો માટે એટલા તિરસ્કારનાં વચનો બોલીએ તેટલાં થોડાં જ છે.

ધર્મ શાસ્ત્રો કન્યાવિક્રયને માટે શું કહે છે?

હૃદયં ભક્ષતિ માતા પિતરઃશિર એવચ ।

બાંધવાઃ પાણિપાદૌ ચ, રુધિરં સ્વિત્તરેજનાઃ ॥

જે કન્યા દ્રવ્ય લેછે. તે માતા કન્યાનું કાળજી આપ છે, બાપ (કાકા વગેરે) માથું આપછે; બાઈઓ તેના હાથ પગ આપ છે, અને એવા લગ્નમાં જે માંડવે જમવા રમવા જાયછે તે કન્યાનું રુધિર પ્રિયેછે?? હર હર? સંજનનો કન્યાવિક્રય કરનાર દુષ્ટ મનુષ્યનું સંસ્કારમાં મોહું પણ જોવું નહીં. ધર્મની લાગણી વાળાએ તેના ધરતું અગ્ર પણ જમવું નહીં, અને લેતો તેપણ તેના સંસર્ગથી પાપનો ભાગીઓ થાય.

અલ્પેનાપિ હિશુલ્કે ન પિતા કન્યાં દદાતિયઃ ।

રૌરવં बहुवर्षाणि, पुरिषं मूत्र मश्नु ते ॥

કન્યાનો બાપ કન્યા આપવા બદલ થોડા પણ પૈસા લેતો ધણુ બર્ષ સુધી રૌરવ નામના નર્કમાં પડે છે. અને ત્યાં રહ્યા રહ્યા મગ મૂત્ર બસણ કરે છે.

માતા નાસ્તિ પિતા નાસ્તિ, નાસ્તિ બંધુ સહોદરાઃ ।

ત્રયસ્તે નરકં યાંતિ, કૃત્વા દુહિતૃ વિક્રયં. ॥

જે કન્યાવિક્રય કરેછે, તે માતા મતા નહી, પિતા પિતા નહી, બાઈ બાઈ નહી, અને કુટુંબીઓ કુટુંબી નહી, તે સર્વે નર્કમાં ભોજનનારાં થાયછે. જે માતા પિતા બાઈઓ ને કુટુંબીઓ કન્યાની સાથે અંદર સગપણ ધરાવતા હોયતો તેનેપણની માફક વેચી દુઃખ દરીયામાં નેહેલી મૂકત નહી. પણ તે માત્ર પૈસાનાંજ સગાં સમજવાં વળી સ્વયં ગ્રંથમાં લખે છે કે:—

ધન લેઈ કન્યાને ખીજને ઘેર આપવામાં જે મનુષ્ય દસાલી કરે છે, તેને પણ ગોહત્યાદિ મહા પાપ લાગે છે, તો પૈસા લેઈને દીકરી ગ્રસ્તકરનાર મહા પાપનો ભોક્તા થાયછે, એવું કેમ ન ગણી શકાય ।

મક્ષિતં चाणुमात्रं यत्, कन्याविक्रयजं धनम् ।

सकुलं गृहीतारं नरकं नयाति ध्रुवम् ॥

ધર્મ શાસ્ત્રો કન્યાવિક્રયને આટલું શું કહે છે ? (૧૭)

કન્યાવિક્રયથી મળેલું ધન ક્રીંચિત્ માત્ર પણ જે કોઈ બક્ષણ કરે છે, તે પોતાના કુટુંબ સહિત નિશ્ચય નરકે જાય છે.

કન્યાવિત્તં ગૃહેઘ્રોર્વૈ, નરકે નિવસે શ્વિરમ્ ।

તદુત્પન્નં ફલં મુક્ત્વા, પુનશ્ચાંડાલતાં વ્રજેત્ ॥

દીકરીના પૈસા ઉપજવનાર ધણા કાળ સુધી તર્કમાં પડે છે; અને ત્યાં મહાપાપ ભોગવ્યા પછી ચક્રાગતે ઘેર જન્મ ધારણ કરે છે.

આમેષં ચર્મજં વારિ, અમિષં પ્રેતભોજનં ।

આમિષં શૂદ્ર શેવાન્નં, કન્યાદ્રવ્યં તથા મિષં ॥

ચામડામાં ભરેલું પાણી પીવું. તથા પ્રેતાનું ભક્ષણ કરવું, તથા શૂદ્રનું ઉચ્છિષ્ટ અન્ન ખાવું, એ બધું માંસ ખાંધા બરોબર છે, તેજ પ્રમાણે દીકરીના પૈસા ઉપજવી આવે, એ પણ માંસ બક્ષણ બરોબર છે.

કન્યાવિત્તેન જીવંતિયે નરાઃ પાપમોહિતાઃ ।

તે નરાં નરકં યાન્તિ, યાવદા મૃતમંપ્લવંમ્

તસ્માત્સર્વ પ્રયત્નેન, નગ્રાંહ્ય કન્યકા ધનમ્ ॥

જે પાપી પુરુષો કન્યાના પૈસા ઉપજવી એટલે ભરે છે; તેવા પાપીઓ પ્રત્યં કાળ સુધી નર્કમાં દુઃખ ભોગવે છે.

વૃદ્ધ પતિ સાથે પરણાવેલી પુત્રીએ પોતાના પિતાને
આપેલો શાફ.

ગરબી

ઓ દુષ્ટ પિતા, દીકરી વેચીને ધન લેવાનું ધારમાં

દેઈ કોમાને, રંડાપો આપ્યો તે કન્યા દાનમાં; —ટેક.

તને રૂએ રૂએ કીડા પડશે, તારિ છાતિપર જંમડા ચઢશે;

ધગ ધગતા ખીજા ધ્યાનડશે, ઓ દુષ્ટ પિતા,

તારાં માત્ર ગળત કોઢે ગળશે, ઘરમાંધિ ખાવાનું ટળશે

વાવેલાં વિષ વૃક્ષો ફળશે; —ઓ દુષ્ટ પિતા

કોઈ બડદ બિચું ન મળ્યું તુજને, જે ઘરમાં ખાખર દીધ ખણે;

તને સાંભળ દુનિયાં આગિ દુણે, —ઓ દુષ્ટ પિતા;

તારા હાથ પગોજ પડ્યા ભાંગિ, જેથી ઝટ કમાણી આ જગી;

જે પાપી હવે મૃત્યુ માગી, —ઓ દુષ્ટ પિતા,

મુગ્ધ

તે અંતકાળનો લાડુ લીધો, કળયુગમાં કાળો કરે કિધો;
બાપલિયા તું નજરમાં બિધો.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
જો તારું પશ્ચાત્તાપ પાણું, ઉર દાર ઉચડશે એક ક્ષણું;
તો પામીશ પડે દુઃખ ઘણું—ઓ દુષ્ટ પિતા.
બેર ડોસો ડગલાં ડંડ વડે, થોડું ચાલે ત્યાં થાક ચઢે;
કેડાં કાંડાં આવે અગ્રગાંધી પડે.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
એક સાથે કન્યા ચોરી ચડી, જોવા જન મળીઆ તેજ ચડી;
તારી છાતી ન શરી કેમ પડી.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
આ કુરામિ પેસો નહિં રહેશે, છોકરી છાણ્યાં નિત લેશે;
નુસાદા જશે શાપો દેશે,—ઓ દુષ્ટ પિતા.
વિધુ પાણું હતું ગળયુક્તમાં, કે મરી નહિં શીળી ઓરીમાં;
પણુ આ તો સંકટની સીમા.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
મીઠાળ મડા સાથે ખાંધ્યો; શખનો સંબંધ અરે સાંધ્યો,
તે પાપ પાક રાતે રાંધ્યો.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
એ અંધ આરસી શું કરશે, એ રોધ રોધ અંતે મરશે;
કાં વાવ કુવામાં જઈ પડશે—ઓ દુષ્ટ પિતા.
એની શાસ્ત્ર વિષે પાડી છે “ના,” જન સુસ સાહિદિ છે એના;
આર્ષુ ન પુરાવો આધેના—ઓ દુષ્ટ પિતા.
આ ક્રોધ વધ્યો એ ચાલ અંતિ ફરી ગઈ છે માણસ કેરી મતિ;
જેતાં નથી નીતિ કે અનીત—ઓ દુષ્ટ પિતા.
ધરમાંથી ટળ્યું છે ખાવાનું, ત્યારે કાટલું કાઢ્યું કન્યાનું;
કોણ બંધ કરે નહિ કરવાનું—ઓ દુષ્ટ પિતા.

બાળલગ્ન અને તેથી થતાં કળેડાં.

શાર્દૂલ વિકિડિત.

આગ્યો રાક્ષસ ઉચ્છ્રાળ બરતો, હા ! હિંદની ઉપરે,
સંહાર્યો જન સર્વ ધર્મ ધનથી, કો બાગ્યથી ઉગરે;
મુખે માતૃ પિતા કુત્રમ કરીને, બાળા અને બાળકો,
આપે ભોગ અનંત અર્બક તણો, પૂરાં બને પાતકી.
જેટી યોગ્ય જુએ ન મુખ મનથી, કોડે કળેડાં કરે.
બીઆખી હમ્મર કક્કેશ દુઃખ સહિને, અંતે કમોતે મરે;
નાનાં બાળ કુચાલ માંહિ પડિને, દેહે બને ફૂંચળાં,
એવો રાક્ષસ બાળાત્રમ બગથો, હિંદે કરે હુમલા.

૧

૨

ચાતાં બાળક વર્ષ પાંચ દશનાં, ત્યાંથી વિવા આદરે,
 લેવા લાભ જતાં સમૂળ સુખનો, સંહાર હાથે કરે,
 હા ? હા ? હિંદતણા ધણા અમણુ જે, આપે બન્યા ધાતકી,
 બાળે બાળક મુખ વિત વયથી, પૂરા બને પાતકી. ૩
 કામા ફૂડ કરે, ડરે ન દરથી, ના રેમ રાખે જરી,
 પાળે જીવ દયા, મયા ન તનુજ, બ્યથે કરે વૈખરી;
 નાના બાળ તણા કુલ્લમ કરીને, નાખે ઉડી ખાડમાં,
 આખી ઉમ્મરમાં રિખાય નખળાં, દુઃખે બને દામણાં ૪.

બાળલક્ષ્મ ૩૫ દુષ્ટ રાક્ષસે, આપણા આખા દેશને બંધનમાં
 બેવાને એક શુંખલા પસારી છે, જે ઇશ્વરની સંરક્ષેલી રસાયન પ્ર-
 યોગથી મિશ્રિત કરી અત્યંત કઠણુ કરેલી કોઈ પણ ધાતુથી વધારે
 કઠણુ છે; સિંહ અને હાથી જેવા બળવાન પુરૂષો પણ અત્યાર સુધી
 તેને તોડી નાખવાને સમર્થ થયા નથી; અને સમસ્ત ભારત ભૂમંડલ
 એ સજ્જડ બેડીના બંધનમાં બંધાયે રહ્યું છે. આ બળવાન રાક્ષસના
 રક્ષણ તો, ખીજાં કેટલાક નાના દુષ્ટ રાક્ષસો પોતાનું જીવન ચલાવે
 છે; પરંતુ જે આ એક મુખ્ય રાક્ષસને જડમુજથી નિકંદન કરવામાં
 આવે, તો પછી ખીજાં બધું સૈન્ય એની મેળે અસ્તાવસ્ત થઈ
 નાશ થઈ જશે.

નાનપણમાં લગ્ન થયાથી વહુનું ઉપર વરતો જે એક પ્રકારનો
 અંકુશ અથવા દામ રહેવાનો અવસ્થા છે, તે રડી શકતો નથી;
 તથા વરની તરફ વહુએ જે માનની દૃષ્ટિથી જોવું જોઈએ તે જોવાનું
 બનતું નથી આ વિવાળે અલ્પવયસ્ક અવસ્થા રૂપી જે પ્રથમ આશ્રમ
 કે જેના ઉપર આખા જીવનનો આધાર છે, તેનો તો સમૂળગો ના-
 શજ કરી દીધો છે, એણે તો જે ખરું કહીએ તો ગૃહસ્થાશ્રમથીજ
 જીંદગીની શરૂવાત કરી દીધી છે. અને એના અનિષ્ટ ફળ આપણને
 ભોગવાં પડે છે; તથા આપણી બંધન્યની સંતતિને ભોગવવાં પ-
 ડશે, એ ખુલ્લુંજ છે. વળી અથો દર વર્ષે બાળ વિધવાઓની સં-
 ખ્યામાં ઘણુંજ વધારો થાય છે. બાળ વિધવા થતી અટકાવતી હોય
 તો તુર્નજ આ રિવાજનો નાશ કરી દો. વળી એક બીજી મહાન
 હાનિ એ થઈ છે કે:—“બાળ લક્ષ્મથી વિદ્યાભ્યાસમાં ખલેલ
 થાય છે.” વિદ્યા સંપાદન કરવામાં આ દુષ્ટ રિવાજ એક મોટી
 અડચણ રૂપ થઈ પડે છે. આ હિંસક રિવાજના બચંકર પંજમાં
 સપડાઈ જઈને, વિદ્યાર્થી અવસ્થાના અમૂલ્ય વખતનો લાભ લેનારા

તો કોઈ વિગ્લા પુરુષોજ નેવામાં આવે છે. બાકી એક જે ત્રણ નહિં પણ ઘણાકોને તો આ લાભ સેવાના વખતથી અવસ્યજ મે નશીબ રહી " અતો ભૂષ્ટ તતો ભૂષ્ટની રિચિતિ ઉપર આવેલા મે નેયા છે. વિદ્યાથી કેટલા લાભ છે, તથા તે વિદ્યા ખરા સુખનું સાધન શી રીતે થઇ પડે છે, તે યથાર્થ રીતે તો ફક્ત વિગ્લાનજ જાણી શકે છે. વિદ્યાથી જે એક અઘૌઠિક આનંદ થાય છે તે મહોદેથી કહી શકાય એવો નથી. સાકર કેવી ગળી લાગે છે, તે તો ફક્ત સાકર ખાનારજ જાણી શકે છે.

ભુજંગી છંદ.

હતી જે અતિ પ્રાણુથી પુત્રિ ખ્યારી, કરે દુઃખિ તેને હવે સત્રુધારી;
પિડા તેનિ પેઠિ ઝરે અશ્રુધારા, તજ્જે કુર આ ચાલ ઓ દેશિ મારા.
નથી ભૂત પીશાયણી એ બિચારી, નથી બાપ દાદા હણી થે હલારી;
કહો વાંક તેણે કર્યા જે તમારા, તજ્જે કુર આ ચાલ ઓ દેશિ મારા,
ઘણા દુઃખથી તે તજ્જે અન્નપાણી, ગયા રૂપને રંગ અગે સુકાણી;
તથાપે કરો દુઃખમાં ઠાં વધારા, બને હાલ બાળા તથા બહુ નહારા.
પછી દુઃખ જ્યારે શકે ના ખમાઈ, પડે કુપમાં ઠાં મરે વિષ ખાઈ;
હણી નીજ પુત્રિ બણો છો હલારા, તજ્જે કુર આ ચાલ ઓ દેશિ મારા,
જુઓ મુખતા કેથી આ દેશિ મોકો, રડો દુખતી આંખમાં મારી ઝોકો;
કહો કેમ આવે પછી દુઃખ આરા, તજ્જે કુર આ ચાલ ઓ દેશિ મારા.

વરવિક્રય.

એક બાણુથી જ્યારે કન્યાવિક્રય થાય છે ત્યારે બીજી બાણુથી વરવિક્રયનો દુષ્ટ દેખાવ કમકમાટી ઉપજાવે છે. વરનાં માવતર બહોળા કન્યાઓના માવતરો તન્મુથી આવેલી માગણીઓમાં જે વધારે પૈસા આપવાનું કમુત્ત કરે છે તેમને ત્યાં પોતાના પુત્રનો વિવાહ કરવાનું સ્વકારે છે. આમ કુળના મહિમાથી વિના મેહેનતે પૈસા આવતા જોઇ વર પોતે કડાક પ્રકૃતિનો થઇ જાય છે. એટલે પરણ્યા પછી પૈસાનો થોડા મુદ્દતમાં નાશ થતાં પોતાની સ્ત્રીને તેના માવતરથી પૈસા લાવવાનું કહે છે. જો તે ન લાવેતો વર રાજ બીજો ઠેકાણે પરણી પૈસા પેદા કરે છે અને પ્રથમ પરણેલ સ્ત્રીનો ભવ બગાડે છે. આમ કન્યાના માવતરોની મૂર્ખામંત્રે લીધે થયેલા વરવિક્રય ના ધારાથી તેવા વર પાછળ એકથી વધારે સ્ત્રીઓ બચકર દુઃખ ખામે છે. માટે તેમણે હવે તેવાં કુળપર મોહ નહિં રાખતાં બસે

સાધારણ કુળનો પણ વિદ્વાન, શાહજો, શક્તિવાન, અને પોતાની પુત્રીને પસંદ કરનાર તથા કન્યાએ સ્વભાવ વગેરેની પરિક્ષા કરી પસંદ કર્યો હોય તેનો વર શોધી પોતાની પુત્રીને પરણાવવી ઘટે છે.

કન્યાદાન

કન્યા લગ્ન લાયક ઉમ્મરની નહિં છતાં પણ વંશ મર્યાદામાં સારા સુંદર પોતાની ન્યાતના વરને શાસ્ત્રોક્ત વિધાન પ્રમાણે સંપ્રદાય કરવી જોઈએ. કન્યા ઋતુમતી થઈને મૃત્યુ સુધી પિતાના ઘરમાં રહે તથાપિ કદી પણ તેને (નિરણુ વરને) સંપ્રદાન કરવી નહિ. કુમારીએ ઋતુમતી થઈને ત્રણ વર્ષ સુધી રહેવું, ત્યાર પછી પોતાની ઇચ્છાથી મનને પસંદ પડતા વરને ગ્રહણ કરવો. સંગાં વડાલાં કન્યાનું લગ્ન નહિં કરતાં તે કન્યા પોતે જો સ્વામીને પસંદ કરે તેમાં તે કંઈ પણ પાપમાં વિશ્વ થશે નહિ, અને જો તે વરણુ કરશે, એ સ્વામી પણ કોઈ રીતે પાપી થશે નહિ. સ્વયંવર કન્યા પિતૃદત્ત, માતૃદત્ત, અને બ્રાતૃદત્ત અન્નકારાદિ મેળવશે નહિ. તે લીધાથી ચોર થશે. જે ઋતુમતી કન્યાને લગ્ન કરશે, તે કન્યા પિતાને કન્યાના પણ દેવરૂપ શુદ્ધ અપતું નહિં કારણ કે પિતા યથાકાળે સંપ્રદાન નહિ કરતાં અનેક ઋતુ સમય રોકાવાથી કન્યાના અધિકારથી અટકાવામાં આવે છે; ત્રીશ વર્ષના જુવાને બાર વર્ષની સુત્રશંયુંવાળી કન્યાની જોડે લગ્ન કરવું અથવા ચોવીશ વર્ષના જુવાને અઠાર વર્ષની સુત્રશંયુંવાળી કન્યાને લગ્ન કરવું બ્રહ્મચર્યના પછી લગ્નમાં વિલંબ કરવો ઉચિત નથી, તેમ કર્યાથી ગ્રહસ્થ ધર્મની ક્ષાતિ થાય છે. પત્નિએ દેવતાથી અપાયેલી ભાર્યા ગ્રહણ કરવી નહિ. અને દેવતાઓથી પ્રિય કાર્ય કરતાં તે સાધી જોને નિત્ય ભરણ પોષણ કરવું. સ્ત્રીઓ છોકરાં પેદા કરવાં માટે ઉત્તમ થઈ છે, અને પુરુષો છોકરાં ઉત્પાદન કરવા માટે બનેલા છે; એ માટે શસ્ત્રમાં સહધર્મ પણ સ્વામીના એક રૂપ ધર્મ ઉલ્લિખિત થઈ છે. કન્યાના સંબંધમાં શુદ્ધાદિ આપવાથી શુદ્ધ દાતા પતિ જો લગ્નની પહેલાં મરે તો એ કન્યાની મરણ પ્રમાણે શુદ્ધદાતાના ભાઈને આપવી કન્યા સંપ્રદાય કરીને શુદ્ધ પણ કંઈ પૈસા લેવા નહિં કારણ કે પૈસા લેનાર છુપી રીતે કન્યાને વેચે છે. પ્રાચીન માણસો કદિ પહેલાં એક જણને કન્યા આપવામાં હા પાડીને ફરીથી બીજાને દાન કરતા નથી. હાલના માણસોએ પણ કદિ કરવું નહિં પૈસાનું નામ દઈને છુપી રીતે કિંમત લીધાથી કન્યા વેચવાનું

અમે પહેલાના કદમમાં પણ કદિ સાંભળ્યું નથી. બાર્યા તથા પતિ મૃત્યુ સુધી સર્વ વિષયમાં એક બીજાથી મળીને રહેવું. દુકામાં કહેલા સ્ત્રી પુરુષનો આ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ જાણવો. વ્રમ કાર્ય પુરું થયાથી સ્ત્રી પુરુષ એક મેકથી જુદા પડીને કંઈ કામ નહિ કરે, એ વિષયમાં તેઓ એ એક બીજાએ સર્વ યત્ન કરવો. (મનુ, અ. ૯.)

કુમારિકાર્પણ

હિંદુસ્તાનના કેટલાએક ભાગો જેવાકે દક્ષિણમાં ખંડોલા તુલ જામવાની વગેરે સ્થળોમાં એવો રીવાજ છે કે ભાવમાં ભરમાએલા કેટલાએક મૂર્ખ લોકો પોતાની યાજ્ઞક પુત્રીને ઘણા ભક્તિ ભાવથી દેવાલયમાં દેવને અર્પણ કરી દે છે, એટલે પત્ની તે કુમારીકા અવિ- વ્રાહિત દશામાં સમગ્ર જિંદગી ત્યાંજ ગાળે છે. યૌવન પ્રાપ્ત થતાં બ્ર- હ્મચર્ય વ્રત પાળવું એ ઘણી દુસ્કેલીની વાત છે. એટલે તેની ભવિષ્યની જિંદગી કેવી અધમ રીતે પસાર થાય એ વિચારવું સહેલું જો કે તમામ ભાગે કદાચ તેમ નહિ બનતું હોય એમ ધારો તો પણ કુસં- સ્કાર વાળી મનો વૃત્તિના બળથી ઘણે ભાગે તેમ બનવા સંભવ છે. આ રીવાજ કયા શાસ્ત્રને અનુસરી તેવા લોકોએ પકડેલો હશે ! આથી ઉત્તમ આર્યોની અમર કલંકિત યવામાં કેટલો અંતરાય રહેલો છે એ વિચારવું ઘણું જરૂરનું છે જુદા જુદા વર્ગના આગેવાનેએ આ પ્રચાર જેમ બને તેમ તોડી પાડવો જોઈએ શું અકસ્માત્રમમાં સ્ત્રીઓનું કન્યા- ભુ નથી થતું કે તેમને આવા રીવાજોમાં દાખલ કરવાની આવશ્યકતા તેમના વાલીઓ સમજે છે આ વિચારમાં તેઓ કેટલા બધા ઠગાય છે એ એક સાધારણ માણસ પણ સમજી ચકશે.

જમાનાને તથા દક્ષિણ દેશને અનુસરતાં લગ્ન તથા વિવાહ.

વિવાહ આઠ પ્રકારના હોય છે. ૧ બ્રાહ્મ, ૨ દૈવ, ૩ આર્ષ, ૪ પ્રાજાપત્ય, ૫ આસુર, ૬ ગાન્ધર્વ, ૬ રાક્ષસ, ૮ પૈશાચ. આ વિવાહોની એવી વ્યવસ્થા છે કે વર કન્યા ઉભય યથાવત બ્રહ્મ- ચર્યથી પૂર્ણ વિદ્વાન, ધાર્મિક અને સુશીલ હોય, તેમનો પરસ્પર પ્રસન્નતા પૂર્વક વિવાહ થવો તે “બ્રાહ્મ” કહેવાય છે. વિસ્તૃત યજ્ઞ કરવામાં ઋત્વિક ધર્મ કરનારા જમાતાને અલંકાર યુક્ત કન્યાનું દાન કરવું એ “દૈવ,” વર પાસે કાંઈ લાભ વિવાહ કરવો તે “આર્ષ” ઉભયનો વિવાહ ધર્મ વૃદ્ધિને અર્થે થવો તે “પ્રાજાપત્ય,” વર

જાણીને કાંઈ આપી વિવાહ કરવો તે “આસુર” અનિયમ સમયે કાંઈ કારણથી વર કન્યાનો ઇચ્છા પૂર્વક પરસ્પર સંયોગ થવો તે “ગાંધર્વ” શુદ્ધ કરી બહાત્કારે અર્થાત્ છીનરી ઝુંટરી કે કપટથી કન્યાનું મહણ કરવું તે “રાક્ષસ” ચપન વા મઘાદિપાન કરેલી ગાંડી કન્યાનો બહાત્કાર સંયોગ કરવો તે “પૈશાચ્ય.”

આ સર્વ વિવાહોનાં ગ્રાહ્ય વિવાહ સંયોગૃષ્ઠ; દેવ અને પ્રા-
જાપત્ય માયમ; આર્ય આસુર અને ગાંધર્વ નિકૃષ્ઠ; રાક્ષસ અ-
ધમ અને પૈશાચ્ય મહા શ્રદ્ધ છે. હાલના જમાનાને તથા દક્ષિણ
દેશના રિવાજ પ્રમાણે આથી એજ નિશ્ચય રાખવો જોઈએ કે કન્યા
અને વરના વિવાહની પૂર્વે એકાંતમાં તેમનો મેલ ન થવો જોઈએ,
કેમ કે યુવાવસ્થામાં સ્ત્રી પુરુષનો એકાંત વાસ થવો દુષ્કર્ય છે.
પરંતુ જ્યારે કન્યા અથવા વરનો વિવાહ સમય થાય, અર્થાત્ જ્યારે
એક વર્ષ અથવા છ માસ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ અને વિદ્યા પૂરી થવામાં
શેષ રહે ત્યારે તે કન્યા અને કુમારોના પ્રતિબિંબ અર્થાત્ જેને
“ફોટોગ્રાફ” કહે છે, એટલે પ્રતિકૃતિ ઉતારી, કન્યાઓની અધ્યા-
પિકાઓની પાસે કુમારોની, અને કુમારોના અધ્યાપકો પાસે કન્યા-
ઓની પ્રતિકૃતિ, મોકલી આપવી, જેનું જેનું રૂપ મળે તેનો તેનો
ઇતિહાસ અથવા જન્મથી લઈ તે દિવસ પર્યંત જન્મ ચરિત્રનું
પુસ્તક હોય તે અધ્યાપકો મંગાવી જુએ, જ્યારે ઉભયનાં ગુણ, કર્મ
સ્વભાવ સદૃશ હોય ત્યારે જેની જેની સાથે; જેનો જેનો વિવાહ
થવો યોગ્ય સમજે તે તે પુરુષ અને કન્યાનાં પ્રતિબિંબ અને ઇતિ-
હાસ કન્યા અને કુમારના હાથમાં આપે અને કહે કે એ વિષે
તમારો જે અભિપ્રાય હોય તે અમને વિદિત કરી દેવો. જ્યારે તે
ઉભયનો નિશ્ચય પરસ્પર વિવાહ કરવાનો થઈ જાય ત્યારે ઉભયના
સમાવર્તન એકજ સમયમાં થાય. જે તે ઉભય અધ્યાપકોની સમક્ષ
વિવાહ કરવો ઇચ્છે તો સાં અને નહિં તો કન્યાના માતા પિતાના
ઘરમાં વિવાહ થવો યોગ્ય છે. જ્યારે તે સમક્ષ હોય ત્યારે તે અ-
ધ્યાપકો કે કન્યાના માતા પિતા આદિ બદ્ધ પુરુષોની સમક્ષ એ
ખેડની પરસ્પર વાતચિત અને શાસ્ત્રાર્થ કરાવવો. અને જે કાંઈ ગુપ્ત
વ્યવહાર પૂજે, તે પણ સભામાં લખી એક ખીજના હાથમાં આપી
પ્રશ્નોત્તર કરી બે. જ્યારથી ખેડનો દંદ પ્રેમ વિવાહ કરવામાં થઈ
જાય ત્યારથી તેમના ખાનપાનનો ઉત્તમ પ્રબંધ કરવો જોઈએ કે જ્યાં
તેમનું શરીર જે પૂર્વે બ્રહ્મચર્ય અને વિદ્યાધ્યયન રૂપ તપશ્ચર્ય અને

કુલથી દુર્બલ થયું હોય છે, તે ચંદ્રમાની કલા સમાન વધીને થોડા દિવસમાં પુષ્ટ થઇ જાય, પશ્ચાત્તઃ જે દિવસે કન્યા રજસ્વલા થઇને જ્યારે શુદ્ધ થાય, ત્યારે વેદી અને મંડપ રચીને અનેક મુગન્ધ્યાદિ દ્રવ્ય અને ધૂતાદિનો હોમ તથા અનેક વિદ્વાન પુરુષ અને સ્ત્રીઓનો યથાયોગ્ય સંસ્કાર કરે, પશ્ચાત્તઃ જે દિવસે ઋતુદાન કરવાનું યોગ્ય સમયે તેજ દિવસે “સંસ્કાર વિધિ” પુસ્તકસ્થ વિધિને અનુસાર સર્વ કર્મ કરીને મધ્ય રાત્રી કે દશ વાગે અતિ પ્રસન્નતાથી સર્વ પાણિમહાલ્ય પૂર્વક વિવાહની વિધિને કરીને એકાંત સેવન કરે. પુરુષવિવસ્થાપક અને સ્ત્રી વિર્યાકર્ષણની જે વિધિ છે તેનેજ અનુસાર બેડ કરે, જ્યાં સુધી અને ત્યાં સુધી બ્રહ્મચર્યના વિર્યને વ્યર્થ ન જવા દે, કેમ કે એ વિર્ય રજથી જે શરીર ઉત્પન્ન થાય છે, તે અપૂર્વ ઉત્તમ સંતાન થાય છે. ગર્ભ સ્થિતિ થવાનું પરિણામ વિદુષી સ્ત્રીને તો તેજ સમયે થઇ જાય છે, પરંતુ એનો નિશ્ચય એક માસ પશ્ચાત્તઃ રજસ્વલા ન થવાથી સર્વને થઇ જાય છે. ગર્ભ સ્થાપન કરવા પછી સૂંક, કેશર, અસગન્ધ. નાની એલાયચી અને સાલમ મિશ્રિ નાંખીને જે પ્રથમથી તૈયાર કરી રાખેલું ઠંડુ દૂધ હોય તે યથા રચી બેડ પીએ તે અલગ પોત પોતાની શયામાં શયન કરે. આજ વિધિ જ્યારે જ્યારે ગર્ભાધાન ક્રિયા કરે ત્યારે ત્યારે કરી ઉચિત છે. જ્યારે મહિના બરમાં રજસ્વલા ન થવાથી ગર્ભ સ્થિતિનો નિશ્ચય થઇ જાય ત્યારથી એક વર્ષ પર્યંત સ્ત્રી પુરુષનો સમાગમ કદી થવો ન જોઇએ, કેમકે એમ ન થવાથી સંતાન ઉત્તમ થાય છે અને પુનઃ પીઠનું સંતાન પણ તેવુંજ થાય છે. અન્યથા વિર્ય વ્યર્થ જાય છે, બેડના આયુ ઘટી જાય છે. અને અનેક પ્રકારના રોગ થાય છે, પરંતુ ઉપરથી ભાષણાદિ પ્રેમયુક્ત વ્યવહાર તો બેડએ અવશ્ય રાખવો જોઇએ. પુરુષ વિર્યની સ્થિતિ અને સ્ત્રી ગર્ભની રક્ષા અને ભોજન છાદન બેડ એવા પ્રકારનું કરે કે જેથી પુરુષનું વિર્ય સ્વપ્નમાં પણ નષ્ટ ન થાય અને ગર્ભમાં બાલકનું શરીર આત્યુત્તમ રૂપ, લાવણ્ય, પુષ્ટિ, બલ, પરાક્રમ યુક્ત થઇ દસમે મહિને તેનો જન્મ થાય વિશેષ એની રક્ષા એવા મહિનાથી અને અતિ વિશેષ આઠમા મહિનાથી આગળ કરી જોઇએ. કદી પણ ગર્ભવતી સ્ત્રી રેચક, રક્ષ, માદક દ્રવ્ય તથા બુદ્ધિ અને બલનાશક પદાર્થોનાં ભોજનાદિ સેવન ન કરે. કિન્તુ ધી, દુધ, ઉત્તમ ચોખા, ઘઉં, મૂગ, અર્દ આદિ અન્નપાન અને દેશ કાલનું પણ સેવન યુક્ત પૂર્વક કરે. ગર્ભમાં બે સંસ્કાર એક એવા મહિ-

નામાં પુંજવન અને આઠમે મહિને સ્ત્રીમંત્રોત્તમવન ત્રિવિધપૂર્વકે કરે. બન્ને સંતાનનો જન્મ થાય ત્યારે સ્ત્રી અને બાલકનાં સરીરની રક્ષા ખડુ આવધાનીથી કરવી અર્થાત્ શુંડીપાક અથવા સૌભાગ્ય શુંડીપાક પ્રથમથીજ બનાવી રાખે. તે સમયે સુગંધી યુક્ત ઉજ્યુ જલ, કેન્દ્રે કિંચિત્ ઉજ્યુ રહ્યું હોય, તેથી સ્ત્રી સ્નાન કરે અને બાલકને પણ સ્નાન કરાવે તત્પશ્ચાત્ નાડી છેદન અર્થાત્ બાલકની નાભીના મૂત્રમાં એક કોમલ સુતરથી બાંધીને ચાર આંગળ રહેલા દર્ધ, ઉપરથી કાપી નાંખે, એ એવી રીતે બાંધે કે જેથી સરીરમાંથી રૂધીરનું એક બિંદુ પણ જવા ન પામે. પશ્ચાત્ તે પ્રસૂતી સ્થાનને શુદ્ધ કરીને તેનાં દ્વારની ભીતર સુગંધાદિ યુક્ત ઘૂતાદિનો હોમ કરે તત્પશ્ચાત્ સંતાનના ક્ષત્રમાં પિતા “વેદોક્ષીતિ” અર્થાત્ તારું નામ વેદ છે, એમ સંબંધાવી ધી અને મધને મેળવી સોનારી સળીની જામપર “ઓહમ્” અક્ષર લખી, મધ અને ધીને તેજ શક્તિથી ચટાડે. પશ્ચાત્ તેથી માતાને આપી દે. જે દુધ પીવા ચાહે તો તેની મા ધવડાવે. જે તેની માતાને દુધ ન આવતું હોય તો કોઈ અન્ય સ્ત્રીની પરીક્ષા કરીને તેનું દુધ ધવડાવવું. પશ્ચાત્ અન્ય શુદ્ધ ચોરસમાં કે બ્યાંતો વાણ શુદ્ધ હોય તેમાં સુગંધીત ધીનો હોમ પ્રાતઃ અને સાયંકાલ કર્યો કરે અને તેમાંજ પ્રસૂતા સ્ત્રી તથા બાલકને રાખે, અને બાલક છ દિવસ સુગંધી માતાનું દુધ ધાવે અને સ્ત્રી પણ પૌત્રાત્મા સરીરની પુષ્ટિ અર્થે અનેક પ્રકારના ઉત્તમ ભોજન કરે અને યોનિ સંકોચાદિ પણ કરે. છઠે દિવસે સ્ત્રી બહાર નીકળે, અને સંતાન દુધને ધવડાવવા માટે ધાયા રાખે, તેને ખાનપાન સાફ કરાવે, તે સંતાનને દુધ ધવડાવ્યા કરે અને પાવન પણ કરે, પરંતુ તેની માતા તેના બાલક ઉપર પૂર્ણ દૃષ્ટિ રાખે. કોઈ પ્રકારનો અનુચિત વ્યવહાર તેના પાલનમાં ન થાય. સ્ત્રી દુધ બંધ કરવા અર્થે સ્નાનના અથ્ર લામપર એવો લેપ કરે કે જેથી દુધ સ્રવિત ન થાય એજ પ્રકારે ખાનપાનનો વ્યવહાર પણ યથાયોગ્ય રાખે. પશ્ચાત્ નામ કરણાદિ સંસ્કાર “સંસ્કાર ત્રિધા” ની રીતે યથા સમય કરવો, બ્યારે સ્ત્રી પુનઃ રબ્ધસ્વકા થાય ત્યારે શુદ્ધ થયા પશ્ચાત્ એજ પ્રકારે ઋતુદાન દેવું.

ગર્ભાધાન માટે કેવાં સ્ત્રી પુરૂષો જોઈએ.

જે સ્ત્રી ખડુ જમેલી, ભુખી, તરસી, બલભીત, ઉદાસીન, ચૈ-કાતુર, કોપાશમાન થયેલી, પરપુરૂષની મૃગાક્ષણી અથવા તો અ-

ત્યંત કામાતુર હોય, તે સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરી શકતી નથી અને કદાચ તે ગર્ભધારણ કરે છે, તો નિર્બળ પ્રજ્ઞને જન્મ આપે છે.

અત્યંત ખાળક, અત્યંત ધરડી, ધણા દીવસની રોગી અથવા તો ઇર્ષ્યાદિક વિદારોવાળી જે સ્ત્રી હોય તે સ્ત્રીને વિષે પુરૂષે ગર્ભધાન કરવું નહિ.

પુરૂષમાં પણ એટલાજ દોષો જણવા, એટલે કે તેણે પણ અત્યંત ભોજન કર્યા પછી અથવા તો ભૂખ્યાં, તરસ્યાં, ભયભીત સ્થિતીમાં, ઉદારીમાં, શોકાતુર વખતે, ક્રોધ આવ્યો હોય ત્યારે, પ-સ્ત્રીની લાગણી વેળાએ, તેમ અત્યંત પિયવતી ઇચ્છા થઈ હોય ત્યારે, તેમજ જેની સોળ વર્ષની ઉમ્મર હોય તેણે જે અત્યંત વૃદ્ધ હોય તેણે જે ધણા દીવસ થયા રોગી હોય તેણે અથવા તો ઇર્ષ્યાદિક વિદારોથી જેવું મન વિકારી થયું હોય તેણે સ્ત્રીને વિષે ગર્ભધાન કરવું નહિ; પરંતુ ઉપર કહેલા સર્વ પ્રકારના દોષો વિતાનાં સ્ત્રી પુરૂષે પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો.

પુત્ર તથા પુત્રી થવાનાં કારણું.

જો પુરૂષનું વીર્ય અધિક હોય છે, તો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે, સ્ત્રીનું વીર્ય અધિક હોય છે તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય છે, સ્ત્રીને પુરૂષનું વીર્ય સરખું હોય છે, તો નપુંસક કે અલ્પ વીર્યવાળી પ્રજા થાય છે અથવા તો કન્યા અને પુત્ર એમ બંને ઉત્પન્ન થાય છે અને જો બન્નેનું વીર્ય બરાબર અથવા તો થોડું હોય છે, તો ગર્ભજ રહેતો નથી.

(મનુ. અ ૩. ૪૭)

ઋતુકાળ અને તેમા સ્ત્રી સંગના દીવસો.

સ્ત્રીઓને જે દીવસો અડકવું આવે છે, તે દીવસથી સોળ રાત્રિ સુધી ઋતુકાળ કહેવાય છે, પ્રત્યેક માસમાં સારા લોકોએ નિર્નય કાઢેલા અડકાવના પહેલા ચાર દીવસો અને ત્યાર પછીના ચાર દીવસો, એમ બધા મળીને સોળ રાત્રીઓ સ્ત્રીઓનો સ્વભાવિક ઋતુકાળ કહેવાય છે.

તે સોળ રાત્રીઓમાં પહેલી ચાર એટલે અડકાવની ચાર રાત્રીઓ, અગ્યારમી અને તેરમી, એટલી રાત્રીઓને સારા લોકોએ સ્ત્રી-ગમનને ગાટે નિન્દેલી છે. બાકીની દશ રાત્રીઓ સારી ગણાય છે.

બાકી રહેલી જોમાં પર્વણી ન હોય તેવી રાત્રિમાં સ્ત્રી પાસે જનાર
અમે તે આશ્રમમાં હોય તો પણ બ્રહ્મચારીજ ગણાય છે.

મનુસ્મૃતિ. અ, ૩-૪૭

સ્ત્રીઓ આત્મગુપ્તા હોય છે.

અરક્ષિતા ગૃહે રુદ્ધાઃ પુરુષૈ રાત્રકારિભિઃ ॥

આત્માન માત્મના યાસ્તુરક્ષેયુસ્તાઃ સુરક્ષિતાઃ ॥

પુરુષ કદાપિ વિશ્વાસુ તથા ચોદરી રાખે તેવા માણસોની રા-
ખેવાળી નીચે સ્ત્રીઓને ઘરમાં રોકી કચ્છનમાં રાખે, તો પણ તેઓ
સુરક્ષિત રહેતી નથી, પરંતુ જો તેઓ પોતે પોતાના મનથી સારી
રહેવા ધારે છે તોજ સારી રહી શકે છે. કહેવત છે કે, રહેતો આ-
પથી ને જાય તો સગા બાપથી અર્થાત્ શીયલ સાચવવું, એ સ્ત્રીનાં
પોતાનાજ હાથમાં છે.

મનુ. અ. ૯-૧૨

ઋતુમતી (અટકાવ વાળી) અથવા ન પાલનારી
સ્ત્રી પાસે જવાથી થતી હાનિ.

નોપગચ્છેત્રમત્તોઽપિ સ્ત્રિયમાર્તવ દર્શનિ ॥

સમાનશયને ચૈવ ન શયીત તયા સહ ॥

સ્ત્રી પુરુષ કામ વાસનાથી ઘેરાં થઈ ગયાં હોય તો પણ તેણે
અટકાયત્રી સ્ત્રીની પાસે જવુંજ નહિ, તેમ તેણે વખતે તેની સાથે
એક પથારીમાં પણ સૂવું નહીં. અટકાએલી સ્ત્રીની સાથે ગમન ક-
રનારા પુરુષની બુદ્ધિ, તેજ, બળ, દૃષ્ટિ અને આયુષ્ય ઘટી જાય છે.
કદાપિ તે વખતમાં ગર્ભ રહેતો તે જન્મ્યા પછી જીવે નહી, ને જીવે
તો અલ્પાયુષી અને વિકૃત અંગવાળો થાય,

જે કોઈ નકારી નારી ઋતુ (અટકાવ) ધર્મ નથી પાળતી તે
સ્ત્રી પોતે તેનો પતિ તેનાં છયાં-છેકરાં રોગી બની આખી ઉમર
રોગાગ્રસ્ત અને તેજહીણ રહે છે, અને તે જીવતાંજ નરકમાં પડેલ
છે. ક્ષણભરના રતિ સુખથી આખી ઉમરનું દુઃખ વોહારી મેવું એ
મોટી અજ્ઞાનતા છે ? માટે એવાં કૃત્યને મહા પાપ રૂપ એટલે કે
દેહકારી સમજી એવું કામ ન કરવું.

સ્ત્રીની ઉમ્મરના વિચાર.

સ્ત્રી સોળ વર્ષ સુધી બાળા કહેવાય છે, બત્રીસ વર્ષ સુધી ત-

રૂણી કહેવાય છે, પચાસ વર્ષ સુધી પ્રૌઢા કહેવાય છે અને તે પછી
જૂઠું (વરડી) કહેવાય છે. તે ઉમ્મરમાં તેની વિષય વાસના ટપ્પી
જાય છે.

બાવપ્રકાર ખંડ ૧

એક સ્ત્રી પર બીજી સ્ત્રી કરવાનો નહારો રીવાજ.

કચ્છના ધર્મી પુરૂષને વધારે હક અને સ્ત્રીને ઓછો હક મળ્યો છે એમ નથી. પરંતુ પુરૂષ જાતિએ સ્વાર્થમાં મગ્ન થઈ સ્ત્રી જાતિનો ખંદોખરત કરવા શાસ્ત્રમાંથી દાખલા લાવી હાજર કરે છે; ત્રણ તેઓ પોતાના કર્તવ્ય કર્મમાં સમજતા નથી. જેઓ એક સ્ત્રી દ્વારા છતાં તેનાથી ના બન્યું કે પુત્ર પ્રાપ્તિ ન થઈ તો બીજી સ્ત્રી અરજીવામાં વિલંબ લગાડતા નથી. તેઓ વિન્યા અપરાધે એક પર બીજી સ્ત્રી કરી એથી તેઓ સંતોષ માનતા નથી પણ બીજી પર ત્રીજીને ત્રીજી ઉપર વખતે એથી પણ પરણી લાવે છે. આમ થવાથી બીજા ધણા વિવાહ કર્યા વિના મરી જાય છે. જે માણસ કુલીનને કન્યા આપે છે તેને કન્યાની સાથે રૂપિયા પણ દેવા પડે છે, જેથી બિચારા કન્યાના આપને દેશાંતરમાં જઈ નિર્લેજ રીતે રજાની દુખડી બિલા માંગવી પડે છે. આ પ્રમાણે આપેલી કન્યાના પાછળથી ધણા પુરા હાલ થાય છે જ્યાં સુધી તેના આપના પૈસા ચાલે છે ત્યાં સુધી તેને કુલીન ધણી બોલતો નથી પણ તે ખવાઈ રહ્યા કે કહે છે જે “રાંડ ? તારા મા આપ પાસેથી રૂ. ૫૦૦ લાવ નહિ તો બીજી આણંધું” હવે જો તેનો પિતા ધનાઢ્ય હોય તો તે વળી કાંઈ પૈસા લાવી આપે છે પણ તે જો નિર્ધન હોય તો પેસો કુલીન પુર બીજી સ્ત્રીની તરતજ તળવીજ કરી રૂપિયા મેળવે છે અને પેસી સ્ત્રીને તેના આપને ઘેર કાઢી મુકે છે. આ કેવી પીડા ? એક ધણી જીવતાં સ્ત્રી જો બીજો ધણી કરે તો તેને યોગ્ય શિક્ષા કરાવે છે પણ પુરૂષ બને ત્રણ ત્રણ સ્ત્રીઓને પરણી પોતાનું મનુષ્ય પાળું જૂલી જાય છે. તો તેવા નિરંકુશ પુરૂષોને ધરીત શિક્ષા મળે તેવા કલાને આર્ય બાઈઓએ તરતમાંજ લેવા ઘટે છે. કેટલાક પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે વૃદ્ધાવસ્થામાં બીજી તરફ સ્ત્રીને પરણે છે અને તેથી એકલી સ્ત્રીના રાઉ કંકાસ કરે છે એક વરમાં બે સ્ત્રીઓ એકઠી થતાં કલેશ થવો એવો સ્વાભાવીકર છે. સ્ત્રીઓને શોડય ઉપર સ્વાભાવિક માસર હોય છે. એ પ્રમાણે પુત્રનું સુખ લેવા જતાં પુરૂષને કંકાસનું અત્યંત દુઃખ આવી પડે છે માટે તે સુખને બાળુ પર રા-

બી એકજ પુરૂષ અને એકજ સ્ત્રીથી બધાએલું જોડું જિંદગી પસંદ કરી શકે છે અને શાંતિથી પોતાનું જીવન ગાળે તે એ જોડું સફળ સહિષ્ણુ સૌભાગી રૂપ મળ્યા છે તેટલુંજ નહીં પણ ઇશ્વરી કામદા પ્રમાણે બીજી સ્ત્રી પરણનાર પુરૂષ કદી પણ નિરપરાધી ગણી શકાય નહિ.

સ્ત્રીની માનસિક નીતિ.

..

ધર્મના અંકુરોની સાથેજ માનસિક નીતિ જન્મ પામે છે. જે સ્ત્રીને સ્વધર્મ પર શકા ન હોય, તેનામાં માનસિક નીતિનો અંશ પણ હોતો નથી. પરંતુ જે સ્વધર્મને સારી રીતે સમજે છે અને જેને સ્વધર્મ પર પૂરી આરખા છે એવી કુલીન ગૃહાધીષ્ટાત્રીઓ પોતાની માનસિક નીતિના પ્રભાવથી આ લોકમાં સુખ અને પરલોકમાં મોક્ષ મળવાની સાથે પોતાની કીર્તિને કાયમ રાખી શકે છે. આપણા શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રી જાતિના કુલીન અને અકુલીન એવા બે વર્ગ પાડેલા છે. કુલીન સ્ત્રીઓને કાંઈ શીંગડાં કે પૂંછડું હોતું નથી. પરંતુ પતિ, સાસુ, સસરા વગેરે તથા માંબાપ વગેરે વર્ગ તરફ તેની સારી નકારી વર્તણૂક પર વિચાર કરી તેને કુલીન તથા અકુલીન એવાં વિશેષણ અપેક્ષાં છે અથવા પોતાના સતીત્વને સાચાનાર અને કુકર્મોથી દૂર રહેનાર ઉચાં મનોબળ વાળો મહિલા સમાજ કુલીન અને અચળ ચિત્તથી દુરાચાર પર સારાસાર વિચાર કર્યા વગર દોડનાર નીચ મનોબળ વાળો નારી વર્ગ અકુલીન ગણાય છે.

ગૃહકાર્યભાર.

ગૃહાધિષ્ટાત્રી પદને પમેત્ર પતિ વર્ગને માનસિક નીતિની સાથે રહેલું વ્યવહાર ચાતુર્ય અને ઉત્તમતા આપનાર છે. તેથી ગૃહસ્થાશ્રમ ધરણ સુખ રૂપ બને છે. ધરતું પશ્યુરણ લેવદેવ કરવાનું કામ સ્ત્રીઓનું છે તેમાં પતિનો વખત રોકવો નહિ જોઈએ. ઉપજ ખરચતો અડસટો રાખવો એ પણ સ્ત્રીનુંજ કામ છે. વિજ્ઞાન મતાં અર્થ વધારે ન થાય એ બાબત બજાર દેખાતમાં રૂપાંતર થાય છે. રોગાદેક સંકટમાં કામ આવવાને માટે પુત્ર પતિના બાંધકારિક કાર્યોને માટે પતિની સુકમાઈતા પેસા જેર રહેતી નહિ વાપરે તેમાંથી થોડો થોડો બચાવ કરવો જોઈએ; કારણ કે હમેશા બાંધકારી રૂપની એક સરખી રહેશે. એનું કાંઈ નિશ્ચય નથી આપણું લોકમાં રહેવા છે કે “સોસર અને એક કસર” સો ઠેકાણેથી કંઈ કંઈ આવતું હોય તે તથા કરકસર કરી બચાવેલું હોય તે બન્ને સરખાં

ગણાયાછે. વળી “ કર કર સર એ વહાણની સફર ” એમ પણ કહેવાયછે. અર્થાત્ વહાણની સફર કરવાથી જેમ પૈસાનોજ માલ થાયછે નવી નવી ફેશનોમાં મોહ પામનાર અંગ્રેજોનાં એસ્ટેતની પેઠે આપણે બહુ ખર્ચાળ કે ઉડાઉ નથી. થોડા દ્રવ્યથી નિભાવ કેમ કરે? એ મુદ્દાને વળગી આપણે ચાલતા આવ્યાં છીએ તેથી ખાવા પીવાનું તથા કપડા લતાનું ખર્ચ થોડામાં અને સસ્તામાં પતી જાયછે. એટલા માટેજ આપણે કર કર સરથી વર્તવા કાંઈ મુશ્કેલી જણાય તેમ નથી. કાઠી અને મધમાખ જેવાં પ્રાણીઓનો દાખલો લઈ સંગ્રહ કરવાની ટેવ રાખવી જોઈએ. ઉડાઉ પ્રકૃતિના અભાવને લીધે લોકો કંજુસ કહેછે તેથી ડરવું એ આપણી ભૂત છે. કારણકે જરૂરને ઠેકાણે પણ નહિ વાપરનાર માણસજ કંજુસ કહેવાય છે. યોગ્ય કરકસર કરનાર માણસને જે લોકો કંજુસ કહે તે તેમનામાંજ વિચાર કરવાની કંજુસાઈ છે એમ સમજવું જોઈએ, આપણે વિચારો કે એક પાંચ જેથી નજીવી રકમ દરરોજ નદામી ખરચતાં હોઈએ તેને બદલે તે ખચાવતાં હોઈએ તો બાર માસે તેમાંથી એક અસાધારણ રકમ થઈ રહે છે. જે આપણને કોઈ જરૂરના વખતમાં ઘણી સારી રીતે કામ આવે છે. આવી રીતે પૈસાનો સંગ્રહ કરવાની ટેવથી દુનિયાની દોષતમાં વધારો થાય છે. પુરૂષ કમાઈ કરીને જોઈતી ચીજ ધરમાં લાવી આપે પણ તેને સારી રીતે સાચવવી એ સ્ત્રીનું કામ છે. એક રૂપીઆ એક પાંચને બ્યાજે સો વર્ષને બ્યાજે રહેવા લાગે છે. હોય તો તેમાંથી છે કરંતા છેકરં ખાવ ત્યાં સુધી ટોટો આવતો નથી. કેટલાક કારીગરો અને મજૂરો સંગ્રહ કરવાની ટેવ રાખતા નથી તેથી જ્યારે મજૂરી મળતી નથી ત્યારે તેઓ ઘણી મુશ્કેલીમાં આવી પડે છે. માટે હજી બહેનોએ જેટલા પિતાના ઉપયોગની ચીજ હોય તેટલીજ ખરીદ કરવી. રમોઈમાં પણ જોઈએ તેટલુંજ રાંધવું અને લુગડાં કાંતાંની નવી નવી ફેશનોમાં મોહ નહિ પામતાં સંપત્તિ પ્રમાણે સાત્રાં અને ત્યજ્યક કંપડાંઆ, પહેવ્યાં એમાંજ તેમની ચતુરાઈ રહેલી છે. લેડ દેવડ કરવામાં વ્યવહાર આખો રાખવો જોઈએ. દરેક ચીજ ખરીદવામાં દિમાખ નવાવળી જરૂર છે કેમ પણ ચીજ માહિતી વગર વેચનાર પર વિશ્વાસ રાખી ન લેતા ન જોઈએ કારણ કે ધુર્ત વેચનારના પર રાખેલો વિશ્વાસ એ હાંડવાનું ઠેકાણું છે. ધરને શોભાવનારા સાડીતો એવાં પસંદ કરવાં જોઈએ કે જેમાં વાપરેલા પૈસા બચાવ ગણાય નહિ. જેમકે કાચનાં વાસણો કરતાં ધાતુ પાત્રો ખરીદ

કર્મી હોયતો ભાંગ્યા કુટ્યા પછી પણ લગભગ તેની અરથી કિંમત ઉપજી શકે છે. અને કાચના વાસણોની તો એક કુટી બદામ પણ ઉપજતી નથી. માટે નજીવી સ્ત્રીઓમાં પૈસા નહિ ઉડાવી દેતાં ધર સૂતને સારી રીતે ચત્રાવવા પર લક્ષ રાખી આગળ પાછળના વિચારથી ચેતીને ચાલવું જોઈએ આ પ્રમાણે સંસારના દરેક અવકાશમાં વિચિત્રજ્ઞતા વાળી ગૃહાધિષ્ટ્રીઓ પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમને ઘણી ઉત્તમ સ્થિતિમાં સુખથી પસાર કરેછે. અને તેથી પુરુષના સંસારને પણ સફળ કરેછે.

શ્રીઓનું નિત્યકર્મ આનંદિક.

સ્ત્રીઓએ સૂર્યેદ્ય પેડેલાં ચાર ધરીના રાત્રી હોય ત્યારે ઉડી પોતાના સ્વામીના ચરણો સ્પર્શ કરવો તથા પ્રેમથી તેમનું મુખ, જોડ ધરના કામ કાજમાં પ્રવેશું અને સતારના પડેલાં ને ખીતો હોય તે ગાંઠ સ્વામીને જોડતી ચીજ (કાતણુ વિગેરે) આપતી ત્યાર પછી પોતે ગાંઠના કેશ વિગેરે સાર કરી સ્નાન કરવું

પત્નઃ પૂર્વે સમુત્થાપ્ય દહશુદ્ધિં વિચારયત્ ।

ઉત્થાપ્ય શયની વાનિહન્વા નેશન વિશોચનમ્ ॥

સ્ત્રીએ પોતાના પતિની અગાઉ ઉડી દાનચુપાણી કરી, મુખ ઘોળ પથારી ઉપાડી ધરો ઝાડી સફ કરવું કારણ કે સ્વામીનું કુલ્લિંગના નારી શુચિરે વાહે જઈશ સ્ત્રી પંથારીમાંથી ઉડી પોતાના સ્વામીનું તુરત દ્શન કરે છે. તેટલામાંજ પશ્ચિમ ગણાય છે ત્યાર પછી રસોડાના બચાં વસણુ ધરી બાહ્યર સારી રીતે માંચ, માટી વડે ચુકાને લીપવો અને તેમાં ગ્લોષ માટે કાંઈ મદિન અર્ચનું મૂકવો. ત્યારબાદ ધરમાં વાપરવાનાં ખીતનાં વાણચુ આદિસર્વ ચીજ સાફકરી ત્યાર કરી મચારતું સવળું કામ કરી સ્નાન કરવું અને પતિવચ્ચ વચ્ચે શુદ્ધ પોતેનું વચ્ચ પેડેલે સાસુને તથા પસરાને પણ લાગવું એ રીતે સર્વજ્ઞ વર્તન તથા ગૃહકાર્ય કરતાં પોતાના સ્વામીને પ્રમત્ત રાખવો. કહી ત્રીમંત્રી હોય તે ગૃહકાર્ય આપરોથી થતાં હોય, તથાપિ પોતાનું શરીર કસાય તે રીતે સ્ત્રીએ ધરનાં કાચાં ચથાર્થ થાય છે. કે નહી તેની પૂર્ણ તપાસ રાખતી, પણ પોતાના પત સખથીના કાંચ તો સ્ત્રીએ પોતેજ કરી તેને પ્રસન્ન કરવો. કોઈ રીતે જણુ તેને અપ્રસન્ન થવા દેવો નહી, કારણ કે સ્ત્રીના સર્વ

સુખનો આધાર તેમો સ્વામી છે જેથી તેણે પતિનાં સુખે સુખ તથા પતિના દુઃખે દુઃખ માનવું યોગ્ય છે. સર્વ સંબંધમાં પતિ પતિને સંબંધ અતિ નિહટનો છે. જેથી પતિના સુખ દુઃખની ભાગશ્ચી જેટલી તેના પતિને માય છે તેટલી ખીજીને થતી નથી. અને પતિ જેટલો પતિના કલ્યાણમાં તત્પર રહે છે તેટલો ખીજો કાર્મ રહેતો નથી. એવા પતિની સેવા કરવી એ સ્ત્રીઓનો પરમ ધર્મ છે. માટે ઘરના સઘળાં કામમાં સ્ત્રીઓએ તપાસ રાખી બગડતી ચીજોને સાફ કરીને પોતાના ઘરમાં પવિત્રતા રાખવી.

મનોવાકર્મભિઃ શુદ્ધા પતિદેશાનુવર્તિની ।

છાયેવાનુગતા સ્વચ્છા સર્વેવ હિતકર્મસુ ॥

દાસીવા દિષ્ટકાર્યેષુ માર્યા મર્તુઃ સદા મંવંતુ ॥

સ્ત્રીએ મન વાણી તથા કર્મ કરી સદાશુદ્ધ, પતિની આજ્ઞા આજ્ઞાનારી, તેને છાયાની પેઠે અનુસરનારી, પંચત્ર, તેના હિત કાર્યમાં મિત્ર સમાન અને હુકમ ઉઠાવવામાં દાસી સમાન થાં જોઈએ.

ત્યાર પછી પતિવ્રતા સ્ત્રીએ રાંધીને પતિને જંભાવવું, પતિથી તે અન્નથી વૈશ્વ દેવજ્ઞે કાર્ય પૂરૂ થયાથી એ અન્ન ભોજનીય બાળક, વડોડ તથા અતિથિને જમાડીને પતિને જમાડીને તેના હુકમથી બાકી રહેલા અન્નમાંથી પોતે જમી ત્રીજો પ્રદ્ધર ઘરમાં જોઈ તી વસ્તુ સ્વચ્છ કરવા તથા આવક જનકનો વિચાર કરીને દિવસનો છેલ્લો ભાગ ગાળવો.

પતિવ્રતા સ્ત્રી સંવારતી પેઠે સાંજે પણ ઘર સાફ કરીને અન્નાદિ રાંધીને પતિઆદીને ભોજન કરાવો પોતે રૂચી પ્રમાણે જમી ગૃહ નિર્મિત સંપૂર્ણ કરીને ઉત્તમ વિદ્યાનુ કન્યું અને તેમાં સુતેલા પતિની સેવા કરવી.

પતિવ્રતા પંચી મનમાં પતિની ચિંતા કરતાં કરતાં તેની પાસે સુવું, તે વખતે વસ્ત્ર સંહત થવું નહિ, સાવચેતીથી સુવું, અને અન્ય કામના શૂન્ય તથા નિતેન્દ્રિય થઈ રહેવું જોઈએ.

બરડાને બોલવું દોર વાક્ય બોલવાં, ઘણું બોલવું તથા સ્વામીના અપ્રિય વાક્ય કહેવું નહીં. કોઈના જોડે વિવાહ કરવો નહીં, પ્રત્યાપ તથા વિત્યાપ ત્યાગવા અને ઘણી ખર્ચાણુ તથા સ્વામીના ધર્મના કામમાં આડે આવવું નહીં, અનવધાનતા, ચિતચાંચલ્ય

ક્રેધ, ઇર્ષ્યા, વંચના ધર્મ અભીમાન, ખમતા, જીવહિંસા, શાખના ઉપર અદેખાઈ, ધણો અહંકાર, ધૂર્તતા, નાસ્તિક, તિબ્બિકતા, યૌવન અને કામદાસ, સાધ્વી સ્ત્રીએ પંદર પ્રકારનાં દુષ્કૃતિયાં કામ ત્યાગવા.

સ્ત્રી આવી રીતે પરમ દેવતા પતિની સેવા કર્યાથી આ લોકમુક્તિ મુક્તિ તથા મંગલ પ્રાપ્ત થશે અને પરલોકમાં મતિ જે જગ્યાએ રહેશે તે જગ્યા મળશે.

વ્યાસસ્મૃતિ અ. ૨ ભે.

ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.

ધર સંસાર સુધારો થયા પછીનો ગૃહસ્થાશ્રમ ઉત્તમ ગણાય છે. બ્રહ્મચર્ય, વાન પ્રસ્થ, અને સંન્યાસ આ ત્રણ આશ્રમોને ટેકાવી રાખનાર તેજ ગૃહસ્થાશ્રમ છે. ગૃહસ્થાશ્રમ વગર એ ત્રણ આશ્રમના અનુયાયીઓ ઉદર નિમિત્ત અનિશ્ચિત અવસ્થામાં આવી પડે છે. અત્રદાન આપી એ આશ્રમવાળાઓનું પાલન ગૃહસ્થાશ્રમ કરે છે તેથી તેને સર્વ આશ્રમોમાં શ્રેષ્ઠ અને જ્યેષ્ઠ ગણેલો છે. જેમ સમય જસ પ્રવાહો પોતાની સ્થિતિ સમુદ્રમાં જ કરી શકે છે તેમ સમય આશ્રમવાળાઓ ગૃહસ્થાશ્રમવાળાને ત્યાં જ કરી શકે છે ગૃહસ્થાશ્રમ ન હોયતો આશ્રમોનો પશ્ચ અભાવ થાય છે. કહ્યું છે કે.—જેમ સર્વ જાંતુઓ વાયુને આધારે રહેલા છે તેમ સર્વ આશ્રમો પણ ગૃહસ્થાશ્રમને આધારે રહેલા છે. તે ગૃહસ્થાશ્રમને જ નંદેટનાક લોકો નિંદે છે એ તેમની કેવડી મોટી ભૂલ છે. જે સધળાં માણસ સંસાર છોડી ચાલી નીકળે તો પછી વિશ્વને વિનાશ પણ થોડા વખતમાં જ થાય વનમા જઈ ધર્મનું પાલન કરવા કરતાં ગૃહસ્થ બની ધર્મનું પાલન કરવામાં કંઈ વિશેષ લાભ અને હાપણુ સમાયેલું છે. ગૃહસ્થ પોતાનાં દરેક કૃત્ય સદ્ધર્મને અનુસરીને કરે છે તો તે સદ્ધર્મ તેને ઉત્તમ લોકમાં સુખસાધક થઈ પડે છે. ધર્મની બાબતમાં જુદી જુદી કોમનાં જુદા જુદા લોકોએ અનેક દિગ્ગુરો ઉદાવેલા છે જેથી ધર્મ ઉપરની આશ્ચર્યા હી જાય છે.

સ્ત્રીઓની અસ્વતંત્રતા

સ્ત્રી માત્રને ધ્યાન દેવાનું છે કે, ગૃહસ્થાશ્રમમાં જે શિક્ષા લખી છે તે શીખી અથવા સાંભળીને લક્ષમાં લેવી, જેને વિષયો ઉભયોગી હોયતે પોતાના હૃદયમાં રાખીને તે પ્રમાણે વર્તવું, આ ઉપરાંત વિજ્ઞાન પછી ગૃહસ્થાશ્રમ થયા બાદ જે મુખ્યત્વે તેને વર્તવાના ધર્મો છે તેને. અત્ર સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે:—

હે સ્ત્રીજ તારા વિવાહ ન હોતો થયો ત્યાં સુધીમાં તે પોતાના માતા પિતાને આધીન રહીને વિધા કળા અને ગુણ સંપાદન કર્યા; હવે ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ધર્મ તથા સંતાનોપાત્તિ આદિ અર્થે તે પતિ કર્યો છે, તેથી હવેથી તું આખી ઉમ્મર સુધી તારા પતિની આજ્ઞા પ્રેમાનું બદ્ધ-પતિને આધીન છે, એમ સમજીને મનસ્વીપણે વર્તીશમાં જો તું મનમુખી પણું રાખીશ તો જગતમાં તારી પ્રીતિ અને પ્રતીતિ યથા યોગ્ય નહી રહેશે, અને તુંને જીવન પર્યંત કલેશ પ્રાપ્તવાનો અવસર આવી પડશે. કારણ કે એક તો કુદરતની તરફથીજ સ્ત્રીની શારીરિક તથા માનસિક રચના-પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) પુરુષથી ભિન્ન પ્રકારની છે. તેમ સમય સમયની રીઠી બગવાન છે; તે ઉપરાંત આખી દુનિયામાં પરીક્ષાથી આમ સિદ્ધ થયું છે કે, ગૃહ કાર્ય શિવાય ખાંજે વ્યવહાર સંબંધી કાર્યોમાં જોવા પુરુષ યથાગોચર વ્યવહાર સિદ્ધ કરવામાં લાયક છે, તેવી સ્ત્રી સર્વોંશે સમર્થ નથી. તોટલા માટે બાલ્યાવસ્થામાં માતા પિતાને આધીન, યુવાવસ્થામાં પતિને આધીન, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર વા પતિનાં સંબંધીઓને આધીન રહેવાનો સંપ્રદાય પ્રાચીન કાળથી આલ્યો આવે છે, માટે તારે એ વાત યથાર્થ સમજીને પોતાના પ્રાણુપતિની સાથે આનંદ સહિત પ્રેમ યુક્ત, વરત્તાવ રાખવો. પતિમાંજ પૂર્ણ પ્રેમાનુરાગી થઈ મનિ શિવાય પરપુરુષ પર દ્રષ્ટિ ન નાંખતાં, પતિસેવા અને પતિ આજ્ઞા પાલન તથા પતિને પ્રસન્ન રાખવો, આ તારૂં મુખ્ય કર્મ અને ધર્મ છે.

૧ આદારો દ્વિગુણઃ સ્ત્રીણાં લજ્જા ચાપિ ચતુર્ગુણા ।

સાદસં પદ્મગુણં ચૈવ કામશ્ચાષ્ટગુણઃ સ્મૃતઃ ॥ ચાણાક્યનીતિ

ધણું કરીને સ્ત્રીઓને પુરુષ કરતાં આદાર બમણો, લગ્નના ચાર ગણી સાદસ છ ગણું તથા કામ આઠ ગણો હોય છે એમ કહ્યું છે તેમજ કામ શાસ્ત્ર વિષે પણ એમજ કહ્યું છે.

મોજને દ્વિગુણા સ્ત્રીણાં બુદ્ધે કૃત્યે ચતુર્ગુણા ॥

નિશ્ચયે પદ્મગુણા પુરુષઃ કામવેગસ્ત યાષ્ઠ્યાં ॥ મનુ. અ. ૫

સ્ત્રીની ખાસ પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) વિષે ઉપર પ્રમાણે મત છે.

બાલ્યાવા યુવત્યા વા વૃદ્ધ્યા વાપિ યોષિતા ॥

ન સ્વાતંત્ર્યેન કર્તવ્યં કિંચિત્કાર્યં ગૃહેષ્વાપિ ॥ મનુ. અ. ૬

બાળા હોય, યુવતી હોય, અથવા ધરડી હોય તથાપિ ધરમ કાંઈ પણ કાર્યે શ્રીએ સ્વતંત્રતાથી કરવું નહીં (આ મનુનું કહેવું શ્રીઓના હિતને માટે છે) પરંતુ

બાલ્યે પિતૃર્વશે તિષ્ઠેત્પાણે ગ્રાહસ્ય યૌવને ।

પુત્રાણાં મત્તરિ પ્રેતે ન મજેત્ સ્ત્રી સ્વતંત્રતામ્ ॥ મનુ અ. ૬

બાળપણમાં માતૃપિતાને, યુવાવસ્થામાં પતિને, અને કદી પતિ મરણ પામેતો પુત્રોને વશ રહેવું, પણ ક્યારેય સ્વતંત્રપણે રહેવું નહીં કારણ કે—

પિતા રક્ષાતે કામારે મત્તારક્ષાતે યૌવને ।

રક્ષંતિ સ્થાવરે પુત્રા ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય મહતે ॥ મનુ. અ. ૯.

શ્રીનું બાલકપણમાં પિતા, યુવાવસ્થામાં પતિ, તે વૃદ્ધપણમાં પુત્રો રક્ષણ કરે છે કેમકે તે સ્વતંત્રતાને યોગ્ય નથી.

ઉપરના શ્લોકોથી શ્રીઓને પારતંત્ર્ય - સ્વાભાવિક હોય છે — એટલે શ્રી પુરુષનાં સંબંધમાં શ્રી અધિકૃત હોવાથી નેતે, મુરખને તાપે રહેવું પડે છે, અર્થાત્ પુરુષ અધિક ગત્ હોવાથી સ્વતંત્ર છે અને શ્રી પરતંત્ર છે. આમ કેહેવાથી શ્રીઓને હદ વગરની મુટ-આપના ઇચ્છાનારા તથા સર્વ બાબતમાં શ્રીને સમાન હેતુ પ્રતિપાદન કરનારા આધુનિક વિચારના મનુષ્યો આગે પણ આશ્ચર્ય કરવા નીકળે છે કે, “ત્યારે શું શ્રીને તો પરતંત્ર કહીને—યુવામળી—ઢારી—ઢોર કે પગના જોડા જેવી ગણી કાઢી ? જ્યારે મનુષ્ય માત્ર સરખાં દે-બાય છે ત્યારે તેઓના સર્વ હેતુ સમાન શા સહ નહિ ? શા માટે શ્રી પરતંત્ર અને પુરુષ સ્વતંત્ર ? પ્રેમની આવશ્યકતા તો ઉભયને સરખીજ રીતે છે, ત્યારે સ્વતંત્રતા સમાન કેમ નહીં ?” આવા આવા સવાલો સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થાય છે. જે સર્વનો સાંગોપાંગ ખુલાસો કરવા અત્ર પ્રસંગ નથી એટલે અત્રે તો માત્ર દિગ્દર્શન કરાવી તુરતમાં આટલોજ ઉત્તર છે કે, શ્રીએ ઉડનાં, બેસનાં, કે ડગલું ભરનાં મા બાપ, પતિ કે પુત્રોને પૂછપરછ કરવી જોઈએ અથવા તથા અવસ્થામાં ઉતરે જણાવેલા તથા પાત્રકોએ તેને પોતાની

દાસી માફક લેખની—એવો 'પરતંત્ર' જાણતી હદ વધારી ચૂકી.
 એવો સ્થિતિકરનો આશય નથી—અર્થ લોકોએ કે આર્થ ધર્મ સાચો
 તેવી હકીકત તેને લેખીજ નથી. તેઓ તેને પ્રેમનું સ્થાન—અમૂલ્ય
 રત્ન માને છે—સરખ ઉત્તમ કમીમાં એટલે લોકિક અને પારલોકિક
 ઉભય જ્ઞતાનાં જે ધર્માચરણ—ધર્મ—અર્થ અને કામ એ ત્રણેમાં
 સ્ત્રીને અર્ધાંગના—અર્ધભાગિની મુખ્ય સાધન ભૂત માનેલી છે,
 એટલુંજ નહિ પણ પુરુષ એ સ્ત્રીનો રક્ષક છતાં પણ ગૃહસ્થાશ્રમ
 વર્ણન કરતાં ધણે પ્રસંગે સ્ત્રીને પણ રક્ષકની ઉપમા આપી છે,
 તથા તેની કેટલી મહત્તા બતાવી છે તે પૂર્વે ગૃહસ્થાશ્રમ પ્રસંગમાં
 સ્ત્રી પ્રત્યે પુરુષના ધર્મમાં લખવામાં આવ્યું છે, તે જોવાથી માત્રુમ
 થશે. પરંતુ બધી જાગૃતમાં સ્ત્રી અને પુરુષ સમાન નો નથી, અને
 સમાન છે, એમ કહેવું પણ ભૂલ ભરેલું છે—તેનું દુકુંજ દષ્ટાંત
 એ છે કે, જે ઉભયો સમાન હોયનો મધરે પણ ઉભયના દેહની
 ધ્યના સમાન રાખી હોત. પરંતુ તેમ નથી થયું. આથી સ્પષ્ટ પ્રતીત
 આવે છે કે, એ જે પ્રકારના દેહો જુદાં જુદાં નિમમીત કાર્યા માટે ધ-
 શ્વરે નિર્માણ કરેલાં હોવાં જોઈએ કે જે કાર્યા પરંપરને ઉત્કારક છે
 એમ વિચાર કરતાં ખુદલું જણાવ આવે છે. વિશેષ આર્યોદ્ધાર
 અંશમાં જોવું, તેમ છતાં સ્ત્રીને પરતંત્ર રાખવાનાં જે કારણો તેમાના
 કેટલાંક આ એક જોક ઉપરથી જણવામાં આવશે:—

પ્રદેયા દાયમાગ નેયા લેત્રં માર્યાડવલા તથા ॥

વિધેયા પ્રમદા રામા મીરુઃ મોગ્યા તતો મતા ॥

સ્ત્રી-પ્રદેયા એટલે (લાવવત) દેવા યોગ્ય, આર્થ નીતિ એ દાય
 વિભાગમાં પુરુષની અપેક્ષામાં યોગ્ય દાય ભાગ રહિત—કથે દીધેલું
 લેવા વાળી, નેયા એટલે નયન કરવા—પુરુષથી લઈ જવા યોગ્ય, લે-
 ત્રરૂપ એટલે ગર્ભ ધારણનું સ્થાન, ભાર્યા એટલે ભરણ પોષણ પામ
 વા યોગ્ય, અખ્યાના એટલે વિશેષ બળવિનાની, વિધેયા એટલે સ-
 વ્યાગ ઢાંકવા લાયક, પ્રમદા એટલે પ્રેમ દેનાર, રામા એટલે રમણ
 કરાવનાર, ભીરુ એટલે બીકણ—મૃત્યાદિ સ્ત્રીના સ્વાભાવિક ગુણને લ
 ઇને તેને ભોગ્ય એટલે પુરુષને આધીન—સર્વશે સ્વતંત્રતા રહિત
 એટલે કેવળ પરતંત્રતા સહિત માનેલી છે. દુકામાં સાર એ છે કે
 આર્થ લોકોએ સ્ત્રીને ક્ષેત્રરૂપ અને પુરુષને બીજ રૂપ માની તે ઉ-
 અર્થ (સ્ત્રીના રજ અને પુરુષના વીર્ય) ના સંયોગથી પ્રજોત્પત્તિ

માની છે અને જેટલે દરજ્જે તે ક્ષેત્ર તથા ખીજ શુદ્ધ તેટલે દર-
જ્જે ઉત્તમ પ્રજાની ઉત્પત્તિ અથવા અશુદ્ધ હોવાથી પ્રજાની અનુ-
ત્પત્તિજ-આવાજ હેતુને લખને ક્ષેત્ર અને ખીજ શુદ્ધ અર્થાત્ જન્મ
થી અંતઃસુધી ક્રમપના વીર રક્ષાને માટે ધણા આકરા નિયમો બાંધ્યા
છે અને તેમાં સ્ત્રી, સ્વાભાવીક પુરુષ કરતાં અત્ય સક્રમી અને પરિ-
ણામ દ્વંશત્વ રહિત હોવાથી કેવળ તેના હિતને અર્થેજ એવા સ્વર-
પના નિયમો બાંધ્યા છે કે, તેને એવી રીત ન મળે-એવ માત્ર
પરતંત્રતાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે. આ સ્ત્રી પુરુષના હક વિશે બાલ્ય
કાલ ધણી અર્થઃ થઈ ચૂકી છે. છતાં પણ જેને એ વિશે વિશેષ
જાણવાની જિજ્ઞાસા હોય તેણે કામ શાસ્ત્ર તથા મનુસ્મૃતિ અને પ્ર-
કૃતિ (મનુષ્ય પરીક્ષા) શાસ્ત્ર જેવાં વળી માનવ ધર્મના પાઠા અ-
ધ્યાયમાં કહ્યું છે કે સ્ત્રીએ કદી સ્વતંત્ર રહેવું નહીં; કારણકે તેમના-
માં પુરુષ જાતિ કરતાં સ્વભાવથીજ તન તથા મનનું બળ ઓછું હોય
છે. તેથી તેઓને સ્વતંત્ર પણે રહેતાં કપરી પુરુષો તેમને સ્વાભાવી-
યોતાના ફાદમાં ફસાવીદે. જેથી તેમનું શિષ્ય બળ થાય, તે તેઓ
મોટા અપ વશને પામી સંસારમાં પ્રતિષ્ઠાથી રહી શકે નહીં.

સ્ત્રી જાતિની સ્વતંત્રતાચાહનારા કોઈ કોઈ અર્વાચીન પુરુષો તેની
દયા ખાતર વખતે વર્તમાન પત્રોમાંકે ચોપાનિયાઓમાં આર્ટિકલો
લખે છે અથવા સભાઓમાં સ્ત્રી જાતિની સ્વતંત્રતા માટે
ભાષણ આપે છે, પણ ઉપર જણાવેલાં સખળ કારણથી
સભામાં બેઠેલા ભાઈઓ સાંભળ્યું અથવા સાંભળ્યું કરે છે. એટલે
તે વિષેનો વિચાર આગળ ચલાવતા નથી તેમજ ધણી મુદ્દા થયા
મૂખનાથી કદીના જેવી માનેલી સ્થિતિમાં રહેલી અર્વાચીન કેળવણી
એલી સ્ત્રીઓ પણ સહસ્રાવધિ દુઃખો ભોગવે છે પરંતુ મુગાં પ્રાણી-
ઓની માફક મુખથી, કંઠમથી કે કર્તવ્યથી તેનો પ્રકાશ કરી શકતી
નથી. અમળા જાતિએ પુરુષોના તરફથી બહુ બહુ દુઃખ વેડેલું છે
અને હજુ પણ વેડે છે, તે પોતાના પતિરૂપ જીવનની જોડરનાં
કમળ તળે સખળ હોય અથવા નિર્ગળ હોય પણ આટલું દગલું
તો અવસ્ય દગલુંજ એ વગેરે સખત મજુરી સાથે ગૃહરૂપી અંધારી
કોટડીમાં ફેદ ભોગવે છે, પાંજરાપોગની માફક ગૃહખિંજરમાં પૂરાઈ
બહારનું જાન બૂલી ગયેલ છે, અને સ્વતંત્રતારૂપ સિંહણના હાથમાં
બંધીઓની પેઠે બળિદાન અપાએલી છે. તેણે એક મરીમ મુક્તિમંદી

થી પણ અધિક રીતે પુરુષોની જન્મ પર્યંત સેવા બળવી છે અને બળવે છે અને એક નરકના કીડાની માફક પરાધીન રહી પોતાનો મનુષ્યાવતાર કર્તવ્યહિન સ્થિતિમાં માલ્યો છે અને ગાળે છે, છુડતી માદાને ફક્ત દિવસનુંજ અંધારામાં રહેવું પડે છે પરંતુ આ અબળાને તો દિવસ તથા રાત બન્ને અંધારામાંજ પસાર કરવાં પડે છે. અત્યંત આશ્ચર્યની વાત તો એજ છે કે સ્ત્રી જાતિનાં સાસરીઆંને હોડી તેનાં પીયર તરફ નજર કરીએ તો તેઓ પણ પોતાની દીકરી પર પુત્રના જેટલો પ્યાર ધરાવતાં નથી. જો કે દીકરો અગર દીકરી એ બન્ને ધર્મથી નીચમ તરીકે સરખાંજ છે તો પણ દીકરાના જન્મ વખતે અનેક ઉત્સવો અને સ્નેહિ સંબંધીઓમાં વધામણી પડે છે તથા દીકરીના જન્મ વખતે ઉત્સવ તો એક બાજુ રહ્યો પરંતુ ઘરનાં અને ખીજાં મનુષ્યોના મુખપરની તેજ ખસી જઈ ગયાની છાયા રહે છે, એટલુંજ નહિ પણ વહાણાંઓમાં વધામ્ને બદલે તેને પાણી સમાન નકામી તથા બેચેન ગણી દોષ પૂછે કે શું આવ્યું ? તો ઘરનાં માણસો જાગે શરમાતાં હોય તેમ નિર્વિદ્ય મોંઢીથી દીકરી આ-બળતો જવાબ વાળે છે આવી ખસિયતથી વગર તજીનીજે કંઈરેલી બિચારી બાળકી જે બાળપણમાં કદાચ પરણ્યા પહેલાં મરી જાય સગાં સંબંધીઓ તેના માવતરનો જેવા તેવો શોક જણાવે હોય તે શમાવવા ન્હરે, એવો પાંચસો હજારનું ખત ફાટયું દીકરીમાં ઝાઝું શું રેવું ? એમ આવેલાં મંત્રણો કહે છે. કુચારી દીકરી ગુજરાતી બાળતને એક બાજુ રહી પરંતુ પરણેલી વડુ સાસરે માંડી પડે તો તેની દોષ સંભાળ તો લેવું નથી ત્યારે જોખ્યોતો શાંતાં કરે આવી સ્થિતિમાં ત બાપડી વડુ જો મરી જાય તો તેનાં માવતરને હજુ શોક થાય છે પણ સાસરીઆંને ફક્ત રોવા કૂટવાનો ડોળ કરીનેજ પોતાનો શોક પ્રદર્શિત કરે છે. તેને શોક શમાવવા આવેલાં સંબંધીઓ તેને કહે છે કે દીકરો એકો છે તો બાપડી જોઈએ તેટલી આવશે. 'પુરુષ બાસડું ખખેરે ત્યાં બાપડી;' અરે ધિક્કાર કેવા બેહદ જુલમ કેવી કઠોર હૃદયની બયાનક કહેવત ? દીકરીને પહાણાની પંક્તિએ પહેંચાડનારા પુરુષોનું અંતઃકરણ પહાણાથી ક્યાં ઓછું ઉતરે તેમ છે. વિચારો કે જે સ્ત્રી મરીજતાં બિલકુલ એ દરકારી બતાવે છે, તે સ્ત્રી હત્યા જેવું છે. જો તેજ સ્ત્રી હયાત હોય તો તેનાથી ચાર પાંચ બાળકોની આશા હતી પરંતુ તેના એકના એક મરણથી ચાર પાંચ

બાળકો સહિત મંરણ પામી એ દેખીતું છે. આવાં, ઉંડાં કારણોપર ધ્યાન આપો. આર્ય નારીઓને અસ્વતંત્ર બનાવી તેના સંબંધથી ભવિષ્યમાં થનારી પ્રજાને પણ નિર્બંગતા અને અધમ પંક્તિમાં લાવે નહિ. શ્રી ॥ તિરસ્કારને તજી દઇ તેના માનપર નજર રાખો, અને તેની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કરતાં શ્રી જાતિ સ્વતંત્ર સ્થિતિનેજ શોભાવવા યોગ્ય છે. પુરૂષો કહે છે કે ધરનાં કામ કાજમાં તે શું? પણ આમ કેનાર પુરૂષોએ પોતે એકાદ વર્ષ ફક્ત ધરમાંજ રહી પોતે તદ્દન દમ વગરની માનેલી બાબત કે જેમાં વાસીદું વાળી ધર સાફ સુધ રાખવાં, વાસણ માંજવાં, પાણી ભરવું, રસોઇ કરવી, ખીરસવું, દાણા દુણી તપાસવાં, બિછાનાં કરવાં, અને ઉઘાડી રહી જતી સઘળી વસ્તુઓને ઢાંકવી કેકાણે રાખવી એ વિગેરે અનેક બારીક અને પરચુરણ કામ સમાઇ જાય છે તેનો લાવં લઇ જતો અને પછી એ બાબતને દમ વગરની કહેવા તૈયાર થવું. અરે એતો સાધારણ દિન કૃત્ય છે પરંતુ કેટલી એક બાબતો કે જેનો વિચાર કરતાં પણ પુરૂષો કંટાળી જાય છે તે તમામ બોલે શ્રી જાતિને સહન કરવો પડે છે. એટલું જતાં પણ તેની અજ્ઞાનતાનો લાભ મધ પુરૂષે તેનાપર પોતાનો દાખ જરૂરી રાખે છે, અને સ્વતંત્ર સુખથી અજ્ઞાન રહે અને તેને સ્વતંત્રતાની ઇચ્છાજ થાય નહિ એવા હેતુથી કેટલાક એક પુરૂષો તેને જાણી જોઇનેજ અજ્ઞાત રાખે છે. કારણ કે કેટલાક ભોળા પુરૂષો સ્વતંત્રતાનો અર્થ સ્વચ્છંદ અથવા નિરંકુશ પણ એમ ગણે છે. પણ તેમાં તેની ભુલ છે માત્ર દેશકાળ પ્રમાણે મર્યાદા પૂર્વક પ્રવર્તિની છુટ એજ સ્વતંત્રતા છે અને તેનીજ આર્ય અબજાઓને આ વખત જરૂર છે. આવી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિ કાળમાં સારી રીતે પ્રકાશી હતી. પણ બ્યારથી મુસલમાની રાજ્યના વખતથી ધણીજ દુષ્ટ અડચણ આવતાં તે વખતના આર્યમાઇઓએ શ્રી જાતિની સ્વતંત્રતા બંધ પાડી એમ કેટલાક આધુનિક વિદ્વાનો કહે છે.

શ્રીએ કહી સ્વતંત્ર રહેવું નહીં; કારણ કે તેમનામાં પુરૂષ જાતિ કરતાં સ્વભાવથી જતન તથા મનનું બળ એટલું હોય છે. તથી તેઓ જો સ્વતંત્રપણે રહેતો કપટી પુરૂષો તેમને લોભાવી પોતાના ફંદામાં ફસાવી દે જેથી તેમનું શિયળ ભંગ થાય, ને તેઓ મોટા અપયશને પામી સંસારમાં પ્રતિષ્ઠાથી રહી શકે નહીં.

મનની નિર્મળતા.

પવિત્ર ગુણોથી જેનું અંતઃકરણ નિર્મળ છે તેજ સ્ત્રી પોતાના પ્રતિનું વિશ્વાસ પાત્ર થાય છે. જેમ શરિરની સ્વચ્છતાથી સ્ત્રી જાતિની હિંમરની શોભામાં વધારો થાય છે, તેમ મનની સ્વચ્છતાથી તેની અંતઃકરણની નીતિનું વજ્રણ બહાર ઝગડી નીકળે છે. તેનો સધળો આચાર, વ્યવહાર ધરનાં માણસોને અત્યંત પ્રિય થઇ પડે છે. અંતઃકરણની સ્વચ્છતા બાહ્ય સ્વચ્છતાની પેઠે સાચું, ચરીફા વગેરે પદાર્થોથી કદી થણુ થઇ શકતી નથી. પણ નીતિ રૂપ નિર્મળ નદીમાં નિમગ્ન થવાથી તે સ્વચ્છતા મળે છે. સુંદર વસ્ત્રાભૂષણોથી શરીરને શણગાર સુગંધી ચંદનાદીકથી ચર્ચિત કયું હોય અને મન, કુડ, કપટ તથા અસત્ય અને અનીતિથી બરપૂર હોય તો તેનું સુંદર શરિર પણ શા કામનું એક કવિ કહે છે કે—

દાહરો—મન મેઝા તન ઉજ્જા, બગજા કપડી અંગ;
તાતે તો કૌચા બજા, તન મન એકછી રંગ.

મન નિર્મળ અને અસત્યતાથી સંયુક્ત હોય તો તે જ્યાં જાય છે ત્યાં તેને ઘણુંજ સન્માન મળે છે. અને ત્રાહિત માણસ પણ તેનો વિશ્વાસ કરે છે. મનુસ્મૃતિનાં કહ્યું છે કે— મનઃ સત્યેન શુદ્ધયતિ. “મન સત્યથી શુદ્ધ થાય છે.” સત્ય સેવનથી બીજાં સદ્ગુણો પણ પોતાની મેળેજ આવે છે. સત્યનો સેવનથીજ કુટુંબમાં સલાહ શાંતિ રહે છે અને સત્યતા સેવનથીજ સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર મહારાજની પેઠે આ જગતમાં કિર્તિ અમર રહે છે.

સ્ત્રીની વાસ્તવિક યોગ્યતા.

“બાર્યા—એ મનુષ્યનું અર્જુ અંગ છે; બાર્યા—એ ઉત્તમ મિત્ર છે; ધર્મ, અર્થ, અને કામ—એ ત્રણે પુરુષાર્થની મૂળ (એટલે એ ત્રણે પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરી હુઆપનારી) બાર્યાજ છે. અને બાર્યાને લીધેજ મનુષ્ય આ સંસાર સમુદ્ર સરજતાથી તરીપાર ઉતરી શકે છે.” પોતાના આવાં વખાણ સાંભળીને મારી સ્વદેશી બહેનો હડપચી થઈ આંગળી ટેકાવી “બાઇ બંદ કહો છો ! શું આપણી એટલી બધી યોગ્યતા છે !” એવા આશ્ચર્ય ઉદ્ગારો કહાડશે; પરંતુ તેમાં નવાઇ શ્યામતા જેવું કશું નથી. પૂર્વ કાળમાં આપણે સુશિક્ષિત હતાં, પૂર્વ

કાળમાં આપણને ઘટતી છુટ—સ્વતંત્રતા હતી, પૂર્વ કાળમાં આપણ-
ને પુરૂષો કેવળ ગુલામ સમજતા નહોતો, પૂર્વ કાળમાં આપણી યો-
ગ્યતા સમજી પુરૂષો આપણી સાથે માનથી વર્તતા હતા, અને તેથી
આપણે ઘર સંસારે વધારે સુખી હતાં. આમ હોવાથી પૂર્વ કાળમાં
આપણે માટે વિદ્વાનો એવા ઉદ્ગારો કઢાડી ગયા હોય તેમાં નવાઈ
નથી, પૂર્વ કાળમાં જ્યારે આપણી એટલી પ્રશંસા થયેલી પૂર્વનાં પુ-
સ્તકોથી જોવામાં આવે છે, ત્યારે પૂર્વ કાળમાંજ આપણામાં તેજ
પ્રકારની વખાણ થતા જોગ યોગ્યતા હતી અને હાલ આપણામાં
એવી યોગ્યતા નથી. ? ખાતરીથી કહું છું કે આપણામાંથી એ યોગ્યતા-
નો હવે પછી તે મળીજ શકે નહિ તેવો કાંઈ નાશ થયો નથી.
શિક્ષણ અને સદાચરણથી તે યોગ્યતા આપણામાં હજી પણ મેળવી
શકાય તેમ છે. ભોગ્ય વસ્તુ કરતાં કિંવા પ્રત્યેત્પત્તિના સાધન કરતાં
આપણી વધારે છે. મહાભારતને અંતે શાનિ પર્વમાં કહેવામાં આ-
વ્યું છે કે—મંદવાડમાં જે રીતે આપણે છે, તેજ રીતે વિપત્તિમાં
જાયાં છે. સંસારની ચિંતામાં ઝુગી મરતાં મનને મિત્રની પેઠે બિરજ
આપનારી ભાયાં છે. અને મનુષ્યને તેના ચાલી રહેલા વ્યવહારને
અંગે બાંધવ પ્રમાણે આશ્રય આપી સદાય આપનાર પણ ભાયાં
છે. બેહેનો એવી રીતે આપણી વસ્તીક યોગ્યતા દેખાડનારાં પ્રાર્થિ-
ના પુસ્તકોમાં અનેક ઉદાહરણો મળી આવે છે; પરંતુ કેવળ પુસ્તકો
નાં આધારે આપણી યોગ્યતા સમજવી તેના કરતાં તે વાસ્તવિક
યોગ્યતા ખુદ આપણમાં હોવી જોઈએ. જો એમ થાય તોજ આપ-
ણે સુખી થઈ શકીએ, તોજ આપણે પ્રશંસા પાત્ર ગણાઈએ અને
તોજ આપણા જન્મનું સાર્થક થાય. પૂર્વ કાલના કે હાલના સમયના
ગ્રંથોમાં આપણા પુષ્કળ વખાણ કરેલાં હોય. તેથી લાગલાંજ
આપણે પ્રશંસાને પાત્ર બની જઈએ છીએ એમ નથી, પ્રશંસાને
પાત્ર બનવા માટે તો આપણામાં યોગ્યતા લાવવા જોગ ગુણ (અ-
ચરણ) જોઈએ. હા, આપણા વચનુ જેમાં કરેલાં હોય છે, તેવાં
પુસ્તકોનાં વચનોથી જે લોક થાય છે તે એટલેજ કે,—આપણે
લાંબો કાળ અજ્ઞાન અવસ્થામાં મુજરી ગયેલો છે, લાંબા કાળથી
અપણે આપણી નીતિ યોગ્યતા સૂચી ગયા છીએ, અને લાંબા
કાળથી આપણને હલકો સિવતી ભોગ્યની પડે છે—નો તેવા દુઃખ-
દાયક કાળમાં એ પુસ્તકોના વચનો વાંચવામાં આવવાથી આપણું

અમાન દૂર થાય છે. આપણી યોગ્યતા પ્રમાણે સમજવા માગીએ છીએ અને આપણને હલકી સ્થિતિમાંથી ઉચ્ચ સ્થિતિ મેળવવાની ઇચ્છા ઉપજે છે. કેટલાક એવા સંજોગો બને છે કે હરકોઈ માણસ પેલાની વાસ્તવિક યોગ્યતા વિસરી જાય છે; પરંતુ યોગ્યતા વિસરી ગયા બાદ, તેને જો પાછી તે યાદ આવવા જોગ કારણો મળે તો તે યોગ્યતા મેળવવાનો તથા પોતાના નાશ પામેલા ગુણો ફરી મેળવવાનો યત્ન કરવા માંડે છે. આર્થ મહિલાઓની—મારી પ્રિય બહેનોની પણ તેવીજ સ્થિતિ હોવાથી તેમને તેમની વાસ્તવિક યોગ્યતા સમજવવાનો મેં વિચાર રાખ્યો છે મારી બહેનો પોતાની યોગ્યતા સમજી યોગ્યતા મેળવવાનો યત્ન કરે અને જે પુરૂષો સ્ત્રીઓને કેવળ ભોગ્ય વસ્તુ અથવા દાસી માનીને પોતાના સંસાર સુખનું સત્યાનાશ વાળો છે તેઓ પણ સ્ત્રીઓને વાસ્તવિક યોગ્યતા મેળવવાના કામમાં સહાયતા આપે, તો હિંદુઓના ગૃહસંસારને નિંદવાનું કોઈને પણ કારણ રહે નહિં.

સ્ત્રીઓની યોગ્યતા કાંઈ જેવી તેવી નથી, સ્ત્રી વડેજ ફૂળકાયમ રહી શકે છે સ્ત્રી ન હોય તો ફૂળ, વંશ, ગામ અને શહેર સ્થાપન થવાનો સંભવજ નહોતો. પરમેશ્વરે સ્ત્રીઓ ઉપર ગર્ભ, ધારણ કરવાનો અને બાળક જનમ્યા પછી તેનું પોષણ કરવાનો બાર મુકેલો છે. અને તેથી નિર્ભય જન્મ્યાની બળવાનના આશ્રયની અને જોષ્ટતા ધોરાકની સ્ત્રીઓને જરૂર પડે છે. અને તેમ હોવાથી જંગલી અવસ્થામાં સ્ત્રીઓ જહિ રહિ શક્યાથી મનુષ્યોને ગામ અને ઘર બાંધવાની જરૂર પડેલી હોવી જોઈએ. એમ વિદ્વાનો માને છે; તે સાચું છે ગર્ભ ધારણ કરવાનું, બાળકોને ઉછેરવાનું કામ સ્ત્રીઓનું હોવાથી શરીરની સખત મહેનત વાળા કામમાં સ્ત્રીઓ પુરૂષ કરતાં પાછળ પડી ગયેલી છે, પણ સ્ત્રી વડેજ ધરની ઉત્પત્તિ થયેલી હોવાથી તેને ધરનો પ્રધાન માનવામાં આવે છે. પુરૂષના કરતાં ધરનાં રાજ્યમાં તેની પહેલી બેઠક છે અને “ગૃહરાજ્ય” ચલાવવાનું કામ પણ સ્ત્રીનું છે, ઉદર પોષણને માટે નાના પ્રકારના ઉદ્યોગ ધંધાઓ કરીને પૈસા પેદા કરી લાવવાનું કામ પુરૂષનું છે, અને તે પૈસા વડે ધર સંસારનું ધટનું સુખ મેળવવાની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ સ્ત્રીનું છે. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે “વત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા”

શ્રીઓ જે. ધરમાં માન પામે છે તે ધરમાં દેવતાઓ સંતુષ્ટ થાય છે. શુકાચાર્યે કહેલું છે કે, — “કોણે પુરુષ શ્રી પર બહુજ પ્રીતિ રાખે છે. કારણ કે શ્રેષ્ઠ સુખનું સાધન, પ્રજાની હિતવૃત્તિનો માર્ગ અને ધર્માદિ કૃત્યોમાં સહાયક, તેને શ્રીજ છે શ્રીઓની યોગ્યતા કાંઈ જેની તેવી નથી. ઇતિહાસમાં જેઓનાં નામો નોંધાયેલા છે, જેઓએ મોટાં મોટાં પરાક્રમે કરી અશ્વત્થ કીર્તિ મેળવેલી છે, જેઓના યશ, ધર્મથી, પરમાર્થથી, ઉદ્યોગથી, કળા કુશળતાથી, શૌર્યથી, સાહસથી, સદ્ગુણથી; અને ઇશ્વર બકિતથી હાલ સ્થળે સ્થળે ગવાઈ રહ્યા છે તેવા નરસતોની પેદાસ શ્રીની કૃપાથી જ થયે છે. સકળ સૃષ્ટીની શોભા તથા મોટાઈના કારણનું માન કોઈ પુરુષના કરતાં શ્રીઓને ઓછું મળી શકે તેમ નથી.

શ્રીઓની અધટિત નિંદા.

“શ્રીઓની યોગ્યતા કાંઈ જેની તેવી નથી” એમ હું કહું છું પણ આજકાલ પુરુષો પુરુષો ઘણી વખત વાતચિત કરતાં શ્રીની નિંદા કરી કહે છે કે “શ્રી સર્વ દુઃખનું કારણ છે” તેનું કેમ ? વળી પ્રાચીન પુસ્તકોમાં પણ શ્રીની બહુજ અયોગ્યતા દેખાડનારાં વચનો જોવામાં આવે છે તેનું કારણ શું ? આ બાબતમાં પણ અહિં ખુલાસો કરવો જરૂરનો છે શ્રીની કાંઈ સર્વ કોઈ એક અવાજ ને નિંદા કરતું નથી કેટલાક જેમ તેની પ્રસંશા કરે છે તેમ કેટલાકો તેની નિંદા કરે છે જેમ કેટલાંક પુસ્તકોમાં તેની નિંદા કરેલી જોવામાં આવે છે તેમ કેટલાક પુસ્તકોમાં તેઓનાં વખાણ કરેલાં નિહાળવામાં આવે છે આવી રીતે બે પક્ષ પડવાનું કારણ શું ? શ્રીની જે પ્રસંશા કરવામાં આવે છે તે શ્રીની વાસ્તવિક યોગ્યતા ઉપરથી કરવામાં આવે છે એવા મારો મત છે, પણ શ્રીની જે નિંદા કરવામાં આવે છે તે તેનામાં અયોગ્યતા હોવાથીજ કરવામાં આવે છે, એમ મારા સમજવામાં આવતું નથી. શ્રીની નિંદા કરવામાં અયોગ્યતા દેખાડવાનું કામ કાંતો કાંઈ મનસમયા અને કાંતો સમજ દેરથી કેટલાક પુરુષોએ કરેલું હોવું જોઈએ અને તેમ નહિ તો પછી તેમ કરવાનું તેઓને અમુક એક શ્રી વિશે હલકો વિચાર ઉપજવાનું કારણ હોવું જોઈએ જગતમાં ઘણા એવા બનાવો બને છે કે અમુક એક માનવીના ઉપર તેના દોષો જોઈને આપણને બિરસ્કાર

હે; પણ અમુક એક માનવીએ દોષ ક્યાં મારે તે માનવીની આખી જાતનું નિંદાને પાત્ર કરતી નથી. કહેસનેક લાપડાં એટલેજ કે એક સ્ત્રીનું આચરણ નિંદાને પાત્ર માલુમ પડ્યું તો આખી સ્ત્રી જાતને ખિઝારવી એ યોગ્ય નથી હાલનું આપણા મોક્ષનું વલણ મહુજ દુઃખ દાયક થઇ પડેલું છે કાંઈ મતલબથી કે પછી કાંઈ સમજ ફેરથી જોજો પુરૂષોએ સ્ત્રીને ઉતારી પાડી તેની નિંદા કરેલી છે, તે તે પુરૂષોનાં વચનોને હૃદયમાં કોતરી રાખી તે તે વચનો ઉપર આધાર રાખી આજના ઘણા પુરૂષો સ્ત્રી ઉપર અવિશ્વાસની નજરે નિહાળે છે, સ્ત્રીને પોતાના કરતાં હલકી માને છે. તેની નાના પ્રકારે નિંદા કરે છે અને આજની સ્ત્રીઓ પણ પોતાને પુરૂષના કરતાં હલકી ઓછી યોગ્યતાની પોતાની થતી નિંદાથી નાખુશ નહિ થતાં એવી અજ્ઞાન અને અપમાન ભરેલી સ્થિતિમાં સમાધાન વૃત્તિથી કાળ ગુન્નરે જાય છે ! મેં આગળ “સ્ત્રીની વાસ્તવિક યોગ્યતા” બતાવતાં કહેલું છે.

સ્ત્રી વડે પુરૂષની મોટાઈ.

સ્ત્રી સહવાસ વડેજ પુરૂષની મોટાઈ છે સ્ત્રીની સહાયત વિના પુરૂષના સર્વ વ્યવહાર વ્યર્થ છે. “રામ વિન્યમાં” એક પ્રસંગે એવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે રાવણે સીતાજીનું હરણ કર્યા બાદ રામ ચંદ્રજી અગસ્ત ઋષિની સલાહ લેવા પધાર્યા ત્યારે એ ઋષિરાજે તેમની ‘મુક્તાકાત લીધી નહિ’. આથી લક્ષ્મણને બહુ ક્રોધ ઉપજ્યો. શ્રીરામચંદ્રજીએ કહ્યું કે-અગસ્તઋષિ મહાજ્ઞાની છે. મારી મુક્તાકાત તેણે લીધી નહિ. તેનું કારણ એજ કે મારી સાથે સીતાજી નથી. હું નિર્વિકાર અને નિર્ગુણ છું તેનું કારણ પણ સીતાજીજી છે. સીતાજીએજ મને જાગૃત કરી સંગુણ બનાવ્યો છે. પંચમહાભૂતો ત્રીગુણ અને તત્ત્વોનું કારણ પણ સીતાજીજી છે. અને હું અરૂપ અને અનામ છું; એ સર્વ અગસ્ત ઋષિના સમજવામાં છે, તો પછી માંડે જે-સીતાજી સાક્ષાત દૈવત તવાં જે તેમના વિના તેઓ મારી મુક્તાકાત નહ, તેમાં તેમનો દોષ શો ? આથી લક્ષ્મણના મનનું સમાધાન થયું ત્યાર બાદ રાવણનો વધ થયા પછી સીતાજી સહિત અયોધ્યામાં જતી વેળાએ શ્રી રામચંદ્રજી અગસ્તઋષિના આશ્રમમાં ગયા. તે

વેળાએ સ્ત્રીતાઈ સાથે હોવાથી બધીજ ખુશીથી તેમની તે મહા-
 વિષ્ણુએ મુલાકાત લીધી. આ વેળાએ અમરત ત્રપિએ જણાવ્યું
 કે—મેં અમાઉ આપની મુલાકાત ન લીધી માટે માફ લમાડવાનું
 પ્રયત્ન નથી. ચાનીઓ સ્ત્રી યુક્ત પુરુષનીજ મુલાકાત લે છે ? પુરુષની
 મોટાઈનો આધાર સ્ત્રી ઉપર છે. ” આધ્યાત્મ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો
 પુરુષ અને પ્રકૃતિ મળીને આ જગ બનેલું છે. માયા એ
 નામ પ્રકૃતિનું છે. અને તેના જોગે આ જગત રચાયેલું છે.
 પુરુષ પોતે (અર્થાત્ પરમાત્મા) નિર્ગુણ નિર્વિકાર છે. એવી રીતે
 જગતની ઉત્પત્તિ થયેલી સમગ્ર વેદાંતમાં જે કથન કરવામાં આવેલું
 છે, તેજ દંપતિ પર કિંવા તેના સંસાર ઉપર લાગુ પાડીએ તો
 શ્રી રામચંદ્રજીએ લક્ષ્મણના મનનું જે સમાધન કર્યું છે તે બહુજ
 ઉત્તમ રીતે કરેલું છે. તેમાં કશો પણ શક નથી. પુરુષની મોટાઈનો
 આધાર સ્ત્રી ઉપર છે. તે સમજવું શાસ્ત્રના આધારે કદાચ કઠણ પડે
 તેમ છે. પરંતુ હાલના ચાલી રહેલા સ્ત્રી પુરુષના વ્યવહાર તરફ
 દૃષ્ટિ કરીએ તોપણ પુરુષની મોટાઈનો આધાર સ્ત્રીપર છે, એવી ખાત્રી
 થયા વિના રહેતી નથી. વિવાહિત પુરુષ હોય; તો કશોપણ સહવાસ
 ન હોય કશીપણ ઓગળાણ ન હોય તોપણ તેને ગમેત્યાં સ્થાન
 મળી શકે છે. ગૃહસ્થ લોકો તેનાપર અવિશ્વાસની નજરે નિહાળતા
 નથી, પરંતુ અવિવાહિત (કુંવારા) પુરુષને તે એજાબીનો છતાં, તેની
 સમી ધણો સહવાસ છતાં તેને પોતાના ઘરમાં સ્થાન આપતા નથી
 તેના તરફ વિશ્વાસની નજરે કોઈ નિહાળતું નથી. વિવાહિત પુરુષ
 ગમેતો સદાચરણી ન હોય, તોપણ તે દુરાચારી છે. એવી ખાત્રી
 થતાં પહેલાં ધણા જનો પોતાનાં સ્ત્રી બાળકોમાં શ્રેયા હરવાની નિઃ-
 સંશયે તેને છુટ આપી શકે છે, પણ કુંવારા પુરુષને તે સદાચરણી
 છતાં, તેના સદાચરણની ખાત્રી થયા છતાં કેટલાકો તેને તેના પ્રકાર-
 ની છુટ આપતાં આંચકો ખાય છે. આનું કારણ શું ? જોનું કારણ
 એજ છે કે પુરુષની મોટાઈનો આધાર સ્ત્રી ઉપર ધરતી શાન્તિનો
 આધાર સ્ત્રીના ઉપર હોવાથી પુરુષની શાન્તિ સમાધાનીનો આધાર
 પણ સ્ત્રી ઉપર છે, એમ કહેવામાં વિશેષતા નથી. મનના સમાધાન
 વાળો સ્થિર અને આનંદ યુક્ત ચિત્તનો પુરુષ મોટાઈ મેળવવા
 એમ કાંઈ સહેલથી કરી શકે છે. પણ જેનું ચિત્ત અ-
 સ્થિર હોય છે તેના હૃદયમાં કદિ પણ આનંદ ઉપજતો

નથી, તેવા પુરૂષોને મોટાઇ મેળવવામાં બહુ વિઘ્ન નહે છે. હૃદયમાં આનંદ ઉપજવો અને ચિત્તની પ્રસન્નતા રહેતી એ સ્ત્રી વિના જ્યારે બની શકતું નથી ત્યારે પુરૂષની મોટાઇનો આધાર સ્ત્રી ઉપર છે, એ સિદ્ધ થઇ શક્ય કે નહિં! સ્ત્રી એ પુરૂષને બંધન વ્રત છે. વિવાહિત થયા પછી સ્ત્રી સાથે લગ્નરૂપ બંધનમાં બંધાયેલી પુરૂષ નમ્ર, વિચારવંત ડાહ્યા અને દીર્ઘ દષ્ટિ વાળો બની જાય છે અને તેથી તે સુખ પ્રાપ્ત થઇ શકે તેવાં કે યશ મળી શકે તેવાં કાર્યો કરી શકે છે, પણ તે કુવારાં હોયતો કશા બંધન વિના નિરંકુશ થઈ રહેવાથી ઉછં ખજ પણે મરણ મુજબ વરતે છે, અને તેથી ઉતાવળાં સાહસ કર્યો કરી વાસ્તવિક પુરૂષાર્થને વખતે દુપણ લગાડે છે; આમ હોવાથી પુરૂષની મોટાઇનો સ્ત્રી ઉપર આધાર છે એ સિદ્ધ થઇ શકે છે વિવાહિત પુરૂષની વૃત્તિ સ્ત્રી સમાગમ-સ્ત્રી શાંત બની જાય છે, પુરૂષ મનોનિયંત્ર રાખી શકે છે, કારણ કે સ્ત્રી સમાગમને અંગે વિનોદની વાતો કરવામાં, ઘર સંસારની યોજનાં યોજવામાં, બાળકોને ઉછેરવામાં, નોકર ચાકરની સુધારણા કરવામાં, અતિથિનો સત્કાર કરવામાં અને પ્રભુ ભક્તિમાં પુષ્કળ વખત વહી જાય છે; પણ કુવારાને તેવું કશું નહિ હોવાથી તે સદા નવરો હોવાથી—“ નવરો માણસનું મન સેતાનનો અખાડો છે ” એ કહેવત મુજબ બોટા તરફ અને માડી કંપનાઓ દુપણે છે અને બોટાં આચરણ તરફ આકર્ષિત થઈ મનને તે કામજામાં રાખી શકે નથી. મતઝળ કે સ્ત્રી વડે પુરૂષ સદાચારી, નીતિવાન રહી આખરું સારી રીતે સંરક્ષણ કરી શકે છે, એટલુંજ નહિ પણ ઉદ્યોગી બની દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ પણ કરી શકે છે. આ ઉપરથી પણ પુરૂષની મહત્તાનો મોટાઇનો આધાર સ્ત્રી ઉપર છે એવું સિદ્ધ થઇ શકે છે,

સ્ત્રી વિના સુનો સંસાર

આ સંસાર રથ ચલાવવા માટે પુરૂષને સ્ત્રીની સહાયતાની ધણીજ જરૂર છે. પુરૂષ એકલો સ્ત્રી વિના સંસાર ચલાવી શકતો નથી. અવિવાહિત પુરૂષનું ઘર ઉદાસ અને અવ્યવસ્થિત જોવામાં આવે છે. અવિવાહિત પુરૂષના સર્વ કાર્યો વિરૂપ શોભા વિનાના તથા જોઈને કંટાળો ઉપજે તેવાં હોવાથી તે કાર્યોપર નજર કરતી નથી અને હૃદય વિરામ પામતું નથી તો પછી તે વડે સુખ મળવાની

આશાજી શી રાખવી ? ચરિતાર્થને અંગે જગતમાં મનુષ્યના અનંત
વ્યવહારો ગાંધી રહેલા હોય છે, એ વ્યવહારોમાં એવા સંજોગો
થાણા બને છે કે જેથી મનને મદુજ્જ્વાલા ત્રાસ અને શ્રમ પડે આવે
સમયે ઘેર જઈ અવિવાહિત પુરુષના થાક પરિશ્રમ ઉતારવાનું તથા
વિશ્રાંતિ મેળવવાનું કયું સાધન છે ? જો ઘરમાં સ્ત્રી હોય તો
મધુર શબ્દો બોલીને કે વિનોદની વાતો કરીને મનરંજન કરે અને
તેથી “આનંદ એ સર્વ રોગપર અસરકારક સમજાવ્યું એવું છે.”
એ ન્યાયે તેના થાક પરિશ્રમનું શમન થઈ શકે. બળ્યાઝળ્યા બહા-
રથી ઘરમાં આવ્યા, સખ્ત મહેનત કરી ખર્ચ કરતાં વિશેષ દ્રવ્ય
સંપાદન કરી લાવ્યા અને તેમ હોવાથી ઘરમાં જઈ સર્વ ફિકર
વિસારી બીજા દલાડાના ચત્ત માટે શરીરને તાણું અને મનને ઉ-
ત્સાહી બનાવવા માટે વિશ્રાંતિ લેવાને બદલે પુરુષને સુત્રો ડુંકવો
પડે તોએ સંસાર સુનો નહિ તો બીજું શું ગણાય ? રૂપાણ, સુ-
લક્ષણી, પ્રેમાળ, મધુર ભાષિણી, કુત્તોત અને પતિને અનુકુળ એવી
બાંધા વિના સંસારનું કયું પણ સુખ મળી શકે નથી શોકને
પ્રસંગે મનનું અનેક પ્રકારે સમાધાન કરનારી સુંજવણને વખતે સા-
રી સલાહ આપનારી, કાયરતાની વેળાએ આવેશ અને ઉમંગ ચ-
ઢાવનારી, ઉન્મત્તે વૃત્તિને શાંત અને નમ્ર બનાવી માણસના નેત્રમાં
લાવનારી, સ્ત્રી વિના ખચિત આ સંસાર સુનો છે સ્ત્રી વિના પુરુષને
તેનું ઘર સ્મશાન અને વેરાન-ઉજડ પ્રદેશ સરખું છે, નાના પ્રકારના
સુખના સાધનો મેળવવા માટે પુષ્કળ ક્ષય હોય, આજી ઉડાવવા
માટે પુષ્કળ ચાકર નોકર હોય, પ્રવાસ કરવા માટે કે હરવા શરવો
માટે વાહન અને મનગમતી મોજ મજાક બોગવવા માટે ઘટ્ટી
સ્વતંત્રતા હોય તો પણ પુરુષને સ્ત્રી વિના એ સર્વ સુખો આંધળાં
આગળ આરસીની પેડે, બહેરાં આગળ મધુર ભાષણની પેડે સુંઘા
આગળ વાણિ વિદ્યાસની પેડે, ખોટી પડી ગયેલી ત્વચાની આગળ
શીતળ ઉપચારની પેડે કાંઈ પણ લાભ કરી શકતાં નથી. સ્ત્રી એ
પુરુષનું તેની શારિરીક શોભા ગમે તેટલી ટાપટીપ છતાં તેના વિના
પૂરુષણે ખિન્ન શક્તિ નથી. સ્ત્રીએ પુરુષના મનનો પ્રધાન હોવાથી
ગમે તેટલા ઉંડા ઉતરી તથા વિચારી વિચારીને પગલું ભર્યા છતાં

સ્ત્રી વિના મનનું રાજ્ય નિર્વિઘ્ને પુરૂષથી ચલાવી શકાતું નથી અને તેથીજ સ્ત્રી વિના પુરૂષનો સંસાર સુતો છે, પતિના સુખના અને પતિના આસેઞ્યતાના દ્વિપાયો સ્ત્રી વિના ખીણું કાઢ લાગણીથી અને કાળજીથી થોજી શકતું નથી તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે. અવિવાહિત પુરૂષના ઘરમાં અનિચિતો જોઈએ તેવો સ્વકાર થઈ શકતો નથી તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે એકલા પુરૂષથી વંશ કાયમ રાખી શકાતો નથી તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે, સંસારનું કાંઈ પણ સુખ મેળવવાનો પુરૂષ એકલો કેવળ અશક્ત હોય છે તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે પુરૂષની પરીક્ષાની કસોટીના પથર જેવી સ્ત્રી હોવાથી સ્ત્રી વિના પુરૂષ સહનશીલ, સંતોષી અને ઉદ્યોગી બની શકતો નથી, તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે જેમ “સૂયનું મૂલ્ય તેજ છે. ચંદ્રનું મૂલ્ય જ્યોત્સ્ના છે, સોનાનું મૂલ્ય દિપ્તિ છે.” તેમ સ્ત્રીનું મુલ્ય પ્રેમ હોવાથી પ્રેમ વડે જે અપૂર્વ સુખ મેળવી શકાય છે તે અવિવાહિત પુરૂષને મળી શકતું નથી તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે. સ્ત્રી પેતાના ઉત્તમ ગુણ આચરણ વડે માહ્ય પ્રસંગ રૂપ પર્વતમાં શીતળ શાંતિ ક્ષયક ઝરણાં સરખી છે. સંસારના વિકટ માર્ગમાં વિશ્રાંતિ મેળવવા જોગ વહ્તી છાયા સરખી છે અને પ્રખર તાપ રૂપ સંસારની તપશ્વર્યાને અંગે જીવનના માર્ગમાં છત્રી જેવી છે; આમ હોવાથી અવિવાહિત પુરૂષ સ્ત્રી વિના શાંતિ, વિશ્રાંતિ અને મુક્તિ મેળવી શકતો નથી. તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે. વાંઢાના વચનોપર જગતના લોકો વિશ્વાસ રાખતા નથી, વાંઢાની કૃતિ પર જગતના લોકો સંશયની નજરે નિહાળતા રહે છે, વાંઢાને ઘેરકોઈ અભ્યાગત કે ગૃહસ્થો આશ્રય લઈ શકતા નથી. વાંઢાના ઘરમાં નિદોષ જાગકડાંઓનો કાલુડો અને મધુર અવાજ કદિપણ પ્રમોદ ઉપજાવી શકતો નથી વાંઢાના ઘરમાં કોઈપણ વસ્તુમાં શોભા અને સાઈ જાંધારણુ જોવામાં આવતું નથી. વાંઢાથી ઘરમાંનાં, અવ્યવસ્થા, અધાઈ અને ખરાબ વાસ દૂર કરવાની જોઈએ તેટલી કાળજી રહી શકતી નથી. વાંઢાના ઘરમાં અવિવેક અને અમદ્ર અવાજ નિત્યને માટે થતો રહે છે અને તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે. સ્ત્રી વિના મનની સ્થિરતા થતી નથી અને મનની સ્થિરતા વિના પુરૂષથી

પરોપકાર કે ખીજાં ધાર્મિક કાર્યો થઈ શકતાં નથી, અને તેથી અવિવાહિત પુરુષની સદ્ગતિ થઈ શકતી નથી માટેજ શ્રી વિના સુખો સંસાર છે. શ્રદ્ધા વિના જગતના વ્યવહારોનો નિભાવ થઈ શકતો નથી, અને શ્રદ્ધાનું મૂળ પ્રેમ હોવાથી શ્રી વિના પ્રેમની અને પ્રેમ વિના શ્રદ્ધાની પુરુષમાં પૂર્ણતા થઈ શકતી નથી આથી તેના સર્વ વ્યવહારો અપૂર્ણ થઈ વિનાના અને લાભ વિનાના થઈ પડે છે, તેથીજ શ્રી વિના સુખો સંસાર છે.

શ્રી ઉપર સરવ સુખનો આધાર.

આ દુઃખરૂપ સંસાર સાગર તરીકે પાર ઉતરવા માટે પુરુષને શ્રીની સહાયતાની ઘણીજ આવશ્યકતા છે. બ્રહ્મચર્યમાં પુરુષને શ્રી કસોટીમાં લઈ વધારે દૃઢ બનાવે છે અને તેથી તે દ્વાર સુખની વૃદ્ધિ થઈ શકે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં સર્વ સંકટમાંથી મુક્ત થવા માટે પુરુષને શ્રી ઉત્સાહી બનાવતી રહે છે. અને તેથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં સુખ સંપાદન કરવાના રસ્તાઓ સુજે છે. વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં સદાયરી બનીને પોતાના સહવાસનું બળ આપી મોક્ષ માર્ગમાં શ્રી પતિને આગળ કરે છે અને તેથી અપૂર્વ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આમ હોવાથી ચોંચું આશ્રમ જે સન્યસત તે પાળતું પુરુષને બહુજ સહેલું થઈ પડે છે, શ્રી ઉપર સર્વ સુખનો આધાર છે એમ માનવાને ખીજાં પણ મજબુત કારણો છે. ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધીના સર્વ કાર્યમાં શ્રી સહાધિકારિણી હોવાથી તેનાપર સંસારના સર્વ કારણો રહેતાં બેળાને મુકીને પુરુષ નિશ્ચિંત મનથી જગતના અન્ય વ્યવહારોમાં સંચાર કરી શકે છે અને તેથી તે દંપતિ અઘોરિક સુખ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ થઈ શકે છે, મુખ્યત્વે, કરીને શ્રીના આશ્રયથી મન આદિવડે ઇન્દ્રિય સંબંધી કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓપર પુરુષ વિજય મેળવી શકે છે અને તેથી તે ઉદાર, મોયાળુ સદાયરણી, પરગણુ એવો ગણાઈને સુખ અને કીર્તિ સંપાદન કરી શકે છે. પતિના અધિકારમાં ગયા પછી દક્ષતાથી સંસાર ચલાવવો બકિયથી તેની સેવા કરતી પ્રેમ પૂર્વક તેની સાથે વર્તન ચલાવવું, અનન્ય ભાવથી તેના ધર્માદિ કૃત્યમાં સદાયમુત થઈ ચોથો પુરુષાર્થ જે મોક્ષ તે ઉભયે પ્રાપ્ત કરી લેવાની તકવારી કરતી એ મુખ્યત્વે કરીને શ્રીના જ સામાન્ય કર્તવ્યો હોવાથી શ્રી પરજ સર્વ સુખનો આધાર છે એ સિદ્ધ થઈ શકે છે. પતિનો બાર પુરુષના ખભા ઉપર પડવાથી તે રળવા લાગે છે અને રળી ખાખીને સુખ મેળવી શકે છે. શ્રી એ

સંતતિની ઉત્પત્તિનું મુળ છે. અને બાળકોનો નિર્દોષ આનંદ પ્રસરી રહેવાથી પુરુષ બહારનાં બધાક ઠપ્પો સહન કરવાને શક્તિવાન થઈ શકે છે અર્થાત બધાક ઠપ્પોને વિદ્યારીને અચળ સુખ સંપાદન કરી શકે છે અને એટલાજ માટે સ્ત્રીપર પુરુષનો આધાર છે. એમ કહેવામાં અડચણ નથી. સ્ત્રી પુરુષને પ્રેમ બંધનમાં પાડે છે અને એ પ્રેમ બંધનને લીધે બહારની દુષિત લાલચથી પુરુષનું મન દૂર રહી શકે છે. અને પોતાના સુખમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરી શકે છે. નીતિ, સદ્ભાવ અને આનંદમાં સ્ત્રીના સહવાસ સમાગમથી પુરુષ નિમગ્ન થઈ ઉત્કૃષ્ટ સુખનો અનુભવ લઈ શકે છે. પુરુષ મન બોલીને પોતાની ધર્મ પતિ પાસે સુખ દુઃખની વાતો કરી શકે છે અને તેથી સર્વ ચિંતા દૂર કરી તે સુખાનંદ મેળવવાને બાબ્યશાળી બની શકે છે. સ્ત્રીના પ્રસન્ન મુખની શોભા ધરના અધિકારને કરે છે, અને પુરુષના હૃદયના ઉદ્દાસમાં વૃદ્ધિ કરે છે, તેથી પુરુષને હર્ષને લીધે કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્ત બની શકે છે અને હર્ષથી કરેલું કાર્ય સુખદાયક નિવડે તેમાં વિશેષતા શી છે ? શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે સ્ત્રીનું સરલ હૃદય અને સ્ત્રીનો પ્રેમ ગૃહ ધર્મનો મોટો સુખદાયક પદાર્થ છે અને તેથી પુરુષના ઉન્નત હૃદયનું અને ઉન્નત હૃદયવડે મજેલાં સુખનું કારણ સ્ત્રીજ છે, સ્ત્રીનું પ્રવૃદ્ધ મુખ, તેના રૂપની સુંદરતા અને તેના હૃદયનો રનેહ, ક્લેશ કંકાશથી તપેલા ચિત્તને દૂર કરે છે અને તેથી નચિંત ચિત્તથી પુરુષ સુખ વૃદ્ધિ કરી શકે છે, સ્ત્રી દુર્બળ ચિત્તને તથા મૃદુપણને ધિકારનારી હોવાથી પુરુષ મજબૂત મનનો અને તેની સહનશીલતાજ સુખનું કારણ થાય છે. સ્ત્રી પુરુષના ગુણદોષ બધામાં નિપુણ હોવાથી સ્ત્રી પુરુષની સુધારણાનું સાધન હોવાથી એ સુધારણાવડે સુખ પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. લગ્ન કરીને સ્ત્રી પુરુષનો આશ્રય લે છે, આશ્રય લઈને આશ્રય આપવા માંડે છે, આશ્રય આપીને સંસારનું પાલન કરી કૂળને કાયમ રાખે છે, અને સંસારના પાલનને લીધે તથા કૂળ કાયમ થવાને લીધે પુરુષમાં ઇશ્વરી ન્યાયભાવ અને સ્ત્રીમાં દયા ઉપજે છે. પુરુષના ન્યાય ભાવથી અને સ્ત્રીની દયાથી સુખ વૃદ્ધિ થયા વિના રહેતી નથી તે ખાત્રીથી સમજવું “ દુઃખે દુઃખી થનારી સ્ત્રી હોવાથી દુઃખમાં ભાગ પડાવી પુરુષના દુઃખનો બોળે સ્ત્રી બોલો કરે છે અને દુઃખ નો બોળે બોલો થવાથી પુરુષ તેને ઝડપથી દૂર કરી સુખ મેળવવાને યત્નવાન થઈ શકે છે સ્ત્રી પ્રેમનું પાત્ર છે અને પ્રેમના મુળમાં

શ્રદ્ધા અને શ્રદ્ધાનાં મુગમાં સુખ રહેલું હોવાથી પુરુષનો સર્વ સુખ-
નો આધાર શ્રી ઉપર છે એમ માનવું એ કેવળ સત્ય ને પ્રીતિના
સુખમાં બંધાઈને શ્રી પોતાના સુખની દરકાર રાખતી નથી, અને
તેથી પુરુષને સુખ તથા સંતોષ ઉપજે છે, વાતસલ્ય અને સાસનથી
બાળકોની રક્ષા કરી શિક્ષા આપવાનું કામ શ્રીનું હોવાથી તે બાળ-
કોની તેના વડે સુધારણા થઈ શકે છે, અને એ સુધારણા પુરુષના
આનંદ તથા સુખનું કારણ થઈ પડે છે. પ્રેમ કરવો એ શ્રીનો
સ્વભાવ છે અને વિશ્વાસ રાખવો એ શ્રીની પ્રકૃતિ છે, તેથી
તેના સારા સ્વભાવ વડે પુરુષને સંતોષ ઉપજે છે તો કહો
જોઈએ આનંદ અને સંતોષ કરતાં બીજું કયું અધીક સુખ છે ?
જગતના અન્ય પદાર્થો ઉપર મનુષ્યનો ઘણો પ્રેમ છતાં તે કાળે કરીને
તેના ઉપરનો મનુષ્યનો પ્રેમ ઓછો થાય એટલુંજ નહિ પણ તેના
ઉપર અભાવ પણ ઉપજે છે. પરંતુ શ્રીનું હસ્તું મુખ જુનું થયેલું
કોઈએ જાણ્યું છે ? તેના પ્રસન્ન મુખ પ્રત્યે કોઈપણ પુરુષને અભાવ
ઉપજેલો જાણ્યો છે ? ગાટેજ કહો કે પુરુષના સુખનું સાધન શ્રી
ઉપર છે. પુરુષના સર્વ સુખનો આધાર શ્રી ઉપર છે. એમ હું શા માટે
કહું છું તે સાંભળો ? પુરુષના માતા પિતા તરફના સુખનો વિચાર કરીએ તો
તેને જોઈને માતાપિતા આંખો ઠરે એવી કલ્યાણગરી વહુ હોયતો કદોપણ
માતા પિતાના કલેશનું કારણ તે બનવા પામતી નથી અને તેથી
પુરુષને માતા પિતા તરફનું સુખ જેવું ને તેવું કંઈમ રહિત પામે છે.
પુરુષનાં બાઈ ભગિની તરફનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો ભોળાઈની
સારી વર્તણૂકને લીધે ભોળાઈના મળતા વડા સ્વભાવને લીધે ભોળાઈ
ના વિનય મર્યાદાને લીધે તેમને વાંકું વસ્ત્રમું પાડવાનું કારણ મળતું
નથી. અને તેથી પુરુષને તેમનાં તરફનાં મળતાં સુખમાં કદી પક્ષ
હરકત આવતી નથી પુરુષના સ્નેહીઓ તરફનાં સુખનો વિચાર કરીએ
તો સદ્ગુણી શ્રી કદી પણ હાથે કરીને વેચાથી કંઈએ લેતી નથી,
તેમની સાથે બહુજ મમતાથી વરતે છે અને તેથી તેઓ રાજી
રહે છે, એટલુંજ નહિ પણ સારે માટે પ્રસંગે ઉપયોગી થઈને પુરુષમાં
તેમનાં તરફના સુખમાં તેઓ વધારો કરે છે. પુરુષનાં સમાં સંબંધી
કે આત્મજન તરફના સુખનો વિચાર કરીએ તો કુળાતન વહુ ગયે
આવે તેમનો સારી રીતે આદર સત્કાર કરે છે. તેમની સાથે બહુજ
માનથી વર્તે છે અને તેથી તે વહુને કુળવંતી અને તે પુરુષને કુળ
દિપક સમજી તેમની સાથે મીઠાસમી વરતી સદા તેમના સુખની વૃદ્ધિ

આમ તેવાં ઉપાયેથી પ્રસન્ન રહે છે. પુરૂષના શારિરીક સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી પદે પદે તે બાબતની કાળજી કરતી હોવાથી તેને ઉંની આંચ આપતી નથી પીતાને સ્વચ્છ પાણી અને આરોગવાને મન બાવતાં બોજનો આપનારી હોવાથી પુરૂષની શરીર સંપત્તિ ક્ષદ્ધિ પામતી જાય છે, પુરૂષનાં માનસિક સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી વિનોદની વાતો કરીને તેના મનની સર્વ ચિંતાને દુર કરી નાંખે છે, પુનિત પ્રેમને અંગે અભિનયથી તથા મધુર વાણીથી હૃદયને ખાત્રી કરી તેનાં સર્વ દુઃખને દુર કરી સુખ આપે છે, અને ઘટતી સારી સલાહ આપીને સુખકારક માર્ગોએ વિચરવાનો ઉમંગ ઉત્પન્ન કરે છે આથી પુરૂષના માનસિક સુખમાં સદા વધારોજ થતો રહે છે. પુરૂષની ઇચ્છા આખર અને કીર્તિનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી સાત્ત્વસપ્ણથી, અને લાજ મરજદથી વર્તે છે અને ધરમાં એટલીતો સુધડતા રાખે છે કે સાં આવનારાં જનોને તે ધરના માલિકના મુશનુ ગાન કરવાની જરૂર પડે છે. આમ થવાથી પુરૂષની આખર વધે છે અને તેની કીર્તિનાં ડિરજો ચોતરફ પ્રસરવાથી તે સારી લોક પ્રિયતા મેળવી શકે છે, પુરૂષના ધર્મ તરફનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી તેમાં પુરૂષને સહાયક થઈ પડે છે તે ક્ષમાવાન, દયાળુ અને પરગણુ હોવાથી પુરૂષ ધાર્મિક કૃત્યોને અંગે અત્યંત સુખ સંપાદન કરી શકે છે પુરૂષનાં અર્થ તરફનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી ગૃહનો કારભાર ચલાવનાર “ ગૃહણી ” હોવાથી નિયંત્રિત મનથી પુરૂષ અર્થ સંપાદન કરી તે વડે સુખ મેળવી શકે છે. ત્રીજો પુરૂષાર્થ જે કામ તેની વ્યાખ્યા કરવાનું પ્રયોજન નથી. કારણકે પુરૂષનાં એ પ્રકારનાં સુખનો આધારતો ખાસ કરીને સ્ત્રી ઉપરજ છે. પુરૂષનાં મોક્ષ પ્રાપ્તિનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી પુરૂષની સહાધિકારિણી હોવાથી ત્રણે પુરૂષાર્થમાં તે જ્યારે અત્યુપયોગી થઈ પડેલી છે ત્યારે ચોથો પુરૂષાર્થ કે જે મોક્ષ તે પણ ઉમયે અકેકની સહાયતાથી પ્રાપ્ત કરી શકાય તેમાં વિશેષતા નથી. કહેવાનો તાત્પર્ય એટલોજ કે પુરૂષનાં સર્વ સુખનો આધાર સ્ત્રી ઉપર છે. એ નિઃસંશય વાત છે.

એક ચાલાક સ્ત્રીએ પોતાના પતિને પુછેલાં સાત પ્રશ્નો.

‘મને આજે મણીરત્નમાળા આદિ વેદાન્ત ગ્રંથો વાંચતાં આ સાત વાક્યો વિશે મોટો સંશય થયો છે તે આપ નિવારણ કરજો પ્રથમ મેં સંભારી રાખેલાં વચનો કહું છું.

દ્વાર કિમેકં નરકસ્ય નારી—નરકનું એક બારણું કયું ? નારી.

સમોહયસ્વેબસુરેવ કાસ્ત્રી—મદિરા સરખું મોહ કરનાર શું ? સ્ત્રી.

કિમત્ર હેયં કનકંચ કાન્તા—અહિં તળવા યેગ્ય કોણ ? કનક અને કાંતા.

કા શૃંખલા પ્રાણ ભ્રતાં ચ નારી—પ્રાણીઓને બંધન કરનાર બેડી કયું ? સ્ત્રી.

વિશ્વાસપાત્રં ન કિમસ્તિનારી—વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય કોણ નથી ? સ્ત્રી. ત્યક્ત્વા સુખં કિ સ્ત્રિયમેવ સમ્યક્—શું રૂકે પ્રકારે ત્યજ્યાથી સુખી થવાય ? સ્ત્રી.

કિં તદ્વિપં ભામ.સુધોપમંસ્ત્રી—અમૃત સરખું બાસે છે પણ ઝેર તે શું સ્ત્રી.

હે સ્વામિન્ ! આમાં પહેલું વાક્ય કહ્યું કે નારી એ નરકનું બારણું છે. તો તેમાં મારે એટલું પુછવાનું કે નારી નરકનું બારણું કહેવાનું કારણ શું ? ઇશ્વરની સૃષ્ટીમાં સ્ત્રીને પુરુષ ઉત્પન્ન થાય છે. તે કાંઈ પોતાની મરજીથી ઉત્પન્ન થયાં નથી. તો પુરુષોને નરકમાં જ નાંખવા નો પરમેશ્વરનો વિચાર હશે, તેથી શું નારીરૂપ નરકનું દ્વાર પેદા કર્યું ? અને જ્યારે પુરુષ માટે નરકનું દ્વાર સ્ત્રી છે, તો સ્ત્રી માટે પુરુષો પણ નરકનું દ્વાર છે. એમ શા માટે ન કહ્યું ? અને પુરુષ જો સ્ત્રીઓને માટે નરકના બારણા જેવા નથી તો તેમાં કારણ શું ? અને સ્ત્રીઓનું પુરુષ વિના નરકમાં લઈ જનાર બારણું કયું ? તે પણ કૃપા કરીને કહેવું જોઈએ, કે તેથી અમે સ્ત્રી જાતી બચીને ચાલીએ.

વળી ખીજ વચનમાં કહ્યું કે દારૂના સરખું મોહ કરનાર સ્ત્રી છે. તો સ્ત્રીઓને કેટલું ચલાવનાર પદાર્થ પુરુષ છે, આમ શા માટે સ્ત્રીઓના પક્ષમાં ન કહ્યું કારણ, સૃષ્ટિમાં સ્ત્રી તથા પુરુષનો પરસ્પર સંબંધ છે. તો તેટલે અંશે સ્ત્રીઓને દુઃખનું કારણ પુરુષ શા માટે ન હોવા જોઈએ ? જો પુરુષરૂપ પદાર્થ આ જગતમાં ન હતો તો

અમે સ્ત્રીઓને આ સંસારના મહા સંકટો ભોગવવાં ન પડત, માટે પુરુષને કેદ સરખો મોહ કરનાર છે, એમ કેમ નહિ કહ્યું ?

વળી ત્રીજા વચનમાં પણ તેજ પ્રમાણે છે કે અહિં ત્યાગ કરવા યોગ્ય થું છે ? તો સ્ત્રી અથવા તો સુવર્ણ આદિ ધન. તો એ સ્થળે ત્યાગ કરવા યોગ્ય પુરુષ અથવા ધન છે એવું શા માટે ન લખ્યું ? અને એ યોગ્ય ન હોય તો સ્ત્રીઓએ પોતાના કલ્યાણને વાસ્તે શેનો ત્યાગ કરવો તે જણાવવું જોઈએ

વળી એથા વચનમાં કહ્યું કે સંસારમાં મહાન બેડી સ્ત્રી છે, તો સ્ત્રીઓને માટે આ જગતમાં પુરુષ વિના ખીજ બેડી કંઈ છે. તે કાંઈ કહ્યું નથી મને તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે પુરુષ એજ અમે સ્ત્રીઓને બેડી છે. જો પુરુષો ન હોત તો સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતાથી ધન-સ્તુ આરાધન કરી અનેક ઉપાયથી જીવન મુક્તિના નહિ મળે એવા આનંદને સહજ મેળવત. પણ પુરુષ રૂપ બેડી હોવાથીજ સ્ત્રીઓને એક સ્થાનમાં પરતંત્ર પણે અનેક જાતનાં દુઃખને સહન કરી મૃત્યુને તામે થવું પડે છે તો શાસ્ત્રમાં પુરુષ એ સંસારની મોટી બેડી છે. એમ શા માટે ન લખ્યું ?

વળી પાંચમા વાક્યમાં કહ્યું કે વિશ્વાસનું પાત્ર કોણુ નથી, તો કહ્યું સ્ત્રી. હવે અન્ય સર્વ વ્યવહારમાં સ્ત્રીઓના વિશ્વાસથીજ પુરુષો આ જગતમાં સુખને ભોગવતા જણાય છે. ખાનપાનાદિ વ્યવહારમાં સ્ત્રીઓના વિશ્વાસથી પુરુષો આ જગતમાં સુખને ભોગવતા જણાય છે. ખાનપાનાદિ વ્યવહારમાં તથા ઘર, પુત્ર અને ધનાદિના રક્ષણમાં તથા એકાંતિક સુખમાં, તથા વિતોદની વાર્તામાં સ્ત્રીના સહવાસવાળા સર્વ પુરુષો તેના વિશ્વાસથી વર્તે છે. તેથી જો સ્ત્રી કેવળ અવિશ્વાસનું પાત્ર હોત તો ઘરમાં પ્રધાનરૂપ અથવા તો ઘરમાં મિત્ર રૂપ સ્ત્રી છે, એમ બંને સ્થળે કહ્યું છે તેમ કહેત નહિ; તો સ્ત્રીએ વિશ્વાસનું પાત્ર શા માટે નથી ? કદાચ એમ કહે કે ઘણી ગુપ્ત રાખવાની વાત સ્ત્રી પાસે ન કહેવી. કારણ કે તેમના અંતઃકરણમાં તે વાત ટકતી નથી ગમે તેવી છાની રાખવાની વાત હોય તે પણ તેમનાં અંતઃકરણ એવાં છે કે તેમનાથી ખીજને કદા વગર રહેવાય નહિ માટે તેઓ વિશ્વાસ પાત્ર નથી. તો એ વાર્તા સંપ્રજે યોગ્ય નથી કારણ કે સ્ત્રીઓનાં જો એવાંજ અંતઃકરણ હોત તો અનેક સ્ત્રીઓ દુરાચરણી તથા દુષ્ટ વિચાર વાળી હોય છે, પણ તેઓ પ્રાણ્તાંત પર્યંત પણ કો-

ધના સમીપ તે વાર્તાને ઉચ્ચાર કરતી નથી. તેમજ સાક્ષાત્ આપ-
ણ્યા પતિને પણ તે દુરાચરણી દુષ્ટ હૃદયવાળી સ્ત્રીએ. આપણી ગુણ વાર્તાને
કિચિત્ પણ જણાવતી નથી. તો પુણ્યવાન સદાચરણવાળી તથા મોટા હૃદ-
યવાળી સ્ત્રીઓ કેવું સામ્યર્થ ધરાવતી હશે એ વાર્તા વિચારથી પણ બહાર
છે. અને ધણા ક્ષુદ્ર બુદ્ધિવાળા પુરૂષો એવા હોય છે કે સાક્ષાત્ પો-
તાને અથવા પોતાના સંબંધિને હાની થવાનો સંભવ હોય એવી
વાર્તાને પણ વિના પુછે એન્યના આગળ કહે છે. તો ઇતરની વાર્તા
પ્રકટ કરે એમાં શું આશ્ચર્ય છે? આથી એમ જણાયું કે અંતઃકર-
ણની તુચ્છતા તો જેવી કોઈ કોઈ જ્ઞાને વિશે ધરે છે તો પુરૂષને
અવિશ્વાસનું પાત્ર શા માટે ન લખ્યું, અને સ્ત્રીઓનેજ લખ્યું, તે
પણ મારો મોટો સંશય છે.

વળી છઠું વચન કહ્યું કે શું રૂંડે પ્રકારે લજવાથી સુખ થાય? તો કહે છે કે સ્ત્રી. તો સ્ત્રીએ પુરૂષને રૂંડે પ્રકારે લાગ કરવાથી સ્ત્રીને રૂંડે પ્રકારે સુખ થાય એ વાત કેમ ન લખી? આ સંસાર-
માં પુરૂષના શરીરની ઉત્પત્તિથીજ સ્ત્રીઓને ગર્ભ ધારણ આદિ અ-
નેક દુઃખ પડતાં દેખાય છે. માટે પુરૂષનો લાગ એ સ્ત્રીઓને સુખનો
હેતુ હોવો જોઈએ તો તેમ ન લખવામાં શાસ્ત્રકારને શું સમગ્ર કા-
રણ હશે તે જણવાની મારી ઇચ્છા છે. વળી બીજે પક્ષે સ્ત્રી વિ-
નાના પુરૂષોની આ જગતમાં અધિક દુઃખ રિશિતિ દેખવામાં આવે
છે, માટે સ્ત્રીની અપ્રાપ્તિ વાળા સુખીજ હોય એમ જણાતુંજ નથી
કદાંચ એમ માને કે સ્ત્રીની લાગસાથી ગૃહસ્થાશ્રમની ઇચ્છાવાળા
થઈ સંસારી અવસ્થામાં પ્રવેશ કરનારને દુઃખ છે. ત્યજીને તેમજ
હોયતો ગૃહસ્થનાં ચિન્હ લાગ કરીને એટલે શિખા અને સૂરનો લાગ,
કરી ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરનાર સન્યાસીઓને તેમજ વૈરાગ્યને સૂચ-
વનાર જુદા જુદા ચિન્હ વાળા સાધુ દીક્ષા વાળા પુરૂષોને સુખ હોવું
જોઈએ. પણ તેમ જણાતું નથી; ઉલટા તે ત્યાગ તથા વૈરાગ્યના
વેષવાળા તો સ્ત્રીના સહવાસની અધીક ઇચ્છા રાખે છે. તથા નીતિ
અને વ્યવહારના બધથી અંતઃકરણમાં સ્ત્રી નહિ હોવાના દુઃખથી
રાત્રિદિવસ બગતા રહે છે. તથા ગુપ્ત પણે અનેક યુક્તિઓ રચીને
દુરાચરણ કરીને આપણને સુખી માને છે. તેથી એમ સ્પષ્ટ જણાય
છે કે એવા લાગી વિરાગી પણ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી સુખી થતો નથી,
તો આ વચન કહેવાનું શું કારણ છે? અને ખરા કારણથી એ વ-
ચન બળવાન જણાયતો સ્ત્રી તથા પુરૂષ એ બંને માટે પરસ્પરના

ત્યાગથી સુખ છે. એમ લખવું યોગ્ય છે. માટે એ વિષે પણ મારા મનને સમાધાન આપો.

વળી સાતમાં વચનમાં કહે છે કે સ્ત્રી અમૃત સમાન બાસે છે. પણ ખરેખરે એર છે. ત્યાં જેમ સ્ત્રી પુરૂષને માટે એર છે તેમજ પુરૂષ સ્ત્રીઓને માટે એરજ છે; તો એકલું સ્ત્રીને દ્વાણ દેનારે વચન શા માટે લખ્યું ? જગત્માં વ્યવહાર જોતાં ખરું જણાય છે કે અમે સ્ત્રીઓ પુરૂષ રૂપ એરને સેવાથીજ નવ અથવા દશ માસ સુધી ગર્ભને ધારણ કરી અનેક દુઃખને ભોગવીએ છીએ તથા પ્રયત્નના ન સહન થયે એવાં કષ્ટને પણ અનુભવીએ છીએ. તેમજ પ્રસવ થયા પછી મધ્ય બાળકના રક્ષણને માટે અનેક દુઃખો ભોગવીએ છીએ તથા તે બાળકોને વખતે વખતે અનેક જાતના રોગ થવાથી તથા ઘણી વખતે તેમના મરણથી પણ અમે વારંવાર દુઃખ માનીએ છીએ અને તે વિના તો બીજાં અસંખ્ય જુદા જુદા પ્રકારનાં દુઃખ અમે રાત્રિદિવસ ભોગવીએ છીએ. તો ખરેખરે જોતાં તો અમને આ સઘળાં દુઃખનું કારણ એ રૂપજ હોવાથી એર કરતાં પણ વધારે દુઃખનું કારણતો પુરૂષજ છે. અને આટલું દુઃખ સહેતાં છતાં પણ તે પુરૂષને અમે પાછાં અમૃતની પેઠે અનુભવીએ છીએ અને તેનાથી દૂર થતાં નથી. તો અમૃત જેવું બાસે છે પણ ખરેખરે એર તો પુરૂષ છે. તેમ ન લખતાં સ્ત્રીને એર 'શા માટે કહ્યું ? એ યાદિ મને જાણુજ યોગ્ય. સર્વ વાતને જણાવી મારો સંશય દૂર કરો. .

સ્ત્રીને ઉપયોગી ૬૪ કંજામાંની પોંડશ શણગાર કળા.

૧ મંજનન કળા.	૯ નયની વાળી પહેરવાની કળા.
૨ ચોળી સાડી પહેરવાની કળા.	૧૦ કંકણ પહેરવાની કળા.
૩ માંદો કરવાની કળા.	૧૧ કંઠમાં માળા પહેરવાની કળા.
૪ સેંચો સમારવાની કળા.	૧૨ કટીમેખત્રા પહેરવાની કળા.
૫ વેણી ગુંથવાની કળા.	૧૩ કુચે ચંદન ચર્ચવાની કળા.
	(જે દેશમાં કંચુકી પહેરવાનો ધારો નથી તેવા કાશ્મીર તથા દક્ષિણ દેશમાં)
૬ નેત્રાંજન કળા.	૧૪ પાંચેબંગર, તોડા, કાંખી પહેરવાની કળા.

- ૭ અંગ રાગ તથા મુખ રાગ કળા ૧૫ નેત્રને અંધગ છતાં સ્થિર
(કળા શરીરપર સુગંધ લગાડવાની રાખવાની કળા.
તથા પાન ખાવાની કળા.)
- ૮ અવતસ કળા. (કાનપર તથા ૧૬ ચતુરાષ્ટ્ર લગાવવાની કળા.
વેણીમાં પુષ્પ ખોસવાની કળા.)

પોડશ અંગશોભા કળા.

- ૧ સુઅંગને ચાલવાની કળા. ૯ પિનપયોધર રાખવાની કળા.
- ૨ પગના ધુધરા ધમકાવવાની કળા. ૧૦ અંધર અમૃત ભરેલા રાખવા-
ની કળા.
- ૩ કાળા ભમ્મર જવા કેશ રા. ૧૧ કડી પાતળી રાખવાની કળા.
ખવાની કળા.
- ૪ કાંઠ ગોરાપણું ને કંઈક સ્યા. ૧૨ કર સુવાળા રાખવાની કળા.
મતા દર્શાવવાની કળા (એથી
વિશેષ મોહ ઉત્પન્ન થાય છે.) ૧૩ ગાંઠ કોમળ રાખવાની કળા.
- ૫ દાંત દાડમની કળા જેવા કે ૧૪ પગ સ્વચ્છ રાખવાની કળા.
મોતી જેવા રાખવાની કળા.
- ૬ નિતંબ ભારી બનાવવા તથા ૧૫ ગાંઠ તથા હોઠપર તલ પાડ-
રાખવાની કળા. વાની કળા.
- ૭ નખ સાફ હીરા જેવા રાખ. ૧૬ અંગ મધંમધતું રાખવાની કળા.
વાની કળા.
- ૮ નાક સાફ તેજસ્વી રાખવાની કળા.

પોડશ પતિ રંજન કરવાની કળા.

- ૧ મુખ પ્રસન્ન રાખવાની કળા. ૮ પતિને રૂચતી રમતરમવાની કળા.
- ૨ સ્મિત હાસ્ય વિકાસિત મુખાર ૯ ગાન કરવાની કળા.
વિંદ ધરી બોલવાની કળા.
- ૩ પતિ થેર આવે તે વેળાએ ૧૦ મધુરી વાણી બોલવાની કળા.
સત્કાર કરવાની કળા.

૪ રસોઇ બનાવી પીરસવાની કળા. ૧૧ ફૂર કઠિન વાંછીનો કંટાળો આણવાની કળા.

૫ મુંખવાસ બનાવી આપવાની કળા. ૧૨ પતિના દોષન ગણુકારવાની કળા.

૬ શણુગાર સજી બનાવવાની કળા. ૧૩ પ્રત્યેક કામમાં પતિને યોગ્ય સલાહ આપવાની કળા.

૭ કવિતા તથા ગ્રંથો પ્રસન્ન કરી વાંચવાની કળા. ૧૪ પરાયા પુરુષ સાથે હાસ્યરહિત વાત કરવાની કળા.

૧૫ પતિના દોષ બતાવતાં વિનય દર્શાવી ક્રોધ ન કરવાની કળા.

૧૬ રતિવિલાસમાં સંતોષ આપવાની કળા.

અષ્ટક્ષેમ કળા ગૃહકાળ સંબંધી.

૧ કરકસર કરવાની કળા * ૫ વાસણુ કુસણુ તથા ધર સ્વચ્છ રાખવાની કળા.

૨ પરધેર જુદાને જુદાનાં છિદ્ર ન ઉઘાડવાની કળા. ૬ વસ્ત્રાલંકાર સંભાળવાની કળા.

૩ નિર્ધનતા ન દર્શાવવાની કળા. ૭ બાળક ઉછેરવાની કળા.

૪ ઘરની સંપત્તિ શુદ્ધ રાખવાની કળા. ૮ બાળકને કેળવવાની કળા.

અષ્ટ સ્વાભાવિક કળા.

૧ વિનય વિવેક ધરવાની કળા. ૫ પિતૃ ધરમાં ઝાઝી ભક્તિ ન ધારવાની કળા.

૨ લજ્જા ધરવાની કળા. ૬ મેળા, નાટક, ચેટકાદિ પ્રસંગમાં એકલાં ન જવાની કળા.

૩ સિયળ સાચવવાની કળા. ૭ વડીલની સેવા તથા આજ્ઞા પાળવાની કળા.

૪ પતિમાં ચત્ત ચોંટાડવાની કળા. ૮ સ્વતંત્રતા દર્શાવવાની કળા.

* કરકસરની બાબતમાં દાખલાની જરૂર છે કે, એક ગામમાં

એ ભાઈઓએ દાણાનો ધંધો કરવા દુકાન માંડી ઠરાવ કર્યો કે જે દાણા વેચતાં નીચે વેચાય તે વેંચી લેવાને માત્ર ત્રણ ત્રણ રૂપિયા એક મહીને લેવા. આમ ઠરાવતાં એક ભાઈને ઘેર કુવડ સ્ત્રી હતી તે જેવા દાણા આવે તે ઝાડકી ઝુટકી રાંધી નાંખે, એટલે તેને તો જેવું તેવું ખાવાનું મળે. ખીજા ભાઈની સ્ત્રી ગાંધી હતી તેને રોજ નહું નવું કરી ખાય. એ ચાર વખત પેહેલા ભાઈને નવું નવું ખાવાનું મળે તેથી ખીજા ભાઈએ વિચાર કીધો કે નિશંક આ ભાઈ દુકાનમાંથી ચોરી કરતો હશે. તે વીના આપ સાડ સાડ ક્યાંથી ખાઈ શકે. આ વિચારથી તેણે દુકાનમાં ચોરી કરવા માંડી. આ વાતની ખબર ખીજા ભાઈને પડતાં તેણે ટાંક્યો. ત્યારે જવાબ આપ્યો કે તું શું કરેછે. પછી ટોટા પંતાવવા સર્વે ખુલાસો કીધો. ખીજે ભાઈ ચતુર હતો તે એક વખતે પેહેલા ભાઈને પોતાને ઘેર તેડી ગયો. જ્યાં જઈ જોય છે તો ખીજા ભાઈની સ્ત્રી સુપડામાં સઘળાં અનાજ ભરી સાફ કરી વીણવા બેઠી હતી. એક બાજુએ જુવાર, તો બીજી બાજુએ ચોખા. ત્રીજી બાજુએ ધઉં ચોથી બાજુએ તુવેર એમ પડેલા જણાયા. આ પસંદી તેની શંકા દૂર થઈ કે એની સ્ત્રી ચતુર હોવાથી તે કરકસર કરી જાણતી હોવાથી આવું સ્વાદિષ્ટ અને સુંદર બોજન બનાવી ખાઈ શકે છે.

ધરેણીની ઘેલાઈ.

આપણા દેશમાં ગમે તેમ કરીને પણ બૈરીઓને ભારે કિંમતનાં ધરેણાં પહેરવાંજ નોંધએ. ગમે તેવા ગરીબ માણસ હોય તો પણ તેણે પોતાની સ્ત્રીના હાથ પગમાં ઓછામાં ઓછું અમુક કિંમત સુધીનાં ધરેણાં તો ખાતવાંજ નોંધએ, નહિ તો તેની આખર જાય છે, આવો વિચાર પણ કેટલી ખરાબી ભરેલો છે. સાધારણ રીતે એવો નિયમ હોય છે કે પ્રજાના મોટા ભાગમાં જે રીવાજ પ્રસરી ગયો હોય તે દુઃખકારક જણાતાં પણ તેને ફેરવવા વખત ધણીજ મુશ્કેલીઓ નડે છે. આપણા આર્ય દેશને આ વાત વિશેષ લાગુ પડે છે. એક વખત એવો પણ હતો કે જેમાં આર્ય દેશની સંપત્તિ સમય દુનિયામાં સર્વાત્કૃષ્ટતાથી પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલી છે. હાલ તે વખત જેવું કંઈ પણ નથી. પુર્વની સંપત્તિ યુક્ત સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. તો પણ આજસ તથા ઉડાડ પાછું હજી બદલાયું નથી. લોકો પૈસાં ટકે ધણીજ બેહાલ છે. એક અનુભવી અંગ્રેજે એવી ગણતરી કહાડી છે કે એક ગરીબ હાંદુ ઓછામાં ઓછા તેર રૂપિયાએ એક વર્ષ કહાડે

એ ત્યારે એક ગરીબ અંગ્રેજ ઓછામાં ઓછા ચારસો રૂપિયા એક વર્ષ કઢાડે છે. એવી સ્થિતિ થઈ ગઈ છે છતાં વિવાહાદિ પ્રસંગોપર ઓઠી ધામધુમ કરવામાં તેઓ ખીલકુલ પાંછા હકતા નથી. આગળ સોકોના ધરમાં ધરેણું વગેરે મિલકત ધણી હતી ત્યારે સઃસી રીતે પહેરી ઓઠી નિકળવાનો ચાલ પડેલો છે તે આજ તેટલી મીલકત નહિં છતાં પણ તેવાજ રૂપમાં પ્રકાશે છે. એ ખેદકારક બિના છે સ આ ધરેણાના પોતાના ધરમાં સાવ સાંધા હોય તો લોકો પાસેથી ચોડા વખત માગેલા અથવા ઢોળ ચઢાવેલા ખોટા દાગીનાઓથી ડોળ દેખાડવાનો ચાલ હિંદુઓના હાલ હવાલ કરી હજુ પણ નીકળવા પામતો નથી.

ધરેણાંની ચેલાઈ વિષે ટુક હેવાલ

પુરુષ—(બહાકથી આવ્યો ને જોયું તો રસોઈ કરી નથી તેથી પોતાની સ્ત્રીને) કેમ હજી ચૂનો સળગાવ્યો નથી ? તને એટલું જ્ઞાન નથી કે સાજો સવારનો ગયો છે તે હમણું ભૂખ્યો આવેલો શું ખાશે ? (સ્ત્રી કાંઈ બોલી નહીં ત્યારે) આજે શું થયું છે તુંને ! કેમ બોલતી નથી ?

સ્ત્રી—(ક્રોધથી) આ એવડી પેટમાં ધાડ પડતી હોય તો હાથે ઠોકી ખધું ? કંઈ છેક હાથ પગ ભાંગી ગયા છે ? આવડો તગાદો કોના ઉપર ? કંઈ હું એવડી તમારી દમેદારી નથી ! એક કાંચળીની કેસનીએ તમારી ઓશિયાળી નથી ! એ હાંધામાં દાગ ચોખાને ચુલા આગળ વાસણ રાંધોને ખાઓ વગર લેવે દેવે ગને બોલાવશો નહીં ! મારે તો રાંધવુંએ નથી. ને ખાવુંએ નથી ! જો ! મને ન્યાસ કરવા જઈને આવ્યા તે ! !

પુરુષ—અરે મુરખ ! મને ખરું કહેતી ! આજે થયું છે શું ! કંઈ જૂત જુત ભરાયું કે શું વળી ?

સ્ત્રી—એવું લાંબું ટુંકું બોલ્યા તો તમારી વાત તમે જાણી ! મૂરખને બુદ્ધિ કહેતો તમારી હોય તેને ! તે જૂત ભરાયતી તમારી હગલીઓને ! મારે શું !

પુરુષ—અરે ભગવાન ! મારાએ સાળાના કરમના ભોગ છે અરે તું પાધરું બોલતી કે તેનો ઉપાય થાય. જો ! મેં તને આજે તો કશું કહ્યું નથી, ને વગર કારણે શું કરવા અમથી બળે છે ને બાળે છે ? તારા મનનો મેત્ર હોય તે અધો કાઠી નાંખ, બોલ કાંઈ જોડે લડવાડ અધ કે શું થયું ?

આવી ખરાબ સ્ત્રીઓ સામુ, નથુંદ, દેરાણી, નેઠાણી અને પાડોશીઓની સાથે હમેશાં લડાઈ મચાવી મુકે છે પતિ તથા નેહ અને દિયેરમાં પરસ્પર વૈર નખાવે છે. સારા સારા ધરેણા, લુમડાં પહેરવા સારૂ હમેશાં પતિ સાથે ઝગડા કરવામાં મગી રહે છે અવિધાને લીધે આપણા દેશની સ્ત્રીઓમાં આવાં આચરણો ધણાં વધી પડ્યાં છે. તેવી સ્ત્રીઓ વિવાહ વિગેરે ઉત્સવોપર ફટાણાનો વરસાદ વરસાવી પોતાનું બે શરમ પાણું જાહેર કરે છે. પતિની દરકાર રાખતી નથી, જેમ બને તેમ સ્વછંદી વર્તણુંક ચલાવી પતિપર દાખ રાખવા ચાહે છે આવી કુમાર્યાની એક રમુચ કહાણી તમેને કહી સંભળાવું છું.

“કાંઈ સ્ત્રીએ પેતાના પતિને કહ્યું—સાંભળ્યું કે હું દર્શન કરવા જઈશું ધણી બોલ્યો—પણ તમે આવશો ક્યારે? નવ તો વાગી ગયા છે. સ્ત્રી—નવ વાગી ગયા તો શું થયું? હું કાંઈ ત્યાં બેસી રહેવા જતી નથી. દર્શન કરીને લાગલી ઘેર * આવીશ, ધણી—ન્હાવા માટે પાણી ઉતું મુક્યું છે કે નહિ? સ્ત્રી—મને વખત મળ્યો નથી. આજનો દહાડો કુવા પર ન્હાવા જશો તો શું થયું? આવતી વખત ઘોતીયું પણ ઝમોળતા આવજો. નહિતર તે સાંજ સુધી એમના એમ સડશે મારે બેઠારે જોખાડરણુ સાંભળવા જવું છે. ધણી—ડીક નાંહાવાનો તો નિકાલ થયો પણ વાર ચૂનાપર કાંઈ આંધણુ મુક્યું છે કે આવ્યા પછીજ સર્વ તૈયારી? સ્ત્રી—સાહિત્ય સઘળું ઠાઠી મુક્યું છે અને જરા વખત વખત લાગ્યો એમ જણાયું તો તપેલું ચૂનાપર ચડાવી દેતાં તમારું શું જવાનું હતું? મંદિર ન્યુધી જઈ આવ્યું તેમાં વખતનો લાગેજતો? તમને તો જરા કામ કરવું પડે તેમાં ત્રાસ ઉપજવાનો. બીજી સ્ત્રીઓના લાયડાઓ જોયા છે! વખત આવ્યો અસુર સવાર જામડીની સાડી પણ ઘોષ આવે છે. તમારા તરફનું એ મુખતો કોણ જાણે ક્યારે દેખીશું.

આ પ્રમાણે ખરાબ સ્ત્રી પતિથી કેટલી બેદરકાર રહે છે એટલુંજ નહિ પણ હદનું ઉલ્લંઘન કરીને ઝગડો મચાવી મેલવામાં પણ પાછળ પડતી નથી આ જામતનો ચિતાર એક સંસ્કૃત કાવ્ય નીચેના શ્લોકમાં આપે છે:—

આ:પાકં ન કરોષિ પાપિનિ કથં પાપીત્વદીય: પિતા

રંદે જલસિ કિં તવૈવ જનની રંદા ત્વદીય: સ્વસા ।

નિર્ગચ્છત્વરિતં મૃહાદ્વહિરિતો નેદં ત્વદિયં મૃદમ્

હારા નાથ મમાગ્રદેહિ મરણં જારસ્ય માગ્યોદયઃ ॥

પુરુષ—અરે પાપણી ! રસોઈ કેમ કરતી નથી ?

સ્ત્રી—પાપીઓ તારો બાપ.

પુરુષ—રાંડ બકવાદ શું કરે છે ?

સ્ત્રી—રાંડ તારી મા અને તારી બેન.

પુરુષ—આ ધરમાંથી જલદી બહાર નિકળ.

સ્ત્રી—આ ધર તારું નથી.

પુરુષ—અફસોસ ! હે નાથ ! મને આમાંથી મોત દે.

સ્ત્રી—તારા મરવાથી ચારનાં નશીબ ઉઘડશે.

ધિકાર છે આવી અધમ સ્ત્રીઓને.

પતિને પજવનારી નારી.

“ રાત્રીના દશ વાગવાનો સમય થઈ ગયો છે, ધરમાં સ્ત્રી બાળક

સાથે પોતાના બિછાના પર પડેલી છે અને તેનો પુરુષ જરા દૂર

બીજા બિછાના પર સૂતો છે તેવામાં પેલી સ્ત્રી બોલી—જેયુ ? આ

હોકરો રહે છે. પેલી દીવી જરા પાસે લાવો જોઈ પુરુષે બિછાના

પરથી ઉઠીને દીવી પાસે આણી મૂકી, અને તે પાછો પોતાના બિ-

છાના પર જઈ સૂતો. જરા વાર પછી સ્ત્રી—સાંભળ્યું કે બાળકને

પેલી બારીનો પવન આવે છે જરા બંધ કરી આવોને, તેણે ઉઠી

બારી બંધ કરી અને ફરીથી પથારી પર જઈ પડ્યો. જરા નિદ્રાથી

આંખો ધેરાવા ત્રાગી તેટલામાં સ્ત્રી બસ થઈ ગઈ કે મધરાત ? બ-

ળ્યું અત્યારમાં તે કેમ ઉઘડ આવે છે ? પુરુષ—હજી કાંઈ વધારે કહેવું

બાકી રહ્યું છે કે શું ? સ્ત્રી—તમે એટલો બધો ત્રાસ કેમ પામો

છો ? રહ્યું માં ? પણ વાર સવારમાં તમારે એક કામ કરવાનું છે

હો. નથનો આંકડો સમો કરાવવો છે, ભૂલતા નહિ પુરુષ—(જરા

ચીડાઈને) તને તે કાંઈ અઘરા છે કે નહિ ? એકવાર કહ્યું છે કે

હું રવિવારે જઈશ ત્યારે સમો કરાવી લાવીશ, તે છતાં દાલી ટક

ટક કર્યા કરે છે. સ્ત્રી—(જરા માનથી) વાર ભૂલી હવે વાત કાઢું

તો સોગન છે. દાગીનાજ નહિ પેરે એટલે પછી તમારે તડખડ ક-

રવી ટળશે. સમજ્યા ? પુરુષ—વાર વાર. એમ કહી માથે ઓઢી મુઠ

રહે છે તેવામાં જરા વાર પછી ખૂબ દંડોળીને સ્ત્રી—આવી કે અ-

ત્યારથી કુંભ કર્ણની (નીદ્રા) આ બાળક ત્રણ ચાર વાર ડચકી

જમ્યું ! છે કાંઈ ચીંતા ? પુરુષ—(ખૂબ ચીડાઈને) અરે ! તને તે

કાંઈ અક્ષત છે કે નહિ ! અમારે શું ધરમા બેઠાં બેઠાં જીવ હલાવવાની છે ? આખો દિવસ મહેનત કરવી પડે છે. ચાલ ગડગડાડ. સ્ત્રી—શ્યો હવે બાણ્યું એનો, છોકરાનું બાળાતીયું દયાવીને શું પડ્યા છે ? કહાડોને અત્યારમાં લડધાની પેડે લોટાયા ?

પુરૂષ બિચારો અંતે થાકીને જોડેના ચોરડામાં જઈ અંદરથી સાંકળ વારી સૂત રહ્યો. ” મતનજ કે આજ કાલ ધણી સ્ત્રીઓ દાંપત્ય ધર્મને સમજતી નથી. પરંતુ પુરૂષ પર નાના પ્રકારે કામુ ધસવાના હેતુથી તેને ગડગડ સતાવે છે આવી કંઈકેશા સ્ત્રીનું છોકરું અથવા બીજું કોઈ સંબંધી ગુજરી જાય છે ત્યારે તે રોમ રોમને પોતાની આંખો ખોલે છે. નથા કુટી કુટીને છાતીનું દરદર ઉપજાવે છે.

દુર્ગુણી સ્ત્રી.

તમામ રીતે નિંદવા લાયક ગૃહસ્થાશ્રમ અધમ પંક્તિમાં ગણાય છે. શાક બગડ્યું તેનો દિવસ બગડ્યો, અથાણું બગડ્યું તેનું વર્ષ બગડ્યું અને બાલક બગડી તેનો જન્મદિવસ બગડ્યો. સ્ત્રી જો દુરાચરણી હોય તો તેનો પુરૂષ કદી પણ સુખ પામતો નથી અને ગૃહસ્થાશ્રમ પણ જળ પ્રવાહમાં પડેલા તુલુ સમૂહની પેડે તદ્દન વીંખાઈ જાય છે. પુરૂષ ગમે તેટલો ધીર અને સમગ્ર હોય તો પણ જ્યાં સ્ત્રી બગડી ત્યાં તેનાથી ધરતી સરલ વ્યવસ્થા કદી પણ ચાલી શકતી નથી. દુષ્ટ સ્વભાવની બામનિઓ હમેશના કંડાસથી ગમે તેવા પુરૂષને પણ કાયર કરી મૂકે છે. આખો દિવસ કાંમકાજ કરી થાકી ગયેલો પુરૂષ બહારથી ઘરના ઉંઝરાપર પગ મૂકે છે કે તરતજ પારકી નિંદા અને અદેખાઈના બડબડાટ શરૂ થાય છે તેથી પુરૂષ ગમે તેવા મનઃકુટ મનનો હોય તો પણ તે વખતે તે પોતાના દિલને હાથ-રાખી શકતો નથી તેવામાં વળી ઘરેણાંની બાબતનો ઘોંઘાટ મચાવી પુરૂષને પૂરેપૂરો ઘેત્રો બનાવી દે છે. આવી સ્ત્રીને સોમદેવ બટે કાગડીની ઉપમા આપી છે:—

દુર્દશાસ્ત્રી બાલમાં પડવાથી વ્યાકુલ થયેલા પતિને જીવતો છતાંજ કૂર કુબારજ કાગડીની પેડે ઠોસે છે. અધમ ચોરત પુરૂષે પેદા કરેલું ઘરનું સધળું રાચ રચીલું અસ્તવ્યસ્ત કરી ધનવાનને પણ બીજી બનાવી દે છે તથા સુખના છોડો આણી બેઝીની માફક હમેશાં કષ્ટ આપે છે. અભિમાની ચોરતો ઘરનું કામકાજ કરવાથી બેદરકાર રહી બોલે છે કે “ શું અમને કોઈએ વેચાતી લીધા છે કે શું અમારાં માખાપને કાંઈ ક્ષત વર્તાવે છે ? પૈસા મળ્યા હોય તો રાખે, પાછા,

કાંઈ હસીએ તો કહે કે હર્યાં કેમ ? આ તે શી રીતે પોસાય ?
મારી સાસુ તો સાત ભાયડા ભાંગીને એક બાયડી ધડી છે. બોલતાં
બાંધે અને છીંકતાં દંડે એવું તો મેં આ ઘરમાંજ દીઠું. હું તો
કાંઈ ગણકારતી નથી. ગણકારું તો રહેવાય કેમ ? એ ગમે તેમ કહે,
પણ હું તો મારે કરતી હોદશ તેજ કરીશ. ધણી પણ માવડીઓ
છે. માને કાંઈ સમજવી કહી શકે નથી. ખીજના ધણી પોતાની
સ્ત્રીને કેટલું લાડ લડાવે છે ? આ તો કામ કરીને મરીએ અને જરા
વિસામો લેવા ખેરીએ તેટલામાં તો કહેશે કે ફાળું કર દીકણું કર
એમ ટકટક કરી જીવ ખાઈ જાય છે.”

આવી ખરેખર સ્ત્રીઓના સહવાસથી પુરુષને ઘણુંજ દુઃખ
વેઠું પડે છે. જેનું મન અવિધારથી અંધકારથી અને અનેક વેદ-
મોથી ભરપૂર છે, જેના હૃદયમાં જાત ચક્ષુ ખુલેલાં નથી અને જેને
કર્તાવ્યાકર્તવ્યનો કાંઈ પણ વિવેક નથી એવી સ્ત્રીની સાથે જોડાયેલો
પુરુષ મનમાં મનમાં બળ્યા કરે છે અને નહારી કોક રીતિને ગાળો
દે છે. કાંઈ પોતાની તેવી સ્ત્રીને સમજવી પોતાના મતમાં મેળવવાનો
પ્રયત્ન કરે છે પણ તે સમજતી નથી. હિતવાક્ય માનતી નથી અને
કાંઈ શુભ કાર્યપર આસ્થા પણ રાખતી નથી. વિના કારણ લડી
મરનારી, ખાલી ટકટક કરનારી, કુમારે આલનારી, મનને સુઝાવનારી,
દિલને બાળનારી અને અવિચારી નહારી નારીના ચિચાર કદી પણ
પોતાના પુરુષને અનુકૂળ પડતા હોતાજ નથી. જ્યાં બંનેના વિચારો
મળતા નહિ ત્યાં પ્રીતિ તો ક્યાંથીજ હોય ? જેની સાથે મન મળતું
ન આવે તેની સાથે ઘર, સંસાર સુખ કેમ આવે ? જુદાં મનવાળાં
કંપતીની જિંદગી સુખનો અનુભવ કરવામાં ખેનરીયજ રહે છે.
એક ગુજર કવિએ કહ્યું છે કે:—

પતિ પતિનના પ્રથમથી, મળતા હોય મિલનજ;
મદૈવ સુખે તો સાંપડે, નહિં તો જન્મ અકાજ.

નહારી સ્ત્રી.

મનહર છંદ.

કામનીના કામની કહેલી જે પદા મનીશે,
કામની છે શિક્ષા તે તો કામની તમામની;
કામની જે કરે નહી ચિંતા ઘર કામની તે,
નિર્લજ નકામની કિંમત જે બદામની;

કામની કામની જેવી, કંથમાં ન કરે પ્રીત,

કુંભારના કામની તે, ગદ્દી જેવી ગામની;
 સારાં કામકાજ નીત્યે, કરવા કામની કીધી,
 કામની જે આજસુ તે, કામની શા કામની.
 આરી સુધરાઇથી ધરાઇ સુધરાઇ બાઇ,
 સંસારમાં તે તો સદ્ભાગણુ ગણાય છે;
 બણી ગણી નહિ ભરથારથી ભુંડપો પામી,
 વિશ્વમાં તે વનિતા વેરાગણુ ગણાય છે;
 ખારીલી જે નારી વાણી, નઠારી ઉચારો જાણે,
 નારી નહિ એ તો કાળી નાગણુ ગણાય છે;
 કુલટાના કંથને તો કહે દસપતરામ,
 કક્ત સદૈવ માસ ફાગણુ ગણાય છે.
 કુમારજી કંથને મનાવા માટે કહે કેણુ,
 હું તો તુંથી હારી હવે, માટે મારી માણું છું;
 માણુસો મળો મને કહે છે કંથને મનાવ્ય,
 માટે હું મનાવા આવી બ્રાંત તારી બાણું છું;
 તેં તો વાંજ્યો આડો આંક ટાંક મારો વાંક નથી,
 રાંક બની બંધી રીસ, રૂદ્યાની ત્યાણું છું;
 રોયા તારી રીસ મુક્ય, કરય તારું કાણું મોઢું
 પીટયા ધને હું પચાસ વાર પગે લાગું છું.

ઇંદ્રવિજય છંદઃ,

શંખાણિ નારી નકી સુધરે ન, સહસ્ર ઉપાય સજ્જે મન સાચે;
 અંતર ઠેક ઠરે ન શિખામણુ, દંભથી ભેદ બણે બણી ડાચે;
 કોંટ પ્રયત્ન કરે કદિ કોઇ, કળો જળ કેમ રહે ઘટ કાચે,
 કાણું કળેવર જન્મ થકી થયું, તો મુખ રાતું રહે ન તમાચે.

દુષ્ટા સ્ત્રીનાં કર્તવ્ય કર્મ.

દુષ્ટા સ્ત્રીનાં કર્તવ્ય કર્મ એ છે કે—પ્રાતઃ કાળમાં ઉડી ઇશ્વર
 સ્મરણુ ન કરતાં કલેશનું સ્મરણુ કરે છે, કાંતો પોતાના પતિ સાથે
 કાંતો પાડોસી આડોસી સાથે ગમે તે વાતમાં વચકાં પાડી વાટે
 જતી તકરાર હોરી કંકાસ કરે છે અને કદાચ લડવાના અપાર આ-
 જ્ઞા કરતાં છતાં પણ તે સાથે લડનાર ન મળ્યું તો પોતાના બાળકેનું
 તે કુમારજી કુડીયું કહાડી નાંખે છે. બાંડી બાંડીને બીતરમાં માત
 પાડી નાંખે, પોતે પોતાનું પેટ ઠારે પણ પારકાના પેટની પંચાત, કરે

નહીં, પતિને ઘડી એક ઘરમાં જવા દે નહીં. આર ઘડી જ્યારે ચહુ ટામાં જાય ત્યારે તે પતિ અને કુસતિને જરા ઠળ વળે છે. સર્વ સાથે કુસંપ કરનારી, દુષ્ટ આચાર વિચાર વાળી કપડી, કુટીલ, કૃત-સ્ત્રી, કુચ્છંદ કારિણી કુલટા, કોધમુખી, કામ વિહવળ, કત્તેશ વદ્ધભ કુકર્મ કર્તા, અને કુશક્યદિવની વિગેરે સર્વ દુષ્ટ ગુણોના ભંડાર રૂપ હોય છે. કદાચ તે ધણી સાથે, લોક સાથે કે સંબંધીઓ સાથે મ-મતા બતાવનારી હોય તો જાણવું કે અવશ્ય સર્વની આંખોમાં ધુળ નાંખી આડો વ્યવહાર આદરનારી છે એમ સ્પષ્ટ રીતે સમજી લેવું; અર્થાત્ વિશેષ નખરા સાથે મમતા બતાવનારી સ્ત્રી પતિને ઠગનારી ઠગારી જરીણીજ હોય છે, સુકૃત્યમાં જેનું જરા પણ મન નહીં, પણ પ્રત્યેક કુકૃત્ય એને દુઃખદાયક આચરણોજ આચરવા જેનું મન સદા એક સરખું લાગી રહેતું હોય છે, જેથી એવી દુષ્ટ સ્ત્રીઓના સુખ સહ-વાદમાં રહેવા કરતાં તો, એકાંત પણામાં કે વાંદા રહી વિયોગી પણા માં જીંદગી ગાળવામાં અપાર સુખ છે કેમકે—ભુંડી ભારજી વિષે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

ભાઈઓ જેની ભારજી બૂડીરે, તેને પીડા અંતરમાં ઉંડી; ટેક લાજ તજને લડાઈ કરે નિત્ય ભાગવા લોક ભરાય;
સારા માણસના ધરતું વગોણું જોડું જગતને યાત્ર. ભાઈઓ. ૧
જેમ ખીલાડી ડાંદરને જીતે, એમ નાથ સાગા કરી નેણ;
પગ થકી પ્રગટે માથા લગી, એનાં વાંકા કઢાડે વેણ ભાઈઓ ૨
આર ઘડી જિયુ ચઢે ટળે, ત્યારે સુખ જંતેને થાય;
ઘડીએ આવીને ઘેર ખેસે ત્યારે; શેર લોહી સુકાય. ભાઈઓ. ૩
પોહાર ચડે દીન પોહોડીને ઉડે, ચોપે લડાઈનો ચાલ;
જો લડનાર કાઈના જડે તો, પડતાં પોતાનાં ખાજ. ભાઈઓ. ૪
સ્નેહ કરી. કદી સ્વામી સંગાયે, એસી ન જોડે વાત
ધુમાડની પેઠે ધુધુવાતી રહે, રોશે ભરી દીન રાત. ભાઈઓ. ૫
પિયુ થકી તો ધણી પોતામાં, સમજણ સદાય;
દૈવ થાકે તો મનુષ્યના મુખની, શીખામણે શું થાય. ભાઈઓ. ૬
પંડિત શાસ્ત્ર ભણે પૂરાણી, મોટી સભામાં મનાય;
માન તજ. મૂર્ખિના મોહોડાના; તેજ દુંકારા ખાય; ભાઈઓ. ૭
જેને વીતી તે નર જણે, આણે ખીજે અહંકાર;
જુડમનો ધનવંત કહે, કાઈ ગરવ ન કરશે લગાર. ભાઈઓ. ૮

અનાર્ય સ્ત્રીના લક્ષણ.

હરિગીત છંદ.

- જે નાથ વચનો પ્રેમથી, નિજ હૃદયમાં ધરતી નથી,
કહિ જાય તેવું તે પ્રમાણે, કાર્ય તે કરતી નથી;
જે વાત સાધારણ વિષે યશુ. કલેશમાં નૈયાર છે,
સંસારમાં તે નારના, અવતારને ધિક્કાર છે. ૧.
- હર વખત જે હિત વાક્યને, ત્રવણે ધરી હરખે નહિં.
પુર સ્નેહની લહરી વડે, પતિ વદન જે નિરખે નહિં.
જે સ્નેહી સામે ક્રોધની, દૃષ્ટિ થકી જોનાર છે, સંસારમાં ૨.
જે ધર્મના શુભ કર્મના મોંઘા પુરા સમજે નહિં;
ધ્રુવેનુ સારે કામ કરવે, સર્વદા સમજે નહિં;
નિજ ઘર તથા પર ઘર વિષે, જે પ્રેમથી જાતાર છે; સંસારમાં ૩.
અંતર વિષે જે સર્વ કરતાં, શાશ્વી થાવા જાય છે,
કુળ, કાન્તના કે રૂપના જે, ગર્વમાં ગુથાય છે;
સૃંગાર સજવામાંજ નિત, સાદૃશ્ય જે ગણનાર છે; સંસારમાં ૪.
જે નાથનું અથવા સગાનું, વચન લવ સાંભળે નહિં,
ખ્યારી છતાં પણ ખ્યાર જગ, પતિ હૃદયમાં નાંખે નહિં;
જેનું નિરંતર કટિ સાડું, સર્વથા તકરાર છે; સંસારમાં ૫.
સુખરૂપ સરજી તે છતાં, દુખરૂપ જે દેખાવ દે,
મૃદુ વચન જ્યાં વદવા ઘટે, ત્યાં ક્રોધનાં વચનો વદે,
વાણી ઉચારો પ્રેમની ત્યાં, બહેમ જે ધરનાર છે; સંસારમાં ૬.
જે પિયરમાં વસવે સદા, હૈડે ઘણી હરખાય છે,
પતિ પાસ વસતા એક પગ, જેની દિવસ સમ જાય છે;
જે જાણીને આ જગતની, જંજાળ ભોગવનાર છે; સંસારમાં ૭.
જે જીવાનીના જોરને, ખતલાવવા બહાને ફેરે,
રે ! એમ કરતાં શરમ કે, નિજ દોષ દિવસમાં નહિં ધરે;
એ આર્યની પતિ નહિં, પણ પિંડમાં ભગનાર છે; સંસારમાં ૮.
કલ્યાણના વચનો કહોનો, બાણુ જેવાં જે ગણે
જે દુરાચારી હોય તેની, દિલ થકી દારી બણે;
જોયા વિના જોખમ તણાજે, માંગમાં ધસનાર છે; સંસારમાં ૯.
મદમસ્ત જોવાથી અરે, દિન અસ્ત જે દેખે નહિં,
યાહોમ કરવે જે વળી, કુળ લાજને ભેખે નહિં;

- ભાંડી બલાને ભામની, જે છેલને છગનાર છે; સંસારમાં ૧૦
 પ્રભુસમ સમજવો સ્વામીને, સૌ શાસ્ત્રકારો પશુ કહે,
 ઉપદેશ આવો સુધાવત્, જે કામની મન ના લહે,
 ઉલટા ગણે અંતર વિષે, જે દામ સમ ભર્તાર છે; સંસારમાં ૧૧
 શક્તિ વિના સંતાપતિ, પટ ભૂખણા સાર પતિ,
 બહુ ભેદનાં વચનો વદી, જે અસુખને ઉપજાવતી;
 પર મહેલ દેખી રંક ધરનો, નાશ જે કરનાર છે; સંસારમાં ૧૨.
 જે સુખ પરાયં જોઈને, રે ! અન્યથા મનમાં બજે,
 જે સ્નેહિ જનમાં કલ્લહ વધવા, યોજના રચતી છજે,
 હૈયા કુટીને શીખરી, જે સંપત્તે હરનાર છે; સંસારમાં ૧૩.
 જોખન અમલ વા જરથકી, આધીન થઈને જે રહે,
 નિજ ધર્મ ત્યાગી જે ઉરે, પર પુરૂષની પ્રીતિ ચહે;
 કુલટા કુવાક્ય પ્રબોધથી, જે ચિત્તથી ચળનાર છે; સંસારમાં ૧૪
 આ સૃષ્ટિના રચનારની, જે શક્તિ યોગજતી નથી;
 કરિ એકતા દાણવાર મનથી, ભજન પણ કરતી નથી;
 ચપટી લાઘ્ય ચોખ્ખાની જે, દેવળ વિષે ફરનાર છે; સંસારમાં ૧૫
 જે સૂક્ષ્મ વસ્ત્રે અંગના, આભાસને દેખાડતી,
 ભગ્નુર જોખન જોરથી જે, બહુ લટકતી ચાલતી;
 નયને નચાવે મર પ્રતી, જે હાસ્યમાં હુશિયાર છે; સંસારમાં ૧૬
 જે પરપુરૂષની સાથ વદતાં, ધુર્ત શરમાતી નથી,
 જે પનવટે નિર્લજ્જ થતાં, લવણેશ લજવાતી નથી;
 સૈયળ મળે તો વીતમાં જે, યોગણી ચઢનાર છે. સંસારમાં ૧૭
 સુખ સમય જે સુખ ભોગવી, દુખ, સમયમાં છેડી ખસે,
 રહિ એક બામ્નુ ધારણા, ઉલટી પતિને જે કસે;
 એ ત્રિય નહિં પણ, રાક્ષસી, કેવળ કપટ આગાર છે; સંસારમાં ૧૮
 પાચીન અર્વાચીન સત્તિની ખ્યાતિ સાંભળતી નથી,
 ત્યગ મહત્ જનના માર્ગમાં, મનમોદથી મળતી નથી;
 કુલટા કથન કાને ધરી જે, હર વખત હસનાર છે; સંસારમાં ૧૯
 શક્તિ છતાં શુભ દાન દેવે, જે પુરી કંજૂસ છે,
 મિથ્યા ખરચના ખેલમાં જે, મોહિની મંજૂસ છે;
 જે જગ ઠગોના વેણુના, વિશ્વાસમાં ફસનાર છે; સંસારમાં ૨૦
 જાચક ધરે આવે કદિ તો, આમ તે કથનો કથે,
 “હું આપવા નવરી નથી” તું, મદતનો શાને મથે;

રે અન્ય નહિ પણ એક પૈસો, માત્ર જોને સાર છે. સંસારમાં ૨૧
 પક્વાન પ્યારા નાથથી જે, ગુપ્ત રહીને ખાય છે,
 હા ! જે પતિ પગલાં પછી, ઝટ બહાર સટકી જાય છે;
 ધર કામમાં પ્રીતિ નહિ, પર ઘેર જે વચનાર છે; સંસારમાં ૨૨
 કંકાસ કરવે કુશલતા, જેની બધે પંદાય છે,
 અપરાધ પોતીકો વળી, સંતાડવા જે ચ્હાય છે;
 ઉંઘી અહરનિશ અંગમાં, જે રોગ બહુ ભરનાર છે; સંસારમાં ૨૩
 જેને વચન વદવા તણી, કંઈએ ખચર પડતી નથી,
 જે ગજ કરેછે રજ તણું, મિથ્યા મુખ કથનો કથી;
 જે છે મલિન મનથી પરંતું, બહાલમાં વદનાર છે. સંસારમાં ૨૪.
 જે વિષમ વચનો વાપરી, પરિનાપ પાછગથી કરે,
 પાટોશિનું કંઈ દુઃખ દેખી, દિલ દયા જે નહિં ધરે,
 જેતું નથી મન સ્થિર જે, પાળંડમાં પડનાર છે. સંસારમાં ૨૬.
 ઉપકારીના ઉપકારને જે, નાર બૂલી જાય છે,
 નિંદા કરી જે પારકી, અંતર વિષે હરખાય છે;
 ધરના કલંકો ખોલવે, જેની ગતી હદ પાર છે. સંસારમાં ૨૭.
 બ્યવહારમાં સમજે નહિં, પરિશ્રમ ભરે દાના કેરે,
 સમજાવવા નિજ ક્યામને. જે સાચનું ખોટું કરે;
 અમથી અચરનાં પ્રાણુને, જે, દાખથી દમનાર છે. સંસારમાં ૨૮.
 પ્રતિમા પુરી જે વાદવી, ઉપદેશને ચ્હાતી નથી,
 બહુ કોધના દુર્ગોધથી, સન્માર્ગમાં જતી નથી;
 બીજી ન સૂઝે વાત જે, હકમાંજ માત્ર ખુબાર છે. સંસારમાં ૨૯.
 સમજે નહિ જે સમયની, ઘટમાળ ચાલી જતી છે,
 ભરપુર તે ઠક્કવાય દુઃખ—હોય તે કરમાય છે;
 સારે સમે જ્યમ માગતી, ત્યમ નિત્ય જે હકદાર છે. સંસારમાં ૩૦.
 પરધેર જમવા જે અતી, અતૂરતાએ અંધ છે,
 નિજ ઘેર જમવાનું અરે ? એ લોકો પણ બંધ છે;
 હક્ક વચન જે ખોલવે, તરવાર કરી ધાર છે; સંસારમાં ૩૧.
 રસ પ્રેમનો નહિ નેત્રમાં, ઘર્ષણથી લાલો ભરી,
 જમનારની જે હારમાં, પિરસે નહિં કંઈ પાપરી;
 રોહી સગાનું સાચવી મન, શાન્તી જે થાનાર છે. સંસારમાં ૩૨.
 નર સમૂહમાં લજ્જા વિના, છકથી જે ચાલી જાય છે,
 દર્શન થતાં જ્યાં હોય ત્યાં, નર સ્પર્શ કરવા ચ્હાય છે;

મર્યાદ મુકી માર્ગમાં સહિ સાથ જે રમનાર છે. સંસારમાં ૩૩.
 પતિમાં નહિ શક્તિ તથાપી, ખરચ આનવાથી કરે,
 અકળાય ત્યારે આપી મેણા, નાચને કાયર કરે;
 કારણ વિના હલકું બકી, જે લાખથી લડનાર છે, સંસારમાં ૩૪.
 પરદ્રવ્ય હરવે નજર જેની, જન્મથી જનમેલ છે,
 મન જે તણું જળ દોર સમ, વળિ મનસુખાનો મ્હેલ છે;
 બાના બહુ છે શોધવામાં, સર્વદા સરદાર છે સંસારમાં ૩૫
 એકાંતમાં જે અંગ ચોળી, નેહથી નહાતી નથી;
 સર્વોગ ઢાંકણ સ્વચ્છ વસ્ત્રે, શુદ્ધ જે થાતી નથી;
 રે! કુવડ પદને યોગ્ય જેનો, અટપટો આચાર છે; સંસારમાં ૩૬
 ખેલાડી જે ખડખડ હસી, વા તાળીઓ પાડી અહા!
 દિલ છુટથી વાતો કરે, બર ચોક માંચ અનાડી હા!
 આવી નમાલી નારીને, શું દેવની દરકાર છે; સંસારમાં ૩૭
 નિજ બાળનું પોપણ કરી, રે! કેવી રીતે પાળવા;
 નહિ જ્ઞાન ઉરમાં એક હા! ધમકાવવા કાં મારવા.
 સન્માગ તે શું શીખવે, જે ક્રોધનીજ કટાર છે; સંસારમાં ૩૮
 જે લાવ લેવા લખતો, બાળક તણું હિત ના જુએ;
 વહેલો વિવાહ કરી અરે! નિશ્ચિંત થઇને જે સુએ,
 કરિ ગ્રહણ ધન કેન્યા તણું, જે ખંતથી ખાનાર છે. સંસારમાં ૩૯
 જે વહેમ રૂપી લોઢમાં, મિથ્યા તણાતી જાય છે,
 કરવા પતિ વશ મંત્ર, દામણ માંચ જે લલચાય છે;
 મિથ્યા ઉદાસ રહી ત્રિયા જે, શ્યામ દિલ દરનાર છે, સંસારમાં ૪૦
 સુખદા વિવેકે સ્નાનની, સન્માન જે દેતી નથી;
 નિજ ઘેર આવે એસવા, તો દષ્ટિમાં લેતી નથી;
 વસ વસે મનમાં થાય એવો, જે તણો વ્યવહાર છે; સંસારમાં ૪૧
 કરમાં ગૃહિ જે માલિકા, ભગવાનને બજતી નથી;
 છલ ભેદનાં કામો અરે! અંતર થકી તજતી નથી;
 જે જીંદગી જળવાય એવા, નિયમથી લડનાર છે; સંસારમાં ૪૨
 ધટિ એક જે ઘરમાં સુધારો, રોડથી દરતી નથી,
 હું જાણું એપી બામિની સુગરી જરી નરતી નથી,
 માળા જુઓ બાંધે કમે પણ, આ મહા દુઃખકાર છે; સંસારમાં ૪૩
 પ્યારા પદારથ પાકના જે, પકવવે અજ્ઞાન છે,
 ખીજ ન જાણે વાત જેનું જમણું જમવ બાન છે;
 ગુણુહીન ગીતો ગાઇને જે, એક રસમાં તાર છે. સંસારમાં ૪૪

બીભત્સ શબ્દો બોલીને જે ચિત્તને રાજી કરે;
 મન, કર્મ વચને જે ત્રિયાની પાપ વૃત્તિ વિસ્તરે;
 જે જર થકી જગ લોકના, ચગ પ્રેમને ચહનાર છે. સંસારમાં. ૪૫.
 નખશીખ શોભા નિરખવા તક, આપત્તી જે લોકનો,
 કદિ લાજ જાતાં ના ગણે, જે શરમ અથવા શોકને,
 જે કુલીન સ્ત્રીનું શીઘ્ર દેખી સર્વદા બળનાર છે. સંસારમાં. ૪૬.
 જે સાવચેતી રાખીને, પ્રિય પ્રહરમાં નથી જાગતી;
 ભૂતાથ પ્રત્યે નાથનું કલ્યાણ જે નથિ માગતી;
 જે સદા સ્વાસ્થ સાધવે, તત્પર ચદા બળનાર છે. સંસારમાં. ૪૭
 જે થઇ નરોદ સ્વભાવથી, ભર્તારની પહેલાં સુવે,
 રે! એ વચન પતિના સુણી જે, રાગડો તાણી રહે;
 જે નાથની પહેલાં સુખેથી, સર્વદા જનનાર છે. સંસારમાં. ૪૮
 સાસુ અને સસરા તણી, જે સેવના કરતી નથી,
 મા બાપની ત્યમ લાજ મનમાં, જે જરા ધરતી નથી;
 હ્રસ્મેશ જેને પાપ વચનો, બોલવામાં પ્યાર છે. સંસારમાં. ૪૯
 કરકસર કરવા જાય પણ, રણ થાય એવું આચરે,
 પૂછે પૂછીને ભાવ પણ, ઝટ ઉંટને આગળ કરે;
 ડા'પણ કરીને ડોળમાં જે, હાંપને હજીનાર છે. સંસારમાં. ૫૦
 પરદેશમાં પતિ હોય તેનો, વિરહ જે ગણતી નથી,
 ઘટધટ ભટકતી ચટકમાં, ગંભીર જે બણતી નથી;
 આવે સમે આનંદથી, સંગાર જે સજનાર છે. સંસારમાં. ૫૧
 પરપુરુષની દુર્વાસના, સાંખી રહે જે સહેલથી,
 હલકા વચન બોલે તથાપી, રીસ ન મળે પહેલથી;
 ઉલટી હશે! એ શું હશે? કળી કાળનો ઉપચાર છે. સંસારમાં. ૫૨
 કુળવાનની તનયા છતાં, કુલટાની જે સંગત કરે,
 ગુણવાનની પતિ પરંતુ, નફટ થઇને જે ફરે;
 વખતે અરે ઉપદેશિને, જે વૈરથી વઢનાર છે. સંસારમાં. ૫૩
 નહિં શરમ જેના હૃદયમાં, કામાન્ધ જે છે કામની,
 મન વશ નથી જેનું જરા, એ નાર નિશ્ચે નામની;
 હલકી હરામીને હઠીલી, દુઃખનું જે દાર છે. સંસારમાં. ૫૪
 ૪'દી સ્વછંદી હાલ હા! બહુ હિંદની રામા ચર્ધ,
 કંચન હતું ત્યાં કથિરની, ખાતુ અરે! પ્રસરી ગઇ;

સીતા સમી શું એક આજે, ધર્મમાં પળનાર છે. સંસારમાં ૫૫
 બળવંત બધન તોડવા, સુધરેલ પણ બહુધા મથે,
 આપી વધારે છુટ કરવા, તર્કથી ક્યનો કયે;
 એનું ન માને એ હજી, પરમેશ્વરો ઉપકાર છે. સંસારમાં ૫૬
 ક્યાં દ્રૌપદી ક્યાં નર્મદા, ક્યાં અનસુયા કુળ પાવની !
 તારામતી દમયંતી કુંતી, ક્યાં હશે કુળ ભાવની;
 આ આર્યના સ્થાનક વિશે, અધ્યઓધનો શું ભાર છે, સંસારમાં ૫૭
 સદા અહો ! પ્રાણેશ હો ! કરુણા કરો કરુણા કરો,
 લલના વધી કુલટા વધી, દુર્ભાગ્ય એ હમણાં હરો;
 નારીજ સદ્ ગુણવાન થૈ, એથીજ જય જયકાર છે,
 સંસારમાં તે સુંદરીને ધન્ય લાખો વાર છે. ૫૮

ધરથી બેદરકારી.

સ્ત્રીઓ પોતાના ધરની આગળ જતાં કેવી સ્થિતી થશે ? એ
 બાબતનો વિચાર કરવામાં મિત્રકુલ બેદરકાર હોય છે કેટલીએક ધ્રુવડ
 એરતો જેમ અને તેમ તરત પરવારવા માટે એકદમ અટકળથી
 વધુ થડુ રસોઇ કરી નાખે છે તેમાં રાંધ્યું વળે અને બોદ્યું
 બહાર પડે એ કહેવત પ્રમાણે વધેલી રસોઇ કોઇને આપવી પડે
 છે અથવા એકવાડ બુઠવાડમાં નીકળી જાય છે. અથવા તો ખીજે
 દહાડે સવારે વારસા રસોઇ ખાવી પડે છે, આ બાબતમાં મુખ સ્ત્રી-
 ઓનાં મુખથી એવાં વચનો નીકળે છે કે અમારે તો ટાડુ શીર જે
 હોય તે ચાલે, આમ કહેવામાં તેઓ પોતાનો ઉત્કૃષ્ટ જીવ સમજે
 છે, પરંતુ વિચારી જોઈએ તો તે તેમની બેવકુલાઈ છે. વામી બ-
 જેલું, સજેલું તથા ઉચ્છિદ્ર અન્ન તો તામરી મણસનેજ પ્રિય હોય
 છે, વળા કેટલીએક સ્ત્રીઓ રસોઈ કરતી વખતે રોટલી સાડ ધણું
 અટામણ લે છે. રોટલી થઇ રહ્યા પછી પોતાના ધ્રુવડપણને લીધે
 થયેલો અટામણનો વધારો આટલા અપટ્ટી લોટમાં શું એમ માની
 એકવાડમાં નાંખી દે છે. એ લોટ ઓછામાં ઓછો ગણીએ તો એ
 અટ્ટી રૂપિયાભાર દરરોજ નાંખી દેવામાં આવતો હશે, એમ કરવામાં
 બે મહીને ૧૫૦ રૂપિયાભાર લોટનું નુકસાન થાય છે અને વરસ
 દહાડાનું ગણીએ તો અર્ધો મણ કરતાં પણ વધારે નુકસાન થાય
 છે, આ નુકસાનનો બચાવ કરી તેટલો લોટ કોઇ ગરીબને આપી
 દેવામાં આવતો હોય તો વાજખી ગણાય. આ પ્રમાણે ધ્રુવડ સ્ત્રીઓ
 ખીજ દાણાદુણીમાં પણ ધણીજ બે દરકારી રાખે છે.

હલકી ચીજોને નકામી ગણી તરત નાખી દેવામાં આવે છે. પણ તેમણે સમજવું જોઈએ કે કાંઈ પણ ચીજ નિરૂપયોગી નથી. જ્યાં સુધી આપણે તે વસ્તુનો ઉપયોગ જાણ્યો નથી ત્યાં સુધીજ તે નકામી ગણાય છે. ફક્ત મોટી ચીજ ઉપર લક્ષ આપતાં નાની ચીજ ગપસપમાં ગણાઈ જાય છે. આમ થવાથી જ્યારે તે ચીજને ઉપયોગ આવે ત્યારે પશ્ચાત્તં પડે છે, એક વખત જોમ પાડી ઉઘાડે હાથથી વાપરવા માંડીએ તો મેટી તીજોતીજું પણ નળીકે દેખાય છે, પેસા કેળું ક્યાં છે? શરીર સત્તમન તો સાડીયાં બહોત જોમ માળી નાની રકમની કાંઈ વિસત ન ગણી એ કાળજીથી વાપરવા માંડીએ તો પરિણામ કાંઈ સાર આવતું નથી ધરથી બે-દરકારી રાજનારી જોરનોએ આ વીચાર અવશ્ય કરવાનો છે.

સદ્ગુણી સ્ત્રી.

આના આવા માનસિક નીતિના ઉત્તમ ગુણોથી સદ્ગુણી સ્ત્રી સંસારનું ખર્ચ સુખ ગણાય છે, સદ્ગુણી સ્ત્રી દહન થતા દિવસે શાંતિ આપનાર તથા ગૃહસ્થાશ્રમનું ખર્ચ ભૂયણ છે, સદ્ગુણી સ્ત્રી વિના આ સંસાર શૂન્ય જોવો ગણાય છે, સદ્ગુણી સ્ત્રીનો પ્રેમ, પુરૂષના જીવનને રસમય બનાવે છે, સદ્ગુણી સ્ત્રી સંબંધીઓએ રક્ષા નહિ કરાવેલી છતાં પણ હમેશાં માટે સુરક્ષિતાજ છે. ધર્મ પરાયણ અને પશ્ચિત્તાપર આસ્થાવાળી સદ્ગુણી સ્ત્રી ગમેતો વલ્કલ વસ્ત્ર પહેરે અને બહુ રૂપવતી ન હોય. તેમણે તે પોતાના પતિવત્સ રૂપ પરમ તેજથી શોભાયમાન રહે છે નિયમિત વાણી બોલનારી અને સુખને પ્રસન્ન તથા વશ રાખનારી અને પતિનેજ પોતાના પ્રાણ સમાન પ્રિય સમજનારી સત્તારીનો પતાપ સૂર્યના સમાન અને યશ ચંદ્રના સમાન પૃથ્વીપર અહર્નિશ પ્રકાશમાન સ્થિતિમાંજ દેખાય છે. આવી સ્ત્રીજ પોતાનો દરેક વ્યવહાર ધણી ચતુરાઈથી ચલાવે છે.

સ્ત્રી ચરિત્ર કળા.

કામ, પોતાની અનુપમ અવર્ણ્ય સૌંદર્યતા વડે; માણસને અત્યંત મોહ ઉત્પન્ન કરી, બચંકર ઝેર છતાં, ઈંદ્ર વર્ણના ફળ પેરે અલૌકિક મધુરતા બતાવી, મનુષ્યના પ્રાણ હરે છે. જેમ પોતાનાજ ગંડસ્થળમાંથી ઝરતી મદની ધારામાં મમ્મ થયેલા ભ્રમરાઓના મુન્જરવ વડે પોતાની મહાવસ્થાને સૂચવનારા કામાતુર થયેલા હાથીઓ

નિમેષ માત્રમાં વિષયાંધ બની કૃત્રિમ હાથણીને આધીન થઇ જાય છે અને તેને લીધે તેઓ ફાંસીમાં ફમાઇ પડે છે તેમજ કામીજન-પણ હાથ સમજવા જતીઓ, આના વિષયના પાશમાં પગધીનતાથી પકડાએલા મોટા મત્ત હાથીઓ પણ કામનાં રંગમાં આવવાથી ઠગાઇ જાય છે અને પરિણામે પુરૂષની પાંડુના મર તીક્ષણ અકુશના પ્રહાર અને ઉજ્જડ એકાંત પ્રદેશમાં બંધન વગેરે મહા સંકટ બે ગરીબ અનેક દુઃખો સહન કરે છે, તો પછી અદ્ય પ્રાણી-પુરૂષનું શું ગળું ? આ શું કામદેવનો પ્રભવ થોડો છે ? કામદેવની મોહિની રૂપ લલિ-લ લલનાઓ કટાક્ષના મરચી-તેની ખરી ખુબી જાણનારા ધણુ વિષયી પુરુષો, સહજમાં ફસાય છે. સ્ત્રીઓ તેવા પુરૂષોને પોતાના અનુચર બનાવી રમકડાનાં મારની માફક નચાવે છે, અને પિશાચિણી-ઓ જેમ રાત્રિએ માંમ અને લોહીનો આહાર પાન કરે છે, તેઓ રાત્રીએ કામી પુરૂષોને કૃત્રિમ પ્રેમ બતાવી વારંવાર ફસાવે છે. ખરે સ્ત્રીઓ આશક રૂપ મૃગને બાંધવાની મજબુત દોરી છે; હૃદય રૂપનાં મહમત્ત હાથીને કેદ કરવામાં મોટી સાંકળ છે અને દુઃખની મોટી લ-તા છે, તેની ફાંસીમાં જે બંધાય છે તેનો ફરીને કેમે કયો પણ છૂટકો થતો નથી. જે માણસ સંસારની વિચિત્ર માયાને જાણતો હોય, વળી શંખરાસુરના કપટને જાણતો હોય, અને વળી વિચિત્રની મા-યાને જાણવામાં ડળા કુશળ હોય તેટલું છતાં પણ તે સ્ત્રીની માયાને કળાને યત્કચિત્ત પણ જાણી શકતો નથી. સ્ત્રીઓનું શરીર પુષ્પના જેવું અતિ ઠકિન છે; તો આવી મહા કુશળવિચિત્ર ચિત્રશાળી સ્ત્રીઓ ખીજના અંતઃકરણને કેમ હરણ ન કરે ? કરેજ સ્ત્રી ચરિત્રજ વિ-ચિત્ર છે. તે કોઇ પણ ક્ષિપ્રે પવિત્ર કરી શકશે નહિ તે કોઇનું મિત્ર પણ થશે નહિ. સ્ત્રીઓ પોતા ઉપર ખરો દૃઢ પ્રેમ રાખનારા પર ઉ-દાસી રહે છે. પોતાને નમન કરનારા ઉપર પ્રેમ ભાવ રાખે છે અને જે પોતા ઉપર પ્રેમનો અંશપણ ન રાખતો હોય-કેવળ બે દરકાર હોય અવગુણની જાણ હોય, દુર્ગુણની મૂર્તિ હોય, વિકાર શિવાય જોતો ન હોય તેવાને માટે અત્યાતુર બને છે. તે નીચ મનુષ્ય પર લલબદ થતી અતીશય પ્રેમ રાખે છે. અને ખૂતારાઓના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે. સ્ત્રીઓ સદૃશિતાશાળી અને સારા સ્વભાવની છે એમ કહેવામાં અતી શંકા બરેલું છે. તે અળલા છતાં સખલા છે, રાંક છતાં વાદ્ય છે, કોમળાંગી છતાં વજ્રાંગી છે, નિર્મળા છતાં કુમળા છે.

વારંવાર પુરૂષોના ટોળામાં દેખાવ દેનારી ધણી કાગાતુર, મોહ ઉપજાવી ધૈર્ય ધ્વંસ કરનારી સ્ત્રી જેના ઘરમાં ગૃહિણી હોય છે તે

પુરુષનો જન્મ પણ સમાન-તરણા તુલ્ય જાણવો; અને તેની સ્ત્રીઓને કમળે રાખનારા પુરુષોનો જન્મ સદૃશ માનવો. સ્ત્રીઓ પોતાના મ-દન વિકારથી પોતાના પતિને મોહ પમાડી વશ કરી મુકે છે; એટલે વશ થયેલો પતિ જેમાન થઈ તે સ્ત્રી ગમે તે કૃત્ય કરે છે નો પણ મૂંગો બેસી રહે છે. જ્યારે પતિ કંઈ પણ બોલતો નથી ત્યારે સ્ત્રીઓ પોતે નિરકુશ બની ધરના તમામ કામકાજમાં પતિને દોરે છે તે એટલે સુધી કે પોતાના ચાકર જેવો પતિને બનાવી મુકે છે, આ સર્વ પ્રભાવ કામદેવોનો જાણવો — સ્ત્રીના મોહમાં પતિ કદુચ્છ જેવો થઈ જાય છે.

કેટલીએક પ્રૈદા સ્ત્રીઓ જેના બોલવાનો અક્ષર કે બાવ બ-રાબર જાણી શકાય નહિ એવું કપટથીજ ભરેલું કાલું કાલું બોલી જાણે સ્વભાવથીજ મુર્ખ હોય, એમ દર્શાવીને પોતાના પતિ પાસે લલાટમાં ચાંદ્રો કરવા માટે ચંદ્રમાની ગાગણી કરતાં ગાંડી બેસી થઈ જઈ જાણે પોતે કંઈ સમજતીજ નથી એમ બતાવતાં કહે છે કે “ મને આ ચંદ્રમા આણી આપોની! હું તેને મારા લલાટમાં ધા-રણુ કરીશ. ગાંડીઓ પતિ પ્રેમમાંજ લીન થયેલો તેને મનાવે છે, ને રાજી કરે છે; પણ તેનાં કાળાં કંઠાં તે જાણી શકતો નથી. વળી કાકુરજીના દર્શનનું બહાનું કાઢી પોતાની મરજી પ્રમાણે આમતેમ શે-હેર આખામાં આથડી, અતિશ્રાંભત થઈ, પાછી બ્યારે. ઘેર આવે છે ત્યારે વૃથા વિલાસ ચિન્હ બતાવી પતિને ખુશી કરી તેની પાસે પોતાના ચરણુ ચંપાવે છે. સ્ત્રીઓ એકને નેત્રના વિકારોથી રમડે છે. બીજાને વચનથી રમડે છે, ત્રીજાને ચેષ્ટાઓથી રમડે છે ચોથાને મોહમાં ફસાવે છે અર્થાત્ સ્ત્રીઓ સ્વભાવથીજ બહુશી અનેક રૂપ ધારી છે.

સ્ત્રી પોતાના પતિ તરફ ચપગ હરિણી માફક વર્તે છે પરપુરુષ રૂપ વૃક્ષ તરફ જિમરીની માફક અનુસરે છે. એ સ્વભાવે ચંડાળણી જેવી છે. મોહ ઉપજાવનારી મિથ્યા માયા છે. એ કુટિલ વેશ્યા છે માટે તે કાની થાય તે કહો જ્યારે સ્ત્રીઓ એકાંતમાં બેસી હોય છે ત્યારે હમેશાં ઉંડે નિસાસો મૂકીને સ્વતઃ કહે છે કે, “ જુદા જુદા તરણુ પુરુષો સાથે અડચણ વગર લંબોગ સુખનો અને તેના ધનનો ઉપયોગ કરનારી વેશ્યાઓને ધન્ય છે, કારણકે તે પોતાના મનની માની સર્વ આશા પરિપૂર્ણ સદૃશ કરે છે.” ચપગ સ્વભાવ વાળી સ્ત્રી પોતાની બારીમાં ઉભી રહીને રસ્તા ઉપર નજર કર્યા કરે છે

અને મરણમાં આવે છે તે પ્રભુએ છાંદિષ ગાયત્રી ગાયા કરે છે તે કારણ વગર, માળામાં રહેલા રટાકીન મણીની માફક આમતેમ દો-હ્યા કરે છે, ને હસ્યા કરે છે. સમયે તે પોતાનાં આડોસી પાડોસીને કહે છે કે “ મારો વરતો પશુની પેડે કાંઈ બોલી પણ જાણતો નથી તે કંઈ પણ કરી પણ જાણતો નથી તેનો એક દેવા જેવો છે. વિ-લાસની તો વાતજ સમજતો નથી. રત પડે કે પાડા પેરે ધોર્યા કરે છે. મેંતો એને પરણીને કાંઈ પણ સુખ દીધું નથી તેને પાત્રવે પડી તો હું રાંડના ભોગજતો. શકાણો કેવો છેલ્લો છપ્પીસો નરવર નાગરો છે ? તે તો જાણે ડાકરજ તો ! એમ કહી પોતે પુરુષની પેડે સ્વતં-ત્ર થઈને ફરે છે. જ્યારે કાંઈ પણ છેલ્લો તેને ઘેર જાય છે, ત્યારે તે સ્ત્રી હભી થઈ પોતે સામી જાય છે પછી આંખનાં ચણિઆરાં મચ મચાવી ચરકાથી તેને લલચાવે છે. વ્યવહારમાં પણ પોતેજ જવું આવવું કરે છે, સેવડ દેવડ પણ પોતેજ કરે છે, પણ પતિને જરા-મ ગણકારતી નથી. ઘરમાં ઉચે સ્વરે બોલે છે. અને સહજ વાતમાં ઘણી ધમકાવતાં જરા પણ વાર લગાડતી નથી. આવી સ્ત્રીના પતિને જીવતાં મુવેલો જાણવો.

વહુ પ્રત્યે સાસુ સસરાનું કર્તવ્ય કર્મ.

કુળવાન સાસુ સસરાઓ પોતાના પુત્રની વહુનું શી રીતે રક્ષણ કરી પોતાનો સ્વેચ્છ ધર્મ જાળવવો, તે હુંકામાં કહું છું. જ્યારે આપણા પુત્રની વહુ પીયરમાં હોય ત્યારે તેનાં માથાપ તેની રક્ષા કરે છે. તેજ પ્રમાણે આપણે ઘેર આવે ત્યારે સાસુએ તેને પોતાની પેટની દીકરી જેવી ગણી તેનું રક્ષણ કરવું, એમ શાસ્ત્રની આજ્ઞા જણાવે છે; તેનો પાત્ર જ્યાંસુધી તે વહુનું સારીપેડે રક્ષણ કરવા યોગ્ય ન થાય ત્યાં સુધી તથા જીવતાં સુધી પણ તે કુળવાન સાસુ સસરાએ પોતાના દીકરા કરતાં પણ વહુની વધારે કાળજીથી રક્ષા કરતી એવો નિયમ જણાવે છે. આમ કૃત્ય થએલાં તે સાસુ સસરા જે તે અનાથ સરખી અમળા જાતિને પોતાના ઘરમાં લાવીને દુઃખ દેતો તેમને નરકમાં મુઆ પછી ઘણો કળ મહા દુઃખ વેઠવું પડે છે. માટે વહુને પારકા દીકરી ગણી સાસુ સસરાએ કદાચિત પણ તેને કાંઈપણ પ્રકારનું કષ્ટ દેવું નહિ. આ વખતમાં ઘણાં નીચ સ્વભાવનાં સાસુ સસરા વહુને ગાળો દે છે, એ ઘણીજ નહારી અને મહાન આપમાં પડવાની વાત છે. સસરા કરતાં સાસુ વહુને બધી વખત કામ ફાળમાં સાથે રહેવાનું હોય છે, માટે સાસુ વહુના ઉત્તમ

અવહારને પહેલાં જણાવું છું. પ્રથમ સાસુ વહુને એક બેવાર પોતાને ઘેર જમવા તેડે છે ત્યારે જરા સ્નેહ દેખાડે છે, પણ હમેશાં રહેનારી વહુ થઈ કે તેની સાથે વગર કારણે વેર ઉત્પન્ન થાય તેવી રીતે વર્તે છે. પણ તેમ નહીં વર્તતાં સાસુએ નિરંતર પોતાની પાસે રહેનાર દીકરાની વહુને કોઈપણ કારણથી એકદમ ધમકી કે તિરસ્કારથી હથકાં વેણ કહેવાં નહિં પણ સમ્યક્ સાથે ધીરેથી તેને તેની પૂરતી કસુર બતાવીને તે કસુર સુધારવાના ઉપાય કહેવા, તથા ફરીથી આવી ભૂલ ન થાય તો ઘણું સારું એમ નરમાસથી તેની મતિને સુધારવા હોંશિયારી આણનારા રસ્તાઓ દેખાડવા પણ તેનું મન દુઃખાય એવું કટુક વચન તો કોઈ દિવસ નજર કહેવું, કેમકે આપણો સ્વાર્થ તેમ કહેવાથી સિદ્ધ થતો નથી. જે કાર્ય સત્તાહ સંપથી થાય છે તે કાર્ય મારફટથી થતું નથી. માટે બધ તથા પ્રીતિવડે આપણાં માણસોને પોતાને અનુકુળ કરી લેવાં એ વિચારવાનું કામ છે ખાવા પીવાના સવળા પદાર્થોમાં વહુ તથા છોકરાંમાં અંતર એટલે બેઠાવ ન રાખવો તેની શક્તિ પ્રમાણે કમ કાજ કરાવવું. છેક નિદ્રા થઈ વહુ પાસે કાન ફેરવવું નહિં. બરા કારણસર તેને આપણા કુળની મર્યાદા પ્રમાણે બહાર જવા આવવાની છુટ આપવી કોઈની કહેલી વાત સાંભળીને તરત તે વહુને કપડો ન આપવો તેમ તેને માથે જુડો આરોપ મૂકી તેનાથી વેર કરવું અથવા વફવતું નહીં. બધો દિવસ ઘણાં કામ કરવામાં આવે, તેથી કોઈ કાર્યમાં ભૂલ પણ થાય તેમ વખતે નુકસાન પણ થાય, એ કોઈ કાર્ય તેસરી પણ જવય; તેથી એવી બાબતમાં તેને આસ્તેથી કહી ઘટ્ટની મારી આપવી જોઈએ પણ દરેક નજીવી વાતોને મોટી જોઈવી તેની બાબતમાં ઠપકો આપવો યોગ્ય વહુને એવી દુષ્ટ કુટુંબ કુળના સાસુએ બીજાકુટુંબ રાખવી નહિ. જેમ આપણી દીકરીની કસુર ન ગણીને તેના ઉપર આ સ્નેહની નજર રાખે છે તથા તેના સુખ દુઃખની ખબર રાખે છે, અને પોતાની દીકરી સાથે રાજીપાયાં બેસી હશે જોયે છે, બેજ પ્રમાણે પોતાના દીકરાની વહુ સાથે પણ સાસુએ વર્તવું. નજીવા કારણસર મોટું અગાવી તેના સામાં ધુન્કિયાં કરવાં નહિં. કેમકે તે પોતાના માઆપને દૂર મેલી આપણા ઘરમાં આવી રહે છે, તેથી તેને તેના માઆપ કરતાં પણ વધારે સુખી રાખવી જોઈએ આ સવળું કદાચિત્ત જે ન પળાય તોપણ આપણાથી બનતું સુખતો તેને જરૂર આપવું જોઈએ તેને કામથી પરવારીને બેઠેલી જોઈને તરત બીજાં કાર્ય

અદેખાપથી જતાવ ખતાવ ન કર્યાં પણ ઉઘડી દયા રાખીને તે ધણો વખતથી કામ કરતી હોય તો તેને પ્રીતીનાં વચન કહી જરા વીશામો લેવરાવવો સાસુએ જરૂર જાણવું જોઈએ કે જેવું માફ મન ખીજનાં દાખ દખાણુ કે બચથી દુઃખાય છે, તેવું ખીજનું પણ દુખખાતું હશે. એમ ધારી કોઈને પણ સંકટ આપવું નહિ. કેટલીક સાસુતો દુઃખ દેતી જાય છતાં એમ કહે છે કે અમને અમારી સાસુએ ધણાંએ દુઃખ દીધાં છે, એ અમે સહન કર્યો છે. હવે તેવાં દુઃખ તમારાથી સહન થાય હુંતો તમને જરાએ દુઃખ દેતી નથી તેમ છતાં તમે દુઃખ માનશો તો તમારા કર્મના ભોગ? આમ કહેતી જાય છે ને દુઃખ દેતી જાય છે, પણ તેની સાસુની દુષ્ટ વહુ પણ તેનીજ હોય છે, કે જ્યારે સાસુ ધરડી થાય છે અને પોતાનો સ્વામી કમાઈ લાવતો થાય છે, અને પોતે ઘરમાં કરતી હરતી થાય છે ત્યારે એજ સાસુને પાછી તેજ વહુ ધણું દુઃખ દે છે, અને મેણાં પણ મારે છે, પણ એ સર્વ અનીતિજ જાણતી માટે એક ખીજના દુઃખનો વિચાર કરી લગી મળીને ચાલવું. વહુને ઘરમાં દુઃખ દઈએ તે ખીજુ કોઈ ન જાણે પણ પરમેશ્વર તો જાણે છે. તો આપણે વહુને છાન કરીને કે દુઃખ દખને શું લાભ મેળવવાના માટે તે યાદ રાખી મરતાં સુધી પણ વહુને દુઃખ દદશમાં દુનીઆમાં સાસુ અને વહુને મોટું વેર આદિથી ચાલ્યું આવે છે.

સસરો એ ઘરમાં રાખ જોવો છે, માટે તેણે પણ ઘરમાં ખાનગી રીતે તપાસ રાખવી જોઈએ કે આપણા ઘરમાં વહુઓને દુઃખ છે કે નહિં ધણા ઘરમાં સસરો દીનમ આખો પોતાના કામમાં ફરતો ફરે છે, અને રાત્રે માત્ર ઘરમાં આવે છે તેથી 'વહુના' ગુણુ દોષ જાણી શકતો નથી એટલે પોતાની સ્ત્રી જે વહુને દુઃખ દેનારી કે જે તેના ગુણુદોષ જાણે છે તે તો રાત્રે પોતાના પતિને રોજ વહુના ખોટા દુર્ગુણુ જોડી કાઢીને પતિને વહુના વિરુદ્ધ કરાવે છે, ને કહે છે કે જુઓ આજે ઘરનાં આટલો બગાડ કર્યો કાલે ફલાણો વાંક હતો કાલે પણ હું તેના વાંક વિશે શીખામણુ દેવા ગઈ એટલે નહી ખોલાય એવું મારા સામી ખેલી આજથી આગ સામું કહે તો આગળ તે શું કરી નહી શકે તમારો પણ જરા મરજદ રાખતી નથી આટલો જરા હું દાખ નહી રાખું તો આજની છકેલી આગળ માથે છાણું થાપશે ! હાય હાય તે છોકરાને પણ ગાંઠતી નથી એશું આપણી ઘડપણમાં ચાકરી કરનાર છે ? અને જ્યારે કહેવા જઈએ છીએ

ત્યારે મોં ચડાવીને બોલે છે કે આપણે તો શરમાઈ લાજ મરીએ
ઘરમાં જરા છાની વાત કરી હોય ને જો તે વહુના બાણવામાં આવી
તો તરત જઈ બહાર દુકે છે. પણ શું કરીએ આપણો છોકરો આગળ
જતાં દુઃખી થાય એ દુઃખ સાર કહેવું પડે છે. વગેરે અનેક
યુક્તિથી તે સાસુ પોતાના પતિને ભમાવે છે, અને તે બોલો માણસ
શ્રીનું સાચુ માને છે એટલે વહુના દોષ સાંભળીએ પણ વહુના વિરુદ્ધ
બોલવા સામિત્ર થાય છે, અને વખતે દુઃખ દેવામાં પણ સામેત્ર
થાય છે. આથી પોતાના દીકરાને દરરોજ એકાંતમાં બેસાડી
તેની વહુના અવગુણ તેના આગળ ગાયા કરે છે, તેથી
દીકરો પણ માબાપના કહેવાથી નિરપરાધી વહુને રોજ
મારે છે તથા ગાળો દેવાય છે આથી દરરોજ ઘરની ભવાઈ થાય
છે. માટે કુળવાન સાસુ સસરાએ તો પોતાની વહુનાં દોષ હોય તો પણ
તે ન કહેતાં સુધારવાને મેહેનત કરી ઘર ચકાવવું તે સાસુ સસરાએ
વહુને પુત્ર પુત્રીવત્ પાળવાં તથા રાખવાં એજ તેનો ધર્મ છે.

શ્રીનું ભત્તાર પ્રત્યે કર્તવ્ય કર્મ.

આ સર્વના આરંભમાં જગત્કર્તાએ સ્વાયંભુ મનુ અને શ-
તરૂપા રૂપ એક દર્પિતનું જોડેલું કરીને પરસ્પર કેવી રીતે વર્તવું તે
બતાવેલ હતો અને ત્યાર પછી મનુએ પોતાની સર્વ પ્રજાને દાંપત્ય
ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો હતો, એ દોષનું આગળથી નથી. એમ સમજવું
કે જગતમાં પ્રત્યેક સ્ત્રીઓને પોતાપોતાનો પતિ પરમેશ્વર તુલ્ય સેવ્ય
છે અને સ્ત્રી તેની સેવક છે. અનેક ધર્મશાસ્ત્રો, પુરાણો અને ઇતિહા-
સોથી સિદ્ધ થાય છે કે, સ્ત્રીઓને પોતાનો પ્રાણનાથજ દેવત છે; અને
સ્ત્રીઓને પોતાનો પ્રાણનાથજ સંસારનું સર્વસ્વ છે, સ્ત્રીઓને પોતાના
પ્રાણનાથની ભક્તિ વિના નથી જપ કરવા ઘટિત કે નથી તપ કરવું
ઘટિત, નથી દાન કરવું ઉચિત કે નથી વ્રત કરવું ઉચિત, નથી દેવ
દર્શન કરવાં યોગ્ય કે નથી તીર્થ કરવાં યોગ્ય, નથી શ્રવણ કરવું લા-
યક કે નથી મનન કરવું લાયક, નથી નિદિધ્યાસ શોભતો કે નથી
ઇશ્વરાર્ચન શોભતું. સ્ત્રીઓ ગમે તેટલાં તપ કરે ગમે તેટલા જપ કરે,
ગમે તેટલાં તીર્થોમાં આથડે, ગમે તેટલાં દાન કરે, ગમે તેટલી દયા
કરે, ગમે તેટલાં વ્રતો કરે અને ગમે તેટલાં શાસ્ત્રો સાંભળે, પણ
પોતાના પ્રાણનાથમાં નિષ્કપટ મન-વચન-કર્મથી પ્રેમ બાંધ્યા વિના,
તેની પૂર્ણ ભક્તિથી સેવા કર્યા વિના, અને સર્વ પ્રકારે તેના મનને
સંપૂર્ણ સંતોષ કરાવ્યા વિના, લાખો અથવા કોડો વર્ષે પણ શું પર-

મ કલ્યાણનું પાત્ર થાય છે, શું સ્વર્ગ સુખને યોગ્ય થાય છે, કે શું અપવર્ગ પાત્રના (મોક્ષપાત્રના) વર્ગમાં ગણાય છે. ? અથવા તે આ-મુખિક સિદ્ધિની વાતતો દૂર રહી પણ શુ ઐહિક એટલે અહિંના વર્તમાન કાળના પણ કોઈ પ્રકારના સુખના લાભને યોગ્ય થાય છે ? કંઈ નહિ. આ સંસારમાં અનેક પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રાણનાથની પરમેશ્વર તુલ્ય પૂજા કરી નિઃશ્રેયસ અબ્યુદયની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલ છે, તે કોઈનું અજ્ઞાનું નથી તો પણ કેટલાંક ઉદાહરણો આપની આગળ નિવેદન કરું છું.

સતી શિરોમણિ અનસુયાએ પોતાના પ્રાણનાથની સેવારૂપ સનાતન ધર્મથી ન ચૂકવાનેજ સોસો વર્ષ સુધી અનાવૃદ્ધિનાં અસહ્ય દુઃખ સહન કરેલ છે. મહાસતી અરૂંધતીએ તેજ ધર્મ જાળવવા પોતાના સોસો પુત્રનો નશ થવા છતાં ધીરજ ધરી પોતાના પતિને ધીરજ આપેલ છે પરમ પવિત્ર લોપામુદ્રાએ તેજ ધર્મ નિષ્પ્રમાદ થણે એવી અદ્ભુત કાર્તિ મેળવી છે. સામાન્યના ભૂષણને ઇચ્છતારાં ભૂંપતિનાં પુત્રી ભોગવતિએ ભારે ભયંકર નાગરૂપ પતિની પણ પરમેશ્વર ભુદ્ધિથી પ્રેમ પૂવક પૂજા કરીને એજ ધર્મનો ચમત્કાર દેખાડ્યો છે. નીતિના નિગ્રાસ રૂપ નર્મદાએ ગણતકી, ક્રોધી, ક્રૂર અને કપટી કાશીક નામના પોતાના પ્રાણનાથને માથા ઉપર ઉપાડી પ્રત્યેક પુણ્ય વીર્યમાં ફરીને એજ ધર્મ પદ્મવિત કર્યો છે. મહા પ્રતાપ વાળાં મદાલસાએ પોતાના પ્રાણનાથ કુલયાશ્વનું દંભી દાનવથી ખેડું અદિત સાંભળી પોતાના પ્રાણ પરહરીને તેજ ધર્મની દદતા કરી છે. જગજ્જનની સતીએ પોતાના પિતા દક્ષ પ્રજ્ઞપતિના મુખથી પોતાના પ્રાણનાથ સદાશિવની નિંદા સાંભળતાંજ પોતાના પ્રિય પ્રાણને પરલોકના પ્રવાસી કરી તેજ ધર્મની મહત્તા બતાવ્યામાં બાકી રાખી નથી. એટલુંજ નહિ પણ ફરીથી હિમાચલને ઘેર જન્મ લઇ જન્માંતરમાં પણ તેજ પ્રાણનાથની પ્રાપ્તિ માટે બાર બાર વર્ષ સુધી દુષ્કર તપ કરી છેવટ તપનું ફળ પ્રાપ્ત ન થતાં ચિતા ખડકીને તેમાં પોતાના કોમળ શરીરની આહુતી આપવાની તૈયારી કરવાથી પણ ઉપરના ધર્મનો ચમત્કાર લોકોના ચિત્તમાં ચિતરેલ છે. પવિત્ર સતી સાવિત્રીએ યમરાજના દુર્ભેજ પાશના બંધનથી પોતાના પ્રાણનાથ સત્યવાનને છોડતી તેજ ધર્મની અબ્યુદય નિશ્રેયસ સંપાદકતા (ચડતી આબાદી અને કલ્યાણ કરવાપણું) પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. સજ્જન શીરોરતન સતી સીતાજીએ રાજ્ય સુખને ત્યાગ કરી બાર

વરસની આલ્યાવસ્થામાં રઘુકુન્ન તિલક રામચંદ્રજીની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી વનવાસના દુઃખનો ભાગ લઈ ઉપરનાજ ધર્મની સવાત્તમ મહત્તા દર્શાવી છે સદ્ગુણી દમયંતીએ પોતાના પ્રાણનાથ પુણ્યશોક નળરાજ સાથે, રાજ્યસુખ, અને પ્રાણનુદય પોતાનાં આગકોને પણ મેલી દઈ વનવાસનાં દુઃખનો ભાગ લીધો. એટલુંજ નહિ પણ કલિના આવેશથી અર્ધરાત્રિને અવસરે નળરાજ પોતાને ભરનિંદ્રામાં ભયંકર વનમાં એકલી મેલી ક્યાંઈ જતા રહ્યા, તેજ છતાં તેની ઉપર ઇચ્છા કે દોષને લેશ પણ ન લાવતાં પોતાના પિતાને ઘેર જઈ હજારો પ્રયત્ન કરી રાજ નળને તેણે ત્યાગ કરવાથી પોતાની ઉપર પડેલાં દુઃખોને નહિ સંભારતાં નળરાયમાં નિર્મલ પ્રેમ રાખી શું ઉપરના ધર્મની ઓછી પુષ્ટિ કરી છે ? રાજ્યપુત્રી રૂકિમણીજીએ પોતાના વિવાહની વેળાએ પોતાના પ્રાણનાથ શ્રી કૃષ્ણને આવનાં વિલંબ થવાથી તે સમયે પોતાના પ્રાણનો નાશ કરવાની તૈયારી કરીને તથા પોતાનો સોદર ભાઈ રૂકમીનો વધ કર્યો તો પણ તે વિષે દોષ કે ઓદાર ન લાવતાં ઉત્તરી અસભદ્ર વિષે યાવજીવિત પ્રતિદ્વિસ વધતી માન્ય ખુદ્ધિ રાખીને તેજ ધર્મને ટેકો આપેલ છે. પાત્રિત્યપ્રવિણ દ્રૌપદીએ પણ પોતાના પ્રાણનાથનાં રમેત જુગટાંથી પોતાનાં વસ્ત્ર ખેંચાવા સુધીની અવસ્થા આવી છતાં પોતાના પતિમાં અભાવ ન લાવતાં તેની સાથે તેર વર્ષ સુધી વનવાસનાં દુઃખનો ભાગ લઈ તથા ચૌદમા વર્ષમાં વિરાટના શહેરમાં પણ અનેક દુઃખ ભોગવી તેજ ધર્મની ધુરંધરતા સિદ્ધ કરી આપી છે. ઉપરના ઇતિહાસો કોઈના અજાણ્યા નથી. તે સર્વ કૃતિહાંસેયી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સ્ત્રીને પોતાનો પ્રાણનાથ સેવ્ય છે અને સ્ત્રી સેવક છે.

પ્રિય વાંચકૃન્દ— ! ઉપર લખેલી અનુયા, અરૂંધતી, લોપામુદ્રા, ભોગવતી, મહાલસા, સતી, દમયંતી, રૂકમણી અને દ્રૌપદી આદિ પવિત્ર ચારત્રવાળી ગદાસસીઓના પ્રાણનાથ અત્રી, વસિષ્ઠ, અગસ્ત્ય, નાગરાજ, ઋગુચંદ્ર, સદાશિવ, રામચંદ્ર, નળરાજ, શ્રી કૃષ્ણ, અને પાંડવો, એ સર્વે પણ પવિત્ર ચારત્રવાળા કેટલાક તો હથ્થરજ અને કેટલાક ઇશ્વરોશ હતા. અને તેની તેવા પ્રકારની ભક્તિથી તે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને અલ્પુદયની અને પરમ કલ્યાણની પ્રાપ્ત થયેલી છે. ને તે થાય તેમાં નવાઈ નહિ; પણ પાપી પામર નર વિષે ઇશ્વર ખુદ્ધ કેમ થાય ? અથવા કદા કોઈ વિરલ કુલીન સ્ત્રી તેવા પતિવિષે પણ પરમેશ્વર ખુદ્ધ બાંધે,

પણ તેમાં પોતાની સ્ત્રીનું કદ્યાણ કરવાની શક્તિ શું છે ? એવી કદી આપના મનમાં શંકા આવતી હોય તો પેહેલું ઉદાહરણ એ છે કે ઉપર લખેલી નર્મદાનો પતિ કોઈ દેવ કે દેવાંશ ન હતો. તેના જે દુર્ગુણો, તેનાં જે દુષ્કૃત્યો અને તેના જે દુર્વિચારો તેઓનું તૈજપાત્ર હતો, તેમ છતાં તેની સેવા કરવાથી નર્મદાને જે સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ તે કોઈની અજાણી નથી કે જેણે કેટલોક કળ સર્વોદય થવો પણ અંધ કર્યો હતો. એટલુંજ નહિ પણ પોતાના પ્રાણનાથને માંડવ્ય ઋષિના શાપના તાપથી મુક્ત કરી સતી અનસૂયાના પ્રસાદથી નીરોગી અને દિવ્ય સ્વરૂપ કરી આ લોકમાં અત્યાધિક સુખ પરંપરાને ભોગવી પરલોકમાં પણ નિઃપ્રતિમ સુખનું પાત્ર થઈ એ શું સાધારણ વાત ? વિચારો કે, તે કૌશિકમાં તેવી શી શક્તિ હતી ? તેણે જન્મ ધરીને સત્કર્મ તો કરેલ ન હતું. તેમ દુષ્કર્મ તો કાંઈ તેના કરવા બહાર ન હતું. વૈદ્યાશ્રમ પુરાણ, ઇતિહાસ, એવા તો શબ્દ પણ તેને કાંને પણ નહોતા પડ્યા. ગાયત્રીનો જય કે સંધ્યાવંદન અને સ્વાધ્યાય કે શિવપૂજન એ શું હોય એમ તે બાણ-તો નહોતો પણ નર્મદાને તે જોવાનું ન હતું; તેણે તો તેને સર્વોત્તમ દેવતા ગણી તેની સેવા કરી હતી, તો તેનું તેવુંજ કદ્યાણ થયું. કદિ ઉપરના કૌશિક અને નર્મદાના ઉદાહરણને આપદ્રણાક્ષર ન્યાયમાં ગણતા હોને નારદીય પુરાણનું બીજું પણ ઉદાહરણ આપની સેવા માં હાજર કરે છે.

શાકલપુરનો રેડેવાશી એક બ્રાહ્મણ, કે જે માત્ર બ્રાહ્મણને ઘેર જન્મ લીધે એટલુંજ બ્રાહ્મણપણું ધરાવતો હતો. આચાર તો સર્વ શુદ્ધના જેવાજ તેમાં હતા. પોતાનાં સર્વ સત્કર્મને તેણે ત્યાગ કર્યો હતો, પણ ભાગ્યયોગ્યથી તેને સ્ત્રી પતિવ્રતા મળી હતી. આ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના ધર્મ પ્રમાણે મન-વચન-કર્મથી પોતાના પતિની સેવા કરતી હતી. પોતાના પતિના પગ ઘોતી હતી, તેના પગ ચાંપતી હતી તે પોતાના પતિ ઉપર અત્યંત પ્રીતી ધરાવતી હતી. પોતાના પતિનાં અત્યંત દુઃખરણ છતાં મત્સર કે ઇર્ષ્યા લેશ પણ લાવતી ન હતી. ઉન્નત થઈને પોતાનો પતિ તરછોડતો, ગાળો આપતો અને વખતે મારતો તો પણ તે પતિવ્રતા સ્ત્રીને પોતાના પ્રાણનાથ ઉપર પૂરું પ્રેમને લીધે અભાવ આવતો નહિ. કોઈ કાળે કોઈ કરી તેની સામું એક પણ વચન બોલતી નહિ. પ્રતિજ્ઞણ તેના મનમાં એજ ભય હતો કે કાંઈ પણ મારાથી અનાદર થશે તો

મારા પ્રાણનાથનું મન ક્યવાશે. અને જ્યારે મારા તરફથી મારા પતિનું મન દુખાય ત્યારે પછી મારા જેવી પાપિણી પતિત અને નર્કના દુઃખોનું પાત્ર બીજી કોણ ગણાય ? આવા પ્રશ્નની પોતે લાખો દુઃખ સહન કરી તેનાં મન-વચન-કર્મથી સેવા કરવામાં બાકી રાખી નહિ. પરંતુ બ્રહ્મણને તો ધારે ધારે ભક્ષ્ય શું અને અભક્ષ્ય શું ? હિત શું અને અહિત શું ? પેય શું અને અપેય શું ? એનું જ્ઞાનજ રહ્યું નહિ. એટલુંજ નહિ પણ નિરંતર નીચની સંગતથી તે અભક્ષ્યને ભક્ષ્ય ગણવા લાગ્યો, અપેયનેજ પેય જાણવા લાગ્યો અકૃત્યનેજ કૃત્ય જાણવા લાગ્યો, અને અહિતનેજ હિત જાણવા લાગ્યો. આમ થવાથી પોતાના પિતાનું કમાયેલું ધન તે ખોધ બેઠો પોતાનાં રહેવાનાં ઘર અને જમવાનાં પાત્ર પણ વેચીને પોતાના નીચ સોબતીઓને ખવરાવી દીધાં. છેવટે તેને ખાવાને અન્ન કે પહેરવાને વસ્ત્ર રહ્યું નહિ. તેનાં નીચ કૃત્યો પ્રમાણે તેની ઉપર જે આપત્તિઓ આવે ને ઓછી હતી. પણ કોઈ પણ જન્મના પુણ્યના પ્રતાપથી તેને પતિવ્રતા સ્ત્રી મળી હતી. એ પવિત્ર પતિવ્રતાએ પોતાના સર્વ અલંકારો અને વસ્ત્રો પોતાના પતિને અર્પણ કરી દીધાં અને દરિદ્રતાના દુઃખથી દિલગિર અને આકુલબ્યાકુલ થયેલાં પોતાના પતિને ઉત્તમ ભાષણ કરી ધીરજ આપી, પણ થોડે દીવસે અલંકારો અને વસ્ત્રો વેચી નાંખ્યા ને ખરાઈ જવાણા તેથી પાછા હતા તેવાજ દીવસો આગ્યા. અધમ કર્મ કરનાર નીચ લોકો તો સ્વાર્થનાંજ સગા હોય છે તે બ્રહ્મણ નિર્ધન થઈ જવાથી પોતાનો સ્વાર્થ રહ્યો નહિ તેથી તે લોકોએ તેને તરત છોડી દીધો હવે તે બ્રહ્મણનાં વાવેલાં કર્મફળનીજ અંકુરિત અને પ્રદ્ભવિત તો થયાં હતાં પણ તેને રજ થવા લાગ્યાં તેને ધર-ખાર, વસ્ત્ર, અલંકાર, અને ખજનો જવાથી તેના દુઃખનો પાર ન હતો, તેમાં વળી એ તે બુદ્ધિના ખારદાન બ્રહ્મણને ભગંદર ગણતકુદ, ઉપદેશ અને રાજ્યક્ષય, એવા મહા રોગોએ ઘેરી લીધો. આમ જવાથી પશ્ચાતાપ થવાને લીધે તેને પોતાના કૃત્યોનો વિચાર થવા લાગ્યો. અને પોતાની પતિવ્રતા સ્ત્રીના ગુણ વિષે અનુભવ થવા લાગ્યો. તેથી તેને લાજ અને દુઃખનો પારજ રહ્યો નહિ. એક દીવસ પોતાના કૃત્યોના પસ્તાવાને લીધે આંખમાંથી આંસુ પડતાં ગદ્ ગદ્ કંઠે (ગળગળે સાદ) નીચે પ્રમાણે બોલ્યો કે:—

“ મારી પ્રાણ પ્રીયા ! આજ સુધી તમારે વિષે જે મેં વર્તણુંક ચલાવી છે, તે સ્મરણ આવતાં હુંજ મારાથી શરમાઉ છું દુષ્ટ

નીચ લોકોની સંગિતરૂપ અધાર પછેડી આડી આવી જવાથી તમારાં અમુક્ય ગુણરૂપ રત્ન મારા જોવામાં ન આવ્યાં. આ સર્વ મારીજ મૂર્ખતા, મારીજ દુષ્ટતા, અને મારીજ દુઃસંગતિથી થયું ધન્ય છે તમને કે મારા અપાર અપરાધો છતાં કોઈ દીવસ પણ મારી ઉપર રોષ નથી કર્યો, કોઈ દીવસ તમે મને ઉઠારી નથી બનાવી કે કોઈ દીવસ તમે મમતાં વાક્યો નથી કહ્યાં આવા તમારા અમંપ્ય ગુણોથી મારે મન હવે તમારે વશ થઈ રહ્યું જ. અથવા આ સમયે મેં તમારા ગુણ, તમારી ગરીબાઈ, તમારો પ્રેમ અને તમારી ભક્તિ એ સર્વ જાણ્યું તોપણ શું અને ન થયું તોપણ શું ? હું ધર્મ કર્મથી બ્રહ્મ કરનાર નીચ લોકોના સ્વાર્થી સ્વભાવથી જાણીતો થયો. તોપણ શું અને ન થયો તોપણ શું ? દાંડજ નહિ. કારણ કે આ સમયે તમારા ગુણ જાણી વસ્ત્ર, અલંકાર કે તમારી કાંઈ પણ ઈચ્છિત વસ્તુ તમને આપી તમારા અપાર આભારનું શું માગથી અનુશી થઈ શકાશે, શું મારાથી તમારે સારી રીતે તોપણ કરી શકાશે. કે શું કોઈ પણ ભવમાં મારાથી તમારે રક્ષણ કરી શકાશે ? કદી નહિ. ત્યારે હવે જે છે તે માત્ર જોવાવાનું છે. આટલી અવસ્થાએ અને વ્યાધીમાં તમારા ગુણને જોળખ્યા. તેનું ફળ માત્ર તમને વધારે દુઃખમાં નાંખવાં એજ માત્ર છે. જે સમયે સોનાની સાંકળવાળા હિંડોળામાં નિંદ્રાનું સુખ સેતો હતો તે સમયે તો નીચ લોકોમાં મન લાગવાથી તમારી સામું પણ ન જોતો. તે જ્યારે આજ પાથરવાને સાદીના પણ વાંધા છે. ત્યારે તમારા ગુણ કદી જાણ્યા તોપણ તે શું કામના ? હુંકામાં એટલું કે મારા અપરાધનો, મારા અવગુણનો, અને મારા દુષ્ટ કૃત્યોનો પારજ નથી પણ તમારે તે સામું ન જોતાં મારે રક્ષણ કરવું યોગ્ય છે. હવે તમારો જીવવાનો આધાર તમારા હાથમાં છે. ” એટલું કહેતાં છાતી બરાહ આવવા થી તે બોલતો રહી ગયો.

આવાં પોતાનાં પતિના વચન સાંભળીને તે પતિવ્રતા બ્રાહ્મણી વિનયથી અને સ્નેહથી હાથ જોડીને બોલી કે “ મારા પ્રાણનાથ ! આપે આવાં વાક્યો બોલવાં ધટીત નથી. આપે તો મારા જીવનના આધાર છો, મારે પરમ દૈવત છો અને મારે સંસારનું સર્વસ્વ છો, અને હું આપની જીવિત પર્યંત દાસી છું. હું આપની સેવા કરું તેમાં કાંઈ પાડ નથી. એનો મારો ધર્મ છે. પ્રાણનાથ ! આપની દયા દૃષ્ટિ છે તે મુને ચિંતામણીના બંડાર છે. આપે કાંઈ પ્રકારે મનમાં

ઓછું ન આજીવું. મારા શરીરમાં પ્રાણ છે. ત્યાં સુધી હું આપને કોઈ પ્રકારની અડચણ આવવા નહિ દઉં અને મારા પ્રાણ આપીને પણ આપનું હિત થતું હશે તો કરવા સુકીશ નહિ. ”

એવાં અનેક વાક્યોથી તેને શાંત કરી પેતાની પર્યુકીમાં સુંદર પથારી કરી તેમાં તેને સુવારી તેની ચાકરી કરવા માંડી મામ-માંથી માગી લાવીને તેને ખવડાવતું. મગમૂલ પણ લોહિ ધત્યાદી પ્રતિક્ષણે ધેવા, તથા તેના હાથ પગ મથું એ ચાંપવાં, ધત્યાદી તેની ચાકરીમાં રાત કે દીપ્ત, તેમ નિદ્રા કે આહાર ન કરતાં લાગી રહી પોતાથી જોટલા બન્યા તેટલા ઉપાયો પોતાના પ્રાણનાથને આ-રોગ્ય કરવા માટે કર્યા પણ દૈવ યોગથી રોગેતું બગ દોનપ્રતીતીન વધતું ચાલ્યું. છેવટે મૃત્યુને ચાર પોડેર અડા રહ્યા. માણસને જે સારો અથવા નરતો જેવો છંદ બાળપણથી લાગેલ હોય તેવુંજ સ્મરણ મરણ વખતે અંતઃકરણમાં આવી ઉભું રહેછે તેજ પ્રમાણે તે બ્રહ્મણના વિચાર બદલાઈ ગયા તેને જે પસ્તાવો થતો હતો તે વિસ્મરણ થઈ ગયો, અને તેને જે લાજ આવી હતી તે પાછી લોપ થઈ ગઈ અને તેને જે નીચ લોકોના સ્વાર્થી સ્વભાવ ઉપર ધિક્કાર આવ્યો હતો તે સ્વપ્ન સરખો થઈ ગયો તત્કાળ સામાન્યાનું આવતાં બોલી ઉઠ્યો કે “ મારી પ્રાણ પ્રિયા ઘડામૂર મારી ઉપર કૃપા દૃષ્ટિ કરી મઠી કૃતાર્થ કર તારું સુંદર મુખ જોતાં મારા પ્રાણ જશે. તોજ મુને સારી ગતિ થશે. તું કેમ આવી નિર્દય થાય છે ? એક ક્ષણમાત્ર મારા મનને સંતોષ કરાવ. ”

પતિવ્રતાએ ઘણી નમ્રતાથી હાથ જોડી આંખમાં આવતાં આંસુને રોકીને પ્રાર્થના કરી કે-પ્રાણનાથ ! આ શું બોલોએ ! આપનું અન્નપ્રયું નથી કે નીચ લોકો કેવળ ધનનાજ સ્વાર્થી હોય છે. આ સમયે અશરણના શરણ રૂપ પરમેશ્વરના ચરણ કમલનું ધ્યાન મેલી દઈને આ નીચ વિચારમાં આપનું મન કેમ ઉતરે છે ? જે લોકોએ પરમેશ્વરના આરાધનરૂપી ધન પાસે રાખ્યું હોય છે તેઓ આ લોક પરલોકમાં પરમ કલ્યાણને પામેછે માટે આપે પણ પરમેશ્વરના આરાધનરૂપી ધન મેળવવું જોઈએ આ લોક અને પરલોકથી ભ્રષ્ટ કરવાવાળા કોઈપણ વાત આ સમયે સ્મરણમાં ન લાવવી જોઈએ આ સમયે તો સર્વ મમતવને અને વાસનાઓને છોડી પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરમાં મન જોડી તેમનાં મંગલીક નામનું સ્મરણ કરો કે જેથી આપના આત્માનું કલ્યાણ થાય, પતિવ્રતાનાં બોધ વચનથી તેનો પ્રયત્ન.

પ્રલાપતો બધ થયો પણ બીજો પ્રલાપ શરૂ થયો કે “મારા પ્રાણુ હમણું નીકળી જશે માંડે અંગ બધું બળે છે. માટે કોઈ પ્રકારે આ દાહની શાંતિ કર” બ્રાહ્મણીએ કેટલાંક માણસોને તેના અંગના દાહની શાંતિના ઉપાયો પુછ્યા તેમાં કોઈએ ગળીના પાનની પથારી કરી તેમાં શયન કરાવવાથી તે દાહની શાંતિ થવાનું બતાવ્યું તેથી કેટલાંક ગળીના પાન લઈ આવી તેની પથારી કરી તેમાં પોતાના પ્રાણનાથને શયન કરાવ્યું. આ ઉપચારથી પતિને જરા નિદ્રા આવી હોય તેવું લાગવાથી તરત તે પતિવ્રતા પતિને પાવા સારૂ સાકરની રાખ (કાંજી) કરીને પાવા લઈ આવી ત્યાંતો તેના દાંત બીડાઈ ગયેલા હતા. એટલે જોરથી જડ્યાં ઉઘાડી વચમાં પોતાના લાથની આંગળી રાખી રાખ પાવા માંડી એટલામાં તે બ્રાહ્મણને તાણુ આવવાથી જડ્યાં બીડાઈ ગયાં, ને તે સ્ત્રીની અરધી આંગળીનો ભાગ તેના મોઢામાં રહિ ગયો અને તે તાણુ વળ્યા પડેલાં તો તેનાં પ્રાણુ નીકળી ગયા આ સમયે બ્રાહ્મણીએ ધીરજથી ને પર્યુકુડીમાંજ ચિતા ખડકી પોતાના પ્રાણનાથ સાથે અશ્વમાં પ્રવેશ કરી પોતાના પતિને ચમદૂતના પાસથી છોડાવી તેની સાથે રમ્ય વિમાનમાં બેસી ઉડવાનું માંડે આ આખ્યાનની રમ્ય રચનાથી શું ઉપરના ધર્મની ઓછી ઉત્તમતા બતાવી છે ? દિયારો કે જન્મની તે મરણુ પર્યંત અભક્ષ્યા ભક્ષ્યનો આહાર વેશ્યાનિકનો પ્રસંગ, મૈનુજ ધ્યાન તેનુંજ કીર્તન આંત સમયે પણ તેનુંજ સ્મરણુ અને ગળીની પથારી વિષે મોઢામાં માંસનો કટકો રહેતા પ્રાણુનું જવું થયું. હવે તે માણસને કોઈ પ્રકારે શિવસોકમાં જવું અથવા શિવસોકમાં પોતાની સ્ત્રીને લઈ જવાની શક્તિ છે ? કદિ નહિ પણ પવિત્ર પતિવ્રતાએ પાળેલા પોતાના સનાતન ધર્મની શક્તિ છે.

પુરૂષનું સ્ત્રી પ્રત્યેનું કર્તવ્ય કર્મ.

તેજ નારદીય પુરાણમાં કાષ્ઠસોપાખ્યાન વિષે જણાવે છે કે સંધ્યાવલી નામની એક રાજ કન્યા પોતાના ઉદ્યાનમાં (તજ્જર બાગમાં) ફરતી હતી એટલામાં એક સુકન્ન લાકડામાંથી ઇંજ પડી એ ઇંજ મધ્યાન્હ સમયના સૂર્યના તાપ વડે તપેલી ધરતી ઉપર પડવાથી આકુળવ્યાકુળ થઈ ગઈ હતી, એટલામાં કાગડે આવીને તેને ચાંચ મારી તેથી તેની આકુળતાનો કાંઈ પાર રહ્યો નહિ. આ અત્યંત

તરફડતી ધળને જોઈને સંધ્યાવલીને દયા આવી તેથી તેને પોતાના હાથથી ઉપાડી છાયામાં મેલીને માથે પાણી નાંખ્યું એટલામાં તે મનુષ્યના જેવી વાણીથી બોલી કે રાજ પુત્રી ! તમારા પવિત્રના હાથના સ્પર્શના પ્રતાપથી મને બોલવાની શક્તિ આવી છે. હું ઘણા જન્મોની પહેલાં એક બ્રાહ્મણની સ્ત્રી હતી. મારો પતિ નીચ સંગ વડે બ્રાહ્મણના ધર્મથી ભ્રષ્ટ થયો હતો તેને જુગદું રમવાનું વ્યસન હતું. એના આપનું નાહું તે અને ઘરઆર બેતર ગરાસ આદિ ખોઈ બેઠો હોવડ મારા આપના ઘરનાં મારી પાસે જ ઘરેણું હતું તે તેણે માગ્યાં પણ આ પોતાનું સરવસ્વ ખોઈ બેઠો છે અને એનામાં કમાવાની શક્તિ નથી તેથી તેને હું માફ સરવસ્વ પણ આપી દમ્પતી તો માફ શું થાશે ! એમ વિચારીને મેં ઘરેણું આપ્યાં નહિ અને તે લઈને મારે પિયર જતી રહી ત્યાર પછી મારો પતિ લેણીયાતોના બચથી જળમાર્ગે પરદેશ જવાને નિકળ્યો માર્ગમાં તોફાની પવનથી વહાણ ભાગી જવાથી પાણીમાં ઝુડવા લાગ્યો, ત્યાં એક પાટીઉં હાથ આવી જવાથી એક દરિયાને કાંઠે નીકળ્યો એ કાંઠા ઉપર એક સુંદર વનસ્પતિવાલો પહાડ હતો તે ઉપર ધીરે ધીરે ચડ્યો ઉપર જતાં તેણે સુંદર પાકેલી દ્રાક્ષની લતા (વેલા) જોઈને હર્ષિત થઈ તેમાંથી દ્રાક્ષ ખાધી.

આ દ્રાક્ષ ખાતાં વેંત સર્વ તાપ શમન થઈને તેના શરીરની કાંતિ દિવ્ય થઈ ગઈ આવી સ્થિતિ થતાં ત્યાં તેને એક કોઈ રાક્ષસી અને બીજી રાજકન્યા વરી આ બે સ્ત્રીઓ અને કેટલુંક દ્રવ્ય લઈને ત્યાંથી ઘેર આવી મુને તેડવા માટે મારે પિયર એક બાલખી તથા કેટલાક મણસો મોકલ્યાં હું એનો આજ્ઞાને આદર આપી એ પાલખીમાં બેસીને ઘેર તો આવી પણ મેં પહેલાં ઘરેણું નહિ આપેલ તેનું સ્મરણ આવડતી મને શરમ થઈ આવતી હતી. પરંતુ મારા પતિ તો જાણે તે વાંત જાણતાજ નથી એમ કાંઈ પણ જણાવ્યા વિના પેલી રાક્ષસી અને રાજકન્યાને તૈમણે કહ્યું કે ‘તમે બેય જણાએ આની સેવા કરી મારા ઘરની અંતીવરી આ છે.’ ઇત્યાદિ પતિનું ઉત્તમ મન મળ્યું અને સારી પેઠે સુખ ભોગવ્યું પણ મરણ પામ્યા પછી ધર્મરાજે કહ્યું કે ‘જાણે આપતિને સમયે પોતાના પતિને સહાયતા નહીં કરી માટે કેટલાંક એક નરકોનો અનુભવ કરાવ્યા પછી કોડાની જતીમાં અવતારે આપવા’ આ આજ્ઞા સાંભળીને યનના દ્વારા મુને નરકમાં લઈ ગયા કેટલાંક વર્ષોએ એ

નરકમાંથી મુક્ત થઈ આ સુકલ લોકમાં ઇળ યદને અવતરી હું તારામાં પડી તરફડતી હતી. તેમાં કોઈ પક્ષિએ મને ચાંચ મારી તેથી મારી આકુળતાનો કાંઈ પાર રહ્યો નહિ આ વાતથી તમે ક્યાં અજાણ્યા છો ? તમારા મનમાં દયા આવવાથી મને છાંયે મેલી પડી હતી મારે કોણ જાણે કેટલાક અવતાર ભોગવ્યા હશે માટે મારે ઉદ્ધાર કરો આ વર્તમાન સાંભળી રાજપુત્રી સંધ્યાવલી એ તેને કાંઈ પુણ્ય આપીને તેનો ઉદ્ધાર કરી દીધો.’,

હવે વિચારો કે પ્રથમના આખ્યાનથી પાપી અધમ અને દુરાચારી પણ પતિની સેવા કરવાથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે અને યોગ્ય આખ્યાનથી પાપી અધમને દુરાચારી પણ પતિને ન ભજવાથી અકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ સિદ્ધ થાય છે કે નહિ ? જ્યારે સિદ્ધ થાય છે ત્યારે વ્યાવહારિક સેવ્યમાં સેવકનો ઉદ્ધાર કરવાની શક્તિ છે એમ જાણવાનું નથી કારણ કે તે શક્તિ તો પરસ્પરના સનાતન ધર્મમાં રહી છે માટે કુલિન સ્ત્રીઓએ પોતાનો પતિ અંધ હોય કે અપંગ હોય કુખડો હોય કે કુરપોહોય, મુંગો હોય કે મન બરેલો હોય રોગી હોય કે રીસાળ કુરહોય કપટીહોય જડ હોય કે ગુગટિયો હોય, ટુંકામાં એટલું જ કે સર્વ દુષ્ટાણનો પાત્ર હોય દરિદ્ર હોય અને દુરાચારિ હોય તો પણ તેને પોતાનો પરમેશ્વર પોતાનું દૈવત અને પોતાનું સર્વસ્વ માનવો તેમજ મન-વચન કર્મથી સેવા કરતાં તેનું પ્રિય અને હિત થાય તેમ કરવું. એજ સ્ત્રીઓનો સર્વ સુખને તથા નાર અને કલ્યાણ કરનાર શુભ ધર્મ છે.

પરમ દયાળુ પરમેશ્વર જે આ જગતમાં સેવ્ય છે તે તે આખા જગતનું સર્વ પ્રકારથી પાલનપોષણ કરે છે, લોકો પોતાના ધર્મમાં ભૂલ કરે તો પણ તે પોતે પોતાના ધર્મથી બરાબર સર્વની સંભાલ લઈ જેવી જોઈએ તેવી વ્યવસ્થા નિરંતર રાખે જાય છે. આમ પરમાર્થિક સેવ્ય પરમેશ્વરનો સર્વોત્તમ દાખલો લઈને, પ્રત્યેક વ્યાવહારિક સેવકોએ પોતાના સેવ્ય તરફ કેમ વર્તવું તે જેમ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે તેમ પ્રત્યેક વ્યાવહારિક સેવ્યે સેવક વિષે કેવી વર્તણૂંક રાખવી તે પણ જરૂર વિચારવાનું છે. જુઓ કે, મહાસમર્થ શાંતનુ અને દસરથ આદિ પાવત્ર પિતાઓએ પોતાના પુત્રના નિહથી પોતાના પ્રાણ છોડી દીધા છે, દ્રોણાચાર્ય પોતાના પુત્ર કરતાં પણ અર્જુનને અધીક ગણી તેને બ્રહ્મશાસ્ત્રવિદ્યા આપી છે,

દક્ષીની ઋષિએ પોતાના પ્રિય શિષ્યો માટે એવાર મસ્તક કપાચની પીડા સહન કરી છે. અને હરિશ્ચંદ્ર આદિ રાજાઓએ પોતાના અનુજીવી વાસ્તે સ્વર્ગસુખનો પણ ત્યાગ કરેલ છે, તેથી માવતરે છોકરાં વિષે કેવો પ્રેમ રાખવો, અને ધણીએ આકર વિષે કેવો પ્રેમ રાખવો, તે જેમ જણાય છે; તેમજ પતિઓએ પોતાની પતિની વિષે કેમ વર્તવું અને કવી રીતે પ્રીતી રાખવી ઇત્યાદી સદાશીખ અને રામચંદ્ર આદિનાં ચિત્રાથી પ્રસિદ્ધ જણાઈ રહે છે.

સતીએ દક્ષના યજ્ઞમાં દેહ ત્યાગ કર્યો ત્યાર પછી તેનાં આશ્લિષ લઇને સદાશિવ ૧૨ વર્ષ સુધી પ્રત્યેક તીર્થમાં ફરી છેવટ હિમાલય ઉપર ગયા ત્યાં ગંગામાં તે અસ્થિ ગળી જવાથી મૂર્છિત થયા. સત્રિવિના હવે હિમાલયને મેલીને બીજે ક્યાંય પણ ન જતું એવી એમને પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી તે પાર્વતિની સાથે વિવાહ થયો ત્યાર પછી કૈલાસમાં પધાર્યા ત્યારે પૂર્ણ થઇ.

રામચંદ્રજી સીતાજીના વિયોગથી પ્રત્યેક વૃક્ષને સમાચાર પૂછવા લાગા. સીતાજી ઉપરના પ્રેમથી થનો શોક કરવાયાં કાંઈ સીમા ન રાખી. છેવટ સીતાજીના વિયોગથી તેર હજાર વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારણ કર્યું.

ઋતુધન્યજે મદાનસાના ગરણ પછી મદાનસા શિવાય બીજી સ્ત્રી ન ગ્રહણ કરતી, એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી.

આવા સત્પુરુષોનાં ચરિત્રોથી એમ જણાય છે કે જેમ સ્ત્રીએ પતિ ઉપર નિષ્પ્રતિમ અને નિઃસીન પ્રેમ રાખવું. જેમ સ્ત્રીએ પતિનો ત્યાગ ન કરવો, તેમ પતિએ સ્ત્રીનો ત્યાગ ન કરવો. જેમ સ્ત્રીએ પોતાના પતિવગર અન્યનું મુખ ન જોવું તેમ પતિએ પોતાની સ્ત્રી વિના બીજી સ્ત્રીનું મુખ ન જોવું. આમ પરસ્પર ધર્મ પાળવાથીજ પરસ્પરના કલ્યાણમાં સાધનરૂપ થાય છે. માટે પ્રત્યેક પ્રકારના સેવક પોતાના પ્રત્યેક પ્રકારના સેવ્યો વિષે નિષ્કપટ મન-વચન-કર્મથી પ્રતિજ્ઞા બાંધી સેવા કરે અને પ્રત્યેક સેવ્યો પ્રત્યેક પ્રકારના સેવક પ્રત્યે પ્રતિદીવસ વધતી પ્રીતી કૃપા અને કલ્યાણ બિલાષિતા બરાબર એવું અહરનિશ હું ઇશ્વર પાસે માગું છું.

દામ્પત્ય ધર્મ કવિતા.

(પદ રાગ સોરઠ.)

સમન્ને દમ્પતિ સુખનો સાર; (ટક.)

- નરનારીના નિયમચક્રી આ, નિપજ્યો સહુ સંસાર. સમન્ને ૧
- ધન્વર અગ્નિશાખથી સાધ્યો, કરી મંત્ર ઉચ્ચાર;
- તે સંબંધ અંત સુધી પણ, છુટે નહિ અધિકાર. સમન્ને ૨
- ટાળે દુઃખ પાળે ધર સધળું, સંભાળે શુભનાર;
- પુણ્ય સહાય પ્રજા ઉપજાવે, પોપણ કરે અપાર. સમન્ને ૩
- દમ્પતિ સુખ સમ્પતિનું સાધન, પ્રેમ તેમ નિરધાર;
- પ્રેમ વિના ધરવાસ જોડુનો, વ્યર્થ થાય અવતાર. સમન્ને ૪
- જનની જનક વશ રહે બાળા, તરણી પતિ આધાર;
- વૃદ્ધપણમાં પુત્રો ફળે, સ્વતંત્ર નહિ કુળનાર. સમન્ને ૫
- બહુ સુખ ભોગ અરોગ રહે સહુ, યોગ ક્ષેમ ઉપકાર;
- ક્ષેમ વધુ તે થાય વધુથી, યોગ પુરૂષપર ભાર. સમન્ને ૬
- ભાર્યા ભોગ્ય અધિક પૈભરથી, ભર્તા ભોગવનાર;
- ભોક્તાને આધીન ભોગ્ય છે જેનું વિવેક વિચાર. સમન્ને ૭
- કુશળ કર્મથી શર્મ લાભ જે, ધરે ધર્મ આચાર.
- દુઃખદર પન્વશ પરમ નરક કર, નહિ કરવો વ્યભિચાર. સમન્ને ૮
- એ દામ્પત્ય કહે છે દેહો, ગાર પુનાણુ અદાર;
- ગોવર્ધન જનમન આપી, જનમન વારંવાર. સમન્ને ૯

(શાદુલ વિહીતિ.)

- નારી નિત્ય રહે પ્રસન્ન ન મુક, સંભાળ્ય ચિન્હો કદા,
- સંભાળે ધર સાધુ વસ્તુ સધળી. પાત્રાદિ રાખે સદા;
- જે સંપત્તિ વિપત્તિ હેય ધરમાં. તે જણાવે કદી,
- રાખે લાજ સમાજમાં જઈ જતો, પાસે ન નાખે વદી. ૧૦
- ઝાઝું બાહાર ના ફરે, પરનરો સાથે ન વાતો કરે,
- લજ્જા ચિત્ત સદા ધરે ન જનમાં, ઉંચ સ્વરે ઉચ્ચરે;
- સેવા પ્રેમ ભરે કરે પ્રિય તણી, તેના શ્રમેને હરે,
- કાંઈ ગુપ્ત ન અચરે ગુરજનો, ની શીખ તે આદરે. ૧૧
- નારી નિત્ય સહાય થાય પતિ જે, ધર્મો કરે તેહમાં
- કો કાળે પ્રિયથી વિયોગજ નહિ, ઇચ્છે રહે સ્નેહમાં;
- પાળે પાપણુથી પ્રજા અશુભજે, ધારે ન તે દેહમાં,
- સંભાળી સહુ વાપરે સ્વપતિજે, લાવી મુકે ગેહમાં. * ૧૨

સૌભાગ્યવતી સ્ત્રિઓના ધર્મ.

સૌભાગ્યવતી સ્ત્રિઓએ, જન્મ આપદર માતા—પિતા કિંવા કોઇ વડિએ, પ્રયત્નથી સાસ્રોક્ત રીતિએ કન્યાદાન કરી જે પુરુષના હાથમાં પોતાનો હાથ આપ્યો હોય, તેનેજ પોતાનો ઇશ્વર તુલ્ય પતિ માની અહર્નિશ તેની તન,મન અને ધનવડે ધણીક પ્રેમ ભાવે સેવા કરી, પોતાના શીઘ્રવતને સાચવતાં પૂરું પાતિવ્રત્ય પાળવું, એ કુલીન કાંતાઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. પોતાની સાથે પાણિયહથ કરેલો પતિ કુરૂપો, દુરાચારી સારા સ્વભાવનો રોગી, પિશાચ સરખો કોપી, મધપાન દરારો, વૃદ્ધ, મૂર્ખ મૂળો, આંધળો, બહોરો, બપકર, દરિદ્રી, કૃષ્ણ, નિદ્રિત, બીકણુ. જુગાર અને લાંપટ હોય, તો પણ પતિવ્રતાએ તેની હમેશ મધુર વાણીવડે, શરીર વડે અને સત્કર્મ વડે દેવની પેઠે સેવા કરવી. સ્વામિ કરતાં કદાપિ પોતાનામાં રૂપ, ગુણ, બળ, કુલ, કલા, ચતુરાઈ, હાપણુ અને સહવિદ્યા, ઇત્યાદિ વધારે હોય અને પતિ તેથી સહજ ઓછો અથવા વિવક્ષણુ હોય, તોપણ તેની અવજ્ઞા કરવાથી સ્ત્રીઓને નીચી ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. સંસારમાં મનુષ્યોના પરસ્પર જે જે કોઇ સ્નેહ સંબંધ બંધાય છે, તેને તેમના પૂર્વના ઋણાનું અંધને લીધેજ ઇશ્વર ઇચ્છાથી બંધાય છે, એમ સમજી સુગ્ર જેહેનીઓએ પોતાને પણ પ્રારબ્ધ કર્માનુસારથી જે સ્વામિ મળ્યો હોય, તે કદાપિ ગુણવાનું કે દુર્ગુણી હોય, તથાપિ તેનાથી કલેશ—કુસંપ નહિ કરતાં પ્રાચિન સદ્વિઓના ચરિત્રો, અને તેમને પતિવ્રત જાળવતાં પડેલાં કાંદે, તથા પોતાને શાસ્ત્રથી અચ્છેદો ધર્મ બોધ ધ્યાનમાં લાવી, ધૈર્ય રાખી. પતિથીજ સંતોષ માની પ્રસન્નતા પૂર્વક નિમાત્ર કરી લેવો એ કુલીન મા—આપની બાળકીઓનો ધર્મ છે. જે ઉચ્છ્રાબલ નારીઓ પોતાની ટાપ—ટીપ અને ઉદ્ધનાઈ પ્રમાણે મન ગમતો સ્વામિ નહિ મળવાથી, તેની સાથે અત્યંત કંકાસ કરી, તેને દુભાવી પરપુરુષનું સેવન કરેછે, તે નાચ પાપિણીઓ આ લોકમાં નિંદાનુ પાત્ર થઈ, અકલ્પ શુભ માટે પોતાની જાતમાં જીંદગી બગાડી, વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતે કરેલાં દુષ્ટ કુકર્મને પાદ કરી પરતાવો કરતાં અસંખ્ય દુઃખો ભોગવી, ગરણુ સમયે પણ મહા દુઃખો ભોગવતાં પરામટાએ પ્રાણુ મુક્ત થઈ, યમપુરીમાં પહોંચી નરકાદિકની દારણુ વેદનાઓ ભોગવે છે. બ્યભિચાર કર્મ કરનારી બારણી નારીઓ યમના પાસથી બંધાઈ પોતાનાં કરેલાં કુકર્મનું ફળ ભોગવતાં આ પ્રમાણે પરતાવો કરે છે.

મર્ત્યમયા નૈવ કૃતં હિતં વચઃ પતિવ્રતં નવ કદાપિ પાલિતમ્ ॥
 ન ગૌરવં કાપિ કૃતં ગુરુ ચિત્તં દેહિન્કચિનિસ્તર યત્ન વા
 કૃતમ્ ॥ । ગરુડ પુરાણ ।

મને સુખ કરનારું મારા પતિનું વચન મેં નજ આનું, પતિ-
 સેવાન એજ સ્ત્રિઓનો મુખ્ય ધર્મ છે, એમ જાણીને મેં મારા સ્વા-
 મિની સેવા કરી પતિવ્રત ક્યારે પણ પાળ્યું નહિ, તથા મારાં સાસુ
 સસરાની આદિ વૃદ્ધની ઘટતી ચરણ સેવા પણ કોક દીવસ કરી
 નહિ, અરેરે ? હે ભગવાન ! તેં તારા ઉદ્ધાર માટે કાંઈ પણ કર્યું નહિ.

જે સુગ સ્ત્રિ, વિરહ સ્વામી મળવાથી અનેક કષ્ટો સહન
 કરતાં પણ અનાચરણથી દૂર રહી, તે પતિનેજ ઇષ્ટ માની તેની
 આજ્ઞાને આધીન રહી સેવા કરતાં પોતાનું આયુષ્ય પુરું કરે છે, તે
 પવિત્ર સ્ત્રીતો માત્ર આ એકજ જન્મમાં પુર્વજન્મમાં કરેલા નિષિદ્ધ
 કર્મનું ફળ ભોગવી શેરી, અંતે પતિ સાથે સ્વર્ગાદિ દિવ્ય લોકની
 ગતિ પામી અપાર સુખની ભોક્તા થાય છે, પણ જે કુલટા નારી-
 ઓ પાણીગ્રહણ કરતા પતિથી સંતોષ નહિ પામતાં દુઃખરૂપ વ્ય-
 ભિચારાદિ કરવામાં ઉત્તમ સુખ માની જીરણીઓ થઈ નીચ કર્મ
 કરે છે, તે તો પોતાના માવતરના તથા પતિના કુલને કલંક લગાડી,
 આ લોકમાં અત્યંત દુઃખો ભોગવી છેવટે મહા અધમ ગતિ પામે
 છે. એથી તેના આ લોક અને પરલોક બન્ને બગડે છે.

શીલભંગેન દુર્વૃત્તા પાતયન્તિ કુલદ્વયમ્ ॥

પિતુઃકુલં તથા પત્યુરિહામુત્ર ચ દુઃખિતાઃ ॥

બૃ. નારદી પુરાણ.

દુરાચરણી નારી શિવભંગ થવાથી પિતાના ને પતિના બન્ને
 કુળને અદ્યોગતિ પમાડે છે, તથા પોતે પણ આ લોકને પરલોકમાં
 દુઃખી થાય છે. ધણીનું અપમાન કરનારી કુલટા સ્ત્રિઓની અધમ
 ગતિ વિષે ધર્મ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

પતિમુલહ્વય મોહાત્સ્ત્રી કિં કિં ન નરકં વ્રજેત્ ॥

કુચ્છાન્મનુષ્યતાં પાપ્ય કિં કિં દુઃખં ન વિદતિ ॥

કાત્યાયન સ્મૃતિ.

સ્ત્રી મોહને લીધે પતિનું અપમાન કરવાથી કયા કયા નરકમાં નથી પડતી, અર્થાત્ સઘળી જાતના નરકોમાં પડે છે, તે કષ્ટ કરી મનુષ્યપણું પામે છે તો તેમાં પણ શું શું દુઃખ નથી પામતી કે સઘળાં દુઃખો પામે છે.

દરિદ્રં વ્યાધિતં ચૈવ ભત્તરિં યાવ મન્યતે ॥

શૂની ગૃધ્રી ચ મકરી જાયતે ચ પુનઃ પુનઃ ॥

દક્ષ સંહિતા.

દરિદ્ર તથા રોગી એવા પતિનું જે અપમાન કરે છે, તે વારં-વાર કૂતરી, ગરધણ અને મગરીના જન્મો પામે છે.

દરિદ્રં વ્યાધિતં મૂર્ખં મિતાર યા ન મન્યતે ॥

સા મૃતા જાયતે વ્યાલી વૈધવ્યશ્ચ પુનઃ પુનઃ ॥

પારાશર સંહિતા.

દરિદ્ર તથા રોગી અને મુર્ખ પતિની જે સ્ત્રી અવગણ કરે છે તે મુવા પછી સર્પિણી થાય છે; અને ત્યાર પછી સ્ત્રીના અવતારમાં વારંવાર વિધવાપણું પામે છે.

યા ભર્તારં સમુત્સૃજ્ય રહશ્ચરતિ કેવલમ્ ॥

ગ્રામે વા વાસૂકરી ભૂયાદ્વલ્ગુલી વાય વિદ્ભૂજા

યા હુંકૃત્યા પ્રિયં બ્રુતે સા મૂકા જાયતે સ્વલ્લુ ॥

જે સ્ત્રી પતિનો ત્યાગ કરીને કેવળ એકાંતમાં ફરે છે, તે આવતા જન્મમાં ગામમાં નરક ખાનારી હુંડણ અથવા વાગોલ થાય છે, તથા જે પતિના સામું હુંકારો-હુંકારો કરીને કડવું બાપણુ કરે છે, તે સ્ત્રી નિશ્ચય ખોળડી થાય છે.

વ્યભિચારાતુ ભર્તુઃ સ્ત્રી લોકે પ્રાપ્નોતિ નિન્દ્યતામ્ ॥

ગૃગાલ યોનિં પ્રાપ્નોતિ પાપ રોગૈશ્ચ પીડ્યતે ॥ મનુસ્મૃતિ.

પર પુરુષોની સાથે વ્યભિચાર કરનારી સ્ત્રી જીવતાં આ લોકમાં અપકીર્તિ પામે છે, મૃત પછી કૂતરાની જાતમાં જન્મે છે, અને ખસ-કોડ આકિ રોગથી પીડાય છે.

અપત્ય લોભાદ્યા તુ સ્ત્રી ભર્તાર મતિ વર્તતે ॥

સેહ નિન્દા ભવામોતિ પતિ લોકાચ્ચ હીયતે ॥ મનુસ્મૃતિ.

જે સ્ત્રી પતિનું અપમાન કરીને સંતાનના લોભથી બ્યભિચાર કર્મ કરે છે, તે આ લોકોમાં નિંદાય છે, તે પતિશોક (સ્વર્ગાદિ-લોકથી) પણ હણાય છે.

જ્યારે વર-કન્યાની લગ્ન ક્રિયા થાય છે, ત્યારે ચોરીમાં સમ-શૈલ (સમપદ) નું પુજન કરતાં પરસ્પર સ્ત્રી-પુરુષ સાતપ્રેમ પ્રતી-જ્ઞાઓ કરે છે. તેમાં કન્યાની પ્રેમાનુરાગગદ્ધ સાત પ્રતિજ્ઞાઓમાં તે પતિ પાસે માગે છે કે-તમારી સાથે સદૈવ પ્રેમાનુગદ્ધ-તમારે વશવર્તી રહીશ તે પ્રસંગના સાત શ્લોકમાના વેદ મંત્રોના ભાવાર્થ-રૂપ એક શ્લોક.

ત્વમયા લભ સૌભાગ્યં પુણ્યૈશ્ચ વિવિધૈઃ કૃતૈઃ ॥

દેવૈઃ સંપાદિતો મહ્ય કન્યા ચૈક પદેવ્રવીત્ ॥

૧ હે સ્વામિન ? તમે મારી સંગાથે રહીને સુખ-સૌભાગ્ય પ.મો એટલે હું તમને સુખ આપનારી થઈશ, અને મેં કરેલાં અ-નેક પ્રકારનાં શુભ કર્મોએ કરીને મને દેવતા-એટલે શ્રેષ્ઠ-વિદ્વાન આપી વડીલોએ-તમો પતિ મેળવી આપ્યા છે-એ પ્રમાણે પ્રથમ યાદ ભરતાં કન્યા પતિ પ્રત્યે કહે છે. ૨ આપ જે સંપાદન કરીને ધરમાં લાવશો, તેટલામાં હું સંતોષ પામીશ ૩ હું નિત્ય આપની આજ્ઞા સંપાદન કરીશ. ૪ હું પવિત્ર થઈ સારા શણગાર ધારણ કરી મન, વચન અને કર્મગટે તમારી સાથે રમીશ. ૫ દુઃખમાં ધૈર્ય રાખ-નારી, સુખમાં પ્રસન્ન થનારી, હું આપના સુખમાં ભાગિયણ છું. આપની આજ્ઞા વિના હું કોઈ અન્ય સ્થળે જઈશ નહિ. ૬ તમારા ઘરમાં સવળા કામ હું સુમેથી કરીશ. સાસુ સસરાની સેવા અને અંધુઓનો સત્કાર કરીશ. જ્યાં તમે ત્યાં હું ને જ્યાં હું ત્યાં તમે, એમ આપની સાથે એકતાથી વર્તીશ. હું આપને કદાપિ ઠગીશ નહિ ને આપ પણ મને નહિ ઠગો. ૭ હું હોમ-યજ્ઞાદિ કામમાં આપને સાહય કરનારી છું. ધર્મ અર્થ અને કામ સંબંધી કાર્યોમાં હું ત-મારી મનની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તીશ. આ મારી પ્રતિજ્ઞાઓના આલેખ, આગ્નિ, દેવ, મારાં માતા-પિતા અને સંબંધી વર્ગ, ની સર્વ સાક્ષી રૂપ છે, અન્યેન્ય-વર વધુનાં તન-મન-આત્મા હમેશને મારે જોડાયાં

એથી એકાત્મભાવ પ્રેમભવ બનીને રહેવું-અને તેમાં પણ વિશેષતઃ સ્ત્રીનો પ્રત્યક્ષ પ્રમદા એટલે પ્રેમપ્રેક્ષક-પ્રેમદાત્રી છે, સશુદ્ધ આર્ય કુળોત્પન્ન પવિત્ર ગૃહિણી ગૃહરાજમાં પ્રેમસ્નેહ પ્રીતી-રાગ વિના કશું દેખંતીજ નથી તેના પતિ બાણીનાં એકજ તાન-એકજ પ્રેમભાવ આગળ ' પરાધીન કે આધીન ' આપો વિચારજ હૃદય પામતો નથી. અર્થાત્ આવા અદ્ભૂત પ્રેમ અને પ્રેમદાત્રી ખુબી એટલે દામ્પત્ય ધર્મનું રહસ્ય-દરેક લોકો તેનો યથાર્થ ઉપયોગ લઇ શકે છે. અદરાસી અને અદરાગ્ન ઉભય સાથે મળીને ઉત્તમ રીતે ગૃહ-રાજતત્ત્વ ચલાવી શકવામાં માગ્યશક્તી બની ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ સમેથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેમ છતાં જ નીચ સ્ત્રી પ્રજ્ઞાઓ કરીને, તે પ્રમાણે ન વર્તતાં વિરુદ્ધ વર્તે છે. તે આ લોક અને પરલોક બન્નેમાં દુઃખી થાય છે.

રજસ્વલા સ્ત્રીઓને પાળવાના નિયમો.

સ્ત્રીઓને વિશેષ કરીને બારમા વર્ષથી પચાશમા વર્ષ સુધી પ્રત્યેક મહિને રક્ત (રૂધિર) સ્ત્રાવ દેખાય છે, તે વખતે તે રજસ્વલા (અડકાયેલી) કહેવાય છે. રજસ્વલા સ્ત્રી રજોદર્શનના પ્રહેલા દિવસે ચાંડાલણી, બીજા દિવસે અભાલસારી અને ત્રીજા દિવસે ધોખણુ સમાન ગણાય છે, અને ચોથા દિવસે ન્હાયા પછી ઘરમાં સ્પર્શ કરવા યોગ્ય શુદ્ધ થાય છે. તથા પાંચમે દિવસે સ્નાન કર્યા પછી દેવ પૂજનાદિ પુણ્ય કર્મ કરવા માટે શુદ્ધ થાય છે. રજસ્વલાની દેવ-પિત્રાદિ કાર્ય કરવા યોગ્ય શુદ્ધિ, રોગને લીધે ચાર દિવસ પછી પણ જો રજ દેખાયા કરતું હોય તો પણ થાય છે, અશુદ્ધિ ગણાતી નથી, તે વિષે પારાશર સંહિતામાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે:—

સ્નાતા રજસ્વલા યાલુ ચતુર્થઽહનિ શુદ્ધયતિ ॥

કુર્વાદ્રજો નિવૃત્તો તુ દૈવ પિત્રયાદિ કર્મ ચ ॥

રોગેણ યદ્રજઃ સ્ત્રીણા મન્વહન્તુ પ્રવર્તતે ।

નાશુચિઃ સ્યાત્તત્ સ્તેન તત્ સ્યાદૈકારિકં મતમ્ ॥

ચોથા દિવસે ન્હાયેલી રજસ્વલા શુદ્ધ થાય છે ખરી, પણ તેણીએ દેવ-પિત્રાદિ કર્મ તો રજોદર્શન નિવૃત્ત થયા પછી પણ રજ

દેખાતું હોય, તો તેથી તે અખવિત્ર ગણાતી નથી; કારણ કે તે વિકારથી ઉત્પન્ન થયેલું માન્યું છે.

રજસ્વલા સ્ત્રીએ, ચોથે દિવસે નાહીને શુદ્ધ થયા વિના ત્રણ દિવસ સુધી કોઇને પોતાનું મુખ બનાવવું કે વચન પણ સંભળાવવું નહીં. શરીરે તેલ ચોળવું નહીં, અંગે ટુલ કે અલંકાર ધારણ કરવા નહીં, આંખો આંજવી નહીં, શરીરે ચંદન લેપન કરવું નહીં, કેશ ઓળવા નહિ, દાંતણ કરવું નહિ, અને સ્નાન પણ કરવું નહિ, તથા પોતાના પતિના આયુષ્યની વૃદ્ધિ માટે તેમને પણ મુખ બતાવવું નહિ, થાક લાગે એવું કામ કરવું નહિ, ભૂમિ ખોદવી નહિ, નખ કાપવા નહિ, હસવું નહિ, મેઘની ગર્જના કે ભારે અવાજ સાંભળવો નહિ, બહુ વાયુ વાતો હોય એવા સ્થળે રહેવું નહિ, બહુ ફરવું નહિ, પરગામ જવું નહિ, ગાતું નહિ, દિવસે સુષ્પ રહેવું નહિ, પુરુષ સંગ કરવો નહિ, બીજી રજસ્વલાઓને તથા પોતાની જાતિની સ્ત્રીઓને પણ અડકવું નહિ.* પવિત્ર વસ્તુને સ્પર્શ કરવો નહિ. માનસિક અને વાચિક દેવપૂજન અથવા દૂરથી પણ કોઇ દેવને નમન કરવું નહિ, દૂધ ખાટા પદાર્થો ખાવા નહિ. ત્રણ દિવસ દર્ભ, ચાર, ઉન કે રાણના બીજાના પર સૂવું, માટીના વાસણમાં કે પત્રાવળીમાં ખાવું. હવિષ્યાન્ન જમવું, અને ચોથા દિવસે પોતાની શુદ્ધિને માટે નાહીને પંચગવ્ય (ગાયનું મૂત્ર, છાણ, દુધ, દહીં અને ઘી) પીવું તથા પ્રથમ પોતાના સ્વામી વિના કોઇનું મુખ જોવું નહિ.

સ્નાત્વાન્યં પુરુષં નારી ન પश्येच्च રજસ્વલા ।

ईक्षेत भास्करं देवं ब्रह्म कूर्चं ततः पिबेत् ॥

રજસ્વલા સ્ત્રીએ ચોથે દિવસે નાહીને પ્રથમ પોતાના પતિ વિના બીજા પુરુષનું મુખ જોવું નહિ. તથા સૂર્યનારાયણનાં દર્શન કરીને પંચગવ્ય પીવું. જે સુગંધી ઉપરના નિયમો પાળવામાં ચૂકતી નથી, તે સુખી થાય છે. તે તેને પ્રજા પણ સારી થાય છે.

૧૫૬ નારદિ પુ.

*આર્તવામિન્લુતાં નારી માર્ત વા મિપ્લુતા સ્પૃશેત્ ।

સ્નાત્વો પવાસં કુર્યાતાં પञ्चगव्येन शुद्ध्यति॥ वृद्धान्नि संहिता.

રજસ્વલા સ્ત્રીને બીજી રજસ્વલા અડકે તો તે ચોથે દહાડે નાહીને ઉપવાસ કરી પંચગવ્ય પીવાથી શુદ્ધ થાય છે.

ગર્ભિણી સ્ત્રીના નિયમો.

ગર્ભિણી સ્ત્રીએ સદા આનંદમાં રહેવું. નિત્ય નવાનવા વસ્ત્ર-
કારો ધારણ કરવા. પવિત્ર રહેવું, પોતાના પતિ અને ગુસ્તું પૂજન
કરવું. મધુર, સિન્ધ, હૃદયને આનંદ આપે એવા, હલકા, નરમ,
વધારેલા, ધીવાળા, અગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે તથા વહેલા પાચન થાય
એવા પદાર્થોનો આહાર કરવો. અતીશય ખાટા, તીખા, ખારા, ઊના,
વાંસી, સૂકા, લૂખા, કઠોર અને કાચા એવા વિકારકારક તથા પાચન
થતાં પીડા કરે એવા પદાર્થો ખાવા નહિ. બહુ જમવું નહિ, તેમાં
મુખ્યા પણુ રહેવું નહિ. બહુ મહેનત કરવી. નહિ મૈથુન કે જાગરણ કરવા
નહિ. શોક કરવો નહિ. વાહન ઉપર બેસવું નહિ. શરીરમાંથી લોહી
ઠઠાવવું નહિ. મદ્યમૂત્રનો વેગ રોકવો નહિ. ઉભડક બેસવું નહિ. દુર્ગંધ
વાળા પદાર્થો, સુંઘવા નહિ. આંખને અપ્રિય લાગે એવા પદાર્થો
કાનને ન ગમે એવી વાણી, મેઘની ગળંજા, તોપ આદીને ભારે
અવાજ તથા ક્રોધ દુઃખિયેણના વિલાપ, એ સાંભળવાં નહિ. ઝાઝુ
બહાર ફરવું નહિ. ક્રોધ કરવો નહિ. વહેમવાળા તથા મનુષ્ય તિનના
ઘરમાં રહેવું નહિ. બહુ ઉંચા સાદથી બોલવું નહિ. ઉંચા આસનપર
બેસવું કે સુવું નહિ. શમ, રમચાન તથા ત્રાસ જાયક ભયંકર દેખાવ
જેવા નહિ. મુપડાનો વાયુ શરીરપર લેવો નહિ. ક્રોધ દુષ્ટ સ્વભાવની
અથવા દુઃખિયણ સ્ત્રીનો સહવાસ કરવો નહિ. તેમજ ક્રોધ વંધ્યા
તથા મૃતવત્સા (જેને પ્રજા થઇને જીવતી ન હોય) તેનો સંગ
કરવો નહિ. રૌદ્ર રસની કથા સાંભળવી નહિ. બહુ ઊના, તીખા,
ખાટા, ખારા અને કડવા પદાર્થો ખવા પીજા નહિ. ઉપરના નિયમોને
અનુસરનારી સ્ત્રીને સારા રૂપવાળો, દીર્ઘાયુષી અને ગુણવાન પુત્ર
ઉત્પન્ન થાય છે. અને ગર્ભિણી છતાં વિરૂદ્ધ આચરણ કરનારી સ્ત્રીને
મર્મપાત આદી અનેક ઉપદ્રવો થવાનો સંભવ રહે છે, માટે હાની-
કારક ખોટી વર્તણૂકથી અવશ્ય દૂર રહેવું. ગર્ભવતીએ પતિથી વિદે-
શમાં રહેવું નહિ. પણ સમીપમાંજ રહેવું. પરપુરૂષ સામી દૃષ્ટી પણ
કરવી નહિ. તેમજ બીજા પુરૂષોનાં વખાણુ સાંભળવાં નહિ પોતાના
વલ્લભની પ્રતિકૃતિ (છબી) જોઇ તથા પતિના સુચરિત્રા સંભાળી
આનંદમાં રહેવું. અને નિત્ય નિઃશયિની શાંતિદાયક સતીઓનાં ચરિત્ર
તથા ધર્મ, નિતી, વૈરાગ્ય અને પરમાત્માના જ્ઞાન સંબંધી અથવા
જેમાં કશ્ચારસ પ્રધાન હોય તેવા ગ્રંથો વાંચવા, અને તેનું મનન
કરવું. કારણ કે સાત્વિક પુસ્તકો વાંચવાથી ગર્ભવતીના હૃદયમાં સત્વ-

ગુણની વૃદ્ધિ થાય છે; અને તેમજ અસર ગર્ભિણી લાગુ થવાથી પુત્ર
પણ મહા ગુણવાન અને સાત્વિક થાય છે; તથા સંવત્સરની અ-
ધિકતાથી તે સર્વ પ્રકારના કળા-કૌશલ્યા, સુક્ષિત-પ્રમુક્ષિત, અને વિ-
દ્યા-વિન્યાદી વખાણવા મેળ્ય ગુણવાળો થાય છે. તેમજ તેવા ગુ-
ણવાળાને ધન પણ સહજ પ્રાપ્ત થાય છે. ગર્ભવતીએ પોતાના સ-
મગ્ધી વર્ગના મનુષ્યનું મરણ સંભળીને ઉચ્ચ સ્વરે વિલાપ કરવો
નહિ. પોતાનો સ્વામી કોઈના અવેશમાં હોય તો તે સમયે સમીપમાં
રહેવું નહિ. તેમજ પતિ પણ કોઈ દીવસ ક્લેશ, કંકાર કરવો નહિ.
કોઈની વદવાડ જોવી નહિ, પોતાના પતિની, ગુરુની, ધર્મની, બ્રાહ્મણ-
ની અને વેદ, શાસ્ત્રની નિંદા સંભળવી કે કરવી નહિ. ઉપવાસ કરવા
નહિ. કૃષ્ણ ચાંદ્રાયણાદિ વ્રત નિયમ આચરવા નહિ. તથા પોતાને
પાંચ માસ પૂરા થઈ ગયા પછી પતિ સાથે બેસીને ગૃહયજ્ઞાદિ હોમ,
પ્રયાણ, દેવયાત્રા તથા ધરમાં રસોઈ કરવાનું કામ એ કરવા નહિ.
પાંચ માસ થયા પછી હોમ આદી કર્મ કરવાનો નિર્મલ બેતાવતાં
કહ્યું છે કે:-

મૌર્સિ વષ્ટિ સંસમે વાષ્ટમે વૌ પ્રાપ્તે પત્ન્યા નૈવ કુર્યાત્કદાચિત્ત્વા
હોમ યાનં દેવયાત્રાં તથૈવ તસ્યા હસ્તે નાશ્નાનં વિપ્રપુણ્યં॥

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ પોતાને છટ્ટો, સાતમો અથવા આઠમો મહિનો
બેઠા પછી હોમ, વૃષદેશ ગમન અને દેવયાત્રા કોઈ દીવસ કરવા નહિ;
તેવી સ્ત્રીના હાથે હોમ, યજ્ઞાદિ કર્મ કરાવવાથી બ્રાહ્મણનું પુણ્ય નાશ
પામે છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીએ પોતાના ગર્ભનું સંરક્ષણ થવા સાંડ નિત્ય
પ્રાતઃકાલે અને સાંચકાલે શ્રી સદાશિવની સ્તુતિ કરવી. (શિવ સહિતા)

વિધવા સ્ત્રીઓના ધર્મો:

પતિ જીવતાં પતિવ્રતાએ એમનું ભાવે પતિ સેવા કરવી, ને
પતિનું મૃત્યુ થયે પતિ સાથે અભિપ્રવેશ કરવો; એવી પ્રાચીન મહા-
વિગ્નીની આજ્ઞા છે. જે સ્ત્રી સ્વામીનું મરણ થયે અભિ પ્રવેશ કરે
છે, તે અશ્વત્થી સમાન સારા આચરણવાળી થઈને સ્વર્ગ ભોંક પ્રાપ્ત
પૂજ્ય છે. જ્યાં સુધી જે સ્ત્રી પતિનું મૃત્યુ થયે સતે પોતાના સ્ત્રી-
સ્નેહ અભિમાન નથી બાળતી ત્યાં સુધી તે ક્યારે પણ સ્ત્રી સ્ત્રીરૂપે
જુદી નથી.

મિતીશંકરો:

પતિ મરણ પામ્યા પછી તેની વિધવા સ્ત્રીએ બે કામ કરવા
હતાં છે. પ્રથમ સારી રીતે વિધવા ધર્મ પાળવો એકાં તો પતિની

સાથે બળી મરવું. જે સ્ત્રી પ્રજિતા મરણ મંત્રી સ્વાધ્ય વિધવા ધર્મ પાળે છે, તે સ્ત્રી પોતાના પતિને પરશોકમાં મળીને સ્વર્ગલોકને પામે છે. અને અધારીએ સુવું. ત્રિધવા જે માટલા કે મથંગપર સુવે છે તો પોતાના પતિને નરકમાં નાંખે છે. વિધવા સ્ત્રીએ પોતાના પતિને સુખ મળે એવી ઇચ્છાથી હમેશાં એક વ્રત બોજન કરવું, શરીર ઉપર સેવવું કે સુગંધી પદાર્થોનું મર્દન કરવું નહિ. તથા પાન ખાવું નહિ. સદૈવ ધોણુ વસ્ત્ર પહેરવું, એવી શાસ્ત્ર આજ્ઞા છે, છતાં જે વિરૂદ્ધ રીતે વર્તે છે તે શૈશ્વનામના મહા નર્કમાં પડી અસહ્ય સંક-
રોમાં આવી પડે છે. જે પુત્ર ન હોય તો ત્રિધવા સ્ત્રીએ દબે, તથા તિલકોદકથી હમેશાં પોતાના સ્વર્ગવાસી પતિનું તર્પણ કરવું. પોતાના અસહ્ય અથવા ક્રોધના પ્રિતા મરણ પામ્યા હોય તો તેનું નામ અને નોંધા પ્રિતાનું નામ પણ એવીને તિલ્ય તર્પણ કરવું તથા, જન્યસ્વ આજવું.

પ્રાણનારક્ષી મંત્રાણુ.

સ્ત્રીએ પતિતા મરણ મંત્રી પ્રજિત દુત્ર, મળ અને કળ્પો આહાર કરી, અથવા આદ્યહાર કરી, પોતાના દેહને ક્ષીણ કરવો, તથા બ્યભીચાર સુદ્ધિથી પરપુરવનું નામ પ્રણ ઉચ્ચારવું નહિ. જેમ કલ્પકોદક અને પ્રાણપિણ્ડાદિ પ્રજાસારીઓ, પુત્ર વિનાતા, છતાં મણુ ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્તેલા છે, તેમ પ્રજિત મત્સ્ય તથા મધી આપાંડ પ્રજાસર્થ પ્રાણતુરી સારા આસારવાળી સ્ત્રી, પુત્ર વિનાત્રી છતાં પ્રણુ સ્વર્ગમાં જાય છે. પતિ મરી ગયા મધી જે પ્રજિતવા સ્ત્રી, અન્નમર્થ માળે છે, તે પુત્ર વિનાત્રી હોય તો પણ પ્રજાસારીઓત્રી પેડે સ્વર્ગમાં જાય છે.

મત્સ્યમુદિ

વિવ્રજા સ્ત્રીએ કોટ્ટો પ્રાણલો, સંદા કલ્પક મરણ કરતાં સંજિત પ્રણુ મહેરવાં, કાંસાના વાસણમાં જમવું, બેચાર બોજન કરવું, અને આંખો આંજવી, એટલાં વાનાનો ત્યાગ કરવો; તથા નિ-
ભ નાહીને ઘોળાં વસ્ત્ર પહેરવાં; ક્રોધતે છૂતવો. અને ઘંઘ્રોને વસ્થ કરવી.

ચંદ્રકારીત સંહિતા.

જે લાચનાર ગ્રન્થા અભિ સ્વાહતી કુરમાત્રી હરી એવું સ્વર્ગમંદિ-
રિગ્ પ્રોક્તું સુખ યજે છે તે મદ સ્ત્રી છતાં સુખી વિયોગમિત્રમાં પાડ્યા કરે છે. વિધવા સ્ત્રીએ આપામર કેશ રાખીને તેનો આંધોડો વાગવો નહિ કારણ કે આંધોડો જાળવાળી નોનો મરી ગયેલો પ્રતિ બંધનમાં પડે છે, માટે ત્રિધવા સ્ત્રીએ મહા આપામર જપા હિતરખી નાંખવા. તાત્પર્ય એ છે કે, માયુ મુકાવીતે કંઈકેમી રહે છે, તો તેને મરણપો વરખમી હમેશાં આહો બય રહે છે. ગરૂડ પુરાણ.

પ્રેષિત ભર્તૃકા સ્ત્રીનું કર્તવ્ય.

પતિ બહારગામ જવાને નિકળે ત્યારે સ્ત્રીએ અપશુકનનાં વસ્ત્રો નો બોલવાં નહિં, તેને ના પાડીને અટકાવવો પણ નહિં, તેમ તે વંખતે રહવું પણ નહિં. પતિ પરદેશ ગયો હોય ત્યારે સ્ત્રીએ નિત્ય શરીર ઉપર તેલ વગેરે ચોળીને નહાવું નહિં પરંતુ શુદ્ધિને માટે સાધારણ સ્નાન માત્ર જ કરવું. તથા પતિના આયુષ્યની રક્ષા માટે નિત્ય સામાન્ય વ્રતો કરવાં, પ્રેષિત ભર્તૃકા સ્ત્રીએ હમેશાં ધણું બંદેશું પહેરવાં નહિં પરંતુ થોડાંક માંગલિક આભુષણો જ ધારણ કરવાં તથા દેવતાઓની આરાધના કરવામાં અને પતિનું હિત કરવામાં લગ્ન પર રહેવું, જે પતિ ભરણુ પોષણુનો બંદોબસ્ત કરીને પરદેશ જાય તો જ્યાં સુધી પોતાનો પતિ પરદેશમાં રહે ત્યાં સુધી સ્ત્રીએ પતિષ્ટતાના નિયમો પાળીને રહેવું પરંતુ ભરણુ પોષણુને માટે કંઈ પણ બંદોબસ્ત કર્યા વિનાજ પરદેશ જાયતો પછી સ્ત્રીએ રેટીઓ કાંતીને અથવાતો બીજો નિદોષ ધંધો કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરવો. પતિ પરદેશ જાય ત્યારે સ્ત્રીએ સાસુની પાસે સુવું, પરંતુ તેનાથી દુરબીજ જગ્યાએ સુવું નહિં; તથા દરરોજ પ્રયત્ન પૂર્વક પતિના સમાચારો મંગાવ્યા કરવા. સ્ત્રીએ પતિના કુશળ ખબર જાણવા માટે તેની પાસે હોતો મોકલવા; પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધ દેવોની પતિના કલ્યાણને માટે પ્રાર્થના પણ કરવી. શરીર પર ચંદનાદિક સુગંધી પદાર્થો લગાડવા નહિં, કુલની માળા પહેરવી નહી, આંખમાં આંજણુ આંજવું નહિં, નખ કપાવવા નહિં; માથાના વાળને ઝોળીને બહુ શેભા કે દહારો કરવો નહિં તથા દાંતને રંગ વગેરે લગાડીને શેભાયમાન કરવા નહિ.

(બૃહન્નારદીય પુરાણ.)

દાંત કાઢીને ખડખડાટ હસવું નહિં પર પુરૂષોની સાથે મરકરીઓ કરવી નહિં. પારકીં ચેષ્ટીઓ જોવી નહિં મરજી પ્રમાણે ભટકવું નહિં તથા પર પુરૂષના શરીર વડે પોતાનું શરીર દબાવ તેમ બેસવું નહિં, એક વસ્ત્ર પહેરીને ભટક્યા કરવું નહિં પરંતુ અંદર ચરણીઓ પહેરવો. નિલેજી રીતે એટલે માથા પરનો છેદા ઉતરી જાય અથવા તો ચોળી ખસી જાય તેમ ઉઠવું બેસવું નહિં તથા મરજી મુજબ ભટક્યા કરવું નહિં કારણ કે આ દોષો સ્ત્રીઓને હમેશાં દુઃખ દેનારા કહેલા છે.

(બૃહન્નારદીય પુરાણ.)

શ્રીઓની મોટાઈ.

પુરુષોને પ્રજા ઉત્પન્ન કરી આપવામાં મોટી ભાગ્યશાળી, વચ્ચે થી તથા અલંકારોથી પૂજવા લાયક અને ધરને શોભા આપનારી શ્રીઓ અને લક્ષ્મીઓ છે. ધરમાં તેની અને લક્ષ્મીની વચ્ચે કશો તફાવત નથી. પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી. ઉત્પન્ન થયા પછી તેને ઉછેરીને મોટી કરવી અને દરરોજ ધરનાં કામકાજની તજ્જીજ રાખવી આટલા કામ પ્રત્યક્ષ રીતે ધરની ધણીઆણીને આધિન હોય છે. પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી, ધરમાં અગ્નિશેત્રાદિ ધર્મનાં કાર્યો થાય છે કે કેમ ? તેની ચોકશી રાખવી ધરનાં માણુસની સેવા ચાકરી કરવી છોકરાંને લાડ લડાવવાં અને પિતૃઓને તથા પેતાના ધણીને સ્વર્ગ સમાન સુખ મળે તેમ કરવું. આ સર્વ બાબતો શ્રીઓનેજ આધીન છે. (મનુસ્મૃતી)

સુ પુરુષ જ્યાં સુધી પરણ્યો ન હોય ત્યાં સુધી અરવો કહેવાં-ય છે; કારણ કે એકલા પુરુષથી કંઈ પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકાતી નથી તે સ્ત્રીને પરણ્યા પછી પૂર્ણ થાય છે ત્યારે પ્રજાને ઉત્પન્ન કરી શકે છે એમ શ્રુતી કહે છે. વિદ્વાનો ધરને ધર કહેતા નથી પણ ગૃહિણી (સ્ત્રી) ને ધર કહે છે. ગર સુંદર હોવા છતાં પણ તે જો સ્ત્રી વિનમ્ર હોય છે, તો અરણ્ય સરખું થઈ પડે છે. જાડનાં મૂળ પાસે પણ વાસ કરનારાને સ્ત્રી હોય છે તો તેને જાડનું મૂળ પણ ઘેર ગણાય છે અને મહેલ છતાં પણ તેમાં જો સ્ત્રી હોતી નથી તો તે નિશ્ચય અરણ્ય ગણાય છે. બાર્યા, ધર્મ, અર્થ તથા કામની બાબત-માં પુરુષને સહાય કરનારી છે અને પરદેશ જતી વખતે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય પણ તેજ હોય છે. વળી રોગથી પીડિતા અને દુઃખ મામેલા દુઃખી પુરુષને, નિત્ય સ્ત્રીના સન્માન બીજું કોઈ મણુ આપધ નથી, જગતમાં પુરુષને સ્ત્રીના જેવું સંબંધી આધાર તથા ધર્મના ગૃહ કંઠમાં સહાય કરનાર બીજું કોઈ પણ નથી. આ લોકમાં સ્ત્રી, એ પુરુષનું અર્ધું અંગ તથા ઉત્તમોત્તમ મિત્ર છે. કારણ કે સહાય વિના પુરુષને આ જગત વિષે લોક વ્યવહારમાં સ્ત્રી સહાયતા કરનારી છે. પુરુષને અરણ્યમાં પણ એક સ્ત્રી વિસાગા રૂપ મનાયેલી છે તથા જો સ્ત્રી હોય છે તે પુરુષ વિશ્વાસ માત્ર ગણાય છે, માટે સ્ત્રી પુરુષને એક મોટા આદાર મનાયેલી છે. મહાભારત

શ્રીઓ પ્રસન્ન થવાથી કુળમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

જે કુળમાં શ્રીથી તેના ભત્તાર સંતુષ્ટ રહે છે, અને ભત્તારથી શ્રી સંતુષ્ટ કહે છે, તે કુળમાં સદા કલ્યાણની વાસી થાય છે કારણ કે શ્રીઓ જે વસાથી તથા આશુપણથી પ્રસન્ન રહે નહિ તે તે પોતાના પતિને પણ પ્રસન્ન કરી શકે નહિ અને પતિ જે પ્રસન્ન ન રહે તો સંતતી એટલે પ્રેમ થાય નહિ માટે પતિએ શ્રીને પ્રસન્ન રાખવી શ્રી જે વસાથી તથા આશુપણથી પ્રસન્ન રહેછે, તેનું આપું કુળ દીપી નીકળે છે અને શ્રી જે પ્રસન્ન રહેતી નથી તો આપુંજ કુળ ઝાંખું પડી જાય છે. (મનુસ્મૃતિ. અ. ૩૦)

પતિના ગુણે સ્ત્રીમાં આવે છે.

શાસ્ત્રેકત વિધિથી જે પુરુષની સાથે જે સ્ત્રી પરણે છે, તે પુરુષના ગુણ હોય તેવા ગુણ તેની સ્ત્રીમાં પણ આવે છે. જેમકે, નદી સમુદ્રની સાથે મળે છે ત્યારે સમુદ્રના ગુણો નદિમાં આવે છે અર્ધમાલા નીચ કુર્ચની પુત્રી હતી પરંતુ વપિષ્ઠ ઋષિને પરણેલી હતી, તથા સારંગી મંદપાળ ઋષિને પરણી હતી તે બન્ને સ્ત્રીઓ પૂજ્ય પદવીને પામી હતી. આ સ્ત્રીએ નથાબીજ ઘણી સ્ત્રીઓ નીચ જનિમાં જન્મી હતી તો પણ પોત પોતાના સ્વામીના સાર ગુણોને લીધે જગતમાં મોટાઇને પામી હતી. (મનુસ્મૃતિ. અ. ૬.)

શ્રી કૃષ્ણે કહેલા પતિવ્રતાના ધર્મો.

પતિવ્રતાનાં યો ધર્મસ્તં નિવોધ વ્રજેશ્વર ॥

નિત્યં તું ભર્તર્યૌત્સુકયાત્તત્પાદોદ કમી પ્લિતમ્ ।

ભક્તિમાવેનં સતતં મોક્તવ્યં તદનુજ્ઞયા ॥

હે વ્રજેશ્વર, પતિવ્રતાઓનો જે ધર્મ છે તે હું તમને કહું છું તે તે સાંભળો. પતિવ્રતા કુલીન કાંતાઓએ હમેશાં પોતાના પતિને વિશે ભક્તિ રાખવી જોઈએ, હમેશાં તેનાં ચરણ કમળ ઘેર તે ચરણદેક મોથે ચડવું તથા પીવું અને ભક્તિથી પતિને પ્રથમ જમાડી પછી તેની અસાથી પોતે જમવું.

વ્રતં તપસ્યાં દેવાર્ચાં પરિત્યજ્ય પ્રયત્નતઃ ॥

કૂર્યાચ્ચરણ સેવાં ચ સ્તવનં પરિતોષણમ્ ॥

પતિવ્રતાઓએ વ્રત તપસ્યાં અને દેવ પૂજનને મુકી પોતાના

પતિનીજ પ્રયત્નથી પૂજા કરવી, તેનીજ સ્તુતિ કરવી અને તેનીજ પ્રસન્ન કરવા.

તદાશ્ચારં શિતે કર્મે ન કુર્યાદ્વિરતઃ સતી ।

નારાયણાં સ્પર્શરં ધ્યાયેત્ સતતં સતી ॥

સતી પોતાના પ્રાણનાથની જે કામમાં આજ્ઞા ન હોય તે કામ ઉપર વેર રાખી કદિ પણ કરે નહિ અને પતિને નારાયણ થી પણ અધિક ગણી તેનું ધ્યાન કરે.

વરભૂષાંધરં ચૈવ સુવેષં પુરુષં પરમ્ ॥

યાત્રાં મહોત્સવેં નૃત્યં નર્તકં ગાયનં વ્રજ ।

પર ક્રીડાં ચ સતતં નહિ પश्यति સુવ્રતા ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રી વસ્ત્ર આભૂષણ ધારણ કરનાર પર પુરુષની સામું જોતી નથી. યાત્રા મહોત્સવ (મેળાં વિગેરે ઉત્સવો) જોવા જતી નથી, નર્તકને જોતી નથી, ગાયન જોતી નથી, અને પારડી રમત જોતી નથી.

યદ્દર્શ્યં સ્વામિનાં નિત્યમેત દેવ હિ યોષિતામ્ ।

નહિ ત્યજેત્તુ તત્સંગં ક્ષણમેવ ચ સુવ્રતા ॥

જે સ્વામી જમે છે તેજ પતિવ્રતા જમે છે અને ક્ષણ માત્ર પણ પોતાના પ્રાણ પતિથી પતિવ્રતા જુદી પડ્યા ઇચ્છતી નથી.

ઉત્તરે નોત્તરં દદ્યાત્સ્વા મિનશ્ચ પતિવ્રતા ॥

ન કોપં કુરુતે શુદ્ધા તાંડિતા ચાપિ કોપતઃ ॥

પતિવ્રતા પોતાના સ્વામીની સામી ઉત્તર પ્રત્યુત્તર કરવા તૈયાર થતી નથી એટલુંજ નહી પણ પોતાનો પતિ કોઈ વખત કોપથી મારે તોપણ પતિવ્રતા પોતાના પતિ ઉપર કોપ કરતી નથી.

હુધિતં ભોજયેત્કાંતં દદ્યાત્યાનં ચ ભોજનમ્ ॥

ન લોભયેત્તં નિદ્રાલું પ્રેરયેન્નૈવ કર્મસુ ॥

પોતાના પ્રાણપ્રિયને લુપ્ત લાગે ત્યારે તેને ઉત્તમ ભોજન નથી તૃપ્ત કરવા, તેને તરસ લાગે ત્યારે શીતલ સુગંધી જળ પાવું, તે નિદ્રામાં હોય તો તેને જાગડા નહીને કોઈ વખત કોઈ પણ તેને કામ પતાવડું.

પુત્રાણાં ચ શતગુણં સ્નેહં કુર્યાત્પતિ સતી ।

પતિર્બધુર્ગતિર્ભર્તા દૈવતં કુલયોષિતઃ ॥

સતી સ્ત્રી પોતાના પુત્ર ઉપર જે સ્નેહ સ્વાભાવિક હોય તેવા સોગણો અધિક પોતાના પ્રાણ પ્રિય ઉપર રાખે છે, કારણ કે કુલીન સ્ત્રીઓને બંધુરૂપ, ગતિરૂપ, ભરણ પેપણ કરનાર રૂપ અને દૈવત રૂપ પણ પતિજ છે.

શુભંદૃષ્ટ્વા સુધાતુલ્યં કાંતં પश्यति सुंदरी ।

सस्मितं वदनं कृत्वा भक्तिभावेन यन्नतः ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રી ભક્તિ ભાવથી હસતું મુખ કરી પોતાના પ્રાણ પતિને અમૃતની પેડે જુવે છે એટલે જેમ અમૃત જોતા દૃષ્ટિ પતિને નિરખતાં તૃપ્ત થતી નથી.

પતિવ્રતા મહિમા.

पुरुषाणां सदृशं च सती स्त्री च समुद्धरेत् ।

पतिः पतिव्रतानां च मुच्यते सर्व पातकात् ॥

સતી સ્ત્રી હજાર પુરૂષનો ઉદ્ધાર કરે છે. પતિવ્રતાનો પતિ સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે.

नास्ति तेषां कर्मभोगः सतीनां व्रतते जंसा ।

तवासाद्धं च निष्कर्मा मोदते हरिमंदिरे ॥

સતિ સ્ત્રીના પતિને સતીના વ્રતના તેજથી કર્મ ભોગવતું પડતું નથી તેટલો નિષ્કર્મ થઈ પેતાની પતિવ્રતા સ્ત્રી સાથે વિષ્ણુ લોકમાં સુખ ભોગવે છે.

पृथिव्यां यानि तीर्थानि सती पादेषु तान्यपि ।

तेजश्च सर्वदेवानां मुनीना च सतीषु च ॥

પૃથ્વીમાં જેટલાં તીર્થ છે તે સતીના ચરણમાં છે અને સર્વ દેવ તથા સર્વ મુનિયોનું તેજ પણ સતી સ્ત્રીઓમાંજ રહેલું છે.

तपस्विनां तपः सर्वं व्रतिनां यत्फलं व्रत ।

दाने फलं यद्वातृणां तत्सर्वं तासु संततम् ॥

તપસ્વિયો ના સર્વ તપનું ફલ, વ્રતગણના સર્વ વ્રતોનું ફળ અને દાતાના સર્વ દાનોનું ફળ સતી સ્ત્રીઓ વિષે રહે છે.

સ્વયં નારાયણઃ સંસુર્વિધાતા જગતા મપિ ।

સુરાઃ સર્વે ચ મુનયો ભીતાસ્તાભ્યશ્ચ સંતતમ્ ॥

શ્રી નારાયણ, શ્રી શંકર, શ્રી બ્રહ્મા, સર્વ દેવ, અને સર્વ મુનિઓ તથા લોકો સતી સ્ત્રી સદૈવ ભય પામે છે.

સતીનાં પાદરજસા સઘ્નઃ પૂતા વસુંધરા ॥

પતિવ્રતાં નમસ્કૃત્ય મુચ્યંતે પાતકાન્નરઃ ॥

સતીના ચરણાની રજાથી પૃથ્વી તરત પવિત્ર થાય છે. પતિવ્રતાને નમસ્કાર કરવાથી માનુસ પાપથી મુક્ત થાય છે.

ત્રૈલોક્યં મસ્મસાત્કર્તુ ક્ષણેનૈવ પતિવ્રતા ।

સ્વતેજસા સમર્થાસા મહા પુણ્યવતી સદા ॥

મહા પુણ્યવાળી પતિવ્રતા જે કંપ કરે તે પોતાના તેજથી ક્ષણ માત્રમાં ત્રણ લોકને પણ બાળા બરમ કરવાને સમર્થ છે.

સતીનાં ચ પતિઃ સાધુઃ પુત્રો નિઃશંક એવ ચ ॥

નહિ તસ્ય ભયં કિંચિદેવેભ્યશ્ચ યમાદપિ ॥

પતિવ્રતાનો પવિત્ર પતિ અને પવિત્ર પુત્ર નિશંક રહે છે. તેને દેવથી કે યમથી કાંઈ પણ ભય નથી.

શતજન્મ પુણ્યવ્રતાં ગેહે જાતા પતિવ્રતા ।

પતિવ્રતાપ્રસુઃ પૂતા જીવન્મુક્તઃ પિતા તથા ॥

હજારો જન્મથી જે પુણ્યવંત હોય તેના ઘરમાં પતિવ્રતા જન્મ લેછે. પતિવ્રતાની માતા તે પુત્રીના જન્મથી પાવત્ર થાય છે અને પિતા જીવન્મુક્ત થાય છે.

પતિ પૂજા અથવા સ્તવન.

સતી સ્ત્રી પ્રાતરુત્થાય ત્વક્ત્વા ચ રાત્રિ વા સસી ॥

ભતરિ ચ નમસ્કૃત્ય કરોતિ સ્તવનં મુદા ॥

સતી સ્ત્રીએ પ્રાતઃકાળમાં ઉઠી રાત્રિનાં વસ્ત્ર ઉતારી બીજાં વસ્ત્ર પેરી પોતાના પ્રાણ પ્રિયને પ્રણામ કરી તેની સ્તુતિ કરી.

ગૃહકાર્યં તતઃ કૃત્વા સ્નાત્વા ધૌતે ચ વા સસી ॥

ગૃહીત્વા શુક્લપુષ્પં ચ ભક્તિઃ પૂજયેત્પતિમ્ ॥

ઘરનું કામકાજ કરી લઈ સ્નાન કરી ધોએલ વસ્ત્ર પેરી ધોળું પુષ્પ હાથમાં લઈ ભક્તિથી પોતાના પતિની પૂજા કરવી.

સ્નાપયિત્વા સુપૂતેન જલેન નિર્મિલેન ચ ॥

તસ્મૈ દત્વા ચૌતવસ્ત્વં તત્પાદૌ ક્ષાલયેન્મુક્ત ॥

પવિત્ર અને નિર્મળ જળથી પોતાના પતિને ક્ષ્ણાતી તેને ઘોઝેલ વસ્ત્ર પેરાવા આપી તેના પગ પતિવ્રતાએ હાથથી ધોવા.

આસને વાસયિત્વા ચ દત્વા ખાલે ચ ચંદનમ્ ॥

સર્વાંગલેપનં કૃત્વા દત્વા મમ્લયં ગલેપિ ચ ॥

આસન ઉપર બેસારી કપાળમાં ચંદન કરી સર્વગે ચંદન લેપ કરી ગાંઠામાં પુષ્પની માળા પેરાવવી.

સામ વેદોક્ત મંત્રેણ મૌગદ્રવ્યૈઃ સુગોપમૈઃ ॥

સંપૂજ્ય ભક્તિતઃ કાંતૌ સ્તુત્વા ચ પ્રણમેન્મુદા ॥

સામ વેદમાં કહેલ જે નીચે મંત્ર છે તેથી અમૃત જેવા ભોગના પ્રણયોથી ભક્તિવડે પૂજા કરી સ્તુતી કરી હાથથી પ્રણામ કરવા.

ઓમ્ નમઃ કાંતાય શાંતાય સર્વ દેવાશ્રયાય સ્વાહા ॥

इत्यनेनैव मंत्रेण दत्वा पुष्पं च चंदनम् ॥

पाद्यार्घ्यं धूपदीપौ च ब्रह्म नैवेद्यं सुव्रतम् ॥

ઉપર કહેલા મંત્રથીજ હુપ ચંદન, પ્રાદા, અર્ધ્ય, ધુપ દીપ અને ઉત્તમ નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું.

जलं सुवासितं शुद्धं तांबूलं च सुवासितम् ॥

दत्त्वा स्तोत्रं પ્રટે કમ્પત્કૃતં તૈ પાદપ્રમેજ્ઞ ચ ॥

સુમધથી સુવાસિત જળ તથા સુવાસિત તાંબૂલ અર્ધ્ય કરી પાડે કરેલે પતિના સ્તોત્રનો માહ કરવો.

પતિ પૂજા કર્યાને મંગળી સ્તોત્ર.

ॐ नमः कान्ताय भर्त्रे त्वं शिरसिंद्र स्वरूपिण ॥

नमः शान्तभ्यं ह्यं ताय सर्व देवाश्रयाय च ॥

માર્ગ બરણ પોપણ કરનાર, મારા મસ્તકના સુડા મણિ રૂપ, મનને શાંત રાખનાર, હૃદયોત્તે સ્થાપનાર અને સર્વ દેવતા આશ્રય રૂપ મારા પ્રાણ વક્ત્રઅને હું પ્રથમ કરું.

तप्तो हस्तस्वरूपाय सति प्रणामसाय नमः ॥

નમસ્કાય ત્વં પ્રણમસ્ય દેવાશ્રયાય ને નમઃ ॥

બ્રહ્મારૂપ, શિવરૂપ, નર્મકી લીધરૂ, પૂજ્યા લાયક અને હૃદયમાં
આધાર રૂપ મારા પ્રાણ પ્રિયને હું પ્રણામ કરું.

પર્વપ્રાણાર્થ દેવાય ચં હુષસ્તોર કાર્ય ચ ॥

જ્ઞાનાધારાય પત્રીનાં પરમાનંદ રૂપિને ॥

મારા પાંચ પ્રાણના અધિ દેવરૂપ, મારાં નેત્રના રત્ન રૂપ; મારા
જ્ઞાનના આધાર રૂપ; અને પરમ આનંદ રૂપ મારા પ્રાણ પ્રિયને હું
પ્રણામ કરું.

પતિબ્રહ્મા પતિવિષ્ણુઃ પતિદેવ મહેશ્વરઃ ॥

પતિશ્ચ નિર્ગુણાધારો બ્રહ્મરૂપ નમોસ્તુ તે ॥

પતિ બ્રહ્મારૂપ છે, પતિ વિષ્ણુ રૂપ છે અને પતિજ મહેશ્વર
રૂપ છે. નિર્ગુણના આધાર રૂપ પરબ્રહ્મ પણ પતિજ છે માટે હું
આપને પ્રણામ કરું.

સમસ્ત ભગવાન્ દોષં જ્ઞાનાજ્ઞાન કૃતં ચ યત્ ॥

પત્રીવંશો દયાસિંહો દાસીદોષં સમસ્ત્વમ્ ॥

હે બગવાન? જાણતાં અજાણતાં જે કાંઈ મોશયા દોષ થયો
હોય તે ક્ષમા કરો હું પત્રી બંધો. હે દયાસિંહો. હું આપની દાસી
હું માટે મોશ અપરાધ ક્ષમા કરો આ સ્તોત્રનો પાઠ મુનિપત્નિઓ
અને દેવ પત્નિઓ પણ હમેશ કરે છે. સર્વ પતિવ્રતાઓને આ સ્તોત્ર
પરમ કલ્યાણકારક છે.

શાશ્વતી કુળીન સ્ત્રીઓએ નિત્ય એ પ્રમાણે પોતાના પતિનું
પૂજન કરીને તેમના જમ્યા પછી જમવું. પતિને જ્યારે પ્રદેશ જવું પડે
ત્યારે તેમની છાત્રીનું પૂજન કરીને, અને છાત્રી ન હોય તો પોતાના
મમથી એતરમાં તેમના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરી મીનચિત્ર પૂજન કરીને,
બોજનકર્તા વિશે 'હવે પોતે ત્યાં જમ્યા હશે' એમ અનુમાન કરી
જમવું.

ઉપરના પતિ પૂજન વિશે કેટલાક મનુષ્યો એમ માને છે કે-
'પતિનું પૂજન કરું તો કાંઈ અંદામ-પુરુષો પૂજન કરવું એ નહિ,
પણ તેમની આંતરે પાવણી; તેમની છાત્રાને અનુસરી વર્તવું, તથા
તેમના ઉપર પ્રીતિ-ભાવ રાખવો, એ પૂજન કહેવાય છે,' પણ આ
તેમનું મોખડું સાચું, અમુકને અને દોષ દષ્ટિથી જોતાં ઉલટું છે.
શાસ્ત્રમાં પણ અંદામ-પુરુષો પૂજન કરવાનું કહ્યું છે, અને તેમ

કરવાથી પતિનો પતિપર અસાધારણ સ્નેહ બધાય છે. જેથી પર-
સ્પરના અંતરમાં વિરોધિભાવના સંસ્કાર દ્રવ્યની વૃદ્ધિ ન થવાથી
તેમને ક્યારે પણ કંઠેશ્વ-કુસંપનો અવસર ન આવતાં બન્ને સ્ત્રી-પુરૂષનું
મત એકતા પામે છે. પતિનું પૂજન કરવાના વિનયવાળી સ્ત્રી કદાપિ
કડક સ્વભાવવાળી થઇ યોગ્ય નિયમવાળી થાય છે કે જેથી તેનાં
સંબંધિઓમાં પણ તે સારી કીર્તિ પામે છે. વિનયવતી સ્ત્રીનો પતિ
શુણ્ણવાન કે ગુણ વગરનો, ક્રોધી કે શાંત અને મૂર્ખ કે પાંડિત કૃર
કે કપટિ, હુંચો કે લક્ષ્મી હોય છે, તોપણ તે તેનાપર સદા પ્રસન્ન
રહી, ક્યારે પણ તેનાથી વિરુદ્ધ વર્તતો નથી; જેથી પ્રત્યેક કાર્યમાં
તે બન્ને સ્ત્રી-પુરૂષ એકતાથી વર્તતાં હોવાથી વિચારે પણ મગતાં
હોય છે, તેથી તેમનો ગૃહન્યવહાર મનુષ્યોમાં વખાણુ લાયક ઉત્તમ
પ્રકારે ચાલે છે, અને તેઓ સંસારમાં પૂર્ણ સુખ ભોગવતાં ગૃહસ્થા-
શ્રમનો ઉત્તમ લાભ લઈ, બન્ને દંપતી (સ્ત્રી-પુરૂષ) સ્વર્ગાદિ પરલોકના
સુખમાં પણ સદભાગી થાય છે. નિત્ય પતિ પૂજન કરવાના નિયમ
વાળી સ્ત્રીની વૃત્તિઓ હમેશ પોતાના સ્વામી અભિ મુખ્ય વળેલી રહે
છે. જેથી તેના મનમાં પતિ વિષે અનન્ય ભાવનો ઉદય થવાથી
અંતઃકરણમાં નિર્મળતા આવે છે; જેથી તે શાંત અને પ્રૌઢ વિચાર
વાળી થાય છે, અને તેથી ખીજી કુટિલા સ્ત્રીઓના પેડે દુરાચરણ
થવાનો સંભવ સ્વપ્ને પણ રહેતો નથી, તેથી તે સ્ત્રી, ખીજી સ્ત્રીઓને
શિક્ષણ અથવા સદુપદેશ આપવામાં પણ યોગ્યતાવાળી ગણાય છે.
જે જે સ્ત્રીઓ પતિનાથી વિમુખ થઇ નિરંતર પરિતાપ પામ્યા કરેછે,
તથા પતિથી ત્યજી પોતાનો સ્વાર્થ બગાડતાં અનેક અસહ્ય દુઃખો
ભોગવે છે, તે સદ્ગુણ અંદન-પુષ્પથી પૂજન ન કરવાનોજ પરિણામ
છે. માટે પોતાનું હિત ઇચ્છનાર સુઝ સ્ત્રીઓએ, પોતાનું પાર્શ્વમહલ
(લગ્ન) થયા પછી જ્યારથી પતિના ઘરમાં રહેવું થાય ત્યારથી ઉપર
પ્રમાણે પોતાના સ્વામીનું પૂજન કરીનેજ જમવાનો નિયમ રાખવો.

આ પ્રમાણે પતિપૂજનનું માહત્તમ્ય આપણા પ્રાચીન ઋષિ
મુનિઓએ ધર્મ શાસ્ત્ર અને પુરાણાદિ ગ્રંથોમાં ઘણા ઘણા પ્રકારે
વર્ણવેલું છે, તેમજ આપણા ભરતખંડની મહાસતિઓમાં ગણાયેલી
દેવહુતી, અનુસયા, અરૂંધતી, લોપામુદ્રા, મૈત્રેયી, નર્મદા,
યધા, સીતા, તારામતી, સુલોચના, આદિ અનેક ઋષિપત્ની-
રાજ્ય પત્નીઓએ પણ પતિપૂજન કરેલું છે. માટે મિત્રા લોકાપવાદના
બંધથી કિવાપામર મનુષ્યોથી ચંચા થવાની ખીકથી બાળા, તરણી,

પતિ મહિમા તથા તેના પ્રતિ કર્તવ્ય કર્મ (૧૦૬)

અને પ્રેરકા સ્ત્રીઓએ ન ડરતાં પોતાના આચર કર્તવ્ય રૂપ પતિ-
પૂજન કરીને જ નમવાનો નિયમ રાખવો જોઈ.

પતિ મહિમા તથા તેના ૩ કર્તવ્ય કર્મ.

તીર્થ સ્નાનાર્થિની નારી પતિપાદોદકં પિવેત્ ॥

શંકરાદપિ વિષ્ણોર્વા પતિરેકોધિકઃ સ્ત્રિયઃ ॥

તીર્થસ્નાન કરવાની ઇચ્છા રાખનારી સ્ત્રીએ પતિના પગનું પાણી
પીવું. કેમકે શિવ અથવા વિષ્ણુ કરતાં પણ સ્ત્રીને એક પોતાનો પતિ
વધારે છે.

વ્રતોપવાસ નિયમં પતિમુદ્ગ્રંથ્ય યા ચરેત્ ॥

આવૃણ્યં હરતે ભર્તૃર્પૂના નિરયમૃચ્છતિ ॥

જો સ્ત્રી પતિને ઉદ્ધાન કરીને એટલે તેની રમ વગર વ્રત
ઉપવાસ કે નિયમ કરે તે પોતાના પતિના આયુષ્યને ઓછું કરે છે
અને મુવા પછી નરકમાં જાય છે.

ઉક્તા પ્રત્યુત્તરં દયાયા નારી ક્રોધ તત્પરા ॥

સરયા જાયતે ગ્રામે સ્ત્રી નિર્જને વને ॥

સ્વામી કાંઈ કહે તો જો સ્ત્રી ક્રોધ કરીને તેને સામે ઉત્તર
આપે છે તે સ્ત્રી ગામમાં કુતરી થાય છે અને ઉજડ વનમાં ગીયા-
ળ થાય છે.

સ્ત્રીणां हि परमश्रेको नियमः समुदाहृतः ॥

अभ्यर्च्य चरणौ भर्तुर्भोक्तव्यं कृत निश्चयम् ॥

સ્ત્રીઓનો એજ એક ઉત્તમ નિયમ કહેલ છે કે પતિના ચરણની
અવશ્ય પૂજા કરીને જમવું.

उच्चासनं न लेवेत् न व्रजेत्पर वेश्मसु ॥

न त्रपाकर वाक्यानि वक्तव्यानि कदाचनं ॥

ઉચ્ચે આસને બેસવું નહિ, પારકે ઘેર આથડવું નહિ, અને
કદિ પણ શરમ આવે એવાં (ઉગાડાં કે હલકાં) વચનો બોલવાં નહિ.

अपवादो न वक्तव्यः कलहं दूरतस्त्यजेत् ॥

गुरुणां सन्निधौ कापि नोच्चैर्ब्रूयान्नवा हसेत् ॥

ખોટી આળ કોઇને ચડાવવી નહિ, જકજીયાનેરતો દેવો અને ગુરુ જનો આગળ કાંઈ પણ ઉંચે સ્વરે ખોલવું કે હ-સવું નહિ.

પતિથી વિરૂદ્ધ વર્તનારી સ્ત્રીનું કર્તવ્ય કળ.

યા મત્તારિં પરિત્યજ્ય રહશ્ચરતિ દુર્ગતિઃ ॥

ઉલૂકી જાયતે કૂરા વૃક્ષકોટર શાયિની ॥

જે સ્ત્રી પતિને તણ દધને નહારે માર્ગે ચાલે છે તે નહારી ચાલની અને કૂર સ્વભાવની સ્ત્રી, ઝાડના કોટરમાં (પોલાણમાં) રહેનારી ધુવડી થાય છે.

તાડિતા તાડિતું ચેચ્છેત્પા વ્યાઘ્રી વૃષદં શિકા ॥

કટાક્ષયતિ યાન્યં વૈ કેકરાક્ષી તુ સામવેત્ ॥

પતિએ મારી હાથ તો જે મમી મારવાને ઇચ્છા કરે તે વા-ધણ અને બિલાડી થાય છે તથા જે સામું આડી આંખે જુવે છે તે ત્રાંસી અથવા ઉંધી આંખવાળી થાય છે.

યા મતારિં પરિત્યજ્ય મિષ્ટમશ્નતિ કેવલમ્ ॥

ગ્રામે વા મૂકરી ભૂયાદ્વલ્ગુવાપિ સ્વવિદ્મુન્ના

જે સ્વામીને મેલીને એકત્રી મીઠું મીઠું ખાઈ લે છે તે સ્ત્રી ગામમાં જુડણીનો જન્મ લેછે અથવા પોતાની વિષ્ણુ ખાનારી વડ-વાનરી થાય છે.

યા ત્વંકૃત્યા પ્રિયંબ્રુતે મૂકાસા જાયતે સ્વલુ ॥

યા સપત્નીં સદેષ્યેત દુર્મગા સા પુનઃ પુનઃ ॥

જે સ્ત્રી પતિને ટુંકારો કરીને કડવું વચન કહે છે તે નક્કી મૂંગી અથવા કાલી થાય છે અને જે સદૈવ શોકયનો ખાર કર્યા કરે છે તે વારંવાર દુભાંગીણી થાય છે.

દૃષ્ટિં વિલુપ્ય ભર્તૃર્યા કંચિદન્યં સમીક્ષતે ॥

કાળા ચ વિમુક્તી ચાપિ કુરુપા ચાપિ જાયતે ॥

પતિની નજર ચુકાવીને જે બીજા કોઇને જુવે છે તે સ્ત્રી કાંથી, વાંકા મોઢાવાળી અને ઠરપડી થાય છે.

પતિ સેવા વિધી તથા મહાત્મ્ય.

વાણાદાર્યાં તમાલોક્ય ત્વરિતા ચ જલાશનૈઃ ।

તાંબૂલૈર્વ્યજનૈશ્ચૈવ પાદસંવાહનાદિભિઃ ॥

તથૈવ ચાદુવચનૈઃ સ્વેદસંનોદનૈઃ પરૈઃ ॥

યા પ્રિયં પ્રીણયેત્પ્રીતા ત્રિલોકી પ્રીણિતા તયા ॥

ખહારથી પતિને આવતો બેઠને જે સ્ત્રી ઉતાવળી ઉતાવળી પાણી અને ખાવાનું આપીને; તાંબુલ આપીને, પવન નાંખીને; પમ અંખી કરીને તેમજ બેઠ મટાડે તેવાં મનોહર વચનો બોલીને જે તેને પ્રીતીથી પ્રસન્ન કરે છે તે સ્ત્રીએ આખી ત્રિલોકી પ્રસન્ન કરી છે.

મિતં દદાતિ હિ પિતામિતં આતામિતં સુતઃ ॥

અભિતસ્ય હિ દાતારં ભાર્તારં પૂજયેત્ સદા ॥

પિતા, બાપ અને પુત્ર એ સર્વે થોડુંક આપનારા છે અને પતિ તે! સર્વસ્વ આપનાર છે તેની નિરંતર પૂજા કરવી.

ભર્તાદેવો ગુરુર્ભર્તા ધર્મ તીર્થ વ્રતાનિ ચ ।

તસ્માત્ સર્વં પરિત્યજ્ય પતિમેકં સમર્ચયેત્ ॥

સ્ત્રીને જે પતિજ દેવ છે, પતિજ ગુરુ છે, અને પતિજ ધર્મ, તીર્થ તથા વ્રતરૂપ છે, એટલા માટે સવને છોડી દીધને એક પતિની જ સેવા કરવી.

પતિવ્રતા મહિમા.

ધન્યાસા જનની લોકે ધન્યોડસૌ જનકપુનઃ ।

ધન્યઃસ ચ પતિઃ શ્રીમાન્ યેષાંગેહે પતિવ્રતા ॥

જેઓના ધરમાં પતિવ્રતા હોય તે માતાને ધન્ય છે, તે પિતાને ધન્ય છે, અને તેના શોભાયમાન પતિને ધન્ય છે.

પિતૃવશ્યા માતૃવશ્યાઃ પતિવંશ્યાસ્ત્રીયસ્ત્રયઃ ॥

પતિવ્રતાયાઃ પુણ્યે ન સ્વર્ગ સૌખ્યાનિ મુંજતે ॥

આપના વશના, માતાના વંશના અને પતિના વંશના ત્રણ ત્રણ પુરુષો પતિવ્રતાના પુણ્યને લીધે સ્વર્ગનાં સુખો ભોગવે છે.

પતિવ્રતાયાશ્ચરણૌ યત્ર યત્ર સ્પૃશેજ્જીવમ્ ।

તત્રેતિ ભૂમિર્મન્યેત તાત્ર મારોસ્તિ પાવની ॥

ન્યાં આં પતિવ્રતાનો પગ પૃથ્વીને સ્પર્શ કરે ત્યાં ત્યાં પતિ-
વ્રતાનો પગ પૃથ્વીને સ્પર્શ કરે ત્યાં ત્યાં પૃથ્વી એમ માને છે કે
મને ભાર નથી થતો પણ પવિત્ર થાઉં છું.

विम्यत्पतिव्रता स्पर्शं कुरुते भानुमानपि ॥

सोमो गंधवहश्चापि स्वपावित्र्याय नान्यथा ॥

સૂર્ય ચંદ્ર અને પવનની પણ ખીચી કાંઈ નહિ માત્ર પોતે પ-
વિત્ર થવા માટેજ ખીતા ખીતા પતિવ્રતાનો સ્પર્શ કરે છે.

आपः पतिव्रता स्पर्शा मभिलष्यन्ति सर्वदा ॥

अद्य जाड्यविनाशो नो जातास्त्वद्यान्पपावनाः ॥

પાણી પણ પતિવ્રતાના સ્પર્શની નિરંતર દગ્ગા રાખે છે અને
ધારે છે કે ' આજ અમારૂં જડ પણું નાશ થયું અને આજ અમે
અન્યને પવિત્ર કરનાર થયા. '

गृहे गृहे न कि नार्या रूपलावण्यगर्विताः ॥

परं विश्वेशभक्त्यैव लभ्यते स्त्री पतिव्रता ॥

શું ઘેર ઘેર રૂપનાં લાવણ્યથી ગર્વ પામેલી સ્ત્રીઓ નથી; ધ-
ર્મી છે. પરંતુ પતિવ્રતા સ્ત્રી તો વિશ્વેશ્વરની ભક્તિથી મળે છે.

भार्यामूलं गृहस्थस्य भार्यामूलं सुखस्य च ॥

भार्या धर्म फलावाप्त्यै भार्या संतानवृद्धये ॥

ગૃહસ્થાશ્રમનું મૂલ સ્ત્રી છે, સંસારના ધુખનું મૂળ સ્ત્રી છે,
તથા સ્ત્રીના ધર્મના ફળો મેળવવા માટે અને સંતાનની વૃદ્ધિ થવા
માટે ઉપયોગી છે,

परलोकस्त्वयं लोको जीयते भार्य या द्वयम् ॥

देव पित्र तिथीज्यादि ना भार्य कर्म चार्हति ॥

આ લોક અને પરલોક એ એય સ્ત્રી વડેજ જીતાય છે. સ્ત્રી
વગરનો પુરુષ દેવ પિતૃ, અતિથિ અને ઈશ્વર પૂજા વિગેરે કર્મ કર-
વાને યોગ્ય નથી.

गृहस्थः स हि विज्ञेयो यस्य गेहे पतिव्रता ॥

ग्रसतेऽन्या प्रतिपदं राक्षस्या जरया यवम् ॥

પતિવ્રતા પાળવા વિષે સ્ત્રીઓને શિખામણુ ગરબી ૧૧૩

જેના ધર્મ પતિવ્રતા હોય તેમ ગૃહસ્થ બન્યો તે રાક્ષસી જેની
ગરબી જેમ લોકોને મળી, જ્યારે તેમ પતિવ્રતા ન હોય, તેવી સ્ત્રી પતિને
ગળી જાય છે.

યથા ગંગાવગાહેન શરીરં પાવન ભવેત્ ॥

તથા પતિવ્રતા દૃષ્ટયા શુભ યા પાવને ભવેત્ ॥

જેમ ગંગામાં ન્દાવાથી શરીર પવિત્ર થાય છે તેમ પતિવ્રતા
ની પવિત્ર દૃષ્ટિ પડવાથી શરીર પવિત્ર થાય છે.

ઇતિ દાશીખંડમાં વ્યાસ સુત સંવાદે શ્રી સુર ગુરુ સતી સ્મૃતિઃ સમાપ્ત.

પતિવ્રતા પાળવા વિષે સ્ત્રીઓને શિખામણુ ગરબી.

(રાગ ગરબી. આવેને નંદલાલ રમવા આવેને રે.—)

સમજીને શન સલૂણી, પતિવ્રત પાળોને રે,
બાળે પતિને રે બાળો; પતિવ્રત પાળોને રે,
ઉભય કુળોનો ઉદ્ધાર તો કરશે, પ્રાણપતિ પ્રભુ સમ મને ધરશે;
સત્ય શીયગ અનુસરસો; પતિ પાળોને રે,
પહેલાં પતિથી પ્રમાતે રે જાગો, દેહ તણા મળ સધળાં રે ત્યાગો;
ધરને સુધારવા લાગો; પતિવ્રત પાળોને રે;
પૂજન વસ્તુ સંભારીને રાખો, સ્વામિ સ્વામિ નિજ મુખથી રે બાળો;
સ્વર્ગ તણું સુખ આપો; પતિવ્રત પાળોને રે,
સ્વામીને જાગતા જાણીને વંદો, આજ્ઞાને તમો તજ સહુ, હંદો
ધરના સુધર્યે આનંદો પતિવ્રત પાળોને રે,
સામગ્રી ધરતી સત્તા સમ સજશે, પતિના અજીઠા કવલ મુખ બજશે,
પતિનેજ પુજ્ય સમજશે; પતિવ્રત પાળોને રે;
બરતું ને શિવતું સુધગું રે જાણો, આરક જવક ગૂનમા રે આણો
સતિઓની વાતો વખાણો; પતિવ્રત પાળોને રે,
સાયંકાળે પણ એમ વિચારો, દેવ પૂજ પતિ પૂજ સ્વીકરો,
બોજન સરસ સુધારો; પતિવ્રત પાળોને રે,
શયન મંદિરમાં સ્વામિને સેવો, સંસારી સુખડાંતો લાવો રે બેવો
અન્ય આચાર ન એવો પતિવ્રત પાળોને રે;
તીર્થ ન ખીજું સતી કદિ જાણે, પતિ ચરણોદક પાન પ્રમાણે
એમ શ્રી કૃષ્ણ વખાણે, પતિવ્રત પાળોને રે,

પતિવ્રતાના તપોબળનો પ્રભાવ વિશે વૃંદા રાક્ષસી
હાલ જે તુલસી રૂપે પુબ્ધ છે તેનું વૃત્તાંત.

પૂર્વે કોઈ એક રાક્ષસની વૃંદા નામે સ્ત્રી હતી તે મહા સતી
અને ખરું પતિવ્રત પાળનારી હતી, એનાં તપોબળથી રાક્ષસનું
જેર એટલું તો વધી ગયું કે તે કોઈથી ખીતો નહીં એનું કારણ તે-
ની સ્ત્રીના તપોબળનું ફળ હતું જે સ્ત્રી પતિવ્રતા હોય, તેના પતિને
ત્રેલોક્યમાં જીતનાર કે મારનાર કોઈજ નથી. આ રાક્ષસ ધણાઓ
સાથે ચડાઈ કરી તેમાં કેઈ પણ ઠેકાણે એને વિધ્ન ન થયું, તેથી
નિરવિધ્ન પણે મોટાં રાજ્યો જીતતો ગયો એમ કરતાં તેણે છેવટે
ઈંદ્ર દેવતા ઉપર ચડાઈ કરી તે પોતાની સ્ત્રીના તપોબળથી સ્વર્ગ
પણ એને હાથ આવ્યું, અને ઇંદ્રાદિ સધળા દેવો જીવ લઈને નાઠા.
બાગીને સધળા જંગલમાં એકઠા થઈ તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા કે
આપણે હવે શું કરવું. પછી એક મત થઈ બ્રહ્મા આગળ જવાનો
વિચાર કરી ત્યાં જઈ સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું, અને વિનતી કે
રી કે મહારાજ અમારી રક્ષા કરો બ્રહ્માએ કહ્યું કે કાંઈ શીકર ન-
હિં, તમે ખિશો નહિ હું પોતે તેની સાથે લડવા આવું છું. પછી
બ્રહ્મા પોતાના અનુજ્ઞે તથા અસ્ત્ર શસ્ત્ર સાથે લેઈને જંગ કરવા
ચડ્યા. ત્યાં જઈ મહાંચ્યા, અને યુદ્ધને માટે સિંહનાદ કર્યો. રાક્ષસ
તો ત્યાર થઈ એકો હતો તે તરત બાહાર નિકળ્યો, અને યુદ્ધ શરૂ
થયું બ્રહ્મા આદિ દેવતાઓએ પોતાનું જેર ધણુંએ ચલાવ્યું. પણ
રાક્ષસ ને કશી પ્રકારે પરાભવ થયો નહીં અને પોતા તરફના લ-
શ્કરમાં ધણાં માણસોનો ઘાણ નીકળી ગયો, ધણાક નાસી ગયા,
અને દેવતાઓ સધળા ઝાંખા થઈ જોવા લાગ્યા, તેટલામાં રાક્ષસે
એક બયાનક ગર્જનાટી કરીને કહ્યું કે, તમે જીવ લઈને અહિંથી
ઝટ બાગી જાઓ, નહીં તો હું તરત તમારો પ્રાણ લઈશ. એ સાં-
ભળીને બ્રહ્માદિક દેવતાઓ, સર્વ બાગી ગયા. અને છેટે જઈ
બધાઓ એકઠા થઈ વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે શું કરવું; છેવટે
એક મતે ઠરાવ્યું કે આપણે શ્રી શંકર પાસે જઈએ. એ મહાદેવજી
આપણી વારે ચડશે પછી સર્વ ત્યાં ગયા. અને સધળું વૃત્તાંતવિદીત કરી
કહ્યું કે, મહારાજ અમારી સાલ્વતા કરો. આતો બોળા શંકુ તરત
તે રાક્ષસ ઉપર કોપ્યા, અને કહ્યું કે હમણા એના સો વર્ષ પુરા
કરીએ, એમ કહી સધળી ભૂત સેનાને હુકમ કર્યાં. તે તો બધા

તૈયારજ હતા, કેમ કે જૂત પ્રેતાદિકને શું ઉપાડવાનું ને શું સુકવા-
નું હોય, એટલે સૈન્ય ગ્રાહ્યું ને અમરપુરી જઈ પોહોવ્યું પરસ્પર
થવાથી સૈન્ય નિકળ્યું, અને મળુંક સુદ્ધ થયું, પણ વાહ વાહરે સ-
તીવૃતતાં તપોનો બળ ! શ્રી મહાદેવજી સુધાં પણ એને જીતી ચંક્યા
નહીં. એટલુંજ નહિં પણ મુઠા આવ્યાથી પડી ગયા. દેવતાઓમાં
હાહાકાર થઈ રહ્યો અને મહાદેવજીને માગતાં ભોં ભારે થઈ પડી.
સોડીવારે પાછા સાવધ થઈ મારો મારો કરતા આવ્યા, તો પણ
તેણે ફરી દેવતાઓને હઠાવી દીધા તેથી સઘળા દેવતાઓ ગમરાયા
કે હવે શું કરવું ! શ્રી શંકરે કહ્યું કે, આપણે આ વૃતાંત શ્રી વિષ્ણુ
ભગવાન પાસે જઈ નિવેદન કરીએ, તેથી શ્રી શંકર આદિ સઘ-
ળા વિષ્ણુ પાસે ગયા, અને સઘળી હઠીહત સવિસ્તાર કહી સંભળા
વી. શ્રી વિષ્ણુ પરમાત્મા સાંભળીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે, એ
સઘળું જોર અને પરાક્રમ રાક્ષસમાં કયાથી આવ્યું, પછી જાને
કરી જણ્યું, અને સહુને કહ્યું કે. જુઓ આપણે એની સાથે પો-
હોવવાના નથી. તેથી સઘળાએ પુંજયું કે તેનું શું કારણ ત્યારે
વિષ્ણુએ કહ્યું કે, એ પોતાનાં બળે કરી નહીં, પણ એની સ્ત્રીનાં
પતિવૃત્ત પણાન તપોમગના પ્રતાપથી સઘળાએને જીતે છે. દેવતાઓ-
એ પુછ્યું કે. એટલું બધું પતિવૃત્તાન તપનું બળ છે ? પરમત્મા
વિષ્ણુ એ કહ્યું કે, જાએ, જેવી સ્ત્રી પતિવૃત્તા હોય તેના પતીને
સાક્ષાત નારાયણ પણ પરાભવ કરી શક્યાને અસમર્થ છે, ત્યારે
બીજાઓની શું તાકાત છે. એમ કહીને બીજી પણ પતિવૃત્તા સ્ત્રીની
પ્રશંસા કરી, ત્યારે દેવતાએ પુછ્યું કે, મહારાજ અમારી શું ગતિ !
ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાને કહ્યું કે મને કેવું વાજબી નથી, તો પણ મારે.
હમેશ તમારું કાર્ય કરવું જોઈએ તે સારું કહું છું કે એનો ઉપાય એક
શિવાય બીજો નથી, ને એજ કે, એની સ્ત્રીનું વૃત્ત ભંગ થવું જોઈ
એ. ને થાય તોજ એ રાક્ષસનો નિશ્ચય પરાભવ થશે. ત્યારે સઘ-
ળા વિચાર કરવા લાગ્યા કે એ કેમ કોનાથી થાય ! બધાએને પુછ-
્યું તો કોઈએ હિંમત કરી નહી. ત્યારે શ્રી વિષ્ણુ પરમાત્માને વિન-
તી કરી કે, મહારાજ ? આપ સર્વ સમર્થ છો, માટે આ કામ આ-
પ શિવાય બીજાથી થશે નહીં, માટે કૃપા કરીને અમારા ઉપર
અનુગ્રહ કરો. વિષ્ણુએ અનાકાની કરી. ત્યારે દેવતાઓ સઘળા
દીલગીર થઈ રડવા લાગ્યા, અને કહ્યું કે, હે મહારાજ ! આપ સ-

હાવતા નહિં કરે ત્યારે અમલ શું થશે, ! વિષ્ણુને દયા આવી
 અને વિચાર્યું કે એ કામ મારે કર્યા વગર છુટકો નથી. તાર્કિક કહ્યું
 કે હીક છે, હું તમારે કામ કરીશ. વિષ્ણુએ વિચારીને કહ્યું કે ત-
 મે સિંહનાદ કરે, તેઓએ તેમ કહ્યું એટલે તે રાક્ષસ પરમાત્મા
 નીકળી લસકર સજ કરી યુદ્ધ કરવાને સામે થયો. વિષ્ણુએ દેવતા-
 ઓને કહ્યું કે તમે હડો, એટલે સર્વ દેવતાઓ હઠવા લાગ્યા, અને
 રાક્ષસ વધતો આવ્યો; વિષ્ણુ એ આજ્ઞા કરી કે, રાક્ષસને રમત
 રમાવજો, હું જાઉં છું, એમ કહી વિષ્ણુ ભગવાન રાક્ષસના અંત
 પુરમાં દાખલ થયા. અને રાક્ષસનું રૂપ ધારણ કર્યા પછી, વૃદ્ધના
 વિશ્રામ ગ્રંથ પાસે જઈ આરાણ્ય ઠોક્યું. વૃંદાએ પુછ્યું કે કોણ છે ?
 તો કહ્યું કે તારો સ્વામી છે, આતો સતી, એટલે ઘણીનું નામ સાં-
 ભગતાંજ તરત ઉઠી. અને આરાણ્ય કિધાડીને જોયું તો પ્રાણનાથ છે.
 તેથી હમેશના નિયમ પ્રમાણે પતિનો સત્કાર કર્યા. આસન ઉપર બે
 સાડ્યા પછી વૃંદાએ પુછ્યું કે, આ વખતે આપે દારી ઉપર કૃપા
 કરી? ત્યારે કહ્યું કે, આને બધા દેવતાઓ કોપીને આવ્યા છે, તેમાં
 વખતે મરણ થઈ જાય, તે સાર છેકી બેઠ લેવા આવ્યો છું એમ
 કહી જે તેઓ વાણીવિનોદ કરવા લાગ્યા, એમ કર્યાથી વૃંદાનું
 પતિવ્રતાપણું ભંગ થયું, તેથી ત્યાં રાક્ષસનું મરણ થઈ ગયું. નગર-
 માં હાલકાર થતાં એક દારી વૃંદા પાસે આવી આરાણ્ય ઠોકી
 કહેવા લાગી કે, અરે આપણું નખોદ ગયું, રાજા મરાણો. વૃંદા
 સાંભળીને ચમકી ઉઠી, અને વિષ્ણુ ઉપર પેહેલાંથીજ મનમાં શક હોતો ને
 બાહેરથી આ પુકાર થયા તેથી તરત ચોંકી ઉઠી, અને વિષ્ણુની
 સાંમે ઉભીને આંખો લાલ ચોળ કરી તેને કહેવા લાગી કે, અરે
 દુષ્ટ, પાપિ તરત બોલ, તું કોણ છે, નહિં તો આ ધડી તને શરાપ
 આપું છું. વિષ્ણુએ વિચાર કર્યો કે, આ વખત નહિ બોલ તો એ
 મને શરાપ આપશે, તેથી ચોકસ માર અનિષ્ટ થશે, માટે તરત
 કહી આપ્યું કે હું વિષ્ણુ છું; વૃદ્ધાએ સાંભળ્યું કે તરત મૂર્છિત થઈ
 પડી ગઈ. થોડી વાર પછી સાવધ થઈને કહેવા લાગી કે, અરે !
 જે ઉત્તમ એવું પતિ વ્રત આટલા દહાડા પાળ્યું, તે વ્રત આજે
 ભંગ થયું ! ! અને તેજ દોષથી મારો પતી મરાણો ! ! એમ કહી
 વિષ્ણુ પરમાત્માને કહેવા લાગી કે, અરે કપટી મારા જેવો નિદોષ
 અંબળા સાથે છળ કર્યો, અરેરે હવે હું તને શું કહું, એમ કહેતાં

એકદમ પડી જઇ, અને તેનાં પ્રાણ પ્રમાણ કરી અ્યાં સિવ સિવ;
આમ જોઇને શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન તો વિકળ દિશાને પામી અમ
અને મહા અદ્વૈતોસમાં પડયા, કે અરેરે ! કેવા પવિત્ર વ્રતચળા
નિર્દોષ અને સ્વર્ગાત્મા સ્ત્રીની, મે નાકક હત્યા કરી, અરે, એના પતિ-
વ્રત્યનો વિચાર કરવાથી મારું અંતઃકરણ બહુ બેદ પામે છે, એ રીતે
પશ્ચાત્તાપ કરતા થકા વૃંદાના સમને સ્મરણમાં લઇ જઇ, વિષ્ણુએ
અગ્નિ દાહ કર્યો. વિષ્ણુ નો એના વિકાગ થયા કે, તેની ભસ્મમાં
ભોટવા લાગ્યા, અને ત્યાંજ પડયા રહ્યા. દેવતાઓ તો ફતેક થયા પ-
છી પોત પોતાની પુરીઓ સંભાળી લીધી, અને વિષ્ણુ ભગવાનને
શોધવા લાગ્યા કે ક્યાં ગયાં શોધતાં શોધતાં સ્મરણમાં જડયા. ત્યારે
આ બધા દેવતાઓ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે. મહારાજ ! આ શું ?
તો વિષ્ણુએ તેઓના ઉપર કોપ કરીને બેદ યુક્ત વાણીથી વ્રતાંત
કહ્યું, અને વળી પોતાની વધારે વિકળતા જણાવી. ત્યારે દેવતાઓ
સમજાવવા લાગ્યા તો પણ સમજ્યા નહિ. પછી બધાઓએ મળી
કરાવ કર્યો કે, કાંઇ યુક્તિ કરવી જોઇએ; પછી વિષ્ણુને કહ્યું કે
મહારાજ ! આ વૃંદાની રાખોડીમાંથી કોઇ જાતની વનસ્પતી ઉત્પન્ન
કરીએ તે વાત વિષ્ણુને પસંદ પડતાં તેમાંથી તુલસી ઉત્પન્ન કરી,
અને વિષ્ણુ પરમાત્માએ તેને સર્વાંગ ધારણ કરી, અને તે અચાપિ
સુધી શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનને તુલસી સર્વાંગે ચડે છે. એવી રીતે
પતિવ્રતાપણાનાં કારણથી શ્રી વિષ્ણુનું હૃદય બેદાઇ ગયું, અને
તેને અમંત પ્રીય કરીને પોતાનાં મસ્તકપર ચડાવી. આમ કરીને શ્રી
વિષ્ણુ ભગવાને દેખાડ્યું, કે સ્ત્રીને પતિવ્રતાપણાં જેવું બીજું કશું
વ્રત નથી. માટે જોને જોને લોકમાં સુખી થવાની ઇચ્છા હોય તેણી
બેદોને વિવર્તિ છે કે, અવશ્ય પતિવ્રતાપણું પાલન કરી, સ્ત્રી
જન્મની સફળતા કરવી, એનુંજ નામ કહ્યાણ છે.

એક પતિવ્રતા સ્ત્રી અને કૌશિક નામના

બ્રાહ્મણનો સંવાદ.

જે પ્રમાણે સતી સાવિત્રીએ પોતાના મરણ પામેલા સ્વામી
સત્યવાનને જીવતો ક્યા તે પ્રમાણે આ પતિવ્રતા સ્ત્રીએ કૌશિક
નામના વિદ્વાન બ્રાહ્મણને પતિધર્મ કેવી રીતે પાળવો તે વિષે કેવી

રીતે બોધ દેશે અને પોતાના પતિવ્રતાના પ્રભાવથી આહ્મણે શાપ દષ્ટ મારી નાંખેલી બગલી તે વિષે જ્ઞાન થશે. અને એવી રીતે પતિ ભક્તિ કરવાથી અંતે તેની કેવી ગતી થાય છે. એ વિગેરે સર્વ બાબતો આ કથામાં આવશે. માટે સર્વ સ્ત્રીઓએ આ પ્રમાણે પતિ ભક્તિ પાળવી, અને પારકી સ્ત્રીને ખરાબ આચરણમાંથી દુર કરાવી તેન બોધ દેવો એવી આશા છે. પોતાની રવચારમાં કુલવાન, અને વેદનો ભણનાર, તથા તપના ભંડાર રૂપ, અને ધર્મ ઉપર વિશ્વાસ પાળનાર એક કૌશિક નામનો આહ્મણ હતો. વળી જેણે અંગ સહિત વેદાભ્યાસ કર્યો હતો. તથા ઉપનિષદ વગેરે સારાં બાણેલાં હતાં એવા વિદ્વાન કૌશિક નામનો આહ્મણ વેદના મંત્ર ભણતો ભણતો કોપાગ્ર ડના મૂળ પાસે આવી બેઠો. જે જાડ નીચે તે આહ્મણ બેઠો હતો તે જાડપર એક બગલી બેઠી હતી. તે બગલીએ તે વખત બેઠેલા કૌશિક નામના તપસ્વી પર વિદ્યા નાંખી. તેટલામાં આહ્મણ ધણો કોપાયમાન થયો. અને મનમાં પિયાર કરવા લાગ્યો. થોડો વખત ગયા પછી તેણે જાડપર ઉંચું જોયું તો તે બગલી જોવામાં આવી તે આહ્મણે પોતાની દુર દટીથી જોયું. તેટલામાં જાડપર બેઠેલી બગલી જમીનપર પડી અને જમીનપર પડતાંમાં તે બગલી મરણ પામી. તરત તે આહ્મણને દયા આવી અને મનમાં ધણો શોકાતુર થઈ સંતાપ કરવા લાગ્યો કે, મેં મારા ક્રોધથી ન કરવાનું કામ આ વખત કર્યું અને મારા જેવો દુષ્ટ આ જગતમાં કેવો નથી કે મેં નિરપરાધી બગલીને મારી નાંખી. તે વિદ્વાન આહ્મણ આવું કામ કરવાથી પોતાના મનમાં વારંવાર શોકાતુર થયો, અને ભિક્ષા માગવા સાંઈ સદ્મહરયો અને પવિત્ર કુટુંબોના કુલને શોધતો શોધતો ગામ માં ગયો. થોડો વખત ફરવા લાગ્યો એટલામાં જે ઘરમાં અગાડ મયો હતો ત્યાં જઈ બોલ્યો કે હું પતિવ્રતા ? મને ભિક્ષા આપો આંતું સાંભળતાં તે સ્ત્રી બોલી હે મહારાજ ? ઉમા રહેા હું તમને ભિક્ષા આપું તો સ્ત્રી તે આહ્મણ સાંઈ ભિક્ષા માટે એક વાસણ સાફ કરતી હતી તેટલામાં તે સ્ત્રીના સ્વામી જેના વધારે જૂન લાગવાથી દુઃખ પામેલો હોય એમ પોતાના ઘર તરફ આવતો હતો. જ્યારે તે પતિવ્રતા સ્ત્રીના સ્વામી જૂન લાગવાના કારણથી ઘેર આવતો હતો તેને જોઈ સ્વામી સેવામાં તત્પર થઈ અને તે સ્ત્રી આહ્મણને ભિક્ષા આપવાનું વિસરી ગઈ. પ્રથમ પોતાના પતિને પ્રશ્ન કરી બેસવાનું આસન આપ્યું. અને પછી પાદ, આચમન અર્ધ્ય વગેરે વિધિ પૂર્વક પતિ

સેવા કરવા લાગી. તે પતિવ્રતા સ્ત્રીને એવો નિયમ હતો કે પોતાના સ્વામીને જે કંઈ આહારને માટે બંધ્ય પદાર્થો જોઈએ તે વખતે વખત તૈયાર કરી ભોજન કરાવતી હતી, અને ત્યાર બાદ સ્વામીના ભોજન પછી જે કંઈ બાકી રહે તે પોતે ભોજન કરતી હતી એવો નિયમ હતો કારણકે તે સ્ત્રી શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે મન, વાણી અને કાયા ॥ પણ પરપુરુષનું ચિંતન ન કરતાં કેવલ પતિ બંધિતમાં રહેતી રતી, જેથી સ્વામીથીજ આ જગતમાં સ્ત્રીઓને સર્વ સુખ તથા કીર્તિ મળે છે વળી તે સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને જે વસ્તુ જોઈએ તે વખતે વખત લાગી આપતી હતી, નિરંતર પવિત્ર પણે રહી સદાચાર પાળી પોતાના કુટુંબનું દિત ઇચ્છતારી તથા સ્વામી સેવામાં તત્પર રહેતી હતી નિરંતર સ્વામીના વચનને અનુસરતારી અને દેવતાઓ અતિથી તથા કોઈ સગાં વડાલાં આવે તેનું સન્માન કરતારી, તેમ સાસુ તથા સસરાની આજ્ઞા પાળી તેઓની સેવા કરતી હતી. પોતાના મનના ખરાખર વિકારોને રોકી નિરંતર શ્રદ્ધ વચન બોલતી હતી. અને સ્વામી બંધિતમાં તત્પર રહી પોતાના સ્વામીનું શુભ ચિંતન કરતી હતી પછી તે સ્ત્રી તે કૌશિક નામના બ્રાહ્મણને જોઈ મનમાં વિચાર કરવા લાગી. પતિ સેવામાંજ તત્પર હતી અને પતિને જોઈતી ચીજો લાગી આપતી હતી, માટે તે બ્રાહ્મણને ભિક્ષા આપવામાં સ્મરણ રહ્યું નહિં તેથી વ્રજજ પામી તુલ્ય ભિક્ષાનું પાત્ર હાથમાં લઈ બ્રાહ્મણને આપવા ગઈ. તે વખતે બ્રાહ્મણ ક્રોધાતુર થઈ બોલે છે કે.—જ્યારે હું તારી પાસે ભિક્ષા માગવા આવ્યો ત્યારે તે મને એવો ઉત્તર આપ્યો કે હે મહારાજ ! હિમા રહે હું તમને ભિક્ષા આપું છું આમ કહ્યા છતાં આવું વિપરીત ક્રમ શું કર્યું જો તે મને ના પાડી હોત તો સારું થાત પણ મને ના પાડી નહિં અને વિલંબ કર્યો. આ કાપ બાણું ખોટું કર્યું. જ્યારે બ્રાહ્મણ આ પ્રમાણે ક્રોધાતુર થઈ સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો ત્યાર બાદ તે પતિવ્રતા સ્ત્રી મનમાં ખેદ પામી કૌશીક નામના બ્રાહ્મણને શાંત પાડી નમ્રતા પૂર્વક વચનો બોલવા લાગી જે અપરાધ મારો થયો હોય તે ક્ષમા કરવા આપ સમર્થ છો. કારણ કે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને આ જગતમાં સ્વામી સમાન દેવતા બીજું કંઈ પણ નથી. તેમ મારા સ્વામીને બૂખ વધારે લાગી હતી માટે તેની સેવા કરવામાં હું આપને ભિક્ષા આપવાનું બૂલી ગઈ. માટે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. આવું તે સ્ત્રીનું વચન સાંભળી બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે:— હે સતી ! અમારા જેવા વિદ્વાન બ્રાહ્મણો શું શ્રેષ્ઠ ગણતા નથી ! કે તું તારા

પતિને વિશેષ માની અમારું અપમાન કરે છે ? વળી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી કોઇને બિદ્યા આપવાનું કબુલ કરીને તેનો ત્યાગ કરીને તારા સ્વામીને મોટા માને છે ? હે પતિવ્રતા સ્ત્રી ! તે કોઇ વિદ્વાન પાસે ધર્મનો બોધ લીધો નથી. એમ મને લાગે છે કારણ કે જે બ્રાહ્મણો ને ઈદ્ર સરખા દેવતા પણ મને છે, તો આ જગતમાં મનુષ્ય નમે તેમાં કોઇ પણ અંદેહ નથી. વળી હે સતી ધર્મ પાળનારી સ્ત્રી બ્રાહ્મણો અગ્નિ પ્રમાણે તેજસ્વી ગણાય છે. જેમ સધળી વસ્તુ અગ્નિ બાળી નાંખે છે તેમ બ્રાહ્મણોને જ્યારે ક્રોધ ચઢે છે ત્યારે પૃથ્વી પણ બાળી મુકે છે. માટે જગતમાં બ્રાહ્મણ સમાન કોઇ શ્રેષ્ઠ નથી. આ પ્રમાણે કૌશીક નામના બ્રાહ્મણનું વચન સાંભળી પતિવ્રતા સ્ત્રી તેને ઉત્તર આપે છે, તપના ભંડાર રૂપી હે મહારાજ ! જેમ ક્રોધ કરી તમે જગલીને બાળી મુકી તેમ મને બાળી મુકશો નહિ અને તમારો ક્રોધ શાંત કરો. કારણ કે ક્રોધ દૃષ્ટિથી મને શું કરશો ? વળી બ્રાહ્મણો દેવતા સમાન ગણાય છે અને મારો કોઇ તમારા સરખા મહાત્માનું અપમાન કરવાનો ધર્મ નથી હે મહારાજ ? બુદ્ધિ પુરૂષોનું મહાભાગ્ય અને તમારા સરખા બ્રાહ્મણોનાં તેજનો મહિમા મને ખબર છે. અને મારો જે કોઇ અપરાધ થયો હોય તે क्षમા કરો અને આ બિદ્યાનું પાત્ર ગૃહણુ કરો. જેઓનું તપ હમેશાં દ્વિતિ-માન છે, એવા તમારા જેવા મહાત્માઓ શું ન કરી શકે ? જેમ અગસ્ત્ય ઋષિ પ્રથમ સમુદ્રનું પાન કરી જઈ પાત્રો, મૂત્રદ્વારે કાઢી નાંખ્યો અને ખારો થઇ ગયો. માટે મારો અપરાધ क्षમા કરો. જેઓનો ક્રોધાગ્નિ હજી પણ દંડકાન્ડપમાં શાંત પામ્યો નથી. તથા તમારા જેવા બ્રાહ્મણો (અગસ્ત્ય) નો તિરસ્કાર કરવાથી દુષ્ટ અને ક્રૂર ઈર્ષ કરનાર વાતાપી નામનો રાક્ષસ અંતાવસ્થાનો પામ્યો છે. તે રાક્ષસ અગસ્ત્ય ઋષિના ક્રોધાગ્નિથી ક્ષીણ પામ્યો હતો. તેમજ તમારા સરખા મહાન પુરૂષોના પ્રતાપ હજી સુધી પણ જગતમાં વિખ્યાત છે. આ જગતમાં મહાત્મા પુરૂષોને કોઇ પણ પ્રકારનો ક્રોધ થતો નથી અને વખતે ક્રોધ આવે છે તે માત્ર ઘોડો વખત રહે છે તથા જસદી પ્રસન્ન થાય છે. પરંતુ તમે આવા સમર્થ વિદ્વાન થયા છતાં પણ ક્રોધ વિશેષ કરો છો એ યોગ્ય નથી માટે મારો જે અપરાધ હોય તે क्षમા કરો અને બિદ્યા અહણુ કરો. મને સ્વામી સેવા શિક્ષાય બીજો કોઇ પણ ધર્મ વિશેષ લાગતો નથી કારણ કે સર્વ દેવતામાં

સ્વામી સમાન પરમ દૈવત જીનું કોઇ પણ નથી એમ હું માનું છું. માટે સ્વામી ભક્તિમાં હું તત્પર હતી તેથી તમને ભિક્ષા આપવાનું બૂધી ગઇ. હે મહારાજ ! જેમ બની શકે તેમ પતિ સેવા કરવી એજ મારા જેવી સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. અને પતિ સેવા કરવાથી શું ફળ થાય છે તે સાંભળો હે મહારાજ ! તમે ક્રોધાયમાન થઇ ઝાડપર જે બગલી બેસી હતી તેને તમે બાગી મુકી તે સંવૃત્તાંત મેં કેવલ પતિભક્તિથીજ જાણ્યું છે, કારણ કે મનુષ્ય માત્રનો શત્રુ ક્રોધ સમાન કોઇ પણ નથી. માટે તમારા શરીરમાં રહેલા ક્રોધરૂપી શત્રુને દૂર કરો. ક્રરણ કે બ્રાહ્મણનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે છે. જે મનુષ્ય ક્રોધ તથા અહંકાર છોડી દેછે, તથા સાચુ બોલે છે. અને ધર્મપર પ્રીતી રાખી જગત્ ભાવમાં સદાચાર પાળી વર્તે છે તથા વેદાભ્યાસ વગેરે કરે છે તેને બ્રાહ્મણ કહે છે. છ પ્રકારની ઇન્દ્રિયો (કામ ક્રોધ, લોભાદિને વશ કરે છે તથા ધર્મપર પ્રીતી રાખે છે. વળી હમેશાં વેદ વિગેરેનો અભ્યાસ કરે છે કામ પણ પ્રકારનાં નિર્દિત કર્મ કરતો નથી. તેનું નામ બ્રાહ્મણ કહેવાય છે જે બ્રાહ્મણ પોતાના આત્મે પ્રમાણે આખું જગત માને છે, અર્થાત્ જગતમાં આતંદરૂપ રહે છે તથા ધર્મનો બોધ કર્યા કરે છે. વળી કામ તથા ક્રોધ પોતાના વશમાં રાખે છે. તેને બ્રાહ્મણ કહે છે તથા ધર્મમાં પ્રીતી રાખે છે પોતાના સ્વધર્મમાં પ્રીતી રાખી વેદ બણે અને બીજાને ભણાવે, પોતે યજ્ઞ કરે અને બીજાને કરાવે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દાન કરે, અને અહણ કરે તેનું નામ બ્રાહ્મણ કહેવાય છે. વેદાભ્યાસ વગેરે કર્યા છતાં પણ પોતે ગર્વ કરતો નથી. અને હમેશાં બ્રહ્મચર્ય દૃશ્ય પાળે છે તેને બ્રાહ્મણ કહે છે. બ્રાહ્મણનો મુખ્ય ધર્મ એજ છે કે હમેશાં સત્ય વચન બોલવું તથા મનને અસત્ય વિચારમાં ન લાવતાં સત્યપણે ચાલવું તેમજ પોતાનો અભ્યાસ કરવો. અને ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખવી એજ મુખ્ય ધર્મ છે. ઇન્દ્રિયોને દુષ્ટ વિકાર પણેથી રોકવી તથા સત્યપણે વર્તવું. અને ધર્મ વસ્તુ સંપાદન કરવું એજ મુખ્ય ધર્મ છે. આ પ્રમાણે ધર્મનું લક્ષણ પૂરેના મહાત્માએએ કહ્યું છે. વૃદ્ધ લોકોનું વચન એવું છે કે શ્રુતીના પ્રમાણથી ચાલવું એજ મુખ્ય ધર્મ છે. સત્યપણે ચાલવાને મનુષ્યને આ કલિકાલના સમયમાં ધણે પ્રયાસ પડે છે તોપણ સત્યપણાનો ત્યાગ કદીપણ કરવો નહિ. કારણ કે સર્વ ધર્મનું મૂળ સત્યપણું છે. ધર્મ અનેક પ્રકારનો છે. અને ધર્મ રૂપી વસ્તુ બણીજ બારીક રીતે શોધાય છે. ધર્મને જાણનારા પુરુષોને

પરમાત્મા સંબંધી સૂક્ષ્મ જ્ઞાન થઇ પેતાની નિર્મલ બુદ્ધિ થાય છે. અને પવિત્ર ગણાય છે. મારી બુદ્ધિ એમ પહોંચે છે કે તમે બરાબર ધર્મને જાણતા નથી. નહિ તો તમે આટલો ક્રોધ કરી મારી સામે બોલો પણ નહિ, અને તમે આ ધર્મ જાણવા ઇચ્છતા હોતો હું તમને એક નગર બતાવું છું ત્યાં જઇ બરાબર ધર્મ શીખો. જેથી ક્રોધ પણ પ્રાણીપર ક્રોધ કરશો નહિ.

મિથિલા નગરીમાં જઇ ધર્મવ્યાપ્ત છે તેને જઇ ધર્મ પુછો કારણ કે જગતમાં માતાપિતાનું બજન કરવું, સત્યપણે બોલવું, અને જીતેન્દ્રીયપણે રહેવું, આ પ્રમાણેના નિયમો તે વ્યાધ પાળે છે. તે પારંધી હજીપણ મિથિલા નામની નગરીમાં છે, અને તે તમને સારા ધર્મનો બોધ કરશે, માટે હે મહારાજ ! તમે ત્યાં જાઓ તમારું કલ્યાણ થશે જે અયોગ્ય વચન તમારા આગળ હું બોલી હોઉં તે ક્ષમા કરશો કારણ કે, જેઓ પોતાના સદાચરણમાં રહે છે, તેઓથી મારા સરખો સ્ત્રીઓનો વધ થતો નથી, જેમ તમે વિદ્વાન છો તેમ હું પણ પતિ ભક્તિથી તથા સદાચાર પાળવાથી પતિવ્રતા ગણાવું છું આ પ્રમાણે સતીનાં વચન સાંભળી તે બ્રાહ્મણ તેને નીચે પ્રમાણે આર્શિવાદ આપી પોતાને રથાને જવા નીકળે છે, કૌશિક કહે છે:- હે સતિ તારાં વચન સાંભળી મારા મનનો ક્રોધ શાંત થયો છે, અને હું તારાપર ધણોજ પ્રસન્ન થયો છું, તારું કલ્યાણ થાઓ. કારણ કે તારામાં ક્રોધ પણ બરાબર દોષ નથી વળી તે મારું કલ્યાણ કર્યું કે પોતાનો પતિ સેવાનો બરાબર ટેક રાખ્યો, કારણ કે સ્ત્રીયાને જગતમાં પતિ સમાન બીજો ધર્મ નથી. અને હું મિથિલા નગરીમાં જઇ ત્યાં સધળો સ્ત્રી ધર્મ શીખીશ. બ્રાહ્મણ પતિવ્રતા સ્ત્રી પાસેથી રજા લઇ પોતા નગર પ્રત્યે જવા નિકળ્યો. અને પોતાના આત્માને તિરસ્કાર કરતો ચાલતો થયો માટે એવી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્વામી શિવાય બીજાની સાથે કુકર્મની ઇચ્છા રાખવી નહિ, આ કથામાં ક્રોધને એવી શંકા ઉત્પન્ન થશે કે, બ્રાહ્મણનો તિરસ્કાર કર્યો પરંતુ તેમ નહિ માત્ર બ્રાહ્મણ વિદ્વાન હોય અને તે સ્ત્રીનો પતિ-ભક્તિ વિષે કેવો પ્રેમ છે તે જોવાને આવા ક્રોધ કર્યો હતો. માટે આ જગતમાં પતિભક્તિ બરાબર કરશે તેને પોતાના મનોરથ સિદ્ધ થશે અને આ લોક પરલોકનું ઉત્તમ સુખ મળશે.

કાશિખંડમાં કહેલા પતિવ્રતાના ધર્મ.

બ્રહ્મરૂપિ આદિ ધણાક રૂપિઓ અગસ્ત મુનિને આશ્રમ
જઈ કહેવા લાગ્યા કે હે મહાભાગ! અમે સર્વે અહીં આવ્યા
છીએ તેનું કારણ તમે સાંભળો; તમને ધન્ય છે, તમે કૃતાર્થ છો,
તમે મહાત્માઓને પણ માનવા લાયક છો; કરેક આશ્રમોમાં, દરેક
અરણ્યોમાં ઘણા ઘણા તપસ્વી લોકો છે, પણ આપની સ્થિતિ કોઈ
જુદાજ પ્રકારની છે, તપની શોભા, બ્રહ્મનેજ, પુન્યની લક્ષ્મી, અને
ઉદારતા એ સર્વે આપને સર્વોત્તમ છે; વળી આ સર્વોત્તમ કલ્યાણી
સતિ લોપામુદ્રા આપનાં અંગની છાયા જેવાં શોભે છે, જેની કથા
અત્યંત પુણ્યકારી છે. સર્વ પતિવ્રતાઓમાં મુખ્ય પતિવ્રતાઓમાં
અરૂંધતિ, સાવિત્રી, અનુસૂયા, શાંડિલ્યા, સતી, લક્ષ્મી,
શતરૂપા, મેના, સુનીતી, સંજ્ઞા અને સ્વાહા એ ગણાય છે.
તેઓ આપનાં ધર્મપત્ની લોપામુદ્રાનાં વખાણ કરે છે, કારણ કે
નીચે લખેલા પતિવ્રતાના સઘળા ધર્મ આપનાં અર્ધાંગના લોપામુદ્રાજી,
પાળે છે, સર્વ પતિવ્રતાનો ધર્મ એ છે કે પોતાનો પતિ જમે ત્યાર
પછી જન્મવું, અને પતિ જેશે ત્યારે એસવું. પતિ જ્યારે પોઢે ત્યારે
સુવું, અને પતિ જગ્યાની અગાઉ ઉઠવું, પતિપાસે અન્નકાર વગર
રહેવું નહીં. અને જ્યારે પોતાના પતિ કોઈ કામના પ્રસંગથી પરદેશ
ગયા હોય ત્યારે એક પણ અન્નકાર પહેરવો નહીં, પોતમા ધણીનું
નામ લેવું નહીં, સ્ત્રી ધણીનું નામ લેજે તેથી ધણીનું આયુષ્ય ઘટે છે,
કોઈ બીજા પુરૂષનું પણ નામ ન લેવું, પોતાના પતિ વડે તોપણ
સામું ન બોલવું, પોતાના પતિ મારે તોપણ રાજી રહેવું; તેમજ કાંઈ
કામ કરીને પતિની પ્રાર્થના કરવી કે-“સ્વામિ આટલું કામ કીધું અને
આટલું કામ કરવું છે વારને આપ હુકમ કરો” એમ બોલવું. જે
પોતાનો પતિ બોલાવે તો ગમે તેટલાં ઘરમાં કામ હોય તે મેલીદષ્ટ
પતિ પાસે હાજર થવું, અને હાથ જોડી બોલવું કે-“સ્વામિજી શું
આજ્ઞા છે હું હાજર છું, જે હુકમ કરેલો હોય તે કપા કરી કહો”
પતિવ્રતા સ્ત્રીએ ઘરને બારણે એસવું નહીં, પોતાના પતિની આપેલ
બીજા કોઈને આપવી નહીં, પતિની પુજા કરવાની સામગ્રી સર્વ
તકયાર રાખવી, પતિ જે જે કામ બતાવે તે કામ મન રાજી-
ને કરવું, પતિનું ઉચ્ચીદ જન્મવું, પતિનું ખાધેલ ફળ ખાવું. પતિ જે
કાંઈ આપે તે મહાપ્રસાદ છે એમ ગણી લેવું, દેવતા, પિતૃ, અને

અતિથિને આપ્યા વગર જમવું નહીં, તેમજ ચાકર, ગાય, અને
 બિશુકને ખવરાવીને ખાવું, ઘણું નકામું ખરચ કરવું નહીં પતિની
 રજા વગર દેવ દર્શન, વ્રત, ઉપવાસ કે નિયમ કરવા નહીં, કાંઈ સમાજ
 અથવા વિવાહ વાજન હોય ત્યાં પતિની આજ્ઞા શીવાય જવું નહીં
 તેમજ તીર્થ યાત્રા કરવા પણ પતિની રજા વગર જવું નહીં, પતિ
 સુખે સુતા હોય અથવા સુખે બેઠા હોય ત્યાંથી તેને ઉઠાડવા નહીં,
 જ્યારે સ્ત્રીને રજાદર્શન આવે ત્યારે ત્રણ દિવસ સુધી પોતાના પતિને
 મોં ન દેખાડવું. તેમજ પોતાનું વચન પતિને સંભળાવવું નહીં, ચોથે
 દિવસ નહાયા પછી પ્રથમ પોતાના પતિનું મુખ જોવું. કોઈ બીજા
 મુરખનું મુખ જોવું નહીં, જો કદી પોતાનો પતિ પરદેશ ગએલ હોય
 તો સ્ત્રીએ પતિનું મનમાં ધ્યાન કરીને સૂર્ય દેવનું દર્શન કરવું, હલદર,
 કંકુ, સીંદોર, હીંગળો, અંજન, ચોળી. તાંબુલ અને માંગલીક ધરેણું
 એટલાં વાનાં હમેશાં પાસે રાખવાં, વેણી હમેશાં ગુથવી, કાન તથા
 કાંધ ધરી એક પણ અડવાં રાખવાં નહીં, ધોબણ સાથે, ધુતારી
 સાથે, કુટિલા સાથે અને દુભાગણી સાથે પતિવ્રતાએ કદીપણ સૈયર
 થવું રાખવું નહીં, જે સ્ત્રી પોતાના પતિ સાથે કલેશ કરતી હોય
 તેની સાથે પતિવ્રતાએ બોલવાનો પણ સંબંધ રાખવો નહીં. કોઈ
 વખત એકલું રહેવું નહીં, વસ્ત્રવિના નડાવું નહીં, ખાંડણીયા ઉપર,
 સાંબેલાં ઉપર, સાવરણી ઉપર, ઘંટી ઉપર અને ડેલીના ઉપરા ઉપર
 પતિવ્રતાએ કદીપણ બેસવું નહીં, જે જે બાજતમાં પોતાના પતિનો
 પ્રેમ હોય તો તે બાજતમાં પોતાનો પ્યાર બાંધવો. સ્ત્રીઓનો એજ
 ધર્મ છે. એજ મોટું વ્રત છે, અને એજ દેવ પૂજા છે કે કોઈપણ
 વખત પોતાના પતિનું વચન ઉલંઘવું નહીં, પતિ કાયર હોય, દુર્દશા-
 વાળો હોય, રોગી હોય, સુખી હોય અથવા દુઃખી હોય તોપણ
 પતિનું અપમાન કરવું નહીં પતિ જ્યારે રાજી હોય ત્યારે રાજી રહેવું
 પતિ જ્યારે બેઠ પામે ત્યારે બેઠ પામવું, સુખની વખતમાં જે રીતે
 પતિની સેવા કરી હોય તેટલજ અથવા તેથી પણ વધારે દુઃખની
 વખતમાં પતિની સેવા કરવી. એ ખરો ધર્મ છે. વ્રતમાં ધી, તંત્ર,
 મીઠું ઇત્યાદિ, પદાર્થો યદ્ય રહ્યા હોય તોપણ પતિપાસે આ પદાર્થ
 નથી એમ ન કહેવું, પતિની પાસે કાંઈ કામ કરાવવું નહી, જ્યારે
 સ્ત્રીને તીર્થમાં નહાવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે પોતાના પતિના ચરણાર-
 વિંદ ધોઈને તે પાણી માથે ચડાવવું, તથા પીવું, તેથી તીર્થમાં
 નહાવા જેટલું પુન્ય થાય છે, સ્ત્રીને શિવ દરનાં અને વિષ્ણુ કરતાં

પણ પતિ વધારે છે, પતિની રત્નવિના વ્રત ઉપાસ કે નિયમ જે સ્ત્રી કરેછે, તે સ્ત્રી પતિનું આયુષ્ય ઓછું કરેછે, મુઠા પછી નકમાં જાય છે, પતિની સામું જે સ્ત્રી રીસ કરી બડબડ કરેછે, તે નક બોગવીને છુટે છે ત્યારે કુતરી થાયછે, પતિના પગની પુખ કીધા પછીજ જન્મવું, પતિની પાસે ઉંચે આસને બેસવું નહીં, પારકે ઘેર વિના પ્રયોજને જવું નહીં, શરમ થાય એવાં વચન કહીપણ બોલવાં નહીં, કોઈની નંદા કરી નહીં, કજ્જો કેમ સાથે કરવો નહિ, પોતાના ગુરજન હોય ત્યાં ઉંચા સાદરી બોલવું નહિ, તેમ ઘણું હસવું નહિ, જે દુષ્ટ સ્ત્રી પતિને છેતરી પરપુરવને છાંતી રીતે જુરે છે, તે નરકમાંથી છુટે ત્યારે ઘુડની માદા થાય છે, પતિ કોઈ વખત મારે તો તેને સામું મારવાની જે ઇચ્છા કરે છે તે નરકમાંથી છુટે ત્યારે દીપડી થાય છે, જે સ્ત્રી પરપુરવોને નેત્રના કટાક્ષથી (સનકાર) કરે છે તે નરકમાંથી છુટે ત્યારે કાંણી કે શંગી આંખ વાળી થાય છે. જે પતિને એકીને પોતે એકલી મિટાન કે સાર આપ છે, તે વીટની ખાતાર ભુંડણી થાય છે, જે પતિ સામા હુંકારા હુંકારા કરે છે. તે મુંગી થાય છે, જે પોતાની સોકો હમેશ દુખ દીધા કરે છે તે દુરમાગણી થાય છે તે બોયડી, ઘણી અને કરપણી થાય છે, માટે પતિ જ્યારે બકારથી અથે ત્યારે તરત ઉંમ થવું, આસન નાંખી આપવું, પાણી પીવા આપવું, અને પગ ચાંપવાં, પવન વાસ્તે પંખો કરવો, તાંબુત ખાવા આપવું તેમ મધુર વચનથી તેને શાંત કરવા. આવી રીતે જે પતિને પ્રસન્ન કરે છે તેણે ત્રીલોકીને પ્રસન્ન કરી એમ જાણવું. સ્ત્રીને બાપ, મા, ભાઈ, અને દીકરો જે આપે છે તે થોડુંજ છે, પણ પતિ અક્ષીત પ્રદાયીતો આપનાર છે, સ્ત્રીને તો પતિજ દેવ છે, પતિજ ગુરુ, પતિજ ધણી, પતિજ ધર્મ, પતિજ તીર્થ, અને પતિજ વ્રત છે, વાસ્તે બીજું સર્વ મેલી પતિનીજ સેવા કરી. આ દેહમાંથી જીવ ઉડી જાય છે, તો તેજ ક્ષણમાં આ દેહ અપવિત્ર કહેવાય છે, તેમજ પતિ વિનાની સ્ત્રી ગમે તેટલી વાર નહાય તો પણ સદા અપવિત્ર છે, સર્વ અમંગલ પદાર્થ કરતાં પણ વિધવા સ્ત્રી વધારે અમંગલ છે, વિધવાને જોવાથી કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ થાતી નથી, એક પોતાની મા વિધવા હોય તો તેની આશીષ લેવી, પણ મા વિના બીજી વિધવાની આશીષ પણ લેવી નહિ. જ્યારે કન્યાનો વિવાહ થાય છે ત્યારે બ્રાહ્મણ ભણે છે કે—

“ તારો પતિ જીવે ત્યાં સુધી તથા મુઠા પછી પણ તેની સાથે રહેજે,

જેમ દેહથી કાયા કોષ વખત નોંખી નથી પડતી તેમજ તારા પતિથી જુદી પડીશ માં, જેમ ચંદ્રની કાંતિ ચંદ્રથી જુદી નથી પડતી, જેમ વરસાદથી વીજળી નોંખી નથી પડતી, તેમજ તું તારા પતિથી નોંખી પડીશ માં. ” જે પતિવ્રતા પતિ મરણ પામ્યા પછી પતિની સાથે મરવા વાસ્તે શ્મશાને જાય છે તેને પગલે પગલે અશ્વમેધ યજ્ઞનું રૂઠ થાય છે. શમળી, સર્પ રાક્ષસમાં પેશતો હોય ત્યાંથી ખેંચીને તેને આકાશમાં લઇ જાય છે, તેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિને યમના દુત પાસેથી છોડાવી સ્વર્ગમાં લઇ જાય છે. સતિને દેખી યમના દુત દૂરથીજ ભાગી જાય છે; ગમે તેવો પતિ પાપી હોય, તો પણ યમના દુત સતિને દેખીને છોડી દીએ છે, યમના દુત અમિત્રી જેવા ખીતા નથી, વીજળીથી જેવા ખીતા નથી, તેવા પતિવ્રતાને દેખીને ખીએ છે, પતિવ્રતાના તેજથી સૂર્યને પણ તાપલાગે છે અમિત્રી પણ પતિવ્રતાના તેજથી ખીએ છે, અને સર્વ તેજ પતિવ્રતાના તેજથી કંપે છે, પતિવ્રતા પોતાનાં રૂપાં નેટલાં હોય નેટલાં કરોડ રૂપાં પોતાના પતિ સાથે સ્વર્ગનું સુખ ભોગવે છે, લોકમાં તેને મહા ધન્ય જાણવી, તેના આપને ધન્ય જાણવો કે જેને ઘેર પતિવ્રતા દીકરી હોય છે, તેમજ તે પતિને ધન્ય જાણવો કે જેને ઘેર પતિવ્રતા સ્ત્રી હોય છે, આપની ત્રણ પેઢી, માની ત્રણ પેઢી, અને પતિની ત્રણ પેઢીને પતિવ્રતા સ્વર્ગમાં લઇ જાય છે અને દુષ્ટ સ્ત્રી પોતાનું શીયળ પાળતી નથી, તે માનું કુળ, આપનું કુળ, અને પતિનું કુળ તરકમાં પાડે છે. અને પોતે પણ આ લોકમાં અને પરલોકમાં દુખી થાય છે, પતિવ્રતાનો પગ જ્યાં જ્યાં અડે છે ત્યાં ત્યાં પૃથ્વી એમ જાણે છે કે મારી ઉપર ભાર નથી, અને હું પવિત્ર થઇ, સૂર્ય દેવ પણ ખીતા ખીતા પતિવ્રતાનો સ્પર્શ કરે છે, અને એમ માને છે કે તેને અડવાથી એમ પવિત્ર થઇએ છીએ, જળ પણ પતિવ્રતાને અડવાથી એમ માને છે કે આપણે આજ પવિત્ર થયાં, ઘેર ઘેર સ્વયંવાળી ઘણા ગુણુ વાળી સ્ત્રીઓ હોય છે, પણ પતિવ્રતા સ્ત્રી તો શ્રી વિશ્વનાથની ભક્તિથીજ કોઇને મળે. પતિવ્રતા ગૃહસ્થના સુખનું, ધર્મનું અને પ્રજાનું મૂળ છે, પતિવ્રતાથી મનુષ્ય આ લોક અને પરલોકને જીતે છે. દેવતા, પિતૃ અને અતિથીની સેવા પણ પતિવ્રતા સ્ત્રી વિના થાતી નથી, વાસ્તે જેના ઘરમાં પતિવ્રતા સ્ત્રી હોય તે ગૃહસ્થ જાણવો, જેમ ગંગામાં નહાવાથી શરીર પવિત્ર થાય છે તેમ પતિવ્રતાની નજ-યરીસવે પવિત્ર થાય છે, જે દધિય યોગથી પતિની સાથે મરણ ન

થઇ શકે તો પણ પોતાનું શીયળ પાળવું, શીયળ ભંગ થવાથી સ્ત્રી નર્કમાં પડે છે, તેમ સ્ત્રીના પાપથી પતિ સ્વર્ગમાં ગયો હોય ત્યાંથી પણ નર્કમાં પડે છે, જે સ્ત્રી પતિના મરણ પછી શીયળ સાચવતી નથી, તેનો ભાપ, મા અને ભાઇઓ પણ નર્કમાં પડે છે, જે સ્ત્રી પતિના મરણ પછી જરોજર વિધવાના ધર્મ પાળે છે, તે સ્વર્ગમાં પતિને મળીને સ્વર્ગનાં સુખ ભોગવે છે, વિધવાએ ચોટસો બાંધવો નહીં વિધવાએ ચોટસો બાંધવાથી તેનો પતિ બંધાય છે, વારતે વિધવાએ ચોટસા ઉતરાવી નાંખવા, હમેશ એક તખત જમવું, ત્રણ ત્રણ રાત્રિના, પાંચ પાંચ રાત્રીના, અથવા પખવાડીયાના અપવાસ કરવા, માસના અપવાસ કરવા ચાંદ્રાયણ વ્રત કરવાં, દુઃખથી યા સુખથી શાંત થઇ ઇત્યાદી વ્રતો કરવાં, જવ ખાઇને ફરાળ ખાઇને કે શાક ખાઇને, જ્યાં સુધી પ્રાણ રહે ત્યાં સુધી રહેવું. જે વિધવા પતંગમાં સુવે છે તે પતિને નરકમાં નાખે છે વારતે વિધવાએ હમેશાં ધરતી ઉપર સુવું, વિધવાએ સુગંધી તેલ કે ચંદન ઇત્યાદિ પાસે રાખવું નહીં રોજ પતિનું સસરાનું અને દાડાજીનું તર્પણ કરવું. વિષ્ણુ પૂજન કરવું, તે વિષ્ણુને પોતાનાં પતિરૂપ જાણવા, અને પોતાના પતિને વિષ્ણુરૂપ જાણવા. જે જે પદાર્થ પોતાના પતિને વહાલો હોય તે તે પદાર્થ પોતાના પતિની પ્રીતી વારતે પવિત્ર આહારને આપવો. વૈશાખ, કાર્તિક, અને માઘ માસમાં વધારે નિયમ પાળવા. આંખાનું દાન દેવ તિર્થ યાત્રા કરવી અને વિષ્ણુના નામ જપવાં. વૈશાખમાં જળના ઘડા આપવા, કાર્તિકમાં ઘીની દીપમાળા કરવી તથા તલનું દાન કરવું, વૈશાખમાં પાણીનાં પરચ બાંધવા શિવના ઉપર ગતિબાંધવી, કાંટારખાં, વિઝણાં, છત્ર, ઝીણાં લુગડાં કપુર સહિત તાંબુલ, ફલ ગપત્ર એનાં દાન કરવાં, અને દેવ મંદીરમાં દુધમંડલીઓ ભરાવવી, વિચિત્ર પ્રકારનાં પાણી પીવાનાં. દરાખ, કેળાં ઇત્યાદી દાનથી “મારા પતિ પ્રસન્ન થાઓ” એમ સંકલ્પ કરી આહારને ઉપરના પદાર્થો આપવા વિધવાએ કાર્તિકમાં જવ ખાવા અથવા એક અન્ન ખાવું, રીંગણાં. સુરણ ખાવાં નહીં કાર્તિકમાં તેલ ખાવું નહીં, મધ ખાવું નહીં. કાંસામાં ખાવું નહીં, મુંગું જમવું. ખાખરાના પાનમાં જમવું, એ નિયમ મુક્તિ વખતે ધીનું બરેલું પાત્ર આપીને નિયમ મેળવો. ધરતી ઉપર સુવાનો નિયમ મેલતી વેળાએ શરાનું દાન આપવું, ફગનો નિયમ હોય ત્યારે ફગ આપવાં, રસનો નિયમ હોય તો રસ આપવો, ધાન્ય આપવું, માયનાં દાન કરવાં, સર્વ દાનમાં દીપદાન કાર્તિક માસમાં

ઉત્તમ છે વારને દીપદાન કરવાં, સૂર્ય ઉગતી વખતે માથ મહિનામાં નહાવું, શક્તિ પ્રમાણે નિયમે રાખવા, બ્રાહ્મણોને પકવાન જમાડવાં. શુક્લ લાકડાના ભારા નદીને કાંઠે નંખાવવા અથવા બ્રાહ્મણોને આપવા. ડગલીયું ડગલાઓ ૩ ભરેલા તેમજ વિચિત્ર શાલ, દુશાલા અને સુંદર ધર તેમા ધરના પદાર્થો સહિત બ્રાહ્મણોને આપવાં. એ સર્વ બ્રાહ્મણોમાં પુન્ય કરવાથી—“ મારા પતિરૂપ પરમેશ્વર પ્રસન્ન થાઓ. ” એવો સંકલ્પ કરવો. વિધવાએ એવાં વ્રતો અને નિયમો પાળવા. પોતાના પુત્રોને પુજ્યા વિના કાંઈ કામ કરવું વહીં. આવી રીતે જે વિધવા વરતે છે તે પણ સતીજ જાણુદી, આવા ધર્મની પાળનાર વિધવા પતિવ્રતાજ કહેવાય છે, તે પતિનાજ લોકને પામે છે, તે કદી દુઃખી થાતી નથી. તે સ્ત્રી ગંગા જેવી, પાર્વતિ જેવી, કે લક્ષ્મી જેવી જાણુવી, અને તેની પુજન કરવી. એ રીતે જણાવી શ્રદ્ધસ્પતિ કહે છે “ અમને આપનાં દર્શન થયાં તે ગંગાસ્નાન કિંધાનું ફળ છે, હે માતા લોપામુદ્રા આપના મુખારવિંદથી આ પતિવ્રતાના ધર્મ સાંભળ્યા એથી અમે કૃતાર્થ થયાં છીએ એમ કહી શ્રદ્ધસ્પતિ આદિ સધળા રૂપિએ વિનંતી કરવા લાગ્યા.

નારદના પ્રશ્નથી નારાયણે કહેલું સતિ સ્ત્રીનું વર્તન.

કુલીન સ્ત્રીએ પોતાનો પતિ ખરાબ રૂપવાળો, ખરાબ આચરણ વાળો અથવા સારા સ્વભાવ વાળો હોય કે ખરાબ સ્વભાવ વાળો હોય તેમજ રોગીષ્ટ, પિસાંચ સરખો, કોંઈ મધપાન કરનાર, વૃદ્ધ મૂર્ખ, મુંગો. આંધળો ખહેરો, ભયંકર, દરીદ્ર, કદરજી, નિંદિત, બીકણ કે લુચ્ચો કે વ્યભિચારી ગમે તેવો હોય તો પણ વાણી, કાયા અને કર્મ વડે હમેશાં દેવતી પેઠે તેનું સેવન કરવું. સ્ત્રીએ પોતાના ધણીથી ઉલટું કામ કદી પણ કરવું નહિં. તેણે પોતાની બાળક અવસ્થામાં જીવતા અવસ્થામાં કે વૃદ્ધ અવસ્થામાં ધરવું કોઈ પણ કાર્ય પતિની સંમતિ લીધા વગર પોતાની સ્વતંત્રતાથી કદી પણ કરવું નહિં. અહંકાર, કામ અને ક્રોધ છોડી કેવળ પતિના મનનુંજ રંજન કરવું બીજા નીચ પુરૂષ ખરાબ ભાવથી જીવે. પ્રિય વાક્યોથી લોભાવે અને માણસોની ભીડમાં સ્પર્શ કરે તો પણ જે સ્ત્રી કંઈ વિચાર નથી પામતી તે પોતાનાં શરીરેનાં રૂંવાડાંની સંખ્યા ખરોખર હજારો વર્ષો સુધી સ્વર્ગમાં રહે છે. જે સ્ત્રી બીજાઓએ ધનથી લલચાવેલ હોય છતા પણ મન, વાણી અને કર્મવડે અન્ય પુરૂષનું સેવન નથી કરતી તે આ લોકને સોભાવનારી સતી કહેવાય છે. કોઈની સાથે કહાવી

નારદના પ્રશ્નથી નારાયણે કહેલું 'સતિ સ્ત્રીનું' વર્તન. (૧૨૯)

મોકલી પ્રાર્થના કરાય, પરાણે પકડાય અને ધરણાં લૂગડાંઓથી લેભા-
વાય તો પણ સતી બીજા પુરૂષને બજતી નથી. કોઈ પુરૂષ નજરથી
જુવે તો પણ તેની સામે પોતે જુવે કહી, કોઈ હસે તો પણ
તેની સામે પોતે હસે નહિ. અને કોઈ ભોત્તાવે તેની સામે પોતે
ભોત્તે નહિ. તેજ સ્ત્રી સાર્વત્રી અને સારા લક્ષણ વાળી ગણાય છે.
રૂપાળી હોય, જુવાન હોય, અને ગાવા નાયત્રામાં પણ ઘણી ચતુર
હોય એવી સ્ત્રી પોતાના સરખાજ પુરૂષને જોવા છતાં પણ વિકૃતિ ન
પામે તોજ તે સતી કહેવાય છે. અને સતી હોય તે એમ છતાં પણ
વિકૃતિ પામતી નથી. પર પુરૂષ રૂપાળો, જુવાન અને સ્ત્રીઓને લલ-
લાવે તેવો હોય તો પણ તેને ઇચ્છે નહિ તેને સતી બજતી. ગમે
તો દેવતા હોય, મનુષ્ય હોય કે ગાંધર્વ હોય તો પણ સતીને પર
પુરૂષ પર કદી પણ પ્રિતિ થતીજ નથી. વળી સ્ત્રીએ પોતાના ઘણીનું
ઘણીનું ક્યારેય અપ્રિય કરવું નહિ. તેજ સ્ત્રી પતીવ્રતા કહેવાય છે.
કે જે પતી જમ્યા પછી જમે, પતિ દુઃખિ થતાં દુઃખિ થાય, હર્ષિત
થતાં હર્ષ પામે, પતિ પ્રવાસમાં જતાં મેલાં વસ્ત્રોથી રહે. પતિ સુતા
પછી સુવે અને ઉઠ્યાં પહેલાં ઉઠે તથા પતિ મરણ પામતા તેની
પાછળ તેની ચિતાના અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે અને કદી પણ બીજા
પુરૂષનું મનથી ચિંતન પણ ન કરે દરેક સ્ત્રીએ સાસુ સસરાની અને
વિશેષે પોતાના પતિની ભક્તિ કરવી જોઈએ. તથા ધર્મ કાર્યમાં અનુકુળ
રાખવું જોઈએ. પોતે ગમે તેવા ઘર કામમાં રોકાણી હોય તો પણ જે
વખત બહારથી પોતાનો પતિ આવે તે વખતે સામે ઉભી થઈ તેને
આસન જળ વગેરે આપી પ્રસન્ન કરવા તથા પોતે પ્રસન્ન મુખથી તેને
વખતસર જમાડવો તે જમવો હોય ત્યારે તેને અપ્રિય લાગે એવું કાંઈ પણ
બોલવું નહી. ઘરમાં મુખ્ય ગણાતી સ્ત્રીએ આસન, ભોજન દાન, આદર,
સત્કાર અને પ્રિય ભાષણમાં હમેશાં ચતુરદળી યત્નવું જોઈએ ઘર ખર્ચને
માટે પતિએ જે રકમ આપી હોય તેમાંથી ઘરનું ખર્ચ ઉકેલી પોતાની
શુદ્ધિથી કાંઈ પણ વધારો કરવો પણ ધર્મને માટે જે ધન આપ્યું
હોય તેમાંથી કાંઈ પણ વધારવું નહિ. વળી તેની બહાર વગર પોતાનાં
સગાંઓને કાંઈ પણ ધન આપવું બીજાની સાથે ભાષણ અસંતોષ,
પારકી કુધલી, અત્યંત હાસ્ય અને અત્યંત શેષ એ સર્વનો ત્યાગ
કરવો ખાવા પીવામાં પણ જેનો પોતાના પતિએ ત્યાગ કર્યો હોય
તેનો પોતે પણ ત્યાગ કરવા તૈલ મદન. ઉવટણ, દાંત સાફ કરવાની
ટાપ દીપ અને સ્નાન એ સર્વનું સતી સ્ત્રીએ પોતાનો પતિ આનં-

દમાં હોય તોજ કરવું.

ત્રેતાયુગથી સ્ત્રીઓને મહિતે મહિતે ઋતુ આવે છે માટે ત્યારે ત્રણ દિવસ છોડીને તે પછી તે ઘરકામમાં શુદ્ધ અને યોગ્ય ગણાય છે. કારણ કે રજસ્વલા સ્ત્રી પહેલે દિવસ ચાંડલી સરખો છે. બીજો દિવસ બ્રહ્મવ્રત કરનારીના જેવી છે. અને ત્રીજો દિવસ ધોળણના જેવી કહેવાય છે. માટે તે ચોથો દિવસ શુદ્ધ થાય છે. રજસ્વલા સ્ત્રીએ સ્નાન, શૌચ, ગાયન, રૂદન, હાસ્ય, પ્રવાસ, અંજન, ધુત, ચંદનાદિકનાં લેપન, દિવસની નિદ્રા, દંત શુદ્ધિ મનથી કે વાણીથી પણ મૈથુન અને દેવતાઓને નમસ્કાર એ સર્વતો ત્યાગ કરવો અથવા રજસ્વલાનો સ્પર્શ પણ નહિ કરવો; અને તેની સાથે તેણે બોલવું પણ નહિ રજસ્વલાએ ત્રણ રાત્રિ સુધી કોઈને પોતાનું મુખ દેખાડવું નહિ અને પોતાનું વચન પણ સંભળાવવું નહિ ચોથો દિવસ સ્નાન કરી કોઈ પુરૂષનું મહોડું નહિ જોતાં સૂર્યનાં દર્શન કરી તે પછી પોતાની શુદ્ધિને માટે પાંચ વ્ય અથવા દૂધ પીવું સતી સ્ત્રીએ અવશ્ય આ પ્રમાણે વર્તવું.

જ્યારે સ્ત્રી ગર્ભવતી થાય ત્યારે તેણે નિયમમાં તત્પર રહિ અલંકારો ધારણ કરી પતિના હિતમાંજ આસક્ત રાખી, અને પોતાના ધર્મપર ખરાબર ધ્યાન આપી પ્રસન્ન મુખથી રહેવું રક્ષાબંધન કરાવી વાસુદેવના પૂજનમાં તમ્ભર રહેવું અને ખરાબ સ્ત્રીઓની સાથે બોલવું નહિ સુપડાનો પવન લેવો નહિ મરી જતાં છોકરાંવાળી સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરવો નહિ, પારકી રસોઈ જમવી નહિ, મનને ઉઠળાટો 'આવી જાય એવું કાંઈ પણ જોવું નહિ? બચકર વાતો સાંભળવી નહિ તથા બારે ગરમ અને અઘણ થાય એવું ભોજન લેવું નહિ. આવી રીતે વર્તવાથી ગર્ભિણી સ્ત્રી સારો પુત્ર જણેછે. અને એમ ન વર્તે તો તેથી કાંતો ગર્ભ પડી જાયછે અને કાંતો સુકાઈ જાયછે.

સૂતી સ્ત્રીએ પોતાથી આઠા ગુણોવાળી સ્ત્રીનો કે શોકયનો કદિ પણ તિરસ્કાર નહિ કરવો. રાગદ્વેષ અને મત્સર થઈ જાય તોપણ શોકયોએ પરસ્પર અપ્રિય બોલવું નહિ કે પરસ્પર કાંઈ અપ્રિય કામ કરવું નહિ બીજનાં નામો ગાવાં નહિ, બીજનું વણન કરવું નહિ. અને ધણીથી દૂર રહેવું નહિ. હમેશાં ધણીની પાસે રહેવું અને તે બતવે તેની સામે જોઈ બેસવું પોતાની મેજ દિશાઓમાં ચક્રવક્ર જોયા કરવું નહિ અને બીજ માણસની સામે પણ જોવું નહિ, વિલાસમાં હર્ષ પૂર્વક પાતનું મુખજ સતી સ્ત્રીએ

નારદના પ્રશ્નથી નારાયણે કહેલું સતિ સ્ત્રીનું વર્તન. (૧૩૧)

જેવું જોઈએ ધણી વાતો કરે તે ધણા માનથી પોતે સાંભળવી અને વચમાં જોત્રવું નહિં. તે જોત્રાવે સારે સકામ ચિત્તથી તરત ચયન-ચર જવું. પતિ ગાતો હોય તો ઉત્સાહ અને હર્ષ પૂર્વક તે સાંભળવું અને તેથીજ પોતે આનંદ પામવો પોતાનું ચિત્ત ઉદ્દેગમાં હોય સારે ધણી પાસે રહેવું નહિં. કારણ કે તેથી તેના મનને કલેશ થાય. વળી પતિએ તિરસ્કાર કરેલો હોય, નિંદા કરી હોય કે પ્રહાર કર્યો હોય તો પણ તે મનમાં નહિં રાખી તમામ ભય છોડી પ્રેમ પૂર્વક પતિને આલિંગન કરવું. ઉચ્ચેથી રોવું નહિં અને જોલવામાં પણ રાડો પાડવી નહિં. ઘરથી ક્યારેય પણ બહાર ભાગવું નહિં. અને વિવાહ વગેરેમાં સગાંઓને ઘેર જવાની જરૂર જણાય તો પતિની રજા લઈ ખીજાં કોઈ માણસની સાથે સ્થાં જવું. સ્થાં પણ ઝાઝો વખત વાતો વગેરેમાં નહિં કહાડતાં પાછું તરત વળવું. ધણી પરદેશ જતો હોય ત્યારે કાંઈ ખરાબ શબ્દો જોત્રવા લઈ અને ના કડીનાં તેને અટકાવવો પણ નહિં. તેમજ તે વખતે રોવું પણ નહિં પત્ની. પરદેશ ગયા પછી શરીર શોભાવવાની ટાપટીપ છોડી નિરંતર સ-સુતા પડખામાંજ રહેવું. ખીજાની સાથે નિદ્રા ન કરવી અને હમેશ ધણીના સમાચાર ઉપરજ લક્ષ આપવું. તેનું કુશળ જાણવા માટે દૂતો મોકલવા અને પ્રસિદ્ધ દેવતાઓની માનતાઓ કરવી. જેનો ધણી પરદેશ ગયો હોય તે સ્ત્રીએ હમેશાં આવી રીતે વર્તવું જોઈએ. નાહ્યા વગર રહેવું. મલિન વસ્ત્રો ધારણ કરવાં, ચાંડલો ન કરવો આંખમાં આંજણ ન આંજવું, સુગંધી પદાર્થો અને પુષ્પો ધારણ ન કરવાં, નખ અને રૂંવાડાં સાફ કર્યા વગર રહેવું, દાંત ગંદા રાખવા, ખડખડ હસી પડવું, ખીજાઓની સાથે મશ્કરીમાં જોડાવું, ખીજાની ચેષ્ટાનું ચિંતવન કરવું. પોતાની મરજી પ્રમાણે ફરવું. પુર-પોની બીડમાં પેસી ભીંસાવું, અને એકજ વસ્ત્ર પહેરી નિર્લજ્જપણાથી ભ્રમવું આ સઘળા દોષો સ્ત્રીઓને અત્યંત દુઃખ આપનારા જ-ણાય છે. ધરનાં કામને પહોંચી લઈ હળદરનું લેપન કરી પવિત્ર જ-ળથી નાહી તથા ઉજવળ શણગાર ધરી સ્ત્રીએ પ્રસન્ન મુખથી પ-ત્નીની પાસે જવું. પોતે ગમે તેવા કામમાં પડી હોય તો પણ પતિ જોત્રાવે તે વખતે ધરનાં તમામ કામ છોડી તરત તેની પાસે જવું અને જોલવું કે સ્વામી ! મને શા માટે જોત્રાવી ? આજ્ઞા કરો. ધરના આરણ્યમાં ઉભું રહેવું નહિં. અને ધણી જે કાંઈ આપે તે પોતે ક્રોધને પણ આપી દેવું નહિં. અન્ન રજા વગેરે જે કાંઈ પતિનું

ઉચ્છિષ્ટ હોય તેને મહા પ્રસાદ ગણી પોતે સેવે અને પતિ સુખે સુતો હોય, કોઈ પણ કામમાં બેઠો હોય કે રમણુ કરતો હોય તે વખત તેને જરૂરના કામમાં પણ ઉઠાડવો નહિં. સતી સ્ત્રીએ એકલાં કયાંય પણ જવું નહિં. નમ્ર થઈ સ્વાન કરવું નહિં. અને પતિને દ્વેષ કરનારી સ્ત્રીનો પ્રસંગ રાખવો નહિં, તેમજ ખાંડણીયાપર, છી-પરપર, સાંબેલાંપર, કોઈ જાતના યંત્રપર કે બારણાની વચમાં બેસવું નહિં સ્ત્રીને જ્યારે તીર્થમાં રનાન કરવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેણે પતિના ચરણુ ધોઈને તે જળ પીવું. સ્ત્રીને માટે શંકર અને વિષ્ણુ કરતાં પણ પતિ અધિક છે. જે સ્ત્રી ધણીની આગ્રાતું ઉલ્લંઘન કરીને વ્રત કે ઉપવાસ કરે છે તે પોતાના પતિનું આયુષ્ય હરે છે. અને પોતે મરણુ પામે છે, ત્યારે વ્રત તથા ઉપવાસનું ફળ પામવાને બદલે નરકમાં પડે છે જે સ્ત્રી ધણીએ બોલાવતાં તેની સામે કોઈથી રાડ નાંખી જવાબ દે છે તે જંગલમાં લોકડીં થાય છે. સર્વ સ્ત્રીઓએ આ એક નિયમ ધણી કાળજીથી જાળવવાનો છે કે પતિના ચરણોની સેવા કરીનેજ તે પછી પોતે જમવું, જે સ્ત્રી ધણીને છોડી પોતે એકલી મિષ્ટાન્ન પાન લે છે તે ઝાડની પોલમાં રહેનારી કૂર ધ્રુવડની માદા થાય છે. જે પોતાના પતિ વગર અન્ય પુરૂષથી સંભોગ કરે છે તે વિદ્યાનું બહુણુ કરનારી ભુંડણુ થાય છે. જે ધણીની સામે હાંકારા કરી અપ્રિય વચનો બોલે છે તે મુંગી થાય છે. જે હમેશાં શોક્યની ઇર્ષ્યા કરે છે તે બીજા અવતારમાં દુર્ભાગી થાય છે અને જે ધણીની નજર ચુકાવીને બીજા પુરૂષ સામે જુવે છે તે કાંણી, ભુંડ મોઢાંવાળી અને ખરાબ રૂપવાળી થાય છે.

પોતાના પતિને બહારથી આવતો જોઈને તરત સામે ઉડી જઈ, આસન, તાંબુડા. પવન, ચરણુ ચંપી અને ઉત્તમ પ્રિય વાક્યોથી તેને સેવે છે તે સ્ત્રીને વિદ્વાન લોકો ઉત્તમ પતિવ્રતા કહે છે. સ્ત્રીને દેવતા ગુરૂ, ધર્મ, તીર્થ અને વ્રત એ સધળું તેનો પતિજ છે માટે તેણે બીજુ સધળું છોડી એક પોતાના પતિનીજ સેવા કરવી, જીવવગરનો દેહ જેમ ક્ષણુ માત્રમાં અપવિત્ર થઈ જાય છે. તેમ ધણી વગરની સ્ત્રી નહાય ધોય છે તો પણ હમેશા અપવિત્રજ ગણાય છે. સધામી અકલ્યાણુ કારી વસ્તુઓ અને માણુઓમાં વિધવા વિશેષે અકલ્યાણુકારી ગણાય છે, વિધવાને જોડાથી પણ ધારેલા કૃત્યની સિદ્ધિ થતી નથી એક પોતાની માતા વગર બીજા કોઈ પણ વિધવાના સુખથી આશીષ લેવામાં આવે તો પણ તે સર્પના ઝેર સરખી નિવડે છે વિવાહ વ-

ખતમાં બ્રાહ્મણો તથા કન્યાને કહેવામાં આવે છે કે જ્યારે તમે અનુવા પછી પણ તું તારા ધર્મીની સાથે રહેતારી થજો એટલા માટે જાણા જેમ દેહની પાછળજ આલે છે તેમ સ્ત્રીએ પણ પતિનેજ અનુસરવું. વાદી સર્પને જેમ અવાત્કારથી નેના દરમાંથી બહાર ખેંચી લેછે તેમ આની રીતે પતિ બક્ષિ કરનારી સતી સ્ત્રી યમના દૂતોના હાથમાંથી પોતાના પતિને જેચિ સ્વર્ગમાં લઇ જાય છે. જ્યુવો કે સતી સાવિત્રીએ પોતાના મૃત પતિને યમના પામમાંથી છોડાવી મુક્ત કર્યો છે તે દાખલો આજ નગજાડેર સતીને જેમ યમના દૂતો દરથીજ નાસી જાય છે, પતિ ગમે તેવો પતિ અને દુષ્ટ કર્મ કરનારો હોય તો પણ સતી સ્ત્રી તેને સ્વર્ગમાં લઇ જઇ પોતાના શરીરમાં દંવાડાં હોય એટલાં કરોડો વર્ષો સુધી તેની સાથે સુખ ભોગો ભોગવે છે.

જે સ્ત્રી પોતાના પતિવ્રતનો ભંગ કરે છે અર્થાત્ વ્યભીચાર કરે છે, તે પોતાના પિતાના કુલને, મોસાળના કુલને અને પતિના કુલને નરકમાં પાડી પોતે પણ આ લોકમાં મોટી પીડા ભોગવે છે કેવળેગે મરણ પામેલા પતિની પાછળ ન જવાય તો પણ પોતાના શીલવું તો અવસ્થા રક્ષણ કરવું જેમ જેમ શીલવો ભંગ થાય છે તો તે સ્ત્રી નરકમાં પડે છે એટલુંજ નહિ પણ સ્વર્ગમાંથી પોતાના પિતાને અને પતિને પણ નરકમાં પાડે છે. માટે વિધવાએ મુંડન કરાવવું અને હમેશાં એક યાજ્ઞજ જમવું. પલંગપર સુતારી વિધવા સ્ત્રી પોતાના પતિને સ્વર્ગથી બ્રહ્મ કરે છે. માટે વિધવાએતો પતિના સુખપર નજર રાખી હમેશાં પથારીપરજ સુવું, ઊવટણ, તાંબુલ બદલણ અને સુગંધિ દ્રવ્યોનો ઉપભોગ તે સ્ત્રીએ કદિ પણ કરવો નહિ. અને હમેશાં દર્ભ અને તત્ત નાંખેત જળથી પતિનું, સસરાનું અને આપનું એમ ત્રણ પેઢીનાં નામ અને ગોત્રના ઉચ્ચાર પૂર્વક તર્પણ કરવું તથા સદા ધોળું વસ્ત્ર પહેરવું, આ પ્રમાણે નિયમ પાળનારી વિધવા પણ પતિવ્રતાજ કહેવાય છે.

અથા લોકોમાં સ્ત્રીને પોતાના પતિ તુલ્ય બીજો કોઇ પણ માનનીય દેવતા નથી. જે પતિ પ્રસન્ન રહે છે તો તેથી સ્ત્રીની સર્વ ઇચ્છાઓ પૂરી થાય છે અને જે તે કોપ પામે છે તો સ્ત્રીના સર્વ મનોરથો નાશ પામે છે. પતિ પ્રસન્ન રહેતોજ સ્ત્રીને સંતાન અનેક જાતના સુખ ભોગો, શયા, આસનો, અદ્ભૂત ભોજનો, વસ્ત્રો, પુષ્પો, સુગંધિ દ્રવ્યો, અને સ્વર્ગ લોકમાં ઉત્તમ કીર્તિ મળે છે.

(નારદીય પુરાણ. પરશોતમ મહાત્મ્ય.)

સંસાર ધર્મમાં સ્ત્રીઓનો અધિકાર.

સ્ત્રી એ સંસારમાં મીઠાના સ્વાદ જેવી છે. તે જો નહિ હોય તો સંસાર ધર્મમાં સ્વાદ રહીત દેખાય છે. સ્ત્રી એ કુળ તથા વંશને અર્થ રાખવાનું મૂળ કારણ છે. તેમનાજ યોગેથી કુળ, વંશ, ગામ, શહેર વગેરે થયાં છે. તે છોકરાંને લઈને જંગલી હાલતમાં પ્રાણુચ્ચની અવસ્થામાં નહીં રહી શક્યાથી ઘર ગામ વગેરેની જરૂર પડી છે, જગતકર્તાએ તેને ગર્ભ ધારણ કરવાનો અને છોકરાનું લાલન પાલન કરવાનો બોલો આપ્યો છે તેથી તેને ત્રણ વસ્તુની જરૂર પડી છે. ૧ બચ વગરની જગ્યા, ૨ બળવાનનો આશ્રય, અને ૩ બાળકનો ખોરાક ઉપલબ્ધ ત્રણ સ્ત્રીને જરૂરનાં છે. ગર્ભ ધારણ કરવાનો અને છોકરાનું પાલન કરવાનો બોલો સ્ત્રીના ઉપર હોવાથી શરીરની મેહેનત અને ઘણો વખત એક કામમાં મંડ્યા રહેવું એ બાબતમાં પ્રવેશ કરતાં તે પાછળ રહેલ છે.

ન્યારે સ્ત્રી એ ઘર અથવા સ્ત્રીને માટે ઘર થયું છે. ત્યારે ઘરમાં સર્વથી પહેલી જગ્યા સ્ત્રીની છે. ત્યાર પછી બીજાની છે, અર્થાત્ સ્ત્રીનું સુખ સર્વથી પહેલું જોવું જોઈએ. એ વાસ્તે શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે, “યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ ॥ સ્ત્રીઓ જે ઘરમાં માન પામે છે તે ઘરમાં દેવતાઓ સંતુષ્ટ થાય છે.” સ્ત્રીના આંસુથી જે ઘરની જમીન ભીની થાય છે, તે ઘરમાં કલ્યાણ નથી. પુરૂષે સ્ત્રીનાં અને છોકરાંના સુખ શાંતિના રક્ષક સ્વરૂપ રહેવું, પરંતુ ગૃહરાજ્ય કરવાનો અધિકાર તેનો નથી. જો તે પ્રજા પીડક ગૃહરાજ્ય થઈને ખેરે, તો તે સ્વાર્થપર પુરૂષ વિધાતાની આંખે અપરાધી ગણાશે, ધર્મ અને કર્તવ્યમાં હરકત નહિ આપતાં કુટુંબમાં સ્ત્રીના સુખનો ઉપાય જ્યાં સુધી થઈ શકે, ત્યાં સુધી ધાર્મિક સ્વામીએ કરવો જોઈએ. ધાર્મિક પતિ સ્ત્રીને ધર્મની દૃષ્ટિએ જીવે છે અને દાંપત્ય સંબંધને સ્વર્ગના વ્યાપાર જાણીને અનુભવ કરે છે, સ્ત્રીના પ્રસન્ન ચહેરાની શોભાજ ઘરનો અધિકાર દૂર કરે છે. એટલા માટે ઘરની એવી કાંઈ જગ્યા રહેવી નહીં જોઈએ કે, જ્યાં સ્ત્રીની ગતિ રોકાય, સ્ત્રીને પડદામાં રાખવાની પદ્ધતિ એ ચાલતા જમાનાનો સુખનો પરમ શત્રુ છે.

સ્ત્રી એ કુળ સ્થાપિત કરવાનું મૂળ જાણીને સ્ત્રીની પવિત્રતાનું રક્ષણ કરવા માટે શાસ્ત્રકરો ઘણા મંડ્યા હતા, સ્ત્રી ખરાબ માંડે ગયાથી ઘરની શાંતિ ચાલી જાય છે, સંસાર નીતિ જાય છે, છોક-

રાત્રી અધોગતિનું ખીજ નંખાય છે. પુરૂષના બંધનની દોરડી તુટી જાય છે. અને કુટુંબમાં શાંતિ રહેતી નથી. જનમંડલના આવા કંઠોર શાસનથી અને સ્ત્રીની પ્રકૃતિના મહત્વથી સર્વ દેશની સ્ત્રીઓના ચરિત્ર પુરૂષના ચરિત્ર કરતાં પવિત્ર ગણાય છે. ધીરજ અને લજ્જા સ્ત્રીની શ્રેષ્ઠતાનું મોટામાં મોટું લક્ષણ છે. લજ્જા વગરની અને ધીરજ વગરની સ્ત્રીઓ પુરૂષના ધિક્કારને લયક થાય છે.

છોકરાનું રક્ષણ કરવું, પતિના સુખના તથા તનદરોસ્તીના ઉપાય યોજવા, દાસ દારીનું બંધું કરવું અને પરાણાની સેવા ચાકરી કરવી એ સ્ત્રીના ઉપર રહેવું જોઈએ. પુરૂષે એ વિષયમાં જેમ અને તેમ હાથ નાખવો નહિ. પરંતુ એ સર્વ કામ સ્ત્રીઓને શીખવવા જોઈએ. સ્ત્રી અમળા છે તેજ તેનું બળ છે. ઘરમાં બાળકને બધા તાબે હોય છે. દુર્બળના વગર તેનું ખીજું બળ શું છે ? સ્ત્રીઓ દુર્બલ ચિત્તના અને મૃદુ પુરૂષને ધિક્કારે છે. પ્રમળ પ્રકૃતિના અને બળવાન પુરૂષની પાસે વધારે સુખથી રહે છે. એ ઘણી અજાણ્ય ભરેલી વાત છે, પરંતુ એ સ્ત્રી પ્રકૃતિનું એક ઉડું તત્વ છે. સ્ત્રીનું મૂલ્ય પ્રેમ છે એ ગુણથી વીકટ પર્વતમાં ઝરો છે, સંસારના માર્ગમાં વડી છાયા છે, અને જીવનના માર્ગમાં છત્રી છે એ જે અનુભવ છે, તે વિધાતાની વિધિ જુએ છે. •

સ્ત્રીના જીવનનું લક્ષણ શું છે ? કોઈ કહે છે કે લગ્ન કરીને પુરૂષનો આશ્રય કરવો એ તેના જીવનનું લક્ષણ છે. કોઈ કોઈ કહે છે કે સંસારનું પાલન અને કુળને કાયમ રાખવા એ તેનું લક્ષણ છે. કોઈ વળી કહે છે કે, પુરૂષમાં ઇશ્વરનો ન્યાય ભાવ અને સ્ત્રીમાં તેનો દયાનો ભાવ છે. દયાના ભાવથી અમર આત્માના વિકાસમાં મદદ કરવી એ તેના જીવનનું લક્ષણ છે. •

તેના જીવનનું લક્ષ્ય ગમે તે હો તેનો સ્નેહ દયા કેવળ કુટુંબમાં જ બંધાઈ રહેતા નથી જેમ સેકંડા પુરૂષો પોતાના કુટુંબની રક્ષા વગેરે કરીને જગતની ચઢીને માટે શ્રમ કરે છે, તેમ સ્ત્રીએ પણ દુષ્ટીનાં હરણ, અનાથ નિરાશ્રયોની રક્ષા, વિપદમાં પડેલાને વિપદમાંથી ઉદ્ધાર વગેરેને માટે પુરૂષની મદદગાર થવું, પરંતુ કુટુંબના સુખ શાંતિમાં હરકત નાંખીને આવું કામ ન કરવું.

પતિના હિતમાટે ઇશ્વર પ્રાર્થના.

(વહાલારે મારા પ્રાણ થકી પ્યારા.) એ રાગ.

કુશળ મારા કંથ તણું કરજો, અંતર્યામી અરજ ઉરે ધરજો;
દીનાનાથ દુઃખ બધાં હરજો. કુશલ૦નથી જપ તપ મેં કશુ કાધું, નથી દાન દીનને કંઈ દીધું;
નથી હરિનામ મુખે લીધું. કુશલ૦નથી ભાવ ભક્તિ હરિ ચરણે, ચાલી નથી ચોપે સદા ચરણે;
હવે હું છું આપ તણે શરણે. કુશલ૦કરી નથી પૂજનમાં પ્રીતિ, જાણું નહિ નીતિ તણી રીતિ;
મથું વય એમજ આ વીતિ. કુશલ૦પ્રભુ આપનાજ પ્રતાપ થકી, સદા સુખ પામે સહુ એ નકી,
વિશ્વંભર એવી મને છે વકી. કુશલ૦નહિ કોઈ જાણે તમારી ગતિ, મારી કોણુ માત્ર કહોને ગતી;
તમે ત્રિગુણાત્મક વિશ્વપતિ. કુશલ૦શૂંધર ભવસાગર એ ભારે, આશા એક આપની છે મારે;
રહી આપને એક આધારે. કુશલ૦કઠણુ કાલ કેરિ ગતિ કેછે, ધિરજ સર્વ જનની હરી લેતે;
શંકા કરવા અવસર એ દેછે. કુશલ૦

(વૈદરબી વનમાં વલવલે.) એ રાગ.

કરજો કુશલ મારા કંથનું, દીનાનાથ દયાળ;

સુખમાં સુવાદી ઉઠાડજો, હે પ્રણત પ્રતિપાળ;

સાચાં પિતા માત છો તમે, આખા વિશ્વના દંશ;

ત્યારે વિશેષ હું શુ કહું, આપને જગદીશ.

શેષ સહસ્ર મુખે કરી, ગુણુ ગાય અપાર;

મુનિવર મથન કરા મુઆ, પામ્યા તેત્ય ન પાર.

જ્ઞાન અર્ને ગુણુ છે નહિ, નથી વિનય વિચાર;

એક મુખે શું હું વર્ણવુ, આશુતોષ આવાર.

પામ્યા પરમ સુખ કેક તો, પામ્યા કેક પ્રતાપ;

કરુણા કટાક્ષ કરી તમે, ટાળ્યા કેકના તાપ.

રાયને રંક કર્યા તમે, રંકને તમે રાય;

દાન જનોને સદા કરી, આપે અધિક સહાય.

ધામ ધરા ધન મેળવી, સૌખ્ય પામ્યા અનેક;

આપના પુણ્ય પ્રતાપથી, રહી કેકની ટેક.
આપની આપ મોટાધને, જોધને મહારાજ;
આશા દાસીની દયાનિધિ, પૂર્ણ કરવાને રાજ.

કરજો
કરજો

તે સોના જીવનનેજ ધન્ય ?

શાર્દૂલવિકીડિત.

ચાલે ચોંપ થકી સદા ચરણમાં, સૌભાગ્યથી શોભતી.
સ્વામીને સુખ આપના પ્રતિદિને, યત્નો કરે છે અતિ;
સંસારે સુખ રૂપ એક નિજનો. જે ધર્મ શોધી લહે,
તે નારી જનની શિરોમણી સતી, શ્રેષ્ઠ સર્વે કહે.

૧.

વસંતતિલકા.

સૌભાગ્યનું સરસ ભૂષણ ઇચ્છનારી,
શોભા સદા શિયળની શુભ જાણનારી;
સાચે સદાચરણને શુભ પંથ ચાલે,
લીધેલ જન્મ જીવનને કરીને ઉગ્મજે.

૨.

છે પ્રાણનાથ પરમેશ સદાય જેને,
સેવ્યા કરે પરમ પ્રીતિથી નિત્ય તેને;
આજ્ઞા વહે પ્રણયથી નિજ ધર્મ જાણી,
તેણે કર્યું સફલ જીવિત તેજ શાણી.

૩

રાખી સદા સગ્લ શાન્ત અતિ સ્વભાવ,
મેઝી બધો દુઃખદ દુષ્ટ પ્રપંચ સાવ;
સંતોષ પ્રાણપતિને પ્રતિ વાક્ય આપે,
તે જન્મની પરમ દુઃખદ દોર કાપે.

૪.

ચાહે સદા સરસ સદૃશ્ય રત્ન લેવા
ત્યાગે સદા અવર દુર્ગુણ દુષ્ટ જેવા,
જે પ્રાણનાથ ચરણે મન એક રાખે.
તે ઉત્તમોત્તમ સદા સુખ સર્વે ચાખે.

ચાલી સદાચરણને શુભ પંથ સારે,
કલ્યાણ નિત્ય નિજ નાથ તણું ત્રિચારે;
લજ્જા તણું પરમ જે સમજે સ્વરૂપ,
તેનેજ ધન્ય ધરણી પર તે અનુપ

૬.

શ્રી કૃષ્ણના ઉદ્દેશથી સત્યભામાને પાંચાળીએ આપેલો સ્ત્રી બોધ.

શ્રી કૃષ્ણની સેવા હજાર એકસોને આઠ સ્ત્રીઓમાં સત્યભા-
મા એક પ્રખ્યાત પટરાણી હતાં, કે જેના અભિમાનનો તો પારજ
નહોતો અને જેથી તે પોતાના પ્રાણનાથ શ્રી કૃષ્ણ સામે પણ ક્ષણે
ક્ષણે ક્રોધ કંકાસ કરતાં, કોઈ એક દીવસ તેના ઘણા કંકાસથી
કંટાળી શ્રી કૃષ્ણે મનમાં વિચાર કર્યો કે મેં ઘણી દેવ કન્યાઓ
અને રાજ કન્યાઓ જોઈ છે પણ કોઈ આ સત્યભામાની બેગેવરી
ધરાવે એવી અત્યંત અભિમાનવાળી સ્ત્રી મેં જોઈ નથી સ્વભાવ-
થીજ તે અભિમાની છે, આ વળી તેને નારદજી જેવા મળી જાય
છે ત્યારે તો માનનો, કળ્યાનો, અને ક્રોધનો તો પારજ રહેતો
નથી. આગળ પણ નારદજીએ તેને ઉસર્ગ્યાં હતાં કે, શ્રી કૃષ્ણે
રૂક્મણીને પારી જતનું પુષ્પ આપ્યું; તેથી તે એટલાં તો રોશે
ભરાણાં હતાં કે કાંઈ વાતજ નહી. અનેક પ્રકારે સમજાવતાં પણ
સમજ્યાં નહીં, પણ જ્યારે પારી જતનું ઝડ એને લાવી દીધું
ત્યારે તે શાંત થયાં હું કહી એનો સ્વભાવ જાણું છું તેથી મહન
કરું છું પણ મારા માત પિતા, મહેટાભાઈ તથા ભાભા અને
અંધુ વર્ગ આદિ એનાં અતિ કડક વચન કેમ સહન કરે એનાજ
વાક્યરૂપી બાણથી મારાં બાબી રેવતી, વડીલમાઈ બગબદ્ર અને
એન સુમદ્રા પણ ઘણાં બેઠાં પમતાં હોય એમ લાગે છે. જ્યારે
માતા પિતા, ભાઈ, બોદનજી, એન સંબંધીઓ એનાજ ક્રોધથી
આવા ઉદાસ થાય ત્યારે તે ગમે તેવાં રૂપાળાં, ગુણવાળાં ને ઉત્તમ
કુળવાળાં હોય તો પણ શા કામન એણે પોતાનો ધર્મ શું તે સમ-
જવું જોઈએ. કોઈપણ સતિ સ્ત્રીના સગ કે ઉપદેશ વીના પોતાનો
તે ધર્મ તૂટી જાય તેમણાં ઘણાં પ્રખ્યાત અને ખરાં સતિ નો એક
શ્રીપદી છે, અને તે જે તેને શીખામણ દેશે તો તે ધ્યાનમાં લેશે.
પણ સત્યભામાનો સ્વભાવ એવો તો હઠીલો છે કે જે હું કહીશ
કે ચાલો દ્રૌપદિ પાસે જઈએ તો તે જરૂર ના પાડશે. વારને સત્ય-
ભામાજી મુને કહે કે દ્રૌપદિ મને દેખાડો એવી કાંઈ હું યુક્તિ
કરું. એમ મનમાં વિચાર કરી શ્રી કૃષ્ણને જાણે નિંદ્રા આવી હોય
એમ પોઢી ગયા. સત્યભામા તેને પંખો કરતાં હતાં એટલામાં શ્રીકૃષ્ણ
હાથમાં આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા “અરે પાંચાળી તમે બાળક

જતાં સર્વ સ્ત્રીઓને સ્ત્રી ધર્મ શિખવવામાં ગુરૂરૂપ છે. સતિઓનાં મુખ્ય મથાવા લાયક છે, અને દુકામાં સર્વ કુત્રીન સ્ત્રીઓના મુ-
લ્યથી અરૂર છે. હાય હાય ! તેને પણ આ વખત વન નીચસ કરવો પડ્યો છે, ધિકાર છે વિધાતાને. આવું શ્રી કૃષ્ણનું બોલવું સાં-
ભળી સત્યભામાજી બોલી ઉઠ્યાં—“ અરે પ્રાણનાથ, ઉંઘમાં પણ આપ કોનું ચીતવન કરો છો ! એવી કાણુ ગુણવાન સ્ત્રી છે કે જેને આપ જેવા પણ આવી રીતે સંભારે છે. એણે કાણુ માતા પિતાથી જન્મ લીધો છે, અને એણે કયા રાજાને પાણી ગૃહણ કરી સંસારનું સર્વસ્વ સુખ ભોગવનાર કીધો છે, તે હું જાણુ ત્યાહું છું.”

શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું કે—“ સત્યભામા હું શું બોલ્યો તે મુને એકદમ જા-
અત થઈ જવાથી યાદ રહ્યું નથી. વારને તમે, હું શું બોલ્યો તે મુને કહો તો હું તે યાદ લાવીને કહું કે હું શું કહેવો હતો.” સત્યભામા બોલ્યાં કે—પ્રાણનાથ, કાંઈ પાંચાળી, આંચાળી, અને વનવાસ એવું કહેતા હતા. શ્રી કૃષ્ણ કંઈ હા, હવે મને યાદ આવ્યું. હ્યો હું વીસ્તારથી તમને વાત કરું. તમે આ વાતને જાણો છો કે મારા રૂઢના પાંચ આળક પોતાના કાકાના સો પુત્રો સાથે ધણે વિ-
ધાબ્યામ કરી ધનુર્વેદમાં પૂર્ણ થયા કે તેના ગુરૂ દ્રોણાચાર્યે કહ્યું કે દ્રુપદ રાજાને જીવનો મારી પાસે લઈ આવી આપો તો સર્વ ગુરૂ દક્ષિણા આપી એમ માનીશ. તે અર્જુને કમુત્ર કરી દ્રુપદને બાંધી બાંધ્યા. દ્રોણે કેટલાંક તેને વચન કહી છોડી મેલ્યો ને વખતથી દ્રુપદે દ્રોણાચાર્યને મારે તેના પુત્ર થાય અને અર્જુનને પર-
ણાવવા લાયક એક કન્યા થાય એવો વીચાર કરી યજ્ઞ કીધો, કે જેમાંથી એક પુત્ર અને પુત્રી થયાં, જે પુત્રીનું નામ દ્રૌપદી અથવા પાંચાળી કહેવાય છે. પાંચાળીની વય વીવાહ લાયક થઈ તેટલામાં તો દુષ્ટ કૌરવોએ તે પાંચેભાઈઓને અનેક દુઃખ દઈ છેવટ લાક્ષાગ્રહમાં બાળી દીધા. પણ તેમાંથી તેઓ પોતાના પરાક્રમે જીવી છાના બ્રાહ્મણને વેશે રહ્યા હતા. દ્રુપદે મત્સ્યવેધ કરવાનો ઠરાવ કરી સધળા રાજાને પોતાને ત્યાં એકઠા કર્યા, પણ કોઈથી મત્સ્યવેધ થઈ શક્યો નહીં છોડે બ્રાહ્મણના વેશમાં અર્જુને મત્સ્યને વીધ્યો અને દ્રૌપદીને પાંચ ભાઈઓને પરણાવ્યાં, આથી તે જીવતા છે એમ જાહેર થયું અને કૌરવોએ પાછું વેરણું શરૂ કીધું. તેઓએ જુગદું રમી ખોટા દાવ નાંખી પાંડવોનું રાજપાટ સર્વ લઈ લેતાં તેને વનવાસ મોકલ્યા. પ્રથમ દ્રૌપદીને તેઓ હરી ગયા. અને

તેને બર સખામાં બોલાવી તેનાં વસ્ત્ર ખેંચવા લાગ્યા. પણ તેના પતિજ્ઞતાના પ્રભાવથી હલ્દલ વસ્ત્ર દુઃશાસને ઉતાર્યાં ત્યાં સુધી પણ દ્રૌપદીનું અંગ કોઈના જોવામાં ન આવ્યું. આ સતીના પ્રભાવથી સર્વ લોક ભય પામ્યા, અને દ્રૌપદીને તેનું રાજ્યપાટ સોંપી દીધું. પણ વળી ચંડાળ ચોકડી જે દુર્યોધન પાસે હતો તેણે એવું બતાવ્યું કે એક ફેરે આપણે યુધિષ્ઠિર પાસે પાસો નંખાવવો, જે તે જીતે તો તેના રાજ્યમાં જાય, અને જે હારે તો ૧૪ વર્ષ વનમાં રહે. આવી સલાહથી ૧૧ દુર્યોધને યુધિષ્ઠિર પાસે પાછો પાસો નંખાવ્યો, જે હારવાથી પાંચે ભાઈઓને તથા દ્રૌપદીને વનમાં રહેવું પડ્યું છે. તે અત્યારે એવાં એવાં કષ્ટો ભેગવે છે કે કાંઈ વાતજ નહીં. એવી સતિ આ ત્રણ લોકમાં કોઈ પણ નથી, તેથી મને આજે પાંચાળીનું સ્વપ્ન થયું. આ પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણનું વચન સાંભળી સત્યભામાએ વિનંતી કરી કે પ્રજ્ઞતાય, ત્યારે તો મને તે જ્યાં હેય ત્યાં તેડી જાઓ. શ્રી કૃષ્ણને તો તે વત ગમતિજ હતી, તેથી તન્તજ રથ મંગાવી જે વનમાં પાંડવો હતા ત્યાં ગયા. અકસ્માત શ્રી કૃષ્ણ પધારવાથી પાંડવોને દુઃખી બખતમાં ઘણોજ આનંદ થયો. સત્યભામા ત્યાં ૧૦ દિવસ દ્રૌપદિ આગળ રહ્યાં તેથી દ્રૌપદિ સાથે ઘણુંજ મન મળી ગયું અને ઘણીજ પ્રીતી થઈ તેથી એક દિવસ એકાંતમાં સત્યભામાએ દ્રૌપદિને પુછ્યું કે પ્રિય એન દ્રૌપદિ, હું તમને મારાં પ્રિય સખાં ૩૧, હેતુ ૩૫, અને મારાં અંતઃકર્ણ ૩૫ જાણુ છું ને તેથી મારા મનની શકા દુર કરવા માટે પુછું છું કે આપના પાંચ પતે લોક ષાળ જેવા છે તો પણ તેઓ તમારે વશ થઈ રહ્યા છે. તમારામાંજ પ્રિતી બાંધી રહ્યા છે અને કોઈ દિવસ પણ તમારી ઉપર રીથ કરતા નથી. એ તે શું? તમે કાંઈ વ્રત કીધું છે તેનો પ્રભાવ છે, કે કોઈ તીર્થ સ્નાનનો પ્રભાવ છે, કે તપનો પ્રભાવ છે, કે મંત્રનો પ્રભાવ છે કોઈ ઔષધનો પ્રભાવ છે, કે વિદ્યાનો પ્રભાવ છે કે મૂર્તનો પ્રભાવ છે, કે કોઈ જ્યોતનો પ્રભાવ છે? જેનો પ્રભાવ હોય તે ગુને બતાવો. હું તે પ્રમાણે કરું કે જેથી શ્રી કૃષ્ણ પણ મારે વશ થાય. આવી રીતે સત્યભામાનું વચન સાંભળી તરતજ દ્રૌપદિ બોલ્યાં “અરે સત્યભામા, તમારા આવાં વચનથી મને રીથ ચડે છે. શું? તમ જેવી ઉત્તમ સ્ત્રીએ પતિ વશ કરવાના આવા ના લાયક ઉપાયો કરવા જોઈએ? શું મને પણ તમે એવી કામણુ કરનારી નિચ સ્ત્રી ગણો છો? પ્રિય એન તમે નિશ્ચે જાણુજો

કે, તમ જેવી ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ સ્ત્રી કૃષ્ણ જેવાનાં અ-
ધીગનાને આવો સંશય કે પ્રશ્ન ઘટે નહીં. જ્યારે સ્વામિ જાણે કે
મારી સ્ત્રી મૂળ મંત્ર કરે છે ત્યારે સવળા અપરાધથી જેમ માણસ
ઉદ્ભવ પામે છે તેમ તે સ્ત્રીથી પતિ ઉદ્ભવમાં રહે છે. જ્યારે પતિ ઉ-
દ્ભવમાં રહે ત્યારે શાંતિ કે સુખ તો કાઢીજ મળે, વાસ્તે મંત્રના કા-
મથી સ્વામી વશ થતો નથી; જો તમે એમ જાણતાં હો કે ઔષ-
ધોથી ધણી વશ થાય છે તો તે પશુ ખેડું છે, કારણ કે તેનાં ઔષ-
ધો સ્વામિને ખવરાવવાથી નાના પકરના રોગ પેદા થાય છે, કે
જેમાંથી તરત મૃત્યુ થાય છે, અથવા તો જળોદર, વાળો, કોઠ, વાળ
વળી પક્ષીવાળો નપુસકપણું, જડ, આધગો કે બેરો થઈ જાય છે.
સુખ થવું તો દૂર રહું પશુ વધારે દુઃખ થઈ પડે છે વાસ્તે ઉત્તમ
સ્ત્રીએ કદી પશુ પતીનું અહિત ન કરવું એજ સ્ત્રીનો ખરો ધર્મ છે.
વળી સત્યજ્ઞાના હું મારા પાંચ પ્રાણનાથ સાથે કેવી રીતે વર્તું છું
તે આ વખત આપને બતાવું છું. હું અહંકાર જિજ્ઞાસુ રાખતી નથી
તેમ કામ ક્રોધ લોભ રાખતી નથી, હમેશ મારા પતિની સેવા કરું છું
અને મારા પતિની પ્રિતી વાસ્તે મારી શોક્યો કે જેતેની ખીજ સ્ત્રીઓ
છે તેની પશુ પૂજા કરું છું. ઇર્ષ્યા, અભિમાન મુકી દઈ મારા સ્વામિ-
ની સેવામાં તેના મન પ્રમાણે ચાલું છું. ખરાબ વચન બોલતી નથી,
ખરાબ જગ્યાએ ઉભી રહેતી નથી, ખરાબ પદાર્થો જોતી નથી ખરાબ
ઠેકાણે બેસતી નથી ખરાબ જગ્યાએ જતી નથી પ્રતાપિ મારા પ્રીય પતિઓને
સૂર્ય, અગ્નિ, અને ચંદ્ર જેવા માનું છું, મારા પતિ વિના દેવ, મનુ-
ષ્ય, કે માંધર્વ મને તેના રૂપાળા હોય, જોતનવાળા અને અહંકાર
વાળા પુરુષો હોય તેને હું તુચ્છ ગણું છું. મારા પતિ જન્મ્યા ન હોય
ત્યાં સુધી હું જન્મતી નથી, તે નડાયા ન હોય ત્યાં સુધી હું નહાતી
નથી, તેમ જો તે કાંઈ કામમાં ગુચાપેલા હોય તો હું તેમની રાહ
જોઈ બેસી રહું છું; તેઓ વનમાંથી જ્યારે ઘેર આવે ત્યારે હું
સામી જઈ આશન નાખી આપી જળ પીતાં મારે આપું
છું, વળી ઘરમાં માત્ર સર્વ સ્વચ્છ રાખું છું. રંશોઈ મંત્રુર રસ વાળી
કરું છું, વખતસર જમવાનું કરું છું, ધન અને પૈસાનો સંગ્રહ કરું
છું, ઘરની સમગ્ર સામગ્રી જોઈએ તેવી રીતે રાખું છું, કોઈ પણ
વખત હું એવું બોલતી નથી કે જેથી મારા પતિને તિરસ્કાર
થાય, ખરાબ સ્ત્રીઓની સંગત રાખતી નથી અને આગસ વગરની
તેને અનુકુળ રહું છું, હું ધણું હસતી નથી અને, ઉપર ઉપર
ઉભી રહેતી નથી, ઉઠડાપાસે ઉભી રહેતી નથી, પાણીમાં એકલી

હબી રહેતી નથી, આંતે હારય કે અંતિ ક્રોધ કરતી નથી, હમેશ સત્ય બોલું છું, અને પતિનું જેમ હિત થાય તેમ વર્તું છું, પતિ વિના મુને કાંઈજ પદાર્થ પ્રીય નથી, જ્યારે ક્રોધ કામના પ્રસંગ થી પતિ કદી પરદેશ કે પરગામ જાય છે ત્યારે ચંદન, પુષ્પ, નવાં વસ્ત્ર અને અલંકાર હું પહેરતી નથી, અને વ્રત નીયમ ધારણ કરું છું. જે મારા પતિ પીતા નથી, ને જમતા નથી, જે મારા પતિ સેવતા નથી તે પદાર્થને હું પણ દુરથીજ મેઢી દઉં છું, અને જેમ શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીયોના ધર્મ લખ્યા છે તે પ્રમાણે મારા પતિના હિતને વારતે હું વરતું છું, સુંદર વસ્ત્ર, અલંકાર, પુષ્પ અને ચંદનથી શણગાર ધારણ કરી મારા પતિની હજીરમાં રહું છું, જે કાંઈ ધર્મો કુટુંબમાં પાળવાના મારા સાસુ કુન્તાજીએ બતાવ્યા છે તે પ્રમાણેજ ચાલું છું, જે માનવા લાયક માણસો છે તેને માન આપું છું, રાત દિવસ નિયમને વિનયને સેવું છું, મારા પતિ ક્રોધમાં હોય છે તો પણ હું દીન થઈ તેની શેવા કરું છું, કારણ કે સ્ત્રી ને તો પતિએજ એક આધાર છે, પતિજ દેવ છે, પતિજ ગતિજ છે વારતે હું ક્રોધ વખત પણ પતિનું વચન ઉલ્લંઘન કરતી નથી તેમ જ મારાં સાસુને દેવતી તુલ્ય ગણી પૂજા કરું છું. સાસુને જમાડી જમું છું, તે પોઢયા પછી તેનાં ચરણ કમળ ચાંપી હું શયન કરું છું, આજુ અમે વનમાં છીએ પણ જે વખત રાજ્ય શુધિષ્ટિરતું રાજ્ય આબાદ હતું ત્યારે સંખ્યાબંધ બ્રાહ્મણ આદિ જમવાવાળા હતા જેને વૈશ્વદેવ થયો કે પ્રથમ પાત્ર હાજર કરતી, અને જેમ ઘટે તેવી રીતે તેની અન્ન વસ્ત્રથી શેવા કરતી સંખ્યાબંધ માણસો મારા હાથ નીચે મુંડું કામ કરે છે એ સારી રીતે હું જાણુ તી; રાજ્યની આગક અને જાવકતું ખરચ હું જાણુતી, અને તેનો હિસાબ પણ હુંજ રાખતી મારા પતિ આ સર્વ કુટુંબનો બાર રાખી પોતે નિશ્ચિત રરતા મેં રાત દિવસ સર્વ સુખનો ત્યાગ કરી પોતાના પતિનો શોંપેત્ર બાર માથે ચડાવી લીધો હતો, તેન રાતે કે દિવસે, બુખ કે તરસમાં બેળી રહેતા ઉપરાંત પતિની સેવામાં મારે સવજો વખત સરખોજ દતો, પતિ જગ્યા અમાઉ જાણું છું, અને પતિ પોઢયા પછી શયન કરું છું. હમેશ આ પ્રકારથી વર્તું છું, અને એજ મારૂં વશીકરણ ખરૂં છે. આ ઉપરનો પ્રકાર પતિને વશ કરવાનો હું જાણું છું. નીચ અને હલકી સ્ત્રીયોના આચારને હું મનતી નથી અને ઇચ્છતી પણ નથી. દ્રૌપદી

આવું વચન સાંભળી, ઘણા આદરથી સત્યભામાયે માફી માગી અને
 કહ્યું—એહેન મારાં પ્રીય સખી જાણી, મેં તમારી ઉપર પ્રમાણે પ્ર-
 મેના કરી હતી, તે અવિવેક થયો છે, માટે માફ કરશો; સત્યભા-
 માનાં આવાં સરમ ભરેલા વચન સાંભળી, ફરીથી દ્રૌપદી બોલ્યાં
 કે—પ્રીય સખી સત્યભામા ! તમને હું ખરેખરો પતિને વચ્ચે કર-
 વાનો ઉપાય બતાવું છું, તે યાદ રાખશો. જેથી સર્વ સ્ત્રીઓ કરતાં
 વધારે તમારા માટે તમારા પતિનો પ્રેમ થશે. પતિ આપણુ ઉપર પ્રસન્ન
 રહે તેવું બીજું કાંઈજ આ લોકમાં સ્ત્રીઓનું દૈવત નથી. પતિ પ્રસન્ન
 રહેવાથીજ સારાં સારાં વસ્ત્ર સારા સારા અલંકાર ઉત્તમોત્તમ ચંદન
 પુષ્પ અને સુગંધ પદાર્થો મળે છે, અને તેનાજ કોપથી તે સર્વે-
 નો નાશ થાય છે. નાના પ્રકારનાં સુખ, પુત્ર પરિવાર, ધન ધાન્ય
 ઇત્યાદિ સર્વ પાત પ્રસન્ન રહેવાથી મળે છે હે સખી સુખથી સુખ
 થતું નથી, પણ દુઃખથી સુખ મળે છે. સ્નેહથી, પ્રેમથી, અને
 મન. વચન, કર્મથી, તમારા પતિ શ્રીકૃષ્ણની તમે સેવા કરો, સુંદર
 વસ્ત્ર, અલંકાર. ચંદન, પુષ્પથી તેની સેવા કરો, તેથી તમારી ઉ-
 પર પ્રસન્ન રહેશે અંકારથી આવના તમારા પતિનો સાદ સાંભળી,
 તમે ઉભા થઈ સામાં જાઓ અને આસન આપો ન્પતિ આસન ઉ-
 પર બેશે કે તરત શિતળ જળથી તેના ચરણ કમળ ધુઓ, પછી
 જળ ખાવા આપો, અને પંખાથી પવન નાખો, જેમ શ્રી કૃષ્ણ
 સારી રીતે જાણે કે સત્યભામા મારી બહુ સેવા કરે છે તેમ વર્તો.
 ને કાંઈ શ્રી કૃષ્ણ તમારી પાસે વાત કરી હોય તે તમે કાંઈને કહો
 નહીં, કારણ કે તે વાન પછી બીજે ઠેકાણેથી તમારા પતિ સાંભળે
 તો તે સ્નેહ ત્રુટવાનું કારણ છે. જે તમારા પતિને વહાણ હોય, જે
 તમારા પતિના ભક્ત હોય, જે તમારા પતિના હેતુ હોય, તેઓને તમે
 અન્ન, વસ્ત્ર, અલંકારથી માન આપો, અને તમારા પતિના શત્રુઓ
 હોય, દ્વેષિ હોય, અને કપટી હોય તેથી તમે દૂર રહો. મંદ, મેલી
 ઘો, ગાફલતા રાખો માં, મનને વશ રાખો, બહુ બોલો માં બીજા
 ગુણોની વાતોથી દૂર રહો. પ્રદુમ્ન અને સાંઘજી તમારા પુત્ર ગ-
 જાય તેની સાથે પણ એકાંતમાં બેસો માં, જેઓ મોટા કુળમાં
 જન્મેલી હોય, જેઓ નિષ્પાય હોય, અને જેઓ સતિ હોય એવી
 સ્ત્રીઓની તમે સંગત કરજો. કુર સ્વભાવવાળી, કજ્યાવાળી, ધણું
 ખાનારી, ચોરટી અને દુષ્ટી એવી સ્ત્રીઓથી સદા દૂરજ રહેવું. અ-
 મૂલ વસ્ત્ર અલંકાર પહેરી પતિની સેવા કરો, એજ યશને વધારનાર,

સૌભાગ્યને વધારનાર, અને સ્વર્ગને આપનાર સાધન છે. ” આમ
 ન્યાં દ્રોપદી ઉપદેશ આપે છે એટલામાં શ્રી કૃષ્ણે રથમાં બેસતી
 વખત સત્યભામાને તેડવા માણસ મોકલ્યું તેથી સત્યભામા દ્રોપદિ
 ને મળીને કહેવા લાગ્યા—“ હે સખી ! તમે કાંઈ ચીંતા કરશોમાં
 થોડા વખતમાં તમારા પતિ પાછા પોતાનું રાજ્ય મેળવશેજ તમ
 જેવાં સુશીલ અને સુવ્રજણાં સતિ સ્ત્રીઓ ધણી વખત ક્ષેત્ર ભોગ-
 વત જ નથી, એમ કેટલીક ધારણા આપી મનોપ્રીય અને સત્ય વ-
 ચન બોલી દ્રોપદિને પ્રદક્ષિણા કરી પગે લાગી, એની આશિષ માથે
 ચડાવી સત્યભામામાં રથમાં બેઠાં. શ્રી કૃષ્ણ સત્યભામાનું મુખ જો-
 તાંજ જોણી ગયા કે હવે સત્યભામા ખીજાંજ છે, તેથી પ્રસન્ન
 થઈ દ્વારકાં આવ્યા, ત્યાં આવ્યા, પછી સત્યભામાજીએ દ્રોપદિના
 ઉપદેશ પ્રમાણે વતંત્રા માંડ્યું, જેથી શ્રી કૃષ્ણ અને સત્યભામાના
 રોહનો અને સુખનો તો પારજ રહ્યો નહી. હે પ્રિય બેહેનો ! ચિ-
 ચારો કે શ્રી કૃષ્ણ જેવા જેઓ આખા જગતના ક્ષેત્રનો નાથ ક-
 રનાર તે પણ પોતાની સ્ત્રીના ક્ષેત્રથી કાયર થઈ ગયા, ત્યારે મનુ-
 જ્યો તો સ્ત્રીઓના ક્ષેત્રથી કાયર થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ! વાસ્તે
 કોઈ પ્રકારે સ્ત્રીએ પોતાના મનમાં ક્ષેત્ર આવે તેવું કામ ન કરવું
 એ મુખ્ય સ્ત્રીનો ધર્મ છે. ધણી નીચ સ્ત્રીઓ પોતાના ધણી સાથે
 ક્ષેત્રને કંકાસે કરી ધણીને કાયર કરી નાખે છે જેથી ધણી ઉદા
 થઈ વાતચીત હસવું કે બોલવું બંધ કરે છે એટલે મંત્ર તંત્ર કસ
 મથુ વિગેરે કરાવી પોતાના પતિને વશ કરવા ધારે છે. પણ અ
 ઠેકણે સતિ શિરોમણી પાંચાળીનોજ પતિ વશ કરવાનો ઉપાય આ-
 મણે યાદ રાખો. વીચારો કે જે જે દુઃખો પદિ ઉપર પડ્યાં છે
 તે દુઃખના હજારમાં હીરકાનું દુઃખ પણ કાંઈ ખીજી સ્ત્રી કદી સ-
 હન કરવાની નથી. ખરું જુઓ તો પાંચાળીના પતિવ્રતાનોજ એ
 સર્વ પ્રભાવ છે જગતમાં રાજ કન્યાઓને કેટલીક નથી પણ શ્રી
 કૃષ્ણ જેવા જગત ગુરૂની સ્ત્રીને પણ સ્ત્રી ધર્મમાં ગુરૂ થનાર પાંચાળી હ
 એકજ તેના મહિમા વિષે જોટલું બોલીએ તેટલું આપું છે, વાસ્તે
 કુંકામાં એટલુજ કે પવિત્ર પાંચાળીયે સત્યભામાને જે જે ખરાં હિ-
 તનાં વાક્યો કહ્યાં છે તે વાક્યો એક કમળની મળા માની આપણા
 હૃદયમાં રાખો કે જેથી આ પણે ખરો ધર્મ સમજાય અને તે પા-
 ણવાથી આપણું આ લોક અને પરલોકનું કલ્યાણ થશે.

શ્રીએ મુખ્ય શું શું વર્તન રાખવું જોઈએ ?

સ્ત્રી માત્રને ધ્યાન દેવાનું છે કે, ગૃહસ્થાશ્રમમાં જે સિક્ષા લખી તે સ્ત્રી અથવા સાંભળી લક્ષમાં લેવી. હે સ્ત્રી ? તારો વિવાહ નહોતો થયો ત્યાં સુધીમાં તે પોતાનાં માતા પિતાને આધીન રહીને વિદ્યા કળા અને ગુણ સંપાદન કર્યા; ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સ્ત્રી ધર્મ તથા સંતાનોત્પત્તિ આદિ અર્થે તે પતિ કર્યો છે, તેથી હવેથી તું આખી ઉમર સુધી તારા પતિની સાથે પ્રેમાનુબદ્ધ-પતિને આધીન છે, એમ સમજીને મનસ્વી પણે વર્તીશ માં. જો તું મન મુખી પણે રાખીશ તો જગતમાં તારી પ્રીતિ અને પ્રતીતિ યથાયોગ્ય નહીં રહેશે, અને તુંને જીવનપર્યંત કલેશ પામવાને અવસર આવી પડશે; કારણ કે જોકે તો કુદરતની તરફથી જ સ્ત્રીની શારીરિક પ્રકૃતિ નાનુક બનેલી તેથી શ્રમ કરવાને લાયક નથી, પરંતુ કરતી શીતળ છાયામાં બેસી થોડા શ્રમનાં કામો કરવાને લાયક પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) પુરૂષથી. ભિન્ન પ્રકારની છે; તેમ તેમ સમય સમયની રીતે પણ બળવાન છે; તે ઉપરાંત આખી દુનિયામાં પરીક્ષાથી આમ સિદ્ધ થયું છે કે, ગૃહકાર્ય શિવાય બીજા વ્યવહાર સંબંધી કાર્યોમાં જેવો પુરૂષ યથાયોગ્ય વ્યવહાર સિદ્ધ કરવામાં લાયક છે, તેવી સ્ત્રી સર્વોપેક્ષે સમર્થ નથી; એટલા માટે બાલ્યવસ્થામાં માતા પિતાને આધીન, યુવાવસ્થામાં પતિને આધીન, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર-પુત્રી પતિનાં સંબંધીએને આધીન રહેવાનો સંપ્રદાય પ્રાચીન કાળથી આદ્યો આવે છે, માટે તારે એ વાત યથાર્થ સમજીને પોતાના પ્રાણપતિની સાથે આનંદ મહિત પ્રેમયુક્ત વર્તન રાખવો. પતિમાંજ પૂર્ણ પ્રેમનું રાગી થઈ પતિ સિવાય પર પુરૂષ પર દૃષ્ટિ ન નાખતાં પતિ સેવા અને પતિ આજ્ઞા પાલન તથા પતિને પ્રસન્ન રાખવો; આ તારું મુખ્ય કર્મ અને ધર્મ છે.

જ્યાં પુરૂષ પત્ની બન્ને પ્રેમબદ્ધ અને પ્રસન્ન રહે છે, ત્યાં સર્વ પ્રકારના ભોગ, સૌભાગ્ય અને ઐશ્વર્ય આવી મળે છે, પણ બન્ને જ્યાં આ પ્રસન્ન રહે છે ત્યાં દરિદ્રતા આવી વસે છે. પતિ પ્રસન્ન થવાથીજ સ્ત્રીને સર્વ પદાર્થ સુખ રૂપ છે, નહીં તો દુઃખ રૂપ છે.

દેવસ્થાન, મંદિર કે તીર્થોમાં તથા સાધુ-બ્રાહ્મણ-દુકીર પાસે એકલું ન જવું; કોઈ સંપ્રદાયની ચેલકી ન થવું, કારણ કે સ્ત્રીનો ગૃહ-માતા પિતા, વિદ્યા સિક્ષણ દેનાર, વિદ્વંસી, વનિતા અને પતિ.

વગર ખીજો કોઈ થઈ શકતો નથી; તેમ પતિ પ્રેમ પાઠ અને પતિ પ્રેમ જાય અને પતિ પ્રેમ ભક્તિ અને પતિ દર્શન-એજ તેનું બળુ-તર કે ધર્મ ધ્યાન જે કહો તે છે. સાસુ, સસરા, દેર, વર, નણુંદ, દેરાણી, જેઠ, જેઠાણી, અને જે કુટુંબનાં સગાં સંબંધી મનુષ્ય હોય તે સર્વનો પ્રેમ પૂર્વક પ્રસન્ન મનથી સત્કાર કરવો અને મથોચિત સેવા કરવી. નણુંદ સાથે ઘણા સ્નેહ ભાવથી વર્તવું.

સ્વામીને ધરના વ્યવહારના કામ વિના બહારની વાત પૂછવી નહીં, અને જો પુછવાની જરૂર લાગે તો એકવાર પૂછવા છતાં જો તે ન જતાવે તો, તેમાં હઠ કરવી નહીં; એવીજ રીતે કોઈ પણ બાબતમાં દુરાગ્રહી ગુણ ન કરવી.

બાળકને કુ એટા કરવા કે કુટેવ પડવા કે કુસંગી થવા નહિં દેવાં. રમાડનાં હસાવનાં શીખામણુ દીધા કરવી પણ વઢવાં ચોવરાવવાં કે મુઝવવાં નહિ.

પવિત્રતા, વિદ્યા, સત્યતા, સુશીલતા, પ્રિય ભાવણુ અને પતિવ્રત્ય એજ સ્ત્રીનાં ઉત્તમ ભૂખણુ છે, પણ સોનાં ચાંદીનાં ભૂખણુ કંઈ ભૂખણુ નથી, પણ તેતો માટી છે.

પતિની વિરૂદ્ધ એટલે તેમની સામે ક્યારે પણ બોલવું નહિં તેમ તેમની ખરાબરી કરા પણ ન જવું. જો પતિ કદાપિ કોઈ અનુચિત-કર્મ કરતો હોય તો ધૈર્યતા પૂર્વક અતિ નમ્રતા અને સરલતાની સાથે સ્નેહ દર્શક વિનય વચન બોલીને તેને સમજાવવો અને તેમાં સહ્યતા ન હોડતાં ઘટિત માન મર્યાદા મધુરતાથી વાત કરવી. પતિ જ્યારે વિદેશમાં હોય ત્યારે ખીજની પાસે પત્ર ન લખાવતાં પોતેજ લખવો અને આવેલ પત્ર પણ પોતેજ વાંચવો; તેમ તેની ગેર હાજરીમાં સંભાળીને-સાચવીને રહેવું, પરપુરૂષની છાયા પણ ન લેવી, તથા પોતાના ઘરનો ભેદ લેશ પણ બહાર જવા ન દેવો. જો દાસ દાસી હોય તો તેનું કામ તેની પાસેજ કરાવવું, પોતે ન કરવું; પરંતુ સ્વામિની ભોજનાદિક સેવા અને સંતાનની સંભાળ તો પોતે જાતેજ કરવી. કુટુંબની કોઈ પણ સ્ત્રી કે પુરૂષની સાથે દ્વેષ-દ્વેષ અને હઠ ન કરવો; પણ મધુર વચન બોલીને અસંત પ્રસન્ન રાખવાં. સગાં-સંબંધ કુટુંબી-બંધુ-મિત્ર-નાત-જેત-સ્વજન-આડોશી પાડોશી સાથેના પ્રત્યેક વ્યવહારમાં સાવધાન અને કુશળ રહી અનુકુળતાથી વર્તવું. પોતાનો પતિ અભણ હોય તો જે વિદ્યા તે ન જાણતો હોય અથવા જે વ્યવહારમાં તે અજ્ઞાન હોય તે તેને વિનય સહિત નિરાભિમાન થઈ શિખવવું.

પતિની ગેરહાજરીમાં ઘેર મેમાન આવે તો પોતાની પ્રતિષ્ઠા આ-
ખર (મોભો) સાચવતાં, પોતાના ઘરની વ્યવસ્થાની તે મેમાનને ખ-
ખર ન પડે એવી રીતે પોતાના ઘરની શક્તિ અને આખર પ્રમાણે
પરોણાની પરોણાગત સારી રીતે કરવી. પણ મોહેથી ખડુ 'મડમડ
કરીને મેમાનને મજાવવાનું કારણ ન થવું જોઈએ. પતિને ઘર અથ-
વા સંતાનની તરફની કોઈ પણ પ્રકારની ગિંતા ન કરવી પડે, તેવી
રીતે ઘરનો કારભાર સંભાળ પૂર્વક કુશળતાથી ચલાવવો. જે કામમાં
પતિ પ્રસન્ન હોય તેજ કામ તેને અનુકૂળ રહી કરવાં. પાડોસણ સાથે
વૈર ન કરતાં દળી મળીને ચાલવું.

પતિ દ્રવ્યોપાર્જનભૂત સદુદ્યોગમાં પ્રવૃત્ત રહે અને તેને ઘર
સંબંધી શોચ કે બોલો ન રહે તેવો ઉપાય સેવામાં સ્ત્રીની ચતુરાઈ
છે. પોતાનો રાત દિવસનો વખત ગુનરવાનો નિયમ બાંધવો, તેમાં
સાસુ સસરાની સેવા પાત પ્રેમનિષ્ઠા, ગૃહ કાર્યની સર્વ પદ્ધતિ, નણુંદ
જેઠાણી, દેરાણી સાથે વર્તવાની રીતમાન, શીખવું, બરવું, રસોઈ, બાળ
રક્ષા, ધર્મ, વિદ્યા, શિષ્ય (કારીગરી) પાક વિદ્યા, સત્યપાત્રતા, સુ-
શીલતા, સેવ્ય સેવક ધર્મજ્ઞતા, ઇત્યાદિ વારમવાર શીખવું, નકામાં-
નિરૂધ્ધી ન રહેવું. તેમજ પુત્ર પુત્રીને પણ તેમને લાયકની શિક્ષા કરવી.

પતિથી કોઈ પણ પ્રસંગે રીસાવું નહિં તથા 'કોઈ' વસ્ત્ર કે
ધરેણું-દાગીના બાંધત હડ અને કળકળાટ કરવો નહિ; કારણ કે
આભૂષણોથી પણ ઉત્તમ સૌભાગ્ય રૂપ એક પતિજ છે. પતિ વિના-
નાં ભૂખણ કાંઈ કામના નથી, માટે બીજાનું દેખીને પોતે તે પ્રમાણે
મેળવવાની ઇચ્છામાં નહિ લોભાતાં સંતોષ રાખવો.

પતિ કદાપી વીશેષ માન આપે તો પણ તેથી પોતે ચઢી ન
જતાં મર્યાદામાં રહેવું તથા સંન્યતા—સૌમ્યતા ન હોડવી. પતિથી
કોઈ પણ વાતમાં હડ ન કરવી અને જે કાંઈ કસુર થઈ હોય તો
તે માની જવી અને તેની માફી માગવી. નકામાં ન રહેતાં ઘરના
વેહેવારમાં સદા હિંમત રાખવી. પતિનો કે ઘરનો ભરમ-મોભો-
એળ કોઈ આગળ ન કહેવાં. એટલું જ નહિ પણ ખખર ન પડે
એમ વર્તાવ રાખવો. જે પતિ સાથે અંતરમાંથી ખરેખરો પ્રેમ
રાખશે તો પતિ તમારે આધીન રહેશે અને તેની આગળ તમારો
મરતબો વધશે. દરેક વખતે પતિની સાથે વીનયથીજ બોલવા ચાલ-
વાનો વરતાવ રાખવો. પતિ જ્યારે ઘરમાં આવે ત્યારે આદરસત્કાર
પૂર્વક આસન દેવું અને જ્યાં સુધી તે ઉભા રહે ત્યાં સુધી મોઢે

પણુ ઉજું રહેવું અને તેના બેઠા પછી આજ્ઞા લક્ષ નીચે આસને
મર્યાદાથી પ્રવૃત્તિત એહેરો રાખી બેસવું. વૃદ્ધાવસ્થામાં તથા રામાવ-
સ્થામાં પતિની અતિ સેવા કરવી. પતિના સુખમાંજ પોતાનું સુખ
અને પતિના દુઃખમાં પોતાનું દુઃખ માનવું (સીતા, કમયંતાં,
દ્રૌપદી, તારામતી, મદાલસા ઇત્યાદિ પ્રાચીન, તેમજ અંદ્રમાધ,
લક્ષ્મીબાધ, લલિતાગૌરી, ભારથીદેવી. આદિ અર્વાચીન સ્ત્રી-
ઓપર લક્ષ આપો અને તેમનો ધડો લ્યો.) પતિ કદાચ કાંઈ
કારણસર અપમાન કરે તોપણ નેક નિષ્ઠા ન તોડવી, કિંતુ એ
વાતને ખ્યાલમાંજ ન લેવી. જો શરીરમાં કાંઈ રોગ થયો હોય તો
તુરત પતિને કહી દેવું પણ ભૂત, વગગાડ વગેરે કપટ ચિહ્ન ન
કરવાં. પ્રજ્ઞ થવાનાં લોભથી કોઈ પણ કુમાર્ગે ન દોરાવું—અર્થાત્
તંત્ર મંત્રના ઢોંગ કરનારા ઢોંગી બાવા, જતી કે ઉંટવૈદુ કરનારા
લેભાણુ વધદો, સોયાણી વગેરે મૂર્ખ સ્ત્રીના વાક્યપર મોહમાં ન
પ્રસાવું. પણ એક પતિપરજ નીષ્ઠા રાખવી. સ્ત્રી પુત્ર વિનાની પણ
પતિવ્રતા હોય તો સર્વત્ર પૂજ્ય છે અને તેની એક નિષ્ઠા અને
પતી ભક્તિથી અંતે તેની વાંછના ફલિભૂત થાય છે.

સાસુ સસરાની સેવા અને આજ્ઞા પાળવાની સ્ત્રીના ઉપર એ-
કલા માટે ફરજ છે કે, સ્ત્રીના સૌભાગ્ય શીરોમણી જે પતિ છે,
તેને તેમણે પોતે અત્યંત દુઃખ વેડી પાળીપોષીને મોટા કર્યા છે,
તથા લાલન-પાલન અને વિદ્યા શિક્ષા વગેરેથી સદ્ગુણ સંપન્ન કરી
સૌભાગ્યમાન કર્યો છે, એવા શ્રેષ્ઠ પતીને પામવાથી તું તેની અરધાં-
ગના બની તેની સાથે સરવે પ્રકારના સુખ વધભવ ભોગવવાને
આશ્ચર્યાળી થઈ છે; તેટલા માટે સ્ત્રી ધર્મ પ્રમાણે તેમના વડીલોની
સેવા તારે તેનાથી પણ અધીક કરવી આવશ્યક છે.

પોતાનો પતી કદરૂપો અથવા સાધારણ હોય તોપણ તેજ શ્રેષ્ઠ
છે; તે સિવાય બ્રાહ્મણ કે રાજા કે દેવ-ગમે તેવો ઉત્તમ અને સુંદર
—હેલ છત્રીલો—પણ પર પુરુષ હોય તેવા પુરુષનું બધું નિષ્ઠાથી
મનમાં ચિંતવન માત્ર પણ નારીને નરકનો હેતુ છે. પોતાનું મન
અને ઇંદ્રિયો જે સ્ત્રીને વશ હોય અને જેનો સકનશીળ સ્વભાવ
હોય, એવી સ્ત્રી ખરેખર ધન્યવાદ દેવા યોગ્ય છે અને તેની સર્વ
સ્થળે કીર્તિ ગવાય છે.

ઉત્તમ પતી કિંવા વૃદ્ધ ગૃહસ્થ પુરુષની જે સ્ત્રી પતિની આજ્ઞા
ન. માને, અથવા તેમની સાથે કોઈ કરે, કિંવા કોઈને કંકાસે એ

સાંઝે મુખ્ય કુશલ વર્તન સામન્ય બોધ્યો. (૧૪૬)

કુશલતા કરે, કિંવા તેમની સામે કુશલ મારે, કિંવા તેમની સામે
જુલું બોલે, તથા તેનાં બીજાં સ્ત્રી વર્તન રહે છે. તેની બધી
નારી વસ્ત્રની અધિકારી થાય છે.

બાંડ, બવધયા વગેરેના તમાસામાં અને મંદીર કે સાધુઓના
મેળા કે ઉત્સવમાં ક્યારે પણ ન જવું. ક્યારે પણ ઉઘાડે શરીરે કે
ઉઘાડે ન રહેવું, તેમ વસ્ત્ર પહેર્યા વિના સ્નાન ન કરવું, તેમજ
ધરતી અંદર પણ બે મરજી રીતે જ્યાં ત્યાં આગાટવું કે સુવું
નહિં, અને ક્યાંઈથી પણ પર પુરૂષની દૃષ્ટિ કોઈ પણ અવયવપર
ન પડે તેવી રીતની મર્યાદા રાખવી. તેમજ બહુમાં બહુમાં અને ટું-
ક વસ્ત્ર કે જેમાંથી અંગનો કોઈ પણ અવયવ અથવા આરપાર
અંદરનું આખું શરીર દેખાય તેવા ધારણ ન કરવાં.

પતિ સાથે અહંકાર અને કોપથી તડકીને કદાપિ ન બોલવું.
પતિના બોલાવ્યાથી લાખ કામ મુંડીને પણ તેની પાસે હાજર થવું.
ધારાથી જે કામ કહે તે સમજીને તેમજ ધસારો કર્યા વિના પણ
વખતો વખત તેની જરૂરીયાત બજીને તે પ્રમાણે સર્વ વાંતની
આગમથીજ તૈયારી રાખવી એ પણ એક તરેહની પતિની પ્રીતી
મેળવનારી કળા છે. પતિની મુખ મુદ્રાપરથી જોતે ચિંતા યા વિચાર-
માં હોય તો, તેને ઝાળખી કાઢીને સમયોચિત પ્રિય વાક્યથી આ-
ગતા સ્વાગતા સહિત એવા પ્રકારનો વાર્તાલાપ કરવો કે તે પ્રસન્ન
થાય. તિરસ્કાર પૂર્વક કોઈની પણ સાથે બોલવું નહિં, પણ નમન-
તાઈ ભરેલાં વાક્ય જ્યારે ત્યારે બોલવાં. જે વિષયમાં પતિ પ્રસન્નતા
ન રાખતો હોય એટલે નાખુશ હોય તેનાથી પોતે પણ ઉદાસ રહેવું.

જ્યાં સુધી બંને ત્યાં સુધી પતિયજી દૂર ન રહેવું પણ પતિની
સાથેજ પરદેશમાં (નોકરી કે એવા અન્ય કારણને લઈ રહેવાનું થવું
હોય તો) વસવું. પતિનો યા ધરનો કોઈ પણ ગુપ્ત ભેદ કોઈની
આગળ ન કહેવો. પતિ જેનામાં જેવા પ્રકારની પ્રીતિ રાખે તેમાં
પોતે પણ તેવા પ્રકારની પ્રીતિ રાખવી. પતિના મિત્ર અને સ્નેહી
વર્ગની સાથે હિતકારક રહીને પતિની આજ્ઞાનુસાર ખાન પાનાદિકથી
સ્નેહ દર્શાવવો.

પોતાના પતિ કરતાં, બીજો ગમે તેવો રૂપવાન અને બહિષ્
પુરૂષ કુશળ હોયતો પણ પોતાના પતિથી તેને તુલ્ય સમજવો અ-
ચીત તેના બહુ જરા પણ મોઢ દક્ષિ ન રાખવી.

પોતાની સાસુ સસરાની નિંદા બુલથી કે જાહેર જગ્યાએ પણ

ન કરવી. તેની મરજ પ્રમાણે ભોજન તૈયાર કરવાં અને તેની ઔષધપણ સેવા કે આદામાં કલેશ ન માનતાં, તેના કહેવા મુજબ કરવાની પોતાની ધરજ સમજવી તથા તેની સામે કટાક્ષ કથન મર્મ રૂપ વાક્ય ક્યારે પણ બોલી તેને દુભાવવાં નહીં.

સ્ત્રીએ દોરા, -ચીઠા અને ધંતર મંતર તંતર પ્રયોગ સાધવાથી સેહેજ પોતાનો પતિ વશ કે પ્રસન્ન થાય તેમ કદી સમજવું નહિ અને એવા ઢાંગમાં કદાપિ પણ ઉતરવું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ જો તે વાત સાંભળશે તો ઉલટો નારાજ થશે. તેજ પ્રમાણે વાંઝીયા મહેલું કે દરિદ્રપણું મટાડવાના ના લાયક ઇલાજને કદાપિ ન કરવું નહીં.

પતિનાં દૂષણ ઉપર દૃષ્ટિ ન નાખતાં, તેમના હિત - રક્ષા દૃષ્ટિ રાખીને પ્રસંગોપાત યુક્તિ પૂર્વક ચતુરાઈથી તેનાં વાત ઢાંતી જણાવીને તેને દૂષણથી દૂર કરવો.

કુળવાન, ગુણવાન અને પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રીનો સંગ-પરિચય કરવો, તેમજ સખી ભાવ રાખવો પરંતુ દૂર, બહુ ખાતાર, બહુ ખોલકી, ચોરડી, દુષ્ટ કૂટણી, ચપળ અને દુરાચારી સ્ત્રીની સોગત ન કરવી.

પુરૂષે મા બાપ તથા સ્ત્રીને કંઠાસથી કેમ અટકાવવાં.

પુરૂષ જ્યારે યોગ્ય વયનો થાય ત્યારે અથવા સ્ત્રીના સહવાસ-વાળો થાય ત્યારે તેણે સહુથી પહેલાં પોતાની સ્ત્રીના ગુણ દોષવાળા સ્વભાવની પરીક્ષા કરવી તથા પોતાના ગુણ દોષને જાણી, તેના આ-પણા સ્વભાવની એકતા છે કે નહિ તે જોવી અને તેમ કરતાં જોટ-લો વિરોધ જણાય તેટલો સુધારવાને યુક્તિ કરવી, એક ખીજ ઉપ-ર પ્રીતિ વધે એવા ઉપાયને યોજવા. આપણાં માબાપ તથા સ્ત્રીના સ્વભાવને જોળખી લેવો, તથા તેમને પરસ્પર પ્રીતિભાવ કે વિરોધ છે તેનો નિશ્ચય કરવો અને જો એક ખીજ સાથે અણુબનાવ જેવું છે, એમ જણાય તો તેમ ચલામાં શું કારણ છે તેનો પણ વિચાર કરી કાને વિશેષ વાંક છે તેનો નિશ્ચય કરવો. તે વાંકનું નકી થયા પછી તે પરસ્પર વિરોધ તુટે એવા ઉપાયો પોતાની બુદ્ધિના બળથી યોજવા. પણ કલેશ વધે એવો કદી પણ વિચાર કરવો નહિ. ધણે ભાગે એવું જોવામાં આવે છે કે બુદ્ધિમાન સરખો જણાતો પતિ પણ પોતાની સ્ત્રીમાં આસક્ત એટલે ધણીજ પ્રીતિવાળો થયેલો હોવાથી જોને વચનો તેની સ્ત્રી અને કહે તેને તે સાચાજ માને છે, તથા પોતાની સ્ત્રીના દોષો પોતે જોતો નથી, અને જો કાઈ કહે છે તો માનતો નથી, એવો પતિ વિદ્વાન હોય તો પણ મૂઢ મુર્ખજ જણાવો.

આવા પતિને મળેલી કેટલીક નીચ સ્ત્રીઓ તે પતિને સેજ એકાંતમાં
 એવું સમજાવે છે કે 'જુઓ આવું દુઃખ ધણાક દિવસથી હું સહન
 કરું છું, પણ હવે તે મારાથી સહન થવાનું નથી. તમારી માનો રૂ-
 આવ દેવ તોળાં, દિવસ હઠા પેહેલાંથી હીને હું તમામ ધરનું કામ
 કરું છું તે છતાં પણ જ્યારે પહોર દહાડો ચડતાં એ ઉઠે છે ભારે
 મારા તરફ મોઢું ચઢાવતાં અને ડોળા કાઢતાં જુવે છે. ખીજા જોડે
 હસે, સ્નેહથી વાત કરે, પણ જ્યાં મને દેખે કે તરત મોઢું તોળસ
 જેવું કરીને આડું અવળું જોવાનાં. મારાથી છાતી વાતો તે મને દેખે
 એટલે કરતાં હોય તો બંધ પડી જાય. હું એમને દાતથુપાણીના લો-
 ટાથી તે નહાવાનું પાણી સુઢાંએ તૈયાર કરી કાઢી આપુ છું. ફક્ત
 એમને નાહીને જો તપેલીઓ હલાવીને ઉતારવીઓ. બાકી એકાં, અ-
 મોટ, ખારાં મીઠાં પાણી વગેરે સધળું હું કરું છું. નકામાં કોકો પાસે
 બેસીને મારાં ખરવન્યાનાં વાંકાં બોલે, પણ આટલી પોતાની પથા-
 રીએ ઉચી કરતાં નથી, તો ધરમાંથી કયરોતો વાળેજ રોનાં? જો
 ખરું પુછો તો એવાં હાડકાંનાં ઢરામ છે કે એક તથુખલું તોડીને બે
 કરતાં નથી, ને નકામાં હેરાફેરા આપ્યા મૂલકના કરે છે; તોય હું
 જાણું જે ધૂળ નાંખી પણ પાછાં ધરમાં હોય તો હરતાં રૂ-
 તાં અલી વહુ આ આમ કોણે કર્યું? મેં કહ્યા પ્રમાણે કેમ કર્યું નહીં?
 વહુ આ કામ આવું થાય કે? એ વગેરે અનેક વચનો મોતીને પછી
 એમલી મેળે બોલવા માંડે કે 'રડ્યું છેક' આવું તે ખમાય કે?
 ખીજું બધું ખમાય પણ છેક કાળજી વગરનું માણસ કેમ ધરમાં ટકે?
 નાના મારી બાઈ? આવડી મોટી ચઈ પણ એટલી અકલ્પ ના આવી
 કે આ કામ તે આમ થાય ને આ તે આમ ન થાય? પણ એનાં
 મા બાપે કેવાં? ઢોર જેવાં, કે મોટી હીજડા જેવી કરી પણ આટ-
 ટલી અકલ્પ ના આપી. ના ના, તું તે અલી માણસ છે કે ઢોર?
 તને સોવાર કહીએ તોએ સાન કેમ આવતી નથી માના તારી માએ રંડે
 તને આવડી મોટી હેડાં રાક્ષસી જેવી કરી પણ આટલું કામ ના
 શીખવ્યું? રંડી એટલી તેને અકલ્પ નહિ કે 'દીકરી? પારકે ઘેર
 જવાં છે, તે આ હાડકાં ભાગીને મરો કામ કરોની?' એ તો ઠીક
 છે, હું તો બધી છું જે બોલતી નથી, ને જવા દઉં છું, પણ રાંડ
 ખીજી કપરી સાસુ મળી હોત તો તારી શી વહે થાત? રાંડો બધી
 સાસુઓ મારા જેવી બોળી તે ક્યાંથી મળનાર હતીઓ? પણ માએ
 સરખાં ને દીકરીએ સરખાં, ધોળા મૂળા જેવાં? કથી વાતનું બાન

નથી. આવું છેક ઉધું માણસ જાણત તો મારા આ રતન જેવાં કી-
 કરાને કુવામાં સીદ નાખત ? મારી બાપ ? માણસ તો ધણાંયના પ-
 રમાં છે, પણ છેક આવું હેવાનું કુકું તો કહિંએ દીકું નથી ? નાના
 હું રાંડ બોલું ત્યારે કડવી તો ભાગતી હઠશ, પણ શું તારી અક્ષ-
 કુટી ગણતી કે આ આમની વાત આમ કરી ? ફટ પડ્યો તારા અ-
 વતારને ? કુંભારને ઘેર ગધેડીએ અવતરી હોત તો બચારાને માટી
 લાવવાને કામ લાગત ? રડયું પથારીમાંથી ઉઠી છે ત્યારથી કામ કરે
 છે, તેમાં એકે કાગમાં માલ નથી. તું તે કામ કરે છે કે તારો જીવ
 ક્યાં બમે છે ? જો બાપ ? આવું તારે છેક માથા કુટીયું કામ કરવું
 હોય તો રહેવા દેજે, હું મારે કરી લઇશ. હું કાંઇ ધસાઇ જવાની
 નથી. પહેલી કહેવત વાળી વાત કે 'હૈયું બાળ્યા કરતાં હાથ
 બાળ્યા સારા.' હજી તો હું છું ત્યાં લગી તો બધુએ દીક છે,
 જેમ કરે તેમ ચાલે છે. પણ જ્યારે નહિં હઠશ તે દહાડે તમારી
 શી વલે ચશે ? આ ધરતું ઘોલકું થઇ જશે. અને માણસમાં રહેવા-
 નાં નથી. ને વળી અધુરામાં પૂરો જો પેટ વરતાર પડશે તો પછી
 ભોગ મળ્યા તેના ને તમારા નાના, અલી ? હજી તો તું ઉગતી આવે
 છે ને આજથી તારાં હાડકાં આમ છેક કેમ બાંગી ગયાં છે ? બળ્યું
 પૂરું આંખેય સૂજતું નથી ? બળ્યા તમારા હંગ ? આમ કરીશ તો
 ત્રીજે દહાડે હાંકી કાઢીશ, ને વળી બીજી લાવીશ તારા જેવી તો
 હજાર લાવીશ. અમારે તો જોડો બદલાવતાં વાર, પણ વહુ લાવતાં
 વાર નહિ. જાણજે કે તારો બવ તારાં મા બાપે બગાડ્યો છે પણ
 અમારા છોકરાને જનમારો અમારે બગાડ્યો નથી તો ? જો ? આ-
 જથી હવે સઘળાં કાર્યમાં સંભાળીને ચાલજે, નહિ તો તારી વાત
 તેં જાણી ? પાછળથી મારો વાંક કાઢીશ કે રાંડ સાસુએ આમ કર્યું.
 (જરા મેં મલકાવીને) " સમજ્યા કે ? આવા વજ્જર જેવા બોલો
 તમારી મા હરતાં ફરતાં કેહેતાં જાય, ને હું તો મારે આ કાને સાં-
 બળું ને ધેલે કાને કાઢી નાંખું. મારી મેજે દીકું કામ કરું અને જેમ
 એ કહે તેમ કરું. એકનું બે સામે બોલતી નથી. હાય હાય, જો
 બોલું તો તો મારા ભોગજ મળ્યા તો ? એમના સામું બોલીને ક્યાં
 જઈ જો ? એ તો તમારા આગળ, મારા સસરાજી આગળ અને
 બીજાં આગળ હજાર સાચાં જુઠાં બરાવીને ત્રીજે દહાડે તમારેજ
 હાથે મારાં હાડકાં બગાવી માંખે. પણ હવે સાચે સાચું બોલ-
 .જો આવું ને આવું આઠ પહોર ને બત્રીશ ધડી શી રીતે આમેં ?

એ હો શું એક દહાડાનું કામ છે ? આખો જન્મ એમને તો એવો ને એવો જ જવાનો. ધરમાં બધુંએ નુંકસાન થાય છે, પણ શું કરી-એ ? એમને! આવો અવળચડો સ્વભાવ એટલે જોલાતું નથી. કહે-વત છે કે, 'સાચુ ફાડે તે ઠીકરાં ને વહૂ ફાડે તે કલાડાં.' તેમ જોટલું કામ એ કરે તે ખરું. ને માફ કામ ને માફ મેં તો એમને ગમતું જ નથી. પણ ખરે એ તો તમને સાચાં જૂઠાં સમજાવીને ફરી પરણાવી દે તો મારે તો ઉપર આમો નીચે ધરતી છે. મારે તો તમારા વિના ખીજા કોઈનો આશરો નથી. હું બુડી રાતને દહાડો માંહી ને માંહી ખીજાનું જાગું છું. એક તમારા વિના આ દુઃખની વાત કોના આગળ જઈને કરું ? " ર-ડવા સરખું મો કરીને મેં તમારી માનું શું જમડયું છે જે એ મારી પાછાજ આપ પીને મંડ્યા છે ? હું એમના દુઃખે ઘડી પગ બાળીને જોડતી નથી. કોઈ જોડે મારે વાત નહિ, ચીત નહિ તોએ મારે માથે આમ પરતાવ પાડે છે, તો જો હું આપું અવળું જોશું તો તો મારી શીએ વધે કરે ! આવાં વચનો જોડતી તે સ્ત્રી ચરિત્ર કરી પતિના આગળ રડી પડી, તેથી તે પતિ ખરા જોડાની તપાસ કરવાના વિચારથી. બુદ્ધિમાન હોય છે તો તો પોતાની સ્ત્રીને ધીરજ આપે છે. પછી ખરા જોડાનો તપાસ કરીને ઘટે તેમ સ્ત્રીને તથા માને સુખોદકારક વચનોથી પ્રથક પ્રથક સમજાવે છે; અને જો કાંચી બુદ્ધિનો પતિ હોય તો તરત તે જુઠાં વચનોને પણ સાચાં માની જન્મનાં આપનાર માતા પિતાને પડતાં મુકી સ્ત્રી સાથે જુદો રહે છે; અને મા આપથી વૈર કરે છે. એથી ઉલટું જો મા આપની શક્તિ પ્રમાણે ચાલનારો તથા ન્યાય ધર્મને નહિ જાણનારો તે પતિ હોયતો તે પોતાની સ્ત્રીને માના સમજાવવા પ્રમાણે મારે, દુઃખદે, કાઠી મેલે અને ફરી પરણે પછી પોતે તથા આપું કુટુંબ દુઃખને વેઠે છે. કદાચ ભાઈ આદિ કુટુંબવાળો હોય અને તેની સ્ત્રી દુષ્ટ સ્વભાવની હોય તો તે ભાઈ, ભોજનધના નિરંતર અવગુણો પોતાના પતિ આગળ ગાયા કરે છે, અને તે ભોળાં નાણુમ નું સાચું માની બાયોનો ત્યાગ કરી કલેશ થકી જુદો રહે છે. આવાં સખ્યાનધ કારણોને લાંબે નિય સ્ત્રીઓ પોતાના પાતને ઉલટું સમજાવી બહુકં ધર ભંગાવે છે, અને તેવાં કર્મ કરીને પોતે સુખી થવાની ઇચ્છા રાખનાર સ્ત્રી આ લોકમાં દુઃખી થાય છે, અને છેવટે નર્કની અધિકારી થાય છે.

વિદ્વાન તથા વિચારવંત પતિ પોતાના ધરમાં રહેનાર દરેક માં-
 ઘુસના ગુણ દોષની ગુપ્ત રીતે પરીક્ષા કરે છે, તથા પરીક્ષા કર્યા
 પછી જેના અવગુણ હોય તેને ખાનગીમાં સમજીની દે કે આ મેં
 મારી જાતે તપાસ કરી જોઈ છે. માટે હવે પછી એમ નહિજ થવું
 જોઈએ. વળી પોતાની સ્ત્રી તથા માવતરના સ્વભાવને જાણી ગએલો
 હોય છે, માટે કાયા કાનથી કાઢીની પણ વાત સાંભળીને કશો વિ-
 ચાર કર્યા વગર સાદસીક નહી કરતાં ઘટતો હિપાય રહે છે. તે હાલો
 પતિ ધર ચલાવવાના કાર્યમાં વિચાર કરે છે કે, આમાં એક બાજુ
 મારાં માખાપ છે, એઓએ મારે માટે અનેક દુઃખો રાત દિવસ ભો-
 ગવી મારાં શુભ માટે નિરંતર ચિંતા કરી છે, ને કરે છે. આ સ-
 ધનું કરવામાં તેમનો સ્વાભાવિક હેતુ એવો છે કે આ દિકરો વૃદ્ધા-
 વરથામાં અમારી ચાકરી કરશે. આમ આશાથી મારે સાંઠે અનેક
 દુઃખો વેડી મારાં રક્ષણનાં કરનાર એ માતાપિતાનેહું અત્રીત કામથી
 દુઃખ દઉં તો મારા જેવા કૃતદંડી તથા પાપીનો નરકમાં વાસ થાય
 એમાં કાંઈ નચાઈ નથી. કદાપી એમનો ધડીભર દોષ છે, તો પણ
 સહન કરી એમનું મન અનેક હિપાયથી પણ પ્રસન્ન રાખવું જોઈએ.
 બીજી બાજુએ મારાં અંત સુધીના સુખ દુઃખની ભાગી થનાર આ
 સ્ત્રી છે, મેં હાથ ઝાલી એનું રક્ષણ કરીશ એવી પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે
 તેમજ પ્રાણ કરતાં પણ એના માખાપને વહાલી છે. તેણે આખા
 જન્મને માટે આપણને દાનમાં આપી છે, તો એને પણ વિના
 કારણ દુઃખ દેવું એ વિશ્વાસઘાત કરવા જેવું છે. તો આ બિચારી
 અબળા જેને એક બીજા સાથે આ ધરમાં એકવાર અણુબળત્વ થઈ
 ગયો, તો ફરી તેનું મન પાછું મજેજ કયાંથી ! ખરી રીતે જોતાં
 'દીકરી અને ગાય બંન્ને આપે ત્યાં જાય.' એ ન્યાય પ્રમાણે ધર્મ કાર્યને
 પાળીને પોતાના સુખની આશા બાંધી આપણા ધરમાં રહી છે. જે
 જાણે છે કે મારો વડાજો પતિ મને મરતાં લગી પણ દુઃખ નહિજ
 દે અને નિરંતર પ્રાણની પેડે પ્રિય ગળી પાળશે, તથા પોતાના સુ-
 ખનો ભાગ જરૂર મને આપશે તો આ રીતે વિશ્વાસ વડે બંધાએલી
 સ્ત્રીને જો હું દુઃખ કે દગો દેવા ધાર તો પાપી ગણાઉં. હવે માતા
 પિતા તથા આ સ્ત્રી જન્મને મારાથી પરિતાપ ન થાય, એમને દુઃખ
 થવાનો સમય ન આવે એવી કોઈ પણ યુક્તિ કરી જાનું બાજુને
 સુખ આપવું એજ મારું મુખ્ય કામ છે, માટે અનેક યુક્તિ રચવી
 જોઈએ.

પુરુષ જ્યારે પોતાની સ્ત્રીનો વાંક જુએ છે, ત્યારે તો તેને ભય આપે છે. તથા ઠગફો દે છે, અને જ્યારે માઆપની કસુર થઇ હોય અને સ્ત્રી અસંતોષને પામી તે પાત આગળ દુઃખ નીવેદન કરે છે, ત્યારે તો તે પતિ પ્રથમ પોતાની સ્ત્રીને ધિરજ આપી અધિક પ્રીતિ દેખાડે છે, અને કહે છે કે 'તારે કોઈ સાથે શો વધારે સંબંધ છે ? જો હું તને વધારે ઠગફો દઉં તો તેથી તારે વધારે દુઃખ માનવું. મારાં માઆપનો એવો સ્વભાવ પડ્યો છે તેને કેમ કરીએ ? એ સ્વભાવ કાંઈ એકદમ છુટી જાય છે ? માટે તું કશું કરીશ નહીં. તેમજ જો ખરું જોવા જઈએ તો તારા વાસ્તે મારે દુઃખ વે. તું અને મારા વાસ્તે તારે દુઃખ વેડવું એ આપણા બન્નેનો ધર્મ છે. મારાં માઆપ કદાપિ ધોડું ઘણું બોલે તે તું સહન કરે. એમાં શી મોટી વાત છે. તે કાંઈ જન્માસા સુધી બેસી રહેનાર નથી. આમ નમ્રનયનો બોલી પ્રીતિ દેખાડી તે પુરુષ પોતાની સ્ત્રીનું મન રીઝવે છે, તથા અતુકગત. જોઈને પોતાનાં માઆપને પણ શાંત થઈ થડે તે પ્રમાણે વિનયના વચન કહે છે, અને એક ખીજનમાં સમાધાન રાખે છે. પણ કદાચિત અને બાજુવાળાં સમાધાનને નજ માને તો નિરૂપાયથી તે પુરુષ બન્નેને જુદાં સ્થાનમાં રાખી બન્નેની ખરા મનથી સંભાળ રાખે છે, પણ એક પસંદજ સાચી. ખીજને દુઃખ દેવું એમ મરતાં સુધી પણ તે વિચારવાન પુરુષ કરતો નથી. ટેટકાક મૂર્ખ પતિ તો પોતાની સ્ત્રીને અવિચારથી ઘણું દુઃખ આપે છે, પણ તે અજાણને વિના વાંકે દુઃખ દેનાર નિય પતિ નરકમાંજ જનાર છે એમાં કાંઈ સંશય નથી. એ મૂર્ખ પતિ મુળનો ભણેલોજ હોતો નથી, તેથી પોતાના મનમાં એમ જાણે છે કે આ જગતમાં સ્ત્રી આ પણ કરતાં ઘણીજ હલકી છે; અને આપણે શ્રેષ્ઠ ને મોટા છીએ. તેથી સ્ત્રીને તાઆમાં રાખી તેનાથી આપણે સર્વ સુખ લેવું. અ.મ. ધારી તેને નાહક ધમકાવે છે, મારે છે, તથા હલકામાં હલકી તામેદારી કરાવે છે, પોતે દુર્ગુણી છતાં જો સ્ત્રી તેના દુર્ગુણ વિષે કાંઈ કહે તો અત્યંત ક્રોધ કરી શત્રુની પેઠે મારે છે. અને હલકો તેને હલ્વા શરવા દેતો નથી. તથા તેના માઆપને ત્યાં જવા દેતો નથી. અને પોતે પણ તેને સુખ આપી સંતોષ પમાડતો નથી. આવા પતિના દુઃખથી પીડાતી સ્ત્રીને વળી સાસુ સસરા વગેરે પણ પીડા કરે છે. એ સઘળું સહન કરતાં પણ તે સ્ત્રીને સુખ મળવાનો કોઈ રસ્તો હોતો નથી, કારણ કે કુલોન સ્ત્રી પ્રાણ જતાં સુધી પણ પોતાનો ધર્મ છોડી આડે માર્ગે ચાલતી નથી. આમ પ્રાણાંત સુધી તે અજાણ

સુખ પામતી નથી. તેજ પ્રમાણે નીચ કર્મ કરનાર સ્ત્રીઓથી પણ ઘણા ભલા પુરુષો મહા દુઃખનો અનુભવ કરનારા દેખાય છે. તેમજ આવાં બંને મળવાથી તે પાપી પુરુષ તથા સ્ત્રી સ્વછંદ સુખ લેતાં હશે એમ પણ દેખાતું નથી. માટે અતુકુળ પતિ પત્નીનેજ સુખ આવે છે, કેમકે ધરમાં પુરુષ તે રાજ્ય ગણાય છે, અને સ્ત્રી છે તે પ્રધાન જેવી છે; રાજ્ય પોતાના શાણા પ્રધાનની સલાહ દરેક કાર્યમાં લીધા વિના રાજ્યનું કંઈ વ્યવહારીક કામ કરતા નથી, તેમ ધર કાર્યમાં પુરુષે પોતાની સ્ત્રીને સઘળા ગૃહવ્યવહારમાં સલાહકાર ગણવી. બહારથી પદાર્થોને લાવવા, એ પુરુષને કાળજી રાખવી. અને ધરમાં આવ્યા પછી સારી રીતે સાચવવા તથા ઉપયોગમાં લેવા, એ યોજના સ્ત્રીએ કરવી પડે છે. જેમ જેદરકાર રાજ્યનો પ્રધાન જેદીક્ષી થવાથી રાજ્યને મોટા ધક્રો પડે છે તેમ જેદરકાર પતિની જેદીક્ષ સ્ત્રીથી ધર ભાગે છે તથા ઘણું નુકસાન થાય છે. જેરવ્યાજની રસ્તે ચાલનાર તથા અભિમાની સ્ત્રી ઉપર પતિની ઇતરાજી થાય છે, જેથી સ્ત્રીને મરણ સુધી પણ દુઃખ સહેવું પડે છે, માટે બંને જણે એક બીજા સાથે સલાહસંપથી વ્યવહાર ચલાવવો. એજસુખનું સાધન છે. માયાપત્ની પણ યથોક્ત સેવા કરવી.

સાલંતા જમાનાની સાસુ અને વહુ.

આપણા દેશમાં હવે મોટે ભાગે દરેક કુટુંબમાં સાસુ વહુને ઉંદર મીંદડી જેવો બનાવ રહે છે. તેઓ અરસપરસ લડીલડીને પોતાના ધરની ફરેલી કરે છે. જ્યારે સાસુવહુને કોઈ કારણસર કંઈ આય છે ત્યારે મુખ સાસુ સસરાની પાસે વહુના વગોણા ગાંધે ઉંધુ થિતું સમજાવી પજવે છે અને મુખ વહુ ઢોંગથી રડીને સાસુના અવગુણ ઘણી પાસે ગાંધે મા દીકરા વચ્ચે વિરોધ પડાવે છે આથી ધરમાં કુસંપ વધી જઈ અંતે બાપ દીકરાને જુદા થવાનો વખત આવે છે. સાસું અને વહુ બંને પોતાના ઘણીને સુખે ખાવાપીવા દેતી નથી સંસાર વ્યવહારમાં આખો દિવસ મહા મુશીબતે રોટણો કમાઈ ઘેર શાંતી અને સુખ મેળવવાની આશાએ થાકાપાકા આવે ત્યારે આ કર્કશાની હૈયાડોળી શરૂ થયેલીજ હોય પછી સુખની દીશાથી આખું કુટુંબ દૂર રહે એમાં નવાઈ જેવું શું છે? સાસુ વહુની લગ્નથી ઘણીવાર એવું બને છે કે બાપ દીકરાને એક બીજાનાં મહો જોવા સારો વખત રહેતો નથી. દીકરાને નાનપણથી પરણાવેલો હોય અને પછી મોટી વહુ ધરમાં આવે અને સાસુની સાથે ન

અને એટલે ઉપર પ્રમાણે પરિણામ આવે. એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે? હજી બાંધતું ચીત ભૂગોળ અને ખગોળ વિદ્યામાં ભમતું હોય એટલામાં તો બાંધડી છોકરાંનું ગુજરાન ચલાવવાને તેને અબ્યાસ હોવાની જરૂર પડે છે અને નોકરી કે હવેલો ધંધો શોધીને પોતાની જીંદગી ખરાબ કરે છે. વર વડુ નાના અને અચૂસમજી હોય તો તેઓએ માથાપ કે સાસુ સસરાના કલ્યાણમાં રહેવું જોઈએ પરંતુ જો માથાપજ અચૂસમજી હોય તો પોતાના વડુ દીકરા સાથે કેવી રીતે ચાલવું તે જો તેઓને માલુમ ન હોય, વડુ દીકરાને કેટલી છુટ આપવી. અને તે છુટનો બ્યાજખી ઉપયોગ કરવાને તેઓને તેવી રીતે કાયક કરવા એ જો વડેલો જાણતાજ ન હોય તો તેનું પરિણામ કશુંએ અને કંકાસમાં આવે એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે? આપણા દેશની માતા ખરી કેળવણી રહત હોયથી. તેઓ પોતાનાં ખર્ચ કર્તવ્યથી અજાણ રહે છે અને તેથી જ સત્તા પોતાને હોતી નથી તે લઈ તેનો જેર ઉપયોગ કરે છે. અને તેનાં જળ બહુ માંઠાં આવે છે. દીકરા સાથે અને વડુ સાથે લડે છે અને ઘરને ગંધાડે મડાવે છે. વળી સ્ત્રીઓની અજ્ઞાનતા તો જુઓ, ડગલે ડગલે અને વાતવાતમાં તેઓની અજ્ઞાન દશા નજરે પડે છે. પોતાની સ્થિતિનું બાન રાખ્યા વગર કોઈ શ્રીમંતની સ્ત્રીઓના દાગીના કે લુગડાં જેમ પોતાનાં ધણીની રાક્ષી ન હોય છતાં કશુંએ કંકાસ કરે છે અને તેથી ધણીવાર દેવું કરીને પણ ધણીને ઘરેણાં કરાવવાની જરૂર પાડે છે. આવા ધણા બનાવો બનેલા મેં મારી નજરે જોયેલા છે. ધણી બીચારોં દિલ્લુ કમાડ હોવાથી તેનેજ ઘરેણાં માંઠાં કરવામાં કરજના ખાડામાં પડેલો હોવાથી તેને પોતાનું ગુજરાન ચલાવવું મુશ્કેલ પડે છે. અને સંસાર કે જે એક સ્વર્ગના સુખ જેવો હોવો જોઈએ તેને ઠડવો જેર સરખો લાગે છે. કેટલાક એક કરજનીને ગુજરાન ચલાવવાની ચીંતામાં શેઠાઈને મરી જાય છે. અથવા બાંધડી છોકરાંને રજાતાં મુરી વૈરાગી થઈ જાય છે વૈરાગી અને સાધુઓની તપાસ કરીશું તો મોટે ભાગે આવા દુઃખી થયેલ નજરે પડશે. આટલેથી પણ સ્ત્રીઓની મુર્ખતાનો અંત આવતો નથી, તેઓ પુરૂષને બીજી ધણી બાળતમાં હાની કરે છે, પોતાના છોકરાઓના બાળકગ્ન કરાવનાર પણ એ મૂર્ખ સ્ત્રીઓજ છે. દીકરાઓની માતાઓ આઠ દસ વરસની વડુ ઘરમાં લાવી સાસુપદ પ્રાપ્ત કરવાને ઇચ્છે છે અને સાસુના ઉચ્ચપદની સત્તા તે એટલીજ માને છે કે જેવી રીતે પોતાનાપર પોતાની સાસુએ ઉપરીપણું રાખ્યું તેવું પોતે પો-

તાની વહુ ઉપર ચમકાવતી થાય. વહુ સમજી હોય અને સાસુના જે-
રબ્યાજખી વર્તન તરફ લક્ષ્ય ન આપે તો સાસુજી તેણીના વરને સમ-
જાવી ખુશ પુજા કરાવે છે. અને પોતે તેને નિંદે છે તથા ગાળો
દે છે. અને આ આ પ્રમાણે જે સાસુ વહુએ મા દિકરી પ્રમાણે
વર્તવું જોઈએ તેને બદલે તેઓ એ શેરીના કુતરા માફક સામસામી
ધુરંધરા કરે છે. પોતાની માનો દોષ ધ્યાનમાં લીધા વગર મુખી છો-
કરો ત્રહુના હાડકાં ભાંગવામાં પોતાની હુશિયારી બાજુ છે અને પરી-
ણામ આવે છે કે કાંતો ધણીધણીઆણીને મહા બારી કજીઆ થાય
છે અથવા આખરે વહુ ઠંટાળીને કુવો શોધે છે.

સ્ત્રી સમાજમાં પતિવ્રતા વિષે અપાયેલું ભાષણ

પતિ શબ્દનો સાધારણ અર્થ ધણી, પાલક, રક્ષક વિગેરે થાય
છે. યથા વિધિ આશ્રમ ધર્મમાં રહેનાર બ્રહ્મચારી પ્રથમા શ્રમમાંથી
દ્વિતીયાશ્રમમાં આવવાને બ્યારે તે સ્ત્રીથી સાથે યથા વિધિ લગ્ન
કરે છે ત્યારે પતિએ નામને પાત્ર થાય છે. પતિ શબ્દના અર્થ ઉપ-
રથી પુરૂષે સ્ત્રીનું સારી રીતે પોષણ કરવું એ સિદ્ધ થાય છે. ધર્મ
શાસ્ત્રે પક્ષપાતિ નથી. અંગાક એમ બે લાગું હતું કે જે ધર્મ શાસ્ત્ર-
ના ગ્રંથ સ્ત્રી વર્ગથી લેખાયા હોત તો આજે પુરૂષને વાસ્તે અધિકત્વ
જોવામાં આવે છે તે આવત નહીં પણ તે બોલવું વગર વીચારવું
હતું એ હું હમણા સિદ્ધ કરું છું કેટલાક એમ માને છે કે મુખ એજ
સ્વર્ગ ને માફક સુખ લેવાને ઇચ્છા રાખનાર પુરૂષે સ્ત્રીનું સન્માન
અવશ્ય કરવું જોઈએ એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે. તદુપરાંત સ્ત્રી વિના-
નાં ધરતે મમાણુ તુલ્ય માન્યું છે આપણા સ્ત્રી વર્ગના હકોને વાસ્તે
અને અપણા પોષણને વાસ્તે મનુ, યાત્રવલ્કય વગેરે મહર્ષિઓએ
ઘણું જ લખ્યું છે. પણ આજ કાલ તે લખાણનો ઉપયોગ સર્વથા
નાશ પામ્યા સમાન થઈ રહ્યો છે. આ બાબતમાં મૂળ કારણ સ્ત્રી
હોવા પુરૂષ પણ દરેક આર્ય ધર્મજિનાં પુરૂષોની ફરજ છે કે ક-
દાપિ ખીજ સ્ત્રી વર્ગે સ્વધર્મની જાણ થાય તો પણ તેણે તાક કાપ્યું
ત્યારે હું આખ ફાડું એવું અભિમાન ન રાખતાં પોતે તો સ્વધર્મમાં
રહેવું જોઈએ. પુરૂષ સ્વધર્મ નિષ્ઠ હોય તો જમે તેવી કુમાર્યા હોય
તો પણ તે કેટલાક કાળે પોતાના ધર્મમાં આવ્યા વિના રહેશે નહીં.

સ્ત્રી પુરૂષનો સંબંધ ઋણાનુબંધ છે જેનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ
ન હોય એવી ખીજની કન્યા કાઈ પુરૂષના ઘરમાં માલે અને પ્રજે
ત્પત્તિરૂપ કાર્ય કરે એ શું થોડું આશ્ચર્યકારક છે ? આટલું છતાં

આં સમાજમાં પતિવ્રતા વિષે અપાએલું ભાષણ. (૧૫૬)

તત્વવેત્તાઓ એમ કહે છે કે. સ્ત્રીઓના ધર્મ પ્રજોત્પત્તિ કરવી એટલા માટેજ નથી પણ પુરુષની સાથે ધર્મના કાર્યો કરી આજ ન્મસિદ્ધ પ્રેમ યાવત જન્મ નિભાવી રાખવો એજ છે. પુરુષે પોતાની સ્ત્રી થઇ આવેલી બીજાની કન્યાની સાથે અતિશય પ્રેમથી વર્તવું એ તેનું મુખ્ય કર્મ છે આજ કાલના લગ્નો એવાં રૂપાંતરમાં થાય છે કે પુરુષ પૂરો બ-ણુવા કે કમાવા શિખ્યો નડોય એટલામાં ગળામાં વરમાળ ધાલી સ્ત્રી વાળો કરી મુકે છે આ ઉપરથી પ્રેમરૂપ અમૃતનો સ્વાદ ચાખેવા આપનારને ચંદ-ન વૃક્ષના સર્પના જેવો અનુભવ થાય છે પ્રેમ થયો એ સહેલું નથી. પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાને સર્વથી વિશેષ સાહિત્યની જરૂર છે. તેમ જતાં સ્ત્રી વાળા થયેલા પેલા વરરાજે વગર માણીને સ્ત્રીના ઉપર સતેજ પાણું ભોગવવા; ઉમેદ રાખે ત્યારે પરસ્પર પ્રેમ થવામાં વિઘ્ન આવી એમાં શી નિમિત્ત? હું આટલું તો નિર્વિવાદ કહીશું કે, જો આ સં-સારમાં પતિ અને તેના કુટુંબીઓ પોતાનું ધર સારી હાલતમાં આ-વેલું જોવાનેજ આતુર હોય તો તેમણે રજવા કમાવા અને પોતાના ધરનો વ્યવહાર ચક્રાવવા શક્તિમાન થયા બાદ સંસારની ધોંસરીએ જોતરાવવું. આ વિગેરે અનેક વિચારો પ્રસ્તુત વિષયને સારું વિશેષ અગત્યના નથી. આપણે હાલમાં પતિના ધર્મના સંબંધમાં વધારે બોલવાનું છે અને તે એવાં રૂપાંતરથી બોલવું જોઈએ કે જો તેનો અમલ કરવાને મનપર લેવા ઇચ્છનાર ધણી હમણાંજ તેનો અમલ કરી શકે.

જોઈએ તો અણુ સમજણનો હોય, જોઈએ તો સમજણનો હોય, જોઈએ તો વિદ્વાન હોય, જોઈએ તો મૂર્ખ હોય, જોઈએ તો પૈસા વાળો હોય, જોઈએ તો ગરીબ હોય પણ તેણે સ્ત્રીને પરણી આગ્યા-બાદ પોતાનું વર્તન ધણીજ સંભાળી, પૂર્વક રાખવું જોઈએ સ્ત્રી પુરુષના મન સમાન હોય એમ તો મુહૂર્તમાંથી ક્યાંથી બને? અરસ પરસનો પ્રેમ ગાઢ થવાને વારતે બાંજો પણ કેટલોક ચત્ત ધર મધ્યના વડીલોએ પણ કરવો જોઈએ. પુરુષે કેલવણી લીધેલી હોય અને પોતાને વગર કેળવાવંતી સ્ત્રી મળી હોય તો તેપર અભાવ કરી ગાર પછાડ કરવાનાં કરતાં તેણીને ધીમેથી સુધારવા મનપર લેવું જોઈએ. કુવડ સ્ત્રી મળનારને પણ ઘરમાં કંકાસ કરવાથી ફાયદો મળે નહીં. પોતાની મરજી માફક સર્વ વર્તન જ્યારે સ્ત્રી ખરા પ્રેમના બંધનમાં આવે ત્યારેજ કરે, આ ઉપરથી પુરુષે સ્ત્રીને સ્વતંત્રતા આપવી એમ કહેવાતો ખરો છરાદો નથી પણ પુરુષે સ્ત્રીમાં કોઈ

પણ પ્રકારનાં હાનિકારક દૂષણો દાખલ ન થાય તે બાબતમાં વિચાર કરવો તેના કરતાં આવી બાબતનો વિચાર એ હલકો ગણાય. આજ કાલ પતીઓને કંકાસ કરવાનું અને આપણા ખરા પ્રેમની દોરીમાં આંટી આવવાનું ખરું કારણ કેવળ વગર માલના જુજ જુજ કારણ સિવાય વિશેષ જોવામાં આવતું નથી. આપણું પુરૂષ પોષણ કરે છે એમતો જોઈએજ છઈએ. પુરૂષનો મુખ્ય ધર્મ જ્યારે તે બળવે છે, ત્યારે બીજી બાબતમાં એટલે પ્રેમની બાબતમાં પુરૂષને એકલાને દોષિત માનવાને હું આંચકો ખાઉં છું. પુરૂષે હમેશ પોતાની સ્ત્રીઓને સુખી રાખવાનેજ ઇચ્છે છે પણ એમ જોવામાં આવતું નથી, તેનું કાંઈક કારણ આપણે છઈએ.

પતિ ધર્મના ઉપસંહારમાં માત્ર ખરા મુદ્દા સર આપણે એટલુંજ કહેવાનું કે તેણે સ્ત્રીનું યથાશક્તિ પોષણ કરવું અને કેટલીક બાબતમાં થયેલાં દોષો સુધારવા રાતા માતાં ન થતાં વિચારની કામ કરવું પોતાની ઘરની સ્ત્રીમાં અભાવ કરી અન્યના પ્રેમમાં જોડાવાની ઇચ્છા કરવી એતો અમૃત મૂકી વિપપાન કર્યા સમાન છે દરેકના પ્રેમમાં વિધન થવાનું મુખ્ય કારણ રૂપ છે રૂપમાં મોહ પામવાથી ઇન્દ્ર વાણી દુષ્ટો જેમ આંખો ફેડે છે તેમ થાય છે અમૃત પાન મૂકી મદિરા પાન કરનારે સારી રીતે સમજવું જોઈએ કે અમૃત પડ્યું પડ્યું સુકાઈ જાય એમ નજ બને, પણ કોઈનો કોઈ તેનો ભોગી મળેજ. પુરૂષે હમેશાં નીતિમાં રહેવું એ તેનું કર્તવ્ય કર્મ છે. ઘરમાંની કદરૂપ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરતાં પડેલાં એમ વિચાર કરવો જોઈએ કે કદાચ ઇશ્વરે એક આંખે આંધળા બનાવ્યા હોત તો શું એ આંખ સુધારી અથવા તો એ આંખ ચુકી બીજીની આંખે જોઈ શકત કે ? ગમે તે પ્રકારે પુરૂષે પોતાનું મન અને પ્યાર પોતાની સ્ત્રીમાંજ રાખવો. નસીબમાં નેકી પુકાર્યાનું અને રાજ બનવાનો યત્ન એ શુ ? રૂપ, રસ અંધ વિગેરેમાં મોહ પામવાનું નથી અને કદાચ મોહ પામવાની આતુરતા હોય તો સો વરપના પુરૂષનું મન જેમ મોહિત થતું નથી તેમ આખરે તમારે વારતે પણ બનવાનું છે એનો નિશ્ચય કરવો એટલે સહેજ એમ સમજશે કે માત્ર ક્ષણની તૃપ્તિને વારતે અભોક્ત્ય બંધ એ મિથ્યા છે.

પ્રાચીન કાલની સ્વયંવર પદ્ધતિ.

સ્વયંવર એટલે સ્ત્રી પોતાની મેળે પતિને પસંદ કરીને પરણે એનું નામ સ્વયંવર. આ રીવાજ પ્રાચીનકાળમાં ઘણો ચાલતો હતો,

આથી સંખ્યાબંધ જોડાં સુખી થવાના દાખલા આપંજી ધણાં સાં-
ભળીએ છીએ. વર પસંદ કરવાનું કામ કન્યાનું હોવાથી તેઓ કોઈ
વિદ્વતા ઉપર, કોઈ શરવીનતા ઉપર, કોઈ રૂપ ઉપર, કોઈ ગુણ ઉપર,
કોઈ કળા કૌશલ્ય ઉપર, કોઈ અક્ષરથી ચીડીઓમાં ધાવ, સમસ્યા-
ઓ લખી મોકલી જે પૂરો કરે તે સાથે અને કોઈ તે પસંદ કરવા
માટે પોતાના યોગ્ય માણસથી દેશો દેશમાંથી ખજર મગાવી વિદ્વાન,
વીર, ધીર, ગુણવાન અને જગપ્રસિદ્ધ જનોને ધણા માન સહિત
ઓલાવી પસંદ કરતા; અને પોતાને ત્યાં સ્વયંવર મંડપ રચી, તેમાં
ગોઠવેલાં ઉત્તમ આસનોપર ખીરાજેલામાં જે પ્રમાણે પરીક્ષા લેવની
જે પદ્ધતિ મુદરર કરેલી હોય તેમાં દરાવેલી પરીક્ષા જે પસાર કરે,
તેને કન્યા પોતાને હાથે વરમાળા આરોપે. આમ સદ્ગુણની પરીક્ષા
કરી કન્યા તેના હૃદયનો સ્નેહ જોઈ અને દાંપત્ય સંબંધીને સ્વર્ગને
વ્યાપાર જાણીને ખુશીથી પોતાના હમેશના સાથી સાથે પ્રેમ ગાંઠ
બાંધતી, કારણ કે સ્ત્રી એ પુરુષની પરીક્ષાની ક્ષોડીના પથ્થર
જેવી છે. જેવી રીતે સ્ત્રી પુરુષનાં દોષ જાણવામાં નિપુણ હોય છે
તેવી રીતે પુરુષ હોતા નથી, તેથીજ સ્ત્રી મંડળ પુરુષ મંડળને
સુધાવતો મોટો ઉપાય છે. એકમેકના મળવાના ઉપર એકમેકન
ગુણ દોષ જોવાનો આધાર રહે છે. સ્ત્રી એ પુરુષનાં બંધનની મજ
મુત દોરદી છે, તે જો મજબુત ગાંઠથી બંધાય તો આખી જીંદગી
પર્યંત નહિ તુટનાં કે છુટનાં અચળ રહે. છે. વળી શુદ્ધ પ્રેમ, એક
મેકનાં સુખ, તનુદુસ્તીના ઉપર જાગ્રત દૃષ્ટિ, એકમેકના આત્માની
કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા, એકમેકને સુખી કરવાની ઇચ્છા વગેરે સં-
દ્ધમાત્ર અને ધાર્મિક લોભો પોતાના ચિત્તને નિયમમાં રાખે છે, એ
સર્વ બંધન જોડો નિયમીત કરતા આવે છે તેઓ ધર્મ જાણનારા છે.

હાલના સમયમાં માળાપો જેમ પોતાની પુત્રીઓને ગમે તેવા
ખડોલવરને પરણાવી દુઃખી કરે છે, તેમ તે પ્રસંગે થતું નહોતું.
તે સમય તો કન્યા સાદું વસ્ત્રો ઉત્તમ રીતે શોષ કરવામાં ધણુંજ
ખર્ચ અને યતન કરતા, હાલની જેમ કન્યાની પસંદગી હક ઝેડી કે
લઈ લેવામાં આવ્યા નહોતા, એટલે કન્યાની મરજી વિરુદ્ધ લાકડે
માંકડું વળગાડી દેવામાં આવતું નહોતું, કદી કોઈ તેમ કરે તો
તેમનું કશું આવતું નથી. કન્યાની પરણવાની જે વરની સાથે ઇચ્છા
હોય, ત્યાંજ પરણાવતા. લગ્ન કરેલા દંપતીએ સંસારમાં પગ મૂક્યો,
ત્યારે તેનો પૂનરજન્મ થયો એવું સમજીને જે સુખ દુઃખમાં સાથી

ગણી નિભાવે તથા નિર્વાહ ચલાવે અને સદ્ગુણ સંપન્ન હોય, એવો લાયક વર મેળવી કાઢી તેમની સાથે પરણવું, એ કુલવધુનું કામ છે પણ તે પોતાની મેળે સ્વામી શોધી કાઢી વરવાને લાયક થાય, એવી યોગ્ય કુળવણી અને લાયક ઉમરની થએ પોતાની મેળે વરને વરે, કારણ કે લાયક ઉમર પહેલાં કન્યામાં પોતાનાં ભવિષ્યનો અને સારા નરસાનો વિચાર કરવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થયેલી હોતી નથી. તે માટે માખાપની સંમતી લેવી જોઈએ અને તેઓએ પણ તેમને વાજબી રીતે સહાયતા આપવી જોઈએ. આગળના કાળમાં આ રીત સંખ્યા બંધ પ્રસરેલી હતી. એ સધળા લોકો જાણે છે, સાવીત્રી, દ્રૌપદી અને સીતા આદિ ધણીક સતીઓ સ્વયંવરથી પરણેલી હતી. આવાં સ્વયંવરથી પરણેલાં અસંખ્ય જોડાં કેવાં સુખરૂપ નિવડ્યાં છે. તેમના ઉત્તમ વૃતાંતોથી આર્ય પ્રજા અજાણી નથી, તેમનો પવિત્ર પ્રેમ કેવો અચળ રહેતો એ દૃઢ પ્રેમ ગમે એવા સંકટમાં પણ જતો નહી. નરનારી પરસ્પરના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેતાં એટલુંજ નહી પણ સંકટ વખતમાં તથા ન દેતાં અમૂલ્ય મદદ આપતાં. સ્ત્રી માત્ર પતિને માટે પોતાનો પ્રાણ આપતી. સર્વદા તેમને સુખે સુખ અને તેમને દુઃખે દુઃખ ભોગવ્યાં છે એ સધળો પ્રતાપ સ્વયંવર પદ્ધતિનો છે, એ સ્વયંવર પદ્ધતિ માધવાચાર્ય કૃત પારાસરીની રીકમાં પિતા પોતાની કન્યાના ઋતુને આદિથીજ ગણે જોડેલી ઋતુ પર્યંત કન્યાને ઘરમાં પાળવાનું વિધાન છે તેટલી વાર કન્યા જ્યારે ઋતુ ધર્મવતી થઈ જાય ત્યારે લગ્ન કરે, તેમજ ઋતુ ધર્મ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ બન્ને કન્યા મરણ પર્વત પિતાના ઘરમાં એડી રહે પણ ગુણહીન વરને કન્યા ન આપવી. (વેદમાં પણ સ્વયંવરની આજ્ઞા છે) *बधूरियंपति-मिच्छन्त्येति ॥* ક્ર. અ. ૪ અ, ૨ વ. ૮-૩ આ મંત્રમાં પણ કન્યાને સ્વતઃ વિવાહ એટલે સ્વયંવર વિવાહની આજ્ઞા છે.

એ સ્વયંવર રીતી બંધ પડવાનું કારણ મુસલમાની આદર્શ-હોનાં ધણી જોર જુલમથી તથા તે વખતના રાજાઓ કન્યા વરવા પગપર લગ્ન બળે કરવા લાગ્યા આના કારણેથી સ્વયંવરની સર્વોત્તમ પદ્ધતિ બંધ થઈ અને અર્વાચીન કાળની આજ લગ્નની નકારી રીત ચાલુ થઈ અને અસંખ્ય કન્યેડાં થવા માંડ્યા, તેથી ખરો પ્રેમ ગમે, માત્ર જમાનાને અનુસરતાં સેંકડે પાંચ દસ ખરો પ્રેમ હશે. તેમાં શું વળ્યું ? પણ હવે આ ચાલના સુધરેલા જમાનામાં આપણી પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે સ્વયંવર રીતીએ પરણાવવી, તેમનો

સંસાર સુધરે એમ આર્ય બાધ્યો સ્વિકારેતો જેમ યુરોપીયનો તેવા વિવાહથી સુખી થયા છે તેમ આપણી પુરાતન રીતથી પાછા આપણે પણ સુખી થઈએ.

પુનર્વિવાહ વિચાર.

મનુસ્મૃતિમાં અક્ષત યોની સ્ત્રીનો પુનર્વિવાહ પોતાના વર્ણમાં કરવો સરખો કહ્યો છે. વિધાન છે. હગ્ગોષ્ટ પુરૂષે માત્ર પરણેલી છે પણ ભોગવેલી નથી તે અક્ષતા અને જે વિવાહ સંસ્કારથી પેહેલાં પુરૂષના સંબંધથી બગડેલી છે તે ક્ષતા કહેવાય. આ બન્ને પ્રકારની સ્ત્રી પુનર્વિવાહ સંસ્કારને પામે એટલે પુનર્ભૂ એવા નામથી ઓળખાય છે. તથા જે પોતાના પતિનો ત્યાગ કરી પોતાની ખુશીથી પોતાની જાતના બીજા પતિનો આશ્રય કરે તેને સ્વૈરિણી (વ્યભિચારિણી) કહેલી છે. આવી સ્ત્રી ફરી વિવાહ કરવા લાયક નથી. પતિના ત્યાગ કરવાના કારણથી અથવા પતિના મૃત્યુથી વિવાહિત સ્ત્રીનો પુનર્વિવાહ થાય છે વળી જે સ્ત્રી કુમારીવસ્થામાં પતિનો ત્યાગ કરી બીજા પુરૂષનો આશ્રય કરી પાછી આવે તેને અક્ષતા હોય તેજ પેહેલાં પુરૂષ ક્ષતાનો પણ પુનર્વિવાહ કરવા ફરમાવેલું છે. તે વિવાહ સંસ્કારથી પેહેલાં પુરૂષના સંબંધે કરી ક્ષતાનો કહેલો છે પણ વિધવા થએલી ક્ષતામાં તેનો તાત્પર્ય નથી એમ જણાય છે. આ કેમણે જેનો પેહેલાં વિવાહ થએલો હોય તેનો ફરીથી વિવાહ કરવો તેનું નામ પુનર્વિવાહ ઘટે છે અને વિવાહની પેહેલાં પુરૂષના સંબંધથી બગડેલીનો જે વિવાહ થાય છે તે પેહેલાંજ વિવાહ છે માટે તેનું પુનર્વિવાહ એવું નામ યોગ્ય નથી એવી શંકા કરવા જેવું નથી. કેમકે યાજ્ઞવલ્ક્યે વિવાહથી પેહેલાં થએલ પુરૂષના સંબંધનેજ સંસ્કાર રૂપ માનીતે તેનો વિવાહને પુનર્વિવાહ એવું નામ આપેલું છે. આવો અભિપ્રાય ન હોય તો ઉપર લખેલા મનુના અભિપ્રાય સાથે વિરોધ આવે એટલા સાર્જન કલિવર્જ્ય પ્રકરણમાં પરણાવેલી અક્ષતનું બીજાને પ્રદાન કરવું એમ કહેલું છે. અને જે કલિવર્જ્ય પ્રકરણ ક્ષત યોનિ બાળાનો બીજા સાથે વિવાહ કરવો, એમ આદિત્ય પુરાણના વચનને અનુસરીને કહેલું છે તે ન પરણેલી ક્ષતાને માટે છે એમ બાળા પદ્યો સમજાય છે. નહીં તો બાળપદને બદલે “ દત્તા ” એવું પદ દાખલ કરત. સ્મૃત્યાદિક ગ્રંથમાં યદ્યપિ વિધવાનો પુનર્વિવાહ કરવાનાં વચનો દેખાય છે તો પણ તે અધર્મ રૂપ હોવાથી કરવા લાયક નથી. એવા અભિપ્રાયને લીધે મનુએ કહેલું છે કે, વંશનો ક્ષય

થવાને વખતે પ્રજ્ઞતી ઉત્પત્તિને માટે દિયરે વિધવા સાથે સંગ કરવો. એમ જે બીજી ગ્રંથોમાં કહેલ છે તે વિવાહના મંત્રમાં કોઈ ઉકાણું નજરે આવતું નથી. તેમ તેજ મંત્રોમાં વિધવાનો પુનર્વિવાહ કરવો એમ પણ ક્યાંય દેખાતું નથી. કેમકે તે મંત્રોમાં કન્યા પદ્મુંજ શ્રવણ થાય છે અને જેનો પતિ મરી ગયેલ હોય તે કન્યા પદ્મી કહી શકાતી નથી. વળી કન્યાની રૂપરૂ વર તરફથી સંભળાવતા લાયક મંત્રમાં કહેલ છે કે પ્રથમ સોમ બીજે ગંધર્વ, ત્રીજે અગ્નિ અને ચોથો હું મનુષ્ય તારો પતિ થયો છું. એમ ચાર પતિ ગણેલાં છે. પણ પાંચમો કહેલ નથી. આ મંત્રગત સંખ્યા વધી જવાથી વિધવા વિવાહની મના કરે છે. વળી ઋગ્વેદના મંત્રમાં કહેલું છે કે, સોમે ગંધર્વન, ગંધર્વ અગ્નિને અને અગ્નિએ મુને તું આપાએતી છે. આ મંત્ર પણ વિધવાના વિવાહને અટકાવે છે. કેમકે પેહેલા વરને આપનારો અગ્નિ પોતાનો કમળે ખમી જવાથી બીજા વરને આપનારો થઈ શકતો નથી. એટલે મંત્રનો અર્થ બાધીત થાય છે, તેથી વિધવાનો વિવાહ ન કરવો એમ સિદ્ધ થાય છે. વળી વિધવા વિવાહમાં આગ્રહ રાખનારને અમે પુછીએ છીએ કે વિવાહ વખતે વિધવા સ્ત્રીનો હાથ ગ્રહણ કરવો કે બીજા અવયવ ગ્રહણ કરવો ? હાથ ગ્રહણ કરવો એમ કહેવું ઘટતું નથી. કારણ કે, પેહેલા વિવાહને વખતે પેહેલે પતિએ ગાર્હ પત્યગ્નિનુ અચ્ચન કરવા દેવતાઓએ મારે વારતે તું આપાયતી છે. એવા અર્થવાળા મંત્રથી પાણિ ગ્રહણ કરેલ છે. તેથી તે ગ્રહણ કરવા લાયક નથી. અને બીજા અવયવને ગ્રહણ કરવો એમ કોઈ શ્રુતિ સ્મૃતિમાં કહેલું નથી. માટે વિવાહમાં વિનિયોગ કરેલા મંત્રોનો અર્થ વિચારતાં વિધવાનો વિવાહ તથા પાણિ ગ્રહણ બંને બાબત સિદ્ધ થતી નથી, માટે વિધવાનો પુનર્વિવાહ અધર્મ રૂપજ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે. આ બધું ઉપર લખેલું મનમાં જોડીને મનુષ્યે કહેલ છે કે, પાણિ ગ્રહણ તમામ મંત્રો ઉત્પન્નનાજ પાણિ ગ્રહણને બતાવે છે તેમ બીજા સ્ત્રીઓના પાણિ ગ્રહણને પ્રતિપાદન કરતા નથી. માટે બીજા સ્ત્રીઓ પોતાનું દાન તથા વર તરફથી પ્રતિગ્રહ કરવા લાયક નથી. આ કન્યાપણું સમપત્ની નામનું વિવાહ સંજ્ઞાથી જગત્ પ્રસિદ્ધ કર્મ થવાની પેહેલાં હોય છે. પછી તે બાધાપણું પ્રાપ્ત થાય છે એટલે વિવાહને લાયક રહેતી નથી.

આ ઉકાળે દેટલાક વિધવાદના વિવાહને પ્રતિપાદન કરનારા અધુનિક મનુષ્યો કહે છે કે, એક પુરૂષ અનેક સ્ત્રીઓને પરણી શકે

છે, પણ એક સ્ત્રી સામટા અનેક પતિને પરણી શકતી નથી. એમ વેદમાં લખેલું છે. તેમાંથી સામટા ધણા પતિ સ્ત્રીએ ન કરવા નાશ આદિક કારણથી પતિનો વિયોગ પડ્યે કમથી અનેક પતિ કરવા, એવો અર્થ નિકળે છે. એટલે વેદ મંત્રને અનુસારે વિધવાનો વિવાહ કરવો એમ સિદ્ધ થાય છે. પણ આવા અર્થને ટેકો દેનાર કોઈ પ્રમાણ ન હોવાથી અને મનુના વાક્ય સંવાતે તથા વિવાહ પ્રકરણને અનુસરનારા વેદ મંત્ર સાથે વિરોધ આવવાથી આ કલ્પના નિર્મૂળ હરે છે. તેથી કોઈ આધુનિક એમ કહે છે કે, વિધવાનો વિવાહ વેદ વિરૂદ્ધ નથી. એમ તેઓનું કહેવું અત્યંત જુઠાણા બરેલું છે. એટલા સાંજ મનુએ કહેલું છે કે, બાઈઓના ભાગ, કન્યા તથા ગૌઆદિક પદાર્થ; એક ફેરે દેવાય છે. પણ ખીજને આપેલ ખીજને દઈ શકાતાં નથી. વળી મનુએ કહેલું છે કે, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી અને વૈશ્યે વિધવા સ્ત્રી ખીજને પરણાવવી નહીં. આવી રીતે નિષેધ કરી તેને દંદ કરવા સાંજ કહેલું છે કે, વિવાહની વિધિમાં કોઈ કોઈ સ્થાનકે વિધવાનો વિવાહ કરવો કહેલ નથી. વળી ખીજે ઠેકાણે તો મનુસ્મૃતિ ટીકાકાર કુલ્લુક બટે એમ કહેલું છે કે, વાણીથી પણ એકને આપેલ કન્યા ખીજને કને આપવી. એકને આપેલી ખીજને દે તો મોટા દોષને પામે છે. સમપદીની પહેલાં કન્યાપણું છતાં પણ ખીજને દેવાની મના કરી છે. ત્યારે સમપદી વીત્યા પછી બાર્યાપણું પ્રાપ્ત થયે તે ખીજને ન દઈ શકાય એવો અર્થ થીજ સિદ્ધ થાય છે. મનુના મૂળ વાક્યને અનુસરીએ તો સમપદીની પહેલાં મરણ થયે તે કન્યા ખીજને દેવી એમ હરે છે. એ રીતે વસિષ્ઠ, યમ આદિક સ્મૃતિકારોએ પણ ફરમાવેલું છે. આવા મનુએ કરેલા ઠરાવને પતિ ખીજ જતનો, નપુંસક, પતિત, વિરૂદ્ધ કામ કરનારો પેતાનાં ગોત્રનો ગોસો, તથા ન મટનારા રોગની ગ્રસ્ત નિવડે તો તેને પરણાવેલી કન્યા ખીજને આપવી. એવું કલ્યાણવતું વચન અડચણ કંતું નથી. કેમકે, આ ઔપધ મરણ પામેલાને સજીવન કરે એવું છે. આ વાક્યથી જેમ મરણ પામેલા જેવો સત્તાહીન પુરુષ ગ્રહણ કરવાનો છે. પણ મરીગએસો પુરુષ સમજવો ન જોઈએ કેમકે તે ઔપધિની સજીવન થઈ શકતો નથી તેમ આ ઠેકાણે પરણાવેલી પદ પણ પરણાવેલી જેવી એવા અર્થને બતાવી મનુના અભિપ્રાયનેજ અનુસરે છે.

હલીયુગના ધર્મને પ્રતિપાદન કરનારા પારાશર ઋષિએ કહેલું

છે કે, પતિ ખોવાઈ ગયે, નાશ પામ્યે, સન્યાસી થયે, નપુસક નિવ-
 યે અને પતિત જણાયે, સ્ત્રીએ ખીજે પતિ કરવો, આ વાક્યના
 અનુસરથી વિધવાના વિવાહને ટોકા મળે છે, એમ કહી શકાય તેમ
 નથી, કેમકે, વેદ વાક્યથી અવિરુદ્ધ સ્મૃતિ વાક્યને પ્રમાણ મણે છે
 અને વિવાહ પ્રકરણના વેદ મંત્રમાં વિધવાનો વિવાહ કરવો એમ
 નિકળતું નથી એટલુંજ નહિ પણ આ વાક્યની ટીકામાં નંદ પંડિતે
 એવી રીતે વ્યાખ્યાન કરેલું છે કે, વાગ્દાન થયા પછી પાણિ ગ્રહણ-
 ની પહેલાં આ વાક્યમાં કહ્યા પ્રમાણે પતિની અવસ્થા જણાયે સ્ત્રી-
 એ ખીજે પતિ કરવો, આ નંદ પંડિતના વ્યાખ્યાનને નારદે પોતાની
 સ્મૃતિમાં કન્યાપદ વાપરીને ટોકા આપેલ છે. વસિષ્ઠદિક સ્મૃતિકારોના
 વાક્યનો પણ વિવાહ થયાની પહેલાં પતિની મરણાદિક અવસ્થા થયે
 તે કન્યા ખીજા વરને વરી શકે છે. એવો અભિપ્રાય છે તેથી વિધવા
 વિવાહ કોઈ રીતે સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. અને જે સ્મૃતિ વાક્યમાં
 જિહ્વા (પરણેલી) પણ પતિની મરણાદિક અવસ્થામાં ખીજાને પરણા-
 વવી, એવો અર્થ આવે છે. તેનો અભિપ્રાય ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ન
 સમજાવે અને પરણેલી ફરીથી પરણાવવી એવો યથાશ્રુત (સાંભળ્યા
 પ્રમાણે) અર્થ લઈએ તો ભૂલથી સમાન ગોત્રે પરણેલી સ્ત્રી પણ
 ખીજાને પરણાવવી જોઈએ. અને તે સ્ત્રી ખીજાને પરણાવવી એમ
 કહેલ નથી. ઉલટું એમ કહેલ છે કે, સગોત્રે તે સ્ત્રીનો ભોગ ન ક-
 રવો અને જીવે ત્યાં સુધી પોતાની માતાની પેઠે તેનું પાલન કરવું. આ
 વાક્ય સાથે વિરોધ આવે તેથી જિહ્વા પદનો પરણેલ જેવી એવો જે
 ઉપર અર્થ લખેલો છે તે યથાર્થ છે. જેથી વિધવા વિવાહનો નિષેધ
 પુરાણમાં સિદ્ધ થાય છે અને કેટલા એક એમ કહે છે કે, કળિયુગ-
 માં વિધવાના વિવાહનો નિષેધ પુરાણમાં છે પણ સ્મૃતિ ગ્રંથમાં
 નથી. આ તેનું ખોટું બ્રૂંટિ બરેલું છે. કેમકે કંતુ નામના સ્મૃતિ
 કારે કલિવળ્ય પ્રકરણમાંજ કહેલું છે જે, દિવરથી પુત્રની ઉત્પત્તિ,
 દીધેલ કન્યાનું ફરીથી દાન, અને યજ્ઞમાં ગાયનો વધ, ધત્યાદી કામ
 કરવાં ગહિં. આ વચનથી વિધવા વિવાહનો નિષેધ સ્મૃતિ સિદ્ધ કરે
 છે. માટે ન કરવો.

આ પ્રમાણે વાગ્દાન સ્ત્રીના પુનર્વિવાહને માટે ઉપર પ્રમાણે
 અતિપાદન કરી સંપૂર્ણ વિવાહ વિધિથી સંસ્કાર કરાવવી સ્ત્રીઓને
 અતિ સાથેજ ધર્મ કર્મ કરવાનું કહેલું છે. માટે કદાચિત દુષ્ટ પ્રારબ્ધને
 ક્ષીધે પતિનો નાશ થયે તે વિધવા સ્ત્રીએ કેમ વર્તવું એ વિષે પરા-

શરે કહેલું છે કે, પતિ મુવા પછી બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પાળે છે તે બ્રહ્મચારી ની પેઠે મરણ પામ્યા પછી સ્વર્ગ લોકમાં જાય છે. તેમ મનુષ્યે પણ કહેલું છે કે, પતિથી જુદું પડી સ્ત્રીએ વ્રત, યજ્ઞ, દાન, આદિક ધર્મ કૃત્ય કંઈ પણ ન કરવું. પણ પતિની સેવા કરવી. તેથી તેને સ્વર્ગ લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. પતિ જીવતો અથવા મરણ પામેલો હોય તો પણ તે પતિથી કોઈ જાતનું વિરુદ્ધ આચરણ ન કરવું. અથવા મરણ પામેલો હોય તો પણ તે પતિથી કોઈ જાતનું વિરુદ્ધ આચરણ ન કરવું. કિંતુ પતિ મુવા પછી પુષ્પ મૂળ અને ફળથી પોતાનું ગુજરાન કરવું. અને બીજા પુરુષનું નામ પણ ન લેવું. કેમકે પતિ મુવા પછી બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળનારી સ્ત્રી પુત્ર રહિત હોય તો પણ બ્રહ્મચારીની પેઠે સ્વર્ગ લોકને પામે છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે, વિધવાનો વિવાહ કરવો તે ધર્મ સહિત નથી.

ધરકાર્યની વ્યવસ્થા.

સ્ત્રીને ધર વ્યવસ્થાની કેળવણી આપીને લાયક બનાવવી એ તેના માવતરની ફરજ છે. એ યોગ્ય થએ ઘણી સુખી થઈ લાયક બની વખાણ પામેથી તેના મા બાપની શોભાને વધારે છે. સ્ત્રી માત્રને ધ્યાન દેવાનું છે કે વિવાહ પછી ગૃહરાણી થયા બાદ ધર સંબંધી કાર્ય કરવામાં, રસોઈ તૈયાર કરવામાં તથા ધરમાંથી વાસણ વગેરે વસ્તુ સંભાળવામાં અને મુખ્યત્વે સૌથી પેહેલું પતિનું કાર્ય પ્રસન્ન થિતે કરવાની તેની ફરજ છે.

ધરના સઘળા સર સામાનને સાફ સુદ્ધ અને સુશોભિત રાખવો તથા જળ, અને વસ્ત્રથી સર્વે પ્રકારે હરહમેશ્વ શુદ્ધ કરીને ચતુરાઈથી જ્યાં જેમ ઘટે અને વળી સચવાય ને શોભા દેખાય તથા ખરાબ ન દેખાય ત્યાં તે ગોઠવી દેવાં તથા ખરાબ ન થઈ જાય તેની સંપૂર્ણ કાળજી રાખવી. ધર ખર્ચ કરવામાં ઉદારતા અને કૃપણતા બન્ને ન રાખતાં મધ્યમ પણે વર્તવું. આખા મકાનને સર્વે પ્રકારે લીંપી ધુંપી સાફસુદ્ધ કરી ઉજવળ સ્વચ્છ અને દેદીપ્યમાન રાખવું. જ્યારે જ્યારે દુરસદ ગળે ત્યારે ધરની સફાઈ અને પદાર્થોની સંભાળગત અને ગોઠવણમાં પ્રયત્ન રાખવો.

બોજનના બદલે પદાર્થો પોતાની હાથથીજ અથવા તો પોતાની રૂબરૂ બસંબર સ્વચ્છ શુદ્ધ કરાવીને સ્વામિ અને પ્રજાની રૂચિ અનુસાર બોજન બનાવવું, તેની સાથે તે બોજન વેદકના નિયમ

વિરૂદ્ધ અને રોગોત્પાદક ન હોવાં જોઈએ. ઘર સંગ્રામી જે નિત્ય પ્રત્યે ખર્ચ થાય તે બરાબર લખી કે યાદ કરી રાખવો. અને દરેક સંધ્યાએ પોતાના સ્વામિને સંભળાવવો. ક્યારે પણ નવરૂં ખેસવું નહીં. પણ કાંઈને કાંઈ કામ કાઢીને કરવું, તથા ક્યારે પણ કુવડ રહેવું નહીં. ઘરમાં જે વસ્તુની ખામી હોય, અથવા જે વસ્તુ ખૂટી ગઈ હોય તે પતિને કહીને મંગાવી લેવી. ઘરમાં કદાચ કે.ઈ વસ્તુ ન હોય તો પણ બીજાની માગી લાવવાનો સ્વભાવ નજ રાખતાં, જે-ટલું હોય તેટલાથીજ ચલાવી સંતોષ પૂર્વક નિર્વાહ કરવો. આવક કરતાં ખર્ચ વધારે ન થાય એવો પ્રયત્ન રાખવો. નોકર ચાકર સાથે દ્વેષ કે વધારે પ્રીતિ ન કરવી. પણ તેનું મન સાચવી હુશીઆરીથી હુલાવી કુલાવીને કામ લેવું. ઘરનું કોઈ પણ કાર્ય બગડવા દેવું નહીં. પતિની ઘર અથવા સંતાનની તરફની કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા ન કરવી પડે, તેવી રીતે ઘરનો કારભાર સંભાળ પૂર્વક કુશળતાથી ચલાવવો. બે કલાક રાત રહે ત્યારે પતિના ઉઠવાની પહેલાં ઉઠવું. પતિના મુખનું દર્શન કરી "લેવું. દાતણ. શૌચની હાજત હોય તો કરી આપવું. તમામ મકાનમાં વાસીદા વાળી જળ છાંટવું. જે ગરીબ સ્થિતિ હોય તો પ્રથમ ઘંટીમાં લોટ દળવો. (આ કામ સૂર્ય ઉગ્યા પહેલાં કરવું જોઈએ.) રસોડું સાફ કરી છાણ પાણી છાંટીને શુદ્ધ ત્યાર રાખવું. પ્રથમ પોતે સ્નાન કરીને પછી સંતાનને સ્નાન કરાવવું અને પછી જળ બરાવવું તથા બંન્નું.

પતિને માટે દાતણ અને ગરમ પાણી ઇત્યાદિ જે તેનો નિયમ હોય તે ખનુસાર તૈયાર રાખવાં. એવી રીતે સાસુ સસરા વગેરે માટે પણ સમજવું. પછી ઈશ્વરનું ધ્યાન કરીને પતિની આરોગ્યતા અને શુભ કર્મમાં પ્રવૃત્તિ રહેવાની પ્રાર્થના કરવી. તે પછી ભોજનની સામગ્રી સ્વચ્છ અને સાફ કર્યા પછી રસોઈ કરવી અગવા રસોયો હોયતો તેની દેખરેખ રાખવી અને જ્યારે પતિનો જન્મવાનો સમય હોય ત્યારે ગરમાગરમ રસોઈ પીરસવી. સંતાન અને સાસુ સસરા તથા પોતાનાં જે વડીલ હોય તેને પ્રેમ અને આનંદ પૂર્વક જમાડવાં. સર્વે જણ જમી રહે ત્યારે છેવટ પતિના વાસણમાં પોતે જમવું. એ પછી સર્વ જગોને સ્વચ્છ અને સાફ કરી ત્યાંથી વસ્તુ સમી નમી મૂકવી; ત્યારે પછી કાંઈ શયવા બરવા સાંધવા વગેરેનું કામ કરવું, અથવા કોઈ હુતર-સતકર્મ-ધર્મની વાતો કે ચોપડી વાંચવી કે, વંચાવવી. ત્યાર બાદ ઘરનાં તમામ વાસણ કુસણ, રાચ રચીતાં, વ-

માટે પણ સમજવું. પછી ઇશ્વરનું ધ્યાન કરીને પતિની આરોગ્યતા અને શુભ કર્મમાં પ્રવૃત્તિ રહેવાની પ્રાર્થના કરવી તે પછી ભોજનની સામગ્રી સ્વચ્છ અને સાફ કર્યા પછી રસોઇ કરવી અથવા રસોયો હોયતો તેની દેખરેખ રાખવી અને જ્યારે પતિનો જન્મવાનો સમય હોય ત્યારે ગરમાગરમ રસોઇ પીરસવી. સંતાન અને સાસુ સસરા તથા પોતાનાં જે વડીલ હોય તેને પ્રેમ અને આનંદ પૂરક જમાડવાં સર્વે જણ જમી રહે ત્યારે છેવટે પતિના વાસણમાં પોતે જમવું. એ પછી સર્વ જગોને સ્વચ્છ અને સાફ કરી ત્યાંથી વસ્તુ સમી નમી મૂકવી; ત્યાર પછી કાંઇ શિવચા બારવા સાંધવા વગેરેનું કામ કરવું, અથવા કોઇ હુત્તર-સત્કર્મ-ધર્મની ધાતો કે ચોપડી વાંચવી કે વંચાવવી. ત્યાર બાદ ઘરનાં તમામ વાસણ કુસણ, રાય રચીલાં, વગેરે પદાર્થોપર દૃષ્ટિ નાંખીને એક વખત હમેશાં સંભાળવાં તથા સમા નમા મુકવા. વજ્ર, અત્રંકાર, પૈયા, પેડી, કપાટ, વગેરે સર્વ પદાર્થોપર ધ્યાન દઇને તેને યોગ્ય રક્ષણમાં અને ખરાબ ન થાય તેવી ગોઠવણ કરવી અને નોકરતા કામતી પણ ખમર લીધા કરવી. ઘરમાં જે જણ સ ધાન્ય વગેરે હોયને બગડી કે સડી ન જાય તેની કાળજી રાખવી અને વખતપર તડકે નાંખવા છત્યાદિ કામ કરવાં. શું શું વસ્તુ ઘરમાં નથી અને શું શું મંગાવવી છે. છત્યાદિની સંભાળ રાખ્યે જવું અને જગાખર્ચ જે થાય તે તમામ લખવું યાને યાદ રાખવું. પાછલે એક કલાક દિવસ રહે ત્યારે સર્વ કામ પરવારી લેવાં.

રાત્રીનો રસોઇનો સામાન દુરસ્ત કરીને રસોઇનો આરંભ કરવો અને સૌને જમાડવાં જે ભોજનમાં પતિની રચી હોય તેવાં સ્વાદિષ્ટ ભોજન નિત્ય બનાવવાં જ્યારે સૌ જમીને ઉડે ત્યારે પોતે ભોજન કરવું. પછી તે જગ્યા સાફ કરીને કુટંબના સર્વને માટે સુવાની તૈયારીની સામગ્રી સજી દેવી તેઓ સર્વ સુઇ રહે ત્યારે પોતાના પતિની સેવા કરવા માટે જવું. પણ એટલી વાત ધ્યાનમાં લેવાની છે કે, ત્યાં પતિના નિયમાનુસાર સર્વ ગેઠવણ રાખવી. સેવા પછી પતિનાથી જૂના પત્રંગ ઉપર પોતે શયન કરવું. એવે પ્રકારે નિત્ય દેશકાળાનુસાર કર્મ કરવાં અને નકામાં નિરધમી ન રહેવું. આ પ્રમાણે વરતી પતિ સાથે અંતરમાંથી ખરેખરો પ્રેમ રાખતો તે પતિ તમારે આધીન રહેશે અને તેની આગળ તમારો મરતો વધશે.

રાજની રાણીએ કેમ વર્તવું.

જે સ્ત્રી રાણી પદે હોય તેણે રાજ્યમાં જે દાસી હોય તેનાં નામ, ગુણ, શાખ અને તેના કામની યોગ્યતા જાણાવી, તેમજ ખી-જી શોક (સપત્ની) ના પણ ગુણ સ્વભાવ કર્તવ્યથી જાણીતાં થવું. રાજ્યના નોકરો એટલે દાસ દાસી પાસેથી તેની યોગ્યતા અનુસાર કામ લેવું. રાજ્યની ઉપજ ખર્ચ ધ્યાનમાં રાખવાં અને યોગ્ય રીતે જીરું માંડને હિસાબનો આકડો જોવો, હિસાબમાં કે રાજ્યમાં ન્યુનાધિક સમજવામાં આવે તો સ્વામી એટલે રાજને વિનયથી કહેવું. રાજ્યના ભંડારના સઘળા પદાર્થોનું લીસ્ટ સાત્ર સાત્ર પ્રત્યે બનવાવી ને પોતાની પાસે રાખવી અને દરેક વર્ષે પુરું થયો પછી તે પ્રમાણે તપાસવું (આ કામ કરવા માટે ચતુરાઈ અને પ્રપંચ કળા હોવી જોઈએ) પતિની ગેર હાજરીમાં પતિ જે જે પ્રસિદ્ધ રાજ્યનાં કાર્ય કે ખાનગી ગૃહ કાર્ય પોતાને બળાવી જાય તે તમામ સાવધાન પણે એકાગ્ર ચીત્તથી કરવાં પતિ અને રાજ્યના મિત્ર તથા શત્રુથી વાકેશ થઈ તેને વાત ધ્યાનમાં રાખવી. પોતાનો કામદાર, એવો પ્રપંચ કળા કુશળ બુદ્ધિવાન હોવો જોઈએ કે, તેની તમામ રાજકાજમાં ચારે પાસ નજર ફરતી રહે. ઉપરાંત દાસી દ્વારા તેની પાછી પરીક્ષા કર્યા કરવી. મુગી, બહેરી આદિવિચિત્રદાસ દાસી, અને નાજર પુરષો ને પોતાના તાબામાં અવશ્યે રાખવાં, અને તેનો જે પ્રસંગે ઉપયોગ લેવો હોય ત્યાં યુક્તિથી ઉપયોગ લેવો. પોતાની દોઢી ઉપર ડાહ્યા આંધળો માણસ અવશ્ય રાખવો. રાજ્યકાજ કરવામાં ન્યાય-ધર્મ-નીતિનાં અને વ્યવહારીક, પુસ્તક બણી નિપુણતા મેળવવી તથા રાજ ધર્મ અને નીતિરીતિ સાંભળવાનો શોખ રાખવો, કવચિત્ એવો પ્રસંગ પડી આવેતો પોતે પણ સમા કરીને રાજને અનુસરવી-તેની અવેજીમાં કામ કરવું. ઘોડે ચઢવું, શસ્ત્ર વિદ્યા શીખતી શિકાર કરવો વગેરે કામ જે વિવાદ પડેલાં શીખ્યાં હોય તેનો અભ્યાસ રાખવો. પતિ અને કામદારની મારફત અનેક પ્રકારનાં રાજ્ય કાજ કરવામાં કુશળ થવું, યુદ્ધ, ચઢાઈ, સંગ્રામ તથા એવા બીજા મામલા વખતે તથા સ્ત્રી જાતપર ગુજરતી બીજી આપત્તિ વખતે પોતાના પતિવ્રત્ય એટલે શીજ સંરક્ષણ અર્થે તથા પોતાનાં પતિનાં સંકટને વખતે અત્યંત ધીરતા અને બહાદુરી બતાવી પોતાના પ્રાણ પર્યંત પણ કુર્બાન કરવાં. પ્રાચિન કાળમાં ક્ષત્રિય કુળની આર્યાઓએ પોતાના ઘર સંસારનાં બહોળાં કાર્યો છતાં રાજ્ય કાર્ય તથા યુદ્ધ કાર્યો એવાં તો આતુર્ય

પૂર્વક કરેલાં છે કે, જે દાંયો વિરત્તા નરોજ કરી શકે આવી શુરતા અને વીરતા વાળાં દ્રોપદી, શંયુક્તા મીરાબાઈ આદિ પ્રાચિન અને અર્વાચિન, ચાંપરાજ હાડાની શ્રી સોનરાણી રાણકદેવી વગેરે એ પોતાના પ્રાણ પતિના સંકટમાં સર્વથા સાથે રહી કેટલાં બધાં કષ્ટસહન કર્યા છે તેમજ પોતાના શીશ્વ સંરક્ષણાર્થે તથા પોતાના કુળ-અત-દેશ-નામની આખર-પ્રતિષ્ઠા અર્થે કરી રીતે વિપત વેડો છે તે સૌ કોઈ જાણે છે. આવી રીતે રાજાની રાણીઓએ વિશેષ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. વળી વિશેષ ધ્યાનમાં લેવા આ પુરતકમાં ધણીક વિરસતીઓનાં ચરિત્રો દાખલ કરેલાં છે તે વાંચવાથી ધ્યાનમાં આવશે એટલે આ ઠેકાણે વીસ્તારથી લખવા દુરસ્ત ધારતો નથી.

શ્રીની અનાર્ય કેળવણી.

(થિર ઠરીને કોઈ આ ઠામરે, નહિ રેહવાનું એ પ્રમાણે રાગ.)

શું કરશે સાં જન, કોરી કેળવણી;
સદ્ગુણની નહિ જો હોય, સાથે મેળવણી:—ટેક
વાંચન વિવિધ જાતનું શીખ્યાં, લખતાં શીખ્યાં બેશરે;
ઘતિહાસોમાં ચુક ન એકે, ચિત્ર વિચિત્ર વિશેષ:—કોરી૦
ગીતો સુંદર ગાતાં શીખ્યાં, ભુગોળ બણ્યાં બાવે રે;
સારી વાક્ય જોડણી કરતાં, ચૂક ન એકે આવે—કોરી૦
મોતીના દાણા સરખા પણ, શીખ્યાં અક્ષર સારા રે;
જૂત ભરમની વાતો જૂઠ્યાં, જણ્યા જુગતે ધારા.—કોરી૦
કદી રાંધતાં જમતાં શીખ્યાં, શીખ્યાં કદિ પરિસવા. રે;
સરખે સરખી સખિયો સાથે, શીખ્યાં સુંદર હસવા—કોરી૦
પાંખાં પટકુળ પહેરી અંગે, ધણાં ધરેણા ધાલી રે;
દેશ દેશની વાતો કરતાં, શીખ્યાં પાડી તાળી—કોરી૦
દેશ-કાળને સમજી સઘળી, લાજ લગામ વિસારી રે;
શીખ્યાં કરવા સિદ્ધ વાત પણ, મન જમતી તે સારી—કોરી૦
ભરી સભામાં સન્મુખ ઉભી, શીખ્યાં બાપણ કરતાં રે;
તેવ તેવડા સાથે લખને, સુંખમાં શીખ્યાં કરતાં—કોરી૦
ગંજીયા ચોપાટ કાંકરી, એવી રમત અનેક રે;
રાત દિવસ રમવાને રાગે, અજાણ હોય ન એક—કોરી૦
નાચ તમાસા ખાસા ખેડો. જેતાં બાંડ બવાઈ રે;
ચતુર થયાં પણ સગાં સાહિતી, વિસરી ગયાં સગાઈ—કોરી૦

ખાટ પલંગ ખુરશિયે બેઠાં, મોજ મજ ખડુ માણી રે;
 દીત જનોને દુખિયાં દેખી, દયા ન મનમાં આણી—કારી૦
 સાઈ સાઈ ખાતાં લેતાં, શીખ્યાં સહુથી સાઈ રે;
 સુજન પણ જવાનું જાણે, વાગે આજ નગાઈ—કારી૦
 વિવેકીયોને વૃદ્ધ જનોને, વિવેકીયો પણ માને રે;
 તપાવવાં તેને પણ શીખ્યાં, ઉદ્ધતાઈ અપમાને—કારી૦
 લાંબી બાજ કાઢતાં શીખ્યાં, અથવા મેલી દેતાં રે;
 કડવાં વેણ હાસ્યથી હરખી, શીખ્યાં સહુને કેતાં—કારી૦
 હક સ્વામીના સરખો લેતાં, દેતાં સહુને ડરો રે;
 સ્વતંત્રતાનો સ્વાદ ચાખતાં, શીખ્યાં કેવો સારો !—કારી૦
 મળે વિનય વિદ્યાથી એવાં, વચન વિવેકી કે છે રે;
 એ વચનોને બણે ગણે છે, તેમ છતાં લજવે છે—કારી૦
 બણી ગણીને જે કરવાનું, તેનો રેછે અળગું રે;
 નહિ શીખ્યાનું તે થીએ છે, એવું સંકટ વળગ્યું—કારી૦
 સાર બણીને જે લેવાનો, તેનો રેછે દૂર રે;
 દેશ સુધારક નરનું તેથી, જન્ય ઉતરી શર—કારી૦
 કુળવણીનો અર્થ ન સમજે, આજ કાલના લોકો રે;
 તેથી પાછળથી પસ્તાઈ, પછી મેલશે પોકો—કારી૦
 બાળ યુવા વૃદ્ધાવસ્થાને, સફળ કરોજો બેનો રે;
 તો આ વિશ્વ વિષે લીધેલો, સફળ જન્મ છે તેનો—કારી૦
 સુખ થાવા સર્વે સજનીને, વાક્ય ઉચારી કહું છું રે;
 સમજી લેજો સાર સર્વનો, આશિષ એવી દઉં છું—કારી૦

હારિ.

શીખ્યું સર્વ વૃથા વહિ જાય;

સાથે રાહગુણુ જો ન સધાય.

શીખ્યું.

વાંચન લેખન અક્ષર સારા. ભાવે ભૂગોળ બણાય,
 ચિત્ર વિચિત્ર ભરાય ભમકથી, હેતે હિસાબ ગણાય;
 ગણ્યાં ગીત સારાં ગવાય;—

શીખ્યું.

વાંચ્યા વળી ઇતિહાસ હજારો, નામ છયોક છપાય;
 સુંદર રૂપ અને વય સાઈ, તેમજ સરસ સહાય;
 એથી ફલ શું શુભ થાય ?—

શીખ્યું.

કેશવ ભણતરનું ફળ સદગુણુ, તે નહિ જો સમજાય;
 તો સધળું ધુળ ઉપર લીંપણુ,— જેવું જરૂર જણાય;
 હીરો હાથમાંથી હરાય;—

શીખ્યું.

સ્ત્રીને છોડકરું થતું નથી માટે તેના પતિએ બીજી સ્ત્રી પરણવી કે કેમ ?

આ એક ધણેજ અગત્યતા બરેસો સંસારીક સવાલ છે. અને જો કે તેમાં ધણે બાંહે વેધ લોકોની સલાહ લેવામાં નથી આવતી તો પણ જો તે વિષયમાં તેમની સલાહ લેવામાં આવે તો તે ધણેજ ઉપયોગી થઈ પડશે. પ્રજા થવી એ એકલું સ્ત્રીનું કામ નથી જો કે ગર્ભ ધારણ કરી સ્ત્રીના શરીરમાં થાય છે ને તેથી ફળોત્પત્તિ સ્ત્રીના શરીરમાંથીજ થતી દેખાય છે. તો પણ તે ગર્ભોત્પત્તિ પુરુષ બીજા વગર થઈ શકતી નથી ફળોત્પત્તિને માટે ક્ષેત્ર અને બીજા શુદ્ધ હોવાની જરૂર છે. ને તેટલા માટે સ્ત્રી અથવા પુરુષ એ બન્ને દોષ રહિત હોવાં જોઈએ સ્ત્રીને છોડકરું ન થતું હોય તો બન્ને પક્ષનો તપાસ કરવો. કેટલીક વખતે પોતાની સ્ત્રીને સંતતિ નથી થતી માટે પુરુષો બીજી સ્ત્રી પરણે છે પણ જો સંતતિ નહિં થવાનું કારણ પોતાનોજ કાંઈ દોષ હોય તો તે ગમે તેટલી સ્ત્રી પરણે તો પણ તેને પ્રજા થતી નથી. ને આગલી સ્ત્રી દોષિત પતિ પાસથી મુક્ત થવાથી (જેમનામાં છુટા છેડા કરવાનો આશ છે તેમનામાં આવા દાખલાઓ મોટા છે.) શુદ્ધ પુંસત્વશક્તિ વાળા પુરુષ સાથે જોડાય છે ને ત્યાં તેને પ્રજા થાય છે.

હવે સંતતિ નહિ થવામાં સ્ત્રીના દોષ કયા છે અને તે કેટલે દરજ્જે સુધરી શકે તેમ છે તે આગળ બતાવ્યું છે અને જ્યાં સુધી એ દોષો સુધરી શકે તેવી સ્થિતિમાં છે ત્યાં સુધી તેમની તજવીજ કરવી. અને ખોમરવું તથા તે દોષ સુધરી શકે તેમ નથી અગર સદરજી સ્ત્રીમાં કાંઈ દુરુદનથીજ ઉત્પત્તિ કર્મ અવયવની ખામી છે. એમ ખાત્રી થાય તોજ પુરુષે બીજી સ્ત્રી કરવી યોગ્ય છે. પણ આવી રીતે અપ્રજપણાને માટે પુરુષ બીજી સ્ત્રી કરે તે પહેલાં તેણે પોતાના શરીરની પણ યોગ્ય તપાસ કરાવવા જરૂર છે.

બન્ને વૃષણ અપૂર્ણ પણે પ્રકૃષ્ઠિત થયાં હોય અગર તેમની યેક્ષીમાં ઉતર્યા ન હોય તો પુરુષ સદંતર નપુંસક રહે છે. બાદ વૃષણના અર્ધુદથી કે તેમાં કાંઈ દુષ્ટ અથી થવાથી તથા ચરમીની વધરાવળ બહુજ મોટી વધેલી હોય તો તેથી પણ પુંસત્વ નષ્ટ થઈ જાય છે. બન્ને બાજુપર થયેલ સખ્ત વૃષણના વરમને લઈને પ્રમેહના ધણાક ઉધલા થવાથી, બન્ને વૃષણ રજાગુના સખ્ત વરમથી, અત્યંત હાથ રસથી કે વિષય લાલસા ખેલેલ તૃપ્તે કર્યાથી પણ કેટલીક વ-

ખતે વીર્યનો અભાવ થઇ જાય છે કે તે દૂષિત થઇ જાય છે તે
તેવા પુરુષોથી પ્રજોત્પત્તિ કર્મ કરી શકાતું નથી. આવા પુરુષનું વીર્ય
કેટલેક જુદે જુદે પ્રસંગે સુક્ષ્મ દર્શક યંત્ર વડે તપાસ્યાં છતાં જો
તેમાં વીર્ય જંતુ ન જણાય તો પુરુષની નષ્ટ પુસતવ શક્તિની આ-
શંકા થાય છે. તે આવી સ્થિતિમાં પુરુષે બીજી સ્ત્રી કરવી યોગ્ય નથી.
(વ. નિ.)

સંતાન એટલે શું ? અને તેની ઉત્કંઠા.

અન્તઃકરણતત્વસ્યદમ્પત્યોઃ સ્નેહસંશ્રયાત્ ॥

આનન્દગ્રન્થિરેકોયમપત્ય મિતિબદ્ધતે ॥ ૧. ॥

સંતાન શું છે ? જ્યારે પતિ અને પત્ની અત્યંત પ્રીતિને
વશ થાય છે, ત્યારે તેમના અંતઃકરણના તત્વની એક આનંદ મય
ગાંઠ બંધાય છે, તે સંતાન છે.

સંતાનની ઇચ્છા આ ક્ષણભંગુર સંસારમાં સ્ત્રી પુરુષોના અં-
તઃકરણમાં ધણીજ નડ ધાલી રોપાયેલી છે. સંતાન એજ સર્વોત્તમ
સુખનું સાધન છે, અને તેના અભાવને કોઇ પણ જાતનું સુખ ઢાંકી
શકે તેમ કદી છેજ નહીં આ છોકરું મારું એમ જાણવાની કે કહે-
વાની જ્યારે નવલ સ્ત્રી પુરુષને પ્રથમ તક મળે છે ત્યારે તેમના
માનસીક આનંદની લહેર એવી તો જોસ વાળી હોય છે કે તેમાં
તેમનાં આ દુનીયાનાં સુધર્માં દુઃખ તણાઈ જાય છે. ગર્ભાધાન એ
જ દંપતિને અત્યાનંદ ઉપજાવનાર છે તો પ્રજા દર્શન એ કેવું સુખ
દાયક હશે. અને આવા આનંદનો સમગ્ર આધાર સ્ત્રી પોતાની યુ-
વાવસ્થાની યોગ્ય સંભાળ રાખે અને જે કાંચો લાંઝીયાપણું
પ્રતિપાદન કરનારાં છે તેમાંથી તે મુક્ત રહે તેવી તજવીજ કરવામાં
રહેલ છે; પણ એ વિષય એવો ગહન છે અને ઇશ્વરની વિચિત્ર
લીલા એવી અકળ છે કે તેની સાધારણ માણસને એકદમ ખચર
પડતી ગયી. આ સુધર્મા દુનીયાના વિદ્વાનોનો એકત્ર મત પડેલો છે
કે દંપતિ અપ્રજ રહે તેમાં સ્ત્રી પુરુષના ઉત્પત્તિ કર્મ અવધવનોજ
કાંઈક દોષ છે, પણ તેથી નીચલા દરજ્જાની પ્રજા જેમને કુદરતના
નિયમોનું કાંઈ જ્ઞાન નથી પણ ફક્ત વ્યવહારિક વિષયમાંજ લપટા-
એલ છે તેમને મનુષ્યના આ અપ્રજ પણાને માટે જેમ કોઈ સ્વાર્થ
પરાયણ માણસો સમજાવે તેમ સમજેલા છે અને તેઓ વૈધક શા-
સ્ત્રના નિયમોને છોડી વેહેમના પાસમાં પ્રસાએલ છે. આવાં અર્ધદગ્ધ

કેટલાંક સ્ત્રી પુરૂષો પોતાના અપ્રજપણાને માટે પોતાનાં કર્મને દોષ દેછે તો કોઈ પોતાના પિતૃની નડતરને માને છે, વળી કોઈ જૂત પિશ્ચાચને કે કેટલું ડાકણના વગગાડને માને છે, તો કોઈ ફક્ત દોરા ધાગાનીજ યાચના કરે છે. કેટલાકો વળી કોઈ દુષ્ટ ગ્રહની નડતરને માટે પૂજા કરાવે છે. તો કોઈ મંત્ર શાસ્ત્ર વડેજ વાંઝીયા પણાના દોષની શાન્તિ કરવાને માટે ઇચ્છે છે પણ એ બધા વેદમ છે. પણ જો ક્ષેત્ર અને બીજા શુદ્ધ હોય તો યોગ્ય રીતે ફળોત્પત્તિ થાય તેમાં કાંઈ પણ નવાઈ નથી પણ આવી રીતે ગર્ભાધાનમાં અડચણ રૂપ થતો સ્ત્રી પુરૂષોના ઉત્પત્તિ કર્મ અચયનોને કયો દોષ છે ? એ જાણવું ઘણુંજ મુશ્કેલ છે અને કેટલીક વખતે દોષ નક્કી થયા છતાં પણ તે એવો જડ ધાત્રી ગયો હોય છે કે તે સુધરતો નથી ને તેથી કેટલાંક ધુર્ત લોકો આતુર અંતઃકરણને છેતરે છે. તેથી આશા છે કે એવાં આતુર માણસને આડે રસ્તે નહીં દોરાવવા દેવામાં તથા તેમને પોતાના દરદની યોગ્ય સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવતા આવા વૈદક વિષયના ઉપયોગી પુસ્તકો વાંચવાથી થશે.

વન્ધ્યત્વ યાને વાંઝીયાપણું.

વાંઝીયાપણું એ સ્ત્રીનો કે પુરૂષનો ખાસ રોગ નથી પણ તંદુરસ્ત સ્ત્રી પુરૂષના સુસ્ત સમાગમથી જે પ્રજોત્પત્તિ રૂપી ફલ થવું જોઈએ તે જે દોષથી ન થાય તે દોષનું નામ વન્ધ્યાપો એટલા માટે વન્ધ્યા યા શબ્દ ઉપર થવું વિશેષણ સ્ત્રીને અને પુરૂષને બન્નેને લાગુ પાડી શકાય, જેમ કે વાંઝણી સ્ત્રી અને વાંઝીયો પુરૂષ, પણ ગર્ભ ધારણ કરવાનું એ સ્ત્રીના અંગનો ખાસકમ્ હોવાથી તેમજ દંપતિ અપ્રજ રેકેવમાં પુરૂષના કરતાં સ્ત્રીના શરીરમાં વધારે દોષ હોવાથી તે વિશેષણ મુખ્યત્વે કરીને સ્ત્રીઓને વધારે લાગુ પાડવામાં આવ્યું છે. ને તેટલા માટે વાંઝીયાનું વિવેચન વૈદક શાસ્ત્રના કર્તાઓએ સ્ત્રી રોગની સાથે કરેલું છે. આ ખાસ ધ્યાનમાં લેવાની વાત છે કે વાંઝીયા પણું એ કાંઈ ખાસ જુદો રોગ નથી પણ સ્ત્રી પુરૂષના શરીરમાં જે કાંઈ શારીરિક દોષ કે બ્યથાઓ હોય તેને લીધે ગર્ભાધાન થવામાં થયેલી અટકાયત છે. યોગ્ય ઉપાયથી જો તે શારીરિક દોષ કે રોગને મટાડવામાં આવે તો ગર્ભાધાન થવામાં થતી હરકત દૂર થાય છે અને સ્ત્રીને ગર્ભવતિ થવા પૂરતો સંભવ રહે છે. વ્યવહારિક રીતે જોતાં વાંઝીયા પણું એ સ્ત્રીને છાકરાં થયાં હોય ને તે મોટી વયનાં થઈ મરી ગયાં હોય ને પાછળથી એક જીવતું

ન હોય તેવી સ્ત્રીને પણ ભોક્ષા વાંઝણી સ્ત્રી કહે છે. પણ તેને જા-
 સ્ત્રી સાર “વાંઝણી” સંખ્દ લાગુ થઈ શકતો નથી. આવી સ્ત્રીને
 ગત થઈ ગએલી પ્રજનનું વિશેષણ લાગુ પડે છે. શુદ્ધ વાંઝણી તો
 તેજ કે જેને લઈને સ્ત્રીને એકે વખત પ્રથમથીજ ગર્ભ રહ્યા ન
 હોય આ જગોએ આપણો હેતુ પણ એજ વાંઝણીનું વિવેચન કર-
 વાનો છે. છોકર બહાર જન્મ્યુ, થોડું ઘણું જીવ્યું ને પછી મરી
 જાય તો તે સ્ત્રીને વાંઝણી કહી શકાયજ નહી. ઇશ્વરી નિયમ પ્રમાણે
 અવંતર આવ્યા પછી ચાર વર્ષની અંદરજ નીરોગી સ્ત્રીને ગર્ભ
 ધારણ થઈ જવો જોઈએ. સોએ એથી સ્ત્રીઓ પહેલાં ચાર વર્ષની
 અંદરજ ગર્ભવતી થઈ જાય છે. બાકીની જે વીસ રહી તેમાંથી
 કોઈ સ્ત્રીને પાંચ, સાત, દશ, પંદર કે વધારેમાં વધારે વીસ વર્ષ
 એમ અનિયમિત વખતે ગર્ભ રહી જાય છે અને તેમ થવાથી સોએ
 બીજી દશ સ્ત્રીઓ વન્ધ્યત્વ દોષમાંથી મુક્ત થાય છે. બાકીની જે
 સોએ દશ સ્ત્રીઓ રહી તે સદાને માટે વાંઝણી રહે છે, તે પણ ઘણું
 ઘણું અલ્પ વર્ગમાં સોએ દશ, બારને તેથી પણ વખતે વધારે વાં-
 ઝણી નીકળશે ને ગરીબ કોમમાં સોએ ૬-૭ અગર તેથી પણ
 એકથી સ્ત્રીઓ વાંઝણી માત્રમ પડશે.

વાંઝીયાં સ્ત્રી પુરંપને અનેક રીતે માનસિક દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર
 હોવાથી તેમજ તે વિષય ધણોજ ગહન હોવાથી ઘણાજ જુના કા-
 ળથી પણ વિદ્વાન વૈદ્ય જોડો એ વિષય ઉપર પેતાના તકો જણા-
 વતા આવ્યા છે. વાગ્મદે, સુશ્રુત, ચરક, અને ભાવપ્રકાશ જેવા
 પ્રાચીન વૈદ્યક ગ્રંથમાં પણ વન્ધ્યા રક્ત વૃત્ત, ગર્ભપાત્ત રક્ત, ગર્ભ
 વિનોદ રક્ત આદિ ઘણાં ઉપાયો વાંઝીયાં પણાને માટે બતાવ્યા છે,
 તેમજ આધુનિક પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનો પણ એ વિષયમાં ઘણાજ
 ઉંડા ઉતર્યા છે ને તે દોષ માટે કેવા જુદા જુદા પ્રકારનાં કારણોને
 લઈને સ્ત્રીના શરીરમાં સ્થાપિત થાય છે તેને વારતે અનેક નિયમો
 બાંધ્યા છે. ગરભ ધારણ થવાને માટે નીચેના ઉપાયો કરવા. ઉપાય
 ૧ જો નાગ કેશર અને જીરૂ ગાયના ઘામાં ચરબો તોડો ઋતુ
 કાળે અથવા તે પછી ૧૩ દિન ખાવું. ઉ. બીજો સ્ત્રી ઋતુના અં-
 તમાં એકેકે શિવલિંગીનાં ફળને સૂર્ય સન્મુખ ઉભી રહી ગળી જવું
 અને કાંસકીનાં મૂળ પીવા. ઉ. ૩ જો. આશનના ઉકાળામાં ગાયનું
 દુધ, ધી ઋતુ સમે સવારે રોજ પીવું. ખાખરાના બીની રાખ પા-
 ણીમાં નાખી પીવી. ઉ. ૪ થો અતવશેકની કળી, મોથ, મોચરસ,

કંદનવ એનો ઉકાળો કરી પીવો. ઉ. ૫ મો આરકંદ, ગળો અને લઘુરાગ એઓનો કહાડો ચોથે દહાડેથી પાંચ દિવસ લગી પીવો.

ગર્ભાપયની ખામી—કેટલીક સ્ત્રીમાં ગર્ભાશય ખીલકુલ હોતું નથી ને કેટલીક સ્ત્રીઓમાં તે હોય છે તો બહુજ સ્વમરપમાં મળી આવે છે. કેટલીક વખતે સ્ત્રી પુખ્ત ઉમરે પુગ્યા છતાં પણ તે ઓછું પ્રદુલિત થાય છે ને કેટલીક વખતે તદ્દન બાળકરપમાંજ રહી જાય છે, ગર્ભાશયના અભાવની સાથે વખતે ગર્ભઅંડનો પણ અભાવ હોય છે અગર તે અપૂર્ણ પ્રદુલિત થયાં હોય છે, તેમજ યોની માર્ગ હોતો નથી અગર બહુજ ટુંકો હોય છે. જ્યારે ગર્ભાશય ન હોય ને ગર્ભઅંડ હોય ત્યારે ઋતુસ્ત્રાવ થવાનો રસ્તો નહીં હોવાથી સ્ત્રીને બહુજ દુઃખ થાય છે. ગુદામાં તર્જની નાંખવાથી તે મૂત્રાશયમાં શક્ત્રાકા નાંખવાની તે બન્નેનો સ્પર્શ થતો જણાય તો એમ સમજવું કે ગર્ભાશય ખીલકુલ નથી ધારણ કે ગર્ભાશયના આગલા ભાગમાં મૂત્રાશય છે ને પાછલા ભાગમાં ગુદા આવેલ છે.

ગર્ભાધાન.

રજોદર્શન નિયમિત રીતે સ્થાપિત થયા પછી એટલે થોડા ઘણા માસ નિયમિત રીતે આવ્યા પછી ગર્ભાધાન થવા સંભવ છે. કુદરતના નિયમ પ્રમાણે જ્યારે બે ત્રણ વર્ષ અવંતર આવતાં થાય છે. ત્યારે સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરવાને બહુજ યોગ્ય થાય છે. અને વ્યાવહારિક અનુભવ પણ એમજ બતાવે છે કે સ્ત્રી બે ત્રણ વર્ષમાં ગર્ભાણી થાય છે. સેંકડે ૮૦ સ્ત્રીઓ ઋતુ પ્રાપ્ત થયા પછી ત્રણ કે ચાર વર્ષની અંદર ગર્ભ ધારણ કરે છે અને બાકી વીસ રહી તેમાંથી કોઇને પાંચ અગર દશ વર્ષ એમ મળી આશરે દસ સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહે છે અને બાકી જે દશ રહી તેઓ હમેશાં માટે વન્ધ્યા રહે છે. જેમ રજો દર્શનથી સ્ત્રીના શરીરમાં કેટલાક ફેરફાર થાય છે તેમ ગર્ભાધાનથી પણ બને છે અને તે ફેરફારો ગર્ભાધાન થવાનાં સૂચક ચિન્હો અને મનો આનંદ રખાવનાર કારણો છે. તેમાં ચિન્હોનું દંપતિ મનન કરે છે, ને આગ્રહથી વાટ જીવે છે. કેટલીક વખતે સ્ત્રીઓ ગર્ભાણી હોવાની બહુ ઉત્સુકતામાં હેતરાય છે અને ગર્ભ ન રહ્યા હોય તે છતાં ગર્ભ રહ્યા છે એમ માની બેસે છે. અને જ્યારે ગર્ભ નથી એમ તેની ખાત્રી થાય છે ત્યારે તે બહુ વિપાદને ખાત્ર થાય છે. ગર્ભાધાન થવાનાં કેટલાંક ચિન્હો એવાં છે કે તે ખાસ

કેટલીક સ્ત્રીઓને થાયછે. અને કેટલીકને વધી થતાં તોપણ જે ચિન્હો સાધારણ રીતે બધી સ્ત્રીઓને થાય છે તે નીચે પ્રમાણે.

૧. રજો દર્શનું બંધ થવું. ૨. મોળ અને ઉઘટી. ૩. મોઢામાં થુંકનું આવવું. ૪. સ્તનની વૃદ્ધિ થવી અને તેમાં દુધાનો થવો. ૫. સ્તનમુખની ક્યામતા. ૬. સ્તનના દુધની ઉત્પત્તિ. ૭. ભાવા અભાવા ૮. છોકરાનું પેટમાં ફરકવું. ૯. પેટનું વધવું. ૧૦. ડુંગ્રીની ખાડનું ઉપડી આવવું. ૧૧. પેટની નસોનું ઉપર તરી આવવું. ૧૨. અનાજ ઉપર અરૂચી. ૧૩. પેશાબનું વારંવાર થવું. ૧૪. કેટલીક વખતે શરીરનું ૩૫ ખીલવું તે કેટલીક વખત શરીરનું દુનળું થવું.

આટલાં ચિન્હો સાધારણ રીતે તમામ સ્ત્રીને થાય છે. આ શિવાય કેટલીક સ્ત્રીઓને ખાસ પોતાની હેળ હોય છે જેમકે કાઠની ડાઠ ઉકળે છે તો કાઠની આંખ ઉઠે છે. એકના પગ અને સાથળ સોજી આવે છે તો ખીજના માથાના વાળ ખરી પડે છે ને ત્રીજનો કોઈ ભાગ વાયે રહી જાય છે, તો ચોથોને ખરજવું ઉપડે છે. આવાં કેટલાંક ચિન્હ સાધારણ નહિ હોવાથી તેઓ અ-ભવાદ તરીકે ગણાય છે.

રજો દરશનનું બંધ થવું.

નિયમિત આંતરવાળી સ્ત્રીને તેનું બંધ થવું એ ગર્ભાધાન થવાની આશંકા કરવાનું મુખ્ય કારણ છે અને તે હમેશાં ગર્ભ રહ્યાનું સ્ત્રી પહેલું ચિન્હ છે. જે સ્ત્રીને અવંતર વખતો વખત ચડી જાય છે તે સ્ત્રીને અવંતર બંધ થાય તો તે ઉપર ભરોસો રહી શકતો નથી. તેવી સ્ત્રીમાં હમેશાં ખીજાં ચિન્હો ની ખાત્રી થયા પછીજ ગર્ભ રહ્યો એમ જાહેર કરવામાં આવે છે. ઉતાવળ કરીને એકાદ ચિન્હ ઉપરથી કદી કોઈ કહી નાંખે કે ગર્ભ રહ્યો છે તો તે વખતે છેતરાય છે. વળી અવંતર ખીજાં કેટલાંક કારણોથી તે બંધ થયેલ છે. તે નક્કી થવું જોઈએ. કેટલીક વખતે શરદા લાગવાથી, વખતે છાતીના કોઈ મઠા વ્યાધીથી તેમજ ગર્ભાશયમાં કાંઈ પણ વ્યાધી થવાથી તે બંધ થઈ જાય છે. કેટલીક વખતે અનાયાસે તે બંધ થઈ જાય છે. અને પાછું બીજાં માસે દેખાય છે માટે તેનું બંધ થવું એ જો કે ગર્ભ રહ્યાનું પ્રથમ ચિન્હ છે, તોપણ તેથી ગર્ભ રહ્યાની ખાત્રી થતી નથી. વિશેષમાં નવીન ગર્ભ ધારણ કરવાવાળી સ્ત્રીની ઉપર તો અવંતર બંધ થવાની ખાત્રી રાખવીજ નહિ. જે સ્ત્રીઓને આગળ પ્રજા થઈ મઠ હોય છે તે પછી નિયમિત દેખાતું

અવંતર બંધ થાય છે ત્યારે સ્ત્રીઓ સાધારણ રીતે એમન સમજે છે કે તેને મહિના રહ્યા છે પણ નવીન ગર્ભ ધારણ કરવાવાળી સ્ત્રીને માટે તેઓ એમ સમજતી નથી.

મોળ અને ઉલટી.

રજો દર્શન બંધ થયાની ખબર પડે તે આગમચ થોડા દીવસ ઉપર અગર તે પછી થોડા દીવસે જો ગર્ભ રહ્યા હોય તો સ્ત્રી જ્યારે સવારમાં ઉઠે ત્યારે તેને મોળ આવે છે, અને ઉલટી થાય છે. અવંતર બંધ થયું કે નહિ તે ખબર એક માસે પડે છે અને મોળ ઉલટી કેટલીક વખતે માસ અગર દોઢ માસ ચડ્યા બાદ પણ તે દેખાય છે આ મોળ અને ઉલટી પ્રસંગે દીનસના ખીજા ભાગમાં દેખાય છે તો પણ ધણીખરી સ્ત્રીઓને સવારમાં થાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને આવી ઉલટી ગર્ભ રહ્યા પછી એક અઠવાડિયામાં જ થાય છે અને કેટલીકને વખત દોઢ અગર બે માસ સુધી ટકે છે. અને પછી તે પોતાની મેળે બંધ થાય છે તો પણ વખતે તે પાંચ અગર સાત માસ સુધી પણ રહે છે અને કોઈ જવલ કેશમાં સુવાવડ સુધી પણ ટકે છે. આ ઉલટી પ્રસંગે એવી સખત હોય છે કે ખાધેલું બધું અનાજ કઢાવે છે. અનાજ નજરે પડવાથી તરત ઉલટી થાય છે અને કેટલીક વખતે અનાજની ઝુંગધીથી પણ મોઢામાં પાણી આવે છે. જો સ્ત્રીને ઉલટી બહુ હેરાન ન કરતી હોય તો તેની કાંઈ પણ દવા કરવાની જરૂર નથી. કારણ કે તે એક અગર બે માસમાં પોતાની મેળે ખેસી જાય છે પણ જો બહુજ હેરાન કરે તો પછી સેજસાજ ઉપાય અપાય છે. ખીજા રોગોની ઉલટીમાં અને ગર્ભિણીની ઉલટીમાં કેટલાએક ફેર છે. જ્યારે કોઈ પણ મગજ અગર જઠરના વ્યાધીથી ઉલટી થાય છે. ત્યારે તે ઉલટી થવાથી વ્યાધીનું જોર કમી થાય છે કેટલીક વખતે એમજ બને છે કે ઉલટી બંધ થઈ એટલે ખી-મારી મટી જાય છે. પણ ગર્ભિણી સ્ત્રીની ઉલટી ઘણા દીવસ ચાલે છે. ખીજા દરદી ઉલટી જો ગર્ભિણીની ઉલટી જેટલી ચાલતી હોય તો દરદી મરણ તુલ્ય થઈ જાય છે અને ગર્ભિણીને તેની વધારે મજા જણાતી નથી. એટલુંજ નહિ પણ જો સ્ત્રીને ઉલટી કે મોળ ચરવાતમાં સારી રીતે થતાં હોય તે સ્ત્રીને પાછળથી સુવાવડ વખતે થોડું સંકટ વેઠવું પડે છે. એકલી ઉલટી થવી એ ગર્ભ રહ્યાનું ચિન્હ

નથી પણ રજો દર્શન બંધ થયા પછી થોડા દિવસમાં ઉલટી થયા માંડે તો ગર્ભ રહ્યાની સંકા કરવાનું બ્યાનખી કારણ મળે છે. જો સ્ત્રીને એક વખત ગર્ભ રહ્યો હોય ને ઉલટી થઈ હોય તો તે બીજી વખતે ગર્ભ રહ્યાની ઉલટીને ઝાળખી શકે છે અને સદરહુ ઉલટી ગર્ભ રહ્યાની છે કે ઠાલી છે તે કહી શકે છે. આ હેતુની સાધારણ મુદત ત્રણ માસની છે.

મોઢામાં થુંકનું આવવું.

ગર્ભ રહ્યાની શરૂવાતમાંજ આ ચિન્હ જણાય છે ને તે કેટલાક દિવસ સુધી ટકી શકે છે. કેટલીક સ્ત્રીને તે થોડા દિવસમાં બંધ થાય છે અને કેટલીકને લાંબા દિવસ સુધી ચાલે છે. વળી પ્રસંગે એમ પણ બને છે કે સ્ત્રીને પાંચ સાત દિવસ મોળ અને ઉલટી હોવાન કરે છે અને તે જરા બંધ રહે છે ત્યાં પાછું મોઢામાં થુંક આવ્યા કરે છે અને જ્યારે થુંક દેખાતું બંધ થાય ત્યારે મોળ અને ઉલટી શરૂ થાય છે. જ્યારે મોઢામાં થુંક આવવા લાગે છે ત્યારે સ્ત્રીને આખો દિવસ થુંકવું પડે છે અને પ્રસંગે તે એટલું બધું વધી પડે છે કે સ્ત્રીને તે બહુજ કંટાળો આપે છે. વિશ્વપમાં ખુબી એજ રહી છે કે સ્ત્રીને મોઢામાં કોઈ પણ જાતનાં પાકનાં ચિન્હ જણાતાં નથી, અવાળું કે દાંતનાં પેદાં ચડેલાં હોતાં નથી તેમજ જીભ કે તાળવે કયાંય ફેરવે પડેલાં પણ દેખાતો નથી. તથા પારો કે બીજાં ખવરાવ્યું હોય એવી હકીકત મળી આવતી નથી તે છતાં સ્ત્રી મોઢામાં અત્યંત થુંકની વૃદ્ધિ થાય છે ને તેથી તે ગર્ભ રહ્યાનું એક સ્વચ્છ ચિન્હ છે.

સ્તનનો ફેરફાર.

મોળ ઉલટી અને થુંકનાં ચિન્હ બરાબર સ્થાપિત થયા પછી અવંતર આવવાને બાંજે મારેથી સ્તનના ફેરફાર શરૂ થાય છે અને અને પાંચ સાત માસ સુધી ચલાવ કરે છે. સ્તન મોટાં કઠણુ અને ભરેલાં જણાય છે. તેમાં થોડો થોડો દુખાવો થાય છે તેની અંદર ગાંઠો બંધાયેલી દેખાય છે. કેટલીક વખતે સ્તનથી હાથનો સ્પર્શ પણ સહન થતો નથી. અને તેમાં સોયો ભોંકાયા માફક પીડા થાય છે અગર શળ નીકળે છે. જેમ સ્તન મોટું અને કુલેલું દેખાય છે તેમ તેના ઉપર કાળી નસો સ્પષ્ટ નજરે પડે છે. અને બહારના ઘેરાવાના બાગ તરફથી મધ્ય બાગ તરફ સ્તન મુખમાં તે બધી નસો મળતી હોય તેમ જણાય છે સ્તન મુખની આસપાસ આશરે વીશ

પચીસ કાળાં કાળાં બિંદુ ઉપડી આવે છે અને ધીરે ધીરે સ્તનમુખની આસપાસનો બધો ભાગ સ્વામ વરણનો થઇ જાય છે. આ સ્વામતા શરૂઆતમાં જરા શીઠી હોય છે અને પાછળથી બહુજ કાળા ધારી થાય છે. અને તે સ્વામભાગ સ્તનના ખીજા ભાગ કરતાં પેચો હોય છે. તથા તે ઉપર આંગળી દાખવાથી તેની નીચેની ચરખી પેચી થઈ ગઇ હોય એમ જણાય છે. પ્રમાણમાં સ્તનનો ખીજો ભાગ કઠણ હોય છે, સ્તન ઉપર પરસેવો ચઘ્યા કરે છે, અને ઉપરની ચોરીનો ભાગ ભીંજાય જાય છે જે ઉપરથી એમ સાબિત થાય છે કે શરીરના ખીજા ભાગ કરતાં આ પ્રસંગે સ્તન વધારે મહેનતમાં હોય છે. જેમ જેમ ગર્ભાધાનની મુદત વધતી જાય છે તેમ તેમ આ સ્તનની દેરદાર વધારે સ્થાપિત થાય છે; સ્તન દાખવાથી થોડું પાણી ઝરતું જણાય છે અને એક બે માસ વધારે વિત્યા બાદ તે દાખવાથી અંદરથી દૂધનાં ટીપાં પણ નીકળે છે. ઋતુનું બંધ થવું, મોળ, ઉલટી થવું વધતું તથા ઉપર લખેલા સ્તનમાં દેરદાર થવા એ ઉપરથી ગર્ભાધાન થયું છે એમ સમજાવી રીતે માનવામાં આવે છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીના સ્તનમાં જે દેરદાર થાય છે તે કેટલાક ગર્ભાશયના વ્યાધિમાં પણ થવા સંભવ છે. પણ આગલાં ચિન્હો સાથે જો આ ચિન્હ થયું હોય તો તેથી ગર્ભની આ શંકા સંપૂર્ણ રીતે કરવી જોઈએ.

ભાવા અભાવા.

ઉપરનાં ચિન્હો જરાબર થયા પછી સ્ત્રીને ભાવા અભાવ થાય છે આ ચિન્હ સાધારણ રીતે ત્રીજે અગર ચોથે માસે થાય છે. આ ચિન્હ વખતે એક માણસ વહેલું અગર એક માસ મોટું દેખાય છે. સ્ત્રીને જુદી જુદી જાતની ચીજો ખાવાનું મન થાય છે અને પ્રસંગે તેવી વૃત્તિ એવી તો ખરાબ ચીજ ઉપર જાય છે કે તેથી આપણને હસવું આવે છે. જે સ્ત્રી અગસ્થિ (ગર્ભરહિત સ્થિતિમાં) કદી પણ ન ઇચ્છે તેવા જોરાક લેવાનું તે મન કરે છે. અને જે ચીજો ખાધાથી સાધારણ રીતે અજીણ થઇ આવે અગર ઉલટી થાય તેવી ચીજોની મેળવણી કરી ખાવાનું તેને મન થાય છે ને ખાકીની સૂત્રળી ચીજો ખરાબ લાગે છે જોરાકની ભીત ભીત ચીજ ઉપર સ્ત્રીની વૃત્તિ ખેંચાય છે. ને તે શિવાય કેટલીક વખતે ધૂળ, કાંકરા, માટી, રાખ વિગેરે પણ ખાવાનું મન થાય છે. ખાટી અને વાપડી

ચીજ ખાવાનો જોને કંટાળો હોય છે તે આ પ્રસંગે જોર, આંખલી, કાકડી વિગેરે ખાવાનું મન કરે છે. આવી ચીજનું નામ સાંભળવાથી તેઓનાં મોઢામાં પાણી આવી જાય છે. અને તેને માટે તકલીફ રહે છે એટલુંજ નહિ પણ જે ચીજની અંદર કોઈ પણ જાતની ખુશ-મો ન હોય તે ચીજ ઉપર જ્યારે તેમનો ભાવ થાય છે ત્યારે તેમાં પણ તેમને ખુશમો લાગે છે. રાખ અને ધૂળ ખાવાવાળી સ્ત્રીઓને તેમાં એવી સુગંધી લાગે છે. અને તે ઉપર એટલું બધું તેમનું મન લક્ષ્યાય છે કે તેના સારા સારા ગાંગડા તેઓ ખાઈ જાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને કોણસા ચાવવાનું મન થાય છે. અને કેટલીકોને મુળાનાં પીળાં પચકી ગએલાં પાન ભાવે છે. મુંગધ જેવા શહેરમાં ભુજેલી (શેકેલી) માટી બગ્ગરમાં તૈયાર મળે છે જે સ્ત્રીઓ મંગાવી ગર્ભિણી અવસ્થામાં ખાય છે. તે શિવાય કેટલીક સ્ત્રીઓનું ખીછ બાળતમાં પણ મન ખેંચાય છે. કોઈને સારા સારા દાગીના પહેરવા ગમે છે તો કોઈને સારાં સારાં કપડાં પહેરવાનું મન થાય છે. ને કોઈને છોકરાં તેડવાનું મન થાય છે તો કોઈને સારી સારી વાનો કરવાનું મન થાય છે. આ બધા ભાવાઅભાવા થવાનું કારણ મગજનો ફેરફાર છે. ગર્ભાશય અને મગજને જ્ઞાનતંતુ વડે ઘણો નિકડનો સંબંધ રહેલો છે ને તેથી તેની અસર મગજમાં પણ થાય છે. કેટલીક વખત મગજ ઉપર એટલી બધી મનઃપ્રત અસર થાય છે કે સ્ત્રીને જોનો ભાવ થાય તે તરફ એવો તો તેને હંદ લાગે છે અને એવું તો મનઃપ્રત વક્ષણ તેના તરફ થાય છે કે તેથી તે ઘેલી થઈ ગઈ છે એમ પણ આપણે કહીએ છીએ જ્યારે તેનો માનસિક ભાવ દબાવી ન શકાય તેવો હોય ત્યારેજ શક્ત તેને ઘેલી ગણવામાં આવે છે. પણ તેવા ભાવા અભાવા કવચિતજ મળી આવે છે. જે જે વૃત્તિઓ દબાવી શકાય તેવી છે તેને ભાવાઅભાવાના નામથી ઓળખવામાં આવે છે અને સાધારણ રીતે ઘણી ખરી ગર્ભિણી સ્ત્રીઓને ઉપર મુર્ચ્ચ થાય છે. મારા મત પ્રમાણે માટી આદિ ખાવાથી પરિણામે ઘણું નુકશાન થાય છે.

પેટમાં છોકરાંનું ફરકવું.

છોકડે પાંચમે માસે પેટમાં ફરકે છે. મોળ, ઉલટી અને થુંકની પીડામાંથી આ વખતે સ્ત્રી મુક્ત થઈ હોય છે. આ બતાવને “ ચૈતન્યોત્પત્તિ ” કહે છે અને ત્યારે ગર્ભમાં જીવ આવ્યો એમ

સ્ત્રીઓનું માનવું છે પણ એ માનવું બૂઝ બરેલું છે કારણ કે જ્યારથી ગર્ભ રહ્યો ત્યારથીજ તેમાં જીવ છે. જો તેમાં જીવ ન હોય અને બીજ મુદ્દાત્ત હોય તો તે કદિ વૃદ્ધિને પામેજ નહિ, પણ આ અરસામાં ગર્ભ મોટો થવાથી તે હવે ગતિમાન જણાય છે. ગર્ભ બહુ નાનો હોવાથી સ્ત્રીને તેની ગતિ આટલા દહાડા સુધી માલમ પડતી નહતી. જ્યારે ગરભ ફરકતો ગણાય છે ત્યારે લગભગ ગર્ભાધાનની મુદત અડધોઅડધ થએલી હોય છે. છોકરું પેટની અંદર કેટલીક વખતે પખવાડીયું વડેલું ફરકે છે ગાફલ સ્ત્રીને છોકરું ફરકવાની છટ્ટા અથવા સાતમા માસ સુધી પણ ખજર પડતી નથી. શરૂઆતમાં છોકરું ફરકવું એ બહુજ ધ્યાન આપવાથી જણાય છે. પણ પાછળથી તે પેટમાં કુદતું હોય એમ માલમ પડે છે. પેટ ઉપર હાથ રાખવાથી ગર્ભ એક પડખેથી બીજે પડખે જતો હોય એમ આપણા હાથને લાગે છે. તેમજ પેટ ઉપર નિહાળીને જોવાથી પેટ ઉપરની ચામડી ફરકતી જણાય છે. તથા બાળક ખસી જવાને લીધે એક જગ્યાએથી ચડા મટી બીજી જગ્યાએ એકદમ ચડા થઈ જાય છે. અગર જરા ઢેશં જેવું જણાય છે. જેની રીતે પાંખી પોતાની પાંખ ૧૧ડાવતું હોય તેવી રીતે સ્ત્રીને પેટ ઉપર અસર થતી હોય એમ લાગે છે. જેમ બાળક વધારે ફરકે છે તેમ તેની અંદર વધારે કૌવત આવ્યું છે અને તે વધારે મોટું થયું છે એમ જણાય છે. આઠમા માસમાં અગર સમા દિવસમાં જ્યારે બાળક સંપૂર્ણ થવા આવ્યું હોય છે ત્યારે પેટ ઉપર હાથ રાખવાથી તેના માથાનો ભાગ કયો અને પગનો ભાગ કયો તે અટકળી શકાય છે. જ્યારે છોકરું બહુ ફરતું હોય ત્યારે સ્ત્રીઓ એમ કહે છે કે છોકરું માંહિ પડ્યું પડ્યું પાડું મારે છે.

પેટનું વંધવું.

જે ચિન્હો અત્યાર સુધી કહેવામાં આવ્યાં તે ચિન્હોની વિમત સ્ત્રીઓને પૂછવાથી અગર તપાસવાથી જણાય છે. પણ તેને છેટથી જોઈ તે ગર્ભિણી છે એમ ઓળખી શકવાને મટે પેટના વધારા શિવાય બીજું સાધન નથી. ગર્ભિણી સ્ત્રીનું પેટ મોટું દેખાય છે. શરૂવાતમાં બે ત્રણ માસ સુધી પેટનો વધારો બીજકુલ જણાતો નથી. કારણ કે ત્યાં સુધી ગર્ભ એટલો બધો મોટો થયો નથી કે પેટની વૃદ્ધિ એકદમ જણાઈ રહે પણ ત્રણ માસ પૂરા થયા પછી પેટ વધતું જાય છે ને પેટનો હેઠલો ભાગ જરા ચડીઆતો અને કઠણ

જણાય છે. જેમ જેમ દિવસ ચડતા જાય છે તેમ તેમ આખું પેટ વધેલું જણાય છે. શરીરના બીજા ભાગ કરતાં પેટ આ વખતે સારી રીતે બહાર નીકળી આવે છે. જેમ ગર્ભાશયની અંદર બાળક મોટું થાય છે તેમ પેટ પણ ધીરે ધીરે વધે છે અને છેવટે તે એટલું બહું મોટું થાય છે કે સ્ત્રીથી ઉતાવળું ચાલી શકાતું નથી તેમજ એકદમ નમાતું પણ નથી. ચોથે માસની પેટની વૃદ્ધિ બહુ નજીવી હોય છે. અને છઠે માસે તે વધીને નાભીના ભાગ સુધી ચડી આવે છે આ ફેરફારમાં પેટ વધતું નથી પણ ગર્ભાશય વધવાથી પેટ ઉપર ખેંચાય છે. જ્યારે ગર્ભાશય વધીને ઠેઠ નાભિ સુધી આવે છે ત્યારે નાભિની ખાડીની ઉંડાઈ ઓછી થતી જાય છે અને આશરે એક માસની અંદર તે સાવ સપાટ દેખાય છે. અને છેવટે આખું પેટ કાળજા સુધી ચડીઆતું થાય છે. આ ચડા ઉપજા ભાગ કરતાં નાભિના નિચલા ભાગમાં જ્યાં ગર્ભાશયનું સ્થાન છે ત્યાં સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે. નાભિથી નીચે સીધો મધ્ય ભાગમાં એક કાળી લીંટી દેખાય છે તે શિવાય બન્ને પેડુના તથા પેટના હડેલા ભાગ તરફ અળગતા આંકા પડી રહેલા દેખાય છે. સુવાવડ ગયા પછી આ આંકાને ઠેકાણે ખાંડ પડી રહે છે અને તે ભાગની ચરખી ખરાબ ગ-એલી દેખાય છે. પેટ ઉપર આવા ઉછરડા દેખવાથી જોનારને ખાત્રી થાય છે કે સ્ત્રીને ગર્ભાધાન થયું છે. પેટનું વધતું એ ગરમ રહ્યાની સૌથી મોટી નીશાની છે. ઉપરોક્ત પેટ વગર પૂછવે જોનારને, તેની ખાત્રી કરી આપે છે. પેટ બીજાં પણ કેટલાંક કારણોથી વધે છે. અરોગ તથા કાળજાની ગાંઠથી મોટાં થયેલાં પેટમાં તપાસ કરતાં તે ઠેકાણે ગાંઠ મળી આવે છે. અને ગર્ભ રહ્યાનાં આગલાં ચિન્હો તે દરદીને થયેલાં હોતાં નથી. જન્મદરની અંદર થતા પેટના વધારામાં દરદીની સ્થિતિ પ્રમાણે પેટની વૃદ્ધિનો ફેરફાર થાય છે. જ્યારે દરદી બેસે છે ત્યારે પેટ હેડલા ભાગમાં ચડીઆતું દેખાય છે અને પડખાભેર સુવે છે ત્યારે પાંચી પડખામાં બરાબ છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીના મોટા પેટમાં સ્થિતિના ફેરફારની કાંઈપણ અસર થતી નથી. તેનું પેટ મોટું તથા કડચું હોય છે અને આખા પેટ ઉપર કાળી નસો તરેલી દેખાય છે.

ગર્ભિણી સ્ત્રીની માવજત.

ગર્ભિણી સ્ત્રીઓએ આ વખતે પોતાના ખોરાકમાં ઘણી સંભાળ રાખવાની છે. ભારે પડતો અને અશુભ થાય તેવો ખોરાક કદી લેવો નહિ તેમજ બહુ મિષ્ટાન્ન તાણીને ખાવાં નહિ. સ્ત્રી ભર્યે પેટ છે અને તેણે બેઠવું પૂરું કરવાનું છે માટે વધારે ખાવું જોઈએ એ સમજ ભૂલ ભરેલી છે. ગર્ભાધાન કાળમાં તે ખસખસ કરીને ગર્ભાધાન રક્ષાની સરવાતમાં સ્ત્રીને ઉત્તરી થાય છે અને વધારે પડતો ખોરાક ખાવાથી તાવ ચડવા સંભવ છે. તથા ઉત્તરીનું જોર પણ વધે છે. વળી સ્ત્રીઓએ એટલું પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે ભારે વર્ષા હોવાનો કાળ સારો કાઢ્યો હોય અને શરીરને તે વખતમાં તન્દુરસ્ત રાખ્યું હોય તો સુંવાવડ બહુ વસમી લાગતી નથી. જો તેમાં અશુભ અને ઝાડો થાય તો ગર્ભને નુકશાન થવાનો સંભવ છે તેમજ ગર્ભિણી અવસ્થામાં બીજાં દરદો થવાથી ગર્ભાશયની અંદરનું બાળક બહુ બળખુત થતું નથી. એટલુંજ નહિ પણ વખતે કસુંવાવડ થઈ આવે છે. અશુભ થવાથી માથું દુખે છે, તેમજ ઉત્તરી થવાને માટે વધારે કારણો મળી આવે છે, અને તે સ્ત્રીના શરીરને વધારે નબળું કરી નાંખે છે, ટાઢો ખોરાક પણ ગર્ભવાળી સ્ત્રીએ લેવો નહિ; તેથી પેટમાં વાયુ જણાય છે, અને પીડા ઉપડે છે. તેલવાળાં અને મરચાંથી વધારેલાં શાક પણ ગર્ભિણીને વર્જીત છે. આથી સ્ત્રીને ઉધરસ ઉપડી આવવા સંભવ છે. અને વખતે ઉધરસ એટલી તો સખ્ત આવે છે કે સ્ત્રી રોત્તે ચુવા પણ પામતી નથી. એટલુંજ નહિ પણ વખતે ઉધરસ ખાતાં ઉત્તરી પણ થાય છે. હાલી સ્ત્રી કરતાં ભરેલી સ્ત્રીને બીમાર થવાનો વધારે સંભવ છે માટે સ્ત્રીએ પચી શકે તેટલો અને પથ્ય ખોરાક લેવો જોઈએ. જો કે પુછી ખોરાકની તેને જરૂર છે તોપણ વધારે પડતો થવો ન જોઈએ. પાછલા માસોમાં સ્ત્રીને ક્ષુધા વધારે લાગે છે. અને ત્યારે ગરબ પણ મોટા હોય છે. તેથી સ્ત્રીને વધારે પોષણની જરૂર છે. અને તે વખતે તે વધારે ખોરાક લઈ શકે છે, તથા પચી શકે છે. વધારે ખાવું જેવી રીતે નુકશાન કરતા છે તેવીજ રીતે અપવાસ કરવાથી પણ સારાં ફળ નીપજતાં નથી. ત્રૈતન્યોત્પત્તિ થયા પછી અગર છોકરું ફરકવા લાગ્યા પછી સ્ત્રીએ બીજાકુલ અપવાસ કરવા નાહું; તેથી સ્ત્રીને વસમું લાગે છે એટલુંજ નહિ પણ ગરબને પોષણ મળતું નથી અને વખતે ગરબ

ફરતો બંધ થઇ જાય છે, તથા તે બાંધેલું થઇ જાય છે. યથાર્થી ખાં-
ધેલું હોય તે દિવસે જેટલો ગરમ ફરકે છે. તેટલો અપવાસ કરેલ
દિવસે ફરકતો નથી, શરવાતમાં તે પોષણને માટે તરફડીઆં મારે છે
પણ સ્ત્રીએ ઉપોષણ કરેલું હોય છે તેથી તેને પોષણ મળતું નથી,
અને થોડી વાર તરફડીઆં મારી કાઢ એક ભાગ તરફ સ્થિર થઇ
પડે છે. માટે ગરમવાળી સ્ત્રીએ અપવાસ બીજાકુલ કરવાજ નહિ. જેમ
આવી રીત તેણે પોતાના ખોરાકમાં સંભાળ રાખવી જરૂરની છે તેમ
તેણે ભાવભાવમાં પણ પોતાના મન ઉપર દામ રાખવાનું છે ચીજ
નુકસાન કરક ન હોય તેજ ચીજ ફક્ત ખાવી જોઇએ. મૈત્રીની મા-
ફક મરજીમાં આવે તેવું ખાતું એ નુકસાન કરક છે તેમજ એમી
ચીજ ખાવાનો જો સ્ત્રીને ભાવ થયો હોયનો તેના સંબંધીઓ પણ
તેને સમજાવી અટકાવવી જોઇએ.

ગર્ભાશયમાં બાળકની ઉત્પત્તિને પોષણ.

પુરૂષના ગમનથી ગર્ભવારણ કરનારી સ્ત્રીના શરીરમાં તેજ વ-
ખત શ્રમ, ગ્લાનિ, તૃષ્ણા, પીડામાં પીડા તથા પ્રસવસ્થાનનું ફરકવું
વિગેરે ચિન્હો થાય છે. તેમજ ગર્ભ રહ્યા પછી મહિને પંદર દિવસે
સ્તનનાં મુખ કાળાં થાય છે. શ્વાડાં ઉંઘાં થાય છે તથા આંખની
પાંપણો બઝાય છે. વળી ઉલટી, સારા સુગંધી પદાર્થોમાં દુર્ગંધ આ-
વવી, માંદામાં પાણીનું આવવું અને શરીરમાં કળતર ઇત્યાદિ ચિન્હો
પણ થાય છે. ગર્ભ રહ્યા પછી એક માસે સ્ત્રી અને પુરૂષનાં રંગ
તથા વીર્યનું સર્વાંશ મળવું થાય છે. પહેલાં સત્વરપ સંધન વાળો
ચેતના ધાતુ ગુણુ ગ્રહણ કરવા માટે પ્રવૃત્તિ કરવા માંડે છે. સર્વ
ગુણુ સંપન્ન એ ચેતના ધાતુ ગરમપણું પામી પહેલે મહિને સર્વ
ધાતુ તથા શુક્ર શોણિતના મળવાથી ડોળા રૂપને પામી ત્રાસ ઉત્પન્ન
થાય એવો બને છે. બીજે માસે શીત બાદ અને પવનથી મળેલાં
પંચમહાભૂતોનો સંઘાત ઘાટો થાય છે ત્રીજે માસે બે હાથ, પગ
અને એક માથું એ રીતે પંચ અયવબોની પિંડ જેવી આકૃતિ થાય
છે. અને બીજાં અંગ પ્રત્યંગને વિભાગ સૂક્ષ્મ આકૃતિવાળો થાય છે.
ચોથે માસે ગરમનો વિભાગ સ્પષ્ટ જણાય છે અને જીવ તથા તેને
રહેવાનું સ્થાનક હૃદય પણ પ્રગટ થાય છે આ માસમાં ગરમ સ્થિર
થાય છે, તેથી ગર્ભિણી સ્ત્રીનું શરીર અત્યંત ભારે પડી જાય છે.
અને એ માસમાંજ ગરમને હૃદય માતાનું હૃદયમાં રહેલ રસને વહન

કરનાર નાડીથી તે ગરભનું પેાવણ થાયછે. આ કસ્યને લાઇને મર્મિણીને ઇચ્છિત પદાર્થો આપના, પણ ઇચ્છિતો ભંગ કરવો નહિ. તેની ઇચ્છાનો ભંગ થવાથી ગરભ નાશ પામે છે; અથવા વિકૃત થાયછે. મર્મિણી જે વસ્તુઓની ઇચ્છા કરે તે તે તેને લાવી અ. પી સારી રીતે તૃપ્ત કરવામાં આવેતો તેથી જે બાળક જન્મે છે તે વીર્યવાન અને મોટી આયુષ્ય વાળું થાય છે. વળી કેટલા એક વૈદ્ય શાસ્ત્રીઓ એમ સિદ્ધ કરી ગયા છે કે મર્મિણી સ્ત્રી જે જે પદાર્થોની ઇચ્છા કરે તે તે પદાર્થોથી તેને તૃપ્ત કરવામાં આવેતો જન્મેલ બાળક તે તે પદાર્થોના ગુણુવાળું થાય છે. મોઢામાં પાણી આવવું. અન્ન ઉપર અરુચી, ખેડા પદાર્થોની ઇચ્છા, સારા નરસા બને પદાર્થોની આકાંક્ષા, મુખપર કાળાશ, પગપર સોજા, એ સઘળાં ચિન્હો ધણું કરીને એજ એટલે ચોથા માસમાં થાય છે. પાંચમે માસે બાળકને સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાની શક્તી પ્રગટ થાયછે. તે માસમાં શરીરમાં માંસ અને રૂધિરની વૃદ્ધિ થાય છે. અને તેથી તેની નાતાનું શરીર ક્ષીણ થાય છે. છઠ્ઠે મહિને ગરભને પદાર્થોની નિશ્ચય કરવાની શુદ્ધિ ગરભને થાયછે અને એ માસમાં ગરભ શરીરમાં બગ અને વિર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. સાતમે મહિને સર્વ અંગ અને પ્રત્યાંગ વિભાગ સ્ફુટ થાયછે. અને ગરભના શરીરમાં રહેલા સઘળા પદાર્થો પુષ્ટ થાય છે, આઠમે મહિને એજ ધાતુ અરિથર થાય છે આ માસમાં ગરભ સાથે સંબંધ રાખનારી નાડીથી માતાં ગરભનું અને ગરભ માતાનું એજ વારંવાર ગ્રહણ કરે છે. તેથી તે સ્ત્રી કોઇ વખત હર્ષવાળી અને કોઇ વખત ખેદ સહિત જોવામાં આવે છે. અને તેથી આઠમા માસમાં તે સ્ત્રી અત્યંત પીડાય છે જે આ માસમાં બાળકનો જન્મ થાયતો જીવતું નથી પરંતુ આઠ માસ પુરો થયે જન્મેલું બાળક જીવે છે નવમાં દશમા, અગવા અગિઆરમા બારમા મહિનામાંથી એક મહિનામા જાય છે. પણ ધણું કરીને તો નવમાની આખર અને દશમાની શરૂઆતમાંજ પ્રસવ થાય છે.

પ્રસુતિ સ્ત્રી.

સ્ત્રીઓને ગરભ ધારણ થયા પછી પ્રસુતિ થવાને ૨૮૦ દિવસ, કે ચાલીશ અઠવાડીયાં, ત્રીસ ત્રીસ દિવસના નવ મહીના અને દશ દિવસ લાગે છે. પ્રસુતિના ઘણા પ્રકાર છે. તેમાંથી સ્વાભાવીક પ્રસુતિ વિશેજ હાલ વિચાર કરવાનો છે, પૂર્ણ માસ થયા પછી, બાળકના

હાથ પગ વિગેરે, પેહેલાં આગળ ન આવતાં, માથુંજ પેહેલાં આગળ આવે, તેને " સ્વભાવિક પ્રસૂતિ " કહે છે. તેની અંદર પ્રસૂતિની વેદના શરૂ થયા પછી, એવીસ કલાકની અંદર સર્વે નિકાલ થાય છે, અને જન્મ આપનારી માતા અને બાળક બન્ને સુરક્ષિત રહે છે. એવે પ્રસંગે સ્ત્રી જનન ઈંદ્રિયોમાં જે એક મોટી આશ્ચર્ય કારક યાત્રિક શક્તિ છે. તેને યોગે ગરભ સુરક્ષિત બહાર આવે છે. એ પ્રસંગે કોઈ માણસને વચમાં પડવાની કંઈ જરૂર નથી. માત્ર વ્યવસ્થા અને સહાય કરવી. આ કામમાં વચમાં હાથ ધાલવાથી સ્વભાવિક શક્તિને અડચણ કર્યા જેવું માત્ર થાય છે તેથી કરીને, નહીં થનારાં એવાં ઘણાક પ્રકારનાં દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું છતાં જુના વિચારની મુલાણી વચમાં વચમાં જે નકામો હાથ ધાલે છે તે ઘણુંજ અયોગ્ય છે.

પ્રસૂતિનાં અગાડિનાં ચિન્હો.

પ્રસૂત થયા પેહેલાં તે પ્રસંગે ઉપયોગી ચીજો તાજડતોજ મળી આવે તેવી સગવડ કરી મુકવી જોઈએ. નવમા મહિનાની આખરે એ ચિન્હ થવા માંડે છે. તે ઉપરથી પ્રસૂતિનો સમય નજદીક આવ્યો, એમ સમજવું. પ્રસૂતિને આઠથી પંદર દિવસ બાકી હોય એટલામાં ગરભ મિચે કેડમાં ઉતરે છે. અને પેટ ઝોસરાણુ એમ કહે છે. એવું થવાની અગાડ, છાતીમાંની ઈંદ્રિયો ઉપર પેટ વધવાના દબાણથી શ્વાસોશ્વાસને જે અડચણ પડતી હતી, તે પેટ ઝોસરાવાથી બંધ પડીને શ્વાસોશ્વાસ પ્રથમના કરતાં વધારે સારી રીતે ચાલે છે, પણ બીજું ઘણીક બીજા ઉત્પન્ન થાય છે બરાબર બેસાતું કે ચડાતું નથી. જંગો ભરાઈ ગએલી લાગે છે, પથારીમાં સુઈ રહેવું ગમે છે મગ મૂત્રાશય ઉપર દબાણ પડવાથી વારંવાર ખીસાળ થાય છે. પેટમાં મગ આવી વારંવાર ઝાડે જવાની હાજત થાય છે. ઈંદ્રિય દારે સફેદ સ્ત્રાવ થાક છે. તે ઉપરથી પ્રસૂતિ કાળને એક બે દિવસ છે એમ સમજવું. કેટલીક સ્ત્રીઓને તો આ પિચ્છાસ્ત્રાવ પ્રસૂત હોવાની પેહેલાં પાંચ છ કલાક અગાડથીજ થવા માંડે છે આ વેદના થયા પછી એવીસ કલાકની અંદર પ્રસૂત થશે એમ સમજવું.

પ્રસૂતિને વેદના જે પ્રકારની થાય છે. સ્ત્રીઓને તે સમજવી કઠણ પડે છે. સત્ય વેદનાથી પ્રસૂતિ થાય છે અને મિથ્યા વેદનાથી ગરભપાત થાય છે. માટે સત્ય અને મિથ્યા તે સ્ત્રીઓને શિખવું જો-

છએ. ગિથ્યા વેદના હોય તો ઝટ વેદની કને બંધ કરાવવી. સત્ય વેદનાથી પ્રસવ થાય છે અને મિથ્યા વેદનાથી ગરભપાત થાય છે.

પ્રસૂતિની ત્રણ અવસ્થા.

વેદે પ્રસૂતિની ત્રણ અવસ્થા માનેલી છે. પેહેલી પ્રસૂતિને થોડું થોડું પેટમાં દુખવાથી તે ગરભાશયના મુખ (કુલ)માંથી ગરભનું માથું બહાર પડે ત્યાં સુધીની, બીજી, બાલક જન્મે ત્યાં સુધીની ત્રીજી, ઓર (જરાયુ) બહાર પડે ત્યાં સુધીની પ્રથમ અવસ્થા આમાં વેદનાને યોગે કરીને ગરભાશયનું કુલ (મુખ) ઉઘડવા માંડે છે. આ અવસ્થામાં વેદના વાદકાપ જેવી થઇને તેથી સ્ત્રી કકણાટ કરે છે, અને એ કકણાટ કરવો, એ પેહેલી અવસ્થાનું ચિન્હ છે. એ વેદના થતી વખતે તે પ્રસૂત સ્ત્રી ઘણી અસ્વસ્થ (ગાભરી) થાય છે, અને કમ્મર નિચે દાખવાનું કહે છે. આ અવસ્થાની આખરે ગર્ભા શયનું મુખ સાફ ઉઘડી, ઇંદ્રીય દ્વારે થતા સ્રાવમાં થોડું ઘણું લોહી વહે છે આ વખતે સ્ત્રી પોતાની મેળે ઘણું કણુકે છે. તે વખતે ગર્ભનું માથું ગર્ભાશયના મુખમાંથી બહાર આવે છે;

બીજી અવસ્થા વેળુ જલદી જલદી આવીને તે વધારે વખત રહે છે. આ વેળુથી સ્ત્રી શ્વાસ છુટી રાખીને આપોઆપ કણુકે છે, અને તેને જે કાંઈ પકડવાનું મળે તેને મજબુત પકડે છે. દરેક વેળુમાં છોકરૂ વધારે વધારે આગળ આવે છે, અને બાળક જનમ્યું કે બીજી વ્યથા પુરી થાય છે.

ત્રીજી અવસ્થા જે વેળુથી છોકરૂ જન્મે છે, તે વેળુ ઘણું કરીને ઓર છુટી પડી ગર્ભાશયમાંથી છુટી રહે છે. અને બાળક જનમ્યા પછી પાછળથી એકાદી વેળુ આવી કે તેની સાથેજ, તે બહાર નિકળી આવે છે અથવા છોકરૂ જનમ્યા પછી વળી બીજી એક બેચાર વેદના થઇને થોડા વખતમાં ગર્ભાશય અને ઓરનો સંગંધ તુટી જઇ, ઓર બહાર પડે છે. અર્થાત્ બાળક જનમ્યા પછી સરાસરી બેથી ત્રીસ મીનીટની અંદર તેનો નીકાલ થાય છે કવચિતજ અરથા કલાક કરતાં પણ વધારે વખત લાગે છે. પરંતુ પ્રસૂતિની વ્યવસ્થા સારી રાખી હોય તો, ઓર પડવામાં વાર લાગતી નથી.

ગર્ભની આસપાસની પાણીની કાથળી એ પ્રસૂતિની પેહેલી અવસ્થાની આખરે કે બીજીની શરૂઆતમાં પોતાની મેળે ફાટીને તે-

માંથી પાણી વહે છે. ધણું કરી પાણીના વેહેવાની સાથેજ બાળક જન્મે છે. એમ થયું તો ધણુંજ સારું. પણ કોઇ કોઈ વાર પાણી વહી મયા પછી કેટલીક વારે પણ છોકરું આવેછે. પછી કોઇ વખત પ્રસૂતિનો ક્રમ એટલી તો ત્વરાથી થાય છે કે ત્રણે અવસ્થા એક પછી એક, ન અટકળી શકાય એટલા વીલંબમાં થઇ જાય છે.

સુયાણી ગર્ભિણીને નવમો મહિનો બેઠો કે, હરતજ સુયાણી ને બોલાવીને તેની જોડે પ્રસૂતિની મિત્રાચારી કરાવવી એમ કરવાથી સગર્ભાને સુયાણી ઉપર વિશ્વાસ બેસીને ખોટી લજ્જા લાગશે નહીં એમ નહીં કરતાં પ્રસૂતિનો ક્રમ ચાલું થયા પછી, સુયાણીને એકા એક બોલાવ્યાથી, પ્રસૂત યનારીને પરાયાપણું લાગી, તે મનમાં સંકોચ પામે છે. પ્રસવ થતી વખતે લજ્જા ધરવા જેવી અનેક ખીનાઓ બને છે, ને લાજવાથી વેદનાને વધારે અડચણ પહોંચે છે માટે પહેલેથીજ પરિચય કરાવ્યો હોય તે સારો. પ્રસવને દિવસે સુયાણીને બોલાવી, તે ગર્ભિણીને જરા જરા વેદના થવા લાગે કે બોલાવવી.

પ્રસૂતિની વ્યવસ્થા.

ગર્ભાવસ્થાના પુરા દહાડા થઇ ગયા પછી ગર્ભિણીને થોડી થોડી વેદના થવા લાગી, એટલે પ્રસૂતિની પહેલી અવસ્થા શરૂ થાય છે. આ વખતે તેને ટાઢથી બે તોલાં એરંડીઉં, ઉના પાણીમાં કે આદુના રસમાં આપવું તેથી કરીને, ગર્ભાશયને કિંતેજન મળેછે, અને થોડા વખતમાં મળવિસરજન એટલે ઝડો થઈ, સ્ત્રીની ઇંદ્રિની બા-જુની જગ્યા ખાલી થાય છે, અને ગર્ભને બહાર આવવાને મોકળી જગ્યા મળેછે. આ અવસ્થામાં ગર્ભિણીએ સુઈ રહેવું નહીં. બેસવું, ફરવું, ને થોડું થોડું કામ કરવું. વળી એરંડીયું આપ્યા છતાં પણ ઝડો ન ઉતરે તો ગરમ પાણીમાં કકડો બીજવી, તેથી તેનું પેટ અને કમર વગેરે શેકવું. એથી ઝડો અને પીસાળ બેઢ થશે. આ વખતે તેને સારું ખાવાનું ને લુમડાં વગેરે સઘળું તૈયાર રાખવું. ખીજી અવસ્થાનો આરંભ થયા પછી એટલે ગર્ભાશયના સુખમાંથી માથુ બહાર આવે, અને વેણુની વેદના થવા માંડે કે, તરતજ સ્ત્રીએ ખાટલા ઉપર સુવું. અને ચાદર ખીજું કપડું ખાટલાના પાયા જોડે બાંધી, તેના હાથમાં આપવું; એટલે જ્યારે જ્યારે વેણુની વેદના થઇ આવશે, ત્યારે ત્યારે તેને બેંચવાથી તેને વેણુ આવવામાં જોર મળશે. ખાટલા ઉપર સુતા પછી પગની તરફ આવેલા ખાટલાનો

પાયાના ઉપરના માથા ઉપર અથવા બીંત ઉપર પોતાના પગ ટેકવી તેની મદદથી સ્ત્રીએ વેણમાં જોર કરવું આ વેદના થવા માંડી એટલે શ્વાસ બહાર ન છોડતાં જેમ જેમ વધારે વધારે વેણ આવે તેમ તેમ વધારે વધારે વેણથી જોર એટલે તેથી કરીને ગર્ભ સેહેલાઈથી બહાર આવશે. ગર્ભનું માથુ સ્ત્રી ઇંદ્રિના મ્હોડા આવવા લાગ્યું કે તરત સ્ત્રીએ ખાટલાના ડીનાગ ઉપર ઢગરાં આણીને ડાબી બાજુએ સુઈ જવું, અને ઘુંટણ પેટ પાસે લાવીને બે જાંગની વચ્ચે ઉસીકું લેવું.

વિટપને આશ્રય - જાળકનું માથું સ્ત્રીની ઇંદ્રિની પાસે પાસે આવીને વિટપ ટુલવા માંડે કે તરત ડાબા હાથની આંગળીને તરમ સુંવાળું કપડું વિટાળી, વિટપ તથા ઘાટી ન જન્ય એટલા માટે તે આંગળીના પછવાડેના ભાગથી સંભાળીને વિટપને એવો દાબ આપવો કે તેને થોડે છોકરાની આગળ આવવાની ગતિને કાંઈ હરકત ન પડતાં, વિટપને આશ્રય મળે ગર્ભણીને આ પેહેલીજ પ્રસુતિની પાળી હોય, તો પ્રસુતિનો આરંભ થયો કે તરતજ વિટપને બહુજ ઉના પાણીએ શેકવાથી તે ફાટવાનો ભય કમી થાય છે. સ્ત્રી ઇંદ્રિય-દ્વારે માથું બહાર પડવા માંડે કે તે આપણા જમણા હાથની હથેળી પર લેવું. પણ તેને જોરથી દાબીને પકડી રાખવું નહીં. અને તેનું સ્વભાવિક રીતે થનારું ચક્રાવર્તન (ગોળ ફરવું) થવા દેવું મેણે થોડે કરીને જેમ જેમ ખાંધને શરીર બહાર આવતું જાય, તેમ તેમ તે માથું આપણા શરીરભણી લેવું. માથુંને ખમા બહાર આવ્યાં છતાં પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વિટપને આશ્રય આપતાં રહેવું. માથું બહાર આવે કે તરતજ એ સ્ત્રીએ ગર્ભાશ્રય (પેટ) ઉપર હાથવડે જોરેથી દબાણ કરવું. જેમ જેમ છોકરું વધારે વધારે બહાર આવતું જાય તેમ તેણે પેટના નિયંત્રા ઉતરતા ભાગ ઉપર વધારે ને વધારે દબાણ કરતાં જવું; અને બધું બાળક તથા ઝોર બહાર પડે ત્યાં સુધી અને પછી બાંધે ત્યાં સુધી તે હાથનું દબાણ કાઢી લેવું નહીં એવી વ્યવસ્થા રાખવાથી તથા પેટના નિયંત્રા ભાગપર એટલે પેડુંપર હાથ ફેરવ્યાથી ઝોર જલદી બહાર પડે છે.

બચાંનું ફક્ત ડોકુજ બહાર આવી રહ્યું, તો થોડો વખત વાટ જોઈને બચાંનું માથું ઘણુંજ હલકી રીતે ધરીને અને તેની કાખમાં આંગળી ધાલીને, હળવેને ધણી સંભાળથી શરીર બહાર કાઢવું પણ એ કામમાં ખીન કાળજી થઈ, તો છોકરાંના ગળામાં સ્ત્રી ઇંદ્રિને

શંસો બેસવાથી તેનું મૃત્યુ નિપજશે. માટે એ ક્રિયા કરતાં પહેલાં પ્રથમ બધા પેટપર હલકે હાથે ચોળી જોવું. કારણ કે તેથી કરીને જ કોઈ કોઈ વાર વેદના સર થઈ છોકર બહાર આવે છે. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કાખમાં આંગળી નાખીને બાળકને બહાર કાઢતી વખતે કોઈ એક બીજી સ્ત્રીએ પ્રસુત થનારી સ્ત્રીના પેટપર નોરથી કાખણ રાખવું. એટલે જણનારી ને રક્ત આવ થવાની બીક થોડી રહેશે.

પ્રસુતિને મુશ્કેલી ન આવે તેનો ઉપાય.

સોયાણીએ પ્રસુત થનારી સ્ત્રીના હાલ હવાલ કરવા નહીં તથા બીજા ઉપાય એછેકે સ્ત્રીએ ગર્ભ રહ્યા પછી તેણે સારો પૈથિક પચે એવો, ખોરાક લેવો સ્વચ્છ હવામાં ફરવું હરવું, તથા શક્તિ વધે એવા બીજા ઉપાયો કરવા. અથવા કોલનવાટર કે હમરીનો રસ કાઢી હાથ પગ ને તળીએ ચોળવા અગર સુધાડવાં તથા મુખ ઉપર કંકુ પાણી છાંટવું. માણસની બીજાં તાં કરવી નહીં. લસગુળો રસ સુવસા. અ-જમાનું ડુંભુ; વજનું અંજન. નવ આદિરોક (ધંધામાં મીઠાચદ સ્ટીમ્યુલન્ટ) પીવો.

બાળકની અને જણનારીની તાત્કાલીક વ્યવસ્થા.

છોકર જન્મ્યું કે તરતજ એક બાઇએ તે સ્ત્રીની, અને બીજી બાઇએ તે છોકરાંની સારવાર કરવા લાગવું એકની વ્યવસ્થા થઈ રહે ત્યારે બીજાની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ એમને એમ રહેવા દેવું નહીં.

છોકરું જન્મ્યું કે તરતજ તેના શરીર ઉપર થોડું થંકુ પાણી નાંખવું. ને તેના ગળામાં જો ચિકણો પદાર્થ હોય તે કાઢી નાંખવો કોઈ છોકરાંને કુગળીના પાતળા ફેતરાં જેવાં અસીર હોય છે તેને નખથી તરતજ સાફ નહીં કરતાં જો છોકરું તેમાં ચાર પાંચ મિનીટ રહ્યું તો તે મરી જશે. છોકરું શક્તિવાન હશે તો તે જન્મતાંજ શ્વાસોશ્વાસ લેવા માંડેછે, ને મોટેથી રહેછે. છોકરાને જો બરોબર સારીરીતે શ્વાસોશ્વાસ જનો હોય તો નીચે કહ્યા પ્રમાણે નાળ કાપવી.

નાળ કાપવા વિધે—છોકરાંની કુંટીથી સુમારે બે ઇંચ (ચાર આંગળ) ને છેટે સુતરનો દોરો ચોડવો અથવા છવડો કરી તેનાથી નાળ બાંધવી એ બાંધ્યાં પછી બાંધેલી જગ્યાથી ઉપર પ્રમાણેજ ચાર આંગળ બીજી જગ્યા છોડીને તે બીજી જગ્યાએ ફરી બાંધવી અને પછી આ બન્ને બાંધનની વચ્ચે વચથી તે નાળ કાપવી આમ

કર્મથી એક તો રક્તસ્રાવની બીજ મટે છે, અને કદાચિત ખીન્ન
છોકરું ગર્ભાશયમાં હોય તો તેને પણ ઇન્ન પોહોચશે નહીં નાળ.
એવી રીતે સખત બાંધવી કે, તેનાથી રક્તસ્રાવ થવાનો ભય મટી
જાય અને નાળ પણ તુટે નહી. નાળ કાપ્યા પછી તેનો જે કટકે
ઝોર સાથે વાગેશે છે તે કાઢ એક જગે ઘટ્ટ પકડી રાખવો નહી
તો તે પાછો અંદર જશે રહેશે કાઢ ઝોર બહાર પડ્યા સિવાય
નાળ કાપનાં નથી, તો તેમાં કંઈ હરકત તો નથી. તે પછી છોકરાં
ને ચણાના લોટ કે સાબુ આપણ હાથમાં ચોળાને તેને શરીરે
પોચે પોચે હાથે તેનું મર્મ બાંધવું. તે વખતે નાક, મોઢું ને કાન
સંભળવાં કે તેમાં પાણી ન જાય તે નાળ ઉપર સ્વચ્છ કપડું
બાંધવું.

સુવાવડની વ્યવસ્થા બાળક જન્મ્યું કે. તરતજ સ્ત્રીને ચત્તી
કરીને તેના પેટના ગેળની ઉપરની બાજુ હાથે દાખીને પકડવી.
આ હાથ ઝોર પડ્યા પછી સુવાવડી પટો બાંધે ત્યાં સુધી કાઢવો
નહી. પ્રસૂતિની વ્યવસ્થા સારી રીતે રાખી હોય તો એવી દશ મી-
નીટની અંદર ઝોર બહાર પડશે. જે જલદી ના પડે તો પેટ ઉપર
હળવેથી દાખીને હાથ ફેરવો અટકે ઝોર બહાર આવશે. એર ગર્ભા-
શયથી છુટી પડી છે કે નહીં તે જોવાને સાડ સ્ત્રી* ઇંદ્રીના દ્વારની
નાળ પકડીને, હળવેથી એકદવાર જરા ખેંચી જોઈ હોય તો તેમાં
હરકત નથી તેનો ગર્ભાશયથી સંબંધ તુંટ્યો હશે તો તે તરત બ-
હાર આવશે પણ કેળ ખેંચીને ઝોર બહાર કાઢવાનો કદિ પણ
યત્ન કરવો નહી કેમ કે એમ કરવાથી ગર્ભાણીના પ્રાણને હાની
પોહોચાનો ભય રહે છે. વધારેમાં વધારે અસ્થા કક્કાકમાં જે ઝોર
ન પડી, તો સારી હુશિયાર સુવાણી અથવા વૈદની મારફતે તરતજ
વ્યવસ્થા કરાવવી. ઝોર પડ્યા પછી ગરમ પાણીથી જથ્થાનારી
ને ચત્તી સુવાડીને તેના આંગ ઉપરનો લોહીનો સર્પ ભાગ સ્વચ્છ
કપડાથી ઘોળ નાખવો. અને પછી તેને પટ્ટા બાંધવે, અગવું જુતા
કુગડાનો સુમરે દોઢે વેન પહેળવનો, ને સાત આઠ હાથ લખા-
ઈનો હોવો જોડએ. અને તે જથ્થાનારી સ્ત્રીને ઉભી કે બેઠી કર્યા
વિના તેનાથી સહન થાય, નેટકો સખત બાંધવો આ તેના ઢંચરાના
થાપાના હાડકાં ઉપરથી તે ટુંટીની ઉપર ત્રણચાર આંગળ લગી
આવે, એવો બાંધવો. અને તેની વચમાં પેટની ચામડીની ચીપટી
આવે નહી. પછી તેના ઉપર એક દોરાનો કંદોરો બાંધવો ને તેને

આધારે એક લંગોટા અથવા કચ્છો વળાવવો. એ મદદથી પ્રસૂત થએલી સ્ત્રીની ઈંદ્રીપર લુગડાની વડી મુઠવામાં આધાર મળે છે. જે ધડીના હુચાને વારંવાર બદલ્યા કરવા જોઈએ. તે પ્રસૂણીને ગરમ પેહેરાવી ઓઢાડીને નીરાતે ઉંઘવા દેવી. જણનારીને પવન સરદી વીગેરે લાગવા દેવા ન જોઈએ. તેણીના ખાટલા નીચે બળતી સઘડી મુકી રાખવી તેને કાઢની સાથે જોંલાવવા કે મળવા નહીં દેતાં તેના મનોવિકારમાં ક્ષોભ થાય તેવી વાત ગીતકુત્ર છોડી દેવી. તેને ખાવાને ત્રણ દિવસ લગી રાગ (કાંજી) વગેરે લલકો ખોરાક આપવો. એને ચેત્તા દિવસથી સીરો ખાવા આપવો. પણ જ્યાં લગી નાળ ખર્ગ પડીને તેનું મૂળ સુકાઈ જાય, ત્યાં લગી દાળ કડોળ આદિ વાયડા પદાર્થ ખાવા આપવા નહીં તથા પાણી પણ વાવળીંગ આદિ પદાર્થથી ગરમ પીવા આપવું તે જાણે તે દિવસથી ઓછામાં ઓછા ચાર દિવસ સુધી તો તેને કદી ઉઠવા દેવીજ નહીં. પછી જોઈએ તો પાંચમા દિવસથી ઝાડા પાણી વગેરે અગત્યની જાબત રાઈ માત્ર કે વચિતજ તેને ઉઠવા દેવી.

અનંતર વેદના. એટલે પછવાડેથી થતી વેદના—પ્રસૂત થયા પછી થોડા વખતમાં ગર્ભાશયનું સંક્રોચ થવું તે સમયે પ્રસૂતના પેટમાં દુખવા માંડે છે, અનંતર વેદના, નરવેણા, અથવા વાયું ગોળો એમ કહેછે આ દુઃખ નહીં સહન થઈ શકે એવું હોયતો અરીસના અર્કનાં ૧૫-થી-૨૦ ટીપાં પાણી સાથે મેળવીને પીવા આપવાં આ વેદના પહેલી પ્રસૂતિની વખતે થતી નથી.

ઝોર પેટમાં રહી જવાથી થતા ઉપદ્રવો —પ્રસવ થયા પછી ઝોર બહાર ન પડી હોંય તો તેથી મુગ, આફરો, અને મંદાગની થાય છે અને તેથી પ્રસૂતિને હાની થવા સંભવ છે.

ઉપાય—સર્પની કાચળી, કડવી તુંબડી, કડળ ધી સોડી, તથા સર્પવનું ચુરું, સરાસિયા તેલમાં બીજવીને તેની ધુમાડી યોનિની ચારે મેર દેવાથી ઝોર તુરત પડી જાય છે.

કેટલીક સ્ત્રીએ પ્રસવ પછી કેટલીક જાતની દવાની પોટલી પહેરે છે પણ પ્રસવ વખતે પોળો થએલો ભાગ અમુક વખતે પાછો સંકુચિત થાય છે માટે તેવી પોટલી પહેરવી એ કેવળ વ્યર્થજ છે.

મરી ગયેલ ગર્ભનું લક્ષણ.

અંદર ગભ મરી ગયો હોયતો તે ચાલતા નથી પ્રસવની પીડા થતી નથી. મુત્ર તથા કફનું પડવું વગેરે પ્રસવનાં ચિન્હો છે તે થતાં

નથી, શરીર કાળાશ સહિત પીગળું થઇ જાય છે, શ્વાસ દુર્ગંધવાળા થઇ જાય છે, અને મરેલો ગર્ભ સૂજી જવાથી શૂન થાય છે.

ગર્ભમાં મરેલાંનો ઉપાય—મરપતી કાંચળી, કોષ્ટ, સરસવ એ ધુંટી કડવા તેલથી ભારે ઘણી દેવી. તેથી બહાર ન આવેતો વાર નહી કરતાં તુરત ગભનું જે જે અંગ યોનીમાં બાકી રહ્યું હોય તે તે અગને સુંવાણી શસ્ત્રથી વેદની મદદથી કાપીને કાઢી લેવું. અને પ્રયત્નથી સ્ત્રીનું રક્તણુ કરવું. ગભને કાઢી નાંખ્યાં પછી તે સ્ત્રી ના શરીર ઉપર ગરમ પાણીનું સીચન કરવું. તે પછી શરીરે તેલ ચોળવું તે યોનીમાં ધી નાંખા, આથી યોની દ્રોમળ થઇ શૂન પણ મટે છે.

સુવાવડીને જે કાંઇ પણ ઉપદ્રવ જણાય તેને માટે દેશી વેદો ખાસ સુવાવડીને ક્વાથ વિગેરેથી દ્રોમ આપવાનું કહે છે એ ક્વાથ ખરેખર સુવાવડના દરદોને માટે અમત્કારીક છે.

સઘળું ખરાબ રકત નીકળી રહ્યા પછી સુવાવડી સ્ત્રીએ એક માસ સુધી સ્તિગ્ધ પથ્ય, અને અદ્ય ભોજન કરવું. નિત્ય શેક તથા તેલ ચોળવું, અને પથ્ય માટે કાળજી રાખવી દોઢ માસ પછી, અથવા ફરી રજો દર્શન થાય ત્યારે સ્ત્રીનું નામ “ સુવાવડી ” મટે છે, એમ ધનવંતરીનો છે ચાર માસ થયા ત્યાં સુધી કંઈ પણ ઉપદ્રવ નથી એમ જણાય ત્યારે સુવાવડના પરહેજ મુકવવા.

• સ્ત્રીનાં કેટલાંક સાધારણ દરદો.

કેટલાક રોગો એવા સાધારણ છે. કે તેથી સ્ત્રીને બહુ દુઃખ થાય છે. અને એવા રોગોનું આગળ કાંઇપણ વિવેચન આપવામાં આવ્યું નથી તેમનુંજ અહિં વિવેચન આપ્યું છે. એ રોગો નચે પ્રમાણે:—

૧ પ્રદર ૨ યોની કુંડ, ૩ યોની મુખનું સૂજી આવવું, ૪ પેશાબમાં બગતરા થી, ૫ કેડનું દુષ્પ્રવું, ૬ સ્તનપાક, ૭ ગર્ભાશયનો બ્રંશ અને ૮ પીડિતાર્તવ.

પ્રદર અને તેનો ઉપાય.

પ્રદર એટલે સ્ત્રીના ગુહાભાગમાંથી થતો એક જાતનો સ્ત્રાવ આ સ્ત્રાવ કવચિત્ પીગાશપર અથવા કવચિત્ લીલાશપર અગર ગુદાશપર હોય છે. વખતે તે સફેદ પાણી જેવો હોય છે. તે વખતે ચીકાસદાર હોય છે. ગર્ભાશયમાંથી અગર યોનિ માર્ગમાંથી એ પ્રદાર્ય

નીકળતો હોય તે પ્રમાણે તેની ચીકણમાં ફેર પડે છે. ગર્ભાશયમાંથી જે સ્ત્રાવ થાય છે. તે વિશેષ ચીકણું હોય છે. આને આપણામાં સ્ત્રીઓ સફેદ પાણી પડે છે અગર ધાતુ જાય છે એમ કહે છે સ્ત્રીને આવી રીતનું પાણીનું પડવું ફક્ત ગર્ભાશયના વિકારને લાગે છે થાય છે એટલું જ નહિ પણ કેટલીક શારિરીક વિકૃતિને લાગે છે પણ આ ચિન્હ દેખાઈ આવે છે. પાણીનું પડવું એ શરીરને ફીણ કરનાર છે. એટલું જ નહિ પણ જો તે ગર્ભાશયમાંથી પડવું હોય તો તેથી ગર્ભાશયના દીધ વરગતું અતુમાન થાય છે અને વન્યા દોષ સ્થપિત કરવતું એ સુખ્ય કારણ થઈ પડે છે. ન તેટલા માટે યુવાન સ્ત્રીમાં પ્રદર દેખાય છે. તો તેને માટે યોગ્ય તપાસ કરવો જોઈએ ને તેનું જે કારણ મળી આવે તો દૂર કરવું જોઈએ. દરેક મર્મસ્થાનની પેડે સ્ત્રીની શુભેન્દ્રિમાંથી પણ સ્વાભાવિક રીતે એક જાતનો સ્ત્રાવ થાય છે કે જે તે મર્મસ્થાનો લાસાં રાખવાને માટે પુરતો છે પણ જો એ સ્વાભાવિક સ્ત્રાવ વધી પડે તો તે સ્ત્રીને કવરાવે છે ને જ્યારે આવી રીતે તે વધા પડે છે ત્યારે જ સ્ત્રીઓ ઘણું કરીને એ વાત જાહેરમાં લાવે છે.

ઉપાય:—૧ એક એક તોલાભાર જેઠીમધ તથા સાકરને ચોખાના ઘોણામાં વાટીને પીવાથી પ્રદર મટી જાય છે. ૨ કાંશકીના મૂળનું ચૂર્ણ સાકર તથા મધમાં ખાવાથી પ્રદર મટી જાય છે. ૩ પવિત્ર સ્થળમાં ઉગેલી વ્યાઘ્રનખીના ઉત્તર દીશા તરફના મૂળને ઉત્તર ક્ષાણુની નક્ષત્રમાં લાવીને કમરે બાંધી રાખવાથી પ્રદર મટી જાય છે. ૪ રસવંતી તથા તાદગળનાં મૂળને વાટીને મધમાં કાલવી ચોખાનાં ઘોણા સાથે પીવાથી સર્વ દોષોથી થયેલ પ્રદર પણ મટી જાય છે. ૫ સૂંઠ તથા ભારંગીને વાટી ચોખાના ઘોણામાં પીવાથી પ્રદર તથા શ્વાસ મટી જાય છે. ૬ ઉચરાના ફળનો રસ મધ નાંખીને પીવાથી, તથા તે ઉપર દૂધ સાકર અને ભાત જમવાથી પ્રદર મટી જાય છે. ૭ આંબળાંતો માર, આયુર્ભીજી ગળાનું સત્ત્વ ગુંદ, ચીમેડ, ઘોળા મુશળી, મેથીનું ચુણું, ટંકણખારનાં પોતાં મુકાં ૮ ૧૮કડી પુત્તાવી તેની પીચકારી મારવી.

ચોનાકાંડૂ અને તેનો ઉપાય.

ચોનીના ઉપલા ભાગમાં વળતે સ્ત્રીને એવી સખ્ત કાંડુ આવે છે કે તેનાથી તે સહન થઈ શકતી નથી ને ખરજ કરે છે ને તેથી તે ભાગ છોલાય છે ને જાળા કરે છે બહુ ખણવાથી તે ભાગ જરા સોજ આવેલા જેવા ગણાય છે. તોપણ એ રોગની ચિકિત્સામાં

એટલું ધ્યાન રાખવાનું છે કે તે કાંઈ ખાસ જીદો રોગ નથી પણ કટલીક શારીરિક સ્થિતિને લખને કે ખોરાક અથવા પોષણના ફેરફારને લખને તેમજ ગુણમાગતી કાંઈ વિકૃતિને લખને તે થઈ આવે છે તે તેટલા માટે ખરજ હલકી પાડવાના ઉપાયની સાથે મૂળ વિકૃતિ જોને લખને તે આગળ કરેછે તેના ઉપાય આપવાની વિશેષ જરૂર છે.

ઉપાય:—કરો મસાલાદાર ખોરાક, ખટાઈ, મસ્યું વગેરે પદાર્થો. અંધ કમવામાં ને એકદમ જે વખત દસ્ત સાફ આવે એવી દવા આપવી. એરંડીએક તેવના જીવાળ આપવા.

કેડનું દુખતું અને તેનો ઉપાય.

સ્ત્રીને કેડનું દુખતું એ પણ બહુ દુઃખદાયક ચિન્હ છે. ને તે ઘણીજ જીદી જીદી જાતનાં કારણોને લખને થાય છે. રજોદર્શનનું એ સ્વાભાવિક ચિન્હ છે ને રજોદર્શન સ્ત્રીને પ્રથમ આવતાર હોય ત્યારે તેમજ દરવખતે રજોદર્શન થવા પડેલાં સ્ત્રીને કમરમાં દુખ્યા કરેછે વળી આ દુખ્યાવો રજોદર્શનના વખતમાં પણ રહેછે ને તે પછી પણ થોડો ઘણો દેખાય છે. આ પ્રમાણે તે સ્વાભાવિક અને તન્દુરસ્ત રજોદર્શનમાં રહે છે તો બ્યારે તેની કાંઈક વિકૃતિ હોય ત્યારે તે બહુજ સખ્ત હોય તેમાં નવાઈ શી ? રજોદર્શન શિવાય કમળ કંદના ક્ષતને લખને કે ગભાશય કે ગર્ભચાંડ સ્થળાંતર થયેલ હોય તો તેને લીધે પણ કમરમાં દુખ્યા કરેછે. આદ સગલું મમસ્થાનના વરંમથી તેમજ સુતાવડની કે કમુવાંવડની કોઈ વિકૃતિ રહી જવાથી પણ કમર દુખે છે. પ્રદગ્નાસતન આવવાળી સ્ત્રીની કમર પણ હમેશાં દુખ્યા કરે છે તેમજ મૂળ સર્ગનાં કે ગર્ભાશયના ઉપાયનાં વ્યાધિથી પણ કમર સાધારણ રીતે દુખ્યા કરેછે. ગર્ભાશયના વ્યાધિને લખને દસ્તની કમજબી થાય છે ને ને પણ કમરના દુખ્યામાં હમેશાં કરે છે. સંધિયા શૂન અને સફરાના વ્યાધિઓને પણ કમરના દુખ્યાવના કારણ તરીકે ગણવામાં આવેલ છે ગમે તે કારણથી શરીરમાં ક્ષીણતા આવે તો તેથી કમરમાં દુખ્યાવો થવા સંભવ છે ને તે દુખ્યાવો ઉઘોળી કરતાં બેઠાડુ સ્ત્રીને વધારે પીડે છે.

ઉપાય:—દસ્ત સાફ આવે એવી દવા આપવી સારો પોષણકારક ખોરાક લેવો. કમર ઉપર તંગ પટો બાંધવો તે ભાગ ઉપર કારો શેક કરવો, કિના પાણીમાં બોબેલ ફલાલીનના કટકા વડે શેક કરવો. રૂપીયાભાર એરંડીના બીંતી દુધમાં ખીર કરી ખાવી બલદાણા, બાબચી ગોળ ધીમાં પાક કરી ખાવું.

પેશાબમાં બળતરા અને તેનો ઉપાય.

ધણીજ જુદી જુદી જાતનાં કારણોને લઈને પેશાબમાં બળતરા થાય છે. ગર્ભાશયનાં તથા યોનીમાર્ગના જુદા જુદા રોગોમાં પેશાબ કરતી વખતે બળતરા થવી એ એક મોટું ચિન્હ છે, તે જ્યારે યુક્ત પેશાબમાં હોય છે ત્યારે પેશાબ પણ વારંવાર થાય છે યોનિમાર્ગના દીર્ઘ કે તીક્ષ્ણ વરમમાં તેમજ તે ભાગમાં કાંઈ ક્ષત હોયતો તેને લીધે પેશાબ કરતી વખતે ધણીજ સખ્ત દાહ થાય છે બાદ કમળ-કંદના ક્ષતને લઈને તેમજ ગર્ભાશયમાંથી કે કમળ મુખમાંથી કે યોનીમાર્ગમાંથી જો કાંઈ પ્રદરનો સ્ત્રાવ થતો હોય તો તેને લઈને પણ પેશાબમાં બળતરા થવા સંભવ છે. પ્રમેહ વિકૃતિથી પ્રસૂતી થવાથી તથા મૂત્ર માર્ગના વરમને લઈને પણ પેશાબ દાહ યુક્ત આવે છે. ગર્ભાશય સ્થળાંતર થયું હોય કે ગર્ભ અંડમાં સોજો થયો હોય તોપણ પેશાબમાં દાહ થાય છે તથા પીડિતાર્તવ વાગી સ્ત્રીને પણ પેશાબ બળે છે. યોનીના અંતર ઝોટના ક્ષતથી તથા યોની મુખ ઉપર ઉપદંશ કે બીજી ગમે તે જાતના ક્ષત પડ્યાં હોય ત્યારે મૂત્રનો સ્પર્શ થવાથી તે ભાગ બળે છે. આ એક જાતનું ચિન્હ છે. પણ તે કાંઈ ખામ રાગ નથી.

ઉપાય:—અનમૂળ, આંગલીના પાનનો રસ, આંબળાનું પાણી, ઓથમી શર્ક, ગળજલી શીલાજીત, સુરોખાર એપીવાં.

સ્તન પાક અને તેનો ઉપાય.

સ્તન પણ સૃષ્ટિ કૃત્વિત્ત્વકર્મ અવયવની ગણતરીમાં આવે છે. તે ગર્ભાશય તથા ગર્ભ અંડની પેટે સ્ત્રીની પુખ્ત ઉમરેજ તે પૂર્ણ પ્રકૃતિકૃત થણાને પામે છે. ગર્ભાશય ગર્ભનું પોપણ પેટની અંદર કરે છે. તે સ્તન તેનું બહાર નિકળ્યા પછી કેટલીક મુદત સુધી પોપણ કરે છે. જેમ ગર્ભાશયમાં જાને ગર્ભાગ્રમાં દર ઋતુ સ્ત્રાવની વખતે ગર્ભ ધારણ કર્યાની મુદતે અને પ્રસૂત થયા પછી અમુક ફેરફારો થાય છે તેમ સ્તનમાં પણ થાય છે સ્તન એ ચરખીનું અને તન્ટુનું અધારણ છે અને તેમાં દુગ્ધોત્પાદક નળીઓ છે દરેક સ્તનમાં આશરે અઠાર આવી નળીઓ છે જેમાંથી દુધ કૃત્વિત્ત્વક, સ્તન મુખ પાસે આવી ત્યાં બારીક છીદ્રોથી ખુલે છે. આ નળીઓનાં મુખ સ્તન મુખ પાસે ખુલ્લા હોવાથી દાબતાં તેમાંથી દુધ નીકળે છે. સ્તન શરીરથી તદ્દન બહાર તથા સાવ નિરાધાર હોવાથી તેમજ તેના ઉપર શરદી, ગરમી

ધકા જેવ, વિગેરે અનેક જાતના દારૂઓની અસર થવાથી તે વારં વાર પાકી આવેછે સ્તનમાં જો કે બીજા કેટલાક રોગો થાય છે તો પણ તેમાં પાક એ મુખ્ય છે. સ્તન પાક એટલે બધો સાધારણ છે અને તે એવાં નજીવાં દારૂઓથી વખતો વખત થઈ આવે છે કે તેથી અલુવાકેશ્વર થોડીજ સ્ત્રીઓ હશે.

ઉપાય:—સ્ત્રીના સ્તનોમાં સોજે દેખાયતો વિદ્વધિના પ્રકરણમાં કહેલા ઘણા ઘણા ઉપચારો કરવા ગમે તેમ હોયતો પણ સ્તનોને શેક વગેરે સ્વેદન તો દેવું નહિ. સ્તન રોગ ઉપર પિત્તહર શીતળ ઉપચારો કરવા, તથા જળો મુકીને લોહી કઢાવવું સ્તનોને સ્વેદનતો કદી આપવુંજ નહીં ઈશ્વરશુભીના મુળનો લેપ કરવાથી સ્તનરોગ મટી જાય છે. હલદર તથા ધંતુરાનાં પાનનો લેપ કરવાથી સ્તનની પીડા મટે છે. તપાવેલા લોઢાને પાણીમાં ઠારીને તે પાણી પીવાથી સ્તન રોગો મટે છે. વાંઝ કંટોલીના મુળનો લેપ કરવાથી પણ સ્તનના પીડા મટી જાય છે. એરંડાનાં પાન ધંતુરાના પાન બાંધવાં, નવસારનાં પોતાં મુકવાં ઈશ્વરશુભીનાં મૂળ વાટી ચોપડવાં.

પ્રમેહ.

પ્રમેહ પણ ક્ષગવાદિનીની નળીઓને સંકુચિત કરવાનું મુખ્ય કારણ છે. ને તેથી અસાધ્ય વાંઝીઆપણું પ્રાપ્ત થય છે. પ્રમેહ થવાથી કેટલીક વખતે પેટના પડદાનો અગર ચોની માર્ગનો અથવા ગર્ભાશયના વરમ થાય છે. ને તેની અસર ક્ષગવાદિની સુધી પહોંચે છે ને તે મરણાઈ જાય છે પ્રમેહ સ્ત્રી અગર પુરુષો ગમે તેને થયો હોય તો તેની અસરથી ગર્ભાશયનો વરમ થાય છે, જો પ્રમેહ તીક્ષ્ણ હોય તો ગર્ભાશયનો તીક્ષ્ણ વરમ થાય છે ને જો દીર્ઘ હોયતો ગર્ભાશયનો દીર્ઘ વરમ થાય છે કેટલીક વખતે પ્રમેહ તદ્દન મટી ગયો જણાતો હોય છતાં તેનું શુભ વિષ જનું નયો તેમાં ગર્ભાશયનો દીર્ઘ વરમ થાય છે ને અસાધ્ય વન્ધ્યત્વ સ્થાપિત થવા સંભવ છે. પ્રમેહની દીર્ઘ અસરથી કેટલીક વ્યધિઓ ઉપડવા અગર થઈ આવવા સંભવ છે.

ઉપાય:—દારૂ હલદર, દેવદાર, ત્રીફળાં, મોથ એ ક્વાથ પીવો. બાવળનાં પાનનો રસ, માંયાં મોરથુયુ વગેરેની પીચકારી. ૨. આંબળાં ગળોનું સત્ત્વ, લોદર, ખરેટી, આસોદ, ગોખર એ સમ ભાજે મધ નાંખી પીવાં લોદરના પાણીની પીચકારી. ૩ (ઈંગ્રેજીમાં) કોપેલા કેપ સુદસ ખાવી. કોપેલા ક્યુબેલ આઇલ પતાસામાં નાંખી પીવું પાણીની પીચકારી.

ઉપદંશ (ચાંદિ.)

ઉપદંશ જે કે ગભાધન થવામાં કોઇ પણ રીતે અટકાયત કરનાર નથી તો પણ તેને વાંઝીઆપણાનું નિઃસદેહ કારણ ગણવું જોઇએ. ઉપદંશ એ એન એવી રોગ છે ને જ્યારે શરીરના કોઇ પણ આગા ભાગ ઉપર તેનો એપ અડે છે ત્યારે ઉપદંશ થવા સંભવ છે. ચાંદી ટાંકી એ ઉપદંશનું પ્રથમ સ્વરૂપ છે અને તે બે પ્રકારની છે. એક શરીરમાં ઘૂટી નીકળનારી ચાંદી અને બીજી સાદી ચાંદી સાદી ચાંદીનો એપ જાતેટ્ટીયતા ભાગમાં અડવાથી અગર બીજા ગમે તે ભાગમાં અડવાથી ફક્ત તેજ ઠેકાણે તેવું ધાંડું પડે છે. તેથી સ્ત્રી બીજા બગડી જાય છે ને પૂરું રીતે પ્રફુલ્લિત થઇ શકતું નથી. ગર્ભ ધારણ થવાને માટે સ્ત્રી બીજા પરિપૂર્ણ પ્રફુલ્લિત થવાની જરૂર છે. જે કિવાને ઉપદંશ નાશ કરક થઇ પડે છે. કદાપિને સ્ત્રીને ગર્ભ રહી તે વૃદ્ધિ પામે તો પણ ઉપદંશની અર્થ જોરી અસર ગર્ભના અધારણને દૂષિત કરી નાંખે છે. ને તેથી કસુવાવડ થઇ અધુરે માસે તે ગર્ભ નીકળી જાય છે. આવી રીતે ગર્ભ રહેવામાં કે રહેતો ગર્ભને પરિપૂર્ણ મુદતે પહોંચવામાં અડચણ આવતી હોય તો સ્ત્રી બી અંદર ઉપદંશની વિકૃતિ છે કે કેમ તે નક્કી કરવું જોઈએ. નીચે જણાવેલ ગાળનો સ્ત્રીના શરીરમાં અર્થ ઉપદંશનું જોર જરૂરી રહ્યાનું સૂચવનાર છે:—

૧. યોની મુખ ઉપર જખમો તથા ત્યાં રસી વિગેરેનું હોવું.
૨. ગર્ભસ્ત્રાવ અને કસુવાવડ થવી. ૩. સાથગતા મૂળ રી ગાંઠોની વૃદ્ધિ થવી. ૪. શરીર ઉપર ફેલાતો માંઠા અગર ફાગળી વિગેરેનું ઉપડી આવવું. ૫. ચાગડીનો સાધારણ રીતે રંગ બદલાઇ જવો—ચામડીનું કાળું પડી જવું. ૬. ગળાની અંદર ઝીણી ઝીણી ગાંઠો થવી ને ત્યાં દાંત પડવાં. ૭. દખતો વખત શળેખમ થઇ આવવું. ૮. પુંઠ ઉપર મસા ઉપડી આવવા. ૯. જીભમાં ધારા પડવા ને હોઠના ખુણા ખવાઈ જવા. ૧૦. ઘણા કાળ સુધી માથું દુખ્યા કરે. ૧૧. પીડીના હાડકાં ઉપર ગડનું ઉપડી આવવું. ૧૨. કમરમાં દુખાવાનું રહેવું. ૧૩. સાંધાઓ દુખવા. ૧૪. હાથ પગનાં તળાંની ચામડીનું ઉતરી જવું. ત્યાં ઝીણી ઝીણી ફેડકી થવી ને તેમાં છિદ્ર પડવાં. ૧૫ નખ બગડી જવા. ૧૬ માથાના વાળ ખરી પડવા અગર પાંચવાં થવા આ પ્રમાણે ચિન્હો મળે તો ઉપદંશની આશંકા કરવી.

આ બધાં ચિન્હો કાંઈ એકજ સ્ત્રીમાં રાચે હોવા સંભવ નથી પણ કાંઈમાં કાંઈ ચિન્હ તો કાંઈમાં કાંઈ ચિન્હ મળી આવે છે.

ઉપાય:—મોચરસ, સોપારીની રાખ, બોરડીની છાત્ર, શંખ જીરું એ વાટી ચોપડવું કરેણના મુગનું લેપન કરવું. ૨. આકડાના મૂળ, હોંગળો, અકલકરો એનો ધુમાડો દેવો, જળો સુકાવી લોહી કઢાવવું. કારખોલીક લોમનથી ઘેવું. ૩. (દંત્રેજીમાં) બોરાશીક આશીડ ઈંદ્રિયર ભરભરાવી તે પર કપડું કારખોલીક આંધ્રમા બોળી બે વખત મુકવું. ૪. એળચીનું ચૂર્ણ અને સિંદૂર એક એક ભાર રસકપૂર બે વાલ, અને સો પાણીથી ઘોચેત્ર ધીનાં મેળવી ચાંદીપર લગાડવું.

પીડીતાર્તવ—(સ્ત્રીને ઋતુ સમયે સખ્ત પીડા) ગુંદનો પાક આવળતા પાનનો રસ કપુર; કોહેળું, સુરોખાર, ટંકણુ એ ખાવાં.

કસુવાવડ.

સો સુવાવડ કરતાં એક ક સુવાવડ પુરી.

ગર્ભાધાનની મુદત સાધારણ રીતે નવથી સાડાનવ મહિના સુધીની છે. પણ તે વખત પૂરો થાય તે પહેલાંજ કેટલીક સ્ત્રીને ગર્ભ અધુરે માસે ગળી પડે છે, તેને કસુવાવડ કહે છે. ગર્ભાધાનના સાતમા મહિના પહેલાં જો ગર્ભ નીકળી પડે તો કસુવાવડ કહેવાય પણ આઠમે કે નવમે મહિને છોકરું મરેલ આવે તો તેને સરખી સુવાવડ ગણવી જોઈએ, ને છોકરું મરેલ અવનર્યું છે એમ માનવું જોઈએ. ક સુવાવડ સાધારણ રીતે ઋતુ ચોચે મહિને થાય છે. તો પણ ગર્ભ રહ્યા પછી ગમે તે વખતે તે થવા સંભવ છે. ગર્ભ રહ્યા પછી થોડા ઘણા દહાડામાં અગર પહેલેજ મહિને કસુવાવડ થાય તો પણ કહી શકાય નહીં પણ લોકો તેમ માનતા નથી કારણ કે ગર્ભ રહ્યાની ખાત્રી થઈ હોય ને ઋતુ આવે બેદી ઋતુ પાછું આવ્યું છે એમજ ગનાય પણ ક સુવાવડ થતી છે એમ માનાય નહિ; તેમ વળી તેટલી ટુંક મુદતમાં ગર્ભ કાંઈ દષ્ટ વૃદ્ધિને પામેલો નહિ હોવાથી તે નીકળતા કાંઈ ખીજી વિકૃતિ રહે છે તેમ રહેતી નથી. આતો ફક્ત અવંતર આવ્યું એમજ કહેવાય છે પણ એક અવંતર ખાલી ગયું ને માથે થોડા ઘણા દહાડા થયા ને પછી ઋતુ આવે તો કસુવાવડની શંકા થાય છે. ને તે વખતે લોહી પણ વધુ દેખાય છે. ને પીડા પણ વધારે થાય છે. સુ-

વાવડના કરતાં કસુવાવડની દહેશત ઘણી છે ને સ્ત્રીઓ પશુ સુવાવડની માવજત કરે તેથી કસુવાવડ થયેલી સ્ત્રીની માવજત વધારે આતુર અંતઃકરણથી કરે છે અને આ દહેશત વ્યાજની છે. સુવાવડ કરતાં કસુવાવડ પરિણામમાં વધારે દુઃખદાય છે. તેનું કારણ માત્ર એટલુંજ કે સુવાવડ પૂરે મહિને આવે છે ને તેથી ગર્ભ પોતાની સપૂર્ણ વૃદ્ધિને પામેલો હોય છે ને તે સ્ત્રીના શરીરથી તદ્દન છુટો પડી ગયેલો હોય છે ને તેની ઓરનો ભાગ જેટલો આગલા મહિનામાં ગર્ભાશય સાથે સજ્જડ ચોટલો હોય છે તેટલો પાછલા મહિનામાં હાલો નથી ને તેની કસુવાવડની વખતે સુવાવડમાં જેમ થાય છે તેમ બધો ભાગ અંદરથી નીકળી શકતો નથી ને ગર્ભાશય સાફ થઈ શકતું નથી. ને આથીજ કરીને સુવાવડ કરતાં કસુવાવડમાંથી સ્ત્રીના શરીરને વધારે નુકશાન થાય છે. સરખી સુવાવડમાં ગર્ભાશયનો બધો ભાગ સાફ થઈ જાય છે. ને તેથી પુનઃ ગર્ભ ધારણ કરવા માટે તે લાયક રહે છે. કસુવાવડની અંદર કેટલાક બગાડો રહી જાય છે. જે પુનઃ ગર્ભાધાન થવામાં વિઘ્નરૂપ થઈ પડે છે. ને તે ગર્ભાધાન થાય છે. તો તેવીજ રીતે ૨રી કસુવાવડ થઈ જાય છે. આવી રીતની બીતી જેમ ગર્ભ વધારે લાંબી મુદતે પહોંચેલો હોય તેમ વધારે છે. પાંચમા, છઠ્ઠા, કે સાતમા મહિનાની કસુવાવડ થીજ કે ત્રીજા મહિનાની કસુવાવડ કરતાં વધારે બચકર છે, કારણ કે શરૂઆતના મહિનામાં ગર્ભનાં પડ ઢીલાં હોય છે. ને તેથી ઓછી વ્યાધી થાય છે. ને ગભ આખો નીકળી પડે છે. એથે મહિને જ્યારે ઓર બંધાય છે તે પછીનીજ કસુવાવડની વ્યાધિઓ વિશેષ દુઃખદાયક છે. તે પહેલાંની કસુવાવડમાં એટલી બધી બીતી રાખવાની નથી. ગરીબ કરતાં શ્રીમંત લોકોમાં કસુવાવડ વિશેષ થાય છે અને મહેનતુ કરતાં મોજીલીમાં તે વિશેષ મળી આવે છે. કસુવાવડ થવાના ઘણા કારણો છે પણ તે બધાં કારણોના જે જુદા વિભાગ પાડી શકાય તેમ છે.

૧. જે કારણોથી ગર્ભાશયને અત્યંત ગતિમાન થવું પડે ને તેથી તેમાં રહેલી સીજને બહાર કાઢી નાંખે છે. ૨. જે કારણથી અંદર રહેલા ગર્ભનું મૃત્યુ થઈ જાય છે

ગર્ભાશયને ઉશ્કેરનાર કારણોમાં અત્યંત હર્ષ, શોક કે ગુસ્સો અગર એવી કોઈ પણ મનોવૃત્તિ છે અને સખત બીતીનું પરિણામ પણ તેવુંજ છે. તેની સાથે દસ્તની કબજાવટ, અત્યંત ઝાડો થવો,

આકરા રેવ્ય લેવા, મરડો, લોહીખંડ ઝડો, પેટમાં કૃમિ, અને તીક્ષ્ણ
 પેટ પીડ પણ ને કે ગર્ભ નિર્ભય ન હોય તો પણ તેને માત્રી વં-
 ખવાને ગર્ભાશયમાં ઉત્પાત કરાવે છે. બાદ ને કારણથી સ્ત્રીનું શરીર
 ક્ષીણ થાય છે તે બધાં કારણોથી ગર્ભપાત થઈ જાય છે. લાંબી
 મુદત સુધી સગર્ભા સ્ત્રીને છોકરું ધરાવવામાં આવે તો પણ તેથી
 ગર્ભાશય ઉશ્કેરાય છે ને કસુવાવડ થઈ જાય છે. યકૃત, પ્લીહ ધિગેરે
 પેટની અંદરની ગાંઠો અને આસપાસના મર્મસ્થાનની વૃદ્ધિ પણ ગ-
 ભાશય ઉપર દબાણ કરી ગર્ભાશયની વૃદ્ધિને અટકાવી ગર્ભપાત કરાવી
 નાંખે છે અને ગર્ભાશયની સ્થિતિમાં ફેરફાર થવાથી (એટલે ગર્ભાણી
 સ્ત્રીનું ગર્ભાશય આડું અથવા પડી જવાથી સ્થળાંતર થવાથી) તેમજ
 ગર્ભાશયમાં લોહીનો વિશેષ જમાવ થવાથી પણ તેમજ થાય છે.
 અને અત્યંત મૈથુનનું પરિણામ પણ તેજ આવે છે. ગર્ભનું મૃત્યુ
 થઈ જવાથી કસુવાવડ થઈ જવાનાં ને કારણ છે તે બધાં ગર્ભને
 પ્રથમ દાખ કરે છે ને ગર્ભ નિર્ભય થયા પછી ગર્ભાશય તેના બહાર
 કાઢવાને મહેનત કરે છે. અત્યંત લોહીઆળ સ્ત્રીને વખતે ગર્ભાશ-
 યમાં રક્તસ્રાવ થાય છે ને તેથી ગર્ભ ગુજરી જાય છે. ને કસુવા-
 વડ થઈ જાય છે. તેમજ કૃશ સ્ત્રીમાં ગર્ભનું લાંબી મુદત સુધી યોગ્ય
 પોષણ થઈ શકતું નથી, ને તેથી ગર્ભ નિર્ભય થઈ પડી જાય છે.
 ઉપદંશ પણ લોહીને દૂષિત કરી ગર્ભપાત કરાવે છે, ઉપદંશવાળી
 સ્ત્રીને અને ને પુરુષ બીજા ઉપદંશની વિકૃતિવાળું હોય તો ગર્ભ
 એની મેજે અંદર દૂષિત થઈ જાય છે. ને તેનો પાત થઈ જાય છે.
 કસુવાવડનું મુખ્ય કારણ ઉપદંશ છે. ને તેથી કસુવાવડ વખતે વખત
 થવા સંભવ છે. કસુવાવડ ઉપરાયાપરી થા હોય તો હમેશા સ્ત્રીની
 અંદર ઉપદંશ એટલે ગરમી અગર ચાંદીના રોગની વ્યાધિની આ-
 શંકા કરવી. બીજા કેટલાક તીક્ષ્ણ શારીરિક રોગમાં પણ ગર્ભ નિ-
 ભય પ્રથમ થઈ જાય છે ને તેથી કસુવાવડ થાય છે. જૂદી જૂદી
 જાતના સંસ્ત તવ, શ્લીળી, કોલેરા, વગેરેથી ગર્ભ એકદમ નિર્ભય
 થઈ જાય છે, ને ગર્ભપાત થાય છે. આવી રીતનાં ગર્ભાશયનાં કે
 ગર્ભઅંડના કારણોને લઈને કસુવાવડ થાય છે ત્યારે તે ઋતુ આવ-
 વાને દિવસેજ થાય છે. અને બાદ કારણોને લઈને થતી કસુવાવડ
 ગમે તે દિવસે થાય છે. ગર્ભની અંદર પણ કેટલાક રોગ થાય છે
 કે જેથી કસુવાવડ થાય છે તેમજ નાળમાં આંટી કે ગાંઠ પડી જાય
 અગર ગર્ભ નાળની આસપાસ તંગ રીતે આવી જાય તો તેથી પણ
 તે ગુંગળાઈ જાય છે ને કસુવાવડ થઈ જાય છે.

બાદ ગર્ભવતી સ્ત્રીને બીજા કોઈ રોગને માટે ગાજરનાં બી ટંકણુ આપવામાં આવે તો તેથી પણ તેમજ થાય છે. તેમજ કોઈ પણ રીતે શ્વાસનું રૂંધન કરવામાં આવે તો તેથી પણ ગર્ભપાત થઈ જાય છે. એટલાજ માટે સગર્ભા સ્ત્રીને સારી અને હવાની જરૂર છે. ઉપરા ઉપર શ્વાસોશ્વાસ થયેલી હવાનો જો શ્વાસ એમને એમ લેવા-યાજ કરે તો તેથી ગર્ભ પડી જાય છે. ને એટલાજ માટે શહેરની મેલી હવાના કરતાં ગામડાંની ચોખ્ખી હવામાં વસતી સ્ત્રીઓમાં કસુ-વાવડ ઓછી થાય છે.

વળી આકસ્મિક ઇજા અગર સખ્ત મહેનત પણ કસુવાવડનું સહાયભૂત કારણ છે. બહુજ ઉતાવળે ચાલવાથી, દોડવાથી, કુદવાથી, તેમજ અત્યંત વૃદ્ધિ પામેલ ગર્ભની સ્થિતિમાં ખરાબ રસ્તે મુસાફરી કરવાથી શરીરને ઘેકો લાગે છે. જે નળુક બાંધાની સ્ત્રીની અંદર કસુવાવડ કરી નાંખવાને બસ છે. ખડખડ ભડભડાટવાળી ખરાબ રસ્તાની ગાડાંની મુસાફરીથી કસુવાવડ થઈ ગયેલ ધણીક દાખલાઓ આપણે સાંભળીએ છીએ તેમજ શરીર ઉપર બીજા અકસ્માત થવાથી, પડવાથી, અગર આંચકી, હિસ્ટરિયા વિગેરે વ્યાધિમાં કસુ-વાવડ થઈ જાય છે. મેડી ઉપરથી પડવાથી, કુવા કાંઠે લપસવાથી, અને નેરથી ગાડી હાંકવાથી પણ તેમજ થાય છે. પેટ ઉપર કોઈ બીજા પડવાથી અગર ગર્ભિણીનું મોટું પેટ પાણીઆરા કે ટેન્શન વિ-ગેરેની કોર સાથે ભટકાવાથી અગર તે ઉપર ખાટું વિગેરેનો પ્રહાર થવાથી પણ ગર્ભપાત થઈ જાય છે. આવી રીતની જ્યારે ઇજા થાય છે ત્યારે પેટમાં કળ ચડી ગયા જેવું લાગે છે અંદરનો ગર્ભ નેસથી ફરવા લાગે છે; તે સંકેતો આ છે, તેની ગતિ બહુજ વધે છે જે પેટ ઉપર જાર રાખવાથી અગર નજરે નેવાથી પણ જણાઈ આવે છે. આટલી બધી ત્વદાત ચપળ ગતિ ધીમે ધીમે શાંત થઈ જાય છે. ને બીજે દિવસે ગર્ભ બીલકુલ પેટમાં ફરતો દેખાતો નથી ને તે નીર્જીવ થઈ ગયેલો જણાઈ રહે છે. વળી તેજ દીવસે તેને લોહી પડવા માંડે છે ને કસુવાવડ થઈ જાય છે. છેલ્લો સ્તન અને યોનીના ભાગ ઉપર શાસ્ત્રોપચાર કરવાથી પણ કસુવાવડ થઈ જવા સંભવ છે.

કસુવાવડના કારણની ગણતરી પુરી કરતાં આટલું જણાવવાની જરૂર છે કે કસુવાવડ સાધારણ રીતે શરૂઆતના ગર્ભાધાન વખતે થાય છે. અગર જ્યારે સ્ત્રીનો ગર્ભાધાનનો વખત પૂરો થવા આ-વવાનો હોય છે તે અરસાની છેલ્લી એક બે સુવાવડ નહિ આવતાં અધવચ્ચથી કસુવાવડ થઈ જાય છે. તે આવી રીતે કસુવાવડ થઈ

ગર્ભાધાનની ક્રિયા સ્ત્રીના શરીરમાંથી જતી રહે છે. પણ દરરોજ વ. ગર્ભાધાનની મુદતમાં આવી રીતનું દુઃખ આવતું નથી અગર પ્રમાણમાં શરૂઆત અને છેડાના કરતાં યોડું હોય છે.

ઉલટી મોળ અને મોઢાંમાં થુંક આવવું કે જે ગર્ભાધાનનાં ચિન્હ છે તે જો બહુ જોસમાં દેખાતાં હોયતો તેથી કસુવાવડ થવા સંભવ છે એમ કેટલાકનું માનવું છે પણ તે વાસ્તવિક નથી કવચિત આવાં ચિન્હ સખ્ત હોય ને તેથી કસુવાવડ થઈ જાય એવા દાખલા મળી આવશે ખરા પણ સાધારણ નિયમ એવો છે કે જોને ઉલટી બહુ થતી હોય અને હેમનાં ચિન્હ સારી પેટે જણાતાં હોય તેને કસુવાવડ ખીલકુલ થતી નથી એટલુંજ નહિ, પણ એ સ્ત્રીની સુવાવડ બહુ સહેલી થાય છે; મારે હેળનાં ચિન્હથી જે કાંઈ નખલાઈ કે જેએની જણાય તે ન ગણતાં ખીજાં ગમે તે કારણથી સ્ત્રીના શરીરમાં નખલાઈ જણાયતો તેથી કસુવાવડ થઈ જાય છે.

જ્યારે કસુવાવડ થવાની હોય છે ત્યારે પ્રથમ પેટનાં દુખાવો થાય છે ને લોહી વહેવા માંડે છે, લોહી બહુ પડે છે ને લાંબો વખત ચાલે છે. ને દુખાવો ધીરે ધીરે વધતો જાય છે દુખાવો અને પેડુમાં અને વાંસામાં થાય છે સાથળ ફાટ્યા કરે છે આ દુખાવો ગર્ભને બહાર કાઢવાને સારૂ ઉપડતી વેળાને લઈને થાય છે ઋતુ આવની પેઠે લોહી દેખાય છે ને ધીરે ધીરે લોહી પણ બહુજ વહેવા માંડે છે. ને જો ગભઘણી ટુંક મુદતનો હોયતો તેનો લોચો તરત બહાર નીકળી પડે છે ગર્ભ ત્રણ મહીનાનો અગર તેથી લાંબી મુદતનો હોયતો સ્ત્રીને તે પડતાં વધારે બાધ થાય છે રકત રત્ના જે ત્રણ ચાર કે વધારે દિવસ ચાલે છે અને સખ્ત રીતે થયાજ કરે છે પેટમાં વીંટ પણ સખ્ત આવે છે ને તેની સાથે દરદીને મોળ કે ઉલટી થાય છે. મોઢું સુકું થઈ જાય છે. દરરોજ બહુ પાણી પીવું પડે છે. સહેજ સાજ તાજ ચડે છે વનીતે તાવ જેવું નહિ જણાતાં તેથી ઉલટાંજ ચિન્હ જણાય છે. એટલે કે દરદીનું શરીર પાણી પાણી થઈ જાય છે, હાથ પગ ગળતા જાય છે, તે તાકાત રહિત દેખાય છે. આંખે અધારા આવે છે, ને પેટમાં ઉડું ઉડું દુખ્યા કરે છે બાદ વારંવાર પેલાખ કરવો પડે છે, ને વાંસો ફાટે છે આવે સમયે લોહી પડતું હોય છે ને વખતે નથી પણ પડતું પણ જેમ જેમ ગર્ભ પડવાનો વખત નજીક આવતો જાય છે તેમ તેમ પીડા વધે છે લોહી બહુ પડતું જાય છે. ગર્ભાશય સંકોચને પામે છે

તે કંઈયું થતું જાય છે તે અંદરના પદાર્થમાં કાઢતું હોય એમ જણાય છે એમ કહેવાય છે કે મુખ તપાસનાં તે ખુલ્લું થઈ ગયું હોય એમ લાગે છે ને. વેણ વધે છે. ને ગર્ભ નિકળી જાય છે ને તેની ઉપરનું પડ જેમાં તે વિટાએલ હોય છે તે ક્ષિપ્ત બહાર નિકળી આવે છે. આવી રીતે ગર્ભ નિકળી જાય તોજ પાછળથી કંઈ પણ વિકૃતિ રહેતી નથી. પણ જો ડશીઓ કુટે ને ગર્ભ નિકળે તો પાછળથી ઓરનો કાંઈ ભાગ રહી જાય છે ને તે પાછળ છોડ તરીકે વેલા કરે છે.

સાધારણ રીતે એમજ બને છે કે ગર્ભ પ્રથમ મરી જાય છે ને પાછળથી કસુવાવડ થાય છે. નિર્જીવ ગર્ભ કેવળ પેટમાં બોજાય છે. વખતે એમ પણ બને છે કે ગર્ભ તન્દુરસ્ત હોય છે ને તે નીકળતાં નિર્જીવ બની જાય છે ને વળી એમ પણ બને છે કે ગર્ભ બહાર છવતો આવે ને થોડી ઘણી વારે મરી જાય છે.

ઉપર પ્રમાણે કસુવાવડનાં ચિન્હ બતાવ્યાં તોપણ તેની યોગ્ય ચિકિત્સા કરવા માટે તેમાં થતાં ચિન્હોનાં બે અનુમાનિક ભેદ પાડવા જરૂર છે. ૧ લા ભેદમાં વિચાર કરવાનો છે કે શું ? ચિન્હો એવાં છે કે જે યોગ્ય ઉપાય કરવામાં આવશે તો કસુવાવડ થતી અટકી શકશે ? ૨ ભેદમાં એ વિચાર કરવાનો છે કે શું ? ચિન્હો એવું સૂચવે છે કે ગર્ભ પેટમાં બીલકુલ ટકનાર નથી ? કારણ કે ચિકિત્સાનો ક્રમ એવો છે કે જે એમ જણાય કે યોગ્ય ઉપાય કરવાથી કસુવાવડ અટકી જશે તો ઉપાયો પણ એવાજ આપવા ને જે ચિન્હો એવાંજ હોય કે ગર્ભ બીલકુલ પેટમાં ટકી શકશેજ નહિ ને પડીજ જશે તો પછી તે તરત પડી જાય ને સ્ત્રી પીડામાંથી મુક્ત થાય તેવા આપવા જરૂર છે.

બીજાકે ત્યાંસુધી તો ગર્ભ ટકી શકે તેવાજ ઉપાય આપવા કારણ કે 'ઘણાંજ મર્યાદક' ચિન્હ દેખાતાં હોય તો તે પણ યોગ્ય ઉપાયથી શાન્ત થઈ જાય છે એમ લાગે કે ગર્ભ ટકી શકવાનો નથી તો પણ કસુવાવડ અટકે ને ગર્ભ ટકે એવા ઉપાય આપવા ને તે છતાં નિષ્ફળતા જણાય તોજ પછી તે પડે એવા ઉપાય યોજવા કદાચ એમ ચોક્કસપણે થાય કે ગર્ભ ટકવાનો નથી ને જે ગર્ભ વરત નહિ પડી જાય ને આવી દુઃખ દાયક પીડા વધુ ચાલશે તો આનાં શરીરને જકા પહોંચશે તો પછી તે તરત પડે તેવા ઉપાય આપવા યોગ્ય છે. વળી તપાસ કરતાં એમ માલમ પડે કે પેટની

અંદર ગર્ભ નિર્જીવ થઇ ગયો છે તો પછી તેને ટકાવવાની બધી આશા છોડી દેવી.

ઉપાય:-આંખળાં, સુવા, વાવણીંગ, અફીણ, વાપુંગાનું ચૂરણ લેવું.

છોડ.

સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યા પછી તે થોડી ઘણી મુદત નિયમસર વૃદ્ધિને પામી પાછળથી તેમાં કાંઈ વિકૃતિ થવાને લીધે તેની વૃદ્ધિ અટકી જાય છે ને ગર્ભાધાનનાં જે ચિન્હ થતાં હતાં તે બધાં પડી જાય છે. ગર્ભની આ વિકૃતિને છોડ કહે છે. કેટલીક વખતે આ વિકૃતિ ગર્ભ રહ્યાની શરૂઆતથી જ હોય છે, તેની આસપાસ એક જાતની માંસ વૃદ્ધિ થાય છે જે સારીપેટે વધવાથી ગર્ભને નિર્જીવ કરી દે છે ને તેને સુકવી નાંખે છે. છોડ બે જાતના થાય છે. ૧ સાચો ને ૨ ખોટો.

૧ ખોટો છોડ:- કેટલીક વખતે એમ બને છે કે પીડિતાર્તવ વાળી સ્ત્રીને ઋતુ થોડા ઘણા દિવસ ચડી જાય છે. ને પાછળથી ગર્ભાશયની આકૃતિનો અંદરથી પાતળો પડ જાયો લેયો નીકળે છે જેથી સ્ત્રી એમ માને છે કે તેને ગર્ભ હતો, કસુવાવડ થઇ ગઇ, ગર્ભ બહાર નીકળી ગયો ને અંદર છોડ જેવું કાંઈક રહી ગયું છે પણ તે માનવું ખોટું છે તે શિવાય યોનીમાર્ગમાંથી પણ એવા લેયો એકઠા થઇને નીકળે છે તે શિવાય ગર્ભાશયમાં વરમ થવાને લીધે તેમાંથી નીકળતા સફેદ પદાર્થના, તેના રસપડના છડદાના તથા લોહી ના ડુગ્યા જામી જઇ પાછળથી લાંબે કાળે નીકળે છે ત્યારે તે છોડ જેવા દેખાય છે. તેમજ ગર્ભાશયની અંદરના મસાને તથા જામી ગયેલા ઋતુ સ્રાવને પણ ભૂલથી છોડ કહેવાય છે, આ ત્રણે ખોટા છોડ છે.

ખરો છોડ:-ખરો છોડ તો ત્યારે જ કહેવાય કે જ્યારે ગર્ભાધાન થયું જ હોય ને પછી ગર્ભ સુકાઇ જાય. આવી રીતે ગર્ભ સુકાઇ ગયા પછી તે ગળી જાય છે. ને તેથી ઋતુસ્રાવ થતી વખતે કાંઈ લેઆ જેવું નથી દેખાતું પણ એકલો સ્રાવ થાય છે. ને તેથી સ્ત્રીઓ એમ માને છે કે છોડ અંદર રહી ગયું છે ને કસુવાવડ થઇ પણ પુરેપુરું પડી ગયું નહિ આ પણ તેમનું માનવું ખોટું છે. ખરું જોતાં જ પડી ગયેલ હોય છે પણ (૧) તેના પડ વૃદ્ધિ પામેલ તે રહી જાય છે. ને તે છોડ જેવાં લાગે છે. ને તેજ ખરું છે. (૨) ગર્ભના પડમાં લોહીનો જમાવ થાય છે ને તેની કા ધોરી ઘ નસ ત્રુટેલી હોય છે આવી રીતે જ્યારે લોહીનો જમાવ થાય છે

ત્યારે ગર્ભનું પડ પણ તેની સાથે અડેલું હોવાથી તે બન્ને સહી ચોટી જાય છે વળી કસુવાવડમાં ગર્ભનો સંપૂર્ણ પાત થતો નથી ને તેનો કાંઈક ભાગ પણ ત્યાં ચોટી રહેલો હોય છે. જેને ગર્ભાશયની નસોમાંથી પોષણ મળે છે ને શુદ્ધ ગર્ભની પેઠે તે બધો હુચો ધીરે ધીરે વૃદ્ધિ પામે છે ને માંસના લોચા જેવો ભાગ હોય તેમ જણાય છે, ને ત્રીજે કે ચોથે મહિને પાંચગા કે છઠ્ઠા મહિના જેવડું પેટ લાગે છે. (૩) ગર્ભ પડ ઉપર એવી વિકૃતિ થઈ જાય છે કે તેની યોગ્ય વૃદ્ધિ થવાને બદલે તે ઉપર દ્રાક્ષના ઝુમખાની માફક પ્રવાહીથી ભરેલી નાની રસોળીઓ હોય તેમ થઈ જાય છે. આવી રીતના ઝુમખા ગર્ભાશયની અંદર ગર્ભની જે થેલી છે. તેના સૌથી ઉપલા ભાગમાં થાય છે. અને જેમ આવી રીતની રસોળીઓ વધતી જાય છે. તેમ તેમ ગર્ભને પોષણ કમતી મળે છે ને ગર્ભ મરી જાય છે. આ છોડ લગભગ અખોડ જેવડું અગર તેથી પણ મોટું હોય છે.

ઉપાય—છીકુ લાવનાર દવા સુધવી. બદામના ખીની નશ્ય દેવી.

સ્ત્રીને વાળ વધવાના ઉપાય—ગોખરૂં અને તલનાં પુલને મધમાં વાટી ધી નાખી માથે દરરોજ લેપ કરવો. આખાની ગોઠલી. આંખળા એ વાટીને દરરોજ લેપ કરવો.

સ્ત્રીને અંગ દુર્ગંધી પર—સુગંધી પુલનું ચૂર્ણ, કોષ્ટ, જટામાસી, સુંખડ, સેકેલા ચણાનો લોટ એ તેલમાં નાખીને ચોળવાં નાગરવેલનાં પાનનો રસ આંખળાં એ વાટી અંગે ચોપડવાં.

સુવા રોગ.

સુવાવડની વખતે સ્ત્રીની યોગ્ય માવજત કરવામાં આવી હોય અને તે વખતે તેને ખીજી કાંઈ પણ વ્યાધી નડી ન હોય તો સ્ત્રીને પાછળથી કાંઈ પણ વિકૃતિ રહેતી નથી. ને નિયમીત રીતે ચોતાનો વર્મ બળે જાય છે. પણ જો તે વખતે કાંઈ વ્યાધી નડી હોય તો તે સ્ત્રીના શરીરમાં કેટલીક જૂદા જૂદા પ્રકારની વિકૃતિઓ રહી જાય છે જેને સુવા રોગ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. સુવા રોગ, ત્યારે હવે તમારા ધ્યાનમાં ઉતરશે કે કાંઈ ખાસ રોગ નથી પણ કેટલીક વ્યાધિઓનો સમૂહ છે. આ વ્યાધિમાં મુખ્યત્વે કરીને ગર્ભાશયની કાંઈ વ્યાધી હોય છે અગર ગર્ભાશયની સાથે જે મર્મસ્થાનો વિશેષ સંબંધ રાખે છે તે મર્મસ્થાનની કાંઈક વ્યાધિ હોય છે. આ શિવાય પણ તેનો ગમે તે વ્યાધિ થવા સંભવ છે ને

તેથી રજોદર્શન પણ અનિયમિત થઈ ગએલું હોય છે.

ઉપાય -- ચિકિત્સાના ક્રમ પણ આ ચિન્હોના ભેદ ઉપર આધાર રાખે છે આ ઠંડાણે આપણો મુખ્ય હેતુ તો ત્રિજિભેદ ને માટે પ્રથમ તપાસ કરવાનો છે. ઋતુની જે વ્યાધિ જણાય અમર ગર્ભાશયનો જે કાંઈ વ્યાધિ જણાય તેના ઉપાય કરવા. ગર્ભાશયમાં દવા લગાડવાની જરૂર જણાય તો તે લગાડવી અને પ્રદરને માટે સ્તંભન દવાઓની પીચકારી આપવી ઋતુનો જે વ્યાધિ જણાય તેનું યોગ્ય કારણ તપાસવાથી પણ ગર્ભાશયનો કયો વ્યાધિ છે તેની ખાત્રી થશે ને તે પ્રમાણે ઉપાય કરવા. ગર્ભાશયના વ્યાધિના ઉપાયની સાથે સ્ત્રીના શરીરમાં જે વાતજન્ય ચિન્હ જણાય તેના ઉપાય કરવાની જરૂર છે. વાતજન્ય ચિન્હ સુવાવડ પછી દેખાવાં એટલાં બધાં સાધારણ છે કે આપણા દેશમાં દરેક સુવાવડી સ્ત્રીને કાટલું ખવડાવવાનો ચાલ પડી ગયો છે. કાટલાંમાં ઉંચું અને વાતહર દવાઓ મેળવવામાં આવે છે ને તે સુવાવડી સ્ત્રીને બહુજ માફક આવે છે. સારાં કાટલાંમાં નીચે પ્રમાણે ચીજો મેળવવામાં આવે છે.

૧. ગુંદ, ૨. સુંડ, ૩. ટોપર, ૪. સુવા, ૫. અજમો. ૬. વરીઆળી, ૭. જયફળ, ૮. એત્રતી, ૯. અગદાણા, ૧૦. વેકરીઓ. ૧૧. ગોખર, ૧૨. ગુલામનાં ડુલ, ૧૩. આંસદ ૧૪. તજ, ૧૫. તમાકુજન, ૧૬. લવીંગ, ૧૭. ચીમડ, ૧૮. મેથી, આ બધી ચીજો ને ખાંડી ચાળીને રાખવી. બાદ ઘઉંનો લોટ, ગોળ અને ઘીનો પાક કરવો ને પાકના વજનથી એથે ભાગે કાટલાનું ચૂર્ણ નાખવું. તે બધું બરાબર મેળવી તેમાં ખસખસ નાંખી દસ તોલાના લાડુ વાળવા. આમાંથી એક લાડુ દરરોજ સવારે ખાવો.

સ્ત્રીનું બાલી જવું.

જ્યારે સ્ત્રી જડી થઈ જાય છે ને તેનો ઈપિશ્વાત ભાગ સામાન્ય રીતે ગણાઈ વૃદ્ધિ પામે છે. ત્યારે તે બાલી ગઈ એમ કહેવાય છે. શુદ્ધ વાંઝણી સ્ત્રીઓ વિશેષ બાલી ગએલ હોય છે. તેમજ અનાર્તવ વાળી સ્ત્રીઓ બાલી જાય છે. શરીરને જે યોગ્ય શ્રમ મળે તો જોઈએ તે નહિં મળવાથી તેમજ પ્રસૂતીવાળી સ્ત્રીને પ્રસૂત થતી વખતે તથા છોકરાંઓને ધવરાવી ઉછેરતાં જ પોતાના શરીરના માંસ નો કેટલેક દરજ્જે ભોગ આપવો પડે છે તેથી કરીને તે બાલી જઈ શકતી નથી; કારણકે તેના શરીરને નિરંતર ધસારો લાગવા સંભવ

છે. નસોરથી સ્ત્રીને સુવાવાડની કે છોકરાં ધવડાવવાની પીડા પડતી નથી ને તેથી તેનું શરીર હમેશાં વૃદ્ધિ પામતુંજ જાય છે. જેનું પ-રિશ્રામ પાંચ સાત વર્ષમાં બાકી ગયાનુંજ આવે છે. વળી વાંઝણી સ્ત્રીમાં ધણે ભાગે અનાર્તવ હોય છે; એટલે કે તેને ઋતુઆવ થોડો જણાય છે. ને તેથી તેનું ગર્ભાશય યોગ્ય રીતે જોષ્ટ્રએ તેટલું સાદુ થઈ શકતું નથી, તેને પુરું લોહી પડતું નથી ને ગર્ભાશય તથા ગર્ભ અંડના ભાગમાં વિશેષ લોહીનો જમાવ ભયો રહે છે. ને તેથી લોહી વધતું જાય છે. ને સ્ત્રી બાકી જાય છે. સાધારણ નિયમ એ-વોછે કે વાંઝણી અથવા નષ્ટ ગર્ભિતવ્યતા વાળી સ્ત્રી બાકી જાય છે. અને બાકી ગયેલ સ્ત્રી વાંઝણી નીવડવા વધારે સંભવ છે. વાંઝણી તો ખીજા ધણા કારણોને લઈને થાય છે પણ રજોદર્શન કમી હોવાને લીધેજ સ્ત્રી વાંઝણી હોય તોજ સ્ત્રી બાકી જાય છે. જે સ્ત્રીને અત્યાર્તવ હોયને ગર્ભ નરહેતો ન હોય તે સ્ત્રી કદી બાકી જતી નથી.

રજોદર્શનની ન્યૂનતા એ બાકી જવાનું સહુથી મોટું કારણ છે ગરીબ અને મહેનતુ સ્ત્રી કરતાં શ્રીમંતની સ્ત્રીઓ તેમજ ઉદ્યોગી અને નિયમપર વર્તવા વાળી સ્ત્રીઓના કરતાં બેઠાડુ પ્રકૃતિની મોજીલી અને દિવસે સુવાવાળી સ્ત્રીઓ વિશેષ બાકી જાય છે. બાકી ગયેલ સ્ત્રી જેમ જડી લાગે છે તેમ ખરી મજબૂત સ્ત્રીઓ પણ તેવીજ રીતે જડી દેખાય છે ત્યારે હવે સ્ત્રી ખરેખરી મજબૂત છે કે તે બાકી ગયેલ છે તે નીચેની બાબતો પર ધ્યાન રાખવાથી જણાશે.

બાકી ગયેલ સ્ત્રીનું સ્વરૂપ:— ૧. સ્ત્રી શરીરે જડી હોય છે પણ પ્રમાણમાં પેટ અને કડી પશ્ચાત્ ભાગ વધારે જડા હોય છે. ચક્રેસના અને હાથ પગના ભાગ ઓછા જડા હોય છે. ૨. શરીર કમ તાકાત રહે છે. ને તે કામ કરતાં હાંફે છે. ૩. રજો દર્શન ઓછું દેખાય છે ને નષ્ટ ગર્ભિતવ્યતા કે શુદ્ધ વાંઝણી હોય છે. ૪. શરીર-માં કેવળ ચરખીની વૃદ્ધિ હોય છે. ૫. શરીર પોચું લોચા જેવું લાગે છે. ૬. નાડી કમ કૌવત અને મંદ હોય છે. ૭. અમુક ભાગમાં સોજો (જડું થવું) ચડ ઉતર થાય છે. પેટમાં કાંઈ દરદ હોય છે. અછૂંતાં ચિન્હ મળે છે અને માથામાં ફેર આવ્યા વિગેરેનું જાહેર કરે છે.

બાળ જન્મ

બાળક જ્યારે જન્મે ત્યારે જાત કર્મ સંસ્કાર કરે, એટલે બાળકનું નાળ છેદન પ્રસૂતા પતિ કરે. અથવા જાળી સુધડ સ્ત્રી

હોય તો તે કરે; પ્રથમ નાળને કામળ સૂતથી બાંધીને બાળકના શરીરના સંયોગથી ચાર આંગળ છોડીને ઉપરથી ધણી તીક્ષ્ણ સ્પર્શથી કાપે, પણ શરીરમાંથી રૂધિર ન નિકળવા પામે, તે વાત ધ્યાનમાં રાખવી. જણાવવા વાળી સ્ત્રીએ ગળથુત્રી દીધા પ્રકેશમાં નિચેનો હકીકત ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ.

બાળકનું તમામ બદન હાથથી સારી પેઠે સાફ કરે જો આમ નહીં કરે તો યુવાનીમાં રૂંવાડાં વધારે થશે મસ્તકના આગળના ભાગને ચુડી ઉતાર ન કરવું અને પાછલ્યા ભાગને દબાવવું નહીં કોઈ દેશમાં પાછલ્યો ભાગ દબાવવાની રીતે છે પણ આ ક્રિયાની બુદ્ધિનો ખરો પ્રભાવ ખીલતો નથી-મગજ ક્ષીણ થઈ જાય છે માટે તેમ નહીં કરવું. ગળુ વગેરે દારને યુક્તિથી સાફ કરે, તેમ બીજા અંગ પણ રૂપાળાં દેખાય એવી રીતે કરે આ કામમાં ચાલાકો-ઉતાવળ-હુશીયારી અને ધૈર્ય યથા ધટિત રાખવી જોઈએ પછી સોનાની સળીવડે ધી અને મધ મેળવીને તે બાળકને ચટાડવું ગળથુત્રી આપવી, ત્યાર બાદ જનનીના સ્તનનું ચોટુંક દુધ વાસણમાં કાઢી નાંખ્યાં પછી ૩૦-૩૫ કલાકે બાળકને સ્તનની ઠીટડી મોંમાં આપવી, તે વગર નહીં પશ્ચાત્ત તે મકાનને તુરત સાફ કરવું. તે પછી પિતા અથવા જે ઘરમાં સમગ્ર પુરૂષ હોય તે સ્નાન કરી ધી વગેરે સાંમથી અને પાંચશ વગરે લાકડાં લઈ ધુમાડા વગરની અગ્નિમાં તે મકાનમાં હવન કરે. અથવા બીજા મકાનમાં હવન કરે. તે વખતે પ્રસૂતાને પવન ન લાગે એવી રીતે ત્યાં રાખવી. ગ્રહસ્થ હોય તો વૈદિક વિધિ પ્રમાણે હવન કરે, અને ગરીબ હોય તો શક્તિ અનુસાર ધી, ધુપ લોખાન, કપૂર, સાકર, ગજો વગેરે મેળવીને પરમેશ્વરનું નામ લઈને હવન કરે, આ દશ દિવસમાં પ્રસૂતાને ગરમ પાણીથી સ્નાન કરાવવું જોઈએ. પ્રસૂતાના શરીરને અનુકૂળ પડે તેવે વખતે સ્નાન કરાવવું મતઝગ જોશીના મૂર્છત્તપર નહીં તણુતાં વૈદક રીતે વર્તવું.

દશમે દિવસે પ્રસૂતાને વળી પણ જો શરદી વગેરે ન હોય તો સ્નાન કરાવવું. બીજા સ્નાન એટલે દશ દિવસ સુધી સુતક પાળવું જ્યારે બીજું સ્નાન દશ દિવસનું થઈ જાય ત્યાર પછી બારમે દિવસે પ્રતીત રહે એવા પ્રયોજનથી નીચે પ્રમાણે કરવું.

સ્વચ્છાતિ વાળા તથા સંબંધી વર્ગને બોલાવીને બાળકનું નામ મુકરર કરવું અને જન્મનો સમય તથા નામ લખી રાખવાં આ

સંસ્કારને "નામકરણ સંસ્કાર" કહે છે. હળનાદિ ક્રિયા કરવાની શ્રદ્ધા હોય તો સંસ્કાર વિધિ અંધાનુસાર કરવી. આ કરવાથી લૌકિક કેટલીક ઝગડા નાશ પામે છે. ધરમાંથી મત્તા પડેલી નીકળે પણ બાળકને ચાર માસ પછી ધરમાંથી બહાર કઢાડવું. ગરીબને પણ આપત્તિકાળ ન હોય તો આ વાત ધ્યાનમાં લેવી.

છ માસ વીત્યા પછી બાળકને અન્ન યા દૂધ ચોખ્ખા ચંચડવા ના અભ્યાસનો આરંભ કરવો, પરંતુ તે પહેલાં ન કરવો. બાળકને દૂધ પીરાવવા માટે તેની મા તરફથી છોક ખોઠ પડે તો બકરીનું દૂધ રૂના પુગડાથી પીરાવવું, અને જો મકસ્થ હોય તો નિરોગી બાળક વાળી ખીજી જીરું (ચાવું) દૂધ પીરાવવું, પરંતુ જન્મથી દશ દિવસ સુધી, તો પોતાની માતાનું દૂધ જ બાળકને પીરાવવું યોગ્ય છે, તેમાં પણ જો જનની અધિક રોગિષ્ઠ હોય, અથવા દૂધ ન નીકળે તોજ ધાવનું કે બકરીનું પીરાવવું; અને દશ દિવસ પછી ખીજી બકરીનું કે ધાવનું પીરાવવું, તે ધાવ નીચેના વિષયમાં લખેલા લક્ષણ વાળી હોય તો સારું.

ધાવ કેવી રાખવી.

છોકરાને માટે ધાવને લાવવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પોતાની જાતિની, તરણ વયની, શાંત સ્વભાવની, રોગરહિત, સંપૂર્ણ અંગોવાળી, 'કુટેવ' પિતાની, દેખાવડી કીર્તિ મેળવેલી, પોતાના દેશમાં જન્મેલી, ઉત્તમ સ્વભાવની, ઉત્તમ કર્મો કરનારી, સારા કુળમાં જન્મેલી, વહાણ વધારનારી, જેનાં છોકરાંક આરોગ્ય કરતાં હોય તથા જીવતાં હોય તેવી, જેને પુત્રની પ્રજા થતી હોય તેવી. પુરુષના ધાવણ વાળો, સાવધાન રહેનારી, ઉંઘણાશી ન હોય તેવી, અપવિત્ર જગ્યામાં નિંદ્રા નહીં કરનારી, બ્રહ્મ આચાર વાળી ન હોય તેવી, ક્ષાયદા કાઠક ઉપચારો જાણનારી, સ્વચ્છ રહેનારી, અસ્વચ્છતા તરફ તિરકાર ધરાવનારી તથા સ્વચ્છ ધાવણ વાળી ધાવણની પરીક્ષા કરીને રાખવી. તેવી ન મળે તો બકરીનું દૂધ પાવું અને જ્યાં ચરક શરીર અ, ૮ સુંધી માતાનું દુધ મળે ત્યાં સુંધી અન્યથા નજ પાવું.

જ્યાં સૂધી બાળક ધાવનું હોય ત્યાં સૂધી પુરૂષે સ્ત્રીનો સંસર્ગ ન કરવો, તે પછી પણ બન્ને પ્રસન્ન અને તંદુરસ્ત હોય ત્યારેજ સંસર્ગ કરવો. જ્યાં સુંધી બને ત્યાં સુંધી પ્રસૂતીના શરીરમાંથી દૂધ થોડું ખરચાય એવો ઉપાય લેવો જોઈએ. એટલે બાળકને ખીજું દુધ વધારે દેવું અને અત્ર વગેરે કામળ યોગ્ય વસ્તુ વધારે ખવરા-

વધી. બાળકને રોગાદિ કારણો વિના ત્રણ વર્ષની ઉંમર પહેલાં વાળ ન ઉતરાવવા જોઈએ; વાળ ઉતરાવવાના સંસ્કારને ચોળા કર્મ કહે છે.

ખાલ પાલન તથા રક્ષણ.

બાળકને અને ત્યાં સુધી સાથ અને સ્વચ્છ રાખવું તેમ તેનાં વસ્ત્ર બદલતાં રહેવું. બાળકના તાળવા ઉપર માખણ લગાડતાં રહેવું. સ્નાન કરાવતી વખત તેની ઉપરથી ધન્દ્રને ઉઘાડીને ટુંકારવી. પણ તે પછી તેને અડધું નહીં અને બાળકને પણ ત્યાં હાથ અડાડવાનો સ્વભાવ ન પડવા દેવો. બાળક હુશીઆર થાય ત્યાં સુધી આ બાળકનું ઘણું ધ્યાન રાખવું. છ માસથી ઉપરના બાળકને સોડમાં વધારે વખત ન રાખવું. પારણામાં બેસાડવું. સુવાડવું. વખતપર ઘોડીઆમાં સુવાડવું. તેને ઉઘવા સારી પેઠે દેવું. જ્યારે ઉભુ થવાને બાળક યોગ્ય થાય ત્યારે તેને ચાલણુ ગાડીને આધારે ચલાવવું; જો આમ નહીં કરો તો બાળક સુસ્ત થશે તે તમને પરતાશે. બાળક રૂદ્ધન કરે નહીં એવો ઉપાય લેવો. દાંત નીકળવા માંડે ત્યારે પહેલાંથીજ પેલાં ઉપર લગાડવાની દવાઓ ચોપડવી તો તેથી થોડી વેદનાએ દાંત નીકળશે પણ ઝાડો નખાવવો; મ્હક વૂગેરેમાં ન લાગવું. બાળકને બોલાવવામાં કોશીય રાખવી તેની સાથે શુદ્ધ ઉચ્ચારણથી તેને વારંવાર બોલાવવું. જ્યારે બાળક બોલવા લાગે અને ચાલવા માંડે ત્યારે સ્વર વ્યંજન (અ, આ, ક, ખ, ઇત્યાદિ) અક્ષરનાં રમકડાં મળે છે તે લઘ તેની સાથે રમાડવું, તો તે બાળક અક્ષર ઓગળવા અને બોલવા શીખશે આ અભ્યાસ પાંચ વર્ષમાં સારી પેઠે થઈ શકે છે. વળી ઘરની સફેત બીંત ઉપર અક્ષર મોટાં કવચથી લખવા કે પણ ઓળખે, ઇત્યાદિ ઉપયોગ કરવા બાળકને ખોરાક-તાળે, સ્નાદિટ, હાલકો થોડો, ઉતો, માફક આવે એવા અને પૌષ્ટિક આપવો. તે સાથે નિત્ય બકરી કે ગાયનું ચોખ્ખું દૂધ પાતાં રહેવું. અનાજમાં થોડું મીઠું નાખવું, દૂધમાં થોડું ગળપણ નાખવું. બાળક થોડું મોટું થાય ત્યારે જરા શાક, બાજી ખાતાં શીખવવું. જરા મેશુન, મેવો, મીઠાઈ માફક સર આપવાં કાચા ફળ, રાખ, માટી આદી ખરાબ પદાર્થો ખાવા દેવો નહીં. ખોરાક એકને એક જાતનો નહિ આપતાં જુદો જુદો આપવો જે ખોરાકનો બાળકને અભાવ હોય તે ખાવાને આમ્રક ન કરવો. ઘણું કરી દિવસમાં ત્રણ કે ચાર વખત ખાવા આપવું અને હવા ખુશી તેમ સ્વચ્છ મળે તેમ કરવું. બાળકને ઉઘાડવાની વધારે જરૂર છે કેમકે તેથી શરીર પુષ્ટ અને તંદુરસ્ત થાય છે. તેમ કસ-સ્ત પણ કરાવવી તેથી તેનું લોહી નસોમાં ફરે છે.

શીતળા કઢાવો ત્યારે જ્યાં સુધી જતી શકે ત્યાં સુધી એવો વિચાર રાખવો કે શીતળાનો એપ નીચ મનુષ્યનો ન હોય શીતળાના વખતમાં બાળકનાં વસ્ત્ર વારંવાર બદલાવવાં મેલાં ન રાખતા અને દવાઓ પણ ઠંડીજ કરવી. તથા રાખ વીગેરે દાખવી. તેને મેલાં મકાનમાં ન રાખવું. શીતળામાં તેની માતા રજસ્વલા હોય તો બનતાં સુધી તેની પાસે ન રહેવું જોઈએ. જ્યારે બાળક કાંઈ પણ ખીમાર થાય ત્યારે તેનો વૈદ્ય પાસે ઉપાય કરાવવો, વેહેમના ઉપાય ના બરોસામાં રહીને તેનું જીવીત ન બગાડવું. બાળકને સર્વ કરતાં માતા એ નિત્યનો સહવાસી અને મુખ્ય છે. પરમેશ્વરે માતાને પોતાનો પ્રતિનીધિ તરીકે મોકલી છે. તેના પરજ બાળકના પાલન પોષણ અને સારા નરસા ભવિષ્યનો આધાર છે. તેજ તેનું પરમ ધન છે અને તેજ તેનો અસરકારક મુખ્ય શિક્ષક અને ગુરુ છે. બાળકને માતા તરફથી જેવી કેળવણી અને દયાંત મળે છે, તેવું તે અંતે થાય છે. એક ઉત્તમ માતા સૌ શિક્ષકની બરોબરી છે. ઘરમાં તે સઘળા હૃદયને ખેંચનાર લોહચુંબક છે અને સઘળાની આંખ દોરાવનાર ધ્રુવનો તારો છે. તેમ સર્વ કરતાં માતા ગુરુતામાં મુખ્ય છે. બાળકને માતા જેવું શિક્ષણ આપે છે, તેવું તે થાય છે, તથા ધરમાં જેવું દેખે છે તેવું શિખે છે. તેની પ્રકૃતિની ધારી ત્યાંજ બંધાય છે. તે મોંત પણ આવતાં સુધી પણ ગટતી નથી, તેમ મરણ પર્યંત એવીને એવી ટકી રહે છે. જેટલો માતાથી સંતાનને ઉપદેશ થાય છે તેથી કમ તેના પિતાથી અને તેથી કમ તેના ગુરુ યા આચાર્યથી થાય છે, આ પ્રસંગે અભિપ્રાય એ છે કે માતા પિતાનું પઢાવેલું સંતાન ગુરુની શિક્ષા મેળવવા યોગ્ય થઈ શકે છે નહિતો ગુરુ ગમે તેટલો ઉપાય લે, પરંતુ તે મૂઢજ રહે છે. આવી રીતે બાળકને શિક્ષા આપતાં રહેવું. માતા પિતા અને ગુરુ ઉપર તેને સુધારવાની દ્રશ્ય યાને તેનો ધર્મ છે, આમ સમજીને સદૈવ પ્રયત્નવંત રહેવું કારણ કે, -શાર્દૂલ વિકીડિત છંદ

માતા વેરણુ તે ગણો સુત તણી, તે તાત શત્રુ સમો, —
જેણે પુત્ર ન પ્રેમથી શિખવિયો, રૂડો ગુમાવ્યો સમો;
દીપ પંડિત ટાળીમાં ન પઠિ તે, કેમે કયો બાપડો, —
રૂડા હંસ સમૂહમાં ન દીપતો, જેવી રીતે ઢાગડો.

તેટલા માટે મા બાપને ઘટે છે કે, તન, મન, અને ધનથી સંતાનને ઉત્તમ શિક્ષા યુક્ત શોભિત કરવાં.

નહાના બાળકના રોગો.

બાળકને પેહેલે મહિને એક રતિમાર આપધ મધ, ધાવણુ, સાકર કે ધીમાં અવલેહ જવું કરીને દેવું. તે પાંચ વર્ષ લગી રતિમાર વધતાં જવું જે જે રોગોને માટે જે જે આપધો કહેલાં છે તે તે રોગોમાં તે તે આપધોના કલકનો લેપ માતાના સ્તનો ઉપર કરીને બાલકને ધરાવવો. બાળકને લંધન કરાવવું હોય તો તેની માતાને હલકુ ભોજન કરાવવું.

બાળકનું ગળું પડે તેનો ઉપાય—સાવર સીંગડું ગાયના દુધમાં ધસી ચેપડવું. અતી વિશની કળી મધમાં ચટાડવી. ઉગરાનું છીર માથે ચોપટવું.

બાળકને ઝાડો તથા તાવના ઉપાય—મોઘ, પીપર, અતિવિષ અને કાકડાશીંગીનું ચૂર્ણ મધમાં નાખી ચટાડવું અતુર્ભિદ્રકા કહેછે.

હલદર, દેવદાર, દારૂહલદર, ઉભી ભોરીંગણ, ગજપીપર નાનો સમેરવો, અને સૂવાનું ચૂર્ણ મધ અને ધીમાં ચટાડવાથી બાળકોની અહણી વાતરોગો, કમળો, જવર, અતિસાર તથા પાંડુરોગ વગેરે સર્વ રોગો મટી જાય છે અને જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે.

મોઘ, અતિવિષ, અરડુસો, પીપર, અને કાકડાશીંગીનો રસ મધ નાખીને ચટાડવાથી બાળકોની પાંચે પ્રકારની ઉધરસો મટી જાય છે.

ધાણા તથા સાકરને વાટીને ચોખ્ખાના ધોણુમાં પાવાથી બાળકોની ઉધરસ તથા શ્વાસ મટી જાય છે.

કડુનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી બાળકની હેડકી તથા લાંબા કાળની ઉઝટી પણ તુરત શમે છે.

આંખાની ગોટલી, ચોખ્ખાની ધાણી, અને સિંધવનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી બાળકની દુધની ઉઝટી મટી જાય છે. તેમજ ઉગ્રી ભોરીંગણીનાં ફળનો રસ, પીપર, પીપરી મૂળ, ચવક, ચિત્રક, અને સુંઠને મેળવીને ચટાડવાથી પણ દુધની ઉઝટી મટી જાય છે.

પીપર, સૂંઠ, ઝીણી એળચી, અને સૈંધવનો ઉત્તમ અવલેહ ચટાડવાથી બાળકનો મુત્રાધાત મટે છે.

ઉપલસરી, તલ, લોદર, અને જેઠી મધના ક્વાથથી નિત્ય મુખ સાફ કરવામાં આવે તો મુખનો આવ મટી જાય છે.

પીપળાની છાલ, તથા પાદડાંને વાટી મધમાં કાઢવી મુખમાં લેપ કરવાથી મુખપાક મટી જાય છે.

ત્રિફળ તથા પિપરું ચૂર્ણ થી તથા મધમાં ચટાડવાથી રડ્યા કરના બાળકને સુખ થાય છે.

દાંત આવવાના રોગોના ઉપાયો—ધાવડીના દુધ અને પીપરું ચૂર્ણ મધમાં કાલવીને તેથી અથવા મધ સહિત આમળાના રસથી દાંતનાં પેઢાં ધસવાં.

છોકરાનું પાલન કરવાની માવતરની ફરજ.

પ્રેમની પહેલી દુનિયાં લગ્ન છે, બીજી દુનિયાં છોકરાનું મોં જોવું છે. ઘણાંક સ્વાર્થી મનુષ્યોને આ ઉપાયથી પરમેશ્વર નિઃસ્વાર્થી કરે છે. છોકરાં આપણને પગાર આપતા નથી. તોપણ નોકરની પેઠે કામ કરીને મરી જમણે છીએ, આપણી હજારો પ્રકારની આ-ધી ઉપર તેઓની નજર નથી, ઉલટું તેઓથી થોડું પણ કષ્ટ સહન થઈ શકતું નથી. કેવી અન્નએષ જેવી ગુલામગીરી, શા વાસ્તે આ ગુલામગીરી કરીએ છીએ ? છોકરાં બ્યારે આપણા ઘરમાં રમતાં ફરે છે ત્યારે જણાય છે કે આપણે અને આપણું જે કંઈ છે તે સઘળું છોકરાંનેજ માટે છે. પહેલાં તેઓનાં સુખ અને સગવડની જગ્યા રાખ્યા પછી આપણાં સુખ અને સગવડનું સ્થળ રાખવામાં આવે છે.

બાળકોનું રક્ષણ અને પાળવાનો બોલો માના ઉપર છે; તે બોલો ઇશ્વર તરફથીજ છે. એ કારણથી ઇશ્વરે એ બોલો ઉપાડવાને માટે યોગ્ય વસ્તુ પાણી આપી છે. એ વસ્તુ નિઃસ્વાર્થપ્રેમ છે. જો માની અશક્તિને લીધે છોકરાંને પાળવાનો બોલો બીજાને આપવામાં આવે, તો છોકરાં કદિપણ સારીપેઠે પળાઈ શકાતાં નથી. જ્યાં તેમાંનું સ્તનપાન અને માનો સ્નેહ નથી, ત્યાં કેવી રીતે તેનો યત્ન થઈ શકે ? સ્વાર્થી દાસ દાસી જેઓનો ફક્ત પૈસાનો સંબંધ છે, તેમના મનમાં મારો દીકરો માંદો થયો એવો ધકો લાગશે ? તેનું પ્રજ્ઞ મોં જોઈને શું તેઓના જીવમાં તેટલું સુખ થશે ? એ વાસ્તે એક બાળક પોતાની રક્ષા પોતે કરવા સમર્થ થાય તે પહેલાં ઘરમાં બીજાં છોકરાંનો જન્મ થવો નહિ જોઈએ. ધાર્મિક માબાપે છોકરાંના કલ્યાણને માટે પોતે સર્વદા શાસનમાં રહેવું. આત્મસંયમમાં આપણે જેટલા રહીશું, તેટલાં ઇશ્વર ઇચ્છાનુસાર કામ કરી શકીશું. દુનીયામાં કેવી અધર્મની હાલત થઈ છે. ઘણીક મા છોકરાંને પાળવાનો બોલો સામાન્ય મૂર્ખ દાસ દાસીઓના ઉપર સોંપીને પોતે વિ-

છોકરાનું ખાલન કરવાની માવતરની ફરજ. (૨૧૭)

ગ્રામ સુખ અનુભવે છે. રાતે ઉંઘમાં હરકત આપવા ધમ્મકતી નથી. બાળક રડીને પોતાના કામમાં કંટાળો ન આપે એટલા સાફ તેને અરીણીની કાંકરી અથવા અરીણીના બેગવાળા બાળા ગોળાઓ આપવામાં આવે છે, તેથી તે આખો દહાડો કે રાત ઘેનમાં પડ્યું રહે છે. અને તેથી તેનું શરીર બળવાન થતું નથી. આગળ જતાં કોઈ વખત તે અલુસમજણું બાળક માતાની ગેરહાજરીમાં ડાબડીમાંનું અરીણી ખાધ જાય છે. તો મહા ત્રાસદાયક બનાવ બને છે. છોકરાંને એવીરીતે ઘણા દિવસ સુધી પાળવું પડતું નથી. થોડી મુદતમાં બાળક મરી જાય છે. છોકરાં તેઓની તરફ વચની માને બોલ જવાં હોય છે, તેથી ઘણીક જગાપર બાળકો અઢાળે મરી જવાથી માનો ખર્ચ બચે છે. અને તેથી દુઃખી થતી નથી. ઇશ્વરની ઇચ્છા વિરુદ્ધ બદોબસ્ત કર્યાથી કેવું મોડું પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તે જુઓ. જ્યાંમા હમેશાં છોકરાંની દાઢ, રસોઈ, કરનારી અને દાસીનું કામ કરનારી ચાલી આવે છે. ત્યાં જગદીશ્વર કરેને તેઓનો બોળો હમેશાં રહે. જે કેળવણી અને સુધારાથી નાનાં બચ્ચાને પારકાના હાથમાં આપવાં પડે તે કેળવણી અને સુધારાને ચિહ્નકાર છે.

જે ઘરમાં કોઢવાળાં માખાપ છે તે ઘરમાં બાળકનું મન રમી શકતું નથી. જેમ માછલાં નહિ રમ્યાથી વધતાં નથી, તેમ બાળકનું મન નહિ રમ્યાથી વધતું નથી.

મા છોકરું એક બાળું ધાવીને રહું. હોય તેટલામાં તેને આંચકો મારી બીજા બાળુ વળગાડવામાં આવે છે. આથી તેની નખબી આંખ પ્રથમની બાળુ તરફ ખેંચાઈ રહે છે. જ્યેથી તે એક આંખે શાંતું ગઈ જાય છે. કેટલીએક વખત બાળકને કાંપમાં લઈ સૂરજના તાપમાં ચાલવાથી તેનું અસહ્ય તેજ બાળકની આંખોપર પડતાં તે આંખો ઘણીજ નખબી થાય છે. આમ ઘણી રીતે બાળકની મા છોકરાંને તરછેડે છે તેથી બાળકના શરીરમાં નુકસાન થવા સંભવ છે માટે માતાએ નાના બાળકને તેમ નહી તરછેડતાં સારી રીતે માવજત રાખવી.

હરિગીત.

આમાં લખેલા નિયમ જો, સત્તારી સ્નેહે પાળશે,
તો ગર્ભ લગ્ન પોતા તણું, રૂડી રિતે રક્ષણ મશે;
ગુણ રહિત શિશુ ધર અવતરે, તે દુઃખથી મરવું થવું,
સુખરૂપ છે માખાપને, તહિં દેખવું કે હાજવું.

પ્રિયકર પ્રજા કુળતિલક છે, છે માતૃના યસની છાત્રી,
 વિગતું નથી શું અન્ન । જેવાં ક્ષેત્રમાંય વલ્લભ ખીદ્ર
 ખી એકલું જો શુદ્ધ છે, પણ ક્ષેત્ર શુદ્ધ કદિ નથી,
 તો અન્ન ત્યાં પાકે નહિ, ખેડુત મરે મરને મચી. ૨

ખી ક્ષેત્ર બન્ને શુદ્ધ જ્યાં, જ્યાં પ્રેમનું પોષણ હશે,
 સન્તાન ત્યાં સુદૃઢ અને, ગુણ રૂપવાળા જન્મસે;
 સુંદર પ્રજા સંસારનો, સણુગાર સમજો સર્વદા,
 સંકેત એછે ધ્વિરી, સંશય નહિ પામો કદા. ૩

જ્યાં હોય ઉત્તમ બાળકો, ત્યાં હર્ષની શી છે મણા,
 માખાપતું ધન એ ખરું, સુખ મ્હાન છે ખીજા તણા,
 માટે સમજ રાખી ઉરે મોદક પ્રજા ઉપજાવજો,
 આશીષ મારી એજ છે, શ્લીભૂત એમાં સૌ થજો. ૪

સ્ત્રીઓમાં પ્રાચીન અર્વાચીન તફાવતનાં કારણો.

આર્યદેશની સ્ત્રીઓની હાલત પ્રાચીન કાળમાં ઘણે દરજ્જે
 શ્રેષ્ઠ હતી. જેની સુકીર્તિ આજે ચાંપાસ પ્રસરી રહી છે. તે કાળની
 સ્ત્રીઓને પ્રથમ દરજ્જે સહયિદા અને તેમના ધર્મનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ
 રીતે મળતું હતું. તેથી તેઓ પોતાના પ્રાણનાથ પ્રત્યે, પુત્ર, પુત્રી
 પ્રત્યે, સાસુ, સસરા, દિયેર, જેઠ વગેરે સગાં સ્નેહી પ્રત્યે શો ધર્મ
 છે. તે જાણતી અને એ સર્વે પ્રત્યે સ્નેહ રાખતી. પોતાનાં કુટુંબ
 દેખી હરખાતી પતિ તરફથી જેવાં વસ્ત્રાલંકાર મળતાં તેમાંજ સ-
 વંદા મગ્ન રહેતી. સાસુની આજ્ઞા પાળી ગૃહકાર્ય કુશળપણે કરતી.
 સ્ત્રી ધર્મના સઘળા નિયમો જાણતી, અને તે પ્રમાણે વર્તાવ રાખ-
 તી બાળકોને કેળવવામાં નિત્યોપદેશ આર્યનીતિ ધર્મને માર્ગે ચડાવતી
 અને મુહ વ્યવસ્થામાં કરકસરથી પોતાનો સઘળો વ્યવહાર કરી
 જાણતી, ગૃહ રાજ્ય ચલાવવામાં પોતાના પતિને ઘણી સારી રીતે
 મદદગાર થતી, પતિને આપત્તિને સમયે સહાયતા, ધીરજ, હીમત,
 દિલાસો અને ઉપયોગી સંચનાઓ આપવાને પણ ચૂકતી નહિ. પ-
 તિને સુખે સુખી અને પતિને દુઃખે દુઃખી થતી. પતિ તરફથી તિ-
 રસ્કાર થાય, વિયોગ થાય, તો પણ પતિપર તેવોને તેવોજ પ્રેમ
 રાખી રહેતી. તે સમયની સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વામિ સંગાતે મર્યાદા
 અને નીતિસર સાર્વજનિક સમાજે વગેરેમાં ધર્મ નીતિના વિવાદમાં
 મહાન પુરૂષોને પણ હસાવતી. તેમને ઓઝલમાં રહેવું પડતું નહીં,
 સરસ્વતી વિદ્યાની આદિમા અને લીલાવતી જેવી સ્ત્રીએ ગણિત

જેવો સર્વોત્તમ ગ્રંથ રચ્યો છે. ઘણીક શ્રીઓએ કાવ્યોનાં, અને
બીજા ઘણાં શાસ્ત્રમાંથી સંખ્યા બંધ ગ્રંથો રચેલા છે અને કેટલીક
મહાન શ્રીઓએ વેદ જેવા ગહન સર્વ માન્ય ગ્રંથોનાં ભાષ્યો રચ્યાં
છે. કાંતા, લક્ષ્મીનાથ, લાલબા, તારાબાઈ આદિ સંખ્યા બંધ શ્રી-
ઓએ પોતાના પતિના દુષ્મનોને હણી પોતાનું વીર પણું પ્રદર્શિત
કર્યું છે. એ પ્રસિદ્ધ આર્યાઓની વાત કોનાથી અજાણી છે ? કેટ-
લીક પોતાના પતિપ્રાણ રક્ષણાર્થે પોતાનાં જીવ આપેલા છે, અને
સંખ્યા બંધ સતીઓએ પોતાનું શીળ ભંગ ન થવા અસહ્ય દુઃખો
ભોગવ્યાં છે. આવી સદ્ગુણી શ્રીઓનાં પરક્રમે આજે જગત્તર છે.
પૂર્વકાળ કરતાં હાલના કાળમાં એ સધળું વીરીત જોવામાં આવે
છે. સદ્વિદ્યા સાવ અસ્ત પામી છે, નીતિ ધર્મ અને વ્યવહારીક
જ્ઞાનતત્ત્વ જોઈએ તેવું શિક્ષણ મળતું નથી, તેથી સમયાનુસાર શ્રી-
ઓ પોતાના ખરા ધર્મથી અજ્ઞાન રહે છે. સ્વામી પ્રત્યે, પુત્ર પુત્રી
પ્રત્યે, સાસુ સસરા, જેઠ, દેર, જેઠાણી, દેરાણી આદિ સગાં સહોદર
પ્રત્યે શું ધર્મ છે ? એ કશું ન જાણતા કિસખજ રહે છે, એટલે
હાલ જ્યાં જોઈએ ત્યાં સાસુ વહુનો કબેસ, સગાં સહોદરમાં કુસંપ,
ખડપાડોસી સાથે કંકાશ, સ્વામીની સેવાને બદલે સંસ્કાર કરે છે.
પુત્ર પુત્રીને યોગ્ય રીતે કેળવણી આપી બણાવી વ્યવહારીક તેમજ
ધર્મ નીતિવાળા કરવાને બદલે ગમેતેમ વર્તવા દેછે. તેઓને સારી
સોજત લગાડવાને બદલે પોતેજ ખરાબ લક્ષણમાં દોરનાર થાય છે.
યોગ્ય રીતે ગૃહકાર્ય જાણતી નથી, કરકસરથી ઘર કેમ ચલાવવું તે
સમજતી નથી, ધર્મનીતિ પાળવી તેમજ ઇશ્વર ભક્તિ અદિ શુભ
કૃત્યોની પોતાની ફરજને ભુલી, કેટલીક શ્રીઓ પરાઈ કુથળી કરવામાં
બૃહરપતિના જેવી બુદ્ધિ ધરાવે છે. ઘણી શ્રીઓ પર નિંદામાં પેહેલો
ભાગ લઈ પોતાનો અમૂલ્ય વખત ગાળે છે, કેટલીક શ્રીઓ કંકાસ
કરવામાં કુશળ રહે છે. આવા અનેક પ્રકારના તદ્દાવતો પ્રાચીન
અને અર્ધાચીન શ્રીઓમાં માલમ પડે છે. આમ થવાનું કારણ ત-
પાસીએ તો હાલમાં ઘણાક ધર્મો નવાં પ્રસર્યા, ઠેકાણે ઠેકાણે કુસંપ
વધ્યો, પરદેશી અને પર ધર્મી મનુષ્યોએ હજાઓ કર્યા, મુલકની
અનેક પ્રકારની સમૃદ્ધિ લુટાઈ ગઈ. જુલમીઓનું જોર વધ્યું. વિદ્યાને
વિસારી મુકી તેમને ઉત્તેજન મળતું અટક્યું. ધર્મનીતિના ઉપદેશ
થતા અટક્યા, સારી શ્રીઓની સંગતિ ગઈ, ધર્મનીતિની અજ્ઞાન-
તાએ આગળ પગલું બંધું. તેથી શ્રીઓ પોતાના ખરા ધર્મ ક્રમે

મુક્તી ગઈ, ગૃહ લક્ષ્મીને બદલે લુંડી થઈ, સાર્વજનિક સમાજમાં જવાને બદલે ઓઝલ પડે પડી અને સંસાર સમુદ્ર તરવાના ખરા સાથીને બદલે, ઘરમાં કામ કરનાર ગુલામડી થઈ. આવા સંખ્યા બંધ કારણોથી અર્વાચીન સત્તારીઓની નબળી સ્થિતિ થઈ છે.

હાલ ઇશ્વર કૃપાથી સરકારી અમલમાં ગામેગામ નિશાળોમાં વિધવિધ પ્રકારનું શિક્ષણ મળતાં સંખ્યા બંધ સ્ત્રીઓને યોગ્ય સુ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તો પ્રાચીન કાળની સતીજનોના સુંચરિત્રાની અસલ છાપ તેમના કોમળ અંતઃકરણમાં પડશે અને સ્ત્રી ધર્મની પૂર્ણ ઉત્તતીથી અસંખ્ય સ્ત્રીઓ ઉત્તતિએ પહોંચશે.

સ્ત્રીધન કેને કેવું

સ્ત્રીધન છ જાતનું છે, લક્ષ્મીની વખતે પિત્રાદિએ આપેલી ભેટ પિતાના ઘરમાંથી સ્વામીના ઘરમાં જવાની વખતે આપેલું ધન, પ્રીતી પૂર્વક સ્વામીની તરફથી મળેલું ધન અને વખતને આંતરે પિતાથી મળેલું, માતાથી મળેલું તથા ભાઈએ આપેલું, એ સ્ત્રી ધન કહેવાય છે,

માના મરણ પછી સગા ભાઈઓ તથા સગી કુવારી બેહેનોએ આના ધનને સરખે ભાગે વેહેચી લેવું.

સ્વામીની હયાતીમાં સ્ત્રીનું મૃત્યું થાય તો લક્ષ્મીના પછી એ સ્ત્રી, મા આપ સ્વામી પિતાના કુળમાના કુળ તથા ભર્તૃકુળમાંથી જે ધન મેળવ્યું હોય અને સ્વામીએ સંતુષ્ટ થઈને જે આપ્યું હોય, તે બધુએ સ્ત્રીનાં છોકરાં મેળવે છે.

મનુસ્મૃતિ. અ. ૯. શ્લોક ૧૯૨

ધરધધા વાસ્તે ધરનાં સધળાંએ રણવું જોઈએ.

જો એક રોને ઝાઝાં ખાય તો તે ધર દરીદ્રી સમજવું. થોડી કમાઈ હોય તો તેવું ધર દુખી થાય અથવા નમુડીયું રહે એ દેખીતું છે. માટે આપણાં ઘૈરાંએ જેમ બને તેમ વખતની કરકસર કરી વખત બચાવી તેમની કંઈ પણ મહેનત કરી પતિની કમાણીમાં અને ઘર ખર્ચમાં મદદ કરવી. એ સ્ત્રીનો પરમ ધર્મ છે. સ્ત્રીએ પતિની ઘટ્ટી રીતે સોબતી થવું, એ તેમની મુખ્ય ફરજ છે, માટે તેણે વેંટીઆ પુણીનાં, શીવવા સાંધવાનાં, ભરતચિત્રોનાં ખાંડણાં દળણાંનાં, કે દહાડી દપાડીનાં. અને છાણુ લેવા જતા આદિનાં ઘણાં કામ કરે છે. પણ તે કરતાં આજ વધારે રણતર આવે ને ઘેર બેઠાં કરી શકાય એવાં હુન્નર કળાનાં કામો ઘણાં છે, ગુંથવું, હીર વીંટવું, વ-

ભુવું, ગાંઠું, ચિતરું, બાંધણી બાંધવી, રંગ પુરવા, રંગ બનાવવા, કંકુ, ગલાલ, માંડલા, અગરબત્તી, બનાવવી. કોતરું, કાતરું, ટાં પીઓ ભરવી શીવવી, મોજાં ગણપટા, ઝભડાં, ચોળીઓ, સાથ, યુટ, બાળકના નતીઆ, માટીનાં જાતજાતનાં રમકડાં બનાવવાં વિગેરે ઉપયોગી ધંધો કરી, નાનુક બેરાંઓથી કે નબળાં બેરાંથી થાણે એવાં હોય છે કે જોતાં જડી આવે છે, અને તે શિખે હાથ બેસી જાય છે. એથી જો ધરનું કોઈ માણસ નિસ બે આના રજો ને તે બચાવે એવો જોગ હોય તો મહીને ડાહ્યા રૂપીઆ અને ૩૦ વર્ષ ૧૫૦૦ થઈ જાય છે. આવો ઉપયોગી ધંધો કરી, ધરમાં બેઠાં બે પૈસા સારી પેટે કમાઈ શકાય છે. પણ એમ ન કરતાં પગ ઉપર પગ ચડાવી આગસુ બની બેસી રહેવું, કે ઉંઘ્યા કરવું એ દરિદ્રત્વ કામ છે. ધરમાં બેઠાં ધંધો કરવામાં ખોટ નથી. ખોટ તો ચોરી છીનાળીમાંજ છે, સુંદર સ્ત્રીઓએ નકામો વખત જરાપણ નહિ ગુમાવતા, ધરકાર્ય કરી નવરાસમાં બે પૈસા કાંઈ ધંધો કરી મેળવવા, યુરોપમાં પણ સ્ત્રીઓ ઘેર બેઠાં ઉપર જણાવેલાંમાંના કેટલાક કામો ધર આગળ કરી ધંધામાંથી બે પૈસા વધારે મળે છે. જે સ્ત્રી ધંધો કરી જાણતી નથી તે માંડ મજૂરી કરી ગુજરાત ચલાવી ન શકે દૈવ ઇચ્છાથી કદી તેનો પતિ મરી જાય તો ગરીબ સ્ત્રીને ગુજરાત ચલાવવાનો સધજો બોલે પોતાપર આવી પડે છે. હવે જો તે ઉપયોગી ધંધો કરી જાણતી હોય છે, તો સુખેથી આખર સહિત ધંધો કરી ગુજરાત ચલાવે છે; પણ જે કંઈ ધંધો કરી જાણતી નથી, તે ભવિષ્યમાં દુઃખી થાય છે અને ગંધામજૂરી કરી માંડ પેટ ભરે છે, કદી પેટનું પૂરું થતું નથી, તો દુખે કુકર્મ કરી છાંદગી ખરાબ કરે છે. જે ભવિષ્યનો વિચાર કરી અગાઉથી ધંધો શિખી હોય છે. તે શિયાળ સાચવી નીતિસર ધર્મ માર્ગ ધંધો કરી સંતોષથી પોતાના બાળબચાનું ગુજરાત ચલાવે છે. માટે સ્ત્રીએ ઉપયોગી ધરધંધો શિખીને પ્રથમથીજ પતિને મદદગાર થવું એ દરેક સહગુણી સ્ત્રીઓને ઘટે છે.

પાક વિધિ (રસોઈ) કેમ બનાવવી.

રસોઈ કરતાં આવડવી એ સ્ત્રીઓનું સર્વોપરી કામ અને ચંતુરાઈ છે. સ્ત્રીએ રસોઈ જાતે કરવી એ ઉત્તમ છે. શરીર માટે અન્ન જળ એ બે વસ્તુઓ તે ચલાવનારી કળ છે. એ બે વિના શરીર ચાલી શકતું નથી. માટે શુદ્ધ અન્નને સ્વચ્છ જળ આપવું એ અવ-

સ્મૃતું છે. અન્નપાણીથી જેમ શરીર હીર્ધાયુ થાય છે, તેમ તેની આ-
યોગ્ય સ્વસ્થતા રાખવાથી શરીર નાશ મામે છે. માટે એ સંબંધી
ધણી સંભાળ રાખવી એ સ્ત્રીઓનું ખાસ કામ છે. માટે રસોઈ ક-
રનાર તથા જમનાર બન્નેએ પ્રદાર્યોના ગુણ દોષ જાણવાની જરૂર
છે. તેમાં પ્રથમ રસોઈ કરનાર સ્ત્રીએ ઘર કુટુંબીઓની પ્રકૃતિ અને
દરેક પ્રદાર્યોના ગુણ દોષો જાણવાની પ્રથમ જરૂર છે. અનાજ ખ-
રાખર વીણી, ખાંડી, ઝાટકી, સાફ કરી, પતિની કે કુટુંબીની પ્રકૃતિ
અનુસાર ભાવતું ભોજન કરવા પ્રથમ રસોઈનો સંબંધો સામાન રસો-
ડામાં ગોઠવી રાખવો. કોઈ પણ ચીજ વારંવાર માગવી પડે નહિ
એવી સંભાળ રાખવી. રાંધવાના પદાર્થોમાં કાંઈ ન પડે માટે ઢાંકી
રાખવાં. રસોઈના સર્વ પદાર્થો પાક શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે પરિપક્વ
ને સ્વાદીષ્ટ થએલા જણાય, સારે તૈયાર થએલી રસોઈ કલધવાળાં
વાસણમાં ઢાંકી કે કસાઈ જાય નહીં, કસાઈ ગએલું ખાવાથી તં-
દુરસ્તી બગડે છે. અને સાફ કરી બરાબર પકવી ગરમાગરમ ખા-
વાથી શરીર આરોગ્ય થાય છે, પણ જેમ આગ્યું તેવું કાંકરા કરત-
રવાળું, જીડુ, મોડું દળી, ખાંડી જેવું તેવું પકવેલું અને ટાઢુ પડેલું
ખાવાથી શરીર રોગી થાય છે, પાકશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે બનાવેલી
રસોઈ ખાવાથી તંદુરસ્તી, બળ, બુદ્ધિ, અને આયુષ્યનો વધારો થાય
છે, માટે તે સંબંધી સંભાળનું કામ સ્ત્રીઓનું છે.

પાક સંસ્કાર (વૈશ્વદેવ) દેવયજ્ઞ. .

નિલ રસોઈ થયા પછી ગૃહસ્થોને ઘેર (વૈશ્વદેવ) થવો જો-
ઈએ, કારણ કે પ્રત્યેક ગૃહસ્થના ઘરમાં પાંચ હિસાનાં સ્થાન રહેલાં
છે. જેવાં કે ચૂલો, ઘંટી, સાવરણી, ખાંડણીઓ, તથા સાંભેલું અને
પાણીનું માટલું, આટલાંનો ઘર કામમાં ઉપયોગ કરવાથી ગૃહસ્થ
પાપવડે બંધાય છે. વૈશ્વદેવ કર્યા વિના જમવાથી તે કેવળ પાપનું
ભોજન કરે છે, માટે એ વૈશ્વદેવનો હોમ કરતાં અવશેષ રહેલું અન્ન
શ્રી યજ્ઞનારાયણની પ્રસાદીરૂપ હોવાથી સત્પુરુષોને જમવાને યોગ્ય
ગણેલું છે. માટે રસોઈ થયા પછી સંધવા કે વિધવા સ્ત્રીએ, પોતાના
ઘરમાં વૈશ્વદેવ કરનાર કોઈ પુરુષ હોય તો તેની પાસે વૈશ્વદેવ કરા-
વવો; ને જો પુરુષ વર્ગમાં કોઈ પણ વૈશ્વદેવ કરનાર ન હોય તો
નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે પોતાની મેજે કરવો:—

જે અગ્નિથી રસોઈ થઈ હોય તે અગ્નિને કુંડમાં કે બીજા

પાત્રમાં હાથ, તેમાં પાંચ મત્રો ભણી, ધીવાળા જાતવી કે એકલા ધીની પાંચવાર આહુતિઓ આપવી.

અમ્રયે નમઃ વામદે નમઃ સૂર્યાય નમઃ

મજાપતયે નમઃ અમ્રયે સ્વિષ્ટકૃતે નમઃ

ઐ પ્રભાણે અગ્નિમાં હોમ કરી, ધરના દેવને નૈવેદ્ય ધરાવવું, તે પછી ગૌઆસ, શ્વાનગ્રાસ, વાયસખલિ કાઢીને ભોજન સમયે આવેલા અંતિથીને ભોજન કરાવવું.

મનુસ્મૃતિ-અ. ૩-૬૮.

પિરસણ અને ભોજન વિધિ.

ભોજનશાળા પાસે અથવા જ્યાં જમવા બેસવાનું હોય ત્યાં પ્રથમ લિપી પાટલા ગોઠવી જમનારના જમણા હાથ ભણી જલ-પાત્ર મુકી ભોજન પાત્રો મુકવાં ભોજન પાત્રમાં શાક, ભજીયાં, અ-થાણું, ચટણી, રાયતાં, અને કઠોર આદિ વ્યંજન પદાર્થો જમના-રના જમણા હાથ ભણી મૂકવા; પુરી, રોટલી, લાડુ, સીરો, કંસાર, અને પકવાન આદિ ભક્ત્ય-ભોજ્ય પદાર્થો ડાબી પાસ મુકવા; અને ભાત આદિ અન્ન પાત્રની મધ્યે મુકવાં, તથા દાળ, કઢી, દુધપાક અને ઘી આદિ પાત્રો જમણા હાથ ભણી મુકવાં. પિરસવામાં ક્યારે પણ પંક્તિભેદ કરવો નહીં તથા કોઈ પદાર્થ કોઈને અધિક ને કોઈ ઓછો એમ ન મુકતાં સૌને એક સરખી રીતે પિરસવા. કોઈ પદાર્થ ઓછો હોય તો તે પણ સર્વને થોડો થોડો પણ મુકવો. પિ-રસતાં મનમાં સંકોચાવું નહીં, તે પછી અન્નને ત્રણવાર પ્રોક્ષણ કરી એકવાર આચમન કરી પ્રથમ અવોસાનના ત્રણ કોળીયા જમણે પડખે મુકવા પછી ઘી વાળા ભાતના પાંચ કોળીયા મુગા જમવા પછી પાણીનો સ્પર્શ કરી, પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ભોજન કરવું: ભોજન વખતે શોક, ભય અને દુઃખની વાતો કરવી નહી, કેમકે આનંદમાં રહેલું જમેલું અન્ન જલદી પચી જાય છે, શોક, ભયમાં જમેલું અન્ન વિકૃતિને કરી તનદુરસ્તી ખગાડે છે. માટે જમતી વ-ખતે સાવચેતી રાખવી. રસોડું અને ભોજન કરવાની જગા ગુપ્ત રાખવી, કેમકે કોઈ શત્રુ આવી ભોજનમાં સેજભેજ કરે માટે તે ગુપ્ત રાખવી એ વધારે સાફ છે. ખોરાક હમેશાં વખતસર, પચે એટલો ખવાય તેમ કરવું. ઉત્તમ અને ભારે ખોરાક કરતાં સાદો અને હલકો ખોરાક લાભદાયક છે. નિલ એક તરેહનો ખોરાક ન ક્ષેતાં હમેશાં જુદો જુદો રૂચીસર લેવો. અર્ધું ભોજન કરી મધ્યમાં

જળપાન કરવું, એ અમૃત તુલ્ય ગુણુકારક છે. એકલાં મિથ્યાન ખાવું નહીં ભોજન કરતાં બહુ માણસની દૃષ્ટિ પડે એવા સ્થળે એસીને જમવું નહીં તથા ભોજન કરતાં મ્હેન્ટ-મોડેલાંદિકનાં વાક્ય સાંભળવાં નહીં. તેમજ જમતાં જમતાં ઉડી ઉભાં મણુ થવું નહીં. અતિ ભોજન આરોગ્યને, સ્વર્ગને, પુણ્યને નાશ કરનારૂં અને લોકમાં નિંદા કરાવનારૂં છે, માટે તેનો લાગ કરવો.

મનુસ્મૃતિ.

સ્ત્રીઓનું શીયળ વ્રત.

સ્ત્રી ગંભીર, સુશીલ, શીયળ પાળનારી, સુવિચારી, પતિને વશ વર્તનારી અને સાધ્વી હોય તો તેનું ગૃહરાજ્ય એક ઉન્નતદશામાં આવી ધણુંજ સરલ રીતે ચાલે છે. એ સઘળો શિયળવ્રતનો પ્રભાવ છે. જ્યારે લગ્ન થાય છે, ત્યારે ઇશ્વરરૂપ માનેલા અગ્નિ અને હજારો લોકની સમક્ષ સ્ત્રીપુરૂષ પરસ્પર પ્રતિજ્ઞા પિવાહ સંસ્કારમાં વરકન્યા પરણતી વખતે ‘ સમઘી ’ નામનું એક કર્મ થાય છે. એટલે વરકન્યાને પાસે ઉભા રાખી કન્યા પતિ પાસે માગે છે કે-તમારી સાથે સદૈવ પ્રેમાનુંજલ્લ-તમારી વશ વર્તી રહીશ તે પ્રસંગના વેદમંત્ર લખવાથી વધી જવાના કારણથી આ ઠેકાણે લખ્યા નથી. આ પ્રમાણે પરસ્પર બંધાએલાં છે, કે કોઈ પરસ્પર સ્ત્રી પુરૂષ સાથે પ્રેમમાં બંધાવું નહિ અને પરસ્પરના દેહનો અધિકાર ખીજીને સોંપવો નહિ. એવી પ્રતિજ્ઞા કરી પોતાના દેહને પરસ્પર અર્પણ કરી દીધો છે, અને પરસ્પરમાં અખંડ પ્રીતિમાં પ્રેમાનુબંધ રેવાને બંધાએલાં છે; છતાં જે સ્ત્રી પુરૂષ ક્ષણિક સુખ માટે કામને વશ થઈ એ ઇશ્વરી નિયમો ભંગ કરીને પોતાની કાયા ખીજીને સોંપે છે અને પોતાની એળ ખીજા પુરૂષને જતાંવે છે એવી સ્ત્રીને ધિક્કાર છે. એના જેવો એક મોટો ગુન્હો નથી, એના સમાન એક ખીજું મોટું પાપ નથી. આ જગતમાં “ ચોરી છીનારી ” માં જેવી ખોટ ગણાય છે, તેવી ખોટ ખીજા એકે કાર્યમાં ગણાતી નથી. આ અવતીમાં સ્ત્રી પુરૂષની સંખ્યા સમાન ગણાય છે. નેપરથી જણાય છે કે, એક સ્ત્રીએ એક પુરૂષ હોવો જોઈએ. વળી સંસારના નિયમ પ્રમાણે પરણેલું જોડું એક જીવનનું વચન તોડે, તો પછી પરણવાનું શું પ્રયોજન, ત્યારે મનુષ્ય અને પશુ પક્ષીમાં શો તફાવત કહેવાય, પરણેલી સ્ત્રી પોતાના પતિપર ખરો પ્રેમ-ભાવ ન રાખે, તો પતિનો સ્ત્રીપર પ્રેમ-ભાવ ક્યાંથી રહે ? આથી જને દુઃખદ સ્થિતિમાં આવી પડે છે. વળી જેનાં માતપિતા વ્યભીચારી હોય છે, તેનાં છોકરાં પણ તેવાંજ થાય

છે. આવાં સંખ્યાબંધ મનુષ્યો થવાથી કુટુંબ, જ્ઞાતિ, અને દેશ ખરાબ સ્થિતિમાં આવી પડે છે. વ્યભિચારીને અહોરાત્ર સુખેનિંદ્રા આવતી નથી, તેમ સુખે ધંધો કરવો સુઝતો નથી ને ક્યાંએ તેમને સુંખ મળતું નથી. તેણે જેથી સુખની ઇચ્છા રાખી હોય છે, તે જ્યારે પુરી થતી નથી, ત્યારે એ દુઃખી દુઃખીને દુઃખી થાય છે અને કામ આડે કાંઈ દેખતો નથી, કહેવત છે કે “ કામાંધો નૈવ પ-
ખ્યંતી ” વ્યભિચારીની આખર મનુષ્યમાં હોતી નથી, તેથી તેમનો કોઈ ભરૂશો કરતું નથી. અને કોઈ આંગણે ઉભવાદેવામાં પણ રાજી હોતું નથી. તેને કોઈ માન આપતું નથી. આવાં મનુષ્યો દુનીયામાં ધિક્કારને પામી, પરલોકમાં અસદ્ ગતિને પામે છે. માટે સ્ત્રી પુરૂષ શીલ ભંગ થયે મહા દોષને પાત્ર કરે છે. જેણે શીલનું સંરક્ષણ કર્યું છે, તેણેજ સર્વ સાધન કર્યું છે. શીળનું સર્વ રીતે રક્ષણ કરવાથીજ સ્ત્રી ઉત્તમતાને પામી માનનીય ગણાય છે. સ્ત્રીએ સતીત્વનું સંરક્ષણ કરવા પોતાના પ્રાણની પણ દરકાર કરવી નહી. પ્રાચીનકાળમાંની અસંખ્ય સ્ત્રીઓએ અનેક સંકટો સહન કરીને પણ પોતાના શીળનું સંરક્ષણ કર્યું છે એ કોનું અજ્ઞાન છે ? માટે દરેક આર્ય સદ્વર્તન સાળી સ્ત્રીઓને ઘટે છે કે શિયળનું રક્ષણ કરવા ચૂકવું નહી. એ વિષે કહ્યું છે કે—શીલવત્સ્યા જિતં સર્વમ્ । શીલવાળી સ્ત્રીએ સર્વ જગતને જીત્યું છે.

(લલના નહિ થાય લગાર કામણ મંત્ર કરી—એ રાગ) ગરબી.

સંકુ સુણજે બેનો વાત, શીલ તણી કાને;

નિજ પતિ હિતકારિ ઉપાય, પણ ધરજે ધ્યાને—ટેક.

સંપ સગામાં રાખી સર્વથી, મન માયાળું કરવું રે;

લોભ મોહ મદ મત્સર મેલી, સરલપણું સંધરવું. શી૦

નહિ નીતિને અજાગી કરવી, પ્રીત કરી શુભ પંથે રે;

હોંશ ધરી હૈયામાં ઝાઝી, કરો બંતાવ્યું કંથે. શી૦

પતિ તમારા પ્રાણ ખરેખર, એજ સદા સુખકારી રે;

એજ તમારું તન મન ધન છે, વિનયે જીવો વિચારી. શી૦

કલેશ ન લેશ કદીપણ કરિએ, ઠરિએ નિજને દામે રે;

નિજ વલ્લભની સેવા કરતાં, જેમ સદા સુખ જામે. શી૦

ભણ્યા તણું શલ નાથ તણી ને, પ્રીત વધે શુભ રીતે રે;

ભણ્યા ભલે પણ ગણ્યાં નહી તો, સંકટ શીરપર વીતે. શી૦

પ્રાણનાથની સેવા કરવી, એજ ધર્મ છે પહેલો રે;

- આડો કે અણુધડ નહિ અવળો, સુખદ પંથ છે સહેલો. શીં
- પ્રાણનાથને પ્રસન્ન કરવા, કરવા કોડ ઉપાય રે;
- એજ સદા ચરણેથી રીઝે, સહજ જગતનો રાય. શીં
- કદિ કારણથી કોપ કરે જો, કંથ તમારે માથે રે;
- તો રાજી કરવાને તેનો, ઉપાય છે નિજ હાથે. શીં
- ક્ષણ ભંગુર આ દેહ થકી પણ, કરિએ જે શુભ કામ રે;
- અખિલ વિષે તે અમર કરે છે, સદૈવ નિજનું નામ. શીં
- નહિં સુવું પ્રિય પતિની પહેલાં, તન મન ન રહો મેલાં રે;
- તનિ આગસ પ્રિય પ્રાણનાથથી, પ્રથમ ઉઠવું જહેલાં. શીં
- કામકાજ ધરતું સહુ કરવું, ડરવું દુર્ગુણ દેખી રે;
- સદ્ગુણ ગ્રહણ કરો સહુ જહેનો, સુખદાયક બહુ લેખી. શીં
- પ્રીતિ પ્રાણેશ્વરની વધવા, સુઝે મારગ સાચો રે;
- વિશ્વેશ્વર ઇશ્વરની પાસે, કરજોડીને જાચા; શીં
- આપણના હાથમાં સમજવા, સુખદુઃખ જજો વીતે રે;
- તેમજ વાવ્યું તેવું લણવું, સંસાર તણી રીતે. શીં
- દીન જનોને દુઃખ ન દધએ, મેણા મારી મુખથી રે;
- બળતાંને ઓલવિએ જહેની, સુખદ વચનના સુખથી. શીં
- સુખ લેવાની સહુને ઇચ્છા, હોય કદી મનમાંહિ રે,
- તો વર તો શુભ પંથે પ્રેમે, સ્વર્ગ નરક છે આંહિ. શીં
- ઉદાસી ધર્મ વિશે નહિ ધરવી, કરવી ન કદી હાંસી રે;
- પ્રાણનાથની પાસે રે'વું સદૈવનાં યર્ષ દાસી. શીં
- નમીએ ગુરૂજનને શુભ ભાવે, નિશદિન રાજી રહિએ રે;
- હરખે હાથ કંથને જોડી, શરણ ચરણમાં જધએ; શીં
- ઇશ્વરના આપેલા ઇશ્વર, ખેદ ન પામે જરીએ રે.
- પૂરો પ્રેમ ધરી પોતામાં, સદૈવ સેવા કરીએ. શીં
- નાથ વિના છેલ્યા ભવસાગર, શૂન્ય ખરેખર રાખ રે;
- આંખ ઉઘાડી જેતાં સહુનાં, હૃદય પૂરશે શાખ. શીં
- કોપ કરે જો કંથ લગ્નરે, તો કોપ્યો કિરતાર રે;
- હીનભાગ્ય તે નાર ખિયારી, પાપ કરેલ અપાર. શીં
- માટે પ્રાણનાથને રાજી, કરવા દુખડાં હરવા રે;
- કેશવ ભવસાગર આ ભારે, પરમ સુખેથી તરવા. શીં

(ઓધવજીના મહિનાનો રાગ.)

સહિયર સાચી શિક્ષા મનમાં રાખજો,	
ભારે ભવસાગરને તરવા કાળજી;	
સેવા લાભ અનેક ખરા સંસારમાં,	
કહું છું હિત કરવાને એક અવાજજો.	સહિયર૦
બાલપણમાં બણવું ગણવું બાવથી,	
માત પિતાને ઉપજવી સંતોષ જો;	
ધરતું કામ કરે કરવા શીખો તમે,	
બાલપણના મેલી સઘળા દોષ જો.	સહિયર૦
આજા માત પિતાની નહિ ઉલ્લંઘવી,	
ભરવું, દળવું ને ચિતરવું કેમ જો;	
પાણી ભરવું, સોવું, ઘોવું, ખાંડવું,	
રૂંડું રાંધીને પીરસવું તેમ જો;	સહિયર૦
નલ નિયમથી થોડું પ્રિયકર બોલવું,	
ઉંઘ અદ્ય ને બીજો અદ્યપાહાર જો;	
ભરમ વિના નિજ ધર્મ અને શુભ કર્મને,	
શીખી લેહવા તરત રહો, તૈયાર જો;	સહિયર૦
કોમલ વૃક્ષ હોય વાળ્યું ત્યારે વજો,	
એજ ઉદારજોથી સ્તમ્ભજો સાર જો;	
કૂંઠણ થયેથી કઠણ પડે છે વાળવું,	
પાકે કુંભે કાંઠા ચડતાં વારજો.	મહિયર.
સ્વભાવને વશ આ આખો સંસાર છે,	
પડે પ્રથમથી જેવી જેની ટેવ જો;	
તેવી ટળતાં યતન ધણાં કરત્રાં પડે,	
સરલ થાય જો સવજો સહુનો દેવ જો.	સહિયર.
એજ વિનનિ મારી છે સહુ ખંડેનને,	
બાળપણમાં શીખો ને શીખાય જો;	
જે દુર્ગુણ તજવા ભે સહજ તજાય છે,	
માત પિતાની જોઈએ એક સહાય જો;	સહિયર૦
પરણી પિયર ને રેવા મન કરવું કદિ,	
સદા કરો નિજ આસરિયામાં વાસ જો;	
નિજ ગુરૂજનની ઉત્તમ આજ્ઞામાં રહો,	
દુઃખ પડે તો થતાં ન લેશ ઉઘસ જો.	સહિયર૦

પિયર રહિને જે સાઈ શીખ્યાં તમે,
તરત સાસરે કરવો તે ઉપયોગ જો;
બાકી શીખ્યાનું અનુભવથી શીખજો,
સુખ મેળવવા એ છે ઉત્તમ યોગ જો.

સહિયર૦

પ્રાણનાથને મનગમતું કરજો સહુ,
નારીનું છે દૈવત નિજનો નાથ જો;
તે સીખામણુ દે તે શાણાં શીખજો,
આગા શિરપર લેજો જોડી હાથ જો.

સહિયર૦

નારીના સાચા ઇશ્વર તો નાથ છે,
વેદ પુરાણો પણ પૂરે છે શાખ જો;
એ ઇશ્વરની સેવા શુભ રીતે કરો,
એ વિણ અવર અખિલ છે કારી રાખ જો.

સહિયર૦

શાંત સ્થાન વ વિષે રે'વું સહુ એ સદા,
સંતોષે સુખ થાય સમજવું એમ જો;
દુઃખ અને સુખમાં સમતાને રાખવી,
લેવો એવો ઉત્તમ અમળા નેમ જો.

સહિયર૦

અલંકાર સૌભાગ્ય વિના ખીજો નથી,
તે સાચવવા કરજો યતન અનેક જો;
સંદગુણથી શોભા સંસાર વિષે વધે,
તે સંપાદન કરવા રાખો ટેકું જો.

સહિયર૦

શીખામણુ અણુસમજીને દેવી પડે,
પણ સાને સમજો જે સમજૂ નાર જો;
કેશવ થોડામાં સદગુણ સમજી જજો,
ગણાંને શુ કેવું વારંવાર જો.

સહિયર૦

કેશવલાલ હરીરામ.

(નટવર સાંથે પ્રજા સુંદરી) એ રાગ.

પ્રમદા પુણ્ય તણાં મારગ એ માનવો,
જેથી વિશ્વ વિષે યશ શ્રેષ્ઠ પમાય જો;
ઐહિક આમુષ્મિક કલ્યાણ વધે વળી,
સંસાર વિષે સર્વોત્તમ સુખ થાય જો.
સ્વામીને સુખ સર્વ પ્રકારે આપવું,
આત્મી એવે સદચરણને પંથ જો;

પ્રમદા૦

ડરવું દુશ્મણની નિશાનિ અણાં મધ,
કરવી કોધ કરે નહિ કદિએ ક્યં ને;

પ્રમદાં

પત્નીએ પતિનાં વશમાં પાળવાં,
હોય હજાર બલે ભારે સુખ કામ ને;

કરવી સેવા ઇશ્વરનાં સરખી સદા,

તન મન ને વાણીથી આડે યામ ને.

પ્રમદાં

નારીનાં ઇશ્વર તો નિશ્ચય નાય છે,

નિશાનિ એ સદાનાં સમજા કરનાર ને;

એ નિમિષાચ્છથી જનમાં જાણી લઈ,

રાજ કરવા યોજી સર્વ પ્રકારને.

પ્રમદાં

કામ તપ આદિ વ્રત કરવાની ના મથો,

ઇશ્વર પૂજનની પણ કરમ છુટ ને;

પણ તે સર્વ પતિના પ્રેમવડે ફળે,

માટે મેળવવો એ પ્રેમ અપુટ ને.

પ્રમદાં

શાભા સોભાગ્ય વિના અન્ય ન ઇચ્છી,

શીલ તણું શુભ ભાષ્ય ધરવું અંગ ને;

પ્રાણમથાનાં વશ અનોપમ પહેરનાં,

સદગુણનો કરવો સાચો સતસંગ ને.

પ્રમદાં

કામ કોધ મદ મોહ લોભને છૂટવા,

નહિ તો તે દુઃખ આપે નિલ અપાર ને;

અમદમની સાંકળથી મનને સાંધવું,

કરવો સદા સદાચરણે સંસાર ને.

પ્રમદાં

મયોદાને લાજતણી સખિઓ ખરી,

અવર જનોનું નારીને નહિ કામ ને;

વિનય નિવેકરકે વાણી જાણુઆરવી,

વૃથા વાદથી થાવું નિશ્ચ વિશમજે.

પ્રમદાં

પોતાનું ડાંખણ નહિ કદિ પરજાવવું,

કરવું નહિ કુદ જાતિનું અભિમાનને;

ધૈર્ય ખરી સુખ દુઃખ સમતા સાચવી,

પ્રેમે પતિપદ ફેરવવું જાણ ને.

પ્રમદાં

સુચરનો આમણને કામ હશે નહિ,

દુર્જન પણ નિદે નહિ જાણનાં જાણ ને;

નિજાં જાણ આજ નર નારીમાં જાણે,

હૃદય થાય આપણું કરવું એમ જો.

પ્રમદ.

કેશવ હરિને પતિમાં ફેર કરશે નથી,
અંતરમાં અનુભવથી સમજી એમ જો
પોતાના પતિનો શુભ પ્રેમ વધ્યો રહે,
પ્રતિદિન કરવા કાઠિ ઉપાયો તેમ જો.

પ્રમદ.

કેશવલાલ હરીરામ.

(રાગ ધાળ)

પ્રાણનાથ કહે નિજ નારીને, આવ્યો ઉતમ આ અવતાર;
આનંદ અપાર, સજો શણગારને.
હડા છાબડા અણુવટ વીછીઆ, લાજ લંગર થાય ન બાર;
સદા સુખકાર, સજો શણગારને.
કુલ રીતિ જુઓ કટિ મેખલા, સદાચાર ચુડીની જોડ;
ખામી કે ન ખોડ, સજો શણગારને.
કામકાજ કરે વેદ વીંટીઓ, સંપન્ન કડાંની જોડ;
હોંશે ધરી હોડ, સજો શણગારને.
ધ્યાન ધીરજ તે બાજુ બંધ છે, કરણામય કાનના કાપ;
આપે નહિ તાપ, સજો શણગારને.
દાન પુણ્ય ઉપરની પાંદડી, નથ નાકની નાથનું નામ;
સદા સુખધામ, સજો શણગારને.
પતિ સેવન મંગલ સૂત્ર છે ચતુરાઈ છે ચંદન હાર;
વિવેક વિચાર; સજો શણગારને.
મન નિર્મળ મોહન માલ છે, જલ માદગીયાં યથારૂપ;
રહે બહુ રૂપ; સજો શણગારને.
શુભ સૌભાગ્ય સુદર ચાંદનો, તાંત ત્રેડી સુંદર શીલ;
ધરો નહિ ઢીલ; સજો શણગારને.
નમ્રભાવ નકી નાગફેણ છે, કેત કેવડો તલ વિચાર;
તજી તકરાર; સજો શણગારને.
નીતિ ન્યાય વિચાર છે કંચુડી, માન સુદર સાદી સમાન;
મેલી અભિમાન; સજો શણગારને.
ધર રક્ષણ ઝાંઝર ધુવરા, પુર પ્રાંત પણું પગપાન;
જરાય ન જન; સજો શણગારને.
આવાં બૂણણુ બામિની શામશે, ખીજાં કેશવ કેવલ બાર;
અસત્ય અસાર; સજો શણગારને.

(રામ ઉપર પ્રમાણે.)

આવો ઉત્તમ માનવ દેહ છે, કુત્ર જાતિ વળી અનુકૂલ;
મળ્યા છે અમૂલ્ય; ભૂતો નહિ ભામિની.

મન વાણી સદા વશ રાખતાં, શીઘ્ર સુંદર છે શણગાર;
વધે અધિકારી; ભૂતો નહિ ભામિની.

ચિત્ત ચોખું ખરૂં ચતુરાઈ તે, સત્ય સંપત સ્વામીની પ્રીતિ;
સદા શુભ રિતિ; ભૂતો નહિ ભામિની.

મન વાણી ક્રિયા એક રાખતાં પ્રાણનાથ પ્રમત્ત કરાય;
મહાસુખ થાય; ભૂતો નહિ ભામિની.

લાજ મર્યાદા પ્રેરે પશુવડે, શીઘ્ર બૂલણ સાધી શકાય,
રીઝે હરિશય; ભૂતો નહિ ભામિની.

રાગ દ્વેષની વાત વિસારીએ વળી મારીએ મોહ વિકાર;
વિવેક વિચાર; ભૂતો નહિ ભામિની.

રંગરૂપ તરંગ સમાન છે, તન યૌવનનું પંજુ તેમ;
અનાદિતી એમ, ભૂતો નહિ ભામિની.

બાહ્ય બોલીએ બોલ વિચરીતે, કલેશ કંકાસનું નહિ કામ;
સદા સુખ ધામ; ભૂતો નહિ ભામિની.

પતિ સેવા પરાયણ થઈ રહી. નિજધર્મનું રાખતાં ધ્યાન;
તજો અભિમાન; ભૂતો નહિ ભામિની.

દેવ પૂજન વત જપ નાથ છે, શીઘ્ર દોડીએ બાધ બહાર
બંધાં બરબાર; ભૂતો નહિ ભામિની.

સંપ સંસારમાં સુખરૂપ છે, જંપ જળવિએ દિનરાત
સદેવ.નિરાંત; ભૂતો નહિ ભામિની.

સુખ દુઃખ સહન કરતાં બધાં, ધરી ધિરજની શુભ દાલ;
વિશેષ વિશ્વાસ; ભૂતો નહિ ભામિની.

પ્રેમ રાખી સદાચાર પાળીએ, નમ્ર ભાવે રહિ રગિયાત
ઉજળીએ જાત; ભૂતો નહિ ભામિની.

કોઈ રાંક તવંગર છે નહિ, સરૂપ રૂપ ખરેખર ખેત્ર;
માયાનો રચેત્ર; ભૂતો નહિ ભામિની.

શુભ રીતિથી સદ્ગુણ સંવરો, યશ પુણ્ય પવિત્ર પમાય;
અનન્ય ઉપાય; ભૂતો નહિ ભામિની.

દેખી આ દુનિઆના દાખલા, નિત્ય કેશવ લેવો સુખોધ,
વિસારી વિરોધ; ભૂતો નહિ ભામિની.

શા. કેશવલાલ હરીરામ.

(રાગ ઉપર પ્રભાણિ.)

પાણિગ્રેહણુ થયાં પછી પ્રેમદા, પરહરતાં પિયર સહવાસ;
ન થાય ઉદાસ, પતિવ્રત એજ છે.

ભાવ રાખી ભંજે ભરથારને, મન વચન કરી દષ્ટ એક;
વિશેષ વિવેક, પતિવ્રત એજ છે.

સુખ દુઃખમાં સહનપણું ધરી, નહિ કષ્ટ વડે કચનાય;
સમય સચવાય, પતિવ્રત એજ છે.

લાગે સંપૂર્ણ સુખમય સાસરું, દોષ દષ્ટિ જરાય ન થાય;
હૃદય હરખાય, પતિવ્રત એજ છે.

રોહી સંબંધી કે જનકોષ્ઠને, નહિ કોઈ દિને અપમાન;
મળે બહુ માન, પતિવ્રત એજ છે.

ગુરુજનની સરસ થાય સેવના, સચવાય સદા કુલ રીતિ;
પિયરપર પ્રીતિ, પતિવ્રત એજ છે.

હંમે અક્ષર એકે ન નીકળે, બહાલાં વિનય વિવેક વિચાર;
નિયમચર પ્યાર, પતિવ્રત એજ છે.

અન્ય વિષય ન આવે અંતરે, લોભ મોહ ન મન લલચાય;
સંતોષ સદાય, પતિવ્રત એજ છે.

જીવ જીવું સદા શીલ સાચવે, મન ધ્રુવિય પશુ વશ હોમ;
કપટ નહિ કોય, પતિવ્રત એજ છે.

દાન પુણ્ય અને દક્ષિણતા, થઈ નાથને નિત્ય સહાય;
પ્રેમે પશ્ચરાય, પતિવ્રત એજ છે.

ચિત્ત વિત્ત વિષે વળગે નહિ, વળી વૈભવમાંહિ અભાવ;
ભત્તપિર આવ, પતિવ્રત એજ છે.

નિત્ય આનંદ આપે નાથને, વશ વિદ્યા કલાથી વિશેષ;
લજાય ન લેશ, પતિવ્રત એજ છે.

મન વચન ક્રિયાથી કામિની, થઈ છત્રની છાયા સમાન;
તજે અભિમાન, પતિવ્રત એજ છે.

દીન ઉપર નિત્ય દયા ધરે, કરે કોઈ ઉપર નહિ ક્રોધ;
સદૈવ સુખોદ, પતિવ્રત એજ છે.

પુણ્યરૂપ પવિત્ર પ્રભાવ છે, દુષ્ટ દષ્ટિ કરે નહિ કોય;
ગમે તેમ હોય, પતિવ્રત એજ છે.

નાના વયમાં વધારે પ્રૈત્હા, સત્ય સરલપણું નિજ અંગ;
સદા શુભસંગ, પતિવ્રત એજ છે.

અંગ કામ હૃદય રહે નહિ, ટામડીય ગમે નહિ ભેજ;
 સુશોભીત વેશ, પતિવ્રત એજ છે.
 ડર દુર્જનને દુરથી રહે, વક્ત્ર્ય હોય બધી વ્યવહાર;
 બધાં ધરખાર, પતિવ્રત એજ છે.
 સદાચાર વિષે ચુકે નહિ, હૈયે હોય છે નાથનું નામ;
 કરે ધરકામ, પતિવ્રત એજ છે.
 નિત્ય આનંદ અંતરમાં રહે, આત્મભાવે હૃદયપર પૂર;
 સમયપર શર, પતિવ્રત એજ છે.
 વાંચે કુશલ સદા નિજ કંથનું, ધારે ધિરજને નિજ ધર્મ;
 કરે શુભ કર્મ, પતિવ્રત એજ છે.
 કહે કેલવ માનવ જન્મમાં, શુભ સાધન સર્વ સધામ;
 સીએ હરિરામ, પતિવ્રત એજ છે.

વ્યભિચારિણી સ્ત્રીને ગૃહકાર્ય કરવાનો
 આધિકાર નથી.

હતાધિકારાં મલિનાં । પિઠ માત્રોપજીવનીં ॥

પરિભૂતામયઃ શય્યાં । વ્રાસયેત્ વ્યભિચારિણી ॥

જે સ્ત્રી વ્યભિચાર કરે તેને અધિકારથી રહિત કરવી. એટલે
 ધરમાં રસીદ કરવી, કુટુંબને જમાડવું ઇલાદિ જે કાર્ય સ્ત્રીનાં છે તે
 કામથી અલગ રાખવી; તેના વિશ્વાસ કરવો નહોં અને મલિન રા-
 ખવી,—એટલે કાજળ આંજવા આપવું નહિં, વસ્ત્ર મેલાં પહેરવા
 આપવાં, કપાળે ચાંડલો કરવા દેવો નહિં, શય્યા સુવા સાફ આપવી
 નહોં, ધરતી પર સુવાડવી અને ખાવા આપવું તે માત્ર દેહ નિર્ધાહ
 સાફ—એ પ્રમાણે તેને કમળમાં રાખવી એજ દંડ છે.

યાગ્યબલ્કય રમ્. વિપ્ત. માં ૨૦

પરશુક્તાંચ કાંતાંચ । યો મુંકે સ નરાધ્મસઃ ॥

સપચ્યતે કાલસૂત્રે । યાવચ્ચંદ્રાદિવાકરૌ ॥

અન્ય પુરુષે ભોગવેલી જે સ્ત્રી તેને જે પુરુષ ભોગવે તે મ-
 નુષ્યમાં અધમ કહેવાય; અને મૃત્યુ મામત્વા મળી જ્યાં સુધી સર્વ
 અતે અંદર રહે છે ત્યાં સુધી કાલસૂત્ર નરકમાં પડે છે એનો ભાવાર્થ
 એ છે કે વ્યભિચારિણીના હાથનું ખાનપાન તાજ્યું. અંગિતમજ્જિ.

ન સા દૈવે ન સા પૈત્ર્યે । પાકાર્હા પાપસંયુતા ॥

તસ્યા આલિંગને ભર્ત્તા । અષ્ટ શ્રીસ્તે જમાહતઃ ॥

જે સ્ત્રી વ્યભિચારિણી હોય તે દેવતા અને પિતૃને અર્થે પાક કરવા યોગ્ય નથી. એટલે તેના હાથનું દેવતા અને પિતૃ પણ લેતા નથી. એવી જે સ્ત્રી તેનો જે પતિ સ્પર્શ કરે તો શોભાથી અને તેજથી પણ રહિત થાય; માટે દુષ્ટ સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરવાની પણ ના કહી છે તો તેના હાથનું જમવું તો કેમજ હોય !

દેવતા પિતરસ્તસ્ય । હવ્યદાને ચતર્પણૈઃ ॥

સુખિનો ન ભવંત્યેવ । મિત્યાહ કમલોદ્ભવઃ ॥

વ્યભિચારિણી સ્ત્રીના પતિના હાથનું અન્ન અને તર્પણ લઈને દેવતા અને પિતૃ પણ આનંદ પામતા નથી. જે સ્ત્રીનો સંગ કરે તો. એ પ્રમાણે અહ્મા કહે છે.

ઉપરના શ્લોકથી પણ જણાય છે કે વ્યભિચારિણી સ્ત્રીને ગૃહકાર્ય આદિ કરવાનો અધિકાર નથી; માટે સ્ત્રીની રક્ષા કરવી, અને પાપ કર્મથી વાળવી તે વિષે:—

પદે પદે સાવધાનઃ । કાંતાં રક્ષતિ પંડિતઃ ॥

કલત્રં પાકપાત્રંચ । સદારક્ષિતુ મર્હતિ ॥

પરસ્પર્શાદ ગુદ્ધાંચ । ગુદ્ધાંસ્વ સ્પર્શનેસદા ॥

વિદ્વાન પુરુષ પોતાની સ્ત્રીને પગલે પગલે રક્ષા કરે છે—સાવધાન થઈને અંતેક યુક્તિ કરીને નિષેધ કામથી રાખે છે. પોતાની સ્ત્રી અને રસોઈ કરવાનું પાત્ર તેને કોઈ બીજા સ્પર્શ ન કરે તેને માટે સદાય રક્ષા કરવી; અને જે કોઈ બીજા સ્પર્શ કરે તો અશુદ્ધ થાય. રસોઈનું પાત્ર જેમ કોઈ બીજા સ્પર્શ કરે તો પાછું પાક કરવામાં અપ લાગે નહિ તેમ સ્ત્રી પણ અન્ય પુરુષનો સ્પર્શ થયલી હોયતો ગૃહનાં પાકાદિ કાર્યમાં કામ આવે નહિ; માટે નિષેધ કર્મથી ધણી યુક્તિયે સ્ત્રીની રક્ષા કરવી.

પતિથી વિરુદ્ધ વર્તનારી સ્ત્રી માટે.

વ્યભિચારણી સ્ત્રીને આ લોકને પર
લોકમા થતી શિક્ષા.

આ કથા રકંદપુરાણમાં વૈશાખ મહાત્મ્યના અધ્યાય ૨૪ માં નારદે અંબરીષને કહેલ છે.

દાહરા.

- કાશ્મીર દેશે વિપ્ર જે, દેવવૃત છે નામ;
સર્વગુણે સંપન્નને, જીત્યા ક્રોધ ને કામ. ૧
- તેહ તણી પુત્રી હતી, માલતી નામે એક;
માત પિતાને પ્રિય અતી, ગુણ તેમાંજ અનેક. ૨
- સત્યશીલ દ્વિજરાયને, તેડાવ્યા નિજ ઘેર;
પુત્રી પરણાવી સહી, દિધાં દાન બહુ પેર. ૩
- સત્યશીલ જે વિપ્ર તે, પરણી લાવ્યો નાર;
માલતી મન હરખી ધણું, પામી તે ભરતાર. ૪
- ખાન પાન કીડા કરે, પતિ સંગાથે નિત્ય;
દેવયોગથી નારતું, અંતે ખિગડયું ચિત્ત. ૫
- પતિ વાક્યો નવ મન ધરે, ઉત્તરા કરે વિચાર;
હેતે પતિને વશ કરું, એવી મન ઇચ્છાય. ૬
- એવા લુચ્છ વિચારથી, કરે દુષ્ટનો સંગ;
જન્મ મન્ત્ર સાધે ધણા, વર્તેનીજ તરંગ. ૭
- દુષ્ટ નારના સંગથી, કીધો કાંઇ ઉપાય;
ઐશ્વર્ય આપ્યું નાથને, જેથી વ્યાધિ થાય. ૮
- પતિ તે પરવસ થઇ રહ્યો, રોગગ્રસ્ત લાચાર;
લહે કર્મ નારી પાણું તોય ન કરે ઉચાર. ૯
- માલતી મનગમતી ફરે, કરે ચારનો સંગ;
લોકલાજ મેલી પરી, ધરે ઉરે ઉછરંગ. ૧૦
- ધણા દિવસ એમ વહિ ગયા, કરતાં તે વ્યભિચાર;
પાપ કર્મનાં પોટલાં, વાધ્યાં અપરમપાર. ૧૧
- ધર્મ તજી પોતા તણો, ચાલી ઉઝટી વાટ;
તેનાં ફલ તે જનમમાં, પામી ગઇ જન્મ ધાટ. ૧૨
- થઇ પ્રહા જવ માલતી, વ્યાધિ વધ્યો અપાર;
કીડા પડ્યા અંગમાં, મુખનાસાને દાર. ૧૩
- કષ્ટ ધણું પામી કરે લા ! લા ! ખલુ પોકાર;
રાત્ર દિવસ એમ રીમતી, નહિ નિદ્રા નહિ અહાર. ૧૪
- એમ દુઃખ પામો ધણું, ગણતાં નાવે છેહ;
બહુ દિવસ તે વહિ ગયા, ત્યારે છુટી દેહ. ૧૫
- યમરાજના દૂત તે, મારે મુદ્ગર માર;
ફાંસી બાંધી લઇ ગયા, નહિ પીવું નાહ અહાર. ૧૬

પાપ જાણીને નારનાં, યમરાજ કરિ કોષ;	
હૂતોને આજ્ઞા કરે, કરો ભ્રમિયાં શોધ.	૧૬
તમ તેલમાં નાખવી, શકુ ધરી નમ મન;	
એ નારીએ પતિતાણું. કંઈ પાડ્યું તન.	૧૬
પરપુરુષોને ભોગબ્યા, કરિતે પ્રીત અપાર;	
માટે તમજ લોહના, મેળવે પુરુષાકાર.	૧૬
ધણું નર્કમાં નાખજો, વર્ષો અપરમપાર;	
પછે કુતરી દેહમાં, સારે જીવ અતતાર.	૨૦
ધર ધર પ્રત્યે બટકશે, કહી ન મળશે અહાર;	
નાક પૂછડાં રહિત થઈ, પડશે કિડા અપાર.	૨૧
યમરાજનાં વચનથી, મહા પ્રાપ્ત્યુ નાર;	
નકો સધળાં ભોમણી, હવી રક્ષાનિ અવતાર.	૨૨
દુઃખ પામી તનમાં પ્રજા, ધણું વર્ષ પર્વત;	
માલની કેરો આવિયો, રવાન જન્મમાં અંત.	૨૩
ક્રીડા પડિયા તન વિષે, ખાય પુછડું કાન;	
નાસાને હેદન કરે, દુખથી કંપે પ્રાણ.	૨૪
એવાં જલને પામંતી, સ્ત્રી તે વારંવાર;	
પતિ થકી અવગી થવે, પામી દુઃખ અપાર.	૨૫
માટે તારે સમજવું, કાંત થકી ઉજ્જટાય;	
કદી ન કાર્ય કરે કંઈ, તો સ્ત્રીને સુખ થાય.	૨૬
કહુ જકતની નારને, થાય પ્રસન જગદીશ.	
સાચે ભાવે પુજવા, મતિને જાણી ધરા	૨૭

૪ પતિના અવગુણ ગાનારી બાર પ્રકારની સ્ત્રીઓ.

ધર્મણુ સ્ત્રી, ધરડા વરની સ્ત્રી, નોકરની સ્ત્રી, ગુલામની સ્ત્રી, સુતારની સ્ત્રી, સોનીની સ્ત્રી, ગવૈયાની સ્ત્રી, લોભીની સ્ત્રી, વણુગરની સ્ત્રી, વસવાંયાની સ્ત્રી, પુરુષો સાથે બટકનારી સ્ત્રી, અને સુદરૂપવાળા તરણને પસંદ કરનારી સ્ત્રી હમેશાં પરપુરુષના ગુણ ગણાવ્યા કરે છે અને પોતાના પતિના દોષો ખુલા કર્યા કરે છે.

એકતાલીસ જાતની સ્ત્રીઓ વેશ્યા જેવી જાણવી.

દરિદ્રી, ભોગ ભોગવ્રતાની ધમ્મજાવાળી દુર્ગુણાળી, રક્ષાળી સ્ત્રી, કરૂણાવરની સ્ત્રી, મૂર્ખની સ્ત્રી, સર્વકળા જાણવાનું અભિમાન રાખનારી, દરિદ્રી પાત સાથે સંગ કરવામાં ઉદાસી, જુગદુ રમવામાં કુ-

શણ, દારૂ પીવામાં પ્રીતિવાળી, લાંબી વાર્તા કરનારી, ગીત સાંભળવામાં પ્રેમ રાખનારી, અત્તિનિપુણ, વેશ્યા સાથે મિત્રતા રાખનારી, શરવીરના ગુણ ગાનારી, ધરના કામમાં જોગ્ય રહેનારી, નવાં નવાં વસ્ત્ર પહેરવામાં ઉમંગી, શણગાર સજવામાં પ્રેમ રાખનારી, નિર્ભય-તાથી ખેલનારી, પ્રત્યુત્તર આપવામાં ચતુર, અસત્ય બાપણુ કરનારી, સ્વભાવથીજ નિર્દોષ, પરિચિત મનુષ્યને કુશળ અને આરોગ્યતાના સમાચાર પૂછનારી, પ્રેમપૂર્વક હઠાપણુવાળું બાપણુ કરનારી, એકાંતમાં વિચિત્ર ગમ્મત કરનારી, ઉપરથી સતી જેવો ડોળ રાખનારી, યજ્ઞમાં જનારી, તીર્થમાં જનારી, દેવ મંદિરમાં ભટકનારી; જોશીને ત્યાં જનારી, વૈદ્યને ત્યાં જનારી, કુટુંબીને ત્યાં હમેશાં જનારી, ભોજન વગેરેમાં સ્વતંત્રતાથી ઘણું ખર્ચ કરનારી, યાત્રામાં જનારી, નવાં નવાં વસ્ત્ર વગેરેનો ઉત્સવ કરનારી, બિહુકની સ્ત્રી, સંન્યાસીની અતિ સેવા કરનારી, પતિ ઉપર ઉદાસી બનાવનારી, સુંદર રૂપાળા પુરુષપર પ્રેમ રાખનારી, વારંવાર પર પુરુષને જોવામાં ઇચ્છાવાળી, પોતાનું વ્યવસ્થા પાળનારી, વિલાસી પુરુષ ઉપર પ્રેમ રાખનારી એવી સ્ત્રીઓને વેશ્યા જેવી જાણવી.

શ્રીએ કેટલાં અપલક્ષણ તજવાં.

જે સ્ત્રી બહુધા હસ્યા કરે, પારકાં બાળકને બહુ ચુંબન કરે, કોઈ અપર પુરુષને જોઈને ચાક્રતાં ડેસો ખાય, મેટા રાંધણ તાણીને ગાય, પોતાના કાન ખંજવાળ્યા કરે તથા કેડ હલાવ્યા કરે, મસ્તકે ઉપર પુરૂં વસ્ત્ર ઓઢે નહિ, અને વૃક્ષ હાંચ્યું કરે, વળી નકામી પારકે ઘેર આથડે, વૃથા પરપુરુષને જોવા ઉભી રહે, સોપાણી આદિ નીચ સ્ત્રીએ સાથે માતા જેવો સ્નેહ રાખે-એવા પ્રકારની સ્ત્રીઓ હલકી કહેવાય છે. વળી સ્વતંત્રતા, પિતાને ઘેર નિવાસ; મનુષ્યના મેઝાવડામાં તથા ઉત્સવમાં એકલું જવું, પરપુરુષ સાથે છાની વાતો, મર્મદા મુકી વર્તવું, ઘણું કરી પતિનો પરદેશમાં વાસ, વારંવાર નીચ સ્ત્રીની સોબત, પોતાના બરણ પોષણની ક્ષતિ; પતિની વૃદ્ધ અવસ્થા, તથા ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રવાસ-એ સ્ત્રીઓને બ્રષ્ઠ યજ્ઞનાં કારણ છે.

મદિરાપાન, દુર્ગંધની સોબત, પતિનો વિયોગ, રખડવું, સમય વિના સુવું. પારકા ઘરમાં પેસવું-એ છ સ્ત્રીઓને દૂષણ રૂપ છે. એટલુંજ નહીં પણ અસત્ય, વગર વિચારે કોઈ કામ કરવા ત્વરાથી તત્પર થઈ જવું, છળ, મૂર્ખતા, લોભ, અમયિત્રતા અને નિર્દયતા એ સ્ત્રીઓના સ્વાભાવીક દોષો છે.

ઇન્દ્રિય સંયમ.

ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં ઘણીજ અશક્તિ હોવાથી ભોક્ષામાં પાપ ભાગી થાય છે તેમાં સંદેહ નથી, એટલા માટે તે ઇન્દ્રિયોને દમન કરી શક્યાથીજ મનુષ્ય બંધી સિદ્ધિ મેળવી શકે છે. જેમ અગ્નિ ધીની આહુતિથી નહિ ઓગળાતાં ઉત્તરી વધારે સળગે છે તેમ વિષય ઉપભોગી કદી કામની શાંતિ થતી નથી, પેહેલાંના કરતાં ઉલટી વધારે વધે છે.

જે બધાં વિષયનો લાભ મેળવે છે તથા જે બધાં વિષયની વાસના ત્યાગે છે, તેઓમાં વિષયોપભોગી મનુષ્યના કરતાં વાસના ત્યાગનારજ વધારે પ્રશંસનીય છે.

જેમ દરરોજ વિષય નશ્વર ઇત્યાદિ જ્ઞાનના ઉપદેશથી વિષયાસક્ત ઇન્દ્રિયોને વશીભુત રાખી શકાય છે, તેમ વિષયભોગ નહિ કર્યાથી થતું નથી. વિષયોપભોગી દુષ્ટ ભાવનાળા માણસો વેદઃધ્યમન, દાન, યજ્ઞ, વ્રતાતુષ્ઠાન અને તપશ્ચર્યાથી કદી સિદ્ધ થતા નથી.

જે માણસ સ્તુતિ અથવા નિંદા સાંભળીને, સુશીલ અથવા ગરમ વસ્તુનો સ્પર્શ કરીને, સુરૂપ અથવા કરૂપી જોઈને, સુસ્વાદ અથવા વિસ્વાદ વસ્તુ ખાઈને તથા સુગંધી અથવા દુર્ગંધી વસ્તુ સુંઘીને આતંદીત તથા દીક્ષગીર થતા નથી, તેને જિતેન્દ્રિય તરીકે જાણવા.

ઇન્દ્રિયો પોતાના વશમાં રાખીને પોતાનું મન વશીભૂત કરીને અને કોઈ ઉપાયથી દેહને કષ્ટ નહિ આપતાં બધાં કામ કરવા.

નગણી નારીઓને આખકા.

(ઔધવજનાં મહિનાનો રાગ.)

રે ધિક્કાર તમેને નગણી નારિઓ,
પરનાં બાળો ચરચર ચિત્ત હમેશ જો;
દિલમાં લેશ દયાનો ડાઘ મજે નહિ,
કરવા રાજી કલેશ સદાય વિશેષ જો.

રે ધિક્કાર.

શા ભવકાજે ફૂડાં કર્મ કરો તમે ?
ડરો નહીં દુર્ગુણથી કેમ જરાય જો ?
પરનિંદા કરવામાં પ્રૌઢ પાણું ગણો,
સુચ નારનાં એથી હૃદય કપાય જો.
બાબા બોલાં બહુ બાકી રાખો નહિ,
કામકાજ પથુ ધરનું સર્વ સુકાયજો;

રે ધિક્કાર.

અમથાં અમથાં આજ કરોછો કોકની,

૨ ધિક્કાર.

લાભ કહોને શા તેમાથી થાય જો.

આ બવમાં તો ફૂટી-પીટીને મરો,

પરમવમાં પણ દુઃખ થવાને કાજજો;

ધટો પાપનો પોતાને હાથે બરો,

૨ ધિક્કાર.

હુણી દોળો આકાશે લાજજો.

ખોટાને સાચું માની બેસો તમે,

રોષે પડતાં પોતાનાં આજજો.

નાહિં કેવાનાં વચન કહિ નિજ કંથને,

૨ ધિક્કાર.

થાકો ત્યારે ફૂટો હાથ કપાજજો.

મર્યાદાનું મોહું તો જોતાં નથી,

મત્રિનપણામાં મગ્ન રહો દિન રાતજો,

આજમ ઉઘ વિશેષે તે તમને ગમે,

૨ ધિક્કાર.

સદાચારની સ્થાને ન રહે વાતજો.

મેણાં મારી મુખ મલકાવી ને જુઓ,

એસર ગુંથો ત્યાં લાગે નહિં થાકજો;

કાંઈ થતાં કાઢોછો વાંક કપાજનો,

૨ ધિક્કાર.

નહિં માચવવું જાણો જરીએ નાકજો.

પોતાનું કીધેલું લેખો પાધરું,

વૃથાવાદમાં જાય દિવસને રાતજો;

કયાં હતાં કેવાં પાપો પેલે બવે ?

૨ ધિક્કાર.

પડી ગ્હે છે ચોળી તેની છાપજો.

સંતોષો છો પિયર-સાસરાને સદા.

કાન્ત કહે તે કાને ન ધરો લેશજો;

સમ ખાતાંને દેતાં વાર કશી નહી,

૨ ધિક્કાર.

બલો બજવો દુર્જનતાનો વેશજો.

ક્રોધ કામને લોભ વિશે જુડ્યાં રહો,

એજે જાવા દોછો આ અવતાર જો;

ખીજનાં ધનષે ધામ વિ ધર્યાં કરો,

૨ ધિક્કાર.

અમૃતમાંથી વિપસમ શોધો સાર જો.

સ્વામી શીખામણુ આપી થાકી મરે,

તો પણ કાને ન ધરો તે તલમારજો;

કેતાં કાંઈ સહજ વાતે કથળી પડો,

વિષ પીવાની બીક ન દેતાં વારજો.	૨ ધિક્કાર.
જીભ તમારી કેમ કપાઈ જતી નથી,	
હૃદય તમારાં ફાટી કેમ ન જાય જો;	
પિયર સાસરાને પીડો છો પાપણી,	
નહિં સાંખે તે સર્વ જગતનો રાય જો.	૨ ધિક્કાર.
શીલપણું શું છે તેને સમજો નહિં,	
સદ્ગુણ લાગે લેતાં કડવાં ઝેર જો;	
પેટ ભર્યાનું સમજો સાચું કામ છે,	
પ્રાઈ પણાની સાથે જાણે વેર જો.	૨ ધિક્કાર.
પાંખાં પટકુલ પહેરી સધજો સંચરો,	
અંગ ઉઘાડાની નહિ લાજ લગાર જો;	
તનમન મેલાં રેતાં સૂગ થતી નથી,	
સંતોષો નહિ કદિએ નિજ ભરવાર જો.	૨ ધિક્કાર.
બીજનાં બાકકને ગાજો આપવી,	
પોતાનાં બાલક તે વાડાલાં પ્રાણુ જો;	
તેનું પણ પાપણુ કરતાં નહિ આવડે,	
મરી જાય તો કાઢો માઠી કાણુ જો.	૨ ધિક્કાર.
સંપ સગાંભાં રાખ્યાનું શીખ્યાં નથી,	
દંબ તમોને બહાસો છે દિનરાત જો;	
કાણી આંખ કરી હેરી હેરી જુઓ,	
જુગતે જાણી જોઈ વગોવો જાનજો.	૨ ધિક્કાર.
નશુંદ હશે ત્યાં ભાબીને ભાડી શે,	
વહુ હશે ત્યાં સાસુને સંતાપ જો;	
પરમ પુણ્યનો પંથ તમે પૂજા નહો,	
પર ઉપકાર જાણો મોટું પાપ જો.	૨ ધિક્કાર.
પાપ પિંડમાં ધોવા અન્ય વ્રતો કરો,	
સ્વામીની સેવા વિણ નિષ્કૃષ્ણ જાયજો;	
એનો અંવાં અંતરનાં આવે નહિ,	
સાંમેલું વારસીદે જેમ તણાય જો.	૨ ધિક્કાર.
વિશ્વ વિષે મારા સરખું કોઈ નથી,	
સત દિવસ એવી રીતે વહિ જાયજો;	
આક બજ્યે ઉડોછા આંખો ચોળતાં,	
કાચું પાકું બાર બજો રંધાયજો.	૨ ધિક્કાર.

બાળપણમાં ટેવ પડી ટળતી નથી,
 વૃદ્ધ થતાં પણ શાની આવે સાન જો;
 કર્મ કરોછો તેવાં ફળને પામશો,
 ધરતાં નથી લગારે તેનું ધ્યાન જો. ૨ વિકાર
 ભારે ભવસાગર તરવા કિંમત કરો,
 સુખ મેળવવા કરવાં યતન અપાર જો,
 સ્વામીનાથ કહે તે શિક્ષા માનજો,
 સદાય કરજો સારાસાર વિચારજો. ૨ ધિકાર
 માન્યામાં આવે તો શિક્ષા માનજો,
 મારે કેવાતો છે નહિ અધિકાર જો:
 પણ મન બળવાથી બોલ્યો છું જે બધું,
 કેશવ કરજો ક્ષમા કહું આવારજો. ૨ ધિકાર

ભટ. કેશવરામ, હરિરામ.

દંપતી પ્રેમના ઉંચા વિચાર અને સ્ત્રીની મોહિની.

દુનીયાંની ખરી ખુશી અને મીઠાસ સ્ત્રીમાં છે. સ્ત્રીને ધર્મ શાસ્ત્રમાં મોહિની સ્વરૂપ કહેલું છે, સ્ત્રીના મોહમાં નહીં લેવાયો હોય એવો ગુણવાન પુરુષ પૃથ્વીમાં ક્યાં છે ! કામનીના મોહ પાશના ઝપાટામાં નહીં આવ્યા હોય એવા સ્વર્ગમાં દેવો પણ ક્યાં છે ? દંપતિઓનું કુદરતી આકર્ષણ એક બીજાને પુરસ્કર જેવું છે એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ-આપણી મરજી ઉપરાંત પણ ખેંચાવું પડે છે. ખોટા અનેક વિચાર અને ઉગતી આશા વિના સ્વાભાવિક પણ સામા આકર્ષણનાં પૂર પ્રમાણે આપણે તણાઈએ તો તેમાં આપણો દોષ નથી, એવાં પૂરને આપણે પ્રેમ કહીએ તો તે એક મોટી ભૂત જ કરીએ છીએ. આપણને પ્રાપ્ત થએલા સ્વાભાવિક હાવ ભાવ અને શારીરિક તેજસ્વિતા ઇત્યાદિ બાજતો આપણા મન સામે જે મોહક ચિત્ર ઉભું કરે છે તે ચિત્રને આપણે પ્રેમ કહીએ છીએ. જો પ્રેમ એવો જ હોય અને એટલેથી જ અટકીજતો હોય તો પછી પ્રેમની મહત્તા શું છે ? પ્રેમની વિચિત્રતા શું છે ? અને પ્રેમનો મોક્ષ સાથે સંબંધ શું છે ? વાંચકો ! એવી મોહિના સ્વરૂપને પ્રેમ ન કહો. એવાં મોહક સ્વરૂપ તો આપણી સામે ઉભેલાં જ છે અને અહર્નિશ આપણી જ પછવાડે આથડ્યા કરે છે. એવા પ્રેમના પૂરમાં પણ નિર્મળતા રહેતી હોય તો મળે છે. એવાં પ્રેમના પૂર્ણ ઝરાથી અને

ખેંચાણથી પૃથિવ સૌંદર્ય વાળી લાગે છે. જીંદગી મીઠાસવાળી લાગે છે. અવકાશની વેળા ભાગ્યે જ મળે છે, અને કાળ ત્વરાથી નિર્ગમન થાય છે. દંપતીનો સંબંધ રસ ભર્યો રહે છે, અને વ્યાવહારિક આપત્તિઓ સુગમતાથી સહન થપ શકે છે. એ મોહિની સ્વરૂપનું ખેંચાણ કુદરતી છે. તેના પૂરમાં સૌએ તણાએલા છે. તે પૂરમાં જાણી જોઇને ધસવું નહિ જ પરંતુ એ વાત દુનિયામાં બનવા યોગ્ય નથી. તેથી તે પૂરમાં તણાઇને બચવું તેનું નામ ડહાપણ છે. પણ સ્ત્રીના ચળકતી અને અણીયાળી આંખનાં ચણીયારા બનાવવામાં ઇશ્વરે જે કુશળતા વાપરી છે, તેના સ્વરૂપની નળી બનાવવામાં જે બારીકી વાપરી છે. તેની ગુલાબી ચામડીમાં જે ચળકાટ વાપર્યો છે, તેના શરીરમાં જે કોમળતા અને નાજુકતા વાપરી છે, તેની નાસિકાની નળી બનાવવામાં વિદાતાએ જે ડહાપણ વાપર્યું છે, અને તેના મુખપર જે મનમોહક-ચિત્રવેધક-દ્વિધ બેદક-ભાવ બરેલા છે તે જોનારાઓના ચિન્તે આકર્ષે છે તેના અંગમાં યૌવનમદ અને પ્રેમપદ પરિપૂર્ણ રીતે વ્યાપ થઇ ઉભરાઈ જતો જોઇ. તેનાં સર્વોંગે સૌન્દર્ય તથા માધુર્યથી રચી પચી રહેલાં ગુલાબી ગાલ અને પરવાળાં જેવા એપેંડેના કુદરતી રંગને નિરખી એમંજ વિચાર બંધાય કે કામ શાસ્ત્રના ધુરંધર કારીગરે મનુષ્યો છેતરવા અને અપ્સરાઓને ગર્વ ઉતારવાને માટે જ અદ્ભુત એ તેને બનાવી હોય નહિ ! તે એવી અંવર્ણનીય લાવણ્યવતી સ્ત્રી દુનિયામાં બીજે ક્યાં છે ? સ્ત્રીથી ચડીયાતું રત્ન ભૂમંડળ ના ધાણીઓમાં બીજું ક્યાં છે ! તેના ઉદરથી અસંખ્ય નર રત્નો ઉત્પન્ન થયાં છે. સ્ત્રીની ઇંદ્ર ચીજમાં મળે નથી ? તેના મલકાતા મુખમાં, તેના સુંવાળા લાંબા વાળમાં, તેના પગની નાજુક પાટલીમાં તેના કોમળ હાથમાં, તેની અણીયાળી શરનાક તિક્ષ્ણ આંખનાં કટાક્ષમાં, તેના કંઠની મીઠાસમાં, તેના યૌવન રૂપી અમૃત સરોવરમાં, તેના ભરેલા નિરંબનાં તેના અંગ બેસતા ગુલાબી પોશાકમાં, તેના મધ્ય પ્રદેશ અને કુચ મંડળમાં, તેની નરમ રૂંવાટી વાળી ત્રિવલ્લીમાં તેની મીઠડી વાણીમાં અને તેની મંદ મંદ ચાલમાં શું કોઇ પ્રકારનો ખેંચાણ કરનારો અદૌદિક ભાવ નથી ? વાંચકો, સ્ત્રી સર્વ અવસ્થામાં સુખદાયી છે, સર્વ સ્થળે રમણીય છે. ધર્મ શાસ્ત્રો અનેક ઠેકાણે કહે છે કે “ સ્ત્રી વિના પુરૂષ અર્થો છે. ” સ્ત્રી સુખમાં સુખ વધારે છે અને દુઃખમાં દુઃખ ખમવાની ભાગીયણ થાય છે. આર્ય બંધુઓ આપણે સ્ત્રીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયા છીએ, સ્ત્રીના બોળમાં ખુંદી સ્ત-

નપાન કરી ઉછર્યા છીએ, સ્ત્રીના પડખામાં રહેવા માગીએ છીએ. સ્ત્રીની અમીદૃષ્ટિથી આનંદ ભોગવીએ છીએ, સ્ત્રીના આશ્રયથી વૃદ્ધાવસ્થા કે જે સ્વાભાવિક રીતે જ કષ્ટદાયક છે તે પણ માંગલિક થાય છે, અને યાદ રાખો કે મૂત્રા પછી પણ આપણી પાછળ વધારે અશ્રુ ખેરનાર-વધારે યાદ કરનાર-સતી સ્ત્રીજ છે. એવી સંસારની પ્રત્યક્ષ યોગિનીયો તરફ તમે ન ખેંચાઓ, તેના તરફ માનથી ન વર્તો તો તો તમને ઘણા લોકો કૃતજ્ઞ કહેશે.

પ્રેમના આકર્ષણથી બંધાયેલાં સ્ત્રી-પુરૂષનો સંવાદ.

પ્રેમના રહસ્યની મદત્તા તો કોઈ મહાત્માઓજ એનુભવી શકતા હશે. પ્રેમ ઘણી ગુંચવણવાળી આમત છે. પ્રેમની ખરી સિંચીતિ અમોને નહીં સમજાય. શું અમારે પ્યારને નામે જેમ ચાલે છે તેમ ચાલવા દેવું. આવી તરેહના અનેક વિચારો સ્ત્રી પુરૂષના મનમાં ઘોળાયા કરતાં સ્ત્રી પુરૂષને કહે છે કે, તમારા વડેજ હું છું. ને પુરૂષ કહે છે કે હું યંત્ર છું, ગતિ આપનાર તો તું છો. તેના ઉદ્ગાર તો એવાને એવાજ છે. તે તો પારંવાર એમજ કહે છે કે હું તો ઈશ્વન છું. વરાળ તો તું છે-હું તો ઝાડ છું, મને હલાવનાર પવન તો તું છે. હું તો સમુદ્ર છું, મારામાં ભરતી ઓટ લાવનાર ચંદ્ર તો તું છે. હું તો કાષ્ઠ છું મને સળગાવનાર અગ્નિ તો તું છે હું તો કમળ છું, મને ખીંચવનાર સૂર્ય તો તું છે, હું તો નદી છું મારામાં રસનું પુરું લાવનાર મેઘ તો તું છે હું તો ગાડી છું મને હાંકનાર સારથી તો તું છે, હું તો દીવલ છું મને હાંકનાર છાપડું તો તું છે હું તો દરદી છું વૈધ તો તું છે, હું તો શિષ્ય છું, શિક્ષક તો તું છે, હું તો તારો છું, આકાશ તો તું છે, હું તો તરનાર છું, પાણી તો તું છે, હું તો ઉડનાર છું, હવા તો તું છે, હું તો ચક્ષુ છું, દુરખીન તો તું છે, હું તો નોકા છું, રસ્તો ખતાવનાર ધ્રુવ તો તું છે, હું તો પાત્ર છું, અમૃત તો તું છે, હું તો વસ્તુ છું, કીંમત વધારનાર કારીગર તો તું છે, હું તો ભક્તિન્દરનાર છું, પણ તું તો પામવાની વસ્તુ છે. સ્ત્રી કહે છે કે, હું તો ખોરાક છું, પણ સ્વાદ તો તું છે, હું તો પક્ષી છું પણ પાંખ તો તું છે, હું તો ગાય છું પણ દુધ તો તું છે, હું તો ચક્ર છું પણ ધરી તો તું છે, હું તો ઝાડ છું પણ ફળ તો તું છે, હું તો દેહ છું પણ પ્રાણ તો તું છે, હું તો મારૂં સ્વર્ગ-મારો મોક્ષ તુંજ છે, જન્મોજન્મ તું મને મળે એજ મારી પ્રાર્થના છે.

શ્રી-પુરુષના પ્રેમ ઉપરજ નગતનો પાયો મંડાએલો છે, જુઓ કે મહાદેવ દેવોના દેવ છે, બ્રહ્માંડનો સંહાર કરનારા છે, અન્ન-મા છે, અને તો પણ પ્રેમને ખાતર “શ્રી ઉમામહેશ્વર” એમ ભક્ત પાસે બોલાવી નગતમાં પ્રિયાની કીર્તિ પ્રકાશ કરે છે. પાર્વતી યજ્ઞમાં બળી મૂતાં. તેની રાખ રાખમાં મળી ગઈ તેથી યજ્ઞ તથા સ્મશાનની રાખ પવિત્ર માની સર્વાંગે ભસ્મલેપન કરે છે, એવી ઇચ્છાથી કે પ્રિયાની ભસ્મનાં રજકણો મારાં ચક્ષુ મસ્તક ઉપર ચડે. એટલેથી પણ સંતોષ ન થયો, પોતે અન્ન-મા, ને પાર્વતીને એકસો આઠ અવતાર થયા, માટે દરેક અવતારે પ્રિયાના મસ્તકનો આકાર ધરાવી પોતાની હેઠમાં માળા તરીકે પેહેરવા લાગ્યા, એટલું કરતાં પણ નિરહની શાંતિ ન થવાથી શિવે સમુદ્ર મંથનમાંથી મળેલું હ-ળાહળ વિષ પીધું. વાંચકો ? પ્રેમની અસર આવી બળવાન છે. વળી પણ જુવો કે. રામચંદ્ર જેવાએ પ્રિયાને ખાતર સમુદ્રમાં પાજ આપી છે, ઇશ્વરી અંશ છતાં વાંદરાઓથી સ્નેહ કરી સીતાને ખાતર વનેવન ભટક્યા છે ને ઝાડે ઝાડે રોયા છે. “ મારા હૃદયની અધી-શ્વરી, મારી આંખની કીકી, મારા આત્માની શાંતિ ” એવા અનેક શબ્દોથી તેણે પ્રિયાને યાદ કદી છે, ચિત્રપટ જેતી વખતે જનકીની અગ્નિથી પરિક્ષા કર્યાનો દેખાવ જેઈ કહે છે, “ જેણે જન્મ લી-ધાથી નગતે પવિત્ર થયું છે. તેને વળી ખીજની પવિત્ર કરવી ? ” લોકાપત્યથી સીતાને વનમાં મોકલ્યા પછી પણ પુર જનોને કહે છે, “ મારી પ્રિયા ? મારું ભુપણ, મારાં સૌભાગ્યની લક્ષ્મી તમેને ન ગમી તો રહું, મેં તેને અરણ્યમાં કાઢી. પણ તેને સાંઝ મારાથી રોવાઈ જવાય છે, એ બધું કોને સાંઝ ? પ્રેમને સાંઝ પ્રેમને ખાતરજ.

પરમાત્મા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન પણ પ્રેમના ઝપાટામાંથી બચ્યા નથી. શ્રીકૃષ્ણના ઝપાટા તો અહમુતજ છે. મોહક છે, પોતે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ હોવા છતાં ગોવાલણા આદી રાણીયોના જુથમાં ધુમ્યા છે. કંસને મારનાર છતાં સાડી ચુડી પેહેરી અંદ્રાવળી સખી બની રા-ધિકા પાસે ગયા છે, પોતે નગતને મોહ કરાવ્યા છતાં કુ રૂપડી કુબળપર પ્રેમને ખાતર મોહ્યા છે, અને એક ટુકને સાંઝ સત્યભા-માજી રીસાતાં આજીજી કરી પગે પડી તેમને મનાવ્યાં છે. પ્રેમનો મહિમા એવો ગહન છે, પ્રેમની લહેજત એવી છે. પોતાનું પોતાપણું ભૂલી જવું એજ પ્રેમનું ખરું રહસ્ય છે. એજ ઇશ્કની મજ છે એજ ઇશ્કની ખરી ખુબી છે. દુનીયામાં કોઈ બંધન સાથે પ્રેમની કદી

પણ સરખામણી થઇ શકતી નથી. કારણ કે પ્રેમનું બંધન બહુ દૃઢ છે, ઘણુંજ સખ છે, બહુજ જાગરદસ્ત છે, તે પ્રેમને નહીં ત્રાડનામાં અત્યાનંદ છે.

દંપતીના પ્રેમની દૃઢતા અને પૂરી મીઠાશ.

અરે, પ્યારી તું મને કહેતો ખરી કે. શા માટે તારામાં એટલી બધી મીઠાશ, શા માટે તારામાં એટલું બધું આકર્ષણ છે. શા માટે તારામાં એટલું બધું બંધન છે ? શા માટે તારામાં એટલું બધું સૌન્દર્ય છે ? શા માટે તારામાં એટલી બધી અજાયબી છે ? શા માટે તારામાં એટલું બધું જાદું છે, શા માટે તારામાં એટલું બધું સુખ છે ? શા માટે તારામાં એટલું બધું રહસ્ય છે, શા માટે તારી પાછળ પાછળ દીવાનો થઈને ફરે છે, શા માટે તું સ્વર્ગનું ખીજું રૂપ છે, અને શા માટે તારામાં એટલી બધી કુદરતી વિભૂતિ સ્પષ્ટ થાય છે, તે કહે તો ખરી, આદા: પ્રેમની સાંકળ, ખરેખર આશ્ચર્યકારક છે, કારણ કે લાલન વેરાગણુ માત્ર નયનના મીલાપથી જેનું નામ હામ જણતી નથી તેના મરણ સરદાર માટે ખીન વગાડતી બીજા માગતી, પાણીપતના મેદાનમાં ગમ્મલ હતી તેને કોણે ફરજ પાડી હતી, સમર્થ યોગી ગુલાબસિંહને રમાએ ક્યાં જાદુ કર્યું હતું ? “ પ્રમાદધન મુજ સ્વામી સાચા ” એન હૃદયમાં ગંઠન કરતા નિર્દોષ કુમુદ “ જહાંગીરી ફકીરીએ, લલાટે લખાવી છે મેં ” એમ બોલતા વિદ્વાન સંરસ્વતીચંદ્રને પોતાની પાછળ પાછળ ભટકવા ક્યાં આજીજી કરી હતી ? અફગાનના પહાડોમાં તુર્કોનાં ટોળામાં દુશ્મનોની ગોળીઓમાં આવવા સિદ્ધરામે ધરાવતીને ક્યાં વિનંતી કરી હતી ? ધિક્કાર વરસાવનાર ચાંપરાજી હાડાએ, ગુલુકા બની અકબરશાહનો દરબારમાં આવવા સોન રાણીને ક્યાં શિખવ્યું હતું ? મહારી પાછળ બળી મરજે એવું રાણકદેવી પાસેથી રાખે-ગારે ક્યાં વચન લીધું હતું ? દુષ્યંતને પ્રેમપાસમાં બાંધવા શાકુન્તલાએ ક્યાં બળ વાપર્યું હતું ? અકિળવિકળ થઇ મુહિત બનેલી કાદમ્બરી ઉપર ચંદ્રાપીઠે ક્યાં રાજ્ય સત્તા ચલાવી હતી ? અને દારિકામાં ઉધતા અનિરૂદ્ધે ઓખાને ક્યાં ભોળવી હતી ! અરે ? આતે કોમળતાની સખ શાંકળ છે કે સખપણાની કોમળ સાંકળ છે ?

ઓ સૌન્દર્યની ખીલતી કળી ? તારી રસસત્તામાં મને બુડવા દે. તારી મોહીનીના તરંગોમાં મને તણાવા દે. તારા પ્રેમની જળમાં મને ફસાવા દે. તારે માટેના અખૂટ, મીઠા, પ્રત્યક્ષ મૂર્તિરૂપ, હવાઈ

વિચારમાં મને ઉડવા દે. તારા પ્રેમની જાદુ છ દોરી પર મને નાચવા દે. મારા સંકલ્પ વિકલ્પવાળાં ફટકતાં એ દહીં મનને દહીં બનવા દે, મને શુદ્ધ પ્રેમના તાનની ઘેલછા આવવા દે, મને તારા સૌન્દર્યનો નિશો ચડવા દે. નહીં સમજતા પ્રેમને અનુભવવા મને વ્યવહારનું ઉલ્લંઘન કરવા દે. તારી અલૌકિક મીઠાસ માટે અદેખી દુનીયા પાસે મને નિર્લજ્જ બનવા દે. સદાયના તારા મીલાપની મિલ્લા મને માગવા દે. તુંથી મળતા આનંદમાં ખીજી વ્યવહારિક મને ગળી જવાથી તારા વિના મારે મન ખીયા બાન બનેલા સ્થાનમાં તને પામવા માટે મને રખડવા દે. તારું સ્વરૂપ સમજવા માટે, નવા નવા અનુભવ લેવા તારી હૃદય વીણા પર મારા હૃદય તંતુને પછડાવા દે. અથડાવા દે. તારા પ્રેમની તીખી કટારથી મારા જીગરમાં પડેલા જખમ પર મને તાવવા સાંડે, લોક ગિંદા, મન ખુદ્દિ યુદ્ધ, મને મારી કે તારી અશ્રદ્ધા, એવા ધા પડવા દે. તારા પ્રેમનાં બળિદાન સાંડે તને સ્વાત્માર્પણ કરવા દે. કરવા દે. મારી કુરબાની થવા દે. અને ઓ અખંડ સૌભાગ્યવંતી પ્રિયા ? તારાં શુદ્ધ ચૈતન્યમાં, મલિનતામાં ભટકતા મારા આત્માને મળવા દે, મળવા દે. અરે, પ્રિયા ! તારામાં જેવાં કુદરતનાં દર્શન થાય છે તેવાં ખીજાં કોઈ પણ વસ્તુમાં મને થતાં નથી. મારું હૃદય તો જાણે તારું-તારુંજ છે, પણ આ દેહનાં લાડકાં ચામડાં પણ તારે સાંડે તલખ્યા કરે છે, તું સૌન્દર્યનો હિત્તમ નમુનો છે એ તો કુદરતની ખુખી છે, પણ ઓ મીઠડી ! તારી ખુખી પણ ક્યાં ઓછી છે.

પ્યારી, તારી ખુબ સુરતીમાં મીઠાશ, તારા હાવભાવમાં રસ, તારી વાણીમાં અમૃત, તારી દૃષ્ટિમાં જાદુ, તારા પોશાકમાં મનોહરતા, તારી યાદમાં ગદગદીયાં, અને તારા મીઠાપમાં કૃતાર્થતા, એતો અધું બરાબર છે પણ તારાં નામ સ્મરણમાં બધાય રસ ક્યાંથી આવી ગયા ? તું તો ક્યાંય દૂર છે પણ તારું નામ યાદ આવતાંજ રસનો પ્રવાહ કેમ ઉછળે છે ? તું ગમે ત્યાં હોય તો પણ માત્ર નામ સ્મરણથી હૃદયમાં ખડી થઇ જાય છે તેનું કારણ શું ? તારું નામ તને બહુ બહાલું છે કે શું ? તારું નામ જગતમાં નવાઇનું છે કે શું ? તારા ઉપર તને એટલો બધો પ્રેમ શા માટે ? અરે તારી શક્તિ તે કેટલી ? તારા નામની અસર તે કેવી ? તુંનો ક્યાંની ક્યાં હોય છે, હું પણ ક્યાંનો ક્યાં હોઉં છું અને તો પણ તારું નામ ક્ષેતાં પણ તું હૃદયમાં ખડી થઇ થનગન થનગન નાચવા માંડે છે, એટલો બધો તારાં નામ ઉપર તને શા માટે મોહ છે ? તારામાં એ સર્વ બ્યાપક

શ્રીઓને નીચે પ્રમાણે તુલસીની પુજા કરવી. (૨૪૭)

શક્તિ ક્યાંથી ? આહા; નામ સ્મરણ એતો ઘોટો વાત છે. નામ સ્મરણથી તો બહુ જણા તરી ગયેલા છે. જે જે ભક્ત થયા છે જે જે પ્રેમી થયા છે જે જે કોઈપણ વસ્તુમાં અશક્ત થયા છે તેઓએ નામ સ્મરણનો મંત્ર પેહેલોજ લીધોછે. નામસ્મરણની ખુશી એ છે ?

શ્રીઓને અવશ્ય નીચે પ્રમાણે તુલસીની પુજા કરવી.

નેત્રને જળનો સ્પર્શ કરી હાથમાં જળ લઈ સંકલ્પ કરવો. અઘેત્યાદિ મમ આત્મનઃ પુરાણોક્ત ફલ પ્રાપ્ત્ય તથાય મમ ભર્તાસહ અખંડિત સુખ સોભાગ્ય સંતત્યાયુરાગ્યૈશ્વર્યાભિવૃદ્ધિદ્વારા શ્રી તુલસી દેવતા પ્રીત્યર્થે વૃંદાવને તુલસી પૂજન મહંકરિષ્યે. આ પ્રમાણે સુવાસિની શ્રીઓએ સંકલ્પ કરવો અને જે વિધવા શ્રી હોય તેણે નીચે પ્રમાણે. અઘેત્યાદિ મમ આત્મનઃ પુરાણોક્ત ફલ પ્રાપ્ત્ય સ્વર્ગ અક્ષપ્ય ફલ પ્રાપ્ત્ય તુલસી દેવતા પ્રીત્યર્થે વૃંદાવને તુલસી પૂજન મહંકરિષ્યે.

પછી તુલસીનું ધ્યાન કરવું.

ધ્યાપેચ્છતુલસીં દેવીં શ્યામાં કમલલોચનાં ॥

પ્રસન્નાં પદ્મવદનાં વરાભય ચતુર્ભુજાં ॥ ૧

કિરીટહારકેયૂર કુંડલાદિ વિભૂષણાં ॥

ધંવલાં કુશસંયુક્તાં પદ્માસન નિષેવિતાં ॥ ૨ ॥

પ્રિયાંચસર્વદાવિષ્ણોઃ સર્વ દેવ નમસ્કૃતાં ॥ ૩ ॥

ઉપરના શ્લોકોબધ્વી ધ્યાન કરવું. પછી જળ વિગેરે ચઢાવી ચંદન, પુષ્પ, ધુપ, દીપ, નૈવેદ્ય વિગેરેથી પૂજા કરવી. પછી તુલસીની પ્રદક્ષિણા કરવી. ત્યારબાદ તુલસીની પ્રાર્થના કરવી.

સૌભાગ્યં સતતિં દેવિ ધનં ધાન્યં ચ મે સદા ॥

આરોગ્યં શોકશમનં કુરુ મે માદ્યવપ્રિયે ॥ ૪ ॥

અભિષ્ઠફલસિદ્ધિં ચ સદા દેવી હરિપ્રિયે ॥

દૈવૈસ્ત્વંનિર્મિતાપુર્વં અર્ચિતા સિ મુનિશ્વરૈઃ ॥ ૫ ॥

અતોમાંસર્વદા ભક્તયાકૃપાદૃષ્ટ્યા વિલોકય ॥

પતેરાયુશ્ચભાગ્યં ચ સદા દેહિ હરિપ્રિયે ॥ ૬ ॥

પૂતના ભયસંત્રાસાત્ રક્ષિતશ્ચયથાહરિઃ ॥

તથા સંસારસંત્રાસાદ્રક્ષમેવં શામુત્તમમ્ ॥ ૭ ॥

અનેનયથાશક્તયાપૂજનેન શ્રી તુલસી દેવતા પ્રીયતાં ॥

આ પ્રમાણે તુલસી પૂજન કરવાથી સ્ત્રીઓને અત્યંત સુખ મળે છે.

સ્ત્રી જાતિના વ્રત દિવસો.

સ્ત્રીઓને જુદા જુદા નિયમથી વ્રત કરવાનો અનાદિથી આપણા આર્ય ભાઈઓમાં ચાલ છે. તે પ્રમાણે બને તેટલું કરવું એ સારી વાત છે, તોપણ અંતરમાં ધણું કષ્ટ વેઠીને ખોટી હઠથી વ્રત કરવું નહિ, કારણ કે, આપણા ધણીની મરજી ન હોય તો તેને નારાજ કરીને તેની આજ્ઞા વિના કોઈ પણ વ્રત કર્યું તો તે ખીલકુલ ફળ આપતું નથી. એટલુંજ નહિ પણ તેથી પોતાના ધણીનું આયુષ્ય ઓછું થાય છે. માટે 'સુવાસણ સ્ત્રીયે ધણીની આજ્ઞાથી શક્તિ પ્રમાણે અવશ્ય વ્રત કરવાં, એ સારું' છે. પણ ધણીથી કલેશ કરીને હઠવડે ધણાં વ્રત કરવાં એ ખીલકુલ સારું નથી. જુદાં જુદાં જે વ્રતો કરવાનાં છે તે સર્વનાં સંક્ષેપમાં અત્રે નામ આપું છું.

કાર્તિક માસ ભાદ્ર પીજ સુદ ૨. સૌભાગ્યપંચમી સુદ ૫. માગસર, માસ અનંગવ્રતોદ્દેશી સુદ ૧૩. સૌભાગ્ય સુંદરી વ્રત વદ ૩. ગૌરીતપોવ્રત વદ ૩. પોષ માસ પોષીપુનમ સુદ ૧૫, સુરપ દ્વાદશી વદ ૧૨. માઘ માસ રથસપ્તમી સુ ૭. પુત્ર સપ્તમી ૭. આ વ્રત દર માસની સપ્તમીએ કેટલીએક સ્ત્રીઓ ભાવથી કરે છે. અચલા સપ્તમી વદ ૭. ફાલ્ગુન માસ ગણાગોર વદ ૧ થી ચૈત્ર સુદ ૨-૩ સુધી. આ વ્રત કન્યાઓજ કરે છે અને ગોરમાતા પાસે માગે છે કે અમેને પતિ સારો આપજો. સસરો સારો આપજો સાસુ સારી આપજો વગેરે વગેરે. ચૈત્ર માસ આલોણાં એટલે મોળુ ખાવું ગમે તે 'દીવસે સૌભાગ્યશયન સુદ ૩. અરધતી વ્રત સુદ ૧ થી સુદ ૩ સુધી. વૈસાખ માસ

જ્યેષ્ઠ માસ

રંભાવ્રત સુદ ૩. ઉમાવ્રત ચાર રવીવાર વટસાવિત્રી સુદ ૧૫ આ. પાઠ માસ તાપી સાતમ સુદ ૭. ગોપાલવ્રત સુદ ૧૩. જ્યાપાર્વતી વ્રત (મોળાકોત) સુદ ૧૩ થી વદ ૨-૩ સુધી. કોકીલાવ્રત સુદ ૧૫ દિવાસો અને જીવ્રત વદિ ૩૦. શ્રાવણ માસ સ્વર્ણ ગૌરીવ્રત સુદ ૪. વીરપસળી ધણું કરીને શ્રાવણમાસનો પ્રથમ રવિવાર નો-

ગૌરીવ્રતના તહેવારો અને અગત્યની સુચના. (૨૪૯)

બીનોમ સુદ ૯. બોળચોથ વદ ૪ શીતળાસપ્તમી વ્રત ૭. ભાદ્રપદ
માસ ઋષીપંચમી લક્ષ્મીતાવ્રત સુદ ૬. અદુઃખ નવમી સુદ ૯. ગોત્રી
રાત્રી સુદ ૧૩ થી વદ ૧ સુધી. ઉમામાહેશ્વર વ્રત સુદ ૧૪. દુર્ગાષ્ટ-
મી વ્રત સુદ ૮. મુક્તાબરણ સપ્તમી સુદ ૭. આશ્વિન માસ ઉપાં.
ગલક્ષીતાવ્રત સુદિ ૫. દશરથ લક્ષ્મીતાવ્રત સુદિ ૪ કોમ્બગરવ્રત સુદ
૧૫. ધૃત્યાદિ ઇત્યાદિ.

ઉપર પ્રમાણે આર્ય દેશની કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓ કેટલાંએક
વ્રતો આચરે છે. જેમાં યોગ્ય નિયમો રાખી પોતાની વ્રત પ્રતિજ્ઞા
પૂર્ણ કરે છે. કેટલીએક સ્ત્રીઓ એકલુક્ત રહે છે. કોઈ કોઈ તો
કાંઈ ખાતાં અથવા પીતાં અમુક દેવનું નામ લે છે જેવી રીતે કે
પાણી પીતાં કોઈ કહેશે કે શ્રી રામ એટલે તે પાણી પીશે, આવી
રીતે સ્ત્રીઓ અસંખ્ય વ્રતો કરે છે, જેમાંના કેટલાંએક ઉપર દાખલ
કીધાં છે.

ગૌરીવ્રતના તહેવારો અને અગત્યની સુચના.

ઉત્તમ પતિ મળવાની ઇચ્છાથી કુમારિકાઓ અસંખ્ય વ્રતો કરે
છે. તેમાંનું ગૌરીવ્રત કે જેને લોકો મોળાકોત. (મેળુ એક લુક્ત)
કહે છે, તેમાં ગૌર માતાની પૂજા કરી એક વખત જન્મે છે. આ
વ્રત અષાઢ શુક્લ-પક્ષની ત્રયોદશીથી પાંચ દીવસ ચાલે છે આ
વ્રત બ્રહ્મીજ્ઞતા પુછવાથી શ્રી કૃષ્ણે ઉત્તમ-પતિની ઇચ્છાવાળી કુમા-
રિકાને કરવા માટે કહેલું છે. આમાં શંકર પારવતી સ્થાપનાનું આવે
છે. એ પાંચ દિવસોની અંદર સારી નીતિરીતિ પાળવાને બદલે સુર
મનુષ્યોને સાંભળતાંજ કંટાળો ઉપજે એવા અધમ શબ્દો ઘણીખરી
કન્યાઓના મુખમાંથી શેરીએ શેરીએ અને ચક્રે ચક્રે સાંભળાય
છે. જ્યારે અખંડ એવાતણ માગવું જેમએ ત્યારે તેમના માયાપોની
મૂર્ખાઈને લીધેજ સુનિતિની કેળવણી વગરની કહ્યાઓ ફૂટવા પીટ-
વામાંજ પોતાનો વખત ગાળે એ કેવી શોચનીય બાબત છે. રાત્રિના
સમયમાં ટાળેટાળાં મળેલી કન્યાઓ જેમ વધારે મનુષ્યોને દેખે છે
તેમ વધારે આવેશમાં આવી વધારે ઉદ્વેગથી ખરાબ બીભત્સ શ-
બ્દોનો પોકાર કરે છે જે સાંભળતાંજ કાનના કીડા ખરી પડે એવાં
અનીતિનાં વર્તનો દેખવા છતાં કોઈ પણ ગાતિના આગેવાનો આ
બાબતનો બંદોબસ્ત નથી કરી શકતા, તો અનાચારની વૃદ્ધિ થતી કેમ
અટકશે તથા સાંસારિક સ્થિતિ કેમ સુધરશે, પ્રત્યેક કન્યાશાળાની

વડી શીક્ષકે કન્યાઓને સુખોદ આપવો ઘટે છે. પણ અરે, મોટી મોટી ૩૦ થી ૪૦ વરસની સ્ત્રીઓ! પણ તે વખતે રોવાકુટવામાં શુરીપુરી માલુમ પડે છે, ત્યારે બાળકોનો શો દોષ કહાડવો ? આવા કુચાલો જેમ બને તેમ અટકાવવા એ સત્તાવાળા અથવા દરેક મા-બાપની ફરજ છે.

રોવા કુટવાનો કઢંગો રિવાજ.

ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડની સ્ત્રીઓમાં આ રિવાજ પણ બહુ પ્રસરેલો છે કોઈ માણસનું મરણ થાય કે તેઓને તે બાબતની ઘણી જરૂર પડે છે તેથી તે માતીની તથા સહોદરની સઘળી સ્ત્રીઓ એકઠી મળી રોવું અથવા દૂટવું શરૂ કરે છે તેમાં જો કોઈ સ્ત્રીને તે બાબત આવડતી ન હોય તો બીજી સ્ત્રીઓ તેની મશ્કરી કરે છે. અને કહેવત પણ છે કે સ્ત્રીને રોણું જોણું ને વગોણું એ પ્રમાણે સહુ હાંસી કરે છે માટે તે વિષય સ્ત્રીને ઉપયોગી હોવા છતાં પણ તે અશુભ હોવાથી અત્રે દાખલ કીધો નથી.

કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓમાં રમાતી કેટલીએક રમતો.

પગ અથવા છાયા. ઘરઘોમકાં ઢીંગણા ઢીંગલીની રમત, ફેર-પુરડી, આંખ વિંચાવણી, ટીટીટપો. (એક પગ ઉચો રાખી સાત સમુદ્ર તરીકે કરેલાં ખાનાઓમાંથી એક પગે રહી પેસે ખાને રાખેલી કાંકરી અથવા હીકરીને ઠંસ મારી ક્રમે કરી સાતમા ખાના એટલે સમુદ્ર બહાર કાઢવી. તેને ટીટીટપો કહે છે. કોડાં આથી ઘણીક રમતો થાય છે જેમાંની થોડી અત્રે લખેલ છે. એકીએકી, તરીયાચોકા, હારજીત, વગેરે વગેરે, ચાર કાંકરી, નવ કાંકરી, ઘસ્ટોત, ગંજીપો, ગંજીપાથી ઘણી જાતની રમતો રમાય છે જેની કે સતીયો, બાવનીયો, છોકાપજો, હારજીત, ખેંચતાણ, વગેરે ચોપાટ. ચોપાટ બે પ્રકારે રમાય છે. એક પાસાથી અને કોડાથી તે બન્ને રમતમાં પાસાની રમત ઘણી કડણ છે અને તેના બે ચાર પ્રકાર છે. શતરંજ. આ રમત વિશે સવિસ્તર લખીકત નીચે આપી છે, રાસડા, ડાંડીયા-રાસ, હીંચ, ગોફણું, ગુંથવું, અઠંગો, ધત્યાદિ ઈત્યાદિ કેટલીક ચતુરાઈ ભરી રમતો આપણા દેશની બાળાઓ તથા સ્ત્રીઓ રમે છે.

શતરંજ.

एकस्मिन्नगरे नृपांससचिवौ वीरौत्मदा संगरे

हस्त्यश्चोष्पदातिभिः परिवृतौ पद्भ्या सदा घावतः ।

युद्धं तौ कुरुतः परस्परमिदं नित्यं हि शास्त्रं विना

चित्रं तावमरौ विचित्रमिति यत्सैन्यं मृतं जीवति ॥

એક જ શેઠેરમાં યુદ્ધવીર બે રાજા, પોતાના બે કારભારી, હાથી ઘોડા, ઉંટ અને પાયદલ સહિત વસે છે; તે બંને હંમેશાં પગથી દોડી કંઈ પણ શસ્ત્ર વિના પરસ્પર યુદ્ધ કરે છે; તેમાં આ વાત આશ્ચર્ય છે કે યુદ્ધ કરનારા બંને રાજા કોઈ દિવસ મરતા નથી; અને તેનું મરેલું; લશ્કર, ફરીથી જીવતું થાય છે. આ રીતે આશ્ચર્યની સાથે આનંદ આપનાર ખેલનો ખુલાસો નીચેના પારીશ્રાદ્ધથી ૨૫૪ જણાઈ આવશે.

મંખ્યાબંધ રમતોમાં શતરંજ જેવી બુદ્ધિને ખીંચવે તેવી ખામી વગરની કોઈ રમત જેવા કે સાંભળવામાં આવી નથી. આની યોજના પ્રથમ રાવણની સ્ત્રી સતી મંદોદરીએ યોજેલી કહેવાય છે. જેથી સ્ત્રી જાતિની તર્કશક્તિ વિષે ઉચું મત ધરાવી શકાય છે. હાલના વખતમાં આ રમત થોડા જ સ્ત્રી પુરૂષો જાણતાં હશે, માટે જેઓ તે ઉત્તમ ખેલ નથી જાણતાં તેમની જાણ માટે અને જેઓ જાણે છે તેમના આનંદને વાસ્તે આ રમત શીખવાની રીતિ આંહી દાખલ કરવા દુરસ્ત ધારણું. હુગડાંનો એક નાનો ચોરસ કટકમાં સરખાં ચોરસ આઠ આઠ ખાનાં આડાં તથા ઉભાં કરવાં, તેમ ચારે બાજુ ત્રણ ત્રણ ધર છોડી દમ વચલાં બળે ધરમાં સામસામી આડી રેખા પાડવી. એ રેખા બંને પક્ષના રાજા તથા પ્રધાનને સામસામાં ખેલવાની ગાદીની નિશાની છે. બે હાથી, બે ઉંટ, બે ઘોડા, આઠ પ્યાદા, એક રાજા અને એક વજીર એ પ્રમાણે બંને પક્ષમાં જૂદા જૂદા રંગનાં સોળ સોળ મોહોરાં હોય છે. રમનારના જમણા હાથ તરફ પોતાના આસનપર રાજા બેસે છે. તેની બાજુમાં ઉંટ, ઘોડો અને હાથી અનુક્રમે ગોઠવવામાં આવે છે. તેમ ડાબી બાજુએ વજીર અને તેને પડખે અનુક્રમે ખીજા ઉંટ, ઘોડો તથા હાથી બેઠેલા હોય છે. એ આઠ મોહોરાંઓની આગળના ધરમાં આઠ પ્યાદાં બેસે છે આજ પ્રમાણે સામા પક્ષના માણસે પણ પોતાનાં મોહોરાં માંડવાં જેનો નકસો અહીં આપવામાં આવ્યો છે.

પણ ઉઠી શકતું પણ નથી. તેમ જ શત્રુનું મોહોરું ઉઠતાં શત્રુનાં બીજાં મોહોરાંની રાખને કિસ્ત લાગતી હોય તે ઉડત કિસ્ત કહેવાય છે. એ ઉડતકિસ્ત આપી ઉડેલું મોહોરું સામા પક્ષના જોરવાળાં મોહોરાંને પણ મારી લે છે. જે મોહોરાંનું પ્યાદું દુશ્મનના તેજ મોહોરાના ધર પર જઈ ચડે છે ત્યારે તે પોતાના મોહોરાને જીવતું કરે છે. રમતની શરૂઆતમાં પહેલાં ચાર ચાર ચાલવાનો રીવાજ છે. પરંતુ એક જ મોહોરું એક જ વખતમાં બીજી ચાલ ચાલી શકતું નથી. આ રમત જોરી તથા ન જોરી એવી રીતે બે પ્રકારે રમાય છે. નાજોરી રમતી અંદર પ્યાદાં મોહોરાંમાં ગણાતાં નથી. પ્યાદાં ધણાં છતાં પણ મોટું મોહોરું એક રહે તો તે ગાંડું થાય છે. એટલે તે મોહોરું નિર્ણય થઈ પોતાના લાગમાં દુશ્મનનું જે મોહોરું આવે તેને મારી શકે છે. સધળાં મોટાં મોહોરાં મારી નાખવાથી બાજી ખુસ્ત થાય છે. છેવટમાં વજર રહેવા હોય તો તે બીજાં મોહોરાંની મારક ગાંડો થઈ શકતો નથી ?

પ્યાદું શત્રુના જે મોહોરાના ધરમાં જઈએ તે મોહોરું પોતાની પાસે જીવતું હોય તો તે પ્યાદું કહાડી નાખવું પડે છે. રાખના ધરનું પ્યાદું છે ધર ચાલે એટલે વજર જીવતો થાય છે; તેમજ જે મોહોરાના ધરનું પ્યાદું આગળ ધર વધે ત્યારે તે મોરું મરી ગયેલું હોય તો જીવતું થાય છે; પણ જે ધરનો ઉંટ જીવતો હોય તેજ ધરનું પ્યાદું છ ધર ચાલે તો તે બીજા ધરના મરેલા ઉંટને જીવતો કરી શકતું નથી. શતરંજના પ્યાદા વિશે એક કવિ કહે છે કે:-

શત્રુના સપાટામાં નહી આવતાં જે પોતાની મુસાફરી પૂરી કરે છે તેને લાયક પદવી તેના ધણી તરફથી મળે છે; એનિયમ પ્રમાણે શત્રુઓના લાગને ચુકાવી તેના ધરમાં આપાદ રીતે જનાર પ્યાદા (સિપાઈ) ને પણ તેના ધણી (સરદાર) નો હુદો મળે છે, તેમ આગળ પડવાને ઇચ્છતી સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ, આ સંસારયાત્રામાં શત્રુના સંકટમાં પણ નહિ ગભરાતાં ધીરજથી, આવતા અંતરાયોનું ઉલ્લંઘન

૧ આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે જેના પર રાજ્યનો આધાર રહે છે તેણે સંકટના વખતમાં ન ગભરાતાં ગણું જ પુખ્ત વિચારનું રહેવું જોઈએ. તેમજ જેના પર ગૃહરાજ્યનો આધાર રહે છે તેવી સ્ત્રીએ પણ ગમે તેવા વખતમાં જરા પણ ગાંડપણ નહીં પકડતાં ગંભીર થઈને રહેવું જોઈએ.

કરશે, તો તમાને પણ તમારા સ્વામીયોના સમાન હકો પાછા મળશે.

રાજને બીજાં મોહોરાની માફક મારવામાં આવતો નથી. રાજ બ્યારે કિસ્તથી મુક્ત ન થઈ શકે ત્યારે તે માંત (કેદ) થાય છે અને તેટલાથી જ રમતની સમાપ્તિ થાય છે. આ રમત રમવાની બીજી પણ કેટલી એક રીતો છે; જે લંબાણ થઈ જવાને લીધે ઝાંઘી દાખલ કરેલ નથી. ઇંગ્લેન્ડે તથા મુસલમાનોને રમવાની રીતોઓમાં આપણાથી જુનું ફેર આવે છે.

શતરંજ ખેલવામાં સહ્યતા.

શતરંજ ખેલવામાં સામે એસનારને પસંદ પડતાં મોહોરાં પ્રથમથીજ દેવા દેવાં અને પડેલી ચાલ પણ તેનેજ કરવા દેવી, રમત શરૂ થયા પછી પ્રતિ પક્ષીને માહું લાગે એવાં વચન ખેલવાં નહીં, તેમ પ્રતિ પક્ષી ચાલ કરવામાં જરા વિચલન કરે તો પણ તેને ઉતાવળ કરવી નહીં; પોતે તરત ચાલવું. બીજા કરતાં પોતાને સાફ રમતાં આવડતું હોય તો પણ પોતાની રતુતિ અને બીજાની નિંદા કરવી નહીં. કોઈ પાસે ખેડેલાં માણસ સામાને ચાલ બતાવે તો તેથી તેનાપર ગુસ્સે થવું નહીં; અને તેને પ્રતિબંધ પણ કરવો નહીં; તેમ જોનાર માણસે પણ એક પક્ષમાં જ રહેવું જોઈએ. સામા બુદ્ધિ પૂર્વક અથવા વિચરણથી કોઈ ખોટી ચાલ કરે તો તેનું અપમાન નહીં કરતાં મૃદુ વચનથી કહેવું કે આપ ભૂલી જાઓ છો. જેમાં સંતોષ તુટે એવો વિવાદ કદી પણ કરવો નહીં. કારણ કે સંતોષ વધારવાના હેતુથી રમતની યોજના થઈ છે; માટે તેમ ન થવું જોઈએ પ્રતિ પક્ષી પોતાની ચાલેલી ચાલ ફેરવે તો ફેરવવા દેવી; પણ પોતે તો એવી વીચારીને ચાલ કરવી કે તે બીલકુલ ફેરવવી પડે નહીં.

સ્ત્રીના અંગ લક્ષણની પરિક્ષા.

જે કોઈ સ્ત્રીને પતિ, પિતા, સ્વસુર, માતા, બાંધવ, દિયેર અને સર્વ નહોય તે કામિનીને અવશ્ય દુર્ભાગ્યવાન સમજવી. જે સુંદરીના પગ ઉપર એટલે પગને તળીએ ચક્ર, પદ્મ, ધ્વજ, છત્ર, સાથીઓ અને નમળાદિક રેખાઓ છે તે રમણી રાજપત્ની થાય છે; વળી પણ એમાંથી કદિ ઓછાં ચિન્હો હોય તો તે રાજપત્ની સરખા વૈભવોને ભોગવનાર થાય છે. જે સ્ત્રીના પગની ટચલી આંગળીના મૂળથકી તર્જના રેખા છે તે વનીતાને સારો પતિ પ્રાપ્ત થશે. તેની સાથે પ્રીતીથી વર્તશે, અને તેના ઉપરજ વિશ્વાસ રાખી અન્ય સ્ત્રીથી વ્ય-

ભીત્યાર આદરશે નહિ. જે સ્ત્રીના પગની ટચલી આંગળી ચાલતી વખતે જમીનને અડકતી નથી તે નારી સૌભાગ્ય વિહનખની સર્વ જગોએ ફલકિની થશે. જે સ્ત્રીની પગની તર્જની (અંગુઠા પડખેની આંગળી) ખીજી આંગળીઓથી અધિક લાંબી હોય છે તે સ્ત્રી કુલટા અને વ્યભીચારિણી થશે. જે સ્ત્રીના સ્તન માંસલ, રમણીય, છાતી વાળ વગરની, નાસિકા હાથિણીની સૂંદ સરખું, અને જાંઘ હાથીની સૂંદ સરખી હોય છે તે સ્ત્રી ઉત્તમ સુખ પામશે. જે સ્ત્રીની ડોક ઘણી લાંબી સ્વભાવે કૂર, છેક છોડી અને દરિદ્રી અને જેને ગળે સારી ત્રણ રેખાઓ હોય છે તે સુશીલા સૌભાગ્ય સમર્થ થાય છે. જે કન્યાના કર કમળમાં તોરણ સરખી રેખા હોય અને તે ગમે તેવા હલકા અથવા અધમ કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ હોય તો પણ તે રાજ્ય વૈભવને ભોગવવાં ભાગ્યવાન થશે. જે કુમારીની હથેલીમાં અંકુશ, કુતલ, અને ચક્રદિક રેખાઓ હોય છે તો તેના પતિને રાજ્યપદવિ મળશે તદુપરાંત તે શ્રેષ્ઠ પુત્રોની માતા થશે. જે કન્યાના દાંત સારા નથી. વર્ણ ઉત્તમ નથી. અને લક્ષણ સારાં નથી. તેવી કુળહીણ કુટીલ કામિનીનું ગ્રહણ કરવું નહિ. એવું નારદોક્ત સામુદ્રિક ગ્રંથમાં કહેવાયું છે. જે કન્યા જન્મતાંજ પિતાને ઉત્પન્ન કરનાર માતા. પિતાને મારે છે. પછી ખાંધવને હણે છે, પછી આપના આપ્પા કુટુંબને પાયમાલ કરી બેળા દેછે તેવી કન્યાને ગ્રહણ કરનાર પુરુષ પણ તે ઝેરી સ્ત્રીથી મરણ શરણ થઈ પડે છે, એટલુંજ નહિ પણ પાછળથીજ તેના માતા, પિતા, ભાઈ અને સહુ સહોદારોની પણ તેજ પ્રમાણે સ્થિતિ થાય છે માટે એવી કુલાશ્રી કન્યાની સ્પર્થે લગ્ન કરતાં પ્રથમથીજ વિચાર કરવો કારણકે તે સ્ત્રી ખન્ને કુળનો સહાર કરનારી છે. જે સ્ત્રીનું પગનું તળીયું ચાલતી વેળાએ ખાલી જોવામાં આવે તે સ્ત્રીના લગ્ન થયા પછી તેના પતિનું મૃત્યુ થાય છે તેથી તેવી સ્ત્રી સ્પર્થે લગ્ન કરવાં નહિ જે સ્ત્રીની વચલી આગળા અદ્ય હોય ગાત્રહીણ હોય તે સ્ત્રી ત્રણ વર્ષ સુધી સૌભાગ્ય ભોગવશે. જે સ્ત્રીની નાભી ઉડી ન હોય, કાન સુપડા જેવા હોય તે સ્ત્રી ભુખળવી. અતી ઉંઘવાળી, સર્વદા શોકિણી જેના દાંત ઉંચા હોય, વળા કંઠાર હોય તે બિચારી કદિ પણ લક્ષ્મી બેપાર્જન કરવામાં ફતેહમંદ થતી નથી. જે સ્ત્રીનું એક સ્તન નહાતું અને ખીજું મ્હોટું અને ખીજું ક્ષીણ હોય, વાતો કરતા ગાલ ફૂલે. દાઢી ઉંચી થાય. જેના શરીર પર વાળ હોય. ઉતાવળી ચાલનારી,

અતિ દુર્બળ, અતિ નબળી તેવી સ્ત્રીને બાળકનું સુખ મળવું ધણુંજ અશક્ય છે. જે સ્ત્રીના વાત કરતાં ગાલ ઉપર ખાડા પડી જાય તેના માતા પિતા અવશ્ય મરણને શરણ થાય. જેના હોઠ રાતા, તાળવું ભીનું હૃદય સરખું હોય તેને દરીદ્રી જાણવી જેનાં સ્તન ઉંચા તે મંદ ભોગણી કુલટા થાય છે. જે સ્ત્રીના ચાલતી વખતે પગલાં ફરતાં જાય છે તે સ્ત્રી વિધવા થાય છે. ચાલતી વખતે જેના પગની છેલ્લી બે આંગળી પૃથ્વી પર ન અડકે તે સ્ત્રી ખીન સંસયે વિધવા થાય છે. જે સ્ત્રીની ખીજ અને ત્રીજ આંગળી ચાલતી વખતે ધરતીને અડકતી નથી તે સ્ત્રી દારણુ દુઃખ ભોગવે, ભીક્ષાથી પેટ ભરે અને એવી દશા છતાં પણ લાંબા આયુષ્ય વાળી થાય જે સ્ત્રીની તર્જની આંગળી (ખીજ આંગળી) ચાલતાં ચાલતાં અંગુઠા પર ચઢી જાય છે તે સ્ત્રી જગતમાં નકારાં કર્મ કરનારી નિવડે છે જે સ્ત્રીને ચાલતાં પગને તળીયેથી ધુળ જાડે તે સ્ત્રી અવશ્ય કલંકિની અને દારણુ દુઃખણી થશે. જેનું પેટ પહોળું હોય છે તે સ્ત્રી વાંઝણી થાય છે. જે સ્ત્રીની છાતી ઉપર વાળ નથી હોતા તે સ્ત્રી અવશ્ય ધનવાન અને અખંડ સૌભાગ્ય સંપન્ન રહે. જેના સ્તનનો આગસો ભાગ પહોળો તેમજ વધારે વિસ્તારમાં હોય તો તેને ખરાબ લક્ષણવાળી જાણવી જે સ્ત્રીનું યાત્રું સ્તન ઉંચું હોય છે તે સ્ત્રી પુત્રને જન્મ આપે. જે સ્ત્રીનું જમણું સ્તન ઉંચું હોય છે તે સ્ત્રી કન્યાને જન્મ આપે. જેની ડોક ટુંકી હોય તે ધનહીણ થાય અને કુલને સંહારકારી થાય. જેનાં સ્તન શ્યામ તથા કેશ શ્યામ હોય તે સુલક્ષણવાળી થાય છે જે સ્ત્રીનાં બંને નેત્ર ઉંચા હોય છે તેનું અલ્પ આયુષ્ય જાણવું જે સ્ત્રીનાં ગોળ નેત્ર હોય તે સ્ત્રી ચપળ, ચતુર, અને કુલટા થાય છે. જેના હોઠ જાડા મોટા, બહુ બોલકણી કુવાકયની બોલનારી તેવી સ્ત્રી સાથે સર્વદા સાવધાન પણ રહેવું મતલબ કે તેવી અધમ સ્ત્રીનો સંગ અથવા વિવાહ કરવો નહિ. જેના પગના તળીયાં ચીકણાં અને નખ રાતા હોય તે સ્ત્રી સતભાગી અને પોતાના તથા પાતના કુળને તારનાર થાય.

સતી ધર્મ-પતિ સેવા.

અને

સતી સમાજ

દ્વિતીય ભાગ.

(સતી ભક્ત, વિર શ્રીઓનાં ઉત્તમ ચરિત્રો.)

સ્વયં નારાયણઃ શંભુ વિંદ્યાતા જગતામપિ ।

સુરાઃ સર્વે ચ મુનયો, ભીતા સ્તામ્યશ્ચ સંતતમ્ ॥

નારાયણુ ભગવાન, શિવજી, સૃષ્ટિકર્તા જ્ઞાત્રી, સર્વળા સુર, અને મુનિયો તે સર્વે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓથી બચતે પામે છે, -એવો પતિ-વ્રતાનો પ્રતાપ છે.

કુંડલીઓ.

પતિવ્રતા વ્રત જગતમાં, પ્રસરે ધર ધર જેમ,

સુજાનનોએ સર્વદા, તત્પર રે'વું તેમ; .

તત્પર રે'વું તેમ, પતિવ્રત વધવા કાળે,

એજ દેશનો કલ્પ, થવાનો હેતુ આળે;

એજ સરસ કલ્યાણુ, —તણો શુભ પંથ મળાનો,

એજ પંથની મળે, સદા સુખ રૂપ ખળાનો.

દાહરો. —મહુ શાસ્ત્રના મત લઈ, લખું સતી મહિમાય;

સાંભળતાં નરનારીને, અંતર મહા સુખ થાય.

સતી-ઉમા-પાર્વતી.

બ્રહ્માના પુત્ર દક્ષપ્રજાપતિ તે સ્વાયંભૂ મનુની પુત્રી પ્ર-
સૂતિ સાથે પરણ્યા હતા. તેથી તેને સોળ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થઇ. તે
માંની તેર ધર્મને, એક અગ્નિને એક સર્વ પિતૃઓને અને એક કે
જે સતી ઉમા પાર્વતીના નામથી આજ આખા ભૂમંડલમાં પ્ર-
ખ્યાત થયાં છે. તેને શ્રી સદાશિવની સાથે પરણ્યાં હતાં. એક
સમે બ્રહ્માને ત્યાં દેવજીવિશ્વેશેની સભા ભરાઇ હતી ને ત્યાં શિવ-
જી પણ હતા. આ પ્રસંગે જ્યારે દક્ષપ્રજાપતિ અહિં આવ્યા ત્યા
રે સર્વેએ પોત પોતાના આસનો ઉપરથી ઉભા થઇ તેમને આવકાર
દીધો; માત્ર શંકર પોતાના ધ્યાનમાં મગ્ન હતા તેથી તે પોતાના
આસન ઉપરથી ઉભા થયા નહિં. સભાસદોએ ભગવાન દક્ષપ્રજા-
પતિનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો, અને દક્ષપ્રજાપતિ લોકપાલ બ્ર-
હ્માને પ્રણામ કરીને તેની આજ્ઞા લઇ આસન ઉપર બેઠા. પરંતુ
શંકર પ્રથમથીજ આસન ઉપર બેસી રહ્યા હતા, તે જોઇને દક્ષ-
પ્રજાપતિ તે અપમાન સહન કરી શક્યા નહિં. અને નેત્ર વડે જ
જે શંકરને બાળી દેતા હોય તેમ આડી આંખથી તેના તરફ જો-
ઇને બોલ્યા કે: —“હું બ્રહ્મર્ષિઓ! હું તમારી પાસે સદાચારી પુરુષો-
નું વૃત્તાંત કહું છું. તે તમે દેવતાના અને સમગ્ર સમાજનો પ્યાર
ધરીને સાંભળો. આ શંકર મારા બાળકોની ગણનામાં આવેલ છે.
કારણ કે તેણે સુપાત્રની પેઠે બ્રાહ્મણોની અને અગ્નિની સમૃદ્ધ સા-
વિત્રિના જેવી મારી દીકરીનું પાણિ ગ્રહણ કર્યું છે. અને એ મા-
રાં મૃગનાં બચ્ચાની આંખ વાળી પુત્રી સાથે પરણ્યો છે. છતાં તેણે
સામા ઉડીને ઉભા થતા યોગ્ય પુરુષનો વાણીથી પણ સત્કાર કર્યો
નથી. ઉત્તમ ક્રિયાઓનો લાપ કરનાર. અપવિત્ર, અભિમાની તથા મ
ર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનારા આ મહાદેવને મેં ઇચ્છા ન છતાં પણ
શૂદ્રને જેમ વેદ વાણી આપવામાં આવે તેમ મારી પુત્રી આપી છે.
આ શિવ શરીરેચિતાની ભસ્મ ચોળી, મનુષ્યોની ખોપરીઓની માળા
પહેરી, મનુષ્યોના હાડકાનાં ઘરણાં પહેરી, માથાના કેશ છુટા પાડી,
નમ્ર થઇ, ભૂત પ્રેતોના ટોળામાં પિંટઇ, ભયંકર મસાણામાં ગાંડા
પુરુષની માફક ફર્યા કરે છે અને ઘડીકમાં રહે છે, ઘડીકમાં હસેછે,
સ્વભાવે તામસી છે, ભૂત પ્રેતોના અધિપતિ છે, મદમત્ત છે, મત્ત
મનુષ્ય ઉપર પ્રીતિ રાખે છે, અને શિવતો માત્ર કહેવાને જ છે,
પણ ખરો તો અશિવ (અકલ્યાણ કરી) છે અરે રે!! આ ભૂ-

તના પતિ અપવિત્ર અને દુષ્ટ મનના મેં બ્રહ્માના કહેવથી મારી સદગુણી પુત્રી પરણારી છે, તેનું એને જ્ઞાનજ નથી. યજ્ઞ જેવા સ-
મારંભમાં આવો અવિવેકી ન હોવો. જોઈએ, મટે હું શાપ દહિંધું
કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને ઇંદ્રદિક દેવો સાથે અજ પછી યજ્ઞમાં એને
ભાગ મળશે નહિ ”

ભગવાન શંકરે કાંઈ બોલ્યા નહી હતા. અને સભામાં
શત્રુ તરીકે વરતા પશુ ન હતા. તે પશુ તેજે ઉપર પ્રભુ શંકર-
ની નિંદા કરીને ક્રોધાવિષ્ટ થઈ શાપ આપ્યો, તેથી નંદિશ્વરાદિ
તેમના ગણે દક્ષ ઉપર ગુસ્સે થયા અને સહજ સહજ વાતમાં
મોડી બેલા ચાલી થતાં અખરે શંકરને પણ એમાં ભાગ લેવો પ-
ડ્યો. પ્રજાપતિ અને ઋષિએ એ બેક પક્ષને સમજાવવાને બહુક પ્ર-
યત્ન કર્યો, પણ કોઈ સમજ્યું નહિ. અને આખરે એક બીજાને કંઠેર
વચનો કહી સસરા જમણ ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં લાંથી પોતપોતાને
સ્થાનકે સિધવ્યા.

શ્રી શંકર અને દક્ષપ્રજાપતિ વચ્ચે થયેલા કંઠાસથી સતી-
એ પણ ચાર પછી પોતાના પિતાને ત્યાં જવું આવવું તથા દીધું.
આ પ્રમાણે એ સસરા જમાઈને કલેશથી દ્રેષ કરતાં બહુ કાળ વ્ય-
તીત થયો. સતી સ્ત્રીઓને પતિથી વધારે કાંઈ જોઈ નહિ. પતિ
એજ સતીનું શરણ અને પતિજ એ સતીસ્ત્રીઓનું પરમ
ગતીનું કાર છે. સતીએ આ ધર્મને અનુસરી પતિ સેવામાં તન,
ધન, અને મન લગાડી પિયરયાંને વિસારી મૂક્યાં. તેમ તેના પિતા
દક્ષપ્રજાપતિએ તથા તેની માતા પ્રસૂતિએ પણ દીકરી તો સા-
સરે સારી. એમ મન વાળી લીધું આમ બહુ કાળ વહી ગયો.
ત્યાર પછી પરમેશ્વરી બ્રહ્માએ દક્ષને સર્વ પ્રજાપતિઓના અધિપતિ
બનાવવા માટે પદ્મિષેક કર્યો. ત્યારે તેને ગર્વ થયો, અને પોતે શિ-
વને આપેલા શાપ પ્રમાણે સહુ વર્તે માટે દક્ષે થોડક કાળ પછી
બ્રહ્માદીઓનું અપમાન કરી વાજપેય નામનો યજ્ઞ પોતાને ત્યાંજ
કરેલા એમ મનમાં લઈ શંકર શિવય બીજા સર્વ દેવ ઋષિઓ
તથા તેમની પતિની વગેરેને તેડતાં માત્ર શિવ તથા સતીને તે-
ડ્યાં નહિ.

આ વખતે સતી પોતાના રમણીય બાગમાં શરતાં શરતાં પુષ્પો
વિદ્યતાં હતાં. ત્યારે અમરાવતી (ઈંદ્રની નગરી) તરફથી કેટલાં

એક વિમાનોને તેમાં બેઠેલી દેવાંગનાઓ સાથે તેણે ઉપરા ઉપરી પૃ-
થ્વી તરફ જતાં જોયાં દેવર્ષીઓ, પિતૃઓ અને ગાંધર્વો વગેરેને
જતાં જોઈને સતીને સદજ એમ થયું કે તેઓ ક્યાં જતાં હશે ?
એટલામાં અંતરિક્ષથી નારદમુની ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ભગવાન
નારદજીને જોઈને સતીએ પુછ્યું કે—ભગવાન ? આ લોકો મોટા
આનંદથી ક્યાં જાય છે ? ત્યારે નારદજીએ ઉતર આપ્યો કે અરે !
તમે તે જાગૃતાં જ નથી કે શું ? નારદજીએ તો પોતાના હમેશના
ગમ્મતી સ્વભાવે વિસ્મયતા બતાવી પ્રશ્ન કર્યો છેવટે સતીએ
કહ્યું કે— ખરેખર હું કાંઈ જાણતી નથી. ત્યારે નારદજીએ
તે મહા યજ્ઞ સંબંધી વાત સવિસ્તર કહી બતાવી અને કહેવા
લાગ્યા કે તમારા પિતા મહાન મનુષ્ય છે, તેથી એ કામ ક-
રવાનો અધિકાર સેવકોનો છે. તેથી સેવકો કદાપિ વિસરી ગયા હશે ?
વળી પણ તેઓ કામકાજને લીધે કદાપિ વિસરી ગયા હોય તો પણ
શું થયું. તમો ખુશીથી પિતાને ઘેર જાઓ ! અને તમારાં જેન વગેરે
સહુ સહોદરને મળી તમો પ્રસન્ન થાઓ ! અને વળી તમે ત્યાં નહિ
હોતો તેમને પણ બોલું લાગશે. બાપને ઘેર જવું તેમાં તેડાં કે નો-
તરાંની જરૂર હોતી નથી. આ રીતે નારદજીનાં ઉત્તેજક વચનો સાં-
ભળી સતીને પિતાને ઘેર જવાનું મન થઈ. આમંત્રણ નથી તો
શું થયું ? હું ત્યાં જઈ સર્વને હળીમળી તેમને ઠપકો દઈશ ત્યારે
તેઓ કેવાં શરમિંદાં થઈ જશે અને ત્યાં આબેલાં સહુ સગાંઓ મા-
રાં કેવાં વખાણ કરશે ? એવો વિચાર કરીને કહેવા લાગ્યાં કે—હે
મુનિ ! તમો મારી સાથે મંદિરમાં આવો હું અને તમે બેઠા શ્રીશંકરને
આ વાત કહીએ, અને સૌ સાથે જઈએ, નારદજી કહેવા લાગ્યાં કે
હું અત્યારે આવી શકું તેમ નથી તેથી ક્ષમા કરશો. વળી મારા
આવવાથી શું વધારે છે ? ભગવાન શંકર આપનું વચન ક્યાં ઉ-
ઘાપે તેમ છે ? અપ્રમણે નારદજી પણ પોતાના સ્વભાવપ્રત્યે હસતા
હસતા હાંથી વિદાય થયા. નારદજી ગયા પછી સતીનું પુણ્યો લાખ
મંદીર પ્રત્યે આગમન થયું સતીમાતાને આવતાં જોઈ ગણોગમે ન-
મન કરતાં જ બેસવા આસન આપ્યું. સતી શંકરને નમન કર્યા
પછી શંકર પ્રત્યે કહેવા લાગ્યાં કે—“ મારા પિતા અને આપના
સસરા પ્રજાપતિદેવને ઘેર હાલમાં યજ્ઞનો મહોત્સવ થઈ રહ્યો છે.
તેથી દેવ, ગાંધર્વ, અને વિદ્યાધર આદિ સર્વ મહર્ષિઓ તેમનાં સ્ત્રી
હોકરાં સાથે ત્યાં જાય છે. તો જો આપની ધૃત્તિ હોય તો આપણે

પણ ત્યાં ચાલો. તે યજ્ઞમાં મારી ગઈને. પણ પોતાના સંબંધિઓને મળવાની ઇચ્છાથી પોતાના પતિની સાથે જશે. મટે હું પણ તમારી સાથે ત્યાં જઈ માતા પિતાના અપેક્ષ વજ્રા બ્રૂપણ આદિક પહેરામણી લેવાને ઇચ્છું છું શંકરે કહ્યું કે:—અ.પણને આમંત્રણ નથી. તો કેમ જવાય? સતીએ કહ્યું કે અ.મંત્રણ નથી તો શું થયું? પોતાના બાપને ઘેર જતું, તેમાં કાંઈ તેડાં નોતરાંની જરૂર હોતી નથી. માટે હે! બ્યાધયમૈળર! તમે મારી ઉપરની વિનંતિ તરફ ધ્યાન દઈ ત્યાં પધારવા કૃપા કરો! કારણ કે સાસુ સસરાને ઘેર કાંઈ મહાન કાર્ય થતું હોય તે વેળાએ તે શું જમાઈ તથા દીકરીને બૂલી જશે કે? ત્યારે શંકર હસીને બોલ્યા કે:—હે સતી! હું તમારો સેવન બાપને કહું છું કે એમણે તમને અથવા મને કોઈને બોટો સંદેશે પણ કહાગ્યા નથી.

આ વચનો સાંભળતાંજ સતીને ધગોજ ક્રોધ ચડ્યો; અને ક્રોધથી કહેવા લાગ્યા કે:—પિતાને ઘેર ઉંસવ સાંભળીને દીકરીનું મન સ્ત્રી સ્વભાવ પ્રમાણે કિત્તુક થયા વગર કેમ રહે? આ પ્રમાણે સતીનું વચન સાંભળતાંજ શંકર બોલ્યા કે તમે જે માંડે વચન નહિ માનતાં ત્યાં જશે તો તમારું સાંડે નહિ થાય, કાંઈ કે જે પ્રતિષ્ઠિત હોય તેનું સંબંધી તરફથી અપમન થાય તો તેમાંથી તુરત મરણ નીપજે છે. આ રીતે સ્ત્રીના શરીરનો ગન્ને પ્રકારે નુકસાન થશે એમ શેષ્યતા મહાદેવજી એટલું કહીને બોલતા બંધ રહ્યા. પોતાની ઇચ્છામાં વિઘ્ન આવવાથી સતી ઉદાસ થઈ ગયાં રનેડવી રેવા લાગ્યાં આંખોમાંથી આંસુઓ પાડી ગાસ બીંજાવા, લાગ્યાં; બહુજ વિચાર થઈ જવાથી શરીર કંપવા લાગ્યું. આ પ્રમાણે નારદમુનીથી ઉશ્કેરાયલાં અને શંકરથી રોષે ભરાયલાં સતિ પિતાને ઘેર જવાને ચાહ્યાં સતીને એકલાં અને ઉતાવળાં જતાં જોઈને શ્રી શંકરના પાર્ષદો મણિમાન અને મદ આદિ હજારો અનુચરો નંદીશ્વરને આગળ કરી તરતજ સતીની પાછળ ચાલ્યા. સતીને નંદીશ્વર ઉપર બેસાડી મેનાં, દડા, દર્પણ વગેરેથી શોભામય મહાદેવના અનુચરો ગીત ગાતા, દુંડુબી, સંખ, અને વેણુ આદિ વાદિત્રો વગાડતા ચાલ્યા ચારે બાજુથી વેદમંત્રોના ઘોષો સંભળાય છે. પશુઓની હિંસા જેમાં પ્રકાશી રહી છે. બ્રાહ્મણો અને દેવતાઓ શોભી રહેલા છે અને સતીના માતા પિતા યજ્ઞ વેદીમાં આહુતી આપતાં દેદીપ્યમાન જોવામાં આવે છે. તેટલામાં સતી અનુચરો

સહ ત્વરાથી અત્રે આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં સતીને આવ્યા છતાં દક્ષના ભયથી બેહેનો તથા માતા શિવાય બીજા કોઈએ તેમનો સત્કાર કર્યો નહિ. મા અને બેહેનો તો પ્રેમાશ્રુથી ગળગળાં થઈ આનંદથી બેટ્યાં અપમાન પામેલાં સતીએ યજ્ઞમાં સદાશિવનો ભાગ નહિ જોવાથી તથા પોતાના આવવાથી દક્ષે મ્હોટું ફેરવ્યાથી જાણે ક્રોધથી ત્રણે લોકને બાળી દેતાં હોય તેમ યજ્ઞ સભામાં ક્રોધ કર્યો. આ વેળા શંકરના દેવી દક્ષને મારવાને શંકરના ગણો ઉમા થયા. તેઓને દેવે સતીએ અટકાવ્યા. સર્વ ક્રોધ સાંભળતાં ક્રોધથી સતી કહેવા લાગ્યાં કે:—“ ધિક્કાર છે મારા પિતાને કે જાણે મહાયજ્ઞમાં જમાઈનો તથા દીકરીનો ભાગ સરખો પણ ગણ્યો નહિ. અને મને પણ ધિક્કાર છે કે હું વગર તેડે અને પતિની વગર આજ્ઞાએ અહિં આવી. જ્યાં પતિનું સન્માન ન હોય ત્યાં સતીએ જવાનો ધર્મ નથી. અહિં શંકરનું સ્થાન કે સન્માન નથી તો તેમાં આગ ઉડાવો !! ” વળી કહેવા લાગ્યા કે—હે દુષ્ટ પિતા ! તમારા દુષ્ટન સંબંધથી મને લજ્જા આવે છે મહાત્માના તિરસ્કાર કરનારને ધિક્કાર છે જ્યારે શંકર હસ્તાં હસ્તાં દાક્ષાયણી એમ તમારું નામ લઈને મને બોલાવે છે ત્યારે મારું હસવું બોલવું બંધ પડી જઈ મને ક્રોધ થાય છે, મટે તારા શરીરથી કૃત્તન થયેલા આ દેહનો હું અવસ્ય ત્યાગ કરીશ !!! આ છેલ્લા વચન તેમનાં મુખમાંથી નિકળતાંજ દક્ષ પ્રજાપતિના યજ્ઞ મંડપમાં આગ લાગી. અને હાહાકાર થઈ રહ્યો. અને નિકાળ સ્વરૂપ ધરી નંદીશ્વરને કહેવા લાગ્યા કે:—હું અહિં જળી મરું અને તમે આ મુઘળું વૃતાંત શંકરને કહેજો પુર્વે મારો દુર્ભાગ્ય દેવ તમારો દોષિત થયોજો. જેથી ઉત્સાંગનો અધિકાર રહ્યો નથી. પ્રિયરત્નું માન ધરી મેં તમારું વચન પણ માન્યું નહિ તેથીજ હું ધારું છું કે તમારો સેવા કરવાના દિવસો આજેજ સમાપ્ત થયા. પરંતુ કૃપા વેળા તપ કરી જી જન્મ ધારણ કરી હું તમોનેજ પરીશ આટલું કહી પોતે કેટલોક પસ્તાવો કરી જમણા પગના અંગુઠામાંથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરી સતીએ પ્રાણ ત્યાગ કર્યો.^૧

૧ આ વિષે કેટલોક ઠેકાણે એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે

જ્યારે દક્ષે શંકરને નામે આહુતિ આપવાની ના કહી ત્યારે સતીએ દક્ષને કેટલાંક વચનો સંભળાવી પોતાના દેહની આહુતિ આપી.

આથી યજ્ઞ બ્રહ્મ થયો. શિવના ગણ બખેડો કરશે એમ જાણી ભૃગુઋષિએ મંત્ર બોલી આહુતિ આપી કે યજ્ઞ કુંડમાંથી બે પુરુષ નીકળ્યા. જેઓએ શિવના ગણોને સભામાંથી હાંકા મેલ્યા. એ વર્તમાન જ્યારે શંકરે કૈલાસમાં બેસ્યા ત્યારે એણે પોતાની જગ્યાની એક લટ પૃથ્વીપર પછાડીને તેમાંથી ભૂત પ્રેતના સૈન્ય સંક્રિત વીરભદ્ર ઉત્પત્ત કર્યા. એણે શિવની આજ્ઞાથી યજ્ઞશાળામાં જઈ દક્ષનું શિર કાપી યજ્ઞકુંડમાં નાંખ્યું. ભૃગુની દાઢી તોડી અને સભામાં બેઠેલા દેવતા, ઋષિ, ગંધર્વ આદિ સહુને માર મારી અંગ ભંગ કર્યા. બ્રહ્માને વિષ્ણુ આગળથી જાણુતા હતા. માટે યજ્ઞમાં ગયા નહોતા, પણ બ્રહ્માદિ દેવતા ઋષિઓની વિનંતિ ઉપરથી શંકરે યજ્ઞશાળામાં જઈ પોતાનાં દર્શન આપી સહુનો અનુગ્રહ કર્યો. બકરાની દાઢીના વાળ ભૃગુની દાઢી તરીકે ચોંટાડ્યા ને દક્ષના ઘડને બકરાનું માથું એ દાઢ્યું. એટલે તે સચ્ચંદ્ર થયા ને શંકરની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

દક્ષ રજનપતિના યજ્ઞમાં સતીએ પ્રાણ ત્યાગ કરી પર્યતોના નરેન્દ્ર હિમાચળને ઘેર હિમચ્છ અથવા પાર્વતીજીને નામે જન્મ ધારણ કર્યો. આ કુળદિપક પુત્રીના સહભાગ્યે અને તેનાં રાજ ચરણોથી તેના પત્ની મેનાક નામે પુત્ર થવાથી અને તે રૂપે, રંગ અને શીત ગુણ સંપન્ન હોવાથી માયાપનો તેમજ સર્વ મનુષ્યોને અતિપ્રિય થઈ પડ્યાં હતાં. માયાપનું સુખ પ્રેતાં થઈ તે સતી પરણવાને યોગ્ય થઈ. તેથી તેમને માટે યોગ્ય વરની શોધ કરવા માટે હિમાચળના સઘના દૂતો નિકળી પડ્યા હતા. કોઈ વખતે હિમાચળ તથા રાણી મેના એકાંતમાં બેસીને પુત્રીના લગ્ન સંબંધ અર્થે વાતો કરતાં હતાં એટલામાં ભગવાન નારદજી ત્યાં આવ્યા. રાજ રાણીએ તેમનું આર્ધપાદથી પૂજન કરી તેમને બેઠા આસન ઉપર બેસાડી હાથ જોડીને ઉમ્મીવાજીને યોગ્ય વર બતાવવા વિનંતિ કરી. નારદજીએ તત્કાલ વિચારીને કહ્યું કે—‘ રાજન્ તમે શા માટે ચિંતા કરો છો ? વિદ્વાતાએ તેને સાડ એક ઉત્તમ ભર્તાર નિર્માણ કરેલ છે. હિમાચંદ્ર સામાન્ય એટલે જોતું તેવું મનુષ્ય નથી તે એક દેવી જગતની માતા છે અને તેને સર્વથી શ્રેષ્ઠ વરજ મળશે. ’ આનું સાંભળી મેનારાણીએ પૂછ્યું કે—‘ મગરો તે ક્યારે ? હમા પણ લગ્ન લાયક ઉમ્મરનાં થયાં છે મહારાજ ? ’ નારદજી ઉઠતાં ઉઠતાં બોલ્યા કે ‘ દેવિ ? ઉતાવળ નહિં કરો ? ઉમાને હજી

કન્યાપણનાં યોગ્ય વ્રતાદિક તો કરાવો ? ઇશ્વરના નામથી જગતનો વંદ્ય ઉત્તમ વર કંઈ એમને એમ મળવાનો કે ? ’ આ પ્રમાણે નારદજી હસ્તા હસ્તા ત્યાંથી વિદાય થયા. રાણીમેના તથા રાજાહિમાચળ સર્વના મનમાં ઉત્તમ વર મળવાના આશીર્વાચનથી આનંદનો પાર રહ્યો નહિ; અને નારદજીના કહેવા મુજબ વ્રતાદિકના કાર્યોમાં તેઓ તત્પર થવા લાગ્યાં. આમ કરતાં થોડા દિવસ પછીજ ઉમાએ પોતાની માતાને કહ્યું કે, ‘ માતાજી ? મારે તપના આચરણને માટે કૈલાસ પ્રત્યે જવાની ઇચ્છા છે તો આપ આજ્ઞા આપશોજી ’ મેનારાણી પુત્રીનો મત સમજી ગયાં ને કહેવા લાગ્યાં કે ‘ બહેન તારાથી તે તપાચરણ જાને ? એ તો નારદજી હસ્તા હતા. તેં કોઈ દિવસે સૂર્યનો તાપ સહન નથી કર્યો તેમ તેનાં કિરણો પણ કોઈ દીવસે નિહાળ્યાં નથી. તે તું વનમાં જઈને શું કરે ? વનમાં જતાંજ પહેલું તો એકે તાપથી ધખધખી રહેલી ધરતીપર તારાથી એક પગલું પણ નહિ ભરાય. બીજું વનની વિકટ ઝાડીના કંટકો, અને વાઘ વગેરે એવાં એવાં ભયંકર પશુ પક્ષીઓના ભયથી શું તપનું આચરણ થશે કે ? આપણા ઘરમાં સર્વ દેવતાઓ છે તેમનું તું અત્રેજ દૃઢ સ્વરૂપ ચિત્તે કરી આરાધન કર. એટલે બસ છે. જે ભકિત છે તેજ પરમ કલ્યાણનું સ્વરૂપ છે. ઉમાએ વનમાં જવાનો દૃઢ આગ્રહ કર્યો અને તેમની બે સખીઓએ તેની માતાને સમજાવ્યાં. તેથી આખરે તેમને તપાચરણ અર્થે જવાની આજ્ઞા આપવી પડી. પૂજનાં સાહિત્યો, લઈને ઉમા સખીઓ સાથે કૈલાસના પ્રવેશમાં ગંગોત્રને તીરે પર્યુકુટી બાંધીને રહ્યાં ઉમાજીએ અહિં જુદાં જુદાં તપો અને વ્રતો કરવા માંડ્યાં. આસપાસના રમણીય પ્રદેશમાં રહેતા ઋષિ મુનિઓ આ દેવીનું તપાચરણ જોઈ આશ્ચર્યમાં મગ્ન થયા. આમ કરતાં કેટલોક વખત વ્યતીત થયા પછી જગવાન શંકર એક વૃંદા આભળીને વેગ ધરી તેમની પરીક્ષા કરવાને આવ્યા. અહિં આવીને આભણે ઉમાને પુછ્યું કે “ કન્યા ? તારા મનમાં કયા મહદ્ ઇચ્છાની ઇચ્છા છે કે જેથી તું આવાં અસહ્ય તપ કરવા તત્પર થઈ છે ? જો આવાં તપથી તું સ્વર્ગની ઇચ્છા રાખતી હો તો તે સહુ ભિથ્યા છે. કારણ કે તારા પિતાનો દેશ કેવલમિજ છે, અને વરેચ્છાએ તપ કરતી હો તો તે ભિથ્યા છે, કારણ કે તારા જેવી રૂપાળી અને અમૂલ્ય એવું જે રત્ન તે પોતાના ખરીદનારને શોધતું નથી પણ ખરીદનારજ તે રત્નને શોધે છે. માટે હું ક્યારે ? જોત, શું શાને માટે તપ કરે છે ?

હિમા શ્રદ્ધાથી નીચું જોઈ રહ્યાં, પણ તેની સખિઓએ તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને ઉત્તર આપ્યો કે “ મહારાજ ભગવાન શંકરને વર મેળવના માટેજ અમારી સખી આવાં અસહ્ય તપો વ્રતો આદરે છે ? ભગવાન શંકર તેમને મળશે કે નહિ ? ” બ્રાહ્મણના બેપમાં રહેલા શંકરે ખિન્ન મુખ કરીને કહ્યું કે “ હેં ? તમારી સખીએ શંકરને માટે આટલું બધું દુઃખ સહન કરે છે ? અરેરે ! એનામાં તે શું છે ? એને હમેશાં સ્મશાનમાં રહેવું જોઈએ, શરીરે બસ્ત્ર યોગવી, ખુબ માંગ અને ધંતૂરો જોઈએ એને હાથીનાં આમણં ઝાઢવાં જોઈએ કંઠના આબૂપણોમાં કાળા રશ્મીધર અને મન્ત્રકની ખોપરીની માળા વગર ખીજું જેને ધાંત્રી નહિ, અને જેને રૂઝ રૂપાળા ભૂતોનું સૈન્ય, એ ક્યાં એક કાપાલિક શંકર અને ક્યાં આવી દેવ કન્યા સ્વરૂપ તમારી સખી ? ” પછી પાર્વતી પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે તમારી સખિઓ જોકહે છે તેજ પ્રમાણે જે તમારો હેતુ હોય તો તેમાં તમે બહીજ ભૂલ કરો છો ? એરાજ તુલ્ય હાથી ઉપર સવારી કરવાને લાયક તે શું તમે એ શંકરના ધૃવજ ઉપર સવારી કરશો ? અરે ? વિચારી લો જુઓ કે તમારાં પાંખા પટકુળ અને ક્યાં એ શંકરને હાથીનાં આમણં ? તેગજ તમારાં રત્ન જડિત આબૂપણો અને ક્યાં તેના નાગદારો ? રાજ મહેલને યોગ્ય તમે એને વરી શું સ્મશાનમાં જઈ સોડ કરશે એનામાં તે શું છે ?

આ પ્રમાણે સાંભળી કાને હાથ મુકી પાર્વતીજી આડું જોઈ બોલ્યાં કે ‘ બસ, બસ. મહારાજ બસ કરો, હું વધારે સાંભળવા ઇચ્છતી નથી. બસ કરો અને કૃપા કરી અહિંથી પાછા ફરો. ’ આમ કહી પાર્વતીજી આસન ઉપરથી ઉઠ્યાં એટલે તુરત શંકર પ્રત્યક્ષ થયા અને તેમનો હથ ઝલીને બોલવા લાગ્યા કે “ પ્રિયે ! પ્રિયે ! હવે ક્યાં જાઓ છો ? ” પાર્વતી ખાંઈ ફરી પેતનો હાથ મુકાવવા તેગતી તરફ ફરીને શંકરનું મુખ જોઈ મંદ હસી હાથને એની સેવાનું પણ ભૂલી જઈ નીચું જોઈ ગયાં, અને તેની સખિઓ આનંદથી ઉછળતે હૃદયે “ જય શંકર પાર્વતી પતે ” એમ બોલી પાલ વદન કર્યું. પાર્વતી નીચું નિહાળી અંશુટોથી ધરતી ખણતાં ઉભાં રહ્યાં. શંકરે દાસીઓને આશિર્વાદ દેધને કહ્યું કે— ‘ હવે તમે તપથી સુકયલી આ તમારી સખીને લેધને મંદિર પ્રત્યે જાઓ અને વિવાહની તૈયારીઓ કરાવો ફરીને શંકરને લંદન કરી

સખીઓએ ઉમાને કહ્યું કે કે સખિ ચાલે! હવે આણે જન્મએ ? શંકરે ઉમાનો હાથ છોડી દીધો ઉમાજી નીચે મુખે પણ ઉંચી આંખે હૃદયમાં હસનાં ને પહું વાળીને જોવાને મીથે કુદાં પગલાં ભરતાં ભરતાં અનંદમેર સખીઓ સાથે ત્યાંથી પિતૃના ઘર તરફ ચલ્યાં અને શંકર ત્યાંથી કૈલાસ પ્રત્યે ગયા. સખીઓએ અ વીને સર્વ હકીકત કહાથી હિમાચળે લગ્ન ॥ તૈયારી કરી, દેવતાઓને સાથે લઈ શંકર પરજુવા પધાર્યા અને હિમાચળ તથા રાણી મેના પ્રસન્નતાથી તેમને ઉમાજીનું કન્યાદાન દર્શાવ્યો કૃતાર્થ થયાં

પછી શંકર તથા પાર્વતીજી જન્મે જણાં કૈલાસ પ્રત્યે ગયાં. ત્યાં દક્ષ પ્રજાપતીના યજ્ઞવાળી વાત સંભારી દેવિએ પશ્ચાન્નાપ કરીને શંકર પાસે ક્ષમા માગી, ત્યારે તેમણે પેતાપરની તેમની અનન્ય ભક્તિનાં વખાણુ કરીને કહ્યું કે, દેવી ? “ પતિ એજ સ્ત્રીઓ નું સર્વસ્વ છે, ” એમ જગતને બતાવી આપીને તમે તમારા ઉત્તમો ઉત્તમ ચરિત્રથી સ્ત્રી જાતિ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

સદા આર્થ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિ તરફ આવે પ્રેમ રાખી આ આખ્યાયિકાને સદ્ગ ગરશે તોજ કર્તાનો શ્રમ સદ્ગ ગણાશે અને તમેને તોજ ધન્યવાદ મળશે પતિ પ્રત્યે પ્રેમ રાખ્યો એજ સતી સ્ત્રીનું મુખ્ય કર્મ ધર્મ છે ધન્ય છે સતી પાર્વતી શંકર પ્રત્યેના પ્રેમને વારંવાર ધન્ય છે. શિવપુરાણ,

લક્ષ્મીજી.

સતીનાં પાદરજંસા : સંઘઃપૂતા વસુંધરા ॥

પતિવ્રતાં નમસ્કૃત્ય । મુચ્યતે પાતકાન્નરઃ ॥

સતીના ચરણની રજાડે તત્કાળ ધરતી પાવન થાય છે; સતી સ્ત્રીને નમસ્કાર કરવાથી સર્વ ખપેથી મુક્ત થાય છે.

આ સતી સાક્ષાત વિષ્ણુ શેષશાયી નારાયણની શક્તિ તેનો જન્મ ભૃગુઋષિને ત્યાં થયો હતો ૧ સતી લક્ષ્મીજી પેતાની આશ્વવધીજ મુદ્ધે શૈર્વ, ઉદાપણ, ચતુરાઈ અને વિવાહનામાં

૧ આવિષે પણ કથા છે કે સતી લક્ષ્મીજી સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે ને તે ભૃગુઋષિને પણ સમુદ્રને કાંઠેથીજ મળ્યાં છે.

કુશળ ગણુતાં હતાં. રૂપ, ગુણ, યૌવન અને લાલિત્યથી તેને સહુ કોઈ ધન્યવાદ આપતું હતું. કોઈ વખત લક્ષ્મીજી તથા તેની સખીઓ વગેરે પોતાના સ્નેહ બાગમાં ફરતાં હતાં. તેટલામાં તે સ્થળે નારદજી આવી પહોંચ્યા. આ મહર્ષિનું આગમન થયું કે તરતજ તેમની દૃષ્ટિ લક્ષ્મીજી તરફ દોરાણી તેણે લક્ષ્મીજીની સનમુખ જોતાંજ રૂપ, ગુણ તો જાણે સાક્ષાત ઇન્દ્રના ધરનાજ હોય નહિ તેમ હરખાયા લાગ્યા. તેણે એવો વિચાર કર્યો કે આ સતી ખરેખર પરમાત્મા વિષ્ણુને માટેજ અવતાર પામ્યાં છે. આ વાત તેણે ભૃગુઋષિને જણાવી કે, ઋષિ ! આ તમારી પુત્રી ખરેખર શક્તિ સ્વરૂપ છે અને તેથી તેનાં લગ્ન શ્રી વિષ્ણુ સાથે થવાં યોગ્ય માનું છું આ સાંભળી, ભૃગુઋષિએ તેમ કરવા હા પાડી. આ વાત સાંભળી નારદજીએ તુરત શ્રી વિષ્ણુ પાસે આવી કહ્યું કે, તમારી અર્ધાંગના થવાને લાયક કન્યા ભૃગુઋષિને ત્યાં કિત્પત્ર થયેલાં છે. માટે તેની સાથે શાસ્ત્રવિધિને અનુસરી લગ્ન કરો. વિષ્ણુ ભગવાનની મહત્તા મોટી હતી, તેઓ સાક્ષાત જગત્ત્રય જગતનિર્ધાતા હતા, તેનાં ગુણગાન બ્રહ્મા આદિ દેવતાઓએ પણ વિસ્તારથી કરેલાં છે, તેમનામાં પ્રાણી માત્રને જન્મ આપવાની અને તેનું પોષણ કરવાની મહાન્ શક્તિ હતી. નારદજીએ આવા ખચર કહ્યાથી શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન ભૃગુઋષિના આશ્રમ પ્રત્યે શ્રી લક્ષ્મીજીને નિહાળવા ગયાં. શ્રી લક્ષ્મીજી સર્વ પ્રકારે પોકારે યોગ્ય છે એમ નિશ્ચય કરી વરવાને માટે તેણે હા પાડી આથી ભૃગુઋષિ બહુ પ્રસન્ન થયા. શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન પોતાની સખી બ્રહ્મા, શકર, અને ઇન્દ્ર ઇન્દ્રાદિક સર્વ દેવતાઓને સાથેત્રઈ ભૃગુઋષિને ત્યાં પરણાવાને પધાર્યા. ભૃગુઋષિએ પોતાની લાલકવાઈ કન્યા શ્રી લક્ષ્મીજીનું શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનને કન્યાદાન દીધું આ દંપતી સર્વ પ્રકારે યોગ્ય હોવાથી સઘળા દેવતાઓ ઘણાજ ખુશી થયા, પછી તે સતિ પતિ સેવા અને પતિ એજ સ્ત્રીઓનું પરમ દૈવત છે એમ ઉદાહરણ આપતાં તે જગતની મહામાયા તરીકે પૂજાતાં રહ્યાં. બ્યારે પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા માટે વિષ્ણુ ભગવાન અવતારો લેતા ત્યારે ત્યારે લક્ષ્મીજી પણ જગતની સ્ત્રીઓને ગુદાં ગુદાં ચરિત્રોનું સિદ્ધાંત આપવાને અવતર લેતાં હતાં. સીતા અને ઋકમણીના અવતારમાં તેમણે સ્ત્રીઓને અદ્ભુત દર્શાવેલું છે. તે છયાની માફક પતિને અનુસરતાં અને તેમના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેતાં જણાય છે. જગતનો

લય થતાં ભગવાન વિષ્ણુ જ્યારે શેષ નાગ ઉપર ચયન કરે છે ત્યારે સતી શ્રી લક્ષ્મીજી પોતાના પતિ ધર્મને અનુસરી તેમના પશુ ખોળામાં બધ ચાંપ્યા કરે છે. શેષ શાંધી ભગવાનના પગ ચાંપતાં શ્રી લક્ષ્મીજી, સ્ત્રીઓને જે સમજે તો પતિ બકતિ અને પતિ સેવાનું કંઈ ઓછું દષ્ટાંત આપતાં નથી શ્રી વિષ્ણુ શેષશાંધી ભગવાન અને દેવી લક્ષ્મીજીની છત્રી ધર ધર શેઠી રહેલી જેવામાં આવે છે તે માત્ર સતી સ્ત્રીએ પોતાનું પતિવ્રત બતાવી આપ્યું છે તે જે હાલના સમયની બાળાઓ તથા સ્ત્રીઓ ધ્યાનમાં લહે તો કંઈ તેની ઓછી અસર થશે નહિ ? ધન્ય છે દેવી લક્ષ્મીજીને ? ?

એક સમયે લક્ષ્મીજી અને વિષ્ણુ પોત પોતાનું અભિમાન કરવા લાગ્યાં. લક્ષ્મી કહે કે મારે વડે તમે અને વિષ્ણુ કહે કે મારે વડે તમે. લક્ષ્મીએ કહ્યું કે આપણે બંને પૃથ્વી ઉપર જન્મ્યે પછી વિષ્ણુ સાધુને રૂપે એક બ્રાહ્મણને ત્યાં ગયાં. ને એણે ધણા ભાવથી તેની પુજા કરીને પોતાને શ્રેય રાખ્યા. સર્વે જન્મવા બેઠા હતા એવામાં લક્ષ્મીને વેશે તને બારણે આવ્યાં ને કાલાવાલા કરી પીવાને પાણી માગ્યું એને દેખી વિષ્ણુએ પેલાં ધરનાંને કહ્યું કે એ શુભતી ડાકેણ છે. મારે એને હમણા કહાડી મુકો પછા ધરના માણસે તે ભીખારણને માર મારી કાઢવા મઠી. ત્યારે તે માધવીએ ઝાળીમાંથી એક રત્ન જડિત પ્યાલું કહાડયું. ને કહ્યું કે મને પાણી પાગોતા આ આપી દઈ. પેલા બ્રાહ્મણે પાણી પાગ પ્યાલું લીધું પછી સાધુએ એવાં ધણાં વામણ બતાવી કહ્યું કે પેલા સાધુને જે કહાડી મુકો ના આ બધાં વાંસેણો તમને આપી દઈ પછી બ્રાહ્મણે પ્રથમનો સાધુને કહ્યું કે હમારે બંધાર જવું છે મારે તમે હવે જવ પણ તેણે જવાની ના કહી ત્યારે બ્રાહ્મણે લક્ષ્મીના કેવળી સાધુને મારવા માંડ્યા પછી સાધુ અને સાધવી બંને અદશ્ય થયાં ને વિષ્ણુએ લક્ષ્મીની વાંત કબુત્ત કરીને કહ્યું કે કળજુગમાં મારા કરતાં તમારું માહાત્મ્ય મોટું છે. વૈષ્ણવો આદિ માયા જગતની માતા લક્ષ્મીને સમજે છે. ને લક્ષ્મીનું મહાત્મ્ય કોણ કહેવાને સમર્થ છે ?

કારણકે લક્ષ્મી (પૈસો) એ મદને આપે છે. એ આશ્ચર્ય છે. ડાહ્યા માણસે પોતાની યોડી લક્ષ્મી પશુ કોઈને બતાવવી નહિ. કારણ કે તે લક્ષ્મીના દર્શનથી મુર્તિનું મન પણ ચલિત થાય છે. જેની જેની પાસે ધણી લક્ષ્મી છે તે માણસ કદી શુદ્ધ હોયતો પણ

પૂજ્યા યોગ્ય થાય છે. અને ચંદ્રના જેવા ઉજ્જવળ વંશવારો હોય તોપણ જો તે નિર્ધન હોય તો સર્વથી રાખવ પામે છે. સ્ત્રીનું રૂપ સુવાન પુરૂષનેજ સ્થૂણવાર મોહ પમાડે છે. માણસ માણસનો દાસ નથી પણ તે લક્ષ્મીનો દાસ છે. કારણકે મોટાઈ અને લલકાઈ અને તે સધન અને નિર્ધનપણાને લાખે છે. અર્થે વ સધનને મોટાઈ મળે છે અને નિર્ધનને લલકાઈ મળે છે. જેની પાસે લક્ષ્મી છે તે માણસ કુળવાન પડિત, સાક્ષ જાણનાર, શુણ્ણ જાણનાર, વકતા અને દર્શની માન છે. તેથી સર્વ શુણ્ણો લક્ષ્મીનો આશ્રય કરીને રહેલા છે. મિત્રો, પુત્રો, સ્ત્રીઓ અને સુદૃઢનો નિર્ધનનો ત્યાગ કરે છે અને જ્યારે તે ફરી ખનવાન (લક્ષ્મીવાન) થાય છે બારે પાછા તેઓ તેનો આશ્રય કરે છે તેથી પુરૂષને ખરેખરી બંધુ સમાન લક્ષ્મીજ છે.

(વિષ્ણુ પુરાણ.)

ઈંદ્રાણી.

એનું નામ શય્વી પણ હતું. પુલોમ રાજાને શય્વી નામની પુત્રી હતી તે રંગે, રૂપે, સદૃશ્યણી, દાઢી, બાણેથી, અને સ્વધર્મ નિષ્ઠ હતી તેને સ્વર્ગના રાજા ઇંદ્ર વેરે પરણાવી હતી. ઇંદ્ર દેવતાઓ ઉપર રાજ્ય કરતો હતો અને તેને વારંવાર દેવતાઓના શત્રુઓ દૈત્યોની સાથે યુદ્ધ કરવાં પડતાં હતાં. શય્વી તેમાં સહાયતા આપતી હતી. આ સાધ્વી બાણીજ સ્વરૂપવાન અને તેજસ્વી હતી. તે પોતાના સ્વરૂપને માટે જગતમાં પંકાએલી છે. તે બુદ્ધિવાન, નીતિવાન, ધાર્મિક, જ્ઞાની અને પતિવ્રતા હતી.

એક વખતે દૈત્યો તરફથી વૃત્ર નામનો બ્રાહ્મણ, ઇંદ્રની સામે અથવા માટે આવ્યો, તેમાં ઇંદ્રે વૃત્રને મારી નાંખ્યો. વૃત્ર બ્રાહ્મણ હતો તેથી ઇંદ્રને બ્રહ્મ હત્યા લાગી અને તેની પાંછળ પડી. ઇંદ્ર તેનાથી નાશ ભાગ કરવા લાગ્યો, પરંતુ જ્યાં તે જાય ત્યાં બ્રહ્મ હત્યા પણ તેની પાછળ પાછળજાય આખરે કીડાનું સ્વરૂપ લાખે ઇંદ્ર માન સરોવરની આંદર કમળના નાળમાં છુપાઈ બેઠા. બ્રહ્મહત્યા ત્યાં આગળ જમ શકી નહિ. યીજી તરફ ઇંદ્રના નાસી જવાથી સ્વર્ગની રાજ્યગાદી રાજા વગર શૂન્ય થઈપડી. સતી ઇંદ્રાણી આધાર રહિત થઈ રાત દહાડે વિયોગી ચાતકની પેઠે ઝુરવા લાગી ત્યાર પછી સ્વર્ગના દેવતાઓએ ધર્મશાસ્ત્રો પ્રમાણે કેટલાક દાખલાઓ આપી ધીરજ આપી સ્વર્ગના રાજ્યાસન ઉપર નહુપ નામના રાજાનો રાજ્ય ભિષેક કર્યો.

તે રાજ પ્રથમતો ઘણોજ ધર્માચરણવાળો અને ગુણવાન હતો; પરંતુ પાછળથી ઈંદ્રાણીનાં રૂપ તથા ગુણ જોઈને તેના ઉપર મેષ્ઠિત થયો અને ઈંદ્રાણી પ્રત્યે કહેણ મોકલાવા લાગ્યો કે ‘હવે તું સ્વર્ગનાં રાજ્યનો દ્લાવો લે અને તું ઈંદ્રને માટે શા માટે દુઃખી થાય છે. મારી રાણી થઈને સ્વર્ગના રાજ્યના સુખનો દ્લાવો લે, કાલની કાને ખચર છે. આવી લાગેલા સુખને લાત મારીને શા માટે દુઃખ સ્વીકારે છે? ઈંદ્ર હવે કંઈ અહીં આવવાનો નથી, માટે મારું કહેવું માનીજા, અને મારી અર્ધાંગના થઈને સ્વર્ગનું અનુપમ રાજ્ય સુખ ભોગવ.’ પતિવ્રતા ઈંદ્રાણીએ નહુપના કહેણનું અપમાન કર્યું, તોપણ નહુષે કહેવરાવ્યું કે,—“તને મારી પતિન થવામાં શી અડચણ છે!” કામાંધ નહુષ અત્યારે સતીધર્મ વિસરી ગયો હતો, તેથી વારંવાર ઈંદ્રાણીને પોતાની પટરાણી થવાનું કહેવા લાગ્યો. ઈંદ્રાણીએ થોડો વખતતો નહુષને આડા અવળા જવાબો આપી તથા ક્રોધ દર્શાવીને અટકાવ્યો. પરંતુ આખરે જ્યારે નહુષે તેના ઉપર બલાત્કાર કરવાનું કહેણ કહાવ્યું. ત્યારે ઈંદ્રાણીએ મુંઝાઈને ગુરૂ બૃહસ્પતિની પાસે જઈ તેમને નહુષના કુર અને ધાતરી વિચારની વાત કહીસંભળાવી. અને પૂછ્યું કે,—“હવે મારે મારા પતિવ્રતનું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું? કારણકે નહુષ દુરાત્મા અને દુષ્ટ છે. તેને ધર્મ અધર્મજ ખબરજ નથી કારણકે **“કામાંધો નૈવ પદ્યતિ.”** એ કહેવત મુજબ તે નકી મારા શીલનો ભંગ કરશેજ. હે ગુરૂ! તમે ક્રોધપણ ઉપાયથી મારી રક્ષા કરો. તમે પૂર્વે મને આશીર્વાદ આપી કહ્યું હતું કે તું અખંડ સૌભાગ્ય વતી રહીશ, પતિવ્રતા થઈશ, અને અત્યંત સુખ ભોગવીશ માટે આપ તે આશીર્વાદની વાણીને સફળ કરો. આ પ્રમાણે ઈંદ્રાણીનું કહેવું સાંભળી બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે, ‘પુત્રિ! ગભરામાં, સધળું થોડા સમયમાંજ સંઈ થશે.’ અને ઈંદ્રના દર્શન પણ થોડા સમયમાંજ થશે, માટે તારે નહુષથી ક્રોધ પલૂરીતે ડરવું નહિ.

ઈંદ્રાણીએ બૃહસ્પતિ ને ખબર આપ્યાથી તે તેના ઉપર ક્રોધાયમાન થયો. દેવતાઓ અને ઋષિઓ નહુષને બહુ બહુ શિખામણ આપી પણ તેઓનું સર્વ કહેવું ફોક અને નહુષ કહેવા લાગ્યો કે, ‘છદ્રે પણ પૂર્વે ઘણા અપરાધો કર્યાહતા. અને તેમણે ગૌતમની સ્ત્રી અહુદ્યાનું શીળ ભંગ કર્યું હતું. તેથી તમે તેને કમ નહિ અટકાવ્યો? તમે ઈંદ્રાણીને તરતજ મારા મહેલમાં મોકલી આપો

તેથી દેવતાઓ બૃહસ્પતિને ઘેર ઇંદ્રાણી એકાં હતાં ત્યાં ગયા અને બૃહસ્પતિને કહેવા લાગ્યા કે હે દેવર્ષિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા બૃહસ્પતિ! અમે તમને વિનંતિ કરીને કહીએ છીએ કે તમે નહુષને ઇંદ્રાણી સોંપીદો. કારણકે ઇંદ્રના રાજ્યાસન પર બીરાજતો જે નહુષ તે હાલમાં ઇંદ્રથી પણ પોતાને અધીક માને છે તેથી ઇંદ્રાણી તેને ઇંદ્ર તરીકે કબુલ કરે. તે વખતે ઇંદ્રાણી આંખમાં આંસુ ભાવી રડવા લાગ્યાં. હે બૃહસ્પતિ હું તમારે શરણે આવી છું. તમે મારું રક્ષણ કરો !” બૃહસ્પતિએ ઇંદ્રાણીને કહ્યું કે, -હું શરણે આવેલાનો ત્યાગ કરતો નથી. તેમાં વળી તમે ધર્મ જાળુનારાં અને સત્યવાદિની છો તે હું જાણતાં છતાં કેમજ ત્યાગ કરું ? ત્યારે પછી સર્વ દેવતાઓને કહેવા લાગ્યા કે તમે સઘળા ઇંદ્રાણીનું શીલ સચવાય એવો પ્રયત્ન કરો. ત્યારે દેવતાઓએ બૃહસ્પતિને ઉત્તમ ઉપાય બતાવવાનું સૂચવ્યું. ત્યારે બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે- ‘ નહુષ પાસેથી ઇંદ્રાણી કાંઈ અમુક કાળની અવધિ માગી લે. કારણ કે કાળ તેના દુઃખનો છેડો આણુશે. તે ઉપરથી ઇંદ્રાણી નહુષની પાસે ગઈ અને તેને પ્રભુત્વ કરાવે બોલી કે- ‘ મહારાજા! મારાં વામી ઇંદ્ર ક્યાં ગયા છે. ’ થોડાક સમયની મને અવધિ આપો એટલા વખતમાં જે ઇંદ્ર પાછા ન આવે તો હું ઇંદ્રાણી નહીં તમને વરીશ આ સાંભળી નહુષ ઘણો પ્રસન્ન થયો. અને ઇંદ્રાણીને જવાની રત્ન આપી તે ત્યાં બૃહસ્પતિને ઘેર આવી. પછી સર્વ દેવતાઓએ વિચાર કર્યો કે હવે આપણે ઇંદ્રને જલ્દી હતામાંથી મુક્ત કરીએ માટે તે સારૂ સર્વોત્તર યાત્રી શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનને તેનો ઉપાય પુછી જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી સર્વ કોઈ શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન પાસે ગયા અને પ્રાર્થના કરી પુછ્યું કે ઇંદ્ર જલ્દી હતાના દોષથી મુક્ત થાય એવા ઉપાય બતાવો. ત્યારે શ્રી વિષ્ણુ ભગવાને તે પાતકથી છુટવા અશ્વમેધાદિ યજ્ઞ કરવાનું સૂચવ્યું સઘળા દેવતાઓ જ્યાં ઇંદ્ર રહેતા હતા ત્યાં ગયા અને યજ્ઞ કરાવ્યો. ઇંદ્ર પાતકથી મુક્ત થયા. તેઓ ભગવાન પણ થયા પરંતુ તેની પાસે યુધ્ધનાં આયુધ નહિ હતાં તેમ તેનો ઉદય કાળ પણ નહોતો તેથી તે સરોવરમાં કમળના નાજોની અંદર છુપાઈ રહ્યા. અહિં ઇંદ્રાણી પણ મુંઝાણી. તેણે કરેલો અવધિ દિવસે દિવસે એછો થવા લાગ્યો એટલે સર્વ દેવતાઓએ મળી તેને તેના પતિ ઇંદ્રથી મેળવી. ઇંદ્રાણી પોતાના પ્રાણુપતિ ઇંદ્રનાં દર્શન કરી બોલ્યાં કે, ‘ હે નાથ

દુષ્ટ નહુષ હવે મારા શીશનો ભંગ કરશે. માટે જંગ અને તેમ તમે મારું રક્ષણ કરો. અને તે દુષ્ટ નહુષને હણો. ઇંદ્રે ઇંદ્રાણીને ધીરજ આપતાં કહ્યું કે બહાલી ! આ વખત મારે પરાક્રમ કરવાનો છે નહિ. અને તે મહા બળવાન છે તો હું એક ઉપાય બતાવું તે પ્રમાણે તું કરીશ તો તારું શીશ રહેશે. નહુષને એકાંતમાં જઈને કહેજે કે તમે ઋષિઓની પાસે પાત્રખી ઉપડાવી તેમાં બેસીને મારે ત્યાં આવો તો હું ખુશીથી તમારી સેવા કરવાને તૈયાર થાઉં. ” ઇંદ્રાણીએ તે પ્રમાણે નહુષ ને કહ્યું. નહુષ રાજા કામી અને અવિચારી હતો. તેણે ઇંદ્રાણીનો શીશનો ભંગ કરવાનો વિચાર કર્યો હતો તેથી તેની ખુદ્ધિનો નાશ થયો. તેણે પ્રસન્ન થઈને આ વાત સ્વીકારી અને તરતજ પોતે સપ્ત ઋષિઓ પાસે પાત્રખી ઉત્તરવાવી નહુષ ઇંદ્રાણી મહોલે જવાને નિહાળ્યો. અને રસ્તે ચાલતાં ઉંતાવળમાં આગસ્તને પગઅડ કાઢી સર્પસર્પ એમ કહ્યું. તરતજ આસર્પ શાપ આપ્યો કે સર્પોભવ (સર્પ થઈજાવ) આગ્રગાણે શાંપ થતાં તે અજગર જાતિ રસ તેસર્પ થયો. અને ઇંદ્ર પાછો સ્વર્ગના રાજ્ય ઉપર બેઠો. આ સમયે પ્રતાપ ઇંદ્રાણીનો હતો. ઇંદ્રાણીએ લાંબા કાળ સુધી સૌભાગ્ય ભોગવ્યું હતું, તેથી આજે પણ લગ્ન કાર્યમાં ઇંદ્ર ઇંદ્રાણીને સૌભાગ્ય આપવામાં આવે છે. બન્યું છે ઇંદ્રાણીનાં પાતિવ્રતને. ! ! !

મહાભારત.

અદિતિ.

પતિવ્રતા અદિતિએ દક્ષ પ્રજાપતિની પુત્રી સતીની બેહેન, અને કશ્યપનાં ધર્મપત્ની થતાં હતાં. નાણી વયથી પિતાના તથા માતા પ્રયેતાથી અપાતાં ધર્મ શીક્ષણથી તેના હૃદયમાં ધર્મ શ્રદ્ધાએ વાસ કર્યો હતો. તેથી તેનામાં ખુદ્ધિ આતુર્ય વખાણુના લાયક હતાં. તેની લાગણી મૂળથીજ પતિસેવા અને પતિ ભક્તિ શિવાય બીજી કાંઈ જાતમાં હતીજ નહિ. પરણીને પતિના ઘરમાં આવ્યા પછી ધાર્મિક વ્યાવહારિક વગેરે કાર્યોમાં પતિની સાથે ભાગ લઈને તેમના મનને વશ કરીધું. અદિતિની બીજી બેન દિતિ તે પણ કશ્યપનેજ પરણી હતી. પરંતુ તેનો સ્વભાવ જરા મનસ્વી પણું દર્શાવતો હતો. અને અદિતિ તથા તેના પુત્રો જ્યારે સત્વગુણી થયાં હતાં ત્યારે દિતિના પુત્રમાં તમોચુણુ પ્રધાનપણે બાપી રહ્યો હતો. તેથી અદિતિના પુત્ર દેવતાઓ અને દિતિના પુત્ર દૈત્યો એ નામને યો

અથવા. અદિતિના પુત્ર દેવતાઓ અને દિતિના પુત્ર દૈત્યો વચ્ચે હર હમ્મેશ વઢવાડ થયા કરતી. છેવટે અદિતિના પુત્ર દેવતાઓ હારી ગયા અને દિતિ પુત્ર દૈત્યો રાજ્ય ભોગવવા લાગ્યા. તેથી અદિતિનું શરીર દિવસે દિવસે ક્ષીણ થવા લાગ્યું. અને શોકથી વિજડળ થયું એટલામાં કશ્યપ ઋષિ સમાધિમાંથી જાગૃત થઈ આશ્રમ પ્રત્યે આવ્યા. અદિતિએ પોતાના પતિનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો કશ્યપ ઋષિએ અદિતિનું મુખ શોકાતુર જોવાથી પુછ્યું કે—પ્રાણુ વહ્નામા ! આજે તું ઉદાસ કેમ દેખાય છે. અગ્નિમાં હોમ પણ કર્યો હોય એવું જણાતું નથી. તેમ અત્રેથી શું બ્રાહ્મણો તથા ગાય વગેરે પાછાં નિરાશ થઈને ગયાં નથી કે ? અદિતિ જોલ્યાં ‘બ્રાહ્મણો ગાયો અને આપણો ધર્મ એ સહુ કુશળ છે. અત્રે કોઈ પણ જાતનું એ ધર્મ કાર્યમાં વિઘ્ન આવ્યું નથી પરંતુ મારા મનુતી જે ઇચ્છા છે તે આપે પૂર્ણ કરવા જરૂરની છે. શત્રુઓએ મને મારા સ્થાનમાંથી કહાડી મુકી છે ને મારા પુત્રો દૈત્યોનું રાજ્ય ખુંચવી લીધું છે તે રાજ્ય મારા પુત્રોને પાછું મળે તેમ કરો. તે સાંભળી કશ્યપે કહ્યું કે ક્ષાગણ મહિનાના શુકલ પક્ષમાં પડવાથી ખાર દિવસ સુધી કેવળ દુધ પીને ભગવાન વિષ્ણુનું આરાધન કર. અને હમ્મેશાં હેમા પરમાત્માનું પૂજન, બ્રાહ્મણ ભોજન તથા દાનાદિક કર- અને ક્રોધનો ત્યાગ કરજો. વ્રત થઈ રહ્યા પછી તેરમે દહારે વ્રતની સમાપ્તિ કરી પારાણું કરજો આ વ્રતને પવોવ્રત કહે છે. આ વ્રતના પ્રતાપે કરો અદિતિને ઉપેન્દ્ર નામના પુત્ર થયા. જેમણે વામન રૂપ ધારણ કરીને બલિની પાસેથી ત્રણ પગલાં ભૂમિની ચાચનાને બદલે ત્રણે લોકનું રાજ્ય પાછું લીધું અને ભર્ગનું રાજ્ય દૈત્યો પાસેથી પાછું મેળવ્યું. અહા કેવો સતી સ્ત્રીનો પ્રતાપ !!!

ભાગવત.

દેવહુતિ.

આ સાંધવી સ્ત્રી બ્રહ્માવર્ત દેશના રાજા સ્વાયાંભુ મનુતી પુત્રી થાય અને મહાત્માશ્રી કૃત્વે ઋષિના ધર્મ પત્નિ થતાં હતાં પૂર્વે બ્રહ્માએ કર્દમ ઋષિને કહ્યું કે “પ્રજાસ્રજો” ત્યારે તેમણે સસ્વતીના તીર ઉપર વ્રજને પાદજલ વર્ષ સુધી તપ કર્યું આથી પ્રસન્ન મુખવાળા ભગવાન હવે ત્રીણાં તેથી કર્દમનો મનોરથ સંપૂર્ણ થયો. અને કર્દમ ઋષિને કહ્યું કે તારી કરવા લાગ્યાં કે હે ! અધિશ્વર ! આપ પ્રજાપતિ રૂપ દેવેશી જેમ નિપાયક નથી એ

આ જીવ લોક પશુની પેઠે બંધાયેલો છે. તેમ હું પણ તેઓને અનુસરનારો આપને બળિદાન આપું છું અને કર્મ કરવા રૂપ આપની આજ્ઞા અનુસાર સ્ત્રી પરણવાને ઇચ્છું છું. એટલે ગરુડની પાંખો ઉપર શોભતા અને પ્રેમ તથા મંદ હાસ્યથી ભેરાયેલી હાસ્યતી બ્રહ્મકીર્તિવાળા ભગવાન અમૃત જેવાં વચનોથી કહેવા લાગ્યા કે-હે ઋષિ ! જેને માટે તમે નિયમો વડે મારી સેવા કરી છે. તે તમારા મનનો અભિપ્રાય બાળીને પ્રથમથીજ મેં ગોઠવણ કરી રાખી છે. પ્રજાપતિના પુત્ર પ્રજ્યાત કીર્તિવાળા મનુ જે બ્રહ્માવર્તમાં રહીને સાત સમુદ્રવાળી પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરે છે. તે તમારાં દર્શન કરવા તેમની પત્નિસહિત અહિં આવશે. સારાસ્વત્યાવાળી, યોગ્ય ઉમ્મરવાળી, ગુણવાળી, રચામ કટાક્ષવાળી, અને પતિની શોધ કરતી તેની પુત્રી તે તમેને આપશે, તમારા વિર્યથી તમારી સ્ત્રી દેવહુતિને પેટ હું પણ અંશકગાથી અવતાર ધારણ કરીશ સાંખ્ય શાસ્ત્રીની સંહિતા કરીશ આ પ્રમાણે કહી તેઓ અદ્વૈત થયા. ત્યારે પછી સ્વાયંભૂ મનુ અને તેમનાં પત્નિ શતરૂપાં અને પદાર્થો. એ ઋષિએ ઘણાંકાળ સુધી તપશ્ચર્યા કર્યાથી તેમનું શરીર તેજસ્વી થઈ રહ્યું હતું કદંમજીની પાસે જઈ મનુએ પ્રણામ કર્યો. પર્ણકુટીકમાં આવેલા મનુને જોઈ મહાત્મા કદંમજીએ તેમને આશિર્વાદ આપ્યો, અને યોગ્ય સત્કાર કર્યો. પછી કદંમ મુનિ ભગવાનની આજ્ઞા સંભારી મનુએ કરેલી પૂજા સ્વિકારીને સત્વધાન પૂણે એકલાં મનુને પ્રસન્ન કરતા કોમળ મધુર વાણીથી કહેવા લાગ્યા કે જે તમે નિશ્ચિંત થઈ જાઓ તો લાક્ષ્મ્ય અને નિરંકુશ મનુષ્યોથી અધર્મ વધી જાય અને ચોર હુંડારોથી આં લોકનો નાશ થઈ જાય. તો પણ જેને માટે તમારું અહિં આગમન થયું છે, તે કાર્ય મને કહે. તે હું નિષ્કપટ મનથી સ્વિકારીશ.

મનુ કહે || લાગ્યા કે-હું પુત્રીના સ્નેહથી મનમાં મુઝાયો છું માટે આપે કૃપા કરીને મારી. વિનંતિ સાંભળતી જેણે આ વિચિત્ર ઉતાવળાઈને એકેન અને મારી પુત્રી દેવહુતી અવસ્થા, શીત તથા ગુણો વગેરેથી યોગ્ય પતિને શોધે છે જ્યારથી તેણે નારદજીના મુખથી આપના સ્વભાવ, શાસ્ત્ર, રૂપ, અવસ્થા અને ગુણો સાંભળ્યા છે. ત્યારથી તેણે આપનેજ પરણવાનો નિશ્ચય કરેલો છે, માટે હું અર્ધા વડે આ કન્યા ભેટ કરું છું તે ગ્રહણ કરો. વળી મેં સાંભળ્યું છે કે તમે વિવાદને માટે તૈયાર છો, માટે યથાયોગ્ય બ્રહ્મચર્ય પાળનારા આપ મારી આ કન્યાનું પાણિ ગ્રહણ કરો.

કર્દમ ઋષિ બોલ્યા કે—તમે ખરું કહો છો હું લગ્ન કરવાને ઇચ્છું. અને આપની પુત્રી પણ પરણ્યા વગરની છે. માટે અમારો આ પ્રથમ વિવાહ વિધિ બંનેને અનુકૂળ છે. આ તમારી પુત્રી પ-મમાં પહેરેલાં ઝાંઝરનો ઝમકાર કરતી મેહેલની અગાશીમાં દડાની રમત રમતી હતી. ત્યારે એને જોઈને વિશ્વાસુ ગંધર્વ મોહથી મૂઢ બની જઈ પોતાના વિમાનમાંથી ઢળી પડ્યો હતો. એનું સ્ત્રી રત્ન ઉત્તાનપાદની બેહેન—ઉત્તમ કન્યા સામે ચાલી આવી છે, તેનો કાણુ સ્વીકાર ન કરે ?

કર્દમ ઋષિ બોલી રહ્યા, તે સમયે તેમનું મંદ હાસ્યથી શોભતું મુખ જોઈને દેવહુતિનું મન લલચાયું. પછી મનુષ્યે પટરાણીનો તથા દેવહુતિનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય જાણીને પ્રસન્નતાથી સર્વગુણ સંપન્ન કર્દમ ઋષિને સમાન ગુણવાળી પોતાની કન્યાનું દાન દીધું, મહારાણી શત-રૂપાએ પ્રીતિથી તે વરકન્યાને અમૃત્ય આજ્ઞાણો, વસ્ત્રો તથા બીજા સરસામાન પેહેરાનણીમાં આપ્યો. પોતાની કન્યાને ગોચ્ય વર સાથે પરણાવી નિશ્ચંત થયા. પછી નિદાય થતી વખતે બે હાથે પુત્રીને અન્નિંગન આપતાં મનું ગળગળા થઈ ગયા, અને પુત્રીનો વિયોગ સહન નહિ કરી શકવાથી હે પુત્રી ! એમ બોલતાં આંસુવડે દેવહુતિ ના માથાના વાળ ભીંજવી નાંખ્યા. પછી મદામુનિ કર્દમની આજ્ઞા લઈ પોતાની રાણી સહિત રથમાં બેસી પોતાના નગર તરફ નિદાય થયા.

માતાપિતા ગયા પછી પોતાના સ્વામીના મનના અભિપ્રાયને જાણનારાં પતિવ્રતા દેવહુતિ જેમ પારવતી શંકરની સેવા કરે, તેમ નિલ પ્રીતિથી પતિની સેવા કરવાં લાગ્યાં. ઘણા કાળ સુધી નિયમ પાળવાથી અત્યંત દુર્બળ અને શક્તિહીન થયેલી દેવહુતિને જોઈને મહાત્માથી કર્દમ બોલ્યા કે—પ્રિયે ? તમારી સારી સેવા અને અત્યંત ભક્તિથી આજ હું પ્રસન્ન થયો છું આમ કહી પોતાની પ્રિયાનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાથી યોગ સિદ્ધિ ધાવણુ કરી તેજ વખતે ઇચ્છાનુંસાર આજનાં વિમાન પ્રગટ કર્યું, તે વિમાન સર્વ ક્રમના પૂર્ણ કરનારું, અને અઘોષિત રત્નોથી સુશોભિત હતું. આવાં સુંદર વિમાનને જોઈ પોતાના મન્નિન દેહને લીધે તથા તેમાં જોઈતી દાસીઓ નહિ હોવાથી દેવહુતિ જરા ખિન્ન થયાં—તેથી કર્દમ મુની કહેવા લાગ્યા કે—હે બીર ! આ સામેના ઘોમાં સ્નાન કરીને આ વિમાનમાં બેસ. કારણ કે શુક્લ ભગવાનનું કરેલું તીર્થ મનુષ્યોના સર્વ મનોરથને પૂરનારું છે. પછી તે કમળ સરખાં નેત્રવાળાં દેવહુતિ પતિનાં વચનો સાંભળીને, સરસ્વતી

નદીના ક્ષોમાં સ્નાન કરવાને ઉતર્યા. ત્યાં તેમણે એક ઘરમાં એક હજાર કન્યાઓ બેઠેલી જોઈ. તે સઘળી કિશોર વયની અને કમળ સરખાં નેત્રવાળી સ્ત્રીઓ દેવહુતિને જોઈને ઉડી ઉભી થઈ હાથ જોડી બોલી કે અમે તમારી દાસીઓ છીએ. માટે અમને કામ બળવવા શરૂ પાડો. પછી સઘળી સ્ત્રીઓએ સ્નાન કરવાના ઉત્તમ પદાર્થોથી દેવહુતિને સ્નાન કરાવ્યું. દેવહુતિએ પોતાનું શરીર દર્પણમાં જોયું તો સ્નાન કરવાથી સ્વચ્છ બનેલું અને નિર્મળ અને સ્નેહ ભરેલા નેત્રોથી શોભતું હતું આ પ્રમાણે પોતાનું રૂપ જોઈ પોતાના પતિને સંભારે છે તેવામાં જ્યાં પ્રજાપતિ હતા ત્યાંજ પોતે પેલી કન્યાઓ સાથે જોડેલાં જણાયાં. એક હજાર સ્ત્રીઓ સાથે પોતાના પતિની પાસે જોઈને સ્વામીના યોગને! પ્રભાવ જોઈ દેવહુતિ આશ્ચર્ય પામ્યાં.

આ પ્રમાણે યોગના પ્રભાવથી રમણ કરતાં અને ભોગવિદ્યાસની લાઝસાવળાંએ દંપતિનાં સો વર્ષ જાણે થોડાજ કાળ વિતી ગયો હોય તેમ વિતી ગયાં- દેવહુતી ઉપર બહુ પ્રેમને લીધે તેને પોતાનું અરધું અંગ માનનારા આત્મજ્ઞાની કદંમ મુનિએ તેને બહુ સંતાન થયાનો સંકલ્પ બાળીને પોતાનાં નવ સ્વરૂપ કરી તેને મળ્યા તેથી એકજ વખતે દેવહુતિને અનમૂયા કળા, અધ્વા, હવિર્ભૂ, ગતિ સતિક્રિયા જ્યાંતી અરૂંધતી, શાન્તિ એમ નવ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ. એ સર્વે સ્વરૂપવાન અને યુણવાન હતી. પછી કદંમ મુનિને સંન્યાસ ધારણ કરવાની તૈયારી કરતા જોઈને ખિન્ન મનથી અને મનોદર વાગીથી દેવહુતિ બોલવા લાગ્યા-સ્વામીન ! આપે મને આપેલું વચન પૂર્ણ કર્યું છે, તો પણ મને શરણાગતને અભ્યક્તિ દેવું જોઈએ, આ આપની પુત્રીઓ પોતાનાં યોગ્ય પતિ પોતાની મેળે શરીરને શોધી બેશે ? અને આપના વિયોગને શમન કરાવનાર અને મને જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરનારા એક તત્ત્વજ્ઞાની પુત્ર થવો જોઈએ. મહાત્મા કદંમ બોલ્યા કે—તું તારા મનને જોઈ મ પ્રમાણે કેમકે અવિનાશી ભગવાન થોડા દિવસગાંતારા ગર્ભમાં આવશે તું ત્રણ ધારણ કર તારું કલ્યાણ થશે. પછી ઘણોકે કાળ વિત્યા પછી મધુ તૈત્તેયે મારનારા ભગવાન કપિલ દેવજી દેવહુતિને ઉદરે અવતર્યા.

પોતાના પિતા કદંમઋષિ વનમાં ગયા પછી માતા દેવહુતિના હિતને માટે ભગવાન કપિલ દેવજી તે ખિંદુસરોવરમાં રહ્યા. કર્મ બંધનથી મુક્ત એવા કપિલદેવજીની પાસે જઈને દેવહુતિ પુછવા લાગ્યાં કે—હું અત્યંત દુઃખીની તૃપ્તિથી બહુજા થાકી ગઈ છું જે

ધર્મિયોની લાલસા પુરી કરવામાં હું અગ્નિ રૂપી અંધારદમાં પડી છું. તે અપર અધકારથી પાર ઉતારનારા આપ રૂપી ઉત્તમ નેત્રો અનેક જન્મોના અંતે આજ આપની કૃપાથી મને મળ્યાં છે આ દેહાદિક પદાર્થોમાં તમારી માયાવડે અહંતા મમતા રૂપ આગ્રહ લાગ્યો છે. તે અગ્નિને દૂર કરો.

કપિલ બોલ્યા—પુરૂષોના કલ્યાણને માટે આધ્યાત્મિક યોગ મેં માનેલો છે કે જેમાં દુઃખ તથા સુખનાં નાશ રહેલો છે વળી હું માતા ? આ આત્માને બંધન અને મોક્ષ આપનારું તત્ત્વ છે જો અત્ત વિષયોમાં લપટાય તો બંધન આપનારું નિવડે છે. અને જો ઇશ્વરમાં ચોંટે તો મોક્ષ આપનારું નિવડે છે, જે વિષયોનું સેવન ન કરે, વૈરાગ્યથી વધેલા જ્ઞાનનો વિચાર કરે અને સર્વ કર્મ મને અર્પણ કરીને મારી દૃઢ ભકિત કરે તે જીવાત્મા પ્રત્યગાત્મા રૂપ મને પામે છે.

આ પ્રમાણે મહાત્મા કપિલ દેવજીએ પોતાની માતાને યોગ જ્ઞાનમાં ઘણો ઘણોજ શ્રમ લઈ કુશળ કર્યા હતાં. એવી રીતે તે મહાસતીએ યોગાભ્યાસી રહી પોતાના જીવન મુકિત મેળવી.

ભાગવત.

અનસુયા.

પૂર્વે મહાત્માશ્રી કર્દમ મુનિને સૌભાગ્ય સંપન્ન દેવહુતિ નામની સ્ત્રીથી અનસુયા નામની એક ઉત્તમ અવતારી કન્યા અને મહાત્માશ્રી કપિલ નામના એક પુત્ર જનમ્યા હતા, કપિલ મુનિ એ એક મોટા તત્ત્વ વેત્તા તરીકે જન્મતર્મા પ્રખ્યાત થયા હતા; અનસુયા પણ પોતાના ભાઈની સાથે વિધાભ્યાસ કરવામાં તથા પુરાતન કથાઓ સાંભળવામાં રાત્રિ દિવસ ગાળતાં હતાં મહાત્માશ્રી કર્દમ મુનિએ તેને અત્રિ જેવા મહાન વેદવેત્તા તપસ્વી ઋષિની સાથે પરણાવ્યાં હતાં અનસુયા પરણીને પિયેર પરહરિ સાક્ષરે ગયાપછી સર્વ પડિલોની સેવા કરીને પોતાના પતિ અત્રિને વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક કાર્યોમાં સહાય કરીને, પોતાના પ્રિયતમની સાથે તેમનાં સુખ દુઃખની સાથી થઈને પોતાના અનસુયા (ધર્મને અંધ કરનર) એ નામને સાર્થક કર્યું હતું રાત્રિના ચોથા પ્રહરમાં ઉઠીને અશ્રૈણ્ય, દંત ધવન અને શરીર શુદ્ધિ માટે સ્નાન કરી સંધ્યા વંદન તથા સેવા પુજનાં પાત્રો માંજીને રાખવાં પુજાદિકની સુંદર માળાઓ

બનાવી પૂજા વખતે તૈયાર રાખવી પછી ઘરગતુ કામકાજમાં જોડાઈ નિયમ પ્રમાણે ભોજન વગેરે તૈયાર કર્યાં તથા બીજી વ્યાવહારિક આબતો તરફ ધ્યાન આપવું. વગેરે સધળો ગૃહ કારભાર સતિ અનસુયાએ પોતાને માથે ઉપાડી લીધો હતો. ઘર સખધી કામ કાજથી પર-
વાર્યા પછી તેઓ પોતાના પ્રાણપ્રિય પરમેશ્વર અત્રિની સેવામાં ગુ-
ચ્છાતાં હતાં. તેની અલૌકિક પતિ ભક્તિથી આપું જગત તેમનું પ્રા-
તિવ્રત્ય વખાણવા લાગ્યું. પતિની પહેલાં ઉઠવું, પતિના સુતાપછી
સૂવું, તેમને નવરાવીને નહાવું અને તેમને જમાડીને જમવું વગેરે
ધર્મોપચાર કરવા લાગ્યાં.

એક દિવસ નારદજી ફરતા ફરતા કૈલાસ તરફ ગયા ત્યાં
પાર્વતીજીએ નારદજીને પુછેયું કે તમે ત્રણે લોકમાં ફરો છો
ત્યાં મારા જેવી પતિવ્રત સતી તમારા જેવામાં આવી છે ખરી ? ત્યા-
રે નારદજીએ ઉત્તર આપ્યો કે મૃત્યુલોકમાં મહર્ષિ અત્રિને ઘેર
અનસુયા નામની મહાસતી છે; તેનું પાતિવ્રત્ય સ્થળો સ્થળ ઝળકી
રહ્યું છે. આજ રીતે સાવિત્રી તથા લક્ષ્મીજી પાસે સતી અનસુ-
યા વિષે વાત કરી વિદાય થયા.

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ પણ તેમનું આવું પાતિવ્રત્ય
જોઈને આશ્ચર્યમાં આરૂઢ થઈ ગયા અત્રિઋષિ આશ્રમમાં નહિ
હતા તે વખતે તે ત્રણે દેવે અનસુયાને પતિવ્રત પણાની પરીક્ષા
કરવા માટે તેમના આશ્રમમાં આવી અનસુયાને પતિભક્ત કરી
ગિરાજમીન થયા. પતિને વિષે શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ રાખનારાં અનસુયાએ
તે ત્રણે દેવોને આવકાર આપ્યો તે દેવોએ અનસુયાને વસ્ત્ર રહિતથઈ
ભિક્ષા આપવા કહ્યું તેથી સતીઓ તેઓને છ છ મહિનાના બાળક
રૂપ બનાવી દીધા. તે ત્રણે દેવતાઓને ઝાડતળે ઝાળી બાંધી પહેા
ઢાળ્યા. તેટલામાં અત્રિઋષિ પણ આશ્રમમાં આવ્યા અને જુવેછે
તો ત્રણ બાળકોને ઝાળીમાં સુતેલા દીકા. ઋષિએ જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી જો-
યુંતો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ પોતાની પત્ની અનસુયાનું
સત્યવ્રત અંગ કરવા આવેલા તેજ તેમની દ્રષ્ટિ પડવાથી છ છ
મહિનાના બાળક રૂપ બની ગયા છે. આવી મહા ભારત રૂપી ધર્મ
પ્રાસાદની પતાકા હોય નહિ ? તેમની ઉપરની આ ખ્યાપિકા શો-
ભે છે.

ત્યાર પછી તે ત્રણે દેવની સ્ત્રીઓ પોતપોતાના પતિની શોધને
અર્થે તેઓ આ સ્થળે આવી પહોંચી આ વખતે નારદજી પણ

અત્રે આવી ઉભા હતા. નારદજીએ તે ત્રણે સતીઓને આવતી જોઈને કહ્યું કે હવે તમે સૌ તમારા પતિને આમાંથી શોધી કહાડો. આવું સાંભળી તે ત્રણે સતીઓ વિચારમાં લીન થઈ ગયાં. અને મ-
ભરામા લાગી. ત્યારે નારદજીએ ફરીને કહ્યું કે આ સતી અનસુયા
કે જોમણે તમારા પતિને બાળક રૂપ બનાવી દીધા છે. આવું સાંભ-
ળતાંજ તેઓ અનુસુયા પાસે જઈ સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં. અને મ-
ભરાઈને ગળગળાં થઈ ગયાં. આ શોક કારક દેખાવ જોઈ
અત્રિઋષિને જરા દયા આવવાથી તેણે અનસુયાને કહ્યું કે;
સતી તમે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ એ ત્રણે દેવોને પોતાના
ખરા સ્વરૂપમાં લાવી આ દેવિઓને તે દેવતા દેવોનું દર્શન દો.
પછી તે ત્રણે દેવો અત્રિના તથા સતી શિરોમણી અનસુયાના
ચરણ કમલમાં મસ્તક નમાવી તેમના ચરણ ગુણગાન કરતા પોતા-
ના ધામ પ્રત્યે વિદાય થયા.

કેટલોક કાલ વ્યતીત થયાં પછી મોટા દુષ્કાળ પડ્યો. વરસાદ
નહિ થવાથી નવાણામાં પાણીની તંગાસ પડવા લાગી. પશુ પક્ષીઓ
અને મનુષ્યો અન્ન પાણીના અભાવે મરણ પામવાં લાગ્યાં. મોટાં
મોટાં નગરો અને આશ્રમો વિગેરે ઉજડ થવા લાગ્યાં આવી ભયંકર
ભાવનાં જોઈ અત્રિઋષિએકદમ ખેદ યુક્ત થઈ લોકોનું દુઃખ નજરે
ન જોઈ શકવાથી સમાધિ વસ્ત્ર થયાઅને પરમાત્માના ધ્યાનમાં
આરૂઢ રહેવા લાગ્યા. સતી અનુસુયા પણ પોતાના પતિ અત્રિને
સમાધિમાં ખેડેલા જોઈને તેમને કોઈપણ જાતનું દુઃખ ન થાય એ-
ટલા માટે રાત્રિ દિવસ ટાઢ, તડકો. લુખ અને તરસ વેડીને પણ
પોતાના પ્રિયતમની એક ચિતથી સેવા કરવા લાગ્યાં. આમ કરતાં
સૌ વરસનો ભયંકર દુષ્કાળ નિકળી ગયો. પરંતુ તે વરસો કીયાં
તે જરા પણ જણાયું નહિ. સૌ વરસમાં એક વરસ બાકી રહ્યું તે
વેળાએ અત્રિએ સમાધિમાંથી જાગૈત થઈ પીવા માટે પાણી મા-
ગ્યું. એટલે સતી પતિમાટે કમંડલું લઈ પાણી લેવા માટે બહાર
નિસરી પાસેની વાવમાં નજર કરે છે તો તેમાં જળની જાત સરખું
કાંઈપણ જોવામાં આવ્યું નહિ તેથી બીજા જળાશય તરફ વિદાય
થયાં અને ત્યાં જુલેછે તો ત્યાંપણ પાણીના સાંસાં. આમ ફરતાં
સઘળાં નવાળો નિરખી જોઈયાં કે “ અત્યાર સુધી આ નવાળો બ-
રેલાં હતાં અને એકાએક કેમ સુકાઈ ગયાં હશે? આજે સૌ વરસે
મારા પ્રાણ પતિની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને શું હું હિલુ બાંધ્ય થઈશ !

હે ધણ ? આ ગજા ” આમ વિભાસણ કરતાં સૂર્યના બચંકર તાપથી ધખધખી રહેલાં અરણ્યમાં પાણીને માટે આમ તેમ અથડાવા લાગ્યાં રાત્રિ દીવસ પતિની સેવામાં એક ચિત્તે રહેવાથી જગતમાં શું બને છે તેની તેને જરાપણ ખબર હતી નહિ. આ મહદ્ દુષ્કાળ કે જેમાં સો વર્ષ વરસાદ વગર ગયા તેથી કામ જગોએ પાણીનું નામ સુદ્ધાંત પણ રચું નહોતું. મનુષ્યો અને પશુ પક્ષિઓ અન્નપાણીને અભાવે નાશ પામ્યાં હતાં. તે વાત પતિભક્તિ પરાયણ સતી અનસુયાથી છેક અજાણી હતી. તેથીજ પાણીને માટે ખરે મધ્યાને આમ તેમ ફરતાં હતાં. પતિવ્રતા અનસુયા ને આમ તેમ અથડાતાં જોઈને પતિતપાવિતી ગંગાએ અગ્નિ ચિંતવ્યાં દર્શન આપીને કંથુ કે જેન અનસુયા ! તમે પતિની સેવા છોડી કીયાં જાઓ છો ! અનસુયા પાણી ન મળવાથી ગભરાઈ ગયાં હતાં તેથી ઉમા ન રહેતાં ચાલતાં ચાલતાંજ જોડ્યાં કે બહેન ? હું મારા પ્રિયમતે માટે જળ લેવા જઈશું. આપ આશ્રમ તરફ પંચારો હું હમણાંજ આવું છું. ગંગાદેવી સતીનાં વચન સાંભળી જોડ્યાં કે તમે ક્યાંથી પાણી લાવશો ? આજ સો સો વરસો થયાં દુષ્કાળ ચાલે છે. તેથી તમેને કીયાંજ પાણી મળી શકશે નહિ માટે તમે શ્વા માટે મિથ્યા કાંકાં મારો છો “ પાણી મળશે નહિ ” આ શબ્દો અનસુયાને વજ્ર સમાન વસમા લાગ્યા કારણ કે પોતાના પ્રાણુપતિ અત્રિઋષિએ આજ સો વરસે સમાધિમાંથી જાગ્રત થઈ પાણી મળ્યું તેથીજ તેના આગ તેમ પાણી માટે અથડાતાં હતાં. ગંગાદેવિનું વચન સાંભળી અનસુયા તરતજ મુચ્છિત થયાં થોડી વાર પછી મુચ્છા ઉતરી ત્યારે ઇશ્વરની પાસે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે; “ હે વિશ્વંભર હે દિનાયાથ દીનબંધુ, દયાસિંધુ, મેં જે આજ સુધી મારા પતિની મન, વચન અને કાયા વડે એક ચિત્તથી સેવા કરી હોય તો મારા સત્યને આધારે મને આ એક કમંડલ પાણીથી ભરાય તેટલુંજ પાણી આપવાની કૃપા કરશે. મારા સ્વામિએ આજ સો વરસે મને માત્ર પાણી લાવવાનીજ આજ્ઞા કરી છે અને તે અજ્ઞા જે મારાથી પાણી શકાય નહિ. તો પછી મેં આજ દિવસ સૂઈ કરેલ ભક્તિ નીષ્ફળ જાય ” આમ કહી સતી અનસુયા રડવા લાગ્યાં. પતિત-પાવિતની ગંગા દેવીએ તેમને રડતાં જોઈ ધીરજ આપી કે હું સતિ ! અનસુયા તમે ગભરાવો નહિ તમે અહિ એક નાનો ખાડો ખોદી પાણી ભરી લાવો હું પોતેજ ગંગા તમારા સતીપણનાં ગુણગાન સાંભળી તમારા

દર્શન માટે આવી છું. આ શબ્દ સાંભળતાંજ સતી હર્ષમાં આવીજઈ તેમના ચરણમાં પ્રણામ કરી ત્યાં ખાંડોખોટી કમંડલું ભરીલઈ નમ્ર વચનો બોલવા લાગ્યાં કે “ પતિતપાવિની ગંગાદેવી ” મારાપ્રાણનાથ આપનાં દર્શનકરવા આવે ત્યાંસુધી અત્રે બિરાજજો અથવા અમરાજ આશ્રમમાં પધારવા કૃપાકરો. ગંગા બોલ્યાં કે સતિ ? હું તમારા પતિ આવે ત્યાંસુધી અત્રે રહેવા સજી છું. પરંતુ હું એક શરત કરવા ઇચ્છું છું. તે એ છે કે તમે આજ દિવસસુધી તમારા પ્રિયતમની યથા વિધિ સેવા કરીછો તેમાંથી એક વરસનું પુણ્ય મને આપવાની કૃપા કરશોતો હું અત્રે રહેવા સજી છું “ તથાસ્તુ ” કહી અનસૂયા પોતાના પ્રિયતમ અત્રિની પાસે આવ્યાં પતિને પાણીઆપ્યું પાણી પીતાં તરતજ અત્રિ બોલ્યાં કે સતિ ! સોવર્ણના દુષ્ટ દુષ્ટાળમાં તમે આવું બીજુંજ ક્યાંથી લાગ્યાં ? અનસૂયાએ આ સર્વવાત વિદિત કરી તેથી અત્રિઋષિ પોતાની સહ વ્રેદ્ય પટેલ ગંગાજીપાસે ગયા. દર્શનકરી બોલ્યા કે “ હું પતિત પાવિ ! દેવી ગંગા ! તમેજો મારાડિપર મોટી કૃપા કરીછો, તો હવે આપ અમારા આશ્રમમાં કૃપાકરીને રહો. ગંગા બોલ્યાં કે હું તેમ કરવા સજી છું પણ તમારું ધર્મ પતિ ન નરૂંયાજી પોતાના પતિવ્રતનું એકવર્ણનું પુણ્ય આપે અને તમે શંકરને પ્રસન્ન કરીને અહિ રહેવાની અનુજ્ઞા આપો આ અત્રિએ આ સર્વવાત કહ્યુંકરી અને તેપ્રમાણે વ્યવસ્થા કર્યાપછી ગંગાદેવી અત્રિઋષિના આશ્રમ પાસે નદીના આકારમાં રહ્યાં. આજેપણ દક્ષણમાં અત્રીશ્વર મહાદેવ અને અત્રિગંગા નદી અગિના આશ્રમપાસે બિરાજોછે. અહિ લોકો સ્નાનકરી પવિત્ર થાયછે આવો મહોટો લાભ એક અનસૂયાનો સતીપણાથી થયોછે.

એકવખને પિતૃગણ રામ લક્ષ્મણ અને સતી સીતાજી અયોધ્યાનો ત્યાગકરી, તેરવરસની લાંબી મુદતસુધી વનવાસ કરવા બધાં ત્યારે શરતાં કરતાં તેઓનું અત્રિઋષિના આશ્રમમાં આગમન થયું. ત્યારે અત્રિઋષિ તેઓનો સત્કારકરી રામ તથા લક્ષ્મણની સાથે કેટલીએક વાતચિત કરી સીતાજી તરફ જોઈ બોલ્યાંકે:- હું રઘુકુળનીરાણી સીતા ! આ મારીપાસે બેઠેલાં વૃદ્ધવયનાં મારાંપતિ અનસૂયાને માટે હું જોટલું કહું તેટલું બોલુંછો તે મારી સેવા કરવામાં એટલાંતો તક્ષીન યદ્યગ્યાં હતાં કે, સોવરસનો મહાન દુષ્ટાળ થયું ક્યાં ગયો તે તેને જણાયું નહોતું. તેમની પતિમક્તિના પ્રભાવથી પતિતપાવિની ગંગાદેવી પ્રસન્ન થઈને મારા આશ્રમમાં

દારઉપર આવીને રહ્યાં છે તેમને પ્રણામ કરીને તમે તમારા રામ અને લક્ષ્મણ તમારા પવિત્રઆત્માને પ્રસન્નકરો. અત્રિનું વચન સાંભળી શ્રીરામચંદ્રજી સીતાજીને કહેવા લાગ્યા કે હે સીતા અત્રિ-ઋષિએ પોતાનાં ધર્મપત્ની માટે જે કહ્યું તે તમે સાંભળ્યું કે ? આ અનસૂયાએ નાનીવયમાંથીજ અધ્યાત્મવેત્તાભાદના સમાગમથી અને પિયેર પરહરી સાસરાનાં ગૃહપ્રત્યે આગ્યાપછી અત્રિ જેવા પવિત્ર ઋષિની સોગતમાં રહી ઉત્તમ રીતનું શિક્ષણ લીધું છે. અને તેમનું ધર્મમય જીવન અત્યારે સ્ત્રીજાતિને અનુકરણ કરવાજેવું છે. જાઓ તેમને પ્રણામ કરી પવિત્રથાઓ. પ્રિય પતિની આજ્ઞાથી સીતાજીએ સ્નેહથી અનસૂયાની પાસેજ તેમના ચરણકમલમાં પ્રણામ કર્યા તેમને અખંડ સૌભાગ્યવતિથી અને વીરપુત્રોની માતાથા ! એવો ઉત્તમ આ-શીર્વાદ આપી સતી જોડ્યાં કે દીકરી તું એક મોટા રાજની રાજ-કુંવરી છે. અને મોટા રાજની પાટવી કુમારની પટરાણી છે જ્યાં જ્યાં જઈશ તું અભિમાન નરાખતાં પતિની પાછળ વનમાં ચાલી નીકળી છે તેને માટે તને જેટલો ધન્યવાદ આપું તેટલો થોડો છે. તારા ચરણ ઉપરથીજ જણાય છે કે તું પતિવ્રતાના ધર્મને જાણે છે તેમજ મારી શરજ વિચારીને તને સ્ત્રીઓના ધર્મો કહેવાને ઇચ્છુ છું તે સાંભળા—

હે સતિ ! પતિની ઉપર હુકમ કરનારી સ્વેચ્છાચારી દુષ્ટ સ્ત્રી કોઈ દિવસ પતિસાથે જતીનથી, તેવી દુષ્ટ સ્ત્રીઓ અધર્માચરણને લીધે આલોકમાં અપયશ પામી અંતે નરકમાં પડે છે અને તારાસરખી વિવેકી તથા ધર્મ જાણનારી સ્ત્રીઓ પુણ્યશાળી પેડે આલોકમાં કીર્તિ મેળવી અંતે સ્વર્ગમાં વસે છે, પતિવ્રતાનો ધર્મ પાળવાથી મક્ક અને ધર્મ પામીશ.

અનસૂયાના આવા જોધકારક વચન સાંભળી સીતાજીએ કહ્યું કે આપજેવાં આર્ય સ્ત્રીઓનો ઉપદેશ કરવો એ ધર્મ છે. સ્ત્રીઓનો પતિ એજ ગુરુ છે એમ તમે મને જે ઉપદેશ કર્યો તે હું નિરંતર મારા હૃદયમાં કોતરી રાખીશ.

આવીરીતે કેટલીક સુંદરવાતો કરી સીતાજી પોતાના પ્રાણુપતિ શ્રી રામચંદ્રજીસાથે ત્યાંથી વિદાય થયાં.

અત્રિનાં વૃદ્ધ પત્ની સતી શિરોમણિ અનસૂયાજી આપ્રમાણે ધર્માચરણ તથા પતિસેવામાં પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરતાં હતાં તેને દત્તજેવા મહાન ગુણવાન અને જ્ઞાની પુત્ર હતા, વિદુષી અને પતિ-વ્રતાના જોળામાં એહાં એહાં સાંભળેલા જ્ઞાનને લીધે જગતમાં દત્તે ગુરુના

નામથી વિખ્યાતિ મેળવી હતી. પતિ સેવાથી સ્ત્રી મહાનુકાર્યો કરવામાં આગળ વધી શકેછે. પતિ પણ એવી સ્ત્રીઓની સહાયતાથી અત્યંત લાભ મેળવીશકે છે. એપ્રમાણે પવિત્ર ચરિત્રવાળાં અનસૂયાના વૃતાંતથી આપણે વાકેશગાર થયાં છીએ માટે પ્રત્યેક નારીઓએ પોતાના જીવનની ઉન્નતિને અર્થે પતિસેવા કરવી જોઈએ.

રામાયણ.

સતિ સાવિત્રી.

આ માતા જગતના આદિ સ્વરૂપ બ્રહ્માનાં ધર્મપત્ની થતાં. તે સતી ધર્મમાં નિપુણ અને વેદ તથા અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં પ્રવીણ હતાં તેમને પેટે વિદ્યાદેવી માતા સરસ્વતી નામે પુત્રી રત્ન પેદા થયું હતું. અને સનક, સનતકુમાર, સનન્દન અને સનાતન એ ચાર પુત્રો થયા. આ પાંચે બાળકો પોતાના પિતા બ્રહ્મા અને માતા સાવિત્રીના ચરણ કમલમાં સેવા કરતાં તેનાં માતા પિતાના હાથમાં પરમ જ્ઞાનવાન થયાં હતાં. સાક્ષાત સાવિત્રીના પ્રતાપથી તેમનાં બાળકો જગતમાં વિખ્યાત અને પૂજનિય થયાં છે. આ મહાન પવિત્ર સતીએ પોતાનાં જ્ઞાનનો અલભ્ય લાભ પોતેજ એકલાએ નહિ લેતાં ઋષીપતિઓ વગેરે અનેક સ્ત્રીઓને જ્ઞાન આપી સંતોષ પામતાં હતાં એટલુંજ નહિ પરંતુ તે વિદ્યાના પ્રસાદથી તેમનાં પુત્રી માતા સરસ્વતીએ સંસ્કૃત ભાષા બનાવી જેનો આજ સુધી પણ આશ્રય મળે છે. તેમજ પોંતે અવકાશની વેળાએ સવળી ઋષિ પતિઓ અને બીજી પણ સ્ત્રીઓ વગેરેને એકઠાં કરી મહિમા મંડળને તેમનાં નીતિ, ધર્મ અને પશ્ચિત્તાના ધર્મનો ઉપદેશ આપતાં એટલુંજ નહિ પરંતુ પોતાના સાક્ષાત દેવરૂપ પતિ બ્રહ્માજીને ધર્મ શાસ્ત્રો બનાવવા વખત ફેટલીક મદદ આપતાં. આ સાધ્વી સતી પોતાની અને પોતાના ધર્મ સ્વરૂપ પતિની નિયતિને વખતે ધર્મચર્યા કરી પોતાને જે શંકા પડતી. તેના ખુલાસા પતિ પાસેથી મેળવતાં તેમજ સતી સ્ત્રીના ધર્મ પૂજતાં નિરંતર પોતાના પતિની સેવામાં તત્પર રહેતાં. અને સવારે પણ પોતાના પ્રાણુપ્રિય પતિ બ્રહ્માની નિત્ય નિયમ મુજબ સેવા કરતાં થકાં વેદમંત્રોથી સ્તુતિ કરતાં નમસ્કાર કરી આનંદ પામતાં. તે સ્તુતિનો ભાવાર્થ એટલોજ છે કે હે સ્વામિન્ ! આપ પ્રકાશ સ્વરૂપ સર્વનું ભરણુ પોષણ કરનાર, મારા મસ્તકના ચંદ્ર એવા હે મારા પ્રાણુપ્રિય પતિ ! હું આપને બક્ષિત પૂર્વક નમસ્કર કરું છું. હે સહાયક ! હે દયાસિંધુ

બક્ત વત્સલ! મારા દ્રોષ પણ અપાત્ર આપ ક્ષમા કરશે એ મારી નમ્ર વિનંતિ છે. આ પ્રમાણે નિત્ય સ્તુતિ કર્યા બાદ પોતાનાં શ્રદ્ધાર્થમાં તત્પર થતાં ધર્મ સ્વરૂપ સતી સાવિત્રી પોતાના ધર્મ પ્રત્યે કેવાં પ્રવીણ હતાં. અને પતિ પ્રત્યેના ધર્મ, નીતિ, સત્ય, દયા, ક્ષમા. અને ધીરજ સરળા તેમનામાં શોભતાં હતાં. આ પ્રમાણે દાખલો લઈ સ્ત્રીઓ વરનજે તો તેનાં પણ અચળ નામ રહેશે એમાં શંકા નથી. આર્ય માતા સાવિત્રી! તું તારાં આર્ય બાળકોને સદ્બુદ્ધિ પ્રેર. ધન્ય છે સતી સાવિત્રીને!!!

(વેદ.)

સરસ્વતી.

સર્વ પ્રકારની વાણી અને કળાની અવિષ્ટતા દેવી સરસ્વતી એ જગત્પિતા બ્રહ્માની પુત્રી થાય, અને સતી સાવિત્રી તેમનાં માતા થાય. તેમને સનક, સનતકુમાર, સનન્દન અને સનાતન એ ચાર ભાઈઓ હતા તેઓ અધ્યાત્મિક જ્ઞાનમાં નિપુણ હતા. આ બાંધે બાળકોને દેવી સાવિત્રીએ પોતાને હાથે કેળવીને મોટા જાની હોય હતા. એવી સાંન્વી માતાના પ્રતાપ બળથીજ સરસ્વતીએ મદાન કાગો કરીને જગતમાં પોતાની અમર કીર્તિકરી છે. દેવી સરસ્વતી રૂપે, ગુણે અનુપમ અને મનોહર હતાં, તેઓ સર્વ કાંઈ કાંઈ સ્વહસ્તે કરતાં હતાં. તેથી શરીરે કસરત પડવાથી તેઓ નારોંગી રહેતાં. તેમણે પોતાના પિતા પાસે વિદ્યાધ્યયન કરીને કેટલીક વિદ્યાઓ અને ગુણો સંપાદન કર્યાહતા. વિદ્યાધ્યયન સમ્પૂર્ણ કરી રહ્યા પછી હાથની ખટખટ નહિ કરતાં સંસારથી વિરક્ત હરી તેમણે પોતાની પ્રજ્ઞ અને અપૂર્વ બુદ્ધિનો ઉપયોગ જગતના કલ્યાણાર્થે કર્યો. તેમણે સંસ્કૃતગિરા પ્રથમ ઉત્પન્નકરી ભારપછી સંગીત વિદ્યા ઉત્પન્નકરી તથા ગણિત વ્યંજન અને મૂળાક્ષર તે તેમણેજ ઉત્પન્ન કર્યાહતાં. તેમણે મોટી મોટી સમાજોમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં છે. તેમજ આપે મહિલાઓનું પ્રાચીનકળનું મહત્ત્વ પુરુષોના જેવુંજ હતું. એ સરસ્વતીના ચરિત્રથી રસ જણાશે.

સરસ્વતી વિદ્યાવિશારદ હોવાથી આર્યોમાં તે સમયના રી. વજ્રપ્રમાણે. તે દેવી એવા મદાનપદને પામ્યાં હતાં. અને અનાગિ- સુધી પણ હિંદુસમાજમાં તેની દેવી તરીકે પૂજા થાય છે, અને તેમને પોતાની આદિ માતા જાણીને શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રતિભં દીવળીન દિવસે વે-

હેપારીઓ પોતાના હિસાબી ચોપડામાં તેમનું પૂજન કરેછે. અને પ્રથમ “ શ્રી શારદાએનમઃ ” ઇત્યાદિ શબ્દો લખ્યા પછી બીજું કાંઈપણ લખવું શરૂ કરે છે. તેમ પ્રાચીન ગ્રંથકાગેએ પણ પોતાના ગ્રંથમાં પ્રથમ દેવિની સ્તુતિ કરેલી છે એમ જોવામાં આવે છે. અને પ્રાચીન મહર્ષિઓએ તેનું અચળ નામરાખવા માટે “ સરસ્વતી ” નામની નદીનું નામપાડી તેને અજર અને અમર માની છે અને તે એક જ્ઞાના ધામતરીકે અનુપમ મનાય છે. વળી કોઈ માણસ બહુ વિદ્વાન હોય તોપણ કહેવામાં આવેછે કે એને સરસ્વતી પ્રસન્ન છે. તે સરસ્વતીના પ્રતાપથી આ જગતમાં અનેક મહાન કાર્યો થતાં જોવામાં આવે છે.

આદિ કવિ ભગવાન વાલ્મીકિ પણ તેવી સરસ્વતી દેવીથી દૂર રહેલા મૂર્ખોદ્ધાને વિષે નીચે પ્રમણે કહેછે કે. “ મનુષ્યોને પોતામાં રહેનારી મૂર્ખતા જોવા બેઠા કરાવે છે તેવો બેઠા કરાવનાર આ આખી પૃથ્વીમાં બીજું નથી. આદિ નથી વ્યાધિ નથી નથી વિષ કે નળી આપત્તિ, દુઃખથી પણ જોનોપાર ન આવે એવી જે જે આપત્તિઓ અને જે જે તુચ્છ યોનીઓ આવે છે તે સર્વ, ખેરમાંથી જેમ કાંટા નાકળે છે તેમ પોતાના મૂર્ખાશુથી નીકળે છે. હાથમાં સમપાત્ર લઈ ચાંદાગતી શેરીઓમાં ભીખમાગી તે સાડું, પણ મૂર્ખરહીને છવવં તે સડું નથી. ધોર અને અંધારા કુવામાં કે ઝાડવામાં કોતરમા અપંગ થઈને રહેવું એ સાડું પણ અતિ દુઃખદાયક મૂર્ખપણું સાડું નહિ. ” વળી બીજા કવિએ વિદ્યાવિતાના પુરુષોને પણની ખરોખર ગણેલ છે. ત્રીજા કવિએ વિદ્યાને દૃષ્ટતારૂપ ગણેલ છે. ચોથા કવિએ વિદ્યાને કામદુઃખરૂપ વર્ણવેલ છે એવીરીતે વિદ્યાનોજ માત્ર નોખા નોખા કવિનો લખેલ મહિમા એકંદર લખવા બેસીએ તો એક મોટું ગ્રંથ થઈજાય, તોપણ ટુંકમાં અંત કરણમાંથી આવતા ઉભરાનેલીયે શ્રી સરસ્વતીની મહત્તા વિષે જોવાનું સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી ભગવાન વાલ્મીકિ કે જેને નકતી માતા કે નકતો પિતા, નકોતો કોઝ સગો કે નકોતો કોઈ સંબંધી તેમજતાં પણ તેઓ આખા ભૂમંડલના અને સર્વ કવિઓના ગુરૂરૂપ ગણાયા અને કવિત્વ સૃષ્ટિના આદિ વિદાતા ગણાયા! સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી ભગવાન પાણિની ભગવાન વરરૂચી અને ભગવાન ગુણાદય આજ સુધી પોતાના યશસ્વ શરીરથી અજર અને અમર છે. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી એક વેદના ચારભાગ કરનાર અને મહાભારત

જેવા ઇતિહાસ રત્નના ઉત્પન્ન કરનાર વ્યાસજી કોઇ પ્રકારની સંપત્તિ પોતાને અનુકૂળન છતાં સર્વ જગતને વંદનીય થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી સદ્ગુર શંકરાચાર્યજીએ સર્વ આર્યસોકોનું ચુરપદ મેળવ્યું. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી કવિકુત્સના શિરોમણી રૂપ કાલીદાસ કે જે દોષ દુર્ભજ સ્થિતીના બ્રાહ્મણથી જન્મ લઇ સોળ વર્ષ સધી તેા અક્ષર જ્ઞાનમાં પણ અજ્ઞાન હતા. છતાં પોતાનો વિ વાહ થયા પછી પોતાના અદ્વગિરૂપ માધકવિની સર્વ વિદ્યામાં કુશળતા જોઇ નિષ્પ્રતિમ પ્રજ્ઞનો, નિર વધિ શ્રમ અને નિર્મળ શ્રુ ર ભક્તિ વડે થોડા દિવસમાં કવિચક્રના ચક્રવર્તિ ગણાયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ ભવભુતિ કવિ શિરોમણી કાળીદાસથી પણ અધિક ગણાયા. સરસ્વતિ દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ મુનરી શાસ્ત્રોરૂપ સાગરમાં મંદરાચળ જેવા તત્ત્વસ્પર્શ કરનાર કેહેવાયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી કવિ કુલના તિલક રૂપ બાણકવિ કવિતા રૂપ કામિનીના કામદેવરૂપ ગણાયા. સરસ્વતિ દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ ઢંડી, બાદિમકિ અને વ્યાસ-મુની તુલ્ય ગણાયા. સરસ્વતિ દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ ધાવક અનેક આપિત્તમાં મગ્ન છતાં શ્રીહર્ષ જેવા મહારાજના નમને અજર અને અમર કરનારા થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી હારવિ નામના મહાકવિ અર્ધ ગૌરવ વડે પ્રખ્યાત થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહા કવિ શાષ ભોજરાજા જેવાના ચિત્તને આશ્ચર્યકારક થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ જયદેવે પોતાની મરણ પામેલી પતિવ્રત પત્ની પદ્માવતીને સજીવન કરી. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી લીંગમ પિતામહ મહાભારતાના યુદ્ધને વિષે શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માની પ્રતિજ્ઞાને નિવરણ કરીને પોતાની પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરી. આવેલા મૃત્યુને પાછું વાળી આપેલી અવધિ પ્રમાણે મહાર જ્ઞાના ઉત્તરાયણ સૂર્યમાં ધર્મકાર્ય કરીરનો ત્યાગ કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ સુમધુએ પ્રત્યક્ષ રક્ષેશમય સ્યનાથી વાસવદત્તા નામની કથા રચી. જેથી કવિઓના અહંકાર નિશ્ચય ગળ ગયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી અમર કવિ કવિ ત્રિંગ ગણાયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી વરાહમિહિર નામના મહાકવિએ હારાહ મિહિર નામની સહિતા રચી લોકનો ઉપકાર પો. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ મયૂર માત્ર એક કાકી શ્રી સૂર્યદેવની સ્તુતી કરી મહા રોગથી મુક્ત થયા.

સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી ભાસકવિએ જગત્પ્રસિદ્ધ કાવિ બની. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી ભાસ્કરાચાર્ય ખગોળનું અપ્રતિમ જ્ઞાન મેળવી પોતાના યશ, શરીર અને નામને અમર કર્યું. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી અનેક શાસ્ત્રકારો થઈ ગયા છે, અનેક મંથકારો થઈ ગયા છે, અનેક સૂત્રકારો થઈ ગયા છે, અનેક વાર્તિ-મોકારો થઈ ગયા છે. અને અનેક બાળ્યકારો થઈ ગયા છે. સર-સ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી કવીઓ, મહારાજ ભટ્ટ-રી, પરમ પરાક્રમી વિક્રમાદિત્ય, જનકરાજા અને ધારાધિરાજ જોજરાજા આદિ રાજાઓનાં પવિત્ર નામો અમર રહેલાં છે. ધન્ય છે માતા સરસ્વતીને ! ! ! ભારતી તું ભારત ભુમીનાં સર્વ વ્યા-પી રાહે !

મુંદ્રપુરાણમાંથી.

અરૂંધતી.

આ સાધ્વી સમ ઋષિમાંના એક અને રામ અને તેના પૂર્વ-જન. ગુરુ વસિષ્ઠ મુનિનાં પત્ની થતાં હતાં. તે મોટાં યોગાભ્યાસી અને પતિવ્રતા હતાં. વસિષ્ઠે તેમને વેદ, ન્યાય, નીતિશાસ્ત્ર અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન વગેરેની ઉત્તમ કેળવણી આપી મહા બુદ્ધિમતી બનાવ્યાં. તે પ્રથમ અવસ્થામાં વ્યવહારમાં નિપુણ હતાં. આ સતી ને વેદપર બાળ્ય કરેલું છે. વસિષ્ઠ તથા અરૂંધતી એઓ પોતે કોણ ? અને આ જગત શું છે ? તથા હૃદયર સળધી જ્ઞાન તથા માનસિક ધર્મોની મિન્ન મિન્ન સમજણ જે કે સત્ત્વ સનકાદિક આદિ મહાત્મ ઋષિઓની હતી તે આ મહા સાધ્વીએ પ્રદર્શિત કરી છે. અરૂંધતી હમેશાં પોતાના પતિને શ્રદ્ધાકર્યમાં મદદ આપી સંતોષ થતા હતાં. તેઓમાં "શક્તિ શિવસ્ય પ્રીતિ" પુત્રો મળ્યુંને શરણ થયા હતાં પોતે ધીરજ ધરી પતિને ધીરજ આપી સંતોષી રહેતાં. શક્તિને પરાશર ઋષિ નાજના કુળદીપક પુત્ર થયા. તે સતી સતી અરૂંધતી ના પ્રતાપથી જ ?

લોપામુદ્રા.

આ પવિત્ર સતી વિદુર્ભ રાજાનાં પુત્રી તથા મહાત્મા અગ-સ્ત્યના ધર્મે પત્ની થાય. તે બહેલાં તથા ધર્મ નીતિ અને શાસ્ત્ર-

નાં જ્ઞાનમાં મહા પ્રવિણ હતાં. તેના પવિત્ર પિતા વિદલ્લ રાજાએ પોતાની રાજસમૃદ્ધિ છતાં પણ તપઃસમૃદ્ધિવાળા મહાત્મા અગસ્ત્ય ઋષિ કે જેની પાસે દંડ, પાણી પીવા કમંડલું, રહેવાને પાંદડાં પી જીં પડી અને પહેરવા ચોદવા વસ્ત્ર શિવાય કંઈ હતુંજ નહિ. તેવા મહાત્માને પોતાની પ્રિય પુત્રી લોપામુદ્રાએ રાજવૈભવને તુચ્છ માની ઋષિ જોડે લગ્ન કરવા ખુશી જતાવ્યાથી અગસ્ત્યની સાથે લગ્ન કર્યું હતું. મહાત્મા અગસ્ત્ય ઋષિએ જ્યારે વિદલ્લ રાજાની પાસે માગું મોરચાનું, ત્યારે પોતાની પુત્રી આપવા નાખુશી જણાવી, પણ ઋષિને શો ઉત્તર આપવો તેની વિદલ્લ રાજાને ચિંતા થવા લાગી. આ વાત લોપામુદ્રાના જાણવામાં આવતાં તેમણે પિતાને કહ્યું કે, પિતાશ્રી ! હું મહર્ષિની પત્ની થવામાં જરા પણ દિલગીર થતી નથી, પરંતુ રાજપત્ની થવામાં દિલગીર થાઉં છું, કારણ કે ઋષિપત્ની થવાથી તન, મન બન્ને યોગાભ્યાસમાં લુપ્ત રહે છે, જેથી સંસાર સાગર તરવાનું નાવ એ ઋષિશ્વર વગર બીજું કંઈ પણ નથી. માટે આપ વ્યર્થ વિલાપ અને પરિતાપ શા માટે કરો છો, આપને શી અડચણ છે ? જૈનોક્યથી પ્રાન્તયેશ મુનિવર આપના જમાવ થવાને ઇચ્છે છે તેમની સ્ત્રી થવાથી મને કંઈ કટ પડતી નહિ. ઘરણીમાં જેટલાં સુખ છે તેમાં સર્વોત્તમ સુખ મેં ધર્મને માનેલ છે બાટે હું પવિત્ર અને પ્રજ્ઞ પિતાશ્રી ! ધર્મથી સર્વોત્તમ સુખ મેં રાજમહેલ કરતાં પણ વનમાં મેળાવું સુત્રમ ધાર્યું છે. શાંત વૃત્તિવાળા અને ધર્મનિષ્ઠ પુરુષસાથે વનમાં રહેવા કરતાં રાજમહેલનું સંસારી સુખ શું શ્રેયસ્કર છે ? કંઈ નહિ હું મહર્ષિની પત્ની થવા ખુશી છું માટે સ્નેહથી કન્યાદાન દો.

આવાં કન્યાનાં ધર્માભિમાનનાં વચનો સંભળી વિદલ્લ રાજા બહુ પ્રસન્ન થયા. અને અગસ્ત્યઋષિને પોતાની પુત્રી લોપામુદ્રાનું કન્યાદાન દીધું. તેણે રાજવૈભવને તુચ્છમાની પિતા તરફથી સાસરવાસમાં જે ઉત્તમ વસ્ત્રાન્નંદારી વગેરે મળ્યું હતું. તે દૂર દેશ પોતાના પ્રતિની સમૃદ્ધિને યોગ્ય વસ્ત્ર વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં અને આનંદથી પતિની પાછળ પાછળ ચાલી નીકળ્યાં જેણે કદિ ટાઢ, તાપ કે વરસાદ વેડવાં નહિ, કે પગવતી કદિ પંથ ફરેલ નહિ, તે ક્રોમળ અંગનાં લોપામુદ્રાનું મન, વચન અને કર્મથી પતિસેવામાં પરાયણ રહી દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યાં.

રાજવૈભવમાં જીરેલાં લોપામુદ્રા યોગિનીને વિષે પતિસાથે

પોતાનું કર્તવ્ય કરવાનામાં પતિની આજ્ઞામાં રહી તેની ઇચ્છા પ્રમાણે તેમની છાયા પ્રમાણે સદા વર્તતાં. તે સ્વેચ્છાથી કાંઈપણ કર્મ કરતાં નહિ. તેઓ પોતાના પતિનેજ સાક્ષાત ઈશ્વર માનતા હતા તેમને દૃઢચેતુ નામના મહા તેજસ્વી પુત્ર જન્મ્યા હતા. અને તેનું ગ્રીષ્મ નામ ઇદમવાહુ પાડ્યું હતું કારણકે તે બાળપણમાંથી ઇન્ધન એકઠું કરતો હતો. અગસ્ત્ય ઋષિનો આશ્રમ ઘણુંકરી દંડકારણ્યમાં હતો. અગસ્ત્ય ઋષિ ઘણીક વખત દેવોને દદન કરતા, તેજ પ્રમાણે કરતાં કે. ઇચ્છેક સમુદ્રમાં જઈ સંતાપો તેથી અગસ્ત્ય ઋષિ આખો સમુદ્ર પીગયા. ને તે પાછો મૃતરૂપે ઢાળ્યો તેથી તે પાછો આજપણ આરૂં છે. અગસ્ત્યે તથા તેમનાં પત્ની લોપામુદ્રાએ પ્રથમ હોડી-વહાણની શોધ કરી છે. આવાં અગણિત કર્મોથી એ દંપતી પોતાની કીર્તિ અમર કરી ગયાં છે.

મહાભારત.

માર્ગી.

આ વિદુષી ગર્ગનાં પુત્રી થતાં હતાં. આદ્યાવચ્ચામાંથીજ આ સાધ્વીએ વેદો તથા તેનાં અંગોનું અભ્યસન કરી સર્વોત્તમ પ્રકારનું જ્ઞાન સંપાદાન કર્યું હતું; અને પડિતજનોની સમાજમાં મહા સન્માન વાદવિવાદ કરી બ્રહ્મનિષ્ઠાનાં વિદુષી તરીકે ખ્યાતિને પામ્યાં હતાં. એક વખતે વિદેહીજનકે બહુ દક્ષિણ નામના મહાયજ્ઞને આરંભ કર્યો. તે વખતે કુરૂદેશ તથા પાંચાલ દેશના વિદ્વાન બ્રાહ્મણો આ યજ્ઞ પ્રસંગે એકઠા થયા હતા; રાજા જનૂકને પણ અહિં એકઠાં મળેલા બ્રાહ્મણમાં કયા બ્રાહ્મણ પૈદ પારંગત અને બ્રહ્મ નિષ્ઠા છે એ જાણવાની ઇચ્છા થઈ તેથી તેણે જેનાં દરેક શીર્ષામાં એક ચતુર્થાંશ પણ કરતાં કંઈક વધારે સુવર્ણ બાંધેલું હતું આવી એક હજાર ગાયોને એક જગોએ એકઠી કરી. અને પોતાને ત્યાં આવેલા બ્રાહ્મણોને કહ્યું કે—“ તમારામાં જે બ્રાહ્મણ બ્રહ્મનિષ્ઠ હોય તેને આ સામે એકઠી કરેલી એક હજાર ગાયો આપવાનો મેં સંકલ્પ કર્યો છે ” જનકરાજના વાક્ય પ્રમાણે થોડાં પણ ભૂદેવ પોતે બ્રહ્મવેના છે એવો દવો કરી શક્યો નહિ, તેથી યાસવદકે પોતાના સામશ્રવા નામના શિષ્યને હાંક મારી કહ્યું કે—આ બંધી ધેનુઓને આપણા આશ્રમ તરફ હાંકી જા આ પ્રમાણે ગુરૂની આજ્ઞા થતાંજ તે સદ્ગુણી ધેનુઓને ગુરૂને આશ્રમે લેઈ ગયો. તે જોઈ એકઠા થયેલા સંજ્ઞા ભૂદેવો કેધથી કહેવા લાગ્યા કે—અરે યજ્ઞ

વદકય ! તમે બ્રહ્મવેતા છો એ દર્શાવતું પદ્યો. આ વખતે યજ્ઞમાં મળેલા બ્રાહ્મણોએ યાજ્ઞવલ્કયના બ્રહ્મજ્ઞાનની પરીક્ષા કરવા માટે સભા વચ્ચે પ્રશ્નો કર્યા હતાં. આ વખતે વિદુષી ગાર્ગી પણ અત્રે હાજર હતાં, તેણે પણ ધ્રુવરના સંબંધમાં પ્રશ્નો પુછીને તેમના બ્રહ્મજ્ઞાનની પરીક્ષા કરી હતી. આથી સર્વ નાણસો તથા સંભાજનો અશ્ચર્યમાં પડી ગયા. ધન્ય છે ગાર્ગી તારી ગરવી વિદ્યાને ! ! !

ગાર્ગીએ પુછ્યું કે-‘હે યાજ્ઞવલ્કય ! આ સર્વ પૃથ્વી સંબંધી ધાતુનો સમુદાય જળમાં સાચોટ છે; પરંતુ તે જળ કોને વિષે સચોટ છે? યાજ્ઞવલ્કયે ઉત્તર આપ્યો કે વાયુમાં તે જળ સચોટ મળેલું છે. ગાર્ગીએ પુછ્યું કે ત્યારે તે વાયુ કોને વિષે સચોટ છે? યાજ્ઞવલ્કયે ઉત્તર આપ્યો કે, અંતરિક્ષમાં. ગાર્ગીએ પ્રશ્ન કર્યો કે તે અંતરિક્ષ કોને વિષે સચોટ છે? યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યું કે ગંધર્વ લોકમાં. ગાર્ગી-ગંધર્વ લોક કોને વિષે સચોટ છે? યાજ્ઞવલ્કયે ઉત્તર આપ્યો કે આદિત્ય લોક વિષે.

ગાર્ગીએ આટલેથી પણ નહિ અટકતાં ફરીને પ્રશ્ન કર્યો કે આદિત્ય લોક કોને વિષે સચોટ રહેલો છે? યાજ્ઞવલ્કયે ઉત્તર આપ્યો કે ચંદ્ર લોકને વિષે તે સચોટ રહેલો છે. આ પ્રમાણે કેટલાંક પ્રશ્નો પુછવા આરંભ કર્યો અને તેમાં પણ યાજ્ઞવલ્કયે સારી જીત મેળવી.

છેવટે ગાર્ગીએ સભામાં બેઠેલા બ્રાહ્મણોને બે હાથ બેડીને કહ્યું કે હે બ્રાહ્મણો! મને ખાતરી થયું છે કે યાજ્ઞવલ્કયને તમે બ્રહ્મ વાદમાં જીતી ચક્રશે નહિ. બુદ્ધિ અગાધ અને બ્રહ્મ વિદ્યામાં પારંગ તમે, માટે તમને નમસ્કર કરીને કહું છું કે શાસ્ત્રીય કરવો પડતો મુકો. આટલું કહીને ગાર્ગી વિરામ પામ્યાં. આજે તેવી વિદુષીઓ ની ખરેખર ખોટ છે. આજે પણ કોઈ પવિત્ર મનની સ્ત્રીને ગાર્ગી ની ઉપમા અપાય છે ગાર્ગીનાં ચરિત્રમાંથી કંઈ પણ સાર બહુ કરશે તે પોતાનાં દેશનું કલ્યાણ કર્યા વગર રહેશે નહિ. ખરેખર આવી વિદુષીઓની આ લોકમાં પૂરી ખોટ છે.

ઉપનિષદ.

મૈત્રેયી

આ સાધ્વી મહાત્મા શ્રી યાજ્ઞવલ્કયનાં ધર્મપત્ની થતાં હતાં. તેણે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનથી પોતાનું હૃદય શુદ્ધ કર્યું હતું. તે સાધ્વી

કાંઈ પણ કાર્ય કરતાં પોતાનો અભ્યાસ જરી રાખતાં. પતિ પાસેથી ઉપદેશ લઈને ખીજાઓને સ્વધર્મમાં પ્રવર્તવા જ્ઞાન આપતાં.

એક વખતે યાજ્ઞવલ્ક્યે કહ્યું કે મારી આખર અવસ્થા ય-
હ છે તેથી તમે વનમાં જઈ ધર્મ સેવાથી બાકી રહેલું જીવન
ગાળજો. યાજ્ઞવલ્ક્યને કાત્યાયની નામનાં ખીજાં પત્ની હતાં તેથી
તેણે કહ્યું કે મારી બધી સંપત્તિ હું તમને સરખે હિસ્સે વહેંચી આ-
પું તે તમે લ્યો. કાત્યાયની ગૃહકાર્ય કરવામાં કુશળ હતાં તેથી
તે કાંઈ પણ જોડ્યાં નહિ પરંતુ તેજસ્વી અને પવિત્ર બુદ્ધિનાં મૈત્રે-
યી જોડ્યાં કે હે પ્રભુ! આ અસત્ય જગત જે ધનથી પરિપૂર્ણ થ
મને મારા હસ્તમાં આવે તો હું શું નિવારણ થઈ શકું? ત્યારે યાજ્ઞ-
વલ્ક્યે કહ્યું કે ધનથી તમારું જીવન ધનવાનના જીવન બરાબર થશે.
પૈસાથી અમર થવાની આશા નથી. મૈત્રેયીએ ઉત્તર આપ્યો કે,
જેનાથી અમર થવાની સંભાવના નથી તે લઈને હું શું કરું? પ-
ણ જેનાથી અમર અને અમર પદને મેળવી સકાય એવા બ્રહ્મજ્ઞાન
નો મને તો ઉપદેશ આપો કે યાજ્ઞવલ્ક્યે કહ્યું મૈત્રેયી! તમે મને
ધર્મ પ્રિય છો, તે ઉપરાંત કૃપાળુ પરમેશ્વર સંબંધી પ્રશ્ન પુછીને
તથા તેને વિષે જાણવાની ઇચ્છા કરીને તમે મને વધારે પ્રિય થયાં
છો. તમે મને જે પ્રશ્ન પુછ્યો તેનો ઉત્તર સાંભળો. કાંઈ પણ સ્ત્રી
સ્વામિની ઇચ્છાનુસાર તેને પ્રિય થવાની ઇચ્છા રાખતી નથી. પરં-
તુ આત્માની કામનાના અનુરૂપ ભર્તારને પ્રીતિ પાત્ર થાય છે. પો-
તાની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થવાથી સ્ત્રીઓ હર્મેશં આનંદમાં રહે છે. સ-
તી! હું સન્યાસ ધારણ કરીશ માટે સન્યાસી સાથે સ્ત્રી કેમ રખા-
ય! તો પ્રભુ તેણીએ માન્યું નહિ તથા દ્રવ્ય પણ ગ્રહણ કર્યું નહિ.
તેણીએ બ્રહ્મજ્ઞાન રૂપી ધન ગ્રહણ કર્યું. મૈત્રેયી સદગુણનું પાત્ર હતું
તેથી યાજ્ઞવલ્ક્યે એને બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપી ખીજો દિવસે સ-
ન્યાસી લીધું જ્યારે યાજ્ઞવલ્ક્ય વનમાં તપ કરવા ગયા. ત્યારે પતિ
વ્રતા મૈત્રેયી યે.ગિનીનો વેપ ધારણ કરી પોતાના સ્વામીની સંગાતે
વનમાં વિચર્યાં.

આહા! સતી મૈત્રેયી! નમોએ પરસ્પરનો ધર્મ બજાવ્યો અ-
ને છેવટે સંસાર સુખ તથા દમ દેહના કલ્યાણાર્થે બ્રહ્મજ્ઞાનનો બંડાર
બંધો અને પતિની સેવાને એક ગણી ધનના બંડારને તુચ્છ ગણ્યો?
ખરેખર પોતાના જીવનનું સાર્થક એણેજ કર્યું. ધન્ય સતી મૈત્રેયી!
તાના પતિ પ્રત્યેન પ્રેમને !!!

અપાલા.

અપાલા એ મહાત્મા અત્રિનાં પુત્રી. અનસુયાના ધર્મમે-
ધથી તે મહાજ્ઞાનવાન મહા સમર્થ બ્રહ્મવાદિની થયાં હતાં. દ્રોણ
દારશુતે લઘુ સાધ્વી અપાલાને રક્તપિત્તનો રોગ થયો હતો. તેથી
કરી તેના સ્વામીએ તેનો ત્યાગ કર્યો. તે પિતાના તપોવનમાં રહી ઇ-
શ્વરાર્ચન કરતાં હતાં. અપાલાએ ઋગ્વેદના મંડળમાંના ૯૧ માના
સૂત્રથી સાત ઋચાઓ બાનાવેલી છે. તે મહા સતીએ ઇંદ્રદેવતાનું
સોમરસ અર્પણ કરી વરદાન મેળવ્યું હતું. અપાલાપિતાની બક્તિ
કરવામાં કુશળ હતું. મહાત્મા અત્રિના ક્ષેત્રમાં અનાજ નહિ પા-
કવાથી ઇંદ્રના વરદાનથી અત્રિમુનિનું ધાણુંજ સાફ કર્યું હતું.
અપાલાની સાત ઋચાઓનું બાપાંતર નીચે આપવામાં આવ્યું છે.
તેથી જણાશે કે પ્રાચીન કાળની અવળાઓ કેવી વિહ્વલથી સખળ
પણાને પ્રાપ્ત થતી ? *

પાળીની તરફ જવાની વેળાએ રસ્તામાં સોમ મેળવ્યો. મંદિ-
રમાં લાવવાની વેળાએ કશું કે ઇંદ્રના ઉદ્દેશથી તમને કચરોને રસ
કાઢી આપું છું સમર્થ ઇંદ્રના ઉદ્દેશથી તમારો અભિપ્રય હશે છું. ૧
હે ઇંદ્ર ! તમે વીરજો. ઘણા પ્રદાશવાન હો. અને તમે મંદિરે મંદિ-
ર જાઓ છો તો આ દાંતથી કચરોનો સોમરસ પીઓ ૨. વળી
હે ઇંદ્ર ! હું તમને જાણવાની ઇચ્છા રાખું છું. હમણા તમારી આંખે
અધિગત થમ્બ નહિ. હે સોમ ! એને માટે પેડેલાં હળવે હળવે
અને પછી ત્વરથી નીકળો ૩. હે ઇંદ્ર ! અમને સર્વદા બળવાન
કરો અને અમને ઘણા જથ્થાવાળાં કરો અને હમેશાં ધનવાન
બનાવો ૪. હે ઇંદ્ર ! મારા પિતાના શિરને, ખેતરને તેમજ મારા
પેટની ખાસેના ભાગને ઉત્પત્તિ કરનાર કરો. ૫. મારા પિતાનું જે
પડતર ક્ષેત્ર છે તેને આ મારા શરીરને તથા મારા માથાને રૂઆ-
વાળું કરો. ૬ હે શનકતુ ! મને રથના છિદ્રમાં, ગાડીના છિદ્રમાં
અને વહેવાના છીદ્રમાં વસુધાર (નિઃકર્પણ દ્વારા શોધન કરીને
આ અપાલાને સર્વ સમાન કરી હતી. ૬ ઉપરના વૃતાંત ઉપરથી
જાણ્ય છે કે ભારત મંડળની પ્રાચીન સ્ત્રીઓ સરસ્વતીની મહા
ઉપાસક હતી અને તેઓ શકાલોત્તમાં મહા સમર્થ વાદ કરતી હતી.

અહુદ્યા.

સતીશિરોમણી અહુદ્યા બ્રહ્માની પુત્રી અને ગૌતમ ઋષિની સ્ત્રી થાય. તે પાંચ સતીમાંની એક છે. એ ધણી કુટડી હોવાથી તેને પરણવા દેવતાઓ માંહો માંહે લડવા લાગ્યા, એવું જોઇને બ્રહ્માએ કહ્યું કે જે કોઇ એક દિવસમાં પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી આવે તેની સાથે પરણાવું. એ સાંભળી ઇંદ્ર એરાવત લઇને ને બીજાઓ પોત પોતાનાં વાહનો લઇને દોડ્યા. આ વાત ગૌતમ ઋષિના જાણવામાં આવતાં તે પોતે ત્રણ વાર ગાયત્રી પ્રદક્ષિણા કરીને (ગાય પૃથ્વીનો અવતાર તે માટે) બ્રહ્મા પાસે આવી કહ્યું કે હું ત્રણ વખત પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી આવ્યો છું. માટે મને પરણાવો આથી અહુદ્યા ગૌતમને પરણાવ્યાં. પછી ઇંદ્ર આવ્યા ને અહુદ્યાને ગૌતમ પરણી ગયો એમ જાણી ધણા ખીજવાયા. આ દેવ મનમાં રાખી એક દિવસ ઇંદ્રને કહ્યું કે આજે મધ્ય રાતે તું ગૌતમના આશ્રમ આગળ કુકડો થઇને જોડજો. પછી ઇંદ્રે તે પ્રભાતે કર્યું અને ગૌતમ નિત્ય કર્મ કરવાને ગંગા કિનારે ગયા. ત્યાર પછી થોડી વારે ઇંદ્રે ત્યાં ગૌતમને વેષે આવીને કહ્યું કે મને તાવ ભરાયો છે તે માટે બારણાં ઉઘાડો. સતી અહુદ્યા પણ દેવની માયામાં આજાઇ જઇને તેને પોતાનો પતિ ધાર્યો. અને ઇંદ્ર પોતાની ધારણ પાર પાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. એટલામાં ગૌતમ પાછા આવ્યા. મુનિને જોઇને ઇંદ્ર અર્ધ રાત્રિએ ભયભીત થઇ ગયો. તે પછી મુનિના વેષે રહેલા દુરાચારી ઇંદ્રને તિરસ્કાર કરીને ગૌતમ બોલ્યા કે. હે દુષ્ટ બુદ્ધિ ઇંદ્ર તેં મારું રૂપ લઇને આવું આશ્રમ રૂપ અકાર્ય શા માટે કર્યું. આવું નીચ કર્મ કરવાથી તારા આખા શરીરમાં સહસ્ર કાણાં થાઓ તથા તું હમેશાં કામદેવથી બળ્યા કરીશ. અહુદ્યાને શાપ આપ્યો કે તું સિલા થઇને પડીશ. પછી અહુદ્યાએ ધણાં કાલાવાલા કર્યા ત્યારે કહ્યું કે રામચંદ્ર જનક ને ત્યાં સ્વયંવરમાં જશે ત્યારે તેમના ચરણના સ્પર્શે કરીને સિલા રૂપથી મુક્ત થશે અને તારાં સઘળાં પાતકો બળીને ભસ્મ થઇ જશે પછી તેમનો સત્કાર કરીને દિવ્ય શરીર ધારણ કરી તું મને પામીશ. આમ કહીને મુનિ હિમાલયના શિખર તરફ તપ કરવાને ચાલ્યા ગયા. અને અહુદ્યા સિલા થઇને આશ્રમમાં પડ્યાં ઇંદ્રના તરફથી સર્વ દેવતાઓએ સ્તુતિ કર્યાથી ગૌતમે તેને પણ ઉસાપ આપ્યો કે સહસ્ર છિદ્રો આંખો રૂપે થશે.

કેટલાંકએક વર્ષો વિત્યા પછી શ્રીરામચંદ્રજીના દર્શનના પ્રતાપથી અહુલ્યાનો ઉદ્ધાર થયો. અને પોતાનું અસત્ત્વ રૂપ ધારણ કર્યું અહુલ્યાએ એ હાથ ઝેડી શ્રીરામચંદ્રની સ્તુતિ કરીને સન્નિવેશથી ગદગદ કંઠે થઇ તેને આશીર્વાદ આપ્યો કે—હું આપના દર્શનના પ્રતાપથી મારા પતિને પામી, માટે તમે જનક કન્યા સીતાને પામશો. ગૌતમ ઋષિને સતી શાપથી મુક્ત થયાના અગ્નિર થયા કે તરત જ્યાં શ્રી રામચંદ્રજી વિદ્યામિત્ર, લક્ષ્મણજી, અને અહુલ્યા હતાં ત્યાં આગ્યા. આથી રામે તથા લક્ષ્મણે ગૌતમને પ્રણામ કર્યા. અને વિદ્યામિત્ર તથા ગૌતમ પરસ્પર નમસ્કાર કરીને એક બીજાને મળ્યા. પછી રામ તથા લક્ષ્મણને લઇને વિદ્યામિત્ર જનકપુરી તરફ ગયા અને ગૌતમ મુનિ સતી શિરોમણી અહુલ્યાની સાથે રહીને ધર્મ ચરણ કરવા લાગ્યા. અહુલ્યા પોતાના પતિને સાથે આશ્રમમાં રહી રાત દિવસ તેમની સેવામાં પરાયણ રહેતા હતાં. એ રીતે એ પવિત્ર દેવતી ગૃહસ્થાશ્રમનું અમૂલ્ય સુખ ધણાં વર્ષ ભોગવી પૃથ્વીમાં પોતાનું નામ ચિરસ્થાયી રાખી ગયાં છે. સતી અહુલ્યાનું પાતિવ્રત્ય અત્યંત વખાણવા લાયક હતું.

આ આખ્યાયિકાનો સાર એટલોજ મહણ કરવાનો છે કે સ્ત્રીઓએ હમ્મેશાં દુરાચરણી પુરુષોથી દુર રહેવું જોઇએ. કારણ કે એ વા પુરુષોથી જગતમાં આપણી કીર્તિ યથા યોગ્ય રહેશે નહિ.

રામાયણ.

વેદવતી.

વેદવતી એ બૃહસ્પતિના પુત્ર કુશધ્વજની પુત્રી હતી. તે પોતાની બાલ્યાવસ્થાથીજ વિદ્યા અને કળામાં કુશળ હતી. રાત્રિ દિવસ યમનિયમે પાળતી તથા શાસ્ત્ર ચર્ચા કરતી હતી. રૂપે રંગે પણ રંભાના જેવી રૂપાળી હતી. ધણા ધણા રાજાઓ તેનું માગું કરતા હતા. તેના પિતાની ઇચ્છા એવી હતી કે પોતાની પુત્રીને કોઈ દેવાંશી પુરુષ સાથે પરણાવવી, તેણે ધણા રાજા રાણાઓને ના પાડી ચંદ્રની કળાઓની પેઠે રાત દહાડો શ્રદ્ધિ પામતી તે કન્યા જ્યારે લગ્ન લાયક ઉમ્મરની થઇ ત્યારે દૈત્યોના રાજા શુભે તેની સાથે વરવાનો નિશ્ચય કરી માગું મોકલ્યું. વેદવતીના પિતાએ તે દૈત્ય જાતિનો અને બહુજ દુરાચારી હોવાથી માગું પાછું વાળ્યું. આથી શુભે ગુસ્સે થઇને ટાઢા લોહીમાં તેના પિતા કુશધ્વજને મારી નાંખ્યો.

અને તેની માતા સતી થઈ. ત્યાર પછી વેદવતી વનમાં જઈ તપ કરવા લાગી. રાવણ એક વખતે પરિચર્યા કરતો વનમાં જઈ ચઢ્યો અને આગ તેમ કરતાં તેની દૃષ્ટિ વેદવતી તરફ પડી. તેણે માથા પર જાન ધારણ કરી હતી. શરીર પર પહેરેલાં વસ્ત્રોમાંથી તેનાં શરીરની દિવ્ય કાંતિ વાદળોમાંથી ચંદ્રની પ્રભાની અરે-
અર વારંવાર દેખાતી હતી. તપશ્ચર્યા કરતી દિવ્ય કન્યાને જોઈને, રા-
વણના મનમાં મોહ ઉત્પન્ન થયો. અને હસતો હસતો તેની આ-
ગળ જઈને બોલ્યો કે સુન્દરિ ! વૃદ્ધ સ્ત્રીઓને યોગ્ય એવું જે આ-
તાં અસહ્ય તપ તે તું યૌવનમાં તું કેમ લેઈ બેઠી છે ? તારૂં યૌ-
વન આસં કઠિન વ્રતો કરવાને અયોગ્ય છે. તારા જેવી બામિનીએ
કોઈ મોટા રાજમહેલને વિષે રહી તેને પોતાના રૂપથી અત્યંત કર-
વો જોઈએ. બોલ, તું કોની સ્ત્રી છે ? અને તારા પતિનું નામ શું ?
તને આવું અસહ્ય શું દુઃખ પડ્યું છે કે તું આવાં એકાંત અરણ્ય-
માં વાસો વસી તપો કરે છે.

રાવણના પ્રશ્નથી વેદવતીએ તેને આ સર્વ વાતથી વાકેફ કર્યો. અને તે બોલી કે હું નારાયણને રવાગી બાનીને રાત્રિ દિવ-
સ તેનું જ નામ જપ્યા કરું છું. હૈ રાવણ ! તપના પ્રભાવથી મેં
તને ઝોળાયો છે. માટે તારે બ્યાં જવું હોય ત્યાં ચાલ્યો જા. હું
પરપુરુષ સાથે વિશેષ વાત કરવા ધારતી નથી રાવણ—અરે ઇન્દ્રના-
જીનો પગ શેઠાવનારી કન્યા ! તારાં વચનો ઉપરથી તું બહુ
અડકારી ઓ દાંભિક હોય એવું જણાય છે. વૃદ્ધ માણસ તપશ્ચર્યા
કરે કે ધર્માચરણ કરે તે તેને શોભે, પરંતુ તારા જેવી તરણ અને
મોહર કન્યાને તે તપશ્ચર્યા શોભે કે ? તારી યુવાવસ્થા વ્યર્થ વડી
બળ છે તો તેના તરફ તો દૃષ્ટિ દોર. અને હું કોણ છું તે તું જાણે
છે. હું લંકાં પુરીનો ભડ બૂપતિ રાવણ છું. તું મારી સાથે લ-
ગ્ન કરી રાજ્ય વૈભવનો ઉપભોગ લે. અને વિષ્ણુને માટે ક્રોધ
કાંઈ શિદને મારે છે ?

તપસ્વતી વેદવતી કાંઈ સાધારણ સ્ત્રી ન હતી. પરંતુ તેના-
માં પ્રકાશિત તપોગુણ હતું તે મહા પ્રતાપી હતી. બલચર્યનું તેજ
તેના આખા શરીર ઉપર તરી રહ્યું હતું. તેથી તેણે તરત જ રાવ-
ણનો તિરસ્કાર કરીને કહ્યું કે—હૈ મૂર્ખાભિમાની ! તારો વૈભવ
એ રાવણના વૈભવ પાસે એક તૂણ માત્ર પણ નથી. જા તારૂં અ-
મંગળ મુખ મને બતાવીશ નહિ. સતીને છેડામાં કોઈ પણ જાત-

નો સાર નથી. આ વાક્યો સાંભળતાં જ રાવણ ક્રોધે બરાબો અને તેનો ચોટલો પકડી પોતાના વિમાન તરફ ધસડી, તેથી વેદવતી એ પોતાના હાથ વતી માથા પરના વાળ કાપી નાંખ્યા. અને તુરત જ અગ્નિ પ્રજ્વળિત કર્યો; અને ક્રોધથી બોલી કે-હે નીચ ! તારા પાપીના સ્પર્શથી આ મારો દેહ અગ્નિમાં હોમી દઇશ, અને તારો નાશ કરવા માટે પૃથ્વી પર ફરીને અવતાર ધારણ કરીશ. હું અત્યારે જ તને શ્રાપ આપવા સમર્થ છું પણ તેમ કરતી નથી.

હે અગ્નિદેવ ! તમારી પુત્રીને તમારા બોળામાં ઝીલી દ્યો. એમ કહી બળતા અગ્નિમાં પડી પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો અને બીજા અવતારમાં સીતા રૂપે અવતરી રાવણનો નાશ કર્યો ધન્ય છે વેદવતી ! તારાં વિમળ કાર્યને તથા સત્યને ! ! ! રામાયણ.

પારસવી.

વિદુરજી અને તેની ધર્મ પત્ની સતી પારસવી પરમ ભક્ત હતાં. વિદુરજી ધર્મરાજ ના અવતાર હતા પણ માંડવ્ય રૂપિના શ્રાપથી મનુષ્ય દેહ પામ્યા હતા. જોટલી પ્રીતિ ભગવાનમાં વિદુરજીની હતી તે કરતાં પણ તેની સ્ત્રીની વધારે હતી.

જ્યારે શ્રી કૃષ્ણ કૌરવ પાંડવોનો વિરોધ યજ્ઞવા સાડ હસ્તિના પુરમાં પધાર્યા હતા તે વખતે શ્રી કૃષ્ણ કરેલું સમાધાન ઐશ્વર્યના ગર્વથી દુર્યોધને કમુલ રાખ્યું નહિ. પણ શિષ્ટાચાર પાળવા સાડ ભોજન કરવાનું કહ્યું તે વખતે ભગવાને તેને ઘેર જમવાની ના પાડી, અને વિદુરજીને ઘેર પધાર્યા. વિદુરજી ઘેર નહતા પણ તેની સ્ત્રી હતી તેણે શ્રી કૃષ્ણ પધારવાના સમાચાર સાંભળ્યા. તેનો હર્ષ તેના અંગમાં સમાયો નહિ તેથી શ્રી કૃષ્ણ આવતાં થું કરવું એવું તેને પ્રેમમાં કંઈ સૂઝ્યું નહિ. શ્રી કૃષ્ણે તેને કહ્યું કે કંઈ ભોજન તૈયાર હોય તો આપો. આ સાંભળી તે સ્ત્રી કેળાં લઇ આવી અને પાસે બેસી ખવરાવવા લાગી ત્યાં પ્રેમ દશામાં એવું થયું કે કેળાંનો ગર્ભ નીચે નાંખી દીધો અને છાલ છોતરાં ખવરાવવા લાગી. વિશ્વંભર શ્રી કૃષ્ણ તો કેવળ પ્રેમના ભૂખ્યા હોવાથી તે છાલને પણ વખાણી વખાણી જમવા લાગ્યા. તે વખતમાં વિદુરજી આવી પહોંચ્યા, તેણે ભગવાનના ચરણ કમળમાં દંડવત પ્રણામ કર્યા, અને પછી સ્ત્રીનો તિરસ્કાર કરી કહ્યું કે અરે મૂઢ બુદ્ધિ ! કેળાંના ગર્ભને બદલે તું છોતરાં ખવરાવે છે? એમ કહી પોતે ભગવાનની પાસે બેસી મોટા ભાવથી કેળાંનો ગર્ભ કહાડી કહાડી ખવરાવવા લાગ્યા. તે

વખતે ભક્ત ચિત્ત રંજન શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું કે વિદુરજી આ કપાળો ગર્ભ ધણી મીઠો છે પણ એ છાલના સમાન નથી.

આવાં વચનો ઉપરથી ભગવાન પોતાના ભક્તો ને શિક્ષણ આપે છે કે જે કોઈ માણસને મારા ચરણ કમળમાં જેવી પ્રિતિ અને ભક્તિ હોય તે પ્રમાણેજ મને જે કંઈ અર્પણ કે ભેટ કરે છે તે અંગીકાર કરું છું; વળી ખીજ એવી વાત સૂચવે છે કે મારા દર બારમાં કંઈ ચતુરાઈ વગેરેની જરૂર નથી. હું તો કેવળ પ્રેમ અને સ્નેહથી રીઝું છું.

મહાભારત.

અંશુમતી

આ મહાન પતિવ્રતા સતી તપોવનમાં રહેનાર સુવ્રત મુનિની ધર્મપત્ની થતી હતી. તેણે ભૃગુઋષિ પાસે વેદ, ધર્મશાસ્ત્ર, ન્યાયાદિક અને પુરાણોનું અધ્યયન કર્યું હતું. તે પોતાની ખાધ્યાવસ્થાથીજ પરગણુ હતી, તેથી તે અવકાશની વેળાએ સુવ્રતની આજ્ઞા લઈ અનાથ અને દુઃખી લોકોની વહારે ધાતી. તે પ્રરદુઃખ ભંજન વિદુષી માનવ સમાજમાં સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ થાય એવા હેતુથી ઉપદેશ આપતી અને કહેતીકે:—

• સર્વ કોઈ પ્રાણી ઉપર સરખો ભાવ દાખી દયા કરો. દયા કરવી એ ધાર્મિક અને પારમાર્થિક મનુષ્યોનું કર્મ અને ધર્મ છે. કોઈ માણસે તમારા ઉપર નિર્દયતાથી જીવન ગુજારેલ હોય તો તેનો ખદલો દયાથી વાળી આપો. જેમ ચંદન વૃક્ષને કુહાડી કાપે છે તો પાણી તે કુહાડી તેને સુગંધી આપે છે. તેમજ કહેવત છે કે “અપકારને ખદલે ઉપકાર” તે પ્રમાણે વર્તન રાખી તમારાં પુત્ર પુત્રી આદિ બાળકોને ગૃહરાજ્યનાં કૃત્યમાંથી થોડો વખત કાઢીને સ્વ ધર્મનું શિક્ષણ આપો. પિતા, માતા આદિ વડિલોની મર્યાદા સાચવી તેઓને વિવેકે કરી માન આપતાં રહો. તમો હમેશાં વિનયે કરી નીતિ યુક્ત વચનો વદો. મનુષ્યો વિષયોનાં ક્ષણિક સુખમાં લુપ્ત થઈ પોતાની ઇન્દ્રિયોથી કંઈ કંઈ અધર્મ અને અનીતિનાં આચરણો આદરે છે. તે માટે ઇન્દ્રિયોને વશ રાખશો જિતેન્દ્રિય થશો તો તમો સુખને પ્રાપ્ત થશો. પરમાર્થ બુદ્ધિનો કદિ પણ અનાદર કરતાં નહિ. જે કોઈ મનુષ્ય કોઈ પણ પરાયાં માણસને દુઃખ દેતો નથી તેને અક્ષય સુખ મળેછે. મનોવિકારને મૂક કરો. વિષયના પદાર્થને

વળગી રહેવું એ અંધનનું કારણ છે, અને તેથી વિરક્ત રહેવું એ મોક્ષનું પ્રથમ દાર છે જ્ઞાન વડે સંસારી વિવેચના પદાર્થથી પોતાના મનને દૂર રાખે. ધર્મ એજ માણસનો ખરે ખરો સાથી છે, તેજ તરવાનું સાધન છે એમ નિશ્ચય માનવું. રોજ સવારમાં ઉડી પરમેશ્વર પાસે માગવું કે મને ખાડી બુદ્ધિપર નહિ દોરતાં સન્માર્ગ પ્રેર, અને સન્માર્ગ તરફ વત્તણુંક રાખવાથી તે તમારા પર અવશ્ય કૃપાવંત થશે.

આ પ્રમાણે સતીશિરોમણી અંશુમતી પોતાના પ્રાણુ પ્રિય પતિની સેવા કરી અને મનુષ્યોને ઉપર પ્રમાણે ધર્મમોઘ અપતી અને દુઃખી લોકોની વહારે ધાતી. તેની ખ્યાતી સર્વ જગોએ છવાઈ હતી. ધન્ય છે પ્રતિવ્રતા અંશુમતીને કે જેણે પોતાનું જીવન પરમાર્થ અર્થે ચુગવ્યું.

મહાભારત.

ઇલા.

વૈવસ્વત મનુને ઇલા નામની પુત્રી હતી. અને તે ઇક્ષ્વાકુની બહેન, અને બુધની સ્ત્રી. મનુએ પુત્રપ્રાપ્તિ સારૂ યજ્ઞ કર્યો હતો. પણ તેની સ્ત્રીએ બ્રાહ્મણને પુત્રીની ઇચ્છા જણાવી તેથી પુત્રી અવતરી. મનુએ વસિષ્ઠને વિનવ્યાથી એણે નારાયણની સ્તુતિ કરી પુત્રીનો પુત્ર કરાવ્યો. તે એનું નામ સદ્યુમ્ન પાડ્યું. એક દિવસે સદ્યુમ્ન મૃગયા કરવાને નિકળેલાને કાઠ મૃગની પાછળ દોડતાં અભિંકા વનમાં ભટ્ટ ચડ્યો. અહિં તે તથા તેના માણસો સર્વ સ્ત્રીરૂપ થઈ ગયાં. (એ વનમાં એક સમે શિવપાર્વતી વિહાર કરતાં હતાં તે વનમાં સનાકાદિક શિવના દર્શનને અર્થે આવ્યા તેથી પાર્વતી લગ્નિત થયાં ને તે પ્રગણે શિવેવનને શાપ આપ્યો કે અહિં જે પુરુષ આવશે તે સ્ત્રી રૂપ થઈ જશે.) આથી સ્ત્રીરૂપે થયેલ એટલે ઇલા વનમાં ભટકતી હતી, એવામાં દક્ષિણ દિશાએ ચંદ્રનો પુત્ર બુધ કે જે તપ કરતો હતો તેની નજરે તે પડી તેથી તે મોહિત થયો. બંધી ગાંધર્વ વિવાદથી તેણે ઇલાની સાથે લગ્ન કર્યું. તેના થકી પુરુષ રાજ અવતર્યા. ઇલા બ્રહ્મ અને હંશિયાર હતી મહારાજા મનુ પોતે ધર્મશાસ્ત્રમાંકલા પ્રમાણેજ વર્તન રખતા. ઇલાને પેટ પારાશર જેવાં વિદ્વાન પુત્ર થયા. તેણે કેટલાંક ધર્મ શાસ્ત્રો અને પુરાણો ઉત્પન્ન કર્યા છે તેણે નૌકાશાસ્ત્ર બનાવ્યું હતું આદિ કેટલાંક મહાન કાર્યો કર્યાં એ સવળો પોતાની માતા ઇલાનોજ પ્રતાપ!!!

૧ કેટલેક કેડાણે એમ કહેવામાં આવેલે કે ઇલાનાં લગ્ન વસિષ્ઠના પુત્ર શકિતની સાથે થયાં હતા.

દમયંતી.

વિદર્ભ દેશમાં ભીમક નામ રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે ધણો શૂરાશૂર, ધાર્મિક, અને પ્રજાપ્રિય હતા. તેને દમન ઋષિના ત્રણ દીકરી દમનદાન્ત અને દમ એ ત્રણ સ્વરૂપવાન અને તેજસ્વી પુત્રો હિતવ્રત થયા. અને સુંદર અંગવાળી અને સુંદર વર્ણવાળી એક ઉત્તમ ગવતારી કન્યા હિતવ્રત થઈ. આ કન્યાનું નામ દમયંતી હતું તેના જેવી દેવ, યક્ષકે ગનુષ્ય માત્રમાં કોઈ નહોતી. તેથી તેનાં ધણા વખાણુ દેશદેશમાં થયા હાથ્યાં દ્વાપરના અંતમાં થયેલા સૂર્ય વંશી નૈષધનો રાજા વીરસેનનો પુત્ર નળરાજા હતો. એ સ્વરૂપે કામદેવ સરખો સુંદર, શાસ્ત્રજ્ઞાતા, ધનુર્વેદમાં નિપુણ, અને પુણ્યશીલ હતો એની કથા એની સ્ત્રી દમયંતીના સંબંધમાં આ પ્રમાણે છે. દમયંતીએ નળની ખ્યાતિ સાંભળી અને નળે દમયંતીની ખ્યાતિ સાંભળી બન્નેએ પરસ્પર મનથી વરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. વીરસેનનો રાજા સભામાં વિદર્ભદેશના ભીમક રાજાની કન્યા દમયંતીનું સંગાર સ્વરૂપનું વર્ણન થયા કરતું તોયે નળરાજાનું હૃદય વિંધાઈ ગયું. અને તેથી તે અત્યંત દિવાસ રહેતો. દમયંતી નળનું સ્મરણ થતાં વ્યાકુળ થઈ જતી આ વાત દારી મારણ તેનાં માતા પિતાને જણાતાં દમયંતીનો સ્વયંવર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. દેશદેશના રાજાઓને આમંત્રણ પત્રો મોકલ્યા. આ ખગરથી ધનુષ રાજા રાણાઓ ઠાઠ માઠથી નાના પ્રદારની સેના લઈ આવ્યા નળરાજા એક દિવાસ વનમાં ગયો ત્યાં એણે સુંદર હાંસોની પંક્તિ દીડી નળનાં કર કમળમાં મુકતા માળા જોઈને એ હાંસ નળના હાથ ઉપર ચઢ્યો. અને મનુષ્ય વાણીથી બોલ્યો કે હું રાજા મારો ધાત ન કરીશ દમયંતી તને મળે તેવો હું પ્રયત્ન કરીશ. નળે કંઈ કે તને હું મારા પ્રાણ કરતાં પણ વધુરે ગણીશ, પરંતુ દમયંતીને હમણાં તું વિદર્ભ દેશ જઈને દમયંતીને સમજાવ પછી હાંસ દમયંતીની પાડીમાં જ્યાં તે બેઠી હતી ત્યાં ગયો. સખીજનોએ પકડ્યા મંડ્યો પણ તેઓના હાથમાં તે ન આવ્યો પણ જ્યારે દમયંતીએ તેને બોલાવ્યો ત્યારે તે તેની પાસે આવ્યો. અને બોલ્યો કે—

હું રાજપુત્રી દમયંતી! હું ત્રિભુવનમાં ફરી વળ્યો છું, પણ નળરાજાના જેવો સુકુમાર સ્વરૂપ સુંદર મેં કોઈ પણ બીજો પુરુષ જોયો નથી એ સાંભળી દમયંતી પણ પોતાના હૃદયમાં પ્રેમ

શુભલક્ષ્મીના સમાગમના સુખનો અનુભવ લેવા નળરાજ સાથે પ-
 રણવાને ક્ષોભાઈ અને એણે હંસને કહ્યું કે તું જ અને નળરા-
 જાને કહે કે મં મનથી તમને વરમાળા પહેરાવી છે, માટે સ્વયંવ-
 રમાં આપ ઉતાવળા આવજો. આ વાત હંસે નળરાજાને કહી,
 અને સ્વયંવરમાં જવાનું સૂચવ્યું. સ્વયંવર વિષેના ખબર નારદમુનિ
 અને પર્વતઋષિ મારફતે ઇંદ્રને થતાં તે પણ દેવતાઓ
 સહિત સ્વયંવરમાં જવાને તૈયાર થયો. તેમણે વિદર્ભદેશ તરફ
 જતાં રસ્તામાં નળ રાજાનો સમાગમ થયો. નળ રાજાને મહા
 તેજસ્વી જોયે સર્વ કોઈ વિસ્મય પામ્યા તેણે વિચાર કર્યો કે જે
 દમયંતી આ નળને જોશે તો આપણને નહિ વરતાં તેનેજ વરશે.
 તેથી નળને કહ્યું કે: હે નળ! તું સત્યવાન છે, તો અમારો દૂત
 થઈ તું સહાયતા કર. ઇંદ્રનું વચન સાંભળી હું તેમ કરવા ખુશીથી
 બંધાઉં છું આમ કહી નળે પુછ્યું કે તમે ક્યાં જાઓ છો અને
 તમારું મારે શું કામ કરવું? તે જણાવો. ઇંદ્રે કહ્યું કે અમે
 દમયંતીનો સ્વયંવર થાય છે ત્યાં જઈએ છીએ માટે તું દમયંતી
 પાસે જઈ કહે કે તને ઇંદ્ર વગેરે દેવતાઓ વરવા ઇચ્છે છે, તેથી
 તેઓમાંથી એકને વર. નળરાજાએ ઇંદ્રનું જોડવું સાંભળી
 કહ્યું કે જો વાસ્તે તમે જાઓ છો તેજ વાસ્તે હું પણ ત્યાં જાઉં છું
 માટે તમારે મને મોકલવો ઘટિત નથી. કેમકે મેં વરલાઈએલી
 સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી, બીજાને વાસ્તે કેમ માગણી કરું? ઇંદ્રે કહ્યું
 પ્રથમ તેં કંઈક હું કરીશ, તે તારું વચન મિથ્યા કરે છે. માટે
 જલદી જ, તું અમારા કહેવાથી ત્યાં અંત:પુરમાં દાખલ થઈશ
 તેથી તુને કોઈ દેખશે નહિ. પછી નળ અંત:પુરમાં ગયો. એટલે
 સુખ જેતાં વારને દમયંતીએ જાણ્યું કે એજ મારો પ્રિયતમ છે.
 આથી રૂંકને નિહિ મળ્યો હોય અને તે જેમ પ્રસન્ન થાય તેમ તે
 હર્ષ રૂપી સાગરમાં ડુબી ગઈ તેનું શરીર આનંદની લહેર નિષ્ક્ર-
 રાજ તેને ઘણીવાર જોઈને તુરંતજ જાણે અમૃતના સરોવરમાં.
 ડૂબી ગયો હોય તેવો આનંદ મગ્ન થઈ પોતાનું ખરું નામ કહ્યું
 અને જોડ્યો કે “હું ઇંદ્ર, યમ, અગ્નિ તથા વરુણનું
 દૂતત્વ કરવા આવ્યો છું. તેઓ તારાં સૌંદર્ય ઉપર આસક્ત છે
 માટે એ ચારમાંથી એકને તું વરમાળા પહેરાવ.” દમયંતી
 હર્ષથી પ્રદુલ્લિત વદને જોલી કે “ધનુષમાંથી ખાણુ છુટ્યું તે
 પાણું કેમ ફરે? મેં ધણા દિવસ થયા મારું મન તમને સમ-

પુત્રું છે, તે જીજ્ઞાસા કરી તરફ હવે જનાર નથી. બન્ને એ અચ્ચો-
ન્યના દર્શનનું સુખ અનુભવ્યું કે સુકુમાર અંગના મદનનાકુર સ-
પાટા સાથે મંદિરમાં જઈ એકાંતમાં વિચાર કરી દમયંતી બોલી
કે મારા સુભાગ્યથી આપ મહા ભાગ આજ અહિં પધાર્યા માટે
હવે આપનો શું વિચાર છે? એમ કહી દમયંતીએ પોતાનો વિ-
ચાર જણાવ્યો કે “તમારા શિવાય જીજ્ઞાસુ પુરુષ મારે મન પિતા-
ભાઈ અથવા પુત્ર સરખા છે. પછી નળે દેવતાઓ પાસે આવી વર્ત-
માન કહ્યા. આથી સ્વયંવરમાં તે ચાર દેવતાઓએ નળ રાજાનું
રૂપ ધારણ કર્યું તેથી દમયંતી વિચારમાં પડી અને પછી
દેવના ચિન્હના ઉપર લેક્ષ આપી જોયું તો તે દેવતાઓ અંતરિક્ષ
આસને હતા અને નળ રાજા પૃથ્વી ઉપર હતો. તરતજ દમયં-
તીએ નળરાજાને વરમાળા પહેરાવી દીધી. મછી તે દેવતાઓ નળ
દમયંતીને આશીર્વાદ દઈ ચાર વર આપી અંતર્હિત થયા. નળ
રાજાએ કહ્યું કે હે સુંદરિ ! તું સર્વદેવતાઓની સમક્ષ મને વર
છે માટે મારા શરીરમાં પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી હું તારા ઉપર પ્રીતિ
રાખીશ. એમ કહી દમયંતીને લઈ તે પોતાના નગર તરફ વિદાય
થયો. ઘણે દિવસે દમયંતીને ઇંદ્રસેન કુંવર અને ઇંદ્ર સેના કુંવ-
રી એમ બે સંતાન થયાં. આની પહેલાં, એટલે સ્વયંવર થઈ
રહ્યા પછી સ્વયંવરમાં કળિ આવતો હતો. તેને ઇંદ્રદિએ કહ્યું
કે “દમયંતી તો નળ રાજાને પરણી ચુકી.” ત્યારે તેણે
નિઘાસ નાંખી ઘણો ખેદ કર્યો અને પછી અ-ત્યંત ક્રોધે
ભસઈ નળ દમયંતીને અતિ દુઃખ દેવાનો વિચાર કર્યો.
એણે ધર્માત્મા નળ રાજાના પિત્રાઈ ભાઈ પુષ્કરને નળરાજા
સાથે ધૂત રમવાને બંભેર્યો અને કુમુદિ ઉત્પન્ન થવાથી ધૂતમાં ન-
ળ રાજા રાજ્યપાટ વગેરે સર્વસ્વ હાર્યું ત્યારે એણે પોતાની બન્ને
છોકરાંને તેને મોસાળ ભીમક રાજા પાસે મોકલાવ્યા. તેના સાર-
થિ વાણેય વળતાં અયોધ્યામાં ઋતુપર્ણુ રાજા પાસે મોકલ રહ્યો.
જ્યારે પુષ્કરે કહ્યું કે દમયંતીની હોડ કરી ધૂતરમ. ત્યારે નળે
તે સાંભળ્યા કીધું, અને ધૂત રમતાં બધું હારી બેઠો. પછી પુષ્કરે
તે બન્નેનાં વસ્ત્રાભૂષણ હરી લીધાં, અને કહ્યું કે મારા મહેરમાંથી
નિકળો. તેણે ઢંઢેરો પિટાવ્યો કે જોઓ નળ સાથે ભાષણ કરશે,
તેને તત્કાળ શિક્ષા કરવામાં આવશે. એ ઉપરથી નળ દમયંતી અંકેક

દેવ વસ્ત્રે શહેર બહાર ત્રણ દિવસ નિરાધાર રહ્યાં. કોઈ બારણે ક
 ભું ન રાખે અને કોઈ બાપણ ન કરે. એથે દિવસે બન્ને વનમાં
 ગયાં, ત્યાં એક પુષ્પ બગ નજરે પડ્યો નળ તેને પકડવા જેમ જેમ
 પુકે પડ્યો તેમ તેમ તે દૂર જતો જાય. તેથી નળે તેને ટસાવવા
 પોતાનું પહેરવાનું વસ્ત્ર તેના પર નાંખ્યું. એટલે તે વસ્ત્ર સહિત ક
 ડી ગયો અને નળરાજા નગ્ન થઈ રહ્યો. પક્ષીએ કહ્યું નળરા
 જાને કહ્યું કે હું પુષ્કરની તરફનો છું. અને તારું વસ્ત્ર લઈ જ
 ઉશું. નળરાજા ક્રુધાથી પીડિત હોય વડે આમ તેમ જોતો હતો.
 એવામાં કળિ મચ્છ રુપે એક પસેના સરોવરની બહાર પડ્યો. એને
 જોતાંજ નળરાજાએ તેને માયો અને દમયંતીના હાથમાં આપ્યો
 એ તેને ધોવા તળાવની પાસે આવી અને મચ્છના મ્હોમાં આંગળી
 નાંખી દુર્ગંધી કાઢવા જાય છે એવામાં આંગળીમાંથી અમૃતસ્રાવ
 થયો અને મચ્છ સજીવન થઈ સરોવરમાં જતો રહ્યા દમયંતીએ
 વહીવે મ્હોડે બનેલી વાત નળરાજાને વિદિત કરી. એણે તે ન
 માન્યું અને એજ ખાઈ ગઈ એમ જાણી મનમાં તેનો ઘણો તિર
 સ્કાર કર્યો. પછી દમયંતીએ પોતાનાં વસ્ત્રો એક ભાગ નળ
 રાજાને પહેરવા કહાડી આપ્યો. સૂર્યાસ્ત થયો એટલે એક
 વૃક્ષ નીચે આવી નળરાજાએ કહ્યું કે સત્તી ! હવે પ્રાણનો
 નિર્વાહ શી રીતે કરવો? મને કાંઈ સજ્જતું નથી. તું તારે પિયર
 જા. આ રરતો તે તરફ જાય છે. પ્રાણ પ્રિય ! તું ત્યાં જઈશ
 તો સુખી થઈશ. પતિનાં આવા વચન સાંભળી દમયંતી વ્યા
 કુળ ચિત્તે નેત્રમાં આંસુ લાવી જોલી, પ્રાણનાથ ! આવાં વચનથી
 મારું હૃદય ખેદ પામે છે. આપે રાજ્ય અને સર્વ સંપત્તિ છોડી
 વસ્ત્ર વગરના બ્રૂખથી પીડાઓ છો તે વખતે આપની સેનામાં હાજર
 રહી દુઃખમાં ભાગ લેવાને બદલે આ ધોર અરણ્યમાં આપનો ત્યાગ
 કરી, મારા પિતાને ઘેર કેમ જાઉં ! પુત્રને દુઃખને બદલે ધીરજ
 આપનાર દુઃખ રૂપી રોગ મટાડનાર અને દીક્રાસો આપનાર સ્ત્રીજ
 છે સ્ત્રીને પતિપ્રાણ અને જીવનહાર છે તો હું પતિ રૂપી પ્રાણનો શી
 રીતે ત્યાગ કરી શકું ? હું તમને છોડીને એક ડગલુ પણ દૂર કેમ
 જઈ શકું ? માટે હું તમને કદી છોડી જનાર નથી, નળરાજાએ
 કહ્યું કે હે સાધવી ! તું કહે છે તેમજ છે તું શા માટે ચિંતા કરે
 છે ? હું મારા આત્માનો ત્યાગ કરીશ, પણ તારો ત્યાગ નહિ કરું.
 પછી થાકથી નિદ્રા આવવા લાગી તેથી બંન્ને સૂતાં દમયંતી નિદ્રા-

વશ થઈ ગઈ. પરંતુ નળને નિંદા આવી નહિ. તેને વિચારોપર વિચારો આવવા લાગ્યા. ચિંતા યુક્ત થઈ તેણે મન સાથે વિચાર કર્યો કે માઈ સાઈ કેમ થાય ? મારી પ્રિય પત્ની મારે સાઈ દુઃખ ભોગવે છે તેનો હું ત્યાગ કરુંતો તે તેનો પિયર જાય. જો એ મારી સાથે આવશે તો નક્કી દુઃખી થશે. માટે તેનો ત્યાગ કરુંતો તે સુખી થાય. આ પ્રમાણે તેને કળિયુગના પ્રવેશથી સૂઝ્યું. તે તેણે મન સાથે નક્કી કર્યું. વળી વિચાર્યું કે દમયંતી મારામાં પ્રીતિવાળી છે. તે મહા ભાગ્યશાળી, યશસ્વિની અને મહા સતી છે. માટે તેને કોઈ પુરૂષ છેતરી શકશે નહિ. આવો વિચાર કરી તેના સામું નળે જોયું તો તેની પૂર્વ સ્થિતિનો વિચાર તેને આગ્યો, અને તેથી તે ઘણું દુઃખ પામવા લાગ્યો. એણે વિચાર્યું કે એને છોડીને હું જતો રહું તો મારે એનું દુઃખ જોવું ન પડે. એટલામાં કળિ પાળી રૂપે નાચે પડ્યો. અને નળે અર્ધ વસ્ત્ર કાપી દમયંતીની જુટા થઈ ચાલવા માંડ્યું અરે ! “મારી પ્રિય સ્ત્રીની સર્વ દેવતાઓ રક્ષાં કરો” એમ જોતો તે આંસુ ઢાળતો ચાલ્યો ગયો.

દમયંતીએ જાગીને જોયુંતો નળ અર્ધ વસ્ત્ર કાપી જતો રહેલો હતો. એથી તે મૂર્છાખાનું ભોંયપર પડી. પછી કેટલીકવારે સાવધ થઈ નળને પોકારતી તે વનમાં મટકવા લાગી, માર્ગનાં એક અજગર મંડાઈું વિકાશી. પડ્યો તેના મુખમાં તેનો પગ. પડવાથી તેણે તે સાથજ સુધી ગળ્યો. વિપ શરીરે ચડવા લાગ્યું જોતો તે પોતાના પતિનો શોધ કરે છે તેનો પોતાના પ્રાણનો શોધ કરતી નથી. તે તો આવી સ્થિતિમાં પડ્યો એ નાથ !. એ નળ ! કેમ જોતો નથી ? પ્રાણાધાર ! તમે ક્યાં ગયા છો ! આમ પોકાર કરે છે તે શબ્દ એક પાસાંથીએ સાંભળ્યા. તે સાંભળતાંજ પાસે આવીને જુએ છે, તે સ્ત્રીને અજગરે સાથજ સુધી ગળેલી છે. આ જોઈ કુદાડીના ઘાયો અજગરને મારી સ્ત્રીને મુક્ત કરી. ઘણી આશ્વાસના કરી તેણે તેનું વૃત્તાંત પ્રશ્ન્યું દમયંતીએ સર્વ કહ્યું. તેને અર્ધ વસ્ત્ર પહેરેલું જોઈ તથા એનું અત્યંત રૂપ જોઈ તે પાસાંની કામાતુર થયો. અને આશ્રિંગન કરવા જતો હતો. તે વેળા દમયંતીએ તેને ખડુ સમજાવ્યો. પણ ન માન્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે જ નળરાજ વગર મનથી પણ બીજાનું ચિંતવન ન કરતી હોઈ તો આ પાસાંની પ્રાણ રક્ષિત થઈ પડો. એમ શાપ દઈ તેને બાળી બરમ કર્યો. દમયંતી ઉત્તર પંથે જવા લાગીને માર્ગમાં મહા તાપસને દીક્ષા. અને એને તેણે નળરાજ

સંબંધી વાત જ્યારે પુછી ત્યારે તાપસે કહ્યું કે તને તારા સ્વામિનો મેળાપ હવે વહેલો થશે. આગળ ચાલતાં દમયંતીને નદી તીરે કેટલાક સોદાગરો મળ્યા. તેઓના સંઘમાં તે રાતે રહી. એવામાં એવું બન્યું કે ત્યાં વનના હાથિએનું ટાળું પાણી પીવા આવ્યું. તેઓ એ સર્વનો સંહાર કરવા માંડ્યો. એટલું સહુ નડાસવા લાગ્યા. દમયંતી નડાસતી એક વનમાં આવી અને સવાર થયું એટલે કેટલા-એક સોદાગરોની પાછળ તેણે ચૈદ્યવસુપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો. અહિંના રાજા મુખાહુની માએ તેને દીડી અને પછી પાસે બોલાવી તું કોણ છે? એમ પૂછ્યું. દમયંતીએ પોતાનું નામ જણાવ્યા વગર કેટલીક વાત કહી. પછી રાજમાતાએ કહ્યું કે અહિ રહે. દમયંતી બોલી કે હું કોઈનું ઉચિત્ત ભોજન ન કરું પાદ પ્રક્ષાલન ન કરું. અને કોઈની સાથે ભાષણ ન કરું એવું થાય અને મારા પતિની બેળ કરાવો તો રહું રાજમાતાએ આ સર્વ કમુલ કર્યું અને પુત્રી પ્રમાણે ગણવાનું વચન આપ્યું. પછી દમયંતી મુનંદા નામની રાંજકન્યા સાથે અહિ રહી.

દમયંતીને છોડી નળ ચાલતો થયો હતો તેણે પ્રથમ તો વનમાં અતિ ભયંકર બળતો દાવા નળ દીડો અને કોઈની ચીસ સાંભળી એટલે અંદર જઈ જોયુ ત્યાં એક મોટો નાગ બળતો હતો માગે નળને કહ્યું કે તમારું નામ કોઈટક છે અને હું નારદના શાપથી અહિયાં બળ્યા કરું છું. પણ નારદે મને કહ્યું છે કે નળરાજા તને છોડાવશે. માટે મને મુક્ત કર. પછી નળે તેને ઉચકી ખાંધ ઉપર નાખ્યો અને નીચે મુકવા જાય છે એટલામાં તેણે નળને હાથે દંખ દીધો. એની વિષ જવાળાથી નળ કાળો અને કુરૂપ થઈ ગયો. કોઈટકે નળને કહ્યું કે તમે અયોધ્યાના ઋતુપર્ણુ રાજાના બાહુક સારથિના નામથી રહેજો તમારું રૂપ છુપાવવા મેં દંખ દીધો છે. ધ્યામ બોલી એક વસ્ત્ર આપી કહ્યું કે તમારી અવધ પુરી થાય એટલે આ વસ્ત્ર મારું સ્મરણ કરી પહેરજો. એટલે તમારું રૂપ પૂર્વવત થશે, અને દમયંતી તથા રાજ્ય પાછાં મળશે. પછી નળ કેટલેક દિવસે અયોધ્યાના ઋતુપર્ણુ રાજાને ત્યાં ગયો અને બાહુક નામ ધારણ કરી કહ્યું કે હું નળના સારથિ છું અને અશ્વમંત્ર જાણું છું. ઋતુપર્ણુ એને સર્વ સારથિઓનો ઉપરી કરી અશ્વશાળામાં રાખ્યો. તેના હાથ નીચે વાળણુય તથા જીવલને રાખ્યા. અહિ એ નિત્ય રાત્રે દમયંતીને સંભારી વિલપ કરે. બીજા સા-

રથિઓએ તેને ઝેમ કરવાનું કારણ પૂછવાથી નળે કથું કે કામ
બેદ બુદ્ધિ માણસ પોતાની રત્ન જેવી સ્ત્રીનો વનમાં ત્યાગ કરી
જતો રથો અને પછી તે મૂર્ખ શોક કરવા લાગ્યો તેની રીતે કે
સહજ કરી દેખાડું.

આ તરફ દમયંતીના પિતાએ દેશોદય નળદમયંતીને
શોધના આજ્ઞા મોકલ્યા હતા તેમાં સુદેવે ચૈદ્યવસુપુરીમાં દમ-
યંતીને ઓળખી. દમયંતીએ પણ તેને ઓળખ્યો. અને પછી
રહીપડી સુનંદાએ વિરિમત થઈ સુદેવને દમયંતી વિષે પૂછવું
ત્યારે તેણે કથું કે એ તારી માસિયણ બહેન દમયંતી છે પણ
સહુએ તેને પ્રથમ ન ઓળખી તેનો પત્તાત્યાગ કર્યો અને દમયંતી
સર્વનો ઉપકાર માની સુદેવ બેઠે પોતાના પિતાને ઘેર ગઈ. અ-
હીયા દમયંતીએ નળની શોધ કરવા આજ્ઞા મોકલ્યા હતા તે-
માંથી પર્ણાદિ નામનો વિપ્ર જે બોલતો કે હે કપટી ! વનમાં અર્જુ-
નના કાપી સુતેલી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી ગયા. એ ઘટિત નહોતું કેમકે
પતિએ સ્ત્રીનું બરણપોષણ અને રક્ષણ કરવું જોઈએ. તે આચ સમ-
ચાર લાગ્યો કે તમારી સૂચના પ્રમાણે મારું બેઠવું સાંભળી માત્ર
એક અયોધ્યાનો રાજસારથી નામે બાહુક ધણો શોક કરવા
લાગ્યો. પછી દમયંતીએ સુદેવને ઋતુપર્ણ પાસે મોકલ્યો અને
કહેવરાવું કે દમયંતી ફરીથી રવચંદર કરે છે અને કાલે પ્રાતઃકાલે
સ્મૃત્ત માટે જોડાઈ વડેએ આજશે તે વરમાળા પડેશે. ઋતુપર્ણ
રાત્રીએ બાહુકને બોલાવી તે વર્તમાન કહ્યા રાત્રીને પોતાનો સ્વા-
મીજાણી બાહુક બોલ્યો કે સૂર્યોદય પહેલાં હું તમને ત્યાં પહોંચાડીશ
પછી બાહુકે સુદેવને જ્યાં અશ્વજેડી રથ તૈયાર કર્યો. ઋતુપર્ણ તે
જેમ પુલ્ક્યશ્વ જોડવાનું કથું બાહુકે કથું કે હાથી મોટાહોય છે
અને સિંહ નહોતોહોય છે, માટે શું હાથી સિંહકરનાં બગવાન છે ?
ઝેમ કહી બીજા ન જોડવાનો આચદ નજીસ્તાં ઋતુપર્ણ રથમાં
બેઠા અને બાહુકે અશ્વના કાનમાં મંત્રજાપ્યો કે તે પવનવેગે ઉડ્યા.
માર્ગમાં રાત્રીનું વચ્ચ પડીમયું, ત્યારે તેણે બાહુકને રથ ઉમોરાખી
તે લાવવાનું કથું. બાહુકે કથું કે—તેવચ્ચ હવે દશયોજન દુરરહ્યું
છે. એવામાં ત્યાં એક બેઠેડનું ઝાડજેઠ રાત્રીએ મણિતકરી તેના
પાંદડાં અને ફળ કેટલા છે તે કહીઆપ્યું આ જોઈ બાહુક વિરિમત
થયો. ઋતુપર્ણની ઇચ્છાથી બાહુકે તેને અશ્વમંત્રજાપ્યો અને
પોતે તેના પાસેથી મણિત વિદ્યાલીધી તેના પ્રવેશથી નળરાજાના અં-

ગમાંથી કળિ નિકળી મૂર્તિમત ઉભોરહો અને કહ્યું કે મેં તમારો બહુ
છબ કર્યો છે માટે જે તમારી કથા સાંભળશે તેને હું નહિ પીડું આમ
કહિ કળિએ બેહેડાનાં આડમાં પ્રવેશકર્યો બાહુકે રથહાંકર્યો અને વિદર્ભ
દેશમાં જઈ પહોંચ્યો દમયંતી આદિએ રથની ગતિ જોઈ જાણ્યું કે તે
નળરાજ છે ઋતુપર્ણે ત્યાં સુનકાનેતું દીડું. પણ ભીમકરાજએ
તેનું સન્માનકર્યું નળ (બાહુક) અશ્વશાળામાં ઉતર્યો, અહીં દમ-
યંતીએ તેની પરીક્ષા કરવા કેશિનીનામની દાસી મોકલી. અને એણે
બાહુકને નળરાજના સમાચાર જાણતા હોતો કહ્યો એમ પૂછ્યું. બા-
હુકે ઉત્તર દીધો કે તે કાયા કુરૂપકરી કાણુજણે ક્યાં ગુપ્ત રહ્યો દશે!
અંતર દમયંતીએ સાંભળ્યો એવી તેણે દાસીને કહ્યું કે એના કંઈ
અગ્નિ પાણી આપશે નહિ અને આ બાળકોને સહ ત્યાં મેસી એની
ચિકિત્સા કરો દાસી ખન્ને બાળકોને લઈ ત્યાં ગઈ. અને બાહુકે તે-
ઓને દીડાં એટલે તેની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને પછી તેણે બા-
ળકોને છાતી સાથે અત્યંત ચાંપ્યાં બાહુકે દાસીને કહ્યું કે મારાં બાળકો
મને સાંભળવાથી મેં એમને ચાંપ્યાં જ્યારે બાહુકે કોરાકુંભને મં-
ત્રવડે જળથી ભર્યો અને ખડને પુકડી અગ્નિ પ્રગટકર્યો ત્યારે દમયંતીને
નિશ્ચય થયો કે તેજ પુણ્યશ્લોક નળરાજ છે પછી એવાત પોતાંની
માતાને કહી નળને મહેત્રમાં બોલાવ્યો ભીમકે એ સર્વ વર્તમાન
રાણીથી જાણી બાહુકને સભામાં બોલાવ્યો. ત્યાં એ પોતાના વિવાહ
સંમારંભનું સ્થાન જોઈ ધણો ખેદ પામ્યો, અને નીચું ધાલી બેઠો. એ-
વામાં આકાશવાણી થઈ કે હે નળરાજ ! હવે તમારું રૂપ પ્રગટકરો
નમેકેકેટક નાગનું સ્મરણ કરી તેનું આપેલું વસ્ત્ર પહેર્યું કે તે પૂર્વ-
રૂપ થઈ રહ્યો. દમયંતી આદિ સર્વ અત્યંત પ્રસન્ન થયાં, અને ધ-
ણાક દાન ધર્મકર્યાં પછી નળરાજ ધણા મોટા સૈન્ય સાથે દમયંતી
સહિત પોતાના દેશમાં આવ્યા અને પુષ્કર ને આદરસહિત બોલાવી
કહ્યું કે મારી સાથે ધુતરમો અથવા યુદ્ધકરો. નળરાજને ધુત (ગુગડું)
રંભી સર્વસ્વ પાછું જીતી લીધું. અને પુષ્કરની દયાળાણી તેને એક
ગામ આપ્યું; અને પોતે સંસ્થપણે ધર્મરાજ્ય કરી, કેટલેકકાળે સતી
દમયંતી સહિત સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

મહાભારત.

તારામતી.

અયોધ્યાના સૂર્યવંશી રાજા ત્રીશુકેના પુત્ર હરીશ્ચંદ્રના
સત્યવાદિત્યની મહાત્મા નારદજીએ અને વસિષ્ઠે જ્યારે હંદસભમાં

પ્રથમ સાકરી ત્યારે વિશ્વામિત્રે કોષનાં વસિષ્ઠને કહ્યું કે તારે
તે શિષ્ય છે માટે તું તેની પ્રશંસા કરે છે. પરંતુ હું એનું સત્યમુકારું
ત્યારેજ ખરો. પછી વિશ્વામિત્રે વનમાંજ અનુદાન કરવા માંડ્યાં.
જેથી હજારો ફાડીખાનસં પશુઓ પેદાશમાં ને હરિશ્ચંદ્રની પ્રાંતને
દુઃખદેવા લાગ્યાં. રાજા સૈન્યસમ પશુઓનો વધકરવા માટે વનમાં
ગયો. ઋષિએ માયામાં બેઠાશુ પેદાકરી રાજાઆગળ મોકલ્યાં જેને
મારવા રાજા પુકેપડયો એટલે હરનુકપિના આશ્રમગણી દોડ્યાં. રાજા
એ એક મહાદેવનુદેવન દીધું પણ પેદાશરિય અસ્થ થઇગયાં.
હરિશ્ચંદ્ર પોતાની સ્ત્રી તારામતી તથા પ્રધાનસાથે દહેરામાં બેઠાહતો
એવામાં ઋષિએ મેં કરેલી એ સુંદરીઓ ત્યાંઆવી ગાવનકરવા લાગી
રાજાએ પ્રસન્નથઇ તેઓને કંઇ માગવકહ્યું. ત્યારે તે કન્યાઓએ
કહ્યું કે તારામતીને તજ હમારીસાથે લઇકરો. એ સાંભળી પ્રધાને
તેઓને કહાડીમુકી એઓ ઋષીપાસેમઠ, એટલે ઋષિ કોષકરી રાજા
પાસે આગ્યા અને પોતાની દાસીનું અપમાન કર્યું માટે તેએ રાજાને
તુચ્છકારનાં વચનો કહ્યાં. મહારાજા હરિશ્ચંદ્રે પમેજાગી હમામાગી,
તેથી ઋષિ વિદાય થયા. ત્યારપછી રાજા હરિશ્ચંદ્ર પોતાનીરાણી
તારામતીના ખોળામાં માથુંમુકી સૂતો, એટલામાં તેને સ્વપ્ના થયું
કે પોતે સર્વરાજપાટ કોઇ બ્રાહ્મણને દાનમાં દીધું અને જંગીને
જેયછેતો વિશ્વામિત્રને એક બ્રાહ્મણને વેષેઆવેલા અને રાજપાસેથી
રાજપાટ, જમીન અને રાજભંડાર વગેરે સઘળું દાનમાં માગીલીધું.
સૂત્રનેજ વળગી રહેનાર હરિશ્ચંદ્રરાજાને સઘળું વિશ્વામિત્રને આપી.
દષ્ટ પહેરેલાં વસ્ત્રભેરજ સ્ત્રી અને પુત્રસાથે ચાલીનીકળવું પડ્યું ત્યારે
પણ વિશ્વામિત્રે પુઠ મુકીનહી. અને કહ્યું કે હે રાજન! તું સત્ય
વાદીનો. શિરોમણી અને સનાતન ધર્મનેપાળનારો છે તો તારે પૃથ્વી
ઓ રાજપાટસાથે આવામોઝાં સર્વસ્વનાં દાનઉપર તેને યોગ્ય દક્ષિણા
પણ અપવીવટે છે તે આપ કે જેથી તારેદાન પૂરુંથયું મણામ.
હરિશ્ચંદ્રરાજાએ કહ્યું કે હીકરો. હું ધર્મનું આચરશુંમાંજ પ્રીતિવાળોહું
એટલે આપની તે યાચના પૂરું કરીશ. આપ મારીસાથે કાશીક્ષેત્ર
સુધી પધારેતો હું આપને દાનઉપર દક્ષિણા પણ ગમેતેપ્રકારે કરી
અપાવું વિશ્વામિત્રે તેનીસાથે પોતાના શિષ્ય નક્ષત્રને મોકલ્યો તે
દુષ્ટે તે સત્યવાદી રાજાને રસ્તામાં ચણાંક અસહ્ય સંકટો આપ્યાં
છેવડ કાશીમાં ગયા. હરિશ્ચંદ્રરાજાએ ત્યાંપોતે અને પોતાની સ્ત્રીએ
વેઆધને પણ સત્યધર્મનું પ્રતિપાલન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો-
હતો. જેણે કાઠદિવસ સૂર્યનાં કિરણો પણ જોયાં નહિહતાં એવાં

પતિવ્રતા તારામતી પતિના સત્યવ્રતનું ઋણ આપવા વાસ્તે મોટા આનંદથી દાસીતરીકે વેચાવાને કાશીના બજારમાં ઉભારવાં અને એક બ્રાહ્મણે રાજાને દ્રવ્ય આપી તેસતીને ગુપ્તમંડીતરીકે ખરીદીધી. ખરીદાણેવાને પાછળલામેલા અને રાજાનું સત્યવ્રત મૂકાવવાનો આગ્રહ લઈમેઢેલા વિશ્વમિત્રનાશિષ્ય નક્ષત્રનું મનએટલા દ્રવ્યથી સંતુષ્ટ થયું નહિ. બ્રાહ્મણ પર ભક્તિરાખનારા હરિશ્ચંદ્રરાજાએ આખરે તેમને સર્વવાતે પ્રસન્નકરવાસાર પોતાના દેહનું પણ દાસીતરીકે એક ચાંદાળનેત્યાં વેચાણકયું. અને તેમાંથી ઉપજેલા દ્રવ્યને દાનકારની દક્ષિણામાં આપીદેધને નક્ષત્રને પ્રસન્નકયો, અને પોતાનું વચન સત્યકયું. દાનલઈ નક્ષત્ર બજારમાંથી વિદાયથયો પછી પેલોચંડાળ અને બ્રાહ્મણ પણ પોતપોતે ખરીદેલાં રાજા રાણી (સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર અને તારામતી) ને પોતપોતાને ઘેર લઈજવાને તત્પરથવા બ્યારે પતિથી જુદાપડવાનો સમય નજીકઆવ્યો ત્યારે રાણી તારામતીએ પતિની પ્રદક્ષિણાકરી પ્રણામકર્યા અને કહ્યુંકે જો મેં આયુંહોય. જો હોમ્યું હોય, અને જો બ્રાહ્મણને તૃપ્તકર્યાહોય તો તે પુણ્યવડે હરિશ્ચંદ્રરાજા નિશ્ચય મારા ભર્તાજી. આ જોઈ હરિશ્ચંદ્રરાજા આવખતે બમ્મ-મમ્મ મમ્મમમ્મ અને પરમપવિત્ર એવાં સતી તારામતીને કહેવા લાગ્યાકે વૃક્ષનીછાય વૃક્ષને કદાપિ વૃક્ષનેછોડતી નથી. તો આ સત્ય શીલયુક્તવાળો કેમજાય છે? વળી કહેવા લાગ્યાકે હે પતિવ્રતા! હે કંઠ્યાણિ! ઈશ્વરાકુ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા એવા મનોદત ભાગ્યને પરણીને તું દાસીપણાને પામી અરેરે! તમારાવિનાં પુરાણની દૃષ્ટાંતવાળા કથાઓ કહીને હવે ડોણમારો શોક સમાવશે? પછી પુત્ર રોહિતાશ્વને દયામણુંમોઢે કહેવાલાગ્યાકે મને છોડીને તુંપણુ જઈશ. આમ કથાપછી પોતાની સ્ત્રીને ખરીદનાર બ્રાહ્મણપ્રત્યે કહેવાલાગ્યા કે હે દ્વીજમને જેવું દુઃખ આસી અને પુત્રના વિયોગથી થાયછે તેવું દુઃખ રાજ્યત્યાગથી કે વનવાસથી થતુંનથી. આરીતે રાજાને વિજ્ઞાપ કરતો ગંખી તે બ્રાહ્મણ સતી તારામતી તથા તેનાપુત્ર રોહિતાશ્વને લઈ વિદાયથયો અને હરિશ્ચંદ્ર ચાંડાલના સ્મશાન તરફ વિદાય થયો.

ત્યારપછી હરિશ્ચંદ્રરાજા પોતાના ઘણી ચંડાળ તરફથી સ્પ-શાનમાં જે સ્વ બાળવાઆવે તેનું વસ્ત્ર અને કરચેવા રથા તારામતી પેલાબ્રાહ્મણને ઘેર દાસીપણું કરવાલગ્યાં આમ ઘણોકકાળ વ્યતીતથયો. પણ રાજા રાણી ક્રોધ ક્રોધને મળવા પામ્યાનહિ બન્ને એક નિઝાથી પોતપોતાનું કામ બજાવતાં હતાં ઘણોકકાળ વ્યતીતથવાથી કાને તેઓ કુદૃષ્ટામાં અવીજવાથી ક્રોધક્રોધને ત્યાંછે એપણુ

તેઓને વિસ્મય થઈ ગયું. આવી દશમાં તેઓ પહોંચ્યાં હતાં તેપણુ તેઓએ પોતાની જાતિ અને નેક ટેક છોડી નહતી. કોઈવખતે ધ્રુવરે અચ્ચી તારામતીનેા પુત્ર રેહિતાશ્ચ કે જે હમ્મેશાં પોતાના મિત્રો સાથે જંગલમાં પુષ્પો વિલુપ્ત કરતો તેજ પ્રમાણે આજપણુ ત્યાં ગયો અને ત્યાં તેને સર્પનોદંશ થવાથી તત્કાળ તે મરણને શરણ થયો. આ પ્રમાણે તારામતીને દુઃખમાં દુઃખ આવી પડ્યું. તારામતી પુત્રનું મુખજોઈ પોતાના દુઃખના દિવસે ને ગત કરતાં તેમુખ ચંદ્રપણુ આજે અસ્ત થયેલ અને તે દુઃખના સમુદ્રમાં ડુબી ગયાં આ રીતનાં દુઃખથી બાકુળ થયેલાં તારામતી પોતાના મૃતપુત્ર રેહિતાશ્ચને ખોળામાં લઈ કંઈપાંત કરતાં રૂદન કરવા લાગ્યાં કે અરેરે ! હું નિરાધાર થઈ ! અરે ! હું હવે શું કરીશ ! હું ક્યાં જઈશ ! હે દુષ્ટ સર્પ ! તેં આ નિરપરાધિ બાળકનો જીવ કેમ લીધો ! અપરાધ વગરના લોકોને પણ દુઃખ દેવું એજ દેવનો નિયમ હશે ! પુત્રનો પ્રાણ લેનાર હે સર્પ ! હવે તો તારે મને પણ દંખ મારવો જોઈએ. હે પ્રિયપુત્ર ! એકવાર બોલ ! મને નિરાધાર મૂકીને તું ક્યાં જાય છે ? હું તારા શિવાય ખીમ કોનું હસતું મુખ જોઈ તારા પિતાના વિયોગનું દુઃખ હું પિસારીશ ! હે પુત્ર ! ઉઠ અને એકવાર કાંકું કાકું બોલીને આતારી દુખીયારી માતાને આશ્વાસન આપ ! આ પ્રમાણે વિલાપ કરતાં સ્મશાનમાં પુત્રને ખોળામાં લઈ બેઠેલાં સતી તારામતીને જોઈને હરિશ્ચંદ્રે આવીને પૂછ્યું કે અરે ! કોણ છે ? આવી કળીરાત્રિને સમયે તું ક્યાંથી આતી છે ? શું તું તારા પુત્રને મારી ધણીનેા કર આપ્યા વગર બાળવાઈ ચ્છે ? હું મારા ધણીનેા કર ઉધરાવવા આ અંધારી રાત્રીમાં પગ ફરું છું. માટે એકવાર કર આપ અને પછીથી તારા પુત્રને અમિસંસ્કાર કર આવાં વચનો સાંભળી નિશ્વાસ નાખતાં તારામતી બોલ્યા કે મારી પાસે કંઈપણ નથી. માટે દયાલાવી મારા પુત્રને અમિસંસ્કાર કરવા રજા આપો. અરેરે ! સર્વરાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રરાજની રાણી ક્યાં ! અને આવી દુઃખો, ઘોર અને વિકટ દશા ક્યાં ! અરેરે ! મારા પુત્રને બાળસમાટે સ્મશાનને કર આપવા પડ્યું હું શક્તિ દીન ? હે હસ આ તારી દીનદાસી તરફ દયાની દૃષ્ટિ નાખ.

આવા હૃદયવેદક વચન સાંભળતાં હરિશ્ચંદ્રરાજ તરતજ નિઃશ્ચિંત થઈ પૃથ્વી પર પડ્યો કેટલીકવારે મૂંઝાવળ્યા પછી પોતાની સ્ત્રીને તથા તેના મૃતપુત્રને જોઈ બેઠવા લાગ્યો કે હવે પુત્ર ! તું ક્યાં સંતાપ રહ્યો ? શું તું દાહરો આતારી માતાને દયાની દૃષ્ટિથી નહિ

રીઝવે? તું તારીમનોહરવાણી એકવાર બોલી આનંદને ઉપજાવ! આ તારીમાતાને ધન્ય છે કે જેણે આજસુધી તારાબોજ સાંભળી સુખલીધું. પરંતુ મેં તો તારા કાલાકાલા શબ્દો આગળ સાંભળેલા તેજ હેપુત્ર! તું ક્યાં અદસ્યથયો! અરેરે! હૃદયને દળીન બે એવે સમયેજ હું નિર્ભાગીને તને મળવાનું નિજદુર દૈવે નિર્માણ કર્યારાખી મૂક્યું હતું? હા! પુત્ર! રોહિત! એકવાર તો તારા ચાંદ્રાવપણાને પામેલા દુઃખી પિતાની સમુજ્જે. આ પ્રમાણે ઘણો વિવ્ર પકરી નિશ્વાસનાંખી વળતી તેમણે પોતાની પ્રાણપ્રિયા સતી તારામતીને કહ્યું પ્રિયા! તું તારા જે પ્રાણનાથનું ઘડી એ ઘડીએ સ્મરણ કરેછે તેજ વજ્રમય દુઃખનો આ હું ચાંદ્રાવપણાને પામેલો હૃદિશ્ચંદ્ર છું. હે પ્રભુ! મારું સત્યવાદીપણું અને રાજ્યપણું ક્યાં? અને આ એક દુષ્ટ હૃદય વાળા ચાંદ્રાવ પણું ક્યાં? આ અસાર સંસારમાં મારા જરોજર કેમ દુઃખીઓ હશે? નહિજ! પ્રિયે! તું મારા પ્રાણથી પણ વધારે વહાલી છે. અને આ પુત્ર રોહિત પણ મારા પ્રાણથી અધિક છે, નો પણ હું મારા સ્વામીનો કર લેવાનો ધર્મ સુકીશ નહિ. જે દોષ માણસ પોતાનાં શરીર, સગાં, પુત્ર અને સ્ત્રી સાથે પોતાના ધણીનું અદિત કરેછે, તે મહા અધમમાં અધમ ગણાય છે અને તે રૌન્ય નામના નરકનો અધિકારી થાય છે. માટે તું બ્રાહ્મણ અગર ખીજન કોઈ પાસેથી યાચના કરી સ્મશાનનું શાસન આપે કે જેથી આપણો ધર્મ જળવાય.

આવાં દુઃખમાં પણ સ્વામીનાં ધર્મપરાયણ વાક્યો સાંભળી સતુષ્ઠ થયેલાં પતિવ્રતા તારામતી ધીરજ નહિ છોડતાં, સ્મશાનનો કર લેવા સાથે કાશી તરફ ચાલ્યાં રસ્તામાં કોઈ મુએલાં બાળકને પડેલું જોઈ દયાથી તેને જોવા ગયાં તેટલામાં પાછળથી કાશિરાજના દૂતો દોડી આવ્યા તેઓ બોલ્યાકે આ સ્ત્રીએજ આ બાળકનો વધ કર્યો છે માટે રાજનતી ત્વંરાથી હજુરમાં લાવ્યો તારામતીને પકડી તેઓ રાજ પાસે લઈ ગયા. રાજએ જાણ્યું કે આજ સ્ત્રીએ બાળકને માર્યું હશે, તેથી તેમનો શિરચ્છેદ કરવાનો હુકમ આપ્યો ચાંદ્રાણે પોતાના નોકર હૃદિશ્ચંદ્રને અમત્રમાં મુકવા પ્રમાણ્યું. હૃદિશ્ચંદ્ર રાજએ જાણ્યું કે આ મારી સ્ત્રી નિરપરાધી છે, તોપણ પોતાના સ્વામીના હુકમનું અપમાન કેમ થય? એમ વિચારી તેમણે તારામતીને મારવા તરવાર ખેંચી ત્યારે સત્ય દિવિ તારામતીએ કહ્યું કે-પ્રાણપતિ! તમારા હાથની તરવાર આ કંઈમાં મોતીની માળા સમ શોભશે. માટે

ચિંતાનુર ન થતાં સુમેથી પોતાના ધર્મને અનુસરતાં મારે ઉદ્ધાર કરો. હે રાજન ! તમારથી અસત્ય ના થાઓ. જેમ પ્રજા-પાત્રન આદિ વિવિધ રાજધર્મો અને બ્રાહ્મણને સતોપત્ર આદિ સ્વ-ર્ગ ધર્મો આપે નિરંતર અચર્યા છે, તેમ આ સેવક ધર્મ રૂપી અ-વધારધર્મને પણ આપ અનુસરો. હે પ્રિય ! હવે આદુઃખમાંથી મને મુક્ત કરો મારાં સત્ય કર્મ અને પતિવ્રતા ધર્મ જન્માંતરે મને આ-પની દાસી કરજો નામએ કહ્યું કે મેં નિષ્કપટ થઈ મારા સ્વાગિ-ની આજ્ઞા પાળી છે, તો આપણું મંથર સદૈવ કન્યાણજ કરશે. આપણે સૌ થોડા વખતમાં સ્વર્ગમાં એકાંક થઈશું. આ પ્રમાણે વિયોગનાં વચનો બોલી જેની તરવાર ઉગામી હરિશ્ચંદ્ર રાજા થા કરવા જન-વહે, તેનાજ સર્વ દેવોએ આવી તેમનો હાથ પકડી લીધો ને ક-હ્યું કે—હે રાજન ! પ્રાણ જતાં સુખી પણ પોતાના ધર્મને નહિ ચુ-કનાનાં તમે દંપતીને ધન્ય છે ! હે સત્યવાદિની પતિવ્રતા તારામ-તી ! તમે અનુક્રમે સત્ય, ધર્મ અને પતિવ્રતા ધર્મથી આ લોકને ઉદાર્યો છે, અને કાલીવાસી બ્રાહ્મણ અને ચંડાળ વગેરે અમે સર્વ ધર્માદિક દેવો તમે દંપતીની પરીક્ષા કરવા જતાં તમારાં સત્યવ્રત-થી જિતાયાં છીએ. એટલું બોલી તેને કેટલાંક વૈરદાન આપ્યાં, અ-ને પુત્રને પણ સર્વ વિાથી મુક્ત કર્યો. રોહિત સ્વસ્થ થઈ ઉભો થયો, અને જેના સ્તનમાં પાનો ભરાઈ આવ્યો હતો એવાં તારા-મતીનાં પગમાં પડ્યો. કુમાર રોહિત માતા પિતા બન્નેને નમન કરી દેવોને તેની સ્તુતિ કરતા જોઈ વિસ્મિત થયો. પણ રાજરાણીએ તે સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. રોહિત સ્મયે દેવોનાં તથા વિદ્યા-મિત્રના ચરણમાં તેમણે મસ્તક મુક્યાં. તારામતીનાં પાતિવ્રત્યે, હરિશ્ચંદ્રના સત્યને અને રોહિતનાં માતા પિતા પ્રત્યેના ધર્મને જોઈ પ્રસન્ન થયેલા દેવોએ તેમનાં મસ્તક ઉપર હાથ મુકીને કહ્યું કે હે રાજન.

વિના ધર્મે મનુષ્યાણાં જાયતે ન શુભં ક્વચિત્ ॥

યત્તત્તો ધારયેત્તદ્દનત્ પુરુષો ધર્મ મેવાદિ. ॥

ધર્મ કરીનેજ સત્રગાં શુભ થાયછે, વાસ્તે મનુષ્યોએ હરોહ પકારે ધર્મનેજ ધારણ કરવો જોઈએ.

આમ કહ્યા પછી દેવતાઓ અંત હિંત થયા. રાજા રાણી અને પુત્ર એ સત્રગાં રાજધાની તરફ વિદાય થયાં. ત્યાં જઈ પૃથ્વી પાત્રન કરતાં સુખ લેવાં જાગ્યાં. તારામતીએ બ્રાહ્મણને ત્યાં વેચાઈ પોતાના

પતિવતા ધર્મને અનુસરી પતિમક્તિમાં નિશ્ચિન ચિત્ર રાખી પોતાનાં શીઘ્ર વ્રતને સંભારી પોતાના સત્ય ધર્મને ટેક રાખી સત્યવાદિ પછું આ જગતમાં જાહેર કયું છે. પતિ વિષે પ્રેમ રાખનાર પતિવતા તારામતીનેધન્ય છે !!!

માર્કડેય પુરાણ.

ભોગવતી.

આ સાધ્વી પૂર્વ દેશના રાજા વિજય રાજની પુત્રી હતી, તે રૂપની સંપત્તિથી સુર, અસુર, સિદ્ધ, ગંધર્વ, અપ્સરા અને નાગની કન્યાઓને હસી કડાડનારી પ્રવીણ ભોગવતી એવે નામે પ્રખ્યાતિને પામી હતી તે બાળપણથીજ પુરાણ, ઇતિહાસ, કાવ્ય, કથા, ચંપૂ, નાટક અને અત્રંકારને પૂર્ણ જાણતી હતી, અને ધર્મ-શાસ્ત્રના રહસ્યને સમજતી હતી. પરલોકનાં હિત રૂપ કાર્ય કરવામાં તે પારંગત હતી. વિનયમાં, અચારમાં નાતિ શાસ્ત્રમાં, અને સ્ત્રીઓના ધર્મમાં તો તે પ્રવીણ ગણાતી. તેનો વિવાહ શુરસેનરાજના પુત્ર નાગરાજ સાથે કર્યો હતો. વિજયરાજે પોતાની પુત્રીનાં લગ્ન શુરસેનના પ્રધાનના કહેવાથી અને રૂપ, સુણ, શીઘ્ર, વિદ્યા અને વિનયના વખાણથી કર્યાં હતાં “ ભોંસ પાણીમાં ને સાદું બજારમાં ” આ કહેવત પ્રમાણે નાગરાજ ખરેખર નાગના જેવોજ કુર અને કદરૂપોજ હતો. પૂર્વ જન્મમાં સૌભરિ ઋષિના શાપથી તે આ જન્મે આવી દશને પામ્યો હતો. રાજા વિજયરાજે ક્ષત્રિયની રીતિને અનુસરી ભોગવતીનાં લગ્ન ખર્ડ સાથે કર્યાં સામરે, અવ્યા પછી નાગરાજ પાઠશાળામાં વિદ્યાભ્યાસ કરે છે, એવું ખાદું બહાનું કાઢી ભોગવતી સાથે તેનો મેળાપ થવા દીધો નહિ હતો. કારણ કે નાગરાજ કુરૂપો અને અજ્ઞાન હોવાથી એવી વિદ્વાન રાજકુમારીને તેની પ્રાસે મુકતાં તેઓ લજવાતાં જતાં. આ પ્રમાણે સ્વામીથી વિરક્ત રહેની ભોગવતી પોતાના પતિવતા ધર્મ પ્રમાણે વર્તીને સાસુ સસરની સેવા કરવા વાગી યોગ્ય વખત પછી જ્યારે આ સર્વજ્ઞ ભોગવતીના જાણવામાં આવી ત્યારે તે ખુશીથી પતિની પ્રાસે ગઈ અને પોતાના સ્ત્રી ધર્મ પ્રમાણે તેની સેવા કરવા લાગી. એક વખત તેના પતિએ તેને કહ્યું કે:- તમે મારાથી કેમ બધા પામતાં નથી? તેના ઉત્તરમાં ભોગવતીએ કહ્યું કે:- સ્ત્રીને પોતાનો સ્વામી ઇશ્વર તુલ્ય છે, તો ઇશ્વરથી બધા કોણ પામે? સ્ત્રીને પતિ ગમે તેવો હોય તોપણ તેની સેવા કરવી એજ તેનું મુખ્ય

કર્મ અને ધર્મ છે. આ રીતે તેણે સ્ત્રી ધર્મનું વર્ણન કરી બતાવ્યું. ભોગવતી જેવી પરમ સાધ્વી અને વિદ્વાના ઉંચા સંસ્કારવાળી નારીના મુખથી ઉત્તમ જ્ઞાનની વાતો સાંભળીને નાગરાજને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેથી તેણે કહ્યું કે:-હે સતી ! તું મને ગોદાવરી સ્નાન કરાવ. અને તેને કાંઈ માન નામનું શિવલય બંધાવ. તો હું સુખી થઈશ, અને મારા પૂર્વ સ્વરૂપને પામીશ. તે પછી ભોગવતી સાસુ સસરાની રજા લઈ પતિનાં પાતક દૂર કરવા ગોદાવરી ગઈ. નાગરાજ ગોદાવરીમાં સ્નાન કર્યાથી પોતાના પૂર્વ સ્વરૂપને પામ્યા, અને તેથી બન્નેનું આનંદ થયો ત્યાંથી વળતાં તેઓ પૈતાના સહેર પાસે આવ્યાં પણ તેના નાના બાઈઓએ તેને પેસવા દીધાં નહિ. કારણ આ વખતે નાગરાજનું સ્વરૂપ બદલાયું હતું નાગરાજે તથા ભોગવતીએ તેને ઘણું ઘણું કહ્યું પણ તેસર્વ જુદા તેથી નાગરાજને ક્રોધ ચડ્યો. અને લડાઈ કરવા તૈયાર થયો તે વખત સતી શિરોમણી ભોગવતીએ વિચાર્યું કે મારા પુત્રવત્ દિએરોને નાશ થશે. બધા બાઈઓમાં સ્નેહ અને સંવ વધે તેમ કરવું મારો ધર્મ છે. એવું વિચારી પોતાના પતિને ઠહેવા લાગ્યાં કે:-

મારા પ્રિય પ્રાણનાથ ! આપ સર્વ ગુણ સંપન્ન છો, તો પણ મારી અદ્ય બુદ્ધિ આપને કાંઈ પ્રાર્થના કરવા આતુર છે; મારે જે કાંઈ એ ચાર અક્ષર આપની સેવામાં મુકું છું તે આપ ધ્યાનમાં લેશો એવી આશા છે. આપનું અન્નણ્યું નથી કે બાઈઓરૂપ ચિંતા મણિ વગર મોટા રાજાઓ પણ દીન જેવા ગણાય છે. અને જેને સ્નેહમાં લીન બાઈઓ છે તો તે દીન પુરૂષો પણ પૃથ્વીપતિ જેવા ગણાય છે. બાઈઓની સહાયતા વગર પૃથ્વીપતિ થવાનું નથી એવું ઇંદ્રને બાઈ કરી કરચપનાં પુત્ર વામનજીએજ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. બાંધવોથી જુદાં પરતાં થતો લામ એ અલાભ ગણ્યો જોઈએ. અને બાઈઓની સાથે રહેતાં થઈ લામ પણ લક્ષ્મીની ખણ છે એમ સમજવું જોઈએ. જે નિર્ધન જન છે પણ બાંધવરૂપ ધનને પોષે છે તેને ધન્ય છે અને જે લોભ ધન્યા ધનવાળા છે તો પણ બાંધવરૂપ ધનને પોષે નહિ તો તે નિર્ધન છે. બધું એજ અમૃતો સાગર છે. અરે જેના આશ્રયથી લક્ષ્મી અને ચિંતામણી પણ દુર્લભ નથી તેને મેલીને વિદ્વાનોએ જુદા જાળે ગામારે રખડવું ? બાઈ વિના આપનિમાં બધું કોણ થાય ? જે મ અને તેમ બાઈયો સાથે સ્નેહ રાખ્યો એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

મારું કહ્યું મનોવાનમાગે એ આપની મરજીની વાત છે. ત્રણ દિવસ સુધી તમે ત્રણે બાંધવો યુદ્ધ બંધરાખી વામનવિજય, ક્રુવચરિત્ર અને હરતચરિત્રએ નાટકો વાંચો. ઉપર પ્રમાણે સતીનો બોધ નાગરાજે લક્ષમાં લીધો. અને તે નાટકો વાંચ્યાં. તેથી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે મારે યુદ્ધ કરવું નથી. અને મારે રાજપણુ જોખવું નથી. નાના બાળકોને પણ મોટાબાઇ પ્રત્યેનો ધર્મ જણવામાં આવ્યો. તેથી તેઓએ નાગરાજને સખજીરી શહેરમાં વેડી જઈ રાજ્યભિષેક કર્યો. અહા! સતી ભોગવતીનો કેવો પ્રભાવ!! આ સઘળું સતી ભોગવતી શિવાય બને તેવું નહિ હતું, ધન્ય છે ભોગવતી તમારી સાચી બહિતને અને તમારું ભાગ્યને !!!

ગીતિ.

પતિવ્રતા વ્રત પાળ્યે, ભોગવતી ભાગ્યેને થયો ઉદય,
અભિપ્રાય શુભએનો, સતી જનો સહુ સદા ધરો હૃદય.

પુરાણેતિહાસ.

મદાલસા.

આ પતિવ્રતા સ્ત્રી ગાંધર્વ લોકના રાજા વિદ્યાવસુની પુત્રી હતી. મદાલસા રૂપ, ગુણ અને યૌવનથી દેવ, કન્યા બરોબર હતી તેનો વિવાહ અથોધ્યાના રાજા શત્રુજિતના કુંવર ઋતુદેવજ સાથે કર્યો હતો. યૌવનના મનોહર કાલમાં પિતાના રાજવૈભવનું કુમારિકા સુખલેતાં એક દિવસે પોતાની સાહેલીઓ અને દાસીઓ સાથે અટોક વનમાં લીલા જોવાને ગઈ હતી. ત્યાં અકસ્માત પાનાલકેતુ નામનો એક દુષ્ટ અને માયાવી રાક્ષસ આવી ચઢ્યો. અને સખીઓની સાથે વનમાં ફરતી મદાલસાને જોઈ મોહ પામ્યો તેની સખીઓની નજર ચુકાવી તે દુષ્ટરાક્ષસ મદાલસાને ઉપાડી લઈ ગયો. મદાલસા ગુમ થતાં સર્વે બેદ યુક્ત થયાં અકસ્માત આ શો ગજ બ થયો ! આ જોઈ દાસીઓએ આજીબજી શોધ કર્યો. પરંતુ કોઈ પણ દિશાએથી પતો મળ્યો નહિ. મદાલસા ગુમ થયાના સમાચાર અથોધ્યા પહોંચતા ઋતુદેવજ પણ શોકને પામ્યો.

મદાલસાએ રસ્તે જતાં વિચાર કર્યો કે કોઈ પણ પ્રકારે બાપિ મિથ્યા થઈ શકતું નથી. ઇશ્વરે જે બનાવ્યું તે ખરું તેમાં ઇશ્વરનો વાંક કદવાનો નથી. પરંતુ મારા નશીબનોજ વાંક. હવે એ દુષ્ટના હાથમાંથી કેવી રીતે મુક્ત થાવું ? એનો કંઈ ઉપાય કરું

કે જેથી દુઃખના દાડા ટળે. આમ વિચારતી ચોધારાં આસુઓ પડી છુટા કશો મુકી કદખાંત કરવા લાગી. એટલામાં અંતરિશ્વ ભાગે કે લાસપતિ શિવ અને પાર્વતી વિમાનમાં એસી જતાં હતાં. તેમણે મદાલસાનું રૂદન સાંભળ્યું. આ સાંભળી કરુણાળુ પાર્વતીએ શિવજી પાસે મદાલસાનાં દુઃખ દૂર કરવા આજીજી કરી. તારે શિવજીએ કંથું કે—સતી ! નારીનું નારીએ રક્ષણ કરવું જોઈએ; જે તમને દયા આવતી હોય તો તમે એ દૈત્યને મારી તેનું રક્ષણ કરો. પાર્વતી શંકરનાં વચનો સાંભળી મદાલસા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યાં કે—પુત્રી ! તું રોઈશ નહિ. તારો પતિજ તારા હરનારને હણી તારી સાથે લગ્ન કરશે. અને તેનાથીજ તું સુખને પ્રાપ્ત થઈશ આ વા ક્યો તે દુષ્ટ રાક્ષસે તથા મદાલસા બન્નેએ સાંભળ્યાં. આ સાંભળતાંજ રાક્ષસ મદાલસાને દૂર દેશમાં પોતાને ઘેર લઈ ગયો.

પાતાલકેતુએ મદાલસાને પોતાના મનોહર મહેલમાં લાવી તેને લલચાવવાને સારૂ આમ. ભેદ અને દંડ આદિ યુક્તિઓ ચત્રાપણુ તે એકની બે થઈ નહિ. પાતાલકેતુ ધણેય ઉંચો નીચો થયો પણ દૃઢ સંકલ્પ વાળી કન્યાની પાસે તેનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ. મદાલસાએ તો નિશ્ચય કર્યો કે—ગમે તો પ્રાણુ જાય, તો પણ શું ? તો પણ હું માંરે શીત્ર ભંગ થવાદઈશ નહિ. પુરૂષ પોતાના વૈભવથી અને જગત જીતવાના સામર્થ્યથી પણ દૃઢ સંકલ્પવાળી સ્ત્રીને ચળાયમાન કરવાને સમર્થ થતો નથી. એ સિદ્ધ વાત છે. સતીવરૂપી ઐશ્વર્યનો આશ્રય કરીને ઉમેલી એક નાળુકમાં નાળુક બાળા પણ રાક્ષસ જેવા પુરૂષને પોતાની ઉપર ધસતો અટકાવી શકે છે. મદાસાને પણ આવાંજ સતીત્વનાં ઐશ્વર્ય કરીને વિચાર સૂઝ્યો કે—જો હું પરણવાનો પ્રપંચ કરી વાર લગાડીશ; તો પાર્વતીનું વચન કદી પણ સિદ્ધ થયા વગર રહેનાર નથી. પાતાલકેતુનો ભાઈ ગાલવ ઋષિનો યજ્ઞ ભંગ કરવા જતાં ઋતદંવજને હાથે માર્યો છે, તેનું વેરઆને ઋતદંવજ પર છે, ગાટે હું આવખતે કોઈ યુક્તિથી યાદ આપું કે તેને તેનો ભાઈ યાદ આવે કે તરત તેનું વેર લેવા દોડે. આવો વિચાર કરી મુખ આનંદમગ્ન કર્યું. મદાલસાને હસતી જોઈ પાતાલકેતુ માયાદંડમાં મોહ પામ્યો. મદાલસાએ કંથું કાંઈ ઉતાવળનું કામ નથી તમારાં સ્નેહીઓને બોલાવો એથી સૌ મંગળ ગીતોગાઈ આનંદથી વિવાહ કરે.

પાતાલકેતુ આવી પ્રસન્ન થયો. પરંતુ કુટુંબનું નામ સાંભ-

જતાંજ પોતાના લાગતું સ્મરણ થયું, અને ઋતધ્વજને મારવા જવા તૈયાર થયો. મદાલસાને વિકુન્ડલા નામે દાસીને સોંપી. જ્યાં ગાલવ મુનિના પત્ની રહક ઋતધ્વજ હતો ત્યાં તે જઈ પહોંચ્યો. અને ત્યાં તેણે હાથકાર મચાવ્યો, અંતે લડાઈ કરી અને ઋતધ્વજને તેને હાર આપી તેથી તે હથિયાર છોડી નાડો. તેની પુઠે ઋતધ્વજ પથુ ગયો. અને પાતાલકેતુની શોધ કરવા લાગ્યો. શોધ કરતાં કરતાં તે મદાલસાના રહેણાણ પાસે આવી પહોંચ્યો આ રાજકુમારને આવતો જોઈ દાસી વિકુન્ડલાએ દોડી જઈ મદાલસાને ખબર આપ્યાકે કોઈ રાજકુમાર આવે છે. આથી મદાલસાનકડુ ખુશી થયાં અને જાણ્યું કે માતા પાર્વતીનું વચન હવે સંપૂર્ણ અને એજ એ દુષ્ટને મારશે એમ કહી દાસીને સામે મોકલી. તેથી તે દાસી રાજકુમારને મદાલસા પાસે તેડી આવી.

વિકુન્ડલાએ ઋતધ્વજને આમન ઉપર બેસાડી પોતાની અને મદાલસાની વાત કહી એટલામાં નારદમુનિ ત્યાં આવ્યા તેણે ઋતધ્વજને આ દુષ્ટ રાક્ષસ વિષે સર્વ વાત વિદિત કરી, અને કહ્યું કે આ મદાલસાને પરણી તમે આ સર્વ દાસીઓને દુઃખથી મુક્ત કરો. પાતાલકેતુ મેટો માયાવી રાક્ષસ છે તે વિવ્રંબ થવાથી સર્વ વાત વણુશી નાંખશે. માટે આજો જટ કરો, હું તમેને પાણિ મહણુ કરાવું. આથી તે બન્નેની મરજીને અનુસરી તેણે પાણિમદમ કરાવ્યું. અને મદાલસાતથાન્કંતધ્વજ સત્વર પાતાલ છોડી ગયો. ધ્યામાં પહોંચ્યાં મદાલસાએ પોતાને હાથનો મણિ ઋતધ્વજને હાથે બાંધ્યો અને કહ્યું કે આ મણિ તમથી હું વેગજો દેખીશ તો તેજ દાણે મારો પ્રાણત્યાગ કરીશ. માટે કોઈને આપશો નહિ. આ પછી દુરમન પાતાલકેતુ અન્નજગ લીધા વગર શોધતો રહે છે તેથી સાવચેત રહેજો.

મદાલસા તથા ઋતધ્વજનાં લગ્ન થયાપછી ઋતધ્વજ એક દીવસે વનની ઘાટી જાડીમાં મૃગયા કરવા ગયો. મૃગયા કરતાં કરતાં એક સરોવરને તીરે ઉતારો કરી ત્યાં છીપાવવા સરોવરમાં પેડો. પોતાના હાથે બાંધેલા મણિનું તેજ જળમાં પડ્યું, તે જોઈ ચિતર નાગના કુમાર તેની પાસે આવ્યા તેથી ઋતધ્વજ ધનુષ્ય થદણુ કરી મારવા જાય છે કે તેણે કહ્યું મહારાજ અમે તમારા મણિનું તેજ જોઈ અહિં આવ્યા છીએ તમે મનુષ્ય માત્રમા અધિક છો માટે તમે અમારી સાથે મિત્રાઈ કરો. આમ કહી તેઓએ

ઘણાક સોગણુ ખાધા. ઋતુવજે કહ્યું કે તમે કેળા દીકરાઓ? તેણે કહ્યું અમે અધીર નાગના પુત્ર છીએ ચંદ્રચુડામણિમલિ અમારું નામ છે, અને અમે હમેશાં મોટા પુરુષોને નમતા રહીએ છીએ આપણે આજ મિત્રો થયા છીએ. તેથી હે સજ્જ! તેમો હમેશાં અહિં પધારજો. અમે તમને સ્વર્ગ સમાન સુખ આપીશું. આપે ગાલવ ઋષિના યજ્ઞનું રક્ષણ કર્યું તેથી તમે સર્વત્ર ખ્યાલિ ને પામ્યા છો. તમે દેવને પણ વહાલા છો તેથી તમે સત્કારને યોગ્ય છો હવેથી અમે આપનો વિયોગ ઘડી પણ સહન કરી શકશું નહિ. તમે અત્રે જો દિવસે નહિ આવો, તે દિવસે અમારે અપવાસ કરવો પડશે. એટલું કહી તે કુમારો તથા ઋતુવજ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. પછીથી હમેશાં ઠરાવેલ વખતે મિત્ર મંળી ભેગી થતી અને નિરતર સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો ખાઈ સૌ આનંદમાં રહેતા. ઋતુવજને એક વખતે મદાલસાએ પુછ્યું કે પ્રાણનાથ! તમે નિત્ય શીદ સીધાવો છો? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો તેણે આપ્યો નહિ.

ઋતુવજ અને મદાલસા પરણ્યાં રાંમળી પાતાલકેતુને ઘણું દુઃખ આપ્યો, અને તેણે એ દંપતિ દુઃખ દેવાનો વિચાર કર્યો હજાર ઉપાય કરતાં પણ દુષ્ટ તેની દુષ્ટતા છોડતો નથી. તેણે એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનો વેષ લીધો. અને તે મદાલસાને મદિરે આપ્યો અને વિચાર કર્યો કે જો હું તેને હરી જઈ, તો પણ તે મારે તામે થશે નહિ અને જો તેનાપર કંઈ અળાત્કાર કરું તો તે પોતાના સત્ય બડે બાળી ભસ્મ કરે માટે હું પણ ન ભોગવું અને ઋતુવજ પણ ન ભોગવે એવી યુક્તિ કરું. જગ પીવું પણ નહિ ને પીવા દેવું પણ નહિ અને દોળી નાંખું ત્યારેજ મારી દાઝ ઓળવાય. એમ વિચારી ઋતુવજને હાથ બાંધેલો મણિ કપડે કરી લેવાનો વિચાર કર્યો. જો કેળાણે ઋતુવજ પોતાના મિત્રોને મળવા જતો હશે, ત્યાં જઈ સરોવર પાસે પ્રપંચ કરીને કોઈ દુઃખમાં હુમેસો હોય નહિ! તેની પેટે ઋષિને વેપે કપાળે હાથ દબાવેડો. થોડી વાર થઈ કે ઋતુવજ સ્નાન કરવાને આવ્યો. તેની નજર પેલા બ્રાહ્મણ વેષમાં રહેલા દુષ્ટ પાતાલકેતુ ઉપર પડી કે તેણે પુછ્યું કેમ મહારાજ! દુઃખી દીસો છો તે જોડ્યો હું વરૂણ લોકમાં રહુ છું. મારું નામ અતિતેજ છે. એક બ્રાહ્મણને ઘેર રૂપવાન અને સુંદર કન્યા છે. તેની સાથે મારાં પુત્રનો વિવાહ કરવો છે. પરંતુ એ કન્યાએ પણ લીધું છે કે હું મદાલસાનો મળી જઈ તો પરણુ તે મદાલસા અયોધ્યામાં

પરણી છે. તેના પતિનું નામ રૂતધ્વજ છે. તે મણિ લેવાને હું જઈશું, તો મને તે ગામનો રસ્તો દેખાડશે શત્રુજિત રાજા ધણે સત્યવાદી છે અને તેનો પુત્ર ઋતુધ્વજ પણ તેવાજ ધર્મિષ્ઠ છે. તો તે આ ગરીબ બ્રાહ્મણનું આટલું કામ નહિ કરે ? આવું સાબળી ઋતુધ્વજે કહ્યું કે તમે જોને જોવા જાઓ છો તેજ આ પોતે. અને મણિ પણ મારીજ પાસે છે પણ તે કાઢને અપાય તેમ નથી. કેમકે મદાલસા એ જાણે તો ધણું ખોટું થાય. તેથી એ કાઢને અપાય તેમ નથી. તારે તે દુષ્ટ પાતાલકેતુએ ખીજી યુક્તિ કરી અને કહ્યું કે મને આજે અશ્વતર નાગના પુત્રો મળ્યા હતા. અને તેણે કહ્યું છે કે, આજે અમો અનુપમ વસ્તુ આણીશું તેથી તમે સંધ્યા-કાળ સુધી રોકાજો. તમે પાછા જશો નહિ. આથી ઋતુધ્વજે કહ્યું કે ઠીક પછી પાતાલકેતુ અશ્વતર નાગના પુત્રો પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે ઋતુધ્વજે હરાયું છે કે હું આજે મૃગયા રમવા આવી શકીશ નહિ. આમ બન્ને સ્થળે ખોટા સંદેશા કહ્યા. નાગપુત્રોએ જાણ્યું કે તેણે કહ્યું હતું હશે તેથી તેઓ સરોવરપર મૃગયા રમવા આવ્યા નહિ. અને ઋતુધ્વજ તેઓ અવસ્ય આવશે એમ ધારી તે રાત્રિસુધી રોકાયો.

આ દુષ્ટ દૈત્ય તરત તેજ વેપરી અયોધ્યા તરફ ગયો. ત્યાં જઈ પ્રપંચ કરી ઋતુધ્વજ અને મદાલસાને વિયોગ થાય એવું કાપટનું કામ કર્યું. આમ કરતાં તેણે રાક્ષસી માયાથી મદાલસાને ગુમ કરી દીધી આ ખબર થતાં ઋતુધ્વજે ધણુક ઉપાયો કર્યા પરંતુ કાંઈ વળ્યું નહિ. આથી સૌ નિરાશ થયા. આે સર્વ જગોએ શોક છવાઈ રહ્યો ઋતુધ્વજ પ્રિયપત્નીના વિયોગ દુઃખથી વ્યાકુળ થઈ ગયો. શરીરનું બન જતું રહ્યું અને વારંવાર મુખથી મદાલસાનું જૂ રટણ કરતો એ બાકજો બનીખોલવા લાગ્યો. મદાલસા ! તું ક્યાં ગઈ ? તું કેમ ખોલતા નથી ! અરે શું મારાથી રીસાઈ છુપાઈ રહીશ અરે આમ દગો દેવાથી અરે શું તું અખોલા લઈશ ? નહિ નહિ ! પ્રિયા ! તારે માટે તે શોભતું નથી ! સાધ્વી ! હે પતિવ્રતા ! એક વખત તો જવાબ આપી આ તારા પ્રાણને સ્નેહના અશ્રુચક્રી બીજવ ! આમ વારંવાર પોકારતો પત્નીના પ્રેમમાં ગરકાવ રહેલો યોગી વેષે દેશો દેશ અથવા સ્થળ સ્થળમાં પોતાની પ્રિય બામિનીનું જ સ્મણ કરતો અત્રપાત કરતો પર્યટન કરવા લાગ્યો. તેના માતા પિતા અદિએ કહ્યું કે તમોને મદાલસાથી પણ અધિક ગુણીયત્વ

હજારો કન્યા પરણાવીશું અને તમે પાછા ફરો. ઋતધ્વજે મદાલસા લાવી આપે તો પાછુ ફર. આવો શબ્દ કહ્યા તેથી સહુ નિરાશ થઈ ગેસી રહ્યાં. અને ઋતધ્વજ પોતાની પત્નીનો શોક કરતો બધે સ્થળે ફરી એક સ્થળે આસન વાળી સ્વરથ ચિત્તે મદાલસાનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો.

બીજે દિવસે માગના કુંવરો સવારે મિત્ર નહિ મળવાથી અયોધ્યામાં આવ્યા. ત્યાં આવા માઠા સમાચાર સાંભળી તેઓ મૂર્છાધીન થયા શુદ્ધિમાં આવતાં રૂદન કરતા મિત્રની શોધ કરવા લાગ્યા. ચાલતાં ચાલતાં ઘણી મુદતે મેળાપ થયો. ઋતધ્વજે તેઓએ કહ્યું. શું તમે મદાલસાને અહિં લાવ્યા છો? કુમારોએ કહ્યું કે તમે રાજપાટ તજી દઈ આશુ કર્યું? તમે જો કહો તો મદાલસા જેવી હજાર લાવી આપું અને તમે અત્રેથી ઉડી અમારી સાથે અયોધ્યા તરફ ચાલો આમ કેટલીકવાર તે મિત્રોએ રમઝમ કરી પરંતુ ઋતધ્વજની ટેક તેઓ બોલી શક્યા નહિ છેવટે તે કુમારોએ કહેવાથી તેના પતા અધતર નાગે કૈલાસપર શ્રી શંકરને પ્રસન્ન કર્યા. અને શંકર પાસેથી વરદાન મેળવ્યું કે મદાલસા ગુમ થઈ છે તે મળે તેમ કરો આથી શિવજી ઉપાય બતાવી કૈલાસ તરફ વિદાય થયા કુમારોએ ઋતધ્વજને સાથે લઈ શંકરના કહેવા પ્રમાણે યયુનાજમાં જઈ કર્યું કે તરતજ મદાલસા પોતાની રસનાએ ઋતધ્વજને સતી બહાર નીકળી. મારા સ્વામિનાથ ક્યા છે? આમ બોલતી જો બાકળી બની ગયેલી બહાર આવી બોલીકે હું ક્યાં આવી છું? મારા પ્રાણનાથ ક્યાં ગુમ રહ્યા? સ્વામીનાથ! કેમ બોલતા નથી? આમ બોલતી નીચે પડી. થોડીવારે કુમારોએ કહ્યું સતી! ધીરજ રાખો આમ કહી સંવળી બીના કહી બતાવી.

મદાલસાને ઋતધ્વજ બન્ને ખુબ ભાવથી બેટયા આથી ઋતધ્વજે તેના મિત્રોનો તથા તેના પિતાનો ઉપકાર માન્યો. અહિંથી રમ્મ લઈ ઋતધ્વજ અને મદાલસા અયોધ્યા આવ્યાં અને તેણે માતા પિતાને પ્રેમથી વંદન કરી પુરને શોભાવ્યું પુરનાં માણસો આ પવિત્ર દંપતીનાં દર્શન કરી ખુશી થતાં હતાં. પાતાલકેતુ પોતાની માયા વખતો વખત દેખાડતો એક વખત અતિતોને ભોજન કરવા નોતર્યા તેમાં દુષ્ટ દૈત્ય પાતાલકેતુ પણ અતિત વેષે આવી અને સંવળી સામઘી ગાયાએ કરી જમી ગયો તેથી ઋતધ્વજે તેના કેસ

પકડી જમીનપર પછાડ્યો અને તેનો જીવ લીધો. અહા ! ધન્ય છે પતિ પ્રત્યેના પ્રેમમાં રહેનાર મદાલસાને ! ! ! ધન્ય છે દંપતી તમોને અને તમારા પરસ્પર પ્રેમને ! ! !

માર્કેડંય પુરાણ.

નર્મદા.

પ્રતિષ્ઠાન નામના નગરમાં સોમશર્માનામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને નર્મદાનામની એક પુત્રીહતી. નર્મદાને નાનીમૂકી તેની માતા મરણને શરણુથઈ. ત્યારપછી તેનોપિતા મહાકાળ જવરથી પીડાવાલાગ્યો. ત્યારે તેણે નર્મદાને પોતાના મિત્રને સોંપી. તેનોપિતા પણ થોડાવખતમાં મરણુપામ્યો. તેનામિત્રને કાંઈ સંતાન નહિહતું. તેથી તેણે નર્મદાને ઉછેરી મોટીકરી અને ધર્મ, નીતિ, વેદ, પુરાણાદિશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, સંગીત અને યોગ વગેરે વિદ્યાભણવી વિદ્યાન બનાવી જેવી તે હુશિઆર તેવીજ સ્વભાવે સરલ, રૂપે સુંદર અને વિનયવાળી હતી. તેનાં લગ્ન તેનાજેવા સ્વભાવવાળા સાથેજ કર્યુંહતું. પરંતુ તે મરણુપામ્યો. આમ પાંચવખત સગપણુ કર્યું અને પાંચેવખત તે પરિણામ આપ્યું તેથી નર્મદાએ તપશ્ચર્યા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને તેણે એટલીતો તપશ્ચર્યા કરીકે તે એજશરીરે સ્વર્ગમાં જવાને સમર્થથઈ. આ વિદુષી સર્વદા સભાજીતતી એકવખતે દેવતાઓની સભામાં નર્મદાએ કહ્યુંકે—મારાં માતાપિતાએ પાંચવખત સગપણુકર્યું પણ દૈવચ્છાથી તે પાંચેવર વિવાહથયાપહેલાં કૈલાસને પાગ્યા. એમાં 'મારો શો અપરાધ છે ? તે સર્વ દેવતાઓ. મનેકહો અને તેને કહ્યાણુનો માર્ગ બતાવો દેવસભાએ કહ્યુંકે નર્મદા ! એમાં તમારો કાંઈ અપરાધ નથી. હવે તમે પૃથ્વીમાંજઈ “ ત્રણદિવસમાં જે માણસાણિ ગ્રહણુકરશે તેની જીવતાંહુધી હું મન-વચન અને કાયાવડે એકરૂપથઈ સદા આજ્ઞામાંરહી ભકિતને આચરીશ, અને દેવરૂપ માનીશ આ પ્રમાણે જાહેરકરો. એમકરતાં જોકોઈ ન પરણેતો પછી તમે એ પાપથી મુક્તથશે. નર્મદાએ તેમનાં આવાં વચનો સાંભળી પ્રયત્ન કરવામાંડ્યો. પણ તેના તેજથી અંગજાનજા તેસાથે વરવાની કોઈ હિંમત કરેનહિ. જેવટ એક આધિ, વ્યાધિથી ભરપૂર, મહારોગથી ઘેરાયેલા સ્વભાવે કુર અને લોભ વગેરે સર્વ અવગુણથી ભરેલા કૌશિક બ્રાહ્મણે હાપાડી. નર્મદાએ તેના રોગથી સ્થગ ન હાવતાં તથા લોકની હાંસીની દરકાર નહિ રાખતાં તરત તેસાથે હ-

ધર્મેર લગ્નકર્તૃ. પત્ની તે પતિની પ્રીત્યુપેક્ષથી નિર્ભળભાવે સેવા કરવા લાગી. રોગથી તેના શરીરમાં લોહી, પણ વહેતાં હતાં તેની સુગ ન લાવતાં સાફકરી પતિસેવા માટે સાંસારીક સુખને તેણે તિલાંજલિજ આપીહતી. પતિમક્તિજ ઉન્નતિનું કારણ છે આમ તેણે સિદ્ધાંત દર્શો હતો. પતિના શરીરમાંથી લોહી તથા પણ નિકળ્યાં કરતાં તોપણ તેનાતરફ જરાપણ ગ્વાનિ નહિલાવતાં રાત દહાડો તેને સુવાડતી, ઉઠાડતી, નવરાવતી, વસ્ત્રો પહેરાવતી પોતાને હાથે જમાડતી. એમ અનેકપ્રકારે પતિની સેવા કરતી. વળી વિનય વાણીથી વિમળ વાક્યો બોલી સંતોષ પમાડતી, અને કહેતી કે—પ્રાણુનાથ ! મારામાં કાંઈપણ ભૂતનેલીધે અપરાધો થયા હોયતો ક્ષમા કરશે. આપને શું પ્રિય છે ? આપ જે કહો તે કરવા આ દીનત્રાસી તૈયાર છે. આપ્રમાણે બોલી તે કૌશિકને આનંદ આપતી. તે સતીની સોબત થકી તે બ્રાહ્મણની અજ્ઞાનતા દૂરથઈ. અને તે બે.દ્યો કે—સતિ ! માતાજન્મમાં મેં આજ દિવસસુધી અસંખ્ય પાપકર્મ કર્યાં છે જેથી તેનો વિનાશ થવા ઉત્તમ એનું કાંઈપણ તીર્થ મને કરાવ. પતિનાં મુવાક્યો સાંભળી પ્રસન્નથઈ તીર્થ કરવામાટે તેનેલગ્નને તે વિદાય થઈ તીર્થોકરી પાછાફરતાં રસ્તામાં ચોરીના બોટા બનાવથી નપે.નિધિ માંડવ્ય ઋષિને શળીએ ચડાવેલા તે જંગોએ થઈ અંધારી રાત્રે તેઓ નીકળ્યાં તેમાં અગ્નિજ્વાલાં કૌશિક તેને અટકીજવાથી જરા પીડાયા હશે તેથી માંડવ્યે તેને શાંપ આપ્યો કે—હું આવા દુઃખમાં છતાં મને સ્પર્શ કરનાર મહાદુઃખી થઈ સૂર્યોદયથતાં યમદાર જાઓ આ સાંભળી નર્મદા બણી દિલગીર થઈ. તેણે સતીત્વપણથી પતિને બચાવવા પોતાના પ્રભાવથી સૂર્યોદય થતાંજ અટકાવીદીધો. અને અંધકારમાંજ ત્રેલોકપીડાવા લાગ્યું તેથી સર્વદેવે.એ તેને વિનવવા સતી અનમુયાને મોકલ્યાંઅ નેતે નર્મદાપસે આન્યા નર્મદાએ સતીમાતાને આવતાં જોઈને બિડી સામ જઈ યોગ્ય સત્કાર કર્યો.સતી અનમુયા પ્રસન્ન મુખેકરી બોલ્યાં—પુત્રી નર્મદા ! તું કુશળ છે ? તારા પ્રાણુપતિના મુખ દર્શનથી અ નંદમાં છો ? તારા કથ્યાણુના ઉદયની સિદ્ધિના મૂળરૂપ ધર્મ કુશળ છે ? તું તારા પ્રિયતમને દેવથી પણ અધિક માનેછે ? પુત્રિ ! પતિના ચરણની સેવા એજ સત્કુળમાં ઉત્પન્નથનારી સ્ત્રીઓને ઉત્તમ છે. જેને પતિ એજ પ્રાણુછે, જેને સદૃશુણે એજ આ ભૂપણુ છે, સાસુ સસરા એજ જેને તીર્થરૂપ છુ, નણુદો એજ જેને બેનો છે, જેને દીયર એ દીકરા બરોબર છે, દેરાણી એ દીકરી બરોબર છે,

જેઠાણી એ જેને માતૃતુલ્ય છે, જેને શીઘ્ર એજ ધન છે, પતિવ્રતા સ્ત્રીઓજ જેને બેનપણીઓ છે, જે મન, વચન, કર્મ અને કાયાથી પતિને દેવજેવો ગણી પૂજે છે, જે પોતાનો પ્રાણ જતાંસુધી પણ જે પતિનુંહિત કરેછે, જે પતિનો સુખે સુખ અને દુઃખે દુઃખ માને છે, જેને પતિનું મુખ જોવાનુંજ વ્યસન છે, તેના ગુણો સાંભળવાનીજ ઇચ્છા હોયછે, પતિ ગમેતો દુર્ગુણી, લૂસો લંગડો, કે રોગી વગેરે અનેક ખોટા ખાંપણ કે દોષવાળો હોય તોપણ જે તેની કાંઈ દિવસ અવગણના કરતી નથી અને જે પતિનેજ તન, મન અને ધન સમજે છે, એવી જે પતિવ્રતા સ્ત્રી હોય તેને દેવ, દાનવો, અને ત્રિગુણાત્મક પ્રભુ આધીન હોય એમાં નવાઈજ શી ? એવી જે સ્ત્રી હોય તેજ સતી, જેને પતિવ્રતા, તેજ કુળવાન કન્યા, અને તેજુજ બન્ને કુળનો ઉદ્ધાર કર્યો તથા તેજુજ આ પૃથ્વીને પવિત્ર કરી એમ સમજવું, તેને લીધેજ મૃત્યુલોકને દેવોએ વખાણ્યો છે.

પુત્રિ નર્મદા ! તારા સ્વભાવિક પ્રેમથી, શીઘ્રથી, આચરણથી તથા તારાં વૃત્તાંતથી તુંપણ સતીઓમાં શ્રેષ્ઠ છે તું કેને વંદનીય કે માનવા યોગ્ય નથી ? આપ્રમાણે નર્મદા અનસુયાના મુખથી પોતાનાં વખાણ થતાં સાંભળી ધીરેસાદે શરમિદે મોઢે બોલીકે-તણ લોકને પવિત્ર કરનાર માતૃશ્રી ! હુંતો અશાસમાન સતી જનોના ચરણની રજરૂપછું દીનદામીને વખાણી ઉંચે શામાટે ચડાવે છે ? આપ જગતજનની છો. ત્રૈલોક્યના આભૂષણરૂપ સદાચરણવાળાં સતી પાસે બેસવા, કે બોલવાને દર્શન આપ્યું તેથી હું મારામનને પૂર્ણ ભાગ્યવંત સમજુંછું મારો જન્મ તથા જીવિત આજે સફળ થયાં છે. આ પ્રમાણે બોલી સતી નર્મદા હાથ જોડી ઉભી બગવતી અનસુયાએ કહ્યું કે મને જે પ્રસન્ન કરવાને ઇચ્છા ધરાવતી હોતો તે તારા પતિના કાર્યમાટે ઉપાય કરવાથી લાભો દુઃખનાં ભોક્તા થય છે તેથી તારે તેઓના સુખનો ઉપાય યોજવો જોઈએ નર્મદા માંડવ્ય ઋષિના આપવિશે સર્વ હકીકત કહીબતાતી. તેથી અનસુયાએ કહ્યુંકે હવે તારૂં અમંગળ (પતિનું મરણ) થશે નહિ તેમ હું મારા સત્યવ્રતથી તને મદદ આપીશ. અનસુયાનાં આવાં સંતોષતક વચ્ચે સાંભળી નર્મદાએ ટીકર જોડી ઇશ્વરપ્રાર્થના કરી. નર્મદાનું સસ જોઈ સર્વ દેવ ધન્ય પ્રસન્ન થયા. ધન્ય છે પતિમાં પ્રેમ રાખનારી નર્મદાને !!!

પુરાણેતીહાસ.

કૌશલ્યા.

કૌશલ દેશના રાજાને સુંદર સ્વરૂપવાન કૌશલ્યા નામની પુત્રી હતી. તેનું લગ્ન અયોધ્યાપતિ દશરથ રાજા સાથે કર્યું હતું. એક દિવસે લંકાધિપતિ રાવણે બ્રહ્માને પ્રશ્નકર્તા કે-હે દેવાધિદેવ ! માંડે મરણ કોના હાથથી થશે ? ત્યારે બ્રહ્માએ ઉત્તર આપ્યો કે-તાંડે મૃત્યુ દશરથ સુત શ્રીરામચંદ્રના હાથવડે થશે. આ સાંભળી રાવણ ચિંતાગ્રસ્ત થયો, અને દશરથને મારીનાંખવા નિશ્ચય કર્યો આ શોકજનક ખબર નારદજીએ દશરથના પિતાને કહ્યા તેથી તે ધ્યેયજ્ઞ બેઠા પામ્યા. પછી કૌશલ્યા અને દશરથને વહાણ વાટે સમુદ્રમાં કોઇ નકળીશકે એવીરીતે દૂર મોકલીદીધાં પરંતુ એવાત રાવણે જાણીતમ સમુદ્રમાં જઈ કૌશલ્યાનું હરણ કરી વહાણ ભાંગી નાંખ્યું; તેથી દશરથ રાજા સમુદ્રમાં પડ્યા. ઇશ્વરે ઝાંઝી દશરથ રાજાને વહાણનું પાટીયું મળીઆવ્યું તેથી તે જ બેઠમાં કૌશલ્યાને રાખી હતી તે જગાએ આવી ચડ્યા. તે બેઠમાં ફરતાં ફરતાં તેને એક પેટી મળીઆવી, આવખતે તે પેટીનો રક્ષક માળી પણ અત્રે હાજર નહિ હતો. આથી તેણે તે પેટી ઉઘાડી અને જુએ છે તો મોઢેથી કૌશલ્યાજી દીઠાં. આ જોઈ તેઓ પ્રસન્નથયાં. કૌશલ્યાએ એકદમ પેટીબહાર કુદકોમાર્યો અને તે દંપતી ભવથી બેઠયાં, એટલામાં તે સ્થળે ભગવાન નારદજી મણુ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં તેઓને આશીર્વાદ દઈ તે બન્નેને તે પેટીમાં બેસારી નારદજી સ્વધામ પ્રત્યે વિરામ્યા.

એક દિવસે રાવણ સભા બરી બ્રહ્મા પાસે હસીને બોલ્યો કે મેં તમારું સર્વ વધું વૃથા કર્યું. ત્રૈલોક્યને વિષે મારા જેવો બળવાન અને ભગ્યવાન કોઇ પણ છે નહિ મેં દશરથને મારી કૌશલ્યાને કેદ કરીછે એથી હું નિર્ભય થયોહું. બ્રહ્મા બોલ્યા—રાવણ ! માંડે વચન કહિપણ વૃથા થવાનું નથી. લખ્યા લેખ કોટિ ઉપાયથી પણ મિથ્યા થઈશિકતા નથી. એ વરકન્યા સુખેથી સાથે રહી આનંદને અનુભવે છે. રાવણે કહ્યું પણ એ કામ મેં મારા હાથથીજ કર્યું છે, તે હું કેમ સાચુંમાનું ? જો દશરથ અને કૌશલ્યા સાથે મળેલાં હોયતો તમો જ કહો તે હું આપીશ, આવું વચન કહી એક દૂતને મોકલી માંડી પાસેની પેટી મંગાવી સભા સમક્ષ પુછી કરી. તો માંડેથી દશરથ અને કૌશલ્યા નિકળ્યાં આ જોઈ રાવણ હોઈ કરી બોલ્યો કે-અરે ! જેમકી શંતુની

ઉત્પત્તિ થનાર છે તેને હું કેમ જીવતો મૂકું! આમ કહી તેને હ-
ણવા તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ યકચ કરયું આ જોઈ બ્રહ્માએ કહ્યું કે તે
મને વચન આપ્યું છે તેથી હું માર્ગશ્રુત કે આ બન્નેને નહિ હણતા
અચાચ રાવણે કહ્યું તમે જાણું ગમેતે માગશે તે હું ત્વરાથી
આપીશ પરંતુ આ બન્નેને જીવતાં રાખીશ નહિ આથી કૌશલ્યા
કંપવા લાગ્યા તેથી દશરથે તેને ધીરજ આપી, અને કહ્યું કે જો
તે આપને મારવા સામે આવશે તો તે દુષ્ટનાં દશેશીશ ખેંચીકાઢ
ઘડને ધુળસાથે રોળાતું કરીશ ક્ષત્રિયપુત્રનો ધર્મ છે કે શત્રુને હણી
રણમાં વિજય વર્તાવવો. કહેવત છે કે—“હણતાને હણીએ તેમાં
પાપ દોષ નવ ગણીએ” રાવણે બ્રહ્માનું વચન નહિ માનતાં આ
કુર કૃત્ય કરવા વિચાર કર્યો. એટલામાં સતી મંદાદરીએ આવી
પોતાના પતિને કહ્યું સ્વામી! એ નિરપરાધીને માર્યે શું સરશે? આ
પૃથ્વીમાં કોઈ અમર રહેવાનું નથી. પ્રાણીમાત્રને માથે કાળમમે
છે. આ પ્રમાણે કેટલાંક નીતિ વચનો કહ્યાં અને બ્રહ્માનું વચન
પાળવાં કહ્યું આથી રાવણનું ક્રોધ શાંત થયો અને દશરથ તથા
કૌશલ્યાને બ્રહ્માના હાથમાં સોંપ્યાં બ્રહ્માએ દેવતાઓ સાથે દશ-
રથ તથા કૌશલ્યાને અયોધ્યામાં પહોંચતાં કર્યા. આ દંપતીને
જોઈ દશરથના પિતા ધણાજ પ્રસન્ન થયા. કૌશલ્યા પતિ પરાયણ
હતાં તેથી તેનું મન સાંસારિક બાળતો તરફ સહેજ વિરક્ત રહેતું.
તેઓ રાજ્ય કારભારમાં થોડોભાગ લઈ બાકીનો તમામ વૃષ્ટત અ-
ધ્યાત્મ ચિંતનમાં તથા પરમાર્થના કાર્યમાં ગાળતાં હતાં. સર્વ કાસ-
નાનું પર્ણવસ્ત્રાન પતિમાં કરી ગમ્મ રહીને આત્મલાભ સાધન કરતાં
દશરથ રાજ્યએ એક યજ્ઞકર્મો હતા. તે યજ્ઞમાં તે સંતીએ સારી
પેટે ભાગ લીધો હતો. ત્યારપછી તેને પેટે ગર્ભ રહ્યો. અને ચૈત્ર
મહિનાની નવમીને દિવસે મધ્યાહ્નકાળે તેમણે એક પુત્રને જન્મ
આપ્યો. દશરથ રાજ્યએ આ પુત્રનું નામ જયોતિર્વિદ્યોને પૂછીને
શ્રીરામચંદ્રજી એવું પાડ્યું. તે રામચંદ્રજીએ ભવિષ્યમાં પોતાનાં
ઉત્તમોત્તમ કાર્યોથી લોકોને પ્રસન્ન કરી પોતાના નામને સાર્થક કર્યું.
રામચંદ્રજી પિતાનું વચન પાળવા પોતાના વધુ સીતાજી તથા
લઘુઅધુ લક્ષ્મણજી સાથે વનવાસ જવા નીકળ્યા, આ વખતે કૌ-
શલ્યાએ પુત્રના વિયોગાગ્નિથી ઘાથુંજ રૂદન કર્યું કે જેથી કંઠ-
કાળમ્તના માણસો પણ રૂદન કરવાલાગ્યા અને શ્રીરામચંદ્રજીની
નમ્ર વિનંતિથી રામચંદ્રજીને માતૃભાવથી છાતીસાથે આંખી આશીષ
દઈ રાખ્યાં.

રામના વનવાસ ગયા પછી દશરથ રાજા બહુજ ખિન્ન થઈ ગયા અને મૂર્છિત દશામાં દહાડા ગાળવા લાગ્યાં. તે સમયે કૌશલ્યાએ તેમના પદાંગની પાસે બેસીને અનેક ઉદાહરણો આપી તથા અનેક કથાઓ કહી તેમનાં મનને ધીરજ આપી હતી. કૌશલ્યાએ પાંચ રાત્રી સુધી ધીરજ આપવા છતાં છઠી રાત્રીએ દશરથ રાજાએ રથું કે—સતી કૌશલ્યા ! મેં તમારા સુકુમાર બાળક પુત્રને વનવાસ આપીને બહુજ અનર્થ કર્યો છે. હું સ્ત્રીનાં એક ક્ષુદ્ર વચનથી આ સમયે બંધાઈ ગયો છું માટે તમે મને ક્ષમા કરો. હું કૌશલ્યા ! તમે શતરૂઓને પણ ક્ષમા કરનારાં છો તો મને શા માટે ક્ષમા કરતાં નથી. પતિ ગુણી હોય કે ગુણહીન હોય પરંતુ સ્ત્રીનો પતિજ સર્વસ્ત ગણાય છે. ધર્મ જાણનારી સ્ત્રીઓએ પતિનો અનાદર કરવો યોગ્ય નથી—આ જગતમાં લોકોની ચડતી અને પડતી વારંવાર થયા કરે છે. તે તમારા જાણવામાં છે કારણ કે તમે ઇતિહાસ અને પુરાણોનો અભ્યાસ કરેલો છે. તમે મારા તરફ સ્નેહ બાવથી વર્તજો પરંતુ મારા કૃય તરફ કોઈ પણ જાતનો દ્વેષ બાવ આણુશો વહિ. સતી શીરોમણી કૌશલ્યાજી આનાં ત્રિવેક અને દીનતાભર્યા દશરથ રાજાનાં વચનો સાંભળીને અત્યંત ખિન્ન થઈ ગયાં અને તેમનાં નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારાઓ વહેવા લાગી અને તે પોતે પોતાના મનનેજ દબકાં દેતાં બોલ્યાં કે—મારા પુત્રને વનવાસ આપતી વખત મેં પ્રથમ દશરથ રાજાના તરફ જે ઉદ્વેશીનતા બતાવી હતી તથા આવેશમાં આવી જઈને જે કંઈ કહ્યું વચનો કહ્યાં હતાં તેથી તેમના મનમાં ઝોંધું આડ્યું જણાય છે. જ્યારે હું સ્ત્રીઓના ધર્મને જાણનારી થઈને આવા દુઃખદાયક સમયમાં કંઠેર બાવથી પતિ તરફ વર્તું. ત્યારે પછી મારામાં ને કેકેયીમાં ફેર શો ? દશરથ રાજા પોતાની પત્નીને દલપાંત કરતાં જોઈને તેમનાં મનને સમજાવી પ્રશંસા કરવા લાગ્યાં. પુત્રના વિયોગથી દશરથરાજાએ કૈલાસવાસ કર્યો. આથી કૌશલ્યાના દુઃખમાં ઉપેરો થયો છતાં પણ કૌશલ્યાએ ધીરજ રાખી કથીના દુઃકૃત્યને મનમાં આણ્યાં નહિ આથીજ કૌશલ્યાને ધન્યતા છે !! રામાયણ.

કૈકયી.

૧કૈકયી એ કેકય રાજાની પુત્રી અને દશરથની ત્રણ

૧. કેકયો બાળક હતી તે વખતે એના પિતા કેકય રાજાને ત્યાં મોઢાં ઋષિ રહેતા હતા તેની મા એ ઋષિદેવની પૂજા કરીને

શ્રીમાંની એક તેના પિતાએ તેને નાની ઉમ્મરમાંથી વિદ્યાદયન કરાવીને ડાહી અને ગૃહરાણી કર્યા હતાં. તેમના પિતા તરફથી તેનામાં રાંજગુણ ઉતરી આવ્યો હતો. તેનામાં માત્ર એક હીઝાઇનોજ દુર્ગુણ હતો. અને કાચા કાનનાં પણ હતાં. જેને યોગે પોતાની પાછલી ઉમ્મરમાં અપકિર્તિને પ્રાપ્ત થવું પડ્યું હતું. કેકયી પરણ્યા પછી દસરથ રાજની પાસે સેવારૂપી ઉત્તમ ગુણોથી માનીતાં થઇ પડ્યા હતાં એકવાર જ્યારે દેવતાઓ અને અસુરોં વચ્ચે મોટું યુદ્ધ આરંભ્યું ત્યારે દેવોએ દસરથને સહાય કરવાને આમંત્રણ કર્યું હતું. દસરથ રાજ દેવોનાં આમંત્રણને માન આપી ત્યાં મદદ લઇને ગયા હતા. તે સમયે કેકયી ઘણો આશ્ચર્ય કરી યુદ્ધ જોવા દશરથ રાજ સાથે ગયાં હતાં રાત્રે યુદ્ધમાં જ્યારે દસરથે રાક્ષસો ઉપર હથેલી કર્યો ત્યારે મહા માયાવી રાક્ષસ શંખર તેમની સામે યુદ્ધ કરવાને ચઢી આવ્યો અને તેણે પોતાની માયાથી દસરથ રાજને નિદ્રાવશ કરી રથની ધરી ભાગી નાંખી હતી. આ વખતે કેકયીએ નીચે ઉતરીને યુદ્ધ પુરું થયું ત્યાં સુધી રથની એક તરફની ધરીને પોતાની કાંધપર લઈ રણના મેદાનમાં સત્રુની સામે રથને ટકાવી આંદર બેઠે બેઠેજ હાજરો દૈત્યોને મારી વિજય મેળવવામાં દસરથ રાજને સહાય કરી હતી આ વખતે તમને કેકયીનોજ આશ્રય હતો. જે તે વખતે કેકયીએ રથની ધરીને ધરી રાંખી ન હોતતો. દસરથનો પરાજય થવાનો સંભવ હતો. સ્ત્રીઓ પણ સમયાનુસાર કેટલું બધું પરાક્રમ કરે છે. તે કેકયીએ દેવાસુરના યુદ્ધમાં પતિની સહાયે રહીને આપણને બતાવી આપ્યું છે કેકયીના આવા સાહસ બધા કામથી દસરથના હૃદયમાં ઘણો પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો અને તે બોલી ઉઠ્યો કે-પ્રિયા ! માગ. તું કહે તે આપવાને હું તૈયાર છું. અગ્રાધ્યાનું રાજ્યાસન પણ તારા પરાક્રમ આગળ તુચ્છ છે. તું મારી પાસેથી જે વર માગી લે. કેકયી બોલીજ હાલમાં મારે કોઇ પણ જાતનો વર જોગતાં નથી. પરંતુ જ્યારે મને જરૂર પડશે ત્યારે

નિલ બોળન કરતી. એક દિવસે કેકયીની માને કોઇ દારણસર બાહર જવું પડ્યું તેથી પૂજનનું કામ કેકયીને સોંપ્યું. કેકયી પૂજન કરવા ગઇ તો તે ઋષિને સગાધિરથ જોયા તેથી કેકયીએ મરકરી કરી મ્હોડે મસ ચોંગડી અને હસવા માંડ્યું ઋષિએ તેને શાપ આપ્યો કે તને સર્વજન ધિક્કારશે, આવાત તેની માતાએ જાણી તેથી ઋષિપાસે ક્ષમા માગી. તેથી તેણે કહ્યું કે કેકયી એક વખત મહા યશને પ્રાપ્ત થશે,

તે માગી લઇશ. પછી દેવાસુર યુદ્ધ પુરું થતાં તેઓ અયોધ્યામાં આત્માં કેકયીની ખતાવેલાં પરાક્રમથી રાજા તેના ઉપર પ્યારથી લુપ્ત થઇ ગયા- અને સર્વ રાણીઓમાં કેકયીનું વધારે મન રાખવા લાગ્યાં.

દશરથ રાજાને કેકયી ઉપરાંત કૌશલ્યાને અને સુમિત્રા નામની શીલસંપન્ન રાણીઓ હતી. તેમાં સૌથી વડાં કૌશલ્યાને પેદા રામ, કેકયીને ભરત અને સુમિત્રાને લક્ષ્મણ તથા શત્રુઘ્ન નામે પુત્રો હતા. આ સર્વમાં રામ વડા હતા તેથી દશરથે તેમને રાજ્યાભિષેક કરવાનો વિચાર કર્યો. અને જ્યારે સધળી તૈયારીઓ થવા લાગી ત્યારે દુષ્ટ બુધિવાળી મંથરાની ઉસ્કેરણથી કેકયીના મનમાં પ્રથમ દશરથે જે બે વરો આપેલા હતા, તે માગવાનો દુષ્ટ વિચાર આવ્યો. ભરતને રાજ્યાભિષેક કરવાની માગણી કરવાને મંથરા નામની દાસીએ તે સતીને કાન બંભેર્યા. રામનું છેક પુરું કરવાનો તેના મનમાં લેશ પણ વિચાર ન હતો કારણકે તે બહુત્ર ગણેલ અને શુરી ક્ષત્રાણી હતાં- તેમનામાં માત્ર પારકાના કેવા ઉપર દોરાઇ જાનો દુષ્ટગુણ હતો. તેથી વખતો વખત ખોટા માર્ગે હંતરી જતાં હતાં, મંથરા મહા ખટપટી અને અટપટી જાળવાળી દાસી હતી, તેથી તેણે કેકયીને કહ્યું કે-તમે રાજા પાસે માન પામતાં અને તમારો પુત્ર સદગુણ અને વિદ્યાગુણ સંપન્ન હતાં કૌશલ્યાના પુત્રને રાજ્ય ગાદી મળે એ કાંઈ તમારું જેવું તેવું અપમાન નથી, મહારાજા દશરથે તમને બે વર આપેલાં છે તેમાંથી એકવર વડે તમારા પુત્ર ભરતજીને રાજ્યગાદી અપાવો અને બીજા વરવડે રામને વનવાસ અપાવો કે જેથી ભરતજી નિર્ભય થઈ રાજ્ય ભોગવે દુષ્ટ મંથરાના દુષ્ટ ઉદ્દેશને લઈ કેકયી પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલી જઈ રઘુકુળના મહારાજા દશરથના માહાત્માને વિસરી ગયાં; અને ચઢાઉપણે પોતાના પુત્રખાટે અયોધ્યાની રાજ્યગાદી અને રામને માટે ચૌદ વરસનો વનવાસ માગી લીધો પ્રિય વાંચક વૃદ્ધ ! ગમે તેવા સદગુણીને પણ સંગતની અસર થયાવગર રહેતી નથી. કેકયી જેવી સદગુણી, શાણી અને પતિવ્રતા ધર્મમાં પ્રવીણ હતી તે સધળું સ્વપ્રવૃત્ત થયું. રામ, લક્ષ્મણ, અને સીતાજી વનવાસ સીધાવ્યાં. સન્તારીઓને કેકયીના ચરિત્તનો એટલોજ સાર મહાયુ કરવો જરૂરનો છે કે કોઈ દુષ્ટ મનુષ્યની સંગત ન કરતાં સાચી ખેટી વાતપર આધાર નહિ રાખતાં તેઓથી સાવચેત રહી આવતું જોઈએ, મં-

ધરાના ચડાવ્યાથી ભરતજીને તેને મોમાળથી અયોધ્યામાં તેડાવ્યાં. પણ અહિ આવી ભરતજી એ વિડલબંધુને વનવાસ આપ્યાથી મુસ્સે થઇ કેકયીને ઠપકો આપ્યો અને રામની પાદુકા રાજગાદી ઉપર પધરાવી પોતે પણ વનમાં તપશ્ચરણ અર્થે ગયા આથી કેકયીને અત્યંત પસ્તાવું પડ્યું હતું.

રામાયણ.

સુમિત્રા.

સુમિત્રા અયોધ્યાના ભૂપતિ દશરથ રાયનાં ત્રીજી પત્ની થતાં હતાં તેની કૂંઝે લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્ન જેવા એ સર્વગુણ સંપન્ન પુત્રો ઉત્પન્ન થયા હતા સુમિત્રા પોતાના પતિ દશરથ રાજા પેતાની શોક કેકયી ઉપર પ્રતિ રાખતાં તે છતાં પણ તે સતી પોતાના પ્રતિપર પ્રેમ રાખી નેહથી નીડાળતી હતી તેમની શોકપોના પુત્ર રામ તથા ભરત ઉપર પણ તે પોતાના પુત્રવત્ પ્રેમ રાખતા હતા. તેનાજ શિશુલુથી લક્ષ્મણ તથા શત્રુઘ્ન ઉત્તમ ગુણવાળા થયા હતા, ને પોતાની શોકપો સાથે સહીઅર તથા સગી બહેનો બરાબર પ્રીતિ રાખતાં હતાં. તેના ગુણથી અને તેમની નમ્રતથી કૌશલ્યા પણ તેમને ઘણાંજ ચહાતાં હતાં. સ્ત્રીઓમાં વિવેક, નમ્રતા, 'સુશીલ પાણું' અને ચાતુર્ય વગેરે કેટલાંક ગુણો હોવાથીજ તેઓ પોતાનાં સ્નેહીઓમાં કૃપા પાત્ર થઇ શકે છે. પરંતુ પોતની બરોબરી ધરાવતી શોકપોની પાસે પ્રતિપાત્ર થવું એ કેટલા ઉચ્ચ ગુણોનું કામ છે? આ ઉપરથી સતી સુમિત્રાની નીતિની રીતિનું ભાન સહુ વાંચકોને થશે.

સતી સુમિત્રાના જીવન ઉપર વિચાર કરીએતો પોતાના પુત્ર લક્ષ્મણને જે દેવતાઇ ગુણો પ્રાપ્ત થયા હતા તે સંધર્ષ એ સતી માતઃ સુમિત્રાનાજ પ્રતાપ હતા સુમિત્રાનું અપૂર્વ જાતનું શુશિક્ષણ લક્ષ્મણને હૃદયમાં સ્થળો સ્થળ રમી રહેલું હતું તેનું યથા સ્થિત વર્ણન હવે સમજવામાં આવશે. બ્યારે કેકયી દુષ્ટ મથુરાની દુષ્ટ સદ્ગાદથી સ્વભાવે કૂર અને તોગરસી થઇ ત્યારે અયોધ્યાની આશાને નિષ્ફળ અને નિર્મૂળ કરી દીધી અને રાજા દશરથને હણવા તૈયાર થઇ. બ્યારે રામચંદ્રજી પિતાનું વચન પાળવા માટે વનવાસ વેઠવા તૈયાર થયા, બ્યારે દશરથના વિદ્વાપથી આખી અયોધ્યા સ્મશાનવત્ જેવામાં આવી આ વખતે સતી સુમિત્રાએ શું વર્તન રાખ્યું? રામ ઉપર તે કૌશલ્યાની બરોબર ભાવ રાખતી

તે પોતાની દુષ્ટ શેઠ કે કચ્છીના બેલવા સામુ નહિ જોતાં વનમાં જતા લક્ષ્મણને સિદ્ધિ આપવા લામી કે હે પુત્ર ! તું મને ધણેજ વહાસો છે તો પણ હું તને મોટા ભાગ સમય દ્રવી સાથે વનવાસ વિચરવા રજા આપું છું. રામને તું પિતાસ્ત સમજી, સર્વદા તેની આજ્ઞાનું પાલન કરતાં સીતાને માતા સમાન ગણી તેની સેવા કરતાં અરણ્યમાં ઉભેલાં ઘાટાં ઝડોને તું અયોધ્યા ધારજે. હે પુત્ર ! હવે તું સુખેથી સીધાવ આ વાડયો સુમિત્રાના જ્ઞાનમય હૃદયની ઓળખાણ અર્પે છે. લક્ષ્મણ વનમાં જતાં સુધી પણ તેની ધીરજ અને સહન શીલતા આ સર્વ ગુણોને સતીની મહત્ત્વ દેખાડનારા છે. લક્ષ્મણ પોતાની યુવાવસ્થામાં દેવતા બરોબર થયા એ સતી સુમિત્રાનોજ પ્રતાપ ! ! ! સુમિત્રા સત્ય ધર્મપર અપૂર્વ શ્રદ્ધા રાખતાં હતાં દશરથ રાજા રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાના વનમાં જવાને લીધે તેમના વિયોગથી ચેષ્ટા હીન થઈ મરવા સમાન અવસ્થાએ કૌશલ્યાના આરડામાં પડ્યા હતા આ સમયે કૌશલ્યા પુત્રના શોકથી બેશુદ્ધ થઈ પડ્યાં હતાં તે વખતે સુમિત્રાએ કૌશલ્યાને નિનયથી કહ્યું કે બહેન ! તમ રો રામ સર્વગુણનું સંકૃત છે. તે પુરૂષને કદી પણ વિપત્તિ પડવા સંભવ નથી. તેને માટે માતૃ ભાવ રાખી વૃથા રોવાનું કે શોક કરવાનું શું કારણ છે ? જુઓ કે તમારો રામ સત્યવાદી છે તેથી પિતાની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન ન કરતાં અયોધ્યાને છોડી વનમાં વિચર્યા છે તેની સાથે તેનો ભાઈ લક્ષ્મણ નિરંતર તેની સેવા માટે મથેલ છે તે તેમનું સુખનું કારણ છે. જનકી પણ સર્વ વનમાં દુઃખોને જાણતા હતાં પણ પોતાના પતિની સાથે ગયેલ છે. હે દેવિ ! સર્વ લોકનિપાળક રામ પોતાની કુશળ કીર્તિ ત્રિલોકમાં ફેલાવે છે તે સત્ય નિષ્ઠ છે. તમે તેને માટે નિથ્યા શોક કરશો નહિ. રામનું કોઈ પણ પ્રકારે અશુભ થવાનું નથી. વળી તમે બીજાઓને ધીરજ આપવા યોગ્ય છો તે છતાં પોતે વૃથા શોક કરો છો રામ તે શોકને યોગ્ય છેજ નહિ અને રામ ક્રતાં મેઘ મોટો પ્રરૂપ છેજ નહિ. કૌશલ્યાના શોક બરોબરજ સુમિત્રાનો પણ શોક હતો, મરંતુ આ શોકના સમયે તેમનો માતૃભાવ તથા પતિ ઉપરનો દૃઢ પ્રેમ સંકુચિત થયો નહોતો, પણ ઉઘટો વધારે પ્રબળ બન્યો હતો. એવી અવસ્થામાં પણ કૌશલ્યાને તેણે સમજાવી હતી-તે તેની પૂર્ણ શાંતિ અને ધીરજ જાણી આવે છે. સુમિત્રા પતિવ્રતાઓમાં મેઘ ગણાય છે. આ સતીને “ ગૃહલક્ષ્મી ” એ ઉપમા કાંઈ અયોગ્ય નથી. ધન્ય છે સુમિત્રા ! નારી સાચી ધીરતાને ! ! ! વળી પણ પંપા સરોવર ઉપર રામે

સીતાજીના અલંકારો જોયા તે વખતે લક્ષ્મણને પુછ્યું કે ભાઈ લક્ષ્મણ ? તમે આ અલંકારો જોળખો છો જુઓ કે તે સીતાજીના છે ? ત્યારે લક્ષ્મણજીએ ઉત્તર આપ્યો કે આ અલંકારોમાનાં અંકરોને હું બરાબર રીતે જોળખું છું કારણ કે હું દરરોજ તેમના પગોમાં પ્રણામ કરતો તે વખતે તે અંકરો મારીદૃષ્ટિએ દોરાતાં ધન્ય છે સુમિત્રા તારા શિષ્યજીને ! અહા ! કેવી માતૃમક્તી ! ! રામાયણ.

સીતા.

બંગાળામાં રહેલા બહાર પ્રાંતમાં ઉત્તરભાગ કે જેને તિરહુત કહેછે તે પ્રાચીનકાળે મિથિલા કહેવાતો હતો. પાટનગર જનકપુરમાં જનક નામના પ્રખ્યાત રાજા રાજ્યકરતા હતા. તે ધર્મ અને શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતા. તેને કંઈ સંતાન નહોતું એકવખતે એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણને રાજાએ કેટલીક જમીન ધર્માદાઆપી હતી. તે જમીન ખેડતાં તેમાંથી એક પેટીનીકળી, તે જોઈ એ વિદ્વાને વિચાર્યું કે મને રાજાએ ભૂમિ દાનમાંઆપી છે, તેથી આપેટીપર મારો હાક નથી માટે એપેટી રાજાને જઈને આપું. એમ વિચારી તે બ્રાહ્મણ બરસલામાં જઈ તે પેટી રાજાને આપી. રાજાએ પેટી ઉઘાડી તો માહેથી એક સ્વરૂપવાન કન્યા દીઠી. આ જોઈ બ્રાહ્મણને ઘણુંક ધન આપ્યું. અને આ કન્યાનુંનામ સીતા એવું પાડ્યું. આવિષ્કે આમ પણ કથાછે કે-પૂર્વે પદ્મભક્ષી નામના રાજાએ લક્ષ્મીની તપશ્ચર્યા કરી વર માગ્યો કે તું મારેત્યાં પુત્રીયઈ અવતર પછી લક્ષ્મીના કૈવાથી તેણે વિષ્ણુપાસે તપ કર્યું તેથી વિષ્ણુએ એકજળ આપી કહ્યું કે છમાસે આ આજળમાંથી એક કન્યા પ્રાપ્ત થશે. છ માસ થયા કે તેજળ શાટ્યું અને તેમાંથી એક ઉમદું કન્યા રત્ન પેદા થયું. રાજાએ તેનું નામ પદ્મભક્ષી પાડ્યું. આ કન્યા મોટી થઈ ત્યારે તેણે સ્વયંવર રચી કેટલાક રાજારાણાઓને તેડાવ્યા અને તેઓ પદ્મભક્ષીને માટે મારા માહે યુદ્ધકરવા લાગ્યા છેવટે તેઓએ પદ્મભક્ષીનેડે યુદ્ધકરયુ અને તેને પરાસ્ત કર્યો, અને સહુ મહેલમાં ધસવા લાગ્યા તેથી પદ્મભક્ષી અમિકુડમાં પેસી ગઈ, કેટલેકદિવસે સર્વેગયા પછી તે કુંડમાંથી બહારનીકળી ફરવાલાગી તો અંતરિક્ષમાર્ગે લંકાપતિ રાવણ જતો હતો તેની દૃષ્ટીપડવાથી તે નીચેઉતર્યો તેથી પાછી પદ્મભક્ષી કુંડમાં બરાબ. રાવણે એ કુંડ ખોદાવી કાયજનો પુંજકર્યો તો તેમાંથી પાંચરત્ન મળ્યાં તે રત્નો તે પેટીમાંનાંખી રાવણ પોતાનેમંદિરે ગમે. મહાદેવીએ પ્રધાનને બોલાવી એ પેટી ખોલી તે માહેથી ૬ માસની

કન્યા રમતી દીડી પછી રાવણે મંદોદરીની સલાહથી તે પેટી મિ-
થિલાપુર મોકલાવવા એક રાક્ષસને માથે મુકાવી, એવખતે પેટીમાં-
થી શબ્દ થયોકે હમ યાં હું જઈશું પણ એકવાર પાછી આવી
તારા કુટુંબનું નિકંદન ઠાઢીશ. આ શબ્દ સાંભળતાંજ રાવણને અ-
ત્યંત ક્રોધ થયો અને તે પેટી રાક્ષસને માથેથી હેઠીઉતારી તે ક-
ન્યાને મારવા તીક્ષ્ણ વજ્ર ધારણ કર્યું, આથી મંદોદરીએ હાથ
પકડ્યો અને રાવણને સમજાવી મારતો બંધ રાખ્યો. અને પેટી
વગરમાં મોકલાવી. તે પેટી દિનપરદિન કચરાથી દટાઈ ગઈ. તે
આજ બ્રાહ્મણને હાથ લાગવાથી સભામાં લાવી મુકી રાજાએ તે
કન્યાનું સીતાએવું નામઆપી પુત્રીતુલ્યમાની.

સીતાને જનકરાજાએ પોતાની પટરાણીને સોંપી. તેની-
પાસે સીતાજી વિદ્યાવાન અને બુદ્ધિશાળી થયાં. સખીઓની સાથે
રહીને ક્ષત્રિયાણીને ઉપયોગી એવી રમતગમતમાં પોતાનો કાળ ગા-
ળીને માનસિક દૃઢતા ઉપરાંત શારીરિક દૃઢતા પણ તેમણે સંપાદન
કરીહતી. જનકરાજાના પૂર્વજોને શિવજીએ પ્રસન્નથઈને એકમોહું
ધનુષ તથા બે અપુટ બાણનાં બાયાઓ તુષ્ટિદાનમાં આપ્યાં હતાં.
તે જનકના સમયમાં માત્ર પૂજામાંજ પૂજાતાં હતાં. સીતા લમ-
બગ સાતેક વર્ષનાં થયાં તે વખતે જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામ
કે જેણે એકવીશવાર પૃથ્વી નક્ષત્રી કરીહતી તે અહિં આવ્યા. રાજા
તેને આવતાજોઈ આસન ઉપરથી ઉઠી સામાજીય તેમજ આવકારથી
આસનપર ખીરાજમાન કર્યા. સ્નાનકંડી. સંધ્યા વંદનાદિ કરીરક્ષા
પછી ભોજનકાળ થયો કે જનક તથા પરશુરામ જમવાજેઠા. પા-
છળી સખીઓસાથે રમતાં રમતાં સતી સીતાજી શિવજીના આ-
પેલાં ધનુષને ઉપાડી તેનો ઘેડોઠરી રમવાલાગ્યાં પરશુરામ તથા
જનકરાજા ભોજનકંડી બહાર આવ્યા તો સીતાને ધનુષનો ઘેડો
ઠરી રમતાંજોઈ આશ્ચર્યમાં મગ્નથયા. તેણે રાજાને કહ્યું હે રાજેન્દ્ર !
આ અસૌકિક કુમારિકાને ક્રોધપણ મહાબળવાન રાજકુમાર સાથે
પરણાવજો. સંતાનોના વિવાહ કરતી વખતે માળાપોએ વરકન્યાના
ગુણો જોઈને તેમને પરણાવવાં જોઈએ હે જનકરાજ ! તમે દેશ-
દેશના રાજાઓને તેમજીને સ્વયંવર માંડીને પરીક્ષા કરી સીતાને
પરણાવજો.

ક્ષત્રિયોમાં પ્રાચીનકાળે મોટા રાજાઓની ધણીબરી કુંવરીઓ
સ્વયંવરથીજ પરણતી હતી. આ રીતને અનુસરી જનકરાજે પોતા-
ની પુત્રી સીતાને મારે પણ યોગ્ય વર મેળવવા સ્વયંવર રચ્યો અને

દેશાવરમાં કંકોતરી મોઢલી અસખ્ય રાજા રાણાઓને જનકપુર
તેડાવ્યા. જનકરાજને ત્યાં સ્વયંવર આરંભયો, તેની પહેલાં વિ-
શ્વામિત્રના યજ્ઞમાં મારીચ અને સુખાહુ નામે રાક્ષસ વારંવા-
વિધ કરતા તેથી તેના રક્ષણાર્થે અયોધ્યાના રાજા હશરથના
પુત્ર રામ તથા લક્ષ્મણ વિશ્વામિત્રને ત્યાં આગ્યા હતા. વિશ્વા-
મિત્રની પાસે ધનુર્વેદ તથા બીજી શસ્ત્રવિદ્યા શીખી તે બન્નેભાઈ
ઓએ યજ્ઞમાં વિધ કરનારા રાક્ષસોને હાળી યજ્ઞાન સમારંભને નિ-
ર્ભય કર્યો અને વિશ્વામિત્રની સેવા કરીને તેમની પાસેથી આશી-
ર્વાદ મેળવ્યો. જનકરાજના તરફથી સ્વયંવર ઉપર આવવા માટે
વિશ્વામિત્રને કુમકુમપત્રી આપી તેથી રામ તથા લક્ષ્મણ સાથે
તે જનકપુર ગયા. અને ત્યાં એક ઉતારામાં ઉતર્યા. તેમાં જનક-
રાજાની કુળદેવીનું મંદિર હતું. તેથી સીતાજી હમેશાં પ્રભાતમાં
સાહેલીઓની સાથે તે ટુલવાડીમાં આવતાં જ રામપર તેમની દૃષ્ટિ
પડી અને રામે તેમની તરફ જોયું. બન્નેનાં નેત્ર એક બીજાને ઠર્યા.
અને એકબીજાએ એકબીજાનાં મનને આકર્ષીલીલાં. એ સ-
ખીઓ જાણેનહિ તેમ ઘણીવાર સુધી રામના તરફ એક દૃષ્ટિથી
જોઈ પોતાના હૃદયમાં ચિન્તાર કર્યો કે-અરેરે ! પિતાજીએ કરેલી પ્રતિ-
જ્ઞાતે જો આ રાજકુમાર પૂર્ણ કરેતો મારી ધારણા પણ સફળ
આવ. નહિ તો નહિજ હો અગાદેવી ! “પતિ આપોતો આ-
વોજ આપજો.” વળી તમારી પુત્રીની સેવાને સફળ કરવાનો આ
ખરેખરો સમય છે એમકહી સંખીઓની સાથે દર્શન કરીને ઘેરગયા.

જનકરાજને વિશ્વામિત્ર આગ્યાના ખબર થયા કે તે
તરતજ પુરોહિત શતાનાંદ વગેરેને સાથેકમ મંગવા ગયા. વિવેકનાં
વચનો અને પૂજનથી સતકર કરી ખબર અંતર પૂછ્યા. અને પૂ-
છ્યું કે-તમારી સાથે આ કોણ છે ? ને કોના પુત્ર છે ? વિશ્વામિત્રે
કેવું કે-આ બે કુવરો અયોધ્યાપતિ હશરથ રામના પુત્રો છે.
અને તેમનાં નામ રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણ છે. ને પછી જનકરાયે
તેમને નગરમાં લાવજાતે ઉત્તમ ઉતારામાં રાખ્યા. બીજા દિવસે
મોટા વિશાળ મંડપમાં સ્વયંવર ભરાણો તે સમયે દેશદેશનાં રાજ-
કુવરો અને ઋષિઓ સાથે રામ અને લક્ષ્મણ પણ તેમાં જઈને
બેઠા. સ્વયંવર મંડપનાં મધ્યભાગમાં એક વેદીકરીને તેનાપર શાં-
કરકું ધનુષ મુકાયું હતું. રામજો રાજકુવરો અને ઋષિઓની

એકોસામે એક સુંદર ગેવેરી રજવાડાની સ્ત્રીઓને સ્વયંવર જોવાને કાઢેલી હતી. જ્યારે સ્વયંવર મંડળમાં સૌ આવી ગયા ત્યારે જનક-રાજાનો પ્રધાન રાજાની પ્રતિજ્ઞા સભામાં સંવેને કહી સંભળાવતાં બોલ્યો કે—હું રાજાઓ ! આ સ્વયંવર મંડપમાં ગધ્યભાગમાં વેદી ઉપર જે શંકરનું ધનુષ મૂકેલું છે તે હાથવતી ઉપાડીને જે રાજા કે રાજકુમાર તેની પર બાણસાંધશે તેને સીતાજી પરણશે. જનક-રાજાની આ પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને કેટલાએક રાજાઓ તો આસનો ઉપરજ ઘેરી રહ્યા, ત્યારે કેટલાએક પોતાની શક્તિ નહિ સમજનારા મૂર્ખ રાજાઓએ પોતાના સાહસમાં નિષ્ફળ થઈને નિર્ભયતા બતાવવા ઉપરાંત સભામાં કાંઈક હાસ્ય પણ કરાવ્યું છેવટે લોકોનો રાજા રાવણનામનો રાક્ષસ ધનુષ પર બાણ સાંધવાને તૈયાર થયો, તેણે શંકરનું ધનુષ ઉપાડવાનો યત્ન કર્યો પરંતુ તેમ કરવાજતાં ધનુષની નીચે તેનો હાથ દબાઈ ગયો અને તેપણ નિષ્ફળ ઉતર્યો, ત્યારે ખીજે દોણ સાહસ કરે ? આવખતે એક બાંદી સહુને મૌન બેઠેલો જોઈને આવા અભિપ્રાયનો બોલ્યો કે—

(સોરડો.) ક્ષત્રીજન ગયું આજ, ભૃગુનાથે નક્ષત્રી ભૂ કરી,
એકવીશવાર, ક્ષત્રી નહિઆવ્યો અરે.

આસમયે વિદ્યામિત્ર ઋષિની પાસે પેટેના રામચંદ્રજીએ ઋષિની આજ્ઞા લઈ ઉઠ્યા. ઉઠતાંજ ધનુષને યોગ્યત્રમે એવું તાણ્યું કે સીતાજીના મનમાં કંઈક ઈર્ષ્યા થઈ ગયું. શ્રીરામચંદ્રના ઉપર મોંઘીપડેલાં તે સખીઓની સામું જોઈ પોતાના પિતાની પ્રતિજ્ઞાને માટે પશ્ચાત્તાપ કરતાં તેમ અંધીર અંતઃકરણથી ચિંતા કરતાંજ અંધીરાં થઈને ઉમાંછે એટલામાંતો રામચંદ્રજીએતુ રત એકહાથથી ધનુષ ઉપાડીને ખીજા હાથથી તેના ઉપર બાણ સંધાન કર્યું. અને જેવું પછે ખેંચવાગયા કે તુરત ધનુષ બાંગીને તેના બે કટકા થઈ ગયા, આ બનાવ જોઈને એકાદ મજેલા રાજાઓ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. અને સભાજનોએ જનકરાજાનો આનંદધોષ કરી મૂક્યો. એથી જનકરાજાને સવામણ લોહી ચડેતેવો આનંદ થયો. સ્વયંવરમાં આવેલા રાજાઓનાં મુખશ્યામ થઈ ગયાં અને રાવણનો જાણે કટાક્ષે કરી બાળી દેતો હોય એમ કુર દબી થઈ રામ-તરફ જોવા લાગ્યો. સીતાને ધારેલાં વરમળો તેથી તે ઘણાં ખુશ થયાં. સૌ સભાજનો દેખતાં આનંદથી ઉભરાતે હૃદયે અને લજ્જાની પાછે પડતેપગે હાથમાં વરમાળ લઈ સીતાજી પોતાની

સખીયોની સાથે નીચે આવ્યાં, અને મનોહર મુખવાળા રકુકુળ રત્ન રામચંદ્રજીના કંઠમાં વરમાળ આરોપી.

ખીજે દિવસે જનકરાજજીએ શ્રીરામચંદ્રજી તથા સીતાના વિવાહ પ્રસંગ ઉપર કુંકમપત્રી લખી દશરથ રાજને તેડાવ્યા. આ પત્રિકા વાંચતાંજ દશરથ રાજ મણાજ પ્રસન્ન થયા અને પોતાના પરિવાર સાથે જનલક્ષ જનકપુર જઈ પહોંચ્યા. જનકરાજજીએ દરબાર ભર્યું સમૈયું કરીને દશરથ રાજનો સત્કાર કર્યો. ત્યારપછી વિવાહ મંડપમાં વેડીપર અભિદેવને પંચરાત્રીને વિદ્યાભિષેક વસિષ્ઠ તથા શતાનંદ વગેરે બ્રહ્મર્ષિઓ દ્વારા શ્રીરામચંદ્રજી તથા સીતાનો વિવાહ વિધિ અરંભ્યો. જનકરાજજીએ પ્રથમથીજ નકકી કા રેલા શુભ મુહુર્તમાં સીતાનો કરકમળ રામચંદ્રના જમણા હાથમાં આપીને કહ્યું આ મારીપુત્રી તમને સોપુંછું. તમે દપતી પરસ્પર ધર્મને અનુસરી કથ્યાણુના માર્ગને યોજો. જનકરાજજીએ તેઓને સારી પહેરામણી આપી વિદાયગીરી દીધી.

ત્યાંથી રવાના થઈ તેઓ સૌ અયોધ્યામાં આવ્યાં ત્યારે કે-શહયા તથા ખીજી રાણીઓ ધણાંજ પ્રસન્ન થયાં. સીતાજીએ સર્વેના મનને જીતી આનંદ આપ્યો. આપ્રમાણે રામ અને સીતાના દિવસો આનંદમાંજ ત્યતીત થયા. રામચંદ્ર હવે રાજ્યાસનને યોગ્ય થયા. તેથી દશરથે રામને રાજ્યાભિષેક કરવાનો વિચાર કર્યો, આ વાત દશરથની વડાલી રાણી કેકયીને કાને પડી આવખતે મંથરા દાસીએ મોટી ખટપટથી ભભાવી દેતાં કેકયીના ચરિત્રમાં લખેલુંછે. તે પ્રમાણે કેકયીએ રામચંદ્રને વનવાસ અપાવી ભરતજીને માટે રાજ્યમાગી લીધું. રામચંદ્રજી પિતાનું વચન માથે ચડાવી વનવાસ જવાને તૈયાર થયા. રામને વનવાસ આવવામાં આવ્યાથી આખા શહેરમાં હાહા-કાર થયો, વનમાં નહિ જવા રામચંદ્રને ધણાંકોકોએ સમજાવ્યું. પણ પિતૃમક્ત રામનું મન જરાપણ ડગ્યું નહિ. પોતાની માતાની રજા લેવા અંતઃપુરમાં ગયા. અને ઉદાસ ચહેરે બોલવા લાગ્યા કે-માજીકૌશલ્યા ! હું માન પવિત્ર પૂજ્ય પિતા દશરથની આજ્ઞાથી ચૈાદવરસને વનવાસ જવા આપની પાસે રજા માગવા આવ્યોહું તો આ દીન પુત્રને રજા આપવા કૃપાવંત થશો ! કૌશલ્યાજીને સમજતી તેમની પાસેથી રજા લઈ સતી સીતાજી પાસે ગયા રામે કદાસી ચહેરે સીતા પાસે આવી બંધી હકીકતથી તેને વાફેદ કરી કે-હે પ્રિયા ! તમારા તરફથી મને રજા મળતી ન્હેછે આ સાંમવેતાંજ સીતાજી મર્યાદાબદ્ધ બોયપર પડી. મમાં મર્યાદા-

વપત્તાં તે બ્રાહ્મ્યાં કે- હે સ્વામિનાથ ! શું તમે મને મુકીને જવાનું કહો છો ! ત્યારે શ્રી રામચંદ્રજીએ કહ્યું કે તમને સાથે રાખવાનું બને તેમ નથી. મારે જે તમારી ઇચ્છા અહિં રહેવાની હોયતો અહિં નહિતર તમારે પિયર જવાની ઇચ્છા હોય તો તમારે પિયર જવ્ને. મારે વસ્તીમાં નહિ પણ વનમાં રહેવાનું છે, સાથે કોઇપણ જાતનું વાહન વગેરે નથી. તેમ દાસ દાસી તથા સુખના પદાર્થો રખાશે નહિ અને ત્યાં સર્વ પ્રકારે દુઃખ દુઃખ અને દુઃખ છે આવાં વચનો સાંભળતાં સીતાજી કહેવા લાગ્યાં કે:—

कथंमामिच्छसेत्यक्तं. धर्मपत्नीं पति व्रीताम्।

त्वदनन्यानदोषांमां, धर्मज्ञोसि दयापर ॥

હે દયાળુપતિ ! હું તમારી ધર્મપત્નિહું. પતિવ્રતાને પાળવાના જે મારા ધર્મ છે તે હું તમારામાં અનન્ય પ્રેમભાવ રાખુંહું. તમારા શિવાય મારે કોઇનો આશ્રય નથી, અને સર્વદોષથી રહિત હું, છતાં તમે મારો ત્યાગ કરીને એકલા વનમાં જવા કેમ ઇચ્છો છો ? હે સ્વામિન ! તમે ધર્મ જાણનાર છો તેથી પતિવ્રતા-પતિ પ્રેમાનુરાગી પ્રમદાને એકલી છોડી જવું એ શું આપ પ્રાર્થુપતિને યોગ્ય છે ! સ્ત્રી પોતાના પતિની છાયા જેવી છે. છાયા જે પુરૂષથી છુટી પડેતો સ્ત્રી પુરૂષથી છુટી પડે. અર્થાત્ જ્યાં પતિ જાય ત્યાં સ્ત્રીને "પણ સંગમાં રાખી. એ પતિનો ધર્મ છે. અને સતી" સ્ત્રીનો ધર્મ છે કે પતિની સેવામાં રહી તેને સુખે સુખ અને તેને દુઃખે દુઃખ માનવું નેમ્મએ.

इतिरा छंदः

પ્રિયાર્દ વૈદેહી. પ્રિયવાદિની, કહ્યું એવું જોને તેરે.

સંકુદા પ્રણયથીજ બોલી, આમજ ત્યાં સ્વામિનેરે. ૧

રામ કહો કયમ વડયજ આવું, કુવ લઘુતા આણીને;

નરવર મુજને ઉતમ એ અપહાણજ લાગે છે શુણીને. ૨

૮૫ ! વીરોને રાજપુત્રને, સશસ્ત્રવિદોને વદવા;

છે અવશરમ અયોગ્ય કહ્યું એ આપે યોગ્ય ન સાંભળવા. ૩

આર્યપુત્ર ! પિતા, માતાને, બ્રાતા પુત્ર સ્તુષા જે છે;

ભોગવતાં પુણ્યો પોતાનાં નિજ નિજ ભાગ્ય ઉપાસે છે. ૪

પુરૂષર્ષભ ! ભર્તાનું યોગ્ય તો નારી એકલી પામે છે;

તેથી વન વસવું એ આજ્ઞા મારા સૂક્ષી આવે છે. ૫

નહિ પિતા નહિ આત્મજ અપ્પમા, નહિ માતાનહિ સખિ જનતો;

અહિયાં પરલોકે નારીને સન્નમિતિ પ્રતિ એકજતો. ૬
 તમે જશો જો દુર્ગમ વનમાં (અહણા) રાવણ ! (મોહન્ટી);
 તમ આગળ હું જઈશ પગથી કુશ કંટકને મર્દન્ટી. ૭.
 ઇર્ષ્યાં રોપજ દૂર કરીને ભુક્ત રોષ ઉદક સમરે;
 મુજને લઈ જાઓ વિશ્વાસે હુંમા પાપ નથી કંઈરે. ૮
 મંદિર શિખરે વિમાનોથી સુ આકાશ ગતિથીતો;
 વિશેષ છે સર્વાવસ્થામાં પાદચ્છાયા પતિનીનો. ૯
 માતાપિતાથી ઉપદેશઘ વિવિધ આધારથીરે;
 માફે યથાવતિતન્યજતે સાંપ્રત વક્તવ્ય હું નથીરે. ૧૦
 આપ પૂકે હું જઈશ વનમાં, પુરુષ વર્જિત દુર્ગમ જો;
 શાર્દૂલના ગણથી સેવિતને, નાના મૃગ ગણ વ્યાપજજો. ૧૧
 પિતૃમવનમાં વસું તેમ હું સુખે બહુ વરીશ વનમાં;
 ત્રિલોકને નહિ ચિન્તનથી પગ ચિન્તન્ટી પતિવ્રત મનમાં. ૧૨
 અલ્પચારિણી, નિયતા, નિત્યે આપની બહુ સેવા કરતી.
 મધું સુગંધી વનમાં હું રમીશ તવ સગ સુમતિ. ૧૩
 શક્તિમાન છો વનમાં કરવા, પરિપાલન જન અન્યતણું;
 માનદ રાવણ ! મુજ પરિપાલન, કરવું તેમાં વળીશું ઘણું. ૧૪
 તે હું તો તમ સાથે વનમાં, જઈશ સંશય નથી આજો;
 મહા બાગમાં હું સજ્જ થઈશું શક્ય નિવારવા કાજો. ૧૫
 દુર્ગ પ્રવ્ર બહુક હુનો નિત્યે થઈશ સંશય નથીતેરે;
 સદા વસન્ટી તમ સંગે હું, દુઃખ કરીશ ન તમનેરે. ૧૬
 આપ જમ્યા ષષ્ટી જમીશ હુને, રસ્તે ચાલીશ તમઅંગે
 નાથ ધીમાન સંગ નિર્મીતા જોવા હૃદયું સર્વત્રે. ૧૭.
 બહુસર, પદ્મવ, શૈલોને, સુ પુષ્પ વજતી પદ્મિની;
 ભુક્ત લંસ કારણથી છે દુર દેશે મનહર વળીજો. ૧૮
 નાથ તમારી સંગે તે, હું સુખિને જોવા હૃદયજોરે;
 નિત્યે અનુવ્રંતા હું તેમાં, અળિયેકતો કરીશરે. ૧૯
 એ રીતે તમ સંગે શતકે સહસ્ર પણ વર્ષોજ તણું
 વ્યતિક્રમ હુંતો જાણીશ નહિ પણ, તમ વિશુ સ્વર્ગનું માણું. ૨૦
 સ્વર્ગે પણ તમ વિના વાસ યદિ થાય તેહ પણ મુજનેરે;
 નવ હોયે, નરવ્યાધસુરાધવ ! તમ વિના સુખ નવ છેરે. ૨૧

દોહડા.

મૃગ, બાનરને હસ્તીઓ, વડે યુક્ત જે આર;

દુર્ગમ વનમાં હું જઈશ, તમ પ્રાણ નિર્ધાર. ૨૨

જેમ પિતાને મંદિરે, વસીય વનમાં તેમ;

આપ ચરણ આશ્રય મુદ્ધિ, ધર્મ સંમતા એમ. ૨૩

હું અનન્યભાવીજ છું અનુરક્ત મુજ ચિત.

વિયુક્ત તમેથી તો થતાં, મરણ અર્થ નિશ્ચિત. ૨૪

સદ્ગત કરી મુજ યાચના, લો મુજને તમ સાથ;

કારણ હુંથી ભાર કંઈ થશે ન તમને નાથ. ૨૫

એ રીતે વદતી સીતા ધર્મ વક્ત્રી જેહ;

પણ નરવર નવ ધન્યજી સંગ લઈ જતજેહ. ૨૬

બહુ કહેતા તેનેજ તો, નિવરવાને કાળ

દુઃખજન વન નિવાસનાં પ્રિયતમ તે અધ્યાજ. ૨૭

વળી કહેવા લાગ્યાં કે પ્રાણપતિ ! સ્ત્રીનો સર્વથી મોટો દેવ તેનો પતિ છે વેદમાં કયું છે કે :—જે સ્ત્રી આ દુનિયામાં પોતાના પતિની પાછળ તેની છાંયતીમાફક ફરીને તેની સેવા કરશે તે જીજ્ઞ દુનિયામાં પણ તેની સાથેજ રહેશે. માટે હે પ્રાણધાર ! મને આપની સાથે લઈ જઈ આપના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવા દો. આપના વિના રાજમહેલની મજા ભોગવવા કરતાં આપની સાથે રહેવાથી જંગલના સર્વ ભય છતાં મને વધારે સાફ લાગશે. માટે મને સાથે તેડીજાઓ અમર મારી જીંદગીનો અત આઘ્યા પછી જાઓ જો એમના એગ જશેતો પાછા મળવાની અશા છોડી દેશો. આથી શ્રી રામચંદ્ર સીતાજીને સાથે આવવા સ્વિકાર્યું.

પછી વનવાસનો પોશાક ધારણ કરી શ્રી રામચંદ્ર અને સીતા મહેલ બહાર આવ્યાં ત્યાં તેમને મળવાની આશા રાખી ઉભેલા શ્રી લક્ષ્મણજી તેઓના પગમાં પડ્યાજ અને આજ્ઞા સાંચ અરજ કરી કે હું આપની સાથે આવુંછું. મને સાથે આવવાની અશા આપો. તેથી તેને પણ હા પાડી. ત્યાંથી તેઓ અયોધ્યા બહાર નીકળ્યાં અને દક્ષિણ દિશાનો માર્ગ લીધો. અનેક નગરો, ગામો પ્રવેતો, નદીઓ સરોવરો તથા અરણ્યોને નિહાળતાં, તેઓ ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર આવ્યાં. તથા રાક્ષસોની હરકત વધારે હોવાથી દંડકરણ્ય તરફ જતા વિચાર્યું. માર્ગમાં અત્રિ ઋષિનો આશ્રમ આવ્યો. ત્યાં રામ સીતા અને લક્ષ્મણ થોડો વખત રહ્યાં અત્રિઋષિએ રઘુકુળમણિ શ્રી રામચંદ્ર તથા લક્ષ્મણ અને સીતાજીના સારી પેઠે સત્કાર કર્યો અનસુયાએ સીતાજીને કેટલોક ધર્મ બોધ આપ્યો અને અખંડ સૌભાગ્યનો આશીર્વાદ આપ્યો અહિંથી અત્રિઋષિની

રત્ન લઈ પંચવટીમાં મુકામ કર્યું. પંચવટી અનેક નદીઓ, સ-
રોવરો અને વૃક્ષોની ગીચ ઝાડીની વચ્ચે આવેલું સ્થળ છે. મૃગોનાં
ટાળાંઓથી અને ખીજાં વિવિધ જાતનાં પક્ષીઓથી તે વનની શોભા
અશોકિક લામતી હતી. પૃથ્વીપુર ઉગી નીકળેલી લીલી દુર્ગાને લીધે
જાણે સર્વત્ર લીલા રંગનો ગલીયો ખીજારી દીધો હોય તેવી ભૂમિ
સમ તથા સીતાને આનંદ આપતી હતી જનકરાજાને ત્યાં સ્વયં-
વરમાં ગયેલો રાવણ સીતાને જોઈ મોહીત થયો હતો અને તેથી
તેણે પંચવટીમાંથી સીતાજીનું હરણ કરીજવાનો વિચાર કર્યો તેથી
પોતાના મામા મારીચને સોનેરી રંગનો માયામૃગ બનાવી તેને
પંચવટીના આશ્રમમાં મોકલ્યો. આ વખતે સીતાજી રામ તથા
લક્ષ્મણ સાથે ખુશીમરી રમતો રમતાં હતાં. ત્યાં તેની નજરે ના-
સનો સોનેરી રંગવાળો ચમત્કારિક મૃગ પડ્યો તેથી તે મૃગના રંગ
ઉપર મોહ પામ્યાં. તેથી તેણે શ્રી રામચંદ્રને વિનંતિ કરી કે-સ્વા-
મિનાથ ! આપણે જ્યારે અયોધ્યામાં જઈશું, ત્યારે વનવાસની
અયજ્ઞયબ બરેલી ચીજોમાં આ મૃગચર્મની યોગી લઈશું. મારે તે
મને લાવી આપો. શ્રી રામચંદ્રજી બહુધા સીતાને પ્રસન્ન રાખતા
હતા. તેથી તુરતજ ધનુષ બાણ લઈ સીતા પાસે લક્ષ્મણને રાખી
માયામૃગની પાછળ ગયા. અને એક બાણમાર્યું કે માયામૃગે ધોર
ચીસ પાડી કે, હે લક્ષ્મણ ! આવો સખ્દ સીતા તથા લક્ષ્મણને
કાને પડ્યો. એટલે સીતાએ કહ્યું કે- લક્ષ્મણજી ! તમે તમારા
માંધવ શ્રી રામચંદ્રની વહારે જાઓ. લક્ષ્મણે કહ્યું ચિંતા નહિ
કરો, મારા વડિલ બંધુ કદિ પણ સંકટમાં હોયજ નહિ. એ હમણાંજ
મૃગચર્મ લઈ આવશે. હું તમોને આ અરણ્યમાં એકલાં મુકી કેમ
જઈ શકું ? શું મારાથી વડીલના વાક્યનો અનાદર થશે ? નહિજ
આપ્રમાણે બોલતાં લક્ષ્મણને સીતાએ સ્ત્રીહઠ લાગતા વચનો
કહ્યાં તેથી તે ધનુષધારણ કરી શ્રી રામચંદ્રને શોધવા સિધાવ્યા.

લક્ષ્મણજી ગયા કે વરતજ દુષ્ટ રાક્ષસ રાવણ જટાધા બિ-
શુકના વેપમાં સીતાના આશ્રમ આગળ આવી “ બિશ્વદેહિ ! ”
આપ્રમાણે બોલી પર્ણાકુટીને ખારણે આવીને ઉભો. લક્ષ્મણે જતી
વખતે પર્ણાકુટીની આસપાસ એક હદ કરેલી હતી અને કહ્યું હતું
કે આની બહાર નીકળશો નહિ. તેથી સીતાએ બિશુકનાવેપમાં
રહેલા રાવણને ઉંમરામાં ઉભા ઉભાં બિશ્વ આપવા માંડી, ત્યારે
રાવણે કહ્યું કે બહાર આવો બિશ્વ આપો. આથી બહાર આવી

મિત્રા આપવા જાય છે કે તરતજ સીતાને ખમાડપર ઉંચકીશીધાં અને વિમાનમાં બેસાડી લંકાનો રસ્તો લીધો. સીતાદેવી આ અ-
ચાનક આપતિ જોઈ હેબતાઈ ગયાં અને મૂર્ચ્છિત થઈ ઢળીપડ્યાં તેણે ધણી કષ્ટાંત સાથે છુટાકેશે ચોધારાં આંસુએ રૂદન કરવા માંડ્યું.
રૂદન કરતાં વિચાર આવ્યો. કે રામ તથા લક્ષ્મણ મને શોધવા નિકળશે તેથી તેને સુગમ પડે તેવી નિશાનીને માટે પોતાનાં પ્રિય આભુષણો રસ્તામાં ફેંકવા માંડ્યાં. પંપાસરોવરની પાસે આવેલા
ઋષ્યમૂક પર્વત ઉપર બેઠેલા વાનર ટાળીને પોતાના પગનું એક
ઝાંઝર પોતની ઓઢણીએ બાંધીને નીચે નાંખ્યું તે વાનરોએ તે સા-
ચવી રાખ્યું. પછી રાવણ થોડા સમયમાં સીતાસહિત લંકામાં
પહોંચ્યો. અહિં સીતાને એકાંત મહેલમાં રાખી, અને દાસીઓને તેનું
મન પ્રસન્ન રાખવા સૂચ્યું ત્યારપછી રાવણે આવી તેને સમજાવવ
માંડી તોપણ સીતાએ નગણતાં રામનામ રટતાં નીચું જોઈરાખ્યું.
આખરે કંટાળીને રાવણે હુકમ કર્યો કે આને અશોકવાડીમાં રાખો
અને તુરત વશચાય એવા ઉપાયો યોજો. બરોબર ચોડીરાખી અસહ્ય
સંકટો આપો. આપ્રમાણે બોલતો દુષ્ટ રાવણ વિશે મોડે પાછો ફર્યો.

શ્રીરામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણજી મૃગનેહણી ચર્મલાવી જીએ
છે તો સીતાને દીકાંનહિ. અરે ! હરણને હણવા ગયાતો સીતાનું
હરણ થયું આમ શૌચતા રામ મૂર્છાવીન થયા. મૂર્છાવળતાં બન્ને
બાંધવો સતીસીતાની શોધને અર્થે નીકળ્યા. વનમાં ફરતાં ફરતાં
પ્રવર્ષણ પર્વત આગળ આવ્યાં સુગ્રીવ અને હનુમાન વગેરે પ્ર-
ધાનો મળ્યા સીતા સંબંધી સમાચાર પૂછતાં સતીસીતાનું ઝાં-
ઝર અને સાંચે બાંધેલી ઓઢણી રજીકરી તેથી તેણે જણ્યું કે સી-
તાને અવશ્ય રાવણ હરીગયો છે, તેની શોધકરી આવવાની હિંમત
હનુમાને આપી, અને પાછાં મેળવી આપવા વચનથી બંધાયા.
પછી કેટલાક વાનરોને સીતાની શોધ માટે દક્ષિણદિશા તરફ મો-
કલ્યા નળ, નીલ, કુમાર અંગદ અને જાંબનાવ સાથે પદન
પુત્ર હનુમાન વનો, પર્વતો અને ખીણોમાં શોધ કરતા કરતા
મસ્ય પર્વતમાં પર્વતમાં થઈને લંકામાં જવાને તૈયાર થયા.
લંકા જવામાટે સમુદ્ર ઉલ્લાંચવો પડે તેમ હતું તે કરવાને હનુમા-
નને તેના સાથી વાનરોએ ઉત્તેજન આપ્યું. હેવઠ એક મોટા
પર્વતના શિખર ઉપર ચઢી મોટા ફુંકારા કરી હનુમાન સમુદ્ર કુડીને
લંકામાં ગયા. લંકામાં આવ્યા પછી હનુમાન પણ પહોંચેલા

કરતો, શોધ કરતા અને પોતાનાં પરાક્રમેથી રાક્ષસોને મક્કિત કરતા કરતા અશોક નામની સુંદર વાટિકામાં વહ્યો. આ વાટિકામાં રાવણે સીતાને હરીદ્રાથી રાક્ષસીયોના રક્ષણુમાં રાખ્યાં હતાં હનુમાન બ્યારે ત્યાં આવ્યા ત્યારે દેવીસીતા કુર અને ભયંકર દેખાવતી રાક્ષસીએ. વચ્ચે એક મોટાં અશોક વૃક્ષની નીચે બેઠેલાં હતાં, ત્યાં આગળ તોગયા. ત્યાંની સર્વ હકીકત જાણ્યાપછી જે ઝાડની ઘટામાં સીતાજી બેઠેલાં હતાં ત્યાં છુપાઈને બેઠા. થોડીવારે રાવણ કેટલાક રાક્ષસોની સાથે સીતાની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે—હું સીતા ! તું હઠ છોડીદે, તારાં ફોગટ જતાં યૌવનને મારીસાથે સંબંધ બાંધીને સરળકર તારાં કદળાના ગર્ભજેવા સુકોમળ શરીરને અને નાનુક અંગોને વ્યર્થ કરાવી ન નાખ. મારીસાથે લગ્ન કરવાથી તું ત્રણે ભુવનની પટરાણી થઈશ. સીતા તેનો તિરસ્કાર કરતાં બોલ્યાંકે—હું નિર્લજ્જ લાંપટ ! તું પ્રજ્ઞનો રાજ થઈને આવું નીચ કૃત્ય કરવાને કેમ તૈયાર થયો છે ? તારે તો સર્વ સ્ત્રીઓ તરફ માતા બહેન અને પુત્રીના જેવી દૃષ્ટી રાખવી જોઈએ. રાજાનો પ્રજ્ઞનો પિતા ગણાય છે, છતાં તું કેમ આવો અધર્મ આદરી બેઠો છે ? તારાં આ કૃત્યથી તારા કુળનો તથા આ નગરીને નાશ થશે અને તારા નામ ઉપર લોકો ધિક્કારનો વરસાદ વરસાવશે. હું કોણું તેનો તને ખબર છે ? હું રઘુકુળ તિલ્લક રામચંદ્રની ધર્મપત્નીનું અને જનકરાજની પુત્રીનું વળી પૂર્વે મેં તને શાપ આપેલો છે કે હું તારા કુળનું નિકંદન કાઢીશ તે આજ સફળ થવા અર્થે તે તારા હાથથીજ એ વૃક્ષનાં ખીજવાની મૂકેલાં છે. તેથી તે આવો આક્ષેપ કરવા માંડ્યો છે. હું રામ શિવાય ખીજના હાથનીચે કદી પગ રહીશ નહિ. આ વાક્યોથી રાવણ ઉસ્કેરાઈ ગયો અને, પાસે બેઠેલી દાસી-એને કહેવા લાગ્યો કે હજી તમે આ સ્ત્રીને સમજાવજો પછી હું તેને મારા તીક્ષ્ણ ક્રોધનો સ્વાદ ચખાડીશ. આમ કહી રાવણ સ્વામ મુખથી પાછો ગયો. પાછળથી રાક્ષસીઓ વિનવવા લાગી, કે તું હઠ છોડીદે. રાવણને સરજે જ. છેવટે સીતાએ આ દુષ્ટાઓને તિરસ્કારી. પછી પોતાના ઉપર આવેલી આપત્તિને ચારંવાર યાદલાવી વિનાશ કરવા લાગ્યાં. આ જોઈ હનુમાને ઉપરથી મુદ્રિકા નાંખી. આના અવાજથી સીતા એ બાકળા થઈ ઉઠ્યાં મુદ્રિકા હાથમાં લઈ જુએછે તો “શ્રીરામ” એવા શબ્દો કોતરેલા દીકા. આ પ્રિયપતિની વિદી ક્યાંથી ? મું તેનો દુષ્ટાએ નાશ કર્યો. આમ અદ્ભૂત

કરતાં મધ્યરાત્રિ થઈ ગઈ. ચોટીકરનારા નિંદ્રાવશ થઈ ગયા. એટલે હનુમાને તરત ઉતરી રામચારત્ર ગાવા માંડ્યું. આગી સીતાજી વધારે આશ્ચર્ય પામ્યાં. શોક કરતાં કરતાં તેનું મન મુંઝાવા લાગ્યું. અને પ્રાણત્યાગ કરવાના વિચાર ઉપરા ઉપર આત્મા તેથી છેવટ તે પોતાના માયાના વાજે કરી મળાકુપો ખાય છે એટલામાં હનુમાનજી પાસે આવી પગે લાગ્યા અને કહ્યું કે માતૃશ્રી ! રામ તથા લક્ષ્મણ બન્ને બાંધવો ક્ષેમ કુશળ છે. તેઓ કિંકિકામાં છે અને મને તમારી શોધો અર્થે મોકલ્યો છે. સીતાજી આશ્ચર્યની સાથે અત્રૈકિક આનંદ અનુભવતામાં આહી ધણી વાતચિત કરી રામ તથા લક્ષ્મણના કુશળથી સીતાજી વાકેફ થયાં અને ધારણા પામ્યા. છેવટ સીતાજીએ પોતાની નિશાનીમાં વેણી સાથે ગુંથવાનો મણીનો ચાક શ્રી રામને મોકલ્યો. આ લઈ હનુમાન વિદાય થયા. હનુમાને રામ પાસે જઈ આ ખબર કહ્યા તેથી શ્રી રામ વાનર સૈન્ય લઈ લંકામાં ગયા.

શ્રી રામચંદ્રજી લશ્કર લઈ લંકાપર ચઢી આવ્યાનાં ખબર સાંભળી રાવણની સ્ત્રી મંદાદરી કે જે મહા ચતુર સતી હતી તે આવી રાવણને વિનવવા લાગી કે—મહારાજ ! રધુકુળ બ્રૂચણ દશરથાત્માજી રામ એ મહા બળવંત પુરૂષ છે તેની સ્ત્રીને નમે અહિં લાગ્યાછો એ ધણું સાહસ કર્યું છે. મારે જે ત્રમે સર્વતું સાફ કર્યા છતાં હોતો તેની સીતા ખાત્રી આપો. અને તેની પાંસે ક્ષમા માગો. મંદાદરીના આ વચનો તેના વિપરીત હૃદયને લાગુ પડ્યાં નહિ અને વળી રામને નિરાશ કરવા સીતાને કૃત્રિમ મ્હોઢું બતાવી લોહીનું બર્ધુ મોકલ્યું. આ ખબર જ્યારે સીતાજીને પડી ત્યારે તેણે રામને હનુમાન સાથે કહેવરાવ્યું કે પ્રાણાધાર ! આં પાપીથી મને બળાત્કારે તો સ્પર્શ થવાનોજ નથી, તો પણ જ્યારે આખર સમય આવશે ત્યારે મારી આખર રાખવા સારું હું પ્રાણત્યાગ કરીશ. પરંતુઆપ તેને શિક્ષા કરવામાં પાછીપાની કરશો નહિ. આ વાક્યોથી રામને ધણોજ આનંદ થયો. પછી તેમણે રાવણ સાથે લડાઈ કરી. ઇંદ્રજિત વજ્રે અને લશ્કરસહિત પુત્ર પરિવાર રાવણ રણે પડ્યો. વિલીપણ સીતાજીને રામની પાસે તેડી લાગ્યો રામને વિયોગ દુઃખથી સુકાઈ ગયેલા સીતાજીને કહ્યું કે મેં શત્રુને મારીને મારું કર્તવ્ય પૂરું કર્યું છે. પરંતુ હવે તમારે એક કર્તવ્ય કરવું રહ્યું છે. તેને મટે મને તો સંપૂર્ણ ખાત્રી છે તો પણ તમારે જમત

ની દૃષ્ટિમાં શુદ્ધિ દેખાડવાને તે કરી બતાવવાની જરૂર છે. તમને માર્ગમાં રાવણનો અપવિત્ર સ્પર્શ થયો હશે. તે સ્પર્શ દોષ દૂર કરવા માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની જરૂર છે. અહિં સત્ત્વે જે અગ્નિનો ઢગ પડ્યો છે તેમાં તમે ઉઘાડે પગે ઉભા રહીને અગ્નિસ્નાન કરો એટલે સર્વના મનમાં ખાત્રી થાય. રામનાં આવાં વચન સાંભળીને સીતાએ તુરત રામની પ્રદક્ષિણા કરીને બડમઢાટ બળતા અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો કે અગ્નિદેવ તરત સીતાજીને પોતાના મંગલમય ઉત્સર્ગમાં જીંદી લઈને પવિત્ર ભૂતિ સ્વરૂપે રામને પાછાં અર્પણ કર્યાં તે વખતે દેવતાં દુહુંભિ વાગ્યાં ને જય જયકાર થઈ રહ્યો. અને સર્વ ઋષિઓ બ્રાહ્મણ કે--હું રઘુકુળમણી રામ! તમારી પત્ની સીતા પવિત્ર છે, પાત્રતા છે અને આ જગતમાં પૂજનીય છે તેમના વિષે કોઈપણ બતની શંકા રાખશે નહિ. શ્રી રામચંદ્રજીએ સર્વ દેવતાઓને માન આપી સીતા! સીતા! એમ કહ્યું કે તરતજ સીતા રામની પાસે હાજર થયાં અને તેમને પ્રણામ કરી ઉભાં રહ્યાં. આખી સર્વ લોકનાં હૃદયો અને આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ.

રામ સીતાને લઈ પોતાની નગરી અયોધ્યા તરફ ચાલ્યા. રસ્તામાં રામને સીતા પોતાના સતીત્વની વિશેષ ખાત્રી આપવા લાગ્યાં. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ અયોધ્યામાં આવી પહોંચ્યા. તેમના આગ્યાના પુત્ર ખબર મળ્યા કે ભરતાદિક બાઈઓએ તથા પ્રજાજનોએ મોટા આદર સત્કાર સહિત રામને નગરમાં પધરાવ્યા. અને રામના આગ્યાની વાટ જોતાં ભાતૃમક્ત ભરતે તેમનો રાજ્યસન ઉપર મોટા હા હમાકથી અભિષેક કર્યો. શ્રી રામચંદ્રજી રાજ્યાસન ઉપર આગ્યા પત્ની દરરોજ ડીટેકટિવ (છૂપા દૂતો) દ્વારા નગરચર્યા બજાવતા હતા. એક દિવસે એક દૂતે આવીને રામને કહ્યું કે આજે હું નગરચર્યા નિહાળતો થકો ધોખીવાડામાં ગયો હતો ત્યાં ધોખી અને ધોખણુવચ્ચે નીચે પ્રમાણે બોલાચાલી થતી હતી કે--હું કંઈ રામબામ નથી કે તને ધરમાં ધાલું સીતા રાવણ ના ધરમાં રહી આવી તોપણ રામે તેને રાખી. પરંતુ હું તો તને કટીપણુ રાખવાનો નથી આ વાત સાંભળી શ્રી રામચંદ્રજી મનમાં ખિન્ન થયા અને વિચારવા લાગ્યાં કે--સીતા અગ્નિમાં સ્નાન કરી શુદ્ધ થયાં એ વાત છૂપી રહી અને રાવણના ધરમાં રહ્યાં એ વાત લોકમાં ચર્ચાતી રહી. પરાયાં છિદ્રો શોધવાં એ જ મનુષ્યનું કામ છે પરંતુ મારે તે દોષ પણ મારા ઉપર રાખવો જોઈએ નહિ. આ વિચાર કરીને શ્રી રામચંદ્રે લક્ષ્મણને તેજાવ્યા

અને તેમને સર્વ તાત કહી લક્ષ્મણે સીતાજીનો ત્યાગ ન કરવા માટે બહુ બહુ સમજાવ્યા પરંતુ રામ એકના બેન થયા તેથી નિ-
ર્ણયે લક્ષ્મણે પોતાના વડા બાઈના વાક્યનુ માન રાખ્યું. સીતા-
ને પણ તે દિવસે દુષ્ટ સપનાઓ અને દુષ્ટ શબ્દોઓ થઈ હતી. તે-
મને પોતાના પર આવી પડવાના દુઃખની આગમ્યથી ખબર પડી
હતી હમણાં તે ગર્ભવતાં હતાં. પ્રસૂતિના દિવસે પણ નગદિક આવી
બરાબા હતા. તેથી શ્રી રામચંદ્રજી સીતાજીને અનેક લીલાથી
પ્રસન્ન રાખતા. આજ તેઓના દુઃસ્વપનમાં કંઈક દુષ્ટ ચિન્હ જોવા
થી સીતા રડવા લાગ્યાં અને અંગ મરોડતાં મરોડતાં બે બાકળાં
બની ગયેલાં ઉડ્યાં અને જુવે છે તો લક્ષ્મણને પોતાની પાસે ઉ-
ભેડા દીઠા. તેથી તેણે પૂછ્યું કે—દીએરજી તમારા બાંધવ ક્યાં છે?
લક્ષ્મણે ઉત્તર આપ્યો—બાબી માત્ર વડિત્ર બંધુ કચેરીમાં ખીરાજી
છે. અને મને ઈરમાન કરતા ગયા છે કે તમે, આજે એમને રથમાં
બેસારી વનજીત્રા જોવાને જાણે સતી સીતાને રામની આજ્ઞા સ-
ર્વ પ્રકારે માન્ય હતી તેથી સીતા નિઃશેહે લક્ષ્મણજી સાથે રથમાં
બેઠાં. એટલે સારથિ તે રથ ગંગા નદીની પશ્ચીમ દિશાએ વાહમી-
કિના આશ્રમ જાણી હાંડી ગયો, ને ત્યાં ગયા થઈ તેણે તે રથને
ઉભો રાખી લક્ષ્મણને નીચે ઉતારતાં સીતાને પણ નીચે ઉતર-
વા પ્રાર્થના કરી—ખતુ રામની આજ્ઞા સંભળાવતાં લક્ષ્મણનો
કામળ કમ્પ કટાઇ ગયો તેથી તે કાંઈ પણ બોલી શક્યા નહિ. સી-
તાં પણ રૂદન કરતાં કરતાં રથમાંથી નીચે ઉતર્યા. સીતાને બેઠ
થેનો જોઈ લક્ષ્મણ અત્યંત આંસુ, ભરી આંખે સીતાના મ્હોઠા
સાંધું જોઈ રહ્યા.

હા દેવ તારી ગતિ અકળિત અને અગમ્ય છે જોના પારં
કાઉપય મનુષ્ય પડોંચવા સંમર્થ છે નહિ સીતાને આ બીજી વખ-
ત વાવાસનું ખરું કરણ માત્ર કેકયીજી હતાં. કારણ ધોખી પેતા-
ની અને રામ વિરોધકેશા ગારનો બે ખબર કેકયીને કને પડતા તે
તથા તેની દુષ્ટ દાસી મંથરા માયાવી કે જોના પાપે કરી રામને
વનવાસ વેઠવો પડ્યો તે બન્ને સીતા પાસે બેસી લંકાના ખબર
પૂછવા લાગી. તેમાં એક પૂછ્યું કે રાવજનું સ્વરૂપ કેવું હતું? તે
તમે ચિત્રવિદ્યામાં કુદાળ છે તો ચિત્રી બતાવો. સીતાજી બોળાં
હતાં તેથી તેણે કહ્યું કે—મેં મારી નજરેથી રાવજનને જોયો નથી
કેમકે હું નીચેથી ઉપું કરી પણ જોતી નહિ. પણ તેના પગનો અં

શુકો માત્ર મેં જોયો છે. તેપરથી હું તમને ચિતરી બતાવું છું. એ-
મ કહી તેનું ચિત્ર કાગળ પર ચિતરી બતાવ્યું. આ ચિત્ર કેકથી
પોતાના હાથમાં લઈ બીજા એરડામાં સૌ બેઠાં હતાં ત્યાં આવી ક-
હેવા લાગી કે જુઓ ! સીતાને રાવણપર કેવી પ્રીતિ છે. (એનું
મુખ જોયા વગરતો વહુને અન્ન પણ ભાવતું નથી માટે તેની મુખ
મુદ્રા જોવાને માટે આ ચિત્ર પાડી રાખ્યું છે, આ વ.ત સાંભળીને
રામને અગ્નિમાં ધી હોમવા જેવું થયું તેથી લક્ષ્મણ સાથે સીતાને
વનમાં વિદાય કર્યાં.

વનમાં ગયા પછી સીતા બોલવા લાગ્યાં કે મેં તે એવાં
પૂર્વજન્મમાં શા પાપ કર્યા હશે, કે મારા પર ઉત્તરોત્તર આપત્તિઓ
આવ્યા કરે છે ? હે દૈવ ! હું આ નિર્જન વનમાં એકલી કેમ રહી
શકીશ ? રામના વિયોગમાં મારા દિવસો કેમ જશે ? પછી પોતા-
ના પગમાં પડેલા લક્ષ્મણને ઉઠાડીને કહ્યું કે--હે વીરા લક્ષ્મણ
તમે અયોધ્યામાં જઈ મારાં સાસુઓને મારા તરફથી પ્રણામ ક-
હેજો તમારા વડિલભાઈ શ્રી રામચંદ્રને પ્રણામ કરેતાં ખબર
અંતર પૂછજો. અને કહેજો કે તમે મને લોકાયવાદના બચથી તજી
મારે લીધે લોકમાં જતમારી નિંદા થઈ છે તે હું સારી રીતે જાણું છું
પરંતુ આપના શિવાય બીજા કોઈનો મારે આધાર છે નહિ; હે પ્રા-
ણનાથ ! હું આપની દાસી છું બીજા લોકોના રક્ષણની સાથે આ
વનમાં પણ મારું રક્ષણ કરનાર તમેજ છો. તમેજ મારું સર્વસ્વ છો.
હું તમારી સુકીર્તિ સાંભળી ધણીજ ખુશી થઈશ. વગેરે વગેરે વચ-
નો કહાવી મોડક્યાં. અહો સાધવી ! ધન્ય છે તારા પવિત્ર પ્રેમને
તારા જેવી ધીરજ આ ધરણી પર કોણ મારણ કરશે ?

લક્ષ્મણ રડવા લાગ્યા તેથી તેમને માતૃભાવથી છાતી સાથે
ચોંબી, જવાની રજા આપી. તે રડતા રડતા અયોધ્યા તરફ ગયા.
આ ધીરવનમાં સીતા ગર્ભવંતી અવસ્થામાં એકલાં બેઠાં રહન ક-
રે છે. એ વખતે વાલ્મીકિ ઋષિ દર્ભ લેવાને આવ્યા. તેની દૃષ્ટિ
સીતાપર પડી કે તેણે તેને ધીરજ આપી શાંત કર્યો. અને તે
સીતાને પોતાને આશ્રમે તેડી ગયા કેટલેક દિવસે સીતાએ બે પુ-
ત્રાને જન્મ આપ્યો. ઋષિએ આમાંના મોટાનું નામ લવ અને ના-
નાનું નામ કુશ પાડ્યું. તે બન્ને કુમારો શુકલ પક્ષના ચંદ્રની પેઠે
દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યા અને અગીયાર વર્ષના થયા કે ઋષિનો

પામેથી ઉપનયન સંસ્કાર ગ્રહણ કરીને ધનુર્વેદનો તથા ખીજી વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. સીતા પણ વખતો વખત પોતાના પુત્રોને ધર્મની તથા નીતિની ઉપદેશાત્મક કથાઓ કહીને તેમનાં મનને કેળવતાં હતાં અને બન્ને પુત્રો કેટલાંએક વર્ષમાં ધનુર્વેદ શીખીને મોટા પરાક્રમી યોદ્ધા થઈ રહ્યા.

શ્રી રામચંદ્ર મહારાજાનીને, એક પતિવ્રત ધારી હતા. તેમણે સીતાજીને વનવાસ મોકલ્યાં એ ફક્ત ભોક્ષ નિદાના બચથીજ મોકલ્યાં હતા. પરંતુ તે સીતા ઉપર ધણેજ પ્રેમ રાખતા. કેટલેક દિવસે પોતે કરેલી હિંસાના દોષમાંથી મુક્ત થયા માટે ઋષિઓની સાથે વિચાર કરીને અશ્વમેધ નામનો યજ્ઞ આરંભ્યો. અને યજ્ઞના ધોરને શત્રુઘ્નની નજર તળે પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરવા મોકલ્યો આ અશ્વ ફરતો ફરતો વાલ્મીકિના આશ્રમ પાસે આવી ચઢ્યો. તે વખતે લવ તથા કુશ બાર વર્ષની ઉંમરના થયા હતા. ને તેઓ નિત્ય પોતાના ગુરુ વાલ્મીકિ સારૂ ઇન્દ્રવન તથા ધૃષ્ટો ભેગા જતા તેથી આજે રસ્તામાં આ અશ્વ તેમને મળ્યો. તેથી તે બન્ને વીર બંધવો. એ ધનુષપર બાણો ચઢાવીને ધોરને ત્યાંથી જતાં અટકાવ્યો. અને આશ્રમ પ્રત્યે લાગ્યા. આથી તે સુકુમાર બંધવો તથા શત્રુઘ્ન વચ્ચે તુમુલ્લ યુદ્ધ થયું શત્રુઘ્નની સેનાએ લવ કુશ ઉપર બાણો ફેંકવા માંડ્યા. પરંતુ તેઓએ પાછા પગ ન લેતાં બાણો મારી સામે આવેલા પિતામા સૈન્યને કાયર કરી હીધું આથી આખરે રામને, ત્યાં આવવા જરૂર પડી. લવ તથા કુશના મુખની આકૃતિ જોઈ રામને પુત્ર વાત્સલ્ય અંકુરિત થયું. એટલામાં રામચંદ્રનું નામ સાંભળી વિનયથી તેમની પાસે જઈને કુશ તથા લવ તેમના ચરણમાં પડ્યા; અને વિનય સાથે રામ તથા તેમના ભાઈઓને પોતાના આશ્રમે પ્રત્યે તેડી ગયા. સૌ વાલ્મીકિના ચરણને નમી ત્યાં બેઠા. એટલામાં રામના વિયોગથી હાડકાંનો માજો થઈ ગયેલાં સીતા પણ બહાર આવ્યાં ને રામને પ્રણામ કરી લક્ષ્મણ વગેરેને આશીર્વાદ આપી ઉભાં રહ્યાં પછી મુનિ વાલ્મીકિએ સીતાના પ્રસવ સંબંધી સર્વવાત રામની પાસે કહેતાં તેની સાધુજા પણાનાં વખણ કીધાં અને તેમને રાજધાનીમાં તેડી જવા સૂચવ્યું. થોડે વખતે ત્યાંથી સીતાજી સહિત રામચંદ્રજી તથા ભરત લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્ન બધા વડી ધામધૂમથી અયોધ્યામાં ગયાં. જતાં સર્વનાં મન મંગલકારી અને પ્રકૃષ્ટિત દીસતાં હતાં. અને શહેરની

શ્રીઓ આપસ આપસમાં વાર્તા કરવા લાગીકે-બહેનો ! આપણા સતી શિરોમણિ સીતા ઉપર દુઃખ પડવામાં બાકી રહ્યું નથી. તો પણ તેણે પતિભક્તિપર અચળ શ્રદ્ધા રાખીને છેવટ સુધી દુઃખ સામે યુદ્ધ કર્યું તે એક સત્યના આધારથીજ !!! ધન્ય છે સીતા ! તારી સાધુતા !!! અહો દેવ ! આ ભારત ભુમિપર આવાં પવિત્ર દંપતી ઉત્પન્ન કર એવી આ ભારત વાસીઓના પ્રાર્થના છે.

શબરી.

આ વિદુષીએ જગતમાં તપની સિદ્ધિના પ્રભાવથી પ્રખ્યાત થઈ નાની ઉમ્મરમાંથીજ વનવાસનો અંગીકાર કરી મહાત્માઓની સેવામાં પોતાનું જીવન ગાળી અધ્યાત્મા શાસ્ત્રનું સેવન કર્યું હતું. તે પંપા સરોવરના પશ્ચિમ તટ ઉપર મતંગ વનની નજીક પર્ણકુટી ખાંધીને રહેતી હતી. સર્વ દેવર્ષિઓની સેવાથી પોતાનું શરીર તપોમય કર્યું હતું. શ્રી રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણ જે વખતે સીતાજીની શોધ માટે શબરીના રમણીય આશ્રમમાં ગયા ત્યારે શબરીએ ઉઠી જે હાથ જોડી તેમને પ્રણામ કરી આસન આપ્યું અને અર્ધ પાદથી પૂજન કર્યું. તે પછી રામે ધર્માત્મા એવી શબરીને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે હું તપોધના ! તું યમ નિયમોને જરાજર શુદ્ધ સાધવી શકે છે કે ? તારી ગુરુ ભક્તિ વંશવિદ્યે આવે છે કે ? આ વાક્યો સાંભળી પરમ પવિત્ર એવી શબરી નમ્ર વચ્ચનોથી કહેવા લાગી કે રથુકુળ રત્ન શ્રી રામચંદ્ર ! આપના દર્શને કરી મારાં જપ, તપાવ્રત વગેરે સર્વ કાર્યો સ્પર્શ થયાં. એટલુંજ નહિ પણ આપના પવિત્ર દર્શનથી મારાં સર્વ પાતકો નાશ પામી મને સ્વર્ગ સુખ મળી ચૂક્યું એમ તું સમજું છું. આપ ચિત્ર કુટ પર્વત ઉપર પધાર્યા તે વખતે વિમાનોમાં બેસીને જે ઋષિ મુનિયો સ્વર્ગમાં ગયા તેઓની હું પ્રેમથી નિત્ય સેવા કરતી અને તેઓએ જતી વખતે કહ્યું હતું કે--શ્રીરામચંદ્ર આ પવિત્ર આશ્રમમાં આવે ત્યારે તું એમનો સારી રીતે સહાર કરજે. તેઓ તારો ઉદ્ધાર કરશે. હે ભાગ્યવન્ બ્રૂપ અને ત્રેલોક્યાધિપતિ હામ ! તે મુનિઓના કહેવાથી મેં ઘણા દહાડા થયા વનફળો અને સ્વાદિષ્ટ કંદો સાચવી રાખ્યાં છે. ત્યાર પછી રામે શબરીને કહ્યું કે--હે શબરી ! હું આ આશ્રમમાં રહેતા મુનિઓનાં દર્શનનો લાભ લેવા ઇચ્છા રાખું છું, માટે તું અમારી ઇચ્છાપૂર્ણકર. શબરી રામ તથા લક્ષ્મણને મતંગ

ગ વન દેખાડીને બોલ્યા—કે આ ઠેકાણે તે સધળા વૃદ્ધવયના જા-
પિમુનિઓ નિત્ય ધ્રુજતા રાથે હોમ કરતા હતા અને હજી સુધી
તેમના હોમની વેદી. પવિત્ર જવાળાઓથી સર્વ દિશાઓને પ્રકાશિત
કરતી નજર પડે છે. તેઓ વૃદ્ધ હોવાથી સ્નાન કરવાને અશક્ત
હતા તેથી સાતે સામરો અહિં આવીને વસેલા છે. તેઓએ સ્નાન
કરીને આ ઝાડ ઉપર સૂકવા મૂકેલાં વસ્ત્રકલ વસ્ત્રો પણ હજી બીનાં-
જ નજરે પડે છે. અને દેવદાસીનાં વાપરેલાં પુષ્પોને કમળો પણ
હજી તાજાંજ છે. પરંતુ મારા તે ગુરુઓ અદિથી સ્વર્ગમાં આલ્યા
મયા છે માટે હું પણ તેમના પાસે જવાની ઇચ્છા રાખું. સિદ્ધ પુર-
ષોમાં મોટા માનને પાત્ર થયેલી રાજરીનાં વયન સાંભળીને રામ-
ચંદ્રજી બોલ્યા કે—ઠીક છે, તારે જો ગુરુઓની પાસે જવાની ઇ-
ચ્છા હોય તો તેમ કર. તેં મારું પ્રેમથી પૂજન કર્યું છે તેનું ફળ
તને મળશે. આ પછી રામચંદ્રની આજ્ઞા લઈ ચિતા ખડકી ને-
અમિ સળગાવીને રાજરીએ તુરત તેમાં પોતાના દેહનો હોમ કર્યો.
અને દિવ્ય સ્વરૂપ ધારી તપસ્વિની રાજરી સ્વર્ગમાં ગઈ. આહા!
ઋષિઓની પૂજનું મહાત્મ !!! ખરેખર રાજરી એ તપસ્વિની સ્ત્રી-
ઓને અવશ્ય ઉદાહરણ રૂપ થઈ છે !!

શકુન્તલા.

શકુન્તલા મહાત્માએ કણ્વઋષિની પાલિતા પુત્રી થાય. તે
નાની વયમાં ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી પામી સદ્ગુણ સંપન્ન થઈ
હતી તે મહામનોહર રૂપ અને લાવણ્ય યુક્ત હતી. તેની ઉત્પત્તિ
વિષે મહાભારતમાં એવી કથા છે કે વિદ્યામિત્ર ઋષિ ઉગ્ર ત-
પ કરતા હતા. તેથી ભય પામીને ઇંદ્રે તેનાં તપનો ભંગ કરવા
સાર એનકા અપ્સરાને મોકલી હતી. એનકાને તેથી પુત્રી થઈ
અને વિદ્યામિત્રનું તપ ભાંગ્યું. એટલે પુત્રીને વનમાં મૂકીને તે
સ્વર્ગમાં જતી રહી એવામાં કણ્વઋષિ તે વનમાં જઈ ચઢ્યા. તે-
મણે અહિં કન્યા જોઈ તેની પાસે ઇર્ષ ન હોવાથી તેને પોતાને
આશ્રમે આણી પાળી પોષીને મોટી કરી. વનમાં જ્યારે તે એકલી
પડી હતી ત્યારે શકુન્ત નામના પક્ષીઓએ તેની રક્ષા કરી માટે
કણ્વઋષિએ તેનું નામ શકુન્તલા પાડ્યું હતું. શકુન્તલા પાળક
પિતા કણ્વઋષિનાં હાથ નીચે સધળી કેળવણી પામીને સદ્ગુણ
સંપન્ન થઈ હતી. તે રૂપ અને લાવણ્યથી દેખાવડી હતી. અનેક

પ્રમારોના વનવૃક્ષો અને પશુ પંખીઓ વગેરેથી ભરપૂર રમણીય વનમાં તે ઉછરી હતી. શકુન્તલા એક વખતે પોતાની સખીઓ સાથે વનવૃક્ષની ઘટામાં રમત ગમતથી આનંદ કરતી હતી. તેવામાં મૃગયા કરવા નિજેલો દુષ્યન્ત રાજા ધરતો ધરતો અકસ્માત ત્યાં જઈ ચડ્યો. તે વખતે કહુવચ્ચપિ યાત્રાએ ગયેલા હતા તેથી શકુન્તલાએ રાજાનો આદર સત્કાર કર્યો. દુષ્યન્તે રાજા આશ્રમ નિવાસી અને તાપસ બાળાને જોઈને મોહિત થયો. અને બન્નેની દૃષ્ટિ મળતાં પરસ્પર પ્રેમ બંધાયો. અને શકુન્તલા વહાલથી વરી. શકુન્તલાનો સંકલ્પ જોઈ કહુવચ્ચપિએ ધર્મવર દુષ્યન્ત સાથે પરણાવી. દુષ્યન્ત શકુન્તલા સાથે થોડો વખત રહ્યો. અને પોતાની પ્યારીને પાછળથી તેણવવાનો નિશ્ચય કરી નિશાની મારે પોતાની વિંટી આપી ચાલતો થયો. તેના ગયા પછી નવ માસે શકુન્તલાને એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. દરાર પ્રમાણે રાહ જોઈ પણ દુષ્યન્ત રાજાએ શકુન્તલાને ભૂલી જઈને તેડું મોકલ્યું નહિ. શકુન્તલા દુર્વાસા નામના ઋષિથી શપિત હતી કે તેને દુષ્યન્ત રાજા ભૂલી જશે જ્યારે તે પોતાની આપેલી નિશાનીની વિંટી જોશે ત્યારે તે યાદ આવશે નહિ. ઋશ્વરેચ્છાથી શકુન્તલાએ વિંટી ગુમાવી હતી. પણ તે જાણતી નહિ કે મેં એ વિંટી ગુમાવી છે. દુષ્યન્ત શકુન્તલાને શાપના પ્રભાવથી ભૂલી ગયો. તેથી રૂપિએ તેને તેની સખીઓ સાથે દુષ્યન્ત પાસે મોકલી પરમ સુંદરી શકુન્તલા પોતાને જન્મેલા પુત્ર સાથે વસકલ પહોંરી રાજાની સામે જઈને ઉભી રહીને બોલી કે રાજા! હું તમારી પત્ની છું અને આ બાળક તમારો પુત્ર છે રાજાએ તેની વાત પર વિશ્વાસ કર્યો નહિ. ધર્મવીર દુષ્યન્ત જે તે દિવસે મોહિત થયો હતો તે રૂપ રાશ શકુન્તલાને હમણા ભૂલી ગયો. જે આંખ તે દહાડે શકુન્તલાને જોઈને મનને ઉન્મત કરતી હતી. તે આંખ હમણાં મનને નિમુગ્ધ કરે છે. દુષ્યન્ત શકુન્તલાને શાપના પ્રભાવે ભૂલી ગયો છે ખરો. આ બધું હાં જોટલાં માણસો ઉભાં હતાં તે બધાંએ જોયા કર્યું. દુષ્યન્ત પણ રૂપ જોઈને મુગ્ધ થયો. પણ પોતે શકુન્તલાને પરણ્યો હતો એવું જરાયે મનમાં આવ્યું નહિ. તેનો સ્વીકાર કરવા તેણે જ્યારે સાદ ના પાડી ત્યારે શકુન્તલાએ કહ્યું કે—રાજેન્દ્ર ! બાર્યા ધર્મ કાર્યમાં પિતા સ્વરૂપ છે. અને મનુષ્યની જનની સ્વરૂપ છે. તથા પ્રવાસીના વિશ્રામ જેવી છે. સાચ પરમ બ્રહ્મ છે. મારે

તમે સત્યનો ત્યાગ કરશો નહિ. તે પ્રમાણે તેણે ધણું ધર્મ અને નીતિ વાક્યો રાજાને સંભળાવ્યાં. પણ રાજાને ધર્મ ઉપર આસ્થા હતી તેથી પૂરી ખાત્રી વગર તેના પર મોહિત થયો નહિ, તેથી મહણ કરવાને એકદમ ના પાડી. આવી રીતે રાજા તરફથી શકુન્ત-લાલું ધણું અપમાન થયું. પરંતુ શકુન્તલાને પતિ પર જન્યે અભાવનાં અંકુર પણ આન્યો નહિ. અને પોતા ઉપર જે દુઃખ પડ્યું તે ધૈર્યથી સહન કરી સ્વામી પર પ્રીતિ રાખતી આશ્રમમાં રહી એટલામાં ઈશ્વર કૃપાથી ગુમાવેલી વિંછી રાજાને મળી આવી કે તરતજ શકુન્તલા તેને યાદ આવી, પછી તુરત તેને તથા પુત્રને બોલાવી રાજમહેલમાં રાખ્યાં તે પુત્રનું નામ હરત એવું પાડ્યું અને તેના નામથી આજ પણ હરતખંડ એવું નામ આ જૂમિને અપાય છે. ધન્ય છે ધર્મ પર શ્રદ્ધા રાખનાર દુઃખ્યન્તને!! સતી શકુન્તલા! તમારા પતિ પ્રત્યેના પમને અને શ્રદ્ધાને માટે ધન્ય વાદ થટે છે.

સુકેન્ધ્યા.

વૈવસ્વત મનુને શર્પાતિ નામનો પુત્ર હતો તેની આ કમ્બુ-ન્યા નામે રૂપ, ગુણ, અને વિદ્યથી શોભતી પુત્રી હતી. આ રા-જાને પેટે આ એકજ પુત્રી રત્ન હતું શર્પાતિ રાજા જ્યારે પો-તાના નગર બહાર ફરવા જતો હતો ત્યારે સુકેન્ધ્યાને પોતાની સં-ભાષે લઈ ગયો હતો. એક પછી એક વનોમાં અને ઉપવનોમાં ફરવાં અથવાન ઋષિ ॥ આશ્રમમાં જઈ ચઢ્યો ત્યાં એક સુંદર મોટું સરોવર હતું તેનું પાણી સ્વચ્છ અને મિષ્ટ હતું તેની આંદર અનેક પ્રકારનાં કમળો ખીલી રહ્યાં હતાં. આજુમાજુ ચોતરફ સાગ, સીસં મ, દેવદાર, તમાલ, કેતકી, કેવડો, આમુપાલવ, આંબા, ફળ, પીપ-ળ, પીપળા, વડ, કંદમ્બ, લીંબુ બદામ, ફણસ, સોપારી, જાંબુ, આંબલી, લીંબડા, વગેરે ઝાડોની ઝાડી બુટી રહી હતી. તેમાં હરણ, હંસ, મેના, પોપટ, મોર, કોયલ, ઠાકાઠોવા, કચ્છતર, ચક્રવા, ચક્રવી, મારસ, સિંહ, ચિત્તા, વાઘ, સાંપર, રોમ, અને રીંછ વગેરે પશુ પક્ષીઓ આનંદથી આમ તેમ વિહાર કરતાં હતાં, તેમાં ગુલાબ, જાંબુ, મોગરો, ચંબેલી, કરેણ, કેતકી, ગુલદાવદી વગેરે અનેક પ્રકારનાં ફુલ તથા ફળથી આ ઉપવન શોભતું હતું તેમાં વૃક્ષોની પ્રદેહાયા શોધી નીચે રાજા પોતાના રમાલા સાથે ઉતર્યો. દો ઘણ

આનંદમાં આમ તેમ શરૂ સાગ્યાં ત્યારે મુકન્ધા પણ પોતાની સખીઓ સાથે આશ્રમનાં વૃક્ષો અને તેને વિંટાળને બુલી રહેલી સતાઓનાં પુષ્પો ચુંટતી ચુંટતી એક જુના રાશડાની પાસે જઈ ચઢી તેમાં જોતાં તેમને જે ઝીણા ચક્રચકિત તારાઓ જણાયા સ્વભાવિ રીતે નિયમ છે કે બાળકનું મનકુતૂ હજી જોવાને આતુર હોય છે. મુકન્ધા તુરત પાસે પડેલી બાવળની સૂળ લઈ રાશડામાં ચળકતા પદાર્થની પરીક્ષા કરવા અંદર ખોલી તેનાપર જરા બાર દીધો કે તુરત તે છિદ્રમાંથી લોહીની ધારા વહેવામાંડી. કોમળ મનની મુકન્ધા કોઈ જીવ જાતુ હશે. એમ ધારીને સખીઓ સહ બીજી જગ્યાએ ચાલી નીકળી. રાશડાથી ઢંઢાળને તપ કરતા ચ્યવન ઋષિની આંખોમાં પેલી સૂળ સાગવર્ષી રૂધિરની ધારાઓ નીકળી હતી. ચ્યવન ઋષિ ધણો કળ થયા આહારાદિકનો ત્યાગ કરી તપશ્ચર્યા કરતા હતા. અને તપ કરતાં ધણે કાળે તેના શરીર પર રાશડો બંધા પો હતો. માત્ર મૃતિકાની ફાટમાંથી તેમની ચળકતી જે આંખો દેખાતી હતી. પરંતુ તે ફાટમાંથી આંખો દેખાય છે એવું જોનાર કહી શકે તેમ નહતું. મુકન્ધાએ તો સૂળ ખોલી પરીક્ષા લેવા ધાર્યું હતું પરંતુ જે પરિણામ આપ્યું તે ભયંકર હતું. ચ્યવન ઋષિના અપરાધથી આધિ આખા ઉપવનમાં રાજના પરિવારને અને સેનાને એકા એક મૂત્રકચ્છનો રોગ થઈ આવ્યો. તેણે પોતાના સેવકોને તથા સાથે આવેલા બીજા મનુષ્યોને બોલાવી પૂછ્યું કે તમે આ પવિત્ર આશ્રમમાં કોઈનો અપરાધ તો કર્યો નથી ? અપરાધ વગર દુઃખ થવાનો સંભવ નથી. અપરાધ થયો હોય તો કહો કે જેથી આપણે એ બાગ્યવાન પુરૂષનાં દર્શન કરી તેની પાસે ક્ષમા માગીએ મુકન્ધા નિશ્ચિંત થઈને પોતાની સખીઓ સાથે રમતી રમતી પિતાની પાસે આવી. અને તે ગજરાટમાં પડી ગયેલા જોઈને તથા હકીકત જાણીને ખોલી ઉઠી કે—પિતાજી ! મારાથી અપરાધ જેવું કંઈ કાર્ય થતું છે. વનમાં શરૂતાં શરૂતાં એક રાશડામાં ચળકતા જે તારાઓ મારા જોવામાં આવ્યા હતા; તે શું છે ? તેની પરીક્ષા કરવા મેં તેમાં સૂળ ધોંતી તો તેમાંથી લોહીની ધારા નીકળી હતી. પુત્રીનાં વચન સાંભળીને રાજ તુરત રાશડાની પાસે ગયો. અંદર મુનિ દુઃખ પામતા હશે એમ જાણી રાશડો ફાટી નાખ્યો. રાજ જે હાથ જોડી સાંભો થઈ ઋષિના પગમાં પડ્યો. અને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો—હે મહા મુનિ ! મારી બાજ

કન્યાએ રમતાં રમતાં રમતની ધુનમાં અજાણપણે આપનો અપરાધ ક્યો છે તે કૃપા કરી ક્ષમા કરો. આપ જેવા મહાત્માને ક્રોધ હોય નહિ મુનિએ કહ્યું કે હે રાજન ! હું કદી ક્રોધ કરતો નથી. તારી પુત્રીએ મારી આંખો ફાડી તો પણ મેં શાપ દીધો નથી. હું વૃદ્ધ છું અને વળી આંધળો થયો. હવે મારી આકરી કોણ કરશે ? વળી મારાં ધર્માદિક કાર્યો કરવાને હવે મને અડચણ પડશે. રાજાએ કહ્યું મહારાજ આપની સેવામાં આ દાસ પોતાના દાસો. સહિત હાજર છે. મુનિએ કહ્યું રાજન ! ઘડપણ મહાપુરૂષ છે. વળી તેમાં અંધાપો આન્યો. એથી ઘણી નિપતિ પડશે. વળી વ્યાપક કાર્યોમાં આ કરો અથવા દૂતોથી મરજી સચવાય નહિ. તે અવસરે તો સખંધમાં જોડાયેલા મનુષ્ય સિવાય બીજા કેમથી જોડાયે તેવી મરજી સાચવી શકાતી નથી. મારી આ અવસ્થા થઈ, હું તપસ્વી છું. મારી સાથે કોઈપણ જોડાયા વગર મને ઘણી હરકત આવી પડી. જો તમે ક્ષમા માગતા હો, અને મારા તપમાં ભંગ કરવા ન ઇચ્છતા હો તો આ તમારી પૂત્રી સુકન્યાનું કન્યદાન મને આપો. તો તે મારી ધર્મ પત્ની તરીકે સેવા કરીને ધર્મ કાર્યોમાં મને સહાય કરે. હું તમારા અપરાધને ક્ષમા કરું છું આ વખતે સુકન્યા પિતાની પાસે હબી હતી, તેજો પોતાનો અપરાધ કમ્બુલ ક્યો અને નમ્ર ભાવથી પિતાને વંદન કરીને કહ્યું કે-પિતાજી ! હું આ ઋષિ મહારાજની સંપૂર્ણ અપરાધિની છું માટે હવે હું માફ બાકીનું સર્વ આયુષ્ય એમને અર્પણ કરી તેમનાં ધાર્મિક કાર્યોમાં સહાયતા કરીશ. અને જે રીતે પ્રસન્ન થશે તેમ હું કરીશ. આ મારો દૃઢ નિશ્ચય થયો છે. તેમાં અટકાવ નહિ કરતાં મારી પ્રાર્થના માન્ય કરશે. શર્યાતિ રાજાએ સુકન્યાના વચનો સંભળી કહ્યું કે-પુત્રી ! તું હજી બાળા છે, વળી અબાળા જાતિ છે. તેથી વનમાં રહી અંધ અને વૃદ્ધ મુનિનો શી રીતે સેવા કરીશ ? આવાં વાક્યો સંભળી સુકન્યા બોલ્યાં કે--મને આ અસાર સંસારના ભોગવિલાસી ઇચ્છા નથી. માફ ચિત્ત સ્વચ્છ છે. આ સંસારની માયા ખોટી છે. પિતા, માતા, કુટુંબ, પરિવાર, ભાઈ, બહેન, રાજપાટ આ સર્વ નાશવંત છે અત્યુ કોઈને છોડવું નથી. માટે હું પિતા ! મારે માટે કશી ચિંતા રાખશોમાં આ મારા નિશ્ચયમાં ભંગ કરશો નહીં એ મહામુનિને હપરથી અંગ અને વૃદ્ધ બાણુજો નહિ. તે જ્ઞાન ચક્ષુએ

કરી. સર્વ દેવે છે ને તપો બજે કરી તે પુવાન છે. એ તમો નક્કી જાણો, માટે આ મુનિને માંડે કન્યાદાન આપો સુકન્યાનું વચન સાંભળી શર્યાતિ રાજ બહુજ પ્રસન્ન થયો. અને તેણે અચ્ચત ઋષિને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે— હે મુનિ ! આપની શેવા કરવા આ મારી પુત્રી આપને અર્પણ કરું છું તે આપ વિધિ પૂર્વક ગ્રહણ કરો. આ પ્રમાણે કહી શર્યાતિ રાજએ વિવાહની વિધિએ કરી મુનિને કન્યાદાન દીધું. રાજ તથા સૈન્યે પોતાને ઘેર જવાની તૈયારી કરી ત્યારે સુકન્યાએ કહ્યું—કે પિતાજી ! મારાં ઉત્તમ વસ્ત્ર ધરેણું વગેરે સર્વ અલંકારો લઇ જાઓ. હું મુનિની સ્ત્રી તપશ્ચર્યાને યોગ્ય વેષ ધારણ કરી મારા પતિની શેવા કરીશ. તેથી ત્રીસોકમાં આપની કીર્તિ અચળ રહેશે, હું પરસોકના સુખને માટે મારા પ્રિયપતિની અહોનિશ સેવા કરીશ. આપ મારે વિષે કંઈપણ ચિંતા કરશે નહિ. સુકન્યાનાં આવાં વચનો સાંભળી શર્યાતિને હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં. તેનાં વસ્ત્ર લઈને જોઈ રાણીએ પણ શોક કરવા લાગી. સુકન્યાને મુનિ પાસે રાખી તેની રજા લઈ સર્વ થકેર બહાર વિદાય થયાં.

પછીથી સુકન્યાએ રાત્રિ દિવસ અચ્ચત મુનિની સેવા કરી તેમનું મન જીતી લીધું. પતિને સુવાડયા પછી પોતે સુવું. તેમના ઉડયા પહેલાં ઉઠવું વનમાંથી દેવ સેવા તથા અગ્નિ હેત્રા માટે ફળ પુલ્લ કાપે. તેમજ વનફળ લાવવા અને પતિની સેવામાં અષ્ટ પ્રહર દાનરૂપે વગેરે કાર્યો લાડ કોડમાં ઉઠેલી તે સુમતિ સુકન્યા બહુજ હેતુથી કરવા લાગી. ઋષિ તેની અનન્ય ભક્તિ જોઈને અસંત પ્રસન્ન થયા.

એક પ્રસંગે સૂર્ય પુત્ર અશ્વિની કુમાર બ્રમણ કરતા અચ્ચત મુનિના આશ્રમ નજીક આવ્યા. તે વખતે મનોહર અને રૂપવાન સુકન્યા રનાન કરી આવતી હતી. તે તેના જવામાં આવી. દેવકન્યા સમાન તે કન્યાને નિરખી અશ્વિનીકુમારે તેની નજીક જઈને કહ્યું કે—હે સર્વોગ સુંદરી ! ઉભી રહે. હું પૂછું તેનો મથામોગ્ય જવાબ આપજો તું કોની પુત્રી છે ! અને તારા પતિનું નામ શું છે ? વળી તું આ સરોવરમાં રનાન કરવા શા વાસ્તે આતી છે ? તું લક્ષ્મી સમાન મહાતેજસ્વી છે. તારા સુકોમળ પદ પડે પૃથ્વીમાં રોળાય છે તેથી અમારું મનતઃપણે ખેંદને પામે છે

હે સુંદરી ! તું વિગાનમાં બેસવા યોગ્ય છે. તે તું તારા કામળ પત્ને
કરી વનમાં કેમ ચાલે છે ? સુંદર વસ્ત્રાશ્રિય ધારણ ન કરતાં આ
વનને શોભાવે એવાં વસ્ત્રાશ્રિય કેમ ધારણ કર્યા છે ? અને આ
ઉપવનમાં કેમ આવી છે ? તું તારી સખીઓ સાથે ન નીકળતાં એ-
કલીજ કેમ નીકળી છે ? તું રાજકન્યા છે કે આસર છે ? તારો જ-
ન્ય દેનારને હું મહાભાગ્યશાળી માનું છું. તારાં પતિપણુ કામળ ઉપ જા-
ન્યાન હોયો નેમજ્યે. હે સુંદરી ! જે હોયતે સત્ય કહે. મુકન્યાએ આ
અશ્વિનીકુમારનાં આવાં વચનો સાંભળી કહ્યું કે— હે મહાત્મા !
હું વૈવસ્તવ મનુના પુત્ર શર્યાતિ રાજની પુત્રી છું. અને મહાત્મા વ્ય-
વન મુનિની પવિત્ર પતિવ્રતા સ્ત્રી છું. મારા પ્રાણનાથ મોટા ત-
પસ્વી છે પરંતુ તે વૃદ્ધ અને અશુદ્ધિન છે. તેથી હું અદોનિશ પતિ
સેવામાં પરાયણ રહું છું. હું સ્નાન કરવા ગમ્મ હતી ત્યાંથી આશ્રમ
માં જઈ છું આપ કાણુ છો અને અદિં શા માટે પધાર્યા છો ?
મારો આશ્રમ છે, ત્યાં આપ પધારી મારો આશ્રમ પવિત્ર કરશે.
અશ્વિનીકુમારે તેનાં વાક્યો સાંભળી કહ્યું કે—પતિવ્રતે ! તારા
પિતાએ આ તપસ્વિને કન્યાદા કેમ આપ્યું ? આકાશમાં ગદગદતા
નેરથી સઘળે સ્થળે અધાઈ નેવામાં આવે છે અને તેમાં એકએક
પીજળીના દેખાવથી નેમ શોભીનું થઈ મહે તેમ તું આ ઉપવનને
ધિમે સદા વિજળી સમાન છે ! અર્થાત તારાથી આ વન શોભે છે.
તારા જેવી સુંદર અંગવાળી કન્યા મેં આજ સુધી કામળપણુ ઠેકણે
નેમ નથી. હે સુંદર કેશવાળી સુંદરી ! તું સુંદર અને ઉત્તમ વસ્ત્ર
જૂથોને ધારણ કરવા યોગ્ય છે, તને આ વસ્ત્રાશ્રિય ધારણ
કરવા અયોગ્ય છે. અરે ! ખરેખર **વલોયસીકેવલમોશ્વરેન્દ્રા** ॥
તું રાજકન્યા થઈ સંસારનું સુખ જાણે છે છતાં દુર્ભાગ્યવાન થઈ
આ મનુષ્ય વગરના વનમાં ફોગટ ફાંદાં શા માટે મારે છે ? તું સુખે
થી સંસાર સુખ જોગવવા માટે અમારા જેમાંથી એકને પસંદ ક-
રી પતિ કર અને આ વૃદ્ધ અને અધને છોડી સ્વર્ગનાં સુશોભીત
ભાગમાં રહી સુખને જોગવ. મુકન્યા તેમનાં આવાં વચન સાંભળી
ક્રોધાવેશમાં આવી ક્રોધાયમાન થઈ ગઈ પરંતુ ધીરજ રાખી બોલી
કે—હે દેવ ! તમે સૂર્ય પુત્ર આ મિથ્યા મમતાને શિદ્ધતે મર્યો છો ?
શું દેવતાઓમાં માન પામેલા તે તમે સતી સ્ત્રીઓના ધર્મ જાણતા
નથી ? હું મારા સતી ધર્મમાં વર્તનારી, તેને આવાં દુષ્ટ અને, કડ

વાયકો કહેવાં યોગ્ય નથી. મારા પિતાએ મને યોગ્ય ધર્મ જાણનાર મહાત્મા વ્યવન ઋષિને આપી છે. તેની હું પૂન્ય ભાવથી સેવા કરું, આ સુદ્ધિમાં ગમે તો દેવ! મનુષ્ય કે ગાંધર્વ હોય તો પણ સતી સ્ત્રીને પોતાના પતિ કરતાં વિશેષ વહાલો ખીન્ને કોઈ છેજ નહિ. સતી સ્ત્રીને પોતાનો સ્વામી ગમે તેવો મળ્યો હોય તો પણ તે દેવ રૂપજ છે. તમે દેવતાઓ સતી સ્ત્રીના ધર્મને જાણતાં છતાં આવાં અધર્મિત વાક્યો કેમ વદોછો! સદગુણી પુરૂષના મુખમાં આવાં વાક્યો કદી ઘટે નહિ. ખેર! તમે સતીનો ધર્મ જાણો છો માટે તમારી જ્યાં ઇચ્છા હોય ત્યાં તરત જતા રહો. નહીં જાઓ તો હું તમને શાપ દઈશ. અશ્વિનીકુમાર તેમનાં વાક્યો સાંભળી અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યા, અને જોડ્યાકે હે પતિવ્રતા સુકન્યા! અમોએ તમારી પરીક્ષા લેવા માટેજ આવાં કૂર વગનો કહ્યાં છે, તેથી ક્ષમા કરો. અમે તમારો ધર્મ જોઈ અત્યંત પ્રસન્ન થયા છીએ તેથી વરદાન માગો. તમારા કથ્યાણાર્યે જે કાંઈ તમો માગશો તે આપીશું, અને અને દેવતાઓના ધન્યવંતરી છીએ તેથી તમારા સ્વામિને અમારા જેવોજ યુવાન, રૂપાળો અને દેખીતો કરીશું. અને અમે તમને જાણા એક સમાન રૂપના થઈશું. તેમાંથી તમે તમારા પતિને તમારા સતીત્વના પ્રમાણે કરી શોધી લેશો. આ વિસ્મયતા ભરેલાં વાક્યો સાંભળી સુકન્યા પોતાના સ્વામી પાસે જઈને કહેવા લાગી કે—સ્વામિન! સૂર્ય પુત્ર અશ્વિનીકુમાર નામના દેવ આપના આશ્રમમાં આવ્યાં છે અને કહેછે કે અમે તારા પતિનું શરીર અમારા જેવું દિવ્ય કરી દઈએ પછી અમારા ત્રણમાંથી તું તારો પતિ શોધી લેજે. જે અદ્ભુત કાર્ય વિષે શું કરવું યોગ્ય છે તે કહો. કારણ કે તે દેવતાઓની માગા છે તેને જાણવી અશક્ય છે. માટે જેવી આપની ઇચ્છા હોય તેમ કરીએ. વ્યવન મુનીએ અશ્વિનીકુમારને તે પાસે જોડાવ્યા ઋષિએ અશ્વિનીકુમારના કહેવા મુજબ ઔષધ કર્ષાથી રૂપ, અને યૌવન યુક્ત દેહને ધારણ કર્યો અને અંધારાથી રહિત યદ્ય અશ્વિનીકુમારને કહ્યું કે હે દેવ! તમોએ મારા ઉપર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. મારો અંધારો અને હૃદયપણું દૂર કરી સાથે સ્વરૂપને પણ આપ્યું તેથી આપ વરને માગો. આવાં વચનો સાંભળી અશ્વિનીકુમારે એ કહ્યું કે—અમારે દેવતાઓ સાથે સોમ પાન કરવાની ઇચ્છા છે જે વખતે પરમેશ્વી બ્રહ્માએ મેરૂ પર્વત ઉપર યજ્ઞ કર્યો ત્યારે હૈંદ્રે વૈવસ્વાતે લીધે અને અને અધમજશ્વાથી સોમનું પાન લેવા ના પાડી માટે

તમારાથી બનેતો અમને સોમપાન કરાવો તેથી અમને ધણોજ સં-
તોષ થશે. અચન મુનિને શર્યાતિ રાજના યજ્ઞમાં તે પ્રમાણે કરા
વી દેવાની હા પાડી તેથી તેઓ પ્રસન્ન થઈ સ્વર્ગપ્રત્યે વિરામ્યા.
એક સમયે શર્યાતિ રાજની પત્નીએ પોતાની પુત્રી મુકન્ધ્યા કેવી
સ્થિતિમાં હશે તેનો તપાસ કરવા શર્યાતિને કહ્યું. તેથી શર્યાતિ રા-
જ રથમાં બેસી અચન મુનિના આશ્રમ પ્રત્યે ગયો ત્યાં દેવ સરખા
માહાકાંતી વળા તેજસ્વી મુનિને રાજ્યે બેઠા. આથી રાજ ધણોજ
વિસ્મય પામ્યો. આ વિચારું કે પુત્રીએ કાંઈ નીચ કર્મ કર્યું હશે
કે શું? જગતમાં જો ત પુત્રી નીચ થાય તેના જીવતરને ધિક્કાર છે.
મનુષ્યો સર્વ પાપના દુઃખ રૂપ એક દુહિતા જન્મે છે. આ પ્રમાણે
રાજ ચિંતા કરવા લાગ્યો. તેમાં મુકન્ધ્યાની દૃષ્ટિ તેનાપર પડી.
ત્યારે તેણે પ્રેમથી કહ્યું કે—પિતાજી! આ સુંદર અને સ્વરૂપવાન
મુનિને જો કેમ વિચારમાં પડ્યા છે. મુકન્ધ્યાનાં આવાં વચનો
સાંભળી રાજ દોષાવેશમાં બેઠ્યો—અચન મુનિ ક્યાં છે? અને આ
યુવાન કોણ છે? તે તરત જણાવ મને ધણો સંદેહ પડ્યો છે. આ વ
ચનો સાંભળી મુકન્ધ્યા પાસે આવી કહેવા લાગી કે—પિતાજી! આ
તમારા જમાઇ અચન મુનિ છે. તેમાં કાંઈ સંશય રાખશો નહિ.
એમને આશ્વિનીકુમારે રૂપ અને યૌવન આપ્યાં છે. હું તમ સર
આ ધર્મિષ્ઠ પિતાની પુત્રી તે કદી પાપને પગલે નહિજ પડું. આ
મહાત્મા અચનને સર્વ વૃત્તંત પ્રણેતા રાજને અચનઋષિએ બને
લી સર્વ કથા કહી સાંભળાવી અને વિશેષમાં જણાવ્યું કે મેં અ-
શ્વિનીકુમારને ઉપકારના બદલામાં સોમરસપાન કરાવીશ એવું વચ
ન આપ્યું છે તેથી યજ્ઞની તૈયારી કરો. આથી રાજ ધણો પ્રસન્ન
થયો. આ વસિષ્ઠાદિ મહાત્માઓને આમંત્રણ મોકલી યજ્ઞારંભ
કર્યો તેમાં ઇંદ્ર વગેરે દેવોને પોતાના તપના બળે કરી પ્રસન્ન કર્યા!
અને અશ્વિનીકુમારને સોમપાન કરાવ્યું. ધન્ય છે મુકન્ધ્યા!!
તારું નામ યથાર્થ છે મુકન્ધ્યા (સારી કન્યા) ખરેખર આ નામ ત
ને યોગ્યજ છે.!!!

શર્મિષ્ઠા.

દાનવપતિ પ્રથપર્વાની પુત્રી શર્મિષ્ઠા મેઠી શાણી અને સ
મજી સ્ત્રી હતી. પિતાના કુસનું કલ્યાણ ઇચ્છી તેણે શુક્રાચાર્ય
ની પુત્રી દેવયાનીનું ઘસીવણું સ્વિકાર્યું હતું. યથાતિ રાજ્યે

દેવયાની અને શર્મિષ્ઠાને માટે એકજ સ્થળે બે મોટા મહેલો બંધાવ્યા હતા. ત્યાં શર્મિષ્ઠા દેવયાનીનું દાસીત્વ કરતી હતી. દેવયાનીએ શર્મિષ્ઠાને પોતાના પતિ યયાતિરાજનને નહિ મળવા તાકીદ આપી હતી. રાજસુખ અને રાજભોગમાં આ પ્રગણે દેવયાની પોતાના સુભાગી દિવસો ગાળતી હતી ત્યારે શર્મિષ્ઠા કુંવારી અવસ્થામાં જોઇ મનમાં દાઝતી અને દાસીપણું કરતી હતી એક વખતે શર્મિષ્ઠા પોતાના વ્યર્થ જતા યૌવન સાથે વાનું કરતી એક સુંદર બાગની લતા પાસે ઉભી હતી તે જોઇ યયાતિ ત્યાં આવી એક ઝાડ તળે છુપાયો. વસંત ઋતુ ચાલતો હતો અને કોકિલાઓ કુંજોમાં મધુર લાપ કરતી હતી. શર્મિષ્ઠા વ્યર્થ જતા યૌવનને જોઇ મનમાં મુંઝાઇ જઇ વિત્રાપ કરવા લાગી અને શોકથી શિખાતણ પર ઢળી પડી. તે પ્રસંગ જોઇને યયાતિ રાજ એકદમ પાસે ગયો. અને તેને ઝીણી લેતાં બોલ્યો કે—હે સુંદર સ્વરૂપની કન્યા! તું આ લતા મંડપમાં મુંઝાઇને શા માટે ઉભી રહી છે. તારું વ્યર્થ જતું યૌવન મને અર્પી તું મારી પ્રીતિની પ્રેમદા થઇ રહે.

શર્મિષ્ઠા રાજને જોઇ એકદમ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઇ ગઇ. અને શિલાપરથી ઉભી થઇ નીચું નિહાળ્યું. પછી કંડું પકડી ને યયાતિ તેને વિનવવા લાગ્યો ત્યારે તેણે મધુરે ધીરે અને બાવ ભરેલાં વાક્યોથી કહ્યું કે—

અરે રાજ! પાત્રવ મગ મૂકો, તમે સત્ય ધરમ નવ ચૂકો;
 દેખે દેવયાની એ કાંક, મૂકે મારે શિરે બહુ વાંક.
 અરે એ છે જનમર્થી એવી, બહુ ઉઠાંછળી પણ તેવી;
 વળી શુક્રાચાર્યની પુત્રી, તેતો રાંઢવું પણ નહિ સુત્રી.
 તેહ થકી આપ વચને બંધાયા, દ્રોણ આપી ગુણો કેક ગાયા;
 તવ બોલ્યો યયાતિ રાય, બાળા બીજો નહિ રતીમાર.
 રાખું મહેલમાં રાણી બનાતા, આપું મહેલ ઝડપા ચણાવી.

આમ કહી રાજ તેને આશ્વાસન આપી મહેલમાં તેડી ગયો. ત્યાર પછી દેવયાની અને શર્મિષ્ઠા બેયને સંતાનોત્પત્તિ થઇ. ધન્યાક દાસે દેવયાનીને ખબર પડી કે યયાતિ રાજથી શર્મિષ્ઠાને છોડતાં થયાં છે આથી દેવયાની રીસાઇ પોતાના પિતા શુક્રાચાર્યને ઘેર વહી ગઇ રાજ તેને રીઝવવા પાછળ ગયો ત્યાં તેને

શુક્રાચાર્યે શાપ દીધો કે તું વૃદ્ધ થઈ જાશી દેવીયાનીએ પિતા પાસેથી ઉસાપ આપવાનું માંડ્યું ત્યારે યથાતિ રાજાએ રાજાનું વૃદ્ધપણું પુત્ર પુત્રીએ લઈ પોતાનું યોગ્ય યથાતિ રાજાને અર્પણ કર્યું. આ પુત્ર પોતાની માતાની ઉદાર ભાવના અને મોટા કુલની શોભા બતાવી હતી.

દેવયાની.

આ સતી શુક્રાચાર્યની કન્યા અને યથાતિ રાજાની સ્ત્રી થાય. તે વિદ્યુત સરખી તેજસ્વી અને સૌંદર્યવાન હતી. પૂર્વે જ્યારે દેવ અને દાનવો વચ્ચે વારંવાર યુદ્ધ થતાં હતાં ત્યારે દાનવોના ગુરુ યથાતિ શુક્રાચાર્ય તેમની સંજીવિની વિદ્યાના બળે કરીને દાનવોના સૈન્યને સંજીવન કરતા. એ પ્રમાણે દાનવો સંજીવન થતાથી તેઓ વારંવાર દેવતાઓપર ચડી જતા હતા તેથી દાનવો વિષે દેવોને મોટી ચિંતા થઈ. આખરે દેવતાઓએ એકે ઠરાવ કર્યો કે બૃહસ્પતિના પુત્ર કચ્ચે શુક્રાચાર્ય પાસે જઈ શિષ્ય બની સંજીવિની વિદ્યા શીખી આવવી. આથી કચ્ચે સંજીવિની વિદ્યા શીખવા શુક્રાચાર્યને ત્યાં આવ્યો. ત્યારે જો કે તે શત્રુના પક્ષનો હતો ના પણ શુક્રાચાર્યે તેને ના કહી નહિ. કચ્ચે નિયમાનુસાર અભ્યાસ કરતાં ગુરુની સેવા અને આજ્ઞાનું પાલન કરવા માંડ્યું. દેવયાની અને કચ્ચેને એ સમયમાં સ્વાભાવિક રીતે માયા ઉત્પન્ન થઈ. બૃહસ્પતિના પુત્ર સંજીવિની શીખી જાય એ દાનવોને પસંદ નહિ પડતાથી તેઓ હરેક રીતે તેનો નાશ કરવાની યુક્તિઓ કરવા લાગ્યા. જોકે વારંવાર યજ્ઞનાં કાળો લેવા માટે કચ્ચે જ્યારે જનમાં ગયો ત્યારે દૈત્યોએ તેને હણી તેના દેહના કડકા કરીને આમ તેમ ફેંકી પાડ્યા. રાત્રિ પડી પરંતુ કચ્ચે હજી સુધી જનમાંથી આવ્યો નહિ ત્યારે દેવયાનીએ શુક્રાચાર્યને કહ્યું કે—પિતાજી! કચ્ચે હજી સુધી આવ્યો નથી માટે તે આવશે ત્યારેજ હું ભોજન કરીશ. શુક્રાચાર્યને દેવયાની ધણીજ લાડકવાઈ પુત્રી હતી. તેથી તેમણે ધ્યાન ધરી જોયું તો કચ્ચેને મરણ પામેલો જણી સંજીવન કર્યો. દૈત્યો પણ તેની પાછળ પડેલા હતા તેથી લાગ જોઈ ફરીને તેને મારી નાખ્યો. દેવયાનીના આ ગ્રહથી ફરીને સંજીવન કર્યો. આ પ્રમાણે બે વખત ગુરુએ સંજીવન કરવાથી દૈત્યોએ તેને ત્રીજી વખત મારીને તેના દેહને બાળી તેની બચ્ચ બનાવી તેને મદિરામાં ભેળવી દઈ તે મદિરા શુક્રાચાર્યને

પાછ દીધી. રાત્રિ સમય થયો પરંતુ કય તો ઘેર આગ્યો નહિ ત્યારે દેવયાનીએ પાછી તેના વગર ભોજન નહિ કરવાની હઠ લીધી. શુક્રાચાર્યે તેને કહ્યું કે—પુત્રિ! વારંવાર દેત્યો તેને મારી નાંખે છે અને વારંવાર તું હઠ લેછે એ ઠીક નહિ. હવે તે મરણ પામ્યો તું એ વાત જવાદે. દેવયાની બોલી કે—પિતાજી ! એમ કેમ બને ? જે માણસ આપની સેવા કરવામાં જરા પણ કયાસ રાખતો નથી, તેને માટે આપણથી કેમ એવાં નિર્ગુણ થવાય ! બસ, તમે એ ક્યને જીવતો કરશો તોજ હું જમીશ નહિતર જમવાની નથી. શુક્રાચાર્યે બોલ્યા કે આજ તે સજીવન દેવી રીતે થઈ શકે ? કારણ કે તે કય માત્ર પેટમાં છે જો હું એને સજીવન કરું તો પ્રથમ મારુંજ મરણ થાય. દેવયાની મહા બુદ્ધિવાન ડાહી કન્યા હતી. તે પિતાનાં વચન સાંભળીને બોલી કે—પિતાજી ! એમાં શું મોટી વાત છે ? આપ પહેલાં એને સંજીવિની વિદ્યા શીખવો. અને તે પછી તમને તે સજીવન કરશે શુક્રાચાર્યે ક્યને સંજીવિની વિદ્યા શીખવી અને ગુરુનું પેટ ફાડી કય બાહાર નીકળ્યો અને પછી તેણે ગુરુને સજીવન કર્યો. ક્યને જે કાર્ય સાધવાનું હતું તે આ પ્રમાણે સધાયાથી તે ગુરુની રમ્મ લઈ પોતાને ઘેર જતા તૈયાર થયો. શુક્રાચાર્યની આજ્ઞા લીધા પછી જ્યારે તે દેવયાનીની આજ્ઞા લેવાને ગયો ત્યારે તે એકાંત વાસમાં બેઠી ક્યના સંજીવનમાંજ વિચાર કરતી હતી. ક્યને પોતાના ઔરડામાં આવેલો જોઈ નિયું નિહાળી ઉભી રહી. પણ લજ્જાને લીધે કંઈ બોલી શકી નહિ. ક્યે એક બે અને ત્રણવાર બોલાવી તેની આજ્ઞા ધમ્મી, પણ દેવયાનીથી કાંઈ પણ બોલાવું નહિ. અંગુષ્ઠા વડે પૃથ્વી બજાતી ધ્રુમધ્રુમતે હૃદયે તે સ્થિરજ ઉભી રહી. કય તેના બાવને સમજી શક્યો નહિ. અને થોડીવાર રહીને ત્યાંથી આવવાં ગયો ત્યારે દેવયાનીએ કંપ અને રોમંચ અનુભવતાં છતાં પણ લાજ કહ્યું કે પ્રિયદર્શન ! મને તમારી સંગાતે લાભ ચાલો. મને તમરા રુખ દુઃખની સાથી કરો. કય હવે સમજ્યો કે દેવયાની મને પણવા માગે છે પણ ગુરુ તનયા બહેન સમાન હોયથી તેણે ઉત્તર આપ્યો કે બહેન ! તું આનું અવદિત ન માગ તું તો મારા ગુરુની પુત્રી હોવાથી મારી બહેન થાય છે દેવયાની પોતાની ઇચ્છાનુમાર નહિ થવાથી કય ઉપર ક્રોધે બસાણી. કય આ પ્રમાણે કહી જોયો ત્યાંથી ચાલ્યો કે તરત દેવયાનીએ તેને શાપ દીધો કે મારી અવ

મથુના કરવાથી તારી પિતા રાજ વગરની થજો. કારણ વગર દેવ-
યાનીએ ક્યને શાપ આપ્યાથી તે પણ તેના ઉપર ક્રોધે બરાબો
અને તેને શાપ આપ્યો કે હું ધર્મને અનુસરી ચાલું છું છતાં તું
શાપ આપેછે ત્યારે હું પણ તુને શાપ દઉં છું કે—તું બ્રાહ્મણ કન્યા
હોવા છતાં તને બ્રાહ્મણ પતિ મળશે નહિ. આ રીતે બન્ને પરસ્પર
શાપ દઈ જુદાં પડ્યાં. ક્ય ત્યાંથી દેવલોક પ્રત્યે વિરામ્યો.

ક્યના પ્રેમમાં નિષ્ણ થયેલી દેવયાની જરા ખિન રહેતી
હતી એટલામાં એક વખતે વૃષપર્વાની તનયા શર્મિષ્ઠા તેને સા-
થે તેડી મધુવનમાં ગમ્મત કરવા ગઈ ને ત્યાં સગીઓની સાથે
તેઓ સ્નાન કરવાને એક સરોવરમાં ઉતરી સ્નાન કરતી હતી તે
ટલામાં ત્યાંથી, નારદજીને જતા જોયા. આથી સર્વેએ એકદમ સ-
રોવરમાંથી બહાર નીકળી પોત પોતાનાં વસ્ત્રો પહેરવા માંડ્યાં. ઉ-
તાવળમાં ભૂલથી દેવયાનીનાં વસ્ત્રો શર્મિષ્ઠાએ પહેર્યા આથી દેવયા-
નીએ શર્મિષ્ઠાને કહ્યું કે—તું રાજપુત્રી છતાં મારા વસ્ત્રો કેમ પહેરે છે ?
તે માંડે અપમાન કર્યું મારે હું આ વાત મારા પિતાને જાહેર કરી
તને અથવા તારા પિતાને શાપેત કરીશ આથી શર્મિષ્ઠાએ તથા
તેની સગીઓએ દેવયાનીને લુગડાં વગરજ એક કૂવામાં નાંખી દી-
ધી અને પોતે સગીઓ સહિત નગરમાં ચાલી ગઈ. દેવયાની તે-
માંથી બાહર આવવા અશક્ત હતી તેથી જૂમો પાડવા માંડી. કેટ-
લીક વારે મૃગયા કરવા નીજેશે યથાતિ રાજ અકસ્માત ત્યાં આ-
વી ચઢ્યો તજો સરોવરમાં જોતાં અંદર એક રૂપ સુંદર અંગના દી-
દી. દેવયાનીએ કિનારે ઉમેલો યથાતિને જોયો. તેથી તેણે કહ્યું
કે—હું રાજત! મને બહાર કાઢો. રાજાએ પ્રથમ પોતાનું એક વસ્ત્ર
નાખી તેને બહાર કાઢી. દેવયાનીએ બહાર નીકળી તેના ઉપકાર
માની કહ્યું કે—રાજત! તમે મને હવિતદાન દીધું છે. અને વળી
મેં આજ દિવસ સુધી કેઈ પુરુષનો હાથ પકડ્યો નથી. આજ ત-
મેજ તમારા જમણા હાથથી મારો જંમણો હાથ પકડી સરોવરમાંથી
કાઢી. મારે મારેતો આજથી તમેજ પતિ છો. હવે મારે ખીજે
પુરુષ બાળ તથા બાપ બરોબર છે. રાજાએ કહ્યું—કુમારી! હું એમ
કરી ક્યત્ર ચઢશ નહિ. જો તારો પિતા શુક્રાચાર્ય વિધિવત મને
પરણયિતો હું તારી સાથે સ્નેહ જોડીશ. દેવયાનીએ એ વાત મા-
ન્ય રાખી. ઘેર જઈ તેણે પેતાના પિતાને વિતેલી સમ્મળી હકીકત

કહી સંભળાવી. આથી શુક્રાચાર્યે ક્રોધ કરી રાજા વૃધપર્વા પાસે જઈ કહ્યું કે તારી પુત્રીએ મારી કન્યા દેવયાનીને વિષ્ણુ અપરાધે કૃપામાં નાંખી દીધી માટે હું શાપ દઈ તને, તારા પરિવારને અને આ રાજ્યને બાળી બરમ કરીશ આથી રાજા ધણે ગભરાયો. રાજાએ કહ્યું કે- મારાપર કૃપા કરી ચપેસો અપરાધ ક્ષમા કરો. એ વી હું પ્રાર્થના કરું છું. અને આપ અપરાધ બદલ જે મ.ગશો તે આપના હું તૈયાર છું આથી દેવયાનીએ માગ્યું કે તારી પુત્રીએ મને વિના અપરાધે સરોવરમાં નાંખી દીધી છે તેથી હું માથું છું કે તે પોતાના પતિનો સંગ કર્યા વગર આણે ભવ મારી દરી થઈને રહે. આથી રાજા તથા પ્રધાન વિચારમાં પડ્યા અને અત્યંત મુંઝવા લાગ્યા. તેથી શર્મિષ્ઠાએ આવીને કહ્યું કે-પિતાશ્રી તમે ત્રાસ ન પામતાં તે વાતને કચૂડ કરો. કારણ કે વ્યવન મુનિનાં ચક્ર મુકન્યાએ ફાડ્યાં હતાં તેના અપરાધમાં વ્યવન મુનિએ મુકન્યા માગી હતી તે સરત તેના પિતાએ કચૂડ કરી મુકન્યાનાં લક્ષ્મણે વ્યવન મુનિ વૃદ્ધ અને અંધ હતા તો પણ તેની સાથે કર્યા માટે આપ નહિ ગભરાતાં મુખેથી તેમ કરો. દારીપણું એ કાંઈ મહા અનર્થ નથી હો હું મુખેથી સ્વિકારીશ. આ પ્રમાણે કચૂડના મન્યા પછી શુક્રાચાર્યે દેવયાનીના કહેવાથી તેનાં લક્ષ્મણે રાજા સાથે કર્યા. પછી ઋષિએ વૃધપર્વા પાસે જઈને કહ્યું કે-હવે તારી પુત્રીને દેવયાની સાથે દારી તરીકે મોકલ. શર્મિષ્ઠા પિતાની આજ્ઞા લઈ દેવયાની સાથે ગઈ. એક દિવસે યયાતિ રાજ્ય મુઘ્યા કરવા ગયો હતો તેથી દેવયાનીએ પોતાનાં સપ્તગાં વસ્ત્રાલંકારો કાઢી નાંખ્યા હતા. યયાતિ રાજાને પાંદો મંદીરમાં આવવાનો વખત થયો તે વખતે દેવયાની પોતાના ઓરડામાં સંગાર સજ્યા ગયાં પાછળથી યયાતિ રાજા અગ્યો અને ત્યાં એકા એક શર્મિષ્ઠા એ ઠી હતી. રાજાએ તેમાં મોહપામી તેની સાથે લક્ષ્મણે કર્યા આથી દહાડે દહાડે દેવયાનીનું ખાન ઘટવા લગ્યું તેથી દેવયાનીએ પિતા પાસે આવી બનેલી સવળી બીના કહી સંભળાવી. આથી શુક્રાચાર્યે ક્રોધ કરી યયાતિને શાપ આપ્યો કે-‘વૃદ્ધોમવ’ શાપના પ્રભાવથી યયાતિ રાજા વૃદ્ધાપણુને પામ્યો. પોતાના પતિને વૃદ્ધ ચપેસો જાણી દેવયાની કલ્પાંત કરવા લાગી. તેથી શુક્રાચાર્યે કહ્યું કે તમારા પુત્રોમાંથી કોઈ તેના પિતાને પોતાનું ધોવન આપી

પોને વૃદ્ધપણું લેતો તે યૌવન પ્રાપ્ત થશે. આ સાંભળી તેના પુત્ર પુરુષે પેતાનું યૌવન પિતાને અપી પોતે વૃદ્ધાવસ્થા ધારણ કરી. ધન્ય છે પુત્ર પુરુ ! ધન્ય છે તારી માતાને કે જેથી તારા જેવો પિતૃ ભક્ત પુત્ર ઉત્પન્ન થયો !!

સાવિત્રી.

પતિ પ્રિયહિતે યુક્તા સ્વાચારા વિજિતેન્દ્રિયા ।

સેઠકીર્તિમશામોતિ મૈત્ર્યચાનુત્તમાં ગતિમ્ ॥

જે સ્ત્રી પતિની પ્રિયતમા તથા હિતમાં તત્પર રહે એટલે પોતાનો પતિ પ્રસન્ન થાય તેમ વર્તે, સારા આચાર વાળી રહે તથા મન અને ઇન્દ્રિયને વશ રાખે તે સ્ત્રી આ લોકમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી મુલા પછી પણ ઉત્તમ ગતિને પામે છે યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ.

ભરતખંડની બન્યતાના નમુના રૂપ અને સર્વ જાતની સપત્ની એાથી સુશોભિત મદ્ર દેશના મહાન વિખ્યાત અશ્વપતિ નામે સંકેત ગુણ સંપન્ન મહીપતી રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજ્યને સંતતિ સુખ નહિ હોવાથી તેણે ગાયત્રીનું આરાધન કરતાં ગાયત્રીએ તેની રાણી માલવીને ઉદર સાવિત્રી નામે કન્યા રત્ન આપ્યું. તે ઉમ્મર લાયક થવાથી અશ્વપતિએ તેનો યોગ્ય પતિ સાથે વિવાહ કરી દેવાના વિચારથી પોતાના જે પ્રધાન સહિત તેને ઘર પસંદ કરવા તથા તેના ગુણની પરીક્ષા કરવાને પ્રવાસમાં મોકલી. સાવિત્રી પ્રેરતાં દરતાં જંગલમાં જ્યાં ઋષિ મુનિઓના આશ્રમ હતાં ત્યાં આવી સાવિત્રી ઋષિ મુનિઓનાં દર્શન કરતી એક પર્ણકુટી પાસે આવી. તેમાં નજર કરતાં અંદર એક અંધ વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરુષ અને એક કિંશોર વાળો મુનિ વેષે પણ રાજ્ય ચિન્હ મુકત નીવિમાન, ધીર, વીર, સદ્ગુણી અને રૂપમાં કામદેવથી પણ અધિક રૂપાળો તથા માતા પિતાની પરમ બક્તિવાળો તરુણ એમ ત્રણને દીઠાં. એમને જોઈ મુનિઓને પુછતાં જણાવું કે અવંતી નગરીના હુમલસેન રાજ્યને તેના શત્રુઓએ પદબ્રષ્ટ કરવાથી તે પોતાની રાણી શોધ્યા તથા પુત્ર સત્યવાન સાથે અહિં રહેલ છે. સાવિત્રી આ હકીકત જાણી ઘણી દિલગીર થઈ. પણ ચતુરામ સાથે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ અને સ્વાભાવિક રૂપ સંપત્તિથી આ નવ યૌવન રાજકુમાર પર મોહ પામી. સાથેના પ્રધાનોએ તેને રાજ્ય બ્રષ્ટ જણાવી સાવિત્રીને

વિદેશમાં ફરી ખીજે પતિ શોધવાનું સૂચ્યું. તે નહિ માનતા છતાં પણ તે પોતાના મનથી સત્યવાનના અર્ધંગના થવાનો સંકલ્પ કરી ચૂકી.

પ્રધાનોએ ચિત્રકારો પાસે તે પુરુષનું ચિત્ર આજેખાવી લીધું. અને તેવા વનવાસ ભોગવનાર રાજપુરુષની સાથે મહારાજ અધ્યપતિ આ કન્યાને કહી પણ પરવારણ નહિ એમ ધારી સાવિત્રીનો આ વિચાર તોડી પાડવા તે ચિત્ર સાથે લીધું. અને પછી રાજમાં આવી અધ્યપતિને મર્ચ વત વિવેચન કરીને કહ્યું કે-આપની કન્યા સુકેમળ શરીરની છે જેને કહી રાજ મહેલથી બહાર પગ મૂકી નથી. તે શું વનમાં રહી ટાઢ, તડકે અને વરસાદ સહન કરી શકશે ? તે હવે આગ બુદ્ધિની છે. ચક્રવર્તી રાજની કુંવરી પરણીને તરતજ વનવાસ ભોગવે એથી વધારે બાળનું કયું દુઃખ હોય ? હવે આપની દમ્બજા હોય તે પ્રમાણ કયા આગ મુખત્યાર છો. અમે તે કુમારનું ચિત્ર પણ લાગ્યા છીએ. અધ્યપતિ આ વાતથી દિવગીર થતાં ચિત્ર નિહાળી વિચાર કરવા લાગ્યો. તેટલામાં નારદ મુનિ આવી ચડ્યા. રાજને જિભા થઈ તેના આદર સત્કાર કર્યો. કેટલીક વાતોની ચાલતી હતી ત્યાં રાજ કન્યા સાવિત્રી પણ આવી. મુનિએ કન્યાને જોઈ રાજને કહ્યું કે- આ પુત્રી સતી થઈ આ ભૂમંડળમાં પોતાની અમર કીર્તિને મેળવશે. એવું તેનાં કેટલાં એક ચિન્હો ઉપરથી જણાય છે. અધ્યપતિએ મુનિનાં વચન સાંભળી કહ્યું કે-માહારાજ ! મારે આપની સલાહ પૂછવી છે ? એમ કહી સાવિત્રીએ સત્યવાનને પતિ તરીકે પસંદ કરીને સંવિસ્તર હકીકત કહી સંભળાવી જણાવ્યું કે હું સાવિત્રીના સ્વભાવને બાળું છું તે ધણું કરીને વિચાર કર્યા વગર કંઈ કરતી નથી. અને વિચાર કર્યા પછી ગ્રહણ કરેલા કાર્યને છોડતી નથી. માટે તેજેજ સત્યવાન સાથે લગ્ન કરવા તિથિ કરેલો છે તે ફરજવાળાં વનવાસ તો તુરંત દોષ કહાડીશું તો તે તેના મનને જરા પણ કચશે નહિ એવું હું માનું છું. તેથી જો તેનામાં બીજા દોષ નહેવતો હું સાવિત્રીને તે સાથે પરણાવતાં દીવગીર થાઉં તેમ નથી. કેમકે રાજ્યનો તેમને મારી સત્તાએ પ્રાપ્ત કરાવી શકીશ. માટે તેનું શુભાશુભ જો દોષ તે કૃપા કરી જણાવો. નારદ મુનિ કહેવા લાગ્યા કે રાજ રાજકુમાર સત્યવાન નિતિ શસ્ત્ર અને બીજી ધણી એક

ધિવાનાં ઉત્તમ પ્રકારની કળાવણી લઈ નિપુણુ અન્યો છે. તેમાં ક્ષ-
ત્રોપપણનાં સારાં ચિન્હો છે. પણ તેના આયુષની મર્યાદા ઘણીજ
દુર્લભ છે. એટલે સત્યવાનનું આયુષ માત્ર એક વર્ષ બાકી રહ્યું છે.
તો પણ સાવિત્રીનો સંગમ તેની સાથે થયા વગર રહેશે નહિ.
આમ કહી નારદ મુનિ ત્યાંથી અદશ્ય થયા. આથી અશ્વપતિએ
હજી કે-સાવિત્રી ! અર્ધિ આવ હું હજી તે સાંભળ. દેવતાઓએ
જેના સત્કાર કરેલો છે એવા ભગવાન નારદજીએ મને જે હજી
તે તે પણ સાંભળ્યું છે. માટે તે વિચાર કર, એના આ દોષ સર્વ
મુશોને ઢાંકી દે છે. અશ્વ આયુષવાળો તે આજથી વર્ષ દિવસે દેહ
વળશે. મટે તું બીજા કોઈ વસ્ત્રને વર. પિતાના વચન રાંગળી
સાવિત્રીએ કહ્યું કે—

સકૃદંશો નિષનાતે સકૃત્કન્યા પ્રદોશ્યતે ।

સકૃદાદ દદાન્તીતિ ત્રીઝયે તનિમતા સકૃત્ ॥ (મનુ)

દીર્ઘાયુઃપ્રવારમાયુઃ સમુગ્ધો નિર્મુગ્ધોપિવા ।

સકૃદ્રતોગમામર્તા નક્ષિતીયંતૃગોઽન્યદમ્ ॥ (ભારત)

હે પિતાજી ! પિતાના મનની વહેંચણી એકતારજ થાય છે,
કન્યાદાન પણ એકતાર થાય છે. અને હું આપું છું એમ કહીને
દાન પણ એકતાર દેવા છે. એ મણે માંતા એકતાર થાય છે
માટે મેં જે મારી પાંદડ કહ્યું છે તે દીર્ઘાયુ હોઈ અધ્યાયુકો,
શુચી હોઈ નિર્મુગ્ધ હો પણ હું તો એકતાર જીતે વરી તેનેજ વરી
હવે ગાળીને નહિ વડે. મન વડે નિશ્ચય કર્યા પછી વાણીથી કહેવાય
ને તે પછી તેજ કંઈય એવો મારો નિશ્ચય છે જે મારાં ભાગ્યમાં
હશે તે મળે. હવે તમે જે કહેજો તે વૃથા છે. અશ્વપતી બોલ્યા
કે-પુત્રી ! સત્યવાન સર્વ રીતે યોગ્ય છે પરંતુ તેનું આયુષ્ય ધ-
ણું હુંકું છે. એક વર્ષમાં તેનું મરણ થશે ત્યારે તું પતિ વગરની
મદદશ. પત્રિ એ નારીનું ભૂણ છે. “ નારોણાંશુવળ પાતે ॥ ”
પતિ વગરની સ્ત્રીનું જીવન વૃથા છે. વિધવાપણનાં સંકટો કેવાં
દુઃખ અને ભયાનક છે. તેના ખ્યાલ પતિ વગરની સ્ત્રી
શિવાય બીજા કોઈના મનમાં ભાગ્યેજ આવતો હશે. પતિ
વગરની સ્ત્રી જે તેજ એકઠી દુઃખી થાય છે એમ નક્કી થયેલું
તેણીનાં માતૃ પિતાની જાંઘળી ધૂળ મળી જાય છે માટે તારા

જેવી ઝાઝી પુત્રીએ હઠ કરવી નહિ જોઇએ તું મને રાજ આપ એ
 દેશે હું દેશોદેશના રાજાઓને આમંત્રણ કરી સ્વયંવરની તૈયારી કર-
 દે, તેમાંથી તું મનપસંદ પતિને શોધીને વરજે. સાવિત્રી
 બોલી-પિતાજી ! આપની બાળાને ક્ષમા કરો. મારે માટે આપની
 પક્ષી કાળજી છે તેથી હું આપની આગામી છું પણ હું જે પ-
 તિને મનથી વરી ચૂકી છું એજ મારો પતિ છે તે સિવાય બીજા
 કોઇ સાથે વરવા હું ખુશી નથી. બધામાં મારે વિધવાપણાનું
 દુઃખ માંડયું હશે તો કોઇ નિથ્યા કરી શક્યાર નથી. આ અનિ-
 ત્ય સંસારમાં કાંઇ નિત્ય નથી, જેને જન્મ મરણ છે તેને એકવારન શ-
 થવાનો છે વહેલા મોડું મરણ પ્રાપ્તી ગાવને છે. તે કોઇનું અર્થ
 કંઈ અટકતું નથી. મૃત્યુની ઉત્પત્તિ સરીતની ઉત્પત્તિ સાથેજ છે
 મૃત્યુ તો પ્રાણીની ખરી પ્રકૃતિજ છે. માટે તેથી શામાટે ડરવું ?
 સાવિત્રીના પિતાએ જાણ્યું કે સાવિત્રી પોતાનો કરેલો દૃઢ નિ-
 શ્ચ કરી કેન્દ્રે એવી નથી તેથી સદા દેવજ પ્રબળ છે. છેવટે તે-
 ની માતાએ આવી પૂજવા માંડયું કે મારી લાડકવાઇ પુત્રી ! તારા
 ગનનો વિચાર મને ચોખી રીતે જણાવ. તારા મુખની શોભા અંદ-
 રગરના કુમુદની પેડે કેમ નાસી ગયેલી છે ? બેઠેન ! તારું દુઃખ મને
 હા માંડે સન બહુ બળ્યા કરે છે. શું તારા પિતા તારું રૂડું થયા
 માટે જે બેઠે છે તે તને ગનતું નથી કે કેમ ? સ્વયંવરની વાત
 થતાં રાજપુત્રીને અત્યંત આનંદ થવો જોઇએ તેને બદલે 'તું'
 આવો મેટો ઉદ્દેગ કેમ કરે છે ? મારી સાથે છૂટથી વાનગિત કર
 જોઈએ મનનો મુંઝારો મટે. સાવિત્રી બોલી માતૃશ્રી ! મારા અવિન-
 યની ક્ષમા કરશો. મારા મનની વાત હું તમારા પાસે કહી સંભ-
 ળાવું છું, તે સાંભળી તમને યોગ્ય લાગે તે કરશો એમ બોલી સા-
 વિત્રી કહેવા લાગીકે- સ્નેહમૂર્તિ માતા ! આ વિશ્વમાં સકળ મનુ-
 જ્યોને યત્રમાં ગોડવંદાં પૂતળાંઓની પેડે પરાધીન પણે ન્યાયનાર
 કોઇ આદિ પુરુષ અંતર્લિતજ રહેલ છે. તેની મરજીનું ઉક્તંબન
 કરવા માટે કોઇ પણ મનુષ્ય સમર્થ નથી. પુરાતન સંસ્કારો રૂપ
 યંત્રની ગતિમાં આવી પડેલું મનુષ્ય સુખ કે દુઃખને પોતાની પાસે
 આવતાં કદી પણ અટકાવી શકતું નથી, મારું સુખ ઇચ્છું એજ
 તમારું કર્તવ્ય છે. પરંતુ મને સુખ આપવું એ તમારી અને મનુ-
 જ્ય માત્રની સત્તા બહાર જાય છે. સુખ અને દુઃખ એ બન્નેનું કા-
 જ કમે કમે કરીને બક્ષણ કરી જાય છે, તો એવા અનિશ્ચિત સુખ

મોટે આ ભોક અને પરભોકમાં સકાય કરનારા પદ્મને છેડી પડ્યું હતું માફ રહાય શી રીતે કરી શકું ? તમે વધુ કમુઘ કરશો કે નહીં. ક પતિને વરી ચૂકેલી નારી કદી પણ કન્યા સ્વદેવાય નહિ. અને કન્યાપણથી મુક્ત બીનો વિવાહ માન્ય નહિ. હું સત્યવાનને મળ્યા વરી ચૂકેલી છું તો હવે સત્યવાની સમતિ કેમ આવી શકું ? સહુ જાણે પ્રતીયતે ! એક વખત કન્યાદાન થાય એ વિશ્વાસ્યારનું હું ઉદ્દેશ્ય નહિ કરી શકું જેને હું મળ્યા વરી ચૂકી છું ને બસે દીક્ષા હોય અથવા અધ્યાય હોય, ગુણવાન હોય અથવા વિગુણ હોય તોપણ તેને છેડીને હું ખીજને કદી પણ વરનાર નથી આવી તેનાં માતા પિતાએ જણ્યું કે સાવિત્રી પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય કદી ફેરવે એવી નથી તેથી સદા દેવજ પ્રબળ છે. એન ધારી નારકજનું છેડતું વચન યાદ લાવી, તેને સત્યવાન સાથે પરબ્રાવણનો નિશ્ચય કર્યો. રાજાએ વિવાહની સામયિ તૈયાર કરવાશ્ચયે પ્રધાન, રાજગુરુ, ગણી માલવી વગેરે સહિત સાવિત્રીને વનમાં તેડી જઈને સત્યવાન સાથે વિધિસર પરબ્રાવી. કેટલીક પહેરામણી આપી. સૌએ પુત્રીને મળી રાજવાનીમાં આવવાની તૈયારી કરી માતા માલવી સાવિત્રીને જાની સાથે દામી આંખમાં આંસુ લાવી બેલી-પુત્રી ! ડાહી થજે તારા સાસુ સસરાની અને પ્રતિ પ સેવા કરજે તારા માવતરની ખાનદાનીનો આધાર તારી ચાક ચલગતપૂર રહેલો છે તે તું યદ રાખજે. હવે તું આ વનને સુંદર જીવન સમાન મનજે. તું તારા સાસુ સસરા અને પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલી તેમને સદા રાજી રાખજે. તેથી જરાપણ વિરહ આલીશ નહિ. સંસંગ કરી સદાચારથી ચાલી કીર્તિ વધારજે. હવે અમે તોંગી રાત્ર મળીએ છીએ. તું જરા પણ દીવ્યમીર ધમ્મશ નહિ. મહારાણી શેખા ! આ પુત્રી સાવિત્રીને હવે તમારૂં બાળક સમજજો. એમાં કાંઈ બૂલ પડેતો તે સુધારજો હવે એ પુત્રી મારી નહિ પણ તમારીજ છે કારણકે પુત્રી અને પુત્ર વધુએ જન્મે સમાન સ્નેહને પાત્ર ગણાય છે. આ પ્રમાણે માલવી સહી બેલી રહી પછી તેમના તરફથી યોગ્ય ઉત્તરો મળતાં તેઓ સર્વ પરસ્પર બેઠી બુદ્ધિ પઢ્યાં.

સાવિત્રી મનગમતો પતિ મેળવી મણેજ આનંદ પામી. પછી વનવાસને યોગ્ય વલ્કસો ધારણ કરી મન, વચન અને કર્મવ-

ડ સાસુ સસરા તથા પતિની હમેશાં સેવા કરવા લાગી જેમાં ધણે
 એક વખત વ્યતીત થઇ ગયો સત્યવાનના અયુષ્યનો અવધિ નજીક
 આવવા લાગ્યો અને નારદ મુનિનાં વચને સાવિત્રીના ચિત્તને
 ઘેરી લીધું. નારદે કરેલા અવધિને હવેતો ફક્ત ચાર દિવસજ રહેલા
 છે. એમ ધારી તેણે વટ સાવિત્રીનું મત આરંભ્યું તેણે ત્રણ
 ઉપવાસ કરી ચોથા દિવસનું સવાર થતાં પૂર્વાહ્ન ક્રિયા કરી. તથા
 સર્વ વૃદ્ધ તપસ્વિઓ તથા સાસુ સસરાને પ્રેમથી પાપ લાગી અખં
 ડ સૌભાગ્યના આશીર્વાદો મેળવ્યા પછી કાંધ ઉપર કુતારો લઈ
 જતાં જતાં માટે તૈયાર થયેલા સત્યવાનની સમીપમાં આવી
 કહીવા લાગી કે હું આજે તમોને એકલા નહિ જવા દેતાં તમારી
 સાથે વનમાં આવીશ. જો તમે મારાપર પ્રેમ રાખતા હોતો આ
 બાળકમાં મને લેશ માત્ર પણ પ્રતિષેધ નહિ કરો. એવી હું આશા
 રાખું છું સત્યવાન બોલ્યો કે—જો તમારે આવવાની ધાળીજ ઇ-
 ચ્છા હોયતો મારાં માતા પિતાની આજ્ઞા લઈ મો. પછી સાવિત્રીએ
 ત્યાં જઈ પ્રણામ કરી આજ્ઞા માગીકે પ્રવૃક્ષિત થયેલ વનજેવાની
 મારા મનમાં ધણાક દિવસની હોંશ છે. માટે દર્ભ તથા ફળપુત્ર લે-
 બાને જતા તમારા પુત્રની સાથે મને પણ જવાની આજ્ઞા આપોતો
 તો ઠીક કુમરસેન તથા શૈબ્યાએ તેને ભોળાન કરી જવાનું કહે-
 તાં તેણે જવાનું બોલ્યો કે મે સૂર્યાસ્ત થવા પછી ભોળા કરવાનો
 મિશ્રય કરેલો છે. આથી તે યજ્ઞનેએ નિરૂપાપ મની તેને કહ્યું કે
 બંને સુમેથી જાઓ અને ત્યાં સાવચેતી રાખી વનનાં સ્થળો જોઈ
 પાછાં વહેણાં વળજે સાસુ સસરાની આજ્ઞા મળતાં સાવિત્રી સ-
 ત્યવાનની સાથે વન પ્રવેશ જેવા માટે ચાલી. ત્યાં વિચિત્ર પશુ
 ધક્ષીએથી નેત્રને આનંદ આપતાં તે વનની અંદર સત્યવાન પણ
 તેને વિચિત્ર વૃક્ષે, મનોહર પક્ષિઓ, પશુઓ અને સુંદર ફળ પુલ્ક
 બતાવા લાગ્યો સાવિત્રી જેતી જેતી તેની પાછળ મહા ઉદ્યોગમાં
 ચાંક્ષી જાય છે. સત્યવાનને ફળપુલ્કો લઈ પછી એક વૃક્ષમાંથી પોલ
 કુતારો વડે લાકડાં કાપવા માંડ્યાં જેથી ધણા શ્રમને લીધે પરસેવો
 તેને વળી ગયો. આ વખત તેના મસ્તકની અંદર એકમ દમ્યપૂર્વ પીડા
 ઉપડી અને તે તરત સાવિત્રી પાસે આવી કહેતા લાગ્યો કે—સુંદરિ
 મારાં સર્વ અંગો અને હૃદય બળતાં હોય તેમ લાગે છે મસ્તકમાં
 અસહ્ય વેદના ઉપડી છે. અને મને ક્યાંય ચેન પડતું નથી. હું હવે
 ઉડી શકતો નથી માટે જરા સુધ જાડ તો ઠીક આ વચન સાંભ

જી જેની તમામ શક્તી હરામ ગઇ છે, એવી સાવિત્રી મહાત્માસ-
પાળી તરત દોડી અને નીચે બેસી પોતાના ખોળામાં તેનું મસ્તક
રખી સૂવાડ્યો, તથા આંખો મીચી ઉંડા વિચારની અંદર ઉતરી ગઇ.
નારદ મુનિએ કહેલો તેજ દિવસ અને તેજ વખત આ છે; આવા
વિચારે તેના હૃદયને સેકડો પ્રકારે ફાડી નાંખ્યું. થોડીવાર થઇ તેટ-
લામાં તો જ્યાં આંખો ઉઘાડીને જુએ છે ત્યાં સત્યવાનના પડખામાં
કોઇ દેવપુરુષને ઉભેલો તેણે જોયા. સૂર્ય સમન તેજસ્વી, ગ્યામ
કાંતિવાળા, રક્ત વસ્ત્રો ધારણ કરનારા, સતી આંખેવાળા અને, હાથમાં
પાશ લઇને ઉભેલા દેવને જોઈ પિતાના મસ્તકને હળવેથી નીચે
મેલી હાથ જેડી કંપતા હૃદયથી સાવિત્રી બોલી કે દેવ ! તમે
કેણુ છો ? અહિં શા માટે આવેલા છો ? તેણે કહ્યું કે—સાવિત્રી
! તમે સતી સ્ત્રી છો તેમ તમારી સાથે બોલું છું કે હું યમરાજ
છું ને આ તમારા પતિનું આયુષ્ય સમાપ્ત થવાનું છે તેથી તેને લે-
વા માટે હું આવેલો છું આ સાંભળી સાવિત્રી મહા દુઃખથી થી
ડ્રમ છાતી ફાટ રૂદન કરવા લાગી યમરાજ સત્યવાનના જીવને
લઇ ચાલવા ગયા. સાવિત્રી પણ તેની પાછળ ચાલવા લાગી અને
કહેવા લાગી કે—આ સંસાર માયા વાળો છે જગતમાં કોઇ અચળ
નથી, મને સસારની વાસના નથી, આપ ધર્મ વડે પ્રજ્ઞને રંજીત
કરનાર છો, તેથી ધર્મ રાજા કહેવાઓ છો મનુષ્યોને જેટલો
પોતાનો વિશ્વાસ નથી તેટલો સત્ય પુરુષોનો હોય છે સંકટની દશા
માં પણ સત્ય પુરુષજી એક મત છે. તે કાંઈ પણ બદલાની દગ્ગ
વગર પરંતુ બહુ કરવામાં ખુશી માને છે સત્ય પુરુષનાં દર્શન કલ્યાણ
કારી થઇ પડે છે તે કદી નિષ્કળ જતાં નથી. આપની સાથે વાંત
ચિતથી મારું દુઃખ વિસારે પડે છે.

યમ બોલ્યો કે સાવિત્રી ! તમે ઘણું સુધી આપ્યાં, તમારા પતિનું
અણુ તમે ઉતરી ચુક્યાં છો, માટે હવે પાછાં વળો. અને સત્યવાનની
ઉતર કિના કરો. સાવિત્રી બોલી કે જ્યાં મારા પતિને કોઇ લઇ
જવું હોય અથવા તે પોતે જ્યાં જતા હોય ત્યાં મારે જવું જ
જોઈએ એ સગાવન ધર્મ છે તપવડે, ગુરુજનની ભક્તિ વડે, વ્રત
વડે અને તમારા પ્રસાદ વડે મારું આવવું કોઈ પણ સૌક્યમાં અ-
ટક તેમ નથી. પડિતો સાથ પગલાં સાથે ચાલવાથી મિત્રતા માને
છે, તે મિત્રતાના સંબંધને લઇને હું આપને કહું છું કે હું કાંઈ

ખીજી વાતની ઇચ્છા કરતી નથી પણ મારા સન્નાતન ધર્મનેજ મુખ્ય
 ગણુ છું તેથી તે ધર્મથી આપ મને જરા પણ ત્રિત નહિ કહશો યમ
 કહે કે તમારી આગંભીર અને કામળ વાણી વડે ધણેજ સંતુષ્ટ
 થયો છું માટે તમે સત્યવાનના જીવિત વગર ખીજી ઇચ્છત વરદાન
 માગો. સાવિત્રી એ કહ્યુંકે મારા સસરાધુમ્ભસેન રાજા તથા મારી
 સાસુ સૈખ્યા રાણી જીઓ બેન પણે વનવાસને વેઠેછે તેઓ પાદાં
 દેખતાં યા. યમ-હૈપુત્રી ! તે માગેલું વરદાન મેં આપ્યું. હવે મા-
 ગમાં ચાલવાને શ્રમ થયો પડ્યો છે માટે પાછી વળ. સાવિત્રી
 બોલીકે પવિત્રી સમીપમાં શ્રમ વળી શાનો ? જ્યાં મારા પતિને લઈ
 જશે ત્યાં મારૂં પણ આવડુંછે એમ જાણો વળી સાંભળો કે સત્પુરૂષ
 નો સમગમ કદી પણ છોડવો નહિ જોઈએ. યમ-- પંડીતોની
 બુદ્ધિને પણ વધારનાર અને મને મન મમતુ હિત વચન તુ બોલી
 તેથી વળી સત્યવાનના જીવિત વગર ખીજી વરદાન માગી સે.
 સાવિત્રી પુરે મારા સસરાનું રાજ્ય તેના યતુઓએ લઈ લીધુંછે
 તે રાજ્ય તેને પશુ મળે. યમ- તારા સસરાનું રાજ્ય તેને પાછું
 મળશે, હવે તુ પાછી વળ. સાવિત્રી- આપ સકળ પ્રજાને ધર્મ
 ના નિશામમાં ચલાવનાર હોવાથી યમ કહેવાઓ છે. માટે મારી
 વાણી સાંભળો, મન, વચન અને કર્મવડે પ્રાણી માત્રનો દોષ ન
 કરવો, તેનો અનુમહ કરવો તથા તેને દાન આપવાં આ પુરૂષોનો
 ધર્મ છે અને સત્પુરૂષોનેદો સ્વભાવજ છે કે યરણે પ્રાપ્ત થએલ શ-
 ત્ર હોય અથવા મિત્ર હોય તો પેણુ તેના પર દયા કરવી યમ--
 તુવાતુરને જય સમાન તૃપ્તિ આપનાર આ તારૂં વચન સાંભળી હુ
 સંતોષ પામ્યો છું માટે તુ આ સત્યવાનના જીવિત વગર ત્રીજી વર-
 દાન પણ માગીલે. સાવિત્રી-- મારા સંતાન વગરના પિતાને સો
 પુત્રો થઈ તેના વંશની શુદ્ધિ થાય. યમ-તારા પિતાને અતિ તેજસ્વી સો
 પુત્રો થશે તારી ઇચ્છા પાર પડી હવેતુ પાછી વળ. કારણકે થણે
 દુર જાવેલી છે, સાવિત્રી-- મને પતિની સાથે ચાલી આવતાં આ
 કાંઈ પણ દુર જણાતુ નથી આપ ચાલતાં ચાલતાંજ વળી મારી
 વાણી સાંભળો આ ધર્મવડે પ્રજાને રંનજ કરનાર હોવાથી ધર્મરાજા કહે
 જાય છે. યતુઓને જોડતો પોતાને વિશ્વાસ નથી હોતો તેટલો સત્પુરૂષો
 નો વિશ્વાસ હોય છે. યમ-તારા વગર ખીજી કાંઈના મુખથી મેં આ-
 વું વચન કાઢ દિવસ પણ સાંભળ્યું નથી. માટે આ સત્યવાનના
 જીવિત વગર કંઈ બોલું વરદાન માગ, સાવિત્રી-- મને સત્યવાન

થી સો ઐરસ પુત્રો થાય, એ હું ચોથું વરદાન માગું છું. ધર્મ-ત-
ને બળવાન અને પરાક્રમી સો પુત્રો થશે. હવે વિશેષ પરિચય ન
પડે માટે તું અદ્વીતી પાછીવળ. સાવિત્રી-સત્પુરુષો ધર્મને કદી
છોડતા નથી. સજ્જનોને સત્પુરુષોનો સમાગમ કદી પણ નિષ્ફળ
થતો નથી. સત્પુરુષો સત્યવડે મુર્યને ચલાવે છે. તપ વડે પૃથ્વીને
ધરતી કરી રહેલા છે. અને પ્રાણી માત્રની સંકટ દશામાં પણ સ-
ત્પુરુષજ એક ગતિ છે. તે કાંઈ પણ બદલાની ઇચ્છાન રાખતાં પા-
રકું બહાજ કરે છે. સંસારનું રક્ષણ કરનારા સત્પુરુષોનો પ્રસાદ અ-
દ્વિતીય થતો નથી. ધર્મ-પુત્ર સાવિત્રી ! ગંભીર અર્થ વ્રાણું, સુંદર
પદોવાણું, મનને અનુકૂળ પડતું અને ધર્મથી અવિરલ તારું બોલતું
હું જેમ જેમ સાંભળું છું તેમ તેમ તારે તારે માટે મને ધણાજ
ઉંચા વિચારો આવતા જાય છે. માટે હું પતિવ્રતા ! હજી અંતિ
ઉત્તમ વરદાન માગીલે. સાવિત્રી—પતિ વગરની પત્ની મૃતતુલ્ય-
જ છે. મટે આ મારા નાથ જીવતાર થાઓ. એ વરદાન હું માગું
છું. વળી—પતિ વગર સુખ, સ્વર્ગ, કાંઈ પણ પ્રિય પદાર્થ કે જીવિ-
તને પણ હું ઇચ્છતી નથી. તમે મને સત્યવાનથી સો પુત્રો
થવાનું વચન આપી ચૂકેલા છો. તો પણ મારા પતિને લઈ ચા-
લ્યા જાઓ છો, માટે હું માગું છું કે આ 'સત્યવાન' જીવિતને
પ્રાપ્ત થાઓ અને આપનું સત્ય જળવાઓ. ધર્મ—(હાથમાંથી ઝટ
પાશને છોડી દઈ) કુલ નંદિનિ ! આ તારા પતિને 'મે' પ્રાથમી
મુક્ત કરી દીધો. તે ચારસો વર્ષ સુધી અનેક યજ્ઞો અને ધર્મો કરી
પ્રમાતિ મેળવશે અને તેનાથી તને જે સો પુત્રો થશે તે સાવિત્રી
નામનાં ક્ષત્રિયો. કહેવાશે. અને તારા પિતાને જે સો પુત્રો થશે
તે તારી માતાના નામથી જોળખાશે એટલે માલવ ક્ષત્રિયો. કહે-
વાશે. આવ કહી ધર્મરાજ પોતાના રથાનક પર ગયા. કે તરત
સાવિત્રી પોતાનો પતિ જ્યાં હતો ત્યાં આવી તેનું મસ્તક જોળખ-
માં લઈ બેસી ગઈ. કેટલીક વારે, સત્યવાન સાવચેતીમાં આવતાં
સાવિત્રીને કહેવા લાગ્યો કે અરે ! મને સુખ, ધણે વખત થયો
છતાં કેમ જમાડ્યો નહિ ? કાંઈ મન પુરુષ મને ધમકી જતો હતો
તે સ્વાન હજી કે ખરી વાત ? સાવિત્રીએ કહ્યું કે સર્વોચ્ચ ધર્મ
થયો છે અને ધૈર્ય અધકાર મય ત્રિને પ્રત્યાર ધર્મ રહેલો છે માટે
પ્રથમ તો તમારા માતા પિતા પાસે જમદી ચાલો. એ વાંત હું

તમોને કાલે કહીશ. સત્યવાન એવો કે-જો: થાસ મેસકેમાં થ-
તી વ્યથા બંધ પડી ગઈ છે. અને આમ પણ સ્વસ્થ થયેલ છે.
પણુચાલ વાની સંકિત ધણી હઠી ગઈ છે. તો પણ આલો. માસં મા-
તા પિતા આપણા વગર ધણેજ કષ્ટાંત કરતાં હશે અને જો ન
પડેંચીએ તો તેઓ પોતાના છવિતનો પણ ત્યામ કરે. એમ કહી
સાવિત્રીના અવલંબ નથી પોતાના આશ્રમ તરફ સત્યવાન આ-
લવા લાગ્યો આ તરફ ધુમસેન તથા શૌખ્યા રાણી પોતાનો
પુત્ર અને વધુ સુર્યાસ્ત થતાં સુધી પણ નહિ આવતાં ધણી ધણી
શોધ કરી ઘાટી ગયાં અને મહા કષ્ટ પામ્યાં તેઓને ચક્ષુની પ્રાપ્તિ
થઈ. પણ પોતાનાં ખરાં ચક્ષુ કયાંય ગુમ થઈ જવાથી તેઓનાં હ-
૬ય મેદાઈ ગયાં હતાં અને મુનિયો નેમને ધારણા આપતા હતા.
આ વખત સાવિત્રી અને સત્યવાન બન્ને ત્યાં આવી પહેંચ્યાં સ-
ર્વનો શોક શમી ગયો. બ્રાહ્મણો ધુમસેનને જોઈ આનંદ પામ્યા
અને આશિર્વાદો આપવા લાગ્યા આ વખત ત્યાં હાજર થયેલા ગૌ-
તમ ઋષિએ સાવિત્રીનો પ્રભાવ જાણી લઈ તેને ધુમસેન તથા
શૌખ્યાને અકસ્મત ચક્ષુની પ્રાપ્તિ થવા વિષે ખબર હોયતો જ-
ણાવવાનું કહેતાં સાવિત્રીએ વનમાં બનેલી બધી હરીકત કહી બ-
તાવી. ધુમસેન, શૌખ્યા તથા સર્વ મુનિઓ સાવિત્રીનાં વખા-
ણુ કરવા લાગ્યા અને આકાશમાંથી સતીવિજયને, સૂચનાર પુષ્પ વ-
દિ થઈ, આ બધું એક નિઠાથી પતિવ્રતા પાળનારી સાવિત્રીનાજ
પ્રતાપનું ફળ હતું, કે જેણે રાજવૈભવોને પણ તજ દાનને એક ધં-
ર્મ ઉપરજ શ્રદ્ધા રાખી હતી. મનુષ્યોને ધર્મજ તારે છે. બધો પ્ર-
તાપ વડે સાવિત્રીના વ્રતે કરીનેજ હતો, તે આજે પણ જેઠ સુ-
દી ૧૪ને દહાડે સ્ત્રીઓને સૌભાગ્ય વર્દક ગણાય છે. ધન્ય છે સા-
વિત્રી !!!

તારા.

આ સુંદરી કિષ્કિન્ધાના ભૂપતિ વાનિની પત્ની અને
અંગદની માતા થાય. તે સુંદર રૂપ અને શુભવાળી હતી.
તેનો પતિ વાલિ પોતાના લઘુ બંધુ સુગ્રીવથી કપટ કરી નાખ્ય
પચાવી પડ્યો હતો. તે માટે તારાએ પોતાના પતિને કહ્યું હતું કે
પ્રિય સ્વામિનાથ! સુગ્રીવ તમારો માનો જણેં લઘુ બંધવ છે, તેથી

સાથે કંઠાસ છોડી દઈ તેને તરત વહાભિષેક કરો. અને તેની સ-
લાહ કરી સુખને પ્રાપ્ત થાઓ. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે-નના
બાઇને પુત્ર સમન મળી તેને વિદ્યા ભણતી પાલન કરવું જોઈએ
મટે બાંધવોથી વિરહ રહેવું એ મહાન મહુષ્યનું કર્તવ્ય ગણાય ન
હિ. તેથી જો તમે મારા સાઈ કરવા ઈચ્છતા હો તો મારૂં દીનતા-
જન કહ્યું માનો. આ પ્રમાણે તે કહેતી. વળી પણ વિપત્તિની વે-
ળાએ તે પોતાના પતિને યોગ્ય સલાહ આપતી કારણકે તે નની
વપત્તિ રાજનીતીમાં બહુ પવિત્ર હતી, તે સલાહ આપતી તેમાં
કંઈ દિવસે પણ ફેર પડતો નહિ, બપોરે રામ લક્ષ્મણ સતી સી-
તાજી સોપને ગઈ અમ્મમૂક પર્વત પર આવ્યા ત્યારે સુમીવે સી-
તાજીની નિશાની રૂપ જે વચાસ કરો હતાં તે તેની પાસે મુક્યાં.
અને સતી સીતાજીને લંકાં તિ રાવણ લઇ મર્યો એમ જણાતા
સુમીવે રાવણ સાથે યુદ્ધ કરવા સંચળ્યું અને તેમાં જનતી મદદ
આપવા વચન આપ્યું. આથી રામ તથા લક્ષ્મણ બહુ પ્રસન્ન થ-
યા. અને વચન માગવા કહ્યું તેથી સુમીવે પોતાનું સઘળું દુઃખ
રામની પાસે નિવેદન કર્યું આથી તેણે વાણી સાથે યુદ્ધ કર્યું; અ-
ને સુમીવને કિષ્કિંધાનું રાજ્ય પાછું અપાવ્યું. રણભૂમિમાં પોતા-
ના રામી વાણીના મરણને સંરણ થવાના બબર સાંભળી સતી
તારા પોતાના પુત્ર અંગદને સાથે તેડી પોતાના પતિનું શયન હતું
ત્યાં આવી, અને શયન પાસે બેસી ક્રદ્ધાંત કરતી હૈયા શટ રૂદન
કરવા લાગી અને શ્રી રામચંદ્રજીને કર્ણેડીને કહેવા લાગી કે
હે રઘુકુલ ભુવણ ભુવ શ્રી રામચંદ્રજી ! મારા સ્વામીને આપે
સા કારણે મારો ! હું પતિવ્રતા સી પણ વિધવા કરી અને સરીર
ના શુભારથી વિહીન કરી. મટે અને પણ એક બાણ મારો જેથી
મારા પ્રાણ મારા પતિના પ્રાણ સાથે મળી સ્વર્ગનું સુખ ભોગવવા
શક્તિમાન થાય. શાસ્ત્રમાં પણ કહેવું છે કે પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પોતાના
પતિવ્રત રહેવું નહિ. સતી સ્ત્રીને પોતાનો પતિજ પ્રાણ છે, પતિ
વગરની સ્ત્રી જીતાંજ પ્રાણ વગરની સમજવી જુઓ કે જગથી જુ-
દી પડેલી મહત્તી ધડીમર પગ રહી શકતી નથી તેમ પતિ વગરની
સ્ત્રી પણ તેવીજ જાણવી.

હે પ્રભુ ! તમે મારાં સઘળાં દ્રવ્યનો નાશ કર્યો. તમે અને
સવસોભાથી રહિત બનાવી આ પ્રાણથી રહિત મર્યો. દેહ મધરહિ.

ત મધુપુડાના ખાંધી બોઆં બરોબર છે. તેમ તમે આરા પતિ રૂપી મ
ધુપુડાના મધનો લય કરીમને બોંખા રૂપ કરી. હવે આ પ્રાણુથી રહિ-
ત અમેલું બોણુ રાખીને હું શું કરું ! હે રાધવ મને તરત બાણુ
મારી મારો મોક્ષ કરો. આમ કહેતી રદન કરવા લાગી. આ શો-
નનક દેખાવ મમે તેવા કહણુ હૃદયનો માણુસનું તો તેનું હૃદય પી-
ગળી મયા વમર રહે નહિ. આવા વિલાપથી રણુશ્રમિમાં હાકાકાર
થઈ રહ્યો, રામચંદ્રજી કહ્યું કે પતિમતે ! તું આ માટે કદ્યા-
ત કરે છે ? ને બાપિ બનવાનું છે તે કદિ પંથુ વધ્યા થવું નથી.
સતી ! તું કોનો શોક કરે છે ? જોતું દેહનો શોક કરતી હો તો તે
દેહ તારી પાસે છે. તેનો શોક કરવો ત્રયા છે. વગેરે આત્મ જ્ઞાન
સંબધી કેટલીક વાર્તા કરી સતી તારાને જાનનો માર્ગ બતાવ્યો
અને તારાએ શ્રી રામચંદ્રજીના ચરણમાં મસ્તક નમાવી તેની
પાસેથી આશિર્વાદ મેળવ્યો કે હું તારા ! આ જગતમાં તારું નામ
ચિરસ્થાય રહેશે. પ્રજા વાલીનો થબને અમ સંસ્કાર કરી સુગ્રી-
વ તેની ક્રિયા કરી. તારાના પુત્ર અંગદે રામ સાથે રહી લંકા
માં રાવણુ સામે યુદ્ધ કર્યું યુદ્ધના આરંભમાં અંગદે સલાહ ક-
રવા માટે રાવણુ પાસે ગયો હતો અને ત્યાં તેને ઘણું આતુર્ય બના-
વ્યું હતું આજે પણુ લોકો તેને અંગદે વૃષ્ટિ એવું નામ
આપે છે. તે વધારે તારાનોજ પ્રતાપ કે તેણે પોતાના પુત્રને વિદ્યા
બ્યાસ કરાવી હુશીઆર કીધો. ધન્ય છે તારા ! તારા સત્યવ્રતને !!!

મંદોદરી.

સતી મંદોદરી મયજાનવની પુત્રી, અને લંકાપતી રા-
વણુની સ્ત્રી થાય. તે રૂપમાં, તેજમાં, વિવેકમાં નીતિમાં, ધર્મમાં,
વિચારમાં, તેમજ જ્ઞાનમાં મહા પ્રવિણ હતી, તેને પેટે હંદ્રજીત ના
મનો મહા બળવાન પુત્ર પેદા થયો. મંદોદરી ઉપર રાવણુની પુ-
ણ્ય પ્રીતિ હતી રાવણુ સ્વભાવે કુર. દુષ્ટ હૃદયનો, બમાનક અને
બળીઓ હતો. તેવા કુર રાજાને પણ મંદોદરીએ વચ કરી સ-
ખ્યો હતો. જનક રાજાને ત્યાં સંવરમાં જોયેલી સીતાને જોતાંજ
તેની બહિ બ્રહ્મ થઈ. આ વાતની મંદોદરીને ખબર પડતાં તેણે
રાવણુને કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો હતો. પરંતુ તેણે તે સર્વ મિથ્યા
માતી રામની પતિ સીતાનું હરણુ કર્યું તેથી મંદોદરીએ કહ્યું
કે હું પ્રણેશ ! તમે રામની સ્ત્રી સતી સીતાનું હરી લાગ્યાતે

બહુ અભ્યાય આદ્યો. પરસ્મીને રાજ્યએ માતા સમાન બાળુવી જો-
 હએ જે પુરુષ પરસ્મીની આશા આપે છે તે કદિપણ સુખી થતો
 નથી. આ જગતમાં છાતી ઉપર પથ્થર બાંધી સમુદ્ર ઉલ્લંઘે એવો
 સમર્થવાને કોઈ પુરુષ છેજ નહી અને જે હાથે કરી વિશ્વપાન કરે
 તે કદી પણ અમર રહી શકે નહી. માટે જમે પાછા જઈ સીતા
 રામને સોંપી દો. નક્કિતર રાજપાટનો અને કુલનો સંહાર થશે.
 સીતાં શીવનો બાંધ કરવો અને સતી સંતાપવી, એનાં જોતું બીજું
 કોણ પણ અધર્મ નથી, વળી પણ સર્પના મુખમાં હાથ નાંખ્યું તો
 શું તે દંપ્ત દીધા વગર રહેશે કે ? નહિજ માટે હે સ્વામિ ? રામ-
 ની સામે વૈર કરવામાં કયા મહત્ત્વ સુખને પ્રાપ્ત થશે ! તમારી અવ-
 દાસીનું કેવું મનમાં લાવીને સીતા શ્રીરામને પાછાં સોંપી દો.
 શ્રી રામ મનુષ્ય નથી પરંતુ પરમાત્મા છે તેમની સાથે વૈર કરી-
 ને તમે તેમનો અપરાધ ક્યો છે તો પણ તેને શરણે જશો તો તે
 તમારા ઉપર દયા કરશે. તે મહા દયાળુ છે. વળી પણ તમે કહો-
 તો હું રામને શરણે જઈને સ્તુતિ કરું કે જેથી સર્વનું મરણ મટે.
 આથી રાવણે કશું કે સતી ! તું શીદને ચીંતા કરે છે ! ગમે તેવો
 મનુષ્ય હશે તેને પણ મરણને શરણ થવું પડે છે. હું રામને સી-
 તા કદી પણ આપીશ નહિ. રાવણનો આવો હઠ જોઈ મંદોદ-
 રી એ સીતા પાસે આવી તેના ચરણમાં મસ્તક નમાવ્યું આ-
 થી બન્ને પરસ્પર ખુશી થયાં. સીતા માતા ! હું આપના
 મહત્ત્વ દર્શતથી મારાં ધન્ય બાગ્ય સમગ્ર હું આપ અખિલ
 જુમંડલની માતાછો અને રામચંદ્રજી જન્મતના પિતાછો વચેરે વચે
 રે વાતો કરતી હમેશાં રાવણ ન જાણે તેવી રીતે તે સીતા પાસે
 આવતી તેને સીતાજી પાસેથી સત્ય પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું
 અને તેણે તેના ખરા સ્વરૂપને ઓળખી પ્રદક્ષિણ કરી તેમની સ્તુતી
 કરી કે હે કલ્યાણી ! તમે માયાનુ સ્વરૂપ છો, એમ મેં અત્યારેજ જા-
 ન્યું. તમારાથી મને મારા સત્યસ્વરૂપનું જ્ઞાન આવ્યું. આપેં આજે
 મને બ્રાહ્મજંદને સહાને આપી મારો સંસાર દુર કર્યો. સત્યમાગમ
 થી ખરેખર લાભજ થાયછે. આમ કહી સીતાજીને માતા સમાન
 બાળી તેની પ્રદક્ષિણા કરી પોતાના મંદીરમાં આવી અને રાવણના
 પગમાં પડીને કહેવા લાગીકે— પ્રિયતમ ! સીતા મનુષ્ય નથી પણ
 સાક્ષાત જન્મતની જન્મેતાછો. તો તમે તેના પર કુદ્દિટ કરશો તો કદી

પણ કુચળ રહેશે નહિ. તેને હરી લાવવાથી આપણુ બવિધ્યમાં ભુડુ મરે. હજુ પણ સુધવો હઠ છોડી એ સીતાને શરણે જઈ ક્ષમા માગે સંતી સ્ત્રીનો કોપ મહા અનર્થ કરી છે સતીનો દુઃખવનારનું કદિ પણ સારું મતું નથી, માટે સીતા રામને સોંપી દેને ક રેલા પાતકનો નિવરણને માટે પ્રાર્થિત આદિ યજ્ઞ કરી દોષથી મુક્ત થાઓ. આ પ્રમાણે મંદોદરીએ સતી સ્ત્રીના ધર્મને પ્રમાણે પતિ ને નેક સલાહ આપી. પરંતુ

રાવણે મંદોદરીને કહ્યું કે— સતી! તરૂં વધુ સત્ય છે, પરંતુ મેં રામ સાથે વૈર કયું છે તે સહુ કંઈ જાણે છે ના હું સીતા રામને સોંપી દે મારો પુરુષાર્થ નિષ્કામ થાય, અને મારૂં જીવનુ વૃથા થાય તેથી હું રામને કદી પણ નમીશ નહિ. કાપર થયા થી જીવવાનું સારું નથી આ અસાર સસારમાં કોઈ અમર પદને પામ્યો નથી ને કાંઈ મનુષ્યે પોતાના જીવનનાં કંઈ પરાક્રમ કરી પોતાની કીર્તિ નથી ફેલાવી તેના જીવન વૃથા જાણવું સસારમાં સર્વને એકવાર મરણુકેજ પુરુષાર્થ વિનાનું પુરુષનું જીવન નકામું ગણાય છે માટે હું રામની સાથે યુદ્ધ કરી જમતને મરૂં પરાક્રમ દર્શાવીશ મંદોદરી સમજી મઠકે રાવણુ કંઈ પણ મરૂં માને તેજ નથી. તેથી ચિંતા દિવસો ગાળવા લાગી. રામ અને લક્ષ્મણુ વાનરોની સેના સાથે લંકાપર સદી આગ્યા. તે સમયે વિલીશણુ રાવણુને બહુ બહુ ઉપદેશ કર્યો પણ તે સમજું, એ સ પાસે ભાગવત જેવું થયું. રાવણુ પોતાના યોદ્ધાઓને રામની સામે લડવા મોકલ્યા. તેઓને રામે સંહાર કર્યો આથી રાવણુ કુલકરણુ અને ઇદ્રજીતને લડવા મોકલ્યા તેમને પણ રામે પરજોડના પ્રવાસી કર્યા છેવટ રાવણુ પોતે રણમાં પડ્યો. રાવણુ જેવો મહાન મનુષ્ય સતી સીતા ઉપર કુદ્દિ કરવાથી રાજ્યપાટથી છૂટ થઈ પરિવાર સાથે મરણુ પામ્યો મંદોદરી જ્યાં પતિનું શીથ પડ્યું હતું ત્યાં આવી અને બહુ બહુ વિલાપ કરવા લાગી. અરે સ્વામી! મેં ધણું ધણું સમજાવ્યા પણ તમે માન્યું નહિ. અંતે સંતતિ અને સંપતિનો નાશ કર્યો ખરેખર શામ મરે. કથી ગયા છે કે— ચિન્નાશકાલે વિપરીત બુદ્ધિ; ! તમે ત્રેલોક્ય પતિ રામ સાથે વૈર બળવ્યું. મંદોદરી નો આવો કષ્ટ ત સાંભળી રામ તેને કહેવા લાગ્યા કે હે સતી! શા માટે વિલાપ કરો છો નાશ થયું તેનો જગતનો સ્વભાવજ છે. વળી તમે શાનવંત

થઈ આ નાશવંત દેહનો વૃથા વિલાપ શા મારે કરોછો! તમે
જન હૃદયે વિચારીને જુઓ ને તેમાં શુ સત્યછે! મનુષ્યનાં સારાં
કર્મોન નરતાં પાછ રહી જાયછે તમારો પતિરાવણ મને તેવો હતો
પરંતુ તમે તમારો સતી ધર્મ જોઈ હુ આશીર્વાદ આપુ છું કે તમારી
સ્ત્રીએ માં મળુના થશે, મંદોદરીએ વૃથા વિલાપ વિસારી ઈ
પોતાના સ્વામીની તથા સંતતિ સર્વની દહન કથિા કરી ધન્યછે તારી
ધીરતાને ! ! !

રામાવણ

સત્યવતી.

ગંગાને તીર એક મચ્છી મારને ઘેર સત્યવતીનો જન્મ
થયો હતો તેનું નામ મત્સ્યગંધા પણ હતું. તે પંચી કોકાને હોડી
મા બેસાઈ ગંગાને પેલેપાર ઉતારવાનું કામ કરતી હતી. એકવખતે
તેનું યૌવન પ્રકુલિત થયું હતું ત્યારે પરાશર ઋષિ ગંગા ઉતરવા
ને ગયા, મત્સ્યગંધાએ તેને હોડીમાં બેસારીહોડી ગંગાના કીના-
રા તરફ ઢાંકી હવેશાં મારતી મત્સ્યગંધાનું રૂપ અને પ્રકુલિત
થયેલી કાંતી જોઈને ઋષિને કામવસના થઈ ઋષિએ તેની પ્રાર્થના
કરી પણ પોતાના અંગેં મત્સ્યગંધા દુર્ગંધ આપનારું છે એવાં એમં
બહાનાં કહાડ્યાં. પરાશર તેના અગની દુર્ગંધ દુર કરવાં સુગંધી
આપી યૌવન જેવુંને તેવું રહેશે. એમ વચન આપ્યું અને મેઘના
આવાહન ને લીધે સૂર્યને ઢાંકી દઈ અંધકાર કર્યો. મત્સ્યગંધા
તેમનું આવું જળ જોઈ ત પણ મેહ પામી તેનાથી તેને કંતિયાજો
અને પુલ્હિવાન પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ આ પુત્ર ઉમ્મર લાયક થયે
તેથી વનમાં જવાતેયાર થયો તે વખતે કહેવા લાગ્યોકે માતા!
જે સમયે માર કામ હોય ત્યારે મને સંભારજો એટલે હુ
આપીને હાજર થદશ. આમ કહી તે વનને રસ્તે વિદાય થયે.

એક દિવસ શન્તનું મૃગયા કરતાં એક વનમાં આવ્યા. ત્યાં
સુગંધ પસરી રહેલી તેનું કારણ જાણુઝા આગળ આવ્યા. તો એક
માછીને ત્યાં તેણે એ ચોજનગંધા નામની કન્યા દીલી કે કામથી
બ્યાકુલ થઈ તે સાથે લગ્ન કરવાને લલચાયા. પણ માછી મારે ક-
કથું કે તમે તમારા પુત્ર દેવવ્રતને યોગ રાજ્યાભિષેક કર્યો છે.
તેને ટાળીને મારી કન્યામાં તમને જે પુત્ર પ્રાપ્ત થાય તે પુત્રને ત-
મારા પછી તમારા રાજ્યનો વારસ થાય એવો કરાવ કરી આપો.
હું મારી કન્યા આપું. એ ઉપરથી અત્યંત કામલુક થયેલા શન્તનુ

ઉદાસ રહેતા એ જોઈ લીધું (દેવવ્રતે) આમ કહી કારણ પુ-
છી પિતાના મનનું સમાધાન કીધું. અને પિતાનું પ્રિય કરવાનું ઇચ્છાથી
કેટલા એક વૃદ્ધ મંત્રી અને સંબંધીઓને સાથે લઈ જઈ તે મા-
છીને કહ્યું કે તમે જો તમારી કન્યા મારા પિતાને પરણાવે તો હું
રાજ્ય ઉપરથી મારો હાથ ઉઠાવું છું માછી બોલ્યો કે મારી કન્યા છે
તે મારા પોતાના વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલ નથી; પણ એક મહાત્મા
રાજાના વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. એ કન્યાને માટે મોટાં મહીપતિ
ઓનાં માગાં આવી ગયાં છે. મારી પુત્રી તમારા પિતાજી પરણે તો
બાલિષ્ઠમાં મારી એ પુત્રીમાં જે પુત્ર ઉત્પન્ન થાય તેના તમેજી રા-
ત્રુ થાઓ. તમે જેના શત્રુ થાઓ તે કદી જય પામે નહિ કે જીવે
નહિ. કદી તમે શત્રુ ન થાઓ તો તમારા પુત્રો તેના શત્રુ થાય.
આ સાંભળી દેવવ્રતે કહ્યું જે હું બ્રહ્મચર્યનું પાળીશ અને ક્રોધ
ઓ સાથે પરણીશ નહી. હું ક્રોધ પણ સ્વીચી ક્રોધ છોકરાનો બાપ
થઈ શકે નહી એ મારી પ્રતિજ્ઞા છે. દેવવ્રતે ઉદાર બુદ્ધિથી એ અ-
દ્ભૂત પ્રતિજ્ઞા કરી તે ઉપરથી તે લીધું એ નામથી ઓલખાય-
અને માછી બોલ્યો કે હું તમારા પિતાને મારી કન્યા આપી ચુક-
્યો. લીધું સત્યવતીને માતા કહી રથમાં બેસાડી હસ્તિનાપુરમાં
આવી બનેલ વૃતાંત સર્વ પિતાને કહી સંભળાવ્યું. શન્તનુ પરણ્યા
પિતાએ તેનાપર પ્રમત્ત થઈ વરદાન આપ્યું કે હે પુત્ર ! જ્યાં સુ-
ધી તમને જીવવાની ઇચ્છા હશે ત્યાં સુધી તમારા ઉપર મૃત્યુ કા-
વી શકશે નહિ તમારી સંમતિ હશે ત્યારેજ મૃત્યુ તમને પ્રાપ્ત થશે.

શન્તનુ રાજાને તે નવી રાણી સત્યવતી (ચોળનગંધા)
યા ચિત્રાંગદ અને વિચિત્રવીર્ય એ બે કુવરો અવતર્યા. મોટો
કુવર ચિત્રાંગદ જુવાન ચત્ત્ર પહેલાંજ શન્તુ મરણ પામ્યા. ત્યારે
લીધું પોતાના વચન પ્રમાણે પોતાના સાવકા ભાઈ ચિત્રાંગદને
રાજ્યાભિષેક કર્યો. તે પોતાનાં વીર પાણાના અભિમાનથી સર્વ રા-
જાઓનું અપમાન કરતો. એણે ઘણાક રાજાઓને જીતી હસ્તિના-
પુરને શોભાવ્યું હતું તેની માતાએ મોટાં રાજ્યનાં રાજા માતા તરી-
કે પ્રજા ઉપર સંપૂર્ણ પ્રીતિ રાખી બહુ કુશળતાથી ચક્ર વંચાવી
શોભા પ્રમાણે કાર્ય બાર ચલાવવા માંડ્યો. ચિત્રાંગદ કુરુક્ષેત્રમાં
એક ગાંધર્વ રાજા સાથે યુદ્ધ કરતાં મરણ પામ્યો. તેમ લીધું વિ-
ચિત્રવિર્યની નાની ઉંમર છતાં પણ તેને રાજ્યાસન પર બેસાડ્યો.

દાપર યુગનો ૪૩ મો રાજ વિચિત્રવીર્ય જુવાન થતાં ભીષ્મ
અને સત્યવતીએ તેને પરણાવવાનો વિચાર કર્યો તે વખતે
કાશીરાજની આસરણ સરખી ત્રણ પુત્રીઓનો સ્વયંવર થાય
છે એ સમાચાર સાંભળી ભીષ્મ ત્યાં ગયા અને જોયું તો કન્યા-
ઓ તો સુંદર છે એટલે સ્વયંવરના સમયની વાટ ન જોતાં ત્યાંથી
૧૦૮ કુળના રાજાઓને જીતીને ત્રણ કન્યાને ઉપાડી હસ્તિનાપુર
નરશ વળ્યા. શાહરદેશનો રાજા યુદ્ધ કરતો પાછળ પડ્યો તેને પ-
ણ જીત્યો. અગ્રી લગ્ન સમારંભમાં એ ત્રણમાંની મોટી અંબાએ
કહ્યું કે હું મારા મનથી શાહવને વરી છું. એ ઉપરથી ભીષ્મ
તો રમમાં જોસાડી શાહવ પાસે મોકલી. શાહવે અંબાને કહ્યું કે
તું ખીજને ઘેર રહી આવી માટે હવે હું તારી સાથે લગ્ન નહિ કરું
અંબા પાછી ભીષ્મ પાસે આવી પોતી કે શાહવા ના કહે છે
માટે મને પાછી તમારે ત્યાં રાખો ભીષ્મે કહ્યું કે તું અત્રીથી ગઈ
એટલે હવે રખાય નહિ એ આમાન ન સહન થવથી અંબાએ
ક્રોધ કરી બહારીકાશ્રમમાં જઈ મોટું તપ કરી પરશુરામને પ્ર-
સન્ન કર્યા અને તેમને તેડી લીધી. ભીષ્મે તેની સમાજ જન ધ-
ન્યા માત્રી પ્રજન કરી તેને નગરમાં લાવી રાખ્યા. પરશુરામે ક-
હ્યું કે અંબાને તમારે ત્યાં રાખો આવા મારી આને યુદ્ધ કરો. ભી-
ષ્મે કહ્યું કે અંબાને રાખી રાખીએ તેમ નથી આજા હોય તો યુદ્ધને
માટે મારી નાં નથી. પછી શેઠરતી બહાર સવારીથી વિચાર ગુરુ શિષ્યે
યુદ્ધ કર્યું ને ભીષ્મે પરશુરામને જીત્યા. જ્યારે ભીષ્મ મૃત્યુ
મતા ત્યારે ભીષ્મ તેની આત્મા તાસંના કર્યા. પછી પરશુરામે
ભીષ્મને જાતી સરખા દીધીને કહ્યું કે મારી વિવા તને પ્રેરુથી
પ્રાપ્ત થઈ છે. અને અંબાને કહ્યું કે મારો નિયમ પૂર્ણ થયો મા-
ટે હવે તું તારા પિતાને ઘેર જા. આમ સમગ્ર વે પરશુરામ પોત-
તાને સ્થાનકે મરા. અંબાએ ભીષ્મન પ્રાણ લેવાને વનમાં ઘેર
તપ કરી પોતાનો દેહ પાડી દુષ્ટ રાજા ત્યાં આગાર લીધો. દુ-
ષ્ટને પુત્ર નોંધતો નથી રાજાએ કન્યાને બહાર પુત્ર આવત્યો એ
વી વાત મહારી. દુષ્ટ એજ દશાણુ દેવન રાજાની કન્યા સભ્યે
લગ્નકર્તુ સ્ત્રી પુરુષના એત્રામાં મારાલી જોને જગ્યાનું કે મારો સ્વ-
મી સ્ત્રી છે ને સ્ત્રીએ પોતાના પિતાને ત્યાં જઈ એ વાત કહી શિખાંડ
લગ્નિજત થયેથી વનમાં નારી ગઈ. અને ત્યાં અત્યંત રડવા લાગી

એવું બન્યું કે સ્થુલકર્ણ નામનો કુબેરનો ગણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો ને એણે દયા આણી શિખંડિનીને આઠ દિવસની સરતે પોતાનું પુરુષાર્થ આપ્યું ને તેનું સ્ત્રીત્વ પોતે લીધું એ શિખંડિએ નગરમાં આવી પોતાની સ્ત્રીને શાંત પમાડી એવો યોગ આપ્યો કે સરતના આઠ દિવસમાં કુબેરે સ્થુલકર્ણને સ્ત્રી રૂપે જોયો ને એથી કોપાયમાન થઈ તેને શાપ દીધો કે શિખંડિનો દેહ રહેત્યાં સુધી તું સ્ત્રીજ રહેજે એ રીતે શિખંડિ મરતાં સુધી પુરુષજ રહ્યા.

વિચિત્ર વિધિ પોતાની રાણીજો અંબિકા તથા અંબાલિકા સાથે ભોગ વિલાસમાં નિમગ્ન રહેતાં ક્ષત્રી અપુત્ર મરણુ પામ્યો લીંબે તેની ઉત્તર ક્રિયા કરી બન્ને પુત્રાના મરણથી સંતાપ પામે લી સત્યવતીએ ધર્મ અને વંશના રક્ષણનો વિચાર કરી લીંબને કથું કે શન્તનુ રાજના પિંડ દાનનો અધિકાર અને વંશનો આધાર માત્ર તમારા ઉપરજ છે. માટે હે નિષ્યાપ ! તમે ધર્માત્મા છો. અને આપત્કાળના ધર્મોને સંપૂર્ણ રીતે જાણો છો. માટે પૂર્વજોના પિંડ દાનનો લોભ ન થાય અને વંશ વિધ્વંસ પણ ન થાય એમ કરો. લીંબે ઉત્તર આપ્યો કે માણ ! મેંતો જીવતાં સુધી જાણ આવી રહેવાની તમારા વાસ્તેજ પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તે તમે જાણો છો ક્ષત્રિએ સત્યથી બ્રહ્મ ગતું એ અધર્મ છે. ધર્મનો બાધ ન આવે અને ચંદ્રવંશ નિર્વંશ ન જાય એવો રસ્તો કરવો જોઈએ. લીંબનાં આવાં વચન સાંભળી સત્યવતી મનમાં લગતી લગતી બોલી કે તમારું કહેવું બરાબર છે. મારી પણ એક રહસ્યની વાત છે. તે પણ આપત કાળને લીધે તમને કહેવાને ઇચ્છું છું હું પહેલી યુવાવસ્થા હતી અને મારા પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે ધર્માડ મહાવો ચલાવતી હતી. તે સમયે એક દિવસ મહામાનંજ બેડેલા પરાશર મુનિ એ કામોતુર થઈ મને કીજા કરવા કહ્યું. મેં ઉત્તર વળ્યો કે હું દુર્ગધી વાળી છું. કુમારી છું ને દિવસે ભોગ કરવામાં પાપ છે. પારાશરે મંત્ર બાણી પાણી છાંટ્યું એટલે યોજનગંધા થઈ અને સૂર્ય તરફ અંજલી છાંટી એટલે વાદળાંથી તે ઢંકાઈ ગયો. અને કથું કે તને અપવિદ નહિ લાગે એમ કહી મને કેટલાંક વચનો અને વરદાનોથી લલચાવીને હોડીમાંજ મારા સંગ કર્યો હતો. મારા શરીરમાંથી માછલાના જેવો જ ગંધ હતો તેને ટાળીને આ

ઉત્તમ ગંધ આપ્યો અને મને કહ્યું કે તું આ નદીના બેટમાં મારા વીર્યથી રહેલા ગર્ભને જન્મ આપજે અને જન્મ આપ્યા પછી તું કન્યાજ રહીશ. પરાશર મુનિથી મને જે પુત્ર ઉત્પન્ન થશે છે તે મહા પ્રખ્યાત અને જેણે વેદની ગોઠવણ કરી જુદા પાડી, પોતાના શિષ્યોને વેદ બણાવ્યા એ વેદ વ્યાસ (કૃષ્ણદેવાયન) છે. એ બદરીકેદારના અરણ્યમાં ચિરંજીવી છે. એ પોતાનો જન્મ મારો ભગવદ ભક્તિમાં કહાડવાને વનમાં વિચર્યા છે. એ વેદ વ્યાસે મને કહ્યું છે કે કટ્ટનાં સમયમાં મને સાંભારજો માટે હે ભીષ્મ ! મને તમારી સંમતિ હોય તો હું એ વ્યાસનું સ્મરણ કરું. તે આવીને મારી આજ્ઞાથી તથા તમારી સંમતિથી વિચિત્ર વીર્યની રાણીઓમાં પુત્રને ઉત્પન્ન કરશે. ભીષ્મની સંમતિથી સત્યવતીએ વ્યાસનું સ્મરણ કર્યું, કે વ્યાસ તરતજ આવ્યા. ધણે કાળે પુત્રને મળવાથી માતાને હર્ષાશ્રુ આવ્યાં, પુત્રનું આભિગન કર્યું અને સત્કાર કરી આસન પર બેસાડ્યા. વ્યાસે માતાને પ્રણામ કરી કહ્યું કે માજી ! આપની શું ઇચ્છા છે ? જે ઇચ્છા હોય તે પૂર્ણ કરીશ. સત્યવતીએ કહ્યું કે પુત્રની ઉપર જેટલો પિતાનો અધિકાર છે તે કરતાં અધિક અધિકાર માતાનો છે. મારે તમારાથી નહાનો વિચિત્ર વીર્ય નામનો પુત્ર હતો. તેને જન્મ પિતાના સંબંધથી ભીષ્મ બાપ થાય છે તેમ માતાના સંબંધથી તમે બાપ થાઓ છો. ભીષ્મે પોતે કરેલી પ્રતિજ્ઞા પાળવા માટે તેને પરજીવવાની કે રાજ્ય કરવાની ઇચ્છા નથી. વિચિત્ર વીર્ય અપુત્ર મરણ પામ્યો છે. માટે તમે મારી આજ્ઞાથી તથા ભીષ્મની સંમતિથી તમારા દુષ્ક બાપની બે વિધવા સ્ત્રીમાં પુત્રને ઉત્પન્ન કરો. માતાં વચ્ચે સાંભળી વ્યાસ બોલ્યા કે માજી ! તમે ધર્મને સંપૂર્ણ બણો છો. તમારી આજ્ઞા હું શીરપર ચડાવું છું પરંતુ તે સ્ત્રીઓએ એક વર્ષ સુધી મારા કહેવા પ્રમાણે વ્રત કરવું એ પછી શુદ્ધ થઈ મારા સમાગમમાં આવવું. સત્યવતી બોલી કે સજ્જ વગરના દેસની અતાશ પ્રજા દુઃખી થઈ નહીં થાય છે અને તેની યજ્ઞાદિ ક્રિયાઓનો લોપ થાય છે માટે જન્મ અને તેમ તરત પુત્રને ઉત્પન્ન કરો. વ્યાસ બોલ્યા કે જો સમય વગર પુત્ર મેળવવો હોય તો તે સ્ત્રીઓએ મારાં વ્યાઘ્રચર્મ અને જટા કલાપવાળાં બડકામણાં રૂપને સહન કરવું પડશે. જો મારા ગંધને વેષને અને બપંકર દેહને સહન કરે તો

બન્ને આજેજ મેરી રાણી ગર્ભને ધારણ કરે. સત્યવતીએ હા પાડી અંબિકાએ પવિત્ર વસ્ત્રાનૂયય ધારણ કરી શયનમાં મારી વાટ બેસી એમ કહીને વ્યાસ અંતર્દેવ થયા. સત્યવતીએ પોતાની મોટી વહુને એકાંતે કહ્યું કે હું તમને એક ધર્મની વાત કહેવાની છું. આગણી વંશ વૃદ્ધિ માટે વ્યાસે તમારી જાતે એક ધર્મ માર્ગ બતાવ્યો છે તે વાત સફળ થવી તમારા હાથમાં છે. આ નિષ્ઠ ધર્મેજી વંશના તમે પુનરુદ્ધાર કરો, અને ઇંદ્ર જેવા પુત્રને જન્મ આપો એવી મારી હમ્મજ છે.

આમ કહી કેરલીએક વાત વહુને સંભળાવી આપતકાળમાં ધર્મની સંગજ પડી માંડમાંડ સમજતી. ઋતુસ્વતા થયેલી વહુને શયનમાં ઘુવા મોકલતાં માસુએ કહ્યું કે વહુ! આજ મધ્ય રાત્રે તમારો જેઠ તમારી પાસે આવશે સાસુની આજ્ઞાથી શયનમાં જઈ સુતેલી અંબિકાતો જાગી જાવું અથવા તે કંઈ ખીજ બાધાતનું ચિત્તવન કરતો લાગી બસાવર મધ્ય રાત્રે વેદવ્યાસ આવ્યા. તેનું બાંધરૂપ ૩૫, પીંગળી જણા, અને પીંગળી દાદી જેમ અંબિકા આખો મીચી મધ્ય વ્યાસે પોતાની મા સત્યવતીનું પ્રિય કરવાને અંબિકાનો અંગીકાર તો કર્યો, પરંતુ ચક્રર આવતાં માંડએ પુત્ર વિશે પ્રશ્ન કરતાં જણાયું કે માંડ દશ હજાર હાથીજોના જોરવાળો, મહાબાજ્યશાળી, મોટા પરાક્રમી અને અતિ બુદ્ધિશાળી પુત્ર જન્મશે અને તે પુત્રને સો પુત્ર થશે પણ એ પુત્ર પોતાની માતાના દોષથી અધ અવતરશે. સત્યવતી આથી ખેદ પામીને બોલી કે આંધળાંને રાજ્યનો વારસો મળે નહિ અને આ કુળનો એવો રાજા થાય એ પણ યોગ્ય નથી. માટે મારી જીજી વહુ અંબાસિકામાં રાજ્યને લાયક રૂપ શુભવાળો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય એમ કરો. માતાની આજ્ઞા મારે ચક્રવી વ્યાસ વિદાય થયા. નવ માસ પુરા થયે અંબિકાએ પૂરૂં ધૃતરાષ્ટ્રને જન્મ આપ્યો. સત્યવતીએ આગળની પેઢે જ હવે નાની વહુ અંબાસિકાને માંડ માંડ સમજતીને વ્યાસને નેહાવ્યા. વ્યાસ એવેજ વેશે અંબાસિકાને પ્રાપ્ત થયા. વ્યાસનું આનું ૩૫ જેમ અંબીકાને મુખરાગ બદલાઈ પાંડુ જેવો થઈ ગયો. વ્યાસ શયનમુદ્ધ બહાર આવ્યા અને સત્યવતીને કહ્યું કે તે પુત્ર ઉત્તમ ગુણવાળો અને રૂપવાળો થશે, પણ તેના શરીરનો વળ્યું પાંડુ થશે પુરે માસે અંબાસિકાને સર્વ સુખ લ-

શ્વપાળો, કાંતિવાળો પણ પાંડુ વર્ણો પુત્ર નન્યો તેથી ફરી સત્યવતીએ મોઢી વડુને બંધ વખતે સમાગમ કરવાની આજ્ઞા કરી. અગ્નિકાએ મહોદેથી હા પાડી, પણ વ્યવસ્થા ગંધ રૂપનો વીચાર કરતાં ધણે ત્રામ છુટવાથી પોતે સયનમાં જવાને બદલે એક દાસીને શ્વગારીને મોકલી. વ્યાસને આવતા જોઈ દાસીએ સામી ઉડી તેનો મત્કાર કર્યો અને સર્વ રાતે સતૃષ્ટ કર્યા. પ્રસન્ન થયેલા વ્યાસે ઉઠી વખત કશું કે તું હવે દાસીપણથી મુક્ત થશે. તારા ઉદરમાં ધર્માત્મા તથા બુદ્ધિમાન, ચતુર અને નીતિમાન પુરુષોમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ મહાત્મા પુરુષ પ્રાપ્ત થશે. સમય પુરો થતાં કહ્યા પ્રમાણેજ પુત્રનો પ્રસવ થયો અને તે વિદુર એવા નામથી ઓળખાયો. આ પ્રમાણે બરત કુળમાં ત્રણ પુત્રોની પ્રાપ્તિ થતાં દેશમાં આનંદ થયો. આ કુંવરોને સત્યવતીએ સાગી રીતે ઉછેરી વિદ્યામાં પ્રતીબ્ધ બનાવ્યા. સત્યવતી રૂદ્ધ થયાથી તે પુત્રો ભીષ્મને સોંપી તેમનું પાલન કરવા કહી પરલોકનાં પ્રવાસી થયાં.

મહાભારત.

પૃથા—કુન્તી.

આ સતી મુન્સેન નામના યાદવની પુત્રી અને વસુદેવની બેડેન થાય તેનું નામ પૃથા હતું પરંતુ મુન્સેન નામએ પોતાની ફાઇના પુત્ર કુન્તીભોજને કંઈ સંતાન નહિ હોવાથી તેને પુત્રી કરી રાખવા આપી હતી. તે ઉપરથી તે નામ કુન્તી પડ્યું. કુન્તીભોજે તેને આજ્ઞા તથા અતિથિઓની સેવા કરવાનું કામ સોંપ્યું હતું એક વર્ષે સાક્ષાત દુર્વાસા મુનિ કુન્તિભોજને ઘેર ગયા. તે વખતે કુન્તી તેમની ઘણી બરદાસ કરી શ્રદ્ધાથી પુજન કર્યું. દુર્વાસા ઋષિ પ્રસન્ન થઈ કહેવા લાગ્યા કે-હે કલ્યાણિ ! હું તારા પર અતિ પ્રસન્ન થયો છું તેથી આ ઉત્તમ મંત્રો આપું છું એ મંત્રો કરીને તું મનોવાંછિત પુત્રોને પામીશ. આમ બોલી ઋષિ વિદાય થયા ત્યાર પછી આ મંત્રની પરીક્ષા કરવા માટે કુન્તીએ નદી કાંઠે જઈને સુર્યદેવનું ધ્યાન કર્યું. આથી કરી સુર્યદેવનું આમન થયું આથી કુન્તી વિરમય પામ્યાં સુર્યદેવ કુન્તીને કહેવા લાગ્યા કે સુગતિ ! તેં શા વાતે મારું સ્મરણ કર્યું મારે શું કામ કરવાનું છે તે કહે. કુન્તી બોલ્યાં કે એક ઋષિએ મને વરદાન

આપ્યુ હતુ તેની પરીક્ષા કરવા મેં આપનુ આવાહન કર્યું માટે આપ મારા અપરાધની ક્ષમા કરો. કારણ કે સ્ત્રીઓમાં અપરાધ હોયતો પણ તેમને ક્ષમા આપવી અને તેમનું રક્ષણ કરવુ એ મહાત્માઓનો ધર્મ છે વ્યાધી સુર્યદેવ ખોલ્યાકે-હે સુભુ! મારે આવવુ નિષ્ફળ થશે નહિ. હે કદવાણિ! હું તો પુનઃ ધારણ કરવાવાળો અને દાતા એવો સુદર પુત્ર આપું છું પછી કુન્તીને કર્ણ નામનો પુત્ર પ્રાપ્ત થયો છતાં તે સુર્યના પ્રભાવ થી તેની કન્યાવસ્થા કાયમ રહી તે પુત્રને એક પેટીમાં નાખી નદીકાંઠે મુકી કુન્તી ચાલ્યાં ગયાં તે પેટી વાંકરત દેશના રાજા ધૃતરાષ્ટ્રના સેવક ને મળી તે પેટીમાં બાળકને જોવાથી તેણે તે પેટી રાણીને આપી આ પુત્ર દિવસે દિવસે મોટો થવા લાગ્યો આની કથા મહાભારત માં સવિસ્તર છે.

કુન્તી લ.૪૬ ઉમરની થતાં કુન્તીએજે દેશોદેશના રાજાઓને બોલાવી સ્વયંવર કરી તો પરણાવવાની તૈયારી કરી મંડપમ પ્રવેશ કરતાં સર્વ રાજાઓમાં સુર્યની પેઠે તેજસ્વી અને ઇન્દ્રતુલ્ય દેખાતા પાંડુ રાજાને તેણે દીક્ષા. તે નરવર પાંડુને રંગભુમિકા પર જોઈ ખોડ રહિત અંગવાળી કુન્તીનુ હૃદય આકૃષ્ટ વ્યાકૃષ્ટ થઈ ગયું શરમાતાં શરમાતાં તેણે, પાંડુના ગળામાં વરમાળા આરોપી પછી કુન્તિભોજ રાજાએ તે બન્નેનુ લગ્ન કરી પડેરામણીમાં ઘણું દ્રવ્ય આપ્યું કુન્તીને સાસુરે બળાવી કુન્તી પતિને ઘેર ગયા પછી પતિવ્રતા ધર્મ પ્રમાણે વર્તવાલાગી તેણે પતિ અને વડિલોની ઘણી પ્રીતી મેળવી પાંડુ રાજાએ શ્રીને મદ્ર રાજાની સાથે કુંવરી માદ્રીની સાથે લગ્ન કર્યું. અને સર્વ રાજાઓને જીતી દિગ્વિજય કર્યો બન્ને સ્ત્રીઓની સાથે તે સારી રીતે દિવસો ગુજરવા લાગ્યા.

એક દિવસે બન્નેવાન પાંડુ રાજા વનમાં મુગયા કરવા ગયા. તે વનમાં કર્ણુગ.લ. નામના ખડ્ગિ તપ કરતા હતા તેમના કાનમાં કીડા કરતાં પક્ષીઓએ નિવાસ કર્યો હતો તે બે પક્ષીઓ આપસ આપસ માં બોલવા લાગ્યા કે આ બ્રાહ્મણ સ્ત્રીઓને મારવાવાળો છે કારણ કે ઘરમાં એકથી સ્ત્રીને છોડીને વનમાં આવી તપ કરવા જોડા છે એને તેના તપનું ફલ નહિ મળતાં પ્રતિભાસે એક બાળકની હત્યા લાગશે, આવુ વચન સાંભળી મુનિ કહેવા લાગ્યા કે- હે પક્ષીદ્રે! તે હત્યા મને ક્યા સમજાઈ કારણથી લાગશે? મેં અનેક તપનીર્થ

દાન ધુણ્ય કરેલ છે. આ સાંભળી પક્ષીઓએ કહ્યું કે જે મનુષ્ય પોતાની સ્ત્રીની ત્યાગ કરી તપનું આચરણ આદરે છે તેને તે તપનુ રજા નથી મળતું કિન્તુ તે નરકધિક્ષરી થાય છે. હે મુનિ તારી પત્ની વિરહાગ્નિથી દગ્ધતાવાળી મૃગીરૂપથી તુને શોષે છે. આથી મુની પણ મૃગનું રૂપ ધરીને વનમાં વિચર્યા અને આદરસહિત પોતાની સ્ત્રીને શોધવા લાગ્યા ત્યાં મૃગીઓના સમુહમાં પોતાની સ્ત્રીને પ્રાપ્ત થયા દૈવયોગથી આ વનમાં પાંડુરાજ આગ્યા મૃગના સમૂહને જોતાં તે માં બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણી મૃગરૂપથી સાથે મળેલાં હતાં તેટલામાં રાજાએ જો મૃગનાં ટોળાંપર બાંધેલું માર્કું. આ બાંધેલી બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણી મરણને શરણ થયાં. રાજાએ સમીપ આવીને જોયું તો બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણીને મરવાની તૈયારીમાં દીઠાં. આથી વિલાપ કરવા લાગ્યા હે દૈવ મેં કેવા પાપમાં પગ દીધો ! મારા સરખો બીજો કોઈ પાપી નથી, સ્ત્રી પુરૂષની મહાહત્યા કદિ પણ દૂર થતી નથી પછી પોતે મહા દુઃખી થઈને બ્રાહ્મણીને હાથ જોડી વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે હે માતા ! મેં દંપતીની ઘેર હત્યા કરી તેથી તમારા મનમાં રૂએ તે દંડો ત્યારે તે બ્રાહ્મણીએ પાંડુરાજને કહ્યું કે-હે રાજા ! તારું સત્ય સ્ત્રી સમાગમથી થશે આવો શાપ દઈ બ્રાહ્મણી સ્વર્ગ ભોકેને પામી અને રાજા દુઃખિત થઈ હસ્તિનાપુર આગ્યા ત્યાં શાસ્ત્રાનુસારે પ્રાયશ્ચિત કર્યું. અને કુન્તીને બ્રાહ્મણના શાપ વિશે સૂચણી હકીકત કહી સંભળાવી અને તપની આચરણને માટે વનમાં જવા તૈયાર થયાં. રવાગીનાં આવાં વચન સાંભળી કુન્તી તથા માદ્રી જો લ્યાંકે અમે પણ ઇન્દ્રિયોને વશ કરી કામ સુખનો ત્યાગ કરી આ પત્ની સાથે મહાતપ આદરીશું અને જો તમે અમારો ત્યાગ કરશો તો અમે અમારો દેહ ત્યાગીશું. આવો તેમનો દૃઢ વિચાર જોઈ પાંડુરાજએ તેમને સાથે લીધાં. વનવાસમાં પાંડુ સર્વને પ્રિય થઈ પડ્યા. એક દિવસે સહ્યા ઋષિઓ બ્રહ્માના દર્શન અર્થે બ્રહ્મલોકમાં જતા હતા અને પાંડુરાજ પોતાની બન્ને પત્નિઓને લઈ તૈયાર થયા આ વખતે ઋષિઓએ કહ્યું કે-હે રાજા ! જે માણસ દેવ, ઋષિ, પિતૃ, અને મનુષ્ય એ ચાર ઋણમાંથી મુક્ત હોય તેજ મનુષ્ય બ્રહ્મલોકમાં આવી શકે છે. માટે તમારે પણ તે પ્રમાણે હોય તો આવી શકશો. પાંડુને ધણો શોક થયો કારણ કે તે અપુત્ર હતો અને કામક્રીડા કરતાં તારું મરણ થશે આવો શાપ તેને યાદ

આવતો હતો. તેથી તેમણે કુન્તીને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે છ પ્રકરના પુત્રો વારસાને માટે યોગ્ય ગણાય છે માટે તું મારા કરતાં ઉત્તમ કોષ્ટ બ્રાહ્મણથી પુત્રોને ઉત્પન્ન કર. કુન્તી બોલ્યાં હે સ્વમિ ! આપને વિષે હું નિરંતર પ્રાતિ રાત્રી હું માટે આપજી ધર્મવડે મારાથી પરાક્રમી પુત્રો ઉત્પન્ન કરો. કાલ્યુકે તમારા જેવી પ્રતિષ્ઠા પામેલા બીજા કોયો પુત્ર છે. એ ઉપરાંત હું આપને બીજી વાત કહું તે સાંભળો. જ્યારે હું નાની હતી ત્યારે દુર્ગાસા ઋષિએ મને મંત્ર આપીને કહ્યું હતું કે જે જે દેવનું તું આવાહન કરીશ તે દેવ તને વશ થઈને તારામાં પુત્ર ઉત્પન્ન કરશે તેમાં મેં બાળપણની અણુ-સમજથી મંત્રની પરીજ્ઞા કરવા મંત્રથી સુચંને આરાધતાં ગને કુમારી યુવા અવસ્થામાં પુત્ર થયો છે. તે રાધાને ઘેર ઉછરે છે ને બાકીના ચાર મંત્રો છે મટે આજ્ઞા કરોતે હું એ મંત્રમાંથી આપની હઝળ હોયતે દેવને બોલાવી કાર્ય સિદ્ધ કરું. પાંડુએ આજ્ઞા આપતાં કુન્તીએ ધર્મદેવથી યુદ્ધિષ્ઠિર, વાયુથી ભીમ અને ઇન્દ્રથી અરજુન આ પ્રમાણે ત્રણ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા બીજા એક મંત્ર પોતાની શોક માદ્રીને આપ્યો અને તેથી તેને પણ અશ્વનીકુમારથી નકુલ અને સહદેવ એ પુત્ર થયા એ પાંચે પુત્રો પાંડવોના નામથી ઓળખાય છે. આ પુત્રો જોઈ પાંડુરાજ બહુજી હર્ષ પામ્યા. એક વખત પાંડુને કામ ઉત્પન્ન થયો તેથી માદ્રીને એકાંતમાં જોઈ કામ વશ રહી શક્યા નહિ. તેથી માદ્રી સથે સંગ કરતાં તેનું મરણ નીપજ્યું. માદ્રી વિજ્ઞાપ કરવા લાગી તે સાંભળી કુન્તી પુત્રોને લઈ આ સ્થળે આવી પતિને મરણ પામેલા જોઈને વિજ્ઞાપ કરવા લાગી અને જાતી કે આજ્ઞાની રાખનું હું નિલ રક્ષણ ફરતી. તેમણે બીજે કેમ માન્યું નહિ ? માદ્રી બોલી હે દેવિ ! મેં તો એમને બહુજ વાર્તા પણ તેમને માન્યું નહિ ખરેખર તેમને બારિએજ ભૂતામ્યા કુન્તી બોલી હે માદ્રી હવે તું આ પુત્રોનું રક્ષણ કરજો હું એમની પાછળ સતી થઈશ માદ્રી બોલી કે મારા કર્મની તૃપ્તિ થઈ નથી તેથી હું રાખની પાછળ સતી થઈશ. આ પ્રમાણે બોલી તે પતિ સાથે પરલોકમાં ગઈ.

પાંડવો જ્યારે નાના હતા ત્યારથી તે મોટા થઈ રાજ્ય કરતા થયા. ત્યાં સુધી કુન્તી માતાના હાથ નીચે ઉછર્યા હતા. તે પાંચે વચ્ચે કોઈ પણ દિવસે વેર ઉત્પન્ન ન થાય, ને ઉત્તરોત્તર તેમના

પરસ્પર પ્રેમમાં વધારો થાય, એવા ઉત્તમ પ્રકારની સર્વને એક સર-
ખી કેળવણી આપી હતી તેથીજ આ પાંચે ભાગ્યોનો એક ખીજા
પર વધારે પ્રેમ હતો. પરસ્પરમાં તેમનાં કટીપત્નિ ઉંચા મન થયાં
નહિ હતાં તેથી છેવટે એમને સ્વર્ગ સમાન રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું.
આ મધ્યજો ધર્મવીર માતા કુન્તીજીના શિક્ષણનોજ પ્રતાપ હતો.
ધુન રમવામાં જ્યારે પાંડવો હારી જઈ વનમાં વિચરવા તૈયાર થ-
યા ત્યારે સતી દ્રૌપદી સામુ ॥ રાજ લે ॥ ગયાં તે વખતે કુન્તીએ
ઉપદેશ આપ્યો હતો કે પ્રિય પુત્ર વધુ દ્રૌપદી ! આ અસહ્ય સંક-
ટ આપી પડવાથી તમે શોક કરશો નહિ. સ્ત્રી તમે ધર્મને જ
જીનારો છો તથા સિયળ અને સદાચારથી સંપન્ન છો. માટે હે પ-
વિત્ર ચરિત્રવાળાં પુત્ર વધુ ! તમારા પતિઓ વિષે તમને ભક્તિમય
કરવી ઉચિત નથી કેમકે તમે સતી છો અને ગુણવાન છો. તમારા
ગુણથી બન્ને કુળ અત્યંત છે તમે કૌરવોને શાપ આપી બરમ
કર્ષાં નથી તેથી તેઓ ખરેખર ભાગ્યવાન છે. સદાચારી સ્ત્રીઓ
ભારી દુઃખની વેળાએ જરાપણ બચ પામતી નથી, તમે પતિઓ
ઉપર પ્રેમ રાખી નિર્વિદ્ધે વનમાં જાઓ. હું સર્વદા તમારું શુભચ્છીય.

પાંડવો ચૈદ વર્ષ વનવાસ ગયા તો પશું વીરમાતા કુન્તી
જરાપણ ગમરાણાં નહિ હતાં એક વખતે કૃષ્ણ પાસે કહેવા લાગ્યાં
કે દુઃખ ભોગવ્યથી પાપનો ક્ષય થાય છે, પછી પુણ્યના ફળ સુખ-
ને અનુભવાય છે એટલા માટે અમે દુઃખ ભોગવીએ છીએ હવે
પછી સુખ ભોગવીશું આહા ! કેવો પ્રભાવ ! ! !

માતા કુન્તીની વાણી આગળ જતાં સ્વર્ગ થઈ પુત્રો રાજ્ય
પર આવ્યા અને પાંડવે વિજય નામના નેમ ફરકાવ્યા અને કુ-
ન્તી શુદ્ધ મને કરી હિમાવન ॥ તમેરીમાં બહુ આરાધન કરી, સ્વ-
ર્ગમાં વસતા પોતાના પ્રાણ પતિ પ્રિય પાંડુ રાજાને પામ્ય. ધન્ય છે
કુન્તી તમારી સત્ય યતિને ! ! ! કે જેનું નામ ચિરસ્થાન છે.

(મહાભારત)

ગાંધારી.

સાધ્વી ગાંધારીએ ગાંધાર દેશના રાજા સુભળની પુત્રી
થાય તેનાં લગ્ન હસ્તીનાપુરના મહીપતી ધનરાષ્ટ્ર સાથે કર્યા હતાં
તે બેઠું માણસ, નીતેમાન ધાર્મિક અને જ્ઞાનવાન હતી. પોતાના

પતિ દ્વિતરાષ્ટ્ર અપંગ હોવાથી પતિના દુઃખે કરી દિલમાં દાઝવું એ પોતાનો ધર્મ જાણી પોતે પણ પોતાની આંખોપર પાટા બાંધી રાખી પતિવ્રતા ધર્મ પ્રમાણે પોતાના પતિ દ્વિતરાષ્ટ્રની સેવા કરતી. તેની અપૂર્વ પતિ ભક્તિ જોઈને મહાત્મા વ્યાસજીએ તે સતીનાં ધ્યાન વખાણ કર્યા છે. સતી ગાંધારીને સો પુત્રો થયા છે કે જેઓ કૌરવના નામથી પ્રસિદ્ધને પામેલ છે.

સતી ગાંધારીએ પાંડવો તથા કૌરવો વચ્ચે થએલી સડા ધ પહેલાં પોતાના પુત્રોનાં અધર્માચરણ જોઈને પોતાના પતિ દ્વિતરાષ્ટ્રને કહ્યું કે પ્રિય સ્વામીનાથ ! રાજ્ય લોભને લીધે પાંડવો સાથે દ્વિત રચી રાજ્ય જીતવું અને સતી દ્રૌપદીને સખા સમક્ષ સહ ન ન થઈ શકે તેવાં અસહ્ય દુઃખો આપવાં, ઇત્યાદિ પુત્રોના અધર્માચરણથી આપણા વંશનું ધણુંટ અનિષ્ટ થશે કેમકે ધર્મો જયતિ આ વાક્ય કહીપણ જીવ સમજવું નહીં. ખરેખર આ દુર્યોધન કુટુંબ ક્ષેષ કરી કુળનો ક્ષય થાય તેવુંજ કર્મ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. પાંડવોમાં અને કૌરવોમાં કોઈ પણ પ્રકારે ગિજ ભાવ હોવો નહિ જોઈએ. ઇલાદી ધણાંક હિત વાક્યો કહી સ્વામીને રૂડી સલાહ આપી હતી. તેનીજ સીતે પોતાના પુત્રોમાં વડા પુત્ર દુર્યોધનને પણ બહુ સ્નેહથી શિક્ષા આપી પણ તેણે તેનું કંઈ માન્યું નહિ. પોતાના ત્રીયે સ્વરૂપ માતા પિતાની આજ્ઞા તેણે સ્વીકારી નહિ તેથી તેને બહુ મારું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું. પાંડવોનો વિજય થયો અને કૌરવો મરાણા. પોતાના પુત્રોએ દ્રૌપદી ને દુઃસહ દુઃખ આપ્યાથી તે પણ શોક કરતી તેની ગાસે ક્ષમા માગવા આવી કૌરવોનો સંહાર થવાથી કુન્તી તથા દ્રૌપદીએ પણ પરસ્પર શોક કર્યો. ગાંધારીએ આ શોકસાગરમાં ગરકાવ રહીને પ્રાણ ત્યાગ કરી પરભોક ગમન કર્યું. સતી ગાંધારીનો મનોમાત્ર બહુ ઉચ્ચ પ્રકારનો હતો. તેણે પોતાની સો વહુવારોને એવી તો કેળવણી આપી કુશળ કીધી હતી કે તે કદી પરસ્પર લડી હોય એવું હજી સુધી કોઈના પણ જાણવામાં આવ્યું નથી. આવા અઘોરિક ગુણોથી સતી ગાંધારીને ધન્યવાદ થતે છે.

(મહાભારત.)

દ્રૌપદી.

શુદ્ધ સતી દ્રૌપદી પાંચાળ દેશના કાગિયલ નગરનારાજ દ્રૌપદની પુત્રી થાય. એ સ્વરૂપ વાન અને તેજસ્વી હતી. બાલ્યા

વસ્થામાં પોતાના પિતા દ્રૌપદને ત્યાં આચાર્યની પાસે વિદ્યાગ્નિ મેળવી ઉત્તમ પ્રકારનો ઉપદેશ શ્રવણ કરતી. તે રાજપુત્રી છતાં પણ પોતાને માથે આવી પડેલાં સંકટમાં પણ તે બહુજ ધીરજ વાળી હતી પોતાની સ્થિતિને અનુકુળ થઈ પોતાના મનને પ્રસન્ન રાખતી તેના પિતા દુષ્ટ રાજાએ તેને સ્વયંવરથી પરણાવવાનો વિચાર કરી દેશાવરના ભૂપાત્રોને પધારવા કુકુળ પત્રી મોકલી તેથી શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર, બળરામ, સિંધુસ દેશનો રાજા જયદ્રથ—દુર્યોધન અને કર્ણ વીગેરે સ્વયંવર મંડપમાં આવી એકઠા થયા હતા, આ વખતે વારણાવતમાં (પ્રયાગમાં) પાંડવોનો નાશ કરવા માટે તેમના કાકાના દીકરા કૌરવોએ રથેથી કપટ બળમાંથી તેઓ ગુપ્ત રીતે નાશીને ગરીબ બ્રાહ્મણના વેશમાં સ્વયંવર મંડપમાં હાજર થયા હતા. સ્વયંવર મંડપનો અત્રોક્તિક ઠાઠ હતો. એક બાજુએ દેશાવરથી આવેલા સર્વ રાજાઓ બેઠા હતા. બીજી બાજુ સર્વ ઋષિઓ બેઠા હતા કે જેમાં પાંડવો પણ હતા અને ત્રીજી બાજુએ દ્રૌપદી પોતાની દાસીઓ સાથે શણગાર સજ્જ આનંદથી બેઠી હતી. સ્વયંવર મંડપમાં એક સ્થાન ઉપર સુવર્ણનો મરચ લટકાવેલ હતો તે મરચ નુંપ્રતિબિમ્બ પાણીમાં પડેતે જોઈને તે મરચને વીધે તેને દ્રૌપદી વરે એવી પ્રતિજ્ઞા ફૂટી. આ પ્રસંગ દ્રૌપદીનો ભાઈ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન સ્વયંવર મંડપમાં ઉભો થઈ બોલ્યો કે—હે વૌર પુરુષો! આ સ્થંભની ઉપર એક સુવર્ણ મરચ છે તેની આંખો ધનુષ વડે જે વીધશે તેને દ્રૌપદી વરશે. કોણે એકથી બીજાને બાણ માર્યું નહિ જેની શક્તિ હોય તે ઉઠી પછી કેટલાક ઉઠ્યા પણ ધનુષને વાળી શક્યા નહિ. કેટલાએકતો આરવ્યંવર મંડપમાં આપણુ અપમાન થશે એમ ધારી ઉઠ્યાજ નહિ હતા પછી કર્ણે ઉઠી ધનુષ્ય વાળ્યું કે દ્રૌપદી બોલી ઉઠ્યાં કે હું સુત પુત્રને પચ્ચુવા ઇચ્છતી નથી આથી કર્ણ સભામાં ઝાંખો પડી મંડપ બહાર જઈ બેઠો. આમ જ્યારે સર્વ રાજાઓ હારી બેઠા ત્યારે બ્રાહ્મણના વેશમાં રહેલા અરજીને ઉભા થઈ ધનુષ્ય વાળ્યું આ બાળ બ્રાહ્મણને ધનુષ્ય ચડાવતો જોઈ સર્વ આનંદ મમ થયા. અરજીને દ્રૌણગુરુનું સ્મરણ કરી બણ સાંધી માર્યું કે મરચનાં ચક્ષુઓ વીંધામ્ ગયાં. આ વખતે સવળી જોએ જ્ય જયકારના પોકારો પડ્યા લાગ્યા અને અનેક તરેહનાં વાદિતો વાગ્યા લાગ્યાં. દ્રૌપદીએ અરજીને પ્રેમભાવ આરોપી પાંડવો-

એ આ ગામમાં એક કુંભારને ત્યાં ઉતારે કરો હતો. ત્યાં પોતાની માતા કુંભારી પાસે જમને કહ્યું કે માણ ! માણ ! કંઈક સાઈ સા ફે લાગ્યા છીએ ત્યારે માણજેતો મંત્રગાવ દાખલી તે વસ્તુ તમે પાંચે ભાઈઓ વહેંચી લહો, એમ ઉત્તર આપ્યો. તેથી માતાની આજ્ઞાને અનુસરી તે પાંચે પાંડવો દ્રૌપદી સાથે પરણ્યા. દ્રૌપદી પોતાના પતિ પાંડવો સાથે ઇન્દ્રપ્રસ્થ (દીરહી) માં રહ્યા તે મના કાકા ધૃતરાષ્ટ્રે રાજ્યનો અર્ધ ભાગ આપ્યાથી ઇન્દ્રપ્રસ્થ ના મનું શક્તેર વસાવી ત્યાં રહ્યા આથી કૌરવોએ આ રાજ્ય લેવા મટે જુગલું રમવા કહેવરાવ્યું તેથી તેઓ રમ્યા. તેમાં રાજ્ય હાથી ઘોડા તથા પ્રિય પત્ની દ્રૌપદી સુદાંત સર્વત્ર ખોઈ ખેંદા આ વખતે કૌરવો પોતાનું વૈર લેવા માટે દ્રૌપદીને એક નીચ દારી તરીકે સભામાં બોલાવી દુર્યોધનને વિદુરે ધણેક વારો પશુ તે સર્વ મિથ્યા તેણે એક સેવકને દ્રૌપદીને બોલાવી લવવા આજ્ઞા કરી. સેવકે દ્રૌપદીને કચેરીમાં આવવા કહ્યું ત્યારે તે બોલી કે, તુ પુછીને અહિં આવ કે યુધિષ્ઠિરે દાસ થયા પડેલાં મને હોડમાં મૂકી હતી કે પરી ? સોડે મમામાં આવી સારી આ વાત વિદેવ કરી. આ સાંભળી દુર્યોધન બોલ્યો એ મિથ્યા શબ્દનાદ સાને માટે સાંભળે છે જ નહીં તેડીવાવ. આ સોડે જાનું કરતો હતો પણ હાનિ મના ડોળા દેખી બચવાની બહારીને બેસી રહ્યો પછી દુર્યોધને તુન્નજ દુઃશાસનને મેલક્યો. એ લાજ આંખો કરી દરજ્જામાં દ્રૌપદી પાસે અગ્યો અને બેઠ્યો કે દ્રૌપદી ! આવ, આવ, તને દુર્યોધને જી છે મટે શરમ તજીક સનામાં આવી દુર્યોધનની સેવામાં હાજર થા. દુષ્ટ દુઃશાસનના દુર્વચોથી દુઃખ પામેલી દ્રૌપદી હાથવતી પોતાનું મોં લુતાં બચાવતી મચ્છાથી કૌરવની સ્ત્રીઓ બેઠી હતી ત્યાં દોડી નેણે દુઃશાસનને કહ્યું કે ધર્મકાર્યો તેમાં શું ! હાલતો હું ભીમની સ્ત્રી છું માટે નહિ આવું. દુઃશાસન મેં સરખી ગર્જના કરતો તેને પકડવને દેડ્યો બજાતકારે દ્રૌપદીને પકડી પાડી તેનો લાંબો ચોટકો પકડી દુષ્ટ દુઃશાસન તો સભા તરફ લાજ આપ્યો અરણ્ય ! પાંડવોની પ્રિયપત્ની જેનાપર ધાતુ સરખો પશુ વાયો નહતો, અને જે પડતા ચર્યા પવિત્ર થયેલી હતી તેને ચોટકો બેચી અર્ધ કપાડે સજીરે ઘરઘરતી એક વજ્રબર અને ક્ષોભ પામેલી દશામાં દુઃશાસન ધસડી ગયો. તેણે

જતાં મૂળમાં કહ્યું કે જન્મદુઃખાસન ! હું રજસ્વલાણું જૂને લેથી
મેં એક જન્મ પહેલેથી છે. માટે મને સભામાં લઈ જવી યોગ્ય
નથી. એમ કહી તે મેલમાં રક્ષણને વારતે શ્રીકૃષ્ણને પોકારવા
લાગી. “તું રજસ્વલાહો કે એક વસ્ત્ર વાળી હો તો પણ શું ? તું
જુમારમાં છતાંમને અમારી દાસી થઈ છે; અને દાસીને કેવાં વસ્ત્રો
પહેરાવવાં એતો હવે અમારી મરજી ઉપર છે.” એવો દુષ્ટ દુઃશા-
સનનો જવાબ સાંભળી દ્રૌપદી ધણા દુઃખને પામી અને તેની આ-
ખમાંથી ધણું આંસુ પડતાં ફરી ફરમરી તેણે કહ્યું કે મને ખેંચવા-
થી મારા કેશ વીખરાઈ ગયા છે. અર્ધ વસ્ત્ર નીચે પડી ગયું છે,
માટે વિદ્વાન વૃદ્ધ અને મારે પિતા સમાન એ સભાસદોની આમળ
મારાથી આવી હાથમાં ઉભારહેવાય નહિ. અરે! બૂઝા કામના કરનાર
દુષ્ટ દુઃશાસન ! મને ખેંચમાં અને વસ્ત્ર વખરતી કર નહિ. ઈંદ્ર
આદિ દેવતાઓ તારી સહાય કરશે તો પણ પાંચે વીર યોદ્ધા પાંડ-
વો તારા આવા અપરાધને સહન કરશે નહી. મને રજસ્વલાની
સ્થિતિમાં રાજાઓની સભામાં ખેંચી લઈ જાય છે; એ તું બહુ જુ-
ડું કરે છે. હાય, હાય, આ સભામાં સૌ પૂજ્યો બેઠા છતાં કોઈ લા
જતો નથી અને સર્વ તારા દુષ્ટકૃત્યને જોવા કરે છે! ધીકાર છે !
ભરતવંશી રાજાઓનો ધર્મ નષ્ટ થઈ ગયો જણાય છે. નહિતર ધર્મ
ની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થાય ને સર્વે ભરતવંશીઓ જોવા કેમ કરે ?
લીંગમ, દ્રોણ, વિદુર, અને ધૃતરાષ્ટ્રમાં તો કાંઈ માલજ દેખાતો
નથી. આ ઉપ અધર્મ થાય છે. તેને વૃદ્ધ લોકો વિચાર કરતા
નથી ? આવી રીતે અનેક વાક્યો બોલતાં દ્રૌપદીએ પોતાના રજા
મી પાંચ પાંડવોને એવા કોષ કટાક્ષ માર્યા કે પાંડવો જાણે કોપ
રૂપી અમિથી સળગી ગયા હોય એવા થઈ ગયા. શું તેઓ ત્યાં તે
ને સહાય આપી શકે તેવા નહોતા ? અફસોસ ! તેઓ ધર્મથી બં-
ધાએલા હતા અને તેથી તેણીને છોડાવી શકે તેમ નહોતા. કંમાલ
થઈ તે પોતાના પતિ તરફ જોવા કરતી આમ ક્ષોભ પામેલી બે
શુદ્ધ બનેલી અનાથની પેડે દ્રૌપદીને જોઈ રાજી થતો અને કહોર
વચનો બોલતો હસીસો દુઃશાસન તેના સરીરને જોરથી હલાવતો
હલાવતો, હસ્તે મોઢેથી બોલ્યો કે “આ દ્રૌપદી હવે અમારી દા-
સી છે” દુઃશાસનનાં દુર્વચનોમાં વિનેદ માની કંઈ ખડખડ હ-
સ્યો દ્રૌપદી બોલ્યાં કે તમે સૌ સત્ત્વને આહનાસ છો માટે વિચા-

રીને મારા પ્રમનો ખુલાસો કરો. ફરી પણ કોઇ મોઢું નહિ. દુઃશા-
સને ધણી અમર્યાદથી વત્યા કરું, ત્યારે ઉવટે આવી અધમ સ્થિ-
તિનો દેખાવ લાંબા વખત સુધી સહન ન થવાથી લીમ તેને ઊ-
ડાવવાને ઉઠતો હતો, પણ તેટલામાં યુધિષ્ઠિરે આંખને અણસારે
ના કહી. દ્રૌપદી મોટા ક્રોધ સાથે આક્રંદ કરતાં ખોલી કે તમારે
સૌને સ્ત્રી ઊકારા છે ને તમારા હૈયામાં મારું દુઃખ કેમ નથી વસતું?
ખગાડકારે ધરમ ઊડાવેલી ગુસ્સે થયેલી દ્રૌપદીને. અતિ વિલાપ
સાંભળી અને દુઃશાસને ધણી અમર્યાદથી વત્યા કરું ત્યારે ઉવટે
આવી અધમ સ્થિતિનો દેખાવ ધણીવાર સુધી સહન ન થવાથી
લીમ ક્રોધાવમાન થઇને યુધિષ્ઠિરને ઠોર વચનોથી કહ્યું કે જુ-
ગારીઓના ધરમાં છીનફળ સ્ત્રીઓ હોય છે, તો પણ તેઓ સ્ત્રીઓ
ઉપર દયા રાખે છે, અને તેમને મૂઠમાં માંડતા નથી. આપે આ
કપટી લોકોની સાથે જુગાર રમી સર્વસ્વ ખોડું અને અમને પણ
દાસ કર્યા, ત્યાં સુધી પણ આપને અમારા મુરખાની ગણીને મેં આ-
પના ઉપર ક્રોધ કર્યો નથી પ્રરંતુ આપે દ્રૌપદીને હોડમાં મુકવાનો
મોટો અપરાધ કર્યો તે સહન ન થઈ શકે તેવો છે. આ બિચારી
પતિવ્રતા સ્ત્રી પાંડવોને પરણીને કેવળ આપના અવિચારી કૃત્યને
લીધેજ આ કુદ્ર લોકોના હાથથી અપમાન સહીત દુઃખ સહન કે-
રે છે. દ્રૌપદીને વારંતે મારો દાખી ન શકાય એવો કોપ હવે આ-
પના ઉપર ઉતારવો પડે છે. પાંડવોની આવી સ્થિતિ જોઇને, અ-
ને દ્રૌપદીનો અતિ વિલાપ સાંભળીને ન્યાયના તત્વોને અનુસરવાની
સ્વતંત્ર બુદ્ધિવાળા વિકર્ણથી મુંગા ખેસી રહેવાયું નહિ. તેથી તેણે
દ્રૌપદી માટે ખરેખરો ફેંસલો આપી દુર્યોધન તથા તેના વડિલો
જવા કે લીમ, ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુર આદિ સર્વ વડીલોને ધિક્કા
રી સભામાં કોપ કર્યો આથી ક્રોધાવમાન થયેલા કહેણે તેને તીક્ષ્ણ વચ-
ને કહી સંભળાવી હાથ પકડી કહ્યું કે અરણીથી ઉત્પન્ન થયેલો
અગ્નિ જેમ અરણીનોજ નાશ કરે તેમ ધૃતરાષ્ટ્રથી ઉત્પન્ન થયેલો
તું ધૃતરાષ્ટ્રના કુળનોજ નાશ કરે છે. તું શા કાળથી દ્રૌપદીને
નહી જતાયેલી માને છે? દ્રૌપદીને એકજ વસ્ત્રે સભામાં
લાવવામાં આવી છે, તે તું અધર્મ માનતો હો તો તું તે વિષે પ-
ણ સાંભળ. એક સ્ત્રીને એકજ પતિ હોય, એવી ધર્મની મર્યાદા છે.
આ દ્રૌપદીને તો પાંચ પતિ છે. માટે તે એક પ્રકારની વેશ્યા છે,
અને વેશ્યાને ગમે તે હાલતમાં સભામાં લાવવામાં અધર્મ નથી. પ-

જી તેણે દુઃશાસનને કહ્યું કે મૂર્ખ વિકર્ણ તો ખોટું ગણાવશું
 ડાંગ છે. તું પાંડવોનાં લુગડાં ઉતારી લે અને દ્રૌપદીનાં
 પંથુ ઉતારી લે.

કર્ણનાં વચન સાંભળી પાંડવો તો પોતાને હાથેજ પોતાનાં
 વસ્ત્રો ઉતારી ફેંકી દઈ બેઠા અને અધર્મી દુઃશાસન મધ્ય
 સભામાં બળાતકારે દ્રૌપદીનાં વસ્ત્ર ખેંચવા લાગ્યો દ્રૌપદી દુઃખિત
 થઇને ગદ્ગદ થએલા કંઠે વિકાપ કરતાં દીનતાથી 'હે ગોર્વીદ !
 હે દ્વારીકેશ ! હે કૃષ્ણ ! હે જગત્પુ પાલન કરનાર !
 શરણાગતને દુઃખમાંથી બચાવો અને તેની મર્યાદાનું રક્ષણ કરો. એ
 મ અનેક પ્રકારે પોકારી પોકારી શ્રી કૃષ્ણને સંભારવા લાગ્યાં
 આવો કરણા જનક પોકાર સાંભળી ગદ્ગદ કંઠ થયેલા અંતર્યામી
 શ્રી કૃષ્ણ ત્યાં આવ્યા ધર્મ રૂપ પરમાત્મા અંતર્હિત ઉભા રહી અ
 બળાની લાજ રાખી નાના પ્રકારનાં વસ્ત્રો પૂરવા લાગ્યા દુઃશાસન
 જેમ જેમ વસ્ત્રો ઉતારતો જાય તેણે તેમ નવાં વસ્ત્ર પહેરેલાં દેખા-
 તાં જાય. એમ નવસે ને નવાણું' વસ્ત્ર ઉતર્યા. આ પ્રમાણે ધર્મના
 પરિપાલનને માટે શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ રક્ષણ કરવાથી હજારો
 વસ્ત્રોનો જમીન ઉપર ઢગલો થયો ને તેથી થાકી ગયેલો દુઃશાસન
 શરમાઇ જઇ નીચે બેસી ગયો. તેના ઉપર લોકના શીટકારની વૃદ્ધિ
 થઇ છેલ્લે દ્રૌપદીએ દુઃશાસનને શાપ દીધો કે જેણે મારા વ-
 સ્ત્રો પોતાના બાહુ બળવડે ખેંચી માફ શરીર ઉધાડું કરવાનો પ્રય-
 ત્ન કર્યો તેના બાહુને મૂળમાંથી ખેંચી કહાડી વક્ષ સ્થળ ઉધાડું
 કરી ચીરી નાંખી કોઇ પરાક્રમી પાંડવ તૃપ્તિ પર્યંત તેના રૂધીરનું
 પાન કરશે. આ સાંભળી દુઃશાસન નીચું મુખ કરી વસ્ત્ર ખેંચતો
 અટકી ગયો અને થર થર કંપવા લાગ્યો તેના પર લોકો ધીક્કાર
 ની નજરથી જોવા લાગ્યા એટલામાં ધણા ક્રોધથી ફડ ફડતા હોઠ
 વાળો લીમ સિંહની પેઠે ગળંના ઠરી ભયંકર રૂપ ધરીને બે હા
 થ બીંસી દારણ સોગન ખાઈ કહેવા લાગ્યો કે આ દુનિયાના સર્વ
 ક્ષત્રિય રાજાઓ ! આગળ કોઇએ નહિ કરેલી અને ખીજે કોઇ
 કરશે પણ નહિ એવી મારી પ્રતિજ્ઞા સાંભળો. યુધ્ધ કરીને ભાસ્ત
 વંશના એ પાપી દુર્ભતિ દુશાસનની છાતી ભેદીને હું તેનું લોહી
 ન પીજી અને ખોલેલું ન બળતું તો અમારા બાપ દાદાઓની સદ્
 ગતીને હું પામું નહિ. આ પ્રમાણે ભયંકર પ્રતિજ્ઞા લીમ કરી. ૫રી

મે કહ્યું દુઃશાસનને કહેવા લાગ્યો કે દાસ થયેલી આ દ્રૌપદીને દુર્યોધનના ઘરમાં લઇ જા. એવી આજ્ઞા કરતાં દુઃશાસન દ્રૌપદીને ખેંચવા લાગ્યો. દ્રૌપદી બોલ્યાં કે હું સભામાં આવી ત્યારે વિહ્વલ પશુને લીધે વૃદ્ધ વડિલોને પ્રણામ કરી શકી નથી માટે પ્રણામ કરી લઉં દ્રૌપદીના બોલવા પર ધ્યાન નહિ આપતાં દુઃશાસન તેને ખેંચવા લાગ્યો તેથી તે સભા વચમાં પડી ગયાં અને વિલાપ કરવા લાગ્યાં હાય હાય ! આ સભામાં ખીરાજેલા વૃદ્ધ ક્ષત્રિય રાજાઓની આગળ હું વહુ દીકરી છું તેના પર થતા આવા જુવનને એ વૃદ્ધ લોકો પણ સહન કરી જોયા કરે છે. આ ઉપરથી હું ધારું છું કે ધણો ખરાબ વખત આવી પહોંચ્યો છે. અને કૌરવોનો ધર્મ નાશ પામ્યો છે. અરે વૃદ્ધ લોકો ! આ દુષ્ટ દુઃશાસન મને દુઃખ દે છે તે મારાથી સહન થતું નથી. માટે હું જીતાએત્રી છું કે નહિ તે ત્વરાથી બોલી નાંખો દ્રૌપદીનો અત્યંત વિલાપ સાંભળી ભીશ્મ બોલ્યો કે હું પ્રથમથી કહી ચૂક્યો છું કે આ કુળનો થોડાજ કાળમાં વિનાશ થવાનો છે. ભીમ તો વખતો વખત તાતો માતો થઇ જતો હતો પણ તેનાથી મોટા બાઈની આજ્ઞાનું ખંડન થતું હતું નહિ વળી પણ દુર્યોધન ભીમને ખીજવવા દ્રૌપદીની સમક્ષ પોતાના કેળના થાંભલા જેવો ડામો સાથળ ખુલ્લો કરી દ્રૌપદીને બતાવ્યો. આ બેઅદબી બરેલી દુર્યોધનની વર્તણૂક જોઈ ભીમ લાલ આંખો ચડાવી બોલ્યો કે જો મોટા રણ સંગ્રામમાં તારો સાથળ ભાંગી ન નાખતો હું પિતૃના લોકને પામું નહિ. વળી પણ દુર્યોધનને દ્રૌપદીને પોતાના બોળામાં બેસવાનું કહી અપમાન કરતાં તેને દ્રૌપદીએ શાપ દીધોકે દુષ્ટ ! તારા બોળામાં યુદ્ધ વખતે મહાપરાક્રમી ભીમની ગદા આવીને બેસશે સર્વ સભાસદો બંને લાઇઓને આવી રીતે દ્રૌપદીથી શાપિત થયેલા જેમ ચક્રિત થઇ ગયા. દ્રૌપદીના ઉપે શાપથી લજ્જિત થયેલા ધૃતરાષ્ટ્રે દ્રૌપદીને કહેવા માંડ્યું કે વહુ બેટા ! હું દુઃખી છું કે આ ચંડાળ ચોકડીએ આજ તમારું અપમાન કર્યું, તેથી હું ધણો ખેદ પામું છું, તમને અને તમારા પતિને હું દાસપણથી મુક્ત કરી રજા આપું છું તમે તમારા સ્વામી સાથે સુખેથી તમારા રાજ્યમાં જાઓ; અને રાજ્ય ભોગવો. જે

મયું છે તે સર્વને વિસારી દેજો. વગેરે વિનય વચનો કહેવાથી પાંડવો તથા સતી દ્રૌપદી ત્યાંથી વિદાય થયા ધન્ય છે દ્રૌપદી તમારી ધીરતાને ! ! !

ગુપ્તગારમાં હારેલું સર્વસ્વ ધૂનરાષ્ટ્ર પાંડવોને પાછું આપ્યું; તેથી દુર્યોધન આદિ દુષ્ટ ચંડાળ એકડી ફંદ રચવાને બીજાવાર મસલત કરવા મળી. હવે તેણે પાંડવોને પેચમાં લેવાનો અને વનવાસ કદવાનો પ્રપંચ આદ્યો. નીતિવાન પાંડવો કંઈ ઓછા પરાક્રમી નહોતા. જો તેઓ હારે તો સધળા કૌરવોને સપાટામાં નાશ પમાડી દે એવા હતા. એ કદી પોતાનું તથા પોતાની પવિત્ર પત્ની દ્રૌપદીનું અપમાન સહન કરે તેવા નહોતા પણ સ્વધર્મ નિષ્ઠ અને નીતિનિપુરણ હતા. પહેલા ધ્રુતમાં શકુનિના દાવ પેચથી હારી અંધાધ ગયા હતા તેનીજ રીતે ફરીને પણ થયું તેથી પાંડવોને દ્રૌપદી સહિત તેર વર્ષ વનવાસ જવાનું હતું. તેમાં તેરમે વર્ષ છતું નહીં થતાં ગુપ્ત રીતે રહેતું એવી સરત કરજામાં આવી હતી પાંડવો વનમાં જવાને તૈયાર થયા અને રાજવંશી વચ્ચે ઉતારીને મૃગયર્મો ધારણ કર્યા. જે જોઈ દુઃશાસન મોઢેથી દાઝ્યા પર ડામ દેવા લાગ્યો કે પાંડવો વનમાં મછીમારના જેવા લાગે છે હે દ્રૌપદી ! કંઠ ગાલ પાંડવોને છેડી દઈ હવે તું અમારામાંથી કાઢીને પતિ તરીકે પ્રસંદ કરી રાજ વલાસ ભોગવી મુખી થા દુઃશાસનનાં દુર્વચનો સાંભળી લીમ કોધાયમાન થયો પણ અરજીનના ધારવાથી તે ચંડો પડ્યો દુઃશાસનનાં દુષ્ટ વાક્યોથી દ્રૌપદીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે લીમ દુઃશાસનને મારો એનું લોહી પીશે અને એ લોહીએ બર્ષા હાય મારે માથે મુકશે ત્યાં સુધી હું મારા ક્રોધ આમના આમ છુટા રહેવા દઈશ. માતા કુંતીને પુત્રોના વિરહથી શોક વ્યાપી રહ્યો. પાંડવો પોતાની માતાને પ્રણામ કરી દ્રૌપદી સહ હસ્તીનાપુરની બહાર નીકળ્યા વનમાં ફરતાં ફરતાં એક દિવસે પાંડવો મૃગય કદવા ગયા હતા દ્રૌપદી આશ્રમમાં એકા એક હતા આ વખતે દુર્યોધનનો અનેવી જયદ્રથ એ રસ્તે જતો હતો, તે દ્રૌપદીને દેખી મોહીત થયો તેની બુદ્ધિ બગડી તેણે દ્રૌપદીને કપટથી પકડી રથમાં બેસારી નાંસવા માંડ્યું પણ આ વાતની પાંડવોને જાણ થવાથી તેઓએ તેની પાછળ જઈ તેને પકડી પાડ્યો અને તેના સંન્યનો નાશ કરી બાંધીને મુધિષ્ઠિર પાસે આણ્યો. મુધિષ્ઠિરે તેને સિખામણુ દઈ છોડી મૂક્યો.

પાંડવો વનમાં બાર વર્ષ પુરા કરી તેરમે વર્ષે જુદા જુદા ધંધાદારીનું નામ ધારણ કરી વિરાટ રાજાને ત્યાં નોકરીમાં રહ્યા. અહિ આગળ દ્રૌપદી સૈરંધ્રી નામ ધારણ કરી વિરાટરાજાના રાજાના રાજમહેલ તરફ ચાલી આવતી હતી તે રાણીની દૃષ્ટિએ પડી. તેથી રાણીએ બોલાવી પૂછ્યું કે—તમે કોણ છો ? દ્રૌપદી બોલી કે હું પ્રથમ ઋકિમણીની દાસી હતી અને પછી દ્રૌપદીની દાસી થઈ હતી પણ તે પાંડવો સાથે વનવાસ ગઈ ત્યારથી હું રમ્યા કરું છું રાણી બોલ્યાં તું કોઈ રાજાની રાણી હોય એવું દેખાય છે અને તું મારા કરતાં વધારે સુરૂપ છે તેથી રાજાને કોઈ દિવસે તને જોય તો તારા આયુષ્ય સૌંદર્યથી મોહ પામે તેથી તે મારો તો ક્રોધપણ રીતે બાવજ પુછે નહિ અને પછી તું પણ મારી વિરૂદ્ધ થઈ જાય દ્રૌપદી બોલી કે તે વાતની ચિંતા નહીં રાખશો પાંચ ગાંધર્વ મારા પતિ છે તે નિત્ય મારું રક્ષણ કરે છે. અને જો કોઈ મારી સામે કુદૃષ્ટિ કરશે તેને તે તરત મારી નાંખશે હું સધળા ઘર ધંધા ઉપરાંત કેશ સારા ગુંથી જાણું છું પુષ્પોની માળા પણ અચ્છી તરેહથી ગુંથી જાણું છું મેં સત્યભામા તથા દ્રૌપદીની નોકરી કરી છે. હું આપનું સર્વ કામકાજ કરીશ પણ કોઈના પગ નહીં ધોજી અને કોઈનું એકું નહીં જમું રાણી સુદેશ્યાએ તે કબુલ કરી તેને ખુશીથી પોતાની પાસે રાખી પણ તે કોણ છે. એ મ કોઈ કળી શક્યું નહિ.

પતિવ્રતા ધર્મ દ્રૌપદીને બહુ વહાલો હતો તેની ઉપર વિરાટના દરબારમાં આ વખતે એક વિધન આવ્યું. વિરાટરાજાની રાણી સુદેશ્યાની દાસી થઈને એ સૈરંધ્રી નામ ધારણ કરીને રહેલી હતી. રહેલા ગઈ ત્યારે તેણે રાણીને કહ્યું હતું કે હું દ્રૌપદીની દાસી છું તે તેના પતિ જોડે વનમાં ગઈ ત્યારથી હું તેનાથી છુટી પડી છું આવી રીતે કટલીક હકીકત કહી સંભળાવી હતી. આ તરફ સુદેશ્યાને એકસો પાંચ બાધઓ હતા, તેઓ કીચક કહેવાતા હતા, વિરાટરાજાના રાજ્યમાં તેનું ધણું જોર હતું. તેઓમાં સૌથી મહોટો હતો તે સેનાપતિ હતો. એ સધળાથી રાજા બહુ ડરતો અને તેની મરજી સામે થઈ શકતો નહિ વડા કીચકે દ્રૌપદીનું આયુષ્ય સૌંદર્ય જોઈ કામાતુર થઈ પોતાની બેન પાસે આવીને કહ્યું કે બેન ? આ સૈરંધ્રીને જોઈ મારું મન પરવશ થયું છે. એ

દાસી પણ કરવાને લાયક નથી પણ મારી સ્ત્રી થઇને માંડે સધળું
 ઐશ્વર્ય ભોગવવાને લાયક છે માટે એ મારા ઘરમાં રહે એવી સ-
 ગવડ કરી આપો. સુદેશણાની સંમતિ મળતા કીચકે દ્રૌપદીને
 મળી કહ્યું કે સુંદરી ! તારા ચંદ્ર સરખા મુખને, કમળની કળાઓ
 સરખાં સુંદર સ્તનોને અને સ્તનોના બારથી નમી રહેલા પાતળા
 મધ્યને જોઇને માંડે મન કામાતુર થયું છે. મારા શરીરમાં કામદેવ
 રૂપી અગ્નિ અત્યંત પ્રજ્વલિત થયો છે. તેને તું તારા સમાગમ રૂપી
 વરસાદથી શાંત કર. તું દાસીપણની સ્થિતિમાં રહેવા યોગ્ય નથી.
 તું મારી સ્ત્રી થશે તો મારી બીજી સધળી સ્ત્રીઓ તારી દાંસી થ-
 ઇને રહેશે અને હું પણ તારો દાસ થઇને રહીશ. એ પ્રમાણે કી-
 ચકનાં અનેક વચનો સાંભળી તેને અત્યંત વિષ્ણુની દ્રૌપદી બો-
 લ્યાં કે-અરે સૂતનાં પુત્ર ! મારા પતિ પાંચગાંધર્વો સર્વદા માંડે
 રક્ષણ કરે છે માટે મારા મોહમાં પડવાથી તારો જીવ જશે. આથી
 પણ હુદ્દ બુદ્ધિવાળા કીચકે પોતાની ઇચ્છાનો ત્યાગ કર્યો નહિ. છે-
 વટે સુદેશણાએ બોજન પદાર્થ તથા મદિરા આપી સૈરંધ્રીને
 કીચક પાસે જવા ફરજ પાડી. દ્રૌપદીએ પોતાને આવે કામે ન
 મોકલવા ધણું સમજાવ્યું અને કહ્યું કે ત્યાં જઇશ તો કીચક
 મારો તિરસ્કાર કરશે અને તેથી કંઈ અનિષ્ટ થશે. પણ ફોગટ !
 પોતાના કામાંચ બાઇને પ્રસન્ન કરવાની મતલબથી સુદેશણાએ
 દ્રૌપદીને જવાનો આગ્રહ કર્યો એટલે લાચારીથી દ્રૌપદીએ જતા
 માર્ગમાં સુર્યની સ્તુતિ કરી જેથી સુર્યે તેની રક્ષા કરવા માટે
 અદૃશ્ય એક રાક્ષસેને મોકલ્યો. દ્રૌપદી ધુનતી ધુનતી તેની પાસે ગઇ.
 કીચકે બળાત્કારથી તેનો હાથ ઝાલ્યો પણ અદૃશ્ય રાક્ષસે કીચકને
 તરછોડી પાડી નાંખ્યો. ને દ્રૌપદી છટકીને નાડી. અને બોલીકે મેં
 મનથી પણ કદી વ્યભિચાર કર્યો નથી, એ વાત જો સત્ય હશે તો
 હું તારા જીવ હવાન થયેલા નજરે નીરખીશ. દ્રૌપદીએ એકાંતમાં
 જઈ બીમને સધળી વાત કરી, ધણું રૂદન કર્યું અને કહ્યું કે તમે
 કીચકને હજો નહિતર હું મારા પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ આ સાંભળી
 બીમ ધણો દિલગીર થયો. દ્રૌપદીને શાંત પાડી અને તેણે કી-
 ચક ઉપર કોપે બરાબ કહ્યું કે હું કોઇને જણાવ્યા વગર આવતી
 કામે કીચકને મારીનાંખીશ એવું મરણ થયા પછી તમારે એમ
 કહેવું કે, અને મારા ગાંધર્વે માર્યા. પછી બીમ બીજે દિવસે એ

પાપી કીચકને એકાંતમાં અંધારી જગ્યાએ પકડ્યો કીચક પ્રાણ લડવૈયો હતો. તેથી બન્ને વચ્ચે થોડીવાર મધ્યયુદ્ધ થયું. પણ ભીમ તેને ઉપાડી પછાડ્યો અને એવો તો બાર દષ મસલ્યો, તથા છાતી ઉપર ધુંટણ મુકી એવો તો ગુલો કે તેના પ્રાણ તત્કાળ જતા રહ્યા. ભીમે દ્રૌપદીને તેડીલાવી દીવોલમ કીચકના હાડ માંસનો ઢગલો બતાવ્યો, અને બોલ્યો કે-તમને જે કોઇ સતાવશે તેને હું આ દશાએ પહોંચાડીશ પણી દ્રૌપદીએ જાહેર કર્યું કે, કીચકને મારા ગંધર્વે માર્યો. કીચક મરાણાથી ગામમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો. કીચકના ભાઈઓ મુડદું બાળવા લઇ ચાલ્યા તે વેળા તેઓએ વિરાટ રાજાને કહ્યું કે જે દાસીને માટે કીચકનું મરણ થયું છે તેને અમે કીચક સાથે બાળી મૂકવાને ઇચ્છીએ છીએ રાજા કીચકથી બહુ ખીતા તેથી તે કાંઇ અટકાવ કરી શક્યા નહિ. તેઓ દ્રૌપદીને પકડી લઇ ગયા એટલે દ્રૌપદી મ્હોઠે પોકારવા લાગ્યાં આ સાંભળીને ભીમ જુદે માર્ગે ત્યાં ગયો અને એક મોટું વૃક્ષ મૂળથી ઉમેડી પોતાના વાળ મ્હોઠાપર નાખી તેણે દ્રૌપદીપર જુલમ કરનારાઓને હણીનાખ્યા અને દ્રૌપદીને મુક્ત કરીને પોતે છાતોમાનો પોતાને ઠેકાણે આવી રહ્યો. શહેરમાં પાછો ગભરાટ ઉઠ્યો. સૌ પ્રધાનોએ વિરાટ રાજાને કહ્યું કે સૈરંધ્રીથી બહુ ઉત્પાત થાય છે માટે તેને વિદાય કરી દેવી જોઈએ. વિરાટ રાજાએ સૈરંધ્રીથી ડરીને પોતાની રાણીને કહ્યું કે સૈરંધ્રાને કહેકતે પોતાની ઇચ્છામાં આવે તે સ્થળે જાય પણ સૈરંધ્રીએ પ્રાર્થના કરી કે મને રંકત તેર દિવસની મુદત આપો, તે પણી મારા ગંધર્વો તમારું કસ્યાણુ ઇચ્છીને મને ખીન્ને ઠેકાણે લઇ જશે તેની આ માગણી કયુદ્ધ રાખવામાં આવી.

પાણીપતના યુદ્ધમાં દ્રૌપદીના પાંચ પુત્રોને અધૈત્યામાં માર્યા તેથી તે વિઘ્નપ કરતાં, પાંડવોને કહેવા લાગ્યાં કે તમે મહા સમર્થ છતાં પણ અધૈત્યામાને શિક્ષા કેમ કરતા નથી. વહાલા ભીમ તમે તે દુષ્ટનું મસ્તક છેદી મારી પાસે લાવો આ સાંભળી મુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે અધૈત્યામાં બ્રાહ્મણ છેવળી તે દ્રૌણગુરુનો પુત્ર છે. માટે તેને આપથી કશી શિક્ષા થઇ શકશે નહિ. વળી દ્રૌપદીએ કહ્યું કે તેને માથે જે મણિ છે તે મણિ મારે માટે

લાવો. પછી અર્જુને અધિષ્ઠામાને મંગા કઠિ પકડ્યા અને મણિ લઈ લીમને આપ્યો. શ્રીમે દ્રૌપદીને આપ્યો અને દ્રૌપદીએ તે મણિ યુધિષ્ઠિરને આપ્યો. એટલામાં તેની પાસે ગાંધારી આવ્યાં અને દીલાસો દેવા મંડ્યાં.

પાંડવોએ યુદ્ધમાં જય મેળવી હસ્તિનાપુર જઈ યુધિષ્ઠિરનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. દ્રૌપદીએ પતિની સાથે કેટલાંક વર્ષ રાજ વેળવ બોગવી અધ્યવેષાદિ યજ્ઞો કર્યા. પાંડવો હિમાલય ગળવા ગયા અને ત્યાં પણ તે પતિ સેવામાં પરાયણ રહ્યાં તે પુણ્યે કરી પ્રથમ પોતેજ સદ્ગતિને પામ્યાં હતાં. અહા ! ધન્ય છે !!! સતી દ્રૌપદીનું ચરિત્ર કેવું આનંદકારી છે

મહાભારત !!!

સુભદ્રા.

સતી સુભદ્રા યાદવોના રાજા શ્રીકૃષ્ણઅંદ્રની બહેન થાય તેમનાં લગ્ન પાંડુપુત્ર અર્જુન સાથે કર્યાં હતાં. એક વખત પાંડુ રાજાનો પુત્ર અરજુન સન્યાસીના વેષમાં ફરતો ફરતો રૈવતાચળ ઉપર યાત્રા કરવા માટે જઈ ચઢ્યો હતો આ વખતે યાદવ કુલની સ્ત્રીઓ ઉત્સવમાં ફીડા કરતી પોતાના દિવસો નિર્જેમન કરતી હતી અરજુન આ ફીડા જોતો હતો. એક વાર બાગમાં ફરતી સુભદ્રાને જોઈને તે મોહ પામ્યો. આથી બેડનાં ચક્ષુ સામસામાં મળી જઈ એક બીજાની ઉપર પ્રીતિવાન થયાં. અર્જુન મામાની કન્યમાં પ્રીતિવાળો થયો અને તેજ બાગના એક કુંજમાં તેને મળ્યો સોનું અને સુગંધ કદીપણ એક સાથે હોતું નથી અને કદી હોય તો પછી તેનાં શું વખાણ કરવાં ! આ જોડું સોનું અને સુગંધ સરખું જોડાણ હતું. જેવી સુભદ્રા રૂપે, ગુણે અને જ્ઞાનમાં કુશળ હતી તેવોજ અર્જુન પણ સર્વોત્તમપણાને પ્રાપ્ત થયેલ હતો. સુભદ્રાનાં લગ્ન ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર દુર્યોધન સાથે કરવાનાં હતાં એટલામાં આ જોડું બંધાયું. તે વાત બજાસદ્રને પસંદ પડી નહિ. શ્રીકૃષ્ણની સંમતિ હોવાથી પ્રેમથી પરવશ જેવી થઈ રહેલી સુભદ્રા તેની કુંતીદેવના પુત્ર અર્જુન સાથે જવા તૈયાર થઈ અને તે કાલે રાજકુવરો માટે પ્રશંસનીય ગણાતી સુભદ્રા વીર ભયનાવાળી પ્રીતિને અનુસરી અર્જુને તેનું હરણ કર્યું. બજાદ-

સર્વ સ્ત્રીઓનો પતિવ્રતા ધર્મ જોતા જોતા સુભદ્રાનું સતીત્વ સાં-
ભળી તેમના પવિત્ર સ્થાને આવ્યા. સતી સુભદ્રાએ તે મહાત્માનું
યથા વિધિ પૂજન કરી, નમસ્કાર કર્યા પછી ભોજન કરાવ્યું. નમ-
વજીએ ક્રોધ કર્યો અને કદાપી તેમણે અજ્ઞાનની સામે શસ્ત્રનો
પલ્લુ ઉપયોગ કર્યો હોત પરંતુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર તેમને વિનવી લીધા.
અને હસ્તિનાપુરથી પોતાની કુંતીદેઈ તથા પાંડવોને તેડાવી
સુભદ્રાનાં શાસ્ત્ર વિધિથી લગ્ન કર્યા. એક વખતે સનકાદિકૃષ્ણ
સ્કાર કરતાં તેમના કપાળનો ચાંદસો ઋષિના અંગરૂચે ચોપડાયો આ
જોઈ અન્ય સ્ત્રીઓએ તેનાપર કુકુંડ કટક ચડાવ્યું. સુભદ્રા ખરેખરી
સતી હતી. તેથી કંઈ કે હું પતિ સેવા અને ઇશ્વર ભક્તિ શિવાય બીજું
કંઈ પણ જાણતી નથી. ત્યારે તે સ્ત્રીઓએ કંઈ કે જો તું સતી
હોય તો તારું સતીત્વ બતાવ આ પરથી સુભદ્રાએ ઇશ્વરનું આરાધન
કરી કંઈ કે જો હું શુદ્ધ પતિવ્રતા હોઉં તો મને આ કુડા કટકથી
મુક્ત કરો. દેવોએ કંઈ કે-હો સતી ! તું ગભરામાં ! આમ કહી
અનેક રીતે ખુલાસો આપ્યો અને એ શુદ્ધ ખરી સતી છે એવી
ખાતરી કરી બતાવી. શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન વચ્ચે સારી મિત્ર-
તા હતી તેમાં વળી આ લગ્નથી જુના સંબંધમાં વધારો થયો. તે
જેવી વીર ભગિની અને વીર સ્ત્રી હતી તેવીજ સ્ત્રી ધર્મમાં કુશળ
હતી દ્રૌપદી અને તે જે બહેનો સમાન પ્રેમ રાખતાં. તે બન્ને
બહેનો પાંડુરાજના ગૃહ કાર્યમાં મંત્રી રૂપ થઈ પડ્યાં હતાં. રાજ્ય
સુખ લેતાં વૃદ્ધ પુરુષોનાં આશીર્વાદ પાળી સગર્ભા થયાં હતાં આથી
તેણે પોતાના ભાઈ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને કુકુમ પત્રી મોકલાવી હતી તે કુ-
કુમ પત્રી આજ પણ અવરણીના અવસરમાં ગવાય છે તે આ
પ્રમાણે:—

કંકુ છાંટી કંકોતરી મોકલી, કોડે કાંવે સુભદ્રા બેન,
વીરા વેલા આવજો.

શ્રીકૃષ્ણ બળદેવ જે બાંધવો, તમ આગ્યે થશે સુખ ચેન-વીરા.

આ પ્રમાણે કંકોતરી ગાઈ સુભદ્રાનું નામ આજ પણ આ-
વા શુભ પ્રસંગમાં ક્ષેત્રમાં આવે છે. આ પવિત્ર સતીને પેટ મહા
પરાક્રમી ધીર વીર પુત્ર અભિમન્યુનો જન્મ થયો સુભદ્રા આ
બાળકને પિંચેરમાં ઉછેરતાં હતાં તેટલામાંજ પાંડવોએ તેર વરસનો

વનવાસ ખેચી કાઢ્યો હતો તેરમાં વર્ષમાં અગ્રત વાસમાંથી જાહેર પડતાં વિરાટ દેશના રાજાએ અરજીનની સેવાઓના બદલામાં તેની પુત્રી ઉત્તરા આપવાની માગણી કરી સુધીધિરે અલીમન્યુ માટે તેનો સ્વિકાર કર્યો. અને વિરાટ રાજાએ દારિકાંથી વર સાચે શ્રી કૃષ્ણને તેણી મોટી ધામધુમથી તેમનો વિવાહ કર્યો. પાંડવો ત્યાંથી રાજપાટ મેળવવાને ઉત્તરા કુંવરીને પિએર રહેવા ઈંદુસ્તિનાપુર તરફ સિધાવ્યા.

હસ્તિનાપુર આવ્યા પછી દુર્યોધનને તેઓને રાજ્ય ભાગ આપવા ના કહી તેથી તેઓએ કુરક્ષેત્રમાં મોટું યુધ્ધ આરંભ્યું દ્રૌપદી તથા સુભદ્રા બંને રણક્ષેત્રમાં તાણેલા તંબુમાં રહી આ યુધ્ધમાં પશુ સુભદ્રાના પુત્ર અભિમન્યુએ ધણીક બહાદુરી કરી હતી તે પશુ તેની માતા સુભદ્રાના ગુણો તથા તેમના સુશિક્ષણનેજ પ્રભાવ ! ! ! સતી સુભદ્રા અને સતી દ્રૌપદી એ બંને એકજ સંબંધમાં તથા એકજ સ્વભાવનાં હતાં વળી તેઓ શોકનો દાવો કરી કદી પશુ વિક્ષેપ કરતાં નહિ. એ તેમના ઉચ્ચ ગુણોની ઓછી મહત્તા નથી. તે પોતાના મૃત પુત્ર અભિમન્યુની વિધવા શ્રી ઉત્તરા ઉપર પુત્રી બરોબર પ્રેમ રાખી તેમને ધર્મનું સુશિક્ષણ આપતાં બરોબર સતી સુભદ્રાના ગુણો તે તેમની માતા દેવકીજીને અલંકૃત કરે છે. ધન્ય છે વીર ભગીની સુભદ્રા તમારા સાલસપણાને ! ! !

મહાભારત.

ઉત્તરાં

વૈરાગ્યરાજને ઉત્તરા નામની કન્યા હતી. પાંડવો જ્યારે જુગદુરમી તેર વરસને વનવાસ ગયા ત્યારે તેરમે વરસે છુપી રીતે રહેવાનું હતું તે દુર્યોધનને વિરાટ રાજાનું ગાંધન વાળ્યું હતું તે છોડાવવાને બૃહન્ન નામ ધારી વેષમાં રહેલા અરજીને વિરાટ રાજાને ધણી મદદ આપી હતી અને વિરાટ રાજાની હાજ રાખી હતી. પાંડવો છતાં જ્યાં પછી તેઓ પોતાને ઘેર નોકર રચ્યા અને કેટલાક હુકમે ઉડાવ્યા તેથી વિરાટ રાજાએ બહુ આત્મારી મનવડે પાંડવોની સેવાના બદલામાં અરજીને પોતાની ઉત્તરા કુંવરી આપવાનો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો હતો. અરજીને કહ્યું કે એ કન્યામારે પુત્રી બરોબર છે કારણકે મેં તેણીને વિદ્યા

બ્યાસ કરાવેલ છે. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે તમારી ઇચ્છા અમારી સાથે સખધ
 બાંધવાની હોય તો અર્જુનના પુત્ર અભિમન્યુને એ કન્યા આપો દ્વારિકાં
 થી મુલાદ્રા તથા અભિમન્યુને તેડાવી વિરાટ રાજ્યએ પોતાની
 પુત્રી ઉત્તરાનું કન્યાદાન દીધું. પછી પાંડવો હરિતનાપુર જવા તેયાર
 થયા ત્યારે વિરાટ રાજ્યને કહ્યુંકે અમે રાજ મેળવી ઉત્તરાને
 આપ્યું કરાવીશું. પછી તેઓએ દુર્યોધન પાસે અરધુ રાજ્ય માગ્યું હઠીલા
 દુર્યોધને સોયના અગ્રજેટલી પણ પુરવી આપી તેથી આખરે કુર-
 સ્થેત્રમાં લડાઈ થઈ અરજુનની ગેર હાજરી જોઈ કૌરવોએ કોઈ
 યુદ્ધની ગોઠવણ કરી. અરજુન સિવાય બીજા કોઈને પણ કોઈ
 યુદ્ધ આવડતુ નહોતુ આથી યુધિષ્ઠિર રાજ્ય ખિન્ન થયા અભિમન્યુ
 એ આવીને કહ્યુંકે સામાટે તમે ખિન્ન થાઓ છો હું પણ તે યુદ્ધમાં
 વિનય મેળવવા ભાગ્યવાન થઈશ આમ કહી રણભૂમિ પહેરોને
 અભિમન્યુ ત્યારે અંતપુરમાં ગયો ત્યારે તેની સાવકી માતા દ્રૌપદી
 બોલ્યાકે— અહ્યા આ રણભાલ કોની છે! અને તે તુ અત્રે શા
 માટે લાગ્યો છે? અભિમન્યુ બોલ્યા. માતાજી કોની કેમ!
 હું રણે ચડવાનો છું મારા પિતાજી નથી તેથી મેં યુદ્ધનું ખીડું ઝડપ્યું
 છે અભિમન્યુનાં આરાં વચનો સાંભળી દ્રૌપદી બોલ્યાં કે મહારાજ
 ને કંઈ વિચાર છેકે નહિ! આમને થોભ દે એવા કાકાઓ બેઠા
 છતાં આ દુધિઆ દાંતનું બાળક રણે ચડશે તો લોકો શું કહેશે!
 વળી અભિમન્યુનાં વચનથી મુલાદ્રા નેકે ખિન્ન થઈ ગયાં પણ
 તેમણે પોતાના પુત્ર અભિમન્યુને સાખાથી આપીને કહ્યુંકે—
 ક્ષત્રિનો પુત્ર જ્યારે જન્મે ત્યારથી એ રણે ચડવાને જ જન્મે છે. પછી
 યુધિષ્ઠિર રાજ્ય આવ્યાતેને જોઈ દ્રૌપદીએ વિનયથી કહ્યું કે—
 મહારાજ! પાંડવ પક્ષમાં હવે કોઈ રહ્યું નથી કે અભિમન્યુને
 રણમાં મોકલો છો? યુધિષ્ઠિરે આવેલી મુસ્કેલી સમજાવી મહારાણી
 ને શાંતકર્યા પછી તે બોલ્યાં કે બલે તમોને ઠીક લાગે તેમ કરો
 પણ વહુને બોલાવ્યા વગર નહિ ચાલે, અત્યારે જ ગોઠવણ કરી
 સવાર પહેલાં જ ઉત્તરા વહુ અહિ આવે યુધિષ્ઠિર રાજ્યએ તેમ
 કહ્યું બીજા દિવસે સવારનો પહોર થયો, રણાવાધ વાધ્યા અને સખ-
 ણી સેના તૈયાર થઈ અભિમન્યુને દ્રૌપદી કે મુલાદ્રાએ બહાર
 નીકળવા દીધો નહિ તેઓ ઉતાવળથી ઉત્તરાની રાહ જોતાં બેઠાં
 હતાં પણ દિવસ ચડવા લાગ્યો તેથી વિનયે કરી અભિમન્યુ

બેભ્યો કે- માતાજી હવે મને રજા આપો અને ઉત્તરા ઉત્તરા
શા માટે કરોછો. રણમાં જ્યારે ધા પડશે ત્યારે કંઈ ઉત્તરા હાથ
દેવા આવશે નહિ રણમાં યુદ્ધારંભના સંમનાદ થયા ત્યારે ચાર ઘોડા
જોડેલા મોટા રથમાં બેસી અભિમન્યુએ રણભૂમિ તરફ પ્રયત્ન
કર્યું. યુદ્ધને આરંભ થવામાં વિલંબ હતો નહિ. તેટલામાં ઉત્તરા
મટપટ અભિમન્યુના રથ પાસે ગઈ અને ઘોડાઓની લગામ પ-
કડી ઉભી રહી. અભિમન્યુ તેની સામું જોઈ બોલ્યો કે-હે સુંદરી !
તમે તમારી સ્ત્રી હક તણધર ઘેડાઓની લગામ છોડી દ્યો અને
તમે આથે ખસી જઈ રથને જવાનો રસ્તો દો, આખરે એ બન્ને
જવાને તંબુમાં મેળવ્યાં પછી અભિમન્યુએ સજ્જ થઈ રણમાં
જવાનું જણાવ્યું તે વેળા ઉત્તરાએ તેમનો પાલક પકડી અત્યંત
પ્રેમનાં વચનો કહ્યાં, પણ પછી અભિમન્યુએ કહ્યું કે સુંદરિ !
નાના પ્રકરના વિલાસથી તેં મારું મન રંજન કરી આઠે પહોર
આનંદમાં પવિત્ર પ્રેમની ગાંઠ જોડી અપૂર્વ સુખ ભોગવ્યું પણ ક્ષ-
ત્રિય યુદ્ધમાં જવા નિકળ્યો. તેણે પશું ધરાવજ નહિ અને તમે ક્ષ-
ત્રાણિ થઈ મને અટકવો છો એ ઠીક નહિ. માટે મને રજા આપો.
પછી ઉત્તરાએ કહ્યું કે એમજ છે ત્યારે ભલે સુમેથી સિધાવો.
અને યથા મેળવી પાછું વહેણા પધારજો. એમ કહી લક્ષ્મી તથા
પાર્વતીને કહેવા લાગી કે અહો ! સર્વદા અખંડ સૌભાગ્યવાળાં
માતૃશ્રીઓ મારા પ્રાણપતિનું દીધાર્યું કરજો દયાળુ અને ઉદાર અં-
તઃકરણ વાળાં કૃપાસિંધુ કૈલાસવાસી જંગતપિતા મહાદેવજી ! મારા
પ્રાણનાથનું ક્ષેમે કરી મુખારવિંદ જોઈશ ત્યારે સવાલક્ષ મહારૂદ્ર
કરાવીશ. આમ પ્રાર્થના કરી બન્ને ત્યાંથી છુટાં પડ્યાં. અને અભિ-
મન્યુ રણ સંગ્રામમાં ગયો. ત્યાં આગળ અરજુનની બરોબરી
ધરાવી કોઠા યુદ્ધ ચલાવ્યું. કૌરવોના પાણી પહોંચાનાં પ્રતાપે કંઠી આ
વીર બાળકનું જયદ્રથનાહાયનું નિમિત્ત ગણાઈ મૃત્યુ થયું એ વેર તેના
પિતા અરજુને લીધું અને જયદ્રથને હણ્યો ઉત્તરાને પરીક્ષિત
નામે પુત્ર થયો હતો ઉત્તરાએ પરીક્ષિત જેવા સદાચારી પુત્રને જ-
ન્મ આપ્યો. તેના અભિમન્યુ પ્રત્યેના પ્રેમને વારંવાર ધન્યવાદ
ધરે છે ! ! !

રેવતી.

સતી રેવતી એ રેવત દેશના રાજા રૈવત (ઇંદ્રધુમ્ન) ની પુત્રી અને શ્રીકૃષ્ણના ભાઈ બલભદ્રની પત્નિ થાય તે રૂપે મુણે અને જ્ઞાને અનુપમ હતી. આ કન્યા પિતાને ઘેર લાયક ઉત્તમ-રત્ની થઈ ત્યારે તેણીના પિતાએ સર્વ ઋષિમંડળને બોલાવી પૂછ્યું કે આ મારી કન્યા રેવતીનાં લગ્ન કોની સાથે કરવાં? એને લગ્ન લાયક કોઈ ઉત્તમ વર બતાવો. એ ઉપરથી સર્વ સભાએ વિચાર કરી કહ્યું કે હે રાજન તમારી પુત્રીને યોગ્ય અને સર્વ ગુણવાળા એવો એકવર છે અને તે દ્વારિકાના રાજા વસુદેવનો મોટો પુત્ર બળભદ્ર છે. શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર એ બે બાંધવો પ્રભુ અવતાર છે. બળભદ્ર મહાપરાક્રમી, નીતિવાન, ગુણવાન, રૂપે સુંદર અને કામદેવને પણ લલિત કરે તેવી કાંતિવાળા છે. તેની સાથે તમારી પુત્રી રેવતીનો વિવાહ કરો. સર્વ ઋષિઓની આગ્રાથી રૈવત રાજાએ રેવતીનાં લગ્ન શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી બલભદ્ર સાથે કર્યા. આ જોડું સર્વદા એકજ ગુણવાળું હતું અને તેઓ પોતાના પરસ્પર પ્રેમમાં લીન રહેતા માત્ર દેખાવમાં શરીરજ ગુદાં હતાં સતી રેવતીએ પતિવ્રતા ધર્મે પ્રમાણે પતિની સેવા કરી પોતાના સતીત્વથી જગતમાં પૂજવાને માન્ય થઈ ગઈ છે આજે પણ ભોડા જુનાગઢમાં ગિરનારની તળેટીમાં આવેલા રેવતીકુંડમાં સ્નાન કરી રેવતી દેવીના પૂજ્યે કરો પાવન થાય છે. — હરિવંશ.

સ્વાહા.

આ સાધ્વી માહિષ્મતી નગરીના રાજા તીલધ્વજની કન્યા અને અમિદેવની સ્ત્રી થાય તે મહા રૂપસુંદર, મનોહર અને નીતિવાન હતી. તેમજ સદ્વિદ્યાશાળી, બુદ્ધિશાળી અને ઉત્સાહી હતી. તેણે પેતાની વિહ્વતા પ્રતાપે કરી કેટલાંક ઋક રચેલાં છે. તે ઋગ્વેદ વગેરે શાસ્ત્રમાં મળી આવે છે કોઈ સ્ત્રી એક પુરૂષને પામી બીજા પુરૂષનો સ્પર્શ કરે તો તે સ્ત્રી મલિન ગણાય છે. અને તે સ્ત્રી ઘેર નરકમાં પડે છે એ પ્રમાણે સ્વાહાની માનીનતા હોવાથી અમિદેવને શ્રેષ્ઠ માની તેણે તેની સાથે લગ્ન કર્યું આ દંપતીની પરસ્પર ઘણી પ્રીતિ હતી, એવું અમિદેવના પ્રિયવાચનોથી જણાઈ આવે છે. એક વખત અમિદેવે પોતાની સ્ત્રીને જણાવેલું છે કે સ-

તી ! તું મને ગણી વહાલી છે. માટે તારું નામ પણ મારી સાથે જોડાયું જોવાને હું ઇચ્છા રાખું જે ક્યારે તારું નામ આપી (સ્વાહા કહી) મને બળિદાન કે આહુતિ આપશે તેમને ધણોજ પ્રિય થઈ પડશે. આ પ્રમાણે અમિદેવ પણ પોતાની સ્ત્રી સ્વાહાની પતિ બકતીથી તેને બહુ ચાહતા. સ્વાહા પતિની સેવા કરી ઉત્તમ કીર્તિને પ્રાપ્ત થઈ.

જરતકાર્ડ.

સઘળા સર્પોને પોતાની માતા કહરુનો શાપ થયો હતો તે શાપથી મુક્ત થવાને સઘળા સર્પો એકઠા મળી શું કરવું એમ વિચાર કરતા હતા. દરેકનો વિચાર તે શાપથી મુક્ત થવાનો હતો તેથી તે સર્પોના રાજા વાસુકિનાગ પાસે ગયા. વાસુકિએ જવાબ આપ્યો કે મારા ધારવા પ્રમાણે આપણે બધાએ કર્ણપદ ઋષિને રીઝવવા જોઈએ. વળી એક્ષાપત્ર નામના સર્પે એવો વિચાર જણાવ્યો કે જે પુરુષ આશોકમાં બાવીથી હણાયો છે તેનો આશ્રય ભાવી ઉપર જ છે. આમાં આપણે એક દેવનોજ આશ્રય કરવો. દેવતાઓએ આપણા અનુગ્રહને માટે બ્રહ્માની પાસેજઈ પૂછતાં બ્રહ્માએ કહ્યું કે વાસુકિની બેન જરતકાર્ડનો વિવાહ જરતકાર્ડ નામના પ્રખ્યાત મહા નાપસ્વિની સાથે થશે. અને તેને આસ્તિક નામનો પુત્ર થશે તે બધા સર્પોને શાપથી મુક્ત કરશે. આ વાત સર્વેએ માન્ય રાખી વાસુકિની બેન જરતકાર્ડને સારી રીતે ઉછેરવા માંડી અને બધા સર્પોને વાસુકિએ આજ્ઞા કરી કે જ્યારે જરતકાર્ડ ઋષિ જરતકાર્ડની માગણી કરે ત્યારે મને બળર દેવી જરતકાર્ડ ઋષિએ એવોજ નિશ્ચય કર્યો હતો કે બ્રહ્મચર્યમાં રહી તપ કરી સદેહે સ્વર્ગમાં જવું. તે પર્યટન કરતા એક દિવસે એક મોટી ખીણ પાસે જઈ ચઢ્યાં જ્યાં એક ઉણના વેડાના છાંડ પર પોંતે પોતાના પિતૃઓને લટકતા જોયા. પિતૃ તેને લમ કરી પુત્ર પ્રાપ્ત કરવાની આજ્ઞા કરી તેથી બ્રહ્મચર્યનો વિચાર તજી દઈ તે પોતાના નામની અને જેનું પોષણ પણ પોતાને ન કરવું પડે એવી કન્યા શોધવા લાગ્યા. જલ્દ હોવાથી તેને કન્યા મળી નહિ તેથી પિતૃઓ પાસે જઈ અત્યંત ધાંટાં પાડી રડવા લાગ્યા. પિતૃઓનું હિત કરવાવાળા ઋષિ ત્યાં જઈ ત્રણવાર બોલ્યા કે—હું કન્યા માટે યાચના કરું છું. માટે આ અરણ્યમાં સર્વ

કોઇ મારા કરણ વચનો સાંભળતો. કન્યા જરતકાંડ નામની હોવી જોઇએ તેનું પોષણ પણ મારે કરવું પડે નહિ. જરતકાંડની શા. ધમાં ફરતા સર્પોના કાનને આવા શબ્દો પડ્યા આથી તેઓએ પા. તાળમાં જઇ વાસુકિને કહ્યું કે તરતજ વાસુકિ પોતાની બહેન જરતકાંડને લઇને જરતકાંડ મુનિપાસે આવ્યો અને જરતકાંડ ઋષિએ વેદવિધિથી જરતકાંડ સાથે લગ્ન કર્યાં. પછી પોતાની પત્નીને લેઇને તે તૈયાર કરેલા રમણીયગૃહમાં રહ્યા. ઋષિએ પોતાની પત્ની જરતકાંડને કહ્યું કે તારે કોઇ દીવસ મને અપ્રિય લાગે એવું કાર્ય કરવું નહિ. તેમ અપ્રિય વચન કહિ બોલવું નહિ તું કંઈ પણ મારું અપ્રિય કરીશ તો હું તારો અને આ ઘરનો ત્યાગ કરી આવ્યો જ. ધશ. વાસુકિની બહેન ઋષિને હાથ જોડીને કહેવા લાગી કે—હે નાથ ! આપની ઇચ્છા પ્રમાણે હું સર્વ કાર્ય કરીશ. સ્વજનના કલ્યાણમાં ઇચ્છા રાખનારી, સર્વદા યશવાળી અને ચંચળ રહીને તે પોતાના સ્વામીની સેવા કરવા લાગી. એક વખત વાસુકિની બહેન જરતકાંડ ઋતુ સ્નાત થઇને સ્વામીની સેવામાં હાજર થઇ અને તેને ગર્ભ રહ્યો. તે ગર્ભ અગ્નિના જેવો અત્યંત તેજસ્વી અને સુંદર કાંતિવાળો હતો. તે શુકલ પક્ષના ચંદ્રમાની પેઠે દિવસે દિવસે વધતો હતો કોઇ વખત મહાવશસ્ત્રી જરતકાંડ પોતાની બાર્યાના ખોળામાં મરતક રાખી નિદ્રાવશ થયા. તેવામાં સૂર્યનારાયણ અસ્ત થયા અને સાયંકાળ થતાં વાસુકિની બહેન ધર્મનો લોપ થવાના બચથી વિચાર કરવા લાગી કે મારે હવે સ્વામીને ઉઠાડવા કે નહીં ? એમનો સ્વભાવ બહુ કપરો છે માટે મારે શું કરવું કે જેથી હું એમના અપરાધને પ્રાપ્ત ન થાઉં, ધર્મશીલ પતિને હું ઉઠાડીશ તો તે મારા ઉપર કોપે બરાશે અને નહીં ઉઠાડું તો તેમના ધર્મનો લોપ થશે. ને મારા ધારવા પ્રમાણે ધર્મનો લોપ મોટો ગણાય છે. જગાડીશ તો તે મારા ઉપર કોપ કરશે, અને નહિ જગાડું તો સંધ્યાકાળ વ્યતીત થવા આવ્યો છે તેથી ધર્મનો લોપ થશે. આ પ્રમાણે વિચારીને મધુર બોલનારી જરતકાંડ ઉગ્ર તપવાળા પતિને કામળ શબ્દોથી કહેવા લાગી કે—હે સ્વામી ! સૂર્યાસ્તનો સમય થયો છે. આપ ઉઠો હે તપસ્વી ! જળનું આચમન કરીને સંધ્યા વંદન કરો સંધ્યા કાળના અગ્નિ હોત્રનો સમય થયો છે. વળી હે ભગવન ! સંધ્યાએ પણ ધીરે ધીરે

પશ્ચિમ દિશાને આચ્છાદન કરવા માંડી છે. આથી તપસ્વી જરતકા-
 રૂ ક્રોધાયમાન થઇને જગી ઉઠ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે હે નાગ-
 કન્યા ! તે' માફ અપમાન કર્યું છે. માટે હું તારી પાસે નહીં રહું
 હું જ્યાંથી આવ્યો છું ત્યાંજ પાછો જઈ તપ આદરીશ હે સતી !
 મને ખાતરી છે કે જો હું ઊંઘતો હોઉંતો સૂર્ય પણ સમયાનુસાર અ-
 રત પામવાને શક્તિમાન નથી. માટે તારે મને જગાડવો નહોતો
 સ્વામીનાં આવાં વાક્યો સાંભળી તે સતીનું હૃદય કંપવા લાગ્યું. અ-
 ને તેણે કહ્યું કે હે મહારાજ ! મેં કંઈ આપનું અપમાન કરવા મા-
 ટે ઉઠાડ્યા નથી પરંતુ નિત્ય ધર્મનો લોપ ન થાય તેટલા સાઈ મેં
 આપને ઉઠાડ્યા છે. આ સાંભળી મહાતપસ્વી ઋષિ જરતકારૂ
 સતી જરતકારૂને કહેવા લાગ્યા કે—હું કદીપણ જીવું જોલ્યો નથી
 મેં કહ્યું છે કે હું જઈશ તેથી હું અત્રે રહીશ નહીં. મેં પૂર્વે તારી
 સાથે જે નિયમ બાંધ્યો હતો તેનો આજે સૂમય આવ્યો છે. હે
 સ્ત્રી ! મેં તારી સાથે સુષ્પમાં દિવસો ગાળ્યા છે. હવે હે કલ્યાણિ !
 મારા અહીંથી ગયા પછી તું તારા બાઇને કહેજે કે ઋષિ આવ્યા
 ગયા છે, હે રામા ! તારે પણ મારા સીધાગ્યા પછી શોક કરવો
 નહિ. આ પ્રમાણે ઋષિએ કહ્યું એટલે સતી જરતકારૂ આંખમાં
 આંસુ આણી કુન્જતાં હૃદયે જે હાથ જોડીને પેતાના પતિ જરતકા-
 રૂ ઋષિને કહેવા લાગી કે હે ધર્મજી ! મને નિરપરાધીને તજવી
 યોગ્ય નથી. આપ સર્વદા ધર્મ માર્ગ ચાલો છો, અને પ્રિય જનનું
 શુભ કરવામાં પ્રીતિવાળી હું પણ ધર્મથીજ વરતું છું તમારી સાથે
 મારા લગ્ન કરવાનું જે પ્રયોજન છે. તે પ્રયોજનનું પણ હજી અરાખ
 ર ફળ આવ્યું નથી. માટે મને મંદ લાઘ્યવાળીને મારો ભાગ વા-
 સુકિ શું કહેશે ? હે નાથ ! માતાના શાપથી અપમાન પામેલાં
 મારાં સગાંએ તમારાથી મારે વિષે સંતાનની ઇચ્છા રાખી હતી તે
 પણ હજી પાર પડી નથી. મારા સગાનું કલ્યાણ આપનાથી હિત
 થયેલા સંતાનથી થાય તેમ છે. માટે મારો આપની સાથેનો સમા-
 ગમ વ્યર્થ ન જાય એવી આપને વિનંતી કરું છું આ સાંભળી તે
 ઋષિએ જવાબ આપ્યો કે હે સ્ત્રી ! અમિતા જેવો પ્રકાશમાન તારા
 માં ગર્ભ છે. તે વેદનો જાણનાર તથા સર્વ ગુણ સંપન્ન થશે.
 આમ કહી આ ઋષિ વનમાં ચાલ્યા ત્રણ માસ પછી વાસુકિની
 બહેન જરતકારૂએ મહા તેજસ્વી આદિત્યક નામના પુત્રને જન્મ

આખો. આ પુત્રે પોતાના મામા વાસુકીના વંશને શાપથી મુક્ત કર્યા અને તેણે પોતાના પિતાના પિતૃઓનું હિત કરી તેને મુક્તિ આપી. ધન્ય છે જરતકાર ! કે તમે આવા પરોપકારી આસ્તિક પુત્રનો જન્મ આપ્યો.

મહાભારત.

ઉપા—ઓખા.

એક સમયે ભગવાન શંકર તપ કરવા જવાને તૈયાર થયા. ત્યારે દેવી પાર્વતીજીએ કહ્યું કે હું સ્વામી ! આ વિશાળ કૈલાસમાં મને એકલાં ગમશે નહીં. માટે આપની ઇચ્છા હોયતો હું એક બે બાળક ઉત્તમ કરૂં શિવજીએ તેમ કરવાની રજા આપી પછી સતી પાર્વતીજીએ પોતાના જમણા અંગમાંથી મેલ કાઢી તેનો એક સુંદર રૂપવાળો પુત્ર અને ડાબા અંગમાંથી મેલ કાઢી એક રૂમ સુંદર કન્યા બનાવી. એ બે બાળકોના વિનોદથી સતી પાર્વતીજી હમેશાં આનંદમાં રહેવા લાગ્યાં એકવાર નારદજી કૈલાસમાં આવ્યા અને આ બાળકોને નીરખી શંકાવાન થયા પછી શંકર જ્યાં હિમાલય પર્વતની તળેટીમાં ગંગા નદીના મનોહર અને એકાંત સ્થળમાં તપ કરતા હતા ત્યાં જઈ નારદજીએ શિવજીને કહ્યું કે હું મહાદેવ ! તમે તે બોળા તે આખો જન્મારો બોળાજ રહ્યા. તમે અહિં લાંબા કાળથી તપ કરો છો અને ધર આગળ તો બે છોકરાં ઉત્તમ થયા છે. શિવજીને આ વાત સાંભળીને નમ્રશીખ ક્રોધ ચડ્યો. પાર્વતીને તપ કરવા આવતી વખતે બે બાળક ઉત્તમ કરવાનું પોતેજ કહ્યું હતું તે તો સાચ બૂલીજ ગયા અને ક્રોધથી ત્રિશુળ લઈ કૈલાસ તરફ સીધા ગયા.

શિવજી કૈલાસમાં આવ્યા આ વખતે બે બાળકોને કોઈ આવે તો નહિ આવવા દેવા એવી આજ્ઞા તેમનાં માતૃશ્રી સતી પાર્વતીની હતી આથી તેઓ મંદિરના ઉમરા પાસેજ બેઠાં હતાં શિવજીતો એકદમ પોતાના કાળમાંને કાળમાં ધરમાં પેસવા જતા હતા તેવામાં તેમને તે બાળકે હાથ પકડી રાખીને કહ્યું કે-હું યોગી ક્યાં જતો છો ? અંદર જવાય એમ નથી. અમારાં માતૃશ્રી જ્ઞાન કરવા બેઠાં છે તેથી ઉભા રહો થોડીવાર પછી બિજા મળશે શંકર કૈલાસમાં ક્રોધમાંજ આવ્યા હતા અને વળી બળતામાંજ બે હોમાણું. આ બાળક પણ શંકરથી ગાંજ્યો જય તેવો નંદોનો

બાપ દીકરા વચ્ચે ઉમરામાંજ તુરત યુદ્ધ મંડાયું. આથી બાળકી ઉષા-ઓખા મીઠાની કોઠીમાં સંતાઈ બેઠી. આ યુદ્ધમાં કાગના પશુ કાળ શિવજીએ ત્રિશૂળ મારી બાળકનું મસ્તક બેઠી નાંખ્યું. મસ્તક ત્યાંથી ઉડી અંદ્ર લોકમાં જઈ પડ્યું અને શિવજી એક દમ મંદિરમાં ગયા પાર્વતીએ પતિ નિરખતાંજ કહ્યું કે—સ્વામિ ! સ્વામિ ! તમે ક્યાંથી ? મારાં બે બાળકો બાહેર હતાં તે ક્યાં ગયાં ? શું તેમણે તમોને રોક્યા નહિ ? શિવજી બોલ્યા કે છોકરાનું મેં મસ્તક કાપી નાંખ્યું છે અને છોકરીતો કોણ જાણે ક્યાં-મે સંતાઈ રહી આથી દેવી પાર્વતી ધરણીપર ઢળી પડ્યાં આ વખતે શિવજીને સ્મરણ થયું કે મેં તપ કરવા જતાં સતીને બાળકો ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા કરી છે. ખરેખર આતો નારદ મુનિ એ બંનેયો. સતી પાર્વતીને તેણે ધણી ધણી રીતે વિનવવા માંડ્યું પણ સતી પાર્વતીનું મન કદી પણ માન્યું નહિ ? આખરે શિવજીએ કહ્યું એ કે—હે સતી! શાંત થાઓ, હું તમારા પુત્રને સજીવન કરું છું. પછી નંદીની સામું નિરખીને બોલ્યા કે આ બાળક ને ઘડ છે પણ મસ્તક નથી માટે તમે ત્વરાથી જાઓ અને જે કોઈ સામું મળે તેનું મસ્તક કાપી લાવો. નંદી તથા બીજા ગણે તુરત દોડ્યા. બહાર નિકળતાંજ તેમને એક હસ્તિ સામે મળ્યો તેથી તે હાથીનું મસ્તક કાપી લીધું. શિવજીએ બાળકના ઘડ ઉપર તે મસ્તક મૂકી તેને સજીવન કર્યો અને પછી પોતે બોલ્યાકે દેવતાઓ માં હું આ બાળકની પ્રતિષ્ઠા વધારું છું તે શ્રી ગણપતિ કહેવાશે અને તેની કોઈ પણ શુભ કાર્યમાં પ્રથમ પૂજા થશે તે નિત્ય મોદકનો આહાર કરશે. તેની સિદ્ધિ તથા બુદ્ધિ પટરાણી થઈ રહેશે. સર્વ દેવોએ આ વાક્યો સાંભળી પ્રસન્ન થઈ પુષ્પની વૃદ્ધિ કરી. સતી પાર્વતી પણ બહુ પ્રસન્ન થયાં. પછી નારદજીએ આવીને ક્ષમા માગી આ બંધુ થઈ રહ્યા બાદ. સતી પાર્વતીને ઓખા સ્મરણમાં આવી. શોધ કરતાં તે લવણની કોઠીમાંથી મળી આવી ત્યારે સતી પાર્વતીએ ગુસ્સે થઈને શાપ આપ્યો કે તું લવણની માફક ઓગળજે. આ શાપથી થર થર કંપતી ઓખાએ આજીજી કરી કે માશુ ! ક્ષમા કરો. છોડ કહોડ થાય પણ ભાવતર કમાવતર થાય નહિ. તેની આંખોમાંથી પડતાં આંસુને લીધે સતી પાર્વતીએ તેને જાતી સ્પર્શી દાખીને કહ્યું કે—હું તને વરદાન આપું છું કે તારે

નિમિત્તે જે સ્ત્રીઓ ચૈત્ર માસમાં અશુભાં કરશે તેમનું સૌભાગ્ય અખંડ રહેશે. આ સમયે શોણિતપુરમાં બલિરાજના પુત્રનો પુત્ર બાણાસુર સંન્ય કરતો હતો અને દારિકાં નગરીમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર હરપત કોટી યાદવો સાથે પૃથ્વીનું પાલન કરતા હતા. બાણાસુર મહાબલિષ્ઠ થવાની ઇચ્છા રાખી કૈલાસમાં જઈ રાવણની પેઠે શંકર ઉપર ઉગ્ર તપ કરવા લાગ્યો. જ્યારે એના તપથી શિવજી પ્રસન્ન થયા અને વરદાન માગવાનું કહ્યું ત્યારે તેણે હજાર હાથ, હજાર હાથીના જેવું બળ તથા અમરત્વ માગ્યું. શંકરે હાથ તથા બળ આપ્યાં પણ અમરત્વ આપ્યું નહિ. બળથી ઉન્મત્ત થયેલ બાણાસુર પૃથ્વીના સઘળા રાજાઓને જીતવા મંડ્યો. દિવસે દિવસે તેને પોતાના બળનું વધારે વધારે અભિમાન આવતું ગયું. એક વખત તેણે ઉઠીને બરીએ મેં રાખી જોયું તો એક આંડાલ-ણીએ તેનું મુખ નહિ જોવા માટે મોઢા આડો સાવરણો ધર્યો આથી બાણે તેનું કારણ પૂછતાં તેણીએ જણાવ્યું કે હું વાંઝીયા રાજાનું મુખ જોવા ખુશી નહોતી. આથી બાણાસુર તથા રાણીને ઘણીજ અસર મ્મદ પોતાનું વાંઝીયા પણ ટાળવા માટે બાણાસુર તથા રાણી બન્ને વિચારમાં પડ્યાં. છેવટે રાણીએ કહ્યું કે તમે શિવજીના ભક્ત છો તેથી ત્યાં જઈ સંતાનની માગણી કરો તે આપણી સર્વ આશા સફળ કરશે. બાણાસુરે કૈલાસમાં જઈ શંકર ઉપર ઉગ્ર તપ કરી તેને પ્રસન્ન કર્યા અને સંતાનની માગણી કરી શિવજીએ કહ્યું કે તારા કર્મમાં સંતાન નથી માટે તે નહિ મળે બાવીમાં હોય તેજ દેવો આપી શકે છે. આથી બાણાસુર નિરાશ થયો અને તેથી તેણે પાર્વતીજીને પ્રસન્ન કર્યાં તેથી તેમણે ઓખા પુત્રી બાણને આપીને કહ્યું કે આ પુત્રીનું સારી રીતે લાલન પાલન કરો સુખે સંતાનનો લાવો લેજો બાણાસુર ઓખાને પોતાને ઘેર તેડી ગયો. આથી રાણી તથા આખું નગર આનંદ પામ્યું. ઓખા પણ શુકલ પક્ષના ચંદ્રની મારફ દીવસે દીવસે વધતી ગઈ અને પ્રધાનની પુત્રી ચિત્રલેખા સાથે નાના પ્રકારની રમતો રમતાં લગ્ન કરવાને યોગ્ય થઈ આ વખતે બાણાસુર સર્વેને જીતી લઈ ગર્વમાં આવ્યો હતો. દેવલોકને જીતી પછીથી પોતાના હાથનું બળ અજમાવવા કૈલાસમાં જઈ બે હાથવતી બાથ બરી આપ્યાં કૈલાસને ઉપાડ્યો એવિંતો કૈલાસ ઉપડવાથી પાર્વતી મંદિરમાં પડી

ગમાં આથી શિવજીએ ક્રોધાવમાન થઈ આપ દીધો કે તને હજાર હાથ છે તે સર્વે કપાઈ જશે અને તેથી તારો આ ગર્વ ઉતરશે. બાણામુર શંકરને પગે પડ્યો. ત્યારે બોળા શિવજીએ તેને ધબકાવી કહ્યું કે આ ધબક તારા મહેલ ઉપર મુકજે. અને તે ધબકને વખતે તુડી પડે તે વખતે તું એમજ જાણુને કે હવે શત્રુ ઉત્પન્ન થયો છે તારી પુત્રી એાખાનેા સસરા દ્વારા હજાર હાથ કાપી નાંખશે. આથી બાણામુર દીલગીર થઈને ઘેર ગયો ત્યાં કૌસાંડ નામના મંત્રીને મળી તેણે વિચાર કર્યો કે એાખાને પરણાવવીજ નહિ. વળી કૌસાંડે કહ્યું કે તમે નહિ પરણાવો તો એાખા તેની મેળેજ પરણશે. આ સાંભળી બાણામુરે કહ્યું કે હું તેને એકદંડા વાસમાં રાખી તે મેહેલને સખત પહેરો મુકીશ. બાણામુરની રાણીએ બહુ બહુ કંલ્પાંત કર્યું. પણ તે દગ્યો નહિ. ઘણી ઘણી વિનંવણીથી છેવટ એાખા સાથે પ્રધાન પુત્રી ચિત્રલેખાને તેની સાથે રાખવા કબુલ થયો. થાંભલા ઉપર મહેલ બંધાવી તેમાં એાખા તથા ચિત્રલેખાને રાખ્યાં. પહેરો મુક્યો. અને માત્ર બે માણસનુંજ અનાજ પાણી ત્યાં મોકલવા માંડ્યું. એાખા પરણવાને બહુ આતુર હતી, પણ શું કરે તે હમેશાં વર વર એમજ ઝંખ્યા કરતી અને ચિત્રલેખા તેને ધીરજ આપતી એક વખત એાખાને પોતે પરણી એવું સ્વપ્ન થયું, તે વિવાહનું સુખસેતાંસેતા સ્વપ્નમાંજ બોલવાલાગી આથી ચિત્રલેખાએ તેને જગાડી એાખા તેની ઉપર ગુસ્સે થઈ કહેવા લાગીકે—ફટ પાપિણી ! આ કુડું કર્મ શાને માટે કર્યું. મારી પાસે જે અમૃત હતું તેને લેઈને વિષ દીધું ચિત્રલેખાએ આમ કરવાનો ખુલાસો પૂછતાં એાખા કુંબરી બહુ વસોપાત કરીને બોલીકે ચિત્રલેખા ! સ્વપ્નમાં પરણી છું માટે મારી સાથે પરણેલા વરને મને મેળવી આપ આ પ્રમાણે એાખાએ બહુ બહુ આજ્ઞા કરી ત્યાં રે ચિત્રલેખાએ કહ્યું કે સ્વપ્નામાંનું કોની સાથે પરણી તે તને વાદ છે ? એાખાએ કહ્યું કે તેતો મને વાદ નથી. પણ હું તેને નજરે નેહિતો એાળખુ ખરી. ચિત્રલેખાએ આથી કેટલાક ચિત્રો કરી બતાવ્યાં. એાખાએ એક ચિત્ર નેષ દ્વારિકાના રાજા શ્રી કૃષ્ણના પુત્ર પ્રદ્યુમ્નજીના પુત્ર અનિરુદ્ધને પોતાના પતિ તરીકે

ઓખાઓ. અને પછી તેને પોતાના મહેલમાં લઇ આવવા ચિત્ર
 લેખાને બહુ બહુ વિનંતિ કરી તેથી ચિત્રલેખાએ પહેલાંતો કથું
 કે-આઇ ! દ્વારિકાં અહિંથી બહુ દુર છે ત્યાં મારાથી કેમ જઇ શ-
 કાશે. ત્યાં દ્વારિકાની રક્ષા માટે એક સુદર્શન નામનું ચક્ર ફરે છે
 તો ત્યાં જઇ શકવા હું શક્તિ ધરાવતી નથી. ચિત્રલેખાએ આવાં
 અગણિત બહાનાં બતાવ્યાં પણ તેમાંનું ઓખાએ કંઇ પણ મા-
 ન્યું નહિ. પછી ચિત્રલેખા ત્યાંથી આકાશ માર્ગે દ્વારિકા ગઇ
 એ વખતે દ્વારિકાંની આસપાસ સુદર્શન ચક્ર ફરતું હતું તેથી
 નારદજીએ યુક્તિથી તેને અંદર દાખલ કરી પ્રધુમ્નના મહેલમાં
 અનિરુદ્ધ એક હિંડોળા ઉપર નિદ્રાવશ થયો હતો તે હિંડોળા લ-
 ઇ ચિત્રલેખા પાછી શોણિતપુરના તે મહેલમાં આવી ઓખા
 પોતાના પતિને આવ્યો જોઇ બહુ પ્રસન્ન થઇ પણ અનિરુદ્ધને
 જાગૃત કર્યો નહિ. ચિત્રલેખા ત્યાં કેવી રીતે ગઇ. તે વિષે બંને
 વાતો કરવા લાગ્યાં એમ કરતાં પ્રભાત થયું અને અનિરુદ્ધ એ
 જિંતો જાગી ઉઠ્યો તેણે પરણવાની ના પાડી પણ ચિત્રલેખાએ
 છેવટ અનિરુદ્ધને શાંત પાડી માળીયામાં ઓખાને હાથ તેને આ-
 પી ગાંધર્વલગ્નથી વિવાહ કર્યો. અને પછી પોતાના લોકમાં ગઇ.
 માળીયામાં વરવધુ આનંદથી રહ્યાં બીજે દીવસે પહેરેગીરોને ચક્ર
 પડ્યો કે 'આજે મહેલમાં ચિત્રલેખા નથી પંજ કોઇ પુરુષ છે તે
 થી તેઓએ બાણાસુર પાસે જઇ ખબર આપી કૌભાંડ મંત્રી
 તપાસ કરવા આવ્યો અત્રે ઓખાએ થોડીવાર તો તેને સમજા-
 વ્યો પણ માન્યો નહિ છેવટે ઓખાએ દમ આપ્યો. 'કૌભાંડ આ-
 ધમકી નહિ ગણકરતાં મેડી તપાસવાનો હુકમ કર્યો તરતજ બારણા
 ની ભોગળ લઇ દુકથી અનિરુદ્ધ તેઓની સામે થયો અને રા-
 ક્ષસે તથા કૌભાંડને મારી ત્યાંથી નસાડી મૂક્યા, કૌભાંડે આ-
 સઘળી હકીકત બાણાસુરને કહી. બાણાસુર બહુજ ક્રોધે બરા-
 જો બળવાન માણસો સાથે તે એક દંડીઆ મહેલ ઉપર ગયો. ના-
 ગપાશથી અનિરુદ્ધને બાંધી કેદ કરાવ્યો. અને ઓખાને સખત
 પહેરામાં રાખી નારદજીએ બંદીખાનામાં આવી અનિરુદ્ધને ધી-
 રજ દીધી અને ત્યાંથી દ્વારિકામાં જઇ સીકૃષ્ણને કથું કે તમે
 અહિં મોજ માણો છો પણ અનિરુદ્ધ શોણિતપુરમાં બંદીવાન
 બની પડ્યો છે. ઋકિમણીએ કૃષ્ણને ઉશ્કેર્યા અને તેથી તે એક

મોહું જાણ્યો તે વખતે લઈ શાશિતપુર ચડી ગયા. બાકાસુર બહુ લડ્યો પણ મોહું કંઈ વળ્યું નહિ. શ્રીકૃષ્ણે તેના હાથ કાપી નાંખ્યા તેથી તેણે બળવું કે આ શકરના આપતું ફળ મને મળે છે, શકરની સ્તુતી કરતાં તે પણ તેની વહારે આવ્યા છેવટે તેણે સલાહ કરી. ઓખા તથા અનિરૂદ્ધનાં લગ્ન કર્યાં. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા આ વચ્ચે લઈ દારિકાંપુરીમાં ગયા. સતી ઓખાનું ચરિત્ર હાલ પણ સ્ત્રીઓ ચૈત્ર મહિનામાં પ્રેમથી સાંભળે છે; અને તેથી, સર્વદા સ્ત્રીઓનું સૌભાગ્ય વધે છે. (શ્રીમદભાગવત.)

દુઃશલા.

હસ્તિનાપુરના રાજા ધૃતરાષ્ટ્રની પુત્રી અને દુર્યોધનાદિ સો ભાઈઓની બહેન દુઃશલા સિંહુલદેશના રાજા જયદ્રથની સાથે પરણી હતી તે ગાંધારી જેવી સાધ્વી માતાના હાથ નીચે ઉછરી ઉત્તમ કેળવણી પામી હતી. તે ધાર્મિક નીતિવાન અને પતિ પ્રતા હતી. ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો દુર્યોધનાદિ કૌરવોની જ્યારે મતિ માડી હતી ત્યારે દુઃશલા ધણી સારી મતિની સ્ત્રી હતી પોતાના ભાઈ કૌરવો વારંવાર પાંડવોને અન્યાયથી હાર આપી શકતાં સપડાવતા આથી તે બહુ ગુસ્સે થતી અને જ્યારે સતી દ્રૌપદીને મુખમાં બોલાવી તેમના ઉપર જીવન ગુજારી તેના વસ્ત્રો ખેંચવામાં આવ્યા ત્યારે તેણે પોતાના ભાઈ દુર્યોધનને કહ્યું હતું કે—ભાઈ ! તમેને આ સ્ત્રી દુર્મતિ સૂઝી છે ? તમે રાજસુખને માટે કેટલું અધર્મ કર્મ આદરો છો માતાના ઠેકાણામાં આપણાં ભાઈને તમે સભામાં બોલાવી તેમની લાજ લીધી એ શું સારું કર્યું ? સતી દ્રૌપદી પતિવ્રતા તથા સત્ય અને પ્રેમની મૂર્તિ છે. તેની લગ્ન લોખી તેને દુઃખ દેવાથી વિપરીત ફળને આપશે. જ્યારે પોતાના જ ઘરમાં આવો કલેશ અને દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે માણસો નાશ પામે છે. પિતાને તથા માતાને પણ તે વખતો વખત કહેતી હતી કે પાંડવો પણ તમારા જ બાળક છે, અને આવો કુટુંબ કલેશ ન થવો જોઈએ સિંહુલદેશના રાજા જયદ્રથની રાણી દુઃશલા જ્યારે ધર્માનુસાર સદ્વર્તનથી ચાલનારી સ્ત્રી હતી ત્યારે જયદ્રથ ધણી ક્રોધી અને અવ્યવસ્થિત મનનો હતો, પાંડવો જ્યારે વનવાસમાં હતા ત્યારે એક વખતે પર્ણકુટીમાં એકલાં બેઠેલાં સતી દ્રૌપદીનું

જયદ્રથે હરણ કર્યું. અને તેથી પાંડવોના હાથનો માર ખાધ તે નારી બાળ્યો આ ખપર સાધી દુઃશલાને થતાં તેણે તેને કહ્યું કે સ્વામીનાથ ! દ્રૌપદી જેવી સતીનું હરણ કરવાની તમને અવળી જુદી ઉત્પન્ન થઇ એ ખરેખર હું અપશુકનજ ગણુ છું. ખરેખર આ દુષ્ટ કર્મની શિક્ષા તમને થયાવખર રહેશે નહિ. પરંતુ આપર પ્રેમ ચંપનાર કયો પુરુષ સુખને પ્રાપ્ત થયો છે ? ઇંદ્ર, ચંદ્ર વગેરે ધણુ ઓ એમજ દુઃખી થાય છે આ પ્રમાણે દુઃશલાએ પોતાના પતિ જયદ્રથને કેટલીએક ઉત્તમ શિક્ષા આપી આ ઉપરથી એમ જણાઇ આવે છે કે સતી દુઃશલાની મતિ બહુ ઉત્તમ હતી જેથી તેણે પોતાનાં માતા પિતા, બાઇઓ અને પોતાના પતિને યોગ્ય સલાહ આપી પોતાના જીવતરને સરજ માન્યું. સતી દુઃશલા ! ધન્ય છે તારી નિર્ભય મતિને ! ! !

મહાભારત.

કાદંબરી.

સતી કાદંબરી ગંધર્વના ભૂપતિ ચિત્રરથથી મદિરાને પેટ જન્મી હતી ચિત્રરથને સંબાનમાં આ એકજ પુત્રી હતી. તેથી તે લાડમાં ઉછરી હતી તે સર્વ સાહિત્ય અને કળાશાસ્ત્રો વગેરે સર્વ ગુણોથી અત્રંગૂત હતી. તેણે પોતાની બાલ્યાવસ્થા એક સદગુણી સખીની સાથે રનેહથી વિતાવી હતી, કાદંબરી લગ્ન લાયક ઉમ્મરની થતાં તેના પિતા ચિત્રરથે તેને માટે યોગ્ય વરની તપાસ કરવા માંડી. તેજ કાળમાં તેનો સખી મહાશ્વેતા વિધવા થયાના વર્તમાન સાંભળી તેના મનમાં બહુ આઘાત કર્યો. તેનું ઉસાહ બરું સુંદર મુખ શોકને લીધે શ્યામ પડ્યું થઇ રહ્યું. અત્યાર સુધી તેણીના ઢનમાં પરણવાની પૂર્ણ ઇચ્છા હતી પરંતુ પોતાની સખી મહાશ્વેતા સૌભાગ્ય સુખ ગુમાવી બેઠી છે અને તેનું હૃદય આ નિઃસાર સંસારથી વિરક્ત થયું છે આવા હૃદય બેદક સમાચાર સાંભળતાંજ કાદંબરીતેજ શોકમાં ને શોકમાં બાવરી બની ગઇ હતી. તેથી તેનાં માતા પિતાએ કાદંબરીને બહુ બહુ સમજાવી ઘણાં ઘણાં દુષાંતો આપ્યાં પરંતુ કાદંબરી નહિ પરણવાનું પશુ સેધ બેઠી. આ સમાચાર મહાશ્વેતાને પડતાં તેણે પોતાની દાસી તરલિકાને કાદંબરીને સગવળવા માટે મોકલી અને કહેવરાવ્યું કે સખી ! હું ઉમ્મ આપ-તિમાં આવી પડી છું, તેને તું વધારે શા માટે દુઃખી કરે છે ? તને જે મારા પ્રત્યે પ્રેમ અને મમતા હોય અને તારા માત પિતા

તથા આ તારી હત આમિલિ સખીને ને સુખી કરવાની ઇચ્છા રાખતી હોયતો સર્વ વડિલ અને સુરજનની સિક્ષા માના ઘણી તર-
લિકાએ મહામેતાને સંદેશ કાઢીને કહો તે સખયે કાઢી
જરીએ બહુ બહુ રહન કર્યું, અને કેયુરદાર મહામેતાને સંદેશ
મેઠલાએ કે—બેન મહામેતા તારા કહેવાપર બહુ આપ્યું છે તું
પણ જલે છે કે મારું હૃદય નિર્મલ પ્રેમથી ભરેલું છે. તો પછી તને
આવો કોર સંદેશ કહેવરાવવા શું પ્રયોજન હતું ? સ્વસ્થ મન-
વાળું કાઢ પણ મનુષ્ય પરિણામે નાશ થઈ જનારા વિષયમાં કદી
પણ મનને પરાવેજ નહિ. પોતાની સખીનાં દુઃખથી દુઃખી થતાં
હૃદયને વળા સુખની સાની ઇચ્છા હોય ? નિવૃત્તિ કેવી ? અને પતિ
સમાગમ કેવો ? સૂર્યનારાયણ આશ્રમી ગયા પછી નહિની શોકાતુર
થાય છે ત્યારે હમેશાં તેની પાસે રહેનારી સખી ચંકવાડી પણ પો-
તાના પતિનું સુખ તજ દેશે, તો પછી મારા જોવી કન્યા પોતાની
સખીને માટે તેમ કરે તેમાં શી નવાઈ ? મારી સખી પતિના વિ-
શેષામિત્રી પીડાઈ પરપુરણનાં દર્શન પણ તજ બેઠી છે તો પછી
મારા મનમાં પણ પરપુરણનો કેમ વાસ થાય. જ્યારે મારો વહાલી
સખી પતિનો વિયોગ થવાથી વિધવા વ્રત ધારણ કરીને પોતાના
કામળ શરીરને કરમાવી નાંખે છે તો પછી હું કેવળ મારા સુખને
માટે સ્નેહીઓને ગણકાર્યા વગર પરણી બેસું એ ઠીક કહેવાય કે ?
તારા ઉપરના પ્રેમને લીધે મેં વિનયને વિસાર્યો છે. વડિલોના વચ-
નોનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે અને સ્ત્રીઓને આશ્રુપણુ રૂપ ગણાતી સજ્જનને
પણ તે કારણે ત્યાગી છે. આ બધું મેં મારી એક પ્રિય સખીને
માટે કર્યું છે. હવે હું તને સ્નેહે કરી બે દાયજેડીને કહું છું કે તું
મારાપર કૃપા કરીને ફરી તે વાત માટે મને આમહ કરીશ નહિ.
મારો જીવ પણ તારીજ સાથે જંગલમાં રહેલો છે. મહામેતાએ
આ સર્વ સંદેશો સાંભળ્યા પછી કેયુરકને જવાની આજ્ઞા આપતાં
કહ્યું કે;—કેયુરક ! તું જા ! અને હું આવીને સખી કાઢીને
સમજાવી ધટવું કરીશ. કેયુરક પાછો હેમકુટ તરફ વિદાય થયો.

આ સમય ભરતખંડમાં તારાપીડ નામનો રાજા રાજ્ય
કરતો હતો. તેનો પુત્ર ચંદ્રાપીડ સર્વ વિદ્યા કળામાં પ્રવીણ થયા
પછી પોતાના પિતાની આજ્ઞા લઈને પોતાના મંત્રી વૈશમ્પાયન
તથા બીજા મોટી સેનાને સાથે લઈ દિગ્વિજય કરવા નિકળ્યો હતો.

તે દિવિજ્ય કરતો કરતો હિમાચળ પર્વતપર આબો ત્યારે તેણે
 એક કિન્નરનાં જોડાંને હસતું રમતું દીધું. એટલે તેની પાછળ પોતા-
 ના ધોડાને દોડાવી જુકયો. આથી તે જોડું અદૃશ્ય થઈ ગયું. પણ
 તે દરતો દરતો કાદંબરીની સખી મહાદેવતા જ્યાં બેઠી બેઠી
 શંકરનું આરાધન કરતી તપશ્રયા કરતી હતી ત્યાં આગળ આવી
 ચઢ્યો. અને દેવકન્યા સ્વરૂપ મહાદેવતાને તપશ્રયા કરતી જોઈને
 આશ્ચર્યમાં લીન થઈ ગયો. મહાદેવતાએ અતિથિ તરીકે આવેલા
 તે ચંદ્રાપીડનું સારી રીતે સન્માન કર્યું અને પછી તેમના વિવેક
 પૂર્વક પ્રશ્ન ઉપરથી તેણે પોતાની તપશ્રયાનું કારણ કહી બતાવ્યું.
 અને પછી કાદંબરી સંબંધી કેટલીક વાત કરી કહ્યું કે-હે મોટા
 ભાગ્યવાન ભુપ ! હિમકુટ રમણીય પ્રદેશ છે ને ત્યાં ચિત્રરથરાજ
 રાજ્ય કરે છે, માટે તમને જો કાંઈ પણ જાતની અડચણ ન હોય
 તો ત્યાં પધારો ! આપણે સાથેજ હિમકુટ પર્વત ઉપર જઈશું ને
 મારી સખી કાદંબરીને સ્મરજીવીશું. પછી તમે ત્યાંથી પાછા સ્વ-
 દેશ ભૂમી તરફ જજો. સારા મનુષ્યનો સમાગમ એ દુઃખી મનુષ્યને
 આનંદદાયક થઈ પડે છે. તમારા દર્શનથી મારા દુઃખીહૃદયને આ-
 શ્વાસન મળ્યું છે. ચંદ્રાપીડ ઉતર આપ્યો કે જેન ! જ્યારથી ત-
 મારાં દર્શન થયાં છે ત્યારથીજ આ શરીર તમોને આધીન છે. જો
 યોગ્ય લાગે તે આજા નિઃશંકપણે કરો. આ પ્રમાણે વાતચિત થયા
 પછી તેઓ હિમકુટ ઉપર ગયાં. મહાદેવતા અને ચંદ્રાપીડ કા-
 દંબરીના રાજમહેલમાં દાખલ થયાં. ત્યાં સખી કાદંબરી કેટલી
 એક કન્યાઓ સાથે બેઠી હતી. તેનું સુંદર સ્વરૂપ અનુપમ હતું.
 તેણે પોતાનાં શરીર પર કિંમતી આભૂષણો પહેર્યા હતાં. ચંદ્રાપીડ
 કાદંબરીને નિરખીને અનેક વિચારો કરવા લાગ્યો. એટલામાં તો
 કાદંબરી ઉઠીને સ્નેહથી મહાદેવતાને મળી. મહાદેવતા પણ કા-
 દંબરીને બેઠી અને સ્નેહનાં અશ્રુ પાડીને બોલી કે જેન ! ભર-
 તખંડનાં રાજતારાંપીડના આ પુત્ર ચંદ્રાપીડ છે અને તે દિ-
 વિજ્ય કરતા કરતા આ ભૂમિમાં આવી ચઢ્યા છે, મેં એમને જ્યા
 ત્યારથી મારે એ નિર્મળ મનના રાજકુમાર ચંદ્રાપીડ સાથે પવિત્ર
 પ્રેમ બંધાણો છે. એટલે કાદંબરીએ દુર ઉભાં ઉભાંજ હાવભાવથી
 ચંદ્રાપીડને પ્રણામ કર્યા. અને પોતે મહાદેવતાની પાસે બેઠી
 પાસેના એક આસન ઉપર ચંદ્રાપીડ પણ બેઠો. તે પછી બન્ને
 સખીઓ વચ્ચે વાતચિત ચાલી. અને કાદંબરીએ મહાદેવતાને

પાનની ખીડી આપવા માંડી. તે જોઈ મહાશ્વેતાએ કહ્યું કે બહેન !
અમેનો બધાંએ લીધી છે પરંતુ તે રાજકુમાર ચંદ્રાપીડને આપ.
તેના ઉત્તરમાં કાદંબરી બોલી બેન ! સહવાસ નહિ હોવાથી હું
એટલું બધું સાહસ કરવા શરમાઈ છું. માટે તુંજ તેને આપ, પરંતુ
મહાશ્વેતાએ વારંવાર પાનની ખીડી આપવા માટે જ્યારે આશ્ચર્ય
કર્ચો ત્યારે કાદંબરીએ કંપતે શરીરે, હાંફતે હૃદયે અને આડી
નજર રાખીને ખીડી આપવા માટે પોતાનો હાથ લાંબો કર્યો. અને
મારો જીવ તમારે આધીન છે એમ કહેતી હોય તેમ તેણે પાનની
ખીડી ચંદ્રાપીડના હાથમાં મુકી કે જે તે રાજકુમારે સ્નેહથી સ્વી-
કારી લીધી તે પછી બન્ને સખીઓ વચ્ચે વાતચિત થતી હતી તે-
ટલામાંજ કંચુડીએ આવી ખગર આપી કે પિતા ચિત્રરથ અને
માતા મદિરા મહાશ્વેતાને મળવા આવે છે. એટલે મહાશ્વેતાએ
ઉભાં થતાં થતાં ચંદ્રાપીડના ઉતારા વિષે પૂછ્યું ત્યારે કાદંબરીએ
ઉત્તર આપ્યો કે સખી ! એ બાબતને માટે વળી પ્રશ્નશો ! જ્યાં તે
મની ઇચ્છા હોય ત્યાં બહેનિશ્રામ કરે એટલે મહાશ્વેતાએ પ્રમદ
વનમાં આવેલા મણિમહેલમાં ઉતારો આપવાનું કહીને ચિત્રર-
થને મળવાને ગઈ. ચંદ્રાપીડ પણ તરત મણિમહેલમાં ગયો
અને ત્યાં વિશ્રાંતિ લેવા લાગ્યો. સ્નાન કરી ભોજન કર્યું એટલામાં
સખી મદલેખાએ ચંદનાદિકનો બનાવેલ અંગરાગ તથા ચંદ્રમાને
પણ લજવે તેવો પુષ્પનો દાર આપ્યો. ચંદ્રાપીડે કાદંબરી તરફની
સેવા સ્વકાર્ય પછી સખી મદલેખાને કહ્યું કે આલે મદલેખા
હું તને શું કહું ? તું ચતુર છે. તે કહેવાનું બધું કહ્યું છે. ખીજી ત-
રફથી કાદંબરી પણ પોતાના મહેલની અગાસી ઉપર ચઢીને ચં-
દ્રાપીડને નીહાળવા લાગી. એટલામાં સાયંકાળ થયો અને ચંદ્રાપીડ
શય્યાપર સૂતો તે વખતે કેચુરકે આવીને કહ્યું કે કાદંબરી આ-
પને મળવા માટે આવે છે. એટલે ચંદ્રાપીડ ઉઠીએડો થયો. એટલામાં
કાદંબરી પણ ત્યાં આગળ આવી ભૂમિપર બેસી ગઈ. ચંદ્રાપીડ
પણ ભૂમિ ઉપરજ બેસી ગયો તે પછી ચંદ્રાપીડે કહ્યું કે સતી !
હું ઘણો વિચાર કરીને શોધું છું તો પણ મારામાં કોઈ ગુણ હું જોતો
નથી કે આ સેવક આટલી બધી કૃપાનું પાત્ર હોય. હુંકામાં કહેવાનું
કે માફે જીવતર માફે શરીર અને મારી ઇદ્રિયો એમાંથી ગમે તેને
સ્વીકારીને એની મોટાઈમાં વધારો કરો. આમ વાત ચાલતી હતી

નેટલામાં વચ્ચે આવી સખી મહેસેખા બોલી રાજકુમાર ! તમે વા-
 રવાર પોતાને સેવક સમ્મતી બોલાવો છો તેથી અમારી સખીને
 દુઃખ લાગશે. તમારું સર્વસ્વ અમારી સખીએ સ્વીકાર્યું છે માટે હવે
 બીજી વાતો કરશું રહેવાદો. કહો ! ભરતખંડની શોભા કેવી છે ?
 ઉજ્જયિની નગરી કેવી છે ? તારાપીડ રાજાની શી ખબર છે ?
 વિજ્ઞાસવતીને કેમ છે ? શુકનાસ કેવા છે ? તમારી નગરી અ-
 હિથી કેટલી દૂર છે ? વગેરે વાતચિતો થયા પછી કાદંબરી પો-
 તાના મહેસમાં જઈને મોડી રાતે સુઈ ગઈ. બીજી તરફ ચંદ્રાપીડ
 પણ પોતાના મહેસમાં શાપર સુઈ રહ્યો. પરોઢીયું થતાં જાગી
 સ્નાન સંધ્યા કરીને કાદંબરી તથા મહાશ્વેતાને મળ્યો અને તે-
 મની બન્નેની રાજ લઈને વળાવીયા દાસેની સાથે હેમકુટમાંથી ની-
 કળીને જવો અચ્છેદ સરોવરની નજીક આવ્યો કે તેણે પોતાની
 પાછળ આવતાં સૈન્યને દીકું એટલે તેને હર્ષમેર મળ્યો. અને પો-
 તાને વળાવા આવતા સર્વ ગાંધર્વને જવાની આજ્ઞા આપી.
 પરંતુ બીજેજ દિવસે કેયુરકે આવીને ચંદ્રાપીડને વિનંતિ કરી કે
 આપનાં દર્શન કર્યા વગર કાદંબરીને ક્યાંય પણ ચેન પડતું નથી તે
 હરીને આપનું મુખ જોવાને ઇચ્છે છે. એટલે ચંદ્રાપીડ પત્રલેખાને
 સાથે લઈને હેમકુટ તરફ સિધાવ્યો. વિરહાશિને અનુમતિથી કાદં-
 બરીને મળીને તેની આશ્વાસના કરી અને તેની પાસે પત્રલેખાને
 રાખી પોતે પાછો અચ્છેદની તળેટીમાં પડાવ નાંખીને પડેલી પોતાની
 સેના પાસે આવી પહોંચ્યો ત્યાં તેના પિતા તરફથી એક દૂત પત્ર
 લઈને આવ્યો હતો. તેણે ચંદ્રાપીડને તે પત્ર આપ્યો તેમાં લખ્યું
 હતું કે પુત્ર ? તને દીકે ધણા દહાડા થઈ ગયા છે માટે પત્ર વાંચીને
 તુરંતજ આ તરફ આવજો. પત્ર વાંચીને ચંદ્રાપીડ તુરંતજ મેઘનાદ
 નામના સેવકને બોલાવીને કહ્યું કે પત્રલેખા થોડા દહાડા પછી
 કેયુરક સાથે અહિં આવશે તેને તેડી અવંતી આવજો. આમ કહી
 વૈભ્યાનને સેનાનો વ્યવસ્થાપક નિમી, તેને પાછળથી આવવાનું
 કહીને પોતે એકલોજ અવંતી તરફ રવાના થયો. તે અવંતીમાં
 આવ્યો પરંતુ કાદંબરી વિના તેના મનમાં સંતાપ થવા લાગ્યો.
 એટલામાં મેઘનાદ પત્રલેખાને લઈને આવ્યો. અને કાદંબરીની
 વિરહાવસ્થાનું વર્ણન કરતાં કહ્યું કે જો તમારે કાદંબરીને જીવતી
 રાખવી હોયતો તમે ત્યાં જઈ પધારો. તે સાંભળીને ચંદ્રાપીડ મોટા

વિચારમાં પડી ગયો કે હવે અવંતીમાંથી કેવી રીતે બહાર નીકળું. બીજી તરફથી કેશુરકે પણ કાઢંબરીની દુઃખ સ્થિતિનું વર્ણન કર્યું. તે ઉપરથી ચંદ્રાપીડ ગભરાટમાં પડી ગયો પરંતુ પછી વૈશંભાયાન ધાર્યા પ્રમાણે આવ્યો નહિ તેથી તેમને બહુજ સંતાપ થયા લાગ્યો તે ઉપરથી તેને શોધવાનું બાનું બતાવી માતા પિતાની રજા લઈ ચંદ્રાપીડ અવંતીમાંથી નિકળીને હેમકુટ તરફ આશ્રય અને અચ્છેદ સરોવર પાસે આવીને તેણે વૈશંભાયાનની શોધ કરવા માંડી તો તેનો ક્યાંય પણ પતો લાગ્યો નહિ. એટલે તે નિષે મહાસ્વેતાને પૂછવા માટે તેના આશ્રમ તરફ ગયો. અને જુએ છે તો મહાસ્વેતા કદ્યાંત કરેછે, ને તરલિકા તેને હેવામાં ચાંપીને બેઠેલી છે. તે ઉપરની કાઢંબરીને તો કંઈ થયું નહિ હોય એવી સંકાપી ચંદ્રાપીડે મહાસ્વેતાને પૂછ્યું કે ઓ બહેન! આમ શીદને કદ્યાંત કરોછો? મહાસ્વેતા કપાળ કુટતી બોલી આપના ગયા પછી હું હેમકુટથી અહિં આવી અને આપના જવાજ કામ કુમારને અહિં ફરતા દીઠા. મને જોઈને એમની નજર ખગડી અને તે મારી પાછળ પાછળ ફરવા લાગ્યાં રાત્રિને વખતે હું ન્યારે શિલાતળ ઉપર સતી હતી તે વખતે તે કુચ્ચનો બોમ્બા તેથી કો ધની મારી મેં તેને શાપ આપ્યો કે તું પોપટની પેઠે સમજ્યાવિના બોલે છે માટે જ પોપટ થઈને અવતર. મારા શાપની સાથેજ તે કાષ્ટવત જડ થઈને ધરણી પર ઢળી પડ્યા. એના મરણ પછી મેં સાંભળ્યું કે એનો આપના મિત્ર થતા હતા. આ સૌક જનક વાત સાંભળતાં ચંદ્રાપીડનું હૃદય એકાએક ફાટી ગયું. એટલે મહાસ્વેતાને હેવામાં ધાલીને બેઠેલી તરલિકાએ તુરત દોડી આવી તેને જાણી લીધે. ચંદ્રાપીડનું મરણ જોઈને સૌ ગભરાટમાં આવો પડ્યાં અને મહાસ્વેતાને મળો માંડી શોધ કરવા લાગ્યાં. બીજી તરફથી કાઢંબરી પોતાના પતિ આબ્યાના સમાચાર સાંભળી તે પણ મહાસ્વેતાને ત્યાંજ પોતાની દાસી સાથે આવી પહોંચી પરંતુ પોતાના પતિ ચંદ્રાપીડનું મરણ સાંભળી તે પણ ભૂમીપર ઢળી પડી. મૂર્ચ્છામાંથી જાગતા થયા પછી કાઢંબરીએ પોતાના પ્રિય ચંદ્રાપીડની સાથે બળી સતી થવાનો નિચાર કર્યો અને તેની પૂજાને માટે જે પુષ્પ, ધુપ, દીપ, તથા અગર ચંદન વગેરે જે કંઈ આવ્યું હતું તેમથી ચંદ્રાપીડની પૂજા કરી તે શબને પોતાના બેજામાં લઈને બેઠી.

તેટલામાં ચંદ્રાપીડના શરીરમાંથી એક તેજ બહાર નિકળ્યું. તેણે
 મહાશ્વેતાને ધીરજ આપી અને કાઢંબરીને કહ્યું કે તું પોતે માણ
 ત્યાગ કરીશ નહિ. તેમ આ શબને પણ અગ્નિસંસ્કાર કરીશ માં
 પરંતુ આ સ્થિતિમાંજ રહેવા દેજે તે ઉપરથી કાઢંબરી પોતાના
 પતિના શબને ખોળામાં રાખી દુઃખના દિવસે નિર્ગમન કરવા લાગી.
 બીજી તરફ ચંદ્રાપીડ અને વેશંભાયનના કંઈ પણ સમાચાર
 નહિ મળવાથી કેટલાએક દૂતો ઉજ્જયિનીથી આવ્યા. અને તેઓ
 આ સર્વ અશુભ સમાચાર લઈને પાછા ઉજ્જયિની ગયા ને ત્યાં
 નગરી બહાર પૂજા કરવાને આવેલા વિલાસવતી પાસે આંસુ ભરી
 આંખે ઉભા રહ્યા. વિલાસવતીએ પુત્રના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા.
 પરંતુ તેઓ ઉત્તર આપીશક્યા નહિ. એ ઉપરથી રાણી વિલાસવતી
 કંઈપણ અશુભ થયું છે એમ માનીને વિલાપ કરવા લાગી. પાછ-
 ળથી રાજા તારાપીડ મંત્રી સહિત ત્યાં આવી પહોંચ્યા. દૂતોએ જ-
 ણાવ્યું કે ચંદ્રાપીડ મરણને શરણ થયા છે. પરંતુ તેનું શરીર હજી
 જોતું ને તેવુંજ છે. તે ઉપરથી રાજા, રાણી, અને મંત્રી આદિ
 સર્વ મંડળી ત્યાંજ જવા નીકળી. ચંદ્રાપીડના વડિલો ચંદ્રાપીડને
 મળવા માટે આવે છે એમ જાણતાંજ મહાશ્વેતા આંસુ પાડતી
 પોતાની ગુદામાં પેસી ગઈ. બીજી તરફ કાઢંબરી પણ મૂર્ચ્છિત
 થઈ ધરણીપર પડી જેને તેની સખીઓએ ઝાલી રાખી. એટલામાં
 રાજા તારાપીડ આ સ્થળે આવી પહોંચ્યો. ચંદ્રાપીડના માતા
 પિતા આંસુની ધારાએ પાડતાં પાડતાં લાંબા હાથ કરીને વિલાપ
 કરવા લાગ્યાં કે-ઓ પુત્ર ! તું અમો જીવને છોડી શાદને સિધાવ્યો.
 અમોને ધણે દહાડે તારું દર્શન થયું છે. આ પ્રમાણે અત્યંત શોક
 કરતાં તારાપીડે કહ્યું કે આપણે તો માનેરમા તથા શુકનાસને ધારણ
 આપવી જોઈએ તેનેજ્યદલે ઉલટાં આપણેજ શોક કરશું, તો પણ
 તેઓને ધારણ કોણ આપશે. આ મંધર્વ રાજની કન્યા આપણ
 આવવાથી શોકમાં પડી મૂર્ચ્છિત થઈ છે, રાજા તારાપીડનાં વચ્ચે
 સાંભળી રાણી વિલાસવતી ખોલ્યાં કે ક્યાં મારા પુત્રનું રક્ષણ કરનારી
 સકુળ કન્યા દેવ્યામોત્રતી તે કાઢંબરીની પાસે ગઈ અને કાઢંબરીને
 મૂર્ચ્છા આવવાથી મોંઘાયેલી આંખવાળુ તેનું મુખ નિહાળીને તેમોલી
 કે-ઓ વહુ દીકરા ધીરજ ધરો. તમારા વગર મારા વહાલા પુત્ર

ચંદ્રાપીડનુ શરીર આવી સ્થિતિમાં રહેત નહિ તમે અમૃત સમા-
નછો ચંદ્રાપીડનું નામ સાંભળીને કાઠંબરીની મુઠ્ઠા વળી અને
તેને બાન આપ્યું અને તેણે વરિસેને પ્રણામ કર્યા ત્યારે વરિસેએ
આશિર્વાદ આપ્યો કે—લાંબા વખત સુધી સૌભાગ્ય ભોગવો. વળી તારા-
પીડ બેઠ્યો કે વંડુ! અમારે પુત્રનું મુખ જોવાની ઈચ્છા હતી તે
આજે પુરું થયું છે તમે આજ દિવસ મુક્તિ મારા પુત્રને સંજવન
રાખવા માટે જે ઉપચારો કરતાં હો તે ઉપચારો અમારાથી
શરમાઈને બંધ પાડસો નહિ. અમે તો માત્ર જોનારાંજ છઈએ. અ-
હિ આગ્યાં તો પણ શું અને ગયાં તો પણ શું કુમાર ચંદ્રાપીડ
નુ શરીર વડુ કાઠંબરીનાજ ઉપચારો કરીને સાર અને શુદ્ધ રહ્યું
છે. આમ કહી તારાપીડે વનવાસ વેડવા ઈચ્છા ધરવી અને રાજા
તથા રાણી તેજ વનમાં વીચરવા લાગ્યાં કેટલેક સમય વિત્યા બાદ
ચૈત્ર માસ ખેઠો અને ભગવાન કામદેવનો મહોત્સવ આગ્યો તે સમયે
સયંકાળે કાઠંબરીએ સ્નાન કરી અને ચંદ્રાપીડને મુગધી જળ-
વડે સ્નાન કરાવીને કસ્તુરી તથા ચંદનનો લેપ કર્યો. તેને પુષ્પોથી
અમૃત કરી નેહીથી નિહાળવા લાગી અને વારંવાર ધ્રુજતી કે રખેને
મહાશ્વેતા જોતી હોય એવા બયથી તે ચારે દિશાઓ તરફ જોવા
લાગી. અહિ એકાંત, જોઈને ચંદ્રાપીડને બે હાથ વટે ગાદ, આર્ણંગન
આપ્યું, આ આર્ણંગન કરીને ચંદ્રાપીડના પ્રાણ અમૃતમય આશિર્વાનથી
તેજ ક્ષણે આવી તેની બન્ને આંખો ઉઘડી ગઈ અને નિદ્રામાંથી જાગત
થયો હોય તેમ સચેત થઈને કંઈ વળગેલી કાઠંબરીના અનંદમાં વધા-
રા કરતો બોલ્યો કે—પ્રાણપ્રીયા! હવે બય રાખીશ નહિ. હું સંજવન
થયો છું. તારા જેવી અમૃતમય થયેલી સ્ત્રીનો હાથ અડકે તો
મૃત્યુ હોયજ ક્યાંથી? શાપને લીધે આટલા દિવસ હું રાખવત થઈ
પડ્યો હતો હવે મારો શાપ પુરો થયો છે આમ કહેતાં પુડરીક
પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એટલે કાઠંબરી તેની વધાનણી ખા-
વા મહાશ્વેતા પાસે દોડી ગઈ. અહિ ચંદ્રાપીડ તથા પુડરીક
મળ્યાં. રાજા તારાપીડ તથા ગણી વિલાસવતી સર્વ મળ્યાં. વે-
શમ્પાયન કે જેનું બીજું નામ પુડરીક હતુ તેને બેટી પ્રસન્ન
થયાં પતિને સંજવન કરનારી સતી શિરોમણિ કાઠંબરીને ધન્ય છે.
સતી કાઠંબરી! તમારી પતિ પ્રત્યેની પ્રીતી એજ સ્ત્રીઓના મુખ-
નું ઉત્તમ સાધન ગણાય છે!!

પદ્મા.

અનર્થ રાજને પદ્મા કરીને એક ગુણીઆલ કુંવરી હતી; તે ની પિપ્પલાદ મુનિએ માગણી કરી ત્યારે રાજના મનમાં થયું કે આ મુનિ વૃદ્ધ છે તેથી તેને કન્યા દાન આપવું ન જોઈએ; પણ જો આપણે તેને ના કહીશું તો શાપ દેશે એવું ધારી શાપના બચ-થી કુંવરી તેને પરણાવી ત્યારે તે પદ્મા મુનિની સાથે વનમાં ગઈ; ત્યાં નીત્ય પ્રેમે કરી પતીની પૂજા કરવા લાગી. થોડાએક દિવસ ગ-યા બાદ પદ્મા ગંગાને તીરે સ્નાન કરવા ગઈ હતી તે સમયે તે ના શીલની પરીક્ષા જોવા સારું ધર્મ એક મનુષ્યનું રૂપ ધરી માર્ગ-માં આડો આવી ઉભો રહ્યો, ને વિચાર્યું કે આ સ્ત્રી વૃદ્ધ પતિને પામી છે તો તેની તે વિષે કેવી બુદ્ધિ છે તે મારે જોવું જોઈએ. એમ ધારી સતીને સોલાવી કથું કે તારો ભરતાર વૃદ્ધાવસ્થાથી આલી શકતો નથી તેનું શરીર શિથિલ થઈ ગયું છે; તો તારો જન્મારો એજ કેમ ખોઈશ ? સંસારીનાં સુખ ભોગવ. આ ધર્મનાં વચન સાંભળી પદ્મા ક્રોધ કરીને બોલી કે અરે દુષ્ટ ! અહિંથી દુર જ તારું મ્હોં જોવાથી પણ પ્રાયશ્ચિત પડે. એમ કહી પદ્મા એ ચાલવા માંડ્યું તો પણ પેસો માણસ તેનો માર્ગ રોકી ઉભો રહ્યો. ત્યારે પદ્માએ ક્રોધ કરી કથું કે જો તું દુર નહિ જાય તો મારા પ્રતિવ્રતના પ્રતાપથી હું તને બાળી નાખીશ ના કંણા છતાં પણ તું નજીક આવે છે તો હું તને શાપ આપું છું કે તું મરી જ. આ શાપથી ધર્મ તરફ નાશ પામ્યો; તેથી સર્વ લોક કંપી ગયા. દેવતાઓએ પણ પદ્માની પાસે આવી તેનું પૂજન કરી ધર્મની હ-કીકત કહી તેનો ક્રોધ શાંત કરી ધર્મને જીવાડવાની વાત કરી; ત્યારે સતીએ મનમાં વિચાર્યું કે ધર્મનો નાશ થવાથી આ દુનિયાને મોટું નુકસાન છે મારે તે વિષેનો કોઈ પણ રસ્તો શોધવો જોઈએ. એવું વિચારી તેને કથું કે સત્યયુગમાં ધર્મના ચાર પાયા, ત્રેતામાં ત્રણ પાયા, દ્વાપરમાં બે પાયા અને કલિયુગમાં એક પાયા રહેશે; અને તે પણ હવેટમાં નાશ પામશે. આવી રીતે સતીએ શાપ વા-ળ્યો ત્યારે ધર્મ જીવતો થયો; અને સતીને કથું કે તારા પ્રવ જોઈ-ને આજે હું પ્રસન્ન થયો છું; તેથી તને વરદાન આપું છું કે તારા સ્વર્ગમાં કાર્ય સિદ્ધ થશે; તારો ભર્યાર સુંદર મુલાવસ્થા ખમશે; તને

દશ પુત્ર થશે; દેવતાઓની સર્વ શિક્ષિ ત્રિક્ષિ તને મળશે અને મારા આશીર્વાદથી તને કાંઈ વિઘ્ન નહિ પડે.

આનું વરદાન આપીને ધર્મ પોતાને ઘેર ગયા. સતી પણ ઘેર આવી તેના પત્નીની અવસ્થા પણ જુવાન થઇ રહી; અને દીવસે દીવસે તેના ધરમાં સંપત્તિ વધી અને ધર્મના કલ્પ પ્રમાણે દેવ સંરખા દસ પુત્ર થયા.

શાંડિલી.

સતી શાંડિલી પોતાના પતિની સંગાથે રહી ઋષભ પર્વત ઉપર પોતાનું જીવન ધર્માચરણ કરીને ગાળતી હતી. અને તે સર્વ અતિથિઓની સારી રીતે સેવા કરતી હતી. એક વખતે ગાલવમુનિ પોતાના ગુરુને ગુરુદક્ષિણામાં એક કોરે કાળા ક્ષન વાળા ધોળા એકસો આઠ ઘોડાઓ આપવાની પ્રતિજ્ઞાક્રમને તેવા ઘોડાઓને શોધવા માટે ગરુડની પીઠ ઉપર બેસીને પૃથ્વીપર પર્યટન કરતા હતા તે આ પર્વત ઉપર આવી પહોંચ્યા, ત્યાં તપસ્વીની શાંડિલીએ તેનો સારી રીતે સત્કાર કરીને ભોજન કરાવી તૃપ્ત કર્યા, રાત્રે સુતાં સુતાં તે ગરુડ આ સતી શાંડિલીને માટે ઇર્ષ્યા વાળો વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ સતીને અહિથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ કે ઈંદ્રની પાસે લઈ જઈશો છોક. આવા વિચારમાંને વિચારમાં નિદ્રાવશ થઈ ગયો ને બીજી તરફ ગાલવ પણ નિદ્રાવશ થઈ ગયા. બીજે દિવસે પ્રભાત થતાં ગરુડ જાગીને જુએછે તો પોતાની પાંખનાં સઘળાં પીછાં જમીનપર ખરી ગયેલાં જોયાં અને જરાપણ ચાલવાની શક્તિ રહી નહીં. આ ચમત્કાર જોઈ ગાલવ પણ શોકાતુર થયા. અને ગરુડને પુછ્યું કે તારી આવી દુર્દશાનું કારણ શું? તેં આ પવિત્ર ધામમાં દુષ્ટ વિચારોતો કર્યો નથી જેનું હોય તેનું શુદ્ધ મનથી કહી દે. ગરુડ મુજતાં મુજતાં કહ્યું કે ઋષિરાજ અપરાધ થઈ ગયો છે. મેં આ સિદ્ધ શાંડિલીને અહિથી પ્રજાપતિ શંકર કે વિષ્ણુ એમાંના એક દેવની પાસે લઈ જવાનો વિચાર કર્યો હતો માટે મારા આ અપરાધની તે તપસ્વીની સતી શાંડિલી પાસે ક્ષમા માગું છું પછી ગાલવે તે સતી પાસે જઈ ગરુડના દુષ્ટ વિચાર વાળા મનને માટે ક્ષમા માગી. એટલે ક્ષમા અપાતાં સતી શાંડિલી

ખોડીકે-ઋષિ જાઓ! ગરુડની પાંખો પાછી સારી થઇ જશે, તેણે મારા વિષે ખોટા વિચાર આણ્યો હતો તેથી તેની એવી દશા થઇ હતી. હું સદાયાર સંપન્ન અને તપસ્વિની સ્ત્રી છું તેથી દુષ્ટોના પાપી અને પ્રપંચી વિચારો જાણી સકુછું. અને વળી ગરુડને કહેવા લાગીકે ઓ ગરુડ ! હવે તારે કોઇ પશુ સ્ત્રીના સંબંધમાં ખોટા વિચારો કરવા નહિ, તારા અપરાધને માટે હું તને ક્ષમા આપુછું.

આ સતી કેટલાએક કાળ પછી સ્વર્ગમાં ગઇ. ત્યાં પણ સુમના નામની સ્ત્રીએ શાંડિલીને પૂછ્યું કે હે કલ્યાણી ! તમે કયા પુણ્યે કરી આ સ્વર્ગમાં આગ્યાં છો. શાંડિલીએ ઉત્તર આપ્યોકે હું કંઈ ભગવાં વસ્ત્રોથી કે વસ્ત્રવત્રી આ સ્વર્ગને પામી નથી પરંતુ એક નિષ્ઠાએ પતિ ભક્તિ કરી આ સ્વર્ગ શોકને પામી છું. આ પ્રભાગુ કેટલોક સતી ધર્મ સંભળાવી સુમનાને બહુજ પ્રસન્ન કરી પતિ ભક્તિ એજ સર્વદા સુખનું સાધન છે.

સંજ્ઞા.

સાધ્વી સંજ્ઞા સુર્યદેવની પત્ની થતાં હતાં. તે બહુ વિદ્વાન અને સદગુણસંપન્ન હતાં તેણે કેટલાએક વેદનાં ઋક રચેલાંકે. તેણે પ્રજા ધર્મ ફેલાવવા તથા નીતિનો રસ્તો દેખાડવા સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ સતી સુર્યદેવને બહુજ પ્રિય હતાં. જ્યારે તેમનાં લગ્ન થયાં ત્યારે તેણે પોતાના પતિ સુર્યદેવને કહ્યું કે— હે નાથ ! તમે મારી સાથે સદા આનંદને મેળવો. હું સર્વદા આપને સુખદાયી થઈશ, મેં અનેક પ્રકારનાં પુણ્ય કર્યાં કર્યા હશે જેથી દેવતાઓએ આપ જેવા સ્વામી આપ્યા હું સર્વદા એટલે બાળ, યૌવન અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આપના કુટુંબનું પોષણ કરીશ. હું હમેશાં નિર્મળ મનથી રહીશ, સૌમાન્યને જણાવનારાં આભરણો સર્વદા પહેરી રાખીશ. મન, વચન અને કાયાવડે આપની સેવા કરીશ. હું તમારી સાથે રહી તમારા સુખ દુખાદી સર્વ કાર્યમાં બાગિણી થઈશ. નમે જે જગોએ રહો અથવા જાઓ તે વખતે મને પણ સાથે રાખશો. સ્વામીનાથ ! માફ પાત્રન કરવા આપજ સમર્થ છો. આપજ મારા સેવ્યછો વગેરે વગેરે વચનો કહી તે સદા પતિને રીઝવતી. આ સતી

નક સૌભાગ્યપણામાં એટલી તો મહત્તા છે કે, વિવાહ કર્યમાં કન્યાને સૌભાગ્ય દેવાયછે ત્યારે સુર્યનારાયણદેવનું નામ દેવાય છે. એટલે સુર્ય તથા સંજ્ઞાનું સૌભાગ્ય ધણા કાળ રહ્યું તેમ ઇશ્વર આ કન્યાનું સૌભાગ્ય લાંબો કાળ રાખે. સતી સંજ્ઞા પોતાની કીર્તી પતિ શેવાને પ્રનાયે કરી સ્થિર રાખી ગઈછે.

રેણુકા.

રેણુક રાજાને રેણુકા નામની પુત્રી હતી તેમનાં લગ્ન જંમદગ્નિ નામના મહર્ષી સાથે કર્યાં હતાં. તેની એક બીજી બેન હતી તેને સહુઅંજુન સાથે પરણાવી હતી. રેણુકા બાલ્યાવસ્થામાં જ ધર્મ શાસ્ત્ર તથા અર્થ શાસ્ત્ર શીખ્યા હતા. રેણુકાની કુખે પૃથ્વીને એક વીગવાર નક્ષત્રી કરનાર ઇશ્વરારંધ્ર પરશુરામ અવતર્યા હતા. તેમણે ભૂમીભાર ઉભારવા માટે ચોર લોકોની વૃત્તિ રાખનારા ધર્મબ્રહ્મ થયેલા ક્ષત્રિયોનો સંહાર કર્યો હતો. આવા પૃથ્વીમાં વિખ્યાત પુત્રને જ નમ આપનારાં રેણુકા પોતાના આશ્રમમાં રહી ધર્માચરણ કરતાં હતાં ને પતિ સેવામાં પરાયણ રહેતાં. એક દિવસે રેણુકા ગંગા કીનારે જળ ભરવા ગયાં; ત્યાં એક ગંધર્વ રાજા કેટલીએક સ્ત્રીઓ સાથે જળ કીડાં કરતો હતો. રેણુકાનું મન વિષય વાસના વધારનારી જળ કીડાં જોઈ રજેગુણી થયું. તે સતીના પવિત્ર મનમાં અપવિત્રતાએ વાસ કર્યો અને શિર ઉપરથી ઘડો હેઠો મુકી તે જળ કીડાં જોવાં ઉભાં. થોડીવારે સતી રેણુકાને પોતાના પવિત્રપણા વિશે જ્ઞાન આપ્યું. કે શરીર થર થર કંપવા લાગ્યું અને જળ કીડાં નીરખ્યાથી મનમાં પશ્ચાતાપ થવા માંડ્યો. અરે દૈવ ! મને તે શી ભતિ પ્રેરી ? માઈ જ્ઞાન ક્યાં ગુમ થઈ ગયું ? આજ દિવસ સુધી કરેલી પતિ ભક્તિ અને પતિ સેવા તેનું શું આતું પરીણામ ? હે વિવેકહી ન દુષ્ટ મન ! સંસારીક વિષય વાસનાના મિથ્યા રજમાં તું સા માટે લલચાણું ? તું તારા રાજ વૈભવને તજી દઈ આ વનની ઝાડીમાં વાસ કર્યો તે પથ શું સાવ વિસરી ગયું. ત્યાં જઈ ઘડો ઠેકાણે મુકી બે હાથ જોડીને પોતાના પતિ જંમદગ્નિની પાસે નીચું મુખ કરીને ઉભાં રહ્યાં. જંમદગ્નિ તેમના નિસ્તેજ મુખને જોઈ આશ્ચર્યમાં પડ્યા. પછી તેણે પોતાની વિધાના બંજથી જાણ્યું કે આણે મહા અપરાધ કર્યો છે લેથી તેના પાંચ પુત્રા હતા તેમાંથી પ્રથમ વસુ ધગેરે પુત્રાને આજ્ઞા કરીકે-તમે તમારી માતાનું મસ્તક છેદી નાંખો.

જશુઓ આહું વચન સાંભળતાં થરથર કંપવા લાગ્યા અને બેભાન
કે-પિતાજી ! અમારાથી એ બમ્બર કર્મ થઇ શકશે નહિ. એટલે જ-
મહાગ્નિએસૌથી નાના પુત્ર પરશુરામને રેણુકા આદિઆચારી નહિ માન
નારા પુત્રો એ સૌનાં મસ્તક કાપી નાંખવાની આજ્ઞા કરી પિતાની
આજ્ઞાનું પાલન કરતાં પરશુરામે ફરસી લઇ સૌનાં મસ્તકો કાપી
નાંખ્યાં. પોતાની આજ્ઞાનું પાલન થતાં પિતા પ્રસન્ન થઇ બોલ્યો કે-
હે પુત્ર ! તારી શી ઇચ્છા છે ? જે ઇચ્છા હોય તે તરતજ માંગીલે
હું તારા ઉપર બહુ પ્રસન્ન થયો છું. પરશુરામે મસ્તક નમાવી
કહ્યું કે-હે પિતાજી ! મારા માતા તથા મારા બધા બાંધવો પાછા
સજીવન થાય અને તેઓને આ વાતનું કશું સ્મરણ ન રહે. જમદ
ગ્નિએ કહ્યું કે-તથાસ્તુ. રેણુકા તથા તેના પુત્રો જીવતા થયા. પરશુ
રામ તેના પાદમાં પડી અપરાધને માટે માફી માગી. ત્યારે હસતાં
હસતાં રેણુકા બોલ્યાં કે હે પુત્ર ! તે તારા પિતાની આજ્ઞાનું પા
લન કર્યું છે તેથી હું મને બામ્બવાન સમજી છું. તને હું આશીર્વાદ
આપું છું કે તારી સઘળી સારી ઇચ્છાઓ ફળાંબૂત થાઓ વજેરે આશી
ર્વાદ આપ્યો તે માતા પિતાની સેવાનું મહાત્મ બતાવી તે પુત્રને
ધણી યોગ્ય સલાહ આપી હતી. પરશુરામે ચરવીર તરીકે સર્વ જ
ગોએ નામના મેળવી એ ફક્ત તેની માતા રેણુકાનો પ્રભાવ હતો.
સતી રેણુકા ! તમેને ધન્ય છે કે પુત્ર પરશુરામને આવા ગુણ-
વાન કર્યા. આથી રેણુકાની કીર્તિ અમર રહી છે.

રામાયણ.

શતરૂપા.

આ તત્ત્વજ્ઞ સાધ્વી સ્ત્રી ધણીજ જુદિયાળી, ઉત્સાહી, ચંચળ
અને હુશિયાર હતી. તે આપણા આદિ ભગવાન સ્વાયંભુ મનુ
ની પ્રિય પત્ની હતાં. પ્રાચીન પુરાણોમાં જણાવેલું છે કે તેને શ્રી
વિષ્ણુ ભગવાને સ્વેચ્છાનુસાર સૃષ્ટિ સરજવા માટે ઉત્પન્ન કરી હતી.
આ પવિત્ર સ્ત્રી પોતાની અવકાશનો વખત આત્મ જ્ઞાનમાં કાઢતી.
તેનું મુખ ચંદ્રમાની પેઠે શોભીતું હતું. તેને સદાચાર અને નીતિ
એ સર્વદા શણગાર સ્વરૂપ હતાં. હાલના જમાનાની સ્ત્રીઓની પેઠે
નકામાં બેસી પારકી કુથલી કરવાનું તે સતી જરા પણ પસંદ કર-
તી નહિ. સ્વાયંભુ મનુએ જ્યારે નૈમિષારણ્યમાં તપશ્ચર્યા કરી
ત્યારે આ શતરૂપા સાથેજ હતી. તે વખતે તેણે પોતાના પતિની

જલુજ સેવા કરી પોતાનો પતિવ્રત્ય ધર્મ જગતને બતાવ્યો હતો. આ સત્ય સ્વરૂપ સતીએ પતિની સાથે રહી કેટલાંએક વર્ષો વનનાં વનશ્રો અને પાદરાંઓનાં આહાર કરી, કેટલાંએક વર્ષો પાણીનું પાન કરી અને કેટલાંએક શબ વાયુ બક્ષણ કરી પવિત્ર પતિની સાથે ઉચ્ચ તપ આદ્યું હતું. આ મહાસતીને પ્રિયવ્રત અને ઉતા નાપાદ નામના બે પ્રભુ રૂપ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા હતા. આકુતિ, પ્રમુતી, અને દેવહુતી જેવી દેવતાઓ પણ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી કે જે આગળ ઉપર જગતને વંદનીય અને મહા સતીઓ થઈ છે. આ સદ્યો પ્રતાપ સાધ્વી શતરૂપાનોજ હતો. આવા કિત્ત માં જાળદોથી શતરૂપા પણ જગતમાં અદ્યત અને વિમળ થઈ ગયાં છે. ધન્ય છે સત્ય સ્વરૂપ શતરૂપા! વિષ્ણુપુરાણ.

વિશ્વવાહા.

આ પવિત્ર સ્ત્રીનો જન્મ અતિ યોગમાં થયો હતો. તેના પિતાનું નામ શું ? તેની મતા તથા તેના બાહનું નામ શું ? તે કાળ પણ અંધમાંથી જણા શકતું નથી. વિશ્વવાહાએ ઋગ્વેદ લલિતાના પાંચમા મંડળમાં જાન અનુવાકન વીશમાં સુવર્ણા સ્તોત્રમાં રચી છે તેથીજ તેને ધન્યસદ થઈ છે. આર્ય સ્ત્રીઓ ! તમે પણ અનું ઉત્તમ પ્રદાનું વિજ્ઞાન મેળવી તમારી કીર્તિનો પ્રકાશ પાડી વિશ્વવાહા વિદુષીની પેઠે સર્વે માનનીય બનેા ! ! ! • (વેદ)

ધોપાં.

આ વિદુષી કક્ષિવાન રાગની પુત્રી હતી. તેને પણ અપાલાની પેઠેજ રાગ પિતેના મહા રોગ થયો હતો. અપાલા અને ધોપાં તેમાં કેરેનાં અટકોજ હતો કે અપાલાને તેના પિતાએ કદાવી મુકી હતી. ધોપાને જે વળતે આ રોગ થયો ત્યારે તેનાં હૃદય થયાં નેદાનાં. પણ અન્વનીકુમારે આ રોગ મટાડ્યા પછી તેનો પિતૃક કર્યો. તેનો પિતા કક્ષિવાન જેના નામાંકિત હતો તેથી જ તેની કન્યા ધોપા પણ જગતમાં માનનિય હતી. પુત્રીની વિદ્યાર્થી તેના પિતા કક્ષિવાનનું મુખ સુંદર અને સ્વચ્છ થયું હતું. તેણે ઋગ્વેદની કેટલીએક ઋચાઓ રચી છે. આ પવિત્ર સતી વિદ્યા વીશારદ હતી. તેની પવિત્ર કીર્તિ આ જગતને પવિત્ર કરે છે.

વેદ.

વાગ્દેવી.

આ મહાદેવીના પિતાનું નામ અંબશુ ઋષી હતું. આ શુદ્ધ અને પવિત્ર સાધ્વીનું નામ વેદમાં મશહૂર છે. વાગ્દેવી એટલી તો ધર્મપરાયણ હતી કે તે પોતાના આત્મામાં બ્રહ્મની શક્તિનો અનુભવ કરી શકતી હતી. યથા નામા તથા ગુણાઃ નામ પ્રમાણેજ તે મનામાં ગુણો હતા. વાગ્દેવી તે એક ખરેખર વાણીની જનની હતી. તેમની વાચાની શક્તિ તે એક દેવીમુક્ત કે જે આપણા આખા હિંદુસ્તાનમાં ૭૦૦ શ્લોકનાં ચંડી મહાત્મયનો એક અંશ છે. તેથીજ તેની કીર્તિ અને તેનું નામ આ અવનિમાં આનંદને આપે છે. તેણે ઋગ્વેદની કેટલીએક ઋચાઓ બનાવી છે, કે જેમાં બહુ ગંભીરાર્થ સમાયેલો છે. તે જેતાં તેની વિદ્વતા કંઈ ઓછી જણાતી નથી. અને તેને સાક્ષાત સરસ્વતીનો અવતાર કહીશું તો પણ તે અયોગ્ય ગણાશે નહિ. ધન્ય છે વાગ્દેવી ! તમારી વિદ્વતાને ! ! !

વેદ.

ચુડાલા.

ચુડાલા સૌરાષ્ટ્ર દેશના રાજની કન્યા હતી. તેણે બાલ્યાવસ્થામાં પોતાના પિતાની પાસે આવતા ઋષી મુનિઓના મુખથી આ ભગ્વાન સંબંધી અને નીતિશાસ્ત્ર શ્રવણ કરીને ઉમદું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું તે જેવી શાસ્ત્રમાં સિદ્ધ હતી તેવીજ રૂપે અને લાવણ્ય યુક્ત હતી. ઇંદ્રને ત્યાં વસતી અપ્સરાઓ ચુડાલાને જે ઈ મોહ પામતી અને તેનાથી સર્વદા ડરતી રહેતી, દારણ કે ઇંદ્ર પ્રમાંધ હતા. આ કન્યાનું ગુણુગાન શિખિંધવજ રાજાએ સાંભળ્યું તેથી તેણે તેના પિતાની પાસે માગું મોકલ્યું તે તેણે 'કબુલ રાખ્યું' ને મોટી ધામધુમથી ચુડાલાનાં લગ્ન કર્યાં. શિખિંધવજ ચુડાલાની સાથે સર્વદા આનંદથી રાત્રિ દીવસ વિતાવવા લાગ્યો. ચુડાલાને નાની વયમાંજ વિદ્યાભ્યાસમાં પ્રીતી હતી; તેથી તે આજ પણ પોતાના પતિ શિખિંધવજની પાસેથી શાસ્ત્રો અને કળાઓનું શિક્ષણ સંપાદન કરવા લાગી. શિખિંધવજ પણ ચુડાલા પાસેથી સંગીત અને નૃત્ય આદિ વિદ્યા કળાઓ શિખવા લાગ્યો. આમ પરસ્પર રાજા અને રાણી સુખની લહરીમાં તન્મય બની ગયાં. આ દંપતીએ આનંદ કરતાં કેટલાંએક વર્ષો ગાળી કાઢ્યાં. આખરે તેણે

વિચાર કર્યો કે હવે કાળના ઝપાટામાંથી નાશ પામનારા આ મિથ્યા દેહથી વ્યવહાર કરનારા જીવના મરણને પાકેલા ફળ પડવાની પેઠે કોઈથી પણ અટકાવી શકાય તેમ નથી. મટે હવે જે પરતુ પ્રાપ્ત થવાથી ગમે તેવા સંકટમાં પણ મનસીક ખેદ ન થાય, તેવો પદાર્થ મેળવવા માટે પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે. આમ વિચાર કર્યા પછી તે જોડાએ મોક્ષ મેળવવા માટે વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ આદર્યો. ચુડાલા પણ પતિની સાથે રહી ઋષી મુનિઓની સેવા કરી વેદાંતનું નિર્મળ જ્ઞાન શ્રવણ કરવા લાગી. આમ દીવસે દીવસે અભ્યાસ કરતાં વિચાર થયો કે—દેહ તો જડ અને ચૈતન્ય વગરનો મૂઢ છે. અને અજ્ઞાન બાળક જેવા પણ આ દેહ મારો છે આમ કહે છે પણ હું તેમ કહેતી નથી. તેથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે આત્માથી દેહ ભિન્ન છે. અને તેતો નાશવંત છે. આવા અત્યુત્તમ વિચારો આવવાથી ચુડાલા બહુ હર્ષ પામવા લાગી; અને અસાર અને મોહક સંસાર તરફ તુચ્છ બુદ્ધિથી નિહાળવા લાગી, આવા અમૂલ્ય આત્મજ્ઞાનથી જે શાંતિમય સુખ સંપાદન કર્યું હતું તેથી તેમની સૌંદર્યતામાં પણ વધારો થયો હતો. રતુમાં ખીસતાં પુષ્પની પેઠે તેનું લાલુચુ દિન પ્રતિદિન વધારે ખીસવા લાગ્યું. આ જોઈને તેના પતિ શિષિધ્વજે પ્રશ્ન કર્યો કે—સુંદરી ! તારી શોભામાં દિનપ્રતિદિન વધારો થાય છે તે જોઈ મને જણાસા થાય છે કે તેનું શું કારણ છે ? ચુડાલાએ જણાવ્યું કે—સ્વામીનાથ ! એ બધો આપણા આત્મજ્ઞાનનો પ્રભાવ છે. સુખ ભોગવ્યા વગર પણ તેના ઉપભોગનો આનંદ હું મેળવી શકું છું. આ દેહ રાજમહેલમાં છે છતાં પણ હું પરશ્વલમાં વિચર છું. હું સુખ અથવા દુઃખ કોઈને પણ ધ્વજ તો નથી. તેમ દૈવયોગે કરી અનર્થો થયા છતાં પણ તેનાથી હાર પામતી નથી પરંતુ ભાગ્યેજ જે વસ્તુ આવી મળે છે તેટલાથીજ સંતુષ્ટ થાઉં છું. તે બધો આત્મજ્ઞાનનોજ પ્રભાવ છે. શિષિધ્વજ રાજા જરાક હસીને બોલ્યો કે—વહલી ! તમે વાત કરી તે સધળા સબંધ વિનાની કરી છે. તમારી બુદ્ધિ હજી કાચી છે તમે જે વાતો કહો છો તે બધી પ્રત્યક્ષ નહીં પણ અપ્રત્યક્ષ છે. સુખ ભોગવ્યા વગર પણ તેનો આનંદ મળવા વિષે જે તમે કહ્યું તે વાત માનનીય જણાતી નથી. માટે લૌકિક સુખ સંપત્તિને એકદમ ત્યાગ કરવો એ હું અર્થોર્થ માનું છું. આટલું કહી રાજા શિષિધ્વજ

જ રાનારો ગા. પછીથી ચુડાસા રાજના સંસારિક સુખના મોહ ઉપર પેતાના મન સાથે વિચાર કરી દહેવા લાગી કે--હવે રાજ્યનો સંસાર ઉપર જેવોને તેવોજ મોહ છે. તે મારા કહેવાનો બાવાર્ય સમગ્રયા હોય તેમ કંઈ બહાલુંજ નથી. આમ વિચાર કરતી તે પેતાના ગૃહ કાર્ય કરવામાં ગુંથણા વાદ ! ચુડાસા જેવી મહારાજની મહારાણી પણ હજારો ઘસ ઘસાઓ છતાં પોતે ગૃહ કાર્ય કરવામાં સાવધાન થઈ એજ તેનું નિરાભિમાન છું એજ તેનું ઉત્તમ જ્ઞાનસંપન્નને મેલક બન્યું છે.

એક વખતે આત્મજ્ઞાનને સમજનારી ચુડાસાને વિચાર થયો કે હું પણ દેવતાઓની પેઠે આદ્ય તન્મુદ્રાવાની શક્તિ સંપાદન કરુંતો હીર. તે ઉપરથી તેણે એકાંતમાં પલાસન વાળી શરીરને દદ રાખી ઘણા કાળ સુધી યોગબ્યાસ કરી, આદ્યશમાં જવાની ઉત્તમ શિદ્ધિને સંપાદન કરી. ધ ય છે ચુડાસા તરી યોગબ્યાસની શક્તિને !!

હવે શિશિવજી રાજને અસાર સંસારની મેલ માથાને મટાડનાર આત્મજ્ઞાન સંપાદન થયું નહોતું તેથી તે રાત્રિ દીવસ સંસારી દુઃખોમાં ડુબી જતોને શોક અને સંતાપથી મુંઝાવા લાગ્યો તેના મંત્રીઓ તથા પ્રધાનો તેને ઉપદેશ અને દૃષ્ટાંતો આપીને તેની પાસેથી રાજકીય કાર્યો કરાવતા. પછી રાજા શિશિવજી ગાય મુવર્ષુ આદિ અસંખ્ય દાનો અને પ્રતો કરવા લાગ્યો, દેવ તીર્થોમાં માત્રા વિશે કરવા લાગ્યો તોપણ તેના મનને સંતોષ થયો નહિ. ત્યાર પછી પોતની પત્ની ચુડાસાને દહેવા લાગ્યો કે--રતી ! મંત્રીઓ કાળ રાત્ર્ય સુખ ભોગવ્યું, અને સમગ્રા વૈભવોને પણ ભોગવ્યા, હવે મારું મન વનમાં ઘસ કરવા પ્રેરણું છે. કારણ કે વનમાં સુખ કે દુઃખ કશું પણ વેડવું પડતું નથી, એકાંત વાસમાં રહેવાથી જેવું 'મન પ્રસન્ન' રહે છે, તેવું હૃદયના રાજગદૈવમાં પણ સુખી રહેતું નથી. તેથી હું હવે દુઃખથી બરેલા રાજા વૈભવનો પણ ત્યાગ કરી વનમાં વિચરવાની ઇચ્છા રાખું છું. મારી આ ઇચ્છાને અનુશરી સ કારણકે કુલીન કાંતાઓ પોતાના કાંતની કમ્પાનુસાર રહી બતા રતી ઇચ્છાનો ભંગ કરતી નથી. આથી ચુડાસા બેસી કે--રવામી નાથ ! વસંત ઋતુને વિશે સુંદર લતાઓમાં ખીસેલી પુષ્પો જેમ અતીશય આનંદ આપે છે તેમ કાર્ય પણ પોત પોતાના સમયને

અનુસરી સર્વ દેખાય છે વનવાસ એ વૃદ્ધ હુડપો શોભે છે, નહિ-
જ્ઞાને મનમહેમ શોભે છે માટે આપણે જ્યાં સુધી તરૂણ છીએ
ત્યાં સુધી આપણે અહિંજ રહેવું જોઈએ. વળી રાજ્ય સમય વન-
ર અથવા પ્રજનનું પાલન કર્યા વગર વનવાસમાં થીયરે છે તો તેને
દોષ લાગે છે, એમ શાસ્ત્રકારો કહી ગયા છે. પ્રજનનું પાલન કરવું
એજ રાજાનો મુખ્ય ધર્મ છે. રાજાને માટે એથી ખીજો કેમ પણ
ધર્મ મોટો નથી. માટે હાલમાં વનમાં જવાને વિચાર માંડી વાળી
પુત્રવત્ પ્રજનનું પાલન કરો.

રાણીનાં આવાં સતોપજનક વાક્યો સાંભળી રાજા શિખિ-
ધ્વજ બોલ્યો કે—આત્મજ્ઞાનને જાણુનરી સતી ! તમારે મારા
કાર્યમાં વિદ્ય પાડવું એ સર્વદા અયોગ્ય છે માટે મને સુખેથી જવા-
દે. અને તમે રાજ્યમાં રહી સુખે પ્રજનનું રક્ષણ કરો તથા રાજ્ય
કારભારને ચલાવો. આ પ્રમાણે કેટલીક વાતચીત કરીને રાજા તથા
રાણી નિદ્રાવશ થયાં અર્ધરાત્રિ થઈ ત્યારે રાજા એકાએક પલંગ ઉ-
તરી કોઈ જાણે નહિ તેમ વનમાં ચાલ્યો ગયો અને મંદ
રાત્રીની પડોશમાં એક પર્ણકુડી બાંધીને રહેવા લાગ્યો.

પ્રભાત થતાં ચુડાલા જાગ્યો થઈ અને જુએ છે તો પોતા-
ના પતિને પતંગપટ્ટ દોડી નહિ આથી તે વિચારમાં પડી. પતંગપર
જેસી કાળવાર વિચાર કરી મનનાથે કહેવું લાગી કે—અરેરે ! મારા
પતિ ! આ અજાણને આ રાજ્યને તરૂદછ વનમાં ચાલ્યા ગયા.
હવે મારે શું કરવું ? હું અજાણા પુત્ર વળી અનાગ થઈ શાસ્ત્રીનાં
પણ કહ્યું છે કે સ્ત્રીઓને પતિ એજ પોતાનું દેવત અને પરમેશ્વર
છે. ચાલ જવ ! હવે હું પણ તેની પાછળ જઈ તેની શોધ કરી
તેને મળું. આવો વિચાર કરી ચુડાલા સૂક્ષ્મ રૂપ ધારણ કરી
આકાશ માર્ગે ઉડી, પરંતુ તેને સારાં શુકન થયા નહિ. આથી તે
જાવવામાં પતિ મળશે નહિ. આમ ધણી માછી રાજધાનીમાં આવી રહી.
શહેરમાં પણ રાજાજીને માટે લેણપણ શરૂ થયો હતો તે સમાવ-
વા માટે કહેતી કે—રાજાજીનો થોડા વખતને માટે ખહાર ગામ ગ-
યા છે. તો તે આવશે ત્યાં સુધી રાજ્યકારભાર હું સંભાળીશ અ
પ્રમાણે ચુડાલાએ અદાર વર્ષ સુધી રાજ્ય કાર્યભાર ચલાવ્યો. અ-
હિં રાજા શિખિધ્વજ મંદરાત્રીના ઘાડા અરણ્યમાં એકાંત જ
સ કરી પરમહમાનું ભજન કરવા લાગ્યો. રાજા વૃદ્ધપર્યાને સીધે લ

દન શાંત બની મર્યો હતો. અને વૈરાગ્યે તેના અંચળ મનને નિર્જ
ળ કરી નાખીને પોતાની વૃત્તિને પરમાત્મરૂપ કરી હતી. તેની વૃત્તિ
સાંસારિક સુખ ભોગવવા તરફ જરાપણ હતી નહિ. ધણાં વર્ષ અછી
ચુડાસા પોતાના પતિની રાહ જોઈને છેવટે પતિની પાસે જ્યાં માટે
રાત્રિને સમયે આકાશમાં ગઈ હતી. માર્ગમાં જતાં અનેક સૌભા
ગ્યના રાણાઓ મુક્ત એવી રૂપસુંદર ચુડાસાને કેટલીએક અપ્સર
ઓએ દીડી. આ સમયે ચુડાસાના હૃદયમાં અનેક પ્રકારના વિચારો
આવવા લાગ્યા. સંસારીક સુખે તેના જ્ઞાની હૃદય ઉપર પણ મોટી અસર
કરી તે વખતે તે કંપતા હૃદયથી બોલી કે-પ્રાણીઓનો સ્વભાવ
મૃત્યુસૂચી પણ બદલાતો નથી. મારા મનને રોકવા છતાં પણ તે ઉ-
ત્કંઠિત થયેલું છે. શું સાંસારિક મોહા હું હવે મારા પ્રિયતમને ક્યારે
મળીશ ? અરે ઓ મન ! તું આટલું બધું અધીરું શા માટે થાય
છે. તારો વિવેક ક્યાં ભસી ગયો. મારા સ્વામિનાથનો હવે વૃદ્ધ
અને માયા તૃણાથી મોહિત થઈ ગયા હશે તો પણ હું તેમને મ-
ળીને હું ધણા દુઃખાના મનોરથને પૂર્ણ કરીશ. આમ વિચારતી
વિચારતી તે મંદરાચળની નજીકમાં આવી પહોંચી. અને તેણે
જાણ્યું કે રાજાજીને યથાર્થ રીતે વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો છે. માટે આ
સમય તેને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપવો યોગ્ય છે. પરંતુ હું તેને
આ સ્વરૂપથી જ મળીશ તો તે મને પોતાની સ્ત્રી અને તરૂણ જા-
ણી તે ઉપદેશ અણુ કરશે નહિ. તેથી હું બ્રાહ્મણ કુમારનું રૂપ ધ-
રી રાજાને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કરું. આમ વિચારી તેણે બ્રાહ્મણના
પુત્રનું રૂપ ધારણ કર્યું, અને શિષ્યિવ્યજ પાસે ગઈ શિષ્યિવ્યજે
તેણે સત્કાર કરી બેસવા આસન આપ્યું, તે ઉપર તે બેઠી. અહિં
રાજા તથા બ્રાહ્મણ પુત્ર રૂપે ચુડાસા વચ્ચે કેટલીક વાતચિત થઈ.
રાજાએ પૂછ્યું કે આપ કોના પુત્ર છો ? તેના ઉત્તરમાં ચુડાસાએ
જણાવ્યું કે હું નારદમુનિનો પુત્ર છું. રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો કે હીક
ક્યારે મહારાજ આ અસાર અને મોહક સંસારમાં મનુષ્યને સુખ
દુઃખ થવાનું શું કારણ છે? તે કહે, બ્રાહ્મણ પુત્રે ઉત્તર આપ્યો-
નાજી ! સુખ અને દુઃખ એ મનના ધર્મો છે. તે આત્માના નથી.
પરંતુ અજ્ઞાનરૂપી અધારાથી તેઓને આત્માના માની લીધા છે.
જેને આત્મજ્ઞાન થયું છે તે કદી પણ સુખ દુઃખ બાધ કરી શ-
કતાં નથી. જ્ઞાન વગર મુક્તિ મળી નથી. માટે નરેન્દ્ર જ્ઞાનસંપાદ-

ન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પરંતુ તે પહેલાં મનને શુદ્ધ કરવાને માટે કમો કરવાની જરૂર છે. અને એ કમોથી જ્ઞાન સંપાદન કરવાની શક્તિ આવે છે. તમને પૂર્વે તમારી પવિત્ર પત્ની શુડાલાએ આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો હતો પણ તમેએ તેને હસી કહાડી હતી. અને તે ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો નહિ હતો. રાજા બોલ્યો તેમનો ઉપદેશ મેં વગર કહ્યેજ ગ્રહણ કર્યો. કારણ કે મેં રાજપાટ તથા વૈભવો તથા દધને આ વનમાં વાસ કર્યો છે. આજણ પુત્ર બોલ્યો કે-તમે બધી વસ્તુનો ત્યાગ કર્યો છે. પણ જે વસ્તુએ ત્યાગ કરવાથી તમારા શોકનો નાશ થાય તે વસ્તુનો તમે ત્યાગ કર્યો નથી. તમારે આ વનપરથી મમતા મૂકી દેવી જોઈએ. આથી રાજાએ વનની પણ મમતા તથા દીધી અહિં તે જન્મે સાથે રહેવા લાગ્યાં. અને શુડાલાના ઉપદેશથી રાજાને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો. અંતે તેણે પેત્રના કરકમળમાં રહેલી રૂદ્રાક્ષમાળાને સંબોધીને કહ્યું કે-હે રૂદ્રાક્ષમાલા ! તું મારી સાથે ધણો કાળ રહી. હું મંત્રોરૂપી અરણ્યમાં તરી સાથે સાથે ભટક્યો હવે હું વિશ્રાંતિ લેવા ઇચ્છા રાખું છું. આમ કહીને રૂદ્રાક્ષમાળાને અગ્નિમાં હોમી દીધી. ત્યાર પછી મૃગચર્મને કહ્યું કે-હે મૃગચર્મ ! તેં મને આજ દિવસ સુધી ધારણ કર્યો છે તેથી હું તારું ઉપકર માનું છું. હવે તું પણ મને તથા જ હે કમંડલુ ! તેં પણ મારી તૃપ્તિ પામવા સહાયતા કરી છે માટે હવે તું પણ વિદાય થા. આમ સર્વ ઉપસ્કરનો ત્યાગ કરીને રાજા આત્મજ્ઞાનની લહેરમાં ધુમવા લાગ્યો. એટલે શુડાલા કે જે અત્યાર સુધી આજણ પુત્રના રૂપમાં હતી તે પોતાનું અસત્ત્વ રૂપ બરી રાખતી સન્મુખ આવી ઉભી રહી. તેને જોઈ રાજા અસ્તિ થયા અને પછી પુછ્યું કે-તું અહિં ક્યાંથી ? ને કેટલા દિવસથી આવી છે ! શુડાલા બોલી કે આપ રાજ્ય છોડી અત્રે આવ્યા ત્યાર પછી કેટલોક કાળ રાજ્ય કરિબાર ચલાવી આપની પાસે આજણ પુત્રના રૂપથી રહી છું. આપને જુદી જુદી રીતે ઉપદેશ કરે છું. આમ પરસ્પર વાતચિત્ત કર્યા પછી જન્મે જણાં મળ્યાં અને શિષ્યિન્યજે શુડાલા પ્રતિ સ્નેહ ગરેલી વાણીથી કહ્યું કે--સુંદરી ! તેં કામસાંભિએ માનું ઉદાર મટે મદા પરિશ્રમ વેઠ્યો છે. અને અથાગ પરિશ્રમ કર્યો છે. માટે હું તને કેતી ઉપમા આપું ? કહીને કાંતાઓનો બોધ જે રીતે પોતાના પતિનો ઉદાર કરી શકે છે

તે રીતે ધર્મશાસ્ત્રો દ્વારા શક્તિ નથી. આમ દહી શિષ્યોના
ચુડાસાને ફરોન લેવી પરંતુ, કન્ય છે ચુડાસા તમારી આત્મના ।
શક્તિને ! ! !

ભોગવતીષ્ટ.

ઋકિમણી.

આ સતી વિદુલ દેશના રાજા ભીમકની પુત્રી. રૂપે,
ગુણે અનુપ હતી. તે દારિકાના રાજા શ્રીકૃષ્ણની પત્ની થાય. પ્રથ-
મ તેનાં જન્મ ચંદીરાજ શિશુપાળ સાથે કરવાનું તેના બાપ
ઋકમીએ નક્કી કર્યું હતું. ઋકિમણીની ઇચ્છા તેને વરગતી નહોત-
તી. છેવટે તેના પિતાએ જાનનો દિવસ નક્કી કર્યો. મગધ દેશથી
ચંદીરાજ સૈન્ય સહિત અધિ આગ્યો. ઋકિમણીના તો પ્રથમથી-
જ શ્રીકૃષ્ણ સાથે પરણવા ઇદ સંકલ્પ કરી રાખ્યો હતો. તેથી વિ-
ચાર્ય કે જાતે શ્રીકૃષ્ણ અને આવી લઈ જઈ નહીં વરે તો પ્રાણત્યાગ
કરીશ. આમ ધારી તેણે શ્રીકૃષ્ણને એક પત્ર લખ્યો. શ્રીકૃષ્ણ
અને ઋકમીને વર હતું તેથી શ્રીકૃષ્ણ પણ ઋકિમણીને પરણ-
વા આગ્રહ રાખતા હતા શ્રીકૃષ્ણને પત્ર પહોંચતાં તે અતિ આવ-
વા તૈયાર થયા. અહિં આવતાં વર લાગવાથી ઋકિમણી પ્રાણ
ત્યાગ કરવાની તૈયારી કરે છે તેટલામાં શ્રીકૃષ્ણે ત્યાં આવી ઋ-
કિમણીનું હરણ કર્યું. અને શાસ્ત્ર વીધીએ લેસ કર્યો. આ દંપતી-
માં દીન પ્રતીદીન પરંપર પ્રેમ વધવા લાગ્યો. ઋકિમણી પણ
પોતાના પ્રિયતમની અનેક પ્રકારે સેવા કરવા લાગી. ઋકિમણી
શ્રીકૃષ્ણ પર પ્રેમ રાખી પોતાનો ધર્મ બજાવવા આ જગતમાં અમર
જ્યોત પ્રાપ્તી ગઈ છે.

ભોગવત.

વિદુલા

આ વીરનારીનો જન્મ શાશ્વત વંશમાં થયો હતો. આ કુળ
ના માણસો દુસ્મનથી ડરી નહીં પાછી પાની કરે તેવાં નહિ હતા.
પરંતુ ક્યે જતાં સ્ત્રી પણ દેહની દરકાર નહિ રાખતાં ગુણમાં શત્રુ
સામે યુદ્ધ કરી વિજય મેળવવામાં તત્પર હોતાં. આ વીર વનિતા
નાં ક્ષેત્ર મેવડની દક્ષીણે આવેલા સૌવીર નામે પ્રાચીન રાજ્યના
રાજા સૌવીર સાથે કર્યા હતાં થોડા સમય પછી સૌવીર રાજા
મરણને શરણ થયો આથી વિદુલા વિધવા થઈ આ વીર ખતા-
ને સંજય નામે એક પુત્ર હતો. તેને તેના પિતા સૌવીરની ગાદી

નશીન કર્યો. પરંતુ હજુ આ કુમર જાળવયેનો તેથી તેનાથી ના-
ન્યતી વ્યવસ્થા બાબતે રજામાં નહિ ગળી મેઝર કોખમાં પડ્યો.
તેથી તેના આખા શહેરમાં અધાધુધી ચાલી રહી. આજ જોઈ દુઃ-
શ્વર્ગનો માં સિદ્ધ દેશ. રાજા સૌવીરના રાજ્ય ઉપર ચઢી આ-
વ્યો. આ ખબર રાજાના વિદુલાને પડી કે તેનું હૃદય સ્થિર રહ્યું
નહિ. આ વીરમાતા શાસ્ત્ર સંપત્તિ હતી, અને શુદ્ધિશાળી હતી તેથી
પોતાના પુત્ર સંજયને જોવાનીને કચું કે—પુત્ર ! શત્રુઓની સમી-
પમાં તું જન્મ પણ નીર્જનતા રાખીશ નહી. પગથી કચરતા જાતું
એ નીર્જનતા સીધારે છે. પરંતુ પગવતી કચરતાં મનુષ્યો મનુષ્ય
પણને યોગ્ય નથી. આપણે ક્ષત્રી છીએ; અને નાગીયા શાસ્ત્રવત
વંશમાં આપણો જન્મ થયો છે. આપણા વંશજોએ દુશ્મનોની પા-
સે કદીપણ નિર્જનતા ખતવી નથી. માટે તું નિર્જનતા ખતાવી આ-
પણા નિષ્કંઠક કુળને કલક્રીત કરીશ નહિ. તું જરા પુરુષવતે બૂ-
લી જઈ પુદ્ગમાં જૈનઓની પેડે છુટી રહીશ નહિ. તું પુરુષ છે તો
દુશ્મનોની સમીપમાં તારું પુરુષત્વ દેખાડી મહાન પુરુષની નામનાને
યોગ થા. આ સૃષ્ટિમાં અસંખ્ય મનુષ્યો છે. પરંતુ તેઓમાં જે પુ-
રુષ નામનાને યોગ્ય નથી તે શું મનુષ્ય છે ? કદી નહી. હવે તું
શત્રુથી શત્રુની સમીપ લડવા જા. આગળ જતાં તું દેવ નામથી પૂ-
જાઈશ. વીરુલાના આવાં વાક્યોથી સંજયને સારી અસર થઈ
તે એનું લઈ એકદમ રણસંઘામમાં નિદાય થયો. સંજય માતાની
આપેલ દિગ્મતથી રણમાં તો ગયા પરંતુ તેનું બચનક હૃદય કહોર
થયું નહિ હતું. તે થોડીવાર પછી મૃત્યુના બચે કરી રણમાંથી એકદ-
મ મૃત્યુના બચી નક્ષીને ઘેર આવ્યો આથી શત્રુઓએ ભૂતકાંઠ
કરીને ત્રાસ વર્તાવી મૂક્યો તેથી આખું સૌવીર કંપવમાન થઈ
રોગ લાગ્યું. સંજય ઘેર આવી પેતાની માતા ન જાણે તેમ તમ-
નગ્રહમાં જઈ સતો સૌવીર શહેર ધનમાલથી બરપૂર હતું; તેનું
સર્વસ્વ ભુટાન ગયું. સંજયના બગી આવ્યાના ખબર જાણીને તે
ની માતા વિદુલાએ દોષાયમાન ન થતાં ધીરજ રાખીને વિચાર કર્યો
કે—હજુ પણ શત્રુઓને હાંસી કરાડવાનો વખત છે. માટે કંઈપણ
યત્ન કરવો જોઈએ એમ ધારીને તે કપાસ શોધવા લાગી. તેનું
હૃદય બહુજ દૃઢ હતું તે નિર્જનતાને ધીક્ષસ્તી; અને તે કહેતી કે શું
મારું હૃદય ખીજતી શુભામગીરી કરશે ? કદી નહિ પરાયની સેવા

કરતાં મરવું એ બહેતર છે. હું કોઈની પાસે માફ મસ્તક
 નમાવીશ નહિ. પરંતુ તેઓ મને નમે એવો મત કરીશ.
 હું કોઈની પાસે બિશ્વા માગીશ નહિ પરંતુ બીજાને બી-
 શ્વા આપીશ. વળી તેણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે—પુત્ર
 સંજય ! આજ આપણું રાજ્ય ક્ષત્રીઓએ છતી લીધું છે કાલે
 તારે રસ્તામાં બીખારી થવું પડશે. માટે બપ પામીને તારું નાજ્ય
 આ માટે જવા દેજે ? અગ્નિમાં દહન કરવાની સક્તિ છે. તે આદિ
 તો આખી પૃથ્વીને બાળી બસ્મ કરશે. તેથી શું અગ્નિથી વ્યવહાર
 બંધ કરવો ! દુરમનો ગમે તેવા બળવાન હોય તથા હારીને પાછું
 આવવું એ ક્ષત્રિયને હાજતું નથી. પોતાના દેહની આશા છોડીને
 શત્રુઓના હાથથી મરીશ કે તેઓને મારીશ એવી મંત્ર સાધનામાં
 તપર થા. હવે વિજય કત્રીશ નહિ. દેશનું રક્ષણ કરવા માટે દેહ
 ની દરકાર નહિ રાખતાં દુરમનોને દળવામાં તત્પર થા. તુમ્હ પ્રાણને
 વહાલો કરો કર્તવ્ય કર્મથી વિમુખ બનીશમાં આથી સંજયનાં
 મનમાં કાંઈ અસર થઈ નહિ. તેણે માતાના પગમાં પડીને ક્ષમ
 માગી કહ્યું કે—માશ ! મારું શરીર શત્રુઓના બાણથી વિધાઈ
 ગયું છે. હવે હું વ્યુસંગ્રામમાં જઈશ તો તમેને મગીશ નહીં
 દારણુકે પ્રાણ જવાની હવે તૈયારી છે તમેને પુત્ર વહાલો હોય
 તો હવે મ્હારીને યુદ્ધમાં જવાની આજ્ઞા કરશે નહિ પુત્રનાં આવાં
 વચનોથી પણ વિદુલાને કંઈ અસર થઈ નહિ. તેણે દૂરીને પુત્રને
 કહ્યું કે—હૈ સંજય ! પુત્ર સ્નેહ પ્રત્યગ છે પરંતુ કર્તવ્યની પાસે
 તે કંઈજ નથી. હું પ્રત્ર સ્નેહ જાણું છું તેમ કર્તવ્યને પણ સમજું છું.
 કાલે તું આવતો માટે નીચ માણસોનું દાસત્વ સ્વિકારીશ એ મારા-
 થી જોઈ શકાશે નહિ. માટે તું કરી સાવધાન થઈ પ્રયત્ન કર. તો
 તે મનોરથ સફળ થશે. તું સૈવીર વંશમાં કાંઈરપણું દર્શાવે તો
 લોકો મૂને પણ તુલ્ય માનશે. વિદુલાના આવાં વાક્યોથી કયા
 મોહોટા કાયરો પણ શરતેન ન ચડે ? ચડેજ, આથી સંજયે
 માતાને કહ્યું કે માશ આ પ્રાણ જાય તો પણ બધે પણ આ રા-
 જ્ય જવા દમ્પશ કે આપના હિત વાક્યનું ઉલ્લંઘન કરીશ એ કદી
 જનશે નહિ. આમ કહી તે રણમાં ગયો. આદિ સંજયને પાછો
 આવેલો જોઈને સૈવીરના લશ્કરમાં નવું જીવન આવ્યું. પછી મહા-
 યુદ્ધ ચાલ્યું. તેમાં અતિ સંજય એ સંજય જયવાન બન્યો.
 શત્રુઓ તેનાથી ત્રાસ પામી ન શકી ગયા.

સંજ્ય એક વાર હારીને વીણે મ્હોઢે ઘેર આવ્યો હતો તે
આજે હરતે અને સુંદર મુખે સહેરમાં આવ્યો. ઘેર આવતાં માતા
ચિદુલાના પગમાં પડ્યો. ચિદુલાએ તેને વધારી લીધો ધન્ય છે
ચિદુલા ! ! ! તારી વીરતાને ! !

વીરવનિતા

મુલોચના.

સતી મુલોચના શેષનાગની કન્યા. તે લાંકાના ભડ બૂપ
ત્રિ રાવણના યુવરાજ ઈંદ્રજીતની પત્ની થાય. મુલોચના મુલે
આનુપમ હતી. તે પતિની આજ્ઞાને અનુસરીને તેમની સેવા કરવામાં
નમ્રપર હતી. તેમજ સાસુ અને સસરા અને નવુંદ તરફ સ્નેહથી
વર્તતી. રાક્ષસ કુળમાં આજ્ઞાં છતાં તેનો સ્વભાવ સૌમ્ય રહ્યો હતો.
શયુર કુળમાં અને લાંકામાં ધણીવાર જ્યારે દનિષ્ઠ કર્યો થતાં ત્યારે
સતી મુલોચનાને તે વિષે અનુકંપા ઉપજતી હતી. દેવતાઓ,
ઋષિઓ અને ગરીબો ઉપર વારંવાર જીક્ષ્મ થતો હતો. ત્યારે મહા
રાણી મંદોદરી અને સાધ્વી મુલોચના એવાં દુઃખી જનને આ
આસન આપતાં. સાધ્વી મુલોચના પતિભક્તિ પગાયણ અને દનિષ્ઠ
રાક્ષસ કુળમાં શોભારૂપ સ્ત્રી હતી. જ્યારે તેમનો સસરા લાંકાને
રાજ રાવણ સીતાજીને હરી લાવ્યો, ત્યારે સાધ્વી મુલોચનાએ
પીતાના પ્રાર્થેશ ઈંદ્રજીતને કહ્યું કે—પ્રાણનાથ ! સીતા સમાન
સતીને તમણે પીતાજી હરી લાવ્યા છે; એ તૈણે મ્હોટો અપરાધ ક
ર્યો છે. જનક પુત્રી અને રામચંદ્રની પત્ની જે સાક્ષાત લક્ષ્મી
મંજુલય છે તે ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી તેથી આ રાજ્ય. પાયમણીને પાયશે
એટલુંજ નહિ પણ આખા કુળનો નાશ થશે. કારણકે શાસ્ત્રકારો
કથી ગયાં છે કે પરઝાંની અભિલાષા રાખનારના કુળનો વિનાશ થશે.
માટે હે પ્રાર્થેશ ! તમારા પિતા કુળનો ક્ષય કરશે. આવાં વાક્યો
સાંનળી ઈંદ્રજીત કહેવા લાગ્યો કે— વૃહાલી ! તું સત્ય વદેછે પરંતુ
તે મારા પિતા છે તે બધું ભૂંડું કરેનો પણ મારાંથી કંઈ કહેવાય
નહિ. હું બધું જાણું છું પશુને સખજું મનમાં રાખ્યા ક્રમર આજે
તેમ નથી. હાલ કરો ઉપાય નથી જો જીએ કાંઈ હોયનો હુ તેને
તરતજ દંડ દઉં. માટે તું શોક તજ દઈ બાંધી હશે તેમ જશે એમ
માની મુખેથી હજારની આશાવના કર આ પ્રમાણે વરવધુ વચ્ચે પર
રપર વાતચીત થઈ. રામચંદ્ર સમાહ કરી સીતા રામને પાંખ સોંપી

દેવાની સલાહ દેવા રાવણ પાસે અંગદ આવ્યો. પણ તેણે તે ગણધર્મી નહિ અને અંતે મોટું યુદ્ધ આદર્યું.

આ યુદ્ધમાં એક પછી એક તેના બળવાન સંબંધીઓ, બંધુઓ અને પુત્રો વીર ધર્મને અનુસરી રણમાં પડવા માંડ્યા. કુંભકરણના મરણ પછી યુવરાજ હંદ્રજિતનો વારો આવ્યો અને તે મોટા બળવાન સૈન્ય સાથે રણે ચડ્યો. રણમાં પહેરી બ્યારે તેણે સુલોચનાની અનુજ્ઞા માંગી ત્યારે તે વીરપત્નીએ રણમાં હાક બોલાવી વિજય વર્તાવીને વહેણ પાછા વળવાનું કહી શીખ દીધી. રણસંઘામમાં રામચંદ્રનો લઘુ બાંધવ લક્ષ્મણ તેની સામે ચડ્યો. મહા ધોર યુદ્ધ થયું; અને હંદ્રને જીવનાર હંદ્રજિતે પોતાના વીરત્વને શોભા અપાવે એવું રણકૌશલ્ય દેખાડી આપ્યું છતાં આખરે લક્ષ્મણે તીક્ષ્ણ બાણોએ તેનું શરીર વીંધી નાંખ્યું. અને મહા તેજસ્વી બાણથી તેનાં મસ્તકનું અને જમણી જૂનનું છેદન કર્યું. રાવણની સેનામાં હાલાકાર થઈ ચડ્યો.

આ વખતે સતી સુલોચના પોતાના મહેલમાં એક હિંદોળામાં બેઠી હિંચકતી પોતાના પતિની પ્રતીક્ષા કરતી બેઠી હતી. તેટલામાં તેના પતિ હંદ્રજિતની જમણી જૂન કે જે યુદ્ધમાં કપાઈ હતી તે જગે ચોકમાં આવી પડી. હાથ આગ્રીને ચોકમાં પડવાના ધગધગાટથી સુલોચનાનું હૃદય કંપ્યું. તેણે દારીઓને શું પડ્યું તે જોઈ આવવા સૂચવ્યું દારીઓ જોઈ આવી પણ આ માડી ખખડે આપવા કેળું મન કમુલ થયું નહિ આથી સુલોચના પોતેજ આ બનાવ જોવા માટે ગઈ ત્યાં પોતાના પતિનો હાથ જોતાં વિનંદનથી પર ઢળી પડી. થોડીતરે રાંચ આવતાં તેણે રૂદન કર્યું અને બોલવા લાગી કે મારા જીવનના સ્તંભ! લક્ષ્મણી માંડી મેં તમારો આશ્રય લીધેલો છે માટે જે ખરેખર હોય તે અત્યારેજ જણાવજો. વળી દારી તરફ જોઈ તેને કહેવા લાગી કે ચાલ સખી! તું કલ્પ અને કાગળ લાવ. સ્વામીનાથ પરજોડના પ્રવાસી થયા હશે. તો મારે તેમની પાસે જઈ ઝટપટ મળવાનું છે. સતીના શત્રુ કરી સ્વામીના હાથથી લખાયું કે મારું મસ્તક શ્રીરામચંદ્રજીની પાસે છે. આ અક્ષરો વાંચીને તે મસ્તકગત થઈ. મસ્તક વળતાં તે રામચંદ્રની જાણી તરફ આવી. અહિં શ્રીરામચંદ્ર અને વાનરો રામચંદ્રને

ધન્વજિતનું મતક દેખાડી તેમના પરાક્રમ વિશે વાત કરતા હતા તેટલામાંજ સતી સુલોચનાનું આગમન થયું. સુલોચના એ અહિં આવી પતિના મસ્તકની મામણી કરી અને તે રૂદન કરવા લાગી કે હે સ્વામિનાથ ! અત્યારે જો મારા પિતા અહીં હાજર હોત તો તમારી આ રિયતિ થાત નહિ, આ વાક્યો સાંભળતાંજ તે મસ્તક હસી પડ્યું. કારણકે પરમોક્તા પ્રવાસથી તેને જણાયું હતું કે સુમિત્રાનો પુત્ર લક્ષ્મણજી રોપનો અવતાર છે. અને તે મારો છેદ કરતા છે. આ સંધળું વૃતાંત વાનર સૈન્યે આ મસ્તકના હા-સ્પર્શી બન્યો આ સુલોચના સતી છે એમ ધારી શ્રીરામચંદ્ર પાસેથી મસ્તક અપાવ્યું. સુલોચના પતિનું મસ્તક લઈ સમુદ્રને કિનારે ગઈ. હાં ચિત્તા ખડકી સ્વામીનું મસ્તક ખોળામાં રાખી પ-ગના અંગુડામાંથી અગ્નિ પ્રકટાવી બળી મુક. ધન્ય છે સતી સુલોચના તમારી પતિ પ્રત્યેની ભક્તિને !!!

રામાયણ.

મરીચી.

આ શરી સતી મરીચી એ સિકિમ દેશના રાજના પ્રધાન યશલાલસિંહની પુત્રી થાય. મરીચીના પિતાનો જન્મ લેપચ્યા કુળમાં થયો હતો, લેપચ્યા જાતિના માણસો ઘણા સૌંદર્યવાન, મા-યાળુ અને નમ્ર હોય છે. તેઓનું હૃદય પ્રેમથી અને રહેમથી પ્રક-લીત રહે છે. તેઓ હમેશાં પક્ષપર.કંકાસ નહી કરતાં પ્રીતી અને સંપથી રહેવું એને શ્રેષ્ઠ માને છે. તેઓ મરતાં સુધી પશુ પોતે કોઈના તાબેદાર બનતા નથી. આવા ઉમદા કુળમાં મરીચીને જન્મ થયો. એ આતી દેખાવડી સ્ત્રી હતી. તે વીશ વર્ષની થઈ ત્યારે પવિત્ર મને કરી બુદ્ધદેવના મંદીરમાં દેવ સેવા કરવામાં લા-ગી. તેના પિતા યશલાલસિંહે તેને સારું શિક્ષણ આપ્યું હતું. તેણે પોતાની ઇચ્છાથી મંદીરની કુમરિકા શ્રેણીમાં પોતાની પુત્રીને જોડી હતી. મરીચી સંસ્કૃત અને હોંદી ભાષા શીખી હતી. પુત્રી મરીચીને તેના પિતા યશલાલસિંહ ધણોજ ચાહતો હતો; અને તે મરીચીના વિચારથી કદી પણ વિરૂદ્ધ થતો નહિ, અને તેને પોતાની પુત્રી વીણે બરોબર ખાતરી હતી કે મરીચી કદી પણ ખ-નાબ કામ કરે અથવા અનીતી આચરે તેવી વધી. અને એ માટે તેણે ધણી ધણી વખત ખાતરી કરી જોઈ હતી. એ દેશમાં એના

રીસજ ચલે છે કે કન્યા યોગ્ય ઉમ્મરની થાય કે તે પોતાની મર-
જ પ્રમાણે કામ કરી શકે છે તેમાં કન્યાના મા બાપે આડું આવ
વું નહીં જોઈએ. મરીચીનું હૃદય પવીત્ર પ્રેમથી ભરપૂર હતું.
આ અમળા પર્વતપર રહેનારી અને પ્રાચીન રહીત હતી તે પો-
તાના શીલનું રક્ષણ કરવામાં બહુજ કુશલ હતી, આ વેશના લોકો
જુલમ કદી પણ સહન કરી શકતા નહિ. એ લોકો પોતાનો જન
જતાં સુધી પણ પોતાની સ્વતંત્રતા હાડતા નહિ. અને દુરમનની
છાતીમાં છરી મારવામાં કદી પણ સંકુચિત થતા નહિ. મરીચીએ
પોતા પ્રત્યે પાપ બુદ્ધિ રાખનાર પ્રાચીન લોકોના પેટ ચીગી પછા
હકારી દીધા છે. તે દેશની દાંતાઓને આવી છરીઓ રાખવાને જ-
ર નથી પણ જરૂર જણાય તો રાખવાને સર્વને હક છે; પરંતુ
મંદીરમાં રહેનારી કન્યાઓએ પોતાના શીલના રક્ષણ માટે તેઓ-
ના અંગોડામાં એક છરી રાખવા જરૂર હોય છે. એક દીવસે મ-
રીચી પોતાની સાહેલી સાથે દ્વિવા ગઈ હતી. પછી ફરીને ઘેર
આવી ત્યારે પડશાળમાં કોઈ સાહેબ દ્વરેલો હતો. તેની સાહેલી થા
કી ગઈ હતી. તેથી તે ઘરમાંજ ગઈ પરંતુ મરીચીને પેલા
સાહેબે બોલાવી તેથી તે નીડર થઈ તેની પાસે ગઈ.
મરીચીને જોઈ સહેબ બહુજ ખુશી થયો હતો આ
સાહેબને મરીચીએ એક મંદિર લૂંટવામાં જોયો હતો તે સાહેબ
તેને કહેવા લાગ્યો કે. અમે દેશના રાજા થઈશું તું મરી સાથે આવ;
હું તને ઘણું સુખ આપીશ. તે તેણીને ભોળવવા તથા બચ બતા-
વવા લાગ્યો અને તે સાહેબે તેણીને લાલચ પણ ઘણી બતાવી.
પરંતુ મરીચીએ તેનો કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. પછીતે સાહેબ
તેણીની નજદીક આવવા લાગ્યો પરંતુ તે દુર ખસી ગઈ સાહેબે
એકદમ તેણીને પકડી લીધી, મરીચી બળ કરી તેના હાથમાંથી
છુટી બીજી તરફ જતી રહી. તેમ છતાં પણ આ પાપી તેની પાછળ
ગયો ત્યારે મરીચીએ ક્રોધ કરીને કહ્યું કે— દુષ્ટ! મારા શરીરને
હાથ અડાડીશ તો હું તરતજ તેના ફળને સ્વાદ અખાડીશ. સાહેબ
ઉન્મત્તનો પેડો બેઠ્યો— સુંદરી! તું હાલમાં મદદ વગરની છે તો
તારી વારે કોણ આવશે. આટલું કહી મરીચીને પકડી. તેણીને
ઘણું બળ કર્યું પણ તેના હાથમાંથી છુટી શકી નહિ, થોડી વારે
પોતાના શીલનું રક્ષણ કરવા જે છરી પોતાના માથાના અંગોડામાં

ધુપારી હતી તે કળાએ કરી કાઢી લીધી અને નિર્ભય પણ તે દુષ્ટની
 જાતીમાં ભોરી. આ પાપી સાહેબ મોટી ચીમ પાડી ભોંયપર પડ્યો.
 એટલે તે નિડરપણે ઘરમાં ચાલી ગઇ. આહા ! ધન્ય છે વીર વનિતા
 મરીચી : તે બહાદુરીથીજ તારા શીશનું રક્ષણ કર્યું છે. ખરેખર
 સ્ત્રીઓના સતીત્વ સરળી આ દુનિયામાં એકપણ અમુલ્ય ચીજ નથી.
 જેઓ પોતાનું સતીત્વ જાળવે તેજ સ્વર્ગ સમા. મુખને પ્રાપ્ત થાય
 છે આવા કારણે માટે ચાકતાં સામા માણસનોજ નાશ કરવો એ
 અન્યાય કે પાપકર્મ નથી એમ અનેક શાસ્ત્રો સિદ્ધ કરી આપે છે.
 આજ સુધી ઘણી શ્રદ્ધ સતીઓએ પોતાના સતીત્વનું રક્ષણ કરવા આ
 પ્રમાણે પ્રયત્ન કર્યો છે. મરીચીએ પોતાના શીશનું રક્ષણ કરવા જે
 કર્યું તે ઘણુંજ સાફ કર્યું છે અને આ કૃત્ય માટે તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. આ
 બનાવ બન્યા પછી બીજે દિવસે અંગ્રેજ લોકોએ સિદ્ધિમતાને દરવાને
 અને જાળ ભેદો રચવા માંડ્યા અને ત્યાંનું મંદિર લૂંટ્યું તેનું વેર લેવાને
 માટે ઘણી સ્ત્રીઓ હથિયાર ધારણ કરી ત્યાં ગઇ હતી. મરીચી
 પણ તેમાં સામેલ હતી અંગ્રેજ સેનાપતિ ઘોડેસ્વર ચમ્પ રણસંઘ્રામ
 માં ગયો તેણે પોતાનું લશ્કર મરેણું નિરમ્બ્યું. ત્યાંથી જરા આગળ
 ગયો તો ત્યાં તેથી પણ વધારે મોટાં રજવાનાં જોયાં. ત્યાંથી તેણે
 પોતાનો ઘોડો આગળ ચલાવ્યો તેટલામાં ઘોડાનો પગ લપસી જવાથી
 તે પડ્યું નીચે પડ્યો. ઘોડીયારે તેનાજ પગમાં એક તીક્ષ્ણતીર પાડ્યું.
 તે બંધો જોના આખા શરીરમાં અગ્નિ કરી છતાં પણ તે નિર્ભય
 પણે ઉઠી ચાલવા લાગ્યો. તેટલામાં તો તેણે મરીચીને લગાઇમાં
 આવતી જોઇ. તેના હાથમાં ધનુષ અને બીજા હાથમાં કટાર હતી
 આવી રીતે તેને આવતી જોઇ અંગ્રેજ સેનાપતિ બચ પામ્યો. તે
 પોતાના હાથમાંથી તરવાર ફેંકી દઇને બોલ્યો કે— વીરકન્યા ! મેં
 મારાં સંઘર્ષાં હથિયારનો ત્યાગ કર્યો છે. હવે તમે જાણી થયેલા
 નિપાત ઉપર તરવાર ઉગામશો નહિ. મરીચી બોલી— દુટ ! તે
 દિવસની જુદીની વાતને યાદ કર. તે દિવસે કયા અપરાધે કરી
 મંદિરના ધર્મગુરુઓ મધે જુલમ ગુજાર્યો હતો. આટલું કહેતાં તે
 વીરબાબા તેની પામે આવી પહોંચી. તેથી તે સેનાપતિ બોલ્યો કે
 —હે વીરકન્યા ! અમે અતિ અધમ છીએ. તો પણ અમેતો
 બચાવે. હવેથી અમે એવું કર્મ કદીપણ આદર્યું નહિ. મરીચી
 બોલી—હે પાપાંડી ! મારી નાખે તેવાં જનવરુને જાળમાં પકડી

કોણે કોણું છે. ઝેરી નાગને સાણસામાં પકડવા પછી કોણ કોણ-
નાર છે ? હે દુષ્ટ! આજ કટારથીજ તાર અકાળ મૃત્યુ થશે. સેના
પતિ બોલ્યો કે વીરબાળા ? છાતી ચીરવાને આપ મુખત્યાર છો.
પરંતુ હું તમારી પાસે માત્ર એકબિલા માગુ છું. મરીચી- મારી
પાસેથી તમે શી બિલા માગવાના છો ? તમારા અમણિત અપનાધો
ને ક્ષમા કરો તે બિલા આપીશ, પરંતુ તમારી છાતી ચીરી વગર
રહેનાર નથી. સેનાપતિ આજની લડાઈ કોણે કરી ? તમે કોનાં પુત્રી
અને તમારું નામ શું છે ? તે હું જાણવા ઇચ્છુ છું. મરીચી--
મંદિર વામીની સ્ત્રીઓને હાથે તમારા સંઘળાં સૈન્યનું મરણ થયું છે
હું યશલાલમિંહની પુત્રી અને મારું નામ મરીચી છે, સેનાપતિ-
હવે તમારી મરણ હોયતેમ કરો, આથી મરીચીને ક્યા આવી,
અને કટાર ભોંયપર ફેંકી દઈ બોલી કે જાઓ સાહેબ ? હું તમોને
મારી આપું છું ફરીને આ પ્રદેશમાં કદિ આવશે નહિ આટલું કહી
સેનાપતિની સાંને મળી ત્યાં ખુશી થયાં. ધન્ય છે વીરબાળા તારી
વીરતાને !!!

વીરવનિતા.

મહાશ્વેતા.

આ સતીના પિતાનું નામ હંસ અને માતાનું નામ ગૌરી હતું
તે પોતાના માતા પિતાની સાથે હેમકૂટ પર્વતપર આનંદથી ઉછરી
હતી. ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહાર જ્ઞાન તેના પિતા તરફથી તેને દાય-
જમાં મળ્યું હતું. વારંવાર ઋષિ મુનિઓની સેવા કર્યાથી તેની
નિર્મળવૃત્તિ શોભતી હતી, એક વખતે વસંત ઋતુ આવી ત્યારે
મહાશ્વેતા પોતાની માતા અને સખીઓ સાથે અચ્છોદ સરોવર પર
સ્નાન કરવા ગઈ ત્યાં સખીઓની સાથે વનની ઘાટાઓ અને સુંદર
પુષ્પ પર્ણવો જોતીજોતી ફરતી હતી તેટલામાં તેને ઉમદી સુગંધ
આવી. આથી તે આગળ ચાલી અને જોયુંતો એ મુનિ કુમારો તેની
દૃષ્ટિએ પડ્યા. એમાંના એકે પોતાના કાનપર પુષ્પમંજરી ખોસેલી
હતી તેથી તે સુગંધથી સુરાસિત થયો હતો; જન્મે એક બીજાના રૂપ
પર મોહી પડ્યાં. પછી મહાશ્વેતા લજ્જિત મુખે તે મુનિ કુમારના
મિત્રને પૂછવા લાગ્યાં--કે આ તમારા મિત્ર કોણ છે ? કોના પુત્ર છે
અને આ પુષ્પ મંજરી ક્યા વૃક્ષની છે, તે યુવકે ઉતર આપ્યો કે
આ મારા મિત્ર શ્વેતકેતુ મુનિના લક્ષ્મીથી ઉત્પન્ન થયેલા પુત્ર છે,

તેનું નામ પુંડરીક છે. તેના કથું પર ખોસેલી પુષ્પ મંજરી પારિ-
વ્રતકની છે. તે નંદતરવનના દેવતાઓએ તેમને અર્પણ કરેલી છે.
આમ વાત ચલતી હતી તેટલામાં પુંડરીકે ત્યાં આવીને મહાશ્વે-
તાને કથુંકે- હ્યો તમને ગમતી હેયતો તમે તમારા કાનમાં પહેરો
એમ કહીને પુંડરીકે તેના કાનમાં પહેરાવી. પરંતુ કામના પરાધી
ન પશુને લીધે તેની માળા હેડે પડી ગઇ. તે પશુ મહાશ્વેતા એ એક
દમ પહેરી લીધી. અને પુંડરીકને પ્રણામ કરી હેમકુટ તરફ જતી
પોતાની માતા પાછળ જવાને ત્યાં આવી માળા પડી ગઇ. તેથી મિત્ર
પુંડરીકને કપકો આપ્યો. એટલે મહાશ્વેતાના મનમાં વસેલો પુંડ-
રીક બનાવટી કોષ કરીને મહાશ્વેતાને કહેવા લાગ્યોકે-તમારે
મારી માળા આપ્યા વગર જતું નહિ, માળા આપીને પછી જાએ.
એટલે મહાશ્વેતાએ પોતાનો એકાવલી દાર ઉતારીને પુંડરીકના
કંઠમાં નાંખ્યો. છતાં પશુ પુંડરીક તેને ઓળખી શક્યો નહિ બીજી
તરફ મહાશ્વેતા અચ્છોદ સરોવરમાં નાહીને પોતાની માતા પાસે
આવી. પરંતુ તેણીનું મન પુંડરીકની પાસે રહ્યું. એટલામાં તેની
એક દાસીકે જે પાછળ રહી હતી તે એક પત્રિકા લઇ આવી તે
પત્રિકા મહાશ્વેતાને આપીને કથું કે બેન ! તમને જોશે પોતાના
હરત કમળથી પુષ્પ મંજરી પહેરાવી હતી, તેજુજ આ પવિત્ર
પત્રિકા મોકલાવી છે. મહાશ્વેતા અનેક મનોરથોની વચ્ચે અથડા-
તાં મોટા હર્ષથી તે પત્રિકા વાંચીને વિશેષ અધીરી થઇ પડી; અને
તે વિષે દાસીની સાથે વાત કરવા વળગી. તેટલામાં કોઇ મુનિકુમારે
તેના બારણા પાસે આવીને મહાશ્વેતાને પોતાના આવવાના સમા-
ચાર પહોંચાડ્યા. કે તત્તજ મહાશ્વેતાએ તેને અંદર બોલાવ્યો.
આ મુનિકુમાર પુંડરીકનો મિત્ર કપિંજલ હતો તેણે પોતાના મિત્ર
ની દુર્દશા મહાશ્વેતાને નિવેદન કરતાં કથું કે મારા બધા ઉપદેશો
નિષ્ફળ ગયા; પછી હું તમારી પાસે આવ્યો છું તમારા સમાગમ
વગર પુંડરીકના પ્રાણ બચે એમ, તને જણવું નથી શકી મહા-
શ્વેતા ત્યાં જતી. એટલામાં સખીદાર અગર આવ્યાકે માંજ આપની
પાસે આવે છે આ સમાચાર મનમાં કપિંજલ મત્રસાટમાં
પડી મયો અને મહાશ્વેતાની આજ્ઞા લઇને ત્યાંથી આત્રતો થયો.
માતા આવી મયા પછી મહાશ્વેતાએ પુંડરીકની પાસે જવા
તૈયારી કરી અને રાત્રિ પડીકે શણગાર સજ્જ પોતાની સખી તરફ આવ્ય.

ળી સાથે પુંડરીકની પાસે જવા નીકળી, બીજી તરફ પુંડરીક પણ મહાશ્વેતાના મુખ દર્શનને તણસતો તણસતો છેવટ મંથુ પામ્યો. મિત્રના મરણથી કપિંજલ છાતી ફાટ રૂદન કરવા લાગ્યો. હાંમેર ભેટવા આવતી મહાશ્વેતા ના આનંદમાં શોક સમાધ રહ્યો તેણે પણ પણ ચાતી ફાટ રૂદન કરવું શરૂ કર્યું અને ધોતાના પ્રાણપ્રિય પતિની સાથે બળી મરવા વિચાર કરી ચિતા તૈયાર કરાવી. એટલામાં કોઇ દેવી પુરૂષે દેખાવ દીધો અને તે ગોલ્ડોકે-આ પુત્રી મહાશ્વેતા તું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ નહિ. તને તારા પતિનો સમાગમ થશે આમ કહીને તે પુંડરીકના દેહને આકાશમાં ઉડાડી ગયો એટલે કપિંજલ પોતાના મિત્રના શયને છેડાવવા તેની પાછળ પડ્યો. અહિં એકઠી પહેલી મહાશ્વેતાએ આખી રાત્રિ ગાળી આંશુઓ થી તેના વાળ ભીજી જાયેલાં હોવાથી તથા તેનાપર ધુળ ચઢી જવા થી તેનું મોઢું ઢંઢાઈ ગયું હતું. ઘાંટો કાઢીને રાત્રી થી તેનો કોમળ કંઠ પણ ખેંચી ગયો હતો. બીજે દિવસે પ્રભાત થતાં સરોવરમાં સ્નાન કરી વસ્ત્રો વસ્ત્ર પહેરી, તેણે મુનિકુમારનાં કમંડલો લઈ, લાઘમાં માળા અહિં પાસેની અક શુદ્ધ માં વસ કર્યો. અને નજીકમાં બીરાજતા શંકરની સવાર સાંજ આરાધના કરવા લાગી મહાશ્વેતા નુ આયું દુઃખ સાંભળી તેનાં માતાપિતા બહુજ ખેદ પામતાં હતાં તેમજ તેની સખી કાદંબરી પણ પોતાની સાહેલીના દુઃખે કરી મારે પરણવું નથી એવું પણ લઈ બેઠા હવેતે પુંડરીક બીજા જન્મમાં ઉદ્ધવનીના રાજ તારાખીડના મંત્રી શુકનાસને આંવૈશંવાહન એ નામથી અવતરી હતો. તે કોઇ વેળાએ રાજકુમાર ચંદ્રાખીડની આપ દિગ્વિજય કરવા ગયો હતો, ત્યાંથી અચ્છેદ સરોવરની આસપાસ ફરતાં તેની દૃષ્ટિ મહાશ્વેતા પર પડી એટલે પૂર્વ જન્મના પ્રેમથી તેનું મન તેનાપર પ્રીતિમાન થયું. એક દિવસે મહાશ્વેતા શિશુતળ ઉપર સૂતી હતી ત્યારે, તેને વૈશમપાયને કંટકાંક કામ વચનો કહ્યાં. તેથી મહાશ્વેતા કંઠાંધ થઈ બોલી કે—અધ્યાત્મ વખર વિચારે પોષટની પેડે લવે છે તેથી પોષટપણને પામ આવી રીતે શ્રાપ આપ્યો. થોડા કાળ પછી વૈશમપાયને સાપથી મુક્ત થયો એટલે કપિંજલ સાથે આકાશમાંથી ઉતરી મહાશ્વેતા ને મળ્યો આથી તેઓને અતી આનંદ થયો. સાહિત્ય.

ભામતી.

શ્રીમત્ શંકરાચાર્યના ભાષ્ય ઉપર ટીકા કરનાર મહા વિદ્વાન વાચસ્પતિમિશ્રને ભામતી નામની સદ્યુયુ સંપન્ન પત્ની હતી. પતિ પત્ની બન્ને એકજ સ્વભાવનાં અને એકજ ગુણોથી તેઓ પરસ્પર પ્રીતીથી વર્તતાં રાત્રિ દિવસ વિદ્યામાં લીન રહેનારા વિદ્વાનો. કોઇ કોઇ વાર પોતાની વિદ્યામાં એવા તો એકતર થઇ જતા હતા કે તેઓને પોતાની આગળ પાછળ શું બતાવ બને છે તેની કંઈ પણ ખબર રહેતી નથી. અને છેવટે રસની રસગુણથી પોતાનેજ ભૂલી જઇ પોતાના વિચારમાં ગુલતાન રહે છે. વાચસ્પતિમિશ્ર પણ આવીજ રીતના વિદ્વાન હતા. તે એક વખતે શંકરભાષ્ય ઉપર ટીકા લખવા મામમાં એવા તો તલ્લિન થયા હતા કે રાત્રિ દિવસ પોતે શું કરે છે ? ક્યાં રહે છે ? ક્યાં જમે છે ? અને નિદ્રા પણ ક્યાં કરે છે. તેની તેને જરાપણ ખબર નહિ હતી. આ વખતે તે યુવન હતા. અને ભામતી પણ પ્રથમજ સાસરાને ઘેર આવેલાં એ દંપતિ રાત્રિ દિવસ સાથેજ રહેતાં, પરંતુ વાચસ્પતિમિશ્રને પોતાની સાથે કોણ છે તેનું બીજકુત્ર બાન રહ્યું નહીં. તેઓને ભામતી લેખન સાહીત્યો પૂરાં પાડતી અને વચમાં મુશ્કેલી આવતા તે શંકા વિષે તેઓ વિવાદ કરતાં. વાચસ્પતિ હમેશાં વીચારમાં તલ્લિન રહેતા તેથી ભામતીનું યોવન ઉતરી ગયું અને ભાષ્ય ઉપરની ટીકા પુરી થયા આવી એટલામાં એક દીવસે ભામતીને ઘણા દીવસના ઉમ્મગરને લીધે આંખમાં નિદ્રા ભરાવા લાગી; અને જે દીવાના તેજની વાચસ્પતિ લૂખતા હતા. તે દીવાની દીવેટ અને દીવેલ ખુટવાથી તે દીવો નિરતેજ થઇ ગયો. જ્યાં તે સાથે અંધારું થયું અને કલ્પ અટકી ત્યારે વાચસ્પતિમિશ્ર કંઈયું જોયું તે વખતે ભામતીને નિદ્રાજી જોઇ તે તેણીની સામું જોઈને ચમક્યા અને ઘણે કાળે પોતાની સ્ત્રી જાણીને પ્રસન્ન અંત કરવી બોલ્યા કે—હે રંભા ! તને ધન્ય છે ! તેં મને જીવ્યો. અને મારા અધાગ શ્રમને તેંજ સફળ કર્યો છે માટે આ ટીકા કે જે મેં તારી અપૂર્વ સહાય અને અનન્ય શુશ્રુષા લીધે પુરી કરી છે તેને હું તારાજ નામથી અર્ચકૃત કરું છું. આથી તેણે તે ટીકાનું નામ ભામતી પાડ્યું. અને ભામતીનો બહુ આજાર મળ્યો. ભામતી એ પોતાને નિદ્રા આવી જવાથી ક્ષમા માગી. અને બન્ને હાથ

જોડીને સ્તુતિ કરવા લામી કે-પ્રાણનાથ ! આ સંસારના આઘાત રમણીય ક્ષણિક સુખો કરતાં મેં આપના જ્ઞાનમય વ્યવસાયમાં સાથે રહીને બહુ સુખ ભોગવ્યું છે. અને મને હવે ખીજા કોઇ પણ સુખની ઇચ્છા રહીજ નથી. આપની વાણીના પવિત્ર જ્ઞાનમય પ્રવાહમાં અવગાહન કરતી હું આ સંસાર સાગરને તરી પાર પહોંચીશું. વાચસ્પતિમિશ્ર જોડ્યા કે-ધન્ય છે મુંદરી ! તનેજ ધન્ય છે કે તેં મારા આવા મોટા દોષને પણ ગણકાર્યો નથી. અને ઉલટો સુણુ લીધો છે. તમારા જેવી પતિ પરાયણ, પતિ સહાયક અને પતિ રંજક સ્ત્રીઓનેજ ધન્ય છે ? લામતી જોડ્યા કે સ્વામીનાથ ! અતિ વિનયનું શું પ્રયોજન છે ? કેટલાએક દોષ કહેવાતાં છતાં પણ મોટા ગુણ રૂપ હોય છે. અને તેથી લોકો તેને વખાણે છે. લામતી પોતે ડાહ્યાં અને ગુણુદ હતાં તેમણે કલ્પતર નામના મંથ પર વ્યાખ્યા કરી છે. આવી સ્ત્રીઓ ભારત વર્ષમાં પાકશે તો આ દેશનો ઉદય થવા વગર રહેશે નહિ.

નાચી.

આ બાઇ તેલંગ દેશમાં આવેલાં ઇલેશ્વર નગરના પ્રખ્યાત પાંડિત ઇલેશ્વરોપાધ્યાયની પુત્રી હતી. આ બાઇ લગ્ન થયા પછી થોડે વખતે વિધવાવસ્થાને પ્રાપ્ત થઇ હતી, તેણે આ જગતની માયાનો ત્યાગ કરવા પ્રાણ ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. આ વખતે તેના માતા પિતાના જીવનમાં આગ્રાથી આત્મહત્યાના મહાદોષ વિષે તેને સમજાવી તેના મનને પ્રાણું ફેરવ્યું. આથી તેણે પોતાનું બાકી રહેલું જીવન વિધાવ્યાસ કરવામાં ગાળ્યું. તેના પિતાના સુખથી તેણે એમ સાંભળ્યું હતું કે માત્રકાંકણીનું તેલ ઘણું પીવાથી બુદ્ધિ બંધી અપંગ થાય છે. કિંવા પાંચ કલાકમાં મરણને શરણ થવાય છે આ પ્રયોગઅજમાવવા તેણીએ તે તેલ પીધું. થોડા વખતમાં તેના સર્વ અંગમાં એટલો બધોતો અગ્નિ પ્રગટ્યો કે તેનાથી તે સહન શક્ય શક્યો નહિ. આથી તે નર્જકના કુવામાં પડી. અને કલાક સૂંધી પાણીમાંજ ડૂબેલી રહી. તેના પિતાને ખબર પડતાં તેણે કુવા ઉપર જઇ નાચીને કહ્યું કે-તું હજી ખીજા પાંચ કલાક સૂંધી પાણીમાંજ રહેજે. નાચીએ તે પ્રભાણે કર્યું, એટલે તેના શરીરનો અગ્નિ શાંત થયો એવું કહેવાય છે કે તે તેલના યોગે કરી તેની બુદ્ધિ થોડા સમયમાં એટલી વધી ગઇ કે, તે સર્વ શાસ્ત્રમાં અને કળા કૌશલ્યમાં નિપુણ

થઈ હતી. ત્યાર પછી તે પદાર્થ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના ધણાજ કઠિન વિષયો ઉપર જ્યાખાનો આપતી. આ પ્રમાણે હમેશાં પોતાના પિતાની આજ્ઞા લઈ તે પર્યટન કરવા નિકળતી. અને દેશવરોના વિદ્વાનો સાથે પોતાની વિદ્વતાથી વાદવિવાદ કરી પૂજ્યપદને પામી હતી.

ઉભયભારતી.

મહાવિદ્વાન મંડનમિશ્રની પત્ની સરસ્વતીનું ખીજું નામ ભારતી હતું. કાશીથી ગયા તરફ જતા માર્ગમાં શોણભદ્ર નામે નદી આવે છે. તેને કાંડે બ્રાહ્મણ વાસ કરીને ગામ હતું. ત્યાં એક વિષ્ણુશર્મા નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેમની એ પુત્રી. તે બહુ ભણેલી અને વિદ્યામાં પારણત હતી. વિષ્ણુશર્માને આ એક ની એકજ પુત્રી હતી તેથી તેને ચાર વેદ ઉપવેદ વગેરે શાસ્ત્રો શીખવ્યાં હતાં. અને તે જ્ઞાનજળમાં એટલીતો વિદ્વાન થઈ હતી કે તેને કોઈ પણ સમર્થ પાંડિત જીતી શકતો નહોતો. તેની કીર્તિ આખા ભારત મંડળમાં સર્વત્ર જાણી રહી હતી. તેની માતાનું નામ સુભગા હતું. સરસ્વતી વિદ્યા સંપાદન કરી રહી ત્યાં યોગ્ય વય પડેલી તેથી તેનું મન સંસારિક વિષયો ઉપર જવા લાગ્યું. સરસ્વતી ઉમ્મર લાયક થવાથી યોગ્ય વરની તજવીજ ચાલતી હતી તેટલામાં રેવાતટના યાત્રિક ભૂદેવો વિષ્ણુશર્માને ત્યાં પરાણુ થઈ આવ્યા. તેમની પાસેથી મંડનમિશ્રની વિદ્વતાની વાતો સરસ્વતીના સાંભળવામાં આવી. રેવાનદીને કિનારે આવેલી માહિમતીનગરીના પાંડિત હિમમિશ્રનો તે પુત્ર હતો. તે પણ વિદ્યામાં સરસ્વતીથી ઓછો ઉતરે નેવો નહોતો. તેણે બૌદ્ધ મતનું ખંડન કરી વેદધર્મનું મંડન કર્યું હતું તેથી લોકો તેનાં મુળ નામ વિંદ્યમુખને બદલે મંડનમિશ્ર કહીને તેને બોલાવતા હતા. આ વાત સાંભળતાંજ સરસ્વતીની તેને વરવાની ઇચ્છા પ્રકરી નિકળી. આથી તેણે એક પત્ર લખીને આવેલા બ્રાહ્મણને દીધો. અને કહ્યું. કે—તમે જ્યારે રેવા તરફ ઉપર જાઓ ત્યારે આ પત્ર મંડનમિશ્રને આપીને મારી વાર્તા તેમને જણાવજો. બ્રાહ્મણે તે પ્રમાણે કર્યું મંડનમિશ્ર સરસ્વતીનો પત્ર વાંચી તેનો અભિપ્રાય જાણી લીધો. અને તેને વરવાની ઇચ્છા થઈ. તે પછી તેમનાં લગ્ન થયાં મહાત્મથી શંકરાચાર્ય સ્વામીએ મંડનમિશ્રની સાથે જ્યારે વિવાદ ચોરંબો ત્યારે જાંને જણ્યુ વચ્ચે દાર જીતનો નિ-

જીવ કરવા સાર આજ ઉભયભારતીને મધ્યસ્થ રાખવામાં આવી હતી. શંકરાચાર્ય અને મંડનમિશ્રના સાત્રની વખતે સરસ્વતી મધ્યસ્થ બેઠી. પછી જીજ્ઞે દિવસે વિવાદ સમયે બન્ને જણાનાં મળામાં પુષ્પોદી માળા પહેરાવી અને કહ્યું કે જેની માળા કરમાશે તેને હું હાર્યા સમજીશ તે પછી વિવાદ શરૂ થયો. તેમાં મંડનમિશ્રની હાર થઈ તો પણ સરસ્વતીએ નિષ્પક્ષપાત રીતે પ્રતિપક્ષીનો જાજ આગલાન વદનથી જાહેર કર્યો. મંડનમિશ્ર હાર્યાથી કરાર પ્રમાણે સર્વત્યાગકરી શ્રીશંકરાચાર્યના શિષ્ય થયા. આથી સરસ્વતીએ કહ્યું કે હે સંન્યાસીઓમાં ઉત્તમ શંકર! હવે સુધી મારા પતિને આપે સંપૂર્ણ જીવે નથી. કારણ કે તેના અર્ધ શરીર રૂપ હું છતાં છ નથી માટે મને છતાં જાદ મારા પતિને સુખેથી શિષ્ય કરો. જો કે આપ વિદ્વાન અને સર્વજ્ઞ છો તો પણ આપની સાથે વાદ કરવામાં મંડન મને કિમંત ધરવે છે. આ પ્રમાણે મંડનમિશ્રની મલિલાનું મંદત્વ સુચક મધુર વચન સાંભળી શંકરાચાર્યે કહ્યું કે હે અળખા તમારા કયા પ્રમાણે મારી સાથે વાદ યુદ્ધ કરવાની તમારા મનનાં ઉત્કંઠા છે પણ તમારી સાથે વાદ કરવો એ મારે યોગ્ય નથી કારણ કે યજ્ઞસ્વી પુરોહિત અળખાની સાથે વાદ કરતા નથી. આવાં શ્રી શંકરાચાર્યનાં વચન સાંભળી સરસ્વતીએ કહ્યું કે મહારાજ! આ બાજનામાં વ્યક્તિ વિશેષની અપેક્ષા નથી પેતાનો ગત લોહમને યત્ન કરે તે મુશ્કેલ જીતિ હોય કે સ્ત્રી જીતિ હોય તો પણ તેની સમે પોતાના પક્ષનું રક્ષણ કરવામાં તત્પરતા ધરાવનારાઓએ તેને જીતી લેવાનો યત્ન કરવો જોઈએ એટલાજ માટે યાજ્ઞવલ્કય નામના મુનિરાજે ગાર્ગી નામની અળખા સાથે વાદ યુદ્ધ કર્યું હતું. જનકરાજાએ મુલ્લમા નામની અળખા સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું. એ પુરોહિત આળખદ્વાર નકોના કે શું? ઉભયભારતીનું આવું સચુકિત કવચન સાંભળી મનમાં પ્રસન્ન થઈ શંકરાચાર્ય તેની સાથે શાસ્ત્રર્થો કરવાનું કૃત્રુવ રાખ્યું. તારે ખરેખર જીતી લેવાની ઉત્કંઠા વળાં એ બન્ને, શુદ્ધિની ચાતુનીથી ચળવેના પ્રવાહની રચના એ રીતે સરસ કરવા લાગ્યાં કે જેના શ્રવણથી વિદ્વાને પણ આશ્ચર્ય પામી તેમજ પૃથ્વિસ્થિ અને શુક્રાચાર્યથી અવિકલ ગણવા લાગ્યા. તેઓનું વાદયુદ્ધ વિશ્રાંતિ વગર અદર્શિત ચાલવા માં થું. આવેવાદ તરેતાં કરે સત્તર દિવસ િતી ગયા. પણ

શંકરાચાર્ય હાથે નહિ ત્યારે સરસ્વતીએ પોતાના મનમાં તગત વિચાર કર્યો કે આ આચાર્ય બાતપરુમાંજ સન્યાસી થયેલ છે. અને કરી પણ શીલવ્રતથી ચૂકેલ નથી તો વાત્સ્યાયન સૂત્રોપનિષેતો સંવાદ કરી તેને પરાસ્ત કરે એમ ધારી કામ શાસ્ત્રને લગતાં કેટલાએક પ્રશ્નો પૂછ્યાં ત્યારે શંકરાચાર્ય જરાવાર વિચારીને કંઈકે હે સુંદરિ! આપિયમાં હું એક માસની આયુષિ માગું છું, એમ કહીને શંકરાચાર્ય સાંથી કી આજ્ઞતા થયા. ધન્ય છે સરસ્વતી તારી અગાધ યુક્તિ વિદ્વતાને !!!

કથાકેમ.

લીલાવતી.

આ વિદુષી જગોળ વેમા ભાસ્કરાચાર્યની પુત્રી. તે ગણિત અને જ્ઞેતિષ વિદ્યામાં પારંગત હતી અકબરખાદશાના ફૈઝ નામ ના એક મુસવ્વમાને લીલાવતી ગણિતનું ધારસીનાં બાપાંતર કરતાં તેની પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે—ભાસ્કરાચાર્ય જેદર શહેરના રહેવાસી હતા. લીલાવતી તેને પુત્રનાં જોડતી એક જ પુત્રી હતી. તેની જન્મ કુંડલી ઉપર જણાયું હતું કે તે પતિ અને પુત્ર વગરની થશે. ભાસ્કરાચાર્ય પોતાની કન્યાની આત્મી દુર્ગતિ જતાના વિચારથી ઘણોજ દુઃખી રહેતા હતા. અને તે નુખ દાવ એવા ઉપાયો યોજ્યા કરતા હતા. થોડા કાળ પછી તેજની વિવાહનો વખત આવ્યો કે તેણે પોતાની જિતીશ વિદ્યાના બળથી એવું લમ રક્ષી કંઈકે એ મુકુર્તમાં વિવાહ થાયતો લીલાવતી વિધવા થાય નહિ, તેમ તેને પુત્ર પણ થાય પછી લમને દિવસે ઘણાક વિદ્વાનો અને સુમં ગ્રહરથોને બોલાવી તેઓની સામે કન્યા અને જમાઈ એકત્ર બેસાડી લમના કાળના નિર્ણયને માટે પાણીથી ભરેલા વાસણ ઉપર અતી જીણા કાળાં વાળી એક વાટકી રાખીને કંઈકે આવાટકીના છિદ્રમાંથી પાણી ભરાઈને બ્યારે વાટકી પાણીમાં ડુબે ત્યારે કન્યાનું સંપ્રદાન કર્યાથી કન્યા વિધવા થશે નહિ. ભાસ્કરાચાર્યે આ કામને માટે જાણ પડિને અને જોશીએ ત્યાં રાખ્યા હતા. લીલાવતી બાથ્યા અવસ્થાને લીધે તે જીણા વેડવાની વાટકીના ઉપર વાંકી રાખીને જોતી હતી. એટલામાં અકસ્માત તેના માથાપરના મુઠમથથી એક નાંતુ મોતી તે વાટકીમાં પડ્યું. આથી વાટકીનું છિદ્ર બંધ પડ્યું ભાસ્કરાચાર્ય અને બીજા પડિને વાટકીને પાણીમાં ડુબાડી અટકાવતા હતા પરંતુ તે વાટકી ડુબી જ નહિ પછી વિધવાની તપાસ

કશ્તાં માલુમ પડ્યુંકે એક નાના મોતીથી વાટકોનો છેદ બંધ થઈ ગયો છે અને તેમાં પાણી આવતું નથી. ભાસ્કરાચાર્ય આથી વિરમય થયા. તોપણ તેણે કન્યામનો વિવાહ કર્યો. ત્યારપછી કેટલા એક દિવસે લીલાવતીના પતિ મૃત્યુ પામ્યો. ભાસ્કરાચાર્ય જોયુંકે લીલાવતીને પતિકે પુત્ર વગર કાળ ગાળવો પડશે. તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે પુત્ર દારાતો કેટલાક થોડા કાળ સુધી નામ રહેશે પરંતુ હું જ્યોતિષ વિદ્યામાં એવી વિદુષી કહુંકે જેથી જગતમાં તેનું નામ અમર રહે. થોડા કાળ પછી તે પણ જ્યોતિષ વિદ્યામાં પારંગત થઈ તે એટલે સુધી કે જાડ જોઈ તેની શાખા અને પાંદડા થોડીજવાર માં ગણી આપતી તેણે એક જ્યોતિષનોગ્રંથ પણ રચ્યો છે કે જેને લીલાવતી એનું નામ આપવામાં આવે છે. લીલાવતી ગ્રંથ ત્રણે ભાગદુર છે ધન્ય છે લીલાવતી તારી તર્કશક્તિને ! ! !

કથાસાર સમેટ

લીલાવતી (ખીજી)

લીલાવતી એ ધારાનગરના ધીર અને દાની ભૂપતિ ભોજની પત્ની થાય. તેની તિવાન, સત્યવાન, ધાર્મિક, વિદ્વતાથી અલંકૃત અને સત્યશી હતી, તેનાપર ભોજરાજની ઘણીજ પ્રીતી હતી. ભોજની સભામાં આવતા અન્ય પંડિતો અને ભોજને વહાલો પ્રસિદ્ધ પંડિત કાલીદાસ કે જે પંડિત પંકિતમાં ચક્રવર્તી પદ ધરાવતો હતો તેઓને પરસ્પર દ્વેષ ભાવ ચાલતો હતો. ભોજરાજ કાલીદાસને ચાહતો તે દેખી ખીજ પંડિતો દાઝતા હતા. તેઓએ તેને કઢાવી મૂકવાનો પ્રયત્ન આદર્યો અને એક દાસી સમજાવી કેતુ કાલીદાસને કઢાવી મૂકેતો અમો તને એક હાર આપીએ આથી તે દાસી ભોજરાજના રામનગ્રહમાં ગઈ ત્યાં ભોજરાજ સૂતા હતા. આ જોઈ તેણે એક દાસીને કહ્યું કે- સખી ચંદ્રપ્રભા ! દુષ્ટ પંડિત કાલીદાસ તો આંના પોશાકથી અંતઃપુરમાં લીલાવતીને ત્યાં આવેછે. આથી ભોજરાજ જાગી ઉઠ્યો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ વાત તદ્દન અસંભવિત છે પરંતુ આ લોકોની પરીક્ષા જોવા માટે દેશપાર કરીએ. આથી તેને હૃદયપાર કર્યો આ વાત લીલાવતીના જાણવામાં આવતાં તેણે પોતાના પતિને પૂછ્યું કે- પ્રજ્ઞનાથ ! આપના અનન્ય મિત્ર કાલીદાસને હૃદયપાર શા મટે કરેલા છે ? રાજાએ કહ્યુંકે

સુંદર ! કાઠએ મારી પાસે કહ્યું હતું કે—કમ્પીદાસ અંતઃપુરમાં આવે છે, તેથીજ રાણી આવાં વચનો સાંભળી હાસ્ય ભર્યે મહેલે નિઃશકિતજે બોલી કે સ્વામીનાથ ! હું મહદભાગ્યવાળી છું કે મને આપ સરખા પ્રતાપી પતિ મળ્યા હો. આપને મારા સ્વભાવનો પૂરું અનુભવ છે તો પછી તેનું મન ખીજ પતિ પર કેમ જાય ? નાહેજ નય. જે ધર્મજી સ્ત્રી પોતાના પતિવ્રતા ધર્મ અને પ્રતિ પ્રેમને પીછાણે છે તે સ્ત્રીનું મન કદી પણ પરપુરુષ પર ખ્યાર ધરશેજ નહિ. વળી તે પુરુષ ધન યૌવન અને માત્ર મિલકતથી ભરેલો હોય તોપણ શું થયું ? પતિ વ્રતા પક્ષથી કદી પણ વિષય સુખની લાગ્યે લોભાધને નીચ કર્મ કરશેજ નહિ. પતિવ્રતા સ્ત્રી ગમે તેવા ગુણમ ગુજરતા હશે તોપણ દેહની દરકાર છોડી પ્રાણુ જતાં સુખી પણ પેતાનું પ્રિય શીલવ્રત તજશે નહિ. અને જે સ્ત્રી એવા કર્મો કરે છે તે સ્ત્રી ખરેખરી પિ શાયસીજ સમજવી. મારા પ્રત્યે તમેને શંકા ઉત્પન્ન થઇ છે તો તે ના પાડો ક્યાં વગર આપ અત્રેથી પધારશો તો હું અવશ્ય મારા પ્રાણુ સ્વામીશ.

લોજરાજ તેણીના કલા પ્રમાણે કરવા બંધાયો. આથી સતી લીલાવતી પોતાનાં અમૃતમય મધુર વાક્યોથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવા લાગીકે—હે સર્વના સહાયક વિભુ ! તમે આ અખિલ સૃષ્ટિમાં માત્ર સાક્ષી રૂપ છો. અને જ્યત, સ્વમ અને સુપુત્રિમાં મારા પ્રાણુનાથ લોજજ હોયતો તરતજ મને સાચી ઠરાવી શિરપર આવે. હાં કુહાં કટકને દુર કરો. આ પ્રમાણે બોલી સાધનો, સાક્ષીઓ અને પતિવ્રતા પ્રતાપનું બળ બતાવી પોતે શુદ્ધ હરી. આથી લોજ શરમીદા. થયો ત્યારે લીલાવતી કહેવા લાગી કે પ્રાણુનાથ ! આપનું શરમાવું વ્યર્થ છે કારણુ રાંજઓનો ધર્મ છે કે શહેરની સઘળી ચર્ચા જોવી અને તે ચર્ચાનો બંદોબસ્ત કરી થતી ચર્ચાને બંધ પાડવી. જુઓકે ત્રેલોક્યના નાથ શ્રી રામચંદ્રજી હાંકાચી સીતાજીને તેહી અયોધ્યામાં આવ્યા ત્યારે તેણે પણ લોક ચર્ચા માટે દુતો રાખ્યા હતા. તેમાંથી કાઠ દુતે ખબર આપ્યાકે કાઠએક ધોખી પોતાની સ્ત્રીને કહેતો હતો કે એતો રામચંદ્રજી એવો છે કે પોતાની સ્ત્રી ખીજના ધરમાં રહી આવી છતાં પણ ધરમાં રાખી બેઠો છે. આથી રામચંદ્રે સીતાની ખાતરી છતાં પણ લોક ચર્ચા

બંધ થવા માટે વનમાં મોકલી હતી. માટે હે સ્વામીનાથ ! તમારા મનમાં તમે કંઈ પણ એવો વિચાર લાવશો નહિ. અહા ! બન્યો લીલાવતી ! તારી વાણીને ! ! !

લેખકપ્રબંધ.

મહીઆરી લીલાવતી (ત્રીજી)

સતી લીલાવતી સારંગપુરના નગર શેઠ સોમદત્તની પુત્રી થાય. તેની માતાનું નામ મુલગા હતું. તે રૂપે, ગુણે અને કંતિમાં મનોહર હતી. લીલાવતી બહુ બહેલી ડાહી અને હેંશીયાર હતી. તેની માતા મુલગા પણ અવકાશની વેળાએ સાર શિક્ષણ આપી પુત્રીને પ્યારથી પાળતી. લીલાવતી લમ લાયક કમસ્તી થતાં તેના પિતા સોમદત્તે તેને માટે યોગ્ય વરની ખોજ કરાવી. થોડા દિવસ પછી કૌશાંબીના નગર શેઠ સદાકૃષ્ણે પોતાના પુત્ર મુમતિવિલાસનું માથું મોકલ્યું. મુમતિવિલાસ પણ રૂપે ગુણે મનોહર અને હુસિઆર, ડાહો અને વિદ્યાવિહારી હતો. અને વખતે તેના ગુણ નામ પ્રમાણેજ એટલે સુખમતિ સારી મતિના હતા. સોમદત્તે આથી તેના લમ નીરધાર્યા. થોડા દી વસમાં લીલાવતીનાં લમ થયાં કે તે સાસરે આવી, સહુ પિયેરીયાંને વિસારી મુખેથી સાસરીયાં સાથે રહી. અને શ્વશુર પક્ષની સેવા કરવા લાગી. થોડા દિવસ પછી લીલાવતીના પતિ મુમતી વિલાસનું મન એક ગણિકા સાથે મળ્યું. આથી લીલાવતી બહુ બ. હુ બળ્યા કરતી પણ શું કરે ? લાચાર. થોડા કાળ પછી તેના પિતા સોમદત્તે તેડું મેલ્યું. આથી તે પાછી સારંગપુર આવી. પરંતુ અહિં કોઈ સાહેલી કે કોઈ પિયેરીયાને પોતાના પતિની વાત જણાવીજ નહિ. અને પોતાના દુઃખના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગી. થોડા વખત પછી કૌશાંબીથી સદાકૃષ્ણ તેડવા આવ્યા તેથી તે પણ મુખેથી અહિં આવી પણ કંઈ મનને એન પડે નહી. મુમતિવિલાસ તેના મા બાપનું ન માને તો આ લીલાવતીનું તો માનેજ ક્યાંથી ? થોડા રોજ પછી લીલાવતીને પોતાના પતિને અને ગણિકાને ધજવાની યુક્તિ મુજબ આવી. જ્યાં તેણે પોતાની સામુને મ્હોટે કહ્યું કે—સામુજી ! મને જો તમે જો બેંસો લાવી આપો તો હું તમારા પુત્રને અહિં કોઈ યુક્તિથી લેઈ આવું. આથી

સાસુએ સસરાને ખાત કહી. તેથી તેણે દુઝતી બે બેંસો ખરીદ કરી. તે બેંસોને ઢાંહી પોતે બરવાડણના કપડાંએ પહેરી પોતાની નણદને ગણિકાગૃહ બતાવવા સાથે લઇ દુધ લઇને આવી. થોડીવારે ત્યાં આવી પહોંચી. ઊંટથી બંગલો જોઇ તે બોલવા લાગી કે 'દુધ લેતું છે દુધ' આ પ્રમાણે બોલતી બંગલાના દ્વાર પાસે આવી પહોંચી. આથી મુમતિવિલાસે ખરડી. દુધનો બાવ પૂછ્યો તો લીલાવતી એ તે દુધ ચાખવા જણાવ્યું. દુધથી તે બહુજ ખુશ થયો અને લીલાવતી તરફ પ્યારની દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. આથી લીલાવતી પણ સમજી ગઇ કે હવે ગણિકા થાવે તેમ નથી. લીલાવતી મુમતિવિલાસને હજબજ કરી ઘેર લાવી. આથી તેના પીતા તથા તેની માતા એ બન્ને બહુ રાજી થયાં અને આશીર્વાદ દઈ કહેવા લાગ્યાં કે—ધન્ય છે ઉત્તમ કુળની કીર્તિ વધારનાર પુત્ર વધુ લીલાવતી ! તમેએ આ બહુજ ઉત્તમ કામ કર્યું. તમારા પિતા તથા માતાને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે કે જેના પુણ્યે કરી આવું પુત્રી રત્ન પેંદા થયું. આમ કહી સૌ પોતાના સુખના દીવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યાં. લીલાવતી પોતાનાં સાસુ સસરાની અને પતિની સેવા કરી પવિત્ર રહેતી.

પ્રભાવતી.

આ વીર આ ગનોરના રાજાની રાણી હતી. તે રૂપે સુંદર હતી. તેથી તેના ઉપર યવન લોકોએ મોહિત થઇ ગનોરના રાજા ઉપર ચડાઇ કરી હતી. તેની સામે આ વીર સતી પ્રભાએ ધણી શરતાથી લડાઇ કરી હતી. પરંતુ પોતાની પાસે સૈન્ય થોડું અને વળા વીર પુરૂષો મંચે જવાથી ગનોર રાજ્યના કીલ્લા યવનોએ હાથ કરવા માંડ્યા. તેથી આ વીર વનીતા આત્મહત્યા નહિ કરતાં ત્યાંથી એકાએક આવી નીકળી. ચાલતાં ચાલતાં પોતાનો એક કીલ્લો કે જે યવનોએ તાબે કર્યો નહી હતો ત્યાં આવી. નર્મદા નદી ઉદ્ધાંધી મજવામાંથી ઉતરી કીલ્લામાં પેસવા જાય છે, તેવીજ તેને શત્રુઓએ આવી ઘેરી લીધી. તે છતાં પણ તે મહા મુશ્કેલીથી કીલ્લામાં દાખલ થઈ. પરંતુ દરેવાને બંધ કરતાં પહેલાં તો શત્રુનું સૈન્ય અંદર પેસી ગયું. તો પણ રત્નપૂતો મરણીયા મધ યવન લોકોની સાથે લડ્યા. સતી પ્રભા જેવી પરાક્રમી હતી તેવીજ તે સું.

દરી હતી. યવન લોકોએ રાજ્ય જીતી લીધા પછી પણ યવન સર
દારે કહેવરાવ્યું કે--સુંદરી ! તમારું રાજ્ય પાછું લઇને તમે મારા
હૃદય રાજ્યનાં અધીશ્વરી થાઓ. તમારું યૌવન આપી મને પ્રસન્ન
કરો. એટલે હું તમારો દાસ થઇને રહીશ. આ સાંભળી રાણીને પગ
થી તે માથા સુધી કાળ ચઢ્યો. પરંતુ તે શું કરે ? તે અખળા
જાતિ થોડીવાર વિચાર કરી યવન રાજાને જવાબ મોકલ્યો કે-મને
એ કલાકનો વખત આપો તો વિધીવત્ લગ્નનો પોશાક તૈયાર કરા-
વી શકું. કામાંધ યવને એ વાત સ્વીકારી. એ કલાક ગયા પછી
પ્રભાએ પોતે મૂલ્યવાન પોશાક પહેરીને પોતાના ક્ષયનગૃહમાં જઈ
બેઠી. અને તેવોજ એક કિંમતી પોશાક યવન રાજાને મોકલ્યો કે
જે પહેરી તે અહીં આવ્યો પ્રથમતો યવન રાજાના મનમાં હજારો
વીચાર આવવા લાગ્યા. પરંતુ અકસ્માત તેના હૃદયમાં ભયંકર દર્દ
ઉપડી આવ્યું. અને તે બેઠવા લાગ્યો કે-અરર ! મારું શરીર બ-
ળ્યા કરે છે. તેનાં વાક્યો સાંભળી પ્રભા બોલી કે તમારું મૃત્યુ
હવે આવી પહોંચ્યું છે. આમ બોલી સતી પ્રભા ખીજા માળ ઉ-
પરથી શરીર પડતું મુકી મરણ પામી. થોડીવારે યવનરાજા પણ
મરણ પામ્યો. ખરેખર ! સતી પ્રભાએ પોતાના ધર્મનું પાલન
કર્યું છે.

ગુર્જરેતીહાસ.

દુર્ગાવતી.

આ વીર સતી બુદ્ધલખંડમાં આવેલા મહુવા નગરના રાજા
ચન્દનની પુત્રી થાય અને ગંડમંડળ રાજાની સ્ત્રી થાય તે ધણીજ
સુંદર, ગુણવાન, બુદ્ધિવાન, અને હિમ્મતવાન હતી. તેણીને વીરચ-
દ્રલભ નામનો એક પુત્ર હતો. તે નાની વયનો હોવાથી તેની
વતી તેની મા દુર્ગાવતી સઘળો રાજ્ય કારભાર ચલાવતી હતી.
આ વખતે દાહીના તખ્ત ઉપર અકબર બાદશાહ રાજ્ય કરતો હ
તો તેણે ધણાંક રજપૂતોનાં રાજ્યો જીતી લઇને પોતાનાં ખંડીયા
બનાવ્યાં હતાં. તો પણ મેવાડનો જગપ્રસિદ્ધ રાણા પ્રતાપસિંહ

૧. અહિં કોઈ એમ સંકા કરશે કે દુર્ગાવતીનો પતિ ગંડ-
મંડળ હતો હતાં દુર્ગાવતીને રાજકરભાર કેમ કરવો પડ્યો ?
તો તેનો જવાબ એટલોજ કે એ વિષે તપાસ કરતાં વધુ હકીકત
મળેલ નથી.

અને આ વીર વનિતા દુર્ગાવતી એ બેનાં રાજ્યો તેને તામે થયા ન હતાં તેથી અકબરે ગંડમંડળના રાજ્યને જીતવા આસફખાં નામનાં એક સરદારને ધણુંક સૈન્ય આપી મેવાડપર ચડાઇ કરવા મોકલ્યો. આથી ગંડમંડળની પ્રજા બચબીત થઇ ગઇ. પરંતુ દુર્ગાવતીના કઠણ ક્ષેત્રમાં આ બચની કંઇ પણ અસર થઇ નહિ. પરંતુ તેણે નિડરપણે લડાઇની તૈયારી કરવા માંડી. થોડા વખતમાં સઘળું સૈન્ય એકઠું કરી રણભૂમીમાં શત્રુની સામે ઉભી રહી. આ વખતે તેનો કુમાર વીરવદ્ધજી પણ યોદ્ધાનો પોશાક પહેરીને સૈન્યમાં સામેલ હતો. દુર્ગાવતી માત્ર સૈન્ય એકઠું કરીનેજ બેસી રહી નહોતી પરંતુ તે પોતે મસ્તક ઉપર રાજમુકુટ ધારણ કરી, બખ્તર પહેરી તરવાર અને ધનુષ ધારણ કરી હાથી ઉપર બેઠી. તે વીરાંગનાનું કોમળ હૃદય હમણાં સ્વદેશની રક્ષા કરવાને મટેજ તત્પર થયું હતું. તે રણના મોખરા ઉપર ઉભી ઉભી પોતાનાં લશ્કરનાં માણસોને ગંભીર સ્વરથી ઉત્સાહ અને હિમ્મત આપવા લાગી. વીરમતાનાં ઉત્સાહ ભર્યા વાક્યો સાંભળી સર્વ સૈન્ય શત્રુના સૈન્ય ઉપર તુટી પડ્યું. અને મહા દારૂણ યુદ્ધ ચાલ્યું. દુર્ગાવતીએ જે વખત મોટા પરાક્રમથી આસફખાનના લશ્કર પર હલ્લો કર્યો. અને બન્ને વખતે તેણીનો જય થયો. શત્રુ પુષ્કળ ઘોડેસ્વારો લગાઈમાં માર્યા ગયા. દુર્ગાવતીની ભયંકર મૂર્તિ જોઇને યવનદળ વિસ્મય પામ્યું. વળી તેઓ રણભૂમીમાંથી ભાગી છુટા. જે વીર પુરૂષો એ એક વખતે હીંદનાં રાજ્યોને જીતીને પોતાના જયના વાજાંએ વંગડાચાં હતાં તેઓ આજે બહાદૂર દુર્ગાવતીના બળથી હારીને નાસી ગયા. આથી દુર્ગાવતી તેઓની પાછળ પડી અને હિમ્મતથી શત્રુના સૈન્યને નસાડવા લાગી. મોગલનો સેનાપતિ દુર્ગાવતીનું અદ્ભુત પરાક્રમ જોઇને અજાયબ થયો, અને તેનું મ્હોડું કાળું થયું. દુર્ગાવતીએ શત્રુની સામે યુદ્ધ ચાલું રાખ્યું. એમ કરતાં સૂર્યાસ્ત થયો તેથી એક જગોએ પડાવ નાંખ્યો. તેનો વિચાર એવો હતો કે થોડીવાર વિશ્રામ લઇને ફરી શત્રુની પાછળ મડી તેઓના સૈન્યનો સંહાર કરવો. પરંતુ તેણીના સામંતોએ એથી વિરુદ્ધ સલાહ આપી તેથી સૈન્ય થોડો વખત વિશ્રામ લેવાને બદલે નિદ્રાવશ થઇ ગયું. આસફખાંએ આ તકનો લાભ લઇને તેનાપર હલ્લો કર્યો છતાં દુર્ગાવતી ગભરાઇ નહી. તે પોતાના સૈન્યને પહાડની એક

સાંકડી તેજીમાં લઈ જઈ ત્યાં ઉભી રહી. એટલે શત્રુઓએ ત્યાં જઈ તેના પર તોપોનો મારો ચલાવ્યો. અને મોટું સંગ્રામ થયું. તે વખતે તેના કુવર વીરવદનને ધણુંજ પરાક્રમ બતાવ્યું હતું. શત્રુઓ પણ તેનું પરાક્રમ જોઈને વિસ્મય પામ્યા. તોપણ શત્રુઓના હાથથી તે જખમી થયો. પોતાના પુત્રનું મરણ થયું છતાં પણ દુર્ગાવતી પાછી ફરી નહી. પરંતુ પુત્રના શબની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરીને પ્રથમના કરતાં વધારે પરાક્રમથી લડવા લાગી. થોડા સમય પછી શત્રુઓનું એક બાજુ તેની આંખમાં આવ્યું તે કાઢવા દુર્ગાવતીએ ઘણાક પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં નિષ્ફળ થઈ. ત્યાર પછી એક તીર તેના કબજામાં વાગ્યું. અને ઘણી વેદના થવા લાગી. તથાપી તે રણજૂમીમાંથી પાછી ફરી નહિ. જ્યારે જખમી થયેલા બાગમાંથી લોહી નિકળવા માંડ્યું. ત્યારે તેણે પોતાને જીવવાની આશા છોડી દીધી. તેથી તેણે પાસેના માણસની તરવાર બધ પોતાના શરીર પર મારી કે જેથી તેણીનો પ્રાણ પરત્વે કોનો પ્રવાસી થયો. ધન્ય છે દુર્ગાવતી ! તે તાર અમાર વીરત્વ બતાવી આપ્યું છે. વીરવનિતા.

ચંદ્રપ્રભા.

આ ચરિત્રશાળી સ્ત્રી નાગપુરના રહીશ દેવદત્ત નામના આ લાજુની સ્ત્રી થામ. તેણીને તેના પીતાએ નાની વયમાંથી પરણાવી હતી. દેવદત્ત કુલીન ધરનો હતો, પરંતુ તેના ધરમાં કોઈ પણ જાતનો અંકુશ ન હોવાથી તે દુરાચરણમાં કુળી મર્યો. ધરનાર માલ મીઠકત સર્વે ખોઈ ખેડો. તેથી સદગુણ સંપત્ત કુલીન ચંદ્રપ્રભા ધરમાં બેસી નીતિથી જે કાંઈ કંઈ થાય તે કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતી. દેવદત્ત અકર્મી કેદ કરી બધ્યા કરતો હતો તે છતાં પણ પતિવ્રતા ચંદ્રપ્રભા શાંત મનથી પતિને સુધારવાના ઉપાયો શોધતી હતી. કોઈ વખતે ધરમાં ખાવાનું થોડું હોયતો તે સધણું પતિને આપી દઈ પોતે અપાસ કરી રહેતી. તેણે પતિને દુરાચાર મુકાવવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ તે સર્વ બ્યર્થ ગયો આ વખતે ચંદ્રપ્રભાની ઉંમર માત્ર પંદર કે સોળ વરસની હતી. પોતાને નાની ઉંમર છતાં પણ આનું દુઃખ આનું એ વિશે જરા પણ ખિન્ન થતી નહિ. તેની કદી પણ દેવદત્ત ઉપર દુષ્ટ દ્રષ્ટિ થતી નહિ. ઉલટા દેવદત્ત તેને દયાવતો અને મારતો તો પણ તે સાંત્ર મનથી

સહન કરી પતિ સુખી થાય તેમ કરતી. એક સમયે દેવદત્તે કેદની ધુનમાં ઘેર આવી ચંદ્રપ્રભાને છરી મારી તેથી તે મૃત્તિમાં ચમકી પડી. એટલામાં એક બાઇએ આવી ચંદ્રપ્રભાને વેચીને ત્યાં પહોંચતી કરી. અને દેવદત્તને પોલીસે કેદ કર્યો. અહીં આગળ ચંદ્રપ્રભાની સ્થિતિ ધાસ્તી ભરેલી થઈ પડી. માજીસ્ટ્રેટ તેની પાસે જુબાની લેવા ગયો ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે મારો પતિ કુશળ છે ? તેને કોઈ પણ જાતનું દુઃખ દેશો નહિ. હું અહીં કંઈ શરીયાદ કરવા આવી નથી. પરંતુ હું આ ધા રૂઝાવવા માટે આવી. હું. મને આ ધાવ મારી પોતાનીજ જૂલથી વાગેલો છે. હું મારા પતિને મળવા ઇચ્છુ છું તેથી તેને હાજર કર્યો. તેને પછે લાગીને પૂછવા લાગી કે--તમે જમ્યા ? તમને કોઈ દુઃખ તો દેતું નથી ને ? આમ બોલતી બોલતી તે પતિવ્રતા પરલોકવાસી થઈ. ધન્ય છે મોહોટા મનની ચંદ્રપ્રભાને । । ।

સત્યવતી

બંગાળામાં રામાનંદ ગોસ્વામી નામનો એક પરમ વૈષ્ણવ ભક્ત હતો. એને કેટલીએક જમીન ધર્મોદ્ધારમાં મળી હતી. આ ગોસ્વામી હમેશાં ધાર્મિક સાધુ સંતોની સેવા અથવા પાનાદીકથી કરતો હતો. તે આખા દેશમાં પૂજનીય હતો. તેની ઓનું નામ, સુનીતિ હતું. તે પવિત્ર સાધ્વી વિધીવત્, પતિયું પૂજત કરી, ગયા આગ્યાં અતિથીઓની સેવા કરી, સાધુઓને જમાડી, પતિના જમ્યા પછી પોતે જમતી. તેણીને પ્રેમાનંદ નામનો એક પુત્ર હતો અને પ્રભાવતી નામની કન્યા હતી. પ્રેમાનંદ ધણો વિદ્વાન હતો. તેનાં લગ્ન આ આખ્યામીકામાંની સતી સત્યવતી સાથે થયાં હતાં. આ વખતે બંગાળામાં ઉપરા ઉપર મોટા દુકાળો પડતા હતા, તેથી જમીનની પેંદાશ નહીં આવવાથી જમીનદારો કરજદાર બન્યા હતા આ વખતે કર ઉધરાવનાર દેવીસિંહ લોકોની માલ મીલકત સર્વ હરરાજ કરી પોતાના ધણીનો કર વસૂલ કરતો હતો. રામાનંદ સ્વામીની જમીનનો કર બીજકુદ નહીં હતો તે પણ તેણે આપવા કહ્યું. તેથી રામાનંદ જોર જીલ્લમના બચથી રાણી ભવાની દેવીની પાસેથી રૂા ૫૦૦૦૦ કરજે કાઢી દેવીસિંહને કર આ-

ધ્યો છતાં પણ દેવીસિંહે વધારે કર માગ્યો. આ વખતે રામાનંદ લાચાર બન્યો તેથી દેવીસિંહે તેની સઘળી મીલકત હરરાજ કરી તેને પકડવાનો હુકમ કર્યો. આ બયથી શું કરવું ? તે તેને સ્મર્યું નહી. પછી તેના પુત્ર પ્રેમાનંદે હિમ્મત આપી કે—પીતાજી ! તમે જરાએ ડરશો નહી. હું તેની પાસે જાઉં છું ને તમે સઘળાં કુટુંબને લઈ રંગપુરમાં આપના કોઈ શીખને સાં જઈ રહો. આ પ્રમાણે કહીને તે ચાલતો થયો. તેને સીપાઈઓ પકડી કચેરીમાં લાવ્યા. દેવીસિંહને કચેરીમાં બેઠા બેઠા ફૂર કર્મો કરતો બેઠને પ્રેમાનંદે સિંહ ગર્જના કરીને કહ્યું કે—ઓ નર પીશાય ! હમણું તારું ખુન કરીશ. આમ બુમો પાડતો છરી લઈ કુદકો મારી દેવીસિંહને મારવા ફૂદી પડ્યો, એટલે તેને પકડી કેદમાં લઈ ગયા.

પ્રેમાનંદના કંઈ પણ ખર્ચ ન મળવાથી રામાનંદ તથા તેની પત્ની સત્યવતીને ચીંતા થવા લાગી. તેઓએ જાણ્યું કે પ્રેમાનંદ મૃત્યુ પામ્યો હશે તેથી તેણે કેદખાનામાં શોધ કરી, પરંતુ કંઈ પતો લાગ્યો નહિ, તેથી શોકાતુર થઈ તે પાછો ગયો. સત્યવતીનો વીચાર હતો કે પતિનું શબ મળે તો તેની સાથે બળી મરવું. શબ નહી મળવાથી તે અબળા વૈધવ્ય ધર્મ પાળવા લાગી. તેને માથે દુઃખમા ડુંગરો ઉગવા લાગ્યા અને તે સૌ નિરાશ બની રંગપુરમાં રહ્યાં. દેવીસિંહના સીપાઈઓના જાણવામાં આવ્યું કે આ શહેરમાં કોઈ રૂપસુંદર યુવતી આવી છે, તેને પકડી દેવીસિંહ પાસે મોકલવાનો તેઓ લાગ શોધતા હતા. દેવીસિંહ મહા ફૂર અને ધાતકી હતો. આખરદાર અને કુળવાન સ્ત્રીઓને જીલમથી પકડી અખાડામાં ફૂરી રાખતો હતો. આ વખતે સત્યવતીની ઉંમર લગભગ વીશ વર્ષની હતી. પરંતુ તે જોવામાં એક નાની બાળકી સરખી દેખાતી હતી. સત્યવતીને સીપાઈઓ પકડશે એમ ખબર થતાં તે તરત સસરા પાસે દીનાજપુર નાસી ગઈ. સત્યવતીએ સીપાઈઓ પકડે તો તેઓને સ્વાધીન ન થતાં પ્રાણ ત્યાગ કરીને પણ પોતાના શીશનું રક્ષણ કરવા નિશ્ચય કર્યો હતો. તે પોતાના સસરા સાથે ત્રણ વર્ષ રહી. એક વખત સાયંકાળે તેને ખબર મળી કે સીપાઈઓ આ તરફ આવે છે. તે સાંભળી રામાનંદ બોલ્યો કે—પુત્ર વધુ સત્યવતી ! તમે વૃદ્ધ દાસી અને એક નોકરની સાથે નાસી જઈ કાશી ધામમાં જાઓ. સત્યવતી રડતી

રડતી બોલી કે--હું પાપીણી હવે કોને માટે જીવું છું ? વિધવાનું જીવવું વિટંબણા માત્ર છે. આપ મારા સસરા નથી આપ મારા પીતા પણ નથી પરંતુ હુંતો. આપને મારી માતા છો એમજ સમજી છું. માતી પાસે પુત્રી જેમ ખુલા મનથી સર્વ વત કહે તેમ હું આપને છોડીને ક્યાંય પણ જઈશ નહી. દેવીસિંહ આપને કેદ કરશે તો હું પણ ત્યાં કેદમાં રહીશ હું આપને એ સ્થિતિમાં પાણીનું ટીપું પણ આપીશ તો-હું મારા દેહને સાર્થક માનીશ. આ સાંભળી રામાનંદ બોલ્યો--એટા ! દેવીસિંહ કુલાંગનાઓની આબરૂ પાડે છે. સત્યવતી ક્રોધથી બોલી દેવીસિંહની કંઠપણ મગદુર નથી કે મારા ધર્મનું ખંડન કરે. આ પ્રમાણે બોલતાંજ સત્યવતી મૂર્છિત થઈ ધરણીપર ઢળી પડી. થોડીવારે સાવધાન થઈને પાછી બોલી આ પરમેશ્વર ! આ હતભાગિણીને તમે શા માટે આવું સૌંદર્ય આપ્યું. આમ બોલતી પોતાના ત્યાગ તોડવા લાગી અને બોલવા લાગી કે હું મારાં નાક કાન કાપી આત્મહત્યા કરું. આમ બોલતી તે કપાળ કુટવા લાગી. રામાનંદ તેના હાથ પકડી તેને સમજાવી.તે થોડીવારે શાંત થઈ અને બોલી કે--હું પરમેશ્વર ! હું કેમ તેની સાથે બળી મૂંઢ નહિ. તે સમયે બળી મૂંઢ હોત તો આ દુઃખ જોવું પડત નહિ. પછી તે વૃદ્ધ નોકરો સાથે નાશી ગઈ. અને જંગલમાં પોતાનો ધર્મ સાચવવા માટે એક ઝુંપડી બાંધીને રહી. થોડાં દીવસ પછી તે દુસ્મનો ત્યાં પંજુ આવી સત્યવતી ઉપર જીલમ ગુજારવા લાગ્યા. આથી તે પુરૂષનો વેપ ધારી પાછી બંગાળામાં આવી. તેણે અહીં કેમ એક અધીકારીથી જલનો પરવાનો કઢાવ્યો. અને તે પુરૂષના વેપથી જલમાં ગઈ ત્યાં તેણીએ પોતાના પતિ પ્રેમાનંદને જોયો પ્રેમાનંદ પણ વખતો વખત તેની સામું જોયા કરતો. પણ તે જાળખી શક્યો નહિ. સત્યવતીને ધણોજ આનંદ થયો. સત્યવતી પતિને ગળે બાઝી પડી અને તેણે પતિને છોડાવ્યો. ત્યાંથી તે રામાનંદ પાસે જંગલમાં ગંધ. આથી રામાનંદ બહુ રાજ થયો અને સતી સત્યવતીને આશીર્વાદ દઈ ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો.

ચંદા.

વીરનારીચંદા પંતબના શીખ મહાનાજી રણજીતસિંહજીની

પવિત્ર પત્ની થતી હતી. તે સ્વદેશ સેવામાં દૃઢ ભક્તિ રાખતી. તેણે રણજીતસિંહને પરણી અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારથી તે રણજીતસિંહને રાજ્ય કારભારમાં યોગ્ય સલાહ આપી પોતાની કુશળતા બતાવી હતી. રણજીતસિંહજી મૃત્યુ પામતાં તેની ગાદીએ તેનો કિશોર પુત્ર દિલીપસિંહ બેઠો. તે નાની વયનો હોવાથી રાજ્યનો તમામ કારભાર તેની માતા ચંદા ચલાવવા લાગી. આથી આખો પંજાબ પ્રાંત આબાદીમાં આવી ગયો. તે દરરોજ નિયમિત વખતે દરબારમાં જઈ રાજ કારભારમાં ધ્યાન આપતી. અને પોતાના પુત્ર દિલીપસિંહને રાજનીતિનું જ્ઞાન આપી તેને કેળવવા લાગી. તે વામાં ઇંગ્લેન્ડે પોતાના પ્રદેશની રક્ષા કરવાને માટે અંગ્રેજ સૈન્ય એકઠું કરવાનું શરૂ કર્યું. આથી ચંદાને ધારતી લાગીકે રખેને રજપુત, મરાઠા અને મુસલમાનોના રાજ્યની પેઠે આ પંજાબનું રાજ્ય પણ તેઓ ખાલસા કરે. આથી ચંદાએ પણ સૈન્ય તૈયાર કરવા માંડ્યું. ખીજી તરફથી તેની ખાલસા ફોજે અંગ્રેજ સૈન્ય ઉપર હલો કર્યો. આથી ચંદારાણીએ ઉત્સાહભેર તેમાં ભાગ લીધો. પરંતુ આ કૃત્ય સાફ કહેવાયું નહિ. તેણે યુદ્ધ ન કર્યું હત તો તે રાજ્યનું રક્ષણ થાત. પણ તેણે સિંહની સામે બાથ બીડી તેથી તે પરાજય પામી અને બ્રિટીશ સરકારે તેને તથા તેના પુત્રને કેદ કરી હિંદ-માંથી ઇંગ્લાંડ મોકલો દીધાં હતાં. ત્યાં તેને રૂ. ૫૮૦૦૦૦ નું વર્ષાસન બાંધી આપી નાફોંક પરગણામાં રાખ્યાં હતાં. અહિં દિલીપસિંહ પોતાનો ધર્મ છોડી ખ્રીસ્તી ધર્મ માનવા લાગ્યો. તેની માતાને તે જરાએ ગમ્યું નહિ; તેથી તે જુદી થઈ રહી. અને તેણે મરતાં સુધી પણ પોતાના ધર્મનો ત્યાગ કર્યો નહિ હતો. ધન્ય છે ધર્મ ધીર ચંદાને ! ! !

મહાલક્ષ્મી.

આ સતી ઝાંસીના રાજા ગંગાધરરાવની પત્ની થતી હતી. તે ધીરજવાન, બુદ્ધિવાન અને ધર્મવાન હતી. ગંગાધરરાવ ગુજરાતી જતાં તેણે એક આનંદરાવ નામના બાળકને દત્તક લીધો હતો. ગંગાધરરાવ ગુજરાતી જવાથી બ્રિટીશ સરકારે તેનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું આથી રાણી મહાલક્ષ્મીએ ઘણી ઘણી અરજીઓ કરી અને

દત્તક ગ્રહણ કરવા વિશે ધર્મ શાસ્ત્રનાં પ્રમાણ બતાવી જાંસીની સ્વા
ધીનતાની રક્ષાને માટે ઘણું ઘણું નમ્રપણેથી કહ્યું તોપણ તેણે માન્યું
નહિ. તેથી તેના હૃદયમાં ક્રોધાગ્નિ પ્રગટ થયે. શ્રીટીશ એજન્ટની
મુલાકાત વખતે તેણે ઝીણે સ્વરે જણાવ્યું કે મેં મેરી જાંસી દેહંગી નહિ
આથી શ્રીટીશ એજન્ટે તેને આપમાન કરી નાખી કરી અને રાજ્ય
સુંડી લીધું. ખીજી તરફથી જાહત્યા પણ થવા લાગી તેમ જાંસી રાજ્ય-
માં દેવમંદિરોની પેસુ પાયમાલી થવા લાગી. આથી તે ધર્મ ધીર
મહાલક્ષ્મીને બળતા અગ્નિમાં ધી હોમવા જેવું થયું. તેથી તે જાં-
સીવાસી નામેણ બંધકર ડાંગ દેવાને તત્પર થઈ. મહાલક્ષ્મીએ
લગાતર શર કરવાની સઘળી સામગ્રી તૈયાર કરી. લક્ષ્મીનાથએ
વીર પુરુષનો વેષ ધારણ કર્યો. તે ઘોડા ઉપર સવાર થઈ અને પો-
તાના સૈન્યને હિમ્મત આપવા લાગી. તેણે કેટલાએક માસ સૂંચી
મહા દારણુ યુદ્ધ કર્યું અને અંગ્રેજ સૈન્યનો અંત આણ્યો. તો પણ
શ્રીટીશ લોકોએ જાંસી લઈ પાડ્યું તેથી ખીજી વખત યુદ્ધ કર્યું એવટે તે
યુદ્ધમાં ધાયલ થયાં. ધન્ય છે મહાલક્ષ્મી તમારી વીર શક્તિને !!

વીર વનિતા.

શરતસુંદરી.

આ સાધ્વી પુતિઆના રાજ જોજેન્દ્રનાથની સ્ત્રી થતી હતી.
તેની ઉમ્મર પંદર વર્ષની હતી ત્યારે તેના પતિ જોજેન્દ્રનાથ મરણ
પામ્યો. આથી તે નાની ઉમ્મરમાં જ વિધવા થઈ. છતાં તેણે બાકી
રહેલું જીવન ઇશ્વરેઆને આધીન રહી ઇશ્વર, ભક્તિ કરી ગાળવા
નક્કી કર્યું. તેણે પોતાના સુંદર વસ્ત્રાલંકારો ગરીબોને આપી દીધાં.
તે પોતે પોષાકમાં વૈરાગ્ય સ્વચ્છવેત સાડી શિવાય ખીજાં કાંઈ પણ
વસ્ત્રો પહેરતી નહિ. જેને સુંદર છત્રી પલંગના બિછાનાપર સુવા સુ-
ખ હતું તે આજે એક ઘાસની પધારી ઉપર શયન કરવા લાગી.
તે પોતાનાં દાસ દાસીનો લાગ કરી કાસી ક્ષેત્રમાં જઈને રહી. ત્યાં
ઇશ્વર ભજન તથા શાસ્ત્રાધ્યયનમાં પોતાનો વખત ગાળવા લાગી.
કેટલાંક વર્ષો મયા પછી તેનો દત્તક પુત્ર પણ મરણ પામ્યો. તેથી
તે સંસાર જળને ન બાજતાં પોતે ઇશ્વરાર્ચન તથા શાસ્ત્રાધ્યયન
કરી પોતાનું બાકીનું જીવન ગાળવા લાગી. આવો તેનો દૈવ વૈરાગ્ય

જેમ બ્રિટિશ સરકારે તેને મહારાણીનો ઇલકામ આપ્યો હતો. છેવટે તે અનેક પરોપકારનાં કામો કરી મરણ પામી.

હેમંતકુમારી.

મહારાણી શરતસુંદરીની પુત્ર વધુ નામ હેમંતકુમારી હતું. તેનામાં પણ તેની સાસુ જેવાજ ઉમદા ગુણો હતા જ્યારે હેમંતકુમારીનાં સાસુ મહારાણી શરતસુંદરી મૃત્યુ પામ્યાં ત્યારે બ્રિટિશ સરકારે હેમંતકુમારી રાજ કારભાર કરવાને લાયક છે કે નહિ તે બાબતનો તપાસ કરવા માટે એક કલેક્ટર મોકલ્યો. આ સમયે શરતસુંદરીની પુત્ર વધુ હેમંતકુમારી અને બીજી દાસીઓ એક પડદામાં બેઠાં. તે પડદા બહાર કલેક્ટર તથા અધિકારી વર્ગ બેઠા હતા. કલેક્ટરે તે રાણીને કેટલાક સવાલો પૂછ્યા; તેના તેણીએ ઘણાજ સંતોષજનક જવાબો આપ્યા અને તેની બુદ્ધિ અને કુશળતા જોઈ સૌ કોઈ વિસ્મય થયા. કલેક્ટરે તેની વિદ્વતા જોઈને સરકારને સારો અભિપ્રાય લખી મોકલ્યો. કલેક્ટરે જતી વખતે કહ્યું કે રાણી સાહેબ ! રાણી સાહેબ ! મારી તમને સલામ છે. હું રજા લઉં છું. મેં આપને તસ્દી આપી છે, તેથી હું ઘણો દિવસગીર થાઉં છું. હેમંતકુમારીએ ઉત્તર આપ્યો કે-મારી આપને હજારવાર સલામ છે, આપે મને કંઈ પણ તસ્દી આપી નથી. પરંતુ આપને મારે લીધે તસ્દી ભોગવવી પડી છે તેથી ઉલટી હું દિવસગીર થાઉં છું. છેવટે આપને એટલીજ વિનતી છે કે આપ મને મારી મિત્રકત સોંપો. કલેક્ટરે જવાબ આપ્યો કે મિત્રકત સોંપવાનો અખત્યાર મારા હાથમાં નથી. પરંતુ હું એ વિશે સરકારમાં લખીશ. આપ એટલી બધી મિત્રકતને શું કરશો ? તેણીએ ઉત્તર આપ્યો કે મારાં કૈલાસવાસી સાસુજી પરોપકારનાં કામો કરવાનું કામ મને સોંપી ગયાં છે. તેં કાંઈ હું આગળ ચલાવીને દેશની ઉત્તરિ માટે મજબુત ચત્ત કરીશ. તેનાં આવાં ઉત્તમ વાક્યો સાંભળી કલેક્ટર બહુ પ્રસન્ન થયો અને તેના ગુણનું ગાન કરવા લાગ્યો ધન્ય છે આવી સાધ્વીઓને કે જેણે જગતમાં પરોપકારવૃત્તિથી અક્ષય કીર્તિ મેળવી છે.

કૃષ્ણકુમારી.

આ કુમારી મેવાડના મહારાણા ભીમસિંહજીની પુત્રી થાય. તે બહુજ સ્વરૂપવાન હતી તેથી તેને કેટલાએક લોકો રાજ-સ્થાનનું રત્ન એવું નામ આપતા. તેનામાં દેશભક્તિ અનુપમ હતી. તે સોળ વર્ષની થઈ ત્યારે તેના પિતાએ તેનાં લગ્ન મારવાડના મહારાણા સાથે કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ તેટલામાં મારવાડનો રાજા મરણ પામવાથી ભીમસિંહજીએ જયપુરના રાજા જયસિંહજી સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા ખતાવી. એથી મારવાડનો નુતન રાજા માનસિંહ કોયે બરાણા અને કૃષ્ણકુમારીને પરણવા માટે મોકલું સૈન્ય લઈ મેવાડ ઉપર ચઢ્યો. વળી મહારાજા સિંધીયાને જયસિંહ સાથે વૈર હતું તેથી તે પણ મારવાડના રાજાની સલામતે થઈ મેવાડના રાજા ભીમસિંહને સતાવવા લાગ્યો. તેથી ભીમસિંહે ગમરાઈને મારવાડના રાજાને કન્યા આપવાનું કમ્પુલ કર્યું આ વાત જયપુરના મહારાજા જયસિંહના બંધુવામાં આપતાં તેણે કેટલુંક સૈન્ય મેવાડના મહારાણા ઉપર મોકલ્યું. એક આશુએ મારવાડનો રાજા માનસિંહ પણ યુદ્ધને માટે તૈયાર થયો હતો. ભીમસિંહજીને આવે પિકટ વખત આવેલો જોઈ મંત્રીઓની સલાહથી તે પોતાની પુત્રી કૃષ્ણકુમારીને માગી નાંખવા તત્પર થયો. આથી ભીમસિંહજીને બાઈ ખુશી તરવાર લઈને મધ્ય રાત્રીએ કૃષ્ણકુમારીના શયન મંદીરમાં ગયો. તે વખતે કૃષ્ણકુમારી બર નિદ્રામાં નિશ્ચંતપણે સૂતી હતી. તેના સૌંદર્યની પ્રભા આખા શયનગૃહમાં પથરાઈ હતી કે જે જોઈ તે ધાતક મનુષ્ય એકદમ સ્તબ્ધ બની ગયો. અને તેનું શરીર કંપવા લાગ્યું તેથી તેના હાથમાંથી તરવાર નીચે પડી ગઈ. તેનો ખણખણાટ તેને તથા તેની માતાના કાનને સંભળાયો. આથી માતા અંધીર થઈ ને રડવા લાગી પરંતુ કૃષ્ણકુમારી જરાપણ નહિ ગમરાઈતાં માતાને હિમ્મત આપવા લાગી એટલુંજ નહિ પણ રાજ્યનું સારું થવા માટે પોતાનો દેહ આપવા કોમળ મનની કૃષ્ણકુમારી તૈયાર થઈ. થોડી વારે તેને માટે એક ઝેરનું પ્યાલું આપ્યું તે સાકરની પેડે પી ગઈ. તો તેની તેને જરાપણ અસર થઈ નહિ. બીજી વખત તેજ પ્રમાણે પ્યાલો આપ્યો તે પણ વ્યર્થગ્રાસીને તત્કાલ પી ગઈ. આમ ૩-૪ વખત પ્રસન્ન ચિત્તથી

વિષનું પાન કર્યું. પણ તેની કંઈ અસર થઈ નહિ. ત્યાર પછી એક
પ્યાલું પીધું તેથી તેને ગાઢ નિદ્રા આવી ગઈ તે ફરીને જાગ્યત
થઈ નહિ. આથી તેની અક્ષય કીર્તિ જગતમાં ટકી રહી છે.

વીરધાત્રીપન્ના.

આ શરવીર સ્ત્રી પોતાની રાજ્યભક્તિને માટે ઉત્તમ કીર્તિને
પ્રાપ્ત થઈ છે. મેવાડના મહારાણા સંઘ્રામસિંહજી જ્યારે મૃત્યુ
પામ્યા ત્યારે ઉત્તરાધિકાર કુંવર ઉદયસિંહનો હતો કે જેની ઉંમર
માત્ર છ વર્ષનીજ હતી. સંઘ્રામસિંહને દાસી પુત્ર વનવીર
મેવાડની માદી દબાવી પાડવાની આશાથી આ જાળક રાજકુમારને
નારી નાખવાને માટે અનેક ઉપાયો યોજતો હતો. આ જાળક
આ એક વીરધાત્રીના આશ્રમમાં રહી પોતાનું શ્રવન માળતો હતો.
એ વીરધાત્રીપન્ના આ વંશના કોમળ વેલાને પલ્લવિત કરવા
તૈયાર થઈ હતી. કોઈ દિવસે આ રાજકુમાર વાળુ કરીને સૂતો હતો.
તેજામાં એક દાસે આવીને પન્નાને જણાવ્યું કે વનવીર હમણાં-
જ ઉદયસિંહને હણવાને આવે છે. તે ઉપરથી પન્નાએ ઉદય-
સિંહને એક ટુલની છાંયમાં સુવાડી તેના ઉપર ટુલો નાંખી ઉપર
પાનો ઢાંકી તે છાંય આવેલા દાસને સોંપી દીધી. આ માણસ તેને
કાંઈ એકાંત જગામાં લઈ ગયો, કે તરતજ વનવીર હાથમાં વજ્ર
લઈ કુંવરના મહેલમાં આવી પન્નાને પૂછવા લાગ્યો કે ઉદયસિંહ
ક્યાં સૂતો છે ? પન્નાએ નહિ ગમરાતાં આંગળી વતી પોતાનો
સુતેલો પુત્ર બતાવ્યો કે તરતજ તે અંધ વનવીર તેને હણી
ત્યાંથી વિદાય થયો. ધન્ય છે વીરધાત્રી તારા ટેકને ! !

ત્યાર પછી વીરધાત્રી રડતી રડતી પેલા માણસ પાસે ગઈ
અને ઉદયસિંહનું રક્ષણ કરવા લાગી. પારકાના સારા માટે પોતાનું
ખુરું કરનારી વીરધાત્રીપન્નાને ધન્યવાદ ધટે છે.

મેવાડનો ઇતિહાસ.

વીમળાદેવી.

આ સ્ત્રી રૂપનગદના રાજા અમરસિંહના મળાવી
હતી તે જેવી રીતે રૂપવાન હતી તેવી ધર્માદિની પુત્રી
હતી. તે વખતના ક્ષત્રિયો મુસલમાન બાદ શત્રુઓ પાસે
ચાહેને પોતાની

પુત્રી આપી તેઓની કૃપા મેળવતા. એ વાત વિમળદેવીને
 દીક ભાગતી નહોતી. જે રજપૂતોએ પોતાની પુત્રીનાં લગ્ન થવન
 બાદશાહ સાથે કરી ધર્મપર પાણી ફેરવ્યું હતું તેઓને તે ખરા
 અંતઃકરણથી ધીક્કારતી હતી. તેનો વિચાર કોઈ ગુણવાન, ધર્મવાન,
 વિદ્યાવાન અને નીતીવાન ક્ષત્રિય રાજાની સાથે લગ્ન કરવાનો હતો
 અને જે ક્ષત્રિય જાતીમાં એવો પુરુષ ન મળે નો પોતાનું જીવન
 ઇશ્વરભક્તિ અને પરોપકાર કર્મમાં પુરું કરવું. આવો દેહ નિશ્ચય
 તેણે ક્યો હતો. તેની મોટી બેન કેશરબાને તેના પીતાએ દી-
 દક્ષીના બાદશાહ ઔરંગઝેબના બળથી ડરીને લાચારીથી તેની
 સાથે પરણાવી હતી. તે એક વખતે રૂપનગઢમાં માતા પીતાને
 મળવા આવી હતી. તે વખતે વિમળદેવી અને કેશરબા વચ્ચે
 ધર્મ વિષે વાતચીત થઈ હતી. તે પછી એક દીવસે વિમળદેવીને
 શીવની પૂજા કરતાં જોઈને કેશરબાએ તેની નોંધ કરવા માંડી.
 ત્યારે વિમળદેવીએ ધીરથી ઉત્તર આપ્યો કે તું શું બોલે છે ?
 હવે તું રાડોડની પુત્રી રહી નથી. પરંતુ દીક્ષીના થવન બાદશાહની
 બેગમ થઈને તું વટલી છે. ક્ષત્રિયાણીના ખા ધર્મને તું શું સમજે?
 થવનનું અન્ન ખાવાથી તારું શરીર અશુદ્ધ થયું છે, માટે તારું મુખ
 મને બતાવીશ નહિ. રાડોડની જાનને તેં લજવી છે એટલુંજ નહિ.
 પણ તેં રજપૂતનું અભીમાન મૂક્યું છે. તેથી તને ધીક્કાર છે. આવાં
 તિરસ્કારનાં વચનો સાંભળવાથી કેશરબાને અહુ ક્રોધ ચઢ્યો. અને
 તેણે વિમળદેવીને કહ્યું કે તું આટલું બધું અભીમાન રાખે છે.
 પરંતુ જ્યારે હું તને બાદશાહની બેગમ કરાવું ત્યારેજ ખરી. એમ
 કેટલાંક કડવાં વચન કહી રીસાઈને તે દીદક્ષી ચાલી ગઈ. ત્યાં
 બાદશાહની પાસે વિમળદેવીની વિરક્તિ બહુક સમજાવીને તેને
 ક્રોધાંધ કર્યો. તેથી ઔરંગઝેબે તેના પીતા અમરસિંહ ઉપર
 એકા એક ધમકીનાં કાગળ લખીને વિમળદેવીને માટે માગું
 કર્યું. આથી અમરસિંહે ભયભીત થઈને માગું સ્વીકાર્યું. આ વાતની
 વિમળદેવીને ખબર પડ્યાથી તે ઘણીજ ગભરાઈ પણ હિમ્મત
 ધરી પોતાના શીલના રક્ષણ માટે ઉપાય શોધવા લાગી. તેને છેવટે
 એ સૂઝ્યું કે મેવાડના પ્રતાપી રાણા પ્રતાપનો પૌત્ર રાજસિંહ
 ક્ષત્રિય ધર્મનો રક્ષક છે માટે તેને સરજો જવું એવો વીચાર કરી
 તેણીએ એક ગુપ્ત પત્ર રાજસિંહ ઉપર લખીને મોકલ્યો તેમાં તે

જો જણાવ્યું કે-હું રાઠોડની પુત્રી તમને મારા મનથી વરી ચૂકી છું. પરંતુ મારા બાપે પાદશાહથી ડરીને મને તેના હાથમાં સોંપવાનો વિચાર કર્યો છે. પણ ક્ષત્રિય પુત્રીને પરધર્મી વર વરવા કરતાં મર-તું બહેતર છે. એમ હું માનું છું. આવી આપત્તિના સમયમાં તમારા શીવાય મારું રક્ષણ કરી શકે તેવો કોઈ વીરપુરુષ હું જોતી નથી. તમે મારી રક્ષા કરો. તેમજો મારાં લગ્નનો દીવસ વસંત પંચમીનો નિશ્ચય કર્યો છે. માટે તે પહેલાં તમે અહીં આવીને મારું રક્ષણ કરો જો તમે જલદી નહિ આવો તો હું મારા પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ પરંતુ કદી પણ યવન પાદશાહની જોગમ થઈશ નહીં.

ઉપર પ્રમાણે વિમળાદેવીનો પત્ર રાણા રાજસિંહ ઉપર ગયો. તે જોઈને વિમળાદેવીની હિમ્મત અને તેની દૃઢ પ્રતિજ્ઞાને માટે ધન્યવાદના શબ્દો બોલવા લાગ્યો, તથા ખોતે તેનું રક્ષણ કરવા પ્રતિજ્ઞા લીધી. આ વાતની ખબર રાજસિંહની ધર્મ પત્ની વીર કુબા તથા રાજમાતા વીરમતીને પહોંચી તેમજો પણ ખુશી થઈ ને રાણાને તત્કાળ વિમળાદેવીનું રક્ષણ કરવા માટે જવાને બહુ ઉશકેર્યો. પછી રાજસિંહે પત્રનો ઉત્તર વિમળાદેવીને લખીને જણાવ્યું કે તમે ધીરજ રાખજો. શીકર કરશે નહીં હું વસંત પંચ-મીએ આવી પહોંચીશ ત્યાર પછી અગાઉથી કરી રાખેલ સંકેત પ્રમાણે ઐરંગઝેબ પાદશાહ દીલ્લીથી બંન લઈને રૂપનગર આવ્યો. અને બીજી તરફથી રાણા રાજસિંહ પણ વીમળાદેવીનું રક્ષણ કરવાને આવ્યો. ત્યારે રાજમાં આવતી વિવાહની બાંધબંધનો લાગ લઈને વિમળાદેવીને ઘોડા ઉપર બેસાડી મોગલ પાદશાહને ચેતાવીને રાજસિંહ આવતો થયો. આ બનાવથી પાદશાહી સૈન્ય વિસ્મય પામ્યું, પરંતુ તેમાં તેઓનું કંઈ પણ ગાલ્યું નહિ. ઐરંગઝેબ વીલે મોઢે ત્યાંથી દીલ્લી પાછો ગયો રાણા અને વિમળાદેવી સહી સલામત ઉદેપુર વાંઘ પહોંચ્યાં. પછી લગ્ન કરી દામ્પત્ય ધર્મ પ્રમાણે વર્તીને સુખના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યાં. ધન્ય છે સ્વધર્મપર પ્રીતિ રાખનારી વિમળાદેવીને !!! રાણારાજસિંહ.

કર્મદેવી.

આ વીરોચના મેવાડના રાણા સમરસિંહની પત્ની થાય. સ્વદેશની રક્ષા માટે દીલ્લીપતિ પૃથિરાજે તથા મેવાડના પરાધર્મિ

રાણા સમરસિંહે અશ્વગાનોને ભરતખંડમાંથી કહાડી મેલવાને
 શાહબુદ્દીન ગોરી સાથે ચડાઈ કરી તેમાં પૃથિરાજ અને સમર-
 સિંહ બન્ને રણમાં પડ્યા. એટલે દીલ્લીને તાબે કરીને શાહબુ-
 દ્દિને મેવાડ જીતવા માટે હલ્લો કર્યો અને ત્યાં જઈને તેણે ઠેકાણે
 ઠેકાણે હુંટકાટ મચાવી મૂકી. પ્રજાપર મોટો જીલમ ગુજાર્યો દરેક રથજો
 લોહીના પ્રવાહો વહેતા કર્યા. અને આખા મેવાડ દેશને રમશાન
 ભૂમીવત્ બનાવી દીધો. એવા સંકટમાં સ્વદેશનું રક્ષણ કરવાને
 કોઈ પણ વીર બહાર પડ્યો નહી. મહારાણા સમરસિંહનો
 પુત્ર કર્ણસિંહ આ વખતે નાની વયનો હતો તેથી તેનાથી કંઈ
 પણ બને તેમ નહોતું, આથી આખો રજપૂતાના દેશ શોક સાગર
 માં ગરકાવ થયો. આખરે મેવાડનું પોતાનું જીવન રાખવા મેવાડ
 ની મહાશક્તિરૂપીણી કર્મદેવી વીર પોશાક પહેરીને યવનોનો
 દોર તોડવા માટે રાજ મંદીરમાંથી બહાર નીકળી સુખ દુઃખથી
 અજાણ્યો બાળ પુત્ર શત્રુના પગ તળે છુંદાશે, યવન
 શત્રુઓ હૃદય ઠારક પુષ્પતી કળીને ચગદી નાંખશે વગેરે
 વિચારો કર્મદેવી જેની માતાથી સહન થઈ શક્યા નહિ.
 તેથી તેણે શત્રુની સામે લઢવનો દૃઢ નિશ્ચય કરીને યોદ્ધાનો પોશાક
 પહેર્યું. કવચે કરી પોતાનું શરીર આચ્છાદિત કર્યું. હાથમાં લાલ તર-
 વાર લીધી. વીરાંગનાનું અતું વીરત્વ જોઈને ઘણા રજપૂત વીરો
 તેને સહાયતા આપવા માટે તૈયાર થયા. કર્મદેવી રણભૂમીમાં ચાલી
 શાહબુદ્દિનગોરીના પ્રિય સરદાર કુતુબુદ્દિન રાજસ્થાનમાં આવ્યો
 તેને કર્મદેવીએ અંબરની પાસે ઘેર્યો. યુદ્ધમાં આ વીર સ્ત્રીએ
 પોતાનું વીરત્વ દેખાડ્યું. તેના ઘેરાથી યવન સૈન્ય નાશ પામવા
 લાગ્યું. કુતુબુદ્દિન આ સ્ત્રીનું ભૂયભીત રૂપ જોઈને મઠ બન્યો.
 હવે તેને જય મેળવવાની આશા રહી નહિ. કર્મદેવીએ અસાધાર-
 ã હિમ્મત અને પરાક્રમ દેખાડીને શત્રુના સૈન્યનો નાશ કર્યો. આ
 રીતે દીલ્લીના પહેલા બાદશાહને આ વીરાંગનાએ પરાજીત કર્યો.
 મેવાડની વીર અને કુલીન કાંતાએ પોતાના અઙ્ગાકિક પરાક્રમથી
 શત્રુઓને હણી પોતાની કીર્તિ ઠામ ઠામ ફેલાવી. રાજ્યસ્થાન.

કર્મદેવી (ભટ્ટી)

કર્મદેવી એ અરિન્ત નગરના રાજા માણિકરાવની પુત્રી હતી તે રૂપવાન, સુંદર અને દેખાવડી હતી. તેના પ્રથમ સંબંધ તેના પીતાએ રાઠોડ વંશના મંડોરના રાજકુમાર અરણ્ય કુમારની સાથે કરવાનો વિચાર કર્યો હતો. પરંતુ કર્મદેવીની ઇચ્છા તેને પરણવાની નહોતી. એ વખતે જેસલમીરની પાસે મુગલ રાજ્યમાં રણોગદેવ રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને સાધુ નામે એક પુત્ર જે ધણોજી બહાદુર અને તેજસ્વી હતો. તેના પરાક્રમની વાતો કર્મદેવીને કાને પડતાં તેણે તે રાજ્ય પુત્રને પરણવા ઇચ્છા બતાવી. આ બાબત કર્મદેવીએ સાધુને લખી જણાવતા તેણે પણ લગ્નને માટે હા પાડી. પછી માણિકરાવે પુત્રીની ઇચ્છા મુજબ તેને તે રાજકુમાર સાધુની સાથે પરણાવીને ઘણું ધન અને મણિની માળાઓ ઇત્યાદી આપીને સાધુની સાથે વિદાય કરી સાધુ પોતાના ભટ્ટી સ્વાર સાથે કર્મદેવીને લઇને રાજધાની તરફ જવાનીકળે. અંદાજ નામની જગ્યાપર વિશ્રાંતિ લેવા મુકામ કર્યો. તે સમાચાર મંડોરના રાજકુમાર અરણ્ય કુમારને થતાં નરતજ તે વેર લેવા માટે ચાર હજાર રાઠોડ સૈન્ય સાથે આવી પહોંચ્યો. તેને જોઇને સાધુ પણ લડવા માટે તૈયાર થયો. બન્નેવચ્ચે મોટું યુદ્ધ થયું. બન્ને સૈન્યના માણસો કપાવા લાગ્યાં. આ બનાવ જોઇને કર્મદેવી જરાપણ બચબીત થઇ નહિ પ્રિયતમના જયની આશાને સંશય માંડોલાં ખાતી જોઇ, કર્મદેવી મુઝાઇ નહિ પણ હિમ્મત સાથે પતિને ઉત્સાહ આપવા લાગી. પતિનું મહાપરાક્રમ જોઇને મનમાં મનમાં ધન્યવાદ આપવા તથા મલકાવા લામી સાધુના પરાક્રમથી ૬૦૦ રાઠોડો આ રણભુમી માં માર્યા ગયા. સાધુનું અર્ધું સૈન્ય માર્યું ગયું. છતાં કર્મદેવી ધીરજ રાખી ઉભી રહી. પતિને કહેવા લાગીકે હું તમારૂં પરાક્રમ જોઇશ અને તમને સાહાયતાં કરીશ. સાધુ કર્મદેવી અસાધારણ વીર વચનોથી બહુ પ્રસન્ન થયો અને શત્રુ સાથે ઘરણું યુદ્ધ કરવા લાગ્યો, બન્ને વીર પુરુષોના હથિયારના ઘસારાથી અમિના તણખા નિકળ્યા. સાધુએ અરણ્યકુમારના હાથ ઉપર અટકો માર્યો અરણ્યકુમારે પણ સાધુના મસ્તક ઉપર વજરનો પ્રહાર કર્યો. કર્મદેવી એજેયુંને પ્રાણનાશના મસ્તક ઉપર તરવારનો ધા લાગ્યોતે બન્ને જીવનાં

પરસ્પરના સખ પ્રહારથી ચેતનવ ગરના બની જઇ ધરણીપર ઢળી પડ્યા. અરણ્યકુમાર યોડીવારે સચેત થયો. પણ સાધુતો નિદ્રા-માંથી ફરીને જાગત થયોજ નહિ. કર્મદેવી વિધવા થઇ, અને તેની બધી આશા ધુળમાં મળી ગઇ. આજે ઉજડ અરણ્યમાં તેનું મુમટ-મણિ લુટાઈ ગયું. તે પછી તેજ ભુમિમાં ચિતા તૈયાર કરાવી; અને પોતાના પ્રાણનાથનું સખ ખોળામાં રાખી પોતે બળી મુક.

રાણકદેવી.

સિંધના રાજા રારપાવરને ઘેર એક પુત્રીનો જન્મ થયો. તેથી એક જ્ઞેશીરાજે તે પુત્રીની જન્મ કુંડલી કરીને રાજાને કહ્યુંકે જો તમે પુત્રીનું મુખ જ્ઞેશોતો આંધળા થશો. રારપાવરે આથીતે બાળકને જંગલમાં છોડી દેવાનો હુકમ કર્યો. છાતી શાડીનાંખે એવી રાણીની આનાકાની છતાં વજની સરખા હૃદયની દાસીઓ આ ક્રમળ કુમારીને રાતો રાત જંગલમાં નાંખી આવી. જંગલમાં આ-ખી રાત જવા છતાં પણ કોઈ ધાતકી પ્રાણીએ તેનો નાંશ કર્યો નહિ. બીજે દિવસે પ્રભાતમાં માટી ખોદવા જતા હુડમત નામના કુંભારને તે ક્રમળ કન્યા મળી. હુડમતને કંઈ સંતાન નહિ હતું તેથી તેણે પ્રેમથી ઉપાડી લીધી અને સિંધદેશ છોડી કચ્છમાં આવી રહ્યો, અને તે પોતાનુંજ બાળકજે એવી રીતેજ ઉછેરવા લાગ્યો. તેનું નામ રાણક પાડ્યું. જેમ જેમ તે મોટી થતી ગઇ તેમ તેમ તેના ચુણા પ્રકાશમાં આવતા ગયાં. આગ કરતાં કરતાં રાણકદેવી મોટી થઇ. એકવખત કચ્છના દરબાર લાખાની દૃષ્ટિ તેની ઉપર પડવાથી તેણે તેનું માથું કપું બિચારો મરીબ હુડમત રાજાને કેવી રીતે નાં કહે. તેણે અને તેની સ્ત્રીને તો આ કન્યાનાં લગ્ન પોતાનીજ નપ્તમાં કરી સંસાર સુખનેાં ખરો લ્હાવો લેવાની ઇચ્છા હતી. લાખાકુસાણીને ના નહિ પાડીયકવાથી હુડમત કુટુંબ સહિત રતોવાઈ સોરઠમાં આગ્યો. અને જુનાગઢ નજીક મજેવડી ગામ-માં રહ્યો. મજેવડીમાં રહ્યાં કેટલાંક વર્ષો વીતી ગયા પછી એકવાર દ્વરિકાંથી યાત્રા કરી ગુજરાતપાટણ તરફ પાછા ફરતા સોલંકી-એના બારોટો ત્યાં આવીને ઉતર્યા. અચાનક રાણકને જોઇ. તેની ચંચળતા અને તેનાં ચિન્હો જોઈ તેણે જણાવ્યુંકે આ કોઇ રાજા નો રાણી થકા પોગયછે, તેથી તેઓએ હુડમતને કહ્યુંકે તમારી

પુત્રી રાણકને પાટણના ત્રણ સિદ્ધરાજને વેરે પસંદાવે. અને તેને કેટલુંએક ધન આપી સમજાવી દીધો. સિદ્ધરાજ પાસે શિરપાવ લેવાને તે બારોટો દરમજન કુચ કરતા પાટણ આવ્યા અને સિદ્ધરાજ ભોજનગૃહમાં જમવા બેઠો હતો ત્યાં તેઓ મળવા ગયા. રાણીઓને જોઈને તેઓએ ડોકી ધુણાવી. રાજાએ જમી રહ્યા પછી મસ્તક હલાવવાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે દસોંદી બાટે કહ્યું કે- મહારાજ ! આપ ગુજરાતના ધણીછો. પરંતુ આપના રાણીવાસમાં પશ્ચિમી રાણી નથી. તેથી અમે મસ્તક હલાવ્યાં. આથી સિદ્ધરાજે તેવી રાણી વિશે શું કરવું તે પૂછ્યું. એટલે તેમણે કહ્યું કે- સોરઠદેશમાં એક ઉત્તમ અવતારી કન્યા છે રાજાએ તેની સઘળી હકીકત જણાવવા ઇચ્છા બતાવી તેથી તે બેલ્યાકે- અમો શ્રી દારિકાંથી વળતાં સોરઠ દેશમાં આવ્યા ત્યાં એક મજેવડી નામનું સુંદર ગામડું જોયું ત્યાં અમોએ આ ગામ લેવા બાટે પહોંચ નાંખ્યો. ત્યાં એક હુડમત કુંભારને ત્યાં સુંદર બાળ કુમારી બાર વર્ષની વયે પહોંચેલી, જેનાં સઘળાં અંગો કોમળ અને આભૂષણ વગર પણ અત્યંત દેખાય તેવાં છે જેના સાતવાથી ધરણી પર કંકુના પગલાં પડે એવી રૂપસુંદર દેવાંગના છે, તેને જોઈ છે. આ સાંભળી સિદ્ધરાજે દસોંદીને શિરપાવ આપ્યો. અને ફરીતે તેણે તેને મજેવડી મોકલ્યો. અને રાણકદેવીને રાજનીતિનું શિક્ષણ આપવા. બાટે એક મોટો પગારદાર શિક્ષક રાખી આપ્યો. રાણકી રાણી થશે. એવા મનોરથથી હુડમત રાત્રિદિવસ આનંદમાં રહેવા લાગ્યો. પરંતુ એટલામાં જીજ્ઞા કોઈ બારોટો જુનાગઢના રાજા રાખેંગારને જઈને કહ્યું કે તમારા મુત્રકનું કન્યા રત્ન સિદ્ધરાજ લઈ જાય તો 'સોરઠનું' નાંકે જાય રાખેંગારને આથી મમત્વ ઉત્પન્ન થયું. ને કામદાગે મોકલી રાણકદેવીને અને હુડમતને જુનાગઢ તેમની શુભ દિવસ જોવાની ઝડપે લગ્ન કરી નાંખ્યાં. રાખેંગાર રાણકદેવીને પરણીને મહેલમાં દાખલ થતો હતો એટલામાં પહેલે પગથીએ ચઢતાંજ રાણકદેવીના પગમાં દેશ વાળી ને અંગુઠામાંથી લોહી નીકળ્યું. રાણકદેવી રાણી બની અને હુડમત ખુશ થયો. અને રાહબેંગાર તેનાં રૂપ ગુણ અને ચેતન જોઈ બહુજ પ્રમત્ત થયો. બીજી તરફ સિદ્ધરાજને રાખેંગાર ઉપર અતિ ક્રોધ ચઢ્યો. તેણે મોટું મૈત્ર્ય

લઈ સેરઠ ઉપર સ્વારી કરી. રાખેંગાર જિરનાર ઉપરના કિલ્લા-
માં ગયો અને સૈનિકોએ સિદ્ધરાજના ઘેરને જવાબ આપવા
માંડ્યા. આ ઘેરો બહો વખત લંબાયો તે દરમ્યાન રાણકદેવીને
એ પુત્રો પણ થયા એક વખતે રાણકદેવીએ પોતાના મહેલના
ઝરખામાંથી જોયું તો સિદ્ધરાજની છાવણી દીડી. આથી તેણે
કહ્યું કે— અમારી હદમાં કાણે આવી પડાવ નાંખ્યો છે ? ત્યારે
તેના ઉત્તરમાં એવો અવાજ મળ્યો કે અમો રાખેંગારને મારી
રાણકદેવીને ગઢ ઉપરથી ઉતારશું. યુદ્ધ ચાલતાં આખરે રાખેંગારનો
ભાણેજ કુટવાથી રાખેંગાર હાર્યો અને સિદ્ધરાજ હત્યો.
સિદ્ધરાજ જુનાગઢ જોઈ કિલ્લામાં ગયો. અંતઃપુરમાં પેઢે તેના
પાંચ વર્ષના પુત્રને તેણે પ્રથમ મારી નાંખ્યો. આથી માણેરા
નામનો અગિયાર વર્ષની ઉંમરનો કુંવર પોતાની મા રાણકદેવી
પાસે રહતો રહતો આવ્યો આથી શરી ક્ષત્રાણીએ સિદ્ધરાજના
સાંભળતાંજ કહ્યું કે— પુત્ર તું રોષશ નહિ. સિદ્ધરાજે આ કુમારને
માર્યો નહિ. અને રાણકદેવીને કેદ કરી લઈ આવવાનો પોતાના
માણસોને હુકમ કર્યો. પ્રજા ઉતરતાં ઉતરતાં પોતાની આંખમાં આંસુની
વહેતી. ધારણોને લુછી દરેક વસ્તુઓને જોઈ અત્યંત શોક કરવા
લાગી. સોરઠ દેશથી ગુજરાત તરફ પ્રયાણ કર્યું ત્યારે રાણકદેવીને
સાથે રાખી. સિદ્ધરાજ દારીઓને 'રાણકદેવીનું' મન મનાવવા
અનેક પ્રકારે યુક્તિ કરતો. રાણકદેવીના મનને આનંદ આપવા
સારી સારી જગ્યાઓ બતાવવા લાગ્યો. રાણકદેવી તે જગ્યાઓને
નિષ્કાર આપવા લાગી અને બોલી કે અહિં સોરઠ દેશની હદ
પૂરી થાય છે તેથી હવે મને અહિંજ રહેવા દો. સિદ્ધરાજે તેને
બહુ બહુ સગવળ વી પણ તેણીનું મન જરાપણ અલાયમાન થયું નહિ.
અહિં તે બધી મરવા તૈયાર થઈ તેથી સિદ્ધરાજે તેની પરીક્ષા
લેવા તેમ કરવા હા પાડી તેથી તેણે સુખડનાં કાષ્ટોના ચિતા ખડ-
કી અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરી પોતાના કર કમળમાંથી કંકુ ખેરતી પતિના
સમાગમને સ્વર્ગ વિષે પ્રાપ્ત થઈ. સોરઠ પ્રાંતનો ઇતીહાસ.

રાજુલ-રાજેમતી.

મથુરાં નગરીના રાજા ઉચ્ચસેનને તેની પત્ની ધારીણીથી એક કન્યા રત્ન ઉત્પન્ન થયું હતું. તેનું નામ રાજુલ અથવા રાજે-મતી રાખ્યું હતું. દયા, સત્ય, ધર્મ, નીતિ અને ગૃહ કાર્યને લગતું અતિ ઉત્તમ શિક્ષણ રાજુલને નાનપણથી જ આપવામાં આવ્યું હતું. તે યોગ્ય હિંમરની થઈ ત્યારે તેનાં માતા પિતાએ તેનાં લગ્ન નેમિનાથ સાથે કરવા નક્કી કર્યું આથી સૌ આનંદ પામ્યાં. અને એક પક્ષથી પોતપોતાની સમૃદ્ધિ મુજબ વિવાહની સામગ્રીઓ તૈયાર થવા લાગી. પછી નેશીઓને જોસાવીને લગ્ન દિવસ નક્કી કર્યો. શ્રાવણની શુક્લ પક્ષની છઠ્ઠે દિવસે લગ્નને. દિવસે મુકરર કર્યો. તે દિવસે મોટી ધામધુમથી નેમિનાથના પિતાએ વરઘોઠા કાઢ્યો અને વહેવાઈને ત્યાં જન લઈ ગયા. મોટા સત્કાર પૂર્વક વહેવાઈએ જનને એક ભવ્ય મંડાનમાં ઉતારી. તેઓને જમાડવાને માટે કેટલાં-એક પશુઓને જનોવાસાના પડખાના વાડામાં પૂરી રાખ્યાં હતાં. વધુ થવાના ત્રાસથી તેઓ ત્રાસ દાયક બરાડા પાડવા લાગ્યાં હતાં, આથી નેમિકુમારનું મન તે તરફ દોરાણું. તેણે પશુઓ ઉપર દેખરેખ રાખનારને જોસાવીને પૂછ્યું કે- શા માટે આ અનાથ પ્રાણીઓને પૂરી રાખવામાં આવ્યાં છે. તે ઉપરથી તેણે કહ્યું કે-વરરાજ ! તમારા લગ્નમાં જમાડવાને માટે આ પશુઓને પૂરવામાં આવ્યાં છે. આ વચ્ચેના સાંભળતાં જ નેમિનાથના હૃદયમાં દયાનો સાગર ઉઠ ટ્યો અને તે બોલી ઊઠ્યો કે-અહો ! વિચીત્ર ચિત્તદંતિવાળાઓનાં ચરીત્ર અવશ્ય કરવાં પશુ અશક્ય છે કે જેઓ પોતાના ઉત્સવને અર્થે જંતુઓ સાથે નિષ્કારણ વંર ખાંચે છે. અરેરે ! બુદ્ધિવાન માણસો આ અભોલ પ્રાણીઓની ઉપર આનંદજનક આશ્ચર્યિકા ચલાવે છે ? ધીક્કાર છે. આવી દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યોને ! મારે પરબવું પશુ નથી તેમ તેનું ગૌરવ પણ મહણ કરવું નથી. પછી તેણે પશુઓના સાચવનારાઓને કહ્યું કે-જે તમારો સ્વામી મહારા વિવાહને સમયે એ પ્રાણીઓને હણુશે તો હું પરણીશ નહિ. માટે એ પ્રાણીઓને બંધનથી મુક્ત કરો. પશુઓના રૂધીરથી છંટાપેલો માણસ દુર્ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે એવા વિવાહ રૂપી વિપત્તિ ની હમણાં મારે જરૂર નથી. આ સાંભળી શિવાદેવી નેને કહેવા

ભાગ્યાં કે હે પુત્ર ! તારે એ યશુઓના આંસનું ઝોરવ અદણ કરવાનું
શું કામ છે ? માત્ર પાણી અદણનું જ કારણ છે, માટે તેજ તું કર
આ સાંભળી નેમિકુમાર બોલ્યા—હે માતૃશ્રી ! આમહ ન કરો. મા
તૃશ્રી સ્ત્રી ઉપર કોઈપણ પ્રકારે માઈ મન નથી; પરંતુ મારી ઇચ્છા
મુક્તિ રૂપી વધુ વિષે ઉત્કંઠીત છે. આમ બોલી પરમ વૈરાગ્યને વશ
થઈ નેમિનાથ પોતાનાં ઉમદાં વસ્ત્રો અને આભરણો તે પ્રાણીઓ-
ના રક્ષકને આપી દઈ પ્રાણીઓને મુક્ત કરાવી પોતે સાધુ બની
ત્યાંથી તરતજ વીદાય થયા. માતા પીતાએ ઘણુંએ કહ્યું પણ દયા-
સિંહુના હૃદયમાં પરમ વૈરાગ્ય વગર શીજી વાત હતી નહિ.

શીજી તરફથી રાજેમતીને આ વાત જાણવામાં આવતાં તે
પણ વૈરાગ્ય અદણ કરી તપ કરવા અર્થે નીકળી. રાજેમતીએ
નેમિકુમાર પાસેથી દીક્ષા લીધી; અને સાધ્વી થઈ ગીરનારની ગુ-
ફામાં વાસ કર્યો. નેમિનાથનાં વાક્યો સાંભળી તેના લઘુ બાળુ રથ-
નેમિને પણ જ્ઞાન થયું તેથી તે પણ દીક્ષા લઈ બહાર દેશમાં
લોકના કલ્યાણાર્થે વિચરવા લાગ્યા. એક વખત એવું બન્યું કે સા-
ધ્વી રાજેમતી નેમિનાથ ભગવાનને વંદવા જતાં હતાં એવા-
માં એકદમ મેઘવૃષ્ટિ થવા લાગી. મેઘ બહુ વરસવાથી સાધ્વી રા-
જેમતીનાં વસ્ત્રો ભીંજ્યાં, તેથી તે વસ્ત્રો સૂકવવાને એક ગુફામાં
થયાં. ત્યાં જઈ પોતાના સર્વ વસ્ત્રો છુટાં છુટાં મુક્યાં. એ વખતે
શ્રી નેમીશ્વરના નાનો ભાઈ રથનેમિ સાધુ પણ અકસ્માત તે
જ ગુફામાં આવ્યો. તે રાજેમતીને વસ્ત્ર રહિત જોઈને કામણુર
થયો ને પાસે આવ્યો. તેણીએ રથનેમિને પાસે આવતો જોઈ તે
ભીનાં વસ્ત્રો પહેરી લીધાં અને વિચાર્યું કે અહો ! કામી પુરૂષ કા-
માંજ નેત્રવાળો થઈ કૃત્ય અકૃત્ય જાણતો નથી. કહ્યું છે કે—આ
જગતને વિષે અંધ પુરૂષ હોય છે. તે પોતાની આગળ રહેલી એ-
વી દૃશ્ય વસ્તુને જોઈ શકતો નથી. પણ જે રોજે કરીને અંધ છે.
તેતો પોતાની પાસે હોય તેને પરિહરે છે ને ન હોય તેને દેખે છે
કારણ કે તે અશુચીના સમૂહવાળા સ્ત્રીના અવયવોમાં દાંતને કુંદના
ફલની માફક ચક્ષુને નીચ કમળ સમાન, સ્તનને સુવર્ણના કળશ સ-
માન, બાહુને લતા સમાન, મુખને પુરુષચંદ્ર સમાન અને હોઠને પ-
લ્લવ સમાન માનીને આનંદ પામે છે. વળી મનુષ્ય પદિત ફલીન

અને વિવેકી ત્યાં સુધીજ ગણાય છે કે જ્યાં સુધી દુષ્ટ કામાગ્નિ લે-
નામાં પ્રજ્વલિત થયો નથી એ પવિત્ર પુરુષોનો ઉપવાસ કરે છે,
તે ધૈર્યવાનની ધીરજ મૂકાવી દે છે. આ પ્રમાણે વીચારી રાજેમતી
એ કહ્યું કે-હે મહાભાગ ! તમારે રાગ કરવો ઘટે નહીં. કહ્યું છે
કે ચેતના રહિત વસ્તુઓમાં પણ રાગ છે તે દોષનુંજ દારણ છે.
દારણ કે મજાક રાગથી યુક્ત છે તો તેને બહુ માર સહન કરવો
પડે છે અને તાપની વેદના ભોગવવી પડે છે. વળી મૃત્તિકા (લાઝ
માટી) જો તો એકેદ્રિય વસ્તુમાં રાગનો (રંગનો) દોષ છે તો તેને
વિશે છાણું નાંખે છે અને તેને પાષાણ વડે વાટે છે. વળી કહ્યું છે કે
જેણે પર સ્ત્રીના સામી બોટી દૃષ્ટિ કરી છે, તેણે પોતાના આત્માને
ધુળ મેળવ્યો છે, સ્વજનને ખાર દીધો છે અને પગલે પગલે માથા
દોડાવ્યું કંઈ છે. પરાક્રમથી જગતનો પરિભવ કરનાર રાવણ પણ
પર સ્ત્રીની સાથે રાવાની દુષ્કાથી કુળનો ક્ષય કરીને પાંપનો ભો-
ક્તા થયો છે. ઇત્યાદિ કેટલોએકે બોધ આપ્યો તે વિશે એક જીવન
કવિ લખી ગયા છે કે:—

ક.ઉસગ ધ્યાને મૂતી રહેનેમી નામે; રહ્યાં છે ગુફામાં શબ પરિણામેરે,
દેવરિયા મુનિવર ધ્યાનમાં રહેજે; ધ્યાન થકી હોય ભવનો

પા-રે.

દે૦ મુ૦

વરસાંતે બીનાં ચીવર મોકળાં કરવાં, રાણુલ આવ્યાં તેણે

ધામરે.

દે૦ મુ૦

રૂપે રતિરે વસ્ત્રે વર્ણિત બાળા, દેખી બોભાણી તેણે

કામરે.

દે૦ મુ૦

દીલ બોભાણું જાણી રાણુલ બાપે, રાખો-થીર મન ગુણના

ધામરે.

દે૦ મુ૦

જાદવ કુળમાં જનજી તેમ નગીનો, વંચન કરી છે મુજને

તેણુરે.

દે૦ મુ૦

અંધન તેના તમે શિયાદેથી જાયા, એવડો પટંતર દારણ

કેણુરે,

દે૦ મુ૦

પરદારા સેત્રી પ્રાણી નરકમાં જાય, દુર્લભ બોધી હોય

પ્રાયરે.

દે૦ મુ૦

સાધની સાથે ચુકી પાપ જે બાંધે, તેનો છુટકો કહિયે ન

થાયરે.

દે૦ મુ૦

અશુચી કાપારે મળ મૂવની તારી, તમને કેમ લાગી એવડી
ધારીરે. દે० મુ०

હુરે સંજમી તમે મહાવત ધારી, કામે મહાવત મશો
ધારીરે. દે० મુ०

ભોગ વામ્યારે મુનિ મનથી ન ઇચ્છે, નામ અંગધન કુળની
જેમરે. દે० મુ०

ધિક કુળ નીચા થઇ નેહથી આવે, ન રહે સંજમ શોભા
એમરે. દે० મુ०

એવાં રસિલાં રાજૂવ વચણ શુણીને, બૂઝયા રહનેમી પ્રભુજી
વાસરે. દે० મુ०

પ્રાપ્ત આલોષ ફરી સંજમ લીધું, અનુક્રમે પામ્યા શિવ આ-
વાસરે. દે० મુ०

ધન્ય ધન્ય જે નરનારી શિયળને પાળે, સમુદ્ર તર્પા સમવત છે
એહરે. દે० મુ०

રૂપ વિનય કહે તેના નામથી હોળે, અમ મન નિર્મળ સુંદર
દેહરે. દે० મુ०

રાજેમતીના વચનેર સાંભળીને રથનેમિ તેણીને ચીરણે પ-
ક્યો ને જોઈયો કે હું ખરેખર અભાગ્યવાન છું. તો પણ તમે આમ
મારું મન ઠેકાણે આણ્યું. તેથી તમે મારા ગુરને ઠેકાણે છો. માટે
હવેથી તમેજ મહારા ગુર છો. રાજેમતીએ કહ્યું તમને ધન્ય છે.
આ પ્રમાણે રાજુલે તેને ઉત્તમ પ્રકારનો જિજ્ઞેશ્વર ધર્મ જોધ આ-
પ્યો અને મહા મુનિ જન્માવ્યો અને પોતે પણ આ જન્મ પર્વત
ઉત્તમ એવો જિત ધર્મ રાણી નિર્વાણ મેળવ્યું છે.

જેમ રાજેમતીએ રથનેમિ સાધુને કુમાર્ગે દોરાતા અટકા-
વ્યા તે પ્રમાણે સર્વે કોઇ એ જીવને કુમાર્ગે જતાં પ્રયત્નથી અટકા-
વ્યો જોઇએ. ધન્ય છે જિત ધર્મ રક્ષક રાજુલને !!!

જેન મથાવડી.

સોનરાણી.

આ શ્રી સતી છુંદીકોટાના મહારાજ અંપરાજ હાડાની
મનીવ પત્ની થતી હતી. દૈવયોગે કરી આ સતીનું પતિવ્રત્ય અને

ચતુરાષ્ટ્ર ખરેખરી કસોટીએ ચઢ્યાં હતાં. અગાડિના વખતમાં રજપૂત રાજાઓએ બાદશાહની હજુરમાં રહેવું એવો ઠરાવ હોવાથી ચાંપરાજ પોતાની રાણી સોનને ઘેર રાખી પોતે દીક્ષી જઈ રહ્યો હતો. અકબર બાદશાહના ખાનગી દરબારમાં એક વખત રજપૂત સ્ત્રીઓના પાતિવ્રત્યની વાત નીકળતાં ચાંપરાજ હાડાએ પોતાની રાણી સોનનાં પાતિવ્રત્ય તથા પતી પ્રેમ વિશે અભીમાન લીધું, ત્યારે શેરબેક નામના કોઈ ઉદ્ધત મુસલમાને તેને હસી કાઢી, બાદશાહને કહ્યું કે—મને સોનસતીની પરીક્ષા કરવા જવાની રજા આપવી જોઈએ. આ સાંભળી બાદશાહે તેની ઉદ્ધતાઈ માટે ઉપદ્રો આપ્યો. પણ ચાંપરાજે કહ્યું કે—ભલે શેરબેકને સતી સોનની પરીક્ષા લેવા જવા માટે રજા આપવી, પરંતુ મારે ને તે ને એટલી શરત કે તે હારે તો તેણે અને હું હારું તો મારે દી-લ્લીમાં જ રાંશીએ ચઢવું. આ સાંભળી બાદશાહે શેરબેકની સામું જોયું તેથી શેરબેકે છાતી ઠોકીને કહ્યું કે હું તે શરત કબુલ રાખું છું. આ સાંભળી કચેરીમાં જોડલાં સઘળાં માણસોના મનમાં આ પરીણામ જાણવા ઉત્કંઠા થઈ રહી. અહિંથી શેરબેક પતિવ્રતા સોનના શીલ ભંમને વાસ્તે અને તેના પાતિવ્રત્યની પરીક્ષા માટે બુદ્ધિકોટા ગયો. અહિં આવી કોઈ માલણની મારફત સંદેશા અને ખટખટ ચલાવવા માંડી. સોનરાણી એક કામેલ અને ચંચળ ક્ષત્રિયાણી હતી તેથી તે માલણની વાત સમજી ગઈ. અને તે માલણને બહુજ શીક્ષા કરી. શેરબેક આથી કંઈ નીરાશ થયો નહી પરંતુ તેણે ખીજ સ્ત્રી ઉભી કરી કે તેણે મોટા દાઢમાઠથી હાડારાજ ચાંપરાજની કોઈ ખત્રી રાજ મંદીરમાં પ્રવેશ કર્યો. હાડાને કોઈ છે કે નથી તે વાતની સોનરાણીને ખબર નહી હોવાથી તે વીચારમાં પડી પણ વખતે જોડેનાં હશે એમ ધારી તેણે કોઈજાને માન આપ્યું. પ્રસંગ આવતાં હાડારાજ ચાંપરાજની વગાધનાં વખાણ કરી એકવાર તેને સોનરાણીને કહ્યું કે—હાડારાણી ! વર્ષો વર્ષ મારા ભત્રીજાને દીક્ષી જવું પડે અને તમે આવાં વિયોગીની વ્રતોથી શરીર શોષાવી નાંખો છો તે તો કંઈ સાચું નહિ. આવાં વિનય વાક્યોથી ખરેખર સોનરાણી ભોળવાઈ. અજાણ તે અજાણ. સોનરાણીએ કોઈજા રૂપે રહેલ તે નીચ નારીને મીજબાની આપી અંતઃપુર વગેરે સઘળું સાથે ફરી ખતાવી આપ્યું. આમ ફર-

તાં કરતાં તે બંનેમાં પરીચય વધતો ગયો અને તે તેની ગુણની સા
નીઓ પણ જોઈ શકી. છેવટે રાજા લેતી વખતે ફાઇજીએ કહ્યું કે
વહુ ખેટા ! મારો બત્રીજો ચાંપરાજ અહિં નથી એટલે મારાથી
ખીજું કશું પણ મંગાશે નહિ પરંતુ તમારી પાસે જોમાં હાડરાજનું
નામ છે તે કટાર મને આપો તો સાફ આથી સતી સોનરાણીએ
જવાબ આપ્યો કે—ફાઇજી ! તમારા બત્રિજા અત્રે નથી તેથી શું
થયું ? શું રાજ્ય તેઓ સાથે લેઈ ગયા છે ? તમે કહેશો તે હું ત
મને આપીશ, પણ કટાર તો તમારા બત્રીજાએ મને દામ્પત્ય સ્નેહ
માં આપેલી છે એટલે તે હું આપવા લાગ્યાર છું. એ શીવાય ખીજું
જો જોઈએ તે માગો. આથી ફાઇજીને રીસ ચઢી અને કહ્યું કે હું
જ મૂર્ખ કે મેં સોનાની ઝાલ પાણીમાં ઝમોળી. મારો બત્રીજો હા
ય અને જો એમ માગ્યું હોય તો બધુંએ મળે, પણ પારકી જણી
પાસે કાંઈ ચાલી શકે નહિ. આમ કહી ફાઇજી ચાલતાં થયાં પણ
રાણીએ જાણ્યું કે તેને રીસ ચઢી. રાજા એ વાત જાણી તો તેને
પણ હીક લાગશે નહી. એમ ધારી ફાઇજીને કટાર આપી. આ નિ
શાની તથા તેના શરીરની એધાણીઓ એ નીચ નારી મારતે મેળવા
શેરબેક દીટલી આવ્યો. શેરબેકે રાજકચેરી વચ્ચે સોનરાણીનું
પાતિવ્રત્ય જોઈ છે એમ કહી કટાર બતાવી તથા તેના શરીરનાં કે
ટલાંએક ચીન્હો કહી બતાવ્યાં. આથી હાડરાજ ચાંપરાજનું મ
હોદ્દું વીલું થયું. અને હિંદુઓને હલકા ગણનારા દરબારીઓનાં
મુખ ઉપર હાસ્ય આવ્યું. અને શેરબેકે કહ્યું કે હાડજી ફાંસીએ
ચડે. આ સાંભળી હાડરાજ ચાંપરાજ કોવે બરાયા અને કહ્યું કે—
જહાંપનાહ ! મને ખુંદી જઈ સોનને તીરસ્કાર આપી આવવાની
રજા આપો. આથી આદશાહે જમીન માર્યો, તરતજ તેને મીત્ર
પહાડસિંહ છાતી ઠોકી ઉભો થયો અને કહેવા લાગ્યો કે—પરંતુ
ર દીગાર ! હું હાડરાજ ચાંપરાજનો જમીન છું. અને કહું છું કે
જો ચાંપરાજ પાછો આવશે નહી તો તેજ મુદતે હું ફાંસીએ ચડ
વા તૈયાર છું. આ સાંભળી સૌ દરબારીઓ વિસ્મય પામ્યા અને પ
હાડસિંહને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. ધન્ય છે પહાડસિંહ તારી
જનનીને કે જેણે આવા પરાંપકારી પુત્રને જન્મ આપ્યો. શામક
રે કહ્યું છે કે:—

કરાવિવ શરીરસ્ય નેત્રયોરિવ પક્ષમણી ।

અવિચાર્ય પ્રિયં કુર્યાત્તન્મિત્રં મિત્રમુચ્યતે ॥

શરીરમાં જેમ જે હાથ છે અને નેત્રોમાં જેમ જે પાંપણા છે તેમ રહીને જે હાંપ્યા હાંપ્યા વિચર કર્યા શીવાય તરતજ પ્રિય કરે તેજ ખરેખરે મીત્ર કહેવાય છે. વળી મીત્રનો ધર્મ કેવો છે તે વિશે કહ્યું છે કે—

પ્રાણૈરપિ હિતા વૃત્તિરદ્રેહો વ્યાજવર્જનમ્ ।

આત્મનીવ પ્રિયાધાનમેતન્મૈત્રી મહાવ્રતમ્ ॥

પ્રાણ અર્પણ કરીને પણ હીત કરવાની વૃત્તિ રાખવી. દ્રેહ કરવો નહી, કપટ છોડી દેવું અને પેતાના સમાન પ્રિય કરવું. એ મિત્રતા રૂપ મહાવ્રતનું આચરણ છે.

અહિંથી રાજા ચાંપરાજ કોધમાંને કોધમાં મળત દર મળ-લ પંથ કાપતો થોડા દીવસે યુદ્ધીકોટા પહોંચ્યો અને તે એકદમ રાજમહેલમાં ગયો. અંતઃપુરની દાસીઓએ ચાંપરાજને જોયાથી તેણે સોનરાણીને ખબર આપ્યા, તેથી તે પુખ્ત કરતી કરતી ઉઠી, અને સ્વામીનાથની સામી દોડી ચાંપરાજે આવી તિર-સ્કારથી સોનરાણીને કહ્યું કે—ધીધ્રાર છે. તારા જેવી દુષ્ટ સ્ત્રીને ! તેં મારું નામ, કુળ અને છેલ્લે રજપૂતના નામને કલકિત કર્યું. ધીધ્રાર છે તારા સમાન સ્વૈરિણીઓને કે જેમણે જગતને નરકમંડળમાં ખેંચ્યું છે. આમ કહી ચાંપરાજ ત્યાંથી ચાલતો થયો. સ્ત્રી સેન રૂદન કરતાં તેની પછળ ચાલી કહેવા લાગ્યાં કે—સ્વામીનાથ ! આપ શું કહો છો ? મારો આપે શો વાંક દીડો કે મારી સાથે, નહી ખોલતાં એકદમ તિરસ્કારનાં શર મારી મને વીધી નાંખી ચાલતા થાઓ છો. આમ કહી તે ભોંયપર પડી મઠ. થોડી વારે ઉભી થઈ, અને તે સમયે કે મારા વિશે રાજાજીને કોઈએ ખોટી શંકા ઉત્પન્ન કરાવી ખરેખર તેમને બરમાની મૂક્યા છે. આથી તે દાસીઓને સાથે લઈ ખેતે વેપ બદલી તુરતજ દીલી જવા માટે ખીજે રરતે રવ નાં થઈ અને તે અવિશ્રાંત પ્રવાસ કરી ચાંપરાજની પહેલાં દીલી જઈ પહોંચી. મિત્રની વતી પડાઉચિંહ દ્રાં શીએ ચઢતો હતો તેટલામાં ચાંપરાજ અવી પહોંચ્યો. રજપૂત

દેડી પણ જોઈને બાદશાહે ખુશ થઈ તેને તે દીવસે ફાંસીએ નહી
ચઢાવતાં મુદત આપી. સોનરાણી દીલી આવી કેટલીક વગસગ મે-
ળવી બાદશાહની કચેરીમાં મુજરો કરવા ગઈ. ત્યાં પોતાના ગાન
આતુર્યથી સભાને તથા બાદશાહને ખુશ કરી દીધા અને બાદશાહે તેને
ધનામ માગવા શરૂઆત. આથી સતી સોન બોલી કે-જહાંપન્નાહ !
તમારી સભામાં જોડેલો શેરબેક નામનો મીયાં મારે ત્યાં રહી દામ
આપ્યા વગર અહિં નાશી આવેલ છે તેનું નાક મને આપવું જોઈ
એ. સભામાં જોડેલાં માણસો શેરબેકના મ્હોઢા સામું જોવા લાગ્યાં
અને શેરબેક મીયાં તો આથી દિગમ્ભ જન્મી ગયો. બાદશાહે તેને
કહ્યું કે મીયાં ! ઉમર વ જાદાએ તો નાણું તરત આપવાં જોઈએ
તે ન આપતાં તમે નાશી આવ્યા તો તમારું નાક કાપી આપવું
જોઈશે. સોનરાણી પોતાની કટાર કાઢી મીયાં પાસે જઈ બોલી
મીયાંજી ! ચલો અજ નાક દેદો. શેરબેક બાદશાહ પાસે જઈ કહેવા
લાગ્યો કે-ખુદાવીદ ! મેં ઇસકુ કબી દેખીલી નહી હે. સોન-મીયાં
મતની દેરમાં સળ બૂલ ગયો. શેરબેક-જહાંપન્નાહ ! મેં કુરાનપર
હાથ રખકે કહેતા હું કે મેં ઉસ્કુ કબીલી દેખી નહિ હે. આથી
બાદશાહે કહ્યું કે-મીયાં ! દેખલો શીરસે દેખલો મગર. શિર કટા
જાગ્યા. આથી તે તેજ પ્રમાણે કમુઘ્નત આપતો બાદશાહના સિં-
હાસન પાસે નમી ગયો કે તરતજ રાણી સોન મ્હોઢા ઉપર પુર-
જો નાંખી દીધો અને કુલીન કનિયાણી થઈ સંકાચાક્રને ઉભી રહી.
આ જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું કે અરે ! આશું છે ? સોનના સામું
જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું કે બામ ! તું કાણ છે ? જો હોય તે કહે તેથી
સોનસતી કહેવા લાગી કે--

મુજ ઉપર મુજરી પિતા બાદશાહ જાણી,

હું હવે ગુણિકા નથી હાડાની રાણી.

જ્યારથી હાડોજી આવ્યા આપની પાસે,

હું જપ તપ કરતી નાર બેઠી ઉદસે. (ના. વધજી. આ.)

હાડાની રાણી એવો સમ્મદ સાંભળતાંજ બાદશાહ દરબારીઓ
હાથ ધરી હજારો ધન્યવાદની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા અને બોલ્યા કે
ધન્ય છે સતી સોન ! તને ધન્ય છે. પછી બાદશાહે આંખરાંજને
કહ્યું કે હું તમારા વચન પાલકપણાથી અને સોનના પ્રાતિવ્રતથી

ધણેજ ખુશ થયોહું. આમ કહી શેરબેકને ધિકકાર આપી શ્વણીએ હુકમ આપ્યો, અને સોનને કહેવા લાગ્યો કે દિકરી ! તેં ખરેખરે પતિવ્રત બતવી પાપીને તેનાં ફળ અપાવી પતિવ્રતા પ્રતાપ બતાવી આપ્યો છે. તેથી હું મારી ધર્મપુત્રી ગણી દાયજીમાં તારા રાજ્યની ખંડણી માર કહુંહું. અને તને આશીર્વાદ આપુંહું કે તારું સૌભાગ્ય અખંડ રહે. થોડીવારે સભા વિસર્જન થઇ. અને આંપરાજ તથા સતીસોન છુંદીકોટે આવ્યાં અને સુખશાંતિથી રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યાં, ધન્ય છે સતીસોન ! કે તેં તારા પ્રાણપતિને મૃત્યુથી મુક્ત કરી પતિવ્રતા ધર્મને પલ્લવિત કર્યો.

ઇતિહાસ

ગુણસુન્દરી.

આ સતી પાટણના છેલ્લા રાજા કરણ વાઘેલાના પ્રધાન માધવરાયના લઘુગાંધવ કેશવરાયની પવિત્ર પત્ની થતી હતી. તે એક પતિ પરાયણ સાધ્વી સ્ત્રી હતી. નાગર પ્રધાન માધવના પ્રધાનપણાનો પૂરો વૈભવ નનામાઇ કેશવરાય અને ગુણસુંદરીજ લેતાં હતાં કરણ કે માધવરાયને કંઇ પણ સંતાન નહિ હોવાથી એ એ પતિપત્નીને સંતાન સમાન ગણી મનગમતી મોજ કરાવતાં હતાં. કેશવરાય અને રૂપસુંદરી લક્ષ્મણ અને સીતાની માફક હમેશાં બહાણથી વર્તતાં હતાં. કુળવાન કન્યા ગુણસુંદરી પિતાના લાડમાં ઉછરી હતી. તેમ તેના પિતાનેત્યાં સારી સમૃદ્ધિ હતી તોપણ તે ખોટા માન વૈભવની તેના ઉપર નકારી આસરે થઇ નહતી. ગુણસુંદરી હજી જો કે તારણવાયસ્થાની હતી અને મોટા વૈભવમાં મહાકતી વડુ વાર હતી. તોપણ તે પત્ની અગળ દાસી સમાન રહેતી હતી ગુણસુન્દરી પતિસેવાને અહોભાગ્ય માનતી હતી. ગુણસુન્દરી સૌજન્ય વિનય, વિચાર અને વિવેકે કરી પ્રધાનના ઘરમાં દીપક સમાન દીસતી હતી. તે પિયર પરદરી સાસરે આવી સારે ત્યાંની ગૃહવ્યવસ્થા તેણીએ ઉપાડી લીધી હતી. પોતાની જોડાણીને પ્રસન્ન રાખવી એજ પોતે પોતાનું કર્તવ્ય માન્યું હતું. એક દિવસે સવારમાં પતિપત્ની પોતાના ખાનગી વસમાં બેઠાં હતાં. એટલે માં નીચે કંઇ ગડબડ થતી સંભળાઇ. તેથી ગુણસુન્દરીએ ઉડી પ્યારીએ જઇ જોયું તો નીચેના ચોકમાં કેટલાએક મિત્રાઇઓને દીડા તુરતજ પતિને બોલાવીને કહ્યું કે આ

જુઓને ? મોઢા બાધ ઘેર નથી અને બાબીજી નીચે પાંઠ પૂજનમાં ખીરાજેલાં છે. ત્યાં આ સિપાઇઓ શું કરવાને આવ્યા છે તે જાણને પૂછાતો ખરા ? બાબીજી પૂજનમાં હશે તેથી તેઓને જવાબ પણ આપશે નહિ આથી કેશવ દાદર ઉતરી હેડે આવી ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો કે અલ્યા ! તમે શા માટે અહિં આવેલા છો ? બાબ સેવામાં ખીરાજેલાં છે ત્યાં સૂધી ધસી આવજી તમને શરમ કેમ નથી આવતી ? આથી સિપાઇઓ દુર ખસી ગયા અને નાયકે આગળ આવી સલામ કરીને કહ્યું કે કેશવભાઈ મારી જીમ ઉપડતી નથી, પરંતુ શું કરે લાચાર રાજાજીનો હુકમ છે તેથી કલાવિના ચાલતું નથી કે અમને તમારા ભોળાઈને રાજમહેલમાં લઈ જવાનો હુકમ છે. તેથી તમે જે બોલશો તે મિથ્યા છે. આ વાક્યો સાંભળતાંજ કેશવ તપી ગયો. અને તેણે જોસભેર ધકકો મારી નાયકને બહાર નાંખી દીધો. તે સાથે સિપાઇઓ આગ્રાપાછા નાશી ગયા. મોઢું બારણું વાસીદઇ તેની ખારી ઉઘાડી રાખી પોતાના કોમળ કરકમળમાં ઢાલ તરવાર ધારણ કરી તે ત્યાં સામે ઉભો રહ્યો, અને બોલ્યો કે જ્યાં સૂધી મારા શરીરમાં જીવ છે ત્યાંસૂધી તમારો કોઈનો પણ બાર નથી કે તમે કંઈ કરીશકો. સિપાઇઓના નાયકે તેને ઘણું ઘણું સમજાવ્યું. પરંતુ તે જસપણ ડગ્યો નહિ. આથી સિપાઇઓ ધસી આવ્યા અને આખરે લડાઈ ચાલી આથી રૂપસુંદરી કહેવા લાગી કે દિયેરજી ! હમે બારણું વાસી ઘરમાં આવતા રહો. પણ કેશવ ત્યાંથી ખસ્યોજ નહિ. વીર કેશવના કુશળ હસ્તથી કેટલાએક સિપાઇઓ માર્યા ગયા. પ્રધાનના જગરા ચોકમાં કેશવ અને રાજના માણસો વચ્ચે જંગમી કતલ ચાલી રહી. છેવટે એક સિપાઇની તરવાર કેશવના કંઠમાં આબુપણ રૂપ થઈ પડી. અને તેથી તેનું મરતક ધડ ઉપરથી ઉતરી નીચે ચોકમાં પડ્યું. દૈવેચ્છા બળવાન છે. સિપાઇઓ રૂપસુંદરીને જીવમથી મોઆનામાં નાખી રાજમહેલમાં ઉપાડી ગયા. આથી નાગરવાડામાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. રૂપસુંદરીને લેઈ ગયા સાંભળી ગુણસુંદરી હેડી આવી અને પતિના શબ પાસે આવીને કહ્યું કે—પ્રાણુ ! પ્રાણુ ! કેમ બોલતા નથી ? હું પણ આપનીજ સાથે આવુંહું તમારી સેવા મારા અમૂલ્ય આભૂષણોથી પણ અધિક છે. પતિનું મરતક બોળામાં

લઇ ધારી ધારીને તેની સામું નિહાળવા લાગી. કારણકે વીરતાથી મરણ પામેલા કેમળ કેશવનું મુખ હજી કરમાયું નહતું. ગુણ-મુન્દરીનાં સહોદરોને ખબર પડતાં તેઓ એકદમ અહિં આવી ઉભા રહ્યાં તેથી કરી ગુણમુન્દરીથી ઠી જવાયું. જ્યારે સર્વે ક્ષેત્ર ન્યાતના માણસો ભેગા થઇ પતિના શયને લેઇજવાં તૈયાર થયા ત્યારે તે ગુણમુન્દરી જ્યજ્યંબે બોલતી સતી જવાને તૈયાર થઇ. કેશવનું ક્ષય નીકળ્યું તેવીજ સાથે ગુણમુન્દરી કંકુના થાળા મરતી જ્યજ્યંબે પોદરતી દરવાજા પાસે આવી. અને તેણીએ દર-વાજાને થાપો માર્યો અને પાછું મુખ ફેરવી કહ્યું કે-પાટણની ગાદી બેદાન મેદાન થઇજાવે અને જોણે અનર્થ કરી પ્રધાનના ઘરને નાશ કરીનાખ્યું છે તેની રાણીઓ અને દીકરીઓ તરફને ત્યાં વેચાળે. આગ કહી સરસ્વતીને કિનારે જઇ પતિના શયની સાથે બળી મૂક. મૃત્યુ છે ગુણવાન ગુણમુન્દરી તારી પતિ પ્રત્યે નિર્ભળ ભક્તિને!!!

ગુજરાતનો ઇતિહાસ.

ગૌવરીબાઇ.

આ વેદાંત વિદ્યાસી બાઇનો જન્મ ડુંગરપુરમાં રહેનારા એક નાગર ક્ષાત્રજીને ઘેર થયો હતો. તેમનાં મા બાએ આ પુત્રીની પાંચ વર્ષની ઉંમર હતી સારેજી લગ્ન કરી સાસરે વળાવી હતી. પરંપુ પછી આઠ દિવસે તેણીનો પતિ પરલોકનો પ્રવાસી થયો પરંતુ મુ-ગ્ધ બાવમાં રહેલી સાધ્વી બાળા તે વિશે સાવ અમળુ હોવાથી સંસારિક દુઃખે તેણીનાં ઉપર બિઝકુત અસર કરી નહોતી. તે જેમ જેમ ઉંમર લાયક થતી ગઇ તેમ તેમ વિદ્યાબ્યાસમાં વળગતી ગઇ. અને શ્રીમદ્ભગવદ્ગિતાતથા શ્રીમદ્ભાગવતનો અભ્યાસ તેણીએ આરંભ્યો. જેમ જેમ તે પ્રયોનું રહ્યું જાણતી ગઇ તેમ તેમ તેણી ઇશ્વર ભ-ક્તિમાં આર્દ્ર બનવા લાગી અને નિત્ય તે ઇશ્વરાચરણમાં, અને દેવોના ગુણનું ગાન કરી તેની કવિતા રચવામાં પેત્તીદ્ર કાળ વીતાવી, પો-તાની મહત્તા દેશ વિદેશમાં પ્રસારવતી. એટલુંજ નહિ પરંતુ ડુંગર-પુરના જનપતિ શિવસિંહજી પણ તેની અલૌકિક ઇશ્વરભક્તિ જાણીને બહુજ પસન્ન થયા. અને જ્યારે ગુણીયત ગૌરીબાઇનાં દ-ર્શન કરવા માટે મંદિરે આવીને આવ્યા. તે વખતે ગૌવરીબાઇ અને મહારાજ વચ્ચે ધર્મ વિષે કેટલીએક વાતચિત થઇ. ગૌવરી

બાઈએ મહારાજના મનની શંકાનું સમાધાન કર્યું, અને મહારાજને કેટલાએક ચમત્કારો બતાવ્યા. આથી મહારાજ બહુ પ્રસન્ન થયા, અને ગૌવરીબાઈને એક વિશાળ દેવ મંદિર બંધાવી આપ્યું તેમાં ગૌવરીબાઈએ પોતાના હાકોરજીની પ્રતિષ્ઠા કરી અને ત્યાં આવ્યા ગયા અતિથિઓનો સત્કાર કરી ભગવદ્ભક્તિ કરતી હરિ ભજનમાં કાળ ગાળતી હતી. થોડા કાળ પછી તેણીએ વૃંદાવનમાં શ્રીકૃષ્ણની પાસે રહેવા વિચાર કર્યો. અને તેણી ત્યાં જવા તૈયાર થઈ. તે વખતે કુંગરપુરના રાજાએ તેમને પોતાના નગરમાં રહેવા બહુ આગ્રહ કર્યો. પરંતુ ડાહી ગમત સાંઘીએ પોતાનો દઢ સંકલ્પ ફેરવ્યો નહિ. દિનપ્રતિદિન પંચ કાપતી તે જયપુર નજીક આવી પહોંચી. ત્યાં જયપુરનો રાજા તેને મળ્યો અને તેણીને બહુ આગ્રહ કરી પોતાના પૂરમાં તેડી ગયો. ત્યાં રાજા તથા રાણી તેમનાં પવિત્ર ચરણ સેવવા તેણીને ઉતારે ગયા. ત્યાં રાજાએ તેને બેટ અર્થે પાંચસો સોના મહેરો આપી. પરંતુ ગૌવરીબાઈએ તે ધનને હાથ અડાડીને કહ્યું કે મારે ધનનું શું કામ છે? પરંતુ મહારાજના અતિ આગ્રહથી તે મહેરો રાખી તેણીએ બ્રાહ્મણોને આપી દીધી ત્યાંથી તે બાઈ કાશીના પવિત્ર તીર્થમાં પવિત્ર થવા ગઈ. ત્યાંના મહિપાસે ગૌરીબાઈની ખ્યાતિ સાંભળી હતી તેથી તેણે પણ તેનો ઘણો સન્કાર કર્યો. ત્યાં સાત દિવસ રહી આંડમે દિવસે પોતાની સાથે રહેનારી શિષ્યાઓને કહ્યું કે—હવે મારે કાળ નજીક આવ્યો છે. તેથી હું યમુનાં તટ ઉપર રહી મારો દેહ ત્યાગીશ. એમ કહી તે યમુનાં તટ ઉપર ગઈ અને સમાધિ ચઢાવી બેઠી. રામનવમીને દિવસે મધ્યાહ્ને પ્રભુ ભક્તિ કરતી પંચ મહા ભૂતથી મજેલા પિંજરને તજીદધ પરમાત્માના સ્વરૂપને પામી. કવિ ગૌવરીબાઈએ વૈરાગ્યનાં કેટલાંએક કાવ્યો કરી લોકોના કલ્પણાર્થે જ્ઞાનમાં પ્રવેશવાની મૂક્યાં છે. ધન્ય છે ગુણિયત્ર ગૌવરીબાઈને !!! કથાકોપ.

મીરાંબાઈ.

આ પરમ ગમત બાઈ મીરાંનો જન્મ સંવત ૧૪૮૦ માં રત્નપૂતનામાં આવેલા નેરેટા ગામમાં રાજા જયમલ રાડોડને ત્યાં થયો હતો. અને તેને ચિતોડના પ્રખ્યાત યુવરાજ કુંભારાજ સાથે પરણાવી હતી. તેને બાળપણમાં પ્રભુ સાથે ઘણીજ પ્રીતિ

હતી. તે એટલે સૂત્રી કે એક પણ પણ તેને પ્રભુનાં દર્શન કર્યા વગર ચાલતું નહિ. તે પરણ્યા પહેલાં તેજ ગામમાં કોઇ મહસ્થાને ઘેર જન આવતી હતી તેના વરઘોડા જોઇને મીરાંબાઇએ બાળ પણાને લીધે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે- માજી ! મારો પતિ ક્યાં છે ? આ સાંભળી તેની માએ હસીને ખોળામાં લઇ કહ્યું કે પુત્રી આ ગિરિધરલાલજી તારા સ્વામી છે. આ સાંભળી મીરાંબાઇએ પોતાની માથી લગ્નઘ ગિરિધરલાલજીનાં ધુમટા તાણ્યો. ગિરિધરલાલજી સાથે દૃઢ પ્રીતિ થયા પછી તેનાં માતા પિતાએ ચિતોડના રાણા સાથે લગ્ન કર્યું. મીરાંબાઇનું સૌન્દર્ય બહુ અલૌકિક હતું. તેના જેવી રૂપવંતી નારી એ વખતમાં બીજી કોઇ જોવામાં આવતી નહિ. જ્યારે મીરાંબાઇને સસરે રવાના કરવાનો વખત આવ્યો ત્યારે ગિરિધરલાલજીનો વિયોગ ન સહી શકવાને લીધે તે વિહવળ થઇ રોતી રોતી બેસુદ્ધ થઇ ગઇ તેનાં માતા પિતાએ અતિ પ્રેમથી કહ્યું કે સઘળું તૈયાર છે. જે તને સાંઠે લાગે તે લઇ જ ત્યારે મીરાંબાઇએ કહ્યું કે જો મને જીવાડવી હોય તો ગિરિધરલાલજીની પ્રતિમા આપો હું તેની તન મનથી સેવા કરીશ આ સાંભળી તેનાં માઆપે તેને ગિરિધરલાલજીની મૂર્તિ સ્વાધીન કરી તેથી હર્ષ પામી રાણીની સાથે તે પોતાને સાસરે જઈ પહોંચી ત્યાં તેની સાસુએ પ્રથમ દુર્ગાદેવીનું પૂજન પોતાના પુત્ર પાસે કરાવ્યું અને પછી મીરાંબાઇને પણ દેવીનું પૂજન કરવાનું કહ્યું ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે આ શરીર હું ગિરિધરલાલજીને બેઠ કરી ચુકી છું તો તે સિવાય બીજાની સામે માથું નમાવીશ નહિ સાસુ કહે- દુર્ગાના પૂજનથી સૌભાગ્ય વધે છે. માટે તે પૂજન અવશ્ય કરવું જોઈએ. મીરાંબાઇએ કહ્યું-- આ વાતમાં હઠ કરવાનું કોઇ પ્રયોજન નથી. જે મેં પ્રથમ કહ્યું તેજ કહ્યું. એ સિવાય બીજું કોઇ પણ થવાનું નથી. આ સાંભળી તેની સાસુને ઘણોજ ક્રોધ ચઢ્યો. તેથી તે તેના પતિ પાસે ગઇ અને કહ્યું કે આ બહુ કાંઈ કામની નથી પરણીને આવી કે પહેલે દિવસેજ મને સામા જવાબ આપે છે તો પછી આગળ જતાં શું કરશે ? આ સાંભળી રાણો બહુજ ગુસ્સે બરાણો, અને મીરાંબાઇને મારવા તૈયાર થયો. પરંતુ પોતાની સ્ત્રીના કહેવાથી રોકાઇ ગયો અને પોતાની પૂતલક મીરાંબાઇને એક જુદા મકાનમાં રાખી આવી

મીરાંબાઈ બહુજ પ્રસન્ન થઇ અને રાત દિવસ તેણે ભગવત્ સેવામાં મન લગાડ્યું. મેવાડનું રાજગૃહ શિવ ભક્ત હતું તેથી સામ્પ્રસાર તથા ખીજાં કુટુંબીઓને મીરાંબાઈની શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ પ્રસંદ પડી નહિ. અને એક તરફથી કુંભોજી જ્યારે સાંસારિક બાવનાઓ તરફ ઢગતા ગયા ત્યારે ખીજી તરફથી મીરાંબાઈ પારલૌકિક ભક્તિ ભાવમાં મસ્ત બનતી ગઇ. હજી દંપતીના માર્ગ એક ખીજીથી બહુ દૂર ગયા નહતા. એટલામાં ષ્ટક રાખના સ્વર્ગવાસથી કુંભોજી રાખ થયા, અને ઐહિક પ્રવૃત્તિમાં વધારે ને વધારે ગુંથાવા લાગ્યા. મીરાંબાઈ મહારાણી થયાં અને છુટ મળી તેનો સદુપયોગ કરતાં, સધુ સંતને સત્કારતાં અને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની ભક્તિનાં કીર્તન પદ ગાતાં તથા ગવરાવતાં ભક્તિભાવમાં મસ્ત બની ગયાં, કુંભોજી કનૈયો કે કનૈયો કુંભોજી અને ગોપી મીરાં કે મીરાં ગોપી એવી ઉચ્ચ ભાવનાએ રહેતાં રહેતાં તેના મનમાં જન્મ લીધો, અને ભાવનામય શૃંગાર ભક્તિનો ઉજાળો હૃદયમાં વધવા માંડ્યો. કુંભોજીના રાગમાં રંગાયો ત્યારે મીરાંએ ભાવનામય શૃંગારની આગળ શારીરિક શૃંગારને તુચ્છ માની ગમે તેવાં વસ્ત્ર પહેરવાં અને ગમે તેવાં નીચ ઉચ્ચ ભાવ વગરનાં ભક્તની સાથે પણ ભક્તિ કરવી એ માર્ગ ને લીધો એટલે કુટુંબીઓએ રાણાને આકુ અવગું સંમળવી દંપતીના સ્નેહમાં વિચ્છેદ પડાવ્યો. એક પતિપત્નીના માર્ગ એક ખીજીથી ઘણું દૂર પડી ગયાં. અને વહેમનો ખોટો જોળો નિંદક લોકોએ કુંભોજીની પાસે મોટો ને મોટો થતોજતો દેખાડ્યો. મીરાંબાઈએ રાજમંદિરમાં સંત સાધુને બોલાવી શ્રીકૃષ્ણકીર્તનમાં કાળ ગાળવા માંડ્યો. તેથી કંઠાળી રાણાએ ત્યાંથી રજા આપી. મીરાંબાઈએ મહેલમાંથી નીકળી કૃષ્ણ મંદિરનો આશ્રય લીધો. અને ત્યાં પણ ભક્તિરસની ધુન મંચાવવા માંડી. મંદિર રાજવાડામાં હતું. એમ કહેવાની અત્રે અગત્ય નથી. મીરાંની ભક્તિથી ખેંચાયેલા ભક્તો ટોળાંબંધ ત્યાં આવવા લાગ્યા. મીરાં ભક્તોમાં નાતવતનો કે ઉચ્ચ નીચનો ભેદ રાખ્યા વગર ભક્તિના ગાનતાનમાં ગુલતાન રહેવા લાગ્યાં. તેવા વખત માં તેની નણુંદ ઉદામી કરીને હતી, તે તેને સમજાવવા મધ્ય અને કથુંકે બાબી ! તમે મોટા ઘરની કુંપરીદો, તો કંઈ જ્ઞાન અને વિવેક શીખો, વેરાગીઓનો સંગ તજી દો. એમાં ઉભય કુળ

કર્મકિત થાયછે. આવું નણુંદનું બોલવું સાંભળી મીરાંબાઈએ જવાબ આપ્યો કે સતસંગ કરવાથી કરોડો જન્મનાં કર્મકંઠ દૂર થાયછે. જેને સતસંગ હિપર પ્રીતી નથી તેજ કર્મગિત છે. માફતો સતસંગ એજ શુભ છે. આ સાંભળી ઉદામ્બાઈને નખશિખ ઝાળ લાગી. અને ત્યાંથી ઉડી નીકળી. અને મા તથા બાઈ પાસે આવીને કહ્યું કે- મીરાંબાઈ ભગવાનની બકિતમાં એટલીતો દહ છે કે કોઈનું કહ્યું માનતી નથી. આથી રાજ ગુસ્સે થયો અને એક વિપ નો પ્યાલો ભરી ચરણામૃતનું નામ લઈને એક સેવક સાથે તેમની હિપર મોકલાવ્યો. મીરાંબાઈ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની પૂજા કરી નૈવેદ્ય કરવા ની તૈયારીમાં હતાં. એટલામાં રામાએ મોકલેલો વિપનો પ્યાલો સેવકે હાવી તેમના હાથમાં આપ્યો. અને કહ્યુંકે રાણાજીએ આ ચરણામૃત મોકલ્યું છે. મીરાંબાઈએ આ ભગવાનું ચરણામૃત છે એમ ધારી કટોરાનું ઝેરી પાણી પોતાના માથાપર ચડાવી અતિ આનંદથી તે પાન કરી ગઈ. રાજ મીરાંબાઈના મરણના ખબરની રાહ જોતો હતો. પણ તેમ ન થવાને બદલે ઉત્તરો મીરાંબાઈના મુખપર પ્રકાશ દાણે દાણે વધવા લાગ્યો. એજ વખતે મીરાંબાઈએ ગિરધરલાલજીને સંગાર સજી એક સુંદર કીર્તન ગાયું. જે આજ દિવસ સદી લોકો માં ગવાયછે. ચાલો આપણે પણ તેની કવિતા રૂપી મરિતામાં રાત કરી પવિત્ર થઈએ;

મુજ અગળાને મોટી મીરાંબાઈ, શામળો ધરેણું મારે સાચુરે-ટક વાળી ધડાતું વિઠૂત વર કેરી, હાર હરીતો મારે હમ્મેરે;
ચિત્તમાળા અતુર ભુજચૂલો, શીઃ સોની ઘેર જમ્મેરે.- મુજ
ઝાંઝરિયાં જગજીવન કેરાં, કૃષ્ણજી કહાંને કાંખીરે;
વિંધુતા ધુધરા રામ, નારાયણના, અણુવટ અંતર જામીરે.-મુજ
પેટી ધડાતું પુરખોતમ કેરી, ત્રિકમ નામનું તાળુરે;
કંચી કરાતું કુરણાનંદ કેરી, તેમાં ધરેણું માફે ધાલુરે.-મુજ.
સાસરવાસો સજીને બેઠી, હવે નથી કંઈ કાચુરે;
મીરાંબાઈ કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર, હરિને ચરણે જાચુરે.-મુજ
જ્યારે મીરાંબાઈને હાંધ પણ વિપ વ્યાપ્યું નહિ ત્યારે રાણાએ પોતાના સિપાઈઓને તેના મંદિર પાસે ચોકી કરતાને રા-

ખ્યા. અને સુચના કરી રાણી કે જે વખત મીરાંબાઈ સાધુઓની સાથે બોલતી ચાલતી હોય, તે વખતે મારી પાસે આવી ખજર દેવી કે તેથી તેને મારી નાખવામાં આવે. મીરાંબાઈ ગિરિધર-લાલજીની સાથે ઠકા મસ્કરીની વાત કરતી હતી, તે સાંભળી એક દિવસ પહેરેંગીર સિપાઈઓએ રાણાને તે સમયાર પહોંચાડ્યા કે હમણાં મીરાંબાઈ ડોહની સાથે વાત ચીત કરે છે. તેજ વખત રાણો હાથમાં ઉઘાડી તરતાર લઈને મીરાંબાઈના મકાન પર આવ્યો અને એકદમ દરવાજો ટોડી અંદર દાખલ થઈ ચોમેર નજર કરી પણ કોઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. ત્યારે તે બોલ્યો કે જેની સાથે તું વાતચિત કરતી હતી તે માણસ ક્યાં છે ? મીરાંબાઈએ કહ્યું કે તમારી આગળ બીરાજમાન છે, આંખ ઉઘાડી નજર કરો. રાણે જે વખતે કમાડ ઉઘાડ્યાં તે વખતે મીરાંબાઈ અને ભગવાન ચોપાટ ખેડતાં હતાં તેમાં ભગવાને પાસે લાગવા સાર હાથ લાંબો કર્યો હતો. પાસાવાળો લુંખાયેલો હાથ રાણાએ જોયો તેથી લજ્જાને પાછો ચાલ્યો ગયો. રાણાએ પોતાની આંખથી આ પ્રતાપ જોયો તોપણ તેના મનમાં કંઈ ભક્તિનો ઉદય ન થયો. આ વાત ખરેખરી છે કે જ્યાં સુધી ભગવાનના ભક્તોની કૃપા નથી ત્યાં સુધી કોઈ દિવસ ભગવાન પણ કૃપા કરતા નથી. રાણો મીરાંબાઈને મરવાનો ઉપાય કરતો હતો તો ભગવતકૃપા તેના હિપર કેમ થાય ? પતિ એજ પુરમેશ્વર અને પુરમેશ્વર એજ પતિ, એવા અનન્ય ભાવથી મીરાંબાઈ ભક્તિમાં એકતાર રહેવા લાગી. તેથી દેશ દેશાવરમાં તેની નામના થઈ અને ધરોત્તર તેનાં ભક્તિરસથી બરાબ જતાં તથા વિદ્યાસી ભાવથી ભરપૂર પદો ગવાયાં લાગ્યાં. મીરાંની ભક્તિથી ખેંચાઈ હજારો લોક અને દૂર દેશના સંતો તેને મળવાને આવવા લાગ્યા. મીરાંની ભક્તિ આખરે દિલ્લિના પાદશાહ અકબરની કચેરીમાં પણ વખણાઈ. આથી શરૂ અકબરે તેને જોવાનો વિચાર કર્યો. હહે છે કે જ્ઞાનસેન સાથે અકબરશાહ સાધુ સંનતા વેશમાં મીરાંને મળવા ગયો અને તેની ભક્તિ જોઈ એવો પ્રસન્ન થયો કે, નવ લાખનો હીરાનો હાર તેણે મીરાંના આરાધ્ય દેવ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને અર્પણ કર્યો. મહામુશ્વચાન હાર મીરાંની પૂજામાં આવતાં, નિંદક લોકોએ અનેક પ્રકારની સાચી ખોટી વાતો ફેલાવી, અને રાણાએ તેથી નાખુશ થઈ તેને

ઉદ્દેપુર ગામમાં એક બહુ બીહામણું સ્થાન કે જેમાં ભૂતપ્રેતો અને સર્પો રહેતા હતા તે જગ્યામાં રહેવા હુકમ કર્યો, આથી તે રાણાના હુકમને અનુસરી ત્યાં રહેવા ગઇ. ત્યાં મીરાંબાઈ ઇશ્વર ભક્તિમાં પોતાનો કાળ ગાળતી ત્યાં પણ હમેશાં સાધુ સંતો આવતા તેથી રાણાએ જાણ્યું કે મીરાંબાઈ અહિં જીવતીછે તેથી તેણે તેને ઉદ્દેપુર છોડી જવાનો હુકમ કર્યો. મીરાં કે જેનું મન ભક્તિમાં તરી રહ્યું હતું, તેણે રાણાનો હુકમ માથે ચઢાવ્યો. અને ઉદ્દેપુરથી નિકળી વૃંદાવન ગઇ. અહિં મીરાંબાઈ યાત્રા કરવા સાર આવી હતી. ત્યાં એક ગોસાંઘનાં દર્શન કરવા મરજી કરી ગોસાંઘએ કહેવ-રાવી મોકલ્યું કે હું સ્ત્રીઓનાં દર્શન કરતો નથી. ત્યારે મીરાંબાઈએ કશું કે હતો વૃંદાવનમાં સર્વને સખીરૂપ જાણતી હતી. અને પુરુષનો ફક્ત ગિરિધરલાલજીને માનતી હતી, પણ આજ મારા જનગુવામાં આગ્યું કે તમે પણ વ્રજરાયના હરીફ છો; આ સાંભળી ગોસાંઘ ઉઘાડા પગથી મીરાંબાઈનાં દર્શન કરવા આવ્યા અને પ્રેમથી પૂર્ણ થયા. પછી મીરાંબાઈ સર્વ વન અને કુંજનાં દર્શન કરી ભગવદ્દર્શને હૃદયમાં ધરી પોતાના દેશમાં આવી. ત્યાં રાણાની દ્વેષ બુદ્ધિ તેવીને તેવી જોઇ ત્યારે તે પાછી ચાલી ગઇ. શ્રીકૃષ્ણ-અંદ્રના ચરણારવિંદથી પવિત્ર થયેલા પુલિનવાળાં યમુનાજીના પ્રદેશમાં મીરાંએ શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિની એવી ધુન લગાવી કે; ઉત્તર હિંદુસ્તાન, રજપૂતસ્થાન, માળવા અને ગુજરાત તેના મનોહર ગુણ જાનથી ગાજી રહ્યા. કૃષ્ણ ભક્તિનો હિંદુસ્તાનમાં આ પ્રમાણે પડછો પડ્યો. એટલામાં કુંભારાણાનો મોહ પણ ઉમ્મરના વહેવા સાથે ઉતરી ગયો. અને તેને મીરાંરાણી યાદ આવી. વળી રાણાના શરદેશમાં ભગવત ભકતોનું આવવું બંધ પડ્યું તેથી જૂદી જૂદી જાતના ઉપદ્રવ થવા લાગ્યા. ત્યારે રાણાને મીરાંબાઈની ભક્તિનો પ્રતાપ જાણી તેનો તિરસ્કાર કરી કાઠી મૂકવા માટે અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. કુંભારાણો જેમ જેમ મીરાંબાઈની કીર્તિ સાંભળતો ગયો તેમ તેમ તેને અધિક અધિક પ્રેમ વધતો ગયો. આખરે રાણાએ વૃંદાવન જવાનો નિશ્ચય કર્યો કંઈક મીરાંની પરિક્ષા લેવા અને કંઈક ભોગલ રાજ્યમાં ઓળખાઈ ન જવાને કારણે રાણાએ સાધુના વેશમાં વૃંદાવન જઈ મીરાંના મઠમાં જતારે લીધો. હજારો ભકતોની મધ્યે શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરતી મી-

રાંને જોઈ, રાણાને તેની ઉપર બહુજ પ્રેમ થયું આપ્યો અને સમજાયું કે આ કુલનારીએ મારા કુટુંબને લાંચી લગાડ્યું નથી, પણ ઉલટું કુલને દીપાવ્યું છે. એકવાર હજારો ભક્ત જનની મંડળી મળી હતી. અને મીરાં કૃષ્ણ પરમાત્માની આરતિ કરવાની તૈયારી કરતી હતી. એટલામાં ભક્તોમાંથી આમળ ધરી આવી રાણાએ નજીક જઈને કહ્યું કે આ યાચકની એક યાચના છે. મીરાંએ ઉત્તર આપ્યો કે ભકિતરસ સિવાય યાચકને આપવાને મારીપાસે બીજું કંઈજ નથી. અને તે જોઈતી હોયતો અમારામાં તક્ષીન થાઓ. “ તમારામાં તક્ષીન કરવાની જ યાચના છે બીજી નહિ. એમ રાણાજી હસીને જોડ્યા કે તુરતજ સ્વર સંધાન ઉપરથી મીરાં-બાઈએ તેમને જોળાવ્યા અને તાનમાં આવી જઈ એક અધુર ગા-નની સાથે રાણાજીને આરતી ઉતારી તેમના પગમાં પડી. સાધુ વેશમાં પતિને જોઈ ગળગળે સાદે તે જોડી કે આખરે હું આપને યાદ આવી અને આપે દર્શન દીધાં. તેથી આ કિંકરી બહુજ પ્રસન્ન થઈ છે. જોશો હવે શી આજ્ઞા છે ? ” ભક્તમંડળ આશ્ચર્યમાં ગર-કાવ થયું. રાણાએ વિનયથી કહ્યું કે હું સુંદરી ! હવે મેવાડ ચાલો. અને મારા દેશને પાવન કરો. મીરાંબાઈ, કે જેમને કંઈ રાગજ નહતો તે તુરત તૈયાર થયાં. અને ઉતાવળે મોગલ હદ જોળાઈ હજારો ભક્તજોડીની સાથે પોતાની હદમાં દાખલ થઈ ગયાં. મેવાડની હદમાં દાખલ થતાંજ રાણાએ મહારાજનો અને મીરાંએ મહારાણીનો વેશ ધારણ કર્યો અને એક પતિ પત્ની મોઝ આનં-દથી રાજધાનીમાં આવ્યાં. રાણાજી મીરાંના ભક્ત અને મીરાં રાણાની ભક્ત બની. સંસાર અને ભકિતએ ઉભયનું સેવન કરતાં તેઓ દંપતી અનન્ય સુખ લેવા લાગ્યાં. મીરાંબાઈએ મહારાણી પદે સંસાર સુખ લીધું. ભકિતરસનો પ્રભાવ લોકમાં સિદ્ધ કરી આપ્યો, અને મીરાં માર્ગ નામનો શુદ્ધ પંથ ચલાવ્યો. મીરાંબાઈ જેમ અનન્ય ભક્ત હતી તેમ તે કવિતામાં નિપુણ તથા ગ્રંથકર્ત્રી તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે. તેનાં બનાવેલાં કેટલાંએક સુંદર પદો આજે પણ ઠામ ઠામ ભક્તજનોમાં ઘણાજ ભાવથી ગવાય છે. તેણે એક ભકિતથી ભરપૂર કાવ્યગ્રંથ બનાવેલો છે. ચિતોડ ગઢમાં બે મંદિર હતાં જેમ એક કુંભાજીનું તથા એક મીરાંબાઈનું બંધાવેલું હતું. મીરાંએ આ પ્રમાણે સંસાર, રાજ્ય અને પાર

લૌકિક સુખનો આનંદ લેતાં પતિની સાથે અનેક લોકોપયોગી કાર્યો કર્યાં અને ઉભય કુળનો ઉદ્ધાર કર્યો. ધન્ય છે પરમેશ્વર એજ પતિ માનનારી મીરાંને ! ! ! આર્ય બહેનો ! આ આખ્યાયિકાનો સાર મહત્ત્વ કરવા સર્વદા પ્રેમ રાખો અને પતિ એજ પરમેશ્વર અને પરમેશ્વર એજ પતિ એમ ધારી પતિની સેવા કરો કે જેથી તમારું ઉભય કુળની કીર્તિ ચંદ્રમા સમાન પ્રકાશને ખામે.

ભકતજીવ.

જશમા ઓડણી.

આ પવિત્ર સ્ત્રી માધવમામાં રહેતી હતી, તે રૂપાળી, નાનુક, ઝેરી, ધાટીલી અને હસમુખા સ્વભાવની હતી. તેનું મુખ સુંદર, ઐ મળ અને નિર્મળ ચંદ્ર સરિષ્કું તેજસ્વી હતું. માથાના વાળ, ચક્ષુ ઓ, હોઠ અને નાસિકા વગેરે દુટકામુઠી અને અલૌકિક સુંદર સ્વ રૂપથી ઇંદ્રની અપ્સરા સમાન દીસતી હતી. જશમા *ઓડ જાતિની હિંદુ સ્ત્રી હતી. તે સ્વભાવે શાંત, ધાર્મિક અને નીતિનિપુણ હતી, તેણીનાં લગ્ન ઓડ નાયક ત્રીકમ સાથે કર્યાં હતાં. પંડિત પત્ની તે પતિવ્રતા ધર્મ, પ્રમાણે પોતાનું વર્તન રાખતી અને પતિમાં બહુજ પ્રેમ રાખી તેની સેવા કરવામાં તત્પર હતી. ગુજરાતમાં દુકાળ પડવાથી ગરીબોને રોજી આપવા માટે સિદ્ધરાજ જયસિંહ સહઅલિંગ નામનું સરોવર ખોદાવવા નિયત કર્યો તેથી તેણે ઓડ કે જેઓ ઘર બાંધવા અને વાવ, કુવા અને તળાવ ખોદાવાના કામમાં ધણા કુસળ ગણાય છે તેમને ખોદાવાને પોતાના ભાણેજ દુધમલને મોકલ્યો. જશમા અને ત્રીકમ ઓડ ઓડણીના મુખી નાયક હતાં એના હાથ નીચે હજારો ઓડ ઓડણી કામ કરતાં હતાં. દુધમલ તેની મારફતે જે હજાર ઓડ અને જે હજાર ઓડણીને કામ પ્રમાણે પમાર દરાવીને પાટણ તેડી આવ્યો. તળાવ ખોદવાનું કામ અપાટા બંધ માલવા લાગ્યું. રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ પણ સવાર સાંજ અથવા

* ઓડ તે તળાવ ખોદનારા. તેઓ પોતાને ક્ષત્રી કહે છે ને સગરના વંશજ ભગીરથથી પોતાની ઉત્પત્તિ માને છે તેઓ મરવાડ તથા મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં રહે છે.

જ્યોરે પણ જોવાને આવતો. રાજાને વારતે ત્યાં એક સુંદર તંબુ ખડો કર્યો હતો. તે તંબુની ચારે હિસાએથી મંદશીયળ વાયુની લે હેરા આવતી હતી. એક દીવસ રાજા તંબુની બહાર આવી ઓડ લોકો કામ કરતા હતા એ તરફ દૃષ્ટિ કરી જોતો હતો. એટલામાં ઓડોના નાયક ત્રીકમની ધણીચાણી જશમા તેની નજરે પડી. રાજા તેનું સુંદર મુખ અને કાંતિ જોઈ વિસ્મય પામ્યો. જશમા પોતાનો ધણી સઘળાં ઓડ ઓડણીનો નાયક હોવા છતાં પણ તે બીજા ઓડણીની માફક જોઈ કામની માટીની ટોપલીઓ સારતી હતી. જે જગોએ રાજા ઉભો હતો તે જગ્યાએ એક ઝાંડની શા-આએ જશમાએ તેના નાના બાળકની ઝોળી બાંધેલી હતી અને માટીની ટોપલીઓ સારતાં સારતાં તે વખતો વખત તે ઝોળીને ઝુલાવી જતી હતી. રાજા તેની દરેક હીલચાલ બારીક નજરે જોતો અને તેનાં રૂપ લાક્ષણ તથા મોજલા સ્વભાવની ઉપર વિચાર કરતો હતો. એટલામાં બાળક વધારે રોયું તેથી જશમા નિખાલસ મને કરી બાળકને ધવરાવવા બેઠી. આથી રાજા તેને વધારે જોઈ શક્યો. અને ખરેખર જશમાના રૂપે તેને મોહિત બનાવી દીધો. પ્રત્યેક પ્રસંગે તેના સૌંદર્યનો અને તેની કેમળતનો વધારે પુરાવો મળતો ગયો. અંધારી રાતે જેમ વીજળી ચમકે તેમ તેના ધુણવાળા મેલાં ઓઢણાંમાંથી તેનાં ચંદ્ર સમાન મુખનું તેજ ચળકતું દીકું. તેના સુંદર રૂપમાં કોઈપણ પ્રકારની ખામી નહોતી. તેની વય અઢાર વર્ષની હતી. યુવાન રાજાના મનમાં જશમા વધારે વધારે ખુશ્વાલાગી. અને જેમ જેમ દિવસ ગત થતા ગયા તેમ તેમ તે નાપર, પ્રેમ વધતો ગયો. રાજાએ એકવાર ત્રિકમ ઓડને કહેવરાવ્યું કે, તમે ઓડનાં નાયક છો. અને તમારી સ્ત્રી સાથે નાનું બાળક છે માટે બીજા ઓડોની માફક ઉધાત્ર જંગલમાં નહીં પડી રહેતાં નગરમાં આવીને રહો. રાજા તરફથી તમને સઘળી સોંપ કરી આપવામાં આવશે. ત્રિકમે આ બાગંત રાજાનો ઉપકાર માની ના પાડી. પછી રાજા જશમાને કહેવા તૈયાર થયો. પ્રેમના આવેશમાં તેણે જશમાને પોતાની પાસે બોલાવી. પરંતુ તે આવી નહીં. સાંજ પડતાં રાજા રાજ મદીરમાં ગયો. પણ તેના હૃદયમાંથી એ અંગના બીજકુલ ખસી જ નહિ. તેના સૌંદર્યથી રાજાનું ચિત્ત હરાયું, અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા રાતે નીંદ્રા પણ પુરી આવી નહિ.

ખીજે દિવસે સવારે નીલ્મની માફક રાજ તળાવનું ખોદ કામ જોવા
 મયો અને એક ઝાડની હેડે ઉભો. જશમા પણ નીલ્મની માફક
 ત્યાં થઈ માટીના ટોપલા સારતી ત્યાંથી જતી જોવામાં આવી. અને
 રાજાએ તેને પાસે બોલાવી કહ્યું કે—હે કામલાંગી ! તારું કામજ
 અંગ આ માટીના ટોપલા સારવાને યોગ્ય નથી. ટોપલાઓ ઉચક-
 વાથી તારા કુમળા કરતી ગોરી આમડી રાત્રીઓળ થયેલી જણાય છે.
 ટોપલી ઉપાડતાં તારી નાણુક કટી લચકાઈ જાય છે. ટોપલાઓનો
 બાર ઉપાડવાથી તારૂં માથું દુખશે. તું તેજ અને ઉમદા અત્તરને
 યોગ્ય તેને બદલે તારા માથાના વાળોમાં ધુળ ભરાય છે તારું કા
 મજ અને મનોહર મુખ આ ધગ ધગતા તડકામાં કરગાઈ જાય છે
 તું મજૂરીનું કામ છોડી દઈ મહેલમાં આવીને રહે. તારો પગાર હું
 તને વગર કામ કર્યે આપીશ. આ તારું કુમળું બાળક રહે છે વળી
 તેને દિવસે તાપ અને રાત્રિને વખત ટાઢ લાગતી હશે માટે મહેલ
 માં પારણું છે તેમાં સુખેથી સુવાડ કે તેને દાસીઓ હાંચીએ. જશ
 માએ મધુર હાસ્ય કરીને છુટે મોઢે જવાગ આપ્યો કે--રાજા !
 અમે મજૂર લોક રાજમહેલમાં ન શોભીએ. મહેલમાંતો રાણીઓજ
 શોભે મારે વગર કામ કર્યે પગાર જોઈતો નથી. મેં ઝાડે ઝાળી
 બાંધી છે હું તેને આવતાં જતાં હાંચીએ છું, અમે તો માથે ધુળ
 ભરાય અને મજૂરી કરીએ તેમાંજ અમારી શેતલા છે. અને અમા
 રા બાળકને પણ નાનપણથી ઉઘાડાં રહેવાની ટેવ પડે તોજ તે કે
 હણ અને મહેનત કરવા યોગ્ય અંગનાં થાય છે. આગ ઉત્તર આ
 ખી બાળકને ઝુલાવી માટીની ખાણ તરફ ગઈ. જશમાએ રાતે
 તે વાત પોતાના ધણી ત્રિકમ નાંચકને કહી અને તળાવનું કામ
 ઝટપટ આટોપી પાટણથી નીકળી જવાનો આગ્રહ કર્યો. ઝોડ ના
 વક ત્રિકમે ખીજે દિવસે પોતાના માણસોને તાકીદ આપી, અને
 જશમાએ તે પછી રાજની નજરે ન પડાય તેમ કરવા માંડ્યું.
 જયસિંહ રાજની આંખો જશમાને જોવાને વધારેને વધારે આ
 તુર રહેવા લાગી. હમેશના કરતાં તે તળાવ ઉપર વધારે વખત બે-
 સવા લાગ્યો. અને કોઈ વખતે જશમાના દર્શન થાય એમ યુક્તિ
 પ્રયુક્તિ કરવા લાગ્યો. બે ચાર દિવસ પછી એવો બનાવ બન્યો કે
 રાજ તથા જશમા સામસામાં મળી ગયાં. આ વખતે ગુજરાતના
 મોટા રાજાએ અત્યંત પ્રિય અને નમ્ર વચને જશમાને કહ્યું કે—

જશમા ! તું મનુરી છોડી મહેલમાં આવ તારા પતીનો છેડો શી આપ. હું તેને તથા તારા બાળકને જગીર આપી પાળીશ. હું તારી સાથે લગ્ન કરી તને મારા રાજ્યની અધીશ્વરી બનાવીશ. આવ્યો જશમાના હૃદયમાં વજ્રમય લાગ્યાં. પણ જરા ધીરજથી બોલી કે—મહારાજ ! આ તમે શું બોલો છો ? તમોને આવાં વાંક્યો બોલવા ઉચીત નથી. સર્વ મનુષ્યોએ પરસ્ત્રીને માતા સમાન ગણવી જોઈએ કહ્યું છે કે—

સત્ય વચનને નમ્રતા, પરસ્ત્રી માત સમાન;

બક્તિ જ્ઞાનથી સુખ મળે, તુલસીદાસ જર્મન.

હું પતિવ્રતા સ્ત્રી છું. તમે તમારું રાજ્ય આપો અગર આખી પૃથ્વી આપો અથવા મારો જીવ લેશો તો પણ કદી હું મારા શીલવ્રતનો ભંગ કરીશ નહીં. હું મારા દેહ કરતાં પણ મારા શીલધર્મને વધારે વડાલો માનું છું. હું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ પરંતુ મારો ધર્મ ચુકીશ નહિ તેથી તમે આગ્રહ કરવો છોડી દેજ તમે તમારા ધર્મમાં રહો. વળી પણ જયસિંહ કહેવા લાગ્યો કે હે સુંદરી ? ગુજરાતની ગાદીને લાત ન માર. હું તારો સદાનો દાસ બની રહીશ અરે ! તું તારી ધુળધોયા જેવી સ્ત્રીતી ઉપર તો વીચાર કર. તુંતો મોટા મુહૂલમાં હજારો દાસીઓથી સેવાતી થઈ સુખરૂને દિંદોળે પાન ચાવતી બેસવાને યોગ્ય છે. તો શા માટે મનુષ્યાવતાર મીથ્યા ગુમાવે છે ? જશમા બોલી—ગુજરાતના બૂપતિ ! તમે તમારા બારમાં રહેજો અને સંભાળીને બેસજો. ત્રણે લોકનો વૈભવ મારે મન તો ત્રિકમના ધરમાંજ છે અને માટીની ટોપલીઓ ખેંચતી આ ભારી ઓડણીઓના સાથમાંજ હુંતો સોનાની ખાટપર બેઠેલી મને સમજી છું. હે રાજા ? આ કાયા કયરા તુલ્ય છે. તેનો મોટાઈ તો માત્ર સદાચારમાંજ સમાયલી છે. વળી પણ રાજા કહેવા લાગ્યો કે—

જશમા ઓડણુ ઓરેરીરે આવ, હુંરે દેખાડું મારા ઓરડા;

જ૦-શું કહે તારા ઓરડીયાને રાજ, એથી રૂપાળાં મારાં બુપડાં;

જ૦-જશમા ઓડણુ ઓરેરીરે આવ, હુંરે દેખાડું મારી રાણીઓ,

જશમા-શું કહે તારી રાણીને દરબાર, એથી રૂપાળી મારી ઓડણો.

આમ કહી જશમા રાજને તરછોડીને ચાલી ગઇ. અને ત્રિકમને કહ્યું કે હવે પાટણનું પાણી મને હરામ છે. રાજના આ વર્તનથી ત્રિકમ પણ અનુષ્ઠા ન હતો. એટલે તેજ રાત્રે તે પણ પાટણ છોડી જવાને તૈયાર થયો જે ત્રણ અંગના ઓડ અને જશમાને લઇ તેજ રાત્રે પાટણથી માળવા તરફ જવાને નીકળ્યો. જશમાનો તીરસ્કાર રાજને ઉલટો વધારે મોહક લાગ્યો અને રાત્રે નિદ્રા પણ આવી નહીં તેથી તેણે પ્રધાનને જોલાવીને કહ્યું કે-તે જશમાને હરકોઇ યુક્તિથી મારી સાથે પરણાવો. આ સાંભળી પ્રધાન નાપૂર થયો અને વિચારમાં પડ્યો કે રાજ કોઈ રજા પુતાણી સાથે લગ્ન કરવાની વાત કરતો નથી પણ હલકી શુદ્ધ જાતીને પરણેલી સ્ત્રીને પોતાની પ્રમદા કરવા ઇચ્છે છે, તેથી રાજ્ય કુળને કલંક લાગશે. લોકોમાં અપયશના ઝુંડ થશે અને પર મુલકમાં વગોવાશે. આથી તેણે રાજને ઘણી શીખામણ દીધી. તો પણ તે નહીં માનતાં રાજ તુરત ત્યાંથી ઉઠી, જે ચાર સવારો લઇ ત્રિકમની પાછળ ગયો. ક્યાં ઓડના પગેની ગતી અને ક્યાં રાજના હલુહલુતા પવનવેગી અશ્વની ગતી ? છતાં પણ ત્રિકમ તથા સતી જશમા આપણી પાછળ સિદ્ધરાજ આવશે એમ ધારી ઉતાવળથી દર મજલ દાપતાં ચાલ્યા જતાં હતાં. એટલામાં તે મન્ત્રી સાથેના માણસોએ રાજ આવે છે એમ જણાવ્યું કે તેઓ બધારે ઉતાવળાં ચાલ્યાં. અને જેમ અને તેમ સિદ્ધરાજની હદ ઓળંગી જવાનો ચત્ત કર્યો પણ તે વ્યર્થ આખરે રાજ્ય તથા તેના સીપાઇઓએ તેને પકડી પાડ્યાં. ત્રિકમ ઓડ તથા તેની સાથેના બીજા ઓડો સિદ્ધરાજની સામી થયા. પરંતુ ક્યાં તાતી તરવારોવાળા ક્ષત્રિઓ અને ક્યાં માટીને ખોદનાર કોદાગીઓવાળા ઓડો ? એક પછી એક એમ ત્રણ ચાર ઓડો કપાઇ મુઝ્યાં. આખરે ત્રિકમ પોતાની સ્ત્રીના શીલ માટે લડતાં સિદ્ધરાજની તીખ્ખી તરવારને ભોગ થયો. આ બનાવ જોઇ જશમા પોતાના કુળના બાળકને ધરણીપર ફેંકી દઈ પોતાના પતી ત્રિકમના શબને ખોળામાં લઇ બેઠી. રાજ ઘોડા ઉપરથી ઉતરી તેની પાસે આવ્યો. પરંતુ જશમા પાસે જવા હિંમત ચાલી નહિ પણ દૂર ઉભો રહી બોલ્યો કે જશમા ! જશમા ! ભાવી ચનાર હતું તે થઈ શોક તથા દુઃખ ઉઠ્યું ને. અને આ તને ઝંખી રહેતા ચાતક લોચનને

તાઈ ચન્દ્રને લજિત કરતું મુખ દેખાડવાને દયાવાન થા. રાજા આમ બોલી બંધ રહ્યો એટલે જશમા ત્યથી ઉભી થઈ અને રડતા બાળકને એકવાર ફરીને પોતાના હાથમાં લઈ ચુંબન કરી પોતાના પેટમાં કઠારી માગી બોલી કે હે દીનદયાળ ! અને જગત પલક આગળ હવે આનું પાલન કરજો. એમ કહી અરધું વસ્ત્ર ફાડી તેમાં બાળક વીંટી તેને નાચે મૂક્યું અને તેના ઉપર ખીજી વખત વાત્સલ્યનાં બે આંસુ પાડ્યાં પછી રાજા સામું જોઈને બોલી કે ધીકાર છે તને ! દુષ્ટ તારું નામ જગતમાં ન રહેશે. અને તારા તળાવમાં પાણીએ ન ભરાશે. રાજાએ તેનું માથું બોળામાં મૂકવા માંડ્યું. પણ જશમાએ તેનો હાથ તરછોડી નાંખ્યો. પોતાને બાન રહ્યું ત્યાં સુધી પોતાને બે હાથે આંખો ઢાંકી રાજાનું મુખ જોયું નહિ. રાજાએ ધીમે રહીને તેના પેટમાંની કઠાર કાઢી લીધી કે આંતરણ બહાર નીકળી પડ્યાં. અને બોલી કે—હું આ આવી. પ્રાણ ! એમ છેલ્લા શબ્દો બોલતાંજ પ્રાણ ગયો. અને પતિના ધડ ઉપર ઢગસો થઈ પડી આથી સિદ્ધરાજ બહુ પરતાવા લાગ્યો અને રૂદન કરવા લાગ્યો. થોડીવારે તેના અંગ રક્ષક હજુરીએ તેનો શોકાગ્નિ શાંત કર્યો અને કરેલા પાતકને માટે પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. જશમાના વચનથી સહઅલિંગ તળાવમાં પાણી પણ રહ્યું નહિ. ધન્ય છે જશમા તારા પતિવ્રતા ધર્મને ! તારા સ્થાલરૂપી સંગારને ! અને ધન્ય છે તારી નેકી ટેકને ! ! ! સ્વદેશી બહેનો અને બાળાઓ ! તમે પણ પતિવ્રતા જશમા સમ્માન શીલ વ્રતને જાળવી કોઈપણ લાલચમાં ન લપટાઈ અથવા અન્ય વૈભવને ધીકારી પોતાના સ્વામીનાં વૈભવને શ્રેષ્ઠ માની સદાચારથી પતિવ્રતા ધર્મનું પાલન કરશો તોજ તમારી શ્રેષ્ઠતા છે. અને તેમાંજ તમારી પતિ ભક્તિ ખરી કમોડી છે.

વિરમતી આવડી.

સતી વીરમતી ધારાનગરના રાજાની અણમાનેતી પત્નીના પુત્ર જગદેવની સ્ત્રી થતી હતી. તે અણમાનેતીનો પુત્ર હતો છતાં પણ તેને રજવાડાની રીત પ્રમાણે ઢુકડોડાના રાજાની કુંવરી વીરમતી સાથે પરણાવવામાં આવ્યો હતો. જગદેવ પોતે નાની ઉમરનો હતો ત્યાં સુધી તો ધારાનગરમાંજ રહ્યો પરંતુ ઉમ્મર લા

યક થયા પછી તેને પોતાના પિતાની અપ્રીતિ તથા તેને સાધારણ
 માણસ તરફે રહેવું હીક લાગ્યું નહિ તેણે સ્વપરાક્રમથી કીર્તિ અને
 વૈભવ મેળવવા માટે પરદેશ જવાની ઇચ્છા કરી તે પોતાની માતા
 પાસેથી રજા લઈ ધારાનગર છોડી બહાર નીકળી પડ્યો. અહીંથી
 નીકળી જગદેવે પાટણ જવા વિચાર કર્યો, તેથી તે તરફ પ્રયાણ
 કર્યું. રસ્તામાં સસરાનું ગામ આવ્યું ત્યાં અજાણતાં એક બાગમાં
 ઉતરેા કીધો. અને પોતાના અશ્વને ચરવાને છુટો મુકી દઈ એક
 ઝાડની શીતળ છાયા તળે જઈ આરામ લેવા લાગ્યો. થોડીવારે નિ-
 દ્રા આવી અને ત્યાર પછી તેજ બગીચામાં એક રૂપસુંદર અંગની
 કેટલીએક સ્ત્રીઓ સાથે આવી. આ સ્ત્રી તે બીજી કોઈજ નહિ પરં-
 તુ તે દુકટોડાના મહિપાલની કુંવરી વીરમતીજ હતી, તેને કો-
 ઇ પુરુષ અહિં સુતો છે એવી ખબર પડતાં રાજકુમારીએ દાસીને
 મોકલીને એ કાણ છે ન? તે તપાસ કરાવી તેથી સખીઓ વરાફરતી
 અહિં સુતેલા પુરુષને નિહાળવા લાગી. અહિં સુતેલો પુરુષ જગદેવ
 છે એવી સર્વેને ખાતરી થયા પછી રાજકુમારી વીરમતીને ખબર
 આપી. વીરમતી એક વૃક્ષ પાછળ ઉભી રહી અને જગદેવને જ
 ગાડવા દાસીઓને સુચના કરી. આથી દાસીઓ જગદેવ પાસે ગઈ
 થોડીવારે વીરમતી પણ એકલી ફરીને ત્યાં ગઈ અને વિનયથી
 નિદ્રાવશ નાથની નજીક બેસી નીહાળીને જોઈ તરતજ બોલી ઉઠી કે
 અરેરે ! તમે અહિં આ ક્યાંથી ? અહિં આ તો હીક પરંતુ આવી
 સ્થિતિએ ખરેખર મારા પ્રાણનાથ આવી રીને ઉઘાડી અને અધમ
 અવસ્થાથી ભોંય તળીએ પડેલા છે અને હું આ ઉત્તમ રાજ વૈભ-
 વને અનુભવું છું તે મારા તેની અર્ધાંગનાપણાને શું લાયક છે ?
 નહિજ ? વીરમતીથી આ શબ્દો બોલતાં લાંબો નિશ્વાસ મુકાઈ
 ગયો તેથી જગદેવ બદલત થયો. આંખ ઉઘાડી જોતાંજ પોતાની
 પાસે બેઠેલી રૂપસુંદર રંગીને જોઈ તેણે ધીમે સાદે પૂછ્યું કે-તમે
 કાણ છો ? તમે અહિં શા માટે બેઠેલા છો ? આથી વીરમતી
 એ વિનયથી અને શરમાને શાદે કહ્યું કે હું જે છઉ તે અહિં બેસ-
 વાને અધીકાર વાલી છું. આ વાક્યો સાંભળતાંજ જગદેવને યાદ
 આવ્યું કે પોતે દુકટોડામાં છે. અને આ કોઈજ નહિ પણ પોતા
 ની પત્ની વીરમતી છે. તેનાથી બીજું કંઈ બોલી શકાયું નહિ.

અને આવી સ્થિતિમાં એક ખીજને મળવાથી ક્ષણવાર તેઓ મૌન રહ્યાં. જગદેવે પ્રવાસે નીકળવાની સધળી વાત કહી તેના શબ્દો સાંભળી **વીરમતી** એકદમ તેને વળગી પડીને પ્રવાસમાં સાથે લઇ જવા વિનંતી કરી. બેઉ આનંદથી મળ્યાં અને વાતચીત કરતાં બે ઠાં. **વીરમતી** બોલી કે—પ્રાણનાથ આપને એવું શું દુઃખ પડેલું છે કે આપ આવા વેશથી દેશ પરદેશ વિચરો છો ? આ દેહને ત્યારે સુખની જરૂર નથી. પ્રવાસમાં આપની સેવા કરવા માટે આ જન્મ દાસી થવાને વિવાહ સમયથીજ અંધાયલી આ કીંકરીને સાથે રાખો. એટલામાં એક દાસીએ દોડી જઇ દરબારમાં ખબર કરી એટલે તે નાં સાસરીયાંઓ આવી તેને લઇ ગયા અને ત્યાં તેને આદર સત્કાર કરી ત્યાંજ રહેવા વિનવ્યું. પરંતુ ધરજમાઇ તરીકે રહી સસરાના ઘરમાં પડી રહેલું એ આ વીર પુરૂષ ધોડુંજ યેગ્ય ગણે તેમ હતો. વળી પણ જગદેવે સ્વપરાક્રમથીજ આજીવિકા અને કીર્તિ મેળવવાનું પણ લીધેલું હોવાથી તેણે તે માન્યું નહિ. તેણે પાંચ સાત દી વસ રહી સિદ્ધરાજ પાસે પાટણ જવા ઇચ્છા બતાવી. આથી **વીરમતી** પણ તેની સાથે જવા તૈયાર થઇ બેઉ જણાને માટે ઉત્તમ પ્રકારના અશ્વો તૈયાર કરવામાં આવ્યા. અને જાનને પાટણ તરફ વિદાય થયાં.

અહિંથી નીકળતાં **વીરજગદેવે** લોહાને ચતા દુઃખને દૂર કરવા અહિંથી નજીકનો રસ્તો કે જે રસ્તે બંચંકર પશુઓ અને વાઘ વાઘણનો બહુજ ભય હતો તે રસ્તો લીધો. થોડા ગાઉ પર તે કુર પ્રાણીઓને જગદેવ ઉપર ધસી આવતાં જોયાં. આથી **વીરમતી** એ પોતાના પ્રાણેશને કહ્યું કે તુરતજ **વીર જગદેવે** પોતાના સ્વપરાક્રમથી પોતાનાં તીક્ષણ તીરવડે એ વાઘને વીધી નાંખ્યો. થોડીવારે એક વાઘણ આવતાં દીડી તેથી તેને પણ પોતાનાં શર વડે તેના પતિ વાઘની સાથે મેળવી તે દંપતીને પરલોકનાં પ્રવાસી કર્યા ધન્ય છે જગદેવ તારી જનનીને કે જેણે તારા સમાન પુત્રને જન્મ આપ્યો. કારણ કે જે પુરૂષ પારકાનું ભક્તું કરવામાં સદા પ્રેમ રાખે છે તે પુરૂષનાં હિતપત્ર કરનાર માતા પીતાને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે. આમ પંચ કાપતાં કાપતાં તેઓ પાટણ પહોંચ્યાં. જગદેવ **વીરમતી**ને અશ્વો સોંપી તળાવ પાસે બેસારી પોતે ધરબારની ગેટવણ કરવા પાટણમાં ગયે. **વીરમતી** તળાવપર બેઠી હતી તે

દલામાં જામોતી નામની ગણિકાની એક દાસી ત્યાં આવી તેણે
 વીરમતીની પાસે આવી તેણીને બોળવી તેનું નામ હામ વગેરે
 સંઘળું જાણી લીધું અને ત્યાંથી તરતજ તે પોતાની શેઠાણી જામો
 તી પાસે ગઈ અને તેની પાસે વીરમતીની બધી હકીકત કહેતાં
 તેનાં સૌંદર્યનાં વખાણ કર્યા પાંદણના કોટવાળનો પુત્ર લાલસિંહ
 કે જે બહુ કુર લપટ અને દુરાચારી હતો તેને કોઈ સારી સ્ત્રી પે
 તાનાં દુષ્ટ કૃત્યને માટે શોધી આપવા જામોતીએ સ્વીકાર્યું હતું તે
 થી આ નૂતન નવોદાને દમલબાજીથી પોતાને ત્યાં લાવવા તેણીએ
 એવી યુક્તિ રચી કે પોતે કેટલાંએક દાસ દાસીઓ સાથે સિદ્ધરા
 જની રાણી બની જનાનાવાળા રથમાં બેસીને ત્વરાથી તળાવની
 પાસે બેઠેલી વીરમતી પાસે આવી પહોંચી. અહિં આવી પોને
 જગદેવની ફાઇ બની વીરમતીને બરમાવી પેતાને ઘેર તેડી ગઈ.
 જામોતી ધનાઢ્ય હોવાથી તેણીનાં ઘર પણ વિશાળ અને અટારી
 અમાશીઓવાળાં હતા તેથી વીરમતી છેતરાઈ ગઈ. જામોતીએ
 તેની સારી રીતે બરદાસ્ત કરી રસોઈ તૈયાર કરાવી. બોજનનો વખ
 ત થયો કે વીરમતીને તેડું આવ્યું પરંતુ જગદેવ ન આવ્યાથી
 તેણે ના પાડી. આથી જામોતીએ જુદા દોંગ રચી કહ્યું કે જગદે
 વ તો મહારાજ સિદ્ધરાજની કચેરીમાં ગયા છે તો ત્યાં નાચ. ત
 માસાની દહેરમાં તેઓ અહીં આવ્યા નહીં. વળી પણ તેઓ રજ
 બને રસોડે તેમની સાથે બોજન કરવા પધારેલા હશે તેથી પાંછા
 અહીં આવ્યા નહીં એમ જણાય છે વીરમતી સમજી કે હું કોઈ
 દુષ્ટ સ્ત્રીના ફાંદામાં ફસી પડી છું તેણે હિમ્મત રાખી. પછી રાત
 પડી કે જામોતીએ વીરમતીને માટે શયનગૃહ શણગાર્યું. ત્યાં વી
 રમતીને મોકલી યોડી રાત ગયા પછી જગદેવને નામે પાંદણના
 કોટવાળનો પુત્ર આવ્યો અને એકદમ ધસ્યો. આ દમલબાજી જોઈ
 વીરમતીએ દાર અંધ કર્યા, જામોતીએ તેનેજ માટે વીરમતીને
 જાણી હતી. કોટવાળનો કુછંદી છોકરો વીરમતી સન્મુખ આવી
 અયોગ છુટ મેળવવા ધસ્યો પણ તે ફાળ્યો નહીં. પછી પર પુરુષ
 તે પોતા પાસે આવેલો જોઈ મરતું કે મારતું પરંતુ પર પુરુષનાં
 બોમી ન થતું, એવી દટતા કરી લાગ જોઈ દાર ઉધાડી એકદમ
 દોડીને નિશામાં ચકચૂર રહેલા કોટવાળના કુછંદી પુત્ર લાલયાની

કમરમાંથી કટાર ખેંચી લઇ તે પાપીને નીચે પાડી વીરમતી તેની છાતી પર ચડી બેઠી. લુચ્ચા લાલીયાએ સમયને અનુસરી વીરમતીને નહીં છેડવા વચન આપ્યું. વીરમતીએ લાલીયાનું વચન સાચું માની તેને મુક્ત કર્યો, એટલે તે તુરતજ ફરી ગયો અને તે અંબળાપર જુલમ ગુલરવા તૈયાર થયો. શઠ પ્રત્યે શઠ થવું એ વાક્યને યાદ લાવી વીરમતીએ સ્ત્રી ચરીત્રને અનુભવી લાલીયાને ખ્યારનાં વચનો કહી મોહમાં નાંખ્યો. તેને પક્ષગપર બેસાડી તેની સામા હાથ બેઠી પોતે કબી રહી. વીરમતીએ વિનયથી દારૂ પાછ તેને સાવ બેભાન બનાવ્યો તેણે પીવાનો ગલાસ વીરમતીને ભરી આપ્યો, તે તેણીએ ચાલાકીથી ઢાળી નાંખ્યો. અને પોતે લાલીયાને બીજી વખત પાયો. આથી તે સાવ બેભાન બની ગયો કે તુરતજ આવડી રાણીએ ચતુરાઈ કરી પેલી કટાર તેની છાતીમાં ભરી કે તેનો પ્રાણ એકદમ ચમત્કારમાં પહોંચ્યો. વિકરાળ વાઘજી જેવી વીરમતીએ તેને ભરીને તેના શમની ગાંસડી બાંધી એ ચાર ગોદડામાં વિંટાળી બારીમાંથી રસ્તામાં ફેંકી દીધી. અને તે જોરડાનાં બાર બંધ કરી સિંહણુ સમાન સાવધ થઈ બેઠી ! ધન્ય છે વીરમતી ! તારી વીરતાને ! ! !

આ વખતે રાત્રીની ચોટી કરનાત્ર પેલીસોના હાથમાં આ ગાંસડી આવવાથી તેઓએ એ ગાંસડી કોઇ હરામખોરની હશે એમ ધારી તેઓ પોતાના ચાણુ પર લઈ ગયા. વહાણું થતાં પેલા પેલીસોએ તે ગાંસડીને ખોલીને જોયું તો તેમાંથી મૃત શરીર નીકળ્યું. આથી તે વિચારમાં મડ્યો. તપાસ કરતાં તેને પોતાના પુત્રનો વહેમ આવ્યો. તેથી તેણે પોતાને ઘેર તપાસ કરાવી તો માલુમ પડ્યું કે—લાલજીમાં તો રાત્રિના જાગેલી વેશ્યાને ત્યાં મથા હતા. જાગેલીને ત્યાં પૂછાવતાં તેણે કહ્યું કે હા તે સ્ત્રી છે જાગેલી ત્યારે મોકલીશું. પણ હુકમ સમ્પત્ત હતો તેથી તે તેને છોડવા ગઈ. આ દુષ્ટનો બેઝ સાંભળીને વિકરાળ બનેલી વાઘજી વીરમતી ધુરંકતી બોલી કે— રાંડ લુચ્ચી ! તારા આપને તો તે વખતેજ હજીને રસ્તામાં ફેંકાવી દીધો છે. કમજત ! બે શરામ ! આવડાની પુત્રી સાથે તે આવો કતો કરવા હામ ભીડી ? નીચ ! મારા પરમાર પતિને બ્યારે ખચર પડશે ત્યારે જોજો કે તારા કેવા બુરા હાલ થાય છે ? હું મારા સદાના આધાર એક પરમાર

પતિનેજ જાળનારી પવિત્ર સ્ત્રી હું. તે તને શાપ દઈશું કે તારું
સત્યાનાશ જાળે અને તારું મૃત્યુ ટાગડા કુતરાની માફક થાશે.
દુષ્ટા ! એક નીચ જોવાને તે મહારા પાસે મોકલી દીધો ? હવે
જેજે કે તારા શા હાથ થાય છે ? હું ખરી આવડી ક્યારે કે
તમે એકેએકને મારો હાથ ખતાવું ત્યારેજ. આટલું સાંભળતાંજ
દાસીઓ તથા જામોતી મરણુ તુલ્ય થઈ ગઈ. આ વાક્યો સાંભળી
પોલીસોએ સંઘળી ખીના કોટવાળને કહી સંભળાવી તે સાંભળતાંજ
કોટવાળના કોથળી પરિસીમા રહી નહી. તે ત્યાંથી એકદમ જામો-
તીને ઘેર ગયો ત્યાં બારણા અંદરથીજ બંધ હતાં તેથી પાછલી
બારીએ સીડી મુકી એક સીપાઈને ચઢાવ્યો. તે સીપાઈએ બારીમાં
મટેટું ધાસ્યું કે વીરમતીએ પોતાની તાલી તરવારે કરી એ સી-
પાઈના મરતકને વધાવી લીધું. તે ઘડ દ્રષ્ટને ઘડ નીચે પડ્યું. એમ
આઠ દશ બહાર સીપાઈઓનાં માંથાનો વીરમતીએ ભોગ લીધો.
આથી સંઘળા સીપાઈઓ ધુજવા લાગ્યા. હવે બારીપર ચઢવાની
કોથળી પણ હાંમત થઈ નહિ. આખરે નીર ઉપાય બની એક લુહાર
ને તેડાવ્યો અને મહારાજા સિદ્ધરાજને કહેણ મોકલ્યું. તેના ઉત્તર
માં રાજાએ એમ કહેવરાવ્યું કે તમારે મારા આવ્યા શીવાય વધારે
આગળ પગલું બરવું નહિ. હું હમણાંજ આવું છું.

ગામમાં મહાનની તંજનીજ કરી આવી જેવો જગદેવ તળા-
વપર આવ્યો ને જોયું તો અહિં વીરમતી મળે નહિ. કેટલાંએક
માણસોનાં પગલાં તથા ઘોડા અને ગાડીઓ વગેરે અહિં આવ્યાનાં
ચીન્હ જણાયાં તેથી તેણે જાણ્યું કે વીરમતી કોથળી ડગાઈ ગઈ છે
એમ ધારી ચીંતા કરતો તે દરબારગઢ તરફ ગયો ને સિદ્ધરાજની
પાસે ફરીયાદ કરવા વિચાર કર્યો. તેટલામાં રાજમંદીરમાં પેસતાંજ
પ્રથમ અશ્વપાળ મળ્યો. તેણે તેને વિદેશી તથા અનુર પુરૂષ જાણી
પૂછ્યું ત્યારે તેણે પોતાને રજપૂત જાણાવી નોકરી માટે આવેલું
હત્યાદી કહ્યું. આથી અશ્વપાળે જગદેવને પોતાની અશ્વશાળામાં રા-
ખી લીધો તેણે તે નોકરી કબુલ કરી તેનું કારણ એજ કે મહારા-
જા સિદ્ધરાજની જલદી મુલાકાત થાય.

કોટવાળનાં માણસો ગયા પછી સિદ્ધરાજ જામોતીના ગૃહ
તરફ જવાને તૈયાર થયો. તેની સાથે કેટલાંએક સવારોને જવાનું હ

હતું તેમાં નૂતન સવાર જગદેવ પણ હતો. સિદ્ધરાજ જાગ્રોતીને ઘેર આવી જે ઝોરડામાં વીરમતી હતી તે ઝોરડાના દાર પાસે આવી બાહેરથી અને પોતાના સુક્રોમળ કંઠથી કહેવા લાગ્યો કે—જાણ બહેન ! તમે દ્રોણ છો ? અને તમારે શા કારણથી આટલો બધો ઉત્પાત કરવો પડ્યો ? અહિં જગદેવ પણ સિદ્ધરાજની પડખેજ ઉભેલો હતો. તેનો મધુરો સાદ પણ જમદેવને જોવા માનના ધસવતી વીરમતીએ સાંભળ્યો. વળી પણ ખરી ખાતરીને માટે વીરમતી બારણાની ફાટમાંથી જોવા લાગી. તે જોતાંજ તે સિદ્ધરાજ છે એમ માલૂમ પડ્યું. એટલે પોતે પોતાનો સવિસ્તર ઇતિહાસ કહી સાંભળાવ્યો. તે વેળા તેના પતિ જગદેવ કે સમજી પાસેજ ઉભો હતો તેણે કહ્યું કે—ચાવડી ! હવે દાર ઉઘાડો તમો એ બહુજ સંકટ ખમ્યું છે. વીરમતીએ આ શબ્દોથી લરતજ દાર ઉઘાડી નાંખ્યા. સિદ્ધરાજે તેને કહ્યું કે—હું તમને મહારાં પુત્રી કરી લઉં છું. પણ તેના પતિ જગદેવને નોકરી આપી. તે પણ દી વસે દીવસે સ્વપરાક્રમથી મહારાજને મોહ કર્તો થયો.

માલતા.

ગાંધર્વોના રાજ ચિત્રરથને માલતી નામે એક સુંદર કુમારિકા હતી જે નીતિ સૂત્રનાં મૂળ તત્ત્વોને જાણનારી, બ્યાવહારિક કાર્યોમાં ચતુર, વિદ્યા કળામાં વિચક્ષણ તથા સદ્ગુણોના ઉત્તમ ભંડાર રૂપ હતી. તેની કન્યાવસ્થા સંપૂર્ણ થતાં સ્ત્રીપણને પામવાની તૈયારી જોઇ તેના પિતાએ ઉપખલ્લુ નામના ગાંધર્વ સાથે તેનું લગ્ન કર્યું. સર્વ સદ્ગુણોથી સંપન્ન અને પૂજન કરવું, સ્તુતિ કરવી, ભોજન કરાવવું; વગેરે અનુકુળ આચરણોથી પતિને પ્રસન્ન રાખનારી માલતી ઉપખલ્લુની સાથે અનેક અપ્રતિમ સુખો ભોગવવા લાગી. પતિમાંજ પ્રીતિ રાખવા લાગી, અવર પુરુષોની અનર્થિયાળી વાતોથી પણ દૂર રહેવા લાગી અને એક ચિત્તે પતિ સેવાથી પોતાના સતી પણાનો પ્રભાવ વધારવા લાગી. જેથી સર્વ લોકોમાં સતી ગણતરીની પ્રશંસા અને પ્રખ્યાતી મળીજ પ્રપ્રરી ગઇ.

સતી માલતીનો પતિ ઉપખલ્લુ એક દિવસે બ્રહ્મની સભામાં ગયો હતો, જ્યાં તે વખત રંભા અસરાતું ચિત્તાકર્ષક નૃત્ય થઇ રહ્યું હતું. રંભાના નૃત્યની અંદર થતા હાવ ભાવ જોઇ

ઉપબહુલુ તેમાં મોહ પામ્યો. આ વખત તે પોતાનો મનોભાવ ઢાંકી નહિ શકતાં બ્રહ્માને તે વાતની ખબર પડવાથી તેણે તેને શાપ આપ્યો કે “ ઓ ! અવિવેકી ગંધર્વ ? તે' લજ્જાનો ત્યાગ કરી સમાનું અપમાન કર્યું છે માટે જ મૃત્યુવશ થઈ નીચે પડ ” આવી રીતના બ્રહ્માના શાપથી તેનો દેહ ચૈતન્ય વગરનો થઈ પડ્યો. પતિના મરણની ખબર માલતીને થતાં તે ત્યાં આવી, અને તેને જોઈ વિહવળ બની મઠ અને પતિના દેહનું આશ્રિંગન કરી તેને ગળે વળંગી પડી વિક્ષાપ કરવા લાગી. જેનો કેશપ સ વીંખાઈ ગયો છે અને જેની આંખમાંથી ચાકેલી અશ્રુઓની ધારાઓ વટે મુખ કમળની શોભા જતી રહી છે એવી માલતી બોલી કે:-

અરે ! ઓ ! ગંધર્વોના ધણી ? નાથ ? તમે ક્યાં ગયા ? આ દીન દસીપર અણચિંતવી આફત ક્યાંથી આવી પડી ? અરે ! માફ શિરછત્ર ક્યાં ગુમ થઈ ગયું ? તમે મારો હાથ તજીને જતા રહ્યા ? આ દાસીપર કૃપા કરી ઉઠો અને તેને ધૈર્ય આપો. તમારા વગર માત, તાત અને બ્રાતનો સમાગમ પણ મને સુખદાયક થાવ એમ નથી પ્રિય; તમે છોડી જતાં મારા સૌભાગ્યયુક્ત જીવિતપર હ-મેશને માટે પડદો ઢાંક્યો. હું તમોને હજારો પ્રણામ કરું છું; મારા અવગુણો ધ્યાનમાં નહિ લાવતાં ફક્ત દયા ખાતરજ તમરી શીતળ વાણી મને સંભળાવો. ઓ ! દીનબંધુ પરમેશ્વર? હે ભક્ત વતસલ? મારો હાથ ઝલી દુઃખ દરિયામાં ડુબતી મને ઉગારો. અરે ! મને ખીજાં કાંઈ પણ વરદાન જોઈતાં નથી; અને હું ખીજાં સુખોને ઇચ્છતી; પણ નથી હુંતો આપની પાસે કેવળ પતિ પ્રાણીનજ બિદ્યા માગું છું.

જ્યારે દૈવને પણ દયા ન આવી ત્યારે તેનામાં ગુપ્ત રીતે રહેલું સતીપણનું તેજ ઝળકી નિકળ્યું; તેની આંખોમાંથી અગ્નિ વરસવા લાગ્યો અને તેના મુખ નિઃશ્વાસની સાથે પ્રચંડ અગ્નિની જ્વળાઓ નીકળી; જેણે ત્રણે દોકને ઘેરી લેતાં પ્રાણી માત્ર બચીત, સ્ત્રીકાતુર અને પ્રાણ વિનાશની આણીપર આવી રહ્યું. દેવતાઓ પોતાની આ જોખમભરી હાલત જોઈ ક્ષીરસાગરના કિનારાપર આવી વિપ્લવનું શરણ મેળવવા બોલ્યા કે:-

જમદગ્નીશ્વર ? જે તેજ વડે રાવણ અને દૂતરાક્ષનાં કુળ

બાળાને બસ્મ થયાં તે તેજના સપાટામાં સુરાગ્રય (સ્વર્ગ) ખસી જાય છે. સતીના તેજની જ્યગાઓ અમોને બાળા નામે છે ? તેની સામે ટકવાને અમો કોઈ પણ રીતે શક્તિવાળા નથી; માટે તમે જલદી અમારૂં રક્ષણ કરો.

એમ દેવતાઓ બોલી રહ્યા કે તરતજ આકાશવાણી થઈ કે દેવતાઓ ? તમે સર્વે તે સતી પાસે જઈ પહોંચો. હું આજ્ઞાનું ૩૫ પથી ત્યાં આવું છું. આકાશવાણી સાંભળી સર્વ દેવો જ્યાં ઉપમહાલુ નું શય તથા સતી માલતી હતી ત્યાં આવ્યા. અતિ તેજસ્વી પ-ણાને લીધે કોઈ પણ ખસે જઈ શક્યું નહિ તેથી દૂર હાથ બેઠી ઉભા રહ્યા એટલામાં બગવાન પે તે આજ્ઞાનું ૩૫ ધરી ત્યાં આવ્યા અને સતી પાસે જઈ પૂછ્યું કે તમે કોણ છો ? અહિં શા માટે રહો છો ? અને આ શય કોનું છે ?

માલતી બોલી કે ગાંધર્વોના રાજ ઉપમહાલુની અર્ધાંગના માલતી પોતાનો પતિ મૃત્યુ પામવાથી આ લોકમાં ક્યાંય સુખને પામતી નથી; ઇશ્વરની પ્રાર્થના કર્યા છતાં તેના પતિનું જીવન ફરી પ્રાપ્ત થતું નથી તેથી હવે તે પોતાના તેજથી સર્વ લોકને બાળી દઈ અને પતિના શય સાથે પોતે પણ બળી મરવાનો વિચાર કરે છે. બગવાને કહ્યું કે મતી ? ધીરજ રાખો, હું તમારા પતિને સજીવન કરી તેટલી મારી શક્તિ છે પણ તે પહેલાં મને જણાવો કે તમારા બંતારનાં પ્રાણ કોણે હરી લીધાં છે ?

“મારા પતિના પ્રાણ યમરાજાએ લીધા છે” એ વચન સાંભળી ત્રાસ પામેલા યમે કહ્યું કે એમાં મારો કાંઈ પણ દોષ નથી. પ્રથમથી મારનાર તો મૃત્યુજ છે; હુંતો પાછળથી દંડ આપનાર છું. આ સાંભળી કંપનો કંપનો મૃત્યુ બોલ્યો કે મતાજી એમાં મારો કાંઈ પણ દોષ નથી. મને તો દાગ જ્યાં મૂકે ત્યાં હું જઈ તેનો ધાત કરું છું. મૃત્યુનાં વચન સાંભળી કંપનો કંપનો કાળ બોલ્યો કે માતાજી ? હું તો નિરપરાધી છું; ઇશ્વરની પ્રેરણા પ્રમાણે આવું છું.

આ વાક્ય સાંભળી માલતી બગવાન સામે જોવા લાગી એ ક્રમત બગવાને કહ્યું કે સતી ? નિતાને છેડી દીધો. હું તમારા પ-તિને જીવતો. એમ કહી પોતાની બગવાન બેઠી નજરથી તે

યુ. તેટલામાં ઉપબર્હણુ નિદ્રામાંથી જાગત થઈને હો તેવી રીતે સજીવન થઈ ઉઠ્યો તેથી ત્યાં મેહોટો ઉતસવ થઈ રહ્યો.

હો સતી ! તમે તમારા વ્રતના પ્રભાવથી સર્વ સ્ત્રી મનુષ્યને શોભાવો છો તમોને જન્મ આપનાર માતા પિતાને તથા તમારા સર્વ સંબંધીઓને પણ ધન્ય છે તમ જેવી પતિવ્રતાઓની ચરણ રજથી પૃથ્વી પવિત્ર થાય છે. અને તમારા સરખી સતી સ્ત્રીઓનાં દર્શનથીજ સર્વ પાપ બળીને બસ્મ થાય છે.

તે સતીની સ્તુતિ કરી દેવતાઓ પોત પોતાના સ્થાનક પર ગયા અને દેવતાઓનાં દુઃદુભિના શબ્દ સાથે આકાશમાંથી પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ. માલતી અને ઉપબર્હણુ પોતાના સ્થાન પ્રત્યે જઈ સુખે થી રહ્યા. એ પ્રમાણે માલતીના સતીપણાના પ્રભાવથી તેનો પતિ ઉપબર્હણુ ફરી જીવિતને પ્રાપ્ત થયો તથા તે સતીની દેવતાઓએ પણ પ્રશંસા કરી.

પદ્મણી.

આ સાંખી સતીનાં માતાપિતાનો વાસ જગન્નાથ પુરીમાં હતો. તેનો પિતા વેદવેતા અને અગ્નિહોત્ર હોમનારો બ્રાહ્મણ હતો. આ કન્યા સ્વરૂપવાન, ગુણવાન, વિદ્યાવાન, ધૈર્યવાન અને નીતિનિપુણ હતી. તેનાં લગ્ન જગન્નાથપુરી પાસે આવેલાં કિંદુખિલ્ય નામના ગામમાં રહેનાર પ્રખ્યાત આપણા આદિ કવિ જયદેવ સાથે કર્યા હતાં. જયદેવ કવિ ધણા વિદ્વાન અને પ્રસિદ્ધિને પામ્યા હતા. પદ્મણી પણ મહા પતિવ્રતા સ્ત્રી હતી. તેણીનો પોતાના પતિ જયદેવ પ્રત્યેનો પ્રેમ અથાગ હતો. તે શ્રીકૃષ્ણભગવાનની પૂર્ણ ભક્તિથી સેવા કરતી હતી. જયદેવ કવિ કિંદુખિલ્ય ગામના રાજા સાત્ત્વિકના પૂર્ણ આશ્રિત હોય, તેથી કરીને પદ્મણીને વખતો વખત સાત્ત્વિક રાજાના દરબારમાં રાણીઓ પાસે જવું પડતું. એક વખતે એવો બનાવ બન્યોકે સાત્ત્વિક રાજાનો સાજો યવનોની સાથે લઠતાં મરણ પામ્યો તેથી તેની સ્ત્રી રણભૂમીમાં ગઈ. ત્યાં પોતાના મૃતપતિનું શબ્દ શોધી તેની સાથે બળી મુઠા. તે બાબત સાત્ત્વિક રાજાની રાણીઓ અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે વાતો કરતી હતી કે—અડા ? આ સમયે અત્રી પવિત્ર સતી છે ખરી ? અન્ય સ્ત્રીઓ પણ રાણીઓની સાથે હાએ હા કરતી હતી. આ વખતે સતી પદ્મણી

અહિ ખેડી હતી. તે આ વખતે જરા પણ ખોલી નહિ, તે પરથી સાત્ત્વિક રાજાની રાણી સમજ કે તેને ન જોતવાનું કાંઈ કારણ હોતું જોઈએ એમ ધારી રાણીએ તેને આગ્રહ કરી પૂછ્યુંકે તમારો આ બાબતમાં જે વિચાર હોયતો તે સ્પષ્ટ રીતે જણાવો. તેથી પદ્મણીના મુખમાંથી એકું વચન નિકળ્યું કે—શુદ્ધ સતી એનેજ કે હેવી જોઈએ કે જે પોતાના પતિના મરણ થતાં વારજ પોતાના પતિની સાથે બળી પોતાનો દેહ તજીદે: એને હું સર્વોત્તમ માનું છું અથવાતો વિદેશમાં પતિનું મરણ થાય અને પાછળથી સ્ત્રીને પતિના મૃત્યુની ખબર પડીકે તરતજ પોતાનો દેહ તજીદે એને હું ઉત્તમ માનું છું. આ વચનો સાંભળતાંજ રાણીને બહુજ માફ લાગ્યું અને ક્રોધ અદ્યો, અને તેથી તેણે પદ્મણીની પરીક્ષા લેવા વિચાર કર્યો.

એક વખતે સાત્ત્વિકરાજા મોટી સ્વારી સાથે વિદેશ વિચરવા ગયો તો સાથે કવિ જયદેવ પણ ગયા હતા. આથી રાણીએ એવો અર્થ જાણી કે જયદેવ કવિ રાજા સાથે વનમાં ફરવા ગયા હતાં ત્યાં કોઈ બચકર વાઘના પંજમાં સપડાઈ જવાથી તે મરણ પામ્યા. આ ખેદજનક ખબર સાંભળતાંજ મરણ પથારીએ પડી. આ બંનાવથી આખા શહેરમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. બીજી તરફથી રાજા દરબારમાં રાણીએ થરથર કંપવા લાગી. ક્યારેક રાજા આવશે ત્યારે આ માહા ખબરના અમે શું જવાબ આપશું ? આવી રીતે રાણીએ શોચ કરે છે તેટલાજ વખતમાં સાત્ત્વિક રાજા રાજ મંદીરમાં આવ્યા. અને જયદેવ કવિ પોતાને ઘેર પહોંચ્યા. અહિં આવી જુઓ છે તો પોતાની પત્ની પદ્મણીને મરણ પથારીએ પડેલી જોઈ. કે તરત જયદેવકવિ અશ્રુપાત કરવા લાગ્યા. આવા ખેદ જનક ખબર સાત્ત્વિકરાજાને થતાં તેણે તે બાબતની શોધ કરતાં પોતાની રાણીએ આવી અકાળ અલાવી એવી ખબર પડતાં તે પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા કે—અરેરે! મારા રાજ્યમાં સ્ત્રી હત્યા થઈ. વળી જયદેવકવિની સ્ત્રી. તે કવિરાજાને શાપ આપશે તો આ મારો રાજવૈભવ વીખાઈ જશે તેથી તેણે પોતાની પત્નીને ધિક્કારી જયદેવકવિ પાસે માફ માગવા વિચાર કર્યો અને તે જયદેવકવિને ઘેર આવ્યો. અહિં રાજાને ક્ષમા આપતાં જયદેવકવિએ ખેદ ન કરવા કહ્યું. ક્યારેક બાવી મિથ્યા થતું નથી એમ કહી સાત્ત્વિકરાજાને મરતો આગ્રહ્યો; અને પોતે પોતાની પ

ત્ની પદ્મણીની શૈયા પાસે બેસી ગીતગોવિંદ નામની અષ્ટપદી-
ઓનું કાવ્ય પોતાના કોમળ કંઠથી મધુર અને ધીમે સાહે કરણા-
રસમાં ગાઇ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની પ્રાર્થના કરીકે તરતજ આણુબાણુ
ઉભેલાં સધળાં મનુષ્યો અત્રુપાત કરવા લાગ્યાં આઠમી અષ્ટપદી સં-
પૂર્ણ થતાં ઇશ્વરેચ્છાથી પદ્મણીએ આંખ ઉઘાડી અને જેમ નિદ્રા-
માંથી ઉડી અંગ મરડી બેઠી થાય તેમ આજસ મરડી બેઠી થઇ,
અને પોતાના પ્રાગ્જ્ઞાને જોતાંવેંતજ તેમના પગમાં પડી પ્રણામ ક-
ર્તા અહો ! પવિત્ર પ્રેમની પરિસીમા કંઇ જેવી તેવી બંધાયેલી
નથી હોતી. પદ્મણીનો પતિ પ્રત્યેના પ્રેમ અને તેની પતિગતિ
એ સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે કે સતીસ્ત્રીને પોતાનો પતિજ સુખનું
સાધન છે. આ બનાવ જોઇ રાજા સાત્ત્વિક તથા તેની રાણીઓ
અને અન્ય નગર વાસીઓ બોલી ઉઠ્યાં કે ધન્ય છે પવિત્ર સતી
પદ્મણી ! તમારા પતિ પ્રત્યેના પ્રેમને ! ! પ્રેમ એજ આ દુનિ
આમાં સુખનું ખરું સાધન છે. આ દિવસે આ શહેરમાં મહોટો એ
ઉત્સવ થઇ રહ્યો. વર્ગી સૌ લોકો જયદેવના વખણ કરતાં દહેવા
લાગ્યાં કે-જય પદ્મણીપતી જયદેવ ! ! એમ દહી સર્વ કાંઇ
આનંદ ધોષ કરવા લાગ્યાં. જયદેવ કનિએ જે કાવ્યથી પોતાની
પત્ની પદ્મણી પાસે શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી તેને ગીતગોવિંદ-
કાવ્ય એ નામ આપવામાં આવે છે આકાવ્ય પ્રેમરસથી પરિપૂર્ણ
છે. ભક્તિરસથી ભરેલ છે. અને શૃંગાર રસનો અપૂર્વ ઝરો છે. તે-
નું ગુજરાતી ભાષાતર ગોંડલનક રહીશ વૈદ્ય શાસ્ત્રી કનઈબાઈ માધ-
વજીએ ઘણા પ્રયાસથી કરેલું છે અને તેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર સર
વિલીયમ જેન્સે કર્યું છે તેથી જયદેવ કવિની તથા તેની પત્ની
પદ્મણીની કીર્તિ વિદેશમાં પણ વ્યાપી રહે છે. ભારતવાસીઓ !
તમો પણ પદ્મણી સમાન પરસ્પર પ્રેમનું પાલન કરવા સાવધ બ-
નો કરણકે પ્રેમ એજ સંસારમાં સુખનું સાધન ગણાય છે. ધન્ય છે
પદ્મણીના જયદેવ પ્રત્યેના પ્રેમને ! ! અને તેની પતિ ભક્તિને ! !

ગીતગોવિંદકાવ્ય.

દેવસ્થિતા.

આ સતી દેવનગરી ગામનાં રહેનાર એક ધર્મયુક્ત નામ
ના વણિકની કન્યા હતી. તેણે પોતાની બાળવયમાંજ વિદ્યાગ્રાન બે-
ળથી શીલયુગ્મ અપાલન કર્યો હતો તે ધર્મને જાણનારી, ઉત્સા

હી અને નીતિનિપુણ હતી. તેને ધર્મ અથો વાંચવા તરફ બહુ જ પ્રીતિ હતી, તેનાં લગ્ન તામ્રલિપ્તી નગરીમાં વસનાર વશિક મણીભદ્ર સાથે કર્યાં હતાં. તે પણ સ્વરૂપે સુંદર, વિદ્યાવાન, હિમતી અને ધર્મશીલ હતો. આ દંપતીમાં ગાઢ પ્રેમ હતો. તેઓ એક બીજાથી નોખાં પડ્યા કદી પણ ખુશી નહતાં. સતીદેવસ્મિતા પોતાના પતિવ્રતા ધર્મ પ્રમાણે સાધુ સસરાની સેવા કરી પોતાના પતિને આનંદનાં રાખી તેમનો પવિત્ર પ્રેમ સંપાદન કરતી. વળી પણ વૃદ્ધ વડિલો પ્રત્યે પ્રેમ રાખતી અને પોતાને ત્યાં આવેલા સાધુ સન્યાસી અને ગરીબોને અન્નવસ્ત્ર આપી સેવા કરી સંતોષતી. મણીભદ્ર પોતાને આવી સદ્ગુણી સ્ત્રી મળવાથી બાગ્યવાન લેખતો અને દરેક કાર્યમાં તેની સલાહ લેતો. અને દેવસ્મિતા નાના પ્રમાણે કરી સંતોષતો. દેવસ્મિતા ગૃહકાર્યો પરવારી નવનશની વખતે પતિરંજનાથે પોતાના કોમળ અને મધુર કંઠથી સુંદર ગીતો ગાતી તે સુંદર પ્રકારનાં ચિત્રો ચિતરતી અને ગુંથતી. સવારે અથવા સાંજે દેવમંદિરમાં જતી અને ત્યાં મળેલા સ્ત્રી સમાજને ધર્મ બોધ કરતી અને તેઓનું કર્તવ્ય સમજાવતી. તે સદા સદાયરણી સ્ત્રીનો સત્કાર કરતી અને દુરાચરણી સ્ત્રીઓને દુર દાંડી દાઢતી. કેટલાંએક વર્ષો પછી તેનો સસરે મરણ પામ્યો. તેથી તેના પતિ મણીભદ્ર ઉપર ગૃહભારનો સંઘળો બોળે આવી પડ્યો. મણીભદ્ર વેપારમાં બહુ જ કુશળ હતો તેથી તેના ભિત્રો તેને પરદેશ જવા આમહ કરવા લાગ્યા એટલે તેની વૃત્તિ પરદેશ જવાની થઈ. પરંતુ તે વાત દેવસ્મિતાને જાણ પણ ગમતી નહોતી કારણ કે તેનાથી પતિના સુખ દુઃખાદિમાં બાગ લેવા સાથે જઈ શકાય તેમ નહોતું. તેમ પતિને વેપારાથે પરદેશ જઈ દેશમાં દ્રવ્યાદિ સમૃદ્ધિ ખેંચી લાવવામાં વિમ્મરૂપ થઈ પડતું એ પણ કુલીન સ્ત્રીનું કામ નથી. એમ વિચાર કરી પતિને પરદેશ જવા રજા આપી. પરસ્પરની મુદ્રિકાઓ હરહમેશાં સ્મરણ ચિન્હ તરીકે આપતાં તે મુદ્રિકા આંગળીએથી દુર ન થવા દેવા બદામણ કાપી કારણકે મુદ્રિકા યુગાવવાથી તેનું ફલ ધણું અનિષ્ટ થાય છે. તેથી તે સંભાળી રાખવા બદામણ કરી. અને મદાલસા તથા ઝડતુદ્વજના કંકણ વિષે તથા શકુન્નલા અને દુબ્યન્તની મુદ્રિકા વિષે દાખલો આપી પતિને તેણે સાવધ કર્યાં.

સતી દેવસ્થિમતા પતિના પરદેશ ગયા પછી પોતાનાં ઉત્તમ વસ્ત્રાવકારો તથા દહ સાદામથી દિવસો ગુજરવા લાગી નિત્ય પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરી પોતાનું નિત્ય કર્મ કરતાં ઘર પાસે પોતાના પતનું કુશળ મગતી.

કુશળ મારા કંથતાણું કરજો, અંતરયત્રી અરજ હરે ધરજો;
દીનાનાથ દુઃખ બધા હરજો. કુશલ મારા.

દત્તાદિ ઇત્યાદિ સ્તુતી કરી પાકશાખામાં જતી ત્યાં ઉત્તમ ભોજનો તૈયાર કરી જલ સામુને તથા કુટુંબીઓને જમાડી પોતે જમતી અવકાશની વેળાએ ધર્મગ્રંથો વાંચતી અને પરોપકારી કામમાં પોતાનું મન પરોવતી. એરીતે સતી દેવસ્થિમતા પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગી.

મણિભદ્ર ત્યાંથી વહાણુ રસ્તે કટાહ બંદર (કાથે બેટ) માં આવ્યો. અહિં તે હિરા, ઝવેરાત અને અમૂલ્ય કિંમતના કુંદનોતો વેપાર કરવા લાગ્યો. તેમાં તેણે ઘણુંક દ્રવ્ય મેળવ્યું. તેથી કટાહ બેટમાં તેની કીર્તિ વધી. મણિભદ્ર હરવખત વીંટી ઉપર નજર કરતો એથી એ બેટમાં વસતા અન્ય વણિકો અચંબો પામ્યા. તેથી તેઓ મણિભદ્રને કોઈ યુક્તિએ કરી પોતાને ઘેર તેડી લાવ્યા. ત્યાં તેને નિશાના પદાર્થો ખવરાવી ઉન્નત સ્થિતિ કરાવી તે મુદ્રિકા વિષે સર્વ હરીકૃત પૂજી લીધી. દગાખોરના મનમાં પાપ બુદ્ધિ પ્રમટ થઈ. તેઓ સરખે સરખા ચાર જણ એકઠા થઈ સામ્રાજિની નગરમાં ગયા અને ત્યાં તે એક જૈન દેવાલયમાં આવી રહ્યા. આ દેવાલયમાં એક કરડિકા નામની સાધુડી પોતાની એકી સાથે રહેતી હતી. તે વણિકોએ તેણીને દ્રવ્યદિકની લાલચમાં લપટારી સર્વ હરીકૃતથી વાકેશ કરી. તાપણી સાધુડીએ સર્વ વાત સાંભળી તે કાર્ય કરી આપવા સ્વિકાર્યું. પછી તે સાધુડી મણિભદ્રના ઘરપાસે જે સોફો વસતા હતા તેઓને પોતાના પદ્મમાં લેવા લાગી. એક દિવસે પોતાની એકી સાથે જઈ જે ઘરમાં દેવસ્થિમતા રહેતી હતી તે ઘરના દ્વાર નજીક આવી. પરંતુ તેના ઘરપાસે એક કુતરી હતી જે જે અજાણ્યું માણુપ આવતું દેખી તેની સામી જઈ બસતી ઓ આગળ ધસતા માણુસને અટકાવતી તેજ પ્રમાણે આ સાધુડી તથા તેની એકીને રોકીપાડી. દેવસ્થિમતાએ આ બાબને આવતી જોઈ

તેથી તેણે તેને બોલાવ્યા એક દાસીને મોકલી. તે તેને અંદર તેડી-
લાવી. દેવસ્મિતાએ તેને આદર સહિત બેસવા આમન આપી બે-
સાડી અને અહિં આવવા કારણ પૂછ્યું. તેથી તે તાપસી સાધુડીએ
આશીર્વાદ દઈને કહ્યું કે—સતી ! તને જોવાને માંડ મન ધણીવખત
આકાંક્ષા ધરાવે છે. આજે મેં તને સ્વપ્નામાં જોઈ હતી. તેથી હું
અહિં ઉતકંઠા ધરાવતી આવી છું. તારો પતિ પરદેશમાં છે તેથી તું
વિયોગિની પ્રતો પાળે છે એ જોઈ માંડ મન એ વ્રતને સહન કરી
શકતું નથી. સ્ત્રીના રૂપ રંગ, યૌવન અને શૃંગાર એ સર્વ પ્રિયના પ્રેમ
વિના અથવા પ્રિયના મેત્રાગ વગર વૃથા છે. વગેરે મિઠાં વચનો વધી
દેવસ્મિતાને પોતાનો વિશ્વાસ બતાવી પાછી ઘેર આવી. વળી
બીજો દિવસે માંસના દુકાની સાથે મરચાંનો બૂકો મેળવી દેવસ્મિ-
તાને ગૃહ પ્રત્યે આવી અને તે માંસનો કકડો તે કુતરીને નાંખ્યો,
કે તરતજ ખાઈ ગઈ. મરચાંની ગરમીને લઈને તે કુતરી તી આમો-
માંથી તથા નાકમાંથી ઘણુંક પાણી વહેવા લાગ્યું. વળી તાપસી સા-
ધુડી દેવસ્મિતા પાસે જઈ રોવા લાગી. આથી દેવસ્મિતાને અ-
ચંબો થયો અને તે સાધુડીને રોવાનું કારણ પૂછ્યું. તેથી તાપસી
પણ બેદ પામતી બોલી કે—હમણાં તું બહાર જઈ જો કે કુતરી
કેવી રહે છે ? હું પૂર્વજન્મે તેની સાથે હતી તેથી તે મને આજ-
બીજો કલ્પાંત કરે છે તેથીજ મને આંસુ આવ્યા છે. આથી દેવ-
સ્મિતાએ બહાર જઈ જોયું તો કુતરીને રોતી જોઈ. આથી તેણે
વિસ્મય પામી પૂછ્યું કે—અરે ! આ તે શું આશ્ચર્ય છે ? તાપસીએ
જવાબ આપ્યો કે—પુત્રી ! પૂર્વ જન્મે હું અને આ કુતરી અકલ્યા-
લણની સ્ત્રી હતાં. અમે બન્ને શોક્યો હતી. અમારો પતિ
રાજના કામ પ્રસંગે હરવખત બહારગામ જતો તે વખતે
હું શીલવ્રત પાળતી નહતી. પરંતુ હું સ્વેચ્છાથી વર્તતી હતી.
પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવું અને શીલવ્રત ન પાળવું એ પરમ ધર્મ છે.
એ ધર્મના પ્રતાપથીજ મને જાતિ સ્મરણ જન થયું છે. આ કુતરી
અજ્ઞાનતથી પોતાના શીલવ્રતની રક્ષા કરતી તેથી કરીને તેને આ
બવમાં કુતરીનો અવતાર મળ્યો છે. પણ તેને પૂર્વ જન્મ યદ આ-
વે છે તેથી તે રૂઢન કરે છે. મારે ત્યાં કાચેબેટથી ચાર સ્વરૂપવાન
વશ્ત્રિક પુત્રો આવ્યા છે. આ સાંબળતાંજ ચતુર દેવસ્મિતા સમજી
ગઈ કે—અરે ! નક્કી આ દુષ્ટાએ ધૂર્ત રચના કરી છે અને મને

તે ઇગવાને આવી છે વળી તે વણિકોનાં વખાણ કરે છે. નિશ્ચે એ સચ્ચિક પુત્રો મારા પતિને દગો દઇ અત્રે આવેલ છે. અને આ દુષ્ટાને મળેલ હોય તેમ જણાય છે એ દુષ્ટાને તેના ફળ પૂરું રીતે ચ ખાડીશ. એવો વિચાર કરી પોતાના ગુસ્સાને સમાવી ધીરજથી બોલી કે—તાપસી ! વાહ ! આટલા દિવસ સધા મેં જાણ્યો ન હતો ખરેખરો આજ્ઞા ગારા જાણવામાં આવી તમે એવો ઉત્તમ ધર્મ જાણો તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. તમે તે સચ્ચિક પુત્રાને મારી પાસે તેડી લાવજો. આ સાંભળતાંવેંતજ તાપસી હર્ષમેર પોતાને ધેર ગમ. અહિં આવી દેવસ્મિતા પાસે બનેલી વાત સવિસ્તર રહી બતાવી તેથી તેઓ ખુશી થયા.

દેવસ્મિતાએ પોતાની એક દાસીને બોલાવીને કહ્યું કે એ દુષ્ટ સાધુડી મહા પાતકી દેખાય છે. તેણે પોતાની દુષ્ટ બુદ્ધિથી ધણી ભોળી ભામિનીઓને ભરમાવી હશે તેથી કરી એ દુષ્ટાને તેનાં કર્મ પ્રમાણે કર્મ ફળ આપ્યા વિના જવા દેવી પોત્ય નથી. તેમ કાચેએટથી આવેલા વણિકો પાપીઓને તેના દુષ્ટ કર્મનું ફળ ચખાડ્યા વગર રહેવું જોઈએ નહિ. નહિતર એ દુષ્ટા પોતાના દુષ્ટ કાર્ય સાધવાના પ્રસંગમાં કેટલીએક ભોળી સ્ત્રીઓને ભોળાવી ખુવાર કરશે. હીક છે. હું તેને તેના કર્મનું ફળ ચખાડીશ શું તેણે મને એવી કુતરા સ્ત્રી ધારી હશે ? જે સ્ત્રી પોતાની ગુહ્યેન્દ્રિયોને તૃપ્ત કરવા સાર પોતાનું શીત્ર બાંધ કરે છે તેવી નીચ નારીઓને ધીક્કાર છે. વળી તેવી પાતકી સ્ત્રીઓને સ્ત્રી નહિ સમજતાં એક રજળતી કુતરી માનવી જોઈએ. તેને મનુષ્ય જાતિ છતાં પણ સ્ત્રી નહિ સમજવી જોઈએ. જે નારી રૂપ, રંગ, યૌવન, વૈભવો અને વસ્ત્રાલંકારોની શાલ્યમાં લપટાય છે તે ધડીકનાં સુખને માટે દુઃખના ઝાડ વાવે છે અને મરી ગયા પછી તેને માટે નરકનાં દાર ખુત્તાં થાય છે. આવી ત્રાપસી સાધુડીઓ કે જે ઉપરથી ભક્ત સાધુડી બની લોકોને ધર્મ બોધ કરે છે પરંતુ અંદર ખાંતેથી કુલ કર્મનો બોધ કરે છે તેવી દુરાચરણી સાધુડીઓને ધીક્કાર છે. અને ધીક્કાર છે તેનો ભરેસો કરનારને તથા તેને ધન્ની અંદર ધાત્રનારને ! ! આવી ઘેર ઘેર બટકનારી સાધુડીને વેપ ધરનારી દુષ્ટાને તેની પરીક્ષા કર્યા વગર ધરમાં પેસવા દેવી નહિ. આટલું બોલી દાસીને કહ્યું કે—તું ધતૂરા સાથે મેળવેલ મહિરા તથા લુહારને ત્યાં કુતરાના પંજવાળો ભોખાડો.

પગ તૈયાર કરાવી લાવ. દાસીએ તેણીની આજ્ઞા પ્રમાણે લાવી તે સર્વ ચીજો હાજર કરી. પછી દાસીને પોતાનો પોશાક પહેરાવી એક સ્થળે બેસાડી પેલી સાધુડીએ તે પાપી વણિકને વાત કહી બતાવી. તે વખતે તે ચારે જણા આપસઆપસમાં પ્રથમ જવા માટે કંકાસ કરવા લાગ્યા. પછી તે ચારમાંથી એકને તે સાધુડીએ પોતાની શિષ્યાના વસ્ત્રો પહેરાવી દેવસ્મિતાને ત્યાં પહોંચાડી આવી. દેવસ્મિતા તેને આવતી જોઇ ગુપચુપ ખીજી તરફ ચાલી મઠ. રાત્રિનો વખત હતો તેથી કંઈ દેવસ્મિતાના વસ્ત્રો પહેરી બેઠેલી દાસી ઝાળખાઇ નહી. તે દાસીએ તે વણિકને આદર સહિત મદિરા પાઇ. તેથી તે દુષ્ટ મદિરાના નિશામાં બાન રહિત બન્યો. આ વખતે તેના કપડાંઓ ઉતારીલઇ તપાવી રાખેલા કુતરાના પંઝાવાળો ભોહાનો પગ તે દુષ્ટના કપાળમાં ચાંપી દીધો. અને તેને ઉપાડીને ઉકરડાં પાસેની ગંધાતી ખાડમાં ફેંકી દીધો. સવાર થતાં જ્યારે તે શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે પોતે નર્ક સમાન ખાડામાં પડેલો જણાયો, ઝટપટ નદી દોડે જઈ રનાન કર્યું, અને તરતજ તાપસીને ઘેર આવ્યો, વળી તેણે વિચાર્યું કે મારી આ સ્થિતિ વિષે તેને વાત કરીશ તો તેઓને મારા વિષે હાંશી થશે. તેથી ખીજાને તે વિશે વાત ન કરતાં બોલ્યો કે ગઇ રાત્રિએ મેં મદિરા પાન કીધું છે. અને આ ખી રાત્રિ ઉઝગરો થયો છે. તેથી કરી માથું દુખે છે. આ પ્રમાણે કહી પેલી ડામ દેખાચ નહિ તેવી રીતે માથે પાટો બાંધ્યો. તે જ દિવસે સાંજે ખીજે વણિક પુત્ર ત્યાં ગયો. અને તેના પણ તેવાજ હાલ થયા અને તે પણ ગઇ કાલે ગયત્રા વણિક પુત્રના જેવોજ વિચાર કરી તેણે માથે પાટો લપેટ્યો એવી રીતે ચારે મિત્રોના હાંલ એક સરખા થયા. તેમાંથી કોઈએ પણ એ વાત ઉઘાંરી નહિ અને તેઓએ મનમાં વિચારી લીધું કે અમારાં પાપી પંદાંનું ફળ અમેને મળી ચૂક્યું છે. તેઓને કપાળે ડામ દેવાયા એટલુંજ નહિ પણ ધનનો નાશ થયો. અને તેઓ દુઃખી થયા. તેથી કરી તેને લજ થઇ અને તાપસીને મળ્યા વગર તેઓ કાથેમેટ વિદાય થયા. દુષ્ટ તાપસી વણિક પુત્રોના આવા હાલ થયા તે જાણતી નહોતી. તેથી હર્ષ સહિત પોતાની શિષ્યા લઇ દેવસ્મિતાને ઘેર આવી. દેવસ્મિતાએ પણ તેનાં પાપી કર્મની શિક્ષા કરવા વિચારના મંત્રી મંડળને શીરપાવ આપ્યો. અને પોતાના દરજ્જાને શોભે

કર્મો. પહેલાંતો તેને સત્કારથી બેસાડી અને તે બંનેને મદિરા પીવ રાવી. તેથી તેઓ બે બાન બન્યાં ત્યારે દાસીએ બંનેનાં નાક, કાન કાપી તેને પેલા નર્કકુંડમાં નાખી દીધાં. એવી રીતે દેવસ્મિતાએ પાપી લોકોને તેના પાતકની સજા કરી તેવું નીચ કર્મ કરતાં અટકાવ્યાં, અને પોતાના શીળની રક્ષા કરી. વળી દેવસ્મિતાએ વિચાર્યું કે મેં વણિકોને તેના પાપ કર્મની શિક્ષા કરી છે તેથી તેઓ કાચેબાંદર જઈ મારા પતિને કંઈ નુકશાન કરશે. એમ વિચારી આકુળ બ્યાકુળ થવા લાગી. તેથી બનેલી સર્વ હકીકત તેણે પોતાની સાસુ પાસે જઈ કહી બતાવી તેથી સાસુએ કહ્યું કે--વહુજી ! એ કર્મ તમોએ બહુજ ઠીક કર્યું છે પરંતુ તેઓ મારા પુત્રને કાંઈ પણ રીતે દુઃખ આપશે એ શંકર રહે છે. દેવસ્મિતાએ કહ્યું કે સાસુજી ! તમે જો રાજ આપો તો હું મારા બુદ્ધિના બળે દરી તે મની રક્ષા કરીશ. તેની સાસુ તેના ગુણો જાણતાં હતાં તેથી તેણે રાજ આપી. દેવસ્મિતા પોતાની દાસી સાથે વણિક પુત્રનો પોપાક પહેરી વેપારને વિષે વહાણમાં બેસી કાચેબેટ ગઈ.

અહિં આવી તપાસ કરતાં પોતાના પતિ મણિભદ્રને કેટલા એક વણિક વેપારીની વચ્ચે બેઠેલો જોયો. મણિભદ્રે પણ પોતાની જાતના પોતાની નારી સરખા વણિકને નીરખ્યો અને આ વાણીયો કોણ હશે ? એમ નીહાણીને નીરખવા લાગ્યા. આ બેટમાં સુરસે ન નામનો ન્યાયી અને દયાળુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. દેવસ્મિતાએ તેની પાસે જઈ પોતાને ત્યાં આવેલા વણિકો વિષે શ્રદ્ધા કરી કે મારા ચાર ગુમાસ્તાઓ અહિં નાશી આવ્યા છે. તેને આપ મારે સ્વાધીન કરો. રાજાએ પોતાની સઘળી પ્રજાને એકઠી કરી કહ્યું કે આ ઉભેલી મારી પ્રજામાંથી તારા જે ગુમાસ્તાઓ હોય તેને શોધી લઈ જાવ. આવા વાક્યોથી દેવસ્મિતાએ પોતાને ત્યાં આવેલા ચાર વણિકોને પકડી લીધા. ત્યારે ત્યાં ઉભેલા માણસોએ કહ્યું કે આતો નગરશેઠના પુત્રો છે. તે તારે ત્યાં ગુમાસ્તા થવાને ક્યાંથી આવ્યા. દેવસ્મિતાએ કહ્યું કે જો મારા બોલવા ઉપર તમે મને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો તે ચારેના કપાળ ઉપર મેં કુતરાના પગની છાપ પાડેલી છે. તે જુઓ તે જોતાંજ સર્વ માણસો આશ્ચર્ય પામ્યાં અને રાજાએ આશ્ચર્ય દેખાડી દેવસ્મિતાને તે નું કારણ પૂછ્યું ત્યારે દેવસ્મિતાએ બનેલી સઘળી હકીકત કહી.

આથી રાજાએ સતીનું સતીત્વ જોઈને ઉમદા બેટા આપી અને પ્રેમનો સત્કાર કર્યો. પછી દેવસ્મિતા પોતા પતિ મણિસદ્ર સાથે તામ્રલીપ્તી નગરીમાં આવી સાસુને પગે લાગી સગાં રતેહી તરફથી ધન્યવાદ મેળવ્યો.

આર્ય બહેનો ! તમારે શીલ સાચવવું અવશ્યનું છે. અને તે પવિત્રપણે પાળવાથી આપણે ધન્યવાદ મેળવી શકીએ છીએ ધન્ય છે સતી દેવસ્મિતાને । । ।

જનકથા.

મીનળદેવી.

આ દેવી કર્ણાટક પ્રાંતમાં આવેલા ચંદ્રપુરના રાજા જયકેશીની પુત્રી થાય. તે પોતાની બાલ્યાવસ્થાથીજ સર્વ વિદ્યાઓ અને કળાઓ જાણવામાં કુશળ બની હતી. મીનળદેવી ઉમ્મર લાયક થતાં જયકેશીએ તેને માટે યોગ્ય પતિ શોધવા તજવીજ કરવા માંડી ત્યારે મીનળદેવીએ પોતાનાં લગ્ન કરવા અનીચ્છા બતાવી. આથી તેણીના માતા પિતા ખેદ પામ્યા. થોડા વર્ષ પછી એક દિવસે આ રાજકન્યાને સ્વપ્ન થયું તેમાં પરણી અને પોતાના વરને મળતી જળતીજ તે સુંદરી જાગી ઉઠી. સવાર થતાં તેણે પોતાના હૃદયમાં વસી રહેલા વરની પ્રતિમા ચીતરી કહાડી. અને. પોતાની સાથે રમનારી સખીઓદ્વારા પોતાના માતા પિતાને ખબર મોકલ્યા કે—આ રાજકુંવર જે મળી આવે તે હું પરણું. આથી તેના પિતાએ તે પ્રતિમા પોતાના એલચીએને બતાવી તો એક એલચીએ તે પ્રતિમા કરણુ રાજાની છે એમ જણાવ્યું. તે પછી જયકેશી રાજાએ પોતાના ખાંસ ચિતારાને બોલાવી મીનળદેવીની મૂર્તિ ચિતરાવી. અને તે બન્ને પ્રતિમાઓ મંત્રી મંડળને મોકલી ગુજરાતના રાજા કરણ પાસે મીનળદેવીના સ્વિકારનું કબુલ કરાવ્યું. અહિં આવેલ મંત્રી મંડળ મીનળદેવીએ કહાડેલ ચિત્ર પ્રમાણે કર્ણ રાજાને જોઈ વિસ્મય પામ્યું. કર્ણ રાજાએ કચેરી ભરી જયકેશીના મોકલેલા મંત્રી મંડળને મળી વાતચીત કરી. કર્ણાટકના મંત્રી મંડળે મીનળદેવીની વાત કહી તેઓને પ્રસન્ન કર્યા તે મીનળદેવીની મંગળ મૂર્તિ દેખાડી. તે જાળી રાજમાતા ઉદયમતી પાસે મોકલાવી અને તેની આગા લઈ જયકેશીએ મોકલાવે

હું સુવર્ણ જડિત શ્રીફળ કરણે સ્નેહથી સ્વીકાર્યું. પછી જયકેશી તેનું ઉત્તમ શુશોભીત ખાંડું મોકલ્યું. અને મીનજદેવીને તેડવા મહોટ્ટી સ્વારી મોકલી. આથી સમગ્ર પ્રજાજન આનંદને પામી આ જોડાનું સૌભાગ્ય વધો એમ આશીર્વાદ દેવા લાગ્યા.

મીનજદેવી પાટણ આવી ત્યારે વરવધુ એક ખીજના હાથ માં એક ખીજનો હાથ આપી પ્રસન્ન થયાં. પરંતુ અંતઃપુરમાં મીનજદેવીનું મુખ જોતાંજ રાજા ખીજ થયો. અને જોયેલી છત્રી માંનું સૌંદર્ય આ નહિ એમ અણુધાયો વહેમ પડ્યો. તેથી તે હમેશાં મીનજદેવીથી અલગ રહેવા લાગ્યો. આથી રાણી મીનજદેવીને તેમજ રાજ્યમાતા ઉદયમતીને અતિ સંતાપ થવા માંડ્યો. મંત્રી મંડળે અને રાજ માતાએ રાજાને ઘણું ઘણું સમજાવ્યો. પણ તેનું મન રાણીની તરફ વળ્યુંજ નહિ. પોતાનું સૌંદર્ય રાજાને પસંદ ન પડ્યું એમ જણાતાં મીનજદેવીએ પાદર બળી મરવા વિચાર કર્યો. અને તે વિચાર પોતાની સાસુજીને સ્નેહથી કહ્યો. એથી મંત્રી મંડળે વચ્ચે પડી મીનજદેવીને બળી મરતાં અટકાવી.

એક વખતે કંઈકાટકની ગણિકા પાટણમાં આવી ત્યાં કચેરીમાં નાચ રંગ થતાં રાજાને મોહ ઉત્પન્ન થયો. રાજાએ તે ગણિકાને પોતાના એક મિત્ર મારફત ખાનગીમાં નાચ રંગ કરવા કહેવરાવ્યું. આ વાત મંત્રી મંડળના તથા રાજમાતા ઉદયમતીના જાણવામાં આવતાં તેમણે તે ગણિકાને શિરપાવ આપી પાટણમાંથી વિદાય કરી. અને ખાનગી નાચમાં તે ગણિકાને બદલે રાણી મીનજદેવીને મોકલી. આ દેવી ગાયન કળામાં કુશળ હતી. મીનજદેવીને પતિની ગણિકા થવામાં કાંઈ ખોટું બાસ્તું નહિ. તેથી તે સુંદર સ્વાંગથી પતિની પાસે જઈ ઉત્તમ ગાન ગાઈ મુજરો કર્યો. તેના સુંદર મુજરાથી તેના ગાયનની મધુરતાથી રાજાએ તેને પોતાના મહેલમાં રાખવા નક્કી કર્યું. આથી મીનજદેવીએ એ વાત સ્વીકારી અને બન્ને વચ્ચે પરસ્પર પ્રેમ બાંધાયો. થોડા દિવસ પછી પતિ અને ધર્મશીલ રાજા કંઈને ગણિકા ગમન માટે પશ્ચાત્તાપ થયો, અને વિદ્વાન જોશીએને બોલાવી તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત માગ્યું તેથી વિદ્વાન બ્રાહ્મણોએ ધગધગતી પુતલીને આલિંગન આપવાનું પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું. તેથી રાજા એ પ્રમાણે કરવા તૈયાર થયો. આખા

શહેરમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. અને પાછળને પાદરે લોખંડની અ-
ભિક્ષારૂપ એક પુતળીને લાક્ષ્યોળ તપાવી રાજ્યે તેને આલિંગન
આપવાની તૈયારી કરી. આ વખતે હજારો માણસની મેદની મળી
હતી. એટલામાં બર મેદની વચ્ચે **મીનજદેવી** આવી અને ધર્મ-
ધીર રાજા કહ્યુંના પગમાં પડી. અને મુજરાથી પ્રસન્ન થઈને રા-
જ્યે આપેલી મુદ્રિકા બતાવીને બોલી કે “આપ નિષ્પાપ છો.”
રાજા વિધિથી પાશ્વિયહથ કરેલી આ દાસીનેજ આપે કૃત્ય કૃત્યથી
કરેલી છે, આના સાક્ષી રાજમાતા તથા મંત્રી મંડળ સર્વ આન-
સાક્ષી છે. માટે હું ધર્મધીર ! અને પુણ્યવાન પતિ ! આપ નિષ્ક-
લંક છો. મેં કાંઈ અવિનય કાર્ય કર્યું હોય તો તે માટે ક્ષમા કરશો
આ વાક્યો સાંભળતાંજ કહ્યું રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો અને પોતાની
પવિત્ર પત્ની **મીનજદેવીનાં** વખાણ કરવા લાગ્યો. આથી સર્વ
પ્રજાજને આનંદપ્રાપ્ત કરી મૂક્યો. અને કહ્યુંરાજા **મીનજદેવીને**
કહેવા લાગ્યો કે-પ્રિયા ! તુંજ મને તથા મારાં ગૃહને ઉદ્ધારનાર છે.
માટે મને મારા અનાદરને માટે ક્ષમા આપ એમ કહી રાણી **મી-
નજદેવીનો** હાથ પકડી બને રાજા માતાના પગમાં પડ્યાં અને
પોતાના દોષ માટે ક્ષમા માગી. રાજમાતા ઉદ્યમતીએ તે પાપની
ક્ષમા આપી અને શુભાશીષ દીધી પછીથી આ દંપતિમાં એવો
પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો કે જેવો અનન્ય પ્રેમ યોગજ ભાગ્યશાળી જોડાં-
એમાં હોય છે. કેટલોક સમય વિલાપાદ પ્રેમના અઢોલક પ્રસંગના
પરિણામમાં આ ઉત્તમ આર્યાની કૂળે ગુર્જરેશ્વર ચક્રવર્તી મહારાજ
સિદ્ધરાજ જયસિંહનો જન્મ થયો. આ પુત્રની દશ વર્ષની ઉ-
મ્મર થતાંજ તેનો પિતા કહ્યુંરાજા મરણ પામ્યો. તેથી **મીનજદે-
વીએ** પોતાના રાજ્યનો સંવહાર-કારભાર સારી રીતે ચલાવવા લાગી.
અને પોતાના પુત્રને રાજનીતિ તથા રાજ વ્યવહારમાં અને ધર્માર્થ
કાર્ય કરવામાં કુશળ કર્યો હતો. સિદ્ધરાજે કેટલોક સ્થળે વાવ,
કૂવા, તળાવ, ધર્મશાળા આદિ સર્વોપયોગી ધર્મનાં કાર્યો કર્યાં કે
જેની કીર્તિ આજ આઠસો વર્ષ વીતી ગયાં તો પણ હજી કાયમ
છે. સર્વ લોકો આ પુત્રની ઉદારતા, ધીરતા અને વીરતા જોઈ તેની
માતા **મીનજદેવીને** ધન્યવાદ આપવા લાગ્યાં. અને કહેવા લાગ્યાં કે
દોહરો—જનની જણુતો હરિભગત, કાં દાતા કાં શર;
નહિતો રહેજે વાંઝણી, મત્ત ગુમારીશ તુર.

મીનજીવનીને તેના કાર્ય માટે ધન્યવાદ ઘટે છે. ! !

ગુજરાતનો ઇતિહાસ.

જયા.

જયા એ કાશીપુરીમાં રહેનાર નંદરાજની સ્ત્રી હતી. તે સર્વ ગુણોમાં પણ શીલગુણથી વિશેષ સુશોભિત હતી. અને તેને તથા તેના પતિને પરસ્પર એવો પવિત્ર પ્રેમ હતો કે નંદરાજ મિત્ર સમાજમાં બેઠો હોય તોપણ અંતઃકરણના ખંરા પ્યારના બા-વથી પોતાની પત્ની તરફ અમૃત દૃષ્ટિથી જોતો. પોતાના પતિની આવી પ્રેમ દૃષ્ટિથી જયા પણ આનંદ પામીને પોતાનું કેમળ મુખ મલકાવી શરમાઇ નીચું નિહાળી અથવા કોઇ દેખે નહિ તેવી રીતે પતિ તરફ પ્રેમથી જોતી અને પતિને પસંદ રાખી પોતે સર્વ સુખ સાધતી. નંદરાજ પણ પોતાની પત્ની સુખી થાય તેમાંજ સુખ માનતો આવી રીતે બંને પરસ્પર સરખો સ્નેહ ધરાવતાં.

એક વખતે નંદરાજને વેપારમાં ઘણી મોટી ખોટ આવી તેથી તેની સ્થાવર જંગમ વગેરે સમ્રાજી મીલકત એ ખોટ પૂરી પાડવામાં ગઇ. તેથી તે સાવ નિર્વન થયો. આ ખેદ જનક વાત તેણે પોતાની જયાને તે દુઃખ પામશે એમ ધારી કહી નહિ અને તેની પાસે તે હસ્તે મુખે રહેતો પણ મનમાં તો ખેદ યુક્ત રહેતો તેથી જયાએ તરતજ બાણી લીધું કે પતિને કોઇ પણ જાતનું દુઃખ પડ્યું છે. તેથી સાધવી જયા પોતાના પતિનું મન શાંત કેમ થાય એ પ્રયાસમાં કાળજી રાખવા લાગી. તેમ તેમ નંદરાજના હૃદયમાં વધારે વધારે શોક થવા લાગ્યો. અને તે મનમાં વિચારવા માગ્યો કે-જો હું આ હકીકત તેણીને કહીશ તો તેણીનું મુખ કર-માઇ જશે, તેના મુખમાંથી નિકળતા મધુર શબ્દો નિકળતા બંધ થઇ જશે. અને તેનું અંતઃકરણ દુઃખી થઇ જશે. આમ વિચારતો નિશ્વાસ નાખી બેઠો છે તેટલામાં તેના એક મિત્ર આવીને કહ્યું કે આ હકીકત તો તારી પત્નીને કહી છે? જો કહી ન હોય તો તે વાત કહીને તારા દુઃખનો અર્ધો ભાગ તેને પણ દે. તેમ ન કરવાથી જન્મેની પરસ્પર પ્રીતિને આંચકા લાગશે. એવો મને ભય રહે છે. તેથી નંદરાજે ઉત્તર આપ્યો કે બાઈ! તમે જો વદો છો તે સર્વ

સાચું છે. પરંતુ એ વાત મરાથી શી રીતે કહેવાય ! અદ્રસોસ !
 શું આ વાત જણાવી તેણીને પણ દુઃખમાં નાંખવી. હર ! હર ! એ શી
 રીતે બને ? આમ કહી અશ્રુપાત કરવા લાગ્યો. વળી કહેવા લાગ્યો
 કે એટલું તો સ.ચું કે કોઈને પણ સ્ત્રી કેવી છે ? તે પ્રથમ જ-
 થાતું નથી. પરંતુ વિપત્તિ વેળાએ જણાઈ આવે છે. આમ વિચારી
 બીજે દિવસે પોતાની પ્રિયાને બધી વાત જણાવી દીધી. તે સાંભળી
 સાધ્વી જ્યાંના મનની શંકાનું સમાધાન થયું. તેથી તેણે પતિપાસે
 બેસીને કહ્યું કે—પ્રાણનાથ ! આટલા દિવસ હું આપની મુખ મુદ્રા
 કરમાયેલી જોતી તેનું કારણ આજ કે ? અસ્તોદયનું ચક્ર કોઈને પણ
 છોડતું નથી. જુઓ કે પાંડવો અને સતીદ્રોપદી તેઓને પોતાના
 રાજ્યપાટ છોડી વનમાં જવું પડ્યું હતું અને બાર વર્ષ વનમાં રહી,
 તેરમે વરસે ગુપ્ત રહેવા માટે વિરાટનગરમાં વિરાટ રાજાને
 ત્યાં નોકર રહેવું પડ્યું હતું. તેમજ ત્રૈલોક્યના નાથ શ્રી રામ-
 ચંદ્રજી લક્ષ્મણજી અને સાધ્વી સીતા તેને પણ પોતાનું રાજ-
 પાટ તજી દશ વનમાં જવું પડ્યું હતું, અને સીતા ઉપર સંકટો
 પડવામાં મગ્ન રહી નહોતી. વળી પણ રાજા નળ અને રાણી
 દમયંતી તેને પણ કળિના કારણથી પોતાનું રાજ્યપાટ છોડી વનમાં
 જવું પડ્યું હતું અને તેને તથા દમયંતીને પણ દુઃખના ડુંગર જામ્યા
 હતા અને સૂર્યવંશીસત્યવાદી રાજા હરિશ્ચંદ્ર કે જેને પાસેથી વિસ્વા
 મિત્રે દાનમાં રાજ્ય લઈ લીધું તે ઉપરાંત દાન ઉપર દક્ષિણા માગી. તે
 કારણને લઈને તેની સ્ત્રી તારામતીને બ્રાહ્મણને ત્યાં બેચાવું પડ્યું
 અને સત્યવાન રાજા હરિશ્ચંદ્રને પોતે સત્યવાદી હોવા છતાં એક
 અધમ સ્થિતિએ ચાંડાંડને ત્યાં બેચાઈ સ્મશાન બૂમીમાં રહેવું પડ્યું
 હતું, અને અતે તે રાજ્ય તથા સર્વ સમૃદ્ધિ તેનાં સત્યબળે 'કરી'
 પાછું મળ્યું હતું. તેથી બનેલી સ્થિતિ વિષે શોક નહિ કરતાં દૈવચ્છા
 પ્રબલમાની સુખ સરીખા દિવસો માની એ દુઃખ સહન કરી લેવું
 જોઈએ. નંદરાજને આ વાક્યોથી ધીરજ આવી. વળી જ્યાંએ
 પોતાનાં અન્નકારો નંદરાજને આપીને કહ્યું કે—સ્વામીન ! આ
 અન્નકારો બેચી નાંખી આવેલા ધનમાંથી આપણા ગુજરાન માટે
 એક ભાગ રાખી બાકીના પૈસા આપના લેણદારોને આપો. આથી
 નંદરાજ બહુ ખુશી થયો. થોડા દિવસ પછી નંદરાજે શહેર
 પાસેના એક ગામડામાં ધર લીધું અને જોઈતો જરૂરનો સામાન તે-

પાર કર્યો અને તે સાધ્વી જ્યાંએ કંકુનો દાખડો તથા સુંદર સતાર એ બે પોતા પાસેજ રાખ્યાં કારણકે કંકુનો દાખડો સૌભાગ્ય દર્શક છે અને સતાર એ પણ શોકની વેળાએ સુંદર સ્વરથી મધુ-રાસાપે કરી આનંદને આપે એવું ગાયન ગાવામાં તે પ્રિયતાદર્શક હતો. તેથી એમે ચીજો બહુજ પ્રિય હતી. સાધ્વી જ્યાં ગામડાના ઘરમાં પણ આનંદ અનુભવવા લાગી,

એક દિવસ નંદરાજ પોતાના એક મિત્ર સાથે રસ્તે ચાલતાં બોલ્યો કે--મારી ગરીબ સ્ત્રીને ગામડામાં રહીને ખંતથી મહેનત કરવી કેમ ગમતી હશે ? આ સાંભળીને તેના મિત્રે કહ્યું કે--શું તેને આવી સ્થિતિ દુઃખી લાગે છે ? નંદરાજે કહ્યું--અરે નહિ જ ! તે તો આનંદની અદ્ભુત ખાણ છે અને સદ્ગુણની સીમા વગરની વાડી છે. અને ખરેખર તે તો સર્વગુણ સંપન્ન છે. આમ વાતો કરતો ઘર નજીક આવી પહોંચ્યા. ઘરની પાસે સુંદર આંગણું હતું. તે ધુલ્લ ઝાડોથી દેદીપ્યમાન દેખાતું હતું. તે ઘરનાં દ્વાર ઉઘાડતાંજ અંદરથી કોયલના જેવો મધુર શબ્દ સાંભળ્યો પણ તે કોયલ નહોતી. પણ તેનો નંદરાજની પત્નીનો સ્વર હતો. આગળ ચાલતાં તે તરણીને બારીમાં બેઠેલી જોઈ. તે પણ તરતજ અદૃશ્ય થઈ ગઈ. તેટલામાં ઝંઝરનો ઝીણો અવાજ સંભળાયો. પોતાના પતિને જોવાને તે આગળ આવી. આ વખતે તેનું મુખ પૂર્ણચંદ્રની પેઠે પ્રકાશિત થયું હતું. પ્રાણનાથ આવતાં ઉભી થઈ નમન કરીને કહ્યું કે--પ્રાણપતિ ! આજે કેટલી બધી રાહ જોવાની ? તમે આ બધાં એટલેજ માત્ર જીવને શાંતિ થઈ. આ સાંભળી નંદરાજ મોહિત થયો. અને તેની પ્રકાશિત પ્રેમ જોઈને હર્ષવેશો થઈ ગયો અને હું ક્યાંક એવું પણ તેને જાન રહ્યું નહિ. તેના ગદ્ગદીત થઈ ગયો. ચક્ષુમાંથી અશ્રુધારા પડવા લાગી. આથી સાધ્વી જ્યાંની પણ તેવીજ સ્થિતિ થઈ. આથી સ્પષ્ટ રીતે પ્રેમનું દિગ્દર્શન થઈ આવે છે કે પ્રેમ એ સુખનું અમૂલ્ય સાધન છે. ધન્ય છે નંદરાજને કે જે પોતાની સ્ત્રી દુઃખ પામશે એમ ધારી પોતેજ તેને આનંદ આપવા લાગ્યો. અને ધન્ય છે સાધ્વી જ્યાંને કે જેણે પોતાના પતિને મધુર બાળણથી ખેદ રહિત કર્યો ! ! !

વીરા. ઉદયસિંહની ઉપપત્ની.

ચિતોડના માહારાણા ઉદયસિંહની ઉપપત્ની વીરા યુદ્ધ કળામાં કુગળ થતી. અકબર બાદશાહે બ્યારે ચિતોડગઢ ઉપર સ્વારી કરી હતી તે વખતે પ્રથમના ઘેરામાં મુસલમાન સરદારોએ સખત હાર ખાધી હતી. પણ તે બાબત ચક્રવર્તી રાજ્યને અપમાનથી બચાવવાના કારણને લઈને ઇતિહાસકારે કોઈ પણ જગ્યાએ લખી હોય તેમ લાગતું નથી. અકબર બાદશાહ પોતાની સેનાને લઈને ચિતોડ ગઢ ઉપર ચઢી આવ્યો. ત્યારે તેની મોટી ફોજને જોઈ આજસુ ઉદયસિંહ તેની સાથે લડવા શક્તિવાન થયો નહિ. પરંતુ તે અકબર શાહને તાગે થવા તત્પર થયો. આથી તેના સ ગાઓ તથા અન્ય રાજવંશીઓ કે જેઓના શરીરમાં લડવાને માટે લોહી ઉછળી રહ્યાં હતાં તેઓએ તેને તું રાજ્યબ્રટ થઈશ એવો ભય બતાવ્યો. ત્યારે બાવલા પુરપત્ની પેટે અકબરની સામે થયો પરંતુ તેના બીકણુ હૃદયમાં હિંમત કે શૌર્યએ નહિંજ હતાં. તેના સરદારોએ હિંમતથી ઘણીવાર સૂધી યવનોની સામે ટક્કર લીધી. પણ આખરે ઉત્સાહ વગરના નાયકતું સૈન્ય તે ક્યાં સુધી ઝુઝે ! તેઓ આખરે ક્ષડાઈના મેદાનમાંથી બાગી ગયા હતા. બાગતાં બાગ્યદત. ઉદયસિંહને અકબર બાદશાહે પકડી બંધીવાન બતાવી પોતાની જાવણીમાં કેદ રાખ્યો. મેવાડનો મહારાણા યવન બાદશાહના હાથમાં સપડાયો તેથી મેવાડ ભૂમિ કલકિત બની. રાજ્યના સરદારો ઉદયસિંહને યવનના હાથથી મુક્ત કરવા બહુજ તકસી રહ્યા પણ કોઈને મુક્ત કરવાને માટે મારગ સૂઝ્યો નહિ. આવો નિરૂત્સાહ બાવ જોઈ ઉદયસિંહની ઉપપત્ની વીરાનું રૂધિર આંધણની પેટે ઉકળી ઉઠ્યું ક્રોધ અને અભિમાને કરી તેની શોભા ફરી ગઈ. શરમ છોડીદઈ અખતર પહેરી હાથમાં તરવાર ધારણ કરી વીર વનીતા વીરા કચેરીમાં આવી પોતાના છુટા કંઠથી બોલી કે:-અરે મેવાડની ભૂલી આજ વીર પુરૂષો વિના વૈધવ્યને વેઠે છે ? આવી રીતે કેટલાંક વચનો બોલી કે જે વચનોએ કરી આખી કચેરીમાં જોડેલા સર્વ માણસો એકદમ એકઠા મળી લડવા તૈયાર થઈ ગયા. આવી રીતે રજપૂત સેનાને ઉત્સાહી કરીને ઉદયસિંહની ઉપપત્ની વીરા ઘોડા ઉપર સવાર થઈને રણભૂમિમાં ગઈ, અહિં બ-

ને બન્ને દારણુ યુદ્ધ થયું વળી તે યવન સૈન્ય સાથે ભીમ બળ થી ઉભી રહી. તેના તીક્ષણ બાકાના મારાથી યવન લશ્કર વી-ધાઇ ગયું. તેથી તેઓ નાહિમ્મત બન્યા. તેમ તેમ રજપૂતો ઉત્સાહવાન બનવા લાગ્યા. ઉદયસિંહની ઉપપત્ની વીરાએ મહાપરાક્રમ કરી મુસલમાન સૈન્યને નસાડવા અને પાડવા લાગી. આખરે રજપૂતોનું જોર વધ્યું અને યવન લોકો ઉચ્ચ માથું કરવા પામ્યા નહિ. વળી પોતાના પરાક્રમનો પ્રકાશ કરતી મહા વનિતા વીરા અકબરશાહના વડા સૈનિક પાસે જવા લાગી. આ જોઇ તે પણ પોષાર ગણવા લાગ્યા. આમ કરતાં છેવટે એ ભૂમીમાં એક પણ જીવનો મુસલમાન રહ્યો નહિ. માત્ર મરી ગયેલાના મુઠ્ઠાંઓ હતાં તેજ. વીરાની વીરતા જોઇ રાજવંશીઓ તેને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. વીરાનું પરાક્રમ જોઇ અકબરશાહે ઉદયસિંહને છોડી મેલ્યો. આથી વીરાની વીરતાનો કીર્તિ સ્થંભ હજી સુધી અમર રહ્યો છે.

ભારત વંશીઓ ! વીરાની વીરતા જોઇ તમને કંઈ અસર થઈ હશે ખરી દારણુ કે પ્રાચીન કાળની સ્ત્રીઓ પરાક્રમી અને સર્વ રીતે સિદ્ધ હતી. પુરૂષ કરતાં પણ પરાક્રમી ! એ તમોએ જોયું તો પણ હવે તમોને કહેવાનું એજ કે તમારી બાઇ બહેનોને સારી રીતે શિક્ષણ આપી તેને હિંમતવાન અને વિદ્યાવાન બનાવો ધન્ય છે વીર વનિતા વીરાને !!! મેવાડનો ઈતહાસ

માયાદેવી.

માયાદેવીએ કપિલવસ્તુના રાજા શુદ્ધોદનની બે રાણીઓમાંની એક તે પુણ્યશીલ અને પતિભક્ત સ્ત્રી હતી. તેને એક પણ સંતાન નહિ હોવાથી વખતો વખત તેના મનમાં સંતાપ થતો, માયાદેવી પોતાના પતિ શુદ્ધોદનને શોક કરતા જોઇ કહેતાં કે પતિ ! સદ્વર્તનથીજ મનુષ્યની મનઃકામના પૂર્ણ થાય છે. હું નિર્મળ છું તેથી સ્પષ્ટ કહું છું કે આપ કાંઈ વખતે પણ પુત્રનું સુંદર મુખ જોવા બાગવાન થશે.

એક વખતે રાણીને પ્રભાતમાં સ્નાન થયું કે જાણે મારી જ મણી કુખ ચીરીને એક ઘોળો હાથી તેમાં દાખલ થયો. સવારમાં ઉઠતાંજ તુરત મહારાજનું મુખ જોઇ તેણે તેને સ્નાનવિશે વાત ક

હી બતાવી. તેથી મહારાજએ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને બોલાવી તેનો તાત્પર્ય પૂછ્યો. તો તેઓએ જવાબ આપ્યો કે—આજથી મહારાણી માયાદેવીને ગર્ભ રહ્યો છે અને એક રાજચક્રવર્તિ અથવાતો ધર્મ ચક્રવર્તિ પુત્ર પેદા થશે. આ સાંભળતાંજ રાજના હર્ષનો પ્ખાર રહ્યો નહિ. બ્રાહ્મણને સુવર્ણનાં દાનો આપી સંતોષ્યા પછી રાણી માયાદેવી પૂરા માસની લગભગ કુળરીત પ્રમાણે પતિની રજા લઇ પોતાને પિયેર જવાને નિકળ્યાં. સુંદર પાલખીમાં એસી પ્રવાસ કરતાં હતાં એટલામાં હુંબુની નામના વનમાં તેમને પ્રસૂતિ થઇ અને બુદ્ધનો જન્મ થયો. આ વખતે દેવ દુંદુભિ વગડયા અને અંતરિક્ષથી પુષ્પ વૃષ્ટિ થઇ અને જય જય કારના રાખ્દો થઇ રહ્યા. પરંતુ આ પુત્રનું મુખ જોતાંજ તેની માતા માયાદેવીએ બુદ્ધને પોતાની બેનને સોંપી પોતાનો દેહ તજી દીધો આ પુત્ર બુદ્ધ ભગવાનને નામે પ્રસિદ્ધને પામેલ છે, ધારણાનાં દુષ્ણ મીઠાં છે.

બૌદ્ધમંથ.

સંયુક્તા.

સંયુક્તા એ કનોજના રાઠોડ મહારાજ જયચન્દ્રની પુત્રી થાય તે ગુણમાં જન્મ અનુપમ હતી તેમ રૂપમાં પણ અનુપમ હતી. તેનું મુખ ચન્દ્ર સંદેશ, હાસ્ય ચાંદની જેવું અને કેશ ભગરા જેવા હતા. રજપુત રાઠોડનો રાજ જયચન્દ્ર હતો અને ચૌહાણનો રાજ પૃથિરાજ હતો. આ બન્ને માસીઆઇ ભાઇઓ થતા હતા. તેમાં નાનાનું નામ અનંગપાળ હતું અને તેનું રાજ્ય દિલ્હી હતું. અનંગપાળને પુત્ર નહિ હોવાથી તેણે પોતાના દોહિત્ર પૃથિરાજને ગાદિનો વારસ કરાવ્યો. આથી કરી જયચન્દ્ર અને પૃથિરાજ વચ્ચે પરસ્પર વૈર ઉત્પન્ન થયું. પૃથિરાજે ગાદિપર બેઠા પછી પોતાના દુશ્મનો સાથે લડાઇ કરી. વિજય વાવટો ફરકાવ્યો. પૃથિરાજની આ સમયે પૂરે પૂરી ચડતી હતી. તેના નામથી શત્રુઓ થરથર કાંપતા હતા. એક પછી એક થતા વિજયે અને ચડતાં ભાગ્યની સમૃદ્ધિએ વીરપૃથિરાજના હૃદય ગંદિરમાં ગર્વ ઉત્પન્ન કર્યો. આથી કરી પૃથિરાજે એક મહાન યજ્ઞ આરંભ્યો, તેમાં ભરતખંડના રાજા રાણાઓને આમંત્રી પોતે ચક્રવર્તી પદ પ્રાપ્ત કર્યું, આથી જયચન્દ્રને બગતા અગ્નિમાં ધી હોમવા જેવું

થયું, તેથી તેણે પણ એક યજ્ઞ આરંભ્યો. આ મહાન કાર્યમાં ભરત વર્ષના બૂપતિઓને આમંત્રણ કરતાં ચિતોડગઢના રાજા સમરસિંહ અને દિલ્હીના પ્રતાપી રાજા પૃથિરાજ સિવાય બાકીના સર્વ રાજાઓએ ભાગ લીધો હતો. પરસ્પરના દ્વેષને લીધે તે બંને રાજાઓ યજ્ઞમાં આવ્યા નહિ હતા. યજ્ઞની રીત યુજ્ય દરેકને તેમના દરજ્જા પ્રમાણે કામેા સોંપી પોતાના દુસ્મન રાજાઓના પૂતળાં બનાવ્યા આ બે પૂતળાંનાના એક પૃથિરાજના પૂતળાંને દારપાળની જગ્યાએ રાખવામાં આવ્યું હતું, અને બીજું પુતળું કે જે સમરસિંહનું હતું તેને નીચ લોકોનાં ઉચ્ચિત વાસણો માંજવાની જગોપર રાખવામાં આવ્યું હતું. આ રીતે બંને રાજાઓને હાસ્યપદને પમાડ્યા. ખરેખર શત્રુતાની શરૂઆત થઇ ચૂકી. આ વખતે પ્રતાપી વીર પૃથિરાજની વીરતાના વખાણ હામ હામ થઇ રહ્યા હતાં. તેની વીરતા વિષે સંયુક્તા પાસે પણ એ પ્રશંસા પડેંગી તેથી તે પોતાના મન સાથે અનેક ઘોડાઓ ઘડતી બેઠી અને પરમેશ્વરને પ્રાર્થના કરતા લાગી કે-હે વિભુ ! જગતનિર્વંતા દીનબંધુ ! દયાસિંધુ ! ભક્ત વત્સલ ? કૃપા ધન ! આ બાળક પુત્રીને તું ઇચ્છત વર આપજે જે વર આપેતો પ્રતાપી મહારાજ પૃથિરાજજ આપજે. આ પ્રમાણે વખતો વખત સંયુક્તા પૃથિરાજને જખતી હતી.

આ યજ્ઞ પ્રસંગે પૃથિરાજ દિલ્હીથી પોતાનું લશ્કર લઈ આવી કનોજમાં ચંદ બારોટને ત્યાં છુપા વેશથી રહ્યો હતો. એક દિવસે પૃથિરાજ ચંદ બારોટને ઉતારે છુપા વેશથી રહેલ છે એમ ખબર પડતાં જયચંદ્ર મોટા સૈન્યથી ચંદ બારોટના ઉતારાને ઘેરી લીધો. અહિં આગળ દારણ યુદ્ધ થયું તેમાં જયચંદ્રનું લશ્કર નાશ પામ્યું. અને વીર પૃથિરાજ છુપા વેશથી શહેર ચર્ચા જેવા નીકળી પડ્યો.

સંધ્યા સમય થતાં વીર પૃથિરાજ કનોજનો ભવ્ય કિલ્લો જેતો જેતો ગંગા નદીના કિનારા ઉપર આવેલા વિહાર ભુવન પાસે આવી પહોંચ્યો. આ મંદિરમાં કનોજના રાઠોડ રાજા જયચંદ્રની પુત્રી સંયુક્તા હતી. તે અવશ્યનીય લાવણ્યવતી હતી. જેનારાંઓનાં નેત્રોને અપૂર્વ આનંદ આપવા વર્ણ સંયુક્તા આ સમયે આનંદમાં ન હતી તેણે જે સુંદર આભુષણ અને શુભાખી વસ્ત્ર પહેરેલાં હતાં, તેમાંથી તેનાં મનોહર અંગ દેખાતાં હતાં. તેને

પૃથ્વિરાજનું જ ધ્યાન હતું. અને વારંવાર અસ્તાચળ પર્વતમાં પદ
ધાસ્તા ભગવાન સુર્યનારાયણના તરફ જોઇને કહેતી હતી કે-હે
હે પદ્મિનીપતિ ! મને પૃથ્વિરાજ પતિ આપજો હું પદ્મિની એજ
અહુઆણુ રૂપી સૂર્યની કન્યાથી વિકશિત થઇશ. આવા વિચારમાં
તટ્પીન થઇ ગયેલી મહારાજા જયચન્દ્ર રાઠોડની કન્યા સુચરણની
જન્મમત્રતા સામે કંઠરાને અડીને એટલે કે કંઠરા ઉપર શરીરના
બારને રાખીને નક્ષત્રી દંડ જેવા હસ્ત ઉપર હાથથી ટેકાવી વિચાર
કરતી હતી હતી, એટલામાં એક ઘોડેસ્વાર તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો. એ
ઘોડે સ્વારના ચહેરાની કાંતિ જોતા તે સાક્ષાત કામદેવનોજ અવ-
તાર હોય એવો જણતો હતો. સંયુક્તા જરખામાં હતી તેના
તરફ જોતાં જોતાંમાં એટલી તો લીન થઇ ગઇ કે આંખનું પલક
મારતું પણ ભૂલી ગઇ હતી. તેનાં ફવાડાં ઉમાં થઇ ગયાં. તેની
જાતી મડકવા લાગી, સ્વર ભંગ થઇ ગયો. તેનું શરીર ધ્રુજવા
લાગ્યું. અને આખા શરીરની મસોમાં કામભિશ્રિત રધિર વહેવા
માંડ્યું. પ્રથમતો પાતળો પાણીદાર ઘોડો, તેના ઉપરનું કિંમતી સાજ
અને યુવાન રજપૂત સ્વારને નિરખી સંયુક્તા યુદ્ધના ભણકારાથી
અમકી પરંતુ પાછળ જ્યારે કોઈપણ જોવામાં ન આવ્યું ત્યારે તેના
ચંચળ નેત્ર તે સ્વારના ઉપર સ્થિર થયાં. અંગરખામાં જણાતાં
તેનાં ગોરાં બાત્ર, ઘોડાપર બેસવાની છટા અને શિરપેચનાં મોતીની
કક્કળીએ કન્યાને મોહ ઉપજાવ્યો. તે ઘેડો ચંચળ ચાલથી ચાલીને
શ્રી મંગાજીમાં પાણી પીવા લાગ્યો. તે સંયુક્તા બિચારી મનમાં
વિચાર કરવા લાગી કે ઘોડો પાણી પીલેશે કે તુરત આ માંદે દ-
ર્શન સુખ જતું રહેશે. પરંતુ દૈવેચ્છા બળવાન હોવાથી ઘોડાની
કેશવાળામાંથી એક મોતી તુટીને જળમાં પડ્યું. જેથી માછલાંઓ
તે મોતીને બક્ષ જાણી ઉછળી આબ્યાં. જે જોઇ સ્વારને મમ્મલ
થઇ. તેથી તે પોતાને હાથે ઘોડાની કેશવાળાનાં મોતી તોડી તોડીને
જળમાં ફેંકવા લાગ્યો. અને માછલાંઓ પણ ગમ્મત કરવા લાગ્યાં,
મત્સ્યલીલાને જોઇ તરણુ ઘોડેસ્વાર સંયુક્તાનાં નેત્ર કમલનો સ-
ર્વ વીર પૃથ્વિરાજ અહુઆણુ તેમાં લીન થઇ ગયો અને જરખામાં
ઉભેલી સંયુક્તા પણ તેને નિરખીને ચિત્રમાં આળખેલી હોય એવી
સ્થિતિ થઇ હતી રહી. પૃથ્વિરાજ મત્સ્યલીલામાં અને સંયુક્તા મોહ-

લીલામાં લીન મધ્ય ગ્રહ હતી. એટલામાં થોડો સમય વ્યતીત થતાં કેશવાળાં એલી પુટમાં એટલે ગમ્મતમાં તક્ષીન થયેલો પ્રભાષી પૃથ્વિરાજ ગળાડી માળા તોડીને તેનાં મોલી શ્રી ગંગાજીનાં મન્નિજ જળમાં ફેંકવા લાગ્યો. સંયુક્તા એ સમય વીર હાક સાંભળી યુદ્ધનો તમાસો જોવા અગાસી ઉપર ચડતી હતી તે સ્વારને જોતાં ગોખમાંજ સ્તબ્ધ બિભી રહી. અને વીર પૃથ્વિરાજ ઘોડાને પાછી પાઠ મેલાણમાં જવા વિચાર રાખતો હતો. પણ તે એટલો તો મત્સ્યલીલામાં લપટાઈ પડ્યો હતો કે તેને કાંઈ પણ જ્ઞાન તે સમય રહ્યું નહતું. આ સમયે સંયુક્તાની કર્ણાટકી નામની દારૂ આવીને તેને કહેવા લાગી કે—બાઈ સાહેબ ? આપણે યુદ્ધ નિરખવા ઉપર ચડતાં હતાં તે યુદ્ધ જોવા ઉપર ન જતાં તમે આ સ્થળે કેમ ઉભા મધ્ય રહ્યાં છો ? આ સાંભળી સંયુક્તાએ જવાબ આપ્યો કે—અરે કર્ણાટકી ? પેલા ઘોડેસ્વારને તો તું જો તે તો ધંદુ છે કે દેહધારી સાક્ષાત્ કામદેવ છે ? આથી કર્ણાટકીએ કહ્યું કે—બાઈ સાહેબ ! ગમે તે હોય, તેનું તમારે શું કામ છે ? તમારે પરપુરુષ સાથું આવી રીતે જોવું એ યોગ્ય નથી. અપથી સંયુક્તાએ જવાબ આપ્યો કે—કર્ણાટકી ? તારાં વચન સત્ય છે. એમાં મારાથી ના કહી શકાય તેમ નથી. પરંતુ એ પુરુષને નિરખી મારા શરીરમાં જે ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, તે કાંઈક અલૌકિક છે. અને તે ઉપરથી હું ખાત્રીથી કહું છું કે તે સ્વાર ખીજે કોઈ નથી, પરંતુ પૃથ્વિરાજજ છે આ સાંભળી કર્ણાટકી હાસ્ય કરી કહેવા લાગી કે બાઈસાહેબ ! અરે એ શું વાત કહો છો ? અહિં પૃથ્વિરાજ કેવો ને વાત કેવી ! તેતો આપના પિતાશ્રીના અસંખ્ય લશ્કરથી ઘેરાઈ ગયો છે. તે અહિં ક્યાંથી આવવા પામે ? સંયુક્તાએ જવાબ આપ્યો કે—તું ગમે તે કહે પણ મારા માનવામાં આવે તેમ નથી. જો કે ઘડીભર તારી વાર્તા ઉપર પણ વિશ્વાસ રાખવો પડે તેમ છે, છતાં હું તો એજ કહું છું અને મારો તો એજ નિશ્ચય છે કે ગમે તે હોય પણ આ ઘોડેસ્વાર તેજ પૃથ્વિરાજજે મારે તું એને જાળખે છે તો બરાબર જોઈને મને સત્યવાત કહી કે નહિ તો એ જોવા ઘોડાને લઈને પાછો ચલે કે તેજ સમય મારા પ્રાણ પલ્લેક વરુદ્ધ પ્રવાસી થજો કર્ણાટકી પૃથ્વિરાજને જાળખીને તમા

સંયુક્તવાને અમીરી જનીમમેલી જાણીને કહેવા લાગી કે-માથા સા-
હેબા! હા તે ખરેખર પૃથિરાજજી છે માટે હવે તેને અહિ
ખેડાવી લેવાનો આ કસ્ટાં ઉત્તમ લાગ જીજ્ઞે આપણા હાથમાં
આવકાનો નથી. માટે મારા વિચાર પ્રમાણે આ તક હાથથી જવા
દેવી જોઈતી નથી. પણ આપની મરજી આ પ્રમાણે સંયુક્તા
તથા કહ્નુદટ્ટી વાળી વિનોદ કરી રહેલાં છે એટલામાં પોતાની મા-
ળાનાં મોતી ખુટતાં પૃથિરાજે ધોડાના પુછડાનાં મોતી ઉપર હાથ
નાંખ્યો. પૃથિરાજ એવો તો મત્સ્યલીલામાં તક્ષીન થઈ ગયો હતો
કે તેને ખીજું કશું જ્ઞાન નહતું. તે તો પાછળ જોયા વગર ધોડાનાં
પુછડામાંથી મોતી તોડી તોડીને જળમાં ફેંકી મત્સ્યથી ગમ્મત નિ-
હામતો હતો. તે સમય સંયુક્તાએ વિચાર કર્યો કે પુછડામાંથી
મોતી ખુટતાં તે અહિંથી ચાલ્યો જશે, અને મારા વિચાર મનમાંજ
જન્મ પામી મનમાંજ સમાઈ જશે. જેથી તેને પોતાના મહેલમાં
ખોદાવવાની એક યુક્તિ સુજતાં તેણે પોતાની બે ગિધ્યામુ દાસીઓને
બે સુવર્ણના થાળ ગોતીથી ભરી આપીને પૃથિરાજ પાસે મોકલી
અને તેને મહેલમાં ખોદાવી લાવવા કહ્યું. પૃથિરાજનું મન મત્સ્ય-
લીલામાં એવું તો તદાકાર થઈ રહેલું હતું કે પાછળ શું બને છે?
હું ક્યાંથી મોતી લઉં છું? તે કશાનું તેને જ્ઞાન નહતું. ધોડાના પુછ-
ડામાંથી મોતી ખુટ્યાં કે તુરત સંયુક્તાની બે ચતુર દાસી ત્યાં
જઈ પહોંચી તે પૃથિરાજને જાણ થયા વગર તે બે ધોડાના પુછડાં
પાસે મોતીથી ભરેલા સુવર્ણના થાળ લઈને ઉભી. એટલે પૃથિરાજ
તો થાળમાંથી મોતી લઈને જળમાં ફેંકવા લાગ્યો. એમ થાળનાં
મોતી ફેંકતાં એક થાળનાં મોતી થઈ રહેતાં જીજ્ઞે ધર્યો. તે થઈ
રહેતાં વીર પૃથિરાજનો હાથ ખાલી સુવર્ણના થાળમાં લામતાં તેણે
પાછળ જોયું તો દેવાંગનાઓ સરખી બે સ્ત્રીઓ તેની દૃષ્ટિએ પડી.
તેને જોતાં પૃથિરાજ બોલ્યો કે-તમે કોણ છો? તમે કંનોજની
જોગણીઓ છો કે શું અથવા તો જયચન્દ્રનું સંરક્ષણ કરવા અર્થે
મને હોતરવા આવેલીઓ છો અથવા તો મારી ઉપર આવી પડેલાં
સંકટમાં હું જો કદાચ શરો થઈને પડુંતો મને વરવાનું પ્રથમથી
વચન માગવા આવેલી અપ્સરાઓ છો. મને ખરું કહેા. દાસીઓએ
જવાબ આપ્યો-અમે જોગણીઓ કે અપ્સરા નથી. અમે તો

સંયુક્તાની દાસીઓ છીએ. પૃથિરાજે આશ્રયથી કહ્યું કે-ઓહો હો ! ! શું ! સંયુક્તાનો વૈભવ કે જેની પાસે તમારા જેવી તો દાસીઓ છે. વાર ! મને એકવાર સંયુક્તાના ઈશનનો અમૂલ્ય લાભ આપશો ? કે જેથી જો હું કદાચ યુદ્ધમાં મરણને શરણ થાઉં તો મારી અસહ્યગતિ ન થતાં હું ગતિને પામું આથી દાસીઓએ કહ્યું કે-મહારાજ ! આપ અમર રહો અને આપને ખાસ બોલાવના માટેજ આવેલ છીએ. સંયુક્તાને જોવાં હોય તો પેલા ઝરખા તરફ દૃષ્ટિ કરો. આમ કહ્યું એટલામાં તો વિદ્વાનો કથી ગયા છે કે કામાંધો નૈવપશ્યતિ તે પ્રમાણે પૃથિરાજ પણ કામાંધ થઈ ગયો હતો તે તો વિચાર કરવા લાગ્યો કે-ઘોડા ઉપરથી ઉડીને ઝરખામાં પડું કે કેમ કર ? પણ તે કાંઈ પક્ષી નહતો; તેથી તે સંયુક્તાની ચતુર દાસીઓ સાથે રસ્તે પડી શ્રીગંગાજીને કિનારે પડશાળમાં ઘોડાને બાંધી એક બારીને રસ્તેથી મહેલમાં દાખલ થયો. પૃથિરાજ જેવો ઉપર આગ્યો કે સંયુક્તા આસન પરથી ઉડીને ઉભી થઈ. સંયુક્તાને નિરખી પૃથિરાજ પણ સ્તબ્ધ બની ગયો. બંને એક બીજાના સન્મુખ ટગર ટગર જોવા લાગ્યા. પરંતુ સંયુક્તાથી પૃથિરાજના સન્મુખ વિશેષ સમય જોઈ શકાયું નહિ. તેથી નેત્રો વડેજ પૃથિરાજનો ચમત્કાર કરી પગના અંગુઠા તરફ દૃષ્ટિ કરી અશરણના સમાન ઉભી રહી. પછી સંયુક્તાની દાસી કહ્યુંકહીએ પૃથિરાજને આસન આગી પિરાજમાન કર્યો. અને તે તથા અન્ય દાસીઓ આ વિહારભુવનમાંથી વિદાય થઈ. દાસીઓના ગયા પછી કેટલોએક સમય સુધી અંતઃપુરમાં બંને મૌન રહ્યાં. સંયુક્તાથી જોસાયું નહિ. તેતો તેજ રથજો રિથર ઉભી રહી. અંતે પૃથિરાજ પોતેજ સંયુક્તાની સન્મુખ ઉભો રહીને કહેવા લાગ્યો કે-હે પ્યારી ! મારી આંખની કીકી ! તારે માટેજ હું આટલું બધું દુઃખ સહન કરીને અહિ આગ્યો તે માટે તને કાંઈ વિચાર થતો નથી ? જે ઘડી પહેલ તો હું તારાં નેત્રોમાંથી વસતાં કામ દેવતાં બાણોની ઝપટ સહન કરી શક્યો. પરંતુ હવે મને મૂઠાં આવી નરો. એ વિષે તને કાંઈ વિચાર થતો નથી ? મને આ સ્થળે કોણે બોલાવ્યો છે ? સંયુક્તાએ જવાબ આપ્યો- પ્રાણેશ્વર આતનમન સર્વ આપનેજ સમર્પણ કરેલ છે. તે આપના લક્ષ બહાર નથી, અને

ગુરુજનોની મરજીવિશિદ્ધ આપના રૂપ ગુણ અને પરાક્રમોપર મોહ પામીને આપ સાથે પ્રીતિ બાંધી છે, તે કેવળ આ સંસાર રૂપી સમર મુખેથી પાર ઉતરવા માટે જ બાંધી છે, અને પોતાના મનથી ધ્યાન ધરવાવાળાં કોઇ તમારાં મનુષ્યે જ તમને અહિં બોલાવેલા છે. પૃથિરાજે કહ્યું કે શયુના ભવનમાં માફ મનુષ્ય શી રીતે આવી શકે તેમ છે? સંયુક્તા—પ્રેમને સીધે જ. પૃથિરાજ—ત્યારે એ પ્રેમ મારો અનાદર કેમ કરે છે? સંયુક્તા—કંઈક વિધિની આવશ્યકતા છે. કુળવાન કન્યાને માટે આમ થવું ઉચિત નથી. હું કામથી અને પ્રેમથી જીતાઇ ચુકી છું અને એ જ કાણથી હું પરાધીન છું. અશરણ છું.

આ વચન શ્રવણેન્દ્રિય ઉપર આવતાંની સાથે જ પીર પૃથિરાજ હૃદયમાં પ્રેમનો ઉમરો આવી ગયો. અને તે પ્રેમાવેશમાં સંયુક્તા સમીપમાં જઈને હાથ લાંગો કરીને કહેવા લાગ્યો કે—ચહુઆણનો હાથ અરણ્યને શરણ દેવાવાળો છે. આથી સંયુક્તાની લાજ પણ કાંઈક ઓછી થઇ હોય તેમ તેણે હિમ્મત ધરીને કહ્યું કે—પ્રાણનાથ વિવાહનાં કાંઈક પણ ચિન્હ ધારણ કરી ગાંધર્વ વિવાહની ક્રિયા કરો એટલે પછી હું સદાને મટે આપની જ છું. એ જ ગાંધર્વ વિવાહ નામનાં લક્ષની ક્રિયા છે. શંકુતલા અને દુષ્યંતને આશ્રમોના નિકુંજમાં કોણે દિયા કરાવી હતી? પૃથિરાજે હૃદયને ગાંધર્વ વિવાહ કયો. અને સંયુક્તાએ પણ મૈત્ર રહી પતિની ઇચ્છાનું અનુસરણ કર્યું. અને પુષ્પમાળને ઠેકાણે કરમાળ એક શીખતા કન્યામાં નાખવામાં આવી. પછીથી પાક્યાળામાં જઈ સંયુક્તા એ ઉત્તમ પ્રકારનું બોજનો તૈયાર કરી પૃથિરાજને જમાડ્યો. અને પછીથી શયનમંદિરમાં આરામ લેવા લાગ્યાં.

પ્રાતઃકાળ થતાં પૃથિરાજે પોતાની પ્રેમી પત્ની સંયુક્તાને જગાડી છવણીમાં જવાની રજા માગી. આથી સંયુક્તાનું મુખ ઉતરી ગયું. તે પતિના બોલામાં માયું નાખીને બેસી કે—પ્રાણનાથ આજ યુદ્ધ તો અવસ્ય થશે જ. અને આપ પણ તેમાં અવસ્ય ભાગ લેશો જ. માટે ઉચિત તો એ છે કે મને પણ સાથે જ લઇ ચાલો. પૃથિરાજે કહ્યું કે પ્યારી યુદ્ધમાં તમને સાથે રાખવાં એ ઠીક કહેવાય નહિ. રાત્રે હું જરૂર તમારે ત્યાં આવીશ. તમે દિલ્લી

આવવાની સમ્રાજી તૈયારી કરી રાખજો. હ્યો હવે પ્રસન્ન મનથી મને જવાની રજા આપો. અચી સંયુક્તાએ અશ્રુલુહીને રજા આપી. તેથી બીર પૃથિરાજ ધોડાપર સ્નાન થઇ રસ્તે પડ્યો.

જે સમય જયચન્દ્ર રોડોડના હૃદયમંદિરમાં બીર પૃથિરાજને ઓળખી પકડી લેવાના વિચારો આવતા હતા તે સમય બીજી તરફ ગંગાજીના કિનારો ઉપરના સંયુક્તાના મહેલમાં તેની દાસીઓ રાણીની વાતો તેને સમજાવતી હતી. સંયુક્તા પૃથિરાજને ઇચ્છે છે એ રાણીના જાણવામાં આવતા તેમણે કુંવરીની માનીતી દાસીઓને આગ્રહ કર્યો હતો કે—સંયુક્તાના પૃથિરાજ તરફના વલણને તમે જોમ અને તેમ દૂર કરો. આ પ્રમાણે રાણીની આજ્ઞા હોવાથી સંયુક્તાને વિંટાળને કેટલીએક દાસીઓ બેઠી હતી, તેમણે કેટલોક વાતનો પ્રસંગ કાઢ્યા પછી એકજ દાસીએ કહ્યું કે— ખરેખર કહે કે કયો રાજ તારા હૃદય મંદિરમાં વસી રહ્યો છે. સંયુક્તાએ કહ્યું કે દિલ્હીનો પ્રતાપી મહારાજ પૃથિરાજ ચલુઆણુ દાસી બોલી અરે આ શું બહેન? ઘાઘને હણવાવાળા તે અને બાપના વેરીને પરણાય? મહારાજ આ વાત જાણશે તો તેને મારીજ નાખશે. સંયુક્તા—સ્વયંવરનો અર્થ શું છે? મને જેની ઇચ્છા હશે માફ જેનામાં ચિત્ત ચોટયું હશે તેને હું વરમાળ પહેરાવીશ. એમાં પિતાજીને શું! જો સ્વયંવર કર્યો તો મારા પિતાને કાંઈ જોવાનું નથી. સ્વયંવરમાં તો મારી ઇચ્છા હોય તેનેજ હું વરમાળ આરોપું. સ્વયંવરમાં પિતાજીનું ચાલે નહિ. જો પિતાજીને ઇચ્છાનુસાર મને પરણાવવી હતી તો સ્વયંવર કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન નહતું. ધન્ય છે સંયુક્તાની સ્વતંત્રતાને !!! દાસીઓએ જ્યારે સંયુક્તાની ઇચ્છા રાજ તથા રાણીને કહી ત્યારે તે બહુજ દિવંગીર થયાં. જયચન્દ્રને તો બહુજ ખોટું લાગ્યું; અને રાણી પણ ખેતાની પુત્રીના હઠનો વિચાર કરી બહુ દિવંગીર થઇ. સ્વયંવર માટે નહીં, થયેલા ચૈત્ર શુકલ પૂર્ણિમાને દિવસે સન્ધ્યા સમય અણધાર્યું સુદ થવાને લીધે સ્વયંવર ન થયો. સંયુક્તા કેટલાં એક વિચાર કરતી બેઠી હતી એટલામાં તે પૃથિરાજ અને તેના સામંતો મહેલમાં આવ્યા. સંયુક્તાએ પ્રણામ કરી બેસાર્યા અને પોતે ઉભી રહી એટલે પૃથિરાજે કહ્યું કે—પ્રિયા! આવવામાં વાર નહોતી થઇ ખરી આ બેઠકમાં અને આ મનોહર મહેલમાં આપણો

અંતિમ સમાગમ છે. મારા વીર સરદારોની સંમતિ એવી છે કે ત-
મારે આજેજ મારી સાથે આવવું. અથી સંયુક્તા આ વાક્યોને
માન્ય ગણી મહેનતે છેવટના પ્રશ્નમાં કરતી હેડી ઉતરી કે તરતજ
પૃથિરાજ સંયુક્તાને પોતાના ઘોડાપર બેસડી જળન સૈન્ય સાથે
વિદાય થયો. જયચન્દ્રને ખબર પડતાં તેણે પૃથિરાજની પૂઠ પ-
કડી. પરંતુ પૃથિરાજના સૈન્ય પાસે તેની મહેનત નિષ્ફળ ગઇ.
સંયુક્તાને લઈ દિલ્હી આવ્યા પછી પૃથિરાજ ભોગપાસમાં પડી
ગયો. પૃથિરાજને ગારડ રહેલો જોઇ તેના દુસ્મનો વખતો વખા.
ચડાઈ કરતા હતા. આ વખતે સંયુક્તા કહેતી કે—હે ક્ષત્રિય કુળ
ભૂષણ ! આપ મોકલશ થાઓનાં. પોતાના બાહુ બળનું પરાક્રમ હ-
મેશની રીતે શત્રુઓને બતાવી તેમના ખાટા થયેલા દાંતોને ખેરવી
નાખો. સંયુક્તાનાં ઉપદ્રા અસર કારક વચનો સાંભળી દિલ્હીપતિ
મહારાજ પૃથિરાજે પણ કમર કસી તૈયારી કરી. લડાઈમાં જતાં
પૃથિરાજે સર્વ સગાંઓને મળી પોતાની પત્ની સંયુક્તાને મળવા
ગયો. તેથી ત્યાં પણ તે મોહપાશના ફંદામાં ફસી પડ્યો. આખરે
રણવાદો વાગ્યાં તેથી સંયુક્તાએ દીધેલું શુદ્ધોદક પણ દોળી એક-
દમ રણસંગ્રામમાં ગયો. બનો સૈન્યે બહુજ બહાદુરીથી લડાઈ કરી
પરંતુ આખરે પૃથિરાજની હાર થઇ અને પૃથિરાજ તથા તેનો
મિત્ર ચંદ્રખારોટ પોતાની હાર થયાથી આપસ આપસમાં બાગો
બાઈ મરણને શરણ થયા. અથી સંયુક્તાએ પોતાના પતિને સ્વ-
ર્ગમાં પણ મળવાની ઉમેદથી જગજગે એવો પોકાર કરતી રણભૂ-
મિમાં આવી પહોંચી અને પતિ સાથે બળીમરવા તત્પર થઇ. દુષ્ટ
બુદ્ધિ બાદશાહે તેમ કરતાં અટકાવવા પ્રયત્ન કર્યો. તેણીને કેટલીએક
લાલચ આપતો પોતાની પટરાણી કરી સ્થાપવા વચન આપતો સં-
યુક્તાના નૂતન યૌવનથી મોહિત થઇ બળાકાર સુખરસ તૈયાર
થયો. પરંતુ વીર વનિતા સંયુક્તાએ પોતાનું પૂર પરાક્રમ દર્શાવી
પતિ પ્રેમને ઝંખતી સુખડના કાષ્ટની ચીતા ખડકી પોતાના બોળામાં
પતિનું માથું મૂકી સ્થૂળ દેહથી ભસ્મીભૂત થઇ. ધન્ય છે સંયુક્-
તાને । । ।

કામલતા.

આ વિદ્વાન સ્ત્રી પ્રાચીન કાળમાં પ્રસિદ્ધિને પામેલા કવિરાજ
ભુકકુન્ડની પત્ની થાય; અને કુંદનપુરના રાજા **હંસધ્વજની**
 કન્યા થાય. કામલતા એ સાક્ષાત્ કામદેવની વેશી સમાન શોભતી.
 તે વિદ્યા કળા આદિ ઉત્તમ ગુણાથી અત્રંગ હતી. તે યોગ્ય ઉન્ન-
 રની થતાં વિદ્યાભ્યાસમાં વાગી. રાજયગુરુ **ભાસ્કરાચાર્યની** પાસે
 રહી વિદ્યાજ્ઞાન મેળવતી **ભાસ્કરાચાર્ય** પોતાની વૃદ્ધવસ્થાને લીધે
 પોતાના શિષ્ય **ભુકકુન્ડને** એ કામ સોંપ્યું. આ વખતે કામલતા
 તથા **ભુકકુન્ડ** સમાન વયનાં હતાં. તેથી ગુરુ **ભાસ્કરાચાર્યે** કા-
 મલતાને કહ્યું કે હું જે અધ્યયન નિત્ય કરાવી જાઉં, તેનું અનુ-
 ચિંતન આ કવિરાજ કરાવશે. અથવા નવો પાઠ પણ તેઓ આપશે
 તે તમારે પડદા માંડિ જેસી સિખવો. અને પડદાં માંડિથી તેનું
 મુખ જોવું તહિ કાગળ કે તે જન્મથીજ આંખે અંધ છે અને જ-
 રાપણ દેખતો નથી વળી તેના શરીરમાં પિત્તનો મહારોગ હોવાથી
 તેનું આખું શરીર ખવાઈ ગયું છે. પણ પૂર્વપુણ્યતથા વિદ્યા એમ
 પૂર્વના મહાન જાગ્યથી આ જગતમાં ઉત્તમ સદ્વિદ્યાથી તે મહા
 પંડિત ગણાય છે. પણ એવા દુર્ભાગ્યવાળા પુરુષનું ઘણીવાર મુખ
 જોનારી કન્યાને આગળ જતાં વિધવાપણ આવે છે. માટે એવા
 નરનું મુખ કદીપણ નહિ જોવાનો પ્રયત્ન કરતાં રહેવું. એવી શ્રાંતિ
 રાજકન્યાને પણ ઠસાવી દીધી. ગુરુની આજ્ઞાથી કામળા મનની 'કા-
 મલતાએ' નુતન ગુરુ પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવો શરૂ કર્યો. પાઠ આપી
 રહ્યા બાદ રાજકન્યા પડદામાં ઘેંચ વિચારવા લાગી. તે વખત અ-
 ગાધ બુદ્ધિવાળા કવિરાજ પ્રપંચ રહિત ચંદ્ર જેવા હતા. આકાશમાં
 સુંદર ચંદ્રની ચાંદની ખીલી રહી હતી. ઉજવળ તારાઓની જરપૂર
 શોભા ચળકી રહી હતી. અને મંદ મંદ સુગંધી શીતળ પવન
 એમેર ફેલાઈ રહ્યો હતો. એટલામાં કવિરાજે ઉચી નજરથી જોતા
 એક વિચિત્ર અને નવીન શ્લોક જોડી કાઢ્યો આ શ્લોક આકાશમાં
 ચળકી રહેલા સુંદર તારાઓના વર્ણનનો હતો. આ શ્લોક સાંભળી
 રાજકન્યા પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે હાલ જે તરફ
 ચંદ્ર દેખાય છે, તે તરફ ઉચી નજરથી જોઈને કવિરાજે આકાશ
 નું સર્વ વર્ણન કેમ કર્યું હશે! એ તો જન્મથીજ અંધ છે. પણ તેને

એક વખત જ્યા હોય તો મનમાં પછી ખાતરી થાય. આ વર્ણન સાંભળી ગુરૂ મહારાજના વચન ઉપર મને મોટો વહેમ આવે છે, પરંતુ ગુરૂજી કાંઈ ખોટું કહે તેવા નથી. અને અમત્ય બોલ્યા હોય તો તેમાં તેને શો ફાયદો ? તેમ કવિરાજે ખરાખર દૃષ્ટિથી આકાશ તરફ જોઈ આ વર્ણન કરેલ છે માટે તેને એક વખત જોવા તો ખરા એમ વિચાર કરી પોતા પાસે ચાકું હતું તે લઈ પડદામાં એક ઝીણું કાણું પાડ્યું તેમાંથી ખરાખર નજર પડી નહિ તેથી મોટી ઘાટ પાડી કવિરાજને નિરખવા લાગી. કામલતા કવિરાજને જોતાં જ મોહી પડી. એટલુંજ નહિ પરંતુ અધીરી બની વિચાર કરવા લાગી કે મારા હૃદયમાં વસી રહેલા કવિરાજને જ વરતું આવે વિચાર કરી પોતાના કોમળ કર કમળથી એક વિચિત્ર અને સુંદર પત્રિકા લખી કવિરાજ ન જોને તેની પોથીમાં બાંધી દીધી બીજે દિવસે કવિરાજ જ્યાં પોથી છોડે છે ત્યાં ઉપરજ એક પત્રિકા નજરે પડી. આ જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ કોણે લખી હશે ? કામલતા નિચું જોઈ એક ચિત્તથી ગ્રંથ વિચારવા લાગી આ પત્રિકા વાંચતાં તેનો મતલબ આ હતો કે “ સકળ ગુણગુણાલંકૃત, પવિત્ર યશઃવાણ, વિદ્યાનિધી, અસાધારણ વિદ્યાઓથી અસંખ્ય પડીતોના મુકુટને નમાવનાર હૃદયહાર શિરઘ્ન કવિરાજ રાજશ્રી ભુકુન્ડના ચરણ કમલમાં ઘણી નમ્રતા પૂર્વક વિનમિ કંઈકું કે, આપની અસાધારણ વિદ્યા અને અનેક સદ્ગુણો જોઈ અને મને પણ તેજ મહાદાન આપી કૃતાર્થ કરી છે. તેથી માફ મન આપના ચરણવિંદમાં દઢ જડાએલું છે. માટે બીજા પુરૂષો અને બ્રાતા પિતા સમાન છે. એ વાતમાં સર્વ વ્યાપી ઇશ્વર સાક્ષી છે. ”

આ ચીડીમાં લખનારનું નામ ન હતું પણ અક્ષરથી કવિરાજે જાણ્યું કે આ પત્રિકા રાજકુંવરી કામલતાએ લખેલી હશે, એમાં સંદેહ નથી. આથી કવિરાજે રાજકુંવરીને તે પત્રિકા વાંચવા આપી પણ તે પોતાના વિચારમાં મગ્ન હતી તેથી તેણે નીચું જોઈ જાણ્યું. પણ કવિરાજ આગ્રહ કરી એનો ઉત્તર માગવા લાગ્યા ત્યારે તેણે પોતાના મનની સર્વ વાત કવિરાજને પિઠીત કરી. કવિરાજે તે ને ઘણી ઘણી શિખામણુ દીધી પરંતુ કામલતાએ એ શિખામણુ મની નહિ અને પોતે પ્રાણુ ત્યાગ કરવા તત્પર થઈ તેટલુંજ નહિ

પણ કવિરાજને કલંકિત કરવા જાસ્સે આખો. અ. થી પ્રેમવશ થઇ પડેલા કવિરાજે કામલતાનું સંદેશની સમક્ષ ગાંધર્વકથાથી પાણી પ્રદણ કર્યું. દિવસે દિવસે ભુકકુન્ડની પ્રીતિ કામલતા પર અને કામલતાની પ્રીતિ ભુકકુન્ડ ઉપર વધતી ગઇ. હમેશના નિયમ મુજબ કવિરાજ કામલતા પાસે આવવા લાગ્યા અને સુખ વૈભવો ને અનુભવવા લાગ્યા. કેટલાએક કાળ પછી આ વાતની ખબર રાજા હંસધ્વજને પડતાં કવિરાજને કેદ કરાવી શળી દેવાનો હુકમ કર્યો તેથી તેને શળી ઉપર લઇ ગયા.

કવિરાજ ખબર કામલતાને પડતાં તે એકદમ અત્યંત સંતાપ યુક્ત થઇ જાણે ઝેરના સરોવરમાં ડુબી ગઇ હોય તેમ મૂર્છિત થઇ તે ધરણીપર ઢળી પડી. તેને તરંગાવળી વગેરે સળી જનોએ બહુ શીતળ ઉપચારો કરવાથી ઘણીવારે શુદ્ધિ આવી. એટલે તરત હંડા નિષાસ નાળી તે બોલી કે “અરેરે ! મારા જેવી કોઇજ નહિ હોય હવે મારાં નશીબ ઝુટી ગયાં રે પ્રભુ ! !” પતિનું મરણ થશે એમ જાણી અતિ શેકથી તેનાં ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુના પ્રવાહ ચાલવા લાગ્યા, પૃથ્વીપર પડી જવાથી કેશ વિગરાઇ ગયાં તથા સુંદર અને કસુંબી રંગેલ સાડી શિરપરથી ઉતરી ગઇ. તેમજ કંઠમાં પહેરેલો મુક્તાહાર તુટી જમીનપર વીખરાઇ ગયો, કામળ કમળ સરળા હાથ જમીનપર વસવાળી લાલ અને ધુળ ધુળ થઇ રહ્યા, તથા મુખમાંથી હંડા અને ગંભીર નિસાસા નિકળવા લાગ્યા. તે વખતે તે મનમાં નિચાર કરવા લાગી કે મારા પ્યારા પતિનો નાશ કરવા સાડ સિપાઇઓ તેને શળી પર લઇ ગયા છે. માટે તેના શરીરનો બેશક તે નીચ સિપાઇઓ ઘાત કરશે એમ ધારતી પ્રી મુર્છા ખાઇ ધરણીપર ઢળી પડી.

કવિરાજને સિપાઇઓ શળી પાસે લઇ આગ્યા. સૂર્યના કિરણ સરખો ચળકતો શળીનો સૂરો જોઇ ભુકકુન્ડ સિપાઇઓને કહેવા લાગ્યો કે—રાજાના હુકમને તાળે થઇ ગને ખુશીથી શળીએ ચડાવેો પરંતુ બે ઘડી મને સ્ત્રીના આકર્ષણમાં સપડયેલાઓનું વર્ણન કરવા દો આથી રાજાના સિપાઇઓએ તેને રજા આપી તેથી તે પોતાની પ્રિયા કામલતાના રાડપનું વર્ણન કરી અશ્રુપત કરવા લાગ્યો અ

ને હહેવા લાગ્યો કે—યશોદાનો કનૈયો પ્રેમનાજ ખેંચાણથી સા-
ડી ચુડી એળી પેહેરી ચંદ્રાવળી સખી બની રાધીકા પાસે ગયો.
હતો. સમઃ કૃપિના બ્રુગખ માંહેના મહાત્મા વિદ્યાભિત્રનું ત્રિત્ર
પ્રેમનાજ ખેંચાણથી આપણે મેનકાની ગોદમાં પાડેલું જોઈએ
છીએ. સ્ત્રી સંગથી મોત છે એમ શ્રાપ જાણતાં છતાં પાંડુરાજ
પ્રેમનાજ ખેંચાણથી રાણી માદ્રીનો સંગ કરી કાળને આધીન થ
યા હતા. યુર મત્સેન્દ્રનાથ જેવા સ્મર્ય યોગી પ્રેમનાજ પાશમાં
આવી જઈ કામરૂ દેશની કામનીઓ સાથે ફાદાઈ ગયાં હતા યયા-
તિ રાજાએ પ્રેમનાજ બંધનથી પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા પુત્રને આપી તે
ની જીવતી લઈ ભોગવિલાસ ભોગવ્યા હતા. ભરમાસુર પ્રેમનાજ
પડદામાં પૂરાઈ બળી મૂયો હતો. ચૌદ બ્રહ્માંડને ધુળવનાર રાવણે
મોહનાજ ખેંચાણથી સીતાજીનું હરણ કરી સોનાની લંકા તથા
પોતાનાં શીશ ધુળમાં રગદોળાવ્યાં હતાં. અને એજ દયાણુથી જાપર
દસ્ત દૈત્યોને હરાવનાર દેવતાઓના મહાન રાજા ઇંદ્ર ગૌતમ કૃપિ
ના શાપનો ભોક્તા થયો હતો. અને હું પણ આ સર્વ વૃતાંત જાણ
તાં છતાં પણ રાજકુંવરી કામલતાના પ્રેમ પાશમાં બંધાઈ પડ્યો
તેથીજ આ શ્રી સરખા સંકટને સહન કરવું પડે છે. હે બાઈઓ
કામલતાના વિરહ દુઃખનો વિનાશ કરવાને હવે તરતજ માઈ મર
ણ કરો. એમ હું નિવેદન કરું છું. સુખે રાજાના હુકમથી હવે મને
ઝટ શ્રીપર ચાલવો કારણ કે મારે જે બોલવાનું હતું તે બોલી
લીધું છે.

ખીજી તરફ કામલતા મૂર્છા ખાઈ જમીન પર પડી હતી. થો
ડીવારે શુદ્ધિમાં આવી દરણા ઉપજાવનાર ઉચ્ચે સ્વરે આંસુની ધારાં
સહિત વિલાપ કરવા લાગી.

લલિત છંદ .

કવિ સુકુન્દ તું ક્યાં અરે ગયો, રજાગતી મને મૂકી શું વલો;
કરમઃ કુટિયું પ્રાણુ જાપરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે
દુઃખ સમુદ્રમાં મૂકીને ગયો, દુખદિનો દઇ વેગલો થયો;
દરદ તાલ્લૂં ના ખમાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે.
અરર કય ઓ ! શી ગતિ થશે, પતિ વિ । હવે પ્રાણુતો નશે;

- શીકર ચિત્રમાં ના સમાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે. ૩
- હૃદય શરીને જીવ જાયછે, સુખ બધું હવે સ્વપ્ન થાયછે;
- ધીરજ છાતીમાં તારખાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે. ૪
- પતિ વિનાનીં થૈ કાન્યની કળા, પુષ્પ જનોનીતો બાંગરો સદા;
- વિરહ તે તણો કેમ થાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે. ૫
- હજડ રે થશે શાસ્ત્રની ક્રિયા, સુખ હરી કરી સ્વામીરે ગયા,
- આખુટ પાપરેના કપાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે. ૬
- કવિજનો તણો સૂર્ય અસ્તધ્યો, રસ વિનોદનો સારરે મયો.
- અધિક દિવમાં ખેદ થાયરે, સુખ સદા ગયું હાયહાયરે. ૭
- સખદ શાસ્ત્રતો શુષ્કરે થયું, પરમ પ્રીતિનું પાત્રતો ગયું,
- પિયરમાં હવેના વસાયરે, સુખ સદા ગયું હાયહાયરે. ૮
- ક્યમ કર હવે કોણને કહું, દુખ અતિ ઘણું કેમરે સહું;
- જન વગોવશે મુજને અરે, સુખ સદા ગયું હાયહાયરે. ૯
- પતિ વિનાની હું સુખ શું લઉં. સ્વરગથી વળી જરતો થઉં;
- સતી થવું મને યોગ્યછે હવે, નકર પ્રાણીઆ શોચવું હવે. ૧૦

આવે! અતિ દુઃખ દાયક દેખાવ જોઈ ત્યાં બેળાં થએલા-
એનું અંતઃકરણ જળીને ભસ્મ થઈ જતું હતું. કામલતા આંખોમાંથી
આંસુ ઢાળતી ધણી ઉદાસ થઈ નિશ્વાસ નાખતી ધૈર્ય છોડી હેબકી
હેબકીને રડતાં રડતાં અરે પ્રભુ! મારી શી વસ્તે થશે હર હર!!
આમ જોલતી પોતાની દારીને કહેવા લાગી કે—મારે ગાટે સતી
થવાની સધળી વસ્તુઓ તૈયાર કર હવે હું આ પૃથ્વીપર પતિ વિના
ની કદિપણ જીવવાની નથી એમ કહી મનને સ્થિર રાખી તે સર્વ
જંગાર સજવા લાગી ગળામાં મુક્તાના અમૂલ્ય હારો પહેર્યા અને
આખું શરીર રત્નોના આભૂષણથી સુશોભિત કર્યું કપાળમાં રક્ત
વર્ણ કંકુની પીળ કરી તથા શરીર પર ધોળાં રેશમનાં વસ્ત્રો ખાસ
કર્ચા. મસ્તકના કેશ છુટા મેલ્યા અને જયરણછોડ જયરણછોડ
એવા શબ્દોના ગંભીર ઉચ્ચાર કરતી રાજકુંવરી કામલતા સતી
થવાને તૈયાર થઈ.

કામલતાના સતી થવાના ખબર ગુર ભાસ્કરઆર્યને પહોંચી

તેણે રાજાને કહ્યું કે આપના રાજ્યમાં જન હતા ઘણા છે એટલું

જે નહીં મરતું પુત્રી હત્યા પણ થાય છે. રાજકુંવરી કામલતા પોતાના ખંડા ભાવથી કવિરાજ, ભુકકુંડને વરી ચૂકી છે તે વ્યાજ સતી થવા રાજમંદિર બહાર જવા તૈયાર થયેલી છે. માટે આપ ભુકકુંડને શળીએથી મડનો અટકાવી કામલતાને માટે સ્વયંવર કરી સર્વ વિધામાં કુશળ હોય તેને કામલતા વરમાળ આરોપે. એ મ પ્રસિદ્ધ કરો. આ વિચાર રાજને પણ જરા ઠીક જણાયો. તેથી તેણે તેમ કરવા હા પાડી અને એક ગાયુસને મોકલી શળીપર મચેલા ભુકકુંડને પાછો ખેંચાવી લીધો.

કામલતા સતી થવાને તૈયાર થઈ રાજમંદિરની સીડી ઉપર થી હેડી ઉતરતી હતી તેટલામાં તેની સખી તરંગાવળી હર્ષભેર કામલતાને કહેવા લાગી કે બાઈ ! બાઈ ! કવિરાજ તો મહારા હંસધ્વજરાયની પાસે ગુરૂ ભાસ્કરાચાર્ય સહિત બેઠા છે આથી કામલતાના સર્વ અગો સતેજ થયાં અને તે બોલી ઉઠી કે—હે તરંગાવળી ! તું ખરું કહે છે ? તરંગાવળીએ કહ્યું હા બહેન ! હું ખરેખર કહું છું કે કવિરાજ રાજજીની હજીરમાં ગુરૂ ભાસ્કરાચાર્ય સહિત બેઠા હતા આથી તે પાછી મંદિરમાં ગઈ.

કવિરાજ ભુકકુંડે રાજ તથા પોતાના ગુરૂ પાસે લાજ્જત મુખે આવી ગુરૂને નમન કરી રાજજીની તથા ગુરૂ ભાસ્કરાચાર્યની પાસે ક્ષમા માગી. આથી ગુરૂજીએ તેને તેના વિવાના ગુણથી પ્રસન્ન થઈ તેને તેનાં કરેલા કર્મને માટે ક્ષમા આપી. હંસધ્વજે સ્વયંવરને માટે સાઈ મુહુર્ત જોવાની સ્વયંવરનો દિવસ મુકરર કર્યો. દેશોદેશના રાજાઓ તથા વિદ્વાનોને આમંત્રણ પત્રિકાઓ મોકલી સર્વને સ્વયંવર પ્રસંગે તેડાવ્યા સ્વયંવરને દિવસે સરને તેઓની યોગ્યતા મુજબ આસનો આપી બેસાડ્યા. આમાં ગુરૂજી ભાસ્કરાચાર્યને પ્રતિનિધી કાગ સોપવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે કવિરાજ ભુકકુંડ પણ હાજર હતા સર્વ સમાસદો આવી ગયા પછી કામલતા પોતાની સખીઓ સાથે પોતાના કુમળા કરમાં વરમાળ બેસી રહી સ્વયંવર મંડપમાં આવી તેની સખીઓ સર્વ રાજાઓની ઓળખાણ આપતી હતી અને કામલતા જુદા જુદા વિષયોની પરિક્ષા લેતી ભુકકુંડ બેઠો હતો તે જગાએ આવી પહોંચી કવિરાજ ભુકકુંડને કેટલીએક વિવાના પ્રશ્નો કરી તેવી વિધા સર્વ કરતાં સર

સ છે. એવી ખાતરી મંડપમાં બેઠેલા રાજા રાણાઓ તથા વિદ્વાનોને કરાવી તેને વરમાળ પહેરાવી. આ વખતે સર્વ મનુષ્યો બોલી ઉઠ્યા કે—ધન્ય છે કવિરાજ ભુકકુંડને ! ! ! અને ધન્ય છે તેની વિદ્યાને ! ! ! આ પ્રમાણે સ્વયંવર મંડપમાં વિજય મેળવી કામલતા સાથે પદ્મણુ ગ્રહણ કરી પોતાનો બાળનો કાળ કામલતા સાથે વિદ્યા વિનોદમાં કવિ ભુકકુંડ સુખેથી આનંદને અનુભવવા લાગ્યા.

પ્રિય ત્રાંચકે ! આપણે કામલતા વિષે સઘળી વાત વાંચી ગયા પરંતુ ભુકકુંડ કોણ એ આપના જાણવામાં હજી સુધી આ બધું નથી એની બાલ્યાવસ્થાની સ્થિતિ વિષેની હકીકત સાંભળતાં આપણા મનમાં સહજ એમ આવશે કે એ માણસ શું એટલે દૂર જશે ચડ્યો ? પરંતુ તે વાતની અત્રે જરૂર નહિ હોવાથી જણાવી નથી. પરંતુ તે વિષે જાણવા વિચાર હોય તો “સદ્વિદ્યાનાં ફળ” એ નામનું પુસ્તક વાંચી તમારા સંશયને દૂર કરો.

સુભદ્રા.

જેણે ચાળણીથી કુવાની અંદરનું પાણી કહાડી ચંપા નગરી ના ત્રણ દરવાજા ઉઘાડ્યા તે સુભદ્રાનું ચરિત્ર કોના ચિત્તને ન હરે ?

વસંતપુરમાં જિનદાસ નામે શ્રાવક રહેતો હતો. જૂને પોતાની જિનમતી નામની સુશીલ સ્ત્રીથી સુભદ્રા નામે પુત્રી ઉત્પન્ન થઇ તેને બાળપણથીજ જૈન ધર્મ ઉપર ઘણીજ શ્રદ્ધા હતી. તે લાંબક ઉમરની થતાં બુદ્ધદાસ નામના બૌદ્ધ ધર્મી વાણીયાએ તેનું માથું કપ્યું. તે અન્ય ધર્મી હોવાથી જિનદાસે તે માથું કપ્પડ નહિ કરતાં બુદ્ધદાસ કન્યાની લાલચે શ્રાવક થયો અને સુભદ્રાને પરણ્યો કેટલાક દિવસ પછી તે પોતાના સસરાની રજા લઇ સુભદ્રાની સાથે પોતાની ચંપાનગરીમાં જઈ પહોંચ્યો ત્યાં પોતાનાં માતા પિતા વગેરે કુટુંબી જનો બૌદ્ધ ધર્મી હોવાને લીધે તેઓને આ સ્ત્રી સાથે બરાબર નહિ બને એમ ધારી તેણે સુભદ્રાને જૂદા ઘરમાં રાખી.

સુભદ્રાને ઘેર જૈનના માથુઓ વોરવાને આવવા લાગ્યા ત્યારે તેની સાસુ અને નણંદે પર ધર્મના મતસરથી બુદ્ધદાસને કહ્યું

કે આ તારી વહુ સાધુઓ સાથે ખોટી રીતે પ્રસંગ રાખે છે. તે સાંભળી યુદ્ધદાસ ખેલ્યો કે અરે એ શું બોલો છો ? એ સ્ત્રી તો કુલીન અને મહા સતી છે એમ મારી ખાત્રી હોવાને લીધે હું તમારે કશું નહિ માનું યુદ્ધદાસનાં વચન સાંભળી તેની મા અને બેન ગમે તેવી ખોટી રીતે તેની ખાતરી કરી આપવા માટે ઉપાયો શોધવા લાગી.

એક દિવસ મુલદ્રાને ઘેર એક સાધુ વોરવા આવ્યા જેના નેત્રની અંદર ઉગ્ર પવનને લીધે તણખલું પડ્યું. પરંતુ સાધુ તે ધર્મની રીત પ્રમાણે ચરીરના સરકારથી વિમુખ હતા તેથી તેણે પોતાની આંખમાંથી તણખલું કઢાડ્યું નહિ ત્યારે બિક્ષા આપતી મુલદ્રાએ તેની આંખની પીડા જોઈને પોતાની જામનાં ટેરવાથી પેલું તણખલું ઉપાડી લીધું તે વખત બન્નેનું કપાળે કપાળ અડી જવાથી મુલદ્રાના કુંકુત ચાંડલા (ચાંદો) ની સાધુના કપાળમાં છાપ પડી. સાધુ તો બિક્ષા વોરી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

આ રીતે મુલદ્રાના પ્રમાદનો લાભ લઈ તેની સાસુએ પોતાના પુત્ર યુદ્ધદાસને તે પ્રત્યક્ષ બતાવી કહ્યું કે જો આ તારી વહુનું મહા સતીપણું અને કુલીનપણું (?) યુદ્ધદાસને માના વચનપર વિશ્વાસ આવી ગયો, અને પેલી ભલી જાગિની ઉપરથી સઘળો લાભ ઉતરી ગયો.

આ પ્રપંચની મુલદ્રાને ખબર પડતાં અને પતિને પ્રેમ વગરનો જોતાં તેણે વિચાર્યું કે મારા પર આવેલું આ ખોટું કલંક પ્રાણ જતાં સુધી પણ મારે દૂર કરવું જોઈએ એમ ધારી તેણે રાત્રિને સમયે દેવીનું ક્ષમાન કર્યું. ત્યારે દેવીએ આવીને કહ્યું કે દીકરી મુંઝા નહિ સવારે સર્વ સાઈ થઈ રહેશે. એમ કહી દેવી અદશ્ય થઈ ગયાં.

સવાર પડતાં એ અંપાનગરીના દરવાજા ઉઘડ્યા હતા. દરવાજાએ ધણી મહેનત કરી પણ તે સઘળી નિષ્ફળ થઈ. આ વાતની રાખને ખબર પડતાં તેણે પોતે તથા તેની સર્વ પ્રજાએ દેવતાઓની પ્રાર્થના કરી ત્યારે આકાશવાણી થઈ કે કોઈ મહા સતી કાચા મુતરના તાંતણાથી ચાળણીને બાંધી તે વતી કુવાની અંદરથી પાણી કઢાડે અને તે પાણીની ત્રણ અંજલિઓ દરવાજાને ખાંટે તો દરવાજો ઉઘડે "

આ આકાશ વાણીની વાત આખી નગરીમાં ફેલાઈ ગઈ. કેટલીએક સ્ત્રીઓ કુવાને કાંડે આવી આવીને ચાળણીને સુતરના તાંત-ણાથી ખાંધી કુવામાં નાખવા લાગી. પરંતુ જેવી પાણી ભરવા જાય તેવી પેલી ચાળણી તૂટી પડે અને તેઓ દિલગીર થઈ પોત પોતાને ઘેર જાય એમ જનવા લાગ્યું તેટલામાં સુભદ્રા ત્યાં આવી “ જો હું ખરેખરી સતી હોઉં તો આ ચાળણીથી કુવાનું પાણી નીકળજે ” એમ કહી તેણે સુતરના તાંતણાથી ખાંધેલી ચાળણી વતી કુવાનું પાણી કહાડ્યું અને તેની અંજલિએ ભરી દક્ષીણ, પશ્ચિમ તથા ઉત્તર તરફના દરવાજાને છાંટી કે તરતજ તે દરવાજાનાં દાર ખુલ્યાં થયાં. ત્યાર પછી તેણે કહ્યું કે હવે બીજી કોઈ સ્ત્રી સતી પણાનો ગર્વ રાખતી હોય તો તેણે આ પૂર્વ દિશાનો દરવાજો ઉઘાડવો જોઈએ. એમ કહી તે પોતાને ઘેર ગઈ. પાછળથી કોઈ સ્ત્રી તે દરવાજો ઉઘાડવા સમર્થ થઈ નહિ.

વહુના સતીપણાનો આવો પ્રભાવ જોઈ સાસુ અને નણંદ પણે જોઈ દુર્જનોનાં મુખ કાળાં થયાં તથા તેના પતિનું મુખ ઉજવળ થયું. છેવટમાં રાજાએ તે સતીને પહેરામણી પહેરાવી ગાજતે વાજ તે મોટી ધામધુમથી તેને ઘેર વિદાય કરી.

શ્રીદેવી.

આ સતી શ્રીપુર નગરના રાજા શ્રીધરની રાણી થાય એ વખતે શ્રીધર રાજા પોતાની પત્ની સહિત વનમાં મૃગયા કરવા ગયો હતો ત્યાંથી અકસ્માત કમળકેતુ નામના વિદ્યાધરે શ્રીદેવીનું હારણ કર્યું. અને તે ત્યાંથી તેને પોતાને સ્થાનકે લઈ ગયો. પછી તે પોતાને કપુર કરવા માટે તેણીની પાસે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે—પોતાને આવીન સ્ત્રી છતાં જે પુરુષ પરદારા સેવન કરે છે, તે જળથી ભરેલા પૂર્ણ તળાવને છોડી ઘડમાંથી જળ પીનારા કાક પક્ષી જેવો સમજવો. જે પુરુષ પરદારા સામું જોયું તેણે પોતાના આત્માને ધુળ મેળવ્યો. સગાં સ્નેહીઓને હાથ દીધેને પગસે પગસે માથા ઢાંકણું કર્યું સમજવું. શ્રીદેવી પોતાના કાન બંધ કરીને કહેવા લાગી કે—હે વિદ્યાધર ! એમ ન બોલ. કારણ કે પર સ્ત્રીના ગમનથી તો નરકના ભોગી થવું પડે છે વળી શીજ છે તે સ્વર્ગનાં સુખનું સાધન છે. કહ્યું છે કે—જે પુરુષ અજ્ઞાનચરિત પામે છે તે

પુરુષને વિમાનવાસી દેવતાઓ, જ્યોતિષી દેવતાઓ, ભુવનપતિ દેવતાઓ. દેવતાઓના ગવૈયા ગાંધર્વ દેવતાઓ, વૃક્ષગાં વસનારા યક્ષો, માંસ ખાવામાં તત્પર એવા રાક્ષસો અને વ્યંતર જાતિના કિન્નર દેવતાઓ એ સર્વે નમસ્કાર કરે છે. ઇત્યાદી વચ્ચેનાથી પ્રભોધ પમાડેલા વિદ્યાધરે પશ્ચાત્તાપ કરી સતી શ્રીદેવીને શ્રીપુર નગર પ્રત્યે મૂકી.

એક વખતે શ્રીદેવીને કોઈએક દેવતાએ આવીને કહ્યું કે—
હું તારો અર્ધીછું. ગાટે મારી સાથે ચાલ કે જેથી કરીને તારું કુશળ થાય. આ સાંભળી શ્રીદેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે “તું દેવ છે” અને હું માણસ છું તો આપણો યોગ શી રીતે થાય ? વળી હું પ્રાણુનો નાશ થાય તો પણ મારા પતિ શિવાય અન્ય પુરુષને ઇચ્છતી નહીં. શ્રીદેવીનાં આવા વચ્ચેનાં સાંભળી તે દેવતાએ કહ્યું કે—
શ્રીદેવી ? તું મહા સતી છે. તને જેટલા ધન્યવાદ આપીએ તેટલા થોડાજ છે. એન કહી તે પોતાના સ્થાનક પ્રત્યે વિદાય થયો. ધન્ય છે પોતાના શીખને સાચવનાર શ્રીદેવી શ્રી (લક્ષ્મી) દેવી માતા) જેથી ગાતાને ! ! !
જેન કથા સંમત્ય

જયેષ્ઠા.

આ સતી કુંડામના રાજા સિદ્ધાર્થના પુત્ર નંદિવર્દનની પત્ની હતી. તેનો પિતા ચેટક રાજા પિશાળા નગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો. તેની પત્નીને પેટે જયેષ્ઠા નામની પુત્રી પ્રસવી તે રૂપ અને કાવણ્યથી યુક્ત હતી. જેષ્ઠા લગ્ન લાયક હોમરની થતાં ચેટક રાજાએ પોતાની મંત્રીને પૂછ્યું કે આ પુત્રીનું દાન આપણે કોને આપીશું ? આ સાંભળી મંત્રીએ ઉત્તર આપ્યો કે કુંડામના રાજા સિદ્ધાર્થનો પુત્ર નંદિવર્દન છે તે આપણી કન્યાને યોગ્ય વર છે મંત્રીનું વચન સાંભળીને ચેટક રાજાએ દૂત મોકલી સિદ્ધાર્થને કહે વરાવ્યું કે મારે એક કન્યા છે તેનાં આપના પુત્રની સાથે લગ્ન કરીએ. આથી સિદ્ધાર્થ રાજાએ હા કહી તેથી નંદિવર્દનને જયેષ્ઠાનું પાણિ મહણ કરાવ્યું.

એક વખતે જયેષ્ઠા શ્રી વર્ધમાન રવામી પાસે ધર્મચર્યા સાંભળવા મઠ હતી ત્યાં ભગવતે ઉપદેશ આપ્યો કે “ધર્મ થકી સ-

કુળને વિષે જન્મ શરીરે પદુતા, સૌભાગ્ય, દીર્ઘ, અમૃત, જાગ, નિર્મળ યશ, વિદ્યા અને ધનની સંપત્તિ મળે છે વળી અગિયાર કરેલો ધર્મ મહા અરણ્ય થકી અને મહા બચ થકી નિરંતર રક્ષણ કરી અંતે સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપે છે. ઇત્યાદી ધર્મો પ્રદેશ સાંભળી જયેષ્ઠાએ ભક્તિથી એ ધર્મને અહણ કર્યો. એક વખત દેવતાની સભામાં એકેલા શકેંદ્રે કહ્યું કે કે “જયેષ્ઠાને દેવતાઓ ચળવે તો પણ તે પોતાના શીળવતથી ચળે તેવી નથી. શકેંદ્રનું અમુક કહેવું સાંભળીને કાઠ એક દેવ તેને ચળિત કરવાને જયેષ્ઠા પાસે આવ્યો ને તેનું હરણ કરીને તેને વનમાં લઇ જઇ મૂકી. ત્યાં તે પોતાના ધર્મથી લેશ પણ ડગી નહિ. પેલા દેવતાએ ત્યાં ઘણાક લાથીઓ, ઘોડાઓ અને પાયદળ આદિની મહાસેના દેખાડીને જયેષ્ઠાને કહ્યું કે-તું અહિં એકલી છે મારી આવી સંપત્તિ જોઇને તું મારી પત્ની થા તેથી તને બહુજ સુખ થશે. પણ જયેષ્ઠાએ તો કન બંધ કરીને કહ્યું - આકાશમાંથી દેવકુમાર આવે તોપણ હું મારા અહણ કરેલો પતિ છોડીને અન્ય પુરુષની સાથે રહેવાની નથી ને દેવતાએ કહ્યું તું અહિં એકલી છે માટે જો હું તને બળાત્કારથી અગિકાર કરીશ તો તપછી તું શું કરીશ ? જયેષ્ઠાએ જવાબ આપ્યો કે જો તું મને વધારે કહીશ તો તને આત્મ હાનિ આપીશ. આવી રીતે જયેષ્ઠા ચળી નહિ તે જોઇને દેવ પ્રત્યક્ષ થયો. અને કહેવા લાગ્યો કે હે પુણ્યવતી ! તને ધન્ય છે, તું નિશ્ચે સતી છે. એમ તેણીની સ્તુતિ કરીને જો કુંડળ આપી જયેષ્ઠાને ઘેર મોકલી અને ત્યાં પોતે પણ આવ્યો અને જયેષ્ઠાના પતિને કહેવા લાગ્યો કે-મારી પત્ની મહા સતી છે. મેં એને શીળવતથી ચળિત કરવાને બહુ પ્રયત્ન કર્યા છતાં પણ એ ચળાયમાન થઇ નહિ. એમ કહી એ દેવ સ્વર્ગ પ્રત્યે સિધાવ્યો. આથી જયેષ્ઠાને ધન્યવાદ થયે છે !!!

જેન કથા કોપ.

મુજયેષ્ઠા.

આ સાધ્વી બાઇ વિશાળ નગરીના રાજા એટકની પુત્રી થાય અને જયેષ્ઠા અને ચિદલાણાની બહેન થાય. ચિદલાણાને તથા મુજયેષ્ઠાને પરસ્પર એટલી તો પ્રીતિ બંધાણી હતી કે કોઇ કોઇના વિયોગને સહન કરી શકતું નહિ. ચિદલાણાને એણિકરાજા હરી

ગયો હતો. તેથી ચિહ્નજ્ઞાનો વિરહ થવાથી મુજ્યેષ્ઠાએ વૈરાગ્ય ધારણ કરી શ્રી ચંદનબાળા ગુરુણી સન્મુખ વ્રત ગ્રહણ કર્યાં અને તે અતિ તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. તે એક દિવસે ઉપાશ્રમની અગાશીમાં ગુમરીતે તડકેરહીને તપસ્યા કરતી જિતેશ્વરના શાસનની ઉન્નતિ વધારતી હતી. એવામાં એક પેઢાળ નામનો સિદ્ધ અને અવધ્ય વિદ્યાધર હતો. જે વિદ્યાના વ્યાસ પાત્રને વાંછતો હતો. સગરત સંવરમાં લીન અને નિઃશ્વાસ એવો તે બ્રહ્મજ્ઞાનનો જાણુ તેમજ સર્વ વિદ્યાઓનું પાત્ર હતો. એ પેઢાળ એક વખત આકાશ માર્ગે વિમાનમાં ગેસીને જતો હતો. તે વખતે તે મુજ્યેષ્ઠા સાધ્વીને તપશ્ચર્યા કરતી જોઈ તેને જોઈને મોહિત થયો. તેથી તેણે જામરતું રૂપ લઈને તપશ્ચર્યા કરતી મુજ્યેષ્ઠાના શરીરમાં પ્રવેશ કરી પોતાનું વીર્ય મૂક્યું. થોડા દિવસ પછી મુજ્યેષ્ઠાને ગર્ભ રહ્યા. નાનકડાં અને સ્ત્રીઓને ખગર પડતાં સઘળાંઓ તેણીને કહેવા લાગ્યાં કે—અરે પાપિણી ! તેં આવું અકાર્ય શા કર્યું ? તેણીએ ઉત્તર આપ્યો કે— મેં ક્યાંય મનવડે પણ શીળ ખસિત કર્યું નથી. તો શરીરથીતો કેમજ કર્યું હોય. તે ઉપરથી અન્ય સ્ત્રીઓએ ટાઇ જાનીને પૂછ્યું કે હે પ્રભુ ! મુજ્યેષ્ઠા સતી છે કે અસતી છે ? તેમણે જ્ઞાન દષ્ટિએ જોઈએ. ઉત્તર આપ્યો કે આ સાધ્વી સર્વ સતીઓને વિષે મુખ્ય છે. કોઈ વિદ્યાધરે તેના શરીરમાં પોતાનું વીર્ય ગુસ્ત રીતે મૂક્યું છે તે વિષે તેને પણ ખગર નથી. ના માસ પૂ. થયે તેને પુત્ર પ્રસન્ન્યો. તે એક શ્રાવકને ત્યાં જીજીરી મોટી ઉન્મરનો થયો. અને તેનું નામ સત્યકી એવું પાડ્યું. સત્યકી વિદ્યાઓથી વિભૂષિત થયો. અને કળાઓમાં કુશળ થયો. પછી તેણે પોતાની બ્રહ્મનિષ્ઠ માતાને કલંકિત કરનાર એ વિદ્યાધર જાણીને હણ્યો. ધન્ય છે આવા માંતૃમક્ત પુત્રને જન્મ આપનાર મુજ્યેષ્ઠાને ! ! ! કે જેણે પોતાની માતાને કલંકિત કરનાર વિદ્યાધરનો નાશ કર્યો.

જેન કથા કોણ.

ચિહ્નજ્ઞા.

સતી ચિહ્નજ્ઞા વિષે એમ કથા છે કે તેની બહેન મુજ્યેષ્ઠાની મનોહર છત્રી જોતાંજ શ્રેણિક રાજા તેને પરણવાની ઇચ્છા વાળો થયો. આથી તેણે મુજ્યેષ્ઠાના પિતા ખાસે એક દૃત મોકલ્યો એ મુજ્યેષ્ઠાને માટે પ્રાર્થના કરી પણ એટલે જાનએ તે બા-

બતના કહી; તેથી તે ખિન્ન થયો. અને પોતાની સુંદર પ્રતિમા આજખાતે પોતે વણિકનો વેપ લઈ વિજાણા નગરીના અંતઃપુર પાસે સરૈયાની દુકાનમાંથી ત્યાં ચેટકરાજના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને વધારે વધારે વસ્તુઓ આપવા લાગ્યો. એક વખતે સુજ્યેષ્ઠાની સખીએ ક્ષેણિકની પ્રતિમા બેઠને તેને પૂછ્યું કે આ પ્રતિમા આજખેત્રો પુરૂષ કે સ્ત્રી છે તેથી તે દુકાનદારે તેની આજખાતે આ પી તેથી તે દારીએ એ વાત સુજ્યેષ્ઠાને કહી. તેથી તેણે કહેવ-રાખ્યું કે મારી સાથે પાણિયદણ કર આપી એક ભોયરું કરાવી કરેલાં સંકેત પ્રમાણે શ્રેણિક અંતઃપુરમાં આવ્યો અને સુજ્યેષ્ઠાને મળ્યો. હવે સુજ્યેષ્ઠાને ચળચિત્તવાળી બણી તેની નાની બહેન ચિદ્વિજ્ઞા તેને પૂછવા લાગી કે—બહેન ! તું ક્યાં જાય છે ? સુજ્યેષ્ઠાએ ઉત્તર આપ્યો કે હું ક્યાં જતી નથી. ચિદ્વિજ્ઞાએ કહ્યું કે બહેન ! સત્ય કહે ! કારણ કે તે આજ સુધી મારાથી કાંઈ છાતું રાખ્યું નથી, તો હવે શા માટે રાખે છે ? પછી સુજ્યેષ્ઠાએ પોતાની જવાની વાત તેણીને કહી. તે ઉપરથી ચિદ્વિજ્ઞાએ કહ્યું—હું તારા વિના કશું માત્ર પણ રહી શકીશ નહિ. પછી તે બન્ને બેઠને ગુપ્ત રીતે અંતઃપુરમાં કરેલાં ભોંયરાની પાસે આવી. ત્યાં શ્રેણિક તે બન્નેને રથમાં બેસાડી. એવામાં સુજ્યેષ્ઠા પોતાની આભૂષણોનો કરંડિઓ ભૂલી જવાથી તે લેવાને ગઈ. અહિં શ્રેણિક ચિદ્વિજ્ઞાને સુજ્યેષ્ઠા સમજીને રથમાં બેસાડી તૈયાર થઈ રહ્યો. એટલામાં તેના મંત્રીઓએ તેને કહ્યું કે અહિં વૈરીના રથાનકમાં વધારે વાર વસતું યોગ્ય નથી. પછી શ્રેણિક રથને પાછો વાળી કુત ચિદ્વિજ્ઞાને લઈ ભોંયરાં વાટે આગળ ચાલ્યો. અહિં સુજ્યેષ્ઠા પોતાનો કરંડિઓ લઈ પાછી આવી. પરંતુ શ્રેણિકને દોઝ નહિ. તેથી તે પોતાની બહેનના વિયોગથી આકુળ બચાકુળ થઈ ગઈ સ્વરથી ચિદ્વિજ્ઞાને બોલાવતી પોકાર કરવા લાગી કે હે બહેન ! હું હણાઈ છું હણાઈ છું સુજ્યેષ્ઠાનું આવું ર-દન સાંભળી ચેટકરાજએ પોતાના એક સેવકને વૈરીની પાકળ તે ભોંયરામાં મોકલ્યો. તે સેવકે ભોંયરામાં જ પુરૂષ કર્યું તેમાં તેના સન્ન જા લશ્કરને હણ્યું તેટલામાં તો શ્રેણિક રાજ બહાર નીકળી ગયો તેથી તે પાછો આવ્યો.

હવે અહિં શ્રેષ્ઠિકે બ્રાંતિથી ચિદલાણાને સુઝયેટા સુઝયે
પડા એમ કહ્યું. ત્યારે ચિદલાણા બોલી કે તે સુઝયેટા ગાત્રી નથી,
પણ તેણીની બહેન હું ચિદલાણા છું. ચિદલાણા બહેનના વિયોગી દુઃખી
થઈ અને શ્રેષ્ઠિકે રાજા પણ ખેદ યુક્ત થયો. પછી શ્રેષ્ઠિકે તેનું
પાણિ ગ્રહણ કર્યું ત્યાર પછી એક વખત તેણે રાણીને માટે એક
એક સ્તંભનું ગૃહ કરાવ્યું. તથા સર્વ ઋતુનાં ફળ આપનારો એક
બગીચો કરાવ્યો. એટલે ત્યાં રહીને સતી એકાગ્ર ચિત્તે ધર્મનું આ
રાધન કરવા લાગી. અનુક્રમે એ ચિદલાણા શીળવ્રતને વિષે એવી
દૃઢ થઈ કે તેની કીર્તિ દેશોદેશમાં પ્રસરી રહી.

એક વખતે મધ્ય રાત્રિએ ટાઢને સમયે ઉંઘમાં ચિદલાણા
બોલી કે—તેને કેમ હશે ? એ સાંભળી શ્રેષ્ઠિકે રોપમય થઈને
પ્રભાતે ઉઠીને સમવસરણને વિષે જઈ શ્રી વીર બગવાનને પૂછ્યું
કે—આ મારી પત્ની ચિદલાણા સતી છે કે અસતી ? પ્રભુએ ઉત્તર
આપ્યો કે તારી સર્વ સ્ત્રીઓ સતી છે. તમોએ ગઈ કાલે કાપે-
ત્સર્ગે રહેલા સાધુને પાંખા હતા. તેમની પાસે ઉતરીય વસ્ત્ર પણ
નહોતું તે સ્મરણમાં આગવાધી તહારી સ્ત્રીએ એમ કહ્યું કે આવી
ટાઢ પડે છે તો એ મહાનુભાવ સાધુનું શું થતું હશે વાર ? એમ
તહારી સ્ત્રીને કૃપાળુપણે વિચાર થયો હતો એને કંઈ મનોવિદાર
નથી. ત્યાર પછી ચિદલાણા રાણી શ્રી વીરે પ્રરૂપેસો ધર્મ કરતી તેમ
નીજ પાસે દીક્ષા લઈ સર્વ કર્મક્ષય કરી શુદ્ધ શીળ પાળીને સુ-
ક્ષિતએ ગઈ.

જેન કથા સંપૂર્ણ.

સીતા.

લોજરાજનાં વિદ્વાન મંડળમાં આ સ્ત્રી ઉત્તમ ગણાતી હતી.
તેણે પોતાની વિદ્યાથી પંડિતો અને રાજાને ઘણીકવાર પ્રસન્ન કર્યા
હતા. જેવી તે ગુણગુણ ગણાતી હતી, એવીજ શીળવ્રત પાળવામાં ઉ-
ત્કૃષ્ટતા ધરાવતી હતી. તેનો સ્વામી મહિષાસુર પણ વિદ્વાન ચતુર
અને ચાત્રાક હતો. આ જોડાં વચ્ચે પરસ્પર એવીતો પ્રીતિ હતી કે
તેના પ્રેમનું બંધન અતૈકિકજન હતું. એ સતી કાવ્ય અલંકાર અને
ધરરાજ્યમાં ઘણી લાયક ગણાતી હતી. એક સમયે એક મહા ક-
વિએ લોજની સભામાં આવી કહ્યું કે જાવિત્વંનશૂળોત્યેવ કૃયણ
કીર્તિવર્જિતઃ ॥

કીર્તિ વગરનો લાંબી મનુષ્ય કવિતા સાંભળતોજ નથી. એ સાંભળી સીતા તે સભામાં બેઠી હતી તે બોલી કે-

હતા દૈવેનં કવયો વરાકાસ્તે ગજા અપિ ।

શોભા ન જાયતે ષાંમડલેન્દ્ર ગૃહાવિના ॥

એ બિચારા કવિઓ અને બિચારા હાથીઓને દૈવેજ ગારી મૂકેલા છે કે, જેઓને મહારાજના રાજ્યવિના શોભા મળતી નથી. એ સાંભળી રાજા અને સભાસભો સર્વે ધણા પ્રસન્ન થયા. વળી કોઈ એક વખતે ભોજ કવિ કાલીદાસમાં કાંઈ દોષ જોઈ મનમાં કિ-લેગ પામતો હતો. તે સમયે સીતા ભોજના મનનો ભાવ જાણી લખને બોલી કે-

દોષમપિ ગુણવતિ જને દૃષ્ટ્યા ગુણરાગિણો ન સ્થિયન્તે ।

મીત્યૈવ શશિનિ પતિન પश्यति लोकः कलकूर्मपि ॥

ગુણી મનુષ્યમાં દોષ દેખવામાં આવે, તોપણ ગુણ ઉપરજ પ્રેમ ધરાવનારા મનુષ્યો તેથી ખેદ પામતા નથી. ચંદ્રમાં રહેલા દુર્ગંધને પણ લોકો પ્રેમથીજ જુએ છે.

આહા, કેવો ઉત્તમ ઉપદેશ ? તેનાં આશ્રય વચન સાંભળી વારાધિપતી ભોજ ધણો આનંદ પામ્યો અને તેને અમુક દ્રવ્ય આપ્યું. આવે આવે પ્રસંગે તેણે ધણી કવિતાઓ કરેલી છે. આ પતિ-વ્રતા સ્ત્રી શિદ્ધ કવિતા કરવાની અલૌકિક કવિત્વ શક્તિ ધરાવતી હતી તે પોતાના સદ્ગુણો અને આતુરીથી સર્વ દેશમાં માન પામી સુપ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

અહો, આર્ય સ્ત્રીઓમાં પણ કેવી અલૌકિક શક્તિઓ રહેલી છે, ખરેખર જો તેઓ ઉત્તમ વિદ્યાની કેળવણી લેતો પ્રકાશિ નીકળ્યા વગર રહે નહિ. અરે, પણ તે આર્યાચીન કાળમાં અપાતી ધર્મ, નીતિ વગરની લુપ્તી કેળવણી નહિ હો ? એતો પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે ધર્મ નીતિવાળી કેળવણીજ સમજવી. ધર્મનીતિવાળી કેળવણીનો પ્રતાપજ કોઈ અલૌકિક છે તેની અસર હૃદયમાં કોઈ જુદીજ તરે હતી થાય છે. તેથી આંતઃકરણ પવિત્ર થઈ જાંદગીનું સાર્થક થઈ શકે છે.

બ્રાહ્મી અને સુંદરી.

અયોધ્યા નગરીમાં ઋષભરાજ રાજ્ય કરતા હતા. તેમને સુમંગળા અને સુનંદા નામની બે પત્નીઓ હતી. સુમંગળાએ એક પુત્ર પુત્રીના યુગ્મ (ભરત અને બ્રાહ્મી) ને જન્મ આપ્યો, અને સુનંદાએ બાહુબળી અને સુંદરીને જન્મ આપ્યો. બ્રીહને અદાર જાતની ભાષા શીખવીને સુંદરીને ગણિત શીખવ્યું. ઋષભ રાજાએ તથા તેના પુત્રો તથા પુત્રીના પુત્રો વગેરે મળી આખા કુટુંબે દીક્ષા લીધી. ભરતની અનુગામી બ્રાહ્મીએ દીક્ષા લીધી. સુંદરીને બાહુબળીએ હા કહી પરંતુ ભરતે દીક્ષા લેતાં નિવારીને તેણીને પોતાની પટરાણી કરવા રાખી. આ પ્રમાણે ભરતરાજ ઋષભદેવ પ્રભુનો પ્રથમ શ્રાવક અને સુંદરી પ્રથમ શ્રાવિકા થઇ. ત્યાર પછી ભરત સર્વ દેશ સાધવાને ચાલ્યો. પાછળ સુંદરીએ આંખિલનું તપ આદર્યું છ. ખંડ સાધીને ભરતન મિ વિનમિત્રી બહેનને સ્ત્રી રત્ન કરી સાથે લેતો આવ્યો. તેણે આવીને જોયું તો હિમતા પડવાથી જેવી કમલિની થઇ જાય તેવી સુકાઇ ગયેલી કેળના જેવી અને દિવસે ચંદ્રની કળા દેખાય તેવી થઇ ગયેલી સુંદરીને જોઇ. વળી તેણીનું લાવણ્ય નિરતેજ થઇ ગયું હતું. શરીરમાં પ્રકટ અસ્થિ અને ચર્મજ રહ્યાં હતાં. અને જાણે કે તે સુંદરી નથી પણ કોઇ અન્ય સ્ત્રી છે. તેમ્ તેણીનું અંગ સુકાઇ ગયું. એ જોઇ ભરતરાજ સેવકોને કહેવા લાગ્યો કે શું મારેલાં ધાન્ય સંપત્તિ નથી ! કે પૃથ્વીજ ખીજ રહિત બની છે ? કે શું એને ઇચ્છિત ભોજન મળતું નથી ! આ સાંભળી તેનો સેવક બોલ્યો કે—મહારાજ આપના રાજ્યમાં કોઇ પણ વસ્તુની ખામી નથી પરંતુ જ્યારથી તમે તેને વ્રત લેતાં નિવારી છે ત્યારથીજ વૈરાગ્યવાસિત્ત થઇ એણીએ સાધ્વીની પેઠે આંખિલની તપશ્ચર્યા કરવા માંડી છે. અમે એને અન્ન ખાવાનું બહુ બહુ કહ્યું પણ તેણે તે માન્યું નહિ. તેણીને એ તપ કરતાં બ્રાહ્મ દગ્ગર વર્ષ થયાં છે. એ સાંભળી ખિન્ન થઇ ભરત રાજાએ કહ્યું હા ! આ પશુને ધિક્કાર છે કે આપણે ઉન્મત્તપણે તિપયાસક્ત થઇ ગયા છીએ. હિતાહિત જાણતા નથી ને રાજ્ય સંપત્તિનેજ મોહી પડ્યા છીએ ઉત્તમ પ્રાણીઓ આજ શરીરવડે મોક્ષ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે. અને ભોગની વાંછનાવાળાઓ આજ શરીરવડે તરકવાસ પામે છે

માટે આ મારી બહેનને ધન્ય છે કે જોશીનું એવી અસલ તપશ્ચર્યાને વિષે ચિત્ત ચોટકુ છે. માટે એ બહે સંયમ અકલ્પ કરે. એવામી શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ વિહાર કરતા ત્યાં આવીને રહ્યાં. તેમને બહારના બગીચામાં આવેલા જાણી વધામણી આપનારને યોગ્ય દાનદાન ભરત મહારાજ અને સુંદરી આદિ સહુ તેને વંદના કરવા ગયાં ત્યાં ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને ભરત મહારાજએ પ્રભુને કહ્યું હું ભગવન મેં આ સુંદરીને ચારિત્ર લેતાં નિષેધી, તેથી મને મ્હોડું પાતક લાગ્યું છે. બહુ આરાંભ કરાવવાથી હુંનો પાપી થયો છું. એમ કહીને તેણે સુંદરીની ક્ષમા માગી તે વખતે સુંદરી બોલી-દીક્ષા લીધા-વિના મારો કેટલો કાળ ગયા, તે કર્મનું વિદ્વસિત છે. એમ કહી ભરતની આજ્ઞા લઈ તેણીએ પ્રભુપાસે દીક્ષા અગિકાર કરી એટલે તો હવે તે વિશેષે શુદ્ધ ચારિત્ર પાળતી તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. બ્રાહ્મી ગણુ શ્રી અકિહંત પ્રભુએ કલા પ્રભાણે વિશુદ્ધ સંયમ પાળવા લાગી. પછી તે બન્ને ધાતીકર્મનો ક્ષયકરી નિરવચ તપવડે શીઘ્ર કેવળજ્ઞાન પામી. પછી બહુ કાળ પર્વત ભવ્ય જીવેને બોધ આપી મસ્તી વખતે અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર બન્નેએ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી.

જેન કથા સંપ્રહ.

શિવા સતી.

આ મહાસતી ઉજ્જયિની નગરીના રાજા અંડપ્રદોતનની ધર્મ પત્ની થાય. એક દિવસે તે સભા બારીને બેઠો હતો ત્યાં એક દૂત આવ્યો તેણે હાથ જોડી રાજાને પ્રણામ કર્યાં આથી રાજાએ પૂછ્યું કે તું કોણ છે ? અને શા માટે આવ્યો છે ? તેથી તેણે ઉત્તર આપ્યો કે વિશાળા નગરીમાં ચેરક નામનો રાજા રાજ્ય કરે છે. તેને દેવકન્યા સગાન શિવા નામની પુત્રી છે. તે એસક દુળા-માં પ્રવીણ છે. તે પુત્રીને ચેરક રાજા તમને આપવાનું ધારે છે. જો તમારી દુશી હોય તો તમે એને પરણો. નહિતર તે તેણીને પાંજન રાજા સાથે પરણાવશે. તે સાંભળી અંડપ્રદોતન રાજાએ હા દીધી તેથી ચેરક રાજાએ પોતાની શિવા પુત્રીને મોટા આનંદ પૂર્વક અંડપ્રદોતનની સાથે પરણાવી,

આ શિવા રાણી એક વખત શ્રી વીર ભગવાન પાસે ધર્મો પ્રદેશ શ્રવણ કરવા ગઈ હતી. ત્યાં તેણીએ ધર્મ અગિકાર કર્યો કે. એક દેવતાએ તેને શીખથી ચલાયમન કરવાનો પ્રયાસ

કર્થો હતો. પણ તે મહા સતી પોતાના મતમાં ફઠ રહી હતી. એ તમરમાં નિરંતર અગ્નિનો ઉપદ્રવ થયા કરતો હતો. ધણા ધણા ઉપ આરો કર્યા પણ તે સર્વ વૃથા આવી રીતે અહર્નિશ અગ્નિ દુઃખ દેતો હતો. એક વખતે રાત્રીએ બુદ્ધિના બંડાર એવા અભય કુન્દાર મંત્રીશ્વરને મહા પ્રયાસે ત્યાં આપ્યો ને અગ્નિ શમતો નથી તેનું શું કરવું એમ પૂછ્યું. મંત્રીશ્વરે ઉત્તર આપ્યો કે જો શીંગવતી નારી પોતે અહિં આવીને સર્વ ધરો ઉપર પાણી છાંટે તો એ અગ્નિ તુરંતજ શાંત થાય તે ઉપરથી બહુ બહુ સ્ત્રીઓ ત્યાં આવીને જળ છાંટી ગઇ. પણ તે સર્વ મિથ્યા ગયું. જ્યારે શિવા સતીએ પોતે આવીને સર્વ સ્થળે જળ છાંટ્યું, ત્યારે તુરંતજ અગ્નિ મંદ થઇ ઠરી ગયો. તે વખતે સર્વ લોકોએ જય જયકારનો ઘોષ કરી મેલ્યો. અને કહેવા લાગ્યાં કે આ શિવા મહા સતી છે. વળી પણ કહેવા લાગ્યો કે દેવ, દાનવ, ગંધર્વ, કિન્નર, યક્ષ અને રાક્ષસ પણ દુષ્કર કાર્ય કરનારા એવા શીંગ પાળનારને નમસ્કાર કરે છે. શીંગ મનુષ્યના કુળને ઉન્નતી કરવાવાળું પરમ ભૂષણ રૂપ જ્યારે પણ નાશ નહિ થનારું, આશ્ચર્યકારી, પવિત્ર, સતિદાયક, દુર્ગતિને નાશ કરનારું, પવિત્ર એવા મોટા યશને આપનારું, ઉત્કૃષ્ટ એવા મોક્ષનું કારણ અને કલ્પ વૃક્ષ રૂપ છે. અનુક્રમે તેણીએ (શિવા સતીએ) શ્રીચીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી ને નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યાથી કર્મક્ષય કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.

જન અથ

નંદયંતી.

આ કન્યાને તેના પિતા નાગદત્ત વંશિકે સાગરપોતાના પુત્ર સમુદ્રદત્ત સાથે પરણાવી હતી. એક વખત સમુદ્રદત્તે તેના પિતા ને કહ્યું કે—મારે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા વિદેશ જવું છે તેથી રજા આપો. આથી તેના પિતાએ કહ્યું કે તારા ઘરમાં જે કોટીબંધ દ્રવ્ય છે. તે તું અહિં રહીને ભોગવ. આં સાંભળી સમુદ્રદત્ત બોલ્યો કે—પૂર્વ ભવમાં ઉપાર્જેલી લક્ષ્મી તો હલકા માણસોજ ભોગવે. વળી બોલ્યો કે પિતાના ઉપાર્જેલા ધનથી ઘણા મનુષ્ય મદોન્મત બને છે. પણ પોતાના ઉપાર્જેલા ધનથી તો વીરલાજ એવા થાય છે. આટલું કહી છતાં પણ પિતાએ જવાની અનુજ્ઞા આપીજ નહિ.

આથી પોતે રાત્રિને સમયે શુભ રીતે વિદાય થયે. પરંતુ જતો જતો પ્રિયાનું ચેષ્ટિક જોવાને ધરતી જળામાં ઉભો રહેયે. એ ટલામાં નંદ્યંતી ખજભળી જાગી ઉઠી અને પતિને નહિ દેખવાથી દુઃખિત થઈ પતિના શુભચિન્તન સ્મરણ કરતી તે પરસ્પર વિચોમ થવાથી વ્યાકુળ બની કંઠમાં પાશ નાખતાં બોલી કે—જે મારા પતિ હમણા અહીં નહીં આવે તો મારે જરૂર મરણને ધરણ થવું પડે. એમ પ્રિયાને દુઃખિત થતી જોઈ બહારથી આવી સમુદ્રદેવે તેને સંતોષી. પછી તેણે કહ્યું કે—હે વલ્લભા ! હું વિદેશ જઈશું. તું તે કોઈને કહીશ નહિ. એ પ્રમાણે સ્ત્રીની રજા લઈ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા સમુદ્રદેવ સમુદ્ર માર્ગે વિદાય થયો. સમુદ્રદેવ ગયા પછી ત્રણ મહાસે નંદ્યંતી સગર્ભા જણાઈ તે જોઈને સાસુ સસરાએ વિચાર્યું કે પુત્ર તો વિદેશ વિચર્યો છે અને વહુ તો સગર્ભા જણાય છે તેથી સ્ત્રીઓનાં સ્વરૂપ જાણી શકાતાં નથી. બહારથી રૂડાં આવરણવાળી એવી સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ કરવો નહીં. કારણ કે કિંપાક ધનની પેઠે તેનાં પરિણામ સારાં નથી. મારે એવી નીચ સ્ત્રીને આપણી પંક્તિ માંથી તજી દેવી જોઈએ. એણે અમારા નિષ્કલંક કુળને કલંક લાગાડવું છે. એમ કહી તેણે નંદ્યંતીને પોતાના સેવક સાથે વનમાં મોકલી દીધી વનમાં જઈ એ મહાસતી ધરણીપર ઢળી પડી. ફરી સચેત થઈ બોલી કે—હા દેવ ! મારા શા અપરાધથી સાસુજીએ મને તજી દીધી છે. એક તો મહારો સ્વામી મને તજીને વિદેશ ગયો છે. ત્યાં વળી મને વનમાં મૂકી. મેં લેશ માત્ર પણ શીલ ખરવ્યું નથી. આ મને વિષે તો મહારે સમુદ્રદેવ વિના તો સર્વે બાધાઓ છે આમ વિદ્વાપ કરતી હતી એટલામાં અગ્નિપરના સ્વામી પદ્મરાજ ત્યાં આવ્યો તે તેણીને જોઈ બહેન કહી પોતાને ત્યાં તેડી ગયો. ત્યાં તે રાજાની આજ્ઞાથી યથેચ્છ દાન દેતી. સ્ત્રીજાત પાળતી અને ધર્મ કર્મમાં તત્પર રહેવા લાગી. ત્યાં તેણીએ ત્રણ માસ પૂરા થયે પુત્રને જન્મ આપ્યો.

પેલો સેવક કે જે નંદ્યંતીને વનમાં મૂકવા આવ્યો હતો તેણે ત્યાં બનેલી સઘળી હકીકત સાગરપોત વણિકને કહી એવામાં સમુદ્રદેવ વિદેશથી અખુટ ધન ઉપાર્જન કરીને ઘેર આવ્યો. તેને તેની માતાએ વહુને તજી દીધાની વાત કહી તે સાંભળીને તે

બોલ્યો કે—મારી પત્નીને મર્મ રહ્યો હતો તે મારાથીજ હતો. તે મરણીજ હતો. એ સાંભળીને તો સર્વ દુઃખી યયાં અને શેકે દેશ વિદેશ પોતાના સેવકો વહુને શોધવા અર્થે મોકલ્યા સમુદ્રદત્ત પણ પોતાની પત્નીને શોધવા નીકળી પડ્યો. સમુદ્રદત્ત સઘળી જગોએ જામવો બચવો એક સમયે બગુપુરે જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં ક્ષુભતુર ચવાથી એજ દાનશાળામાં ગયે ત્યાં તેણે પોતાની નારીને નીરખી તેથી પોતાનો સંકય દાખવાને તે નંદ્યંતીના શીખની પરીક્ષ કરવાને એક અન્ય સ્ત્રીને શીખવી તેણીની પાસે મોકલી. એટલે તે સ્ત્રી એ નંદ્યંતી પાસે જઈને કહ્યું કે—હે નંદ્યંતી ! તું આ મનુષ્ય જન્મને પામીને ભોગ મુખ વિના નિષ્કળ શા માટે મુઆવે છે ? તું તો વિચક્ષણ છે માટે જો તારી ઇચ્છા હોય તો એક દે-વકુમાર તુલ્ય વ્રણિક પુત્ર આવ્યો છે. તેની પાસે અખુટ દેહલ્લ છે તે પુરુષને અંગિકાર કરવાને દેવાંગના પણ ઇચ્છા કરે છે. માટે જો તું તેનો સ્વિકાર કરીશ તો અતિ સુખી થઈશ. હુંતો તારા હિલને માટે કહેવા આવી છું.

આ વાત સાંભળીને નંદ્યંતી બોલી કે—બહેન ! તું આવી તો બલે આવી પણ સતીની પાસે એવું કહેવાંતી જીભ તુટી પડે-છે. હું તો આ ભવને વિષે સમુદ્રદત્ત સ્વામી શિવાય અન્ય કોઈ દેવકુમાર હોય તેને પણ ઇચ્છી નથી. જો તું હવે અધીક કહીશ તો તને હું આત્મહત્યા દઈશ. આ વખતે સમુદ્રદત્તે જોવાનો મૂળ વેષ લીધો. ને તે તેણીની પાસે ગયે. ત્યાં જઈ પ્રિયને જોઈ તે હર્ષ પામ્યો. તે પણ પતિને જોળખી હમી. થઈ અને વિનય સહિત તેને સહકાર કર્યો પરસ્પર પ્રેમ મેળવ થયો. આથી તેની જો મની પરીસીમા રહી નહી. વળી સતીને પ્રથમની વિશેષ વેળાની દુઃખી સ્થિતિ સ્મરણમાં આવવાથી આંખેમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં મળી હર્ષ સહિત સમુદ્રદત્ત તેણીને પોતાને નગરે તેહી લાવ્યો. પિતા વગેરેને ખાશવંદન કરી બનેલી સઘળી ખીના જાહેર કરી. આ સમયે ત્યાં એક કેવળ શાન્તી સાધુ આવ્યા હતા. તેમને વંદન કરવાને સમુદ્રદત્ત અને તેનાં સગાં સનેહીઓ સર્વે મયાં. સાધુએ ધર્મ પ્રદેશ આપ્યો પછીથી સતી નંદ્યંતીએ પૂછ્યું કે—હે મહારાજ ! મારા ક્યા કર્મને લીધે આટલો વખત મારા પતિ સાથે વિયોગ

રહ્યો. તે ઉપરથી ગુરૂએ તેણીનો પૂર્વ ભવ કહ્યો કે ચંદ્રપુર નમ
રમાં મુકુંદ નામના બ્રાહ્મણને શ્રીમતી નામની સ્ત્રી હતી. તેણીએ
એક વખતે યજ્ઞનો મહોત્સવ થતો હતો તે વખતે બિદ્યાને અર્થે
આવેલા સાધુનો ઉપહાસ કર્યો હતો કે—હે શુદ્ર ! તું અહીં કેમ
આયો છે. તેનાં શ્વશુરાદિ સર્વ પશુ તે ઉપહાસમાં અનુમત થયાં.
તે મુકુંદ શ્રી પામ્યો. તેનો જીવ તું સમુદ્રનત થયો અને એ
શ્રીમતીનો જીવ નંદ્યંતી યમ. તે વખતે મુનિનો ઉપહાસ કરવા
થી તારા પતિથી તને વિયોગ થયો. આ પછી નંદ્યંતી વિશેષ
પ્રકારે ધર્મ આચરના લાગી. અને શીળવત પાંખતી મરણાંતે દેવ-
લોકમાં ગઈ.

રોહિણી.

આ સતી પાટલીપુત્ર નગરમાં રહેનાર ધનાવહુ શ્રેણીની પ-
ત્ની થાય. એક દિવસે ધનાવહુ શેઠ દ્રવ્ય મેળવવાને સમુદ્ર માર્ગે
વિદેશ ગયો. પાછળથી તેની પત્ની રોહિણી પોતાની સખીઓ સા-
થે પતિના વિયોગથી દુઃખી દિવસો ગાળતી હતી. એક સમયે રોહિ-
ણી પોતાના મહેલના ઝરખામાં બેઠી હતી તે વખતે તે નગરનો
રાજા ત્યાંથી પસાર થતાં તેણે ગોખમાં બેઠેલી રોહિણીને દીડી.
તેણીને વારંવાર બોધને રાજાનું ચિત્ત રોહિણી ઉપર લીન થયું.
એટલે પોતાને ઘેર જઈને તેણે એક દૂતીને રોહિણી પાસે ભેટ
સહિત મોકલી. એ દૂતીએ જઈ રોહિણીને કહ્યું કે આપણો નંદ
નૃપતિ તને ઇચ્છે છે. માટે તેનો સંગમ કરીને આ તારા વૃથા જ-
તા યૌવનને સફળ કર. તે સાંભળી રોહિણીએ વિચાર્યું કે અહો !
પોતાના કુળનો વિચાર કર્યા વગર આ છુટ્ટી અચેક્ષા મદોન્મત હ-
સતી જેવો રાજા મારા શીળરૂપી વૃક્ષનું ખંડન કરશે. માટે કોઈ ઉ-
પાયવડે એને બોધ દેવો. એમ વિચારી તેણીએ દૂતીને કહ્યું કે—સ-
ખી ! સ્ત્રીએ પોતેજ સ્વભાવથી એવા વીર પુરૂષને ઇચ્છે છે. પણ
આ રાજા તો ઉલટો મને ઇચ્છે છે. માટે એને ધીક્કાર છે. જેમ
ચંદ્રમા કલંકથી કલંકિત છે તેમ જો તેને પોતાનું નિર્મળ કુળ ક-
લંકિત કરવું હોય તો ભલે ગુપ્ત રીતે રાત્રિને સમયે અહિં આવે.
આ સાંભળી આવેલી દૂતી વિદાય થઈ. અને તેણીએ રાજા પાસે
જઈને કહ્યું કે રોહિણીએ કહ્યું છે કે—રાજા અહિં આવે. તે સાં-

ભણીને રાજ્ય સંગાર સજીને તેણીને ઘેર ગયો. ત્યાં તેને દાસીએ આમન આપી બેઠાંચો એટલામાં રોહિણી રાજનું મુખ નહીં જોતાં નીચું જઈ અહિં આવી. રાજ તેણીને જોઈ આનંદ પામ્યો. એટલે રોહિણીએ પોતાની સખીઓને રસોઈ બનાવવાનો આદેશ કર્યો. બીજી સખીને વળી કહ્યું કે રાજની આમળ ઉત્તમ પ્રકારના ફળથી ભરીને એક થાળ લાવો તે સખીએ તે પ્રમાણે કર્યું. એટલે રાજ તે ફળને ખાઈ શબનગૃહમાં ગયો. ત્યાં તેને નિદ્રા આવવા લાગી. ક્ષણમાં નિદ્રા આવે અને ક્ષણમાં વળી જાગત થાય. એવામાં તેણે પાણી માગ્યું. વળી તે નવનવી સરસ રસદાર રસોઈ જમીને ખાધો. કે—આ નાના પ્રકારની રસોઈમાં કેટલીક ખુબી છે એ કેમ? રોહિણીએ કહ્યું કે—એનો વિવેક તમને કહું છું. જેમ વસ્તુઓને વધે સરસ રસગતા દેખાય છે. તેમ સ્ત્રીઓને વિષે પણ સમજવું. સ્ત્રી છે તે પુરૂષને જમને વિષે પાડે છે. જેમ સૂર્યમણિ સૂર્યને જોઈને પ્રજ્વલિત થાય છે તેમ કામાતુર પુરૂષો મૂઢતાથી સ્ત્રીઓને જોઈને વિકાર પામે છે. હે રાજ ! આપ તો સર્વ પ્રજ્ઞના પિતા છો. અને અન્યાયે પ્રવર્તન કરવું બૂપતિઓને બૂધિત નથી. આપને પણ એ સન્માર્ગનું ઉદ્ધવન કરવું યોગ્ય નથી. સ્ત્રી તો નરકની ખાણ છે, બુદ્ધિ અને દ્રવ્યથી ભ્રષ્ટ કરનરી છે. અને વળી પાપના ધામ જેવી છે. રોહિણીનાં આવાં વચન સાંભળી પરનારી સમાગમ દુઃખ દાયક જાણી ઉભો થઈ રાજ તેણીની ક્ષમા માગવા લાગ્યો ને ખાધો કે હે સતી ! ઉપદેશ આપનારી તારા જેવી ખરી સતી કંઈક જ હોય છે. મન કુમારે જતાં નિષેધ કરવાથી તું મારી ગુર થઈ છે. એમ કહી તેણીના ગુણની શ્રેષ્ઠતા અને તેના શીળની પશંસા કરતો પોતાના મહેલમાં આવ્યો.

થોડા સમય પછી ધનાંબહુ શેઠ દ્રવ્યોપાર્જન કરીને ઘેર પાછો આવ્યો. તે વખતે રોહિણી ભરતારની મુખ કમલને જોઈ આનંદ પામી. તે રાજ આવ્યાના ખબર સાંભળી વિચારવા લાગ્યો કે—બૂખ્યા વાનરને મધુનું પાત્ર મળે અને કાગડાને દહીંની મેટકા મળે અને તે પણ એકાંતમાં મળે તો તેઓ તેને કેમ છોડે? મારે આ મારી સ્ત્રી પાસે રાજ આવી ગયો એટલે તે સુશીળા કેમ રહે ? આમ સંતપ્ત કરતો રોહિણીના લાગ કરવા ઈચ્છા કર

વા લાગ્યો. એવામાં રોહિણીને નિષ્ક્રાંત કરવા અનાધાર વૃદ્ધિ
 મધ. એટલુંજ નહિ પરંતુ પ્રત્યેક જળાશયો બરાબ ગયાં તે વખતે
 નદીઓ પણ પોતાના તટને ઉદ્ધારીને નગરનાં દારને રાખ્યાં તે વખતે
 તે નગર જળથી ડુબી જશે એમ જાણી રાજાએ વિચાર્યું કે જો
 રોહિણી અહિં દાર સુધી આવે તો તેણીના શીળના પ્રભાવથી
 પાણી ઉતરી જાય. આથી રાજાએ તેને ખોલાવીને કહ્યું કે—હે જ
 હેન ! આ જળના પુરને પાછું વાળ. એથી રોહિણીએ દરવાજા
 પર ચઢી નમસ્કાર કરી હાથમાં જળ લઈને કહ્યું કે જો મેં આ
 ભવને વિષે શુદ્ધ શીળ પાળ્યું હોય તો આ જળનો ઉપસર્ગ વિરામ
 પામો. આમ બોલી કે તુરતજ નદીનું પાણી આગળ વધતું બંધ
 થયું. તે જોઈ નગરમાં વસનારા સર્વ લોકો હર્ષ પામીને બોલ્યા કે
 ધન્ય છે એના શીળને અને ધન્ય છે એના ધર્મને ! ! આમ સર્વ
 સ્થળે જયધ્વનિ થયો. ને આકાશમાં પણ દેવતાઓએ હર્ષના નાદ
 કર્યા કે આ મહાસતી રોહિણીનું અદ્ભુત શીળવ્રત જનોના દુઃખ
 ને દૂર કરનાર છે. તે વખતે રોહિણીના વચનથી બહુ લોકોએ
 જૈન ધર્મ અંગિકાર કર્યો. રાજા બોલ્યો કે આ રોહિણીનું જેવું
 શીળ છે તેવું ક્યાંય પણ દેખાતું નથી. એમ કહી તેણે પણ પોતા-
 ની પત્નીઓ સહિત તેણીની પાસે જૈન ધર્મ અંગિકાર કર્યો. પછી
 રોહિણીએ સર્વે જિન મંદિરોમાં પૂજા વંદનાદિ મહોત્સવ કર્યા.
 ધનાવહ શેઠે પણ રોહિણીના તપને વિષે શુદ્ધ ભાવ ખાતે શીળ
 ના માહાત્માથી હર્ષ પામી જૈન ધર્મને અંગિકાર કર્યો. એક દિવસે
 રોહિણી પોતાના ગુરૂ પાસે ધર્મ સાંભળવા ગઈ. ત્યાં ગુરૂએ કહ્યું
 કે—જે માણસ શુદ્ધ ભાવ સહિત રોહિણીના તપ કરશે તે સ્વ-
 ર્ગ અને મોક્ષ રૂપી સંપત્તિ મેળવશે. રોહિણીના તપ કેમ કરવો ?
 એમ પૂછવાથી ગુરૂએ જવાબ આપ્યો કે વાસુપુજ્ય સ્વામીની પ્ર-
 તિમાની આગળ રોહિણી નક્ષત્રમાં સાત વર્ષ અને સાત માસ પ-
 ર્યંત ઉપવાસ કરવા અને તેનું ઉજમાણું કરી એકાણું મોઢક પ્રમુખ
 વસ્તુઓ પ્રભુ આગળ ધરવી; વળી તપશ્ચર્યા છે તે સકળ લક્ષ્મીનું
 વગર સાંકળનું બાંધવાનું સ્થાન છે. અને દુરિત ભૂત પ્રેમાદીનો વ-
 ગર અક્ષરનો મંત્ર છે. જેનાથી વિઘ્નની શ્રેણી નાશ પામે છે. દેવતા
 ઓ દાસ થઈ રહે છે. કામ સાંત થાય છે, ઇંદ્રિયો દમાય છે, કષ્ટા-
 ણ પાસે આવે છે; મહા ઋદ્ધિ આવી મળે છે; કર્મના સમૂહનો

નાશ થાય છે; તેમજ અર્ગ અને મોક્ષ સ્વાધીન થાય છે. એવું ન લપ તે કેમ પ્રશંસા પાત્ર નહીં હોય ? આ સાંભળી રોહિણી તે પ્રમાણે મોક્ષને આપનાઈ પ્રત કર્યું. તેથી તે મુક્તિ માર્ગને બેઠી સૂઈ.

જેનમથ.

રતિસુંદરી.

રતિસુંદરી એ સાકેતપુરના મહિપાલ કેસરીની કન્યા થાય. તે રૂપે, ગુણે અને ધર્મથી શુશોભિત હતી. એક વખતે ચંદ્રભૂપતિ ની રાજ સભામાં કોઈ તેના સેવકે રતિસુંદરીની રૂપ સંપત્તિની પ્રશંસા કરી. તે ઉપરથી નંદન નગરના રાજા ચંદ્રે રતિસુંદરીને મેળવવા ઇચ્છા કરી. આથી પોતાના દૂતને રતિસુંદરીના પિતા નરકેસરી રાજા પાસે મોકલ્યો ને તેણીનું માગું કર્યું. આથી સાકેતપુરના અધીપતી નરકેસરી રાજાએ આ સંબંધને યોગ્ય ન જોઈ જેમ દક્ષ રાજાએ ચંદ્રને રોહિણી આપી હતી તેમ પોતાની રતિસુંદરી ચંદ્રરાજાને દીધી. પછી તેણે શુભ દિવસે મોટા દાય ના સહિત રતિસુંદરીને નંદનપુર મોકલી. અને લક્ષ્મી જેમ પોને જઈને શ્રીકૃષ્ણને વરી હતી તે પ્રમાણે તે તેમ વરી. ત્યાં તેના સારાં મુહુર્તમાં વિવાહ થયો. વળી સર્વ લોકો તેણીનું સાંદર્ય જોઈને કહેવા લાગ્યા કે અહો આતે શું દેવી હશે ? પછી રતિસુંદરીથી અસંકૃત થયેલો ચંદ્રભૂપતિ ઉત્તમ સ્થિતિને પામ્યો.

એકવાર મળવાન રાજા મહેન્દ્રસિંહે ચંદ્રનરેશ્વરને દૂત સાથે કહાવી મોકલ્યું કે—હે ભૂપ ! જેમ સૂર્ય, ચંદ્ર અને સમુદ્રને જેમ પ્રીતિ છે તેમ આપણે પણ કુળ ક્રમાગત પ્રીતિ છે. તે ભોંપવી જોઈએ નહિ. તેઓજ કુળને લીધાવનાર પુત્રો કહેવાય કે જેઓ સત્વવાળા થઈને મહિમાના સ્થાનરૂપ પૂર્વજોએ કરેલા સંબંધને લો પતા નથી. સત્ પુરુષોએ સર્જનતા તજવી જોઈએ નહિ માટે આ પછી પ્રીતિની શ્રદ્ધિ અર્થે નવી પરણેલી રતિસુંદરીને મારી બેઠ તરીકે મોકલો. આ સાંભળી રાજા ચંદ્રેશ્વર જરા હાસ્યથી મોહ્યો કે—રાત્રિ જેમ ચંદ્રમાને પ્રિય છે, તેમ સ્વ જનકોને પ્રિય ન હોય? દક્ષિણ, પ્રિયભાષણ, સુશીળ, વિનય ને દાન એ સજ્જનોના ખુબ છે પરંતુ હે દૂત ! તારા રાજાએ કહેવરાવ્યું છે તે સાંઈ નથી.

કારણ મોટા કુળ પતિઓ પણ પોતાની મર્યાદા છોડતા નથી ને તારો રાજા તો મર્યાદા છોડીને મારી સ્ત્રીને મ.એ છે. તો શું કોઈ નીચ માણસે પણ પોતાની સ્ત્રી કોઈને આપેલી જાણી છે ? આ સાંભળી દૂતે જવાબ આપ્યો કે હે રાજા ! તમે એમ ન કહો. સમુદ્ર મર્યાદા મૂકે તેને કોણ રોકી શકે ? એ સમુદ્રજ ન્યારે ક્ષો- બ પામે ત્યારે પાળ બાંધવા કોણ સમર્થ થાય ? અમારો રાજા અ- ત્રિ બળવાન છે. તેની સેનાના ભારથી પૃથ્વી પણ કંપે છે. માટે તમારે શમતાથી અને નરમાશથી બોલવું. તે સાંભળી ચંદ્રેશ્વર રા- જા રોષે બરાબરને કહેજી લાગ્યો કે હે દૂત ! મારી સ્ત્રીની ઇચ્છા રાખનર તારા રાજાને નસ્કમાં જવું પડશે. કોઈએ પોતાની સ્ત્રીને પારકે ઘેર કદાપિ મોકલી છે ? નાગ જીવતો હોય ત્યાં સુધી તેનો મણિ કોઈ લઈ શકે કે ? દૂતે જવાબ આપ્યો કે હે રાજા ! ગમે તે પ્રમાણે આત્માનું રક્ષણ કરવું એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. જીવતો નર બદાને પામે છે; મૃત્યુ પામેલાને કંઈ મળતું નથી. વળી કુળની રક્ષાને અર્થે ગામનો ત્યાગ કરવો અને આત્માને અર્થે પૃથ્વીનો પણ ત્યાગ કરવો. આ વાક્યો સાંભળતાંજ ચંદ્રેશ્વર રાજાને ક્રોધ ચડ્યો અને દૂતને એકદમ સભામાંથી બહાર કાઢી મેલ્યો. તેણે જ ઇને પોતાના સ્વામીને સદ્ગુણી હકીકત કહી, તેથી ક્રોધાયમાન થયે લો મહેન્દ્રનરેશ્વર સજ્જન થઈને ચંદ્રેશ્વરને જીતવા ચાલ્યો. ચંદ્રેશ્વરને ખબર પડતાં તે પણ સજ્જન થઈ સન્મુખ આવ્યો. બન્ને રાજા રણસંગ્રામમાં આવ્યા અને ત્યાં મહા યુદ્ધ થયું. તેમાં અંતે ચંદ્રેશ્વર રાજા કેદ પકડાયો અને સતી રતિસુંદરીને સ્વહ- સ્ત કરી પોતાને ઘેર ગયો. ત્યાં લઈ મહેન્દ્રસિંહે તેણીને કહ્યું કે—હે સુંદરી ! મેં આ બધો યુદ્ધનો આરંભ તારે માટે કર્યો છે. બહુ કાળે બાંહે ઇચ્છતાં કાર્ય પુરું થયું છે. માટે હવે મારી સ્ત્રી થઈને તારા જીવનને સદ્ગુણ કર. એ સાંભળી રતિસુંદરીએ વિચાર્યું કે ધીક્કાર છે મારા રૂપને ! કે જેનાથી મારા સ્વામીની આ દશા થઈ. એ દુસચારી કામી રાજા જીગારીની પેઠે ઉત્સુક છે. માંહે ચિ- ત્ત વિચાર તો નથી. મારાં આવાં સૌંદર્યને ધીક્કાર છે. પણ મારે હવે માંહે શીજ કેવી રીતે સાચવવું ? કસાઈને ઘેર બાંધેલા બોકડા

ના જીવિત બરોબર માફ જીવિત છે. પરંતુ નીતિ શાસ્ત્રનું વચન એવું છે કે પ્રાણ સંકટ સમયે કાળનો વિલાંબ થાય એજ શ્રેયસ્કર છે. એમ વિચારી તે તેની સાથે ધીમે ધીમે બોલવા લાગી અને ગાઢ અનુરાગ બતાવવા લાગી. તેણીએ રાજાને કહ્યું કે—હે ભૂપ ! જો તમે મારી પ્રાર્થના નિષ્ફળ ન કરોતો, હું તમારી પાસે કંઈ માગું. રાજા બોલ્યો કે—હે રંભા! એ પ્રાર્થનાનું વચન શું છે ? તારા માટે વાપરવામાં આવતા મારા પ્રાણને પણ હું તણુ સમાન ગણું છું. હે રામા ! જો પોતાનું શિર આપ્યું છે એને હવે પોતાના ચક્ષુ ક્યાં આપવાં પડે તેમ છે ? માટે ગમે તેવું દુર્લભ હોય તો પણ તે માગ. હું તારી માગણી ક્યુન રાખીશ તે ઉપરથી રતિસુંદરી બોલી કે—હમણાં આપણે માત્ર સંપ્રદે બોલી તેજ આનંદ માનવો. ચાર માસ સુધી તમારે મારા બ્રહ્મચર્ય વ્રતને બંગ કરવું નહિ. એ સાંભળી રાજા બોલ્યો કે—હે તરણી ! તું બોલી તે મને રચતું નથી તો પણ તે કહ્યું તે બલે તેમ થા. ઓ. ત્યાર પછી રતિસુંદરી આંખિલનું તપ કરવા લાગી તેથી દિવસે દિવસે તેનું શરીર કૃશ થતું ગયું આથી રાજા પણ શોચ કરવા લાગ્યો. બ્રહ્મચર્યના ચારમાસ પૂરા થયા ત્યારે રતિસુંદરીએ પોતાના શીળનું રક્ષણ કરવા માટે શાસનદેવીનું સ્મરણ કરીને તેણીને કહ્યું કે—હે દેવી ! એવું કરો કે જોથી માફ શીળ અખંડ રહે. આથી તે દેવીએ રતિસુંદરીનું સ્વરૂપ એવું તો કુત્સિત કર્યું કે રાજા તેણીને ગળતા કાઢ આદિન્યાધિથી ભરેલી જોઈ વિચારવા લાગ્યો. આ દેહતો અશુચિથી ભરેલો છે. મેં વૃથા પારકી સ્ત્રીનું હરણ કર્યું. આમ કહી તેણે રતિસુંદરીને ચંદ્ર બૂપતીને પાછી સોંપી ત્યાં તે પોતાના શીલના પ્રભાવથી ફરીને દિવ્યસ્વરૂપધારી થઈ ધન્ય છે તારો શીળ ધર્મને. । । ।

જેન.

સુળસા.

સતી સુળસાએ રાજગૃહનામના નગરમાં વસતા નાગરથિકની સ્ત્રી હતી. તે વિદ્યાવાન, ધૈર્યવાન, નીતિવાન અને ધર્મ કરી સદા ચરણી હતી. આ નાગરથિકે એક વખતે પોતાના ચરપાસે એવી પ્રતિષ્ઠા કરી હતી કે—હવે મારે ખીણ સ્ત્રી કરવી નહિ. એ દંપતી

પરસ્પર સ્નેહ યુક્ત હતાં. એક વખતે નાગરથિકે કોઇ અન્યના આમણામાં બાળકો રમતાં જોઇ ખેડ કરવા લાગ્યો કે—આહો ! મારે પુત્ર નથી તો આ ધરને ધર નહિ પણ સ્મરણનજ છે. એમ ગણવું અયોગ્ય નથી. આમ શોચ કરતાં તેનું શરીર ક્ષીણ થઇ ગયું. તેથી મુળસાએ પૂછ્યું કે—પ્રાણેશ ! આપ શું ચિંતવો છો ? આપના ચિત્તમાં જે ચિંતા હોય તે સત્વર કહો. નાગરથિકે હસીને બોલ્યો કે—વલ્લભે ! મારે તારાથી છાનું રાખવા કંઇ પ્રયોજન નથી અવાપિ પર્યંત પુત્ર ન થયો એ મને બહુ દુઃખ લાગે છે. મુળસાએ કહ્યું કે—પ્રાણેશ ! આપ શોક ન કરો. જેને પુત્ર હોય તે નરકે ન જાય એવો કંઇ નિયમ નથી. હે નાથ ! કોઇ મહાત્મા પુરૂષ પણ પોતાના માતા પિતાને નરકે જતાં અટકાવી શકતો નથી. કહ્યું છે કે નરકે જતા પુરૂષને ફક્ત ધર્મજ બચાવવા સમર્થ છે પુત્રના પરિચારવાળા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તિને પણ કર્મના વશ થી અધાવસ્થા બોગવવી પડી. પુત્રોમાં ને પુત્રોમાં મૃતરાષ્ટ્રનું ગોત્ર ક્ષીણ થયું. રાવણનો વંશ પણ પુત્ર છતાં ક્ષીણ થયો. અને પૃથ્વીપતિ સગરરાજ પણ સાઠ હજાર પુત્રના દુઃખે કરી મૃત્યું પામ્યો. બહુ પુત્રો કંઇ સ્વર્ગ કે મોક્ષ આણી આપતા નથી. પોતાની પત્નિનાં આવા વચનો સાંભળી નાગરથિકે બોલ્યો કે—મુંદરી ! તે જે કહ્યું તે સત્ય છે. પણ સંસારમાં સારા અથવા નરસા પુત્રવિના માતાપિતાનું મન ધીરજ ધરતું નથી. આથી મુળસા બોલી કે હે સ્વામિનાથ ! મારા ઉદરથી પુત્ર પ્રાપ્તિ થશે નહિ માટે આપ બીજી સ્ત્રી કરો. ત્યારે નાગરથિકે કહ્યું કે—જો કોઇ અન્ય રાજ્ય સહિત પોતાની કન્યા આપે તો પણ હું તેને લેવા ઇચ્છતો નથી. આથી મુળસા આંખિલનું તપ કરવા લાગી.

આ મહાત્મા તપની પ્રશંસા એક વખતે ઇંદ્રની રાજકચેરીમાં થઇ. મુળસાની આવી સ્તુતિ થતી સાંભળીને હરિણગમેષીદેવ તેણીની પરીક્ષા કરવાને અર્થે સ્વર્ગથી મૃત્યુંલોકમાં આવ્યો અને બે સાધુઓનું રૂપ ધરીને તે નાગરથિકને ઘેર ગયો. આથી મુળસાએ હર્ષ થઇ તેને વંદનાદિ કરી પૂછ્યું કે—હે દેવ ! અમ્મ અત્રે શા માટે પધાર્યા છો ? જે હોય તે નિવેદન કરો. પતિએ કહ્યું કે તારા ઘરમાં લક્ષ્મણ તેલના ધડા સાંભળ્યા છે. તો અમારામાંથી બહુ

આજીવો ગાનિ પામી ગયા છે. તેમની ચિકિત્સાને અર્થ એ આપ તે સાંભળતાં મુળસા એક ધડો. લાવી તેવામાં તે દેવે અન્ય રૂપ કરી અદૃશ્ય રહીને તે તેલનો ધડો પાડી તેલ ઢોળાવી નાખ્યું. આ પ્રમાણે મુળસાએ બીજો, ત્રીજો, ચોથો અને પાંચમો ધડો આપ્યો પરંતુ તે સર્વેની સ્થિતિ પ્રથમના ધડા બરાબર થઈ. તો પશુ મુળસાના મનમાં લેશ માત્ર પશુ ખેદ થયો નહિ. તેથી તે દેવ પ્રત્યક્ષ થયા અને બોલ્યા કે—હે સતી ! તને ધન્ય છે ! ! હું હુરિયુગમેષીદેવતારી પરીક્ષા કરવા અર્થે આવ્યો, હવે હું તારા સત્યથી સંતુષ્ટ થયો છું. માટે વચન માગ ત્યારે મુળસા બોલીકે—હે દેવ ! મારો મનોરથ તમે બજાવો છો માટે તમોને કંઈ કહેવું હોય ! કેમકે જીવને દાંતની બલામયુ હોય નહિ. આથી તે દેવતાએ તેને બત્રીસ જાળીઓ આપીને કહ્યું કે—તારે અકેકી શુટિકા ખાવી. તેથી કરી તને બત્રીસ પુત્રો થશે. વળી કહ્યું તું મને તારા સંકટ સમયે સંભારજે તેથી હું આવી તારું દુઃખ દૂર કરીશ.

એક સમયે મુળસાને ઋતુપ્રાપ્ત થયા પછી તે વિચારવા લાગી કે મારે ધણા પુત્રોને શું કરવા છે ? એમ વિચારી મુળસા બત્રીસ જાળી એકી વખતે ખાઇગઇ. તેથી કરી તેના ઉદરમાં બત્રીસ મૂર્ખ ઉત્પન્ન થયા અને દિવસે દિવસે તેણીને વધારે વધારે વ્યાધિ થવા લાગી. તેની શાંતિ માટે કાયોત્સર્ગ કરી તે દેવને સંભાર્યાં. તેથી તે આવ્યા અને કહ્યું કે—હે સુંદરી ! તે અવિચારી કાર્ય કર્યું છે તને એકી વખતે બત્રીસ પુત્રો પ્રાપ્ત થશે. અને તેમાંથી એકનું મૃત્યુ થવાથી બત્રીસનું મૃત્યુ થશે. મુળસાએ કહ્યું કે—હે દેવ ! મારે શું કરવું ? . મેં એ કાર્ય વગર વિચારે કર્યું છે. તમારી શક્તિ હોય તો મારા ઉદરની બધા સમાવ જો તંમે બધા સમાવશો તો જીવનના સનની ઉન્નતિ થશે. તેથી દેવે તેની વ્યાધિ દૂર કરીને પોતે પોતાને સ્થાને ગયો. કેટલાક સમય પછી મુળસાએ બત્રીસ પુત્રોને જન્મ આપ્યો, અને બારમે દિવસે તે સર્વનાં જીદાં જીદાં નામ પાડ્યાં તે પુત્રો યોગ્ય ઉચ્ચરના થયા ત્યારે તેઓને વિદ્યાગ્રાન્થ આદિથી અભ્યાસ કર્યાં તે સર્વે શ્રેષ્ઠિક રાજના દરબારમાં રહ્યાં. એક સમય એકીક રાજ બોધરાં વાટે એક રાજના અંતઃપુરમાં જઈ ચિદમ્બર પુરા હરી લાભ્યા તેમાં એક રાજની સેનામાંના વૈરંગીકે મુળ-

સાના અત્રીસ પુત્રોને હણ્યા આ ખેડ જનક ખખર સતી સુળસાને
અમા તે વખતે બહુજ કલ્પાંત કરવા લાગી. તેને શ્રેષ્ઠિક રાજના
પુત્ર અભય કુમારે પ્રભોધ પૂરું વચનો અર્વણુ કસવી તેમજો શોક
મૂકાવ્યો.

એક વખતે ચંપાનગરીમાં વીર ભગવાન પધાર્યા. તેણે કેટલા-
એક ધર્મેચ્છુ લોકોને એકઠા કરી ધર્મ કહ્યો. તે ધર્મોપદેશ અવધ
કરીને અંબડ પરિવાજક કે જે શ્રાવક હતો તે ઉભો થયો અને
કહેવા લાગ્યો કે મારે આજે રાજગૃહ નગરમાં જવું છે માટે આપને
ત્યાં કાંઈ કાર્ય હોય તો આદેશ કરો. વીર ભગવાને કહ્યું કે ત્યાં
સુળસા શ્રાવિકાને તારે મારાં ધર્મ વાક્યો કહેવાં બહુ સારું એમ
કહી પ્રભુને વંદન કરીને અંબડ ચાલવા લાગ્યો. પછી તે સુળસા
પાસે યતિ સ્વરૂપ ધારણ કરી સચિત્ત વસ્તુ આદિ યાચિને તેણીની
પરિક્ષા કરવા લાગ્યો. પરંતુ તે પોતિકા ધર્મથી અલિપ્ત થઈ નહિ.
પછી તેણે બ્રહ્માનું રૂપ ધર્યું. અને પૂર્વ દરવાજા આવીને તે બોલ્યો
કે હું બ્રહ્મા છું. બ્રહ્માને આવ્યા જાણી સુળસા શિવાયનાં સર્વ
મનુષ્યો તેને વંદન કરવા લાગ્યાં. વળી ખીજે દિવસે કૃષ્ણ પરમા-
ત્માનું મંગળ રૂપ ધરી દક્ષિણ દરવાજા આવ્યો. તો પણ સુળસા
તેને નમી નહિ. તેમજ ખીજાં કેટલાંએક સ્વરૂપો ધરી સુળસાને
ત્યાં ગયો પરંતુ તે જરા પણ ચક્ષાયમાન થઈ નહિ. પછી અંબડ
જાણ્યું કે આ શુદ્ધ સતી છે તેથી તેણે પોતાનો પ્રયત્નનો વેષ
ધારણ કરી વીર ભગવાનનાં ધર્મ વાક્યો સુળસાને કહી સંભળાવ્યાં.
સુળસા વીર ભગવાનની સ્તુતી કરવા લાગી. સુળસાએ ભક્તિથી
અંબડને ભોજન કરાવ્યું. સુળસા તથા તેનો પતિ નાગરથિક
બન્ને જૈન ધર્મ પાળવાં લાગ્યાં. ધન્ય છે સુળસા તારાં સ્ત્યને ! ! !
જેન.

મદનરેખા.

સતી મદનરેખાએ સુદર્શનપુરના સુવરાજ સુગન્ધાહુની
પત્ની થતી હતી, તે રૂપે ગુણે સર્વોત્કૃષ્ટ હતી. તેથી કરી સુગન્ધા-
હુની વંડિલ ભાઈ અભિરથ કે જે ખાટવી હતો તે તેણીના
સૌંદર્યથી લોભાણો અને વિચાર્યું કે આ મદનરેખાને મારે મિત્રે
મહણ કરવી. એમ ધારી તેણે સાધ્વી મદનરેખાને લલચાવવા

માટે ઉમદા ચીજો મોકલાવી. મદનરેખાએ એ મહાપ્રસાદ જાણુ
મહાશય કરી. બીજી વખત મોકમેલી દુતી મદનરેખાને કહેવા લામી
કે-હે સુંદરી! મહિરથ રાજા તારા સૌંદર્યથી આસક્ત થઈ તને
ભોગવવા ચહે છે એમ તેણે તને કહેવા મને મોકલી છે. આથી
મદનરેખા ખોલી કે-તારો દુષ્ટ રાજા મહિરથ પોતાનું અંતઃપુર
છોડી નરકનો ભોક્તા થવા પારકી સ્ત્રીને ઇચ્છે છે. તે માણસ મારા
ઉપર કૃદ્ધિ કરે છે તો જરૂર મરુ પામશે. અને જો કદી તે
બળાતકાર કરશે તો હું શરીર આપવાને બદલે તેને મ્હારા પ્રાણ
આપીશ. આવું સાંભળતાંજ તે મહિરથ રાજા પાસે ગઈ અને
સર્વ હકીકત કહી તેથી તે વધારે કામાતુર થયો ને તેણીને ભોગ-
વવાના ઉપાયો કરવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું કે જ્યાં સુધી યુગબાહુ
જીવતો છે, ત્યાં સુધી હું તેણીને મેળવી શકીશ નહિ. માટે પહેલાં
કોઈ ઉપાય કરીને યુગબાહુને હાથું ને પછી મદનરેખાને મહાશય
કરું. એમ વિચારીને તે નિરંતર છિદ્ર શોધવા લાગ્યો. કેટલાંએક
સમય પછી મદનરેખાને ગર્ભ રહ્યો. એક વખત વસંત ઋતુમાં
યુગબાહુ પોતાની પત્ની મદનરેખાને સાથે લઇને બગીચામાં
કેડા કરવા ગયો હતો, ત્યાં બગીચામાં જળાદિ ફીડા કરીને રાત્રિએ
નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરતો સુતો. એવામાં મહિરથ રાજા યુવરાજ
યુગબાહુની સાથે સ્વસ્થ પરિવાર છે એમ જાણીને તેને હણવાને
એક ખરગ સહિત ત્યાં ગયો. ત્યાં યુગબાહુએ તેને આવતો
જોઈને ઉમ્મી થઈ નમસ્કાર કર્યો. તે વખતે મહિરથ તેની સાથે
વાતો કરતાં કરતાં કપટે કરી તેનો ઘાત કર્યો. તે વખતે યુગબાહુ-
ના દુનો દોડી આવ્યા અને મહિરથને હણવાને તૈયાર થયા. તે
વખતે તે દુતોને યુગબાહુ કહેવા લાગ્યો કે તમે મારા સહોદરને
હણ્યો નહિ. કારણ કે એ બાઈતો કાંઈ દોષ નથી, એતો મારા
પૂર્વના કર્મનોજ દોષ છે. આથી મહિરથ તો પોતાનું ધાર્યું કર્મ
પાર પડ્યું એમ ધારી હર્ષ પામતો પોતાને ઘેર ચાલ્યો. ત્યાં તેને
અકસ્માત સર્પ ડસ્યો. કહ્યું છે કે પોતાના આપનું ફળ આ લોકને
વિપેજ ત્રણ માસમાં, ત્રણ પક્ષમાં, ત્રણ દિવસમાં કે ત્રણ પહોર-
માંજ મળે છે. આ વખતે મદનરેખાએ પોતાના, શ્વાસ લેતા
પતિને કહ્યું કે- પ્રાણનાથ! આપે હવે કાંઈપણ એક કરવો નહિ.
કારણ કે જીવ કરેલાં કર્મથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. ઇત્યાદિ પ્રિયા-
નાં હિત વચનો શ્રવણ કરીને યુગબાહુ બ્રહ્મદેવ લોકને વિષે
દેવતા થયો.

તે વખતે ત્યાં આવેલો ચંદ્રચંદ્ર પોતાના પિતા યુગબાહુને
 મરણ પામેલો જોઈને અત્યંત રૂદન કરવા લાગ્યો. મહનરેખા પણ
 રૂદન કરતી વિચારવા લાગી કે મને ધિક્કાર થાઓ કે હું પતિના
 મરણના હેતુરૂપ થઈ હવે મહિરથ આવીને મને કહેશે કે
 તારો સ્વામી તો મરણ પામ્યો ને ત્રીને પતિ શિવાય અન્ય
 સરણ નથી, એમ કહીને તે દુષ્ટ મને પકડી જશે, ને હવે મારો
 કોઈ રક્ષક નથી, તેથી હવે મારે મહા કષ્ટ સ્વર્ગ અને મોક્ષના મુખ
 આપનાર એવા શીળની રક્ષા કરવી પડશે. એમ ધારીને તે ગુપ્ત
 રીતે ત્યાંથી નીકળી ગઈ; ને તે બીજે દિવસે એક મહા જંગલમાં
 પહોંચી. ત્યાં કોઈ જંગાશયમાં જળપાન કરીને કદલીગૃહમાં સૂતી.
 ત્યાં તે સાત દિવસ રહી સાતમે દિવસે તેણીને પુત્ર પ્રસવ થયો.
 પ્રભાત થતાં તે બાળકના હાથમાં તેના પિતા યુગબાહુના નામની
 મુદ્રિકા પડેરાતી. તે પુત્રને તરૂની છાયામાં મૂકી સરોવરમાં વસ્ત્ર
 ધોવા ગઈ. ત્યાં જંગમાં પ્રવેશ કર્યો કે તુરંતજ તેણીને જળદસ્તીએ
 સૂંઠમાં પકડીને આકાશમાં ઉઠાણી. તે વખતે નંદિશ્વર દ્વીપની યાત્રાએ
 જતાં વિદ્યાધરે તેણીને આકાશમાંથી નીચે પડતાં જીલી લીધી. તેણીના
 રૂપથી મોહીત થઈને તે વિદ્યાધર તેણીને વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર લઈ
 ગયો. ત્યાં તેણે તેણીના રૂદનનું કારણ પૂછ્યું. મહનરેખાએ તે
 ઉપરથી પોતાનો સંબંધ કહી પતાવીને જણાવ્યું કે જે સ્થાન થકી
 તે મને અહિં આવી છે, ત્યાં મેં પુત્રને જન્મ આપ્યો છે. તે
 પુત્રને કદલી ગૃહને વિષે મૂકીને હું જંગાશયે ગઈ હતી, ત્યાંથી મને
 હસ્તીએ ઉઠાણી તે હું તારા વિમાનમાં પડી. પેટું બાળક મારા
 વિના મૃત્યુ પામશે. મારે કૃપા કરી મારા તે પુત્રને અહીં લાવ
 અથવા તો મને ત્યાં પહોંચાડ. વિદ્યાધરે કહ્યું કે જે તું મને તારા
 ભર્તાર તરીકે અંગીકાર કરે તો હું તારો કીંકર થઈને રહું. એટલે
 મહનરેખા આલંબન વિના શીળનું રક્ષણ થતું દુબકર છે એમ ધા-
 રીને બોલી તું મારા પુત્રને અહીં લઈ આવ. વિદ્યાધરે કહ્યું કે હું
 વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર આવેલા રત્નાવહ નગરમાં મહિચુડ વિદ્યાધર
 ના પુત્ર મહિમલ છું. મારા પિતાએ મને રાજ્ય સોંપી સંયમ
 ગ્રહણ કર્યો છે. મેં તારા પુત્રનું સ્વરૂપ જાણી લીધું છે. મિથિલા
 નમંરીના પશ્ચિમ રાજને તેનો અથ વનમાં લઈ ગયો. ત્યાં તેણે
 તારા પુત્રને જોઈ તેને લઈ પોતાના નગરમાં આગી પોતાની પ્રિયા

પુત્રપ્રાપ્તિને સોંપ્યો છે. તે તેને પોતાના પુત્રની પેઠે ઉછેરે છે ને તે સુખમાં રહે છે માટે તું પ્રસન્ન થઇને મારા રાજ્યનો અંગીકાર કર. આ સાંભળીને રાણી મદનરેખાએ વિચાર્યું કે—હવે મારે નિશ્ચે શી જ રક્ષણનો ઉપાય શોધવો અગત્યનો છે. માટે કંઈક નિ-
પ શોધીને લીધ કરવી જોઈએ. એમ વિચારીને તે બોલી કે—તું મને પ્રથમ નંદીશ્વર હીપે લઇ જવ. ત્યાં સર્વ દેવને નમન કર્યા પછી હું તું કહીશ તે પ્રમાણે કરીશ. આ સાંભળી તે વિદ્યાધર તેણીને નંદીશ્વર તીરે લઇ ગયો ત્યાં તેણીએ સવેને જુદાવાં. પછી મહિ-
ચુડ મુનિશ્વર પાસે આવી તેમને નમસ્કાર કરી બન્ને તેમની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરવા બેઠાં. તે વખતે યતીશ્વર મહિચુડ મુનિ, પુત્ર અકાર્ય કરવા પારે છે તેમ જાણીને બોલ્યાં કે હે બન્ધુ જનો ! તારે સર્વદા કુમારે તજવે. કારણ કે પર સ્ત્રી ગમનાદિ કુમારનો ત્યાગ ન કરવાથી નરકમાં પડવું પડે છે. તેમ સ્ત્રીઓને પણ અન્ય નરને સેવવાથી તેવીજ મતીમાં જમણુ કરવું પડે છે. આ સાંભળતાં જ મહિપ્રભુ વિદ્યાધર ઉભો થઇ રાણીની ક્ષમા માગી કહેવા લા-
ગ્યો કે—હવેથી તું મારી બહેન છે. રાણી મદનરેખાએ કહ્યું કે તું મારો પરમ બાંધવ છે. એટલામાં આકાશ માર્ગથી એક વિ-
માન આવીને ઉતર્યું. તેમાં બેઠેલો એક દેવ ઉતરીને મદનરેખાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ તેણીને નમી પછી મુનિને નમસ્કાર કર્યા. તેને આવું અસંબંધ કાર્ય કરતા જોઇ નમીને વિદ્યાધર બોલ્યો કે દેવો પણ અનીતિને માર્ગે ચાલે છે ત્યારે અમારો શો દોષ ? આમણે
આર શાનધારી મુનિને છેડીને આ સ્ત્રીને કેમ પ્રથમ વંદન કર્યું ? ખેલો દેવ કંઈ કહેવું જાય છે તેવામાં મુનિ પોતેજ કહેવા લાગ્યા હે વિદ્યાધર ! તું એમ ન બોલ. આ દેવ હપકો દેવાને જોગ્ય નથી. જ્યારે આ મદનરેખાના સ્વામી યુગબાહુને તેના બાઇ મહિરેખે માર્યો તે વખતે આ સ્ત્રીએ પોતાના ભર્તારને મધુર વચ્ચનો વડે
આરાધના કરાવી નિજ ગ્રેહ હતો. એટલે શુભ અન્યવસાય રહ્યાથી તે યુગબાહુ મૃત્યુ પામીને પાંચમે દેવલોક ગયો છે. તે ઈંદ્રનો સામાનિક દેવતા થયો છે તેણે અવધિગાને કરીને મદનરેખાને પોતાની ગુર તરીકે ઓળખીને અહિ આવી પ્રથમ તેણીને નમસ્કાર કર્યા તેણીએ એને ધર્મ પમાડ્યો માટે તે તેની ધર્મચોર્ય થઇ ને

તેથી તેના વંદનને પણ યોગ્ય છે અને પ્રભુમ કરવાથી એ દેવ વિશેષે કરીને ઋણ રહિત થાય છે. કોઈ યતિએ કે ગૃહસ્થે જેને ધર્મને વિષે સ્થાપ્યો હોય તેજ તેનો ધર્મદાતા કે ધર્મગુરુ કહેવય છે.

એક દિવસે સાધ્વી મદનરેખા તે દેવ સાથે મિથિલા નગરી માં ગઈ. અહિં સાધ્વી મદનરેખાએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તેણીનું સુવ્રતા એવું નામ સ્થાપન કર્યું. અને તે તપશ્ચર્યા કરવા લાગી.

જૈન ગ્રંથ.

યક્ષા, યક્ષદત્તા, ભુતા, ભુતદત્તા, સેણા, વેણા અને રેણા.

આ સાત સાધ્વીઓ પાટવીપુત્રના રાજા નવમા નંદ રાજાના પ્રધાન શકટારની પુત્રીઓ થતી હતી. અને તે શ્રીયક અને સ્થુળભદ્રની ભગિની થતી હતી. તેમાં પહેલી પુત્રી યક્ષા. તેની ખુદ્ધિ એવી તો ચપલ હતી કે એકવાર સાંભળે આવડી જતું, બીજી પુત્રી યક્ષદત્તા તેની ખુદ્ધિ પણ એવીજ હતી કે જે વખત સાંભળેલું આવડી જતું. ત્રીજી પુત્રી ભૂતા તેની ખુદ્ધિ પણ કમે કરી ત્રણ વખત સાંભળવાથી આવડી જતું. આ પ્રમાણે સાતે પુત્રીઓની ખુદ્ધિ ચલતા ઉતરતા ભાવની હતી.

એક વખતે શ્રી પર્યુષણ પર્વ આગ્યાં, ત્યારે શ્રીયકની બહેને તેને કહેવા લાગી કે—હે ભાઈ ? આજે વાર્ષિક પર્વ દિવસ છે. માટે આજ તો પચ્ચખાણ કરું. કારણ કે આવા પર્વને દિવસે દાન, પુણ્ય, અને તપ કરવાથી અનંતફળ પ્રાપ્ત થાય છે. કશું છે કે જે પ્રાણી એકાદ્ય ચિત્તે જિનશાસનની પૂજા પ્રભાવનામાં વૃદ્ધિ કરવા તત્પર રહે અને એકવીશ વખત કલ્પસૂત્ર સાંભળે, તે શીઘ્રપણે ભવસાગર તરી જાય. બહેનોનું આવું કહેવું સાંભળીને શ્રીયકે પોરશી કરી. ત્યાર પછી તેણે સાઠપોરશીનું પચ્ચખાણ કર્યું. પછી પુરી મઢવું, પછી અવઢપોરશીનું એમ અનુક્રમે ઉપવાસ કર્યા. બધા દિવસો મહોત્સવમાં નિર્ગમન કર્યા પણ છેવટની રાત્રિતો મહા દુઃખદાયી થઈ પડી. એટલે જેને પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કારનું રમરણ કરાવ્યું છે. એવો તે અંતે મૃત્યુ પામીને પરલોકનો પ્રવાસી થયો.

પોતાના બાંધવે કાળ કર્યો તેથી યજ્ઞ સાધવી દુઃખી થતી
ખેદ પામતી શ્રી સંઘની આગળ કહેવા લાગી કે—મેં બહુ અવિચાર
થી કર્યું હતું. તેથી મારા બાંધવે કાળ કર્યો. એ પાપથી હું કેમ
જીવીશ મેં સાધુનો ઘાત કર્યો તેથી મારે નરક ગતિમાં જવું પડશે.
માટે હવે હું આત્મઘાત કરીશ. શ્રી સંઘે કહ્યું કે—એમાં તમારો
દોષ નથી. એતો તમે હિત બુદ્ધિએ એને ઉપવાસ કરાવ્યા તમને
પુણ્ય થશે અને તમારા બાંધને પણ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થયું છે. યજ્ઞાએ
કહ્યું કે પણ તે વાત જિનેશ્વર કહેતોજ હું સત્ય માનું
એટલે શ્રી સંઘે કાષોત્સર્ગ કર્યો તેથી શાસનદેવી એ
યજ્ઞાસાધ્વીને ધીમેથી ઉપાડીને શ્રી સીમંધર સ્વામી પાસે
જઈ મૂકી તેણીએ નમસ્કાર કરી પોતાના સંદેહ પૂછ્યા ત્યારે
અહિંત ભગવાને કહ્યું કે એમાં તારો દોષ નથી. શ્રીયક બહુ ક-
મોનો ક્ષય કરીને પહેલે દેવલોક ગયો છે. ત્યાંથી તે મુક્તિ પામશે
ત્યાં શ્રી સીમંધર સ્વામીએ ધર્મપદેશરૂપ ધાર યુગિષ્ઠ આપી તે
તેણીએ ધારી લીધી. હવે પોતાનો સંશય નિવારણ થયો એટલે તે
જિનેશ્વરને વંદન કરી શાસનદેવીને સહાયથી પોતાને સ્થાનકે આવી
ચારે યુગિષ્ઠ તેણીએ શ્રી સંઘને આપી પછી યજ્ઞા સંઘ સહિત
ધર્મ કાર્ય કરવા લાગી. એક વખતે તે સાતે ગહેનો પોતાના બાંધ
સ્થુળભદ્રને વંદન કરવાને ગઈ બનમાં. શ્રીગુરુપાદ સંસ્મૃતિવિજય.
આચાર્યને નમીને પૂછ્યું કે હે સ્વામીન! અમારો બાંધ ક્યાં છે ?
ગુરુએ કહ્યું કે આગળ જાઓ અશોક વૃક્ષ આવશે તેની પાસે તે
એકાંતે સંજગીય કરતો હશે. બહેનો ત્યાં ગઈ તો પોતાના બાંધની
જગ્યાએ તેણીએએ એક સિંહને દીઠો. તે જોઈ બપ પામીને તે
સાતે બહેનો પાછી આવતી રહી, અને ગુરુને કહ્યું કે અમારાબાંધમે
સિંહ બક્ષણ કરી ગયો છે. કારણ કે તે ત્યાં નથી ફક્ત એક સિંહ
છે. ફરી જાઓ ને વંદન કરો. યજ્ઞાદિ મુર્ખ સામવીઓ ત્યાં ફરી
ગઈ અને સ્થુળભદ્રને વંદન કર્યું. તેણીએ પૂછવાથી સ્થુળભદ્રે
કહ્યું કે મેં સિંહનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. આ વાત આ સર્વ સા-
ધ્વીઓએ જાણને શ્રીસંસ્મૃતિવિજયને કહી. તે સાધ્વીઓ સર્વ ય-
તીશ્વરોને વાંઘતી પરલોકમાં પણ કીર્તિનો પ્રકાશ પાડી અમર
મંદ છે.

શ્રીમતી.

રાજપુરી નગરમાં વસતા ધનદત્ત શ્રેષ્ઠને અનુક્રમે સાત પુત્રોને એક પુત્રી પણ થઇ. તેણીને જન્મેત્સવ કરીને શ્રીમતી એવું નામ પાડયું. એક દિવસે શત્રુમર્દન નામના રાજાએ સધળી પૃથ્વી હસ્તગત કરી તે વખતે નગરનિવાસી જનો જીવલણ નાદા આવો ત્રાસ ઉત્પન્ન થવાથી શ્રીમતીની ધાવમાતા તેણીને લઇ વનમાં જતી રહી. ત્યાં તેણીએ એ વટવૃક્ષના શાખાએ ઝોળી બાંધી તેમાં તેને સુવારી બધી પોતે તૃપ્તાતુર થવાથી બચકર વનમાં વિચરવા લાગી. એવામાં રત્નશેખર નગરીના રાજા રત્નશેખરનો જિનદત્ત નામે શ્રેષ્ઠ વિદેશમાંથી ધણુંક ધન મેળવી પાછો આવતાં એજ વનમાં એજ ઝાડની છાયાતળે બેઠો. થોડીવારે તેની નજર તે બાંધેલી ઝોળી ઉપર પડી. અર્થાત્તે થઇ તે તે બાળક પુત્રી શ્રીમતીને કહેવા લાગ્યો કે—હે પુત્રી! તું રોદન નહિ તારા પિતાના પક્ષમાં ધબા શરોઓ છે. આમ કહી તે ત્યાંથી પોતાને ઘેર ગયો. ફરીને તે પોતાના નવ પુત્રો સહિત ત્યાં આવ્યો. વળી તે તેણીનું સ્વરૂપ જોઇ વિચારવા લાગ્યો કે અહા! એક યુવતી જેવું જેવું લાવણ્ય છે. એવી આ બાળિકાને કોઇ સ્વેચ્છાચારી શત્રુ આ મનુષ્યવિનાશ વનમાં હરણ કરી લાવ્યો છે. તો ગુણરૂપી પુષ્પથી અભિવાસિત એવા મારા નવ પુત્રો ઉપર આ એક દશમી પુત્રી મને વનદેવીએ આપી. એમ વિચારી તે બાળિકાને લઇ પોતાની સ્ત્રીને આપી. અને તેણે કહ્યું કે તને તારા નવ પુત્રો ઉપર આ દશમી મંગળમયી પુત્રી વનદેવીએ આપી છે. માટે તારે તેણીનું વિશેષ પ્રકારે પાલન કરવું. શ્રીમતી તેને ઘેર દિન પ્રતિદિન ઉછરતી જીવિને પામી. એક વખતે શ્રીમતી શૃંગાર સજ્જ પોતાની અસંખ્ય સખીઓની સાથે ફીણ કરતી હતી. તેવામાં ત્યાં થઇને જતા રાજાએ તેણીને જોઇ. તેથી રાજા પોતાનો ઘેડો પાછો વાળીને જિનદત્ત શેઠના ઘર નજીક આવ્યો. રાજાને આવતા જોઇ જિનદત્ત શેઠે સામા ઉઠી આવકાર દીધો. પ્રણામ કરી બેસવાને આસન આપ્યું. રાજાએ જિનદત્તને પૂછ્યું કે—હે શેઠ! આ કુમારી સૌંદર્યમાં ઇંદ્રના મંદિરમાં રહેતી આસર ઝોળી અધિક છે. તે કાણ છે? જિનદત્ત શેઠે જવાબ આપ્યો કે—એ બાળકી મને અરણ્યમાંથી લાગ આવી છે, ત્યારથીજ

મેં એને પુત્રી કરી રાખી છે. પણ એ પુત્રાને મંગળ કરવા વાળી છે. એનો વિયોગ હું કશુવાર પણ સહન કરી શકતો નથી. રાજાએ કહ્યું કે મારે પણ સૌ પુત્રો છે. તેમની પણ એ મંગળકારી થાઓ. થોડા સમયે તે લમલાયક ઉમરની થઇ. તેથી તેનો વિવાહ સુમતિ શેઠના પુત્ર મહન સાથે કર્યો. એક દિવસે સુમતિ શેઠ રાત્રિમાં ઉઠીને શ્રીમતીની પેટી ઉઘાડી તેમાંથી તેણીના આભૂષણ લઇને નગરની બહાર એક જગે મૂકીઆઓ. ને પાછો સૂઇ રહ્યો. પ્રભાત થતાં શ્રીમતી ઉઠીને જુએ છે તો પેટી આભૂષણવિના ખાલી જોઇ એવામાં એક મચ્છી આવીને રાજાને આભૂષણ આપી કહેવા લાગ્યો કે મને એક મચ્છીના ઉદરમાંથી આ આભૂષણો મળ્યાં છે. આ સુમતિ શેઠે પરિક્ષા કરવાનું કાર્ય કરેલું છે. એ રાજા જાણી ગયો. ને બોલ્યો કે તું તેની વૃથા પરીક્ષા કરેછે, જે દેવતાએ કહ્યું તે કદિપણ મિથ્યા થતું નથી. કહ્યું છે કે દિવસની વિજળી, રાત્રિનું મર્જિત, નારી અથવા બાળકનું બોલવું અને દેવતા દર્શન એ કદિ નિષ્ફળ હોય નહિ.

એક દિવસે ત્યાં કોઈ માની યતિશ્વર પધાર્યા તેની પાસે રાજા તથા સર્વ પ્રજા સહકુટુંબ ત્યાંજ ધર્મોપદેશ સાંભળવા જતા કોઇ વખતે રાજાએ ગુરને પૂછ્યું કે આ શ્રીમતીએ પૂર્વ જન્મે વિષે શું સૂક્ષ્મ કહ્યું હશે ? ગુરએ કહ્યું કે ગર્જન નામના ગામમાં જવલન નામનો એક ગરીબ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તેને આઠ પુત્રીઓ હતી. અને નવમી અનામિકા નામની પુત્રીને મ્હાણુવક નામના બિલ્લુક સાથે નિરજાવી. કેટલાએક દહાડા મછી તેની માતા મરણ પામી તેથી તે ધનથી રહિત એટલે નિર્ધન થયો. એટલે પોતાની સ્ત્રી સહિત એક તુણની ઝુંપડીમાં રહેવા લાગ્યો. એક દિવસે તે અનામિકા વિમળશ્રીની પાસે ગઇ ત્યાં તે સાધ્વીએ તપ વિષય ઉપર ઉપદેશ કર્યો તે સાંભળીને તે દંપતી તે પ્રભાણે તપો અને વ્રતો કરવા લાગ્યાં. ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને આ શ્રીમતી થઇ. આથી શ્રીમતીને જ્ઞાન થયું અને તે તપ કરવા લાગી. અને મરણાંતે મુક્તિ પામી.

મૃગનયની.

આ મહારાણી ગ્વાલીયરના રાજ માનસિંહજીની પત્ની હતી. આ રાજ ધણું કરીને ઇસ્તિસનના સોળમા સૈકાની લગભગ થઇ ગયો કરણ કે શાહજહાં બાદશાહના વખતમાં લંકારાય થઇ ગયો તેણે પોતાના ઇતિહાસમાં લખેલ છે કે રાજ માનસિંહના જ્ઞાનામાં બસો રાણીઓ હતી. પરંતુ તે સર્વમાં રૂપ ગુણમાં સર્વોત્તમ તો રાણી મૃગનયનીજી હતી. એટલું જ નહિ પણ તે સંગિત વિદ્યામાં બહુ જ કુશળ હતી તેના પતિ માનસિંહ રાજને પણ ગાયન સાંભળવાનો બહુ શોખ હતો તેમાં પણ રાણી જે રાગ ધણાજ અદ્ભુત પ્રકારથી ગાતી બજાવતી હતી; તેથી રાજ માનસિંહ પૂર્ણ રીતે મોહિત થયો હતો. મૃગનયનીએ પોતાની બુદ્ધિ અત્યંત સંગીત ચાતુર્યથી કેટલાએક રાગ મિશ્રભાવથી ગાઇ પ્રસિદ્ધ કર્યા હતા. તેમાં તે આ પ્રમાણે રાગોથી પ્રસિદ્ધિને પામી છે. ગુજરી, વહીવગુજરી અને માલ ગુજરી. વળી પણ કહેવાય છે કે મૃગનયનીના સુકોમળ કંઠથી મધુરાલાપે ગવાતું સંગિત સાંભળવા સંગિત વિદ્યાના આચાર્ય તાનસેનજી ગ્વાલિયર ગયા હતા. અને ત્યાંજ રહી પોતાની આખર જીંદગી પૂરી કરી હતી, હજુ પણ મૃગનયનીની માયાથી ગ્વાલીયરમાં તેની સમાધિ છે. મૃગનયનીને તેની અદ્ભુત શક્તિ માટે ધન્ય છે.

પ્રાચીન ઇતિહાસ.

ઝવેરખાઇ.

આ કુલાંગનાનો જન્મ અજંથી સુમારે ચારશો વર્ષ ઉપર રા. કાંડ જતના રજપૂત કુળમાં થયો હતો તેના માતા પિતા સ્ત્રાંધી વિશેષ મળી શક્તી નથી પરંતુ એક ઇતિહાસકાર જણાવે છે કે યવનોના યુદ્ધમાં ચિતોડનાં ઝવેરે વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી પોતાની વીરતા બતાવી હતી. લૈયા ક્ષેત્રમાં વિક્રમાજી નામના આર્ય રાજાને હરાવી, વીર શ્રોદ્ધો બહાદુરખાં બ્યારે પોતાની ઉચ્ચ સેના લઇ ચિતોડપર ચડીઆગ્યો અને એકદમ આખા શહેરને ઘેરી લીધુ તે સમયે શિશોદિયા રજપૂતો સિવાય ચિતોડ ગઢતુ રક્ષણ કરનાર કોઇ નહોતુ. રણવાદનાં નાદ સાંભળી તે વીરોતુ રૂધીર ઉછળી રહ્યું. અને એકદમ અભશક્ત ધારણ કરી પ્રભુ પ્રાર્થના કરતાં સૌવીરો રણ-

સંગ્રામમાં ગયાં. ત્યાં જઈ યુદ્ધની તૈયારી કરી યવન યોદ્ધા બહાદુર-
ખાંન ઝંખો પડ્યો. તો પણ તેઓએ તોપોનો મારો ચલાવવા બા-
કી રાખી નહિ. એક પક્ષના માણસો ધાયલ થવા લાગ્યાં. રજ-
પૂતોનું સૈન્ય બહાદુરખાં કરતાં ધણુજ નાનું હતું તો પણ યવનો-
ની કસી ફાવી નહી. યવનોના ગોળા સામે રજપૂતોએ બાણો ફેંક્યા-
માંડયા ત્યારે દિશાઓ અને આકાશ અંધકારમય થઈ ગયું. તે બન્નેનું
ધણુ લશ્કર ધાયલ થયું. આ વખતે કોની જીત થશે એમ કળી શકાય
નહિ. બહાદુરખાં ચિતોડના કિલ્લાને હાથ કરી શક્યો નહિ તેથી
તેમાં ચતુર સેનાધીપતિએ વિકાગિરીની નીચે એક મોટી સુરંગ ખો-
દાવી તેમાં દારૂ ગોળા ભરાવી તેને સળગાવી દીધી. આથી સર્વ સ-
ળગી ઉઠ્યું અને ધડાકાને બડાકા થવા લાગ્યા. અને આશરે પચાસ
હાથ કિલ્લા નજીકની જમીન એકદમ ઉડી ગઈ. ચિતોડના કિલ્લાને
એક મોટો ભાગ તેથી નાશ પામ્યો અને તેમાં આશરે પાંચસો ચાઠોડ
લશ્કૈયાઓ મરણને શરણ થયા. પરંતુ જેઓ જીવતા રહ્યા હતા તેમાં
રજપૂત લોહી ઉછાળા મારવા લાગ્યું. તે સર્વનો એવો દૃઢ નિશ્ચય હતો
કે ચિતોડનો મદતો શું પણ અહિની સીમનો એક પણ પથ્થર અત્રે
મરતાં સૂધી પણ તેઓને લેવા દેવાતા નથી. આખરે જતાં આ યુદ્ધ
મથકર સ્વરૂપ પકડ્યું ત્યારે પાછળથી ચાઠોડોનું બળ નરમ પડ્યું એ
સમયે વીર વનીતા ઝવેરબાઈએ શિસોહીઆ કુળનું નામ રાખવા
વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી રણસંગ્રામમાં ગઈ ને હાથમાં તીક્ષણ બાણ
ધારણ કરી કેટલાએક યવનોને હણ્યા. પરંતુ તેની કુમકે લશ્કર
આવી પહોંચવાથી રજપૂતોનું બળ નરમ પડ્યું તથાપિ ઝવેરબાઈ
લેશ માત્ર પણ નિઝાસાહી નહિ થતાં યવનોની સાથે ખૂબ લડી. આ-
ખરે યવનોનો સંહાર કરતાં તેણીનાં વધ થયો. ભારતભૂમીપર આ-
આવી વીરાંગનાઓ ક્યાં છે !

૩૫ સુંદરી.

ગુજરાતના નૃપતિ જયશિખરની રાણી અને વીર વનરા-
જની માતા ૩૫ સુંદરીનું ચરિત્ર વીર કુલાંગનાઓનાં ચરિત્રોમાં શો-
ભા આપે તેવું છે. આ બાઈ ૩૫, ગુણુ, યૌવન, શૌર્ભ, ધૈર્ય, પ્રેમ
અને શીલ સંપન્ન હતી. આ સર્વ ગુણો તેણીને આબૂપણ ૩૫ હ-
તા. આ રાજ્ય ઉપર કંદ્યાણીના રાજા જીવડે જ્યારે ચડાઈ કરી

ઘેરો ધાલ્યો ત્યારે રૂપસુંદરીનું હૃદય આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યું.
 અને તેણે જયશિખરને યુધ્ધે ચડવા આનાકાની દર્શાવી હતી પણ તેના મનમાં શૌર્ય કરતાં પ્રેમનું બળ વિશેષ હતું. તેમ છતાં પણ જયશિખર પોતાના શૌર્યના ખરા ગુરુસામાં આબ્યો અને શત્રુ સામે ચડાઈ કરવા જરૂરીયાત જણાવી, ત્યારે પોતાના પતિને કિસાહિત કરી રણમાં જવા રજા આપી. જયશિખરે રણમાં જઈ જોયું તો પોતાનાં પરાજય થવાનાં ચિન્હો જણાયાં. ત્યારે તેણે પોતાના શાળા શૂરપાળને કહ્યું કે—તમારી બહેનને કોઈ વનમાં નિર્ભય જગ્યાએ મૂકીઆવો. કારણ કે તે બેજીવ વાળી છે, માટે આ વખતે રાજ્ય મંદિરમાં રાખવી એમ હું ઉચીત ધારતો નથી; સૂરપાળે આ સઘળી વાત પોતાની પતિવ્રતા બહેન રૂપસુંદરીને કહેતાં તે બોલી કે—પ્રાણાંત પર્યંત પણ હું મારા પ્રાણનાથને છોડી કોઈ કોઈએ જનાર નથી. દેવેન્દ્રાથી મારા પતિનું શરીર રણમાં પડશે તો પણ હું સંજોડે ચિંતામાં બળી સતી થવાને દહાવો લઉંશ. અને તેથી મને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થશે. હું અંતકાળે પતિની સાથે ચિંતામાં બળી ન મરું તો મારી જનની લાજે ને ક્ષત્રાણી નામને એવું લાગે. પતિના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો એ સતી સ્ત્રીનો પરમ ધર્મ છે. તે ધર્મ શું મારે તણ દેવો ? પ્રાચીન સતીઓ જેવી કે સીતા, પદ્મી, તારામતી આદિયે પોતાના પતિના સુખ દુઃખમાં સામેલ રહી પતિવ્રતા ધર્મને પલ્લિવત કર્યો હતો. માટે મને પણ રણસંગ્રામમાં સાથે રાખો. છેવટે ભાઈ ભગિની વચ્ચે કંટસોઢ વિવાદ થયો. અને સૂરપાળે કહ્યું કે—મહારાજ જયશિખરે આગ્રહ પૂર્વક જે આજ્ઞા કરી છે તેનું પાલન કરવુંજ પડશે આથી તેણી પોતાના ભાઈની સાથે વનમાં જવા તૈયાર થઈ. તેનો મુખ્ય હેતુ એવો હતો કે તે બે જીવવાળી હોવાથી કદી પુત્ર ઉત્પન્ન થાય તો શત્રુસામે લડીને પતિનું વેરવાળે અને રાજ્યનું રક્ષણ કરે. પછી રૂપસુંદરી પોતાના ભાઈ સાથે જંગલમાં ગઈ ને પોતાના દેહની દરકાર નહિ રાખતાં પોતાના ભાઈને શર ચડાવી પતિની મદદે મોકલ્યો અને પોતે દયમંતીની પેઠે દુઃખી હાલતમાં માર્ગ કાપવા લાગી. ચાલતાં ચાલતાં એક બીજનાં ઝુંપડાં પાસે ગઈ. જ્યાં તેનું તેમાં બેઠેલી બલી બીજડીએ રક્ષણ કર્યું. રાજ્યનું કે કુ-

ગનું કથું અભિમાન નહિ કરતાં સમયસચક બની રૂપસુંદરી તે બાઈની સાથે મળી ગૃહકાર્ય કરવા લાગી. થોડા સમય પછી એજ બીણડીને ઘેર તેણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે બાળક પુત્રનું નામ વનરાજ પાડ્યું. દિવસે દિવસે ચંદ્રની ખીલતી કળાની પેઠે તેના મુખની કાંતી દેદીપ્યમાન દેખાવા લાગી. ખરેખર બાવી મિથ્યા થતુંજ નથી. સોના રૂપાના રત્ન જડિત પારણામાં મથરની તળાઇપર પહોડનાર તે એક વડની ડાળે બાંધેલી ઝાળીમાં પહોઠી પોતાના દુઃખના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. રૂપસુંદરી પણ સમયને અનુસરી વનમાં વસવા લાગી. થોડા સમયમાં તેને એક શીલગુણસુરી નામના સજ્જન સાધુનો સમાગમ થયો. રૂપસુંદરીએ ધણી ચાલાકીથી તેની પરિક્ષા કરી ને પડીથી પોતાના દુઃખની વાત કહી સંભળાવી. પછી તે સાધુએ તેણીનું પોતાની સમ્મિ બહેન ગણીને રક્ષણ કર્યું. પછી વનરાજને રાજ વિદ્યાનું જ્ઞાન આપવા માંડ્યું. કેટલેક દિવસે સૂરપાળ આગ્યો અને પોતાની બહેનને તથા બાણેજને જોઈ આનંદ પામ્યો. પછી વનરાજ એવો વીર યોદ્ધા થયો કે તેણે પોતાના પિતાનું વેરવાળી શત્રુઓને કાયર કર્યા. આવા વીર વનરાજને જન્મ આપનાર તેની માતા રૂપસુંદરીને ધન્ય છે !

ગુજરાતનો ઇતિહાસ.

ભવાની.

આ સતી છાતીનગામના રહીય આત્મારામની પુત્રી હતી. તેણીનો વિવાહ નાટોર ગામના જમીનદાર રાજરામજીવનરાયના પુત્ર રામકાન્ત વેરે થયો હતો. આ બાઈ રૂપે, ગુણે અને ધર્મે કરી અલંકૃત હતી. રાજ રામજીવનરાયનો દયારામ કરીને એક જુનો નોકર હતો, તે એક વખતે રાજકુમાર રામકાન્તને કાંઈ જુલ કરતો જોઈ તેને યોગ્ય શિખામણ આપતો હતો, પણ તે ને તે શિખામણની કશી અસર થઈ નહિ. તે સંધજી પાણા ઉપર પાણી ઢાળવા ખરોખર થયું. વળી પણ સારી અસરને બદલે હક્કટી તેને રાજ્યમાંથી રજા આપી દીધી. દયારામ ત્યાંથી વિદાય થયો તે જંગાળના સુમેદાર નવાબ અલીવરદીખાનના દરબારમાં પહોંચ્યો કે જેનું રામકાન્તના રાજ્યપર કેટલુંએક લહેણ હતું. પ્રસંગો-

પાત તેણે જણાવ્યું કે રાજ રામકાન્તે બત્રીસલાખ રૂપીઆ એ-
કઠા કર્યાછે. અને જે લાખ રૂપીઆનો તે શિરપેચનપહેરેછે છતાં પ-
ણુ આપતું લહેણું આપતો નથી આથી નવાખે એકદમ લશ્કર મો-
કલી રામકાન્તની મિલકત લૂટી લીધી. એટલુંજ નહિ પણ રાજ-
કાજને માટે રામકાન્તને નાલાયક ઠરાવી દેવીપ્રસાદ નાંમના તેના
બત્રીજને રાજ્યનો સત્તાધીશ ઠરાવ્યો. આથી રામકાન્તને એટલી
બધી માઠી અસર થઇ કે તે પોતાની પત્ની લવાની સાથે વન
માં વિચરવા તૈયાર થયો. રાણી લવાનીએ પતિની આજ્ઞાનું પાલન
ન કરી સતી સીતાજી, દૌપદી, તારામતી, દમયંતી આદી
પવિત્ર સતીઓનાં ચરિત્રોને અનુસરી તે પણ પતિની સાથે
પગવાટે ચાલી નીકળી. માર્ગ કાપતાં તેઓ ગંગા કાનારાપર પહોં
ચ્યા ત્યાં એક હોડીમાં જેસી મુર્શિદાબાદ ચાચ્યા, અને એક પર્ણ
કુટ્ટી બાંધી ત્યાં રહ્યાં થોડાં સમય પછી દૈવયોગે અકસ્માત રામકા-
ન્તને દયારામનો મેળાપ થયો. તેથી તેણે રામકાન્તને કહ્યું કે
જે અરધલાખ રૂપીઆ આપે તો ત્રણ દીવસમાં તને તારું રાજ્ય
અપાવું અને આ અસહ્ય સંકટ દૂર કરું. આ સાંભળતાંજ રામકા-
ન્તનું મન ખિન્ન થયું અને લાચારીથી બોલવા જાય છે એટલામાં
જ રાણી બોલી ઉઠી કે—પ્રાણનાથ ! આપ શા માટે ખિન્ન થાઓ
છો ? જે અર્ધ લાખ રૂપીઆ આપતાં આપણી સર્વ સમૃદ્ધિ ગાળી
મળતી હોયતો આ મારા કંઠમાં ઝવેરાતનો જે અમૂલ્ય હાર છે
તે ઉતારી આપું. આ પ્રમાણે કહી તે અલંકારો સ્વાધીન કર્યા.
દયારામે નવાજને તે હાર આપ્યો અને રામકાન્તને તેની સર્વ
સમૃદ્ધિ પાછી અપાવી. રાણી લવાનીને જે પુત્રો હતા પરંતુ દૈવ-
ચ્છાએ મરણને શરણ થયા, અને રામકાન્ત પણ સોળ વરસ રા-
જ્ય ભોગવી પરલોકનો પ્રવાસી થયો. રાણી લવાનીએ બરોબર
રીતે વૈધવ્ય ધર્મ પાળી સધળે સ્થળે પોતાની કીર્તિ અમર કરી.
વળી પણ તેણે રૂઢી રીતે રાજકાજમાં, લોકમાં પ્રીતી વધારી તેણે
કાશીમાં કેટલાંએક અન્નક્ષેત્રો અને ધર્મશાળાઓ બંધાવી હતી. આ
ને કેટલાંએક નવાણો બંધાવી પોતાની ૮૦ વર્ષની ઉંમરે
મરણ પામી.

સદુખા.

આ બાઈ અમદાવાદ શહેરમાં આવેલા બાટવાડામાં રહેતી તે હરિસિંહ આરોટની સ્ત્રી થાય. ચાલુ સૈકાના આરંભમાંજ રાજકર્તા પેશવા અને ગાયકવાડને પૈસાનો અત્યંત લોભ હોવાથી ચુગલીખોર લોકો પૈસા હરણ કરવાને આબરુદાર સ્ત્રીઓ ઉપર વ્યભીચારનું તહોમત મૂકતા તેમજ નકારી ચાલતી કુલટાઓને મોઢે તવંગરનું નામ લેવરાવી દુષ્ટાચરણ કરવા માટે રાજ તેને દંડી કહાડતા હતા. આ ચુગલીખોરોમાં ઉત્તમચંદ કરીને એક વાણીઓ વખણાતો ચાડીખાનારો હતો તેણે હરિસિંહ નામના ગરીબ આરોટની પતિવ્રતા સ્ત્રી સદુખા પ્રત્યે પાપી નજરે જોવા માંડ્યું, પરંતુ તે કાવ્યો નહિ. તેથી તેના ઉપર વ્યભીચાર કર્યાનું તહોમત મૂકી રાજના માણસોને તેડી અંધારી રાત્રીએ બાટવાડામાં હરિસિંહની પતિવ્રતા પત્નીને પકડવા ગયો. તેણીએ પોતે નીરપરાધી છે એવી ઘણી ઘણી ખાત્રી આપી અને તે ચઢીયા અને જુલમી ઉત્તમચંદને ઘણી પ્રાર્થના કરી પરંતુ તે એકનો જે થયો નહી, રાજના નોકરોએ જ્યારે તેણીને જેમ્ની જવા માંડી ત્યારે તે પોતાના પતિને કહેવા લાગી કે—પ્રાણનાથ ! જીવંતો બહેતર સમજ મારી જતી લાજને રાખો. હરિસિંહે પોતાના એક નાના કુમળા આગકને મારી બાટવાડાની વચ્ચે લટકાવ્યું તો પણ તે દૃષ્ટ વશિક ને દમ્મા આપી નહી. આથી સદુખાએ શરતના જુરસામાં આવી જઈને કહ્યું કે—નાથ ! હિમા રહી જુઓછો શું ? તમારી તાતી તરવાર લઈ મારું શીર હટાવી દો ત્રેજ દણે દુઃખથી બરાબેલા બાટે સદુખાનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. સવાર થતાં આ વાત મધ્યે પ્રસરી રહી. અને સર્વે બાટ ચારણો આત્રાસ દાયક જગ્યાએ એકઠા થયા. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આજે હરિસિંહની સ્ત્રી સદુખાની આવી વલે થઈ તો કાલે આપણાં માટે તેમ થશે માટે ચુગલીખોર લોકોને તેના કૃત્યનું કળ બરાબર રીતે આપવુંજ જોઈએ પછી તેઓને હાથમાં જે કાંઈ હથિયાર આવ્યું તે લઈ તેઓને હણવા તત્પર થયા. આ જોઈ પેશવા સરદારનો પ્રધાન માલેલકર કરીને હતો ને ગ બરાબો. અને ભદ્રના દરવાજા બંધ થતા હતા તે તકનો લાભ લઈ ઉત્તમચંદ ચાડીજો રાજને શરણે ગયો. તે દિવસે આજો

દહાડો બાટ ચારણોએ ભૂખ્યા તરસ્યા રહી તે ચાડીઆને શોધતાં રહ્યા. અને હાથ આવ્યે તેને માર મારવામાં તથા તેનો જીવ લેવા માં પાછું વાળી જોવું નહિ. કોઈએક ચુગલીખોર કુવામાં સંતાણે! હતો તેને પણ શોધીને ટુકડે ટુકડા કર્યા. રાજાએ બાટ લોકોનું બળ અને પરાક્રમ જોઈ ઉત્તમચંદ્ર ચાડીઆને ઉધે ગધેડે બેસારી રહેાંદું કાળું કરી કાળુપરને દરવાજેથી ગામમાં ફેરવી લઈ જવા હુકમ કર્યો. તે પ્રમાણે તેને ફેરવતાં બાટોએ તેને ગધેડા પરથી નીચે ઉતારી મરતાં સુધી પથરે પથરે માર માર્યો તેથી તેનાપર પથ્થરનો મોટો ઢગલો થયો, આ રીતે બાટોએ વેર વાળ્યું. બીજો દીવસે સતી સદુષ્યા જ્યાં મરણ પામી હતી ત્યાં એક દેહરી ચણાવી તેની દેવી તરીકે સ્થાપના કરી. ત્યાં એક તુળસી ક્યારો કરી તુળસી રાખ્યાં. અઘાપિ પર્યંત તે સતીને આશાપૂરી દેવી તરીકે માને છે. ગુજરાત, કાઠિયાવાડ અને હિંદના ઘણા ભાગોમાં આવા દેવીના સ્મરણ-સ્થાનો તેમના ગુણાનુંવાદ કરતા ઉભા છે. દંતકથા.

મૈનાવતી.

આ પવિત્ર સાધ્વી જોડખંગાલાના નરેન્દ્ર ત્રૈલોક્યચંદ્રની પત્ની થતી હતી. તેણીને પેટ મદાગાની અને વિશ્વવિખ્યાત અને વૈરાગી પુત્ર ગોપીચંદ્રનો જન્મ થયો હતો. સતી મૈનાવતી અદરનિશ પોતાના સ્વામીની સેવામાં પરાગણ રહેતી. કેટલાએક સમય પછી દેવેચ્છથી મૈનાવતીના પતિ ત્રૈલોક્યચંદ્રનું મરણ થયું આથી કરી રાણી મૈનાવતીનો સંસાર ઉપરથી મોહ ઉતરી ગયો. અને પોતાના દેહને કાણુમંચુર સમજીને તે પારલૌકિક સુખ સંપત્તિ સાધનામાં સાવધાન બની. અને ઇશ્વર કૃપાથી તેણીને જલધર નામના સદ્ગુરુનો સમાગમ થયો. સાધ્વી મૈનાવતીએ જલધર ગુરુની સેવા કરવા માંડી. અને તેની પાસેથી વૈરાગ્યને શોભા આપે તેવો સદુપદેશ શીખી. ગુરુ જલધર દરરોજ મૈનાવતીને સદુપદેશ આપવા લાગ્યા. પરંતુ દૂરીજનો મૈનાવતીના આવાં સુદૃઢ કૃત્યોથી સંતોષ નહિ પામતાં મનમાં બગવા લાગ્યાં. રાજમાતા મૈનાવતી પવિત્ર અને મદાન ઇશ્વર ભક્ત ભામિની હતી; તેની એવી દૃઢ ગુરુ ભક્તી હતી કે પોતાએ ગુરુનાં દર્શન કર્યા પછી ભોજન કરવું આ

સંકેત હતો. રાજમાતા આવી દૃઢ ભક્તી પોતાના દેહના કલ્યાણને માટેજ કરતી હતી તો પણ ગોપીચંદની રાણીઓ પોતાની સાસુ-જીની ઇર્ષ્યા કરવા લાગી અને તેણે પોતાના પતિ પાસે પણ તેની માતાની ઇર્ષ્યા કરવામાં બાકી રાખી નહોતી. વળી પણ રાણીએ એકાંત પ્રસંગે પોતાના પતિ ગોપીચંદને કહ્યું કે—પ્રાણનાથ ! સાસુજીના સદાચરણથી જનસમૂહમાં બહુજ નિંદા થાય છે. વળી કોઈ વેપધારી જલધર નામનો સાધુ આપણા શહેરમાં આવ્યો છે તેમને સાસુજીએ પોતાના રાજમહેલમાં કિતારો આપ્યો છે. તેથી મને દેહ-શત લાગે છે કે રખેને સાસુજી આપણા કુલીન કુળને ક્ષતિ કરશે. રાજ ગોપીચંદ પોતાની રાણીઓનાં વાક્યો સાંભળીને ઉસ્કેરાયો. અને કોઈ પણ જાતનો વિચાર નહિ કરતાં જલધરને મારી નાંખવા તત્પર થયો. કોઈએક વખતે યોગેન્દ્ર સમાધિ ચડાવીને બેઠા હતા તે વખતે તેને પોતાના દૂતો પાસે ઉપડાવી ઘોડાર પાસેના એક ઉંડા ફાગાં ફેંટી દીધા. અને ઘોડાની લાદ અને પથરો નાંખી તે દૂતો યુવાની દાધો. બીજે દિવસે મૈનાવતી હમેશના નિયમ મુજબ યોગીરાજના દર્શન કરવા ગઈ, તો ત્યાં યોગીરાજને દીઠ નહિ. તેણે જાણ્યું કે યોગીરાજનો મારા કોઈ અપરાધને લીધે ચાલ્યા ગયા જણાય છે, આથી તેણી પોતાના દૃઢ નિશ્ચય મુજબ અહાર તથા દ્રવ્ય ફક્ત પચપાન કરી પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગી. થોડા દિવસ પછી મહારાજ ગોપીચંદનો વર્ષગાંઠોત્સવ આવ્યો તે દિવસે ગોપીચંદ સુર્ણના બાજે ઉપર બેઠો હતો તે વખતે તેની રાણીઓ તેને માંગલિક વસ્તુઓથી સ્નાન કરાવતી હતી. તે વખતે રાજમાતા મૈનાવતી પણ મહેલના ગોખમાં બેઠી હતી. તે આ સર્વ જનાવ જનને જોઈ વિચાર કરવા લાગી કે—અહા ! આ જ્ઞાન-સારની માયા કેવી વિચીત્ર છે ? મારા પુત્ર ગોપીચંદનું શરીર કેવું દિવ્ય ક્રાંતિથી દેહીપ્યમન દેખાય છે ? વળી જેને રાણીઓ આજે મંગલ સ્નાન કરાવે છે તેનો પણ એક દિવસે વિનાશ થવાનો છે. તેમના બાર દાદાઓ પણ આ અવનિ છોડીને ચાલતા થયા છે. છતાં પણ તેને પોતાના દેહ ઉપર કેટલી બધી મમતા છે. આમ વિચારતાં તેની આંખોમાં અશ્રુઓનાં બિંદુ ટપકવા મળ્યાં તે મહારાજ ગોપીચંદના જીવમાં આવ્યા તેથી માતાને પૂછ્યું કે—હે મા ! આવા મહાન માંગલિક પ્રસંગે તમે શા માટે રૂદન કરો ?

રાંછો ? શું કોઈએ તમોને દુભાવ્યાંતો નથી ના ? આથી ગોપી-
ચન્દની મતા મૈનાવતીએ જવાબ આપ્યો કે-પુત્ર ! આ અ-
સાર સંસારમાં જે કોઈ જન્મ ધરે છે તે સર્વ મરવાને અર્થેજ.
આ કાયા કાયા કુંભની માફક ક્ષણભંગુર છે. માટે એવી કાયાવડે
શ્રીહરીની ભક્તિપર પ્રેમ રાખી નહીં મળે તેવા અમુલ્ય મોક્ષ સા-
ધનને પ્રાપ્ત કરવા તત્પર થા, કાલની ખબર કોને છે ? તને આ
મિથ્યા શરીરપર જે મોહ થયો છે તેથી કરીનેજ મને રડવું આવે
છે. વળી આ માનવ જન્મ ફરી ફરીને પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી માટે
ધૈર્ય કરૂં પાથી મળેલા દેહને વ્યર્થ જવા નહિ દેતાં પ્રભુ ભક્તિ
કરી આ જન્મને સફળ કર. ખરેખર માતા હોજો તો આવીજ
હોજો. નવ માસ લગી જેણે પોતાના ઉદરમાં બાર ઉપાડીને જનેતાનું
કર્તવ્ય બજાવ્યું હતું. તે જનેતા આજે પુત્રની ધર્મગુરૂ બની. સં-
સાર સાગરના લોહાને લીધે આમ તેમ અથડાતા પુત્રને સન્માર્ગ
બતાવીને તેનું કલ્યાણ કરનારી માતાઓ વીરલીજ હોય છે. જે મા-
તાએ જન્મ આપી ઉછેરીને મોટો કર્યો હતો તેજ જન્મને સાર્થક
કરવાને જે અધ્યાત્મ ઉપદેશ આપ્યો તે સાંભળીને મહારાજ ગો-
પીચન્દ વિસ્મય પામ્યો. અને તેની પટરાણીઓએ પોતાની પવિત્ર
માતા ઉપર મૂકાતા આરોપને જૂઠો જાણ્યો મહાત્મા પુરૂષને વધ
કર્યો આથી તેના હૃદયમાં સંતાપ થવા લાગ્યો અને પોતાને માતાના
તરફ આણેલા અભાવને માટે પશ્ચાતાપ થયો. આમ વિચારમાંને
વિચારમાં પોતાની સ્થિતિ વિસરી ગયો. થોડીવાર પછી પોતે સર્વ
રાણીઓને રજા આપી, આથી તે સર્વ દુર ગઈ. પછી ગોપીચન્દ
બાળેઠપરથી ઉભો થઈ તુરત પોતાની માતા મૈનાવતીના ચરણ
પાસે ગયો અને પ્રજ્ઞામ કરી બોલ્યો કે-હે મા ! આ અપરાધીને
ક્ષમા આપો. મેં તમારો મોટો અપરાધ કર્યો છે. તે અધમ કૃત્યની
સામું જોશે નહિ. તમે મને નરકદ્વારથી મુક્ત કર્યો છે. તો મિથ્યા
દેહને ઉદ્ધાર શીરીતે શાય ? મારા જન્મ અને મરણનો ફેરો કેમ
ટલે ? મૈનાવતીએ જવાબ આપ્યો કે-હે પુત્ર ! મારા ગુરૂ જા-
લધર અહિં હેત તો તને ઉપદેશ કરીને તારો સંશય દૂર કરત.
તે સાંભળીને ફરીને ગોપીચન્દના મનમાં સંતાપ થવા લાગ્યો.
એરીને સંતાપ કરતો પોતાના અપરાધને છુપાવી રાજકાર્યભાર અને
ધૈર્ય બજાવતાં પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

કેટલ.એક કાળ પછી ગુરૂનો શિષ્ય કાનીફ કે જે જાત્રા અર્થે ગયો હતો તે અહિં આગ્યો. તેણે લોક વાયકાથી સાંભળ્યું કે ગોપીચન્દ્ર રાજાએ ગુરૂને કુવામાં નાખી દીધો છે. આથી ઠરી તેણે ગોપીચન્દ્રનો તિરસ્કાર કર્યો. રાજમાતા મૈનાવતી પણ પુત્રના કરેલાં આ કાર્યથી ક્રોધે ભરાણી અને કાનીફની પાસે પોતાના પુત્રના અપરાધને માટે ક્ષમા માગી. પછી કાનીફે યુક્તિથી ગોપીચન્દ્રને બચાવવા કિંમત કર્યો. રાજા ગોપીચન્દ્રના નામનાં સાત પુત્રાંઓ કરી સર્વ કુવાપર ગયાં અને બહાર ગુરૂજીવનને આદેશ કર્યા તેથી ગુરૂએ ગોપીચન્દ્ર જાણી તે પુત્રાંને બાળી ભસ્મ કર્યું. આ રીતે ગીછ ત્રીછ એમ સાત વખત આદેશ કરતાં સાતે પુત્રાં બળી ગયાં પછીથી ગુરૂએ જાણ્યું કે મારો કોઈએક શિષ્ય તેને સહાય છે તેથી અશિર્વાદ આપી તેઓ બહાર નિકળ્યા. ગુરૂ જીવનધરના ચરણમાં મહારાણી મૈનાવતી, કાનીફ અને ગોપીચન્દ્ર સર્વે પડ્યાં. ગુરૂએ ગોપીચન્દ્રના અપરાધની ક્ષમા આપી પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. ગોપીચન્દ્રના સંસારના સર્વ વૈભવો શાંતી સમાન વસમા થયા અને રાજ્યપાટ ઉપર અભાવ આવી ગયો અને અન્યંત વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી ગુરૂની સેવા અર્થે વનમાં રહેવા વિચાર કર્યો. તેથી ગુરૂએ કહ્યું કે વનમાં રહેવું એ બહુજ કઠિન છે. તું તારા રાજ્યમાં રહી પ્રજાનું જાતન કરતાં સુખેથી કલ્યાણનાં સંવતો ગોજ્યાં કર. આથી કંઈ પણ ગોપીચન્દ્ર મહારાજને અસાર થઈ નહિ તેથી ગુરૂએ તેને દીક્ષા દીધી. ગોપીચન્દ્ર સાધુ બની અંતઃપુરની મહારાણીઓ પાસે જઈ અહંકાર કરતો ભિક્ષા માગવા લાગ્યો. રાણીઓ આ દેખાવ જોઈ ખેદિત બની અને રૂદન કરવા લાગી. વળી ગોપીચન્દ્રને બહુ બહુ સમજાવ્યો પરંતુ તે પોતાના વિચારથી જરાપણ ડગ્યો નહિ. અને સર્વને ઉપદેશ આપી વનમાં વિદાય થયો. મોહમાયામાં મગ્ની રહેલો પુત્ર આ સંસાર છોડીને ક્ષણભંગુર દેહના કલ્યાણાર્થે પોતાની સર્વ સમૃદ્ધિનો ત્યાગ કરી વનમાં ચાલી નિકળ્યો. આ સધજો પ્રતાપ તેની માતા મૈનાવતીનોજ હતો માતા હોતો તો આતીજ હોતો. આજ પણ મૈનાવતીનું નાન જગતમાં અગર રહ્યું છે.

સરદારખા.

આ કુંવરી રાણીપુર સંસ્થાનમાં કન્યાચુવંશના ક્ષેમરાજરાખ
ની પુત્રી થાય તેો ઝવડામા પચુ કહેતાં, તે રૂપે, ગુણે અનુપમ
અને મનોહર હતી. અસાઉદીન ખીજાએ ગુજરાતના છેલા
રાજા કરણુ ઘેલાનો પરાજય કર્યા પછી ગુજરાતમાં મુસલમાની
સૂબો નિમ્નો હતા. અને એ પ્રમાણે તે પછી દીલ્હીના પાદશાહ ત-
રકથી ગુજરાતને માટે પાટણમાં બાદશાહ સુબો નિમાઇ આવ્યો
હતો જે સમયે આ કુંવરી બર યૌવનમાં આવી હતી તે વખતે
ગુજરાતનો સુબો રહેમતખાન મુલકગીરીએ નિકળેલો રાણીપુર આ-
વ્યો હતો. રાજાએ તેના માનપાનમાં કેટલીક ધામધુમ કરી હતી. એક
વખતે રહેમતખાન મહેલની અટ્ટારીમાં બેઠો હતો તે વખતે
રાજકુંવરી સરદારખા પસાર થઈ તેને જોતાંજ સરદારખા બગી-
ચામાં ઉતાવળી જતી રહી. જતાં જતાં વાયુના જેસથી તેનું માથું
ઢિપાડું થયું અને કળીશ્યામ વેળી નિરખી રહેમતખાન સુબો
મોહ પામ્યો. રહેમતખાને પછી પોતાના મુકામે જઈ પોતાની સાથે
સરદારખાના બાઈને જુગાર રમાડી. તેમાં તેની બાઈને સરદાર-
ખાને છતી લીધી રહેમતખાનને પછી સરદારખાને તેણી પાલખીએ
વગેરે મોકલ્યાં ક્ષેમરાજ વગેરે કોઇપણ જાણતું ન હતું તેથી સર્વ
વિસ્મય થયાં. આખરે સરદારખાની બોબત રૂપાંદેએ સવિસ્તર
વાત કહી અને પોતાના પતિના કરેલા કામને આટલે પશ્ચાતાપ કરી પોતે
નાણુંદનું અને રજપૂત નામનું રક્ષણ કરવા તૈયાર થઇ. આખરે સુબા-
એ લશ્કર મોકલ્યું અને લડાઈ થઇ. તે વખતે વીર સુંદરી રૂપાંદેએ
પોતાની વીરતા દેખાડી આખરે મુરજીને આવી ન થઇ સુબાની ખી-
કથી મુજરાજે મુસલમાની ધર્મ રિવદારી કુળને વાંછન લગાડ્યું ર-
જપૂતોએ પોતાના રાજનું નામ રાખવાને માટે સૌ થઇ આવવા
લાગ્યા પરંતુ આખરે તેમની હાર થઇ અને રહેમતખાનને વૃદ્ધ
રાજા રાણી તથા સરદારખાને કેદ કર્યાં સરદારખાને વિચાર્યું કે આ
પાપીના પંજમાંથી કંઈ બચી જાય તેવું નથી માટે કોઈ યુક્તિ
કરી મુક્ત થવું. આમ વિચારી સુબાને મળી તેને પ્યારનાં વચનો
કહી દારૂ પાઇ નિશામાં ચકચુર બનાવી સુબાનો પોશાક પોતે પહેરી
તંબુમાંથી નાશી ગઈ. અને છાટે એક યોગીના આશ્રમમાં ભસ્મ

લગાવી શુદ્ધ સાધી પવિત્રપણે રહેવા લાગી એવામાં એક દિવસે શિકારે આવેલા ચંદ્રાવતીના કુમાર વૈરીસિંહ સાથે તેણીની મુલાકાત થઈ. અહિં સરદારખાએ તેને સવિસ્તાર હકીકત કહી સંભળાવી. આથી વૈરીસિંહ પાટણની ગાદીસેવા ફરકેરાયો, આઠ વરસમાં અંબાબવાનિમાં લશ્કર લઈ જવા કહી વિદાય થયો. સરદારખા યોગિના વેપમાં અંબાબાની જવાને નિકળો. તેટલામાં સરદારખાને માટે ફરતા બાદશાહી સીપાઈઓ તેને પકડી કેદ કરી લઈ આધ્યાસ્તામાં તેઓ બકાદુરી કરી આગ્યાના ધનાગ મળવા માટે સૌ લડી મુવા, આથી સરદારખા મુક્ત બની અને અંબાબવાની ગઈ.

બીજી તરફ સરદારખાના માતપિતા જે મુસલમાની ધર્મ ગ્રહણ કરે તો તેઓને ફાંસીએ ચઢાવવાં એવો સુઆનો હુકમ હતો. વૃદ્ધ રાજા રાણીએ ધર્મનું પાલન કરતાં મરણને શ્રેયસ્કર માન્યું હતું તેથી પાટણને પાદર તેમને ફાંસીએ ચઢાવવાં હતાં તેજ દિવસે કુમારી સરદારખા તથા રાજપુત્ર વૈરીસિંહ વીરયોદ્ધાઓથી બરેલ લશ્કર લઈ પાટણ ઉપર હલ્લો કરી એકદમ અંદરને ઘેર લીધું. તે યુદ્ધમાં મુસલમાનો માર્યા ગયા. આખરે સુખો પણ રમુમુમી દેવીને બોળને પત્ર થઈ પડ્યો. પાટણ વૈરીસિંહના હાથમાં આ યુગ્મ તેથી કરી તેની કીર્તિને માટે ગુજરાતમાં સર્વત્ર જય જયકાર છવાઈ રહ્યો. સરદારખાનાં માતપિતાએ વૈરીસિંહને પોતાની પુત્રીનું કન્યાદાન લીધું. પછી સરદારખા પતિસાથે સાસરે પરવરી, ત્યાં આગળ સ્વસુર પક્ષનાં સર્વ સગાંઓની સેવા કરતી સર્વને પ્રિય થઈ પડી. પછી ખુશાહ નામનો બાળ સુખો આવ્યો. તેણે વૈરીસિંહના રાજ્ય ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો વૈરીસિંહ તેની સાથે લડ્યો પરંતુ આખરે યવનોના હાથથી મરાણું. તેનો નાતો બાહ માનસિંહ ખાયસો હતો તેથી. તે ગયો નહિ એટલુંજ નહી પણ સરદારખાને પોતાની સ્ત્રી થવા કહ્યું તેથી તેણીએ તેને નિરસ્કારી પોતાના બાળક પુત્રને સાંસુને બેળે બેસાડી તે રણસંગ્રામમાં ગઈ. ત્યાં આગળ સરદારખા કાયદા થઈ. તેથી ખુશાહ નામના સુખાએ પોતાના તંબુમાં બોલાવી પોતાની સ્ત્રી થવા કહ્યું તેથી તેણી અશક્ત હતી તોપણ પથારીથી ઉઠી પોતાની કઠાર તેના પેટમાં ઘોંચી અને તેનાં સર્વ આંતરડાં બહાર કાઢી તેને મારી નાંખ્યો. ને ચંદ્રાવતી તરફ દોડી, પરંતુ તે ગામ સૂકી પહોંચી નહિ તેણીએ પોતાની ઉજવળ કીર્તિને અમર કરી રણમાં શરીર છોડ્યું. ખરેખર આવી કુસાંગનાઓની આ આર્ય ભૂમી પર પૂરી ખોટ છે.

મરિયમ.

મરિયમ એ ઇસુખ્રિસ્તની મા થય. તેણીની સાદી એક યુસફ નામના મુસલમાન સાથે કરી હતી. સાદી થયાં પછી કેટલાં એક કાળે તેણી હમત્રવાળી થઇ. ત્યારપછી તેની પાસે એક કુદરતી ફરસ્તે આવીને કહ્યું કે ઓ બાઇ તું હમેશાં ઇસુખી રહે. સઘળી સદગુણી સ્ત્રીઓમાં તું ધન્યવાદને યોગ્ય છે. અર્થાત્ મરીયમ ફરસ્તાને જોઇ વિચારવા લાગી કે એ શું ? ફરી તે ફરસ્તે કહ્યું કે મરિયમ ! તું ભય પામીશ નહિ. કેમકે તારાપર ખુદાની પૂર્ણ રહેમ થઇ છે. તારા ઉદરમાં જે હમત્ર છે તે એક ધર્મનો પેગમ્બર થશે. તું જે સદાચારી પુત્રને જન્મ આપે તેનું નામ ઇસુ પાડજે તે ઉમરજાયક થશે ત્યારે તે ખુદાનો બંદો ગણાશે. અને ખુદા તેને તેના પિતાનું રાજ્ય આપશે. આ સાંભળી મરિયમે કહ્યું કે એ શી રીતે થશે ત્યારે ફરસ્તે જવાબ આપ્યો કે ખુદા તારાપર રહેમથી નજર કરશે. માટે તારે પેટે જે જન્મ પામશે તે ખુદાનો બંદો કહેવાશે મરિયમે કહ્યું કે હું ખુદાની બંદાઈ. તો તમરા કહેવા પ્રમાણે થાઓ. પછી ફરસ્તો વિદાય થયો. મરિયમના ન્યાયિ પતિ યુસફે જ્યારે પોતાની બીબીને દૂર રાખવાનો વિચાર ધાર્યો ત્યારે ફરસ્તો જાહેર થઇ કહેવા લાગ્યો કે 'તું' તારી બીબી. મરિયમને સથે રાખવામાં ભય પામીશ નહિ અને તેણીને દુઃખ દેઇશ નહિ. કારણ કે તેના ઉદરમાં જે હમત્ર છે તે પેગમ્બર છે તેનો પ્રસવ થયા પછી તેનું નામ ઇસુ પાડજે. પછી યુસફે આ હુકમનું પાલન કર્યું એક વખત મરિયમ યુદા નામના ગામમાં જામરીયાને ઘેર ગઇ. ત્યાં તેની સ્ત્રી એલીસાબેથે કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. તેથી તેણીને માલુમ પ્રાપ્ત્યું કે મરિયમની કૃપે પવિત્ર પુત્ર પાડ્યો છે તેથી તે મહોટે સાદે હર્ષ સહિત ગોલી ઉડી કે સઘળી સ્ત્રીઓમાં તને ધન્ય છે. મરિયમે કહ્યું કે મારો જીવ ખુદાની બંદગી કરે છે. મરિયમ એલીસાબેથ પાસે ત્રણ માસ રહી પછી તે બેથેલહેમ આવી. ત્યાં તેને પેટે તારીખ રખ મી દીસેંગરે ઇસુખ્રિસ્તનો જન્મ થયો. આ પુત્રનો જન્મ સાંભળી હુદીના રાજા હીરોડે તે પુત્રને મારીનાંખવાનો હુકમ કર્યો. તેથી કરી મરિયમ પોતાના બાળક પુત્રને લઇ ઇજીપ્ત તરફ નાઠી. જ્યારે હીરોડે રાજા મરણ પામ્યો ત્યારે ફરી તેઓ દેશમાં આન્યાં. તે પુત્ર બાર વર્ષની ઉમ્મરનો થયો ત્યારે

જેશાલેમ આવ્યાં ત્યાં રહેવું હતું તેટલાં રોજ રોકાઈ પોતાને
 ઘેર જવા નિકળ્યાં. મરિયમ તથા તેના બીજા સંગાતિયો સૌ આલ્યાં
 જતાં હતાં તે વખતે તેણીએ જાણ્યું કે ઇસુ તેના સોબતિયો સાથે
 પાછળ આલ્યો આવતો હશે એમ ધારી આગળ આલ્યાં. સહુ એકઠાં
 થયાં ત્યારે ઇસુને જોયો નહિ તેથી મરિયમ અને તેનો પતિ
 યુસફ બન્ને પાછાં ફર્યા અને જેશાલેમ આવ્યાં. અહિં આવી
 જુએ છે તો જ્યાં ઉપદેશ અપાતો હતો ત્યાં તે એકો હતો અને
 પ્રશ્ન પૂછતો હતો. ત્યાં તેની માતા મરિયમે જાણને કહ્યું કે—એટા!
 અમારી સાથે કેમ આવ્યો નહિ? તને શોધવા માટે અમે ઘણુંક
 દુઃખ સહન કર્યું. ત્યારે ઇસુએ જવાબ આપ્યો કે—તમે શા માટે
 મારો શોધ કર્યો. તમે જાણતાં નથી કે મારે માફ કામ બાજવવું
 જોઈએ. આ વાક્યો તેઓ સગળ્યાં નહિ. તેથી તેને સાથે તેડીગયાં.
 ને તે માતા પિતાની આજ્ઞામાં રહેવા લાગ્યો. સતી મરિયમ હમે-
 શાં સ્ત્રીયોને સદ્ગોષ્ઠ આપતી અને કહેતી કે તમે તમારા ખાવિંદને
 ખુદા માનીનેજ રહો. આ પ્રમાણે બોધ આપી પોતાની કીર્તિ કા-
 યમ કરી ગઈ છે.

આમેના.

આમેના એ મુસલમાની કે ઇસ્લામી ધર્મનો ઉદય કરનાર.
 હજરત મહમદની મા યાય, તેનો ખાવિંદ અબ્દુલ્લા મદીના
 ગામમાં રહેતો હતો. આમેના શાંત સ્વભાવની વિવેકી અને નમ્ર
 હતી તે પોતાના ખાવિંદ અબ્દુલ્લા પર અથાગ પ્રેમ રાખતી. એક
 વખત અબ્દુલ્લા ગાજી શહેરમાં વેપાર કરી મદીને આવતો હતો
 તેટલામાં માર્ગમાં અકસ્માત માંદો પડવાથી પચીસ વર્ષની નાની ઉ-
 મ્મરમાંજ મરણ પામ્યો. આથી આમેના શોક કરતી દુનિયાને
 શૂન્ય ગણી પોતાના જીવનની આશા વગરતી થઈ. તેથી કરી કોઈ
 વાર મૂર્છા આવતી, કોઈવાર રૂદન કરતી પરંતુ તેનો પતિ મરણ
 પામ્યો ત્યારે તે બેજીવવાળી હોવાથી કેવલાક દિવસ પછી એટલે
 ઈ. સ. ૫૭૦ માં તેના ઉદરથી એક રૂપસુંદર પુત્રનો જન્મ થયો.
 તેના મુખની પ્રભા પૂર્ણ ચંદ્રથી કંઈ ઓછી ઉતરે તેમ નહતી.
 આથી તેણીના શોકગય જીવનમાં સુખની છાયા પડી. આમેના
 પોતાના પુત્રને તેડી કાળજીપૂર્વક ગઈ. ત્યાં ખુદાશુકાના કરી તે પુ-
 ત્રનું નામ મહમદ પાડ્યું. આમેનાનું શરીર શોકના કારણથી એટલું

તો ક્ષીણ થઈ ગયું હતું કે તેણી પોતાના એકના એક પુત્ર મહુમદને
 ધન-નવા પણ અશક્ત હતી થોડા દિવસ પછી હુલીમા નામની
 સ્ત્રી પાસે મહુમદને રાખ્યા. હુલીમાએ મહુમદનું એવીરીતે પા-
 લન કર્યું કે તે થોડાજ દિવસમાં શરીરે રૂઝ પુરૂ અને કંદર્પના જેવી
 લાવણ્યતાવાળા થવા લાગ્યા. એ વર્ષ વિત્યા બાદ આ સુપુત્રે ધાવતું
 પણ તજી દીધું પછી હુલીમાએ મહુમદને આમેનાને સોંપ્યા.
 વળી પણ હુલીમા આમેનાને અતી આગ્રહથી મહુમદને પાછા
 તેડી ગઈ. પછી મહુમદની પાંચ વર્ષની ઉંમરે પાછા આમેનાને
 સોંપ્યા. ત્યાં દેટલાએક વર્ષસુધી આમેના પુત્ર સાથે મદીનામાં
 રહી ત્યાં રોજ પોતાના ખવિંદની કબર પાસે જેસી આંસુએ કરી
 કબરને બીજાવતી હતી. આ જોઈ તેની પાસે ઉભેલા તેના પુત્ર
 હુજરત મહુમદે પોતાના કુમળા કરો મતના કંઠમાં વિંટાળી
 પ્રેમથી પૂછવા લાગ્યો કે—અમા ? તમે દરરોજ શા માટે રૂદન
 કરો છો. તેની માએ જવાબ આપ્યો કે તારા બાપને સાર. આથી
 હુજરત મહુમદે કહ્યું કે મારા બાપ ક્યાં છે ? મહુમદે જન્મી
 ને પોતાના બાપનું મોહું પણ જોયું નથી છતાં તેના મોહ
 માંથી બાપ એવો શબ્દ સાંભળીને તેની માતા આમેના જ
 રાપણુ બોલી શકી નહિ. પણ બન્ને હાથ ઉંચા કરીને આકાશ
 બતાવ્યું. આથી મહુમદે બાપનું કે મારો બાપ મરણ પામ્યો છે.
 ત્યાર પછી એક માસે આમેનાએ મદીનેથી મકકા શહેરમાં
 આવતાં માર્ગમાં આવેલા શહેરમાં પોતાનો દેહ છોડી દીધો. મહુમદ
 પણ પોતાની મા મરણ પામી તેથી તેની કબર કરી સદા શોકમાં
 રહેવા લાગ્યા. આ વખતે તેની ઉંમર રૂઝ છ વર્ષનીજ હતી તે
 ઉંમર લાયક થતાં ઇસ્લામી ધર્મના પેગમ્બર થયા. તેણે મકકામાં
 ઉપદેશ કરી પોતાનો ધર્મ ચલાવવા માંડ્યો. આ વખતે અન્ય આ
 દમીઓએ તેના ઉપર ગુસ્સો કરી તેને મારવાને નિશ્ચય કર્યો. આ
 વત બાણી મહુમદ ઇ. સ. ૬૨૨ માં મકકાથી નાશી મદીને
 ગયા તે વખતથી મુસલમાની ઇ. સ. નો આરંભ થયો નાશવાને
 ગરબી બાબમાં હીજરી કહે છે તે પછી એ હીજરી સને કહે
 વાય છે. હુજરત મહુમદ પેગમ્બરે એક દેવને માનવાનું લો
 કાને બતાવ્યું. એનો મૂળ અને મુખ્ય સિદ્ધાંત આ હતો કે—

લા ફલાહ ફલ્લાલાહુ મુહમ્મદુર્રસુલુ લ્લાહ । બાવાર્ય કે ખુ
દા બહુ નથી એકજ ખુદા છે. ખુદાનો પેગમ્બર મહુમ્મદ છે ને
બધા મોહમેદન બાધ્યોને એક સરખા ગણવાને ફરમાવ્યું. એવી રીતે
તે મુસલમાની કે ઇસ્લામી ધર્મનો ઉદય કરનાર નિવડ્યો એ સધળો
તેની માતા આમેનાનોજ પ્રતાપ હતો.

સતી નામ સ્મરણ.

હરિગીત છંદ.

વાંચી પ્રીતેથી આજ આપે, વાત જે સતીઓ તાણી,
તે સર્વની વૃત્તિ દિસે છે, સ્વામી સેવામાં ધણી;
ભૂમંડલે વિખ્યાત જનની, પાર્વતી સુકમા સતી,
ઓ આર્ય ભૂમી ઉપરે, આજે થજે એવી સતી. ૧
જ્ઞાલી ખરી જે વિષ્ણુને, લક્ષ્મી પ્રિયા જે તેહની,
બહુ દેશમાં પૂજાય એવી, કીર્તિ છે શુભ જોહની;
સામાગ્યશાળી ઇંદ્રની, ઇંદ્રાણી સર્વે છે છતી—આ આર્ય ૨
છે જ્ઞાનવાન સુદેવહૃતિ, જગમાં કરી નામના,
વળી અત્રિપત્ની અનસૂયા, જેણે પૂરી પતિ કામના;
છે શુદ્ધ સાવિત્રી સતી, જેના જગે જ્ઞાના વતિ,—આ આર્ય ૩
અહલ્યા, અપાક્ષા ને વળી, શુભ ગારગી ગુણવાન છે,
અશુભતી, ઇલા અને, મૈત્રેયી મહા કુળવાન છે;
શુભ સલવાદી રાય-પત્ની, જેહ છે તારામતી,—આ આર્ય ૪
નળ નાર દમયંતી અને, શુભ દેવયાની જાણજે,
છે નાગરાજતાંણી સુપત્ની, ભોગવંતીજ પ્રમાણજે;
શુભ નર્મદાને મદાલસા વળી, છે મહા એવી સતી—આ આર્ય ૫
છે રામ જનનીજ ખરી, કૌશલ્યા કેકર્યો શુભ અને,
શૌળવાન સુમિત્રા દિસે એ, વાત જગમાં સૌ બણે;
લક્ષ્મણ જનેતા તે નકી, છે વાત અવજ્ઞિમાં છતી—આ આર્ય ૬
નૃપજનક પુત્રી રામપત્ની, શ્રીસીતા સતી સાધવી,
તે પતિ પ્રત્યે પ્રીત ધરી, વનવાસના દુષ્પ ગાળતી;
લંકાપતિ રાવણ ગયો હરી, તેહને તો બહુ છળી,—આ આર્ય ૭
શબરી, સુકન્યા ને સતી, છે શુદ્ધ સાવિત્રી હરી,
જેણે પતિને યમ કરેથી મુક્ત, કરીયો એ ખરી;

કુંતી સુશીલ શકુંતલા વળી, સત્યવતી સુ પ્રભાવતી-આ આર્યં ૮
 છે પાંચ પાંડવની સુપત્ની દ્રૌપદી અણુવાન જે,
 જે પતિ પ્રત્યે પ્રેમ ધરીને, ભાળતી શુભ નાર તે;
 દુઃશાસને ભરો સભા મધ્યે, ખેંચી જીવન કયો અતિ-આ આ ૯
 ત્યાં ચીર તાણ્યાં દ્રૌપદીનાં, કૃષ્ણની થઈ ત્યાં દયા,
 નવસો નવાણું ચીર પૂર્યાં, તે તણી મોટી ગયા;
 બહુ લાજ લેવાને જતા, હણીયા કૌચકને ત્યાં અતિ-આ આર્યં. ૧૦
 મદોદરી, ગાંધારી ને શાણી સુમદ્રા છે સતી,
 સ્વાહા, જરતકાર, ઉપા છે ઉત્તરા ને રેવતી;
 કાદંબરી, પદ્મા અને ભલો ભાતની છે ભામતી-આ આર્યં ૧૧
 શાંડિલી, સંજ્ઞા ને બાણું શુભ સત્ય રૂપા રેણુકા,
 છે વેદવતી, વૃંદા અને વાઝેવી ને સતી વિદુલા;
 સુસોયના, તારા, મરીચી, નાર્યો, શુભ લીલાવતી-આ આર્યં ૧૨
 વળી વીર નારી જે ખરી વીરધાત્રી પદ્મા વિમળા,
 ચંદા, ચુડાત્રા ને વળી સુર સુંદરી ને શ્રી ધરા;
 કૃષ્ણાકુમારી, મીનગદેવી, વીરમતી, મૈનાવતી-આ આર્યં ૧૩
 છે જૈનમાં રાજુત્ર, રોહિણી સુંદરી શિવાસતી,
 છે નંદ્યંતી, મનદરેખા, સુગંધા કઈ સાધવી;
 આદિ ઘણી સુ ચરિત્રશાળી, જૈન ધર્મે છે સતી-આ આર્યં ૧૪
 એ આદિ, જે અગણિત સતી નવખંડમાં વ્યાપી રહી,
 જેને શિરે પડીયાં દુઃખો, તે સહજમાં કાપી શકી;
 તે છે બધો શુભ શીળનો, સુ પ્રતાપ ઉર જાણો નકી-આ આર્યં ૧૫
 આખ્યાં ચરિત્રો ગ્રંથમાં વળી ધર્મ પણ આપ્યો અદિ,
 તે વાંચી વિગતે સૌ ગુમેથી, વર્તવા બુદ્ધતાં નહિ;
 જે વાંચશે તો પામશે સુખ સ્વર્ગનું નજરે નકી-આ આર્યં ૧૬
 સદા અહો! પ્રાણેશ હો! કહણા કરો કહણા કરો,
 આ ભરતખંડની ભામિની પ્રતિ નાથ નજરે જરા કરો,
 હું છગન ઉચરું છું સુખે શુભ શીળ તો શણુગાર છે;
 સંસારમાં તે સુંદરીને ધન્ય લાખોવાર છે.-આ આર્યં. ૧૭

શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: ॥

**આ. પુસ્તકને અગાઉથી આશ્રય આપનાર
સદગૃહસ્થોનાં મુખ્યારક નામ.**

પ્રત	નામ
જામનગર.	
૧૦ શેઠ શ્રી વેરશી કરમશીના	
વિધવા બાઈ શ્રી માણેબા	
૫ કુમાર શ્રી જોરાવરસિંહજી	
કૃતેસિંહજી.	
૫ ગુરૂ શ્રી ભગવાનજી વિશ્વનાથ	
૫ રાજ્યવૈદ્ય નારણજી કૃષ્ણવજી.	
૫ ઠક્કર જીવણદાસ લાલજી.	
૫ રા. ગોપાલજી ધનજી ઝવેરી.	
૩ કુમાર શ્રી તપ્તસિંહજી	
નારસિંહજી.	
૩ રા. રા. વશગમ કરશનજી	
૨ કુમાર શ્રી ચંદ્રસિંહજી	
કેશરીમિંહજી	
૨ રા. રા. લાલજીબાઈ પીતા-	
બર મરન્યા.	
૨ બાઈશંકર રેવાદત્ત સ. સુ.	
રૂપશંકર રામરામ.	
૫ વકીલ નવલશંકર સૂરજશંકર	
૫ વકીલ દયાશંકર ભગવાનજી.	
૫ વકીલ ભગવાનજી દેવજી.	
નાર જી પુરસોત્તમ લ કામદાર	
લક્ષ્મીદાસ આદીતરમ.	
૫ લક્ષ્મીનદ બગવાનજી શેઠ	
૫ વકીલ ચત્રમજી ગોવિંદજી.	
૫ માસ્તર ભગવાનલાલ જોશંકર	
૫ દયાશંકર કામેશ્વર ઓઝા.	
૫ શામજી વેંકા બ્રહ્મસત્રી.	
૫ હરજીવનદાસ રતનશી ઝવેરી	
લાલજી રામજી શેઠ	
રણજીદાસ સુંદરદાસ	
બટ ગોરધનદાસ કાળીદાસ	
નાગજી સવજી	
૫ ડાક્ટર વિરજી જીણા	
૫ લક્ષ્મીશંકર જોશંકર ન્યાયાધિશ	
૫ કાળીદાસ દેવજી માણસેટ	

પ્રત	નામ
૧ વૈદરાજ મણીશંકર	
વિકૃતજી રસેસ	
૧ મણીરામ અંબારામ રેવન્યુ અ.	
૧ વાઢેર હફિસિંહજી બાલુબા.	
૧ શેઠ વેલજી દેવજી	
૧ શેઠ માધવજી ભગવાનજી	
૧ શેઠ નરભેરામ ભગવાનજી	
૧ શેઠ મોહનજી મદનજી	
૧ શેઠ જમનાદાસ કાનજી	
૧ શેઠ રણજીદાસ કાનજી	
૧ શેઠ મગનલાલ જગજીવન	
૧ શેઠ ધરમશી બાકર	
૧ શેઠ ખુશાલચંદ માણેકચંદ	
૧ વકીલ નગ્મેગમ કાળીદાસ	
૧ વકીલ રામકૃષ્ણ આણંદજી	
૧ વકીલ જમનાદાસ કુરજી	
૧ વકીલ દારૂકાંદાસ લાલજી	
૧ વકીલ નરદાસાલ શી ત્રાલ	
૧ વકીલ મુગટરામ પ્રભાશંકર	
૧ વકીલ લક્ષ્મીદાસ દેવજી	
૧ વકીલ હરજીવન ચત્રમજી	
૧ વકીલ શે મચંદ હીરાચંદ	
૧ વકીલ મુળજી જીણા	
૧ વકીલ અગદેવ જમન્તાથ	
૧ વકીલ મોતીચંદ વાઘજી	
૧ વકીલ લીલાધર મોતીચં	
૧ વકીલ જીણા ભગવાનજીદ	
૧ વકીલ ચતુરદાસ શ્રીમદાઈ	
૧ વકીલ હિમેન્દ્રલાલ ગોપાલજી	
૧ વકીલ ખુશલાલ મોસારજી	
૧ વકીલ હરીદાસ વિંકજી	
૧ વકીલ દયાળજી ભાતીશંકર	
૧ વકીલ માધવરાય તુલસીદાસ	
૧ મગનલાલ સુદરજી	
૧ હરીકૃષ્ણ નરભેરામ પુરાણી	
૧ જીવામાઈ વાઝામાઈ સોઢા	

પ્રત	નામ
૧	કલ્યાણજી હીરજી
૧	ભગવાનજી કામેશ્વર ડાહટર
૧	દોલતરામ જટાશંકર મેતા
૧	જેશંકર રતનજી હાથી
૧	નાથજી ભગવાનજી ખુચ
૧	દુર્ગાશંકર ઉમેદશંકર છાયા
૧	માણેકચંદ માવજી
૧	કોઠારી બના પરસોતમ
૧	વિનાયક મણીશંકર વૈદ્ય
૧	રામકૃષ્ણ પ્રાગજી માસ્તર
૧	કાનજી રૂપસી
૧	મયાશંકર કલ્યાણજી દવે
૧	ધર્મજી કલ્યાણજી તાર મા-
૧	હીરજી આણંદજી ત્રવાડી
૧	અમૃતલાલ કાનજી
૧	ઉમેદલાલ હરજીવનદાસ બક્ષી
૧	હરીલાલ ચત્રભુજ ત્રવાડી
૧	પ્રાગશંકર હીરજી વૈદ્ય
૧	જગન્નાથ વિ. જગજીવનમાસ્તર
૧	હરખલાલ જુગતરામ
૧	મણીશંકર પ્રભાશંકર ઓઝા
૧	ધર્મજી પ્રમાણંદ દવે
૧	જટાશંકર વિજયરામ ઓઝા
૧	જગજીવન પ્રભુરામ ઓવરસીયર
૧	શુદ્ધજી રતનજી પઠક
૧	માનશંકર મણીશંકર હાથી
૧	છગનલાલ ગોપાલજી ઠકર
૧	મુલજી દેવજી ગુગળી
૧	મદાશંકર ત્રીભોવન દવે
૧	મનસુખલાલ મથુરાંદાસ ઝવેરી
૧	પ્રાણશંકર ધેલાભાઈ દવે
૧	ગીરજાશંકર જુગતરામ મહેતા
૧	મણીશંકર વિ. મકનજી ભટ
૧	મકનજી ત્રકમજી ડાહટર
૧	આણંદલાલઉમીયાશંકરત્રવાડી
૧	રતનજી અમરજી ગીરનારા
૧	જદવજી કાનજી ઠકર
૧	જયાશંકર મદનજી પાઠક
૧	ગોકલજી મકનજી જોશી
૧	લક્ષ્મીચંદ માણેકચંદ

પ્રત	નામ
૧	ઝડુશંકર શંભુશંકર દવે
૧	વલ્લભજી મોતીચંદ સેવક
૧	લક્ષ્મીચંદ ઠાકરશી
૧	ત્રંબકરાવ ગોપાલરાવ
૧	ગોકળદાસ કાળા
૧	લક્ષ્મીશંકર માવજી જોશી
૧	પોપટ દામોદર સોરઠીયા
૧	હરીવલ્લભ રામજી દવે
૧	નંદરામ જોશીભટ
૧	દામોદર ગોકળજી
૧	ભગવાનજી ખીમજી જોશી
૧	ભગવાનજી પુરપોતમ મહેતા
૧	કામેશ્વર કરણાશંકર મહેતા
૧	પ્રભાશંકર કાળીદાસ ત્રવાડી
૧	રણછોડ ઓધવજી ગુગળી
૧	દુર્ગાશંકર જગજીવન દવે
૧	છગનલાલ જગજીવન માસ્તર
૧	છગનલાલ હજોવિંદ નાધેરી
૧	માધવજી લધા પંડ્યા
૧	નાનચંદ પરસોતમ મહેતા
૧	મોહન મદનજી સાચેરા
૧	તુન્દીદાસ હરજીવન
૧	લાલજી મુરારજી જોશી
૧	વાલા મેર સાયલાવાળા
૧	જદુરામ ગોવિંદજી મોદ
૧	જીવન કાનજી ત્રવાડી
૧	ઓધવજી દેવજી મોદ
૧	જીવરામ ભવાનીશંકર રાવળ
૧	કાંતીલાલ લલ્લશંકર પાઠક
૧	ભાઈચંદ મોનજી સંઘવી
૧	જદવજી ભવાનીશંકર જાની
૧	મગનલાલ પૂજા વ્યાસ
૧	ભગવાનજી જોરામ વ્યાસ
૧	મુળશંકર અંબાશંકર પાઠક
૧	નારદલાલ મણીશંકર આચાર્ય
૧	રતીલાલ શાકરલાલ
૧	મોહનલાલ સંતાકરામ
૧	મોહનલાલ મોતીચંદ મોદ
૧	કાળા ઝીણા કડીયા
૧	સોની પરસોતમ જદવજી

પ્રત	નામ
૧	સોની ભદ્રવજી ગોરધન
૧	સોની ભદ્રવજી કેશવજી
૧	સોની શીરાજ જેમલ
૧	સોની રામજી ભગવાનજી
૧	સોની હરમોવિંદ સુંદરજી
૧	સોની કાળા ચત્રભુજ
૧	સોની ડાહ્યા દયાળ
૧	સોની હીરા રૂગનાથ
૧	સોની હાથીભાઈ ગડ
૧	સોની જેઠા કાનજી
૧	સોની કાળા મોરારજી
૧	સોની ત્રીકમજી રૂગનાથ
૧	સોની ગીરધર મોનજી
૧	સોની કાનજી વિ. દેવચંદ
૧	સોની કાળુ દેવદાન પરજીઆ
૧	સોની નાનજી ડાહ્યા
૧	સોની રામજી ચત્રભુજ
૧	સોની રણછોડ બાવા.
૧	સોની દામોદર કેશવજી
૧	સોની રામજી ડોસા
૧	સોની વેલજી ચત્રભુજ
૧	સોની મગન વેલજી
૧	સોની મુળજી સામજી હ. માવજી
૧	સોની જલભજી લાધા હ. કરશન
૧	વિકલ ધનરાજજી ચા. મહારાજ
૧	દેવીદાસ નારણ
૧	આણંદજી જેઠા શેઠ
૧	મુળજી દેવજી વાયડા
૧	કાળા મોનજી ત્રવાડી
૧	લમાનજી મામુજી
૧	દારકાંદાસ લધા નાધોરી
૧	લક્ષ્મીચંદ જીણા છાપાખાશી
૧	ડોલરરાય વિ પ્રભુલાલ
૧	છોટાલાલ ભગવાનજી મુખીયા
૧	પ્રાણજીવન ચત્રભુજ
૧	ગોવિંદલાલ કેશવલાલ આચાર્ય
૧	મુગટરામ ગોકલજી યુચ
૧	માધવજી પ્રેમજી દવે
૧	ગોરધનદાસ નારણજી
૧	શુંદરજી જેરામ પુકરણા

પ્રત	નામ
૧	જટાશંકર મદનજી કઠોળીયા
૧	જીવણદાસ મંગાગમ મુખીયા
૧	છોટાલાલ જીવા મોઢ
૧	હીરજી કઠાનજી સુતાર
૧	કઠાનજી કરશન ખવાસ
૧	નવલશંકર ગીરજીશંકર મેતા
૧	લાલજી મુળજી તારકઢા
૧	મગનલાલ રતનજી મેતા
૧	નરબેરામ મુળજી જ્ઞેશી
૧	પોપટ રવજી પારેખ
૧	પોપટ વેલજી દવે
૧	જીઠાલાલ દેવકળ્ય ગીરનર
૧	જડુરામ બીમજી બ્યાસ
૧	હેમરાજ લક્ષ્મીદાસ સાચોરા
૧	હરીવલભ મયાશંકર ભટ
૧	પરસેતમ પ્રજરામ આચાર્ય
૧	જગજીવન ખીમજી નાધોરી
૧	શવજી દામોદર જ્ઞેશી
૧	રામરામ દેવશંકર ત્રવાડી
૧	ચુનીલાલ જગજીવન વૈદ
૧	મેઘજીભાઈ સવાભાઈ કોટવાળ
૧	છબીલદાસ અજીભાઈ પંડ્યા
૧	દેવશંકર નાનજી દવે
૧	પરસેતમ વજેરામ મુખીયા
૧	માધવલાલ ચત્રભુજ ઠાકોર
૧	ડોસા વીરજી લુતાર
૧	રણછોડલાલ આપાલાલ માસ્તર
૧	ખારણજી રામજી કેશરીયા
૧	ત્રીકમ સવા લુંવાર
૧	ચત્રભુજ દેવચંદ શેઠ
૧	પોપટ નેમચંદ
૧	ગોરધનદાસ બીમજી પો. શી.
૧	ધીરજીરામ દલપતરામ
૧	જગજીવન જીવા
૧	મોતીચંદ ભનજી મોઢ
૧	વજ્રપાલ હંસરાજ કામદાર
૧	ઠાકરશી ભગવાનજી મોઢ
૧	દોલતરામ છબીલદાસ ઘોળકીયા
૧	ભગવાનજી વેલજી રાવળ
૧	નથુ કાળીદાસ ત્રવાડી

પ્રત	નામ
૧	ડાહ્યાલાલ પુરુષોત્તમ રાજગોર
૧	ઉમીયાશંકર કલ્યાણજી જોશી
૧	શામજી જગજીવન
૧	જટારાંકર રેવાશંકર ત્રવાડી
૧	પરશોત્તમ નારણજી ધોરમ
૧	ભીમજી કુરજી ભગત
૧	ધનજી હરીભાઈ નાધોરી.
૧	બજીભાઈ કલ્યાણજી આચાર્ય
૧	ગોકળદાસ માધવજી
૨	ત્રીકમલાલ પ્રભુલાલ
૧	વજેરામ વિ. મોતીચંદ નાધોરી
૧	મુળજી મોહનદાસ જોશી
૧	હરજીવનદાસ રતનશી શા.
૧	જેસંગ ચત્રભુજ પુનાતર
૧	વાલજી બીરજી
૧	લાલજી કૃષ્ણજીવન
૧	જનારદન સદાશીવ જોશી
૧	સામજી પીતાંબર ભટ
૧	ભગવાનદાસ છપીલદાસ
૧	ગોરધન પરસોત્તમ કંટકટર
૧	વાલજી નાનજી હેડઝોર સીયર
૧	પરસોત્તમ ભગવાનજી પારેખ
૧	તુલજીશંકર વિદ્યારામ ડાકતર
૧	મણીલાલ દેવકૃષ્ણ સાયોર
૧	રામજી માવજી માસ્તર
૧	ધનંધર પ્રમાણંદ દવે
૧	હીમતલાલ કાળીદાસ
૧	હરજીવન વજેરામ ભટ
૧	મોતીચંદ હીરજી કવિ
૧	ગવરશંકર હરખજી
૧	નયુ વિલ હવાલદાર
૧	માવજી રવજી સુતાર
૧	ચુનીલાલ ઇન્દ્રાશંકર સરવૈયર
૧	વજેસિંહ ઉમેદસિંહ પરમાર
૧	નાનાભાઈ ધનજી ઝવેરી
૧	મોહનલાલ રામજી
૧	ભગવાનજી વિ. દેવજી મણીયાર
૧	બાબા કૃપારામ પંડ્યા
૧	ગોવિંદજી રામજી મુ.
૧	રેવાશંકર મુળશંકર જોશી

પ્રત	નામ
૧	ન્યાસંકર પ્રજારામ આચાર્ય
૧	સોમચંદ જીવા મેહેતા
૧	તુલજીશંકર નરભેશંકર શુંકર
૧	પ્રાણશંકર વાલજી ત્રવાડી
૧	જગજીવન જોશંકર ખુચ
૧	ગોકળ વકા બેલીશ
૧	ત્રીકમજી દેવચંદ પુનાતર
૧	તુલશીદાસ ચત્રભુજ મેહેતા
૧	મોહનલાલ શંતોકરામ વૈધ
૧	શીવશંકર અંબારામ દવે
૧	અદીબાઈ હીરજી કં. માસ્તર
૧	રેવાબાઈ વેજનાથ
૧	રળીયાત ભીમજી
૧	વેળુ ઓધવજી
૧	સંતાક દેવજી
૧	વેળુબાઈ પરસોત્તમ
૧	મીસીસ ચતુરલક્ષ્મી ઠાકોરદાસ
૧	અ. સો. હીરા લક્ષ્મી
૧	શામજી જગજીવન
૧	દામોદર તુલશીદાસ ખીખોડી
૧	હંસરાજ વસરામ ઘડીયાળી
૧	ખત્રી વત્તભજી લખા
૧	ખત્રી દયાનંદ તુલશીદાસ
૧	ખત્રી લાલજી ગંગાનંદ
૧	ભગવાનજી ખેગાર પુનાતર
૧	કેશવલાલ નારણજી નાધોરી
૧	હ. રતનશી મેઘજીની વધવા
૧	મગનલાલ બાવાભાઈ મેતા
૧	પરશોત્તમ ઉમીયાશંકર આચાર્ય
૧	લાખા જગન્નાથ આચાર્ય
૧	મુગટરામ અંબાશંકર પાઠક
૧	મુળશંકર પ્રાણજી ઠાકર
૧	વણીશંકર વિ. પ્રધાનભાઈમેતા
૧	આણંદલાલ દયાશંકર આચાર્ય
૧	કેશવલાલ મુગચંદ નાધોરી
૧	મણીશંકર તુલશી પાઠક
૬	હરજીવનદાસ લક્ષ્મીદાસ મેતા
૧	કાળા કાનજી ઠકર
૧	મોણેકચંદ ખોડીદાસ માસ્તર
૧	મોહનલાલ કાળીદાસ ભટ

પ્રત	નામ
૧	પ્રમાણુદ રૂપાંબ વ્યાસ
૧	મેરુભાઈ કરસનભાઈ ખવાસ
૧	લાલા વેલજી ગીરનારા
૧	પ્રાણજી વલ્લું ઠક્કર
૧	ચુનીલાલ નારણજી નાધેરી
૧	લક્ષ્મીચંદ લાલજી નાધેરી
૧	વેલજી વિ. ભગવાનજી પારેખ
૧	ગી.ધરલાલ પરસોતમ સરવૈયર
૧	લક્ષ્મીશંકર કેવળરામ સદર
૧	મણિકલાલ ગોવિંદરામ
૧	હાંકેરલાલ જ્ઞેશંકર દવે
૧	જ્ઞેશલાલ આપુલાલ દેશાઈ
૧	જ્ઞેશંકર આપુજી સેલત
૧	ગંગારામ ગોવિંદરામ વ્યાસ
૧	કુવરજી ભાઈશંકર ત્રવાડી
૧	નારણજી હરીપ્રસાદ
૧	નાનચંદ પરસોતમ મેતા
૧	દેવકરશન લક્ષ્મીધર
૧	દામોદર માધવજી સાયોરા
૧	નાગજી જીણો સુતાર
૧	ખત્રી મોરારજી ધનજી
	ધુવાવ
૧	ભટ ગીરજાશંકર જ્ઞેશ
	મોટા મોડા
૧	ઠક્કર મોરારજી વેલજી
	હડીયાણા
૧	રા. ગોકળદાસ ગોરધનદાસ
	જાંબુડા.
૧	ગઢવી જ્ઞેશ રામાણી
	જ્ઞેડીયાખંદર
૧	રા. વઠિલ ગીરધરલાલ ખેતશી
૧	વઢીલ પીતાંબર જીવરાજ
૧	માધવજી ડાહ્યા
	કાળાડ (શીતજાનુ)
૧	રા રા વિઠલદાસ લાલજી
	ટાકટર
૧	કવિ ગૌરીશંકર ગોવિંદજી
૧	નથુ વિઠલ હવાલદાર
	છતર

પ્રત	નામ
૧	રા. ત્રવાડી જ્ઞેશંકર રેવાશંકર
	હડવી
૨	રા ઠાકર દામોદર લીલાધર
	જામવાળી
૧	સોની જ્ઞેરાજ ભીમજી
	લાણુવડ
૧	૨. મગનલાલ વી. લક્ષ્મીશંકર
	ઉપજોટા
૧	ગાંધી રતનચંદ મણિકચંદ
	મેઘપર (ટુભારીયા)
૧	માસ્તર હરજીવન અંબારામ
	જેતપર
૧	રા. રા. પ્રાણજીવન કલ્યાણજી
૧	રા. ભવાનીશંકર જીવરાજ કવિ
	ગુનાગઢ
૨	રા. રા. ગોવિંદજી નાનજી
૧	જ્ઞેસુખરાય દુલેરાય
	હાટામાડીયા
૧	રા. રા. અંબાશંકર શીવશંકર
	• પોરખંદર
૧	રા. રા. હમનલાલ લક્ષ્મણ
	ગોલઢ
૧	રા. રા. પાનાચંદ ચાંપશી
૧	દાદર અંબારામ રૂઢંગ માસ્તર
૧	ભટ ગોવિંદજી જ્ઞેશંકર
૧	મુખીયા મકનદાસ મદનજી
	દિવખંદર . .
૧	રા. રા. ત્રજલાલ પાનાચંદ
	દ્વારકા
૧૦	રા. રા. લક્ષ્મીદાસ હેમરાજ
૪	વઢીલ દારકાદાસ વાલજી
૧	ઓખા લાઈબ્રેરી હ. હરીભાઈ
૧	આણંદજી રૂમનાથ આચાર્ય
૧	સુદરજી વાલજી.
૧	ચુનીલાલ રણછોડજી
૧	ગોપાલ મહાદેવ અગ્નિદેરી
૧	લક્ષ્મીદાસ ગોકળજી મીન.
૧	ગોરધનદાસ હમનલાલ,

પ્રત નામ
 ૧ રામશંકર ધર્મર
 ૧ મયાશંકર જેથંકર વેદાંતી.
 ૧ ભીમજી વાલજી ગોર.
 ૧ હરી ચક્ર વાપડા.
 ૧ વેલજી જીવરામ પંડ્યા.
 ૧ તૃસિહ ધનજી પંડ્યા.
 ૧ ચુનીલાલ ચક્ર કાકર.
 ૧ અમૃતલાલ મણીશંકર
 ૧ શામજી જાદવજી પંડ્યા.
 ૧ પ્રાણજીવન મેલ માસ્તર.
 ૧ હરજી નારણજી ઉપાધ્યા
 ૧ વેણીશંકર વાઘજી
 ૧ મકનજી વિદલજી દવે
 ૧ કલ્યાણજી જાદવજી શાસ્ત્રી
 વરવાળા.
 ૨ રા રા દેવશંકર હરજી વૈદ
 બેટ સંખોધાર
 ૧ રા રા નથુ દેવજી હ. જેકૃષ્ણ
 રથુછોડ
 ૧ લીલાધર દયારામ જોશી
 કલ્યાણ પગ
 ૨ રા રા. નાગરદાસ મથુરાદાસ
 ૧ વકીલ ગોપટલાલ વિ. જગજીવન
 વચલા ખારાં
 ૧ રા હકર દેવરામ વેરશી
 ખંભાળીયા.
 ૨ રા રા બાકરલાલ અમરજી
 ૧ રેવાશંકર અંબાશંકર
 ૧ રામલાલજી વજેરામજી અધિકારી
 ૧ નથુ લીલાધર મુખીયા.
 ૧ જમનાદાન રામકૃષ્ણ જોશી
 ૧ સવજી ત્રીકમજી હકર
 ૧ ગીરજાશંકર વાસણજી પંડ્યા
 ૧ રતન કાનજી હકર
 ૧ ગૌરીશંકર પ્રાણશંકર મેહતા
 ૧ વકીલ મેવજી ગીરધર કંશારા
 ૧ હરજીવન કલ્યાણજી હકર
 ૧ ગોરધનદાસ વલભદાસ
 ૧ ખીમજી મોરારજી

૧ મોરારજી કલ્યાણજી
 ૧ જેઠા નારણજી રાજડાં
 પીડારા
 ૧ રા રા રેવાશંકર કલ્યાણજી વૈદ
 ૧ વકીલ જીહાગાલ ગોપાલજી
 સળાયા ખંદર
 ૧ રા રા હરીલાલ દયારામ વૈદ
 ૧ ગોકળદાસ જેસંગ હકર
 ૧ વકીલ લાલજી હીરજી
 ૧ સળાયા લામજેરી હ. કાનજી
 ૧ વૈદ બનજી ખીમજી
 ૧ સોની નથુ દેવજી
 ૧ ગોપાલ લધા
 ૧ જોશી મૂળશંકર વસનજી
 ધ્રાકા
 ૧ રા. દયારાંકર પ્રભાશંકર રાવજી
 ૧ બાઇ નંદુશંકર કન્યાશાળા
 લાલપુર
 ૧ રા રા. વીઠલદાસ મુલજી પારેખ
 ૧ જેઠાલાલ મુલજી પારેખ
 ૧ નાગજી શુદ્ધરજી હ મુલજી
 કચ્છ મુદ્રા
 ૧ રા રા સદાશંકર કૃપાશંકર
 ભાવનગર
 ૧૦૦ બુકસેલર અબદુલ-હુસેન
 આમદજી
 ૧ રા જીવરામ ગવરીશંકર બધીકા
 તળાબ
 ૧ વકીલ વનમાળીદાસ માવજી
 વઢવાણ
 ૧ વઢવાણ કાંપ લામજેરી
 ધ્રાગધરા
 ૧ વકીલ અમરચંદ દેશાભાઇ
 ૧ દવે ભગવાનજી શંકરલાલ
 દાંતા
 ૫ મહારાજ શ્રી જસવતસિહજી
 શ્રીનાથદ્વારા
 ૧ શા લોચનદાસ વનારસીદાસ
 કરાંચી

પ્રત નામ
૧ વૈધ શાસ્ત્રી કેશવજી ઝીણા
કલકત્તા

૧ પાઠક જમનાશંકર ગં-
ગાશંકર

મુલમૈન(બ્રહ્મદેશ)

૧ ક્ષત્રી મોરારજી નારણજી
૧ ક્ષત્રી હંશરાજ જીવનભાઈ
૧ મેતા હીરચંદ દીપચંદ
૧ કોઠારી નંદલાલ પાનાચંદ
મુ. પાન. (બરમાલાદોર)
૧ બાપુ સાયજી કરશનજી
ઝંઝારાબાદ (આફ્રીકા)
૧ લાધા ધનજી જનમનગર વાળા
મુંબાઈ

૫૦ રા. રા. પાંડત નારાયણ
મુંબજી બુક્સેલર

૫ ઠ. કાનજી લધા
૩ ઠ. લીલાધર ગોકળદાસ
૩ નારણદાસ રામજી
૨ શા. દામોદર ગોરધન
૨ મયુનદાસ લીલાધર
૨ ઠ. નેણશી દયાગ
૨ અનુવલાલ સુંદરજી પટ્ટીઆર
૨ બુટ જગમલાલ ઓધવજી
૨ સુંદરદાસ નારણદાસ
૨ શા. રૂગનાથ તારાચંદ
૨ ઠ. ખીમજી મોરારજી મોર
૨ ખીમજી મોરારજી
૧ બટ હીરજી મુલજી દલાલ
૧ ઠ. રણછોડદાસ હંસરાજ
૧ ઠ. ગોવર્દનદાસ કરસનદાસ શરાઈ
૧ રણછોડદાસ લક્ષ્મીદાસ
૧ જડીયા બાપાલાલ મગનલાલ
૧ જોશી ગોકળદાસ હરી
૧ ઠ. રણછોડદાસ વીશનજી મધાણી
૧ ઠ. દારકાંદાસ જેઠા.
૧ ઠ. ખીમજી વલ્લભદાસ.
૧ સોની કરસનજી નાનજી.
૧ શા. હીરજી કાનજી.
૧ ઠ. ખીમજી લક્ષ્મીદાસ.

પ્રત નામ
૧ શેઠ રણછોડદાસ હરીભાઈ.

૧ પંડ્યા તુલજીરામ જોશંકર

૧ ઠ. સુંદરદાસ પદમશી.

૧ શા. ધરમશી દામોદર.

૧ ઉપાધ્યા દામોદર ધનજી

૧ ઠ. રતનશી કાનજી

૧ નાગયજી નરશી

૧ લીલાધર નથુ

૧ સોની રામજી ગણા

૧ ઠ. વલ્લભદાસ કરસનદાસ

૧ ઠ. રણછોડદાસ ધનજી

૧ ઠ. રતનશી રૂંગર

૧ રણછોડદાસ જનદવજી

૧ ગોપટ નથુ

૧ જોશીજી જનમગમિંદ

૧ પંડ્યા જીવનજી રા. બા. શંકર

૧ દેશાઈ જમનાદાસ જગનલાલ

૧ શા. પાનાંબ નામજી

૧ મંગલદાસ ગોપાલજી

૧ જુહા વાલજી

૧ લાલજી કાનજી

૧ બા. વલ્લભજી શી.જી

૧ સ્તીલાલ હરજીજીદાસ

૧ દયે મહાશંકર આંકલેશ્વર

૧ શા. જનદવજી હેમચંદ

૧ શા. સુનીલાલ હેમચંદ

૧ શા. જમનાદાસ નાગજી

૧ શા. પરભુદાસ નરશી

૧ પંડ્યા જોશંકર કેશવજી

૧ શા. પ્રાગજી ગાકલદાસ

૧ દામોદર ધનજી

૧ વસંતરાય નરભોરામ

૧ હરીલાલ રૂંગરશી

૧ ગીરધરલાલ સુનીલાલ

૧ ઠ. હરીદાસ ધરમશી

૧ સોની રણછોડ વીરજી

૧ ગુલાબચંદ સુંદરજી

૧ ઠ. લીલાધર મોનજી

૧ હરીદાર રૂપશી

૧ શા. વનમાળી લાલજી દોશી

પ્રત	નામ
૧	કરસનદાસ વસનજી
૧	શા. મણિલાલ ગોધુચંદ
૧	દુલભરામ મોરારજી
૧	મગનલાલ વિ. શંભુશંકર હાથી
૧	મેતા હરખલાલ ભગવાનજી
૧	દવે છગનલાલ કેવળ
૧	ખટાઉ ખીમજી
૧	શા. કેશવજી જેમંગ
૧	ક. ત્રીકમદાસ વી. ચકુ
૧	મોદનલાલ ખુત્રાખીદાસ
૧	જેશી ભવાનજી વેલજી
૧	મા. ચંદુલાલ વસંતરાય
૧	ઓધવજી ચાંપશી
૧	હરગોવિંદ રણછોડ
૧	ધરમશી મેધજી
૧	લખમીદાસ મુલજી
૧	ગોરધનદાસ ચત્રભુજ
૧	જીવણદાસ કરસનદાસ
૧	ક. લખમીદાસ ધરમશી
૧	ક. વીંદલદાસ ભગવાનદાસ
૧	ક. ગોપાલજી વાલજી સુદરજી
૧	ભટ મગનલાલ ભગવાનજી
૧	શા. રણછોડદાસ દેવજી
૧	પારી હરીલાલ ડુંગરશી
૧	ક. મોરારજી અમરશી
૧	ક. કરસનદાસ મથુરદાસ
૧	જેશી કેશવરામ પ્રાગજી
૧	પ્રોત કલ્યાણજી મેગજી
૧	જેશી મોરારજી દવાળજી
૧	શા. ધારશી ખુશાલ
૧	ભટ જગજીવન ગોવિંદજી
૧	ભટ કાળીદાસ ગોવિંદજી
૧	ભટ નાનજી ગોવિંદજી
૧	વ્યાસ ત્રીકમજી દેવકૃણુ
૧	ક. દામોદર ઓધવજી
૧	રામજી કાનજી
૧	જેશી ગોરધનદાસ ભોણુજી
૧	ક. લાલજી કરસનદાસ
૧	ક. જમનાદાસ પરસોતમ
૧	ચીમનલાલ છગુભાઈ દેશાઈ

પ્રત	નામ
૧	ક. મુળજી સુદરજી
૧	જેશી તુલજેરામ મુળશંકર
૧	શા. ગોપાલજી નારાયણ
૧	વ્યાસ પ્રજ્ઞરામ ગવરીશંકર
૧	મેતા નવકશંકર રવીશંકર
૧	ક. ગીરધરદાસ કુરજી
૧	ભટ મૂળશંકર વાંઠલજી.
૧	શા. જગજીવનદાસ પરભુદાસ
૧	શા. જગજીવનદાસ પરભુદાસ
૧	શા. મોદનલાલ કાળીદાસ
૧	શા. ભોગીલ લ છોટાલાલ.
૧	ક. ગોપાલજી કાનજી
૧	નંદલાલ નથુ દેવરામ
૧	શે. હેમરાજ પ્રેમજી
૧	જીવણદાસ પ્રભુદાસ.
૧	ગુગળી ભગવાનલાલ રામજી
૧	શા. દામોદર માધવજી
૧	શા. હીરાલાલ અમૃતલાલ
૧	દુર્ગશંકર કાનજી
૧	શેઠ કેશવજી હીરજી
૧	ગોરધદાસ કરસનદાસ
૧	શા. પરસોતમ હરજીવન
૧	સોની મકનજી જીદા
૧	સોની દેવકરજી ત્રીકમજી
૧	સોની જમનાદાસ જગજીવન
૧	સોની હરજીવન ગોકળ.
૧	શા. મથુરાદાસ નરોત્તમદાસ
૧	રેવાશંકર સોમનાથ.
૧	ક. ગોપાલ દેવજી
૧	શા. વીરચંદ લક્ષ્મીચંદ
૧	ચત્રમજી લ ભાધર
૧	મેતાજી મણીલાલ પ્રાણુલાલ
૧	શા. ધારશી મકનજી
૧	રાયચંદ હરખચંદ
૧	શા. વનરાવન ગોકળદાસ
૧	વ્યાસ ગણપતરામ હશ્વર
૧	શા. વાડીલાલ શીવલાલ
૧	ભટ પોપટ જાદવજી
૧	ક. દેવીદાસ કાનજી
૧	ક. શીવજી દામજી

પ્રત નામ
 ૧ શા. મેરલીધર લક્ષ્મીદાસ
 ૧ જીની ત્રીકમલાલ દલસુખરામ
 ૧ હેમચંદ જેઠ
 ૧ શામળ જેઠજીદાસ
 ૧ હ ગોરધનદાસ ધનજી
 ૧ હ. હીરજી વચનજી
 ૧ હ. ખટાઉ મોરારજી
 ૧ હ વલભદાસ માધવજી
 ૧ મેરધનદાસ ડોશા
 ૧ લધા નારણદાસ
 ૧ શા. પ્રમાણદાસ ગોકલદાસ
 ૧ શા. ધારશી મુળજી
 ૧ જી. દામજી આધવજી
 ૧ હ રામદાસ રાધવજી
 ૧ શા. જાદવજી મોરારજી
 ૧ હ હરીદાસ સુદરદાસ
 ૧ હ. વાલજી બાણજી
 ૧ કરસનદાસ મુળજી
 ૧ શા. હરીદાસ વલભજી
 ૧ શા. કેશવજી વનમાળી
 ૧ હ મનજી ઉકેડા
 ૧ હ. ગોપાલજી હરજી
 ૧ હ. પ્રાગજી કલ્યાણજી
 ૧ હ. ખીમજી હંસરાજ
 ૧ વ્યાસ રામજી શંકર
 ૧ શા. આધવજી લાધા
 ૧ શા. રામજી વીઠન
 ૧ હ. હારકાદાસ રણછોડદાસ
 ૧ ખટ લક્ષ્મીદાસ ગોખલજી
 ૧ દેશાઈ વીઠલદાસ લખમીદાસ
 ૧ શા. જાદવજી જગજીવન
 ૧ જોશી મણિશંકર નંદરામ
 ૧ હ. ખટાઉ હંસરાજ
 ૧ હ. કરસનદાસ વી. ખીમજી વેદ
 ૧ ચંદુલાલ જમીયતરામ ચોકશી
 ૧ મણીલાલ વલભજી
 ૧ હ નારણજી દયાળ
 ૧ હ. મોરારજી દાનજી
 ૧ હ. નારણદાસ નથુભાઈ
 ૧ જોશી કાનજી મોનજી

પ્રત નામ
 ૧ હ. મુરારજી અમરશી
 ૧ હ. મોહનલાલ નાનાભાઈ
 ૧ પંડિત સીતારામ ગોખીનાથ
 ૧ શા. લક્ષ્મીદાસ કડવા
 ૧ શા. દેવચંદ કેશવજી
 ૧ હ. ત્રીકમદાસ ટોમણ
 ૧ વોરા કેશવજી ગોપાલજી
 ૧ હ. લીલાધર દામોદર
 ૧ રાજગર મોરારજી કાળા
 ૧ હ. મોરારજી કલ્યાણજી
 ૧ હ. રણછોડદાસ દયાળ
 ૧ હ. જમનાદાસ ગોત્રિંદજી
 ૧ શા. મથુરાદાસ જાણાભાઈ
 ૧ હ. લીલાધર વાડીલાલ
 ૧ હ. કરસનદાસ હરગોવિંદ
 ૧ હ. નારણદાસ દાનજી
 ૧ હ. મંગળજી આણંદજી
 ૧ નાથાજી મંગળજી પંડ્યા.
 ૧ દુલભજી જેઠભાઈ.
 ૧ કિ. તુલજીરામ મૂલશંકર
 સમાધાની મળીદાસ અરજજી
 ૧ મગનલાલ અલદેવદાસ
 ૧ હરગોવિંદ દુલભદાસ
 ૧ દેશાઈ. જગવાનજી ભોંભા
 ૧ જાળીદાસ ઉમદરામ
 ૧. ગોપાલજી વાલજી
 ૧ શા. ત્રીભુવન હરીભાઈ
 ૧ હાંકુરદાસ ગોપાલજી
 ૧ ગોકળ દેવજી
 ૧ શા. માણેકલાલ જગવાનદાસ
 ૧ હ પરસોતમ જમનાદાસલાલજી
 ૧ ખટ જોશીતારામ જયાશંકર
 ૧ પંડ્યા શામજી જાદવજી
 ૧ વૈદ્ય કલ્યાણજી હરીકૃષ્ણ.
 ૧ વ્યાસ કરણશંકર હરજી નં
 ૧ વચનજી માવજી
 ૧ વીઠલદાસ મૂળશંકર
 ૧ પ્રાણજીવન જગજીવન
 ૧ દેશાઈ પ્રાણભાઈ નીચાભાઈ
 ૧ મેહતા લક્ષ્મીશંકર જેઠશંકર

પ્રત	નામ
૧	એચા દોલતરાય વિધનાથ
૧	નેશી હીરજી બદવજી
૧	પંડયા ચાંપારામ કાનજી
૧	સેની જુહા જીવા
૧	દ. ગોકળદાસ ધરમશી
૧	પ્રભાશંકર જેઠાલાલ
૧	ભટ લવજી વેલજી
૧	કાકુભાઈ કરસનદાસ
૧	દ. ત્રીકમદાસ કરસનદાસ
૧	શા. રામજી મુળજી
૧	મયાશંકર કુંવરજી
૧	શા. હરીદાસ જેઠાભાઈ
૧	દ. વીંદલદાસ
૧	પારેખ વલ્લભદાસ મુળજી
૧	ખીજદાસ લાલજી
૧	દ. વલ્લભદાસ રામદાસ
૧	દવે પંસોતમ કુંજરશી
૧	દ. મથુરાદાસ હરીદાસ
૧	દ. ગોકળદાસ દેવજી મુલજી
૧	દ. ગોવિંદદાસ જુહાભાઈ
૧	ધનજી બદવજી
૧	ગોરધનદાસ ગોકળદાસ
૧	સોની જમનાદાસ દેવજી
૧	સોની હીરજી હરજી
૧	દ. જીવનદાસ કરસનદાસ
૧	દ. મુળજી દામોદર
૧	પ્રાણજીવન નારજી
૧	જગનલાલ જમનાદાસ
૧	દ. ધરમશી નાનજી
૧	દ. પદમશી બાણજી મુળજી
૧	જગનલાલ કાનજી
૧	રામજી કાનજી
૧	હીરજી પ્રેમજી
૧	દામોદર પ્રેમજી
૧	દયાશંકર
૧	રણજીદાસ આણંદજી
૧	પંડયા કરસનદાસ મુળશંકર
૧	ભટ લીલાધર આણંદજી
૧	દ. મગદાસ રવજી
૧	ભટ બોપટ બદવજી

પ્રત	નામ
૧	દારકાંદાસ ત્રીભોવનદાસ
૧	મશનજી માવજી
૧	લાલજી દયજી
૧	મારવાડી લક્ષ્મીનારાયણ બંગ
૧	નેશી ભગવાનજી ધેલા
૧	દ. ત્રીકમદાસ દામજી
૧	મેતા મગન ત્રીભોવન
૧	જીવરાજ હરજીવન જીવજી
૧	શા. ચુનીલાલ મગનલાલ
૧	મોરારજી ગોકળદાસ
૧	મયરીશંકર ગીરધરનાથ
૧	ગુલાબચંદ સુંદરજી
૧	શેઠ મથુરામ કુર્યાણજી
૧	ભટ જમજી નં બિંદજી
૧	પંડયા કાકુભાઈ વલ્લભરામ
૧	દ. રણજીદાસ માધવજી
૧	મુલતાની મગુગલ જેઠાનંદ
૧	શેઠ ગંગારામ ત્રીકમદાસ
૧	શા. જેઠાલાલ વી. ખીમજી
૧	દ. મોનજી સુદંજી
૧	નારણદાસ પરસોતમ
૧	દ. વલ્લભદાસ લખમીદાસ
૧	વીશનજી વેલજી
૧	વ્યાસ દયારામ રતનશી
(મમુ મહાગંજ)	
૧	વજ્રલાલ ખીમજી
૧	સોની પોપટ વેલજી
૧	ભટ લીલાધર આણંદજી
૧	રણજીદાસ માધવજી
૧	પોપટ બદવજી
૧	નેશી વશરામ શામજી
૧	જીવજીલાલ જટાશંકર ચાંદલીયા
૧	દ. મુરારજી કાળા
૧	વૈદ્ય મોહનલાલ રણજીદાસ
૧	પારેખ પીંડવદાસ મુળજી
૧	શા. પાનાચંદ પ્રાગજી
૧	દવે રણજીદાસ ગોપાલજી
૧	દ. વસરામ લીલાધર
૧	વીરજી બેવિંદજી
૧	દ. મગનલાલ પરસોતમ

પ્રત નામ
 ૧ ઠ. મુળજી મેદાજ
 ૧ ઠ. ખીમજી નરશી
 ૧ ઓધવજી કાનજી દક્કર
 ૧ દેવે હિમતરાંમ દયાશંકર
 ૧ મીઝી નરશી હીરા
 નાગરપુર.

૧ રા. ખુલાખીદાસ વનારશીદાસ
 ડાકેર.

૧ હરીદાસજી લખમણદાસજી
 પાંદરા.

૧ શા. મથુરાદાસ લલુભાઈ
 અમદાવાદ.

૧૦ રા. રા. જવેરભાઈ હિમેદભાઈ
 બુકસેવર.

૬ શા. ચંદુલાલ કરશનદાસ

૪ પટેલ મણીલાલ દોલતરામ

૧ શા. વાડીલાલ મોહનલાલ

૧ શા. ડાહ્યાભાઈ અચરતલાલ

૧ શા. ગોરધનદાસ કેવંજીદાસ

૧ શા. ભોગીલાલ મુળચંદનાધોરી

૧ ઠ. ગોઠવદાસ હીરજી.

સરડોઈ પોસ્ટ મોડાસા.

૧ શા. વીરચંદ શાંતીદાસ.

ગોધરા પંચમહાલ.

૧ પટેલ ચતુરલાલ શંભુલાલ

રાજકોટ.

૧ રા. બુકસેવર વશરામ દેવચંદ

૨ વૈકુંઠરાય વિ. હરીશંકર

૨ મગનલાલ વ. પોપટભાઈ

૧ ગીરમશંકર કલ્યાણજી ઝોઝા

૧ અમૃતલાલ ચુનીલાલ શીઠ

૧ હરખશંકર દુગાશંકર

૧ શંકરલાલ તાનશંકર

૧ આચાર્ય વલ્લભજી હરીદત

૧ બવામદાસ

૧ બાપુભાઈ મોતીલાલ

૧ વિનાયકરાવ શીકાંજી

પ્રત નામ
 ૧ ડાકેર શામજી ટાકરશી
 ૧ સોમચંદ વેલજી
 ૧ સેની ચતુર રવજી
 ૧ ભટ ગોપાલદાસ કૃષ્ણબલદેવ
 ૧ વલ્લભ તુલશી ડાયા
 ૧ કામદાર અમૃતલાલ પ્રેમચંદ
 ૧ શા. લલુભાઈ દુલમદાસ
 ૧ ભટ મેગન મોહન
 ૧ શા. નાનચંદ વલ્લભદાસ
 ૧ છોટાલાલ હંદ્રજી પારેખ
 ૧ ગાંધી દારદાસ જદવજી
 ૧ વ્યાસ પ્રનાશંકર પ્રાણશંકર
 ૧ રામજીદાસ માવજી મકવાણા
 ૧ નાનચંદ ગોપાલ
 ૧ માણેકચંદ આણંદજી
 ૧ લક્ષમણ કાનજી
 ૧ હીરાલાલ ગણેશભાઈ અંજીરીય
 ૧ માધવજી લાલજી મુંતશી
 ૧ દેશી હેમચંદ ખેચર વકીલ
 ૧ લક્ષ્મીશંકર વિ. જગજીવનદાયા
 વાંકાનેર.

૧ શુક્લ ભક્ષશંકર નરભેશંકર
 ઢોલરા.

૩ કુમરશ્રીશંકરસિંહજીરામસિંહજી
 સરધાર.

૧ રા. અગાશંકર ધેન્નાભાઈ

૧ ભટ મણીશંકર અમીરામર

ગોડગ તામે સુલતાનપુર.

૧ ર. રા. શીવશંકર ભીમજીકામદાર

રોઝાયા.

૨ રા. વેલજી નાનજી

માળીયા

૧ રા. જીવરામ માવજીશીરસનેદાર

૧ માળીયા લાખપ્રેમીના સેક્ટેરી

ખેડીઆ.

૧ રા. રા. મયાશંકર પ્રાણજીવન

કામદાર

પૌરબંદર.

પ્રત.

નામ.

- ૨૫ નેકનામદાર માહાનાથ સાહેબ
બાવસિંહ, સંસ્થાન પૌરબંદર
- ૨૫ જોસ્વામિશ્રી ૧૦૮ ધનસ્વામ સા-
લજી મહારાજ
- ૩ રા. રા. ઠાનજી પ્રેમજી ડોડીયા.
ખારીસ્ટર એટકો. અને પૌરબંદર
સરન્યાયાધીસ
- ૨ વકીલ આણંદજી વહાલજી
- ૨ સોદા અબેશીહજી મેધજી
- ૧ રા. મકનજી મોરારજી ખલ્લ કાત્રી
- ૧ જોશી માવજી હરિશંકર
- ૧ રા. ગંગાશંકર રામજી વોરા તાર
માસ્તર
- ૧ વકીલ વસંતરાવ કાશીદાસ.
- ૧ વકીલ વચનજી હીરજી
- ૧ રા. અમૃતલાલ હેમતરામ
- ૧ રા. સુન્દરલાલ વજેશંકર
- ૧ રા. રામજી જીવા
- ૧ ગેતા મણીશંકર મંગળજી
- ૧ હરી હરી હા ત્રણજોડ ચત્રમજી
- ૧ વકીલ પરમાણંદ તેમીદાસ.
- ૧ શાહ બીમજી ખોડીદાસ
- ૧ રા. કેશવપ્રશાદ મણીલાલ
- ૧ વકીલ સુન્દરજી પ્રાગજી
- ૧ રા. હીમતરામ મંગળજી
- ૧ માસ્તર મયાશંકર રામજી
- ૧ ખવાસ ઘેલા આણંદ
- ૧ ખત્રી વસરામ ડાહયા
- ૧ શા. લક્ષ્મીદાસ ગૌરધનદાસ
- ૧ વ્યાસ જટાશંકર પ્રાણજીવન
- ૧ પ્રાણશંકર જટાશંકર વૈધ.

રાણાવાવ.

- ૬ શોની જેદાલાલ ત્રીકમજી
- ૧ રા. જગજીવન કાલીદાસ પાઠક
- ૧ રા. જયંતીલાલ પ્રાણશંકર છાયા
- ૧ સંતોઠ્યામ મેરારજી

પ્રત.

નામ.

ગોંડલ.

- ૧ વકીલ હેદેશંકર શંકરજી
- ૧ જોશી રણજોડ જોશંકર
- ૧ જોશી પ્રાણશંકર ભવાનીશંકર
- ૧ રા. છોટાલાલ ખીમજી
- ૧ ડાકતર પુનિશંકર દામોદર
- ૧ મુખીયાજી મનોર મદનજી
- ૧ માસ્તર સી. સી. સુતરીયા
- ૧ રા. રણજોડભાઈ તારણભાઈ
- ૧ રેટ. વકીલ. એલ. કે શુક્લ
- ૧ રા. જટાશંકર જોશંકર.
- ૧ કુંવર શ્રી રતેહશીંહજી લાલશીંહજી
- ૧ કુમાર શ્રી પ્રભાતશીંહજી વીજય-
શીંહજી ગોંડલ કોમેન્.
- ૧ સોની જાદવજી કેશવજી ગોંડલ કોમેન્
- ૧ કુમાર શ્રી અખુભા મોખતશીંહજી
- ૧ કુમાર શ્રી પ્રતાપશીંહજી જેડુભા ..
- ૧ કુમાર શ્રી જીવણશીંહજી ..
- ૧ કુમાર શ્રી માધવશીંહજી ગણુભા ..
- ૧ ઠ. પ્રાગજી હરીદાસ.
- ૧ ઠ. હેમરાજ જેઠા વૈધ.

જેતપોર.

- ૧ વકીલ ડાહ્યા દેવશી
- ૧ વકીલ લક્ષ્મણ પ્રેમજી
- ૧ રા. રા. કાળીદાસ ઠાનજી જેતપોર
ન્યાયાધીશ
- ૧ જેતપોર રસલ લાયબેરી
- ૧ રા. રમણીકલાલ જસાવાળા ખારીસ
- ૧ રા. પોપટલાલ ચુનીલાલ
- ૧ કવિ ચંદ્રજી શંકરજી

રાજકોટ.

- ૧ ઠકર ત્રીકમજી લવજી
- ૧ વકીલ રતનજી માધવજી

કરાંચી.

- ૧ ઠા. દેવજી જાદવજી
મહડા.
- ૧ શોની જાદવજી કેશવજી
ઉતરસંડા.
- ૧ નરહરભાઈ નાથાભાઈ

મારા તરફથી બહાર પડેલાં લોકપ્રિય પુસ્તકો.

હારમી મહાત્મ્ય મૂ. બા.પાંતર	૨-૦-૦	ભામિની વિદ્યાસ મૂ. બા.	૦-૪-૦
શ્રીકૃષ્ણ જન્મખાંડ બ.પાંતર	૧-૮-૦	શ્રીમદ્ભગવાદે જીવનચરિત્ર	૦-૪-૦
ભોજપ્રબંધ મૂ. બા.પાંતર	૧-૮-૦	ત્રિવિદ્યેત્ર મૂ. બા.	૦-૩-૦
અધ્યાત્મ રામાયણ બા.પાંતર	૧-૮-૦	ત્રિગુણમહાત્મ્ય મૂ. બા.	૦-૧-૦
રસમંજરી મૂ. બા. છ.	૧-૮-૦	ભીષ્મવ્રતગાથા મૂ. બા.	૦-૧-૦
વક્ત્રવિગિન્ય વ્રત ગ્રંથ સાથે	૧-૮-૦	અનન્તમનિ મૂ. બા.	૦-૧-૦
સ્તીર્ધર્મ-પતિમેવા બેભાગસાથે	૧-૮-૦	ગરુડગોષ્ઠ મૂ. બા.	૦-૧-૦
મહાભારત અદારપવેનો સાર	૧-૮-૦	રાગગીતા મૂ. બા.	૦-૧-૬
પંચરત્ન ગીતા મૂ. બા. પુ. ૧૬	૧-૦-૦	આત્મજોષ મૂ. બા.	૦-૧-૦
વ્યવહાર દર્પણ.	૧-૦-૦	તત્ત્વજોષ મૂ. બા.	૦-૧-૬
આવતાં ૪૦ વર્ષન ચૈત્રી પંચાંગ	૦-૦-૦	વિદ્યાર્શિની માળી	૦-૧-૬
વૈષ્ણવોનાબાવીશ મંથ મૂ. બા.	૧-૦-૦	નામવદના એક ગ્રેમી વાર્તા	૦-૧-૦
વૈષ્ણવ માટે દ્રવ્ય શુદ્ધિ	૦-૧૨-૦	જાનોપદેશ વાંકાવાળી.	૦-૧-૬
વૈષ્ણવ સેવા પ્રદાર ચીત્ર સ.	૦-૧૦-૦	જ્યગદ્ગ મદિમન મૂ. બા.	૦-૧-૦
દેવી મહાત્મ્યઅન્નેભાગ જુદા	૦-૧૨-૦	કેવલ્યોપનિષદ મૂ. બા.	૦-૧-૦
સ્તોત્રરત્નાક મૂ. બા. છપાયછે	૦-૧૨-૦	શીવકવચ મૂ. બા.	૦-૧-૦
કામિની ચરિત્ર વાર્તા ૪૫	૦-૧૦-૦	શીવમદ્મ નામાવળી	૦-૧-૦
કામિનીચરિત્રવાર્તા બા. ૨૭.	૦-૧૨-૦	શિવરક્ષા મૂ. બા.	૦-૧-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા મૂ. બા.	૦-૮-૦	શુકરંભા અને રાધાકૃષ્ણ સં.	૦-૧-૦
ચંડિપાઠ મૂ. બા.પાંતર	૦-૧૦-૦	સત્ત્વ નિર્ણય	૦-૦-૮
શ્રદ્ધાધર્મોપનિષદ મૂ. બા.	૦-૧૦-૦	શબ્દરૂપાવળી સંસ્કૃત	૦-૦-૮
સદ્વિદ્યાનાંકુળ શ્લોક સાથે	૦-૧૦-૦	મારાયણ કવચ રામરક્ષા.	૦-૦-૬
બ્રહ્માતરખંડ બા.પાંતર	૦-૧૦-૦	શિવપૂજન અને પાર્થિવ પૂ.	૦-૦-૬
જમશ્રી વિભાજીજીવનચરિત્ર	૦-૬-૦	રેવતેનો ભોમીયો.	૦-૦-૬
જમશ્રી જંશવતસિંહજી ચરિત્ર	૦-૮-૦	પૈસા કમાવાનાં સાધન.	૦-૦-૬
ચંડીપાઠપાના તથા બા. જુ.	૦-૪-૦		

આ સધળાં પુસ્તકો મુંબઈ, અમદાવાદ, કચ્છ અને કાઠિયાવાડ શહેરોના નામીયા પુસ્તકેલેરોને સાંધી મળશે.

આ શિક્ષક દરેક જાતનાં પુસ્તકો, પંચાંગો અને ડાહરીઓ મારે સાંધી રોકડી કિંમતે મળશે અથવા બહારથી મંગાવી આપવામાં આવશે.

વિચનાથ ગોવિંદજી.

પુ. પ્ર. જામનગર.

ઉત્તમ લોકપ્રિય ગ્રંથો.

ગરીબ અને ગ્રહસ્થાને ઉપયોગી પુસ્તકનો સર્વોત્તમ લાભ

મહાભારતના અઢારે પર્વનો સંપૂર્ણ સાર.

આવૃત્તી બીજી વગુા મોટા સુધારા વધારા સાથે.

કિંમત આશ્રય આપી પૈસા આપનારને માત્ર રૂ. ૧૫ દાઢ નામ.
નોંધાવનારને રૂ. ૨ બે અને પછીથી રૂ. ૨૫ અઢી.

શ્રીમદ્ભાગવતજેવડા મોટા રોયલ કદનાં પૃષ્ઠ ૮૦૦ થી ૧૦૦૦
સુધી પાકા સોનેરી પુઠાથી થોડી સુદતમાં તૈયાર થશે.

મહાભારત એવડું મોટું પુસ્તક છે કે તે બરોબર બીજા કોઈ પણ
ગ્રંથ નથી એટલે તે વાંચવા જેટલો અવકાશ અથવા ધીરજ થોડાને રહી
શકે છે તેટલુંજ નહીં પણ તેની મહોટી કિંમત પણ ગરીબોથી ખરચી
શકાતી નથી માટે આ સારરૂપ જુજ કિંમતનું ખર્ચ સર્વ કોઈથી થઈ શકે
એટલા માટે દરેક પર્વનાં મુખ્ય મુખ્ય વિષયો નાખતાં પણ આશરે એક
હજાર ઉત્તમ વિષયો આમાં આવશે.

આ ગ્રંથની અંદર મુખ્યત્વે વીરરસનું પ્રાધાન્ય રહેલું છે એટલે અ-
નેક વીરનરોએ પોતાનાં મહાન પરંકમોથી તે યુદ્ધનું મહાભારત એવું
નામ કાયમ કર્યું છે. જેવું તેનું નામ છે તેવોજ તે મોટો અને કષ્ટપશ્વ
રૂપ છે, જેના સંગ્રહાધ્યાયરૂપી બીજા, પૌલોમ આસ્તિક ઇત્યાદિ પર્વ
રૂપી મુળીયાં, અને ઉત્પાત રૂપ મેટી ડાળો છે, જેમાં સભા અને અ-
વશ્ય પર્વરૂપી પક્ષીઓના મળા છે, વિરાટ અને ઉદ્યોગ પર્વરૂપી સાર
છે. ભીષ્મ પર્વરૂપી શાખાઓ, દ્રોણ પર્વરૂપી પાંદડાં, કર્ણ પર્વરૂપી સફેદ
રૂળ, શૈલ્ય પર્વરૂપી સુગંધ, સ્ત્રી અને સૌમિક પર્વરૂપી છાયા, શાન્તિ
પર્વરૂપી મોટાં ફળ. આર્યમેધ પર્વરૂપ અમૃતરસ, આશ્રમવાસિક પર્વરૂપી
મેસવાનું ઠેકાણું અને મૌસલ તથા પ્રસ્થાનિક પર્વરૂપી મોટી ડાખળીઓ
છે. એવો એક પુરુષરૂપી પક્ષીઓએ સેવેલો આ અક્ષય ભારતરૂપી વૃક્ષ
મેઘની પેઠે ઇવિઓ અને મનુષ્યોનું ઉપજીવન કરનારો થશે. એ ભારતરૂપી
વૃક્ષનાં સ્વાદિષ્ટ અને માત્ર રસવાળાં ધર્મ અને મોક્ષરૂપી ફલ અને ફળો.

છે, જે દેવતાઓથી પણ હેઠામાં નથી. ભારતમાં વ્યાસજીએ કુશવર્ણને વિસ્તાર, અંબારીની ધર્મશીલતા, વિદુરની બુદ્ધિ, કુંતીનું ધર્મ વામુદેવ ભગવાનનો મહીમા, પાંડવોની સત્યતા, અને ધૃતરાષ્ટ્રનું કુટુંબપણું ધૃત્યદિ અનેક ઉત્તમ વિષયો વર્ણવ્યા છે. પાંચ હજાર વરસ પહેલાંના જે બનાવો ખરેખરા બન્યા હતા તેનું વર્ણન આ અંદારે પર્વમાં કરવામાં આવ્યું છે. આ કાંઈ કલ્પિત વાર્તા નથી પણ ખરેખર ઐતીહાસિક કથા છે, તેથી સર્વ આચાર્યો પોતપોતાના મંપ્રદાયોને આ ગ્રંથનું પ્રમાણ આપી સિદ્ધ કરે છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા બ્રહ્મવિદ્યા આદિ અનેક રત્નો આમાં સમાયેલાં છે કે; જેનાં પ્રનાણો હાલ ધણાક ગ્રંથોમાં જોવામાં આવે છે એટલુંજ નહીં પણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનું ચરિત્ર આગળ કરી આ ગ્રંથ રચવામાં આવ્યો છે.

આ સુપ્રસિદ્ધ મહાભારતની કથા એવી તો સદુપદેશક અને રસિક છે કે, દુનિયાના સઘળા ઐતિહાસો તેની પાસે ગાંભીર્ય અને મનોહરત્વમાં ટકી શકતા નથી, ઉત્તમ અને રસીકા ઐતિહાસોને જાણવાની ઇચ્છા દરેક મનુષ્યને થાય એ સ્વાભાવિક છે. ધર્મ કાળથી જાહેરજાણી તથા પ્રખ્યાતી ભોગવતા ભરતખંડના ભરતરાંશી જગપ્રસિદ્ધ મહાન પુરૂષોનું એ ચરિત્ર તેમાં પણ ખાસ પાંડવ કૌરવોનું વૃત્તાંત ધણાખરાને જાણીતું છે. પાંચ પાંડવો અને છઠ્ઠા દ્રૌપદીની છત્રીઓ ઘેર ઘેર જણાય છે અને તેમનાં વિવિધ ચરિત્રો સ્થળે સ્થળે પુરાણ આદિમાં ગવાય છે. આ સઘળાનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે એ સાંભળવાથી મનુષ્યનો આલોક તથા પરલોક એ બંને સુધરે છે. આ ગ્રંથ જગત્તા અનેક વ્યવહારો ધણી ઉત્તમ રીતે બતાવી આપે છે કે, વિપયાશક્તિ, જીગાર, અને અતિશય સ્વાર્થ લંપટતા વિગેરે અનેક દુષ્ટ, વૃત્તિઓ અને કુટુંબો કેવા કેવા હતા અને વિવેકી મનુષ્યોમાં પણ જડ ઘાત્રી તેને જડ બનાવે છે અને તેનાં પરિણામો કેવા ખરાબ બાવે છે તે તથા બાળકોને અભ્યાસ કરાવવાની શૈલી. પ્રાચીન કાળની સ્વયંવર રીતિ, યજ્ઞ મહોત્સવ, ધૂતમાં ભરેલાં નાશકારક પ્રપંચો, પતિવ્રતાનો પ્રભાવ, નીતિશિક્ષણ, ધીરજ અને શરતોરપણાની ખરી ખુશી, પૂજા પુરૂષો તરફ બેદરકાર રહેવાનું ફળ, દુરાસક્તીની દુર્દશા, મુનિઓનાં હિતકારક બોધ વચનો, છાત્રપટ અને કુમંપના છેડઓનો દેખાવ, ગો-રક્ષાની અગત્ય, સભાઓ તથા તેમાં થતાં બાપણાની અમર, નીતિનો આ-બેહુબ બોધ, બચાકર પ્રતિજ્ઞાઓ, વ્યુહની રચનાઓ, ઠરણાજનક દેખાવો અને વીરોનાં અદ્ભૂત પરાક્રમો વિગેરે જે જે બાબતો મનુષ્ય માત્રને જરૂર જાણી જોઈએ તે સઘળી આ ગ્રંથમાં આવી જાય છે, આયોની જીનામાં જીની નીતિ, રીતિ, રિયતિ; તથા કૃતિ અને રાજ્યાધિકાર ભોમ-

લવાણું જ્ઞાન તેમજ કામી, ક્રોધી, ભેભી, દ્રેષી, લાખાડી, નિર્દય અને અન્યાયી એ તથા પવિત્ર, ક્ષમાશીલ, સંતોષી, પરોપકારી સત્યવાદી, ક્ષાણું—સદા-અરણી અને ભક્ત કેવા કેવા હોય છે ને તેનું પરિણામ કેવું સુધરે છે. એ તેમ પિતા, પુત્ર, પાત, સ્ત્રી મિત્ર, મિત્ર રાજા પ્રજા, ગુરુ શિષ્ય, ભાઈ-ભાઈ, સેવ્ય સેવક, અને સગા સંબંધી આદિએ પરસ્પર કેમ વર્તવું. વ્યવહાર કેમ ચલાવવો, એ ઉત્તમ દ્રષ્ટાંતોથી સમજાવવા શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા નારદ, બીષ્મપિતામહ, વિદુર, દ્રોણાચાર્ય, મનુ, માર્કંડેય અને અષ્ટાવક આદિ અસંખ્ય મહાત્માના સદ્ગુણો જાણી સારી રીતે દર્શાવેલ છે.

આ ગ્રંથ કલ્પલક્ષ્મી છે તેનાં સ્વાદિષ્ટ અને રસવાળા ધર્મ તથા મોક્ષ રૂપી ફુલ અને ફળો છે તે જગતના અનેક વ્યવહારો ખતાવી આપે છે, એટલે તે નીતિશાસ્ત્રનો મહાન ગુરુ છે. તે આપણે કેવાં આચરણો કરવાં તે બતાવે છે. દરેક મનુષ્યને તે બોધ આપે છે, પોતાનું નિત્યનું સંસારી કાર્ય કેમ કરવું તે પણ શિખવે છે. બ્રહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, તેમજ અન્ય જાતિના મનુષ્યોને પણ તે બોધરૂપ છે એટલે આર્ય ધર્મના તત્ત્વનું સદૈ જ્ઞાન તે આપે છે, ટુંકમાં તે પુસ્તક અત્યંત ઉપયોગી છતાં તેની કિંમત માત્ર ઉપર પ્રમાણે રાખવામાં આવી છે માટે આ અમૂલ્ય ગ્રંથનો લાભ લેવા દૃઢ હોય તેણે નવે સહી કરનારને જામનગર નાગ-દવારામાં લખી મોકલવા કૃપા કરવી. પોષ્ટ મારફતે મંગાવનારને પોસ્ટેજ જીરું લેતાં પુસ્તક વેલ્યુપેએબલ મોકલવામાં આવશે. અગાઉ આશ્રય આપનારનાં નામો યોગવાદ્યો પુસ્તકમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

વિશ્વનાથ ગોવિંદજી પુ. પ્રસિદ્ધ કર્તા.

અધ્યાત્મય રામાયણ ભાષાંતર.

આવૃત્તિ બીજી જીજ્ઞ પ્રતો બાકી છે.

આ ગ્રંથ જ્ઞાનનો અદ્ભુત ભંડાર અને મનુષ્યને તત્ત્વજ્ઞાનનું શિક્ષણ લેવા માટે સર્વોત્તમ છે. જે વાંચવાથી આ લોક પરલોક, અને સુધરે એવા જ્ઞાનના વિષયોનો તે ખજાનો છે.

શ્રી આદિ કવિ વાલ્મિકિ મુનીએ શ્રી રામચંદ્રના અદ્ભુત ચરિત્ર રૂપ મહા રામાયણ કરી તે વિષે બ્રહ્મરૂપ શ્રી રામચંદ્રજીના નિજ સ્વરૂપની સ્તુતિ ચાર વેદ, છ શાસ્ત્ર, અષ્ટાદશ પુરાણો તથા સાહિત્ય ગ્રંથોના સર્વ સારયુક્ત થઈ ગુપ્ત કથા વર્ણવેલી છે. અને એ કથા શ્રી સદાશિવે સતી પાર્વતીને બ્રહ્મ વિધાનો બોધ થવા માટે કહેલી છે, તેનો અર્થશ્રી વેદ વ્યસે બ્રહ્માડ પુરાણની અંતરગત આ રામાયણ રચી છે; જે સુવચારવાન. પુરુષમાન, જ્ઞાનવાન, જનોને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં કલ્યાણ આપનારી છે, તેથી જથા પોતાના અલૌકિક મહિમાને લીધે, બકિત રસનું અપૂર્વ પોષણ કરી

સર્વોત્તમ પ્રતિષ્ઠા પામેલી છે, વેદ શાસ્ત્રાદિક પ્રાચીન ગ્રંથોના ઉત્તમ સ્તરો
રૂપી ખજાનાઓથી ભરપૂર સર્વોત્તમ પશુ ધરાવનારી છતાં વક્તાઓને તથા
શ્રોતાઓને રસોસાં નિમગ્ન તથા રોમાંચિત કરી નાખી યોગીશ્વરમાં સામર્થ્ય
કરીરતું બાન બૂલાવી દે છે. તત્ત્વજ્ઞાન મય ખજાનાની સુચના આપે છે,
બ્રહ્મવેત્તા તથા રામ ભક્તોને તેા કલ્પવૃક્ષનું તથા કામધેનુનું પશુ કામ કરી.
દે છે. શ્રી રામચંદ્ર પરમાત્માનાં પરાક્રમ વણેનથી સંસારમાં ગવાઈ રહેલાં
છે, સ્ત્રીઓને ખરાપતિવલ્લ ધર્મનું દૃઢ શિક્ષણ આપે છે, પુરૂષોને એક પતિ-
વ્રતનો ઉપદેશ કરે છે, પુત્રોને માતૃપિતાના વચન પાળવાની કેળવણી આપે
છે, રાજ્ય પ્રજના ધર્મોની પદ્ધતિ જણાવી રાજનીતિ દરશાવે છે.

વીર પુરૂષોને વીરપુણ્યની વૃદ્ધિ કરે છે, પુરૂષોને સ્ત્રી વસ્ત્ર યત્ન જવાથી
પાયમાલીની ચેતવણી આપે છે; મિત્રોને મૈત્રી જાળવવાનો શોધ આપે છે,
સર્વ જનોને નીતિનાં મૂળ તત્ત્વમાંથી કદી પણ બ્રહ્મ નહીં થવા બ્રહ્મામણુ
કરે છે, વિપત્તિમાં ધીરજ રાખવાનું શીખવે છે. ચાર પ્રકારના (ધર્મ, અર્થ,
કામ, મોક્ષાદિક) પુરૂષાર્થોના ચમત્કારોને દેખાડે છે, અર્થાત્ આવા અતિ
ઉત્કૃષ્ટ અને જ્ઞાનથી ભરપૂર ગ્રંથના સાત કાંડના સર્ગે જ્ઞાતવ્યા છે આ
પુસ્તક દરેક જ્ઞાની મનુષ્યને અતિ ઉપયોગી છે જેની ખત્તે આવૃત્તિ દુક
મુદ્રતમાં ખપી ગઈ છે. કીમન રૂ. ૧૫ દોઢ ટપાલ અથવા ૧૦૬ પાકાં પુકાં
સહિત ત્રીયે સહી કરનારને ત્યાંથી મળશે

આક પેચી ડેમી ૪૦ ફારમ પૃષ્ઠ ૩૮૦ નું પુકું પાકું સોનેરી.

શ્રી વલ્લભાદિગ્વિજય.

ત્રણ ગ્રંથ સાથે આવૃત્તિ ત્રીજી મુદ્રારા વધારા સાથે.

સર્વ વૈષ્ણવ ભાષ્યોને સૂચના કરવામાં આવે છે કે આપણા પ્રાદ
સંપ્રદાયનું મૂળ શું છે તે માં સંસ્કૃતમાં લેવાથી ગુજરાતી જાણનારા
આપણા વૈષ્ણવ ભાષ્યોને પૂરતું જ્ઞાન થવા માટે શ્રીમદ્ ભલ્લભાગ્ય કરેલા
દિગ્વિજયમાં આચાર્યચૂડામણિને આ પૃષ્ઠીમાં જન્મ કેમ લેવો પડ્યો તથા
જન્મ ક્યાં અને કેમ થયો તથા વૈષ્ણવ ધર્મનું ઉચ્ચેન થયું હતું તેનું
સ્થાપન કેમ થયું. વગેરે અવસ્થા વિશે અને એવટે શ્રી આચાર્યેશ્વરી જ્ઞાન
ગાદીઓનું સ્થાપન શી રીતે થયું તે અંગ્રેજી ભાષામાં ગુજરાતી
ખતારી અને પોતે ગુજરાતી થઈને તેને તથા ગુજરાતી અંગ્રેજી અર્થ-
સાર વંચેલા કરેલ છે. આ ગ્રંથ વિષય શ્રી વલ્લભાચાર્ય, અદિના પુકું.

ઉત્તમ સહજનુમ વચેરે નિવસીકમના બાપીશ મંથનુ મુળ સાથે
 બાપાંતર કે જે પુષ્કિમાર્ચિય બકતોને ગાયત્રીરૂપ અને નિત્યમાં પાઠ કરવું
 એમ છે તેની બે આવૃત્તિઓ ચોક્કસામી શ્રી વિદ્યુદેશજીની સંમતિપુરક
 આગાનુસાર મારા તરફથી હપાએલ છે એ બંને આવૃત્તિ ટુંક વખતમાં
 અપીજવાથી તેની ઘણી મામણીઓ આવતાં એક દ્રવ્ય શુદ્ધિને સેવા પ્રકાર તેમાં
 ઉમેરી સુધારા વધારા સાથે આ ત્રીજી આવૃત્તિ કે જેમાં ખીમદ પુરવેદન
 મળી કૃત દ્રવ્યશુદ્ધિ પ્રમાણે પાળવાના આચારો પાળતા નથી અને ન પાળ-
 વાના આચારો પાળે છે તે માટે સ્વસંપ્રદાયી સર્વ વસ્તુની શુદ્ધિના વિચારતું
 પૂરતું જ્ઞાન થવા સારું તેનો પણ ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે, છતાં સર્વ
 પ્રેમી વૈષ્ણવોને થોડામાં વધારે લાભ મળવા સારું એ ત્રણ ગ્રંથો સાથે
 છતાં તેનું નોંધાવર માત્ર પેહેલી આવૃત્તિના જોડલુંજ એટલે નોંધાવર રા.
 ૧-૮-૦ લેવામાં આવશે. આ ત્રણે ગ્રંથ નોખા લેનાર દરેકના ૧૨ પડશે.
 સેવાપ્રકારમાં સેવા શંગારની ૧૬ છાંયીઓ પણ આપવામાં આવી છે.

પિ. વિંધનાથ ગોવિંદજી દેવે.

પુસ્તકો પ્રગટ કરનાર તથા વેચનાર—જામનગર.

ચોડીજ નકલો બાકી છે.

હપામ બહાર પડતાંજ અસંખ્યા બંધ નકલો અપી ગઈ છે.

વ્યવહાર દર્પણ યાત્ર પ્રશ્ન સંહતી.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ સંબંધી

મનુષ્યનું કર્તવ્ય ક્રમે.

નીચે જણાવેલા ધર્મ ગ્રંથોમાંથી દોહન કરી સંસારોત્તતિ માટે
 એક હજાર ઉત્તમ બાબતોનો મોટો સંગ્રહ.

કિંમત રૂ. ૧ એક પાકું સોનેરી પુઠું પુષ્ટ ૪૫૦ ફારમ ૩૦૦

સર્વ આર્ય પ્રજાને વ્યવહારિક સઘળા વિષયોનું જ્ઞાન થવા માટે ઉપ-
 નિષદો, મનુસ્મૃતિ, યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, મિતાક્ષરા, મહાભારત, રામાયણ, શ્રીમ-

સુભવત, સિંધુપુરાણ, મત્સ્યપુરાણ, પૃથ્વીનારદીપપુરાણ, રત્નપુરાણ, પદ્મપુ-
રાણ, અરુણપુરાણ, ચરકસંહિતા, સુશ્રુતસંહિતા, વાગ્બટ, આસસંહિતા,
કુન્ડનીલિ, ચાલુક્યનિર્ણય, પ્રચલંક, હિતોપદેશ, સુભાષિતરત્ન ભાંડાગાર અને
મથિરત્નમાળા આદિ ધણાક પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી દોહન કરીને કવિમુનિઓના
જ્ઞાન બાંખતે આવેલાં એક હજાર પ્રતોતરરૂપ સંગ્રહ કરીને આ નીતિ ગ્રંથ
તૈયાર કરેલો છે. એમાં ધર્મનું તત્ત્વ જાણવા તથા તે જરાબર મગજમાં
ઘટારવા પ્રસંગવશાત પચીશ ઉત્તમ આખ્યાનો પણ આપવામાં આવ્યાં છે,
તેમજ ચાર આશ્રમો અને તેને લગતા ત્રિધાર્મીઓ ગૃહસ્થો, સ્ત્રીઓ, વાન-
પ્રસ્થો, સંન્યાસી આદિના ધર્મોનું કર્તવ્યકર્મ તેમજ પ્રાચીન રાજ્ય નીતિના
નિત્ય નિયમો એટલે રાજ્ય કારોબારના તથા ઘર વ્યવહાર કેમ ચલાવવો તે
સર્વે ધણા દુકામાં મનુષ્ય માત્રને ઓછે શ્રમે સમજી શકાય તેવા છે આ
સાર્વજનિક અને વ્યવહારિક સંબંધી મનુષ્યોનાં કર્તવ્ય કર્મની સર્વેને જરૂર
જાણી તેની કિંમત માત્ર ઉપર પ્રમાણે જુગજુગ રાખી છે. માટે મુંબાઇવગેરેના
જાણીતા યુકસેવરો તથા જામગરમાં નીચે સહી કરનાર તરફથી મંગારી લેવું.

રોયલ ખારપેજ ફારમ ૫૦ પૃષ્ઠ ૬૦૦-૬૫૦ પુઠું સોનેરી પાકું.

સસ્તે મુલ્યે સાહિત્યના ગદ્ય પદ્ધાત્મક બન્ને ભાગ સંખ્યાબંધ
શ્લોકો સાથે થોડા રોજમાં છપાઇ બહાર પડશે.

ભોજપ્રબંધ મૂળ સહિત ભાષાંતર.

આવૃત્તિ બીજી ઘણા મોટા સુધારા વધારા સાથે.

કિંમત પ્રથમ આશ્રય આપી પૈસા આપનારને ફક્ત આના ખાર
નામ નોંધાવનારને રૂ. ૧ એક અને પછીથી રૂ. ૧૫ દોહ.

આ મહાન કવિ બદ્ધાલનો રચેલો સર્વોત્કૃષ્ટ સંસ્કૃત ભાષામાં ગુણ-
મય અને રસિક ભોજપ્રબંધ ગ્રંથથી લોકો ભાગ્યેજ અજાણ્યા હશે, કારણ
કે ભોજના દીર્ઘદર્શી વિચારો અને તેના દાન વીરપણાના અસંખ્ય દા-
ખલા જગજાહેર છે. એ ગ્રંથ સાહિત્યમાં અગ્ર ગણાય છે. જેમાં ભોજની
બાહ્યાવસ્થાની સ્થિતિ, ધારાનગરની ઉત્પત્તિ, સિંધુલના મરણ સમયે

તેના ભાઈ મુંજને રાજ્યાભિષેક, મુંજનું જન્મ ચરિત્ર, મુંજનું સાહક તેના પમાતાપ, ભોજની કિંમત, તેને રાજ્ય પ્રાપ્તિ, વિદ્વાનો તથા કવિઓને આશ્રય, રાજ્યનીતિ, રાજ્ય વહિવટ, તેનું અસાધારણ આદર્શ, સીલાવંતી સાથે લગ્ન, પ્રજાને સુધારવા કંપતિનું લક્ષ, લશ્કરની ક્વાયત, ભિન્ન ભિન્ન કવિઓના ચમત્કારિક વિલાસો, પ્રસંગોપાત ઉત્તમ વાર્તાઓ અને પ્રશંસા-નુસાર શાસ્ત્ર બાબતે બુદ્ધિને ખિલવે તેવા આશરે પાંચસોથી સાતસો શ્લોક ભાષાંતર સહિત તથા સંમત્યા પૂર્તિઓ છે. ધર્મ સાધવો તેજ જીવિતનું કર્તવ્ય છે, ધર્મમાં દાન ઉત્તમ છે, તે દાન પાંચ પ્રકારનાં છે. અભય, પાત્ર, અનુકંપા, ઉચિત, અને કીર્તિ—જેમાંનાં ઉચિત દાન અને કીર્તિ દાનના ઉદાહરણરૂપે ભોજનું વૃત્તાંત જગપ્રસિદ્ધ છે. ન્હાના મ-હોટા પચાસ સાઠ કવિઓના એહેવાસ આ એક ભોજના વખતમાંજ બનેલા છે, અને તેમાં કાલિદાસ, માધ, ભવભૂતિ, રાજશેખર, ખાલુ, મયુર, શ્રીહર્ષ, વરરૂચિ, આદિ ઘણાક મહાન પુરુષોનાં વિનોદો તથા પ્રથમ ભાગમાં સિંધુને પોતાના મરણ સમયે પોતાના ન્હાના ભાઈ મુંજને રાજ્યાભિષેક કરી ભોજને તેના ખોળામાં બેસાડ્યો. કાકાના હાથમાં કેવી સ્થિતિમાં આવ્યો અને આપત્તિમાં કેવું અસાધારણ ધૈર્ય રાખ્યું. આપત્તકાળ માં ધીરજ રાખનારનો ઇશ્વર કેવો અબ્યુદય કરે છે તે તથા શોક પણ તે તરફ કેવાં ખેંચાય છે ઇલાદિ કેટલાએક બીજા ઉત્તમ ઉત્તમ વિષયો પણ આ ગ્રંથમાં આવશે. આ ગ્રંથનું ભાષાન્તર પ્રથમ જામનગરના શાસ્ત્રી કાળીદાસ ગોવિંદજી પાસે તૈયાર કરાવી મારા તરફથી છપાવવામાં આવેલ તેમાં તેટલોક નવો ભાગ વધારેઉમેરી તેના બે ભાગ કરવામાં આવ્યાછે. બન્ને ભાગ સાથેની કિંમત ઉપર મુંજજ રાખવામાં આવે છે અને બંને ભાગ જુદા લેનારને પ્રથમથી ગ્રાહકને આના ૧૦ દશ અને પછીથી આના ૧૨ બાર પડશે. માટે જેને આ ગ્રંથનો લાભ લેવા મરજી હોય તેણે નીચે સહી કરનારને જામનગર-નાગરવાડામાં એક માસમાંજ ખી મોકલવા કૃપા કરવી. પોસ્ટ મારફતે મંગાવનાર પાસેથી પોસ્ટેજ જુદું લેતાં પુસ્તકો વેચ્યુપેએચ્ચ મોકલવામાં આવશે. અગાઉ અશ્રય આપનાર ગ્રહસ્થોનાં મુખ્યારક નામો યોગવાદ્યે પુસ્તકમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

વિ. વિશ્વનાથ ગોવિંદજી દ્વિવેદી.

પુ. પ્રગટ કરનાર તથા વેચનાર.

આખી પૃથ્વીના વિદ્વાનોને જીતી બે દિનમુ રાજપુત્રોએ પરણી તથા રાજ્ય
ખામી સ્વર્ગથી અધિક સુખ ભોગસી પુત્રને સર્વસ્વ આપી વેરામ પામી
સંસારનાં સંધળાં મુખને મૃગતુષ્યાવત મળી વિષયોને વિષતુષ્ય નાણી તે
સ્વસ્વરૂપ આત્માને ઝોળખી જીવ-મુક્તિ પામ્યો. સુપરરોપલ ૩૨ પેચી પૃષ્ઠ
૩૦૦ નું સારા કામળ અને સુશીલિત પુંકાવળું આ પુસ્તક માત્ર ૩. આના
૮ થીજ નીચે સહી કરનારને ત્યાં જામનગરમાંથી મળશે.

(વિ: વિશ્વનાથ ઝાવિંદજી દવે. પુ. પ્ર કર્તા.

સમસતી અથવા ચંડીપાઠ.

મૂળ સહિત ભાષાંતર.

મૂલ્ય ૧૦ આનામાં અલગ્ય લાલ થોડીજ નકલો બાકી છે.

કલોચંદી વિનાયકો એ પ્રભાણે આ વખતના વિદ્વાનો પણ જેને
શક્તિ રૂપે માનતા આવ્યા છે અને માને છે, કારણ કે જગદંબાએ પૂર્વે
દેવતાઓનાં દુઃખ નિવૃત્ત કરી શકરાદિ દેવોની સહાયતા કરી છે જેના
અનેક દાખલા આપણા પ્રાચીન ગ્રંથો જેવા કે દેવી ભાગવત, અને માર્ક-
ડેય પુરાણનો સર્વોત્તમ ભાગ અધ્યા ૧૩૭ થી છે, જેમાં જમદંબાનું યથા-
સ્થિત વર્ણન કરેલું છે, તેમાં સ્વારોચિષ, ઉત્તમ, તામસ, રૈવત, ચાક્ષુષ
અને વૈવસ્વત મન્વંતર જે હાલમાં ચાલે છે. અને ત્યાર પછી સાવર્ણિ
જેસણે તે કાળનું આખ્યાન ચંડીપાઠમાં રાજા, ક્ષિપિના સંવાદ રૂપે એક
ઐતિહાસ રૂપે છે. આ ગ્રંથના ઓગણીશ અધ્યાયમાં છ આગળ પાછળ
અને ૧૩ મુખ્યમાં. પ્રથમ મધ્યમ અને ઉત્તર. એ રીતે ત્રણ ચરિત્રો મળ્યા
છે આમાં પાઠ કરવાના ઘણા પ્રકારમાં સફળતા તથા સંપૂર્ણ આ બે મુખ્ય
છે તેઓને જાણ્યા વગર પાઠ કરવાથી તેનું પરિણામ લાભને બદલે વિપ-
રીત નીવડે છે, એને સમજીને કરવાથી શીઘ્ર ફળ આપે તેવા પ્રયોગો
સમજ સાથે આપવામાં આવ્યા છે.

શૃંગાર રસનું અનુપમ પુસ્તક થોડી મુદતમાં તૈયાર થશે.

રસમંજરી મૂળ સહિત ભાષાંતર.

હીમી આઠ પેજ ૩૦-૩૫ ફોર્મેનું થતાં પ્રથમથી કિંમત રૂ. ૧૫

અને પાછળથી રૂ. ૨ બે પુંકું પાકું સોનેરી.

રસશાસ્ત્રમાં કુશળતા ધરાવનારા વિદ્વાનો, કવિઓ અને રસિક પુરૂષો આ ગ્રંથથી
ભાગ્યેજ અનુભવ્યા હશે. શૃંગાર રસનું ખરું સ્વરૂપ જેનું રસમંજરી ગ્રંથમાં
છે તેનું ખાનગી કોષ પણ ગ્રંથમાં નથી. એમાં નાયકોઓનું તથા નાયિકા
બેદોનું અને ભાવ વિગેરેનું સંસ્કૃત પ્રભાણે યથાસ્થિત વર્ણન કરેલું છે;

કામિની ચરિત્ર.

આવૃત્તિ બીજી મુકારા વધારા સાથે,

સીઝોનું કરતબ્ય કર્મ.

જુદી જુદી રસીલી ૪૫-૫૦ વાર્તાનો મોટો સંગ્રહ શ્લોક,

છપા, દુહા, કવિત, છંદો સાથે કિંમત માત્ર આના ૧૦ દશ,

આ મનોરંજક અને રમુજ આપે તેવી વાર્તાનો બોળો જયો આ પુસ્તકમાં સમાવેલો છે. જેમાં જુવાન સ્ત્રીઓએ ધણી ચાલાકી, હિમ્મત અને ચતુરાઈ લડાવી દાવ પેચ (જરી વિજરી) અને ઢોંગ સોંગથી પ્રપંચ રચી પોતાના ધણી અને સગાં સહોદરોને ભુલાવો ખવરાવી (છેતરી) પોતાના ઇશ્કની હામ પુરી પાડવા આગેવાની ધનવી જે જે કૃત્યો કરવા ધારેલ તેમાં પાર પડેલાની મન ખુશ થાય તેવી ધણી પ્રેમી વાર્તાનો મોટો સંગ્રહ કરેલો છે. એમાં દરેક વાર્તાઓએ શંગાર રમથી ભરપૂર શ્લોક, દુહા, કવિત અને છંદો પ્રસંગાનુસાર યોગ્ય જગ્યાએ સમાવેશ કરેલો છે. આવી વાર્તાથી કેટલાક સુધરેલા વિદ્વાનોને કદાચ ખોટું લાગવા સંભવ છે. પણ મારી અદ્ય ખુદ્દિ પ્રમાણે સ્ત્રી “રહે તો આપસે અને જાય તો સગા આપસે” અથવા (કામાંત્રો નૈવપસ્યંતી) આ બન્ને કહેવત છે એટલે ઇશ્કના ચાળા અને મસ્તીનાં પૂરમાં ઉછળતા જુવાનીઆઓ વાંચે તો તેથી તેને સંસારીક જ્ઞાન થયા વગર રહેજ નહીં. આવી રસીલી વાર્તાથી કેટલુંક જ્ઞાન મેળવવાનું છે, માટે દરેક ગ્રહસ્થોએ વાંચવા જેવું છે. આ પુસ્તક રાયલ બાર પેજ પૃષ્ઠ ૨૭૫ નું પાકાં કાચા બન્ને જાતનાં પુઠાંચાળાં મળશે.

સદ્વિદ્યાતાં રૂળ.

વિદ્યાના જ્ઞાસુઓ તથા વિદ્યારથીઓને ઉત્તમ લાભ

આ પુસ્તકનો મુખ્ય ઉદ્દેશ વિદ્યા બંધુવામાં સાવધાન રહેવાનો છે અને તેમાં મુખ્ય વિષય સદ્વિદ્યા તે શું ને તે કેમ બંધુવી તથા બંધુની શું કરવું, તે વિશે વિદ્યાગુણવર્ણનના સિદ્ધાન્તમાં સરસ્વતીનો આશ્રય કરનાર કવિરાજ ભુકકુન્ડના ચરિત્રનાં નવ પ્રકરણમાં શબ્દે શબ્દે વિદ્યાના મહિના વિશે ૧૫૦ શ્લોકનું મૂળ સહિત બાપાંતર તથા કવિરાજ ભુકકુન્ડના વૃત્તાંતનાં તેની બાધ્યાવસ્થાથી તે ઠેક વૃદ્ધ અવસ્થા સુધી તેણે જે જે સુખનો અનુભવ વિદ્યા બંધુવાથી લીધો છે તેનો આખેલુ જ ચિતાર આપેલ છે. તેમાં તે દુઃખની સ્થિતિના માઆપ વગરના બાધ્યુના છોકરાએ વિદ્યાદેવીના પ્રતાપથી વિદ્યાવિનય સ્વયંવરમાં

ઘેટકું નહીં પણ અર્થ ઠોમોદો નામની ઉત્તમ દીકરા અભિપાયેનો
પણ સ્થળે સ્થળે ઉપયોગ કરેલો છે, માટે સૂચ અને વિદ્વાન ગ્રંથોએ
જમનગર નાગરવાડામાં નીચે સહી કરનાર તરફ નામ ધમ નોંધાવી મોક-
લવા કૃપા કરેલો. અમારૂં ગ્રંથકર્તા નામ પુસ્તકમાં લખવા ધરે.

ગીતા આદિ પંચરત્ન પુસ્તકો સોળ સાથે.

સુધારા વધારા સાથે આવૃત્તિ ત્રીજી થોડી નહોતી બાકી છે.

ભગવદ્ગીતા, વિષ્ણુસહસ્ર નામ, બીજમસીવરાજ, અતુરમૃતિ, ગજો-
દ્રમોક્ષ, રામગીતા, રામરક્ષા, આત્મમોક્ષ, તત્ત્વમોક્ષ, વિજ્ઞાનતોકા, નારાયણ-
કવચં ચતુશ્લોકી સમશ્લોકી, વિષ્ણુ અઠવાવીસ નામ સ્તોત્ર, આચાર્યજીવૃત
ષટ્પદિ, અને ચર્પપંજરીકા એએ જોગ ગ્રંથો સાથે મૂળ સહિત ઉત્તમગુણ-
રાતી બાપાંતર સોનેરી પાકા પુંડા સહીત કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ ગીતા એકલી
મૂળ સહિતના આના ૮ આઠ, આ પુસ્તકોથી લોકો બાગ્યેજ અગ્રણ્ય
હશે માટે તેના ઉત્તમપણા વિશે લખવા જરૂર નથી.

વિશ્વનાથ ગોવિંદજી દ્વિવેદી. પુ. પ્રગટ કર્તા.

મારા તરફથી બહાર પડેલાં ઉપર જણાવેલાં પુસ્તકો

મળવાનાં ઠેકાણાં.

જામનગર પ્રસિદ્ધ કર્તા પાસેથી.

મુખર્ધ—પણિત જીજ્ઞાસા મુંકુંદજીને ત્યાંથી.

„ રવીશંકર જીજ્ઞાસા રામવાડી.

„ એન, એમ, એન્ડ કંપનીમાંથી.

અમદાવાદ—મુકસેલર મહાદેવ રામચંદ્રને ત્યાંથી.

„ મુકસેલર ઝવેરભાઈ.

જડોડરા—સમ્રાજી વિજય ઓરીસમાંથી.

ભાવનગર—વોરા અબ્દુલ્લહેસેન આદમજીને ત્યાંથી.

રાજકોટ—મુકસેલર લક્ષ્મીચંદ ઉત્તમચંદને ત્યાંથી.

„ બેચર મેઘજીને ત્યાંથી.

ભુનાગઢ—મુકસેલર ગોવિંદજી નાનજીને ત્યાંથી.

કચ્છભુજ—મુકસેલર હરીરામ પ્રભુરામને ત્યાંથી.

કચ્છ માંડવી—મુકસેલર ચાંવશેને ત્યાંથી.

એ સિવાય ખીજા જાણીતા દરેક શહેરના મુકસેલરો પાસેથી મળશે.

વિ. વિશ્વનાથ ગોવિંદજી. પુસ્તકો પ્રગટ કર્તા.

અંસાદુ મુખ લોમવધને આશક્ત થયેલા પુરુષો માટે.

બે અમૂલ્ય રત્નો.

મદનમંજરી યાને ધાતુપુષ્ટ ગોળીઓ.

ધાતુ જે મનુષ્ય માનવ જીવન છે તે બ્યારે કોઈ પણ કારણે ખરાબ, ખાતળી અથવા અસ્પ થાય છે. ત્યારે કદાચતર વાંસાનું ફાટવું, રૂ. હરાનું શીકું પડી જવું, મગજનું ખાલી પડવું, બેચેની, યાદદસ્તનું કમી થવું વીગેરે અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. આ મદનમંજરી નામની ગોળીઓ ઉપર લખ્યા ધાતુ વિદ્યારનાન્તમામ રોગોનો નાશ કરી, લોહી સુધારી, વીર્યને વધારી, જ્ઞાનતાંતુંને સતેજ કરી, પેસાબમાં, રગ્નમાં અગર બીજા કોઈપણ કારણથી થતા ધાતુપાતને બંધ કરી અર્ધ અને કાયમનું પુરૂષત્વ બક્ષે છે. વળી પાચન શક્તિ સુધારવી અને દસ્ત સાફ લાવવો એ તેના મુખ્ય ગુણ છે રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર, અને નિરોગીને દિધાર્થ કરનાર આ ઉત્તમ ગોળીઓની હરીફાઈ કાષ્ઠપણું દેશી, યુનાની, કે ઇંગ્લિશ દવા બાગ્યેજ મળી શકશે. દર મહિને હજારા ડબ્બીઓના જખરા કઢાવથી જ નકલી દવાઓનો નાશ અને મદનમંજરી ગોળીઓની મહત્તા સીદ્ધ થયેલ છે કીમત ગોળી ૪૦ નો રૂ. ૧.

નપુસકત્વારી ઘૂત યાને નપુસક પાણીનો કટ્ટો શત્રુ.

આ ઘૂત (ધી) પુરૂષના ગુપ્ત ભાગ ઉપર લગાડવાથી હસ્ત કર્મ અચપણમાં જ્ઞાનતાને લીધે કરેલ બીજા અનેક કુકર્મથી થયેલ પુરૂષના ગુપ્ત ભાગની શીથીલતા, વંકળા, નસોનું કમજોર પહું, ઇલાદિ તમામ નપુસકત્વ દોષ દૂર થઈ પરિપૂર્ણ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. આખા હિંદુસ્તાન ઉપરાંત, સીતોન, બર્મા, ચીન, આફ્રીકા, આસ્ટ્રેલીયા અને છેલ્લે લંડન સુધી પોતાનો એક સરખો અમલ ચલાવનાર અત્યંત ઉત્તમ દવાની અજમાયેશ કરવાને, અમો દરેકને અભાગ હ કરીએ છીએ, ફાદો ન થાય તો પૈસા પાછા આપવામાં આવશે. કી. તેલા ખેનો રૂ. ૧.

દેશી ૨૦૦ દવાઓનું કેટલોક મંદત મળશે. દરેક દવાઓનું પો. રટેજ નીચેનાં.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

હેડ ઓફીસ ભાનનગર (ઠાઠીયાવાડ) બેન્ચ ઓફીસ મુંબાઈ. કાલખા-
દેવી રોડ ના. ૨૮૬.